TÜRK MEŞHURLARI

TÜRK MEŞHURLARI

ANSİKLOPEDİSİ

Edebiyatta, Sanatta, İlimde, Harpte, Politikada ve her sahada şöhret kazanmış olan

TÜRKLERİN HAYATLARI ESERLERİ

YAZAN :
İBRAHİM ALÂETTİN GÖVSA

YEDİGÜN NEŞRİYATI

Başlarken

İNSANLARIN birbirini öğrenmek istemeleri sebepsiz ve mânasız değil. Yaradılışın en mükemmel eseri insandır veya en tuhafı. Hele bu merak, adı duyulmuş olanlar hakkında büsbütün fazla oluyor. Geçmiş zamanlarda kalbur üstüne gelenlerin hal tercümeleri tarihin en canlı sayfalarını teşkil eder. Zaten tarihi yapanlar onlar değil mi? Şu halde biyoğrafya tarihin yarısı, hattâ yarıdan fazlasıdır. Az veya çok meşhur olmuş her adam bir devir için bir kandil veya meş'aledir. Demek ki her asırda ve her yılda ebediyete yahut hiçliğe doğru akıp gitmiş milyonlarca kafilelerin içinde ne kadar çok insan tanıyabilirseniz hayalinizin önünde geçmiş zamanların karanlığı o nisbette aydınlanacaktır.

Bu kubbede iyi, fena bir ses bırakanları tanımaya çalışmak yalnız tarih öğrenmekle de kalmaz, insana âdeta her bilgi kolundan şöyle böyle aşinalıklar dahi verir. Bununla beraber ben sanırım ki hal tercümelerine merak etmemizin en kuvvetli sebebi yine bu saydıklarım değildir: Biz, şuurlu, şuursuz daima kendimizi başkalarile mukayese ederiz. Onlarda gördüğümüz meziyetleri kendimizde tasavvur ve tevehhüm eder, hele bulduğumuz kusurlardan itminan ve haz duyarız. Başka insanların hayatlarını, hele hususiyetlerini öğrenmekteki merakımızın en kuvvetli sâikı galiba bu özsevenliğimizdir.

Ben "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, , "Elli Türk Büyüğü,, ile onlardan önce "Büyük Adamlar Serisi,, vesaire gibi biyoğrafyaya dair neşrettiğim kitap ve risaleleri hazırlarken hep bu merakın mahiyetini tahlile uğraşırdım.

Her halde bu tecessüsün mahiyeti ne olursa olsun meydana getirdiği kültür dolgunluğu münakaşa edilemiyecek derecede meydandadır. Hele millet ve memlekete mensup meşhur insanların tanınması şüphe yok ki aramızda yerli kültürün beslenmesine sebep olmaktadır.

Çoktanberi bir tek nüshası bile kalmamış olan "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, nin çok aranıldığını gören onun değerli tâbii aziz dostum Sedat Simavi, bu eserin daha ziyade içindeki Türk meşhurları için istendiği kanaatindedir. Çünkü yabancıları başka dillerdeki ansiklopedilerde bulmak mümkün olduğu halde memleket ve millet meşhurlarını topluca tanıtacak kitaplar yoktur. Daha sonra neşrettiğimiz "Elli Türk Büyüğü,, baskılarının sık sık tekrarlanmak ihtiyacı da onun müşahedesini kuvvetlendirmiştir. Halkın ve gençliğin isteğini pek iyi sezen dostum, bir kaç yıl var ki bana "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, ndeki Türkleri ayırarak yeni bir cilt meydana getirmemizi teklif eder.

Bu kitap "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, nden sadece Türk olanların seçilmesi suretile meydana gelmiş değildir. Oradaki yanlışların ve eksiklerin hemen hepsi hakkında yıllardanberi birikmiş notlarım bulunduğu için onları kabil olduğu kadar düzeltmek ve tamamlamak pek güç olmadı. Her iki eserdeki ayni maddelerin küçük bir mukayesesi aradaki tekâmül farkını derhal meydana koyar. Evvelce unutulmuş olan bir çok isimler de bu esere ilâve edilmiştir.

Şunu da belirtmek isterim ki bu eser, eski yeni bütün Türk meşhurlarının hayat ve eserlerini noksansız toplamış olmak davasında değildir. Bununla beraber "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi,, nin olduğu gibi bu kitabın dahi yalnız gençler ve meraklılar için değil, bir çok vesilelerle belli başlı müessese için bile bir müracaat kitabı olabileceğini umarım.

"Meşhur Türkler,, in ırk bakımından değil, ancak memleket ve millî kültüre münasebeti bakımından seçilmiş olduklarını da kaydetmek lâzımdır. Şu ciheti de hatırlatalım ki "Elli Türk Büyüğü,, nde olduğu gibi buradaki isimlerin hepsini bir bakımdan büyük adam saydığımızı da düşünmeğe elbette sebep yoktur. Hiç şöhret bulmamış oldukları için bu kitaba konmamış olan büyük adamlarımız pek çok olduğu gibi kitaptaki isimler arasında büyüklükle asla münasebeti olmıyanlar da az değildir.

Bu eser, Türk halkının ve Türk gençliğinin kültürüne umduğumuz faydayı verirse onu hazırlamakta büyük emeği ve mümtaz zevkinin mühim tesiri olan Sedat Simavi ile birlikte derin bir sevinç duyacağız.

İ. A. G.

★

Bu eserdeki yazı ve resimler kaynak gösterilmeden hiç bir yerde yayınlanamaz.

★

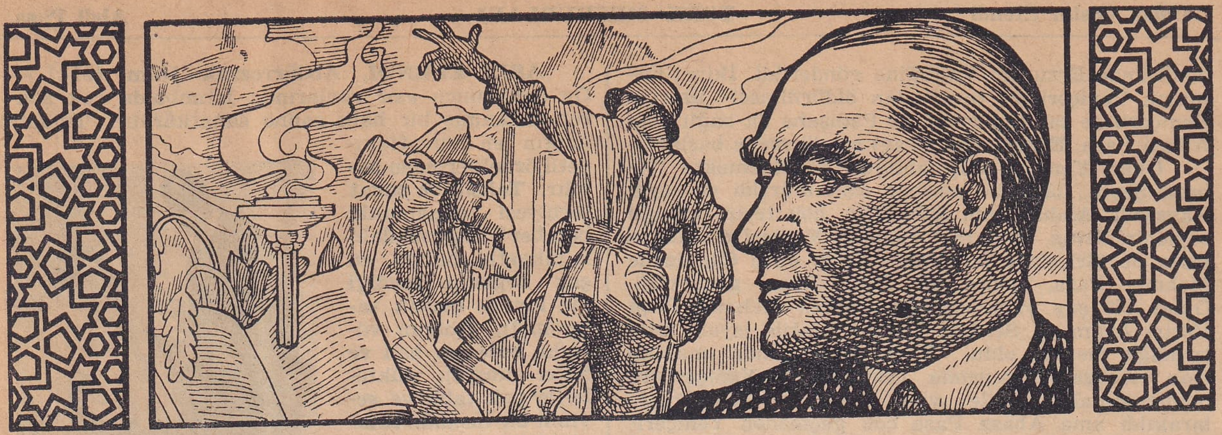

A

ABAKA HAN (Yahut Abaga) [1234 - 1282] — İranda İlhanlılar devletini kurmuş olan Hulâgû Hanın oğlu ve bu devletin ikinci hükümdarıdır. Moğolistanda doğdu. Cengiz Hanın Tüli Han adlı oğlunun torunudur. Babası Hulâgû ile İrana gelerek onun ölümü üzerine 1265 te Moğol Emîrleri tarafından Meraga'da Hanlığa seçilmiş ve bu seçim, Cengiz İmparatorluğunun o zaman reisi makamında bulunan amcası Kubilây Kağan yani Büyük Han tarafından beş yıl sonra tastik edilmiştir. Babası gibi Cengiz yasasının Türk türe ve âdetlerinin korunmasına çok meraklı olduğundan zamanında Türk yasası yerine İslâm şeriatinin yerleşmemesi için çok uğraşmıştır. Mısır Memlûklerine karşı Hulâgû zamanında başlamış olan mücadeleye Abaka da devam etti. Mısır ve Suriyede başarı kazanabilmek için önce doğudan ve şimalden gelebilecek tehlikeleri önliyebilmek üzere Deşti - Kıpçak Moğollarile sulh yapmış, Kür ırmağının karşı kıyısında bir sed kurdurmuş ve Veziri, Şemseddin, Kafkat kabilelerini hükmü altına almıştı. Daha sonra Burak komutasındaki büyük Çağatay ordusunun hücumu 1270 te Herat yakınlarında püskürtüldü ve Buhara şehri bir emniyet tedbiri olarak tahrip edildi. Bütün bu elverişli duruma ve Hıristiyanlarla birlik hazırlığına rağmen Abaka'nın Mısır Memlûklerine karşı hareketleri muvaffakıyetsiz olmuştur. Abaka bir Bizans Prensesi ile de evlenmişti. Babası Bizans İmparatorunun vermek istediği kızı bir çok çeyiz ve hediyelerle yolda iken Hulâgû öldüğü için bu Prensesi Abaka'nın aldığı rivayet edilir. Abaka, Mısır Memlûklerini ezebilmek için Avrupa devletlerine başvurmuş, elçileri 1274 te Lyon'a, 1277 de Romaya gitmişti. Bu müracaat memnuniyetle karşılandı. İngiltere Kralı Edward I. ile Papa Clemens IV. den ve Gregorius X. ile Nicolaus III. den mektuplar geldi. Fakat Mısır Memlûklerine karşı müşterek bir hareket yapılamadı. Memlûkler hem Hıristiyanlara, hem de İlhanlılara karşı üstünlüklerini muhafaza ettiler. Kilikya 1266 ile 1275 arasında bunlar tarafından üç defa istilâya uğradı. Hattâ Memlûkler bir aralık Anadolunun bir kısmını da işgal ettiler. 1277 de bir Moğol ordusu Memlûkler tarafından Elbistanda yenildi. 1280 de Moğollar Suriyeye girdiler ve Halebi harap ettiler. Fakat ertesi yıl Abakanın kardeşi Mengü - Timur Memlûkler tarafından Hama ile Humus arasında bir bozguna uğratıldı.

Abaka içki düşkünlüğü yüzünden Hemedanda ölmüş ve yerine kardeşi Ahmet Tekûdar geçmiştir.

ABALIOĞLU — Bk. Yunus Nadi.

ABAZA HASAN PAŞA [ölm. 1659] — Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasını hızlandıran isyanların meşhur başlarından biri ve Dördüncü Mehmet zamanında haydutluklarile tanınmış bir Osmanlı Veziridir. Türkmen Aşiretleri Ağası iken Yeniçeri tesirile azledildiği için Kastamonuda isyan ederek o sırada âsi olan İbşir Paşa ile birleşti. İbşir Mustafa Paşa Sadrazam olunca tekrar Türkmen Reisliğine geçirildi. Fakat İbşirin İstanbulda öldürülmesi üzerine tekrar isyan etmişti. 1656 da İstanbulun idarei maslahat politikasınca kendisine Vezirlikle Diyarbakır Valiliği, ondan sonra da Halep Valiliği verildi.

Köprülü Mustafa Paşa Sadrazam olunca onu da Erdel yani Transilvanya seferine çağırmış, fakat Abaza Hasan, haydutları ortadan kaldıran Köprülünün kendisini de haklıyacağından korkarak Sadrazamın şiddetlerini ileri sürmüş, tekrar âsi olmuştur. İçlerinde Vezirler de bulunan 15 kadar Vali ve Beyi başına topladı ve devlet Macaristan içlerinde muharebe ile uğraşırken bütün Anadoluda korkunç bir isyan hareketi uyandırdı. Hattâ Padişahın telâş ve ısrarı üzerine Köprülü Erdelden İstanbula dönmeğe mecbur oldu. Abaza Hasan Paşa, Anadolu Serdarı sıfatile üzerine gönderilen Diyarbakır Valisi Murtaza Paşayı da bozguna uğrattı. Fakat kış gelince ve başındaki kalabalık orduyu beslemek güçleşince ve Murtaza Paşa ile Halep Valisi Tutsak Ali Paşa önce maiyetindeki Bölükbaşlarile Yeniçeri ve Levent reislerini kandırıp ayırdılar. Ondan sonra da Hasan Paşayı, Padişaha affettirecekleri vadile aldatarak Halebe getirdiler ve bir gece kendisine ve maiyetine ansızın hücum edip Hasan Paşa ile başlıca haydutluk ortağı olan 30 kadar reisin başlarını kesip İstanbula gönderdiler.

ABAZA MEHMET PAŞA [ölm. 1634] — Yeniçeri Ocağının bozulduğunu görerek ortadan kaldırılması için uğraşmış ve bu uğurdaki savaşları ve isyanlarile meşhur olmuş bir Osmanlı Veziridir. Canbuladoğlu Ali Paşanın Hazinedarı iken onunla birlikte Koca Murat Paşa tarafından öldürülmek üzere idi. Yeniçeri Ağası Halil Ağa gençliğine acıyarak onu ölümden kurtardı ve yanına aldı. Bir yıl sonra, yani 1608 de Halil Ağa, Paşalıkla (Kapdanı Derya) olunca Abaza Mehmedi de (Derya Beyliği) ne tayin etti. Halil Paşa Sadrazamlıkla İran seferine giderken o da birlikte bulunmuş ve Maraş Eyaletine tayin edilmişti. O yıl Padişah İkinci Osman ile Hotin seferine gitti ve Yeniçerilerin nasıl bozulmuş bir ocak olduğunu orada iyice gördü. Hotinden

dönüşünde Erzurum Valiliğine gönderildi. İkinci Osmanın Yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine Yeniçerilere zaten düşman ve Padişaha da bağlı olan Abaza Paşa, Erzurumda Ocağı söndürmeğe başladı.

Onun Yeniçeri düşmanlığını körüklemekte "Abaza Şeyhi,, lâkabile meşhur olan mürşidi ve şeyhi Kayserili Abdurrahim Efendinin çok tesiri olduğu söylenir. Sıvas, Ankara ve Maraş Valileri de Abaza Paşa ile birleşince bu isyana karşı önce Cağalzade Mehmet Paşa, sonra da İlyas Paşa gönderildi. Onlar bir şey yapamayınca Çerkes Mehmet Paşa Veziri Âzam ve Serdarı Ekrem sıfatile isyanı bastırmağa memur oldu. Kayseri civarında mağlûp olan Abaza, Erzuruma çekildi ve Yeniçerilere dokunmamak şartile yine Erzurum Valiliğinde bırakıldı ama Abaza Paşa çok geçmeden Yeniçerileri tekrar doğrayarak isyan etti. Üzerine gelen eski efendisi Halil Paşayı da topla karşıladı. Bunun üzerine Padişah Dördüncü Murat, Hüsrev Paşayı ordu ile Erzuruma gönderdi. Abaza Paşa muharebesiz teslim olarak İstanbula gelince Dördüncü Murat onun kahramanca tavırlarından hoşlandı ve kendisini affederek Bosna, sonra Bağdat, daha sonra Vidin Valiliklerine gönderdi. Abaza Mehmet Paşa oralardaki muharebelerde hayli yararlık göstermiş ve şöhret kazanmıştır. Lehistan seferi hakkında kararlar verilmek üzere İstanbula çağırıldığı zaman bir müddet Dördüncü Muradın maiyetinde en yakın Musahiplerinden biri olarak bulundu. Dördüncü Murat, bu yakışıklı ve kahraman tavırlı Paşadan hoşlanır, onunla gezmekten zevk alır, hattâ onun giyinmesini bile beğenerek taklit edermiş. "Abaza kesimi,, yani Abaza Mehmet Paşa gibi kavuk, kaftan, kılıç ve at takımı kullanmak merakı o zamanlar İstanbulda adeta moda olmuş.

Sevgisine rağmen Padişah, Abazadan emin bulunmaz ve bir gün yine isyan edebileceğini düşünürmüş. Bu şüpheyi etrafındakiler de besledikleri için bir gün Dördüncü Murat, Abaza Mehmet Paşayı Ermenilerden rüşvet aldığını bahane ederek idam ettirmiştir.

ABBAS VESİM EFENDİ [ölm. 1761] — On sekizinci asır ortalarında İstanbulda tanınmış ve eserler bırakmış bir hekimdir. Sultanselim Çarşısındaki dükkânında hekimlik yaparak halk arasında "Kambur Vesim,, diye anılmıştır. Düstur-ül-Vesim fi Tıbb-ül-Cedit vel-Kadim adlı eseri hekimlik tarihimizde hayli ehemmiyetli sayılır. Eser 1748 de yazılmıştır. İki ciltir ve iki bin sayfa kadar tutar. Abbas Vesim Efendi astronomi ile de uğraşmış ve "Nehc-ül-Bülûğ fi Şerh-il-Zic-i Uluğ,, adile 1745 te bir eser yazmıştır. Muhtelif maddelerden karıştırılarak meydana gelen ilâçlar hakkında bir kitabı ve bazı manzum yazıları da vardır.

ABDİ BEY [ölm. 1833] — Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut zamanlarında nüktelerile tanınmış saray Musahiplerindendir. Enderundan yetişmiş, Kapıcıbaşı olmuştur. (Küpeli Çavuş) lâkabı ile de anılır. Şişman, sevimli ve zarif bir adam olup musikideki değerile de tanınmış olan arkadaşı Hayalî Sait Efendi ile birlikte yaptıkları lâtifeler ve oyunlarile meşhurdur. Abdi Bey Eyüpte gömülüdür.

Abdi Bey

ABDİ EFENDİ, Abdürrezzak [ölm. 1914] — On dokuzuncu asır sonlarında İstanbulda çok şöhret kazanmış bir halk sahne sanatkârıdır. Tulûatçılığın en muvaffakıyetli örneklerinden sayılır. Tahsili ve sanat terbiyesi olmamakla beraber doğuşundaki kabiliyetle halkın en çok beğenip sevdiği bir komik olarak tanınmıştı. Dolgun vücudu, babacan hali ve kaba olmıyan nüktelerile pek tabiî ve sevimli bir insandı. İkinci Abdülhamit onu saray sahnesine almıştı. 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra tekrar tiyatro hayatına dönen Abdi, artık ihtiyarlamış ve eski şakraklığını kaybetmişti. Kel lâkabile meşhur Hasan Efendi ile başka bazı tulûatçı komikler Abdi Efendinin çıraklığından yetişmişlerdi.

Abdi, Yıldız sarayında bir haremağası ile konuşuyor.

ABDİ PAŞA, Abdurrahman [ölm. 1686] — Eskiden Budin dediğimiz Buda'nın son ve kahraman Valisi olan Vezirdir. Yeniçerilikten yetişmiş, 1668 de Yeniçeri Ağası olmuştu. Girit muharebelerinde, hele Kandiye fethinde kahramanlıklarile tanılan Abdurrahman Abdi Paşa 1674 te Vezirlikle Bağdat ve iki yıl sonra Mısır Valisi oldu. 1681 de Bosna Valiliğine, bir sene sonra Kamaniçe Muhafızlığına, 1683 te birinci defa Budin Valiliğine, 1684 te Engürüs (Macaristan) Serdarlığına tayin edildi. Yine o yıl içinde Halep Valiliğine gönderildi, 1685 te ikinci ve son defa Valisi olduğu Budin'i 90 bin kişilik Haçlı ordusuna karşı 16 bin Türk askerile yetmiş sekiz gün müdafaa ettikten sonra şehit olmuştur. Düşman ordusu başlıca Macarlarla, Hırvatlardan ve Almanlardan toplanmış olmakla beraber Avrupanın hemen bütün devletleri Hıristiyanlık namına bu muharebeye bir miktar kuvvetle iştirak etmişlerdi.

Abdi Paşa

Abdi Paşa seksen yaşına yaklaşmış olmakla beraber Osmanlı İmparatorluğunun o zaman Batıda bir kapısı hükmünde bulunan Budin'i kurtarmak için bir genç kahraman gibi vuruşmuş ve Hıristiyan orduları Başkomutanı Duc de Lorraine'in üç defa tekrarlanan umumî hücumlardan sonra yaptığı teslim tekliflerini kabule yanaşmamıştı. Sadrazam Süleyman Paşa kaleye imdat için Buda civarına kadar gelmiş ve muhasara ordusunu yarmağa uğraşmış olmakla beraber şehre hâkim tepeleri vaktinde tutmadığı için, bunda muvaffak olamamıştı. Abdurrahman Abdi Paşanın Buda'da vurulduğu yere Macarlar sonradan bir taş dikerek üzerine 1686 Eylûlünün ikisinde Abdurrahman Abdi Paşanın o mahal civarında şehit olduğunu türkçe ve macarca olarak yazmışlardır.

ABDİ PAŞA, Abdurrahman [ölm. 1692] — İlk defa "Vakanüvis,, unvanını alan tarihçi ve şair bir Vezirdir. İstanbulda doğmuş, Enderundan yetişmiş, 1663 te Dördüncü Mehmet tarafından Sır Kâtibi tayin edilerek kendisine ayni zamanda Vakayiname adı altında o zamanın tarihini yazmak vazifesi verilmişti. Kendisini bu vazifeye tayin eden Dördüncü Mehmet bazı defa işine karışır, mânasız ve ehemmiyetsiz şeyleri de yazdırırmış. Ondan önce bu işi yapanlara Şehnameci denirdi. 1669 da Vezir rütbesi ile Nişancı (Tevkiî) olmuştur. Bu vazifede bulunanlar Padişahın fermanlarını ve tuğralarını yazarlardı. 1676 da Sadrazam Merzifonlu Mastafa Paşanın emrile saltanat erkânı hakkında (Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi) adını taşıyan teşrifat kanunnamesini yazmıştır. 1678 de Dördüncü Mehmet, Cehrin seferine gittiği vakit Üçüncü Vezir Abdi Paşayı İstanbulda Kaymakam bırakmıştı. Abdi Paşa, 1679 da Bosta Valisi, bir yıl sonra tekrar Nişancı ve 1681 de Kubbe Veziri oldu. 1682 de Basra Valiliğine tayin edilince Vakanüvislikten ayrılmıştır.

Dördüncü Mehmet, bir çok işlerde onun fikrini alırdı. Abdi Paşa Vali olarak bulunduğu yerlerde de kendini sevdirmişti. Ayni zamanda devrin tanınmış şairlerindendir. Divanı vardır. Örfî divanının bazı kasidelerini, Pendi Attar'ı farsçadan ve Verdi'nin Lâmiye kasidesini arapçadan türkçeye çevirmiştir.

Yazdığı Osmanlı tarihi "Nişancı Abdurrahman Paşa Tarihi,, adını taşır. Hicrî (1054 - 1093) yani 1648 den 1682 yılına kadar olan hâdiseleri günü gününe yazar. Bu eser henüz basılmamıştır.

ABDULLAH CEVDET, Doktor [1869 - 1932] — İçtihat adlı mecmuasile ve bir çok tercümeleri, şiirlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Tabur Kâtibi Hacı Ömer Efendinin oğlu olup Arapkirde doğmuş, önce orada okuduktan sonra 15 yaşında İstanbula gelerek Kuleli İdadisine girmiş ve Askerî Tıbbiyeden Hekim Yüzbaşısı çıkmıştır. Daha mektepte iken politika ile uğraştığı ve gizli (İttihat ve Terakki) cemiyetinin kuruluşunda bulunduğu için Gülhanede göz hastalıkları muallim muavini iken Garp Trablusuna sürülmüş, oradaki askerî hastanede bir buçuk sene hekimlik ettikten sonra Avrupaya kaçmıştır. Cenevrede bazı arkadaşlarile birlikte Osmanlı adlı bir gazete çıkararak saltanat aleyhinde yazılar yazmış ve Viyana Elçiliği hekimliğini kabul ettiği üç yıl zarfında susmuş olmakla beraber sonra tekrar saltanat aleyhinde yazdığından bu işten azledilerek gıyaben kalebentliğe mahkûm edilmiştir. İçtihat mecmuası ve matbaasını 1904 te Cenevrede kurarak bir yıl sonra Mısıra geçip mecmuasını Kahirede neşretmişti. Meşrutiyetin ilânından iki yıl sonra matbaasını İstanbulda "İçtihat Evi,, adını verdiği binaya getirdi ve mecmuasını ölümüne kadar yaşattı.

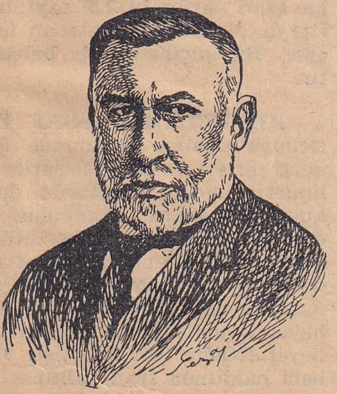
Abdullah Cevdet

Doktor Abdullah Cevdet ilk gençlik çağlarında pek sofu iken sonraları dinsiz ve müslümanlığa hürmetsiz tanınmasından dolayı düşmanlıklara ve mahkûmiyetlere uğramıştır. Taşkın heyecanlarına uyduğu anlarda samimî ifratları bulunduğu gibi maddî hesaplarla sürüklendiği de olmuştur. Yazılarında reybî ve kararsız, fakat daima canlı ve çalışkan bir insan mizacı göstermiştir. Lâtin harflerinin kabulü lüzumunu ilk ileri sürenlerden biri de odur. Bir kısmı küçük risalelerden ibaret olan eserlerinin sayısı 66 dır ve çoğu tercümelerdir.

Manzum eserleri arasında başlıcası istibdat aleyhindeki Kayriyat ile son şiirlerini taşıyan "Karlı Dağdan Ses,, ve "Düşünen Musiki,, adlı kitaplarıdır ki bunlarda güzel ve kuvvetli parçalar vardır. Fransızca olarak yazdığı şiirlerini de beş küçük risalede toplamıştır.

Tercümeleri arasında Shakespeare'den ve Dr. Gustave Le Bon'dan türkçeye çevirdikleri büyük bir yer tutar. Schiller'den Giyom Tel, Alfieri'den (İstibdat) ve (Hükümdar ve Edebiyat), Byron'dan (Şilyon Mahpusu), Guyau'dan "Terbiye ve Veraset,, gibi bir hayli eser de tercüme etmiştir.

Doğu edebiyatından yaptığı tercümeler başlıca Ömer Hayyam'ın rubailerine aittir ki ilk defa Hayyam tercümelerini etraflı olarak neşretmiş ve bu eseri ikinci baskısında haylı genişletmiştir. Hekimliğe ait olmak üzere başlıca (Dimağ ve Melekâtı Akliye) ile (Amâlığın Sebepleri ve Korunma Çareleri) adlı kitapları işaret olunabilir.

Dozy'den tercüme ettiği "Tarihi İslâmiyet,, ve bu iki ciltlik eserin başına yazdığı mukaddeme, kendisine sofu ve mutaassıp halk arasında bir çok insanların düşman olmasına sebep oldu.

ABDULLAH EFENDİ (Yenişehirli) [ölm. 1743] Üçüncü Ahmet zamanında on üç yıl kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuş ve kitap basmanın dine aykırı olmıyacağı hakkındaki fetvasile meşhur olmuş din âlimlerimizdendir. Mora Yenişehirinde doğmuştur. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendinin ailesindendir. Müderrisliklerde bulunmuş ve fıkıh bilgisi sebebile Fetva Eminliğine geçirilmişti. Kadılıklarda ve Kazaskerliklerde bulunduktan sonra Nevşehirli Damat İbrahim Paşanın Sadrazamlığında ve 1718 de Şeyhülislâm olarak on üç yıla yakın bu vazifede bulunmuştur. Behcet-ül-Fetava adlı eseri meşhurdur.

Dinî eserlerden başka kitapların basılabileceği hakkında 1727 Temmuzu başlarında fetva verdiği için memleketimizde matbaacılığın kurulmasına yardım etmiş zatlardan biri olarak tanılır. 1730 ihtilâlinde Üçüncü Ahmedin hal'i tarafını tuttuğu için azledilerek Bozcaadaya gönderilmiş, bu suretle ihtilâlciler elinde ölmekten kurtulmuştu. Sonra Hicaza gitmiş ve dönüşünde Kanlıcadaki yalısında ölmüştür.

ABDULLAH NAİLİ PAŞA [1698 - 1758] — Üçüncü Osmanın saltanatı zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş, şiirlerile ve bilhassa teşrifat kanunları hakkındaki eserlerile tanınmış Osmanlı Vezirlerindendir. Hotin Ağası Amasyalı Halil Ağanın oğlu olup İstanbulda doğmuş, Divanı Hümayun Kaleminden yetişerek Beylikçi ve Teşrifatçı olmuştu. Birinci Mahmut tarafından teşrifat usullerini düzeltmeğe memur edilerek Defteri Teşrifat adı altında bütün teşrifat usullerini tedvin etmişti. Sonraları Reisülküttap ve Defterdar olmuş, 1755 te Hekimoğlu Ali Paşadan sonra Sadrazamlığa getirilerek bu makamda beş ay kalmış, azledilip Sakıza gönderilmiştir. Daha sonraları Kandiye, Selânik ve Cidde Valiliklerine gönderildi. Mekkede ölmüştür.

Mukaddimei Kavanini Teşrifat adlı eseri tarihî değer taşır. Musiki, edebiyat, felsefe ve tarih ile de uğraşırdı. Basılmamış bir divanı da vardır.

ABDULLAH PAŞA, Hamdullah (Bostancıbaşı) [ölm. 1823] — İkinci Mahmut devri Sadrazamlarındandır. Safranbolulu Ali Ağanın oğlu olup İstanbulda doğdu. Bostancılıktan yetişerek 1809 da Bostancıbaşı, sonra Vezirlikle Kapdanı Derya oldu.

Uzun süren Bostancıbaşılığı sırasında azılıları sindirmek ve İstanbul inzibatını sıkı tutmak bakımından yararlığı görüldüğü için Kapdanıderyalıktan azlinden sonra İstanbul kıyılarını korumaya memur edilmişti. 1822 de Sadrazam oldu ise de bu makamda ancak üç ay kalabildi. Tophanede çıkan bir yangın sebebile azledilip İzmite gönderilmiş ve orada ölmüştür. İstanbulda Çengelköyünde bir cami yaptırmıştır.

ABDULLAH PAŞA, (Kölemen) [1846-1937] — Balkan Harbinde Şark Ordusu Komutanlığında ve Harbiye Nazırlığında bulunmuş İkinci Abdülhamit devri Müşirlerindendir. Mısır Ordusu süvari Miralayı Türk Kölemenlerinden Rüstem Beyin oğludur. Trabzonda doğmuş, Harbiyeden Kurmay Yüzbaşı çıktıktan sonra Hicazda, Mısırda askerî vazifeler görmüş, Erkânı Harp Mektebinde öğretmenlik yapmış, 1904 te Mabeyn Erkânı Harbiye Reisi olarak Müşirliğe yükselmiştir.

Abdullah Paşa

Meşrutiyetin ilânından sonra namuslu olarak tanınmasından dolayı Dördüncü ve İkinci Ordular Komutanlığına ve başka yüksek askerlik vazifelerine tayin edildi. Balkan Harbinde Şark Ordusu Komutanlığı yaparak Kırklarelinde ve Lüleburgazda ordusu Bulgarlara karşı geri çekilmişti. Bunun üzerine tekaüde sevkedildi. Birinci Cihan Harbinin mütarekesinde Tefvik Paşa kabinesinde altı hafta Harbiye Nazırlığı yapmıştır.

Abdülhamit devrinin lekesiz ve değerli komutanlarındandır. Balkan Harbindeki talihsizliği neticesinde muhakeme edildi ise de beraet kazanmıştı. Goltz Paşa ile birlikte yaptığı istikşaf haritasile Balkan Harbi hatıraları basılmıştır.

ABDULLAH PAŞA, Muhsinzade [Ölm. 1749] — Birinci Mahmut devri Sadrazamlarındandır. Halep tüccarlarından Muhsin Çelebinin oğludur. Bir çok ehemmiyetli ve büyük maliye işlerinde, Darphane Eminliğinde ve Başmuhasebecilikte bulunmuş, Sadrazam Çorlulu Ali Paşaya damat olmuştu. Mısırda yolsuzluğu görülen Kaytas Beyin tenkilinde ve Hicazda kendine verilen işte gösterdiği yararlıklar üzerine Rumeli Valisi, Yeniçeri Ağası, Bosna Valisi ve sonra da Serasker olmuştu.

1737 de Sadrazamlığa getirilmiş, fakat bu makamda ancak dört buçuk ay kalabilmiştir. Bundan sonra daha bir çok Valiliklerde bulunmuş ve Tırhala Valisi iken doksan yaşlarında ölmüştür. Birinci Abdülhamit zamanında Kaynarca muahedesini yapmış olan Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşanın babasıdır.

ABDULLAH PAŞA, Seyyit [Ölm. 1761] — Birinci Mahmut devri Sadrazamlarındandır. Mısır Valiliğini kabul etmediği için Üçüncü Ahmet devrinde öldürülen Kerküklü Hasan Paşanın oğludur. Enderundan yetişmiş, Kapıcıbaşı vazifesile devlet hizmetine girmiş, 1738 de Aydında ayaklanan Sarı Beyoğlu adındaki çete reisini ortadan kaldırmağa muvaffak olması üzerine şöhreti artmıştı. 1745 te Kıbrıs, daha sonra Aydın Valisi olmuştu. 1747 de Tiryaki Mehmet Paşanın yerine Sadrazamlığa getirildi. Bu makamda iki buçuk yıl bulunmuştur. Azlinden sonra Rodosa sürüldü. Sonra Mısır, Halep, Diyarbakır Valiliklerinde bulundu. Halep Valisi iken öldü. Cömert, halim ve maarifi sever bir adam olarak tarif olunur.

ABDULLAH RAMİZ PAŞA, Kırımlı [1765-1811] Kapdanı Deryalıkla ve şairlikle tanınmış Osmanlı devri Vezirlerindendir. Kırım Kadısı Feyzullah Beyin oğlu olup gençliğinde babasile İstanbula gelmiş, medreselerde okumuş, Müderris olduktan sonra Ordu Kadısı sıfatile Mısıra gönderilmişti. Oradan döndükten sonra Kumbarahane ve Mühendishane Nazırı oldu. Eskiden Mühendishanenin müdürlerine Başhoca derlerken Nazırlık Abdullah Ramiz Paşa ile başlamıştır. Ondan sonra Başmuhasebeciliğe getirildi. Alemdar Mustafa Paşanın iltizamile Vezir rütbesi aldı ve Silistre Valisi oldu. Alemdarın Sadrazamlığında Kapdanı Deryalığa getirildi. Alemdar Yeniçeri isyanile Bâbıalide basılarak öldürülünce Abdullah Ramiz Paşa Yeniçerileri yola getirmek üzere donanmayı Galata önüne getirerek Paşakapısı ve Ağakapısı taraflarını topa tutmuştu. Fakat bir kaç gün sonra ihtilâlin muvaffak olması üzerine Kadı Abdurrahman Paşa ve Moralı Ali Efendi ile Marmaraya açılarak Yeşilköy sahiline çıkmış, bir kaç gün Çatalcada Selim Girayın çiftliğinde gizlenmeğe ve oradan da Rusçukta Alemdarın Kethudası Ahmet Efendinin yanına sığınmağa muvaffak olmuştu. İki yıl kadar sonra Babıali, hakkındaki idam kararını kaldırdığını bildirerek af müjdesini kendisine bildirince bu hileye aldanan Abdullah Ramiz Paşa İstanbula dönerken Sadrazam Hurşit Paşanın Yergöğü civarında kurduğu pusuda öldürüldü. Küçük bir şiir divançesi basılmıştır. Manzumeleri hayli düzgün ve orta derecede bir divan şairinin eserleri ayarındadır.

Oğlu İzzet Beyin Haritai Kapudananı Derya adlı bir eseri vardır ki 220 sayfalık olup bütün Kapdanı Derya olanların muhtasar hal tercümelerini ihtiva eder. Bu küçük eserde babasına 90 sayfa ayırmıştır.

ABDULLAH VASSAF EFENDİ [1662-1761] — Üçüncü Osman zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, şiirleri ve bazı eserlerile de tanınmış medrese âlimlerindendir. Akhisarda doğdu. Memleketinde okuduktan sonra İstanbulda Kara Halil Efendinin derslerine devam etmiş, Müderis olmuş ve hocası Kara Halil Efendiye damat olduktan sonra çabuk ilerlemiş ve Vezir Mustafa Paşanın İran Elçiliği esnasında başka bir kaç din âlimi ile birlikte ve bir heyet halinde İrana gönderilmiştir. Böyle bir ilmî heyeti Nadir Şah istemişti ve maksadı Caferî mezhebi hakkında İran halkının şüphe ve tereddütlerini gidermek idi. Abdullah Vassaf Efendi İstanbula döndükten sonra Anadolu, Rumeli Kazaskeri olmuş, 1755 te beş ay kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuştur. Yaşının ilerlemiş olmasından dolayı bu makamdan ayrılmış ve Emirgândaki yalısında ölmüştür.

Abdullah Vassaf Efendinin küçük bir şiir divani ve "Hayali Behcet-âbat,, isimli bin beş yüz beyitlik bir ahlâk manzumesi, kelâm ilmine dair "Zemzeme,, adlı mensur bir eseri vardır. Nahiv ilminden Kâfiye'yi manzum olarak tercüme edip bu esere İrşadı Ezkiya adını vermiştir. Unvan-üş-Şeref adlı meşhur bir Arap kasidesine yazdığı nazire Arap edebiyatındaki kudretine delil sayılır.

ABDULLAH ZÜHTÜ [1869 - 1928] — 1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra gazetecilikte tanınmış muharrirlerimizdendir. Küçük bir memur oğludur. İstanbulda doğmuş, Galatasaray Lisesinde okumuş, İstanbulda çıkan muhtelif gazetelerde çalışmağa başlamıştır. 1908 İnkılâbından sonra Yeni Gazete adlı günlük bir gazete kurmuştu. İttihat ve Te-

Abdullah Zühtü

rakki) cemiyet ve hükûmetine muhalif bir meslek tutan bu gazete bir iki fasılaya uğramakla beraber 1918 e kadar yaşadı. Abdullah Zühtü, Damat Feridin Sadrazamlığı zamanında bir müddet Matbuat Umum Müdürlüğünde bulunmuştur. Çoğu Meşrutiyetin ilânından önce yazılmış bir hayli hikâye, roman ve musahabe şeklinde eserleri ve risaleleri varsa da bunlar kayde değecek kadar edebî bir kıymet taşımazlar.

ABDURRAHMAN EFENDİ, Koca - Hüsamzade [1594 - 1670] — Dördüncü Mehmet zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlimlerimizdendir. İstanbul Kadısı Koca Hüsam Efendinin oğludur. Müderrisliklerde, Kadılıklarda, Kazaskerliklerde bulunmuştur. 1654 te Sadrazam İbşir Mustafa Paşa aleyhindeki Yeniçeri ve Sipahi isyanında Hocazade Ebu Sait Efendi, İbşir taraftarı olduğu için azledilince Abdurrahman Efendi Şeyhülislâmlığa geçirildi. Sözün ayağa düştüğü o sırada bu makama istemeksizin gelmiş ve vazifede bir yıl bile tutunamamıştır. Osmanlı tarihlerinde Vakai Vakvakiyye ve Çınar Vakası denen saray Ağaları aleyhindeki ayaklanmada âsilerin istedikleri (Ayak divanı) na Padişahın çıkmasına Abdurrahman Efendi engel olmuş ve bu hareketi âsilerin arasında Sultanın Musahiplerini koruduğu suretinde tefsir edilmişti. Bunun neticesinden korkan Şeyhülislâm istifa ederek yerine Mümsikzade Mustafa Efendiyi tayin ettirip kendisi Kudüs Kadılığını aldı ve tehlikeden sıyrıldı.

Mısırda Cizrede ölmüştür. Fıkıh bilgisile birlikte hattatlığı ve Dördüncü Murada yazı hocalığı da vardır. (Keşşaf Tefsiri) ne hâşiye yazmıştır.

ABDURRAHMAN EFENDİ, Müeyyetzade [1456 - 1516] — On beşinci asır sonlarında tanınmış şahsiyeti dikkate değer mütefekkir ve âlimlerimizdendir. Aslı Divriği'li olup Ali Efendi adlı birinin oğludur. Amasyada doğmuştur. İkinci Bayezit henüz Şehzade ve Amasyada Vali iken bu genç âlimi takdir etmiş ve Musahip edinmişti. Ancak onu çekemiyenlerin tesirile Fatih Sultan Mehmet, kendisine kötü bir adam olarak bildirilen Abdurrahman'ın öldürülmesi için oğluna emir göndermiştir. Babasının emri gelmeden önce işi haber alan Bayezit, Müeyyetzadeyi 1476 da bir gece Amasyadan gizlice kaçırıp o zaman henüz Memlûklerin elinde bulunan Halebe doğru yollamıştı. Müeyyetzade oradan İrana giderek Şirazda Celâli Devvâni ve Mir Sadreddini Şirazi'den dersler almıştır. İkinci Bayezidin tahta geçmesi üzerine 1483 te Amasyaya ve oradan İstanbula gelmiş, önce Müderris, sonra Edirne Kadısı, daha sonra da Anadolu ve Rumeli Kazaskeri olmuştu. Birinci Selim zamanında önce azledildiyse de sonra tekrar Kazasker olarak bu hükümdarla birlikte İran seferine gitmiştir. Meşhur İbni Kemal onun himayesile yetişmiştir.

Müeyyetzadenin türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. Şiirde Hatemi mahlâsını kullanırdı. Hattatlığı da vardır. Başlıca eserleri (Tefsiri Surei Kadir), belâgatten (Şerhi Miftah), kelâmdan (Mevakıf Şerhi) dir. Atom'dan bahseden "Risale fi Tahkiki Cüz'ü Lâyetecezza,, adlı eserile birçok yeni nazariyeleri ihtiva ettiği söylenen ve yuvarlanan küre risalesi demek olan (Risale fi Kürei Mudah'raca) adlı eserleri zamanına göre çok dikkate lâyık sayılır.

ABDURRAHMAN EŞREF EFENDİ [Ölm. 1784] On sekizinci asırda yetişmiş âlim ve şairlerimizdendir. Merzifonda doğmuştur. Kazasker Mülâkkap Mustafa Efendinin oğlu ve şair Nedim'in amcasıdır. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Kadılıklarda bulunmuş ve bir müddet Kıbrıs Kadılığında kaldığı için (Kıbrıs Mollası) diye lâkaplanmıştı. İstanbulda ölmüştür.

Uyun-ül-Ulûm, Mir'at-üs-Safa, İlm-ül-Ahlâk gibi kitaplarından başka en meşhur eseri "Tezkiret-ül Hikem fi Tabakat-ül-Ümem,, adlı ansiklopedik kitabıdır. 1738 de yazılan ve iki defa basılan bu eserde edebiyata ait bir hulâsadan sonra islâmî ilimlerden ve Müslümanların ilmî ve edebî çalışmalarından bahsedilmiş ve bazı âlimlerin hal tercümeleri de yazılmıştır.

ABDURRAHMAN FEVZİ EFENDİ [1802-1864] Türkçe gramere ait bir eserile tanınmış âlimlerimizdendir. Kütahyada doğmuştur. Sadıkzade Mustafa Efendi adlı bir hocanın oğlu olup ilk tahsilini memleketinde babasından aldıktan sonra İstanbul medreselerinde okumuş, Harbiye Mektebi ile idâdilerde arapça öğretmenliği yapmış ve İstanbulda ölmüştür.

Mikyas-ül-Lisan Kıstas-ül-Beyan adlı eseri Türk gramer tarihinde dikkate lâyık bir kitaptır ve Türk Dil Kurumu tarafından şimdiki dilimize çevrilmiştir.

ABDURRAHMAN GAZİ [Ölm. 1329] — Osmanlı devletinin kuruluşu zamanında kahramanlığı ile tanınmış komutanlardandır. Ertuğrul zamanında tanınmaya başlamış, Osman ve Orhan zamanındaki muharebelerde bulunmuştur. Aydos kalesini fethetmiş olmakla tanılır. Arkadaşı Akça Koca ile birlikte Kocaelinin alınmasında bulunduğu gibi Bizans İmparatoru tarafından İznik imdadına gönderilen askerin bozulduğu Yalak - âbat (Yalova) muharebesinde de bulunmuştur. Ona Abdurrahman Alp dahi denildiği vardır.

Gazi Abdurrahmanın Aydos kalesi fethine ait bir aşk macerası rivayet edilir: Aydos kalesi, Konuralp ile Gazi Abdurrahman tarafından kuşatıldığı zaman kale komutanının kızı uzaktan Abdurrahmanı görmüş, sevmiş ve bir gün ona üzerinde bir mektup sarılı taş atmış. Bu mektupta geceleyin kaleye girmek için ne yapmak lâzım geldiği yazılı imiş. Abdurrahman, seksen kişi ile kaleye girmiş ve bir kaç gün sonra Konuralp tarafından komutanın kızı ile birlikte Aydos'un zaptı haberini Orhana götürmeğe memur olmuş. Orhan, kalenin alınmasına delâlet eden kızı mükâfat olarak Abdurrahmana vermiş ve sonraları kahramanlıkta babası gibi büyük bir şöhret kazanan Kara Abdurrahman bu birleşmeden meydana gelmiştir.

ABDURRAHMAN NUREDDİN PAŞA [1833 - 1912] — İkinci Abdülhamit devrinde Sadrazamlıkta ve Adliye Nazırlığında bulunmuş dürüstlüğile tanınmış Vezirlerdendir. Germiyan Oğullarından geldikleri rivayet edilen bir aileye mensup olup eski Valilerden Kütahyalı Hacı Ali Paşanın oğludur. Kaymakamlıklarda, Mutasarrıflıklarda ve Valiliklerde bulunduktan sonra Bağdat Valisi iken 1882 de Sait Paşanın yerine Sadrazamlığa getirildi ve devletin türlü güçlükler içinde

Abdurrahman Nureddin Paşa

bulunduğu o zamanda iki ay bu makamda kaldı, sonra azledilerek Kastamonu Valiliği ile İstanbuldan uzaklaştırıldı. Kastamonuda dokuz sene Valilik ederek iyi bir nam bırakmış, 1890 da Aydın, iki yıl sonra da Edirne Valiliğine gönderilmiştir. 1895 te Adliye ve Mezahip Nazırı oldu ve 1908 de Meşrutiyetin ilânına kadar bu vazifede kaldı. Padişahın vehimlerini uyandırmamaya gayret etmekle beraber adliye cihazının doğrulukla işlemesine çalışmıştır.

Meşrutiyet İnkılâbından sonra da, namuslu olarak şöhret kazanmış olduğu için, mevkiini muhafaza ettiyse de kabine değişikliği münasebetile ayrılmış ve ömrünün sonuna kadar inziva içinde yaşayarak İstanbulda ölmüştür.

ABDURRAHMAN ŞEREF [1835-1925] — Son zamanlardaki tarihçilerimizden ve siyaset adamlarımızdandır. Aslı Safranbolulu olan Tophane mümeyyizlerinden Hasan Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, Galatasaray Lisesinde okumuştur. Muhtelif mekteplerde dersler okutmuş, Mülkiye Mektebinde 16 yıl, Galatasaray Lisesinde 14 yıl müdürlük ettikten sonra 1908 İnkılâbından sonra Defteri Hâkani Nazırı, Âyan Âzası, üç defa Maarif Nazırı, Evkaf Nazırı, Şûrayı Devlet Reisi olmuştur. Bir aralık Âyanda ikinci reislik dahi etmiş ve bu mecliste saltanat hükûmetinin kaldırılmasına kadar bulunmuştur. 1923 te Türkiye Büyük Millet Meclisi ikinci devresine İstanbul Mebusu olarak girdi. Mebus iken hastalanarak İstanbula gelip Guraba hastanesinde öldü.

Abdurrahman Şeref

Siyasî hayatında kayde değer bir şahsiyeti yoksa da uzun zaman derslerile ve yazılarile memlekete hizmet etmiş ve bir çok değerli ve uyanık talebe yetiştirmiştir. Tarihin bilhassa Osmanlı devrine ait kısmında ihtisası vardı. Meşrutiyetten bir müddet sonra Vakanüvis tayin edilmiş, ayni zamanda ilk defa olarak teşkil edilen (Tarihi Osmanî Encümeni) reisi olmuştu. İmaparatorluk Vakanüvislerinin sonuncusudur. İki ciltlik (Tarihi Devleti Osmaniye) adlı eserile yine tarihe, coğrafyaya ait ders kitapları vardır. Uzun yıllardır hazırladığı tarihe ait esaslı telifinin Galasaray yangınında yanmış olduğu rivayet edilir. (Tarih Müsahabeleri) isimli kitabı derslerindeki sevimli anlatışını, tarih vakalarını kavrayışını, tahlil ve terkip kudretini göstermek bakımından kıymetlidir. (Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası) nda değerli makaleleri var. Vakanüvislikte selefi olan Lûtfi Efendinin yazdığı tarihin sekizinci cildini Abdurrahman Şeref, ilâve ettiği uzun notlarla neşretmiştir. Meşrutiyetin ilânından itibaren Sultan Mehmet Reşadın ölümüne kadar olan vakaları yazmışsa da bunlar neşrolunmamıştır.

ABDÜLÂZİZ EFENDİ, Karaçelebizade [1591-1658]—Dördüncü Mehmet saltanatında Şeyhülislâmlık etmiş, bilgisi, eserleri ve ihtilâllerdeki faaliyetlerile tarihimizde kuvvetli iz bırakmış ilim ve siyaset adamlarımızdandır. Eski bir ulema ailesine mensup olup Kazasker Hüseyin Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, babasının nüfuzile çabuk ilerliyerek genç iken Müderris olmuştur. Bu sıralarda Sadrazam Mere Hüseyin Paşa aleyhinde Fatih camiinde yapılan bir ayaklanmaya karıştığı için Bursaya gönderilmişti. Biraz sonra affedilip tekrar İstanbulda Müderris ve daha sonra Kadı oldu. İstanbul Kadısı iken Dördüncü Murat ehemmiyetsiz ve haksız bir meseleden dolayı ona kızarak öldürülmesini emretmiş iken Sadrazam Bayram Paşanın ricasile bu ölümden kurtulmuş ama Kıbrısa sürülmüş ve uzun zaman vazifeden mahrum kalmıştı. Buradan da affedilip İstanbula döndükten sonra Sultan İbrahim aleyhindeki ayaklanmalara karışmış ve İbrahimin tahttan indirilmesi sırasında yüzüne karşı bütün kötülüklerini söylemekten çekinmemiştir.

Dördüncü Mehmet bir çocuk olarak tahta çıktığı zaman Abdülâziz Efendi Rumeli Kazaskerliğini elde etti ve Şeyhülislâm Bahai Efendi hakkında türlü tezvirlere girişerek nihayet 1651 de Şeyhülislâm oldu. Mevkiinde tutunmak için Yeniçeri Ocağına dayanan Abdülâziz Efendi, Ağalarla saray arasındaki ihtilâfta saray baskın çıkınca beş ay sonra Sakıza sürülmek suretile makamından ve İstanbuldan uzaklaştırıldı. Bir müddet sonra sürgün yeri Bursaya çevrildi ve artık bir daha İstanbula getirilmiyerek orada öldü.

Zengin, gayet haris, dilinden herkesin çekindiği bir adam olarak tanılır. Fakat tetkikli ve yüksek ihatalı bir âlim, nazımda, bilhassa nesirde kuvvetli bir kalem sahibi olarak da şöhreti vardır. Tarihe ait eserleri: 1) Ravzat-ül-Ebrar, 2) Mir'at üs--Safa, 3) Süleymanname, 4) Zafername adlarını taşır ki bunların en büyüğü ve ehemmiyetlisi birinci eseridir ve basılmıştır. Kanunî Süleymanın fetihlerini anlatan Süleymanname de basılıdır. Ötekiler basılmamıştır. Karaçelebizadenin bu tarihî eserlerinden başka fıkıha ve edebiyata dair başka eserleri ve şiirleri, tercümeleri ve Azizî mahlâsı ile tertip edilmiş, fakat basılmamış bir divanı da vardır. Bursada bir çok çeşmeler de yaptırmıştır.

ABDÜLAZİZ, Sultan [1830-1876] — Osmanlı Padişahlarının otuz ikincisidir. İkinci Mahmudun oğullarından olup Pertevniyal Sultandan İstanbulda doğmuştur. Basit bir Şark tahsili ile yetişmiş, Veliaht iken güreş, cirit, av gibi sporlara merakı ile tanınmıştı. Büyük kardeşi Abdülmecidin ölümü üzerine 1861 de tahta çıktı. Yakışıklı ve sağlam bünyesile ilk zamanlarda halk arasında çok sevilmişti. Devlet bir taraftan malî güçlükler arasında, öte taraftan da Hersek ve Karadağda başlayan ihtilâllerle bunalmış bir vaziyette idi. Padişah, ilk zamanlarda bazı tasarruf tedbirlerini gözetmiş ise de çok geçmeden mizacındaki israf meyline kapılmış, gemiler ve silâhlar almak ve ihtilâlleri bastırmak için lâzım olan paraya sarayın da israfları ilâve edilince bütçe muvazenesi büsbütün bozularak zaman geçtikçe devletin haricî borçları artmıştır. Yunanistana katılmak hevesile Giritte ihtilâl başlamış, Hersekteki ihtilâlden ve panslavizm cereyanlarından cesaret alan Karadağda dahi isyan çıkmıştı. Serdarı Ekrem Ömer Paşa Karadağın Kılıcı diye şöhret bulan Prens Mirko Petroviç'i ezdiyse de bu muvaffakıyet Rusya, Fransa ve Avus-

Sultan Abdülâziz

turyanın müdahalesile ancak Hersek ayaklanmasını biraz durdurmaktan başka işe yaramadı. Fakat Çarlık bu hareketleri körüklediği için biraz sonra Sırplar ayaklandılar ve bu ayaklanmalar nihayet Sırbistandaki kalelerden Osmanlı askerinin çekilmesi suretinde ve devlet aleyhinde halledilmişti. Abdülaziz 1863 te Mısıra seyahat etmiştir ki o zaman Mısır Valisi Sait Paşanın ölmesi üzerine yerine İsmail Paşa geçmişti. Daha önce Padişah ilk seyahatini Bursaya yapmış ve yeni ihdas ettiği Nişanı Osmani'den bir tanesini Osman Gazinin türbesine asmıştı. Mısır seyahatinden üç yıl kadar sonra İsmail Paşa saraya ve Babıalinin bir çok ileri gelenlerine hediyeler vermek ve Girit ihtilâlini bastırmağa yardım edeceğini vadetmek suretile Mısır Valiliğinin babadan oğula geçmesi ve Valilere Hidiv unvanının verilmesi hakkındaki fermanları Abdülâzizden almağa muvaffak oldu. Bu suretle veraset hakkını kaybeden Mustafa Fazıl Paşa Parise kaçtı ve "Yeni Osmanlılar,, adile hürriyet için uğraşan Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi gençleri orada etrafında topladı ve himaye etti. O sıralarda Memleketeyn denen Romanyada dahi ihtilâl çıktı. Babıali yeni Prens Carolu önce tanımamak istediyse de Avrupa devletlerinin tesirile nihayet tanımağa mecbur olmuştur. Romanya meselesi yeni yatışmış iken Girit isyanı alevlendi ve bir aralık Yunanistanla siyasî münasebet kesildi. Pariste toplanan Elçiler konferansı bir harp çıkmasının önüne geçti ise de Girit meselesi pamuk ipliği ile bağlanmış olarak kaldı. Abdülâziz 1867 de Üçüncü Napoléonun daveti üzerine deniz yolu ile Parise gitmiş, oradan Londraya geçmiş ve dönüşte Prusya ve Avusturyaya da uğrayıp Varna yolu ile İstanbula dönmüştür ki bu seyahatte Veliaht Murat, Şehzade Abdülhamit ve Yusuf İzzeddin Efendiler ile o zaman Hariciye Nazırı bulunan ve Mısır seyahatinde de yanında bulunmuş olan Fuat Paşa birlikte idiler. Fuat Paşa biraz sonra hastalanarak Nis'te öldü. Bu suretle (Tanzimat) ın üç esaslı rüknünden hayatta yalnız Âli Paşa kalmış oldu. Midhat Paşa daha önce yeni teşkil edilen Tuna vilâyetinde bir çok işlerde muvaffak olmuştu. Sonra yeni açılan Şûrayı Devlet Reisliğine getirildi ve 1868 de Bağdat Valiliğine gönderildi ki orada da bir çok medeniyet ve umran işlerinde başarı göstermiştir. Fransa İmparatoriçesi Eugénie, Üçüncü Napoléon namına Abdülâzizin ziyaretini iade etmek üzere İstanbula gelmiş ve oradan da Süveyş kanalının açılmasında bulunmak üzere Mısıra gitmişti. Avusturya İmparatoru Franz-Joseph de yine bu sıralarda Sultanın Viyana ziyaretini iade etmiştir. 1870 harbinde Fransa yenilince Rusya Paris muahedesinin hükümlerini bozmak fırsatını bulmuş oldu ve Karadenizde serbest olmak hakkını Londra konferansı ile elde etti. Panslavizm propagandasının başı hükmünde bulunan General İgnatiev o sıralarda Rus Elçisi sıfatile İstanbula gelmişti. Sadrazam Âli Paşa bir taraftan bu siyasî güçlüklerle uğraşıyor, öbür taraftan da Abdülâzizin istibdadına ve lüzumsuz masraflarına mâni olabilmek için didiniyor ve Mısır Valisi İsmail Paşanın salâhiyetlerini aşan hareketlerine engel olmağa çalışıyordu. 1871 de Âli Paşa ölerek Tanzimat Devrinin son rüknü de ortadan kalktı ve yerine Mahmut Nedim Paşa geçti. Yeni Sadrazam bir taraftan Padişahın istibdadına ve israfına, öte taraftan da Çarlık politikasına hizmet ediyor ve böylece Abdülaziz devrinin uçuruma doğru koşmak mahiyetinde olan ikinci devri başlamış bulunuyordu.

Halk arasındaki dedikoduyu hisseden Padişah bir aralık Mahmut Nedim Paşayı azledip yerine Midhat Paşayı getirdi ise de bir müddet sonra yine Mahmut Nedimi Sadrazam yaptı. İlk zamanlarda ancak yirmi beş milyon kadar olan Osmanlı borçları şimdi iki yüz elli milyonu bulmuş ve hazine iflâs etmişti. Hersekteki ihtilâl Bosnaya geçmiş, Bulgaristanda da ayaklanmalar çıkarak Çarlık Rusyası Bulgarları korumak bahanesile Osmanlı İmparatorluğuna son darbeyi vurmağa hazırlanmıştı: İstanbulda softalarla halk tarafından yapılan nümayişler üzerine Abdülâziz Mahmut Nedimi fedaya mecbur olarak Sadrazamlığa Mütercim Rüştü Paşayı getirdi. Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa başta olmak üzere Sadrazam ile Şeyhülislâm Hayrullah Efendi, Midhat Paşa ve Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa Abdülâzizi tahtından indirmeğe karar verdiler. 29 - 30 Mayıs 1876 gece, saray askerle kuşatılıp Abdülâziz indirildi ve yerine Abdülmecidin büyük oğlu Beşinci Murat geçirildi. Abdülâziz önce Topkapı Sarayına götürülmüştü. Üç dört gün sonra kendi isteğile Feriye sarayına konuldu ve orada altıncı günü makasla bilek damarlarını keserek intihar etti. İntihar hadisesi o zaman ölüyü muayene etmiş olan muhtelif devlet tabiiyetindeki yirmi kadar hekimin raporlarile sabit olduğu halde sonraları Abdülaziz taraftarları onun öldürüldüğünü ileri sürdüler. İkinci Abdülhamit de vakadan beş yıl sonra bu hâdiseyi Midhat Paşa ile Damat Mahmut Celâleddin ve Nuri Paşalar gibi düşmanlarından öç almak üzere ele aldı ve kendi nezareti altında kurdurduğu mahkemede onları bu suç ile mahkûm ettirdi.

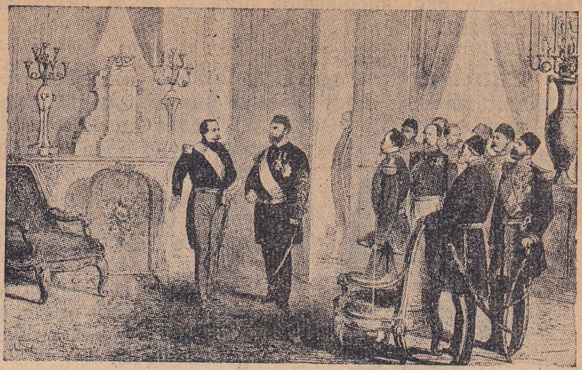

Abdülâzizin Avrupa seyahati esnasında Elisée sarayında Üçüncü Napoléonu ziyareti

Bu muhakemede Pehlivan Mustafa ile arkadaşlarının katle âlet olduklarını itiraf etmeleri Abdülazizin öldürülmüş olduğuna kuvvetli bir delil olarak gösterilirse de bu itirafın ya işkence ile, yahut sonradan kurtarılmak ve mükâfatlandırılmak vadile temin edilmiş olması imkânsız değildir. Hele Abdülazizin oğlu Yusuf İzzeddinin de sonraları tıpkı babası gibi kendini öldürmüş olması intihar ihtimalini daha ziyade kuvvetlendirir. Bununla beraber mesele kat'î olarak aydınlanmış değildir ve belki de tarihin artık aydınlatamıyacağı hadiselerden biri olarak kalacaktır.

Abdülâzizin on beş sene süren saltanatının ilk devresinde Âli Paşa onu nisbeten muvaffakıyetle idare etmiş, fakat sonraları gerek israfı, gerek istibdadı büsbütün meydana çıkmıştı. Abdülmecit zamanında ilân edilen Tanzimat kanununun hilâfına olarak muhakemesiz hapis ve nefiy âdeti bu devrede hortlamıştır. Bununla beraber Abdülâziz İmparatorluk donanmasının o zamanın en kuvvetli deniz devletleri derecesine yükselmesi ve ordunun iyi silâhlanması için hayli emek vermiştir. Cemiyeti Tıbbiye, Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye onun zamanında kurulmuş, Galatasaray Lisesi, Mülkiye Tıbbiyesi ve Darüşşafaka ile Darülmualliminin ilk kısmı onun zamanında açılmıştır.

Kendisi de horoz ve koç döğüştürmek gibi meraklarının yanında iyi yazı yazmak, muvaffakıyetli resim krokileri yapmak ve ney çalmak gibi güzel

sanatların bazı şubelerinde dikkate lâyık istidatlar göstermiştir.

ABDÜLEZEL PAŞA [1831-1897] — İkinci Abdülhamit zamanındaki Osmanlı-Yunan harbinde kahramanca şehadetile meşhur olmuş bir komutanımızdır. Konyanın Hadim kazası köylerinden birinde doğmuş, 16 yaşında er olarak orduya girmiş, 12 yıl sonra subaylığa geçerek 1853 Kırım muharebesinde ve bundan sonra Karadağ ve Girit muharebelerinde yararlıklar göstermiştir.

Abdülezel Paşa

1876 da Sırbistan hareketlerinde bilhassa Aleksinaç muharebesinde takdir edilmiş ve ondan biraz sonraki Osmanlı-Rus harbinde Pilevne müdafaasının kahramanlarından biri olmuştu. Hattâ bu muharebeden sonra İstanbula dönünce Pilevne madalyasını İkinci Abdülhamit bizzat onun göğsüne takmıştı. 1887 de Liva (Tuğgeneral) olmuş ve Osmanlı - Yunan muharebesinde muzaffer ordunun başında Yunan topraklarına girerken at üstünde vurulmuştur. Boyu ve sakalı uzun, sevimli ve heybetli bir Türk askeri idi. Hafız Abdülezel Paşa harp meydanında düşmana karşı at üstünde ve kıtalarının başında yürürken etrafındaki subaylar vurulacağını düşünmüşler ve biraz ihtiyat ederek çekilmesi için yalvarmışlardı. O ilerdeki Papalivadya, Tırpan ve Misfaki tepelerini göstererek: "Gideceğimiz yer orasıdır. Bu yaşta kurşun korkusu ile çekilip askerime gülünç olamam,, demiş ve biraz sonra özlediği şehitliğe kavuşmuştur. Alasonyada Çarşı Camii yanında gömülüdür. Ali Muzafferin "Abdülezel Paşa,, adlı küçük bir risalesi vardır.

ABDÜLHAK HÂMİT, Tarhan [1851-1937] — Türk edebiyatının en mümtaz simalarından biri olan şair ve edibimizdir. Hekimbaşı Abdülhak Mollanın torunu ve Tahran Elçisi Müverrih Hayrullah Efendinin oğludur. İstanbulda Bebekte 5 şubat 1851 de doğdu. Son yıllarda Tarhan soyadını almıştı. Bebekte tahsile başlamış, biraz Bebekte bir mektepte okumuş, bir müddet hususî hocalardan ders almış, on bir yaşında iken Pariste bir buçuk yıl bir Fransız mektebine devamdan sonra İstanbula dönüp tekrar Bebekteki okulda biraz daha tahsil etmiştir. İran Elçisi olan babasile Tahrana giderek hususî hocalardan farsça ve arapça okudu ve babasının ölümü üzerine 1866 da İstanbula geldi. Önce Maliye, sonra da Şûrayı Devlet ve Sadaret Kalemlerine devam etti. 1876 da Paris Elçiliği İkinci Kâtibi olarak ikinci defa Fransaya gitti. İki buçuk sene bu vazifede kalmış ve Nestren adlı piyesinin saltanat rejiminde uyandırdığı şüphe üzerine vazifesi ilga edilerek İstanbula dönmeğe mecbur edilmişti. Üç sene memuriyetsiz kaldıktan ve bunun bir kısmını Rizede Mutasarrıf olan büyük kardeşi Abdülhalik Nasuhi Beyin yanında geçirdikten sonra önce Poti, sonra Golos Şehbenderi oldu ve 1883 te Başşehbenderlikle Bombaya gitti. Karısının verem olması yüzünden iki yıl sonra iki çocuğu ile memlekete dönerken Beyrut'ta zevcesi ölmüştü. Edebiyatımızın en kuvvetli eserlerinden biri olan Makberi orada yazmağa başlamıştır. Ayni yıl içinde Elçilik Başkâtibi sıfatile Londraya gitti. Bir aralık Zeynep

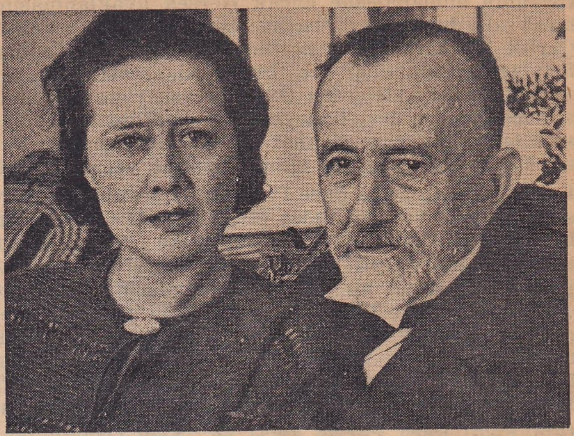

Abdülhak Hâmit refikası Bayan Lüsiyen Hâmit ile

ve Finten adlı eserleri dolayısile azledilip İstanbula çağırıldı ise de artık eser neşretmemek şartile ve Elçilik İkinci Müsteşarı olarak tekrar Londraya gönderilmiştir. Hâmit o tarihten 1908 e kadar imzasile eser neşretmemişti. Fakat eserleri gizli olarak basılır ve Namık Kemalin kitaplarile birlikte el altından satılırdı. Hâmit 1895 te Londra Müsteşarlığından Lahey Elçiliğine gitmiş, orada iki buçuk sene kadar kaldıktan sonra Elçilik Birinci Müsteşarı sıfatile tekrar Londraya nakledilmişti. 1908 İnkılâbından sonra Brüksel Elçisi oldu. 1912 de oradan ayrıldı ve bir müddet açıkta kaldıktan sonra Âyan Âzası oldu. Sonraları bir müddet de bu meclisin reis vekilliğine de seçilmiştir. Cumhuriyet İnkılâbından ve Âyanın lâğvından sonra emekliye ayrılan Hâmide Büyük Millet Meclisi "Hidemata Vataniye,, tertibinden maaş bağlamıştı. 1927 de İstanbul Mebusu sıfatile Meclise girdi ve ölümüne kadar bu sıfatı muhafaza etti. 12 nisan 1937 de 86 yaşında İstanbulda ölerek Zincirlikuyudaki mezarlığa gömüldü.

Kabri sonraları Maarif Vekilliği tarafından yaptırılmıştır.

Kitap şeklinde basılan eserleri yazılış tarihleri sırasile şunlardır: 1 - Macerayı Aşk, mensur hikâye. 2 - Sabrü Sebat, mensur piyes. 3 - İçli Kız, mensur piyes. 4 - Duhter-i Hindu, içinde manzum parçalar

Abdülhak Hâmit son senelerinde yanında Hasan Âli Yücel olduğu halde Dolmabahçe sarayının merdivenlerini çıkıyor

bulunan mensur piyes. 5 - Nazife, manzum bir küçük piyes. 6 - Sardanapal, manzum trajedi. 7 - Nestren, kafiyeli nesir şeklinde bir trajedi. 8 - Divaneliklerim yahut Belde, şiir mecmuası. 9 - Sahra, şiir mecmuası. 10 - Garam, aşk hikâyesi. 11 - Liberte, hece veznile manzum piyes. 12 Tarık yahut Endülüs Fethi, içinde manzum parçalar da bulunan mensur piyes. 13 - Tezer yahut Melik Abdurrahmanı Salis, manzum facia. 14 - Eşber, manzum trajedi. 15 - İbni Musa yahut Zatülcemal, manzum yerleri de bulunan mensur tiyatro. 16 - Bir Sefilenin Hasbihali (Kahbe), uzun bir manzume. 17 - Bunlar Odur, şiir mecmuası. 18 - Makber, büyük manzum mersiye. 19 - Ölü, şiir mecmuası. 20 - Hacle, şiir mecmuası. 21 - Zeynep, manzum ve mensur facia. 22 - Finten, içinde uzun manzumeler de bulunan piyes tarzında beş yüz sayfalık eser ki Hâmit onu bütün eserlerine üstün tutardı. 23 - İlhan, manzum facia. 24 - Bâlâdan Bir Ses, hece veznile ve kafiyeli nesir. 25 - Validem, şiir mecmuası. 26 - Turhan, manzum facia. 27 - İlhamı Vatan, yurt şiirleri. 28 - Mektuplar, iki cilt. 29 - Tayıflar geçidi, manzum konuşmalar. 30 - Abdullah-üs-Sagir, manzum facia. 31 - Yadigârı Harp, manzum, mensur parçalar. 32 - Ruhlar, tiyatro tarzında manzum konuşmalar. 33 - Arzîler, manzumeler. 34 - Yabancı Dostlar, manzum konuşmalar. 35 - Hakan, manzum piyes.

Hâmidin bu eserlerden başka bir kaç küçük şiir mecmuası, tefrika edilmiş hatıraları ve son eseri olan iki perdelik manzum Kanunî'nin Vicdan Azabı adlı bir piyesi vardır.

Edebiyatımıza hem şekil, hem muhteva bakımından pek çok yenilik ve değişiklik vermiş olan Hâmit, ayni zamanda Namık Kemal gibi vatan ve hürriyet sevgisinin, yenileşme ve ilerleme fikrinin kuvvetlenmesine hizmet etmek suretile içtimaî bir vazife de görmüştür. Piyesleri on dokuzuncu asırla başlıyan romantizmin izini taşır. Şiirlerinde lirizm unsurunun yanında dikkate şayan bir fikir ve felsefe unsuru da vardır.

Dil ve sanat anlayışları ne kadar değişirse değişsin Abdülhak Hâmidin bir çok eserleri kendi uzun ömründen daha çok geniş bir istikbale namzet görünür.

ABDÜLHAK MİHRÜNNİSA [1864-1943] — Tanınmış kadın şairlerimizdendir. Müverrih Hayrullah Efendinin kızı ve Şair Abdülhak Hâmidin kardeşidir. Bebekte doğmuş, hususî hocalardan okumuş, izdivaçta mesut olamıyarak genç iken ayrılmış ve yetmiş dokuz yaşında iken İstanbulda ölmüştür. Hâmidin eserleri çeşnisi veren bazı manzumeleri edebiyatımızda iz bırakmış olmakla beraber şiirleri kitap halinde basılmamıştır.

Abdülhak Mihrünnisa

ABDÜLHAK MOLLA [1786-1853] — On dokuzuncu asırda tanınmış hekim ve âlimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. İzmirden Mısıra göçüp sonra İstanbula dönen ve bir çok fikir adamı yetiştiren bir ailedendir. Babası da zamanının tanınmış adamlarından ve şairlerinden Mehmet Emin Sukûhî Efendidir. Büyük kardeşi Behçet Efendi ile annesinin babası Hayrullah Efendi de kendi gibi Hekimbaşı olmuşlardı. Medrese yolu ile hekimlik öğrenmiş, İkinci Mahmut zamanında eski saraya hekim tayin edilmişti. Bir kaç defa Hekimbaşılığa geçirilmiş, Kazaskerlik rütbesi almış, Mektebi Tıbbiye Nazırlığında, Maarif Meclisi Reisliğinde bulunmuş ve 1852 de kendisine Reis-ül-Ulemalık rütbesi verilmiştir.

Abdülhak Molla

Bazı zarif şiirleri varsa da kitap şeklinde değildir. Tarihi Liva adile İkinci Mahmuda ait bir küçük tarihî eseri ve İkinci Mahmudun hastalığına ait müşahedeleri muhtevi ruznamesi de basılı değildir. Büyük kardeşi Mustafa Behçet Efendi ile yazmağa başladıkları Hezar Esrar adlı hekimliğe ait eseri oğlu hekim ve tarihçi Hayrullah Efendi tamamlıyarak bastırmıştır. Hekimliğe ait esaslı bir eser bırakmamış olmakla beraber Abdülhak Molla memleketimizde zamanına göre hekimliğin ilerlemesine ve adam yetişmesine yardım etmiştir.

ABDÜLHALİK NASUHİ [1837-1912] — Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerindeki mümtaz devlet ve fikir adamlarımızdandır. Müverrih Hayrullah Efendinin oğlu ve Abdülhak Hâmidin büyük kardeşi olup İstanbulda doğmuş, ilk kuruluşunda Harbiye Mektebinde ve Pariste açılan "Mektebi Osmanî,, de okumuş, Bir müddet zabit sıfatile hizmetten sonra Babıaliye girmiş ve sonra Mutasarrıflıklarda, Valiliklerde ve iki defa Tahran Elçiliğinde bulunarak Meşrutiyetten sonra da Âyan Âzası olmuştu.

Abdülhâlik Nasuhi

Bazı zarif ve mizahî şiirleri vardır. Kitap şeklinde basılı değildir.

ABDÜLHALİM ÇELEBİ, Halimî [Ölm. 1518] — Yavuz Sultan Selimin hocası olarak şöhret bulmuş bir âlim ve şairimizdir. Kastamonulu Ali Efendinin oğlu olup İstanbulda meşhur Alâeddin Arabîden ders almış ve tahsilini Suriye, Mısır ve İranda tamamlamıştır. Yavuz Selim Trabzonda Vali iken onu yanına çağırmış, imam sonra Musahip ve Hoca tayin etmişti. Sonraları Padişahın İran ve Mısır seferlerinde birlikte bulundu. Mısırdan dönüşte Şamda ölmüştür. Padişah kendisini çok sevdiği ve saydığı için devlet adamları Yavuza söylemedikleri işler için onun delâletini rica ederlermiş. Şiirleri de vardır. Kastamonudaki Çifte hamamı o yaptırmıştır.

ABDÜLHALİM MEMDUH [1866-1905] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şair ve muharrirlerindendir. Kaza Kaymakamlarından Ali Ragıp isimli bir zatın oğludur. İstanbulda doğmuş, bir aralık Lisan mektebinde ve biraz da Hukukta okumuştur. Hariciyede kâtip ve Mizan'da muharrir iken politika işlerinden suçlu sayılarak önce Trablusgarba, sonra Konya ve İzmire sürülmüş, İzmirden Avrupaya kaçmıştır. Beş yıl kadar Tunusta, Fransa ve İngilterede yaşıyarak İngilterenin Folkeston şehrinde ölmüştür. Cenazesi Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın kızı Prenses Nazlı tarafından Tunusa götürü-

Abdülhalim Memduh

lüp sağlığında istediği bir yere gömülmüştür.

"Tarihi Edebiyatı Osmaniye,, adile 134 sayfalık eseri 1884 te basılmıştır ki bu yolda ilk kitaptır. Edmond Fazi ile birlikte fransızca olarak (Enthologie de l'Amour Turc,, yani (Türk Aşk Şiirleri Antolojisi) adlı bir eser meydana getirmiştir ki ölümünden bir az sonra basılmıştır.

Tasviri Vicdan, Tasviri Hissiyat, İğbirar, İclâl, Viyana Muhasarası, Bürhan adlı küçük şiir mecmuaları Bedriye ve Nalân isimli küçük piyesleri vardır. Bunlarda bazan özlü sözler bulunmakla beraber eserleri umumiyetle dağınık ve çelimsizdir.

ABDÜLHAMİT I. [1725 - 1789] — Osmanlı Sultanlarının yirmi yedincisidir. Üçüncü Ahmedin oğlu olup 1774 te kardeşi Üçüncü Mustafanın ölümü üzerine tahta geçti. Şehzadeliğini sarayda kapalı geçirmiş ve hükümdarlığa yaşlı ve tecrübesiz olarak geçmişti. Bununla beraber zamanının güçlüklerini yenmek için iyi niyet göstermiş ve işlerle yakından didinmiştir. Fakat tahtında bulunduğu on beş yıl Osmanlı devleti için felâket seneleri olmuştur. Daha önce başlamış olan Rus harbine Padişah şiddetle devam etmek istedi ise de ordunun Kozlucada bozulması üzerine Serdar ve Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Muahedesini yapmağa mecbur oldu. Bu muahede ile Karadeniz şimalinde bir çok yerler Rusyaya geçiyor ve Kırım istiklâlini almak suretile yine Rusyanın kucağına düşmüş bulunuyordu. Memleketin muhtelif yerlerinde çıkan isyanları bastırmak ve bazı askerî ıslahat yapmak için Sadrazam Halil Hamdi Paşa ile Kapdanı Derya Cezayirli Hasan Paşanın gayretleri görülmüş, Mühendishanei Berrii Hümayun o sıralarda açılmış ve yerli malı kullanmak mecburiyeti ihdas edilmiş, metrûk bir halde kalan İbrahim Müteferrika matbaası tekrar diriltilmiştir.

Abdülhamit I.

Suriye, Mısır ve Moradaki isyanlardan başka İranın hücumları da devleti hayli uğraştırmıştı. Rus tesirile Kırım Hanlığına Şahin Giray seçilmiş ve Rusya ile yeni bir harp ihtimali 10 Mart 1779 da Aynalıkavak Tahkimnamesi ile muvakkaten yatıştırılmıştı. Fakat gittikçe artan Rus tehlikesine karşı devletçe Kafkasyada bazı tedbirler alınması ve şuursuzca Rus tarafını güden Şahin Giray yüzünden Kırımda çıkan ihtilâl üzerine 1784 te Rusyanın Kırımı büsbütün ilhak etmesi Osmanlı devletini tekrar Rusya ile harbe sürükledi. Bu harpte Avusturya da Ruslarla birlik olmuştu. Serdar Koca Yusuf Paşa önce Avusturya üzerine yürüyerek hayli muvaffakıyetler kazandı. Fakat Rus cephesinde bozgunun başlaması ve bilhassa Özi kalesinin düşmesi haberi İstanbula gelince Padişah şiddetli bir inme ile ertesi gün sabaha karşı öldü. Beylerbeyinde annesi adına bir cami, başka yerlerde de bazı hayır eserleri yaptırmıştır.

Bahçekapısında imaret, medrese, sebil ve kütüphane yaptırmıştı. Şimdi yerinde Dördüncü Vakıf hanının bulunduğu eski imaret binasının karşısındaki türbesinde gömülüdür. Kendisinden sonra kardeşinin oğlu Üçüncü Selim tahta çıkmıştır.

ABDÜLHAMİT II. [1842 - 1918] — Osmanlı Sultanlarının otuz üçüncüsü olup Abdülmecidin ikinci oğludur. Amcası Abdülâzizin tahtından indirilerek yerine çıkarılan Beşinci Muradın delilik buhranları göstermesi üzerine 1876 da 34 yaşında Padişah oldu. Tahsile pek heves göstermemiş Türkçe yanlışsız bir imlâ bile edinememiş olmakla beraber nafiz ve kurnaz zekâsı, kuvvetli ve sinsi şahsiyeti ile çocukluğundan beri etrafındakilerin dikkatini çekmişti. Sarayda kapalı vaziyette olmadığı, hattâ yirmi beş yaşında iken amcası Abdülâziz ile Avrupa seyahatinde dahi bulunduğu için zamanının cereyanlarını az çok kavramak imkânını elde etmişti. Çalışkan, en küçük işlere bile karışmak istiyen, keyfî idareye düşkün bir mizaçta idi. Abdülâzizi indirerek Beşinci Muradı tahta çıkaranlar istibdada nihayet vermek ve meşrutiyeti kurmak emelile hareket etmiş oldukları için İkinci Abdülhamidin mizacına güvenemiyorlardı. Fakat Sultan Muradı saltanatında tutmak imkânı olmadığı ve Abdülhamit de meşrutiyete taraftar görünerek Midhat Paşaya teminat verdiği için onu Padişahlığa geçirmeğe mecbur olmuşlardı.

Abdülhamidin gençlik resmi

İmparatorluk karışık ve tehlikeli bir durumda idi. Daha önce başlıyan Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanları, Sırbistan ve Karadağ muharebeleri devam ediyordu. Şark Meselesinin halli için İngilterenin tesirile İstanbulda yabancı devlet Elçilerinden bir konferans toplanırken Abdülhamit verdiği söze sadık görünmek için Kanunu Esasi'yi ilân ettirdi. İstanbul konferansının kararlarını devlet erkânından toplanan fevkalâde meclis kabul etmedi. Sadrazamlıkta bulunan Midhat Paşa da millî haysiyet ve istiklâli korumak endişesinde idi. Hattâ Padişaha vazifesini ağır bir tezkere ile ihtar etmişti. Buna çok kızan Abdülhamit, Midhat Paşayı azlederek memleket dışarsına çıkardı. Meşrutiyetin mümessili sayılan bir zata karşı böyle istibdat ile hareket etmiş olmasına rağmen Kanunu Esasiyi birden bire ortadan kaldırmaktan çekinerek seçim yaptırdı ve Mebusan Meclisini 30 mart 1877 de açtırdı.

Rusyanın harp ilânını önlemek için Londrada

toplanan konferansın kararlarını ve Rus tekliflerini Mebusan Meclisi reddedince Ruslar harp ilân ettiler. Romanyalılar, Bulgarlar ve Sırplar da onlarla birlikti. Gazi Osman ve Gazi Muhtar Paşalar bahislerinde de görüleceği üzere bu harpte Türk ordusu gerek Balkanlarda, gerek batı Anadoluda bir çok başarılar kazanmış olmakla beraber harp mağlûbiyetle neticelendi ve Ruslar Ayastafanosa (Yeşilköye) kadar geldiler. Abdülhamit bir taraftan Çara müracaatla sulh istedi, öte taraftan da gûya mağlûbiyete Meclis sebep olmuş gibi Mebusan Meclisini kapattı. 3 mart 1878 de yapılan Ayastafanos muahedesinin ağırlığını azaltmak ve arada kendileri de faydalanmak için İngiltere gibi bazı devletlerin tesirile 12 temmuz 1878 de Berlin Muahedesi imzalandı ve memleketin bir çok yerleri budandı. Memleket içinde istibdat ve hakimiyeti istediği gibi yürütmeğe fırsat bulan Padişah, Abdülâzizin intihar etmeyip öldürülmüş olduğu meselesini ileri sürerek Yıldızda bir mahkeme kurdurdu ve Midhat Paşa ile Damat Mahmut ve Nuri Paşaları mahkûm ettirdi. Ölüm cezasını sözde affeden Abdülhamit 1883 te Midhat ve Mahmut Paşaları Taifte boğdurdu.

Abdülhamidin başka bir resmi

Fransızlar Tunusu 1881 de İngilizler Mısırı 1882 de işgal ettiler ki daha önce Ayastafanosu Berline çevirmenin ücreti olarak gûya muvakkat kaydile Kıbrısı da işgal etmişlerdi. Bulgaristan (Şarkî Rumeli) ile birleşti ve bu mesele (Tophane Konferansı) nda kabul edilmiş oldu. Memleketin günden güne parçalanması, Mebusan Meclisinin kapatılıp Midhat Paşanın mahvedilmesi memlekette duyup düşünenleri uyandırdığı için Namık Kemal, Ziya Paşa gibi vatanseverlerin yazıları heyecanla elden ele dolaşır oldu. Abdülâziz zamanında başlıyan "Jeunes Turcs-Yeni Osmanlılar,, hareketinin devamı olarak Askerî Tıbbiye talebesinden bazıları arasında 1889 Mayısında (İttihat ve Terakki) adile gizli bir cemiyet kurulmuştur. Bu türlü hareketler Abdülhamidin yüksek mektepler, matbuat ve neşriyat üzerine gittikçe artan bir baskı koymasına sebep oldu. Sansür ve hafiye teşkilâtı arttı. Makedonyada Bulgar komitelerinin, Doğu Anadoluda ve İstanbulda Ermeni komitelerinin hareketleri, hele 1896 daki Ermeni Patırdısı Abdülhamidin vehimlerini büsbütün arttıran sebeplerdendir. Türk ordusu bir taraftan Makedonyada Bulgar çetelerile ve Yemendeki isyanları bastırmakla uğraşırdı. Girit adasındaki ihtilâller de 1896 da şiddetlendi. Yunanistan Giride asker çıkartmakla kalmıyarak Tesalyadan da tecavüz edince 1897 Nisanında Osmanlı-Yunan harbi başladı. Edhem Paşa komutası altındaki Türk ordusu Yunanlıları üç hafta içinde tamamile ezdi ama Avrupa devletlerinin tavassutu yüzünden statüko değişmedi ve Yunanistan dört milyon lira tazminat ile kurtuldu. Girit büyük devletler tarafından işgal edilerek muhtar bir şekle kondu. İkinci Abdülhamit devri bütün dünyanın süratle ilerlediği zamanlara rastgelir. Devletin uyuşukluğu, Halifeliğin taassubu ve kapitülâsyonların engel olması yüzünden memleket ticaret ve sanat bakımından olduğu gibi teknik ve bilgi cihetinden de dünyanın terakkisine nisbetle çok geri kalmıştır. Bununla beraber bazı yollar, köprüler ve mektep binaları yaptırılmış, ecnebi sermayesi ile Rumeli ve Anadoluda bir miktar demiryolu meydana gelmiştir. Hele milletin ianesile meydana gelen Hicaz Demiryolu Abdülhamit devrinin başlıca bir muvaffakıyeti sayılabilir. Mülkiye Mektebi, Hukuk Mektebi ve Hendesei Mülkiye Mektebi gibi müesseseler kurulmuş ve Darülfünun yeniden açılmıştı. Orta öğretim de bir dereceye kadar gelişti. Abdülhamit son zamanlarında Almanya politikasına ehemmiyet vermiş, Şarkta kendine yeni iş bölgeleri arayan Almanya da bu temayüle kıymet verir gibi görünerek İmparator İkinci Wilhelm Türkiyeyi ziyaret etmiş ve Padişahtan Bağdat Demiryolu imtiyazını koparmıştı. Devlet borçlarının yabancı alacaklılarını temin etmek üzere "1882 Muharrem kararnamesi,, denen anlaşma ile "Düyunu Umumiye İdaresi,, kurulmuş, pul, içki, tuz, ipek, balık, av resimlerile bazı muhtar eyaletlerin vergileri bu idareye bırakılmıştı. Bu idare ile "Tütün Rejisi İdaresi,, Osmanlı Bankası ve Anadolu Demiryolları Direktörlüğü gibi yabancı idareler devletin malî ve siyasî bütün işlerinde söz sahibi olmuşlardı. Öte taraftan bütçesiz idare yüzünden devlet masraflarını ödeyemezdi, memurların çoğu yılda nihayet altı ay maaş alabilirlerdi. Devletin idaresi güçleştikçe, halkın ıstırabı arttıkça Padişahın da vehimleri ve baskıları çoğaldı. Hele 1905 Temmuzunda Ermeniler tarafından Cuma selâmlığında kendisine yapılan suikast teşebbüsü onu gölgesinden korkar bir adam haline getirmişti. Baskının ve ıstırabın artması halkın rejim ve Padişah aleyhine gittikçe birleşmesine sebep oldu. Gizli İttihat ve Terakki cemiyetinin propagandası Makedonyadaki uyanık zabitler arasında yayıldı. Nihayet Manastır ve Selânikte beliren ve bastırılamıyan askerî isyan, sarayı korkuttu. 23 Temmuz 1908 de İkinci Abdülhamide Kanunu Esasiyi ikinci defa ilâna mecbur etti. Fakat hürriyetin neşesi çok sürmedi. Avusturya-Macaristan devleti Bosna-Herseği ilhak etti. Girit adası da kendini Yunanistana kattı, Bulgaristan da istiklâlini ilân etti. Bir taraftan bu üç devlet aleyhinde nümayişler yapılırken öte taraftan siyasî münakaşalar, fırka kavgaları hükûmet otoritesini sarsıyordu. İttihat ve Terakki aleyhinde bulunan ve şeriat istediklerini yazan gazeteler tesirile Avcı Taburları arasında irtica hareketi patlak verdi 31 Mart Vakası denen ve 13 Nisan 1909 da kopan bu askerî isyanı bastırmak üzere Rumelideki meşrutiyet taraftarı zabitler "Hareket Ordusu,, adile teşkil ettikleri kuvvetle İstanbula yürüyüp ihtilâli söndürdüler.

Abdülhamit (Cem tarafından yapılmış bir karikatürü)

Abdülhamidin en son fotoğrafı

İkinci Abdülhamit de bu isyanı teşvik etmek bahanesile tahttan indirilerek 27 Nisan 1909 da kar-

deşi Reşat Efendi Beşinci Mehmet adile yerine geçirildi. Selâniğe gönderilerek Alâtini köşkünde muhafaza edilen İkinci Abdülhamit Balkan Harbi

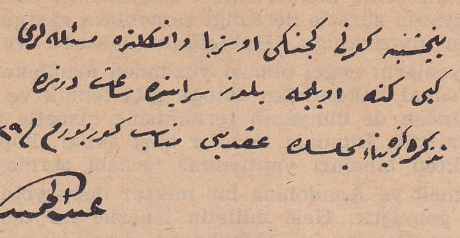

Abdülhamidin el yazısı

çıkınca İstanbula getirildi ve 1918 Şubatında öldü. Onun memleket için bir felâket zinciri halindeki uzun saltanat yıllarını muhakeme ederken şahsî kusurlarile birlikte zamanının şartlarını ve imkânlarını da göz önünde bulundurmak haklı olur.

ABDÜLKADİR MERAGÎ [ölm. 1434] — On beşinci asır başlarında yaşamış büyük Türk musiki üstadıdır. Ona Hoca ve sesinin, okuyuşunun güzelliğinden dolayı da Gûyende lâkapları da verilir. Azerbaycanın Meraga şehrinde doğmuş, Herat'ta vebadan ölmüştür. Babası Gıyasüddini Gaybî tarafından musikiye çalıştırılmış, önce Tebrizde hükümdar Hüseyin ibni Şeyh Üveysin ve Sultan Ahmet Celâyirî'nin maiyetinde bulunmuş, Timur Azerbaycanı zaptedince Sultanla birlikte Bağdada kaçmış ve Timurun Bağdadı istilâsında Semerkanda götürdüğü ilim ve marifet sahipleri arasında o da Semerkanda gönderilmişti. Timurlengin onu pek ziyade beğendiği oğluna yazdığı tavsiye mektubunda kullandığı dilden anlaşılır. Timur ölünce Abdülkadir, hükümdarın dördüncü oğlu Şahruhun maiyetine girdi ve musiki nazariyeleri hakkındaki Cami-ül-Elhan adlı kitabını 1415 te ona takdim etti. Abdülkadirin İkinci Murat zamanında Bursaya gelmiş olması ihtimali de kaydedilir.

Birinci kitabından başka Makasıd-ül-Elhan, Fevaidi Aşere, Şerhi Kitab-ül-Edvar adlı eserleri de vardır. Doğu musikisinde Farabi ve İbni Sinadan sonra Hoca Abdülkadir, üçüncü üstat sayılır. Musiki nazariyeleri ve seslerin mahiyetleri hakkında yaptığı tahliller Kiesewetter gibi musiki müverrihlerinin ve Helmholtz gibi fizikçilerin takdir ve hayretlerini uyandırmıştır.

ABDÜLKERİM NADİR PAŞA, Çırpanlı [1807-1883] — Abdülmecit, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit devirlerinde mühim askerlik vazifelerinde bulunmuş zamanının meşhur komutanlarındandır. Şarkî Rumelinin Zağra Sancağındaki Çırpan kasabasında doğmuştur. Genç iken "Asakiri Mansure,, denen teşkilâta girmiş ve Mülâzım (Teğmen) olduktan sonra Harbiye Mektebinin kuruluşu sırasında Maçka kışlasındaki mektep taburuna tayin edilmişti. 1835 te Viyanaya gönderilip beş yıl tahsilden, almanca ve fransızca öğrendikten sonra Miralay (Albay) rütbesile memlekete dönmüş, çabuk ilerliyerek Valilik, Bahriye Nazırlığı, "Serdarı Ekrem,, lik gibi ehemmiyetli vazifelerde bulunmuştur. Kırım Harbi başında Anadolu Ordusu Komutanı idi. Bu işte gevşeklikle itham edilmiş olmasına rağmen yine mühim mevkilerde kullanılmıştır. Abdülâziz devrinin sonlarında tekrar Serdarı Ekrem olmuş, Sırp ihtilâlini bastırmakta, hele Aleksinaç'ın zaptında yararlığı görülmüştür. İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yılındaki Rus Harbinde Rumeli Ordusu Komutanı iken Rusları yenmek için güttüğü plân muvaffakıyet vermemiş ve düşmanın Tunadan kolaylıkla geçmesinden mesul tutularak azledilmiş ve Serasker Redif Paşa ile divanı harbe verilmişti.

Abdülkerim Nadir Paşa

Abdülhamidin, onun hakkındaki bu şiddetli muamelesine sebep Abdülâzizin tahttan indirilmesinde Abdülkerim Paşanın da rolü olduğunu sanmasındandır derler. Abdülkerim Paşa mahkemeye verdiği cevapta İstanbuldaki askerî meclisin mağlûbiyete sebep olan yanlış tedbirlerini de ortaya koyduğu için bu muhakeme sarayca örtbas edilerek Paşa sürgüne gönderilmişti. Dürüst ve mesleğinde değerli olmakla beraber şöhreti derecesinde muvaffakıyet kazanamamıştır. Rodosta ölmüştür.

ABDÜLKERİM PAŞA, Yahnikapan [ölm. 1625] Başdefterdarlığı ile tanınmış Osmanlı Vezirlerindendir. Bayezit Medresesinde okurken imaret yemeklerine gösterdiği düşkünlük yüzünden "Yahnikapan,, lâkabını almıştı. Meşhur Defterdar Ekmekçizade Ahmet Paşa delâletile maliye işlerine girmiş, onun ölümünden sonra da 1622 de Başdefterdar olmuştu. Dördüncü Muradın tahta çıkmasından sonra mültezimlerden türlü şekilde para topladığı için 1625 te Sipahi ayaklanmasında azledildi. Hapsedildiği sırada malını söyletmek için yapılan işkenceler yüzünden ölmüştür. Bayezit semtindeki Yahnikapan mahallesi onun lâkabını taşır. Hâmisi olan Ekmekçizade Ahmet Paşa ile kendisini hicveden şu beyit o tarihlerde meşhur olmuştur:

Ekmekçizade kıldı dünyayı nâne muhtaç
Ahır sımatı devlet Yahnikapan'ın oldu.

ABDÜLMECİT, Sultan [1823 - 1861] — Osmanlı Padişahlarının otuz birincisi olup İkinci Mahmudun oğludur. Annesinin adı Bezmiâlem'dir. Babasının ölümü üzerine 1839 da tahta çıktı. Osmanlı ordusu Nizip'te Mısır ordusuna yenilmişti. Cülûstan dört gün sonra da, Kaptanı Derya Ahmet Fevzi Paşa, yeni Sadrazam olan Hüsrev Paşanın düşmanlığından korkarak Mısıra kaçıp donanmayı da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşaya teslim etmişti. İmparatorluğun imdadına o sırada Londrada Elçi bulunan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa yetişmiş ve İstanbula gelip genç Padişahı kandırarak Gülhane ıslahatını ilân etmiştir. Keyfî idareye nihayet vermek kararını taşıyan bu ferman Avrupada İmparatorluk lehine çok

Abdülmecit

iyi tesir yapmış ve Mısır meselesinin halline ve Boğazlar meselesinin de yine devlet lehinde bir şekle bağlanmasına sebep olmuştur.

Türkiyeye sığınan Macar ihtilâlcilerini Avusturyanın ısrarına rağmen Mustafa Reşit Paşanın tedbirile Osmanlı devleti teslim etmemişti ki bu hal Abdülmecit devrinin kayde lâyık hâdiselerindendir. Bu devrin en önemli hâdisesi Kırım Muharebesile onu takip eden Paris Muahedesidir.

Çarlık Rusyası, Birinci Abdülhamit devrindeki Küçük Kaynarca muahedesindenberi Osmanlı topraklarındaki Ortodoksları himaye bahanesile İmparatorluk işlerine karışmayı ileri götürmüştü. Kudüste Katoliklerle Ortodokslar arasında çıkan kavgalar dolayısile Fransa Katolikleri, Rusya Ortodoksları korumak istiyordu. Rusyanın Fevkalâde Elçisi Prens Mençikof'un istedikleri reddolununca Rusya Buğdan ve Eflâk'ı yani şimdiki Romanyayı işgale kalkıştı. Babıali de harp ilânına mecbur oldu.

Serdarı Ekrem Ömer Paşa Rusları Silistre muharebesinde yenmişti. Ruslar Sinop limanında bulunan Osmanlı donanmasını basarak yakmağa muvaffak oldular. Neticede Çarlığın Boğazları tutacağından telâşa düşen İngiltere ve Fransa, Osmanlı devleti ile bir ittifak muahedesi imzalıyarak harbe girdiler. Daha sonra Sardunya Kırallığı da buna katıldı. Müttefiklerin Sıvastopolu zaptetmeleri üzerine Ruslar yenildiler. Önce Viyanada sulh başlangıcı hazırlandı. Ondan sonra 1856 Martının yirmisinde Paris kongresinde hazırlanan muahede imzalandı. Bu muahede Boğazların Osmanlı devleti elinde harp gemilerine kapalı kalmasını, Karadenizin tarafsızlığını, nihayet Sırbistan, Eflâk ve Buğdan üzerinde Rus müdahalesinin kaldırılmasını ve sonunda Osmanlı İmparatorluğunun bir müddet daha nefes almasını temin etmişti.

Abdülmecidin bilhassa maarif işlerindeki gayretleri kayda lâyıktır. Bunlarda Mustafa Reşit Paşa esaslı âmil olmakla beraber hükümdar da ilgisiz kalmamıştır. 1841 de Sultanahmet camii içinde "Mektebi Maarifi Adli,, adile ilk rüştiye açılmış, daha sonra İstanbulda rüştiyelerin sayısı beşe çı-

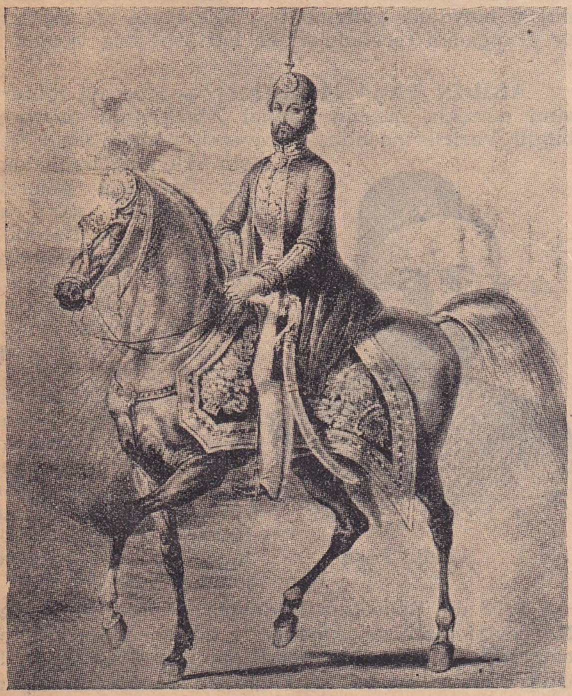

Abdülmecidin at üzerinde bir portresi

Abdülmeçit Kırım Muharebesi esnasında Müttefik orduları komutanlarile beraber

karılmış ve 25 Vilâyette rüştiyeler açılmıştı. Bezmiâlem Valde Sultanın yaptırdığı şimdiki İstankul Kız Lisesi binasında Darülmaarif adile lise derecesinde bir okul açıldı. Abdülmecit mekteplerin açılmasında, imtihanlarında, mükâfat dağıtılmasında hazır bulunurdu. 1843 te Ayasofya karşısındaki arsada büyük bir Darülfünun yapılmaya başlandı. Açılacak Darülfününa hoca hazırlamak üzere Avrupaya talebe gönderildiği gibi kitap hazırlatmak için de "Encümeni Dâniş,, adile bir akademi müsveddesi kuruldu. Harbiye Mektebinde ders vermek üzere Fransadan hocalar getirildiği gibi Türk talebesi için de Pariste "Mektebi Osmanî,, adile bir okul kuruldu. 1848 de ilk Darülmuallimin açıldı. İzmitte 1858 de bir kâğıt fabrikası kurularak 'Eseri Cedit,, damgasını taşıyan kâğıtlar çıkarmaya başladı. Adliye ve Maarif Nezaretleri de o zaman kurulmuştur.

Avrupadan istikraz edilen paralarla Padişah Dolmabahçe sarayile, Mecidiye adını taşıyan muhtelif kasırları, Yenibahçedeki Guraba Hastanesile, Haseki Kadın Hastanesini, Harbiye ve Bahriye Mekteplerini, Teşvikiyede, Hırkaişerifte ve Beşiktaştaki camilerini yaptırdı. Fakat istikraz edilen paraların çoğu saray ve kasır yapılmasına ve Padişahın israflarına ayrıldığı için malî muvazene çok bozuldu ve halk arasında Abdülmecit aleyhindeki cereyanlar arttı. Memleketin ötesinde berisinde karışıklıklar çıkıyordu. Suriyede Dürzîlerle Marunîler arasında çıkan kavgalar Fransanın müdahalesine sebep oldu. Eflâk, Buğdan ve Karadağda bazı ayaklanmalar oldu. Meşhur Cizre Emiri Bedirhan Beyin isyanı bir hayli muharebeden sonra bastırılarak kendisi 1846 da İstanbula getirilmiş, affedilip Giride gönderilmişti.

Abdülmecidi tahttan indirmek için "Kuleli Vakası,, denen teşebbüs bu Padişahın ilk zamanlarda kazandığı sevginin ne kadar azalmış olduğunu gösterir. Abdülmecit fazla kadın ve içki düşkünlüğünden dolayı verem olarak öldü ve yerine küçük kardeşi Abdülâziz tahta çıktı.

ABDÜLMECİT [1868-1944] — Osmanlı soyundan gelen son Halife ve saltanatın son Veliahdidir. Abdülâzizin Hayranıdil Kadından doğma oğlu olup İstanbulda dünyaya geldi. Kırk yaşına yani 1908 İnkılâbına kadar saray hapsinde kapalı yaşadığı için muntazam bir tahsil görmemiş, fakat öteki Şehzadelere nisbetle daha bilgili olarak tanınmıştır. Yabancı dile âşina, güzel sanatlara meraklı, bilhassa resim yapmakta kabiliyetli idi. Ancak muvazenesizliği, yaşına uymıyan hoppa hareketleri halk

Abdülmecit

arasında göze çarpar ve bu hal intihar etmiş olan babası ile büyük kardeşi Yusuf İzzeddin gibi onun da bir kaç asırdanberi bu hanedanda görülen soy bozukluğile bir çeşit ruh hastası olduğu kanaatini verirdi.

1918 de Beşinci Mehmet ölüp de Vahdeddin Altıncı Mehmet adile son Osmanlı Sultanı olarak tahta geçince Abdülmecit Veliaht olmuştu. İstiklâl Savaşı sırasında pek açık ve devamlı olmamak şartile ara sıra millî mücadeleye taraftarlık göstermişti. Fakat oğlunu Altıncı Mehmede damat etmek suretile Millî Savaşa düşman olan Padişaha daha fazla yakın olmaktan da çekinmemişti. Altıncı Mehmedin yabancı devlet himayesine sığınarak memleketten kaçması üzerine Büyük Millet Meclisinde 1922 Kasım ayının birinde saltanatın ilgasına karar verilince o da Veliahtlik sıfatını kaybetmiş oldu. Ancak Osmanlı hanedanı içinde ötekilere nisbetle en uygun görülerek 18 Kasım 1922 de Halifeliğe seçildi.

Millî Mücadele zaferinin henüz pek yeni ve saltanatın kaldırılması gibi esaslı bir siyasî inkılâbın çok taze bulunduğu sıralarda Halifeliğin bir iki yıl için muhafazasını ancak bir inkılâp merhalesi olarak kabul etmek lâzımdı. Netekim Cümhuriyetin ilânından dört ay sonra 3 Mart 1924 te Büyük Millet Meclisi Halifeliğin ilgasına ve Osmanlı hanedanının Türkiye hudutları dışına çıkarılmasına karar vermiş ve bu karar hemen yerine getirilmiştir. Abdülmecit 1944 senesinde Fransada ölmüştür.

ABDÜRRAHİM EFENDİ [ölm. 1656] — Sultan İbrahim zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Adanada doğmuş, orada ve İstanbulda tahsil ederek Hüderris, Kadı, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri olmuş, 1647 de Şeyhülislâmlığa geçirilmiştir. Sultan İbrahimin tahttan indirilmesinde Ocak Ağalarile birlik olarak öldürülmesine dahi fetvâ vermiş, hattâ boğulacağı zaman yanında bulunarak cellâtları teşvik etmişti. Bu yüzden ihtilâlciler nazarında mevkiini sağlamlaştırdıysa da Sadrazam Koca Murat Paşa kendisini sevmezdi. Sultan İbrahimin öldürülmesine fetva verdiği için saray kendisine emniyet etmiyordu. Oğlu Galata Kadısı Mehmet Efendinin şımarık hareketlerinden dolayı da halkın nefretine uğramıştı. Azledilip Hicaza gitmesine müsaade olundu. Oradan dönüşte Kudüs Kadılığına gitti ve Ağaların tesirile Üsküdar Kadılığına getirildi ama Ağalar saltanatının yıkılması üzerine Belgrada Kadılıkla uzaklaştırıldı. Orada ölmüştür.

Bilgili, dürüst, fakat katı bir softa olarak tanılır. Molla Fenarî'nin Enmuzec-ül-Ulûm adlı eserine cevap yazmış ve dine ait bazı risaleler de meydana getirmişti.

ABDÜRREŞİT İBRAHİM [Doğ. 1853] — İslâm âlemini uyandırmaya uğraşan bir Türk seyyahı ve yazıcısıdır. Aslı Hokand'lı bir aileden olup Sibiryada doğmuş ve medrese tahsilini Mekke ile Medinede yaptıktan sonra on dokuzuncu asır sonlarında İstanbula gelerek Ahmet Vefik Paşa ve Namık Kemal gibi o zamanın uyanık adamlarile tanışmış, memleketine dönüşünde Müslüman Türkler arasında İstanbul usulünde mektep açmış, Müslümanları Türkiyeye göç etmeğe teşvik ederek Türkiyeye yüz bine yakın muhacir göndermeğe muvaffak olmuştur. Bir müddet bazı Avrupa memleketlerini dolaşmış, 1905 ten sonra Rusyadan ayrılarak Japonyaya geçmeğe mecbur olmuş ve Büyük Asya adlı bir cemiyetin kurulmasında rol oynamıştır. 1908 İnkılâbından sonra Türkiyeye gelerek İslâmları ve Türkleri birleştirmek propagandasına çalışmış ve İkinci Cihan Harbinden önce Japonyaya giderek orada yerleşmiştir. Bütün Rusya ile Çini baştan başa gezmiş olan Abdürreşit İbrahim Efendinin İstanbulda basılmış Âlemi İslâm adlı iki ciltlik büyük bir seyahatnamesi vardır. Başta Basiret olmak üzere Türkiyede ve Rusyada çıkmış bir haylı gazete ve mecmuada yazılar neşretmiştir.

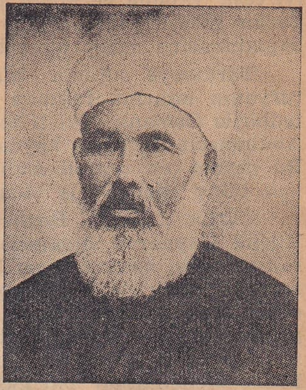

Abdürreşit İbrahim

ABDÜRREZZAK BAHİR PAŞA [1730 - 1780] — Tarihe ve edebiyata ait eserlerile tanınmış Osmanlı Vezirlerindendir. Reisülküttap Kastamonulu Hacı Mustafa Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Sadaret Mektupçu Kaleminde yetişerek Mektupçu ve 1771 de Reisülküttap (Hariciye Nazırı) olmuş ve bu vazifede iken Bükreşte Ruslarla bir müzakereye memur edilmiş ve ağır teklifleri kabul etmediği için çekilmişti. Kaynarca Muahedesinin bazı maddelerini hafifletmek için "Aynalıkavak" ta toplanan komisyonda yararlığı görüldüğünden 1779 da tekrar Reisülküttaplığa getirildi. Fakat Sadrazam Seyyit Mehmet Paşa ile geçinemedi. Onu Valilikle ve Vezir rütbesile Aydına, sonra Rakkaya gönderdiler. Urfada öldü. Mecma-il-Uhût adlı bir muahedeler mecmuası meydana getirmiştir. Edebiyata ait eserleri ve arapçadan tercümeleri ve hattatlığı da vardır.

ABİDİN PAŞA [1843-1908] — Mesnevî mütercimi olmakla meşhur İkinci Abdülhamit devrinin bilgili Vezirlerindendir. Prevezeli Ahmet Dino Beyin oğludur. Orada doğdu. İstanbula gelerek silâhşorlukla saraya girdi. Doğu ve Batı dillerinin bir haylisini öğrenmişti. Kaymakamlıklarda Mutasarrıflıklarda, Borsa Komiserliğinde, Diyarbakır, Harput, Sıvas, Selânik, Ankara, Adana ve en sonra da Cezayiri Bahrisefit yani Akdeniz Adaları Valiliklerinde bulundu. 1879 da Vezir rütbesile üç ay kadar Hariciye Nazırlığı etmiş, tekrar Valiliğe gönderilmişti.

Abidin Paşa

1908 de Rodostan İstanbula gelerek ölmüştür. Mesneviyi dilimize çevirmiş ve birinci cildin şerhini neşretmiştir. Borsa Komiseri iken neşrettiği Osmanlı istikrazlarına ait bir eseri vardır. Bunlardan başka (Saadeti Dünya), (Maalii İslâmiye), (Müdafaa) adlı ahlâkî ve dinî mahiyette risaleler yazmıştır.

ADALI HALİL [1871-1927] — Son asırda dünyaca tanınmış pehlivanlarımızdandır. Edirnenin Adaiçi denen mevkiindeki Klise köyünde doğmuştur. Kara Mehmet adlı bir pehlivanın oğludur. Pek genç iken köyünde güreşe başlıyan Adalının sonraları başlıca ustası meşhur Aliçodur. Adalı 1,98 santimetre boyunda 125-130 okka ağırlığında, çağdaşı olan Türk pehlivanları-na bünyece üstün bir adamdı. Zamanının şöhretli pehlivanları arasında güreşteki ustalık ve muvaffakıyet bakımından Koca Yusuftan sonra onu sayarlar, ondan sonra da Katrancı ve Kurtderelinin geldiğini söylerler. Adalı Halil Avrupa ve Amerikaya gitmiş ve karşılaştığı bütün yabancı pehlivanları yenerek büyük bir şöhret kazanmıştır. Oralarda kendisine (Türk Aslanı) lâkabını vermişlerdir. Güreşi gayet sert ve kırıcı olup Amerikada çok güvenilen meşhur bir pehlivanla güreşirken kolay yenemiyeceğini anlayınca ezmek için altına alarak kaburga kemiğini kırdığı için halk tarafından linç edilmek üzere iken canını güçlükle kurtarmıştır. Kırkpınar güreşlerinde 18 yıl başpehlivanlığı muhafaza eden Adalı Halilin Edirnede Kasımpaşa camii önündeki mezarı hâlâ Kırkpınar güreşleri başlamadan önce pehlivanlarca merasimle ziyaret edilmektedir.

Adalı Halil

ADIVAR, Doktor Abdülhak Adnan [Doğ. 1882] Tanınmış ilim ve siyaset adamlarımızdandır. Geliboluda doğmuş, İstanbulda okuyarak 1905 te Mülkiye Tıbbiyesini bitirdikten sonra Avrupaya kaçmış, Berlin Tıp Fakültesinde Dahiliye Asistanı iken Meşrutiyetin ilânı üzerine 1909 da İstanbula dönmüştür. Tıp Fakültesinde önce muallim muavini, sonra Profesör oldu. İki yıl kadar Tıp Fakültesi Müdürlüğünde bulundu. Trablus Harbine Hilâliahmer Müfettişi sıfatile iştirak etmiş ve sonra bu müessesenin umumî kâtipliğine tayin edilmiştir. Birinci Cihan Harbinde Sıhhiye Umum Müdürlüğünde ve ihtiyat tabip Binbaşısı sıfatile Karargâhı Umumî Sıhhiye Umumî Müfettişliği muavinliğinde bulundu. Bu harbin mütarekesinde son Osmanlı Meclisi Mebusanına İstanbul Mebusu olarak girmiştir. İstanbulun Müttefikler tarafından işgali üzerine zevcesi muharrir Halide Adıvarla Anadoluya geçerek ilk Büyük Millet Meclisi hükûmetinde Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekilliğine seçildi. Bir sene kadar Dahiliye Vekâleti vekilliğini de yaptı. İkinci içtima yılında Büyük Millet Meclisi Reisi-saniliğine seçilmiş ve büyük zafere kadar bu mevkide kalmıştır. Zaferden sonra iki yıl kadar İstanbul Hariciye Murahhaslığını yaptı ve İstanbul Mebusu iken memleketten ayrılarak Zevcesi Halide Adıvarla 1926-39 arasında İngiltere ve Fransada yaşayıp ilmî tetkiklerde bulunmuş ve Paris Şark Dilleri Mektebi türkçe lektörlüğüne seçilerek sekiz yıl bu vazifeyi yapmıştır.

Doktor Adnan Adıvar

1939 da İstanbula dönen Doktor Adnan Adıvar Maarif Vekilliği tarafından kısmen yeniden vazdırılarak tercüme ettirilen "İstâm Ansiklopedisi,, tercüme ve tahrir heyetinin başında çalışmaktadır. Londrada iken Encyclopaedia Britannica'nın 14 üncü tab'ı için Türkiyenin yeni zaman tarihi maddesini yazmış, 1935 te İngiliz filozofu Bertrand Russelin'in "Felsefe Meseleleri,, adlı eserini ingilizceden tercüme ve neşretmiştir. Pariste iken "La Science Chez les Turcs Ottomans,, adile fransızca olarak neşrettiği eseri yeni baştan türkçe yazmış ve bu kitap "Osmanlı Türklerinde İlim,, ismile Maarif Vekilliği tarafından neşrolunmuştur. 1939 da "Faust'a Dair Bir Tahlil Tecrübesi,, ni ve 1944 te "Tarih Boyunca İlim ve Din,, adlı iki ciltlik eserini neşretti.

ADIVAR, HALİDE EDİP [Doğ. 1884] — Tanınmış roman muharririmizdir. İstanbulda doğdu. İkinci Abdülhamit devrinde "Ceybi Hümayun,, başkâtipliğinde ve sonra Yanya ve Bursa reji müdürlüklerinde bulunmuş olan Mehmet Edip Beyin kızıdır. Önce hususî dersler almış ve 1901 de Amerikan Kız Kollejini bitirmiştir. Kendisinden matematik dersleri aldığı matematikçi Salih Zeki ile evlenerek ondan iki oğlu olduktan sonra ayrılmış ve 1917 de Doktor Adnan Adıvar'la evlenmiştir. 1908 den itibaren Tanin, Vakıt, Akşam günlük gazeteleri ile Resimli Kitap, Yeni Mecmua ve Şehbal gibi mecmualarda yazmağa başlamış, Darülmuallimatla Kız İdadisinde pedagoji ve tarih hocalıkları yapmış, ve vakıf kız mekteplerine müfettiş olmuş, 1917 de Beyrut, Lübnan ve Şamda kız mekteplerini ve Aynitura Darüleytamını kurmuştur.

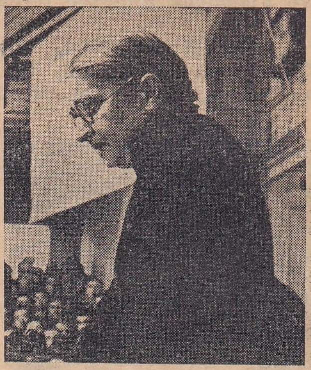

Halide Edip Adıvar

1918-19 da İstanbul Edebiyat Fakültesinde Garp Edebiyatı Müderrisi olmuştu. 1919 da mütareke esnasında Fatih ve Sultanahmet meydanlarında verdiği istiklâl lehindeki heyecanlı nutuklar yüzünden 16 Martta İstanbul işgali sırasında evi basılmış, fakat kendisi zevci Doktor Adnan Adıvar'la birlikte Anadoluya geçerek millî mücadeleye iştirak etmiştir. Saltanat hükûmeti tarafından Kürt Mustafa divanı harbince idamlarına hükmedilen ve başta Mustafa Kemal Paşa bulunan ilk altı zattan biri de kendisidir. Halide Edip, Ankarada Erkânı Harbiyede çalışmış, Sakaryadan önce Garp cephesine gitmiş, İkinci Şubede Ondaşı, İzmirin istirdadından sonra Çavuş ve Başçavuş olmuştu.

1926-39 arasında Doktor Adnanla birlikte İngiltere ve Fransada yaşamıştır. 1928-29 da Amerikaya davet edilerek Amerikanın başlıca Üniversitelerinde Yakın Şark fikir tarihine dair konferanslar vermiş, 1931-32 de Columbia Üniversitesi Misafir Profesörü olarak Türkiye muasır fikir ve edebiyatı hakkında dersler vermiştir. 1935 te Hindistanın Delhideki Müslüman Üniversitesinde Misafir Profesör olmuş ve Kalküta, Benares Hint Üniversitelerile Haydarabat, Aligar, Lahur ve Peşaver Müslüman Üniversitelerinde konferanslar vermiştir. Gerek Amerikadaki, gerek Hindistandaki konferansları oradaki Üniversiteler tarafından kitap şeklinde basılmıştır.

1939 da İstanbula dönen Halide Adıvar, 1940 ta

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İngiliz Edebiyatı Profesörü seçilmiştir.

Kitap şeklinde neşredilen eserleri: Raikın Annesi, Seviye Talip, Handan (almancaya çevrilmiştir), Harap Mabetler, Yeni Turan (Rus, Sırp dillerine çevrilmiştir), Mev'ut Hüküm, Son Eseri, Dağa Çıkan Kurt, Ateşten Gömlek (Arap, İngiliz, Rus, İsveç, Alman, Ordu dillerine çevrilmiş ve filmi çekilmiştir), Vurun Kahpeye, Kalp Ağrısı, Zeynonun Oğlu, Sinekli Bakkal (Cümhuriyet Halk Partisinin ilk roman mükâfatını birincilikle kazanmıştır), Yol Palas Cinayeti, Tatarcık, İngiliz Edebiyatı Tarihi (2 cilt).

Halide Edip Adıvarın ingilizce olarak kitap şeklinde basılan eserleri şunlardır:

Türkey Faces West, Memoirs of Halide Edib, The Turkish Ordeal Conflict of East and West, İslam (Henri Masse'nin eserinden ingilizceye tercüme edilmiş, Haydarabat Akademisi tarafından Ordu diline çevrilmiştir.) The Clown and his Daughter (Sinekli Bakkalın ingilizcesidir, Norveç ve Felemenk dillerine tercüme edilmiştir).

AGÂH EFENDİ, Çapanzade [1832 - 1885] — Tercümanı Ahval adlı ilk hususî Türk gazetesini neşretmiş, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi arkadaşlarile hürriyet mücadelelerinde, Mutasarrıflıklarda, Posta Nazırlığında ve Elçilikte bulunmuş mümtaz fikir adamlarımızdandır. Yozgatlı Çapanzade Ömer Hulûsi Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuştur. O zaman Beyoğlunda bulunan Tıbbiye Mektebinin hazırlık sınıflarında yedi yıl kadar okumuş, fransızca öğrenmiş ve tahsili bırakıp Babıali Tercüme Odasına girmiştir. Elçi Kâtibi sıfatile Pariste ve muhtelif memurluklarla memleketin içinde ve dışında haylı bulunduktan sonra 1860 ta Tercümanı Ahval adlı gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bu gazete, resmî olan "Takvimi Vakayi,, den ve bir İngiliz tarafından çıkarılan "Ceridei Havadis,, ten sonra memleketimizde çıkan üçüncü türkçe gazetedir. Fakat resmî olmaksızın bir Türk tarafından çıkarılmış ilk türkçe gazete odur. İlk zamanlarda başlıca muharriri olan Şinasi iki yıl kadar sonra ayrılmış ve gazete 1866 ya kadar devam etmiştir.

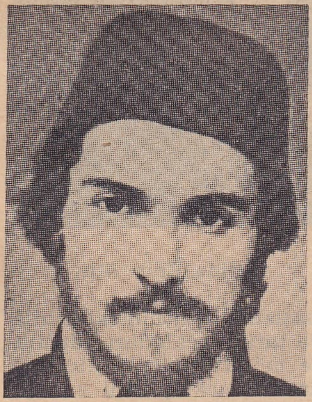

Agâh Efendi

Bu arada Agâh Efendi yine memurluklarda bulunmuş, 1861 de Posta Nazırı olmuş ve memleketimizde posta pulu kullanmak usulü onun tarafından ihdas edilmiştir. Kısa bir müddet vapurlar idaresini de deruhte etmiş ve sonra Divanı Muhasebat Âzalığına tayin edilmiştir. "Yeni Osmanlılar,, cemiyetinin Agâh Efendi de başlıca âzasındandı. O sırada Avrupaya kaçan Ziya Paşanın arkadaşı olduğu bahanesile ve Âli Paşanın tesirile memuriyetten çıkarılmış, o da 1867 de Parise kaçmıştır. Pariste Mustafa Fazıl Paşanın etrafında toplanan hürriyetseverler arasında o da vardır. Dört yıl kadar Fransa, İngiltere ve Belçikada yaşadıktan sonra Fuat ve Âli Paşaların ölümleri üzerine 1871 de İstanbula gelerek önce İzmit Mutasarrıflığına, sonra Şûrayı Devlet Âzalığına tayin edilmiş ve İkinci Abdülhamit hürriyet taraftarlarını ve Sultan Muradın adamlarını öteye beriye sürmeğe başladığı sırada Agâh Efendi de önce Bursaya, sonra Ankaraya sürülmüştür. Ankarada altı yıl kadar sürgün kaldıktan sonra affedilip 1882 de Rodos Mutasarrıflığına gönderilmiş, biraz sonra Namık Kemal ile becayiş edilerek Midilliye naklolunmuştur. 1883 te Atina Elçisi olmuş ve iki yıl sonra orada ölerek cenazesi İstanbula getirilip Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür.

Server İskit'in "Agâh Efendi,, adile 1937 de neşredilmiş bir risalesi vardır.

AGÂH EFENDİ, Yusuf [1744 - 1823] — Üçüncü Selim zamanında Mukim Elçi sıfatile Avrupaya ilk gönderilen Osmanlı Elçilerindendir. Yusuf Agâh

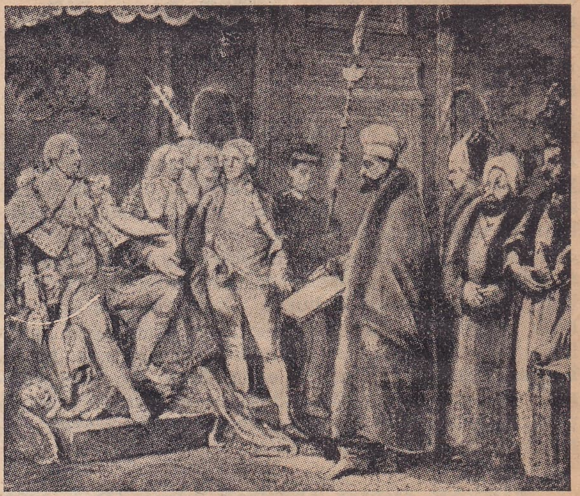

Agâh Efendinin Üçüncü George tarafından kabulü.

Efendi, Moralı Süleyman Penah Efendi adlı bir zatın oğlu olup Morada doğmuş ve on iki yaşlarında iken babasile İstanbula gelmiştir. Sadaret Mektupçu Kaleminden yetişerek Mevkufatçı, Kâğıt Emini, Kalyonlar Kâtibi olmuş ve 1793 te İngiltere Kralı Üçüncü George nezdine Büyük Elçi olarak gönderilmiştir. Yusuf Agâh Efendi, Londraya, Fransa şimaline kadar kara yolile gitmiş, Üçüncü Selimin Krala, Kraliçe ile başlıca devlet erkânına gönderdiği atlardan, at takımlarından, mücevherli sorguçlardan, bohçalardan, piştov, kılıç, gülyağları gibi eşyadan mürekkep olan hediyeler, kiralanan bir gemi ile ayrıca gönderilmiştir. Agâh Efendinin kabul merasimine ait takriri, "Cevdet Tarihi,, nin 6 ncı cildindedir. Agâh Efendi Londrada beş sene kalmıştır. Londradan döndükten sonra iki defa Tersane Emini, iki defa da Sadaret Kethüdası, Sürre Emini, Nişancı o'du ve daha bir çok ehemmiyetli işlerde bulundu. Şehzade camii mezarlığında gömülüdür.

AĞA HÜSEYİN PAŞA [1776 - 1848] — Yeniçeri Ocağının kaldırılmasında yararlığı ile meşhur İkinci Sultan Mahmut devri Vezirlerindendir. Edirnede doğmuş, ilk gençlik çağında Yeniçeri Ocağına girmiş, Rus cenginde yararlığı görüldüğü için çabuk ilerliyerek 1822 de Yeniçeri Ağası olmuştu. Bu vazifede iken azılı zorbaları sırasını düşürerek birer birer ortadan kaldırmak suretile Ocağın sönmesini hazırladığı için kendisine Vezirlik rütbesi verildi ve bundan dolayı Ağa Paşa lâkabını aldı. Fakat Yeniçerilerin kuşkulandıkları sezildiği için Ağa Hüseyin Paşa Yeniçeri Ağalığından azledilerek Boğaz Muhafızlığına tayin edildi ve orada Ocağın kaldırılması zamanını bekledi.

1825 te son Yeniçeri isyanını bastırmak üzere hemen yetişerek Yeniçeriliğin kaldırıl-

Ağa Hüseyin Paşa

masında mühim hizmetler görmüştür. Ondan sonra meydana getirilen muntazam askere ilk kumandan olmuş ve Seraskerliğe getirilmişti. Tekrar Boğaz Muhafızı olduktan sonra 1828 de Şumnuda Ruslara karşı kazandığı muvaffakıyetle büsbütün şöhreti arttı. Ondan sonra Edirne Valisi ve İşkodra gailesini bastırmaya memur oldu. 1831 de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşaya karşı gönderilmişti. Fakat Antakya muharebesinde ordusu perişanlığa uğradı. Bu talihsizlik üzerine Serdarlıktan azledildi. Sonra iki defa Vidin Valisi olmuş ve orada ölmüştür. İri yarı, gayet cesur, hiç okumamış, fakat pek zeki bir adammış.

AĞAOĞLU AHMET [1869 - 1939] — Tanınmış gazetecilerimizden ve mütefekkirlerimizdendir. Azerbaycanın Şuşa şehrinde doğdu. Mirza Hasan adlı bir zatın oğludur. Arapça, farsça ve rusça öğrenerek önce doğduğu kasabada Rus orta mektebini ve Tifliste lise tahsilini bitirmiş, sonra Pariste Hukuk Mektebi ile Collège de France'ı tamamlamıştır. Avrupa tahsilinde iken Fransız mecmualarında Şark meselelerine dair yazılar yazmış, kongrelere iştirak etmiş, fikir adamlarile tanınmış, "İttihat ve Terakki,, cemiyetinin Paristeki mensupları ile münasebetler kurmuştu. 1894 te memleketine dönerek Azerbaycanda millî şuurun uyanması için İsmail Gasprenski, Hüseyinzade Ali, Ali Merdan Topçubaşı gibi zatlarla beraber çalıştı. Muallimlik yapmakla beraber, Hayat, İrşat, Terakki gibi gazetelerde yazdı ve nihayet Çarlık hükûmeti tarafından takip ve tazyiklere uğradı.

Ağaoğlu Ahmet

Türkiyedeki Meşrutiyet İnkılâbı üzerine 1908 sonlarında İstanbula gelerek önce Maarif Nezaretinde müfettiş olmuş ve İttihat ve Terakki fırkasına girdikten sonra memurluğu bırakarak Jeune Turque. gazetesine fransızca makaleler yazmaya başlamıştı. Türkçülük cereyanının başında Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Şair Mehmet Emin Yurdakul gibi zatlarla birlikte çalıştı. "Türk Yurdu,, mecmuasının ve "Türk Ocağı,, nın müessislerindendir. 1911 - 12 aralarında Darülfünun Türk Medeniyeti kürsüsüne ve rusça muallimliğine tayin edilmiş, ayni zamanda "Tercümanı Hakikat,, gazetesi başmuharriri olmuştur.

Birinci Dünya Harbi içinde Afyon Karahisar Mebusu ve İttihat ve Terakki cemiyeti umumî merkez âzası olmuş ve 1917 de Kafkasyaya gönderilen ordunun siyasî müşaviri sıfatile Azerbaycana gitmiştir. 1918 de İstanbula döndü ve İngilizler tarafından diğer bir çok İttihat ricalile birlikte Maltaya götürüldü. 1921 de serbest bırakılarak Anadoluya geçmiş, önce İstişare Heyetine tayin edilip Şark vilâyetlerine gönderilmiş, bir müddet sonra Ankarada Matbuat Umum Müdürü olmuştu. Zaferden sonra ikinci ve üçüncü Büyük Millet Meclisinde Kars Mebusu oldu. Ayni zamanda Ankara Hukuk Fakültesinde Profesörlük ve "Hakimiyeti Milliye,. gazetesinde başmuharrirlik etti.

"Serbest Cümhuriyet Fırkası,, müessisleri arasında bulunmuş ve bu fırka dağıldıktan sonra siyasî hayattan çekilerek İstanbul Darülfününunda Profesör olmuştu. 1933 te emekliye ayrıldı. İlmî ve siyasî yazılar neşrine ölünceye kadar devam etti.

Kitap şeklinde basılan eserleri şunlardır:

Şiî Mezhebi ve Membaları, İslâm ve Ahunt, İslâmlığa Göre ve İslâm Âleminde Kadın, Üç Medeniyet, Hindistan ve İngiltere, Serbest İnsanlar Arasında, Devlet ve Fert, Etika (Kropatkinden tercüme), Türk Teşkilâtı Esasiyesi, Türk Hukuk Tarihi, Ben Neyim?, İran ve İnkılâbı, Gönülsüz Olmaz, İhtilâl mi İnkılâp mı?

AHİ AHMET ÇELEBİ [Ölm. 1523] — On altıncı asırda ve Kanunî Süleyman zamanında tanınmış hekimlerimizdendir. Babası Fatih Mehmet ve İkinci Bayezit devirleri meşhur hekimlerinden Şirvanî Mevlâna Kemal'dir. Ahi Çelebi, hekimliği babasından ve hekim Kutbeddin ile Altuncuzadeden öğrenmiş, İstanbul Darüssıhhasında Başhekim olmuş, ondan sonra da Padişahın Hekimbaşılığına seçilmiştir. İstanbulda camii, Edirnede hamamı vardır. Edirnedeki Ahi Çelebi kasabası kendisine arpalık olarak verilmiştir. Böbrek ve mesanede meydana gelen taşlara dair on bap üzerine yazılan Faide-i Hasat adlı türkçe bir eseri vardır. Yine hekimliğe ait Muciz adlı arapça bir kitabı dilimize çevirmiştir. Ahi Çelebi öldüğü zaman doksan yaşlarında kadar varmış.

AHÎ, Benli Hasan Çelebi [Ölm. 1517] — On beşinci ile on altıncı asırlar arasında ve Yavuz Sultan Selim zamanında yaşamış divan şairlerimizdendir. Asıl adı Hasan, lâkabı Benli ve şiirdeki mahlâsı da Ahî'dir. Niğboluda doğmuştur. Oranın tüccarından ve zenginlerinden olan Seyyit Hoca adlı birinin oğludur. Şair, babasının ölümü üzerine memleketinde ticarete başlamak istemiş ise de anasının başka birile evlenmesine gücenerek her şeyini bırakıp türlü güçlüklerle İstanbula gelmiş, medreselerde okumuş, gazellerile ve mesnevilerile tanılmaya başlamıştır. Şeyhî'nin "Hüsrev ve Şirin,, adlı manzum hikâyesine nazire olarak Hikâyeti Şirin ve Perviz ve Rivayeti Gülgûn ve Şebdiz adlı manzum hikâyesinin bazı kısımları Yavuz Selimin hoşuna gittiği için maişetini terfih edecek bir vazife verilmesini emretmiş, bunun üzerine kendisine Bursada Bayezit Paşa Medresesinde vazife verilmişse de şaire Padişahın arzusuna ve teveccühünün derecesine uygun olmıyan bu vazifeyi kabul etmemesi telkin edildiğinden o da bu işi reddetmiş ve bu yüzden Yavuzun hiddetine uğrıyarak uzun yıllar Müderris Mülâzemetinden ileri geçememiştir. Nihayet Karaferye'ye Müderris olarak gitmiş, orada evlenmiş ve biraz sonra ölmüştür.

Lâmiî'nin eserine nazire olarak Hüsn-ü Dil adlı bir kısmı manzum, bir kısmı mensur bir eseri daha vardır ki 1870 te Çaylak Tevfik tarafından basılmıştır. Eserlerinin ikisi de eksiktir. Bunlardan başka şiir divanı varsa da basılı değildir. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde vardır. Dilinden örnek olmak üzere bir beytini alıyoruz:

Getirüp nokta gibi ortaya attı beni çarh
Başladı kendi kıyı çizmeğe pergâr gibi.

AHMET I. [1590 - 1617] — Osmanlı Padişahlarının on dördüncüsüdür. Üçüncü Mehmedin oğlu olup Manisada doğmuş ve 1603 te babasının yerine tahta çıkmıştır. On dördüncü Padişah olması, tahta çıktığı zaman - Hicrî yıl hesabile - on dört yaşında bulunması ve saltanat müddetinin de on dört sene sürmesi Osmanlı tarihçileri tarafından garip tesadüflerden olarak kaydedilir. Onun zamanına kadar Osmanlılarda hükümdarlık amudî olarak hep babadan oğula geçmişti. Çünkü tahta çıkan Padişahlar, Yıldırım Bayezittenberi kardeşlerini ortadan kaldırmayı âdet edinmişlerdi. Birinci Ahmet kardeşi Mustafayı öldürtmemiştir. Ondan sonra Osmanlı tahtına Padişahların en yaşlı kardeşleri de geçebilmişlerdir. Birinci Ahmet çocuk denecek bir yaşta bulunduğu halde babasının ve büyük babasının zamanlarında devletin her işine zararlı müdahalelerile meşhur büyük annesi Safiye Sultanı (yani Venedikli Baffo'yu) eski saraya göndermek yani Valde Sultanlık nüfuzundan menetmek azmini göstermiştir. Cülûs yılında devlet İran ve Avusturya ile harp halinde bulunuyordu. O zaman İran tahtında Büyük lâkabile meşhur Birinci Abbas vardı. Şah Abbas, Osmanlıların İran Serdarı Cağalazade Sinan Paşayı bozguna uğrattı ve bir hayli muvaffakıyetler kazandı. Fakat sonraları İran üzerine yürüyen ve Tebrizi tahrip eden Kuyucu Murat Paşadan yılmış ve onun ölümünden sonra yerine İran Seraskeri olan Nasuh Paşa ile her yıl saraya iki yüz yük ipek vermek şartile 1611 de sulh yapmıştı. Birinci Ahmet zamanındaki İran muharebelerinin muvaffakıyetli tarafları pek az ise de Avusturya seferlerinin şerefli sayılabilecek tarafları nisbeten fazlacadır. Hele Sadrazam Lala Mehmet Paşanın Avusturyaya rağmen Erdel Beyi Etienne Boçkay'a dirmesi hatırlanmağa lâyık hâdiselerdendir. Niha-Peştede merasimle Erdel ve Macaristan tacını giyyet Avusturya muharebeleri 1606 da Zitvatoruk muahedesile neticelenmiştir ki bu muahedenin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi Anado uda Celâlî eşkiyasının zuhurundan ileri gelir. Çünkü Osmanlı imparatorluğu o zamana kadar kendinden aşağı muameleye tabi tuttuğu Avusturya ile müsaviliği ve her yıl aldığı otuz bin altın vergiden vazgeçmeği kabul etmiş ve yalnız bir defaya mahsus olmak üzere yüz otuz bin altın kadar tutan bir tazminat almakla iktifa etmişti.

Ahmet I.

Birinci Ahmet devri hâdiseleri arasında Celâlî isyanları mühim bir yer tutar. Onların başlıcaları Kalenderoğlu Mehmet Paşa, Canbulatoğlu Ali Paşa, Yusuf Paşa, Kara Sait ve Muslî Çavuştur. Kuyucu Murat Paşa Avusturya seferinden döndükten sonra onları birer birer temizlemiş ve eline geçirdiği yüz binlerce haydudun ölülerini kuyulara doldurduğu için Kuyucu lâkabını almıştır. Birinci Ahmet zamanında Akdeniz donanmasının faaliyetleri de hatırlanmağa lâyıktır. Bu deniz harplerinin arasında mağlûbiyetler varsa da bilhassa Murat Reisin ve Halil Paşanın şerefli ve muvaffakıyetli savaşları da vardır.

Birinci Ahmet zulmü ile meşhur değilse de Huzurunda boğdurulan Sadrazam Derviş Paşanın ayağını kımıldattığını görerek bizzat hançerile boğazını kesmesi mizacını gösteren bir hâdisedir.

Atmeydanındaki altı minareli nefis cami, onun zamanında Mimar Mehmet tarafından yapıldı. Şiirleri de vardır. Şiirlerinde Bahtî mahlâsını kullanırdı.

AHMET II. [1643 - 1695] — Osmanlı Padişahlarının yirmi birincisidir. Birinci Ahmedin torunu ve Sultan İbrahimin oğlu olup kardeşi İkinci Süleymandan sonra 1691 de tahta çıkmıştır. Şehzadeliğini kırk sekiz yaşına kadar saray hapsinde geçirmiş, kuvvetli bir şahsiyeti olmıyan ve hiç bir varlık gösteremiyen bir hükümdardır. Daima etrafındakilerin tesirine kapılmış ve çabuk kızmaktan başka bir vasıf kazanamamıştır. Saltanatı dört yıla yakındır. Bu kısa zaman uzun gaileler ve muvaffakıyetsiz harpler içinde geçmiştir. Onun devri ikinci Viyana muhasarasının muvaffakıyetsizliğini takip eden süratli gerileme yıllarına tesadüf eder. Cülus ettiği zaman yerinde bıraktığı Sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa Avusturya seferine çıkmak üzere idi. Salankamin'de önce galibiyet kazanmış iken bir kurşunla şehit düşmesi ve Kethüdasının boşboğazlığı yüzünden bu haberin orduya yayılması bozguna sebep olmuş, fakat Avusturyalılar Osmanlı ordusunu takibe mecal bulamamışlardı. Fazıl Mustafa Paşanın yerine Sadrazamlığa geçen Arabacı Ali Paşa, ondan sonra Hacı Ali Paşa, daha sonra Bozoklu Mustafa Paşa, Sürmeli Ali Paşa da hemen daima muvaffakıyetsizliklere uğradılar. Avusturyalılar bir hayli Osmanlı kalesini aldıkları gibi Venedikliler de Sakızı zapta muvaffak oldular.

Ahmet II.

İkinci Ahmet Edirnede ölmüş, İstanbula getirilerek Kanunî Sultan Süleymanın türbesine gömülmüştür.

AHMET III. [1673 - 1736] — Osmanlı Padişahlarının yirmi üçüncüsüdür. Dördüncü Mehmedin oğlu olup kardeşi İkinci Mustafanın "Edirne Vakası., denen isyanda tahtından indirilmesi üzerine 1703 te 30 yaşında iken saltanata geçmiştir. 27 yıl süren Padişahlığının ilk 15 yılı, kâh zaferlerle, kâh mağlûbiyetlerle neticelenen harplerle, son on iki senesi de "Lâle Devri,, denen harpsiz ve cümbüşlü bir devre içinde geçti. Fakat bir ihtilâl sonunda tahta çıkmış olan Üçüncü Ahmet, yine bir ihtilâl neticesinde, (Patrona ihtilâli sonunda) tahttan indirilmiştir.

Tarihlerimizde Demirbaş Şarl denen İsveç Kralı Onikinci Karl'ın Osmanlı memleketine sığınması üzerine Rusya ile açılan harp sonunda ikinci defa Sadrazamlığa getirilen Baltacı Mehmet Paşa Prut kenarında Büyük Petro'nun ordusunu teslime mecbur olacak bir halde sıkıştırmıştı. 1711 de Prut muahedesi yapıldı. 1714 te Damat Ali Paşa Venediklilere karşı muzaffer olarak Mora ve civarını geri aldı. Fakat iki yıl sonra Avusturyalılarla harbederken vurularak ondan sonra Şehit Ali Paşa diye anılmağa başladı.

Ahmet III.

Nişancı Mehmet Paşadan sonra Sadrazamlığa getirilen Damat İbrahim Paşa Avusturya ve Venedikle Pasarofça Muahedesini yaparak Üçüncü Ahmet saltanatının sürekli sulh devresini açmış oldu. Bu devrenin başındaki İran muharebeleri muvaffakıyetli sayılabilecek neticelere bağlanmış ve Rusya ile çıkan harp ihtimali de bertaraf edilmişti. Bu devrenin en parlak ve hayırlı işi İbrahim Müteferrika tarafından 1.24 te ilk matbaanın kurulması ve kitap basmaya başlanmasıdır. Osmanlı İmparatorluğunda ilk garplılaşma temayülü bu zamanlarda görülür. 1718 - 1730 yılları arasındaki Lâle Devri, memleket için hayli geniş, bir yenilenme ve ilerleme ufukları açmış olmakla beraber bilhassa İstanbul yaşayışında gevşekliği ve sefaheti de terviç etmiştir. Güzel saraylar, köşkler ve bahçelerde sazla ve şiirle geçen yıllar, edebiyatın ve musikinin revacına sebep olmuş, sanat ve fikir hayatı hayli inkişaf kazanmıştır. Şairler arasında Osmanzade Ahmet Taip, Padişah fermanile (Sultan-üş-Şuara) nasbedilmiş olmakla beraber bu devrenin edebiyatında en kuvvetli mümessil şair Nedimdir ve zamanının ruhunu eserlerinde en iyi yaşatan odur.

İstanbul halkında umumileşen lâle merakı ve lâle soğanlarının çok pahalılaşarak nihayet ekmek gibi narha tabi tutulması bu zamanın Lâle Devri diye anılmasına sebep olmuştur. 1729 da Nadir Şahın İran hududundaki muvaffakıyetleri bu rahat devrenin tadını bozmuş ve Patrona Halilin önayak olduğu ihtilâl patlayınca içlerinde İbrahim Müteferrikanın matbaası da bulunduğu halde bütün köşkler, bahçeler, nefis sanat eserleri mahvedilmiş, Damat İbrahim Paşa öldürülerek Üçüncü Ahmet tahtından indirilmiştir.

Üçüncü Ahmedin Üsküdarda annesi için yaptırdığı cami ile Ayasofya karşısındaki nefis çeşme zamanının başlıca eserlerindendir. Bilgiye, güzel sanatlara merakı ve şairliği vardı.

AHMET BİCAN, Yazıcıoğlu — On beşinci asır başlarında yaşamış âlim ve mutasavvıflarımızdandır. Meşhur "Muhammediye,, sahibi Yazıcıoğlu Mehmet Efendinin kardeşidir. Babaları Salih veya Salâhaddin isimli zatın kâtip olmasından dolayı bu iki kardeşe Yazıcıoğlu lâkabı verilmiştir.

Ahmet Efendiye Bican lâkabının verilmesine sebep te Hacı Bayram Velinin müridi olduğu için dergâhta çile çıkarmak yüzünden çok zayıflamış, adeta cansız bir hale gelmiş olmasından dolayıdır. Geliboluda otururmuş, orada ölmüştür ve Geliboluda gömülüdür. (Envar-ül-Âşıkin) adındaki eseri kardeşi Mehmet Efendinin arapça yazdığı kitabın tercümesidir. Bu tercüme İstanbulda, Kazanda ve Mısırdaki Bulak matbaasında bir kaç defa basılmıştır. Türkçeden başka bir eseri de Peygamberler hakkında bir çeşit tarih olan Revvih-ül-Ervah adını taşır. Ahmet Bican Efendi, sonraları kozmoğrafyaya ve varlığın garip taraflarına da merak etmiş ve yine bir Türk müellifi olan Kazvinî'nin arapça yazdığı bir eseri hulâsa ederek yaradılışın harikaları hakkında (Acaib-ül-Mahlûkat) ismile bir kitap meydana getirmiştir. Bu çeşitten başka bir eseri de Dürr-ül-Meknun adını taşır ki bu eser tercüme veya iktibas şeklinde olmayıp daha şahsî mahiyettedir. Bu eserlerden (Acaib-ül-Mahlûkat) ın 1453 te yani İstanbulun alındığı tarihte yazılmış olmasına göre Ahmet Bican Efendinin o zaman hayatta bulunduğu tahmin edilmektedir.

(Kardeşinin Muhammediye müellifi olması dolayısile Ahmediye adlı kitabın da bu zat tarafından yazıldığını sananlar olmuşsa da eser buna ait olmayıp Diyarbakırlı Ahmet Mürşit Efendi tarafından 1159 da telif olunmuştur.)

AHMET CEVDET, İkdam'cı [1862 - 1935] — Ömrünün yarım asırdan fazlasını gazeteciliğe vermiş ve yazılarile de halk arasında sevilmiş meşhur bir gazetecimizdir. İstanbulun yüz elli yıllık bir ailesine mensup olup tütün tüccarından Hacı Ahmet Efendinin oğludur. İstanbulda Aksarayda doğdu. İlk mektepten sonra Kaptan Paşa Rüştiyesinde okumuş, oradan çıktıktan sonra bir müddet Ödemişli Mustafa Efendiden arapça dersleri ve bir fransızdan fransızca dersleri almıştır. Pek gençken Tercümanı Hakikat gazetesine muharrir olarak girdi. Orada çalışırken Hukuk Mektebine de devam ederek şahadetname aldı. Hukuktan çıktıktan sonra (Takvimi Vakayi) yazı heyeti arasına girmiş, sonra Tömbeki Rejisinde, daha sonra da Osmanlı Bankasında bir müddet memur olmuştur. Sabah, Tarik, Saadet gazeteleri başmuharrirliklerinde bulundu. "Tarik,, te bulunduğu sırada İkdam gazetesini kurmuştu. 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra gazetesinde İttihat ve Terakkiye muhalefet ettiği için 31 mart ihtilâli basıldıktan sonra Ahmet Cevdet 1909 da Avrupaya gitmeğe mecbur olmuş ve epeyce zaman orada yaşamıştır.

Ahmet Cevdet

Niste, İsviçrede bulunduğu zaman yine yazılarına devam etmiş ve siyasî hava elverişli olmadığı zamanlarda çiftçilik, patates ziraati gibi mavzulardan bahsetmeği âdet edinmişti. Yalnız gazetesile değil, neşrettiği muhtelif devirlere ait eski kitaplarla da Türk kültürüne hizmet etmiştir. Meşrutiyet devrinde gazetesini açık ve tabiî türkçe ile çıkarmağa uğraşan ve başyazılarında öz türkçenin payını ehemmiyetle düşünen ilk gazetecimiz olmak bakımından da dikkate lâyık bir memleket adamıdir. 1935 Mayısında Ankarada matbuat kongresine gelmiş ve anî bir kalp sektesile ölerek cenazesi İstanbula nakledilmiş ve Eyübe gömülmüştür.

Almanca, fransızca ve rumca bilirdi.

AHMET CEVDET PAŞA [1822 - 1895] — On dokuzuncu asırda yetişen en mühim ilim adamlarımızdandır. Şimdi Bulgaristanda kalan Lofçada doğmuştur. Hacı İsmail Efendinin oğludur. Memleketinde ilk tahsilini ve medrese bilgilerinin bir kısmını gördükten sonra 1839 da, on yedi yaşlarında iken İstanbula gelmiş, zamanın âlimlerinden okumuş, icazet almıştır. Medrese haricinde de dersler alarak farsçayı ve okuduğunu anlıyacak kadar fransızcayı da elde ettikten başka, matematik, felsefe, koz-

moğrafya ve tabiî ilimler gibi şubelere de çalışmıştır. Pek genç iken zekâsı ve çalışkanlığı ile zamanının âlimleri ve devlet adamları tarafından takdir edilmiş ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşanın himayesini kazanmıştı. Az müddet Kadılıkta bulunmuş, sonra Müderris olmuş, Fuat Paşanın Bükreşe muvakkat bir memuriyetle gönderilmesi sırasında o da bir ay için oraya gönderilmiştir. Fuat Paşa kaplıcalara girmek üzere Bursaya gittiği zaman Cevdet Paşa da oraya giderek "Kavaidi Osmaniye,, yi birlikte ve bir Almanın kitabından istifade ederek yazmışlardır ki bu eser sonraları yalnız başına Cevdet Paşa tarafından tamamlanmıştır. 1850 de Meclisi Maarif Âzalığına ve Darülmuallimin Müdürlüğüne tayin olundu ve 1851 de Encümeni Daniş Âzalığı da bu vazifelere ilâve edildi. Fuat Paşanın Mısıra gönderilmesinde dahi birlikte bulunmuştur. 1853 te "Tarihi Cevdet,, in ilk üç cildini bitirerek Padişaha takdim etmiştir. Tamam on iki cilt tutan bu eser Küçük Kaynarca muahedesinden Yeniçerilerin ilgasına kadar olan vakaları 1774-1852 vakalarını ihtiva eder. 1865 te ilmî rütbesi Vezirliğe tahvil olunarak Halep Valisi, 1868 de Divanı Ahkâmı Adliye Reisi oldu. Bu sırada Babıalide teşkil olunan Cemiyeti İlmiye Reisliği de Cevdet Paşa'ya verilmiştir. "Mecellei Ahkâmı Adliye,, adı ile fıkıh muamelelerine ait hükümleri muhtevi olarak meydana getirilen mühim eser bu cemiyet tarafından telif edilmiştir ki Cevdet Paşanın bu eserlerde bilhassa kavaidi külliye kısmında kuvvetli damgası vardır. Mecelle Cemiyeti sonraları Meşihat Dairesine naklolunmuştur ve reisliği de yine Cevdet Paşaya verilmiştir. Divanı Ahkâmı Adliye Reisliği unvanı Nazırlığa çevrildiği zaman ilk Nazır Cevdet Paşa olmuştu. İki yıl sonra Bursa Valisi, daha sonra Maraş Valisi olmuşsa da tekrar İstanbula getirtilerek birçok mühim ilim ve devlet işlerinin başına geçirilmiştir. 1873 te Evkaf, biraz sonra Maarif Nazırı oldu. Bu tarihten ölümüne kadar muhtelif Valiliklerde ve Nazırlıklarda bulundu. Beş defa Adliye, üç defa Maarif, iki defa Evkaf, bir defa Dahiliye, bir defa da Ticaret ve Ziraat Nazırı olmuştur. Bir kaç kere Şûrayı Devlet Âzalığında ve Reisliğinde ve Yanya Valiliğinde de bulundu. Mühim devlet işlerinde bulunmuş olmakla beraber Cevdet Paşanın siyasî hayatı ilmî mahiyetinin yanında çok sönük kalır.

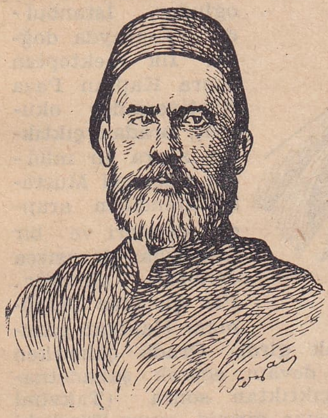
Ahmet Cevdet Paşa

Cevdet Tarihi gerek ihtiva ettiği malûmat, gerek yazış tarzı itibarile kendinden önceki Vakanüvislerin eserlerine üstün ve usul bakımından daha ileri ve daha yenidir. Yakın zamanlara kadar kanunu medenimize ve bütün hukuk anlayışımıza hâkim olan Mecellenin umumî düsturlarından çoğu bugün bile atasözleri gibi zihinlerde kalmıştır ve tekrar edilmeğe lâyıktır.

İki ciltlik Kısası Enbiya'sında kullandığı açık türkçe, halk edebiyatı için temiz ve kuvvetli nesir olarak bugün dahi örnek tutulabilir. Cevdet Paşanın bu eserlerden başka İbni Haldun mukaddemesinin tercümesi, Belâgati Osmaniye, Takvim-ül-Edvar, Adabı Sedat, Miyarı Sedat adlı eserleri ve mektep ile medrese tedrisatında kullanılan başka kitapları da vardır.

AHMET EFENDİ, **Şarihulmenarzade [Ölm. 1656]** Osmanlı devri tarihçilerindendir. Müderrisliklerde bulunmuş ve Davutpaşa Müderrisi iken ölerek o camiin yanına gömülmüştür. Şamil ve Kâmil adı ile Âdemden Hicrî 1060 yani 1650 tarihine kadar umumî bir tarih yazmış ve bir de 1655 tarihine kadar Osmanlı Devletindeki vakaları muhtevi bir "Vakayiname,, meydana getirmiştir. Bundan başka Silsilei Ulema adlı bir eseri de vardır. Vakayinamesi Naimanın başlıca mehazlerindendir ki, Naima, tarihinin mukaddemesinde bunu söyler.

AHMET FEHİM EFENDİ [1856 - 1930] — İlk tiyatro sanatkârlarımızdandır. Hattat Abdülkadir Efendinin oğlu olup Üsküdarda doğmuş, 13 yaşında Tophane fabrikasına girerek tornacılık öğrenmiş, orasının lâğvından sonra bir müddet Sanayi Mektebi torna tezgâhlarında öğretmenlik etmiştir.

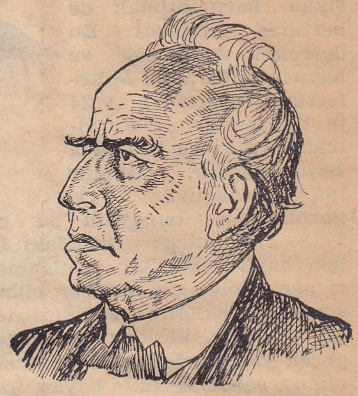
Ahmet Fehim
(Oğlu Münif tarafından)

"Vakıt,, gazetesinde çıkan hatıralarına göre sahne hayatına yirmi yaşında iken 1876 da Gedikpaşa tiyatrosunda (Sağırlar) adlı tercüme bir komedide Bonifas rolü ile girmiştir. Meşhur Ermeni sanatkârı Fasulyaciyan Fehimi orada beğenerek Bursaya götürmüştür. Orada Vali Ahmet Vefik Paşadır ve onun tiyatroya merakı malûmdur.

Fehimin ilk şöhreti Vefik Paşanın Molière'den tercüme ettiği piyeslerdeki muvaffakıyetile başlar. Bursada Vefik Paşanın reisliği altında yabancı konsoloslarla bazı uyanık memurlardan ve yerlilerden bir "Tiyatro Muhipleri Encümeni,, varmış ki Vali İstanbula gidince encümen ve tiyatro dağılmıştır. Fehim, Edirne, Trabzon, Ordu ve Çanakkalede temsiller vermiş, Ankarada iki buçuk sene kâh temsil, kâh ders vererek, resimler ve tabelâlar yaparak çalışmıştır. Ankaraya ilk tiren işlediği zaman kalenin üzerine armayı o çizmiş ve Ankarada ilk defa musiki konserleri tertip etmiştir. Sonra İstanbulda Gedikpaşa tiyatrosunda ve bu tiyatronun yıkılmasından sonra da Manakyan tiyatrosunda çalıştı. Daha sonra bir vodvil kumpanyası teşkil etmişti. 1908 Meşrutiyet İnkılâbının ikinci günü Şehmeddin Saminin "Besa,, ve Namık Kemalin "Vatan,, piyeslerini temsil etti. Bu tarihten sonra tiyatro sanatı bizde epeyce inkişafa başlamış ve artık ihtiyar olan üstat yine çalışarak Türk sahnesine bir çok artist yetiştirmiştir.

Paristen meşhur tiyatro direktörü Antoint getirildiği ve Darülbedayi kurulduğu zaman Fehim komedi muallimi seçilmişti. 1926 Ocak ayının 26 sında ellinci sanat yılı için parlak bir jübile yapılmıştı. Büyükadada gömülüdür.

Değerli ressamlarımızdan Münif Fehim onun oğludur.

AHMET HAŞİM [1885 - 1933] — Nazmındaki şahsiyetile, hele nesrindeki kudretile tanınmış şair ve ediplerimizdendir. Alûsîzade Arif Hikmet Beyin oğludur. Bağdat'ta doğdu. Annesi Bağdadın asil ailelerinden olan Kâhyazadelerdendir. Annesinin babası o zamanın âlimlerinden ve ilk Âyan Meclisi âzasından Emin Efendidir. Babasının muhtelif kazalarda Kaymakamlık etmesinden dolayı Ahmet Haşim çocukluğunu muhtelif yerlerde geçirmiş ve bu yüz-

den ilk tahsilini de geç bitirmiştir. 1896 da İstanbula geldiği zaman henüz türkçeyi konuşamazmış, sırf türkçesini ilerletmek üzere (Nümunei Terakki) mektebine verilmiş, bir yıl sonra da Galatasaray Lisesine girmiştir. 1907 de orasını bitirmiştir. Şairliği mektepte iken arkadaşları arasında yayılmıştı. Önce Tütün Rejisi idaresine memur oldu. Sonra İzmir Lisesi edebiyat muallimliğine tayin edildi. İki sene sonra Maliye Nezaretine mütercim oldu. Ondan sonra Düyunu Umumiyeye girmişti. Bir aralık İaşe Müfettişliğinde ve Osmanlı Bankasında da bulundu. Ondan sonra Güzel Sanatlar Akademisinde estetik ve Mülkiye Mektebinde fransızca muallimi oldu ve Anadolu Demir Yolları idaresi meclis âzalığına da tayin edildi. Tedavi için Frankfurta gitmiş ve döndükten bir kaç ay sonra ölmüş ve Eyübe gömülmüştür.

Ahmet Haşim

Henüz Galatasarayın ikinci sınıfında iken "Mecmuai Edebiye,, adı ile çıkan gazeteye manzumeler gönderen Ahmet Haşim daha sonra "Resimli Kitap,, ve "Serveti Fünun,, da şiirlerini neşrederdi. O zamanlara ait en meşhur manzumesi "Şiiri Kamer,, adını taşır ki dili zayıf olmakla beraber Bağdat semasının tasvirini ve çocukluk tahassüslerile Irak tahassürlerini pek güzel ifade eder. Sonraları (Akşam) ve (İkdam) gazetelerinde neşrettiği küçük fıkralar Ahmet Haşimin belki en güzel yazıları olan mensur şiirler ve şairane felsefelerdir. 1921 de neşrolunan (Göl Saatleri), 1928 de çıkan "Piyale,, şairin manzumelerini (Gurabahanei Laklakan) ve (Bize Göre) ile son seyahat intibalarını taşıyan (Frankfurt Seyahatnamesi) ince, zarif ve pek kuvvetli nesirleri muhtevidir. Ahmet Haşim sembolik bir şairdi. Manzumelerinde lisanı zayıf, üslûbu çelimsizdir. Fakat o beceriksiz mısraların taşıdıkları müphem hayaller ve nostaljik duygular bazan pek güzeldir. Onun asıl şairliği nesirlerinde belli olur. Ahmet Haşim nesirlerinde büyük bir şairdir. Hele konuşurken belki daha büyük bir şairdi.

AHMET HİKMET, Müftüoğlu [1870 - 1927] — Türkçülük, halkçılık ve öz dil için ilk çalışan ediplerimizdendir. Mora Müftüsü Abdülhalim Efendinin torunu ve Yahya Sezai Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Yunanlılar tarafından öldürülen büyük babasına nisbetle Müftüoğlu lâkabını soyadı gibi kullanırdı. Dedesi, Hamdullah Suphi Tanrıöverin büyük babası ve Suphi Paşanın babası olan Sami Paşa ile amca çocuklarıdır ve Yahya Sezai Efendi, Sami Paşa ile birlikte Moradan İstanbula göçmüşlerdi. Ahmet Hikmet Dökmeciler Mahalle Mektebinde, sonra Aksaray Mahmudiye Rüştiyesinde, daha sonra Soğukçeşme Rüştiyesinde okumuş ve Galatasaray Lisesini bitirmiştir. Daha mektepte iken edebiyata hevesli idi. Liseyi bitirmeden edebî bir eseri basıldı ki Leylâ Yahut Bir Mecnunun İntikamı adını taşır. Biraz sonra Baronne de Staff'dan tercüme ettiği Tuvalet ve Letafet adlı kitabı ve Dumas Fils'den tercüme ettiği (Bir Riyazînin Muaşakası) adlı eseri basılmıştır. Fakat asıl edebî hayatı önce İkdam gazetesinde ve bundan sonra bilhassa "Serveti Fünun,, mecmuasında başlamıştır.

1889 da Hariciyeye giren Ahmet Hikmet Şehbenderhane Kâtipliği, Şehbender Vekilliği, sonra Şehbenderlikle Marsilya, Pire, Poti ve Kerç'te bulunmuş, 1895 ten 1908 e kadar Hariciye Nezaretinde kalmış, bir yıl kadar Nafiada Umum Müdürlük yaptıktan sonra tekrar Hariciyeye dönerek 1912 de Peşte Başşehbenderi olmuştur. 1924 te Hilâfet Başmabeyinciliğine getirilmişti. 1926 da Ankaraya gelerek Hariciye Vekâleti Umumî Müdürlüklerinde bulunduktan sonra Hariciye Müsteşarı olmuştu. İstanbulda memur iken Galatasaray Lisesinde edebiyat okutmuş ve bir aralık İstanbul Darülfünununda Avrupa edebiyatı Müderrisliği yapmıştı. Ahmet Hikmet kendi söylediğine göre 1895 te Kafkasyanın Poti şehrinde Şehbender Vekili iken edebiyatımızın millî bir gayesi bulunması elzem olduğuna kanaat getirmiştir.

Ahmet Hikmet

"Serveti Fünun,, da Edebiyatı Cedide zümresi arasında iken dahi onun dili ve mevzuları gittikçe türkçeleşmiş ve millî bir renk almıştır. 1900 de çıkan (Hâristan ve Gülistan) o zamanların mahsulü olan küçük hikâyelerini toplar. 1908 İnkılâbından sonra yazdıklarının mühim bir kısmı (Çağlayanlar) adlı kitabındadır ki 1922 de basıldı. Ahmet Hikmet son yıllarında edebî Türkçülüğün en ileri gelenlerinden biri olmuştu.

Yakarış, Üzümcü, Altınordu, Göç gibi canlı ve kuvvetli parçaları bu ülkü ile çırpındığı yılların eserleridir. Son yıllarında "Resimli Gazete,, adlı mecmuada hayli makaleler yazmıştı. Tefrika halinde neşredilmiş (Gönül Hanım) adlı bir romanı da vardır. Hariciye Müsteşarlığından mütekait olarak İstanbula geldikten sonra Fransız Hastanesinde kanserden öldü ve Maçka mezarlığına gömüldü.

AHMET MİDHAT EFENDİ [1844-1912] — Halka ilk okumak zevkini vermiş olan gazetecilerimizden ve romancılarımızdandır. İstanbulda doğdu. Bezzaz Hacı Süleyman Ağa isimli bir zatın oğludur. Babasını küçükken kaybettiği için çocukluğu yoksul geçmiş ve bir aralık Mısırçarşısında aktar çıraklığı yapmıştır. Ana tarafından büyük kardeşi olan Hafız Ağa ile birlikte Vidin, Niş ve Rusçukta bulunmuş, ilk tahsilini oralarda yapmış, Midhat Paşanın Tuna Valiliği esnasında Nişte Vilâyet Mektupçu Kalemine kâtip olmuş, zekâsı ve çalışkanlığı ile Paşanın sevgisini kazanmıştır. Önce adı yalnız Ahmet iken Midhat ismini kendisine o zaman Midhat Paşa vermiştir. Orada iken bir taraftan cami derslerine, öte taraftan fransızcaya da çalışmış ve Tuna gazetesine yazılar yazmak suretile muharrirliğe başlamıştır. Midhat Paşanın Bağdada götürdüğü memurlar arasında o da vardı. Bağdat'ta vilâyet gazetesini idare et-

Ahmet Midhat Efendi

miş, bir taraftan fransızcasını ve kültürünü ilerletmiştir. Bağdat'tan döndükten sonra (Ceridei Askeriye) başmuharrirliğini yapmakla beraber evinde bir matbaa kurmuş, kitaplarını ailesile birlikte dizip basarak aktarlara dağıtmak suretile geçinmeğe uğraşmış, Dağarcık adlı mecmuasını bu sıralarda çıkarmış ve bir kaç kere günlük gazeteler de neşrine başlamışsa da kapatmağa mecbur olmuştur. Dağarcık'ta çıkan bir yazısının din aleyhinde sayılmasından dolayı 1873 te Namık Kemal, Ebüzziya ve başka zevat ile birlikte Rodosa sürülmüştür. Orada üç yıl kadar bulunarak romanlarının bir kısmını Rodos'ta yazmış ve Ebüzziya ile birlikte "Medresei Süleymaniye,, adlı bir ilk mektep açarak o zamana göre yeni sayılan usullerle dersler vermiştir. 1876 da İstanbula dönerek yine muharrirlik hayatına girdi ve Üssi İnkılâp adlı eserinden dolayı İkinci Abdülhamidin gözüne girerek "Takvimi Vakayi,, ve "Matbaai Âmire,, müdürü oldu. Ahmet Midhat Efendi siyasî hayatta uysal idi. Sürgüne gitmesinin sebebi Namık Kemal gibi hürriyet mücadelesine girişmiş olmaktan ileri gelmemişti. Bununla beraber yazılarile milletin uyanmasına çok hizmet etmiştir. Gazetecilik şöhretini en çok yayan "Tercümanı Hakikat,, tir ki 1878 de çıkmağa başladı. Edebî kısmını damadı Muallim Naci idare ediyordu. Ahmet Midhat Efendi bu gazete ile Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi gibi meşhur muharrirlerin de yetişmesine sebep olmuştur.

Bir taraftan gazete ve kitaplar neşrederken Midhat Efendi memuriyetlerde de bulunmuş, 1885 te Karantinalar Başkâtibi, 1895 te "Meclisi Umuru Sıhhiye,, İkinci Reisi olmuş ve Bâlâ rütbesi almıştı. 1888 de Stokholm'de toplanan sekizinci Müsteşrikler Kongresinde bulunarak üç buçuk ay kadar Avrupada dolaşmıştır ki "Avrupada Bir Cevelân,, adlı eseri bu seyahatin mahsulüdür. Ahmet Midhat 1908 İnkılâbından sonra Darülfünunda tarih, Darülmuallimatta pedagoji okutmuştu ve parasız olarak Ders Nazırlığını yaptığı Darüşşafakada bulunduğu bir gece birdenbire ölmüştür.

İri vücultu, ablak yüzlü, büyük sakallı ve babacan halli idi. Yazılarında aydın zümreden ziyade halk tabakasını düşünmüş ve dilini onların anlıyacağı şekilde sadeleştirmiştir. Bilgisinin derince tarafları ve yazılarının bugün bile okunabilecek kısımları varsa da geniş mevzularda pek çok eser yazdığı için umumiyetle sathîdir. (Dağarcık) ve (Kırk-ambar) gibi mecmualarından başka bir kısmı tercüme olarak yüz elliye yakın eser yazmıştır. Yukarıda adları geçenlerden başka bazı eserlerini kaydedelim:

Tarihe dair: Mufassal (Osmanlı tarihi), Kâinat, (tercüme, umumî tarih), Hâcei Evvel, Zübdet-ül-Hakaik, Tarihi Edebiyat vesaire...

Felsefe ve din meselelerine dair: Müdafaa, Beşairi Sıdkı Nübüvveti Muhammediye, Ben Neyim ve saire...

Roman ve hikâye olarak: Hasan Mellâh, Hüseyin Fellâh, Felâtun Beyle Rakım Efendi, Pariste Bir Türk, Yer Yüzünde Bir Melek, Dürdane Hanım, Demir Bey, Esrarı Cinayat, Gürcü Kızı, Gönül-ü, Jön Türk ve saire...

AHMET MUHTAR PAŞA — Bk. Gazi Ahmet Muhtar Paşa.

AHMET PAŞA, Bursalı, Velieddinoğlu [Ölm. 1497]— Divan şairlerimizin en eskilerinden ve Osmanlı türkçesinin şiir dilini meydana getirenlerin mühimlerindendir. Bursada yaşamış, orada ölüp gömülmüş olduğu için Bursalı diye meşhur olmasına rağmen Edirnede doğduğu hakkındaki rivayet daha kuvvetli görünür. Kazasker Velieddin Efendinin oğludur. Ahmet Paşa zamanının medrese derslerini tamamlıyarak Bursada İkinci Murat Medresesine Müderris, sonra Edirneye Kadı olmuş, daha sonra İkinci Muradın Şehzadelerine hocalık etmiştir. Babası ölünce Kazasker olmuş ve Fatih Sultan Mehmedin ilk saltanat yıllarında Vezir rütbesile ve Paşa unvanile Padişahın hocası ve Musahibi mevkiini kazanmıştır. İstanbul muhasarası esnasında Fatihin yanında bulunan Ahmet Paşa ince, zarif ve hazırcevap bir adam olduğu, devrin bilgilerine de sahip bulunduğu için Padişahın daima iltifat ve itimadına sahip imiş. Günün birinde, galiba ahlâka uymıyan bir hareketinden, rivayete göre mahbup-dostluğundan dolayı Padişahın gazabına uğrayarak hapse atılmış ve öldürülmek tehlikesine uğramıştır. Meşhur Kerem redifli kasidesini hapisanede iken yazıp Padişaha gönderdiği ve ölümden bu sayede kurtulduğu hayatı hakkında mahdut malûmat cümlesindendir. Ahmet Paşa ölümden kurtulmakla beraber Bursaya sürülmüş ve orada Mütevellilik tahsisatile yaşamıştır. İkinci Bayezit zamanında Sultanın iltifatlarını kazanmış olmakla beraber Fatih devrindeki eski ikbalini bulamamıştır. Ahmet Paşa Şeyhîden sonra o devirlerin en büyük şairi sayılır. Bakiye gelinceye kadar geçen edebî devrin üstadı addolunur. Divan şairlerimiz pek yakın zamanlara kadar onun gazellerine nazireler söylemişlerdir. Ahmet Paşanın Ali Şir Nevai'nin otuz üç gazelini görerek onları taklitten sonra tekemmül ettiği hakkında rivayetler vardır.

Ahmet Paşa

Divanı basılmamıştır. Eserlerinden bir çoğu Atâ tarihinin beşinci cildinde vardır.

"Kerem,, Kasidesinden aldığımız şu iki ayrı beyit lisanı hakkında bir fikir verebilir:

Kul kusur etse nola, afvi şehinşahi kani?
Tutalım iki elim kande imiş, kani kerem?

Beni hâr eyleme kim, izzeti sen vermiş idin,
Lûtfuna olma peşiman ki, budur şanı kerem.

Ahmet Paşa Bursada İkinci Murat camii yanındaki türbesinde gömülüdür.

AHMET PAŞA, Cezzar — Bk. Cezzar Ahmet Paşa.

AHMET PAŞA, Gedik [Ölm. 1482] — Fatih Mehmedin saltanatı zamanında dört yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş, cesareti ve harplerdeki mahareti ile o devrin bir çok fetihlerini temin etmiş büyük ve eşi az serdarlardan biridir. Devşirme olarak Yeniçeri Ocağına alınanlardandır. Kendisine Gedik veya Gedük lâkabının verilmesi hakkında muhtelif rivayetler vardır. Bunun Gedikli sınıfından yetişmiş olmasından ileri geldiği hakkındaki rivayet en kuvvetli görünür. Harplerde kalelere gedik açmak husussundaki hünerinden veya dişlerinde yahut başka bir uzvundaki kusurdan çıktığı husussundaki rivayetler daha ziyade yakıştırılma şeklinde görünür.

Harplerdeki muvaffakıyeti yüzünden ilerlemiş ve Sadrazam İshak Paşaya damat olmuştu. Önce Anadolu, sonra 1461 de Rumeli Beylerbeyi tayin edildi. Fatihin Amasra, Sinop ve Trabzon seferlerinde bulunarak yararlıklar gösterdi. Bundan son-

ra Akkoyunlular üzerine gönderilerek muzaffer oldu. Karaman ülkesinin fethinde esaslı hizmetleri vardır ki ona mükâfat olarak Vezirliğe yükseltilmişti. Ondan sonra Alâiye'yi ve Silifkeyi aldı. 1473 te Fatihin Uzun Hasanla yaptığı Otlukbeli Muharebesinde zaferin başlıca âmillerinden biri oldu. Önce Şehzade Mustafa Çelebinin Atabeyi iken onun ölümü üzerine küçük Şehzade Cem'e Atabey tayin edilmişti. 1475 te Veziriazam oldu ve Karadeniz sahillerindeki fetihlerin tamamlanmasına memur edilerek Kefe ve Azak kalelerini aldı ve Kırımın Osmanlı himayesine girmesine ve Karadenizin bir Türk gölü haline gelmesine sebep oldu. Sonra Buğdan ve Morava seferlerinde Padişah ile birlikte bulundu. İşkodranın fethine memur edildiği zaman bu vazifeyi kabul etmek istememesi yüzünden azil ve hapsolunmuştu. Fakat biraz sonra hapisten çıkarılarak donanma kumandanlığına tayin edildi. Bu sıfatla da yararlık göstererek Limniyi ve Yunan adalarından Kefalonya ve Zentayı almış ve Napoli Krallığından Otrantoyu zapt ve tahrip etmiştir. Fatih Mehmedin ölümü üzerine yerine Padişah olan İkinci Bayezit tarafından İstanbula çağırıldı.

Uzun Hasanla yapılan muharebede İkinci Bayezit Şehzade sıfatile orada bulunurken Gedik Ahmet Paşanın kendisini gayretsizlikle ayıplamış olduğu rivayet edilir ve Bayezidin bundan dolayı ona karşı kini bulunduğu söylenir. Bununla beraber ilk zamanlarda İkinci Bayezit bu kini saklamış ve Yeniçerilerin çok sevdikleri bu ünlü serdara pek riayet göstermiştir. Hattâ onu Ceme karşı açılan muharebelerde kullandı. Lâkin vaktile Cemin Atabeyi sıfatile ona dost olmasından da şüpheli idi. Bir de Gedik Ahmet Paşa, kendine rakip saydığı Vezir Mustafa Paşanın Padişah tarafından öldürülmesine sebep olmuştu. Onun İkinci Bayezidin emrile Edirne sarayında ve bütün ümeranın bulunduğu bir ziyafet gecesinde öldürülmesine bütün bu hadiseler sebep olarak gösterilir.

Edirnede gömülüdür. İstanbulda Gedikpaşa mahallesi onun adını taşır ve orada kendisinden kalma bir hamam vardır.

AHMET PAŞA, Hâfız [ölm. 1632] — Dördüncü Murat zamanında Sadrazamlık etmiş, şairliği ile ve öldürülürken gösterdiği celâdetle meşhur olmuş Vezirlerdendir. Filibede doğmuştur. Bir müezzinin oğlu olup musiki ve şiirde gösterdiği kabiliyet yüzünden Birinci Ahmet zamanında saraya alınmış, Padişah Musahipliğinde bulunmuş, Şahincibaşılıkla saraydan çıktıktan sonra Üçüncü Vezir ve Kapdanı Derya olmuştu. İki yıl sonra azledilerek Şam Valiliğine gönderildi. Ondan sonra muhtelif eyaletlere tayin edilmiş, Diyarbakır Valisi iken Bağdatta Bekir Subaşının isyanını bastırmış, fakat Şah Abbasın şehri teslim almasına mâni olamamıştı. 1625 te Sadrazamlığa geçirilerek İran Serdarlığına memur oldu ve ertesi yıl Bağdadı sekiz ay kuşattı ise de muvaffak olamadı. Bu bozgun üzerine azledilerek İstanbula döndü ve Kubbealtı İkinci Vezirliğine geçirildi ve yışının altmışı geçmiş olmasına rağmen Dördüncü Muradın bir kız kardeşile evlendi. 1631 de ikinci defa Sadrazam oldu ise de bir kaç ay sonra isyan eden Sipahiler onu sarayın avlusunda ve Padişahın önünde öldürdüler.

Savaşlarda muvaffakıyeti olmamakla beraber dürüstlüğü ile ve kahramanlığı ile tanınmıştır. Hayli kuvvetli şiirleri vardır. Dördüncü Murada Bağdattan yazdığı manzum yardım ricası meşhurdur.

AHMET PAŞA, Hain - Meliki Mansur [1490-1524] Kanunî Sultan Süleyman zamanında yararlık göstermiş, fakat Mısıra kaçarak orada istiklâlini ilân etmesinden dolayı Osmanlı tarihçilerince Hain lâkabını almış bir Osmanlı Veziridir. Aslı Arnavut olup Yeniçerilikten yetişmiş, Macaristan harplerine Rumeli Beylerbeyi sıfatile iştirak ederek 1521 de Sabacz şehrini hücumla almıştı. Sonra Rodos muharebelerinde bulundu, önce fırka komutanı iken başkomutan oldu ve 1522 Aralık ayında Rodos şehrini teslim olmaya mecbur etti.

Haris bir adam olduğundan Sadrazam olmağı umuyordu. Bu makama geçemeyince Mısır Valiliğini istedi. Mısıra gidince müstakil hükümdar olmak ümidi ile Memlûkleri kendine celbedip Yeniçerileri de sindirdikten sonra Meliki Mansur unvanile kendisini Sultan ilân etti. Adına hutbe okuttu ve sikke bastırdı, ama bu istiklâl devri ancak 12 gün sürdü. Kendine Veziriazam yaptığı Trabzonlu Mehmet Bey Kethüdası İskender Ağa ile Birleşerek Ahmet Paşayı öldürdüler ve başını İstanbula gönderdiler.

AHMET PAŞA, Hersekzade [ölm. 1516] — İkinci Bayezit ve Yavuz Selim zamanlarında dört defa Sadrazamlıkta bulunmuş, muharebelerde şecaatile tanınmış Vezirlerdendir. Hersek Beyinin oğlu olup esir sıfatile İstanbula getirilmiş, Enderun'da yetiştirilmiştir. Anadolu Beylerbeyi iken İkinci Bayezidin tahta çıkışında gördüğü hizmetten dolayı Padişaha damat oldu.

1486 da Mısırlılara karşı kahramanca muharebe ederken yaralanıp esir düşmüştü. 1497 de ilk defa Sadrazamlığa getirilip bir yıl sonra azlolundu ve Kapdanı Derya olarak İnebahtı fethine memur edildi. Gerek bu seferde, gerek Midillinin Venediklilerin ablukasından kurtarılmasında yararlıklar göstermiştir. 1503 te ikinci defa Sadrazam olarak bu makamda üç yıl kadar bulunmuş ve tekrar Kapdanı Derya olmuştu. 1511 deki üçüncü Sadrazamlığında bir Yeniçeri isyanile ölümden zorla kurtuldu. Dördüncü defa olarak Birinci Selimin cülûsunda Sadrazamlığa getirilmiş ve İran seferinde büyük hizmetler görmüştür. İki yıl sonra azledilerek Bursa Muhafızlığına tayin edilmiş ve orada ölmüştür.

AHMET PAŞA, Hezarpâre [ölm. 1648] — Sultan İbrahimin son saltanat yılında Sadrazamlıkta bulunmuş ve ölüsünün parça parça kesilip dağıtılmasından dolayı sonraları Hezarpâre diye lâkaplanmış bir Osmanlı Veziridir. İstanbulda doğmuştur. Tavşantaşında bir Sipahinin oğlu olup iyi ve çabuk yazı yazdığı için önce Defterdar Ömer Efendiye, sonra Sadrazam Kara Mustafa Paşaya intisap ederek Tezkereci, Mevkufatçı ve Defter Emini olmuştu. 1646 da Vezir rütbesile Defterdar oldu ve bir yıl sonra Sadaret Kaymakamı, bir ay sonra da Sadrazam oldu. Ayni zamanda saraya damat da olmuştu. Deli İbrahimin israflarına para yetiştirmek, bilhassa Padişahın samur merakından dolayı herkesten adeta kürk vergisi almak ve bu suretle makamında tutunmak istemesi ve büyük memurlukları fazla para verenlere kayırması halkın nefretine sebep olmuştu.

Sultan İbrahimin tahtından indirilmesi ve öldürülmesi ile nihayetlenen ihtilâlde öldürülmüştür. Ayak takımı zavallının şişman vücudunu mafsal ağrılarına ilâçtır diyerek parça parça kesip dağıtmışlardı.

AHMET PAŞA, Kalaylıkoz — Bk. Kalaylıkoz Ahmet Paşa.

AHMET PAŞA, Kara [ölm 1555] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında iki sene Sadrazamlık etmiş ve muharebelerde de çok yararlığı görülmüş Vezirlerdendir. Aslı Arnavut olduğu rivayet edilir. Enderundan yetişmiş, muhtelif hizmetlerden sonra Yeniçeri Ağası, daha sonra da Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Bu sıfatla 1543 te Macaristan seferine giderek Valpo ve Siklos kalelerini almış, Estergon ve

Estuni Belgrad'ın fetihlerinde bulunmuştur. 1548 de İran harplerinde zaferler kazanmış, Şarkî Anadoluda ve Gürcistanda bir çok kaleleri fethetmiştir.

Ondan sonra Macaristan Serdarı olarak Tamşvar ve Szolnok kalelerini almıştı. 1553 te Rüstem Paşanın yerine Sadrazam oldu ve Padişah ile birlikte tekrar İran seferinde bulunarak faydalı hizmetler gördü. Amasyada Kanunî Süleyman ile İranlılar arasında musalâha yapıldıktan sonra Padişah İstanbula dönmüştü. Ahmet Paşa 1555 Eylûlünün yirmi sekizinde Topkapı Sarayında boynu vurdurulmak suretile idam edildi.

Bu idama sebep olarak Rüstem Paşanın tekrar Sadrazamlığa getirilmesi arzusunu ileri sürerler. Rüstem Paşa Kanunî Süleymanın Hurrem Sultandan doğan kızının zevci olduğu için Kara Ahmet Paşanın idamında Hurrem Sultanın tesiri olacağı tahmin edilebilir. Ahmet Paşa da Padişah damadı idi ve Fatma Sultanla evlenmişti. Bu değerli serdar ve Vezirin öldürülmesi Sultan Süleymanın büyük haksızlıklarından biridir. Topkapı civarında bir camii vardır.

AHMET PAŞA, Kavanoz — Bk. Kavanoz Ahmet Paşa.

AHMET PAŞA, Kayserili [1796 - 1878] — Osmanlı İmparatorluğunun son asrında cesaretile tanınmış denizci Paşalardandır. Kayseride doğmuş, tersanede neferlikten yetişmiştir. Önce Riyala, 1845 te Patrona, Liva ve sonra Bahriye Feriki olmuştu. Kırım harbinde Karadeniz Kumandanlığına tayin edildi ve Sıvastopol fethinde Mahmudiye zırhlısı ile hazır bulundu. 1854 te Vezir oldu. İzmir, Akdeniz adaları, Bursa ve Adana Valiliklerinde, iki defa Bahriye Nazırlığında bulunmuş ve kendisine eskiden olduğu gibi Kapdanı Derya unvanı verilmişti. Abdülâzizi tahtından indirenler arasında o da vardı ve sarayı denizden kuşatmıştı. Çerkes Hasanın cinayeti esnasında Midhat Paşanın konağındaki Nazırlar arasında bulunuyordu. Haylı yaşlı olmasına rağmen Çerkes Hasanı yakalamağa teşebbüs etmesi ve bu yüzden yaralanması hakikaten cesur bir adam olduğunu gösterir. Dirayetli fakat hiç okumamış bir adamdı.

Kayserili Ahmet Paşa

AHMET PAŞA, Köprülüzade — Bk. Köprülüler.

AHMET PAŞA, Kumbaracı [1675 - 1742] — Üçüncü Ahmedin saltanatı sonlarında Osmanlı İmparatorluğu hizmetine giren bir Fransız asilzadesidir. Asıl odı Claude Alexandre Comte de Bonneval olup memleketinde iken İspanya veraset muharebelerinde şöhret kazanmış, sonra On Dördüncü Louisden hakaret gördüğü için Avusturya hizmetine girmiş, Fransaya ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı harbetmiştir. Bir müddet sonra ordusunda bulunduğu Prens Eugen ile de arası açıldığından 1729 da Türk ülkesine sığınarak görünüşte müslümanlığı da kabul etmişti. Sadrazam Topal Osman Paşa tarafından Kumbaracı Ocağının ıslahına memur edilerek topçu zabitlerine Üsküdarda matematik dersleri vermiş ve onun yetiştirdiği subaylarla evlâtlığı Süleyman Ağa sonraları bu işe devam ederek Askerî Mühendishanenin bir çekirdeğini kurmuşlardı. Kumbaracıbaşı Ahmet Paşa bir aralık Avusturya cephesinde de hizmet gördü ve bazı siyasî rollere girişecek derecede nüfuz kazandı ama sonraları bir aralık gözden düşerek Kastamonuya sürülmüş, bir müddet sonra yine Kumbaracıbaşılıkla İstanbula getirilmişti. Son zamanlarında Fransaya dönmek yolunu gözetirken ölmüş ve Galata Mevlevihanesi mezarlığına gömülmüştür. Bonneval'in müslüman olarak Ahmet adını alması üzerine bir Türk mühürcünün kendisine şöyle bir mühür kazdığı meşhurdur:

Kumbaracı Ahmet Paşa

Dini İslâmdır atây-ı Müteal
Ulu nimet sana Ahmet bu neval.

AHMET PAŞA, Tarhoncu — Bk. Tarhoncu Ahmet Paşa.

AHMET RASİM [1864 - 1932] — Büyük muharrir ve gazetecilerimizdendir. Kıbrıslı Menteşoğlu ailesinden Bahaeddin Efendi adlı bir posta memurunun oğludur. İstanbulda doğdu. Babası o henüz doğmadan anasını boşayarak İstanbuldan ayrıldığı için Ahmet Rasim, annesi tarafından yoksulluk içinde yetiştirilmiştir. Mahalle mektebinden sonra Darüşşafakaya verilmiş ve orasını 1883 te birincilikle bitirerek Posta - Telgraf Nezaretine memur olmuşsa da bir yıl sonra istifa ederek daha mektepte iken heves ettiği gazeteciliğe girmiştir. Bu işe Ceridei Havadis mütercimliğile başlıyarak: 1 Tercümanı Hakikat, 2 Saadet, 3 İkdam, 4 Sabah, 5 Malûmat, 6 Servet, 7 Serveti Fünun, 8 Tanin, 9 Hak, 10 Tasviri Efkâr gazetelerinde muharrirlik etmiş ve o zamanlarda çıkan bir çok mecmualara makaleler ve şiirler yazdığı gibi bir taraftan da risaleler, tercümeler ve kitaplar neşretmiştir.

Ahmet Rasim

Ahmet Rasim bütün hayatını gazetecilikte geçirdiği ve son senelerinde intihap edildiği Mebusluktan başka hiç bir resmî vazifede bulunmadığı için belki en çok yazı yazmış muharrirlerimizdendir. Mükemmel bir gazeteci için lâzım olan umumî ve çeşitli malûmata hakkiyle sahipti. Yazıları bundan dolayı daima özlü ve faydalı olmuştur. Milletini, memleketini, halkın ruhunu, âdet ve ananelerini gayet iyi bilir, hele İstanbulu ve İstanbul halkını pek

iyi tanırdı. Bir çok yazıları yaşadığı devrin tam bir içtimaî tasvirini ihtiva eder. Türkçeyi pek iyi bilenlerdendi. Yazık ki başladığı lûgati tamamlıyamadı. İlmî ve ciddî eserleri nasıl tam bir bilginin mahsulü ise mizahî yazıları da öyle sağlam bir görüş ve anlayışın eseri idi. (Şehir Mektupları) mizah edebiyatının bir şaheseridir denilebilir ve bu eserde o zamanki İstanbul hayatının bütün izleri vardır. Şehir Mektupçusu Ahmet Rasim, tam bir İstanbul Türkü ve bir İstanbul Efendisi idi. Mektepler için yazdığı dört ciltlik "Osmanlı Tarihi,, hayli emek mahsulü olan faydalı bir eserdir. Hele sayfalarında hâşiye olarak (faide) başlıklarile ilâve ettiği tarihî ıstılahlara, devrin âdetlerine, kıyafetlerine, silâhlarına, dillerine ait notlar bu eserin değerini ve cazibesini çok arttırmıştır.

Yukarda adı geçenlerden başka Kitâbei Gam, Fuhşu Atik, Hamamcı Ülfet, Falaka, Ömrü Edebî, Şinasi, Ahmet Rasimin başlıca meşhur eserlerindendir.

Risale, kitap şeklinde intişar etmiş olan eserleri yüzü geçer. Aralarında müsbet ilimlere, folklora, tarihe ait olanları bulunduğu gibi tercümeler, adapteler, hikâyeler ve romanlar da vardır. Muhtelif bilgi şubelerine ait olmak üzere yirmiden fazla mektep ders kitabı da meydana getirmiştir Ahmet Rasim 1927 de Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresinde İstanbul Mebusluğuna seçilmişti ve dördüncü devre intihabında da yine Mebus oldu. Fakat son senelerinde hep hasta olduğu için Meclise ancak bir kaç defa iştirak edebildi. 1932 Eylûlünün 23 üncü günü Heybeliadada ölerek oradaki mezarlığa gömüldü. Ahmet Rasimin alaturka musiki ile de ülfeti vardı. Güfte ve besteleri kendine ait olan güzel ve zarif şarkıları senelerce İstanbul zevk âleminin dudaklarında dolaşmıştır. Sayısı 65 i geçen bu şarkıların notaları Darüşşafaka kütüphanesinde saklanmaktadır.

AHMET REFİK [1881 - 1937] — Son zamanlarda tanınmış tarihçilerimizdendir. Ürgüplü Körlükçüoğlu ailesinden Ahmet Ağanın oğludur. İstanbulda doğdu. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde, Kuleli İdadisinde okuyarak Harbiyeden 1898 de piyade birinciliği ile çıktı. Askerî mekteplerde almanca ve tarih dersleri okutmuş ve Yüzbaşı iken Balkan Harbinden sonra gözlerindeki zaaftan dolayı askerlikten tekaüt edilmişti. 1918 de Darülfününunda Osmanlı Tarihi muallimi, sonra da Müderrisi olmuş ve 1933 teki Üniversite teşkilâtına kadar bu vazifede bulunmuştur. (Tarihi Osmanî Encümeni, (Tarihî Vesikaları Tasnif Komisyonu) âzalıkları gibi ilmî vazifeler de yapmıştır. (Demirbaş Şarl) adlı eserinden dolayı 1918 de İsveç hükûmeti kendisine birinci rütbeden Vaza nişanını ve (Sosyete Karolin) de on bin frank mükâfat vermiştir.

Ahmet Refik

(Türk Tarihi Encümeni Mecmuası) ile Tercümanı Hakikat, İttihat, İkdam ve Yeni Mecmua'da ve daha bir çok gazete ve mecmualarda tarihe ait pek çok yazı neşretmiştir. Zabit iken askerî tarihe ve askerlik vazifelerine ait yirmiden fazla kitap ve risale yazmıştır. Tarihe dair olarak kitap ve risale şeklinde basılan eserleri de otuzdan ziyadedir. Bunlar arasında 6 ciltlik (Büyük Tarihi Umumî), 3 ciltlik (Tarihi Medeniyet) gibi büyük kıtada eserleri, tercümeleri, Osmanlı tarihinin muhtelif simaları ve safhaları hakkında değerli tetkikleri muhtevi monoğrafileri ve ders kitapları vardır.

Tarihî Simalar, Kabakçı Mustafa, Kadınlar Saltanatı, Lâle Devri, Köprülüler, Felâket Seneleri, Tesaviri Rical vesaire gibi eserlerile ve binlerce tarih makalesile edebiyatımızda ve gazeteciliğimizde tarih nevinin gelişmesine ve tarih merakının halk arasında artmasına, tarihe ait tetkiklerle tarihî roman tarzının meydana gelmesine hizmet etmiştir. Büyükadada ölmüş ve oradaki mezarlığa gömülmüştür.

Ahmet Refik'in epeyce şiirleri ve şarkıları vardır ki bunların bir kısmını (Gönül) adı altında bir risalede toplamıştır.

AHMET RESMİ EFENDİ [1700 - 1783] — Osmanlı İmparatorluğu zamanında diplomatlık ve Elçilik etmiş, bir çok mühim vazifelerde bulunmuş, sefaretnameler ve tarihe ait eserler bırakmış bir zattır. Giritlidir. Giridin Hanya şehrinde doğduğunu yazanlar olduğu gibi Resmo kasabasından olduğunu ve Resmi mahlâsının da bundan gelmiş bulunması ihtimalini söyliyenler vardır. Babasının adı İbrahimdir. 1733 te İstanbula gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Reisülküttap Tavukçu Damadı Mustafa Efendinin kızı ile evlenerek Bursa ve Selânikte bazı memurluklarda bulunmuştur. 1757 de Üçüncü Osmanın ölümü ile Üçüncü Mustafanın tahta geçtiğini bildirmek üzere Viyanaya gitmiş ve on bir ay sonra dönerek Maliye Tezkerecisi, Anadolu Muhasebesici olmuştur. 1763 te Prusya Kralı nezdine Elçi olarak gönderilmiş ve 14 ay sonra İstanbula dönmüştür. Sadaret Mektupçusu, Çavuşbaşı, Mutfak Emini, Tersane Emini, Ruznamei Evvel olduktan sonra Kethudayı Sadrıâli yani Dahiliye Nazırı oldu. 1774 te Birinci Abdülhamidin ilk saltanat yılındaki Rusya harbinde birinci murahhas olarak o felâketli Kaynarca Muahedesini imzaya memur ve mecbur olmuştu. Bundan sonra da yine devlet hizmetlerinde bulunarak 83 yaşında ölmüş, Üsküdarda Selimiyeye gömülmüştür.

Ahmet Resmi Efendi.

Ahmet Resmi Efendi Viyana Elçiliğinden döndükten sonra bir sefaretname yazdığı gibi Berlinden döndükten sonra da ikinci bir sefaretname yazmıştır ki birinciden daha etraflı ve meşhurdur. Bu eser Ebüzziya Kütüphanesi eserleri arasında basılmıştır. Rusya harbinin tarihini ihtiva eden Hulâsat-ül-İtibar adlı matbu bir eseri daha vardır. Bunlardan başka 64 Reisülküttabın yani Hariciye Nazırının tercümei hallerini muhtevi Hadikat-ür-Rüesa adlı bir eserile Darüssaade Ağalarının tercümei hallerini ihtiva eden Hadikat-ül-Kübera isimli bir risalesi, atasözlerine ve coğrafyaya ait de risaleleri vardır. Prusya sefaretnamesi ile Rusya harbine ve Kaynarca muahedesine ait olan tarihi Avusturyalı Müverrih Hammer tarafından almancaya da tercüme edilmiştir. Seyahatnamesinin metni Pariste de basılmıştır.

AHMET RIZA [1859-1930] — Meşrutiyet İnkılâ-

bı için İkinci Abdülhamit aleyhinde çalışan Türk siyaset ve devlet adamlarındandır. İlk Âyan Meclisi Âzasından iken sürüldüğü Ilgın'da ölen ve yabancı diller, bilhassa ingilizce bildiği ve Kırım Muharebesinde İstanbula gelen İngilizlerle münasebette bulunduğu için İngiliz Ali Bey diye şöhret bulan Ali Rıza Beyin oğludur. İstanbulda doğmuş, Galatasaray Lisesinde okumuş, sonra ziraat tahsili için Avrupaya gitmişti. Dönüşünde Bursa Maarif Müdürü oldu ise de memuriyetini bırakarak Parise gitmiş ve İttihat ve Terakki komitesi reisliğine seçilmiş, orada türkçe - fransızca "Meşrutiyet,, isimli bir siyasî gazete çıkarmıştır. Hürriyet ve inkılâp uğrunda çalışmak maksadile Aprupaya kaçmış olanlardan bir çokları İkinci Abdülhamidin vadettiği bol maaşlı mevkilere tamah ederek dönmüş oldukları halde Ahmet Rıza, yıllarca maksadı uğrunda mahrumiyetlere katlanarak sebat etmişti. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula gelerek İttihat ve Terakki merkezi umumî müşaviri ve âzası olmuş, İstanbul Mebusluğuna ve Meclisi Mebusan Reisliğine seçilmişti. Üç sene Millet Meclisi Reisliği yaptıktan sonra Âyan Âzası olmuştu.

Ahmet Rıza

AHMET SAİP [1859-1920] — Son asırda yetişmiş tarihçilerimizdendir. Kafkasyada doğmuştur. Babasının adı Ebumüslimdir. Rus askerî mekteplerinde okuduktan sonra Yüzbaşı rütbesile Türk ordusuna girmiş ve uzun müddet Mısır Fevkalâde Komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşanın yaverliğinde bulunmuştu. Ondan sonra bu vazife ve meslekten ayrılarak yazı âlemine girdi. İkinci Abdülhamit zamanında Mısırda epeyce kitap neşretti. O zaman bunların Türkiyeye girmesi yasaktı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula gelerek 1911 de Darülfünun Rus dili muallimliğine tayin edildi. Erenköyde ölerek Sahrayıcedit mezarlığına gömülmüştür.

Basılmış eserleri şunlardır: Vakai Sultan Abdülâziz, Tarihi Sultan Muradı Hamis, Sultan Hamidin Evaili Saltanatı, Rehnümayı İnkılâp, Son Osmanlı - Rus Muharebesi, Tarihi Meşrutiyet, Şark Meselei Hazırası, Nereye Gidiyoruz?, Hakayikı Tarihiye ve Siyasiye, Şark Meselesi.

Bu eserlerinden başka basılmamış olarak: Mısır İngilizlerin Eline Nasıl Düştü?, Meşrutiyet Dalgaları, Ayastafanos Muahedesinden Berline Doğru, Mısır ve Arabi Paşa Meselesi.

AHMET SAMİM [1884 - 1910] — Meşrutiyet İnkılabından sonra tanınmış değerli ve ateşli muharrirlerdendir. İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhindeki yazılarından dolayı Köprü üzerinde öldürüldü. Binbaşılıktan mütekaid Tevfik Beyin oğludur. Pirzerinde doğmuş, Galatasaray Lisesile Robert Kollejde okumuştu.

AHMET ŞUAYIP [1876 - 1910] — Son asır edip ve mütefekkirlerindendir. İstanbulda doğdu. Hayatının ilk aylarında babası Salih Efendiyi kaybederek güçlükler içinde çalışmış, Fatih Rüştiyesinde, Vefa İdadisinde ve Hukukta tahsil etmiştir. (Serveti Fünun) un en parlak devrinde, (Edebiyatı Cedide) mensupları arasında gençliğine rağmen ehemmiyetli edebî ve ilmî bir mevki tutmuştu. Avrupa fikir ve edebiyat âlemine mensup bazı meşhur adamların eser ve mesleklerini tahlil eden "Hayat ve Kitaplar,, adlı eseri o zaman neşredilmiştir. Ondan sonra neşrolunan "Esmarı Matbuat,, da o zamana göre ciddî tetkik eserlerinden sayılabilir. Ölümünden sonra "Hukuku İdare,, isimli eseri de basılmıştır. Ahmet Şuayıp, sonraları Sadrazam olan Hakkı Paşanın muavini sıfatile Hukuk Mektebinde hukuku idare muallimliğini yapmış, Cemiyeti Rusumiye Âzalığında da bulunmuştur. 1908 İnkılâbından sonra Hukuk Mektebinde hukuku idare ve hukuku düvel derslerine devam etmekle beraber Maarif Meclisi Âzalığına, sonra Tedrisatı İptidaiye Müdürlüğüne, İstanbul Maarif Müdürlüğüne, nihayet Divanı Muhasebat müddeiiumumiliğine tayin edilmişti.

Ahmet Şuayıp

Rıza Tevfik ve Mehmet Cavitle birlikte (Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası) adlı aylık bir mecmua tesis etmişlerdi. Orada Ahmet Şuayıbın (Fransa İnkılâbı), (Rusya Tarihi), (Avamili İçtimaiye) gibi ciddî ve faydalı makaleleri vardır. Henüz çalışacak ve olgunlaşacak çağda, 34 yaşında apandisitten öldü.

AHMET TAİP, Osmanzade [Ölm. 1724] — Üçüncü Ahmet zamanında Padişah fermanile "Sultan-üş-Şuara,, unvanını almış bir şairdir ki muhtelif ilmî eserlerile de tanılır. Süleymaniye Ruznamçecisi Osman Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, zamanının medrese tahsilini görmüş, evvelce Müderris, sonra Kadı olmuştur. En son vazifesi Mısır Mollalığı idi. Üçüncü Ahmet saltanatı ve Damat İbrahim Paşanın Sadrazamlığı zamanında "Lâle Devri,, nin bir çok şairleri arasında ilmile, sanattaki hüneri ve dilden dile dolaşan nükteli sözlerile tanılır. Padişahın İbrahim adlı bir Şehzadesi doğduğu zaman yazdığı tarih kasidesinin altına Üçüncü Ahmet: "Makbulü hümayunum olmuştur. Asrın Melik-üş-Şuarası olduğu vücuh ile zâhir ve matlabı ihsanı hümayunum olmuştur.,, cümlelerini yazmıştır ve ona Şairlerin Sultanı denmesi bundandır. Edebiyat tarihi bakımından o zaman Ahmet Taip Efendiye üstün sayılabilecek başka şairler vardı. Hele Nedim o devrin mümessili sayılmaya daima lâyıktır.

Ahmet Taip Efendinin divanından başka Sadrazamların hal tercümelerini muhtevi Hadikat-ül-Vüzera adlı eserile İcmal-üt-Tevarih'i ve arapçadan bazı tercümelerile şerhleri vardır.

AHMET VEFİK PAŞA [1823 - 1891] — Öz Türk dilinin kıymetli bir lûgat kitabını yazan âlim, edip ve bir çok siyasî işlerde ve iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş bir devlet adamımızdır. Müslümanlar arasında ilk defa Divanı Hümayun Tercümanı olan mühtedi Yahya Naci Efendinin torunu ve Paris Maslahatgüzarlığında bulunmuş olan Ruhiddin Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuştur. 1831 de Mühendishanei Berrii Hümayun'a girmiş ve bitirmeden 1834 te babasile beraber Büyük Reşit Paşanın

maiyetinde Parise gitmiş ve Saint Louis Lisesinde okumuştur. 1837 de dönerek Babıali Tercüme Kalemine girdi ve siyasî mesleğe Londra Sefareti Başkâtipliğile başladı. Ondan sonra ayni vazife ile Petersburga gitti. 1851 de Encümeni Dâniş Azası oldu ve ayni yılda Tahran Elçiliğine gönderildi. 1854 te Meclisi Ahkâmı Adliye Azası, 1857 de Deâvi Nazırı oldu. 1860 ta Paris Elçiliğine gitti. 1861 de Evkaf Nazırı, yine o yıl Divanı Muhasebat Reisi oldu. 1865 te Darülfünunda bir müddet hikmet ve tarih okutmuştur. Bundan sonra da yine mühim vazifelerde bulunmuş, 1872 de Maarif Nazırı, ondan sonra Şûrayı Devlet Azası olmuş ve 1875 te Petersburgda bir ilmî kongreye gönderilmiştir. 1877 de ilk defa açılan Meclisi Mebusana Reis oldu. Ayni yılda Edirne Valisi, sonra Âyan Azası ve bir yıl sonra da ikinci defa Maarif Nazırı olmuştur. 1878 de Dahiliye Nazırlığile birlikte Sadrazamlığa getirildi. İki buçuk ay sonra azledildi. Ertesi yıl Bursa Valiliğine gönderilerek orada üç yıl kadar kaldı. 1882 de ikinci defa Sadrazam olduysa da iki gün sonra azledildi.

Ahmet Vefik Paşa

Ahmet Vefik Paşa, Meşrutiyetin henüz memlekete uygun olmadığına kaani idi. Midhat Paşa ve taraftarlarının hürriyet fikirlerine muarız ve devlet teşkilâtı meselesinde Abdülhamit ile beraberdi. Meclis müzakerelerini Abdülhamidin arzusuna göre idare etmiş ve ertesi içtima devresinde Sadrazamlığa geçirilerek Meclisi feshetmiştir. Bunlardan anlaşılır ki büyük bir âlim olmakla beraber siyasî hayatta hiç te parlak bir mahiyeti yoktur. Bursadaki Valiliği esnasında hayli faydalı işleri ve orijinal hareketleri vardır. Bursada bir tiyatro tesis etmiş ve fransızcadan adapte ettiği piyesleri kendi nezareti altında temsil ettirmiştir. İkinci Sadrazamlığından çekildikten sonra ömrünü Rumelihisarındaki köşkünde kıymetli kütüphanesinde geçirmiştir. Kayalar mezarlığında gömülüdür.

Türkçenin Çağatay lehçesini, arapça, farsça, fransızca ve italyancayı mükemmel surette okur, yazar, hattâ telâffuza da meraklı olduğundan bu dilleri ana dili gibi söyliyebilirmiş. Onlardan başka rusça, almanca, ingilizce ve eski yunanca da okur ve anlarmış. En meşhur eseri (Lehçei Osmanî) dir ki birinci kısmı yalnız türkçe kelimeleri, ikincisi de türkçede kullanılan yabancı kelimeleri muhtevi ilk lûgat kitabımızdır.

Molière, Schiller ve Shakespeare'in eserlerinden bazılarını tatbik suretile türkçeye çevirmiştir ki, bunlardan "Yorgaki Dandini,,, "Zor Nikâhı,,, "Zoraki Tabip,, gibi tercümeleri asıllarından da güzeldir denebilir. Fénelon'un Télémaque isimli meşhur eserini Yusuf Kâmil Paşanın tercümesinden daha çok açık ve tabiî bir türkçe ile lisanımıza çevirmiş, "Fezlekei Tarihi Osmanî,,, "Atalar Sözü,, gibi eserler yazmış, Lesage'ın "Gil Blas,, adlı meşhur eserini, Voltaire'in "Microméga,, sını tercüme etmiştir. Ebülgazi Bahadır Han'ın "Şecerei Türki,, sini çağataycadan bizim lehçemize kısmen nakletmişti. Orijinal ve titiz mizacını gösteren bir çok fıkraları vardır.

AHMET YESEVÎ [1103 - 1166] — En eski ve en meşhur Türk mutasavvıflarından ve şairlerinden biridir. Sofi ve tarikat müessisi olarak yalnız Orta Asyada değil, bütün Türk ve Müslüman illerinde manevî hayata asırlarca hâkim olmuş, hayatı ve menkıbeleri efsane haline gelmiş bir şahsiyettir. Ona Türkistan Piri unvanını verirler. Türkistanın Yasi yahut Yesi adlı bir kasabasında doğduğu ve en çok orada yaşadığı için Yesevî lâkabile tanınmıştır. Hacegân ailesinden olup İbrahim adlı bir Şeyhin oğludur. Yedi yaşında iken babasını kaybetmiş ve Aslan Baba adlı meşhur bir Şeyhin şakirdi olmuştur. Onun ölümünden sonra Ahmet, Buharaya gitmiş ve orada meşhur Şeyh Yusuf Hemedanî'nin şakirdi ve müridi olmuştur. Sonra memleketine dönmüş ve ölümüne kadar orada kalmıştır. Mezarının üstüne büyük Türk hükümdarı Timurlenk tarafından bir türbe yaptırılmıştır.

Ahmet Yesevî Orta Asyada yetişen mutasavvıfların başıdır. Mistik mesleğin reisi sayılır. Bundan dolayı adı asırlarca hürmet ve takdis görmüştür. İbrahim adlı bir oğlu ve Gevher Şehnaz isimli bir kızı olmuş, oğlu küçükken ölmüş, nesli kızından türemiştir. Muhtelif zamanlarda Yesevî ailesine mensup olduklarını söyliyen tanınmış adamlar vardır ki bunlardan biri Evliya Çelebidir.

Ahmet Yesevî'nin tasavvuf kaidelerini kolay yaymak için halk dilile ve hece veznile söylediği şiirler çok muteberdir. Bunlara "hikmet,, veya "münacat,, adı verilir ki hepsi de tasavvuf çeşnilidir. Fakat bu şiirlerin hakikaten kendisine mi, yoksa onun tarikatine mensup olan başka şairlere mi ait olduğu katî olarak belli değildir. Ona nisbet edilen şiirler "Divanı Hazreti Sultan-ül-Ârifîn Hoca Ahmet,, ismi altında Kazanda müteaddit defa basılmıştır.

AHMEDÎ [1334 - 1413] — On dördüncü asırda yaşamış ve zamanında büyük bir şöhret ve ehemmiyet kazanmış şairlerimizdendir. Nerede doğduğu katî olarak bilinmiyorsa da Germiyanlı olduğu hakkındaki rivayet kuvvetli görünür. Doğum tarihi de tahmine müstenittir. Asıl adı Taceddin İbrahim olup Ahmedî şiirlerinde kullandığı mahlâstır ve şair bu suretle meşhur olmuştur.

Babasının adı Hızırdır. Ahmedî, memleketinde okuduktan sonra Kahireye giderek tahsilini tamamlamış ve dönüşünde kuvvetli bir ihtimale göre Kütahyaya gelerek Germiyan Beyinin hizmetine hoca sıfatile girmiştir. O zamanlar Germiyan tahtında bulunan Süleyman Şahın kendisini himaye ettiği ve şairin en meşhur eseri olan İskendername'yi önce ona takdim etmiş olduğu tahmin edilmektedir. Germiyan ülkesi Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezide geçince Ahmedînin de Yıldırıma intisap ettiği rivayet edilir. Ankara muharebesinden sonra da Timurlengin hizmetine girmiş ve cihangirin hayli teveccühünü kazanmıştır. Hattâ hamamda o büyük hühükümdarın yalnız peştemalına paha biçerek lâtife edecek derecede hususiyet kazandığı hikâye edilir ki ayni fıkra Nasreddin Hocaya da isnat olunmuştur.

Ahmedînin bir müddet de Yıldırımın büyük oğlu Süleyman Çelebinin himayesinde yaşadığı ve ona bir çok kasideler yazdığı hattâ İskendername'yi ikinci defa olarak ona sunduğu da hayatına ait şüpheli rivayetler arasındadır. Nihayet Süleyman Çelebi de öldükten sonra şair, Çelebi Sultan Mehmede intisap etmiştir.

Ahmedînin en meşhur eseri yukarda adı geçen İskendernamedir ki Büyük İskenderin hikâye ve menkıbelerile beraber bütün manevî ilimlerin Aristo ve Eflâtundan iktıbas edilerek felsefe, jeoloji, psikoloji, astronomi vesairenin tariflerini muhtevi-

dir. Nihayete doğru da yine Aristodan iktibas edilerek bir cihan tarihinin hulâsası yazılmıştır. İskendername on bin beyte yakın mesnevî tarzında açık türkçe ve hece vezninde büyük bir manzumedir ve basılmamıştır. Bundan başka Cemşid-ü Hurşit adı ile efsanevî bir aşk hikâyesini muhtevi uzun bir mesnevisi, Tervih-ül-Ervah adlı ve içinde hekimliğe ait bazı meselelere de temas edilen yine uzun ve dört bin beyitlik bir mesnevîsi ve bir de kaside, gazel vesaire gibi muhtelif manzumelerini toplıyan divanı vardır ve bu eserlerin hiç biri toplu olarak basılmamıştır.

AHTERÎ MUSTAFA ÇELEBİ [Ölm. 1560] — On altıncı asrın ilk yarısında yaşamış ve bir lûgat kitabile meşhur olmuş âlimlerimizdendir. Afyonkarahisarlıdır. Ahterî lâkabı bu zatın şiirde kullandığı mahlâs olacaktır. Fakat şairliğile hiç şöhret kazanamamış, lügati ile birlikte namı Ahterî olarak kalmıştır. Asıl adı Muslihiddin Mustafadır. Babası meşhur hattatlardan Karahisarlı Şemseddin Ahmet Çelebidir. Ahterî Mustafa Çelebi, tahsilden sonra Kütahyada Müderrislik etmiş ve orada ölmüştür. Arapçadan türkçeye büyük ve küçük olmak üzere iki kıta üzerine tertip edilmiş olan lûgat kitabı Ahterî diye anılır. Bu eserden başka fıkıha dair arapça bir umumî tarih hulâsası vardır.

AKA GÜNDÜZ [Doğ. 1885] — Tanınmış muharrir ve ediplerimizdendir. Katerin'de doğdu. Binbaşı Kadri Beyin oğludur. Asıl adı Hüseyin Avni olup eserlerinde kullandığı Aka Gündüz müstearile tanınmıştır. Askerî rüştiyede, Kuleli İdadisinde okumuş, Harbiyenin ikinci sınıfında iken hastalığı dolayısile askerlikten çıkarılarak Pariste iki buçuk yıl kadar tahsilde bulunmuştur. İstanbula döndükten sonra siyasî sürgün olarak Selâniğe gönderilmiş, 1908 İnkılâbından sonra bir yıl kadar Adana Meclisi İdare Başkâtipliği yapmış, sonra istifa ederek muharrirlikle meşgul olmuştur. 1932 de Ankara Mebusluğuna seçilmişti. Önece Selânikte çıkan gazete ve mecmualardaki yazılarile tanınmağa başlıyan Aka Gündüz verimli bir kalem sahibi olup şimdiye kadar elliden fazla kitap neşretmiştir. Şiirleri, küçük, büyük hikâyeleri, romanları, mizahî yazıları ve bir çok gazetelerde makaleleri vardır. Eserlerinden bazısının isimleri şunlardır:

Aka Gündüz

Türk Kalbi, Türkün Kitabı, Hayattan Hikâyeler, Gazinin Gizli Ordusu, Demirelin Hikâyesi, İnkılâp Hikâyeleri, Dikmen Yıldızı, Odun Kokusu, Tang - Tango, Onların Romanı, Kokain, Üç Kızın Hikâyesi, Bu Toprağın Kızları, İki Süngü Arasında, Aysel, Sarı Zeybekler.. vesaire..

AKBIYIK [Ölm. 1458] — İkinci Murat ve Fatih Mehmet zamanlarında meşhur olmuş mutasavvıflardan ve Şeyhlerdendir. Asıl adının Ahmet Şemseddin olduğu rivayet edilir. Meşhur Hacı Bayram müritlerindendir. İstanbulun fethinde Akşemseddinle birlikte Padişahın yanında bulunmuştur. Uzun saçlı, başı açık gezer, cezbeli, garip halli bir adammış. Çok zengin olduğundan Bursada hayrat ve tekke yaptırmıştır. Orada gömülüdür. Akbıyığın dervişçe bazı şiirleri de olduğu rivayet edilir. İstanbulda Sultanahmet civarında bir mahalleye Fatih tarafından onun adı verilmiştir ki bu mahalle hâlâ o ismi taşır.

§ Birinci Osmanın en cesur arkadaşlarından birinin adı da Akbıyıktır. İnönünün doğu taraflarını almıştır. O civarda bir köyün adı bu zata nisbetle Akbıyıktır.

AKÇAKOCA — Ertuğrulun başlıca silâh arkadaşlarından olup Osman Gazi zamanında yaşıyarak Osmanlı devletinin kuruluşundaki muharebelerde çok varlık göstermiş Türk Beylerinden ve kumandanlarındandır. Bilhassa İzmiti fethetmekle meşhurdur ve bu hizmetten dolayı o civara Kocaeli adı verilmiştir. Akçakoca ikinci Osmanlı Padişahı Orhanın ilk saltanat yıllarında ölmüştür. Kandırada gömülüdür. Oğlu da Akçakocaoğlu adı ile Ertuğrul zamanındaki savaşlarda ün alanlardandır.

AKÇURAOĞLU YUSUF [1876-1933] — Türk milliyetçiliği için çalışmış son asrın değerli fikir ve ilim adamlarındandır. Şimal Türklerinden olup Semirde doğdu. Çuha fabrikaları işleten Akçura isimli tanınmış bir ailedendir. İstanbula çocukluğunda gelmiş ilk ve orta tahsilden sonra Harbiye Mektebine girerek Erkânı Harbiye birinci sınıfında iken politika töhmetile Trablusgarba sürülmüştü. Oradan Parise kaçarak Siyasî İlimler Mektebini bitirmiş ve Fransadan Rusyaya geçmiştir. Kazanda çıkan (Vakıt) gazetesile Bahçesarayda neşrolunan (Tercüman) gazetesinde muharrirlik etmişti. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula tekrar gelerek (Türk Yurdu) mecmuasını idareye başladı. Darülfünunda tarih Müderrisi oldu.

Akçuraoğlu Yusuf

Umumî harp esnasında Rusyadaki Türk esirlerine yardım için Hilâliahmer (Kızılay) tarafından Rusyaya gönderilmiş ve büyük tehlikeler içinde vazifesini yapmıştı. Birinci Cihan Harbi mütarekesi esnasında Anadoluya geçti ve subay sıfatile hizmet ederek Kurtuluş Zaferinden sonra İstanbul Mebusu oldu. Ayni zamanda Ankara Hukuk Fakültesinde Profesör ve Türk Tarih Cemiyetinde âza idi. Meşrutiyet İnkılâbından sonra memlekette Türk milliyetçiliği cereyanına rehberlik edenlerden biri de odur. Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır:

Üç Tarzı Siyaset, Avrupada Fikir Cereyanları, Şark Meselesi, Siyaset ve İktisat, Tarihi siyasî dersleri.

AKİF, Mehmet [1873 - 1936] — Muayyen idealleri, samimî coşkunluğu ve nazımdaki eşsiz kudretile edebiyatımızda pek mühim ve bambaşka bir yeri olan bir şairimizdir. Fatih Müderrislerinden İpekli Mehmet Tahir Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Babasından ve başka hocalardan arapça ve farsça öğrendi. Fatih Rüştiyesinde okuduktan sonra İstanbul Mülkiye İdadisinde orta tahsilini bitirdi. On dört, on beş yaşlarında iken babasının ölmesi ve Sarıgüzel semtindeki evlerinin yanması üzerine ailece geçinme güçlüklerine düşmesine rağ-

men tahsilini bırakmıyarak Mülkiye Baytar Mektebine girmiş ve oradan sınıfının birincisi olarak çıkmıştır. O sıralarda sağlam ve gürbüz olan bünyesinin müsaadesile güreşe merak etmiş ve amatör olarak yağlı güreşlere dahi girmiştir. Ayni zamanlarda arapça, farsça ve fransızcasını kuvvetlendirmek üzere hususî olarak çalışmıştır..

İlk vazifesi Orman ve Ziraat Nezaretinde mesleğine ait idi. Baytarlık işlerinin teftişi için Rumeli, Anadolu ve Suriye vilâyetlerinde dolaşmıştı. 1908 İnkılâbından sonra bu mesleği bırakmış ve kendini edebiyata ve ilmî işlere vermiştir. Halkalı Ziraat Mektebinde, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinde edebiyat okuttu. Eski Meşihat Dairesinde açılan (Darülhikmet-il-İslâmiye) âzalığına tayin edildi. Birinci Cihan Harbi içinde tetkik için Almanyaya, propaganda için de Arabistana gönderildi. Büyük Millet Meclisinin birinci devresinde Burdur Mebusu oldu. Ondan sonra Mısıra giderek Kahire Üniversitesinde Türk edebiyatı Müderrisi oldu. Ölümünden altı ay önce Mısırdan İstanbula hasta olarak dönmüş ve İstanbulda ölerek Edirnekapısı mezarlığına gömülmüştür.

Samimî bir iman ve heyecanı, kuvvetli ve pürüzsüz bir lisanı bulunduğu için Mehmet Akifin şiirleri çok tabiî ve sıcaktır. O, esas itibarile bir din şairidir. Bütün mevzuları uzaktan, yakından islâmiyete taallûk eder. Fakat eserlerinde sofuluğa ve başka inanışları kötülemeğe ait bir satır yoktur. Ona göre din, ahlâkî ve içtimaî kemal için mutlak bir âmildir. Kendine göre bir Müslüman ve Şark medeniyeti düşünmüştü. Bu fikir münakaşaya mütehammil olsa bile ideali samimî, millet ve memleket sevgisi de halis ve sağlamdı. Şiiri, muayyen fikirlerin müdafaa ve telkini uğrunda bir vasıta olarak kullanmaklâ beraber içi rüzgârlı bir adam olduğu için yazıları birer basit nasihat halinde kalmamış, en özlü sanat eserleri seviyesine yükselmiştir.

Mehmet Akif

Pek genç iken şiirler yazmış olmakla beraber devamlı eser neşrine olgunluk çağında başlamıştı. 1908 den önce muhtelif mecmualarda bazı manzumeler ve (Serveti Fünun) da "Bedayi-ül-Acem,, unvanı altında İran edebiyatından tercümeler neşretmişti. Bunlardan bir kısmı manzumdu ve nazımdaki yetişilmez kudreti bunlarda dahi hissedilirdi. Meşrutiyet İnkılâbından sonra (Sıratı Müstakim) ve (Sebilürreşat) mecmualarında şiirlerini, dinî ve ahlâkî makalelerini neşretmiştir.

Akifin en esaslı eseri (Safahat) tır ki yedi kitaptan mürekkeptir. Birinci kitap 43 parçayı ihtiva eder ve adı sadece Safahat'tır. İkincisi "Süleymaniye Kürsüsünde,, , üçüncüsü "Hakkın Sesleri,, dördüncüsü "Fatih Kürsüsünde,, , beşincisi "Hatıralar,, , altıncısı "Âsım,, , yedincisi "Gölgeler,, dir. İlk altı kitap İstanbulda, yedincisi Mısırda basıldı. Hepsi 700 sayfa kadar tutar.

Akif (Kuran) ı da tercüme etmiş, fakat bu mühim tercüme neşrolunmamıştır. Mısırlı Ferit Vecdiden tercüme ettiği "Müslüman Kadını,, ve Sait Halim Paşanın fransızca bir eserinin tercümesi olan "Müslümanlaşmak,, basılmıştır. Mebus iken İstiklâl Marşı için yazdığı güfte, Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiş ve buna mukabil verilmek istenen para mükâfatını Akif kabul etmemişti. 'Safahat,, ın yedi kitabı içinde belki en kuvvetlisi "Âsım" dır. Hele orada Çanakkale için yazdığı dört sayfa, şiirlerinin en güzel parçalarından biridir. Mehmet Akifin hayatına ve eserlerine dair Süleyman Nazifin 106 sayfalık bir risalesi bulunduğu gibi Midhat Cemal Kuntay'ın ve Eşref Edibin ikişer ciltlik büyük tetkikleri de neşrolunmuştur.

AKİF PAŞA, Mehmet, Bozoklu [1787 - 1845] — Edebî eserlerile tanılan ve İkinci Mahmut zamanındaki teşkilâtta ilk defa Hariciye Nazırı, sonra da yine ilk defa Dahiliye Nazırı olan kalem ve devlet adamlarındandır. Bozok (Yozgat) ta doğdu. Kadılardan Ayıntabizade Mehmet Efendinin oğludur. Memleketinde tahsil etmiş, gençliğinde İstanbula gelerek 1814 te Divanı Hümayun Kalemine girmiştir. Amcası Mustafa Efendi Reisülküttap olduğu, kendisi de kudretli bir kaleme sahip bulunduğu için çabuk ilerliyerek Amedici, sonra Beylikçi ve 1832 de Reisülküttap oldu. Üç sene kadar sonra bu unvan Hariciye Nazırlığına çevrildi. Kendisine Vezirlik rütbesi de verilmiş olmakla beraber yine Efendi deniyordu. Akif Efendi Hariciye Nazırı iken eski kalem arkadaşı ve meşhur rakibi Pertev Efendi Mülkiye Nazırı idi. İngiliz tebaasından olup sonraları "Ceridei Havadis,, gazetesi imtiyazını alan Çörçil'in Kadıköy civarında avlanırken bir çocuğu kazaen yaralamasından çıkan mesele yüzünden Hariciye Nazırı azledilmişti. Bu meseleyi Akif Paşanın azline sebep yapmak hususunda Pertev Paşanın tesirde bulunması iki eski rakip arasındaki düşmanlığı arttırmıştır.

Akif Paşa

Akif Efendi bir buçuk yıla yakın mazul kalmış ve bu sırada resmî hayatına dair bazı vakaları ve bilhassa azline sebep olan bu Çörçil hâdisesini (Tabsıra) adlı eserinde yazmıştır ki bunda Pertev Paşayı çok maharetle ve kuvvetle kötülemiştir. 1837 de Pertev Paşa azledilerek Edirneye sürülmüş ve Akif Efendi, Paşa unvanile ve Mülkiye Nazırlığı adı değiştirilerek onun yerine Dahiliye Nazırı olmuştur. Akif Paşa saraya verdiği jurnal ile Pertev Paşayı İngiliz menfaatine hizmet etmiş ve saltanat haysiyetinin kırılmasına sebep olmuş gibi göstererek biçarenin Edirnede idamına sebep oldu. Fakat biraz sonra kendi de azledildi. Pertev Paşa aleyhine yaptığı isnatlarda haksızlık ve garezkârlık bulunduğu da meydana çıktı. Hele Pertev Paşanın vaktile iyiliğini görmüş olan Mustafa Reşit Paşa devlet işlerinde müessir olmaya başlayınca Akif Paşaya nefes aldırmaz oldu. Akif Paşa, önce Kocaeli Mutasarrıflığına gönderilmiş, bir yıl sonra halkın şikâyeti ileri sürülerek rütbesi alınmış ve Edirneye, rakibinin öldürüldüğü yere sürülmüştü. Orada muhakeme edilerek iki sene sürgünlüğe mahkûm oldu. Mahkûmiyeti bittikten sonra Hicaza giderek dönüşte İskenderiyede öldü.

(Tabsıra) sından başka bazı şiirleri de vardır ki bunların arasında "adem,, redifli kasidesi meşhurdur. Hece veznile torunu için yazdığı "Tıflı nazeninim unutmam seni,, mısraile başlıyan içli ve güzel mersiye o zamana göre bir yenilik ve halk

çığırına karşı bir rağbet şeklinde görüldüğü için meşhur olmuştur. (Şeyh Müştak'a Cevapname) si de kuvvetli ve becerikli bir münşi olduğunu anlatan nesirlerdendir.

AKİF PAŞA, Mehmet, Kalkandelenli [1822 - 1893] — Abdülmecit, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Valiliklerde ve Adliye Nazırlığı ile Şûrayı Devlet Reisliğinde bulunmuş ve bazı edebî eserlerile de tanınmış Osmanlı Vezirlerindendir. Recep Paşazade Veliyüddin Beyin oğlu olup Üskübün Kalkandelen kasabasında doğmuş, Üsküpte okumuş 1849 da İstanbula gelerek Sadaret Mektupçu Kalemine girmiştir. Zekâ ve dirayetile rumcadan başka fransızca da bilmesi dolayısile Mustafa Reşit Paşanın himayesini kazanıp Üsküp Mutasarrıfı, sonra Vezir rütbesile Bosna Valisi olmuştur. Ondan sonra Tuna, Edirne, Bağdat, Konya, Van ve Cezairi Bahrisefit Valiliklerinde, Adliye Nazırlığında ve iki defa Şûrayı Devlet Reisliğinde bulundu. Son vazifesi olan Cezairi Bahrisefit Valiliğinden istifa ile İstanbula gelmiş ve İstanbulda ölerek Fatih camii yanına gömülmüştür. Türkçe, arapça ve farsça şiirleri de vardır. Fakat kitap şeklinde basılmamıştır. Âyan Âzası iken ölen ve şair olarak da tanılan Reşit Âkif Paşa, bu zatın oğludur.

AKİL MUHTAR ÖZDEN, Doktor — Bk. Özden.

AKSAK TİMUR — Bk. Timurlenk.

AKSEKİ, Ahmet Hamdi [Doğ. 1887] — İslâmî mevzulara âit değerli eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Aksekinin Güzelsu nahiyesinde doğdu. Mahmut Efendinin oğludur. İlk tahsilini doğduğu yerde görmüş, üç yıl ödemişte okuduktan sonra İstanbula gelerek Fatih medreselerinde okumuş, icazet almış, Dersiâm rütbesini ve İstanbul Rüusu'nu kazanmıştır. Bir taraftan da Darülfünuna girerek bir müddet Fen Fakültesine devam etmiş ve sonra Ulûmu Aliyei Diniye Fakültesinde okumuş ve Medreset - ül - Mutassisin'in Hikmet, Kelam ve Felsefe Şubesinden de diploma almış ve orada doktor imtihanını vermiştir. İstanbulda Bahriye Mektebinde din ve ahlâk dersleri okutmuş, kürsü vâizliği yapmış, Medreset-ül- İrşat ve Darülhilâfe medreseleri felsefe ve içtimaiyat Müderrisliğinde bulunmuştur.

Ahmet Hamdi Aksekili

Millî Mücadele başlayınca İstanbuldaki vazifelerini bırakarak Ankaraya gelmiş, o zamanki Ankara Sultanisi din ve ahlâk muallimliğini, mülga Şeriye Vekâleti Tedrisat Müdiriumumiliğini deruhte etmiştir. Darülfünun İlâhiyat Fakültesi hadis ve hadis tarihi Müderrisliğini de ifa etmişti. Sonra Diyanet İşleri Müşavere Heyetine Âza ve daha sonra da Reis muavini oldu. Hâlâ bu vazifededir.

Çoğu basılmış olan altmıştan fazla eseri vardır. Başlıcaları şunlardır: "Ulemayi İslâmiyeden Bir Sual,, Dinî Dersler (3 kitap), (İslâm Dini Fıtrîdir), Mezahibin Telfikı, Ahlâk Dersleri, Peygamberimiz Hazreti Muhammet, Yeni Hutbelerim, İslâm Dini, Gazali'nin Ruh Nazariyeleri, Akaidi İslâmiye, İbni Sina Felsefesi... vesaire...

AKSUNGUR — Bu adla tanınmış eski Türk Beylerinden başlıca dört zat vardır:

Biri : Musul Atabey hükûmetini kuran İmadeddin Zengi'nin babasıdır. Selçuk Sultanı Melikşah'ın kölelerindendi. Halep Valisi iken eski düşmanı Tutuş ile bir çarpışma sonunda 1094 te öldürülmüştür.

İkincisi : Selçuk Sultanlarından Mehmet ile Mahmudun Başkomutanı ve Valisi olan ve Selçuk Emîrlerinden Porsuk'un kölesi olduğu için Porsuki veya Pursuki diye anılan Aksungur'dur ki Haçlılara karşı mühim savaşlarda bulunmuştur. Musulda camide iken bir kaç batınî tarafından 1126 da hançerle öldürülmüştür.

Üçüncüsü : Ahlat veya Ermen Şahlarının altıncısı olan Bedreddin Aksungur Hezardinarî'dir ki 1193 te hükûmete geçmiş ve 1197 de ölmüştür.

Dördüncüsü : İkinci Osmanlı Padişahı Orhan Gazinin silâh arkadaşlarından ve komutanlarındandır. Bu da 1300 tarihlerinde yaşamıştır.

Sungur; akdoğan denen ve atmacaya benziyen yırtıcı bir kuş manasınadır.

AKŞEMSEDDİN, Şeyh Mehmet [1390 - 1458] — Fatih zamanı mutasavvıf ve âlimlerindendir. Şamda doğduğu veya Osmancıklı olduğu rivayet edilir. Babası da Şeyh Hamza isimli bir zat imiş. Hayatı hakkındaki bilgiler menkıbe halindedir. Hacı Bayramın müritlerindendir. Hekimliğe de âşina imiş. Fatihin İstanbulu zaptı esnasında Eba Eyyubi Ensari'nin türbesini bulmuş o makla meşhurdur. (Risalet - ün - Nûriye) ve (Hall-i Müşkilât) adlı dinî ve tasavvufî iki arapça ve hekimliğe ait Maddet-ül-Hayat) isimli bir türkçe eseri ve dervişane bazı şiirleri vardır.

Akşemseddin

Ananeye göre Eba Eyyub'un yani Halit bin Velid'in şimdi Eyup denen yerde gömülü olduğunu rüyasında görmüş ve orası kazılırken buna delâlet edecek bir taş zuhur etmiş imiş.

Şeyh Emîr Hüseyin Efendinin Menakıbi Akşemseddin isimli bir eseri, kezalik Abdullah Sami Efendinin yine bu isimde bir risalesi vardır. Akşemseddin Göynükte gömülüdür.

AKYOL, İbrahim Hakkı [Doğ. 1888] — Tabiî ilimlere ait eserlerile tanınmış Üniversite Profesörlerimizdendir. Silistrede doğdu. Babası orada ticaretle uğraşan Manav oğlu Hafız Mehmet Efendidir. İlk tahsilini memleketinde gördükten sonra Galatasaray Lisesinden 1908 de mezun olmuştu. Lausanne Üniversitesinde tabiî ilimlerden lisans diplomasını 1912 de almış, 1919da da Berlinde madeniyat tahsil etmiştir. Trabzon Lisesi ile Darüşşafakada, Galatasarayda fizik, tabiî ilimler ve coğrafya okuttu. 1923 te müsabaka ile Darul-

İbrahim Hakkı Akyol

fünun Muallimliğine tayin edildi. Sonra Profesörlüğe, daha sonra Ordinaryüs Profesörlüğe yükseldi.

Nebatlar Âlemi, Umumî Coğrafyanın Tabiî Kısmı adlı eserlerile yine Umumî Coğrafya isimli iki ciltlik tercümesi ve muhtelif ders kitapları ve etütleri neşrolunmuştur. Muhtelif zamanlarda memleketin muhtelif yerlerinde başka Profesörlerle birlikte yaptıkları tetkikler de ayrıca basılmıştır.

AKYÜZ, Ali Kâmi [1873 - 1945] — Tanınmış muharrir ve ediplerimizdendir. Şair Trabzonlu Behçet Beyin oğludur. Babasının Mektupçu olarak bulunduğu Mekkede doğdu. İstanbulda Askerî Rüştiyede ve Darüşşafakada okudu. Hazinei Hassa Sicil Müdürlüğünde, Şehbenderliklerde, Posta ve Telgraf Nazırlığı zamanında Müdürlükte, Galatasaray Lisesi ile, Telgraf Mektebinde muallimliklerde bulundu. Darüşşafaka Müdürü, sosyoloji ve fransızca muallimi iken Büyük Millet Meclisinin altıncı devresinde İstanbul Mebusluğuna seçilmişti. Yedinci devre başındanberi İstanbul Mebusu bulunuyordu. Goethe'nin "Werter,, ini fransızcasından, D'Amicis'nin "Cuore,, adlı eserini tatbik suretile ve "Mektep Âlemi,, adile yine fransızcasından türkçeye çevirmiştir. Benjamin Constant'ın "Adolphe,, adlı romanile Bernardin de Saint Pierre'in "Paul et Virginie,, adlı meşhur romanını ve klasik olmuş Fransız romanlarından Gustave Flaubert'in "Madame Bovary,, sini, Tolstoy'un beş eserini tercüme etmiştir. "Yurt Bilgisi, İçtimaiyat,, adlı mektep kitapları vardır. Ali Kâmi Akyüz, şair İsmail Safa ile Ahmet Vefa'nın küçük kardeşi ve tanınmış muharrirlerimizden Peyami Safanın amcası idi. 1945 Martında Ankarada öldü.

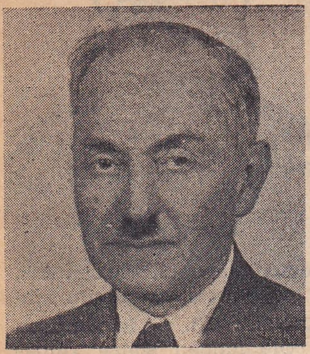

Ali Kâmi Akyüz

ALÂEDDİN ALİ ÇELEBİ [Ölm. 1543] — On altıncı asır başlarında yaşamış âlimlerimizdendir. Filibelidir ve Salih adlı birinin oğludur. Sanskrit dilinden farsçaya Hüseyin Vaız tarafından "Envarı Süheylî,, adile çevrilmiş olan "Kelile ve Dimne,, isimli eski ve meşhur Hint eserini türkçeye "Hümayunname,, adile çevirmiş olmakla tanılır. Bursada Kadı iken ölmüş ve Emirsultan türbesi yanına gömülmüştür.

ALÂEDDİN, Behmenî — Hindistanın Dekan kıtasında Behmenî ismile hüküm süren on sekiz hükümdardan dördünün adı Alâeddin'dir.

Birincisi : Bu hükûmeti kuran Alâeddin Zafer Han'dır ki asıl adı Hasan Ganku olup on yıl kadar saltanat sürdü.

İkincisi : Bu soyun onuncu hükümdarı olan İkinci Alâeddin Ahmet Şah'tır ki 1435 te hükûmete geçmiş ve yirmi seneden fazla hüküm sürerek Handeş ve Gücerat mülûkünü mağlûp etmişti.

Üçüncüsü : On birinci hükümdar olarak onun yerine geçen Alâeddin Hümayun Şah'tır ki 1457 de hükûmete geçmiş ve 1461 tarihine kadar saltanat sürmüştür.

Dördüncüsü : Yine bu soyun on altıncı hükümdarı Alâeddin Şah'tır ki 1520 de tahta çıkarak ancak iki yıl tutunabildi.

ALÂEDDİN ERTANA (Erdana) [Ölm. 1352] — İlhanlılardan sonra Anadoluda hüküm sürmüş olan Ertanaoğulları devletini kuran zattır. 1335 te istiklâlini ilân etmiştir. Hem kahramanlığı hem de çok doğru olmasile sevilerek "Köse Peygamber,, adı ile şöhret bulmuştur. Sıvas ve Kayseride hüküm sürmüş olup Kayseride gömülüdür.

§ Bu zatın torunu Alâeddin Ali de Ertanaoğulları devletinin idaresine 1365 te geçti. Fakat sefahete düşkündü. Emîrleri tarafından idare olundu ve 1380 de öldü.

ALÂEDDİN GORÎ — Gor'da yani aşağı yukarı bugünkü Afganistanda hüküm süren Hatay Türklerinden bir soyun hükümdarlarından dört kişinin adı Alâeddin'dir.

Birincisi : Sülâlenin ilk hükümdarlarından ve Gorî devletinin bir şubesini kuran Alâeddin Cihansuz'dur. Asıl adı Hasan veya Hüseyin Alâeddin olan bu zat, Behram Şah tarafından işkence ile öldürülen kardeşi Seyfeddin'in intikamını almak için Gazneyi baştan başa yakıp yıkmış ve Mahmud-ı Gaznevî'nin o kadar emek ve himmetle süslediği o güzel şehri mahvetmiştir. Ona Cihansuz yani (Cihan yakıcı) unvanının verilmesi bundandır. 1156 yılında ölmüştür.

İkincisi : Alâeddin Adsız'dır. Cihansuz'un oğlu olup 1209 da hükûmete geçmiş ve dört yıl hükûmet sürdükten sonra 1213 te öldürülmüştür.

Üçüncüsü : Adsız'ın yerine geçen Alâeddin Mehmettir ki önce 1202 de tahta çıkmış, 1206 da indirilerek hapse atılmıştı. İkinci defa Adsızdan sonra 1213 te tahta çıktı. Fakat 1215 te Harzemşaha sığınmağa mecbur kalmış, biraz sonra ölmüş ve onunla soyun Gor şubesi nihayet bulmuştur.

Dördüncüsü: Gorîlerin Bamyan koluna mensup olan sülâleden Alâeddindir ki Gaznede 1205 - 1206 arasında hükûmet sürmüştür.

ALÂEDDİN KEYKUBAT I. [Ölm. 1236] — Anadolu Selçukları, Rum Selçukları veya Konya Selçukları denen Selçuk Türkleri şubesinin onuncu hükümdarıdır. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğlu ve Kılıç Aslan'ın torunudur. Kardeşi İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine 1219 da tahta çıkmış ve 17 yıl kadar hükümdarlıkta bulunmuştur. Zamanında Anadolu Selçuk İmparatorluğu en haşmetli devrine vâsıl olmuştu. Mahir bir diplomat ve tedbirli bir komutandı. Ermenilerin elinden Kandelor'u aldı. Yeni binalarla süsledi, adını da Alâiye'ye çevirdi. Celâleddin-i Harzemşah'ı Erzincan civarında büyük bir muharebede yendi. Ahlat ve Harput taraflarını aldı. Küçük oğlunu vâris bırakmak istediği için büyük oğlu ve vârisi Gıyaseddin tarafından zehirlenerek öldürüldüğü rivayet edilir.

ALÂEDDİN KEYKUBAT II. [Ölm. 1253] — Anadolu Selçuk hükümdarlarının on dördüncüsü sayılır. Gıyaseddin Keyhusrev'in oğludur. Bu devirde Selçuk hükûmeti Cengiz çocuklarının hükmü altına girmişti. Hükümdarlar Büyük Han tarafından intihap ediliyordu. İkinci Alâeddin, kardeşlerile, yani İzzeddin Keykâvus ve Rükneddin Kılıç Aslan ile müşterek olarak hükûmete geçtiler. Çünkü (Büyük Han) ın emri böyle idi. 1253 te Moğol İmparatoru Mangu Han, üç kardeş hükümdardan birinin Karakuruma gelmesini emredince kardeşleri Alâeddini intihap ettiler ve İkinci Alâeddin yola çıkarak Erzincanda öldü.

ALÂEDDİN KEYKUBAT III. [Ölm. 1301] — Rum Selçuklarının 17 ncisi, yani son hükümdarı veya sonunculardan biridir. Zamanında Anadolu o

kadar karışıktır ki Üçüncü Alâeddinin ve onu takip eden Gıyaseddin Mes'ut II. nin bir hükümdar sayılıp sayılamıyacağı bile şüphelidir. Üçüncü Alâeddin Gazan Han'ın emrile azlolunan babasının yerine tahta geçtikten sonra isyana iştirak suçile ve Gazan'ın emrile Isfahanda idam edilmiştir. Bir rivayete göre Bizansa kaçmış ve İmparator Mihal tarafından hapsedilerek orada ölmüştür. Osmanlı devletini kuran Osman Bey 1299 - 1300 yıllarında yani onun son zamanlarında istiklâlini kazanmış demektir.

ALÂEDDİN PAŞA [Ölm. 1333] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin oğullarından biri ve Orhan Beyin kardeşidir. Hayatı hakkındaki bilgiler gayet az olup mevcut rivayetler şüpheli ve ancak birer menkıbe halindedir.

Onun Orhandan büyük olduğu halde ilme ve inzivaya düşkün olduğu için Beyliği kuvvetli bir serdar olan küçük kardeşine bıraktığı ve sonra ona Vezirlik ettiği bir kısım tarihlerce tekrar edilirse de Orhandan küçük olduğunu, asıl unvanının Paşa değil Bey olması lâzım geleceğini yazanlar da vardır. Hattâ Orhana Vezir olan Alâeddin Paşa ile kardeşi Alâeddin Beyin ayrı adamlar oldukları ihtimali de ileri sürülmüştür. Alâeddin Paşaya Ali Paşa dahi denildiği vardır ki belki bu söyleniş bir kısaltma itiyadından doğmuştur.

Mevcut ananeye göre Alâeddin Paşa, küçük kardeşi lehine Beylikten feragat ettikten sonra onun Vezirliğini kabul etmiş, yani Osmanlı devletinin ilk Sadrazamı olmuştur. Zamanının âlimlerinden olan Çandarlı Kara Halil ile müzakere ederek devletin ilk muntazam ordusunu kurmuştur ki Yeniçerilerden önce Yaya denen sınıftı. Şehirlerde Kadı ve Subaşı tayini gibi idare usulleri de onun tarafından yapılmıştır derler. Bigada veya Bursada ölmüştür. Bursada babası Osman Gazinin türbesinde gömülüdür.

ALÂÜDDEVLE, Zülkadiroğlu Bozkurt [Ölm. 1515] — Maraş ve Elbistan ile Malatya ve Harputta hükûmet süren Zülkadiroğulları hanedanının yedincisi ve sonuncusudur. Asıl adı Bozkurt ise de lâkabile anılmaktadır. 1479 da kardeşi Şahbudak'ın yerine ve Fatih Sultan Mehmedin gönderdiği askerin yardımı ile tahta geçmişti. Önceleri Mısırlıların tarafını tuttu ise de sonraları Osmanlılarla hoş geçinmeği menfaatine daha uygun bulmuş, hattâ kızı Ayşe Hatunu Osmanlı Padişahı İkinci Bayezide vermişti. Bu Ayşe Hatun Yavuz Sultan Selimin annesidir ki türbesi Trabzonda Gülbahar Hatun Türbesi diye tanılır. Alâüddevle bu karabete rağmen sonraları Osmanlılara karşı durmaya başladığından Yavuz Selim İran seferinden dönüşünde Hadım Sinan Paşaya Zülkadiriye Beyinin tenkilini emretmişti. Hadım Sinan Paşa Alâüddevlenin ordusunu bozarak kendisini yakaladı ve doksan yaşlarında bulunan biçare ihtiyarın başını kesip İstanbula gönderdi. Yavuz Selim bu suretle büyük babasını öldürtmüş oluyordu.

ÂLEMGİR I. Evrenkzip [1618 - 1707] — Hindistanda Timur soyundan Babür Şah tarafından kurulan Türk - Moğol İmparatorluğunun altıncı hükümdarıdır. Şah Cihanın oğlu olup annesi Mümtaz Mahal lâkabile meşhur Ercüment Banu'dur ki bu kadın namına kocası tarafından Agra'da yapılan türbe Türk-İslâm medeniyetinin şaheserlerindendir. Birinci Âlemgir'in asıl adı Muhammet Ebüzzafer Muhiddin Evrenkzip'tir.

Birinci Âlemgir gençliğinde harplerde bulunmuş, muzafferiyetler kazanmış ve Valilik etmiştir. Babasının ağır hasta olması üzerine kardeşlerinin saltanat kavgalarına girişmelerinden istifade etti ve maharetle hareket ederek onları ortadan kaldırdı. Babasını da tahttan indirip Ağrada ölümüne kadar hapsetti ve kendisi 1659 da tahta çıktı ve ölümüne kadar yani 48 yıl saltanat sürdü. Hint - Moğol İmparatorluğunun en büyük hükümdarlarından biri sayılır. Golkonda, Biçapur, Dekkan Vilâyetlerini alarak Adil Şah ve Kutup Şah devletlerini ortadan kaldırmıştır. Zamanı İmparatorluğun en geniş, en haşmetli devirlerindendir. Bilgili bir hükümdardı, ilmi ve âlimleri korurdu. Büyük bir kavanin mecmuası meydana getirmiştir. Müslümanlıkta fazla sofu ve müteassıp olduğu için halkı sıkıştırarak Hindistandaki Şiî ve Hindu'ların ihtilâllerini hazırlamıştır. Ölümünden sonra İmparatorluk zayıflamağa başlamıştır.

Âlemgir I.

ÂLEMGİR II., Azizüddin [1687-1759] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarının sonuncularındandır. Cihandar Şahın oğludur. Kardeşi Ahmet Şah Bahadırın çekilmesi üzerine 1754 te tahta geçmişti. Zamanında İmparatorluk muhtelif istilâlar ve dahilî gaileler arasında çöküyordu. Kendi de değeri ve şahsiyeti olan bir hükümdar değildi. Beş yıl kadar hükûmette bulunmuş, sonra öldürülmüştür.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA [1750-1808] — İkinci Mahmudun saltanatı başında beş ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Rusçukta doğmuştur. Rusçuk Yeniçerilerinden Hacı Hasan adlı zengince bir adamın oğludur. Üçüncü Mustafa zamanında 1768 deki Rus cenginde Alemdar Mustafa henüz pek genç olduğu halde Kırk İkinci Bayraktarı sıfatile yararlık gösterdiği için Bayraktar ve Alemdar lâkaplarile şöhret kazanmıştı. Halk ve Yeniçeriler arasında hatırı çok sayılan bir adam olduğu için o harpten sonra Rusçuktaki arazisinde ziraatle ve hayvan alış verişile servet kazanmış ve nüfuzu büsbütün artmıştı. Önce Hezargrad Âyanı, sonra da Rusçuk Âyanı oldu. Bir aralık Edirnede (Nizamı Cedit) aleyhindeki isyana yardım etmekle beraber sonra hükûmetin itimadını kazanmış, Kapıcıbaşı ve Mirahur rütbelerini almıştır. Üçüncü Selimin son zamanlarında açılan Rusya seferinde Tuna hududunda Rus ilerleyişini önlemeğe yarayacağı düşünülerek kendisine 1806 da Vezirlik rütbesile Tuna Yalısı Seraskerliği verildi. Bu suretle Silistire Paşası diye anılan Bayraktar o civarda bir derebeyi halini aldı.

Alemdar Mustafa Paşa

önceleri babadan kalma bir taassupla Yeniçeriliğe çok bağlı olduğu halde Yeniçerilerin intizamsızlığı yüzünden muharebelerde Osmanlı ordusunun uğradığı perişanlığı yakından gördüğü için o da Yeniçerilik aleyhine dönmüş ve Üçüncü Selimin yapmak istediği askerî ıslahatın doğruluğunu anlamıştır.

Üçüncü Selim tahttan indirilince yeni ihtilâl hükûmetine düşman kesilerek 1808 Haziranında ordusuyla Edirneye, oradan da İstanbula geldi. Üçüncü Selimi tekrar tahta geçirmek hususundaki maksadını Dördüncü Mustafa anlayınca Selimi öldürtmüş ve kapıları kırarak saraya giren Alemdar, Sultan Selimin cenazesile karşılaşmıştır. Bunun üzerine İkinci Mahmudu tahta çıkararak kendisi de 1808 Temmuzu sonunda Sadrazam olmuştur. Alemdar devleti içinde bulunduğu güç vaziyetten kurtarmak husuşunda çok samimî olmakla beraber hiç okumamış bir adam olduğu, hele İstanbulun o zamanki hayatını ve cereyanlarını kavramamış bulunduğu için gafletle hareket etmiş, kendi kuvvetlerini dağıtmış, Yeniçerilerin kuvvetlerini küçük görmüş ve ihtiyatsızlığa kurban olmuştur. Alemdar devletin askerî ıslahatını ve yeni rejimi yürütmek için o zamanın başlıca nüfuzlu adamlarını, âyan ve hanedandan olanları İstanbulda toplıyarak (Senedi İttifak) denen bir anlaşma imzalatmıştı. Bu ittifak senedi bir takım müfsitler tarafından Padişahın hukukuna dokunuyor diye kötülendiği için İkinci Mahmudun Alemdara karşı itimadı gevşedi. Öte taraftan (Sekbanı Cedit) denilen bir yeni askerî teşkilâtın süratle hazırlanması Yeniçerileri kuşkulandırdı. Ulema sınıfı da kendi haklarının tahdit edileceği düşüncesile Alemdarın aleyhinde söylenmeğe başladılar. İşte Alemdar Vakası denen ve Yeniçerilerin 1808 yılı Kasım ayının 14 üncü, (1223 Ramazanının 27 nci) gecesi Babıaliyi kuşatmalarile başlıyan ihtilâl bütün bu sebeplerin bir araya gelmesinden ileri gelmiştir. Alemdarın kuvvetleri İstanbulda ve Üsküdarda dağınık oldukları için imdada gelemediler. Alemdar kendisini büyük bir cesaretle ve hayli zaman tek başına müdafaa ettikten sonra ihtilâlcilerin eline düşmek zilletine katlanmamak için içinde bulunduğu barut mahzenini ateşliyerek kubbenin üzerinde bulunan bir kaç yüz Yeniçeri ile birlikte öldü. Cenazesi önce Yedikulede gömülü idi. Kemikleri 1911 de Ayasofya karşısında Zeynep Sultan bahçesine nakledilmiş ve Soğukçeşmeden Sultanahmede çıkan caddeye Alemdar caddesi adı verilmiştir.

ALÎ BEY, Mehmet [Ölm. 1898] — İlk defa sahne eseri yazan ve edebî mizahın pek ince örneklerini veren bir edibimizdir. Kapı Kethüdalarından Yusuf Cemil Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Mutasarrıflık ve Valilik gibi vazifelerle Varna, Elâzığ ve Trabzonda bulundu. Son resmî vazifesi Düyunu Umumiye Direktörlüğü idi. Fransız edebiyatından ilk istifade edenlerden biridir. "Diyojen,, isimli mizah gazetesinde zarif yazıları ve "Lehçet-ül-Hakayık,, adlı küçük, fakat çok özlü risalesi şahsiyetinin ne kadar mümtaz olduğunu gösterir. Âli Bey bizde mizah edebiyatının piri sayılır. "Diyojen,, in Büyük İskender söylediği hikâye edilen meşhur sözü "Gölge etme başka ihsan istemem,, mısraı ile ifade etmiştir ki dilimizde bir mesel gibi kalan bu satır, Diyojen gazetesinin başlığı altında bir meslek formülü halinde tekerrür ederdi.

Alî Bey

"Ayyar Hamza, Misafiri İstiskal, Evlenmek İster Bir Adam, Kokona Yatıyor,, isimli eserleri tercüme ve tatbik suretile meydana gelen muvaffakıyetli eserlerdendir. "Seyahat Jurnalı,, adlı kitabı İstanbuldan Hindistana kadar olan seyahatindeki müşahedelerini muhtevidir. Âlî Bey, Anadoluhisarındaki Göksu mezarlığında gömülüdür.

ALÎ EFENDİ, Ali [1815-1856] — On dokuzuncu asır ortalarında yaşamış şairlerimizden ve ilk gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Mehmet adlı bir kahvecinin oğludur. Sultanahmet camii yanında açılan mektepte okuduğu, arapça ve farsça dersleri aldığı rivayet edilir. Önce Divan Kalemine girmiş, sonra Divan Kâtipliği ile Şama gitmişse de pek az bir zaman sonra İstanbula dönüp Maliye Kâtipliğinde bulunmuş ve bir müddet sonra oradan da ayrılmıştır. On sene kadar "Ceridei Havadis,, muharrirliği etmiştir. Şiirleri az, fakat özlüdür. Şairliğini unutturmıyan her halde şu meşhur beyti olacaktır:

Neşve tahsil ettiğin sâgar da senden gamlıdır.
Bir dokun bin âh dinle kâsei fağfûrdan.

Ali Âli Efendi içkiye düşkünmüş, veremden kırk bir yaşında ölmüş ve Silivrikapı mezarlığına gömülmüştür.

ALÎ, Mustafa [1541-1599] — On altıncı asırda yaşamış, Osmanlı devrinin en mühim tarihlerinden birini yazmış, bir çok eserlerile ve şiirlerile tanınmış büyük ilim ve fikir adamlarımızdan biridir. Mustafa Âlî Efendi, Geliboluda doğmuştur. Hoca Ahmet isimli bir zatın oğludur. Zamanının tanınmış âlimlerinden dersler almış, Müderris olmuştur. 1558 de (Mihr-ü Mah) isimli bir eserini henüz Şehzade bulunan İkinci Selime sunarak biraz sonra Divan Kâtibi oldu. 1566 da Kanunî Süleyman ölerek yerine İkinci Selim geçtikten sonra ehemmiyetli sayılabilecek vazifelerde bulunmuş ve 1568 de Mustafa Paşanın Divan Kâtibi sıfatile Mısıra, Şama ve Bosnaya gitmiştir. Ondan sonra Defterdarlıkla Halep, Erzurum, Bağdat ve Sıvasta bulunmuş, bir müddet İstanbulda Yeniçeri Kâtibi olmuştur. Ondan sonra Kayseride ve Cidde'de Mutasarrıflık etmiş ve Cidde Mutasarrıfı iken ölmüştür. Ölümü meşhur şair Baki'nin ölümü ile ayni yıla tesadüf eder.

Mustafa Âlînin ismi ile birlikte hatıra gelen en meşhur eserleri Künh-ül-Ahbar adlı tarihi ile Menakıbi Hünerveran ismini taşıyan kitabıdır. Künh-ül-Ahbar 1591 - 1599 yılları arasında yazılmış büyük bir eserdir ki ilk kısmında Hazreti Âdemden başlıyarak Peygamberlerin tarihini, ikinci cildinde İslâm tarihini, üçüncü cildinde Halifelerin ve İslâm Emîrlerinin tarihini ihtiva eder. Dördüncü cildi, Üçüncü Mehmet zamanına kadar Osmanlı devrini muhtevidir. Bu eser 1860 ta İstanbulda beş cilt üzerine kısmen basılmıştır.

Menabıki Hünerveran yazı tarihi ile bazı meşhur hattatların, mücellit, müzehhip, nakkaş ressam ve kaatı'ların tercümei halinden bahseden küçük fakat kıymetli bir eserdir. 1926 da İstanbulda basılmıştır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Âli'nin hayatına ve eserlerine dair 130 sayfalık bir mukadmesini havidir.

Âli'nin bu iki eserinden başka türkçe ve farsça şiirlerini ihtiva eden bir kaç şiir mecmuası, hususî vakalara, şahıslara ve harplere dair tarihlerile umumî mahiyeti olan tarih kitapları, edebiyata, dine, ahlâka ve tasavvufa ait eserleri de vardır ki hepsi

kırktan fazladır. Kimi manzum, kimi mensur olan bu eserlerden yukarda adı geçmiş olanlardan başkasının isimlerinden bir kısmı şunlardır: Ravzat-ül-Letaif, Mihri Vefa, Matla-ül-Envar, Sad Kıssa ve Sad Hisse, Enis-ül-Kulûp, Nadir-ül-Muharip, Heft Meclis, Zübdet-üt-Tevarih, Menşe-ül-İnşa v. s.

ÂLÎ PAŞA, Mehmet Emin [1815 - 1871] — Abdülmecit ile Abdülâziz zamanında beş defa Sadrazamlıkta ve yedi defa da Hariciye Nazırlığında ve daha bir çok mühim vazifelerde bulunmuş büyük devlet adamlarımızdan biridir. İstanbulda Mercanda doğmuştur. Babası Mısırçarşılı Ali Rıza Efendidir. Fakir bir adam olduğu için ücretle Bahçekapı-sı'nı açıp kapamak işini de gördüğünden sonraları düşmanları Âlî Paşayı Kapıcızade diye küçültmek istemişlerdi. Âlî Paşa, mahalle mektebinde okuduktan ve Bayezit camiinde bir müddet arapça dersleri aldıktan sonra 15 yaşlarında iken Babıâliye, Divanı Hümayun Kalemine girmiş, orada bir taraftan resmî işleri öğrenmeğe, öte taraftan da fransızca tahsiline başlamıştır. Önceleri adı yalnız Mehmet Emin iken Âlî mahlâsı o zaman âdet olduğu üzere kendisine Divan Kaleminde verilmişti. 1835 te Viyana Elçiliği Kâtipliğine gönderilmiş ve orada kaldığı bir buçuk yıl içinde fransızcasını ilerletmiştir. Fransızcayı pek iyi yazdığı, kaleminden çıkan notaların frenklerce de takdir edildiği meşhurdur. Âlî Paşa, Mustafa Reşit Paşanın himayesile yetişmiştir. Divanı Hümayun Tercümanı iken Londra Sefaret Müsteşarı oldu. Sefir olan Reşit Paşa, Âlî Efendiyi Londrada daha iyi tanımış ve onu bir devlet adamı olmaya lâyık bulmuştur. Londrada Maslahatgüzarlık, sonra Hariciye Müsteşarlığı vazifesini gören Âli Efendi 1841 de Londra Büyük Elçi olarak üç yıldan fazla orada bulunmuş ve Reşit Paşanın ilk defa Sadrazam olması üzerine 1846 da Hariciye Nazırı olmuştur. İki sene kadar sonra Vezir rütbesile Paşa olmakla beraber Reşit Paşanın azli üzerine o da nezaretten azlolundu ve Reşit Paşanın ikinci Sadrazamlığında tekrar Hariciye Nazırlığına getirildi. Encümeni Daniş kurulduğu zaman Âli Paşa da âzalığa seçilmişti. Nihayet ilk defa olarak 1852 de otuz yedi yaşında iken Reşit Paşanın yerine Sadrazam oldu. Reşit Paşayı bir Efendi gibi saydığı için sadaret alayından sonra derhal Reşit Paşanın ziyaretine giden Âlî Paşa kadirşinaslığın iyi bir örneğini vermiş olmakla beraber sonraları her iki tarafın adamlarınca yapılan tesirler yüzünden bu iki değerli zatın araları yavaş yavaş açılmıştır. Bir yıl geçmeden ilk sadaretinden ayrılan Âlî Paşa, İzmir, Bursa Valiliklerinde, Tanzimat Meclisi Reisliğinde ve tekrar Hariciye Nazırlığında bulunduktan sonra 1855 te ikinci defa Sadrazam oldu ve bu defa bir buçuk yıldan fazla kalarak 1856 Paris Kongresinde Birinci Murahhas sıfatile bulunmuştur. Âlî Paşa Abdülmecit zamanında bir defa daha Sadrazamlıkta bulunmuş ve Abdülâziz zamanında da bu mevkii iki defa işgal eylemiştir. Arada Hariciye Nazırlıkları ve diğer mühim vazifeleri vardır.

Âlî Paşa

Zamanında çıkan Yunan ve Girit meselelerini o vaktin Babıali siyasetine ve devletin kuşatılmış olduğu türlü haricî ihtiraslara ve tesirlere göre fazla sızıltı çıkarmadan idareye çalışmış ve 1867 de Girit ihtilâlcilerile anlaşmak üzere bizzat oraya gitmişti. Fakat onlarla anlaşmak güçtü ve belki kabil de değildi. Zaten Rus teşvikile şımaran bu ihtilâlcilerin hiç bir tedbirden memnun olmamaları, öte taraftan büyük devletlerin her meselede İmparatorluğu sıkıştırmaları ve nihayet Sultan Azizin garip huyları ve manasız istibdadı, Âlî Paşanın siyasî muvaffakıyetlerini çok güçleştiren sebeplerdendi.

Âlî Paşa, hâmisi Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşı Fuat Paşa ile Tanzimat devrinin üç esaslı rüknünden biridir. Temiz ve namuslu olmakla da tanınmıştır. Kısa boylu, ufak yapılı, zayıf bir adam olmasına rağmen kendini Sultan Azize ve Avrupa devlet adamlarına saydırmıştı. Devlet idaresinde biraz muhafazakâr olduğu için Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi bazı kalem adamları onu çok çekiştirdiler. Şair Ziya Paşanın gerek (Zafername) de, gerek (Rüya) da onun aleyhine söylediklerinin çoğu şahsî gareze müstenittir. Âlî Paşa beşinci defa Sadrazam iken veremden Bebekteki yalısında öldü. Süleymaniye camii yanında gömülüdür.

ALİ EFENDİ, Çatalcalı [1631-1692] — Dördüncü Mehmet ve İkinci Ahmet zamanlarında iki defa Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlimlerimizdendir. Çatalcada doğmuştur. Çatalcada tekke şeyhi olan Alâiyeli Mehmet Efendinin oğludur. Müderris olduktan sonra Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşanın Girit seferinde Ordu Kadısı olarak bulunmuş, Selânik ve Mısır Kadılıklarından sonra Rumeli Kazaskeri olmuştur. Dördüncü Mehmet Zamanındaki Şeyhülislâmlığı on üç senedir. Sonra istediği fetvaları vermemesinden dolayı kendisine düşman olan bazı devlet adamlarının tesirile Rodosa ve Bursaya gönderilmişti. İkinci Ahmet zamanında tekrar Şeyhülislâm olmuş ve iki ay sonra ölmüştür. "Fetavayı Ali Efendi" adlı eseri meşhurdur.

ALİ EFENDİ, Hekim [Ölm. 1747] — On sekizinci asır başlarında yaşamış ve eserler bırakmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğmuş, Bursada yerleşmiş ve orada gömülmüştür. Zamanında şöhret kazanmış, Sultan Hekimi olmuştu. Hekim Ömer Şifai'nin çırağıdır. Alfabe tertibi üzerine ilâçlardan bahseden "Bizaat-ül-Müptedi" isimli eserile dokuz fasıl üzerine yazılmış "Cerrahname" adlı bir kitabı vardır ki basılmamıştır. Bunlardan başka kimyaya ait frenkçeden bir tercümesile bazı nebatların hassalarını anlatan bir kaç risalesi ve "Risalei Panzehir" adlı bir eseri bulunduğunu Bursalı Tahir yazmaktadır.

ALİ EFENDİ, Kınalızade — Bk. Kınalızade.

ALİ EFENDİ, Moralı, Esseyyit [Ölm. 1809] — Üçüncü Selim zamanında Fransaya Elçi olarak gönderilen ve sonraları muhtelif ehemmiyetli devlet işlerinde ve son olarak Bahriye Nazırlığında bulunmuş olan zattır. Morada doğmuş, İstanbulda maliye işlerinden yetişmiş, Defterhane Kesedarı olmuştu. 1795 te Berlin Elçiliğine tayin edildiyse de gönderilmesinden vazgeçilerek 1796 da Paris Elçisi oldu Fransa o zaman Büyük İhtilâlin son safhalarında bulunuyor ve Drectoire Meclisi tarafından ida-

Ali Efendi

re ediliyordu. Fransa Cümhuriyeti Osmanlı İmparatorluğunca yeni tastik edilmişti. Birinci Napoléon İtalyan orduları Başkomutanlığına yeni tayin edilmişti. Ali Efendi 1797 Temmuzunda Parise varmış ve orada üç sene kalmıştır. (Sefaretname) si (Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası) ile neşrolunmuştur. İstanbula döndükten sonra Şıkkı Sâlis Defterdarı, Tersane Defterdarı, Defteremini, ondan sonra Tophane Nazırı ve Bahriye Nazırı olmuştu. Kabakçı isyanı, Üçüncü Selimin kal'i ve katli İkinci Mahmudun tahta çıkarılması gibi tehlikeli zamanlarda kendini korumuş ve Alemdar Mustafa Paşanın Sadrazamlığında onun taraftarlığını gütmüştü. Alemdarın yaptırdığı (Senedi İttifak) ta onun da imzası vardır. Dördüncü Mustafayı boğduranlar arasında dahi adı geçer.

Babıali baskını ve Alemdarın ölümü üzerine o da sabık Bahriye Nazırı sıfatile başından korkarak saklandı. Fakat bir müddet sonra Yeniçerilerin ileri gelenlerine rüşvet sunarak meydana çıkmış ve onlara güvenip devlet işlerine dahi karışmağa başlamıştı. Hattâ Napoléon ile ittifak yapılmasına dair bir de lâyiha verdi. Ancak daha önceleri gururu ile ağır muamelelerile bazı devlet adamlarını gücendirmişti. Padişah İkinci Mahmut gerek onların tesirine kapılarak, gerek Ali Efendinin önceleri aleyhtar olduğu Yeniçerilere bu defa arka vererek devlet işlerinde rol oynamaya kalkışmasına kızarak onu ortadan kaldırmayı tasarladı. Ancak işi birdenbire yaptırmayı uygun bulmıyarak biçare Ali Efendiyi önce Akdeniz Boğazı Muhafızlığı ile İstanbuldan gönderdi ve orada öldürttü. Kesilen başı oradan İstanbula getirilerek Padişaha takdim olunmuş ve Mahmut Paşa mezarlığına gömülmüştür.

ALİ EFENDİ, Zembilli [ölm. 1525] — İkinci Bayezit, Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman zamanlarında yirmi altı yıl kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlimlerimizdendir. Asıl adı Ali Cemalî olup Zembilli Ali Efendi diye meşhurdur. Bunun sebebi penceresinden sokağa bir zembil sarkıtarak içine konan suallere ve işlere dair kâğıtları yukarıya çekmesinden ve cevaplarını yazarak yine o suretle iade etmesindendir. Karamanda doğmuştur. Ahmet isimli bir zatın oğludur. Müderrisliklerde ve Kadılıklarda bulunmuş, Mısıra ve Hicaza gitmiştir. Padişaha karşı bile doğruyu söylemekten çekinmiyecek derecede sağlam seciyesi varmış. Fıkıha ait "Elmuhtârat,, isimli bir eseri vardır.

ALİ EMİRÎ EFENDİ [1857-1924] — Millet Kütüphanesi adile memlekete bir kütüphane hediye etmiş olan zattır. Diyarbakırda doğmuştur. Oranın eski şairlerinden Mehmet Emirî Çelebinin torunlarından Mehmet Şerif Efendinin oğludur. İlk tahsilini memleketinde görmüş, medreselerde okumuştur. Kitaba meraklı ve hafızası kuvvetli olduğundan kendi kendine bilhassa tarihe ait bir çok şey öğrenmiştir. Önce Âşar Başkâtipliği, sonra Muhasebecilik ve Defterdarlıkla Anadolu ve Rumelinin bir çok yerlerini dolaşmış, Yanya, İşkodra ve Yemen Maliye Müfettişliklerinde bulunduktan sonra 1908 de takaüt olarak İstanbula yerleşmişti. Hiç evlenmemiş, maaşından artırdığı parayı kitaplara vererek on beş bin cilt kadar kitap toplamıştı ki bunları Fatihte Feyzullah Efendi medresesinde tesis ettiği kütüphaneye vakfetmişti. Ölünceye kadar Hafızıkütüp olarak kendisi bulundu. Diğer bazı vakıf kütüphaneler de sonraları orada toplanmıştır.

Emirî Efendi Şark kültürü ile yetişmiş bir bibliyoğraf ve biraz da "bibliomane,, yani kitap delisi idi. Acaip halleri bulunan, örneği az adamlardan biri idi. (Tarih ve Edebiyat) isimli aylık mecmuasını kendine düşman sandıklarına ve bilhassa Fuat Köprülüye istediği gibi hücum edebilmek için neşretmiş ve bir hayli para sarfederek 31 nüsha çıkarmıştı. İçinde garip yazılar bulunan bu mecmuada arasıra faydalı bazı edebî vesikalar da vardır. Emirî Efendi bir çok manzume de yazmıştır. Divanının on cilt tutacağını ilân ederdi. Bu muazzam divan basılmamıştır. Diyarbakırda yetişen şairlerin hayatını muhtevi (Tezkirei Şuarayı Amid) adlı eserinin birinci cildi basılmış ve bu arada kendinin de tuhaf fıkraları havi tercümei halini yazmıştır. (Cevahir-ül-Mülûk), (Levami-ül-Hamidiye), (Ezharı Hakikat) isimli eserleri vardır. Eski yazma eserlerden bazılarını da haşiyeler ilâvesile neşre himmet etmiştir ki (Nevadiri Eslâf) unvanı altında çıkan bu kitapların isimleri şunlardır: (Camı Cem-âyin), (Âsafname), (Nizam-üd-Düvel), (Mardin Mülûkü Arkikiye Tarihi), (Tunus Tarihi), (Çin Seyahatnamesi).

Ali Emirî Efendi Fatih türbesi civarında gömülüdür. Mütaassıp olduğu için hayatında hiç fotoğrafını aldırtmamıştı.

ALİ FERRUH [1865 - 1907] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış ediplerimizdendir. Kudüs Mutasarrıfı Reşat Paşanın oğlu olup İstanbulda doğmuş, Mülkiyeden çıktıktan sonra Paris Siyasî İlimler Mektebinde de okumuştur. Hariciye mesleğine girerek Amerika - İspanya muharebesi sıralarında Elçilikle Amerikada bulunmuş ve Bulgaristan Komiseri iken Sofyada ölmüştür. Cenazesi İstanbula getirilip Kadıköyünde Mahmut Baba türbesi civarına gömüldü. Vaktile "Yeni Osmanlılar,, Cemiyeti âzasından olarak Namık Kemal ve arkadaşlarile Avrupaya kaçmış olan babası Reşat Paşa gibi Ali Ferruh Bey de İkinci Abdülhamit zamanında hür ve uyanık fikirli olarak tanınmıştı. Genç denecek bir çağda öldü ve edebiyatta kendisinden umulan eserler bırakamadı.

Ali Ferruh

Manzumeleri Abdülhak Hâmidin zayıf bir taklididir. Küçük kıtada kitaplar neşretti ki bazısının isimleri şunlardır: "Hikmeti Ahlâk, Tâlikat, Devlet, Üss-ül-Esas, Şayan, Kanunu Tabiat, Huşenk, Teşhiri Ebatil, Kerbelâ, Küfran, Taklibi Elfaz,,.

ALİ HAYDAR EFENDİ [ölm. 1903] Hukuk âlimi ve şair. İstanbulda Hukuk Mektebinde ki derslerile tanınmış, Maarif Meclisi Reisliğinde ve bir çok ehemmiyetli vazifelerde bulunmuştur.

"Mecelle Şerhi, Usuli Fıkıh,, ismindeki eserleriie İslâmiyete dair diğer bazı risaleleri ve eski yolda hayli kuvvetli ve güzel bazı şiirleri vardır. Ona "Haydar Molla,, ve yine Mecelle için mufassal bir şerh yazmış olan, Hukuk Mektebi muallimlerinden Küçük Haydar

Ali Haydar Efendi

Efendiden ayırmak için "Büyük Haydar Efendi,, de derlerdi.

ALİ KEMAL [1867 - 1922] — Yirminci asır başlarında tanınmış, siyasî münakaşa ve mücadelelerdeki ifratından dolayı hayatı bir facia ile bitmiş meşhur bir gazetecimizdir. Balmumcu esnafı Kâhyası Çankırılı Hacı Ahmet Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Mülkiye Mektebinin dördüncü sınıfında iken 1886 da Parise ve sonra Cenevreye gitmiş, iki yıl sonra son sınıf imtihanlarını vermek ve babasından kalan servete ait işleri görmek üzere İstanbula gelmişti. 1889 da siyasî töhmetle Halebe sürüldü. Oranın idadisinde beş sene lisan ve edebiyat okutmuştur. Halepten İstanbula dönerek 1894 te tekrar Avrupaya kaçmıştır. Paristen o zaman İkdam gazetesine yazdığı makalelerle tanınmağa başlamıştı. Asıl adı Ali Rıza olup mektepte iken gazetelere verdiği yazılarda Ali Kemal adını kullanmış ve o suretle meşhur olmuştur. Bir aralık Brüksel Elçiliği İkinci Kâtibi oldu. Ondan sonra Mısırda bazı Prenslerin çiftlik nazırlığında bulunarak 1908 İnkılâbı sırasında İstanbula geldi. Tekrar İkdam gazetesinde siyasî makaleler yazarak İttihat ve Terakki Cemiyetine şiddetli hücumlarda bulunmuş, Hürriyet ve İtilâf Fırkasına girmiş, 1919 da Damat Ferit kabinesinde Maarif ve sonra Dahiliye Nazırlıklarında bulunmuştur. Nazırlıktan ayrıldıktan sonra evvelce neşrettiği (Peyam) gazetesini Mihran'ın (Sabah) gazetesile birleştirerek "Peyamı Sabah,, gazetesinin başına geçti. Birinci Cihan Harbinin mütarekesinde memleket düşman istilâsı altında çiğnenirken millî kurtuluş hareketleri aleyhinde devamlı ve şiddetli yazılar neşretmekten vazgeçmemiş, bilhassa bu yıllarda gafil ve inatçı yazılarile memlekete bir düşman muharririnden daha çok zararlı olmuştur.

Ali Kemal

Nihayet 1922 Kasım ayının 18 inde Beyoğlunda iki memur tarafından tutularak motörle İzmite götürülmüş ve muhakeme için Ankaraya gönderilmek üzere iken İzmitte halk tarafından linç edilmek suretile öldürülmüştür. Tarihe ve edebiyata ait bir çok makaleleri ve bazı risale ve tercümeleri vardır. Biraz da şiir yazmıştır. Edebiyat, bilhassa tarih sahasında kalsaydı yazılarile memlekete faydalı olabilirdi. Siyasî mücadeleyi bir spor gibi adeta eğlence vasıtası yaptığı için hem zararlı olmuş, hem de kendini mahvetmiştir.

ALİ KUŞÇU, Alâeddin - ibni Mehmet [Ölm. 1474] — Semerkantlı meşhur âlim ve astronom. Timurlengin torunlarından Türkistan ve Maveraünnehir Emiri ve büyük astronomi âlimi Uluğ Beyin Doğancıbaşısı olan Mehmedin oğludur. Babasının vazifesinden dolayı Kuşçu lâkabile tanınmıştır. Semerkant'ta ilk tahsilden sonra Bursalı Kadızade-i Rumî'den ve Uluğ Beyin kendisinden matematik ve astronomi dersleri almıştır. Bir aralık Uluğ Beyden gizli olarak Kirmana gitmiş, oradaki âlimlerden de okumuş ve orada yazdığı (Risalâtı Halli Eşkâli Kamer) adlı bir kitapla dönmüştür.

Uluğ Beyin Semerkantta yaptırdığı rasathaneyi bir müddet Ali Kuşçu idare etti. Bir aralık Tebrizde Akkoyunlular hükümdarı Uzun Hasanın hizmetine girmiş ve onun tarafından Elçilikle Fatih Mehmedin nezdine gönderilmiştir. Fatihin sevgi ve saygısını kazanan Ali Kuşçu Elçilik vazifesini bitirdikten sonra Padişaha verdiği söze riayetle İstanbula tekrar gelmiş, hürmetle karşılanmış ve Müderrislik vazifesile İstanbula yerleşerek talebe yetiştirmiş ve eser yazmıştır. Risalet-ül-Fethiye, Risalet-ül-Muhammediye, Şerhi Tecrit vesaire gibi eserleri vardır.

ALİ NUSRET [1874 - 1912] — On dokuzuncu asır sonlarında ve yirminci asır başlarında tanınmış ediplerimizdendir. Şair Cenap Şahabeddinin dört yaş küçük kardeşidir. Yenişehirde doğdu. 1891 de istihkâm Mülâzimi olarak mektepten çıkmış, orduda ve muallimlikte bulunmuş, 1908 den sonra Kaymakam (Yarbay) lıktan tekaüt olmuştu. İstanbul Erkek Muallim Mektebile muhtelif liselerde edebiyat okuttu. Gençliğine rağmen gerek yazı, gerek maarif âleminde hürmet kazanmıştı. İstanbulda ölmüş ve Fatih civarına gömülmüştür. Edebiyatımızı, Arap, Fars ve Fransız dillerini bilirdi. Uslûbu biraz yüklü olmakla beraber fikirleri mizacı gibi dürüst ve sağlamdı. Çalışkan ve dil lâübaliliklerine karşı titiz, tam manasile bir dil ve edebiyat hocasıydı.

Ali Nusret

(Sergüzeşti Hunin) adile fransızcadan nekletliği hikâyesile (Küçük Bir Faciai Vatanperverane) adlı bir eseri (Makalâtı Tarihiye ve Edebiye) adlı bir kitabı vardır. (Menekşe) ismile bir risale de neşretmişti.

§ Bu zatın ve Cenap Şahabeddinin Osman Fahri isminde henüz 30 yaşlarında iken deli olarak ölen bir kardeşleri daha vardı ki Edebiyat Fakültesinden çıkmış, zekâsı, ahlâkı ve edebiyatta gösterdiği kabiliyetle mümtaz bir gençti. (Arkadaş) isimli terbiye ve edebiyata ait bir mecmua çıkarmış, (Terbiye ve Oyun) adile Selim Sırrı Tarcanın neşrettiği mecmuada güzel ve zarif şiirler yazmıştır.

ALİ PAŞA, Çelebi - Güzelce [1581-1620] — İkinci Osman zamanında on dört ay Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. İstanköylü Ahmet Paşanın oğludur. İstanköyde doğmuş, çocukluğundan beri deniz seferlerinde bulunmuştur. Babası, Tunus Beylerbeyi iken Trablusta Mehdilik davasına kalkışan Yahya ile bir çarpışmada vurulmuştu. 12 - 13 yaşlarında yetim kalan Güzelce Ali, sonraları Yahyayı ansızın bastırarak babasının hıncını almış ve bundan dolayı kendisine Dimyat Beyliği verilmiştir. Sonra Yemen Beylerbeyi, daha sonra da Vezir rütbesile Tunus Valisi oldu. Mora ve Tunus Sancaklarında ve üç defa Kapdanı Deryalıkta bulunan Çelebi Ali Paşa, 1618 de altı düşman kalyonunu zaptederek İstanbula getirmiş ve İkinci Osmana arkalarında birer kese kuruş taşıyan iki yüz esir takdim etmişti. Bu suretle göze girerek ve hazineye bir çok varidat kaynağı bulacağını da vadederek 1619 da Öküz Mehmet Paşanın yerine Sadrazam oldu. Sadaretinde değerli bir iş görmemiş, hazineye gelir kaynağı bulmak hususundaki vadini zenginlerin ve devlet adamlarının mallarını birer bahane ile müsadere etmek suretile yerine getirmiş ve memlekette emniyet havasını büsbütün bozmuştu. Padişah

Genç Osman Hotin seferine hazırlanırken Ali Paşa henüz kırk yaşına gelmemişken mesane hastalığından öldü ve Beşiktaşta Yahya Efendi dergâhına gömüldü.

Mallarını ellerinden aldığı ve gadrettiği adamlara dahi tatlı ve terbiyeli muamelede bulunduğu için ona (Çelebi) ve yakışıklı olmasından dolayı da (Güzelce) lâkabı verilmiştir. Boğaziçinde Yeniköyde ve Sakızda camileri vardır.

ALİ PAŞA, Çorlulu — Bk. Çorlulu Ali Paşa.

ALİ PAŞA, Damat, Şehit, Silâhtar [1667-1716] Üçüncü Ahmet zamanında üç buçuk yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş ve muharebe meydanında vurulduğu için sonraları Şehit unvanile anılmış Osmanlı Vezirlerindendir. Hacı Hasan Ağa adlı bir zatın oğludur. İznik civarında doğmuş, Enderunda iyi bir tahsil görerek Üçüncü Ahmedin ilk zamanlarında Silâhtarlığa geçirilmiştir. Bu sıfatla devlet işlerinde hayli müessir olmuş, Vezir rütbesi almış ve Üçüncü Ahmedin beş yaşındaki kızına namzet olup Damat lâkabını alarak Rikâbı Hümayun Kaymakamı olmuştu. Koca İbrahim Paşadan sonra 1713 te Sadrazam oldu. Rusya ile Prut'tan beri sürüklenmekte olan ihtilâfları Edirnede bir muahedeye bağladıktan sonra Mora seferine çıktı. Bu sefer onun esaslı bir zaferi olmuştur. Bütün sahilleri geri aldığı gibi diğer taraftan donanma da Canım Hoca Mehmet Paşanın kumandasında Venediklilerden bir çok adaları zaptetti.

Ondan sonra Anadoluda çıkan haydutları ortadan kaldırmış, İran ihtilâfını halletmiş, Mısırdaki bir isyanı bastırmıştı. Daha sonraları gerek kendi, gerek devlet için felâketli olan Avusturya seferine çıktı. Prens Eugen ordusu ile Peterwaradein'de karşılaşarak muharebe meydanında kurşunla alnından vuruldu. Belgratta gömülen cesedi 70 yıl sonra orayı alan Avusturya Generali tarafından Viyana civarında Hadersdorf ormanına nakledilmiştir. Damat Ali Paşa Şehzade camii yanında bir kütüphane tesis etmiş, doğduğu yerde de bir cami yaptırmıştı. Zeki ve dürüst bir devlet adamı, fakat kan dökmeğe meyyal olarak tanılır.

ALİ PAŞA, Hacı — Bk. Hacı ALİ PAŞA

ALİ PAŞA, Hacı, Doktor [ölm. 1915] — Botanik âlimlerimizdendir. Kuşadalıdır. 1869 da Askerî Tıbbiyeden hekim olarak çıkmış, okuduğu müessesede önce muavin, sonra da muallim olarak ölümüne kadar botanik okutmuştur. Botanik terimlerini fransızcadan türkçeye fakat arapça kelime ve terkipler kullanarak çevirenlerden biridir. Kadıköyünde öldü. Kızıltoprakta Zühtü Paşa camii mezarlığında gömülüdür. İki ciltlik (İlmi Nebatat) adlı bir eserile (Yeni İlmi Nebatat) isimli başka bir kitabı ve ağaç dikme usullerine dair (Rehnümayı Garrasin) yani (ağaç dikenlere kılavuz) adlı bir eseri vardır.

ALİ PAŞA, Hadım (Atik Ali Paşa) [ölm. 1511] — İkinci Bayezit zamanında Sadrazamlık etmiş ve muharebede vurulmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Sarayın akağalarındandı. İkinci Bayezit tahta çıktığı zaman Karaman Beylerbeyi oldu. Eflâk seferinden muvaffakıyetle döndükten sonra 1486 da Vezir olmuş, Mısırlılara karşı harplerde bulunmuştur.

1500 de Mora, Modon ve Koron kalelerile Kefalonya ve Ayamavri adalarını aldı. 1501 de ilk defa Sadrazam oldu. İki yıl sonra azledilerek yerine Hersekoğlu Ahmet Paşa getirilmişti. 1506 da ikinci defa Sadrazamlığa getirildi. Ve ölünceye kadar bu makamda kaldı. Şehzade Selimi, babasına karşı giriştiği muharebede Çorluda yenen Hadım Ali Paşadır. Tarihlerimizde Şeytan Kulu Şah Kulu denen âsi Karabıyıklıoğlunu ortadan kaldırmak üzere giriştiği savaşta galip gelmekle beraber fazla ileri atılarak şehit oldu. Osmanlı Sadrazamları arasında muharebede vurulan ilk zat odur. Hadım olmakla beraber cesur, bilgili bir devlet adamıydı. İstanbulda Divanyolunda Atik (eski) Ali Paşa camiini ve yanındaki medrese, mektep ve imareti, Karagümrükte bir camii ve karşısındaki çifte hamamı yaptırmıştır. Hora manastır kilisesini de Kariye camiine tahvil ettirmiştir. (Yassıören)de de bir camii vardır.

§ Osmanlı tarihlerinde şöhret kazanmış başka bir Hadım Ali Paşa daha vardır ki birinciden yarım asır kadar sonra yaşamıştır. Yanyalıdır. Kanunî Sultan Süleyman zamanındaki muharebelerde, bilhassa Macarlara ve Avusturyalılara karşı yapılan savaşlarda ün almış, sonra İran seferlerinde de yararlıklar göstermiş ve 1557 de ölmüştür. Onun da Çatalcada bir camii vardır.

ALİ PAŞA, Hekimoğlu [1689-1758] — Birinci Mahmut ve Üçüncü Osman devirlerinde üç defa Sadrazamlıkta bulunmuş, muvaffakıyet ve meziyetlerile meşhur olmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Hekimbaşı Venedikli mühtedi Nuh Efendinin oğludur. Asıl adı Ali Âlidir. Üçüncü Ahmet zamanında Silâhşor olarak saraya alınmış, Kapıcıbaşı olmuş, Zile Voyvodalığı ile saraydan çıkarılarak Damat İbrahim Paşanın himayesile Türkmen Ağası ve Adana Valisi olmuştu.

Haydutları sindirmekteki muvaffakıyeti ve Halep Valisi iken İran seferindeki yararlığı üzerine Vezir oldu ve sonra Şark Serdarlığına tayin edildi. 1731 de Üçüncü Tahmasp'a karşı muzaffer oldu ve ilk defa 1732 de Sadrazam oldu. İran işlerinin kötü gitmesi yüzünden ayni yıl içinde azledildi ise de Bosna Valisi iken Avusturyaya karşı kazandığı muvaffakıyetten ve Mısır Valisi iken gösterdiği dirayetten dolayı 1742 de ikinci defa Sadrazamlığa geçirildi. Nadir Şah ile harbetmek üzere İran Serdarlığı ile gönderilmesini istemesini Birinci Mahmut istiklâl ile hareket arzusuna atfettiği için iki yıl geçmeden kendisini azlile Midilliye nefyetti. Buradan önce Kandiye, sonra da tekrar Bosna daha sonra Halep Valisi oldu. İran Seraskerliğinden sonra da Anadolu eşkıyasını temizlemekte muvaffakıyet kazandı.

Üçüncü defa Bosnaya, ondan sonra da Trabzona Vali oldu ve Trabzondaki mütegallibeyi de bastırdı. Anadolu Valiliğinden sonra üçüncü defa olarak 1755 te Sadrazamlığa geçirildi. Saltanatta Üçüncü Osman bulunuyordu. Hekimoğlunun üçüncü Sadareti ancak 53 gün sürmüş ve Silâhtarlıkta bulunan , sonra da Sadrazam olan Bıyıklı Ali Paşanın bir manevrasile Padişahın gözünden düşürülerek azledilmiştir. Sebebi de Ayvansaray yangınına Padişah ile gittikleri halde aldatılarak Padişahtan önce dönmesidir. Hekimoğlu önce Kızkulesinde bir iki gün hapsedildi, sonra Kıbrısa sürüldü. Fakat ayni yıl içinde Mısır Valiliğine, daha sonra Anadolu Eyaletine ve nihayet Kütahya Valiliğine gönderildi ve orada öldü. Ölümünün zehirlenmiş olmasından ileri geldiği rivayeti de vardır. Önce Kütahyada gömülmüşken cesedi biraz sonra İstanbula getirildi ve evvelce yaptırdığı büyük camiin yanındaki türbeye gömüldü. Kendi adını taşıyan bu camiden başka hayratı da vardır. Zeki ve değerli, fakat çabuk kızarak kan dökmeğe de meyyal olarak tanınmıştır. Sekiz yüz veya bin kişiden eksik olmıyan kapı halkı ile debdebe içinde yaşar, kendini pek saydırırmış.

ALİ PAŞA, Kemankeş — Bk. Kemankeş Ali Paşa

ALİ PAŞA, Kılıç — Bk. Kılıç Ali Paşa.

ALİ PAŞA, Mehmet - Doktor [1856 - 1936] — (Hilâliahmer) Kızılay Reisi olarak uzun yıllar hayır işleri uğrunda çalışmalarile tanılan ve bazı ilim eserleri de bırakan değerli bir hekimdir. Mehmet Ali Paşa Sakızlı Çalımoğlu Besim Efendinin oğludur. Sakızda doğmuş, ilk gençlik çağında İstanbula gelerek Askerî Tıbbiyeye girmiş ve 1880 de hekim Yüzbaşılığı ile çıkmıştır. Muhtelif askerî sıhhat işlerinde ve epeyce zaman Tıbbiyede Jeoloji dersi muallimliklerinde bulunarak Ordu Başhekimi iken tekaüt olmuştu. Ondan sonra kendini Kızılay hizmetine verevek ölümüne kadar on beş yıl bu müessesenin Reisliğinde çalışmıştır. Verem Mücadele Kurumunun da Reisi idi. "Tabakat-ül-Arz,, ve "Miyarı Gıda,, adlarile mesleğine ait iki eseri ve bir de küçük şiir mecmuası basılmıştır. Bütün memlekette, hele İstanbulda hürmetle sevilen Mehmet Ali Paşa seksen yaşında öldü ve Paşabahçedeki mezarlığa gömüldü.

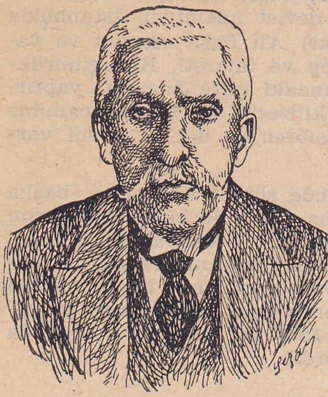

Ali Paşa

ALİ PAŞA, Semiz [Ölm. 1565] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında dört yıl kadar Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Hersekli olup Praça kasabasında doğmuş, babasının müslüman olmasından evvel devşirme çocuklar arasında İstanbula getirilerek saraya alınmıştır. Yeniçeri Ağası, Rumeli Beylerbeyi olduktan sonra 1549 da Vezirlikle Mısıra Vali gönderildi.

Mısırı büyük bir liyakatle idare ettiği için İkinci Vezirlikle İstanbula getirildikten sonra 1561 de Sadrazam olmuştur. Bu makamda iken Avusturya ile yaptığı Prag muahedesi Osmanlı devleti için elverişli olmasından dolayı başlıca muvaffakıyetlerindendir. Semiz, Semin, Kalın denmesinden de anlaşıldığı üzere uzun boylu, gayet iri bir adam olup kendisini çekecek sağlam atı güç bulurmuş. Bununla beraber zeki, ince ve hafif ruhlu, lâtife ve nükteyi severmiş. Bir hayli hoş fıkraları vardır. Vadi de bol olduğu için (Ali Paşa vergisi) sözünün bu zata ait olduğu söylenir. Babaeskide bir camii, Zincirlikuyuda bir medresesi olduğu gibi Edirnedeki Ali Paşa Çarşısı da onun adını taşır.

ALİ PAŞA, Sürmeli [1645-1695] — İkinci Ahmet ve İkinci Mustafa zamanlarında 14 ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Dimetokalıdır. Kâtiplikten yetişerek Arpa Emini, Tersane Emini, sonra Defterdar olmuş, Vezirlik de aldıktan sonra Kıbrıs ve Trablus Valiliklerine tayin edilmişti. Trablusta devletin alacaklarını tahsil için şiddet göstermesi ve bu uğurda ileri gelen bazı adamları haklaması yararlık sayılarak 1694 te Sadrazam oldu. Macaristan seferine çıkmış ise de Varadin kalesini muvaffakıyetsiz bir muhasaradan sonra dönmeğe mecbur olmuştu. Bu sırada İkinci Mustafa tahta geçerek onu yerinde ibka etmiş, fakat Padişahın bizzat sefere çıkmak hususundaki arzusuna engel olmak üzere Sürmeli Ali Paşanın Yeniçerileri isyana kışkırttığını anlayınca onu azletmiştir. Önce Çeşmeye gönderildi ise de sonra Edirneye çağırılarak idam edildi. Süse meraklı olduğu, gözlerine sürme çektiği için Sürmeli diye şöhret bulmuştur. Cömert, içkiye ve kadına düşkün olduğu söylenir.

ALİ PAŞA, Şahin — Bk. Şahin Ali Paşa.

ALİ PAŞA, Tepedelenli [1741 veya 44-1822] — Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa ve İkinci Mahmut zamanlarında otuz sene Yanyada Valilik ve Derebeylik etmiş, sonunda isyanile Osmanlı İmparatorluğunu hayli uğraştırmış olan meşhur Osmanlı Veziridir. Beş göbek evvelki dedesi Nazif adlı ve Kütahyalı bir mevlevî dervişi olup bir suç dolayısile kaçarak Arnavutluğa gelmiş ve Tepedelen civarında yerleşmiştir. Bu Anadolu Türkünün torununun torunu olan Veli Paşa Tepedelenli Ali Paşanın babasıdır. Onun da babası Tepedelen Mütesellimi Muhtar Beydir. Ali Paşa çocukluğunda babasını kaybetmiş, Koniçeli haris ve cesur bir kadın olan annesi Esmihan (Hanko) Hanım tarafından yetiştirilmiştir. Gençliği muhtelif düşmanlarile ve bilhassa Hormovo ve Gardiki'lilerle çete muharebelerile geçmiştir. Babası Veli Paşa gibi Ali Paşa da bir Ortazaman yaşayışının iptidaî ve yarı vahşî görenekleri arasında yetiştiler. Kin ve intikam ile ve Derebeylik davasile yalnız düşmanlarını değil, en yakın akrabalarını da kırıp ezerek sivrildiler. Ali Paşanın Babıaliden Mirmiran rütbesini ve Tırhala Mutasarrıflığını alması kayınbabası Kaplan Paşayı gafil avlayıp öldürmesinin mükâfatı idi. Rus muharebesinde yararlık gösterdiği ve Prevezeyi Fransızlardan aldığı için de Vevir rütbesile Yanya Valiliğine tayin edilmişti. Sonraları oğulları Muhtar, Veli ve Salih Paşaları, daha sonra damatlarını ve torunlarını da etraftaki Mutasarrıflıklara tayin ettirdi. Ve âdeta Arnavutluk, Mora ve Yunanistan taraflarında Emarete benzer bir hükûmet kurdu. Cahil, fakat zeki, faal ve cesurdu. Zalim, lâkin terakkiye, medeniyete, umrana taraftardı. Hükûmet sürdüğü yerlerde bir çok binalar, köprüler, yollar yaptırmış, topçu adı ile bir askerî kuvvet, hattâ küçük bir donanma vücude getirmişti.

Tepedelenli Ali Paşa

Vaktile annesile kız kardeşine Kardikli'lerin yaptıkları hakaretin intikamını sonraları vahşice almıştır. Kendine rakip saydığı İbrahim Paşayı, oğullarının kayınbabası olmasına rağmen senelerce zindanda hapsetmiş ve Sultan Mahmudun emrini savsaklıyarak biçare ihtiyarı hapiste öldürmüştür. İstanbulla arasının açılmasına ilk sebep budur. İstiklâl davasına düştüğü hakkında meşhur Halet Efendinin İkinci Mahmuda yaptığı telkinler de bu sebebi kuvvetlendirmiştir. Nihayet İstanbula çağırılmış, Ali Paşa da başına geleceği bildiği için isyan etmiştir. Yanya kalesine iki sene kapanarak Hurşit Paşa kuvvetlerine karşı durmuş, Yanya alınınca göldeki adaya geçmiş ve orada Hurşit Paşanın hilesile kurşunla vurulmuştur. Bu seksen yaşındaki ihtiyarın başı kesilerek saraya gönderilmiş, kale dışarsına, vücudu da Yanya kalesine gömülmüştü. Üç oğlu ile bir torunu da idam olundu.

Tepedelenli Ali Paşa, önceleri Yunanlı ihtilâlcilere karşı bir baskı gibi hareket ederken Osmanlı İmparatorluğuna isyan edince Mora ihtilâlini teşvik etmiştir. Ve neticede Osmanlı İmparatorluğunun başına en son zamanlara kadar süren bir gaile çıkmasına, Yunanistan istiklâline, Giridin ve öteki ada-

ların kaybedilmesine sebep olmuştur. O isyana mecbur edilmeseydi belki Yunan ihtilâline karşı kullanılır ve öldükten sonra bu baskıyı oğulları idame edebilirlerdi. Bu meselede onun kadar, Sultan Mahmudun ve ricalinin, bilhassa Halet Efendinin kabahatleri vardı denebilir.

Tepedelenli Büyük Napoléon'la da münasebet ve muharebelerde bulunmuştur. Avrupalılarca esatirî bir şahsiyet olarak tanılır. Hakkında bir çok tarihî eser, hikâye ve piyes yazılmıştır.

ALİ REŞAT [1877-1929] — Son asırda tanınmış tarihçilerimizden ve muharrirlerimizdendir. Lofça eşrafından İsmail Âdil Beyin oğludur ve Lofçada doğmuştur. Medresei Edebiye Rüştiyesinde, İstanbul İdadisinde okumuş, Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra maarif işlerine girerek İstanbul Muallim Mektebinde, İstanbul idadî mekteplerinde müdür ve muallim olmuş, Darülfününda tarih Müderrisliği yapmıştı. Son vazifesi Maarif Müsteşarlığı idi. Tarihe ait bir çok ders kitapları ve umumî mahiyette de epeyce eser bırakmıştır.

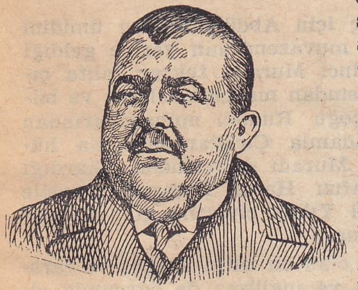

Ali Reşat

İlk ve orta mekteplerle liseler için hazırladığı tarih serilerinden başka "Bismark, Türkiye ve Tanzimat, 3 ciltlik Tarihi Siyasî, 2 ciltlik Fransa İhtilâli Kebiri, Cihan Müvazenesinin Bozulması, Akvamı Kadimei Şarkıye ve Kurunu Vursa Tarihi, Dreyfüs Meselesi, Kapitülâsyonlar, Faşizm, Daima Hilekâr, Asrı Hazır Tarihi, Tarihi Osmanî,, adlı eserleri vardır. Ali Reşat Bey bir çok hususî mekteplerde de dersler vermiş ve hayli zaman "İkdam, Saadet, Sabah ve Tarik,, gazetelerinde tarihe ve muhtelif mevzulara dair makaleler ve tefrikalar neşretmiştir. Dürüst, ciddî ve çalışkan bir zattı.

ALİ RIZA BEY [Ölm. 1904] — Avrupada ilk yetişen kimyagerlerimizdendir. Askerî Tıbbiyeden doktor olarak çıkmış, 1886 da Parise gönderilerek ciddî bir tahsil ile dört yıl sonra dönmüş Askerî ve Mülkî Tıbbiye Mekteplerinde uzvî ve tahlilî kimya muallimi olmuştu. Darülfünunda da yine kimya okutmuştur. Etfal Hastanesi kimyagerliğini de yapmıştı. Hizmet edecek çağda iken ölmüş ve Eyüp mezarlığına gömülmüştür. (Kimyayı Uzvî) adlı bir eseri vardır.

Ali Rıza Bey

ALİ RIZA PAŞA [1859 - 1933] — Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında Harbiye Nazırlığında, Âyan Azalığında ve Sadrazamlıkta bulunmuş Müşirlerdendir. Binbaşılıktan mütekait Tahir Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1885 te Erkânı Harbiye (Kurmay) Yüzbaşısı olarak çıktı. Bir sene sonra tahsilini tamamlamak üzere Almanyaya gönderildi. Üç sene kadar orada tahsil etmiş ve Binbaşı rütbesinde iken memlekete dönmüştü. Erkânı Harbiye Dairesinde çalışmakla beraber Harbiye Mektebinde de harp tarihi ve tâbiye tatbikatı dersleri okutmuştur. 1897 de Liva (Tuğgeneral, 1901 de Ferik (Tümgeneral) oldu. 1903 te Manastır Vali ve Komutanı, bir sene sonra Birinci Ferik (Korgeneral) likle Yemen Askerî Kuvvetleri Komutanlığına tayin edilmiştir. 1905 te Müşir (Mareşal) olmuştu. 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra açılan Âyan Meclisine âza seçildi ve o esnada iki defa Harbiye Nazırı oldu. 1912 Balkan Muharebesinde Garp Ordusu Komutanı olmuştu. 1919 da Sadrazamlığa getirildi. Beş ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuştur. 1921 de Tevfik Paşa Kabinesinde Nafia Nazırı ve yine o sene içinde Sadaret Kaymakamı, Dahiliye Nazırı olmuştu. Kabine ile birlikte çekildikten sonra tekaüt edildi ve 1933 Eylûlünde öldü.

Ali Rıza Paşa

ALİ RUHİ [1853-1890] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. Kayseri mutasarrıfı Darbazzade Veys Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuştur. Babasının memur olduğu Şark vilâyetlerinde birlikte dolaşarak hususî muallimlerden iyi farsça ve arapça öğrenmiş, pek genç iken dil ve şekil bakımlarından kuvvetli yazılarile eyepce şöhret kazanmıştı. (Lemeat) adlı bir küçük şiir mecmuası vardır. Bir "tezkirei şuara,, yazmağa teşebbüs etmiş ve "Tercümanı Hakikat,, gazetesine ilân vererek edip ve şairlerden eser ve tercümeihal toplamaya başlamış, fakat içkiye düşkün ve yaşayışı dağınık olduğu ve genç öldüğü için bu eseri meydana getirememiştir. Ömrünün son yıllarında yazdığı özlü ve kuvvetli şiirleri de bir kitapta toplanmamıştır. İkinci Abdülhamit zamanında Japonyaya gönderilen ve dönüşte batması büyük bir facia olan (Ertuğrul) fırkateyninde Ali Ruhi Bey de vardı. Şair seyahat ve sergüzeşt hevesile geminin seyrüsefer defterini yazmak vazifesini almış ve Singapura kadar gitmişti. İçkiye düşkünlüğünden ileri geldiği tahmin edilen hastalığı yolda artarak Singapurda onu karaya çıkmağa ve bir hastanede yatmağa mecbur etmiş ve zavallı şair orada ölmüştür. Onun Dönüşte boğulanlar arasında bulunduğu da rivayet edilirse de ölümünün yukarda yazılan şekilde olması daha doğru görünüyor. Yazılarından örnek olarak bir gazelinin ilk beytini alıyoruz:

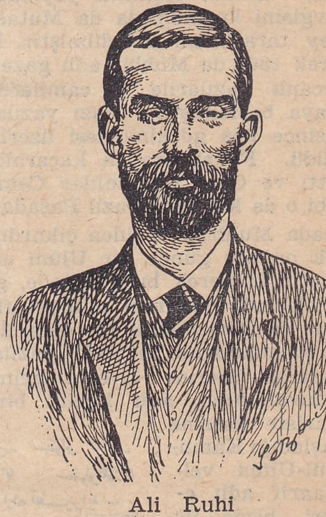

Ali Ruhi

Can yandı nârı aşkına, yansın beden dahi.
Ateşperesti aşka gerekmez kefen dahi.

Şairin boğularak öldüğü rivayetini kabul edenler, kefensiz gömüleceğini anlatır gibi olan bu beyti hazin bir tesadüf olarak kaydederler.

ALİ SUAVÎ [1838 - 1878] — On dokuzuncu asır sonlarındaki fikrî ve siyasî hayatımızın çok mühim ve meşhur şahsiyetlerindendir. İstanbulda Aksarayda doğmuş, kırk yaşında iken giriştiği taht inkılâbı uğrunda Çırağan sarayında öldürülmüştür. Babası Çankırının Çay köyünden olup İstanbulda kâğıt mühreciliği ile geçinen Hüseyin Efendi isimli fakirce bir adamdı. Ali Suavî medreselerde ve biraz da mekteplerde okumuş, Maarif Nezaretinin kuruluşunda ilk Nazır olan Sami Paşa zamanında vilâyetlerdeki rüştiye mualimlikleri için yapılan müsabakada birinciliği kazanarak Bursa Rüştiyesine muallim olmuştur. Atılgan ve münakaşacı mizacı yüzünden orada fazla duramamış, İstanbula dönüşünde Sami Paşa, konağında oda verecek derecede himayede bulunmuş, bir müddet sonra Suavî Filibe Rüştiyesine hoca olmuştur. Filibede konferanslar ve vaızlar vererek, cemaat teşkilâtı yapmağa kalkışarak halkın sevgisini kazanmışsa da Mutasarrıf Enderunlu Atâ Bey tarafından azledilmiştir. İstanbula tekrar gelerek 1866 da Muhbir adlı gazetesindeki canlı ve heyecanlı yazılarile ve camilerdeki vaızlarile tanınmaya başlamıştır. Bazı yazılarının Abdülâziz idaresince hoş görülmemesi üzerine Kastamonuya sürüldü. Fakat oradan kaçarak 1869 da Avrupaya gitti ve Genç Osmanlılar Cemiyetinin öteki âzası gibi o da Mustafa Fazıl Paşadan yardım gördü. Londrada Muhbir'i yeniden çıkardı. Sonra Parise gelerek on beş günde bir Ulûm adlı gazetesini neşretmiştir ki gerek bu gazetede, gerek "Hive,, gibi risalelerinde Suavînin milliyet fikrini ilk anlayanlardan ve Türkçülüğü ilk defa ileri sürenlerden olduğunu anlatacak hararetli yazıları vardır. Paris muhasarası üzerine Lyon'a gelmiş, Ulûm'un yerine "Muvakkaten,, adlı küçük bir gazete çıkarmıştır. Pariste neşrine başladığı Kamus-ül-Ulûm vel-Maarif adlı eseri bizde ilk ansiklopedi teşebbüs lerin den biri, belki birincisi sayılabilir. Suavî Avrupada iken ilk zamanlarda arkadaşlık ettiği Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi zevat ile geçinememiştir. Onlar Suavîyi şarlatan, muhteris, kendini çok beğenir ve faydasını düşünür olmakla itham ederler.

Ali Suavî

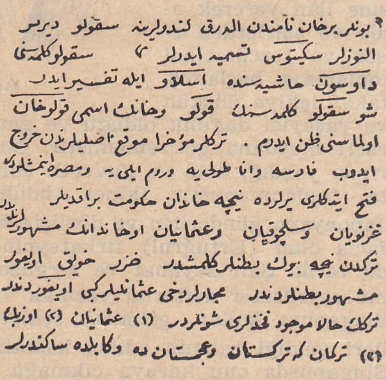

Ali Suavînin el yazısı

Ali Suavî 1876 da Beşinci Muradın tahta çıkarıldığı günlerde İstanbula döndü. Üç ay kadar sonra tahta çıkan İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yılında bilhassa (Basiret) gazetesinde Midhat Paşa aleyhine yazdığı makaleler yüzünden saraya intisap etmiş ve o zaman (Mektebi Sultanî) denen Galatasaray Lisesine müdür olmuştur. O zamanki hürriyetseverlerin göz bebeği sayılan Midhat Paşa aleyhine Padişaha yaranmak için yazılar yazması Namık Kemal ve Ziya Paşanın onun hakkındaki fikirlerini haklı gösterecek delillerdendir.

Ali Suavî mektepçilikte hiç muvaffakiyet gösterememiş ve Galatasarayda lâübali hareketlerile iyi bir iz bırakmamıştır. İngiliz olan ve mektepte ikamet eden güzelce karısının uyandırdığı dedikodular ve kabına sığamayan mizacile sivrilmek için yaptığı hareketler Padişaha fazla görünmeğe başlayınca Suavî Galatasaraydan 1877 Kasım ayında azledilmiş ve Üsküdarda kiraladığı bir yalıda oturmağa başlamıştır. Çırağan vakası bundan altı ay sonra 1878 Mayısının 20 nci pazartesi günü olmuştur.

İhtiraslarını terviç için Abdülhamitten ümidini kesen Ali Suavî, akıl muvazenesinin yerine geldiği pek şüpheli olan Beşinci Muradı tekrar tahta çıkarmak kararile arkasından maksadı bilerek ve bilmiyerek sürüklediği çoğu Rumeli muhacırlarından dört, beş yüz kadar adamla Çırağan sarayına hücum etmiş ve Sultan Muradı dairesinden çıkardığı sırada Beşiktaş muhafızı Hasan Paşanın sopasile öldürülmüştür. Cesedi Yıldız civarına gömülmüşse de mezarı kaybolmuştur.

Pek zeki ve ateşli olan bu zatın arapça ve farsçadan başka fransızca ve ingilizce de öğrenmiş olduğu eserlerinden anlaşılır. Muhtelif siyasî ve millî meselelere ait yazıları ve risaleleri, Türk tarihine dine ve felsefeye ait küçük kitapları, arapçadan tercümeleri ve bazı manzumeleri vardır. Pariste iken (Herseklinin İfadatı) adile bir fransızca eser de yazmıştır.

ALİ ŞAMİL PAŞA [1855 - 1908] — İkinci Abdülhamit zamanında tanınmış simalardan ve meşhur Bedirhan Paşa oğullarındandır. Cizredę doğmuş, babasile İstanbula getirildikten sonra yine onunla birlikte çocukluğunu Giritte, gençliğini Şamda geçirmiştir. 1876 Rus muharebesinde 21 yaşında olduğu halde topladığı gönüllülerle yararlık göstermiş ve bacağından vurularak biraz aksak kalmıştı. Üsküdar Ciheti Kumandanı iken âdeta Derebeyliği yapar ve eski İhtisap Ağalarının işlerini bile görerek insafsız esnafı yıldırırdı. Şehremini Rıdvan Paşayı öldürmelerinden dolayı 1906 da muhtelif yerlere sürülen bütün Bedirhan ailesi arasında Ali Şamil Paşa da Trablusgarba sürülmüş ve zindana konmuştu. 1908 Meşrutiyet İnkılâbından biraz sonra İstanbula gelemeden orada öldü.

Ali Şamil Paşa

Tahsilsiz, fakat zeki, cesur, müstebit, Sultana sadık, fakat kötü tanılan Vükelâya ve sivrilmiş adamlara mütecaviz, fakir halka karşı da mert ve cömert olarak tanınmıştır.

ALİ ŞİR, Nevâî (Emir Nizameddin) [1441 - 1501] — Çağatay türkçesile yazan ilk Türk şairlerinden, Türk diline ve kültürüne değer kazandıran âlimlerdendir. Herat'ta doğmuştur. Eski bir Emir ailesine mensup olup Kiçkine Bahşi yahut Kiçkine Bahadır isimli bir zatın oğludur. Ali Şir çocukluğunda Hüseyin Baykara ile sütkardeş olmuş ve mektep arkadaşlığı etmiştir. Sultan Hüseyin Bay-

kara, Herat Hükümdarı olunca eski arkadaşını Mühürdarlığa ve sonra nedimliğine tayin etmiştir. Ölümüne kadar Sultandan sonra devletin en yüksek resmî şahsiyeti mevkiinde bulunmuş ve 32 sene Sultan Hüseyin ile birlikte bulunduktan sonra 60 yaşında iken yine Heratta ölmüştür. Kendi hayatını Bedyi-ül-Vakayi isimli eserinde etrafile yazmıştır.

Ali Şir Nevâî

Büyük bir servete sahip olduğu için resmî memuriyetlerinde maaş almadığı gibi devlete yardım da etmişti. Herat civarında bir çok hayrat ve vakıflar yaptırmıştır. Mezarı hâlâ bir ziyaret yeri imiş.

Ali Şir'in fikir hayatında esaslı meziyeti zamanındaki temayüle kapılarak kendisini İran edebiyatına, çok incelmiş ve süslenmiş olan farsçaya vermemesi ve türkçeyi yüksek bir sanat dili halinde işlemeği ve bu fikri yaymayı emel edinmesidir. "Muhakemet-ül-Lûgateyn,, isimli eserinde türkçe ve farsçayı her bakımdan ve etraflı misallerile mukayese ve türkçenin daha zengin ve işlenmeğe elverişli bir dil olduğunu isbat etmiştir. Bu da milliyet şuurunun ve ihatalı düşünmek kudretinin bir delilidir.

Bundan başka: Mahbub-ül-Kulûp, Mecalis-ül-Nefais, Hayreti Ebrar, Ferhat ve Şirin, Mecnun ve Leylâ, Seddi İskender, Seb'ai Seyyare, Sirac-ül-Müslimin, Lisan-üt-Tayr, Hâlâtı Pehlivan Ebu Sait, Hâlâtı Seyyit Hasan Ardşir, Aruzı Türkî, Tevarih ve Kafiye, Müfredat der Fenni Muamma. Münşeatı Türkî, Kıssai Şeyh Safan, Hamset-ül-Mütehayyirin, Tercümei Nefahat-ül-Üns, Tercümei Nesr-ül-Leâli adlı türkçe eserleri ve "Nazm-ül-Cevahir,, isimli bir farsça eseri vardır. Ali Şir'in şiiri Batı Türk edebiyatına ve bu arada Osmanlı divan şiirine de çok tesir etmiştir.

ALPAGOT, Ali Haydar Emir [1886 - 1937] — Denizcilik tarihine dair eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Geliboluda doğmuş, oranın idadisini bitirdikten sonra Heybeli Deniz Harp Mektebinden subay çıkmıştır. Mühendislik müddetini de tamamlıyarak muhtelif gemilerde hizmet görmüş ve Erkânı Harbiye Neşriyat Şubesine tayin edilmiştir. Gözlerindeki hastalıktan dolayı tekaüt edildikten sonra Deniz Harp Mektebinde uzun yıllar ders vermiştir. Son senelerinde Harp Akademisinde deniz harp tarihi okutuyordu. Ölümünden senelerce evvel gözlerini kaybetmiş olduğu halde yine derslerini vermekte ve eserlerini yazmakta devam etmiştir.

Sayısı otuzu bulan eserleri arasında "Tarihi Bahrî Sayfaları, Marmarada Türkler, İtalya Harbi, Denizde Türkiye,, gibi değerli eserleri vardır. Heybeliadada ölmüş ve oranın mezarlığına gömülmüştür.

ALP ASLAN [1029 veya 1032 - 1072] — Malazgirt zaferile Anadoluyu Türklerin ebedî yurdu haline getirmiş olan büyük Türk serdar ve hükümdarıdır. Selçuk Padişahlarının ikincisi ve en büyüğüdür. Babası Davut Bey(Çağrı Bey) Horasan Valisi iken ölünce Alp Aslan önce onun yerine Vali olmuştu. İki yıl sonra amcası Tuğrul Bey öldü ve vasiyeti üzerine onun yerine hükümdar oldu. Hükûmete geçince ilk işi kendine isyan eden akrabasından bazı Beyleri yenmek oldu. Onları ele geçirdiği halde af ile muamele etmiş, kardeşi hakkında da ayni muameleyi yapmıştır.

1064 te ceddi Selçuk'un mezarını ziyaret niyetile Ceyhun'a geçerek Buhara ve Harzem taraflarını elde etti. Bir sene sonra Gürcistan ve Kafkasya cihetlerini, daha sonra Musul, Diyarbakır ve Halep taraflarını ve Anadoluya dönerek Kayseri ve Sıvası aldı. O sırada Bizans Rum İmparatorluğu tahtında Odoksiya isminde bir kadın bulunuyordu. Alp Aslan tehlikesini görünce beraber hüküm sürmek üzere cesaretile tanınmış olan Diyojenes Romanos adlı birini tahta geçirdi. Bu zat yüz bini geçen kuvvetli bir ordu ile Alp Aslanın üzerine yürüdü. Alp Aslan çoğu süvari olmak üzere elli bini bulmayan, her halde düşmanınkinin yarısından hayli eksik olan kuvvetile Rum İmparatorunu karşıladı. 1071 yılı Ağustosunun 26 sında Malazgirtte askerlik tarihinin en büyük çarpışmalarından biri olmuştur. İmparator esir ve koskoca ordusu darma dağın oldu. Alp Aslanın bu zaferi kadar, muharebede eline düşen mütecaviz İmparatora karşı yaptığı âlicenap ve insanca muamelesi de tarihte meşhurdur. Rum İmparatoru esarette pek az tutulmuş, iyi şartlar içinde memleketine iade edilmiştir. Fakat Alp Aslanın onunla yaptığı muahede o esnada Bizans tahtına Yedinci Mişel'in geçmesi üzerine hükümsüz kaldı.

Alp Aslan

Alp Aslan 1072 de Kafkas tarafına geçti ve orada bir kale muhafızı olan Yusuf Harzemî'nin bir kabahatinden dolayı cezalandırılması emrini verdiği esnada bu adam tarafından hançerle yaralandı ve 34 gün sonra öldü.

Alp Aslanın doğum tarihi hakkında tarihçiler arasında ihtilâf vardır. Ölümünde ya kırk, yahut kırk üç yaşında bulunuyordu. Bu kazaya kurban gitmemiş olsaydı asrının bir cihangiri olabilirdi. Ancak otuz yıl kadar hükümdarlıkta bulunmuştur. Bağdattaki Nizamiye Medresesini kuran meşhur Nizamülmülk onun Veziri idi ve Alp Aslan bu değerli zat aleyhinde kendisine yapılan telkinlere rağmen hükûmet işlerini ona bırakınakta çok isabet etmiştir. Oğulları zamanında da Vezirlik yapmış olan Nizamülmülk, Şark devlet adamları arasında zekâ ve dirayetçe asırlarca mesel olmuş bir simadır. Malazgirt kahramanı Alp Aslan, yüksek seciyesile Avrupa tarihlerinde dahi hürmetle anılan bir Türk serdarıdır.

ALP TEGİN [Ölm. 963] — Gaznevî devletini ilk defa kurmuş olan zattır. Samanoğulları (Sâmâniler) devletinin hassa ordusundan yetişmiş, önce bu orduya komutan olmuştur. Abdülmelik tarafından 955 te Horasan Valisi tayin edilmişti. Bu hükümdarın ölümünden sonra yerine geçen Nuhoğlu Mansur'un hükümdarlığına Alp Tegin taraftar değildi. Bundan dolayı Mansur ondan çekinerek Horasan Valiliğinden azletti. Alp Tegin 962 de Mansur'a isyan ederek dört bin Türk askerile Gazne şehrini almış ve orada hükûmet sürmeğe başlamış-

tır. Mansur tarafından üzerine gönderilen askeri de yenmiş bunun üzerine Mansur ile bir musalâha da yapmıştı. Yerine geçen oğlu Sâmânîlerin tâbii olarak kaldı. Gazneliler devletinin ikinci müessisi sayılan Sevük Tegin veya Sebük Tegin, Alp Teginin kölelerindendir.

ALP TEGİN [Ölm 974] — Türk Emîr ve serdarlarındandır. Büveyhoğulları devleti zamanında yetişmiştir. Bağdat Emîri İzzüddevle'nin maiyetinde iken isyan etmiş, Şamı ve sahillerinden bir çoğunu zaptederek küçük bir devlet kurmuştur. Mısırda hüküm süren Fatımî'lerin son hükümdarı Azizi bir kaç defa yenmiş, fakat sonra mağlûp ve esir düşmüş. Ancak Aziz, bu kahraman serdara hürmet ederek onu Mısıra götürmüş ve mukarripleri arasına geçirmişse de Veziri çekemiyerek zehirletmiştir.

ALSAN, Zeki Mesut [Doğ. 1889] — Tanınmış muharrir ve ilim adamlarımızdandır. Aydında doğmuştur. Babası eşraftan Süleyman Ağadır. İlk tahsili Aydında, orta tahsilini İzmirde, yüksek tahsilini de Mülkiye Mektebinde daima sınıfının birincisi olarak bitirdikten sonra Paris Siyasî İlimler Okulunu da tamamlamıştır. Mülkiye Mektebinde muallim ve Avrupada Türk Talebe Müfettişi, Mülkiye Mektebi Müdürü ve hukuku düvel muallimi, ilk teşkilinde Maarif Millî Talim ve Terbiye Dairesi Âzası oldu. Üçüncü seçim devresinde Edirne Millet Vekili, dördüncü, beşinci devrelerde de Diyarbakır Millet Vekili olmuştu. 1943 te tekrar Mülkiye (Sıyasal Bilgiler Okulu) Müdürü ve devletler hukuku Profesörü oldu. Mülkiye Mektebindeki dersleri (Hukuku Düvel) adı altında basılmıştır. Muhtelif gazete ve mecmualarda yazdığı gibi (Hakimiyeti Milliye) yani şimdiki Ulus'ta siyasî ve içtimaî bir çok başyazılar neşretmiştir.

ALTINBEZER, İsmail Hakkı [Doğ. 1872] — Eski yazı çeşitlerile tezhip, minyatür ve benzerleri gibi Türk tezyini sanatlarında zamanımızın en büyük üstatlarından biridir. Babası, Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendinin şakirtlerinden olan meşhur hattatlarımızdan Hacı İlmi Efendi, onun da babası Trabzonlu Hattat Ali Şükrü Efendidir. İstanbulda doğan İsmail Hakkı Fatih Rüştiyesini bitirdikten sonra sülüs ve nesih yazılarını babasından ve tuğra çekmek usulile divanî, celi divanî ve celî denen yazı çeşitlerini de meşhur Hattat Sami Efendiden öğrenmiş ve Sanayii Nefise Mektebine de girerek resim kısmından birinci derecede diploma almıştır. Yirmi yaşından itibaren Divanı Hümayun kalemine devam etmiş, nişan beratlarile menşurların yazılmasında gösterdiği iktidardan dolayı ilerliyerek Divanı Hümayun Tuğrakeşi olmuştu. Uzun zaman İstanbul Muallim Mektebinde yazı hocalığı ettiği gibi kurucularından olduğu "Medreset-ül-Hattatin,, de dahi hocalık yapmıştı. Güzel Sanatlar Akademisinin kuruluşundan beri orada Türk Tezyinî Sanatlar Şubesinin şefi, tezhip, ve lâke Profesörüdür. Sanatına hayran olanların sevgi ve saygılarile kuşatılmış olarak çalışmaktadır. Altınbezer, sıfatını çok yerinde bir soyadı olarak seçen üstat, sülüs, nesih, celi divanî ve divanî yazılarında tam bir kudrete sahip olduğu gibi tezhipte, minyatür nakış ve şekillerin terkibinde müstesna bir zevk ve maharete sahip, ayni zamanda değerli bir ressamdır. İstanbulda ve diğer şehirlerimizde bir çok cami levhalarını, kubbe yazılarını, hele uzunluğu yüz metreye varan Kâbe örtüsünün muhteşem yazılarını meydana getirmiştir. Nefis levhalarının sayısı yedi, sekiz yüz parçadan fazladır.

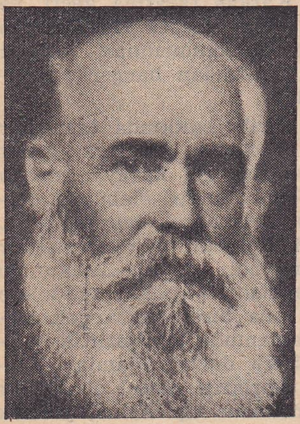
İsmail Hakkı Altınbezer

İsmail Hakkının güzel bir levhası

ALTUNCUZADE — On beşinci asır sonlarında ve Fatih Mehmet devrinde tanınmış hekimlerimizden ve âlimlerimizdendir. Türkiyede birinci defa olarak idrar zorluğuna karşı sonda tatbik esmiş olmakla meşhurdur. Bunu İbni Sinanın Kanun isimli eserinden okumuş olduğu tahmin edilmektedir. Botanik'te ve tabiî ilimlerde de bilgisi olduğu rivayet edilir. Meşhur Türk hekimlerinden Ahi Ahmet Çelebiye de hocalık etmiştir.

ALTUNTAŞ, Ebu Sait - Harun [Ölm. 1032] — Meşhur Türk komutanlarındandır. Gazne hükümdarı Mahmudun adamlarından olup hükûmetin en yüksek makamı olan Hâcipliğe geçmiş, Karahanlılara karşı muharebede ve Hârzemin fethinde yararlıklar göstermişti. Hârzem vilâyetine Hârzemşah unvanile Vali olmuştu. Orada yarı müstakil bir şekilde ölümüne kadar hüküm sürdü. İlk Hanlardan Ali Tegin ile giriştiği muharebede vurulup öldü. Oğulları kendisinden on sene sonraya kadar Hârzemi yarı müstakil olarak idare etmişlerdir.

ALUS, Sermet Muhtar [Doğ. 1888] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Askerî Müze Müdürü Muhtar Paşanın oğludur. Hususî hocalardan fransızca, almanca okumuş ve 1905 te Galatasaray son sınıfına imtihanla girerek bir yıl sonra oradan diploma aldıktan sonra 1910 da hukuk tahsilini de bitirmiştir. 1908 İnkılâbından sonra bazı arkadaşlarile El-Üfürük, Davul adlı mizah mecmualarını neşretti. Piyes olarak başlıca: "Dert, Zincirleme, **Helâl Mal, Kof Ramiz Yahut Kurusıkı, Ev İlâcı, Duvar Aslanı,** Yıldızlar Barıştı,, Roman olarak başlıca: "Kıvırcık Paşa, Harp Zengininin Gelini, Havalanmalar, Pembe Maşlahlı Hanım, Sülün Beyin Hatıraları, Küçük Hanımlar, Bir Varmış - Bir Yokmuş, Tombul Mirasyedi, Iki Gönül Bir

Sermet Muhtar Alus

Olunca, On İkiler, Dünün Genci Anlatıyor, Kırkından Sonra, Anasını Gör Kızını Al, Eski Konaklar,, adlı eserleri neşrolunmuştur. Bunlardan başka İstanbul hayatına ait bir haylı makaleleri vardır ki halk lehçesile psikolojisini pek iyi gösteren kısımlarile hayli rağbet kazanmıştır ve bunlardan çoğunun resimlerini de kendi yapmıştır. Nisbeten ilmî mahiyette olarak Askerî Müze Rehberi (türkçe, fransızca üç kısım), (Aya İrininin ve Askerî Müzenin Tarihçesi), (Yeniçeri Kıyafetleri), (Yeniçeriler), (İstanbulu Tanıyalım), (Türkçe - Fransızca Yeni lûgat) adlı eserleri de vardır.

ANDELİP, Mehmet Faik Esat [1873 - 1902] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Edirne Kadısı Paşmakçızade Zühtü Mollanın oğludur. Asıl adı Mehmet Esat'tır. Pek genç iken şiirlerinde Faik mahlâsını kullanmış, sonra bülbül demek olan Andelip unvanile meşhur olmuştu. Sabahı Hayatım, Gül Demetleri, Bir Demet Çiçek, Arapların Hikâyatı Şairanesi isimli eserleri vardır. İçkiye düşkün, fakat İkinci Abdülhamit zamanında hürriyete vurgun ve sözünü sakınmaz bir adammış. Malatyaya Tahrirat Müdürlüğü ile sürülmüş ve orada ölmüştür.

Andelip

ANÎ FATMA HATUN [Ölm. 1710] — On yedinci asır sonlarile on sekizincinin başlarında tanınmış kadın şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Hasan Canoğulları ailesindendir ki Tacüt-Tevarih sahibi Hoca Sadeddin Efendi de bu aileye mensuptu. Emir Ağa adlı birile evlenmiş ve ondan bir oğlu olmuş. Oğlu Yenişehir Kadısı iken birlikte bulunmuş ve orada ölmüştür. Bu Hatunun eski yolda ve düzgünce şiirleri vardır. Mürettep divanı olduğu da rivayet edilir.

ANTEL, Sadreddin Celâl [Doğ. 1890] — Tanınmış muharrir ve Profesörlerimizdendir. Hukuk Mektebi muallimliğinde ve 1920 de bir kaç ay Adliye Nazırlığında bulunmuş olan Mahmut Celâleddin Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Lise tahsilinden sonra Fransada St. Cloud mektebile Sorbonne'da tahsil etmiştir. 1913 te memlekete dönerek Adana Öğretmen Okulu Direktörlüğüne ve pedagoji öğretmenliğine tayin edildi. Sonra İstanbul liselerile erkek ve kız öğretmen okullarında pedagoji ve psikoloji okutmuştur. Şimdi Üniversitede pedagoji Profesörüdür.

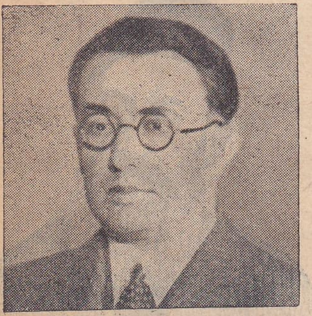

S. Celâl Antel

Başlıca eserleri şunlardır: Pedagoji, Yeni Terbiye ve Tedrisat Tekniği, Test Usulü, Dekroli Usulü (tercüme), Yarının Mektepleri (tercüme).

Bunlardan başka Terman'ın test'lerini türkçeye adapte etmiş, (Sınıf Muallimi) adile haftalık bir mecmua tesis, (Bizim Mecmua) ısmile de çocuklar için on beş günlük bir mecmua neşretmiştir. Meslek mecmualarında makaleler yazdığı gibi çocuklara mahsus hikâyeler, piyesler, kıraat parçaları da neşretmiştir.

ARAS, Tevfik Rüştü (Doktor) [Doğ. 1883] — Tanınmış siyaset ve devlet adamlarımızdandır. Çanakkalede doğmuştur. Beyrut Fransız Tıbbiyesinde hekim tahsilini görmüştür. Âlî Sıhhat Meclisi Âzalığından birinci Büyük Millet Meclisine İzmir Millet Vekili olarak seçilmiş ve ondan sonra on iki yıl Türkiye Cümhuriyeti Hariciye Vekilliğini yapmıştır. Bu arada bir çok defalar Avrupa konferans ve kongrelerine iştirak etti ve diplomasi âleminde Hariciye Vekillerinin en eskisi ve en faal olanlarından biri sıfatile tanınmıştı. 1939 dan sonra Vekillikten ve Mebusluktan ayrılmış ve on iki yıllık siyasî hayatındaki müşahedelerine dair iki ciltlik fransızca bir eser hazırlamıştır.

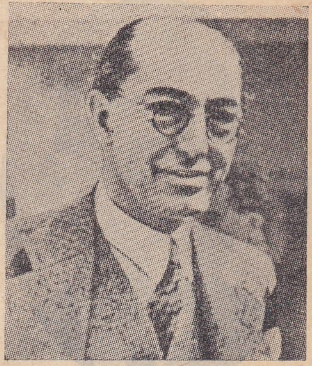

Tevfik Rüştü Aras

ARCAN, İ. Galip [Doğ. 1894] — Tanınmış sahne artistlerinden ve tiyatro muharrirlerimizdendir. Divanı Muhasebat Mümeyyizi Ahmet İzzet Beyin oğlu olup Üsküdarda doğdu. Tiyatro sanatına 1909 da henüz 15 yaşında iken intisap etti. İlk defa üstadı Ahmet Fehim Efendinin temsil heyeti içinde Molière'in "Tabibi Aşk,, piyesile sahneye çıkmış, 1914 te "Darülbedayi,, in kuruluşunda müsabakayı kazanarak temsil heyetine kabul edilmiştir. 1920 - 21 de kendi mütevazı vesaitile Parise gitti ve A. Antoine'ın delâletile Fransa Maarif Nezaretinin resmî müsaadesini alarak devlet ve belediye tiyatrolarında tetkiklerde bulundu. Pariste kaldığı üç yıl zarfında hem hayatını kazanmış, hem de tiyatrolarda olduğu gibi sinema sahasında da tetebbularda bulunmuştur. İki ay kadar da Berlinde kalarak memlekete döndükten sonra sahnemize Avrupa tiyatro tekniğini sokmak için çalışmış, her janrda rol oynamış ve ibda ettiği tipler birer örnek olarak kalmıştır. Shakespeare'in "Hamlet,, indeki Kral, Molière'in meşhur piyesindeki Cimri, Schiller'in "Haydutlar,, ındaki Frans gibi rollerile yerli piyeslerden "Kafatası, Hulleci, Kör, Tohum,, adlı eserlerdeki rolleri unutulmıyacak ibdalardandır.

İ. Galip Arcan

Galip Arcan, üstün bir komediyen olduğu kadar iyi bir rejisör ve iyi bir tiyatro muharriridir. Bir çok eserleri sahneye koyduğu gibi elli iki piyes adapte ve tercüme, dört piyes de telif etmiştir. Bir

aralık Devlet Konservatuvarında "diksiyon,, hocalığı etmiş ve Ankarada talebesinin ilk defa halk huzurunda temsil vermesini temine muvaffak olmuştur. Değerli sanat adamımız, memlekette tiyatro kültürünün yayılması uğrunda halkevlerinde konferanslar, dersler vermekte, gazete ve mecmualarda makaleler yazmaktadır.

AREL, Doktor Fahri [Doğ. 1894] — Eserleri ve dersleri ile tanınmış operatörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Haremeyn Kapıkethüdası Süleyman Beyin oğludur. İlk ve orta tahsilini (Burhanı Terakki)de, liseyi Kumkapı ve Kadıköy Fransız kollejlerinde gördükten sonra 1912 de İsviçrede Cenevre Tıp Fakültesine giderek 1917 de doktor olmuştur. Ayni fakültenin cerrahî kliniğinde 3 sene asistan ve bir sene de lâboratuvar şefliği yaptıktan sonra Pariste altı ay, Berlin ve Viyanada iki sene kalmış, meşhur operatörlerin kliniklerinde ihtisasını ilerletmiştir. 1924 te İstanbula gelip önce Haseki Hastanesinde operatör muavini, sonra politeknik şefi olmuş ve Üniversite inkılâbında meşhur Prof. Nissen'in doçentliğine seçilmiştir. 1940 ta cerrahî Profesörü oldu ve 1943 te Profesörlüğe ilâve olarak Tıp Fakültesi Dekanlığına tayin edildi. Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: 1 - Bronşektazilerin Etiyollojisi ve Tedavisi. 2 - Genel Şirürji Dersleri (Prof. Nissen'le beraber). 3 — Toraks Hastalıklarının Cerrahî Tedavisi.

Doktor Fahri Arel

Profesör Arel bu kitaplardan başka şimdiye kadar 62 tıbbî travay neşretmiştir ki bunlardan 14 tanesi Fransız, Alman ve İngiliz dillerindedir.

1936 ve 37 de Atina, 1938 de Brüksel, 1939 da Amerika cerrahî kongrelerinde Türk hekimliğini temsil etmiş ve vâkıfı olduğu Fransız, İngiliz ve Alman dillerinde meslekî tebliğler okumuştur. Türk Tıp Encümeni, Türk Tıp Cemiyeti, Türk Cerrahî Cemiyeti Enter - Balkanik Cerrahî Komitesi, Enternasyonal Cerrahî Komitesi üyesidir. Fransız Cerrahları Cemiyetinde ecnebî âza olduğu gibi International College of Surgeon'un Türkiye trustee'sidir ve bu kollejin fellow diplomasını haizdir.

Doktor Fahri Arel, birinci Cihan Harbi mütarekesinin Türkiye için çok karanlık olan yıllarında Cenevrede bazı tahsil arkadaşlarile birlikte L'association des intérêts turcs adlı bir cemiyet kurmuş ve reisliğine seçilmişti. Bu cemiyet bir çok Avrupa gazetelerinde Türkiye lehinde makaleler yazmış, yazdırmış ve Pierre Loti'nin de bir risalesini neşretmişti.

ARİF BEY, Mehmet [1845 - 1897] — Başımıza Gelenler,, ve "Binbir Hadis,, adlı eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Erzurum Topçu Komutanı Miralay Hacı Ömer Beyin oğlu olup Erzurumda doğmuş, önce Erzurum ve civarında küçük memurluklarda bulunmuştur. Son vazifesi Mısır Fevkalâde Komiserliği başkâtipliği idi. 1876 da Osmanlı - Rus Harbinin Anadolu kısmına ve Mısır vakalarına dair olan "Başımıza Gelenler,, kitabı Şimal türkçesine çevrilmiştir. "Binbir Hadis,, de bir kaç defa basılmış, çok rağbet bulup okunmuştur.

ARİF BEY, Mehmet [1873 - 1919] — Türk ve Osmanlı tarihine ait yazılarile tanınmış tarihçilerimizdendir. Konyalı Mustafa Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuş, Fatih Rüştiyesinde okumuş, maliye kalemlerinde mümeyyiz olmuştu. 1909 da teşkil edilen "Tarihi Osmanî Encümeni,, âzalığile "Türk Derneği,, ne tayin edilmiş ve bir aralık Darülfünunda Osmanlı tarihi Müderrisi ve Maarif Nezaretindeki Telif ve Tercüme Dairesi Âzası olmuştu. Necip Asım ile birlikte yazdıkları "Osmanlı Tarihi,, nin birinci cildi basılmıştır. Yine onunla neşrine başladıkları Türk Tarihi Umumîsi'nin ancak bir kaç forması çıkmıştı. Yalnız başına yazdığı söylenen Mufassal Osmanlı Tarihi basılmamıştır. Mehmet Arif Beyin Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası ile Türk Derneği Mecmuasında haylı faydalı makaleleri vardır.

Mehmet Arif

ARİF EFENDİ, Kethüdazade [1771 - 1848] — On dokuzuncu asır başlarında meşhur olmuş ve kazaskerliklerde bulunmuş âlimlerimizdendir. Reisülulema Kethüdazade Mehmet Sadık Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, zamanının âlimlerinden islâmî ilimlerden başka matematik ve astronomi gibi bilgileri de tahsil etmiştir. Halep, Bursa, Teke ve İstanbul Mollalıklarında bulunarak Anadolu Kazaskeri olmuştu. Zamanında yalnız bilgisile değil, fikrinin isabetile veya biraz da kerametile tanınmış olacak ki İkinci Mahmut ve Abdülmecit bazı mühim siyasî meseleler hakkında ona haber göndererek neler istihraç ettiğini sorarlar ve aldıkları cevaplarda teselli ararlarmış. Zamanının hocaları arasında onu filozof ve islâm inanışlarına biraz aykırı olmakla suçlu görenler varmış. Hattâ Yeniçeriler kaldırıldığı zaman Bektaşiler sürülünce onu da Bektaşidir diye az kalsın sürgüne gönderiyorlarmış. Şiirlerinin bir kısmı küçük bir divan halinde basılmıştır.

ARİF HİKMET, Hersekli [1839 - 1903] — On dokuzuncu asır sonlarında divan edebiyatını kuvvetle yaşatan şairlerdendir. Hersek Valisi Ustolçalı Ali Paşazade Zülfikar Nafiz Paşanın oğludur. Gençliğinde önce askerliğe girmiş, sonra adliyeye intisap etmiş, Müddeiumumilik, Mahkeme Reisliği gibi vazifelerle muhtelif yerlerde bulunmuştur. En son vazifesi Temyiz Mahkemesi Âzalığı idi. Hersekli Arif Hikmet Bey Şark kültürile yetişmiş, kendisinden çok önce başlayan garplılaşma cereyan-

Hersekli Arif Hikmet

larına karşı kayıtsız kalmıştır. Şiirleri tamamile eski tarzda lisanı kuvvetli, nazımda üslûbu divan şairlerinin birinci derecede olanlarınki derecesinde sağlamdır. Manzumelerinde fikir ve muhakeme unsuru his ve heyecana galiptir. Bunun için eserlerine "hakîmane,, dir derler.

Divanı "Asarı Müfide Kütüphanesi,, heyeti tarafından 1918 de basılmıştır. Başında İbnülemin Mahmut Kemalin uzun bir mukaddemesi vardır ki Arif Hikmetin haltercümesini ihtiva eder. Ayni zatın yine bu şair için "Kemal-ül-Hikmet,, isimli bir eseri de vardır. Herseklinin divanından başka "Levayih-ül-Hikem, Levami-ül-Efkâr, Levanih-ül-Beyan, Misbah-ül-İzah,, adlı eserleri ve "Mecelle,, nin bazı maddelerinin tenkidine dair bir risalesi vardır.

ARİF HİKMET, İsmet Beyzade [1786 - 1859] — Abdülmecit devrinin şairlikle tanınmış olan Şeyhülislâmlarındandır. Rumeli Kazaskeri İbrahim İsmet Beyin oğlu olup İstanbulda doğmuş, medrese tahsilini bitirdikten sonra Kudüs, Kahire, Medine ve İstanbul Kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunmuş ve 1845 te Şeyhülislâm olarak bu makamda yedi buçuk yıl kalmıştır. Bundan sonraki ömrünü Hicazda geçirmeğe hazırlanmışsa da İstanbulda birdenbire ölerek Üsküdara gömülmüştür. Medinede bir kütüphane kurarak beş bin cilt kitap vakfetmiştir. Eserlerinden divanı 1866 da litoğrafya ile basılı olup türkçe, arapça ve farsça şiirlerini muhtevidir. Manzumeleri dil ve şekilce kuvvetlidir ve orta derecedeki divan şairlerimizin eserleri derecesindedir. 1134 zatın haltercümelerini muhtevi olan Mecmuat-üt-Teracüm isimli kitabı basılı olmayıp Millet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Diğer iki eseri de müsvedde halinde kalmıştır. Büyük babası ve dedesi Vezir olduğu için bu zata ve babasına Efendi değil, Bey denirdi.

ARİF PAŞA [1848 - 1909] — İkinci Abdülhamit devrinin ordu Müşirlerindendir. Cumaibâlâda doğmuştur. Paşazade Ali Efendinin oğludur. 1868 de Kurmak Yüzbaşılığile çıkarak Harbiyede muallim muavini olmuş, İstanbul Muallim Mektebinde coğrafya, Halıcıoğlu Askerî Mektebinde de matematik okutmuştur. Binbaşı iken Erzincanda, Albay iken Rumeli vilâyetlerinde bulundu. 1890 da General olarak İkinci Ordu Müfettişliğini ve Korgeneral iken Edirne Vali Vekilliğini yaptı. 1896 da İkinci Ordu Müşiri (Mareşal) olmuştu. Demiryolu işleri için Hicazda bulunduğu sırada ölmüştür.

ARİFÎ PAŞA, Ahmet [Ölm. 1733] — On sekizinci asır başlarında Reisülküttaplıkta ve Valiliklerde bulunmuş, hattat ve şair olarak da tanınmış Vezirlerdendir. Soyu Şark vilâyetlerine mensup olmakla beraber İstanbulda doğmuştur. Topal Yusuf Paşanın Mühürdarlığından yetişerek Babıalinin muhtelif memurluklarında ve Sadaret Mektupçuluğunda bulunduktan sonra 1716 da Reisülküttap (Rariciye Nazırı) olmuş, bir yıl sonra Vezir rütbesile Teke Sancağına gönderilmiştir. Halep, Niğbolu ve Van Valiliklerinde de bulunmuş ve 1223 te Revan Seraskeri olmuştur.

Van Valisi iken Padişahın fermanile idam edilmekten kurtulmak imkânını bulmuşsa da biraz sonra tekrar Teke Sancağına gönderilmiş ve orada idam edilmiştir. Arap yazısının altı türlüsünü yazmakta mahareti, şiirlerini muhtevi bir divançesi varmış. Eserleri münteşir değilse de şu beyti zamanına göre kuvvetli bir şair sayılabileceğini gösterir:

Etmez tarik-ı Hakta olan halka serfürû,
Eğmez minare kametini bâd eserse de.

ARİFÎ PAŞA, Ahmet [1830 - 1895] — İkinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Elçilik ve Hariciye Nazırlığı etmiş olan Şekip Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuş, hususî dersler almış ve fransızcayı da pek genç iken elde ettikten sonra Divanı Hümayun Kalemine girmiştir. 1847 de Viyana Elçiliği Kâtipliğile hariciye memurluğuna başlamış ve Viyanada bulunduğu iki yıl zarfında almanca da öğrenmiştir. Âli Paşa ile birlikte ve onun Başkâtibi sıfatile Viyana ve Paris kongrelerinde bulunduktan sonra devletin bir çok mühim işlerinin başında çalışmıştır. Bu arada başlıca Divanı Hümayun tercümanlığında, Viyana ve Paris Elçiliklerinde, Hariciye, Maarif ve Adliye Nazırlıklarında bulundu. Ayan Meclisi ilk açıldığı zaman onun da âzalığına tayin edilmiştir. 1879 da getirildiği Sadrazamlıkta ancak iki ay yirmi dört gün kalabilmiştir.

Arifî Paşa

Dürüst ve vazifesever bir devlet adamı olarak tanınmış olmakla beraber memuriyetlerinde mühim sayılabilecek bir faaliyeti yoktur denebilir. Sadrazamlıktan azlinden sonra Şûrayı Devlet Reisliğinde, üçüncü defa Hariciye Nazırlığında bulundu ve başka memuriyetlere de getirildi. İstanbulda ölmüş ve Eyüpte babasının mezarı yanına gömülmüştür.

Michaud'nun Histoire des Croisades'ını Âli Paşazade Ali Fuat Bey ve Edhem Pertev Paşalârla birlikte tercümeye başlamışlar ve eserin küçük bir parçasını da neşretmişlerdi. Diplomatik terimlerin türkçeye çevrilmesinde hizmeti görülmüştür. İyi siyasî notalar yazdığı da rivayet edilir.

ARSAL, Sadri Maksudi [Doğ. 1882] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. Kazan'da doğmuştur. Nizameddin Maksudinin oğludur. Moskova ve Paris Hukuk Fakültelerinden çıkmıştır. Kazanda bir kaç yıl avukatlık yapmış, Rus mebusan meclisinde iki seçim devresinde Kazan Türklerini temsil etmiştir. 1923 ten 1925 e kadar Sorbonne'a merbut İslâv Ülkeleri Bilgileri Enstitüsünde Orta Asya Türkleri tarihini okutmuştur. 1925 te Ankarada açılan Hukuk Fakültesinde Profesör oldu. 1930 da Millet Vekilliğine de seçilmiştir. Şimdi Ankara Hukukunda Profesördür.

Neşredilen eserleri şunlardır: Hukuk Tarihi, Türk Dili İçin, Hukukun Umumî Esasları, Türk Hukuku Tarihi (ders notları), Maişet (roman), İngiltereye Seyahat. (Bu son iki eser Kazan lehçesiledir).

ARTAM, Mehmet Nureddin [Doğ. 1900] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda Çengelköyünde doğdu. Babası oradaki Kaadirî tekkesinin Şeyhi Mehmet Veli Efendidir. Cedleri Buharadan Belh'e, oradan da Türkiyeye göçmüşlerdi. Mehmet Nureddin ilk okuldan sonra Beylerbeyi Rüştiyesinde ve İstanbul Lisesinde okumuş, babasından ve başka muallimlerden arapça, farsça ile Avrupa dilleri öğrenmiştir. 1917 de yedek subay olmuş ve Filistin cephesinde esir düşerek bir buçuk yıl esirlikten sonra 1920 de vatana dönüp gazeteciliğe başlamış, ayni zamanda Darülfünunda yabancı dil

Nureddin Artam

öğretmenliği müsabakasını kazanarak liselerde yabancı dil ve türkçe edebiyat okutmuştur. 1933 te Ankaraya gelerek Partinin köylü gazetesi olan "Yurt,, u çıkarmış, "Demiryolları Mecmuası,, müdürlüğünü yapmış ve sonra Hakimiyeti Milliye (Ulus) gazetesine girmiştir. (Varım, Yoğum) adlı manzum, (Boş Saatlerde) isimli mensur eserlerile (Öz Dilimizle Sınamalar) ve (Bayrağıma Taziyet) adlı risaleleri kitap şeklinde basılmıştır. Kipling'den 2 ciltlik (Cengel Hikâyeleri) ve Shakespeare'den Hikâyeler), (Pilevne Müdafaası) adlı tercümeleri, okullar için meydana getirilmiş eserleri de vardır.

Nureddin Artam, akşamları Radyo gazetesini söylemek suretile sesli gazetecilik dahi yapmaktadır. Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünde de bir vazifeye sahiptir.

ARTUK (Yahut Artık) Artuk Aslan Elmansur Nasırüddin [Ölm. 1091] — Artukoğulları veya Artuklular adlı devleti kuran zattır. Bir Türkmen soyundan olup babasının adı Eksük'tür. Selçuk ordusundaki kumandanlardan iken Alp Aslanın oğlu Şam Selçuklarından Tutuş Sultanın hizmetine girmiş ve 977 deki Âmid yani Diyarbakır muharebesinde yararlık gösterdiği için yeni fethedilen Kudüs Valiliğine geçirilmişti. Oğulları Sokman ile İlgazi Suriyede, Diyarbakırda ve Halepte hüküm sürmüşlerdir. Bunlardan İlgazi Haçlılar seferine karşı büyük yararlıklar göstermişti.

ASAF — Bk. Mahmut Celâleddin Paşa.

ASAF BEY, Süleyman [1841 - 1913] — Hürriyet uğrundaki yazılarından ve hareketlerinden dolayı uzun ömrünün büyük bir kısmını sürgünlerde geçirmiş muharrir ve şairlerdendir. Eski Bursa Valisi Ahmet İzzet Paşanın oğludur. Babasının memur bulunduğu sırada Bağdatta doğmuştur. Soyunda Sokullu Mehmet Paşaya kadar çıkan bir çok Vezirler vardır ve Rumeli Valisi meşhur Koca Hakkı Paşa büyük babasıdır. Süleyman Asaf Bey, hususî muallimlerden okumuş, Sadaret Mektupçu Kaleminde ve babasının Vali bulunduğu vilâyetlerde Mektupçu, Muavin ve Mümeyyizliklerde bulunduktan sonra İstanbula dönüşünde Basiret, Tarik ve Vakıt gazetelerinde makaleler yazmıştır.

Süleyman Asaf Bey

Ali Suavi vakasında alâkalı görüldüğü için üç yıl kalebentlik cezasile Sakıza gönderilmişti. Mahkûmiyet müddetini bitirdikten sonra 1908 İnkılâbına kadar İstanbula dönememiş, İzmirde yaşamıştır. Ondan sonra Üsküdarda Sultantepesindeki evinde ihtiyarlık yıllarını geçirerek ölümünde Karacaahmet mezarlığına gömülmüştür.

Kuvvetli ve heyecanlı şiirleri vardır. Şu beyit millet ve hürriyet bağlılığını gösteren ve uslûbunun tabiiliğini anlatan bir örnektir:

Feyzi hürriyet vatanda münteşir olsun da gör.
Şimdi ölmüş sandığın milette aslanlar çıkar.

ASAF DERVİŞ PAŞA, Doktor [1868 - 1928] — Son zamanların tanınmış kadın doğum hastalıkları mütehassısıdır. Yozgat Kumandanlığından mütekait Derviş Paşanın oğlu ve eski sadrazamlardan Halil Hamit Paşanın torunlarındandır. İstanbulda doğdu. 1893 te Askerî Tıbbiyeden hekim Yüzbaşılığı ile çıkarak bir müddet Trablusgarpta bulunduktan sonra Tıbbiyede muallim muavini iken Berline tahsil için gönderildi. Almanyada beş sene kadar bulunarak ihtisas yaptıktan sonra Gülhanede muallim olmuştu. Balkan Harbile Birinci Cihan Harbinde askerî hekimlik hizmetlerinde bulunmuş ve uzun müddet Tıp Fakültesinde Profesörlük ederek kadın hastalıkları şubesini yenileştirmiş ve bir çok mütehassıslar yetiştirmiştir. "Kadın Hastalıkları,, adı ile üç ciltlik bir eseri varsa da ancak bir cildi tamam neşrolundu. İkinci ciltten 25 forma basılarak eser noksan kaldı.

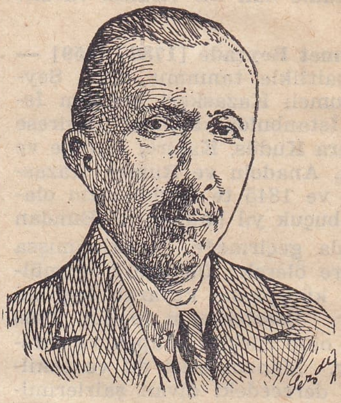

Asaf Derviş Paşa

ASIM BEY, Giriftzen [1851 - 1929] — Son asrın tanınmış bestekârlarındandır. Tesalya Yenişehirinde doğmuştur. Muhzırbaşızade Ali Efendinin oğludur. Musikiye ve ney çalmaya Yenişehir Mevlevihanesinde başlamış, on sekiz yaşlarında İstanbula gelerek, ney derslerine devam etmiş, Çağı gelince İzmirde Miralay İbrahim Beyin yanında neferlikle asker ocağına girerek 1876 Osmanlı-Rus harbinde Yüzbaşı ve yaver olmuştur. Askerlikte daha kolay taşındığı için neyin küçüğü olan girift ile meşgul olarak bunda çok muvaffakıyet göstermiş ve Giriftzen diye şöhret bulmuştur. İstanbulda Binbaşılıkla Üsküdar itfaiyesinde uzun yıllar bulunduğu sırada meşhur musiki üstatlarile arkadaşlık etmiş, zamanının büyük adamlarile de tanışmıştı. Bu arada Müşir Deli Fuat Paşa ile dost olduğu için İkinci Abdülhamit zamanında sürülmesi üzerine Asım Bey de Amasyaya sürgün edilmişti. Orada yerleştiği için 1908 İnkılâbından sonra da dönmemiş, çocuklarını görmek üzere İstanbula geldiği sırada ölerek Merkezefendi civarına gömülmüştür.

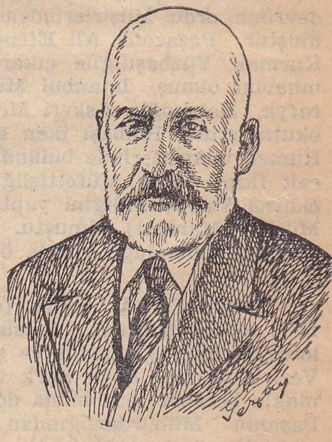

Asım Bey

Rast, Uşşak, Hüseynî, Hüzzam, Saba makamlarından peşrevleri, saz semaileri, bir çok şarkıları vardır. Bir kısmının notaları da basılmıştır.

İstanbul Konservatuvarını kurmuş ve Berlinde tahsil etmiş olan rahmetli Musa Süreyya onun oğ-

ludur. On kadar evlâdının yarıdan fazlası musiki ile meşgul olmuşlardır.

ASIM BEY, Mustafa - Filibelizade ([1856-1904] On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şair ve muharrirlerdendir. Abdülmecit zamanında huzur dersleri Başmukarri ve Enderun hocası Filibeli Abdullah Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Küçükken babasını kaybederek rüştiye tahsilinden sonra amcası Dersvekili ve Mecelle Cemiyeti âzasından Filibeli Halil Efendiden ve diğer tanınmış âlimlerden dersler aldı. Bir aralık amcasının yanında Meşihat Dairesinde kâtiplik etmiş ve onun mücavir kalmak üzere Hicaza gidişinde birlikte bulunmuştur. Dönüşte Meşihatteki vazifesinden istifa ile gazeteciliğe girmiştir. Basiret gazetesinde muharrirlik ederken dostu olan Basiretçi Ali Efendinin Ali Suavi vakası dolayısile sürgüne gönderilmesi ve gazetenin kapatılması üzerine saklanarak bir müddet sonra Kudüse savuşmuştur. Kudüste on yedi yıl kadar kalarak "Genç Osmanlılar,, ile birlik tanıldığı için İstanbula dönememiş, orada önce Mukavelât Muharriri, sonra Tahrirat Müdürü olmuş ve fransızcayı da Kudüste öğrenmiştir. Kudüsle Yafa arasında bir tramvay tesisi için 1887 de imtiyaz almış ve bir şirket kurmuş iken vaktile Sultan Muradın cülûsuna tarih yazdığı ve ona mensup olduğu saraya jurnal edildiği için bu imtiyaz fesholunmuştu.1895 te bir müddet İstanbula gelmişse de Mektupçulukla Basraya gönderilmiş, orada iken Amare Mutasarrıf Vekilliğini de yapmıştır. Orada bir mektep ve bir saat kulesi yaptırmağa muvaffak oldu. 1899 da Trabzon Mektupçuluğuna tayin edildi ve kırk sekiz yaşında iken orada öldü.

Mustafa Asım Bey

Trabzon salnamesile vilâyet gazetesini mükemmelleştirmişti. Arapçayı türkçe kadar söyler ve yazar, farsça ve fransızcayı da okur ve tercüme ederdi. Gençliğinde yazdığı küçük bir Kerbelâ mersiyesi olan Nalei Uşşak 1301 (1883) de basılmıştır. Fransızcadan Fénelon'un meşhur Telemaque'ını açık fakat itinalı bir nesir ile ve farsçadan (Pendi Attar) ı manzum olarak tercüme etmiştir. Fakat gerek bunlar, gerek iki yüz sayfalık bir divan teşkil edebilecek olan şiirleri basılmamıştır. Gazelleri, şarkıları, tarihleri eski şiirimizin güzel ve kuvvetli örneklerindendir.

Yazısı, hele tırnakla yazdığı tâlik yazılar pek sanatkâranedir. Mustafa Asım Bey astronomi ve takvimcilikle de meşgul olmuş ve bulunduğu şehirlerin arz ve iklimine göre takvimler neşretmişti.

"Son Asır Türk Şairleri,, nde şiirlerinden bazı örnekler vardır. "Türk Şairleri,, nde tâlik yazısından bir nümune ile Namık Kemal için yazdığı "tercii bent,, şeklindeki uzun ve pek samimî mersiye aynen dercedilmiştir. Onun ilk beytini buraya alıyoruz:

Çıktı evci vatanın fevkine feryadı vatan,
Yok mu evlâdı vatandan edecek dadı vatan.

ASIM EFENDİ, Küçük Çelebizade [1685-1759] — Şair ve tarihçi olmakla tanınmış ve Üçüncü Mustafa zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlimlerimizdendir. Reisülküttap Küçük Çelebi Mehmet Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, zamanının ileri gelen hocalarından okumuş ve Müderris olmuştur. Şeyhülislâm İsmail Efendiye damat olmasından dolayı Kadılıklarda çabuk ilerliyerek Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğinden sonra öldüğü yıl Şeyhülislâmlığa getirilmişti. Bu makamda ancak sekiz ay bulundu. Mezarı Mollagüranîdedir. Basılı olan divanında türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. Manzumeleri Nabi tarzında ve haylı ustacadır. Raşit tarihine zeyl olmak üzere on bir senelik Osmanlı vakalarını muhtevi bir tarihi vardır. (Acaib-ül-Letaif) ismindeki tercümesi de rahmetli Ali Emirî Efendinin himmetile ve haşiyelerile basılmıştır. Bu eser Timur torunlarından Şahruh zamanında Çine Elçilikle giden ve on beş günde yine Herat'a dönen Hoca Gıyasüddinin seyahatnamesinin tercümesidir. Küçük Çelebizade Asım Efendinin basılı olarak bir de (Münşeat) ı yani mensur yazılarının mecmuası vardır.

ASIM EFENDİ, Mütercim Ahmet [1755-1820] — Dilimize arapçadan üç büyük cilt tutan Firuzabatlı Muhiddinin "Kamus,, u ile farsçadan Tebrizli Hüseyinin "Burhanı Katı,, adlı büyük lûgat kitabını tercüme eden meşhur âlimlerimizdendir ki bu eserlerinden dolayı Mütercim Asım diye anılır. Seyyit Ahmet Asım Efendi Gaziantepte doğmuştur. Oranın âlimlerinden olan ve Şeriye Mahkemesi Başkâtipliğinde bulunan Seyyit Mehmet Cenanî Efendinin oğludur. Ailesi Antebin eski ve âlimler yetiştirmiş bir neslindendir.

Asım Efendi, o zaman Şark kültürü çok kuvvetli olan memleketinde babasından ve tanınmış âlimlerden okumuş, gençlik çağında gerek arapça ve farsçadaki vukufile, gerek dinî ilimlerdeki bilgisile muhitinde ehemmiyet kazanmıştı. Bir müddet Mahkeme Başkâtipliğinde ve Divan Kâtipliğinde bulundu. Bir aralık Antepteki muharebe yüzünden Kilise gitmeğe mecbur olmuştu. 1789 - 90 yılları arasında İstanbula gelmiştir ki o zaman 34 - 35 yaşlarında bulunuyordu. İstanbulda değerini tanıtıncaya kadar bazı güçlüklere uğradıysa da "Burhanı Katı,, tercümesini Padişah Üçüncü Selime takdim ettikten sonra Sultanın devamlı yardımlarını görmüş, 1796 da Müderris olmuştu. 1802 de Hicaza giderek dönüşte Antepteki ailesini alıp İstanbula büsbütün yerleşmişti. 1807 de o zaman haylı ehemmiyetli bir vazife sayılan Vakanüvisliğe tayin edildi. Üçüncü Selimin tahttan indirilmesini takip eden karışık zamanlarda yine hayat güçlüklerine uğramış olmakla beraber İkinci Mahmudun cülûsundan sonra tekrar vaziyeti düzelmiş ve kendisine Selim devrinde verilmiş ve bütün eşyasile birlikte yanmış olan ev yerine daha büyük bir ikametgâh da ihsan edilmiştir.

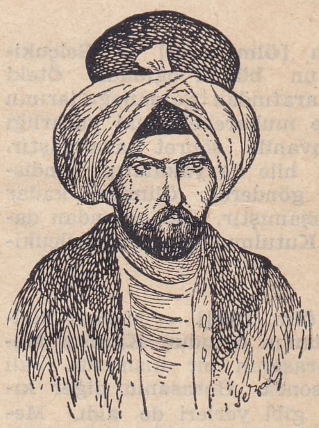

Mütercim Asım Efendi

Kamus tercümesini 1810 da tamamlayıp Padişaha takdim edince sarayda ve devlet adamları arasında nüfuz ve itibarı büsbütün artmıştı. Eser 1814 - 1817 arasında ve Padişahın iradesile basılarak tamam olmuştur. Asım Efendi 1813 te Selânik Kadılığına tayin edildi. Oradan döndükten sonra Üsküdardaki evinde ölerek Karacaahmet mezarlığına gömülmüştür.

Asım Efendinin en mühim eseri yukarda bah-

sedilen Kamus tercümesidir ki: "El - Okyanus - ül - Basit fi Tercemet-il-Kamus-il-Muhit,, adını taşır. Bu muazzam eser için sekiz yıl fasılasız çalışmıştır. Arapça kelimeleri izah ederken öz türkçeyi pek iyi bilen bir adam olduğu da anlaşılır. Bu bakımdan Kamus tercümesi Türk dil araştırmalarında da mühim bir kılavuz olmuştur ve olmaktadır. İkinci ehemmiyetli eseri yine yukarda bahsi geçen farsça büyük lûgatin tercümesidir ki "Tibyanı Nafî der Terceme-i Burhan-ı Katı,, isimlidir. Mütercim Asımın üçüncü ehemmiyetli bir eseri de iki cilt üzerine basılmış olan tarihidir ki Vakanüvislik vazifesile kendinden önce ayni işi görmüş olan zatların kaydettikleri vakalardan ve kendi kayıt ve ilâvelerinden teşekkül eder ve Üçüncü Selimin bir kısım zamanını ihtiva eder. Basılmış olan nüsha yazma olanlalara nisbetle eksiktir ve sonraları bazı kısımları ayrıca neşredilmiştir. Bu üç esaslı eserden başka: Napoléon zamanında Fransızlar tarafından işgal edilen Mısırdaki hâdiselere ait arapça bir tarihin tercümesile "Tercüme-i Siyeri Halebî,, adlı Peygamberin vasıflarına ait arapça bir kitabın tercümesi, akaide ait arapça meşhur bir kasidenin tercümesi olan "Merah-ül-Meâlî fi Şerh-il-Emâlî,, adlı bir eseri ve arapçayı kolay öğrenmek maksadile Tuhfei Vehbi tarzında "Tuhfei Lûgati Arabiye,, adlı muazzam bir eseri vardır.

Mütercim Asım Efendinin şiirleri de vardır. Ancak onu şair olmaktan ziyade âlim ve büyük bir lûgat âlimi olarak tanımak ve bu sıfatla anmak daha doğru olur. Mütercim Asım, yalnız arapça ve farsçanın değil öz türkçenin de büyük bir âlimidir. Dilimizin enginliğini nasıl kavradığını takdir için Kamus tercümesile biraz uğraşmak ve bulduğu karşılıklardaki zenginliğe dikkat etmek kâfidir.

ASLAN, Selçukoğlu [Ölm. 1039] — Selçukilerin atası olan Selçuk'un büyük oğludur. Öteki adı İsrail'dir. Babası tarafından Samanoğullarının imdadına gönderilmiş ve muharebelerdeki yararlığı ile Bigu veya Yapgu unvanile şöhret kazanmıştır. Gazneli Mahmut Aslanı hile ile yakalatıp Hindistanda Kalincar kalesine gönderdi. Ölümüne kadar orada nezaret altında yaşamıştır. İki oğlundan daha fazla tanınmış olan Kutulmuş Anadolu Selçukilerinin ceddidir.

ASLAN ARGUN [Ölm. 1096] — Meşhur Selçuk hükümdarı Alp Aslan'ın oğludur. Kardeşi Melikşah'ın zamanında Horasanın bir kısmında Vali idi. Onun ölümünden sonra Horasanın diğer kısımlarını Merv ve Belh gibi yerleri de aldı. Melikşahtan sonra tahta çıkan Berkyaruk devrinde bu serbesti bozulmaya yüz tutmuştu. Aslan Argun kölelerinden biri tarafından hançerlenerek ölmüştür.

ASLAN ŞAH — Selçuk soyundan olup Kirmanda hükümdarlık eden iki zatın adıdır.

Birincisi : Beşinci Kirman hükümdarı olup 1101-1142 yılları arasında, yani kırk bir sene gürültüsüz ve mesut bir şekilde hüküm sürmüştür.

İkincisi : Yine Kirman Selçuklarından dokuzuncusu olup 1133 - 1177 arasında yaşamıştır. Babası Tuğrul Şahın ölümü üzerine kardeşleri Behram Şah ve Turan Şah ile giriştiği uzun muharebeler yüzünden kendi de, milleti de rahat edememiştir.

§ Aslan Şah adı ile tanınmış Türk büyüklerinden beş zat daha vardır. Bunlardan ikisi Musulda hüküm süren Atabeylerdendir. Üçüncüsü Anadolu Selçuk ailesinden, dördüncüsü Gaznelilerden, beşinci Aslan Şah ise Kırım Hanlarındandır.

AŞIK ÇELEBİ, Mehmet [1519 - 1571] — On altıncı asır ortalarında tanınmış şair ve âlimlerimizdendir. Osmanlı devrindeki şairlerin hayatlarına dair en eski eseri yazmakla meşhurdur. Ali isimli bir zatın oğludur. Rumelinin bir kasabasında doğduğunu söyliyenler de varsa da Bursalı olmakla tanınmıştır. Rumelinin Silivri, Priştine ve Serfiçe gibi yerlerinde Kadılık etmiş, Üsküpte Kadı iken ölmüştür. Aşık Çelebinin başlıca eseri "Meşair-üş-Şuarâ,, adlı tezkeresidir ki Lâtifî tezkeresinden daha geniş bir zamanı ihtiva eder. Bizzat tanıdığı şairleri de kaydetmiş olmasından dolayı ayrıca bir değeri haizdir. Aşık Çelebinin bir divanı vardır. Bir de "Şehengiz,, adlı eseri olduğu rivayet edilir. Bunlardan başka arapçadan islâmî mahiyette altı kitap da tercüme etmiştir.

Aşık Çelebi

AŞIK ÖMER [Ölm. 1707] — On yedinci asır sonlarında yaşamış saz şairlerimizin en meşhurlarından biridir. Aydınlı veya Konya civarından olduğu rivayet edilir. Yeniçerilerden olup çok defa Rumelide seferlerde bulunmuş, askere cesaret vermek için şiirler söylemiş, tambura çalarak şiirlerini terennüm de etmiştir. Yazılarına bakılırsa düzgün bir tahsil görmediği, fakat doğuştan şair olduğu anlaşılır. Bazı sözleri büyük divan şairlerini bile imrendirecek derecede güzeldir. Divanı basılmıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun son defa onun şiirlerini hayatile birlikte büyük bir kitap halinde neşretti.

AŞIK PAŞA, Aşık Ali Beşe [1271 - 1332] — En eski mutasavvıf şairlerimizdendir. Osmanlı saltanatını kuran Gazi Osmanın maiyetinde bulunmuş Şeyhlerden Muhlis Paşanın oğludur. Bu Şeyh Muhlis de Baba İlyas lâkabile anılan Şeyh İlyasın oğlu imiş. Aşık Paşa babası gibi Şeyhlerden olup Paşa yahut Beşe veya Başağa lâkabı da babasının ilk oğlu olmasındandır ve resmî bir unvan değildir. Şeyh Muhlisin de Paşalığı böyledir.

Aşık Paşa Kırşehirde doğmuş, orada yaşamış, Orhan Gazi zamanında tanınmıştır. Garipname adı ile ve haylı açık türkçe olarak yazılmış on bin beyti geçen bir kitabı vardır. Türk halkına tasavvuf zevki vermek maksadile yazılmıştır. Dinî bir eser olmakla beraber dil bakımından pek ehemmiyetlidir. Bu esere Marifetname namı da verilir. Bazıları Aşık Paşa divanı adını da verirlerse de divanlardaki nazım çeşitleri düşünülecek olursa ona divan demenin doğru olmıyacağı anlaşılır. Aşık Paşanın divanı yoktur. Aşık Ali, Garipnameyi 1329 da yani ölümünden üç yıl önce tamamlamıştır.

Şairin Ulvan Çelebi isminde bir oğlu vardır ki babası gibi cezbeli bir şairmiş. Selman adlı bir başka oğlunun torunu da Aşıkpaşazade diye meşhurolan tarihçidir ki bundan sonra bahsedilecektir.

AŞIKPAŞAZADE (Derviş Ahmet Aşıkî) — On beşinci asırda yaşamış en eski tarihçilerimiz-

dendir. Amasya civarında Elvançelebi karyesinde doğmuştur. Babası Şeyh Yahya isminde bir zat olup büyük babası Şeyh Süleyman veya Selman, onun da babası bundan evvel ismi geçen meşhur tasavvuf şairi Âşık Paşadır.

Derviş Ahmet Âşıkî'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. Hayatı hakkındaki bilgiler de pek azdır. Yalnız bazı seferlerde bulunduğu ve Fatih Sultan Mehmedin iltifatını kazanmış âlimlerden olduğu malûmdur. "Âşıkpaşazade Tarihi,, adile meşhur olan eseri Osmanlıların zuhurundan İkinci Bayezid'in bir kısım zamanına kadar olan vakaları ihtiva eder. 1502 tarihinde tamamlanmış olan bu kitap 1915 te basılmıştır. Hem eskiliği, hem kullandığı dil bakımından değerli bir eserdir.

ATÂ BEY, Ahmet Atâullah - Tayyarzade [1810 - 1877] — "Enderun Tarihi,, ile tanınmış olan son Osmanlı tarihçilerindendir. İstanbulda doğdu. Enderunlu Tayyar Efendinin oğludur. Enderundan yetişmiş, kâtipliklerde, Muhasebecilik ve Mutasarrıflık gibi memurluklarda bulunduktan sonra 1876 da Hicaza gitmiş, Haremi Nebevî Müdürlüğüne tayin edilmişti. Orada ölmüştür. Beş cilt halinde basılmış olan eseri "Tarihi Atâ,, ismini taşır. Osmanlı devrinin saray mektebi demek olan Enderun'un tarihine, teşkilâtına, oradan yetişmiş olan başlıca adamların tercümei haline ait malûmatı ve Enderundan yetişme şairlerin şiirlerini muhtevi olmak bakımından hususî mahiyeti bulunan bir eserdir. Tayyarzade Atâ Beyin el yazısile olan divanı ve arapçadan çevirdiği yine yazma bir eseri Millet Kütüphanesindedir.

Atâ Bey

ATÂ BEY, Mehmet [1856 - 1919] — Hammerin Osmanlı Tarihini tercüme etmekle tanınmış kalem ve ilim adamlarımızdandır. Halepte doğmuş, muharrirlikte ve muhtelif memurluklarda, Maliye Mektupçuluğunda ve 1908 den sonra Islahatı Maliye Komisyonu âzalığında ve bir hafta kadar da Maliye Nazırlığında bulunmuştur. Arapça, farsça ve fransızcaya vâkıftı. Muhtelif gazete ve mecmualarda bazı defa "Mefharî,, müstearile, bazan da Atâ ismile bir çok makaleler neşretmiştir. Hammer'in fransızcasından tercüme ettiği tarihin on cildi haşiye ve notlarile birlikte basılmıştır. "İktitaf,, adlı dört kısımlık edebiyat antolojisi hayli zaman mekteplerde okunmuştu. Fransızcaya almanak suretinde geçen (Elmanah) kelimesinin iştikakına dair malûmatı havi bir takvim kitabı ile tarihî ve ahlâkî hikâyelerden mürekkep (Güftü Şenit) adlı bir eseri, (Usulü İntihap) adlı bir tercümesile (Üç Fistanlı Kız, Lerouj Davası, Beyaz Boyunbağlılar, İşret ve Kumarla Nisvan Belâsı) isimli tercüme romanları vardır.

Ankara radyosunda Evin Saati ismi altında yaptığı içtimaî ve tıbbî musahabelerle tanılan kıymetli muharrirlerimizden Doktor Galip Ataç'la muharrir ve münekkit Nurullah Ataç, Mehmet Atâ Beyin oğullarıdır.

Mehmet Atâ Bey, diğer bir oğlunu da geçen Büyük Harpte Çanakkalede şehit vermiştir.

ATABİNEN Reşit Safvet ([Doğ. 1884] — Türkçe ve fransızca yazılarile tanınmış, diplomatik ve ekonomik bir çok vazifelerde bulunmuş ilim ve kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Kara Şemsi soyuna mensuptur. Çocukluğunda fransızcayı evinde öğrenerek Kadıköyündeki Frèrler Mektebinde lise tahsilini bitirmiş, Paris Siyasî İlimler Mektebinde de yüksek tahsil imtihanları vermişti.

Tütün Reji mütercimliğinde, Levant Herald gazetesi muharrirliğinde, Sadrazam Ferit Paşanın fransızca hususî kâtipliğinde ve Tahriratı Hariciye Hulefalığında bulunmuş, 1907 de Türkiye - Romanya Ticaret komisyonu başkâtibi, 1908 de Bükreş Elçiliği, bir yıl sonra da Vaşington ve Madrit Elçilikleri, daha sonra Tahran Elçiliği Başkâtibi olmuştu. Paris, Londra, Berlin, Viyana malî müzakereleri memuriyetlerinde bulunduktan sonra Şûrayı Devlet Âzası olmuştu. 1922 de Lozan Sulh Konferansı Umumî Kâtipliğini yaptı. Memaliki Şarkıye Fransız Bankası Müşaviri, Anadolu Şimendiferleri Meclisi Reis Vekili, Cenevre İktisat Konferansı Müşaviri oldu, ve 1927 de Kocaeli Mebusluğuna seçildi. Dördüncü seçim devresinde de ayni yerden Millet Vekilliği yaptıktan sonra Meclisten ayrıldı. Balkan Konferansları Meclis Ajanlığını da yapmıştır. Şimdi müessisi olduğu Turing ve Otomobil Kulübünün reisidir. Gerek memleketimizde, gerek fransada bir çok gazetelerde türkçe ve fransızca makaleler neşretmiştir.

Kitap şeklinde olarak türkçe ve fransızca yirmiden fazla kitap ve risale neşretmiştir. Economiste d'Orient adlı mecmuayı da çıkarmaktadır.

Başlıca eserleri: Harbi Umumîde Türkiye, İzmir İşgali, Ermeni Meselesi, Türkiye ve Sosyalizm, Türk ve Türkçülük İzleri, Hazar Türkleri.

Fransızca olan başlıca kitapları: "l'Effort Ottoman,, , "Bilan de la Turquie économique et financière,, , "Contribution à une Histoire d'Attila,, .

ATALAY, Besim [Doğ. 1882] — Öz türkçedeki çalışmalarile tanınmış Millet Vekillerimizdendir. Uşakta doğdu. Babası demirci Mehmet Çavuştur. Uşak Rüştiyesinden sonra beş yıl kadar medresede okumuş, sonra İstanbula gidip Öğretmen Okulunu bitirmiştir. Konya, Trabzon, Maraş, İçel ve Niğdede öğretmen okulu öğretmenliği ile müdürlükte ve maarif müdürlüklerinde bulunmuş, millî mücadelede Uşaktaki Müdafaai Milliye de çalışmıştır. Büyük Millet Meclisinin birinci döneminden beri Millet Vekilidir ve kuruluşundanberi de Türk Dil Kurumunda çalışmaktadır. Başlıca eserleri : Divan-ü Lûgat-it-Türk tercüme ciltleri, "Türk Adları veya Türk Büyükleri,, , "Türk Dil Kuralları,, , "Türk Dilinde Ekler ve Kökler,, , "Türk Dilinde Kelime Yapı Yolları,, , "Maraş Tarih ve Coğrafyası,, , "Bektaşilik ve Edebiyatı,, , "Et-Tuhfet-üz-Zekiye Tercümesi,, . Bunlardan başka hikâye, piyes, makale ve destanlardan mürekkep basılmış kitap ve risaleleri de vardır.

Besim Atalay

ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal - Ebedî Şef [1881 - 1938] — Türkiye Cümhuriyetinin kurucusu ve birinci Reisicümhurudur. Hayatı milletimiz için şanlı bir tarih ve hatırası her Türkün gönlünde aziz bir âbide olan Kemal Atatürk, 1881 yılında Selânikte doğdu. Babası Gümrük memurlarından Ali Rıza Efendi isimli bir zat olup genç iken ve Atatürk henüz ilk mektep çağına yeni girmişken ölmüştür. Onun yetişmesinde haylı müessir olan annesi Zübeyde Hanım, oğlunun zaferlerini ve milletçe göz bebeği gibi sevilen bir devlet reisi oluşunu görmek bahtiyarlığına erdikten sonra öldü. Ailesinin ona verdiği ad Mustafa'dır. Kemal ismini askerî rüştiyesindeki bir hocası zekâsının ve çalışkanlığının bir vasfı olarak vermişti. Bu suretle Mustafa Kemal adı ile tanılan aziz kahraman, Sakarya zaferinden sonra Büyük Millet Meclisinin kararı üzerine Gazi unvanile tebcil edildi. Bu unvan eskiden muzafferlerin en büyük rütbesi sayılırdı. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Büyük Millet Meclisi Gazi Mustafa Kemale en lâyık olan soyadını verdi: Atatürk. Nihayet onu kaybettikten sonra yine Büyük Millet Meclisi, hatırasına karşı bütün memleketçe beslenen bağlılığı Ebedî Şef unvanile tesbit etmiştir.

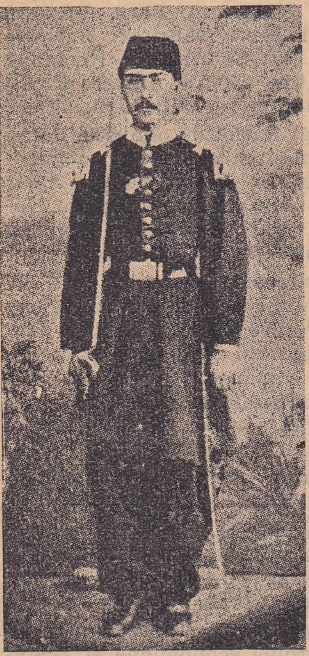

Atatürkün babası Bay Ali Rıza

Atatürk, Selânikte önce mahalle mektebine annesinin arzusu üzerine o zamanki göreneğe uygun olarak ilâhilerle başlamış, biraz sonra babasının tercih ettiği yine Selânikte yeni açılmış olan Şemsi Efendi Mektebine verilmiştir. Fakat babası bu sırada öldüğü için annesi ve kız kardeşile birlikte bir müddet dayısının yanında köy ve çiftlik hayatı geçirdikten sonra Selânik Mülkiye Rüştiyesine kaydedilmişse de orada fazla kalmıyarak imtihanla askerî rüştiyeye girmiştir. Büyük çocuk Mustafaya Kemal ismini ilâve eden zat, bu mektebin ikinci sınıfında iken matematik okutan Yüzbaşı Mustafa Efendidir. Rüştiyeyi daima sınıfının Başçavuşu olarak birincilikle bitiren Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisine, oradan da Harbiye Mektebine girdi. 1904 te Erkâniharp (Kurmay) Yüzbaşısı olarak mektepten çıkınca İkinci Abdülhamit idaresi aleyhinde bulunmak suçile Şama uzaklaştırıldı. Memlekette büyük inkılâplar ihtiyacını henüz mektepte iken sezmiş olan Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey, Suriyenin bir çok yerlerini vazife ile dolaşarak idarenin ve ordunun kusurlarını, halkın çektiklerini görmüş ve resmî işlerinden arttırdığı zamanlarda muhitine bu fena idareye karşı muhalefet ve rürriyete muhabbet hislerini dağıtmıştır. 1906 Ekim ayında bazı arkadaşlarile Şamda "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti,, adile gizli ve ihtilâlci bir cemiyet kurmuş ve bunun bir şubesini de Yafada açmıştı. Ayni cemiyetin faaliyetini Rumeliye de teşmil etmek maksadile Mısır ve Yunanistandan geçerek gizlice Selâniğe geldi ve cemiyetin Selânik şubesini de açtı. Onun Selâniğe gelişinden dört ay sonra İstanbul hükûmeti kendisini Yafada araştırmakla beraber tutulması için Selâniğe emir vermişti. Fakat ona sadık dostları vasıtasile meseleyi haber alan Mustafa Kemal, yine gizlice Yafaya dönmüş, izini kaybettirmiştir.

Atatürkün annesi Bayan Zübeyde

1907 Eylûlünde Kolağası Mustafa Kemal, kendisini Üçüncü Orduya naklettirmek çaresini bulmuş ve Selânikte Müşirlik Erkânıharbiyesinde vazife görürken evvelce kendisinin kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin yerine kaim olan İttihat ve Terakki Cemiyetinde de inkılâp için çalışmıştır. 1908 Meşrutiyet İnkılâbının ilânından sonra ordunun siyasetle uğraşması aleyhinde bulunduğu ve bu fikri İttihat ve Terakki kongresinde ileri sürerek kabul ettirmeğe muvaffak olamadığı için kendisini politika işlerinden çekerek yalnız askerliğe vermiş ve 31 Mart (13 Nisan 1909) da çıkan askerî ihtilâl onun bu fikrindeki isabeti meydana koymuştur. İstanbulda çıkan bu irtica hareketini bastırmak üzere Selânikten gelen Hareket Ordusu erkânıharbiyesinde Mustafa Kemal de vazife almıştı.

İtalyanlar Trablusgarba hücum edince 1911 de Mısır yolile gizlice Bingaziye geçmiş, önce Tobrukta müdafaa teşkilâtını meydana getirmiş, sonra Derne'ye geçerek oradaki kuvvetlerin komutanlığını deruhte etmiştir. Binbaşılığa çıkış haberini Tobrukta iken alan Mustafa Kemal Dernede bir yıl kadar İtalyanlarla çarpışmıştır. O henüz Trablusta iken Balkan Harbi başlamıştı. İstanbula döndüğü zaman harp vaziyeti çok fenalaşmış bulunuyordu. Akdeniz Boğazı Mürettep Kuvvetleri Erkânıharbiye Şubesi Müdürlüğünü aldı. Bu sırada Çanakkale Boğazının müdafaa şartlarını da tetkike fırsat bulmuş oluyordu. Edirnenin geri alınmasında Bolayır Kolordusu Erkânıharp Reisi sıfatile harekâtı tanzim ve idare etmiştir.

Kolağası Mustafa Kemal

Balkan Harbinden sonra Sofya Ataşemiliterliğine tayin edildi. Umumî Harp başladıktan sonra 1914 Aralık ayı sonuna kadar bu vazifede bırakılmış ve o sıralarda Kaymakamlığa (Yarbaylığa) terfi edilmiştir. Memleketin korkunç bir savaşa girmiş bulunduğu sırada Sofyada kalmak istemiyen Mustafa Kemal, faal bir hizmete tayinine dair ısrarlı müracaatları üzerine Tekirdağında henüz teşekkül etmemiş olan bir fırkaya komutan tayin edildi. Kaymakam Mustafa Kemal

Atatürk Çankayadaki köşkünde çalışma odasında.

dığı için bulunduğu vazifede bir şey yapmak imkânı olmadığını gören Mustafa Kemal, İstanbula gelerek 1919 Mayısı ortasında Üçüncü Ordu Müfettişliği vazifesini aldı ve Millî Mücadelenin başına geçmek üzere 19 Mayıs 1919 da Samsuna ayak bastı.

Atatürkün bu tarihten sonra memleketi kurtarmak için giriştiği mücadelelerin bütün teferruatı vesikalarile birlikte Büyük Nutkunda vardır. 1919 Temmuzunda Erzurumda ve aynı yılın Eylûlünde Sıvasta bir kongre topladı. Cümhuriyet Halk Partisinin temeli olan "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti,, Sıvas kongresinde belirmiş ve reisliğe Mustafa Kemal

Bey, o mevhum fırkayı bir ay zarfında muharebeye muktedir seçme bir fırka haline getirmiştir ki Cihan Harbinde büyük bir şöhret kazanan 19 uncu Fırka odur. Arıburnuna çıkarılan düşman askerini bu fırka ile karşılamış ve sahilde durdurmaya muvaffak olarak İstanbulun istilâsını kurtarmıştır ki memlekette kendisine karşı duyulan hürmet ve şükran hislerinin umumîleşmesi bu tarihten başlar. Bu hizmetine karşılık olarak 19 Mayıs 1915 te rütbesi Miralaylığa (Albaylığa) yükseldi. 6-7 Ağustos 1915 te Osmanlı cephesini yandan, Anafartalardan çevirmek üzere çıkan 100 bin kişilik Kiçner ordusunu da mağlûp ederek Osmanlı ordusunun vaziyetini bir defa daha kurtarmış ve o tarihten sonra "Anafartalar Kahramanı,, diye anılmaya başlamıştı. Conkbayırı muharebesinde bir mermi parçası Anafartalar Kahramanının tam kalbi üzerine gelmişti. Fakat cebindeki saate çarptığından saat parçalanmış ve Atatürk kurtulmuştur.

Düşman Çanakkaleden çekildikten sonra Kafkas cephesine gönderilmiş ve Diyarbakırda iken Mirlivalığa (Tuğgeneralliğe) terfi edilmişti. 34 yaşında iken General olan ve ünlü bir komutan olarak bütün memleketçe tanılan Mustafa Kemal Paşa, Kafkas cephesinde iken bir Rus kolordusunu önce ricat manevrasile, sonra mukabil taarruzla yenmiş ve bu mühim askerî hareket Bitlis ve Muşun geri alınmasile neticelenmiştir. Ondan sonra İkinci Ordu Komutanlığı Vekâletine tayin ve bir müddet sonra 1917 de Hicaz Kuvvayi Seferiyesi Komutanlığına nakledildi. Oradan Yedinci Ordu Komutanlığına nakledilmiş, fakat tavsiye ettiği tedbirlerin kabul edilmemesi üzerine bu vazifeden istifa etmiştir.

Bu sırada Veliaht bulunan Vahdeddin Efendi (Altıncı Mehmet) ile birlikte Alman umumî karargâhına gitmiş, bu seyahatte hem son Osmanlı Sultanının karakterini yakından öğrenmeğe, hem de o zamanki Alman şeflerini tanımaya fırsat bulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa 1918 sonlarında Yıldırım Orduları Grupu Komutanlığına tayin edilmişti. Bütün fırsatların artık kaybolduğu bir zamanda onun evvelce ileri sürdüğü tedbirlerin isabeti anlaşıldı ve memleketi ancak onun kurtaracağına inanıldı ama Osmanlı hükûmeti Mondros mütarekesini imzala-

Paşa seçilmişti. O, henüz Erzurum kongresinin sonunda Padişaha bir telgraf çekerek resmî vazifesinden ve askerlikten çekildiğini bildirmiş ve ondan sonra bir komutan sıfatile değil, milletin bir ferdi olarak çalışmıştır. Aziz kahraman 27 Aralık 1919 da Sıvastan Ankaraya geldi ve ilk defa Büyük Millet Meclisini topladı. 23 Nisan 1920 de açılan ilk Büyük Millet Meclisi onu Meclis ve Hükûmet Reisliğine seçmiştir. Bu suretle "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti,, kurulmuş ve Cümhuriyetin ilk temeli atılmış bulunuyordu.

O sıralarda İstanbul düşman orduları tarafın-

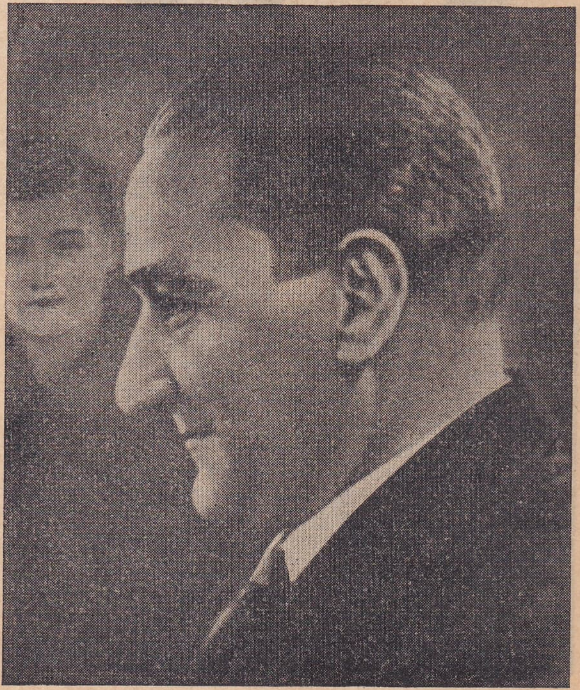

Atatürk bir çocuk bayramı gününde

dan işgal edilmiş ve son Osmanlı Meclisi kapatılmıştı. Vaziyet böyle iken Altıncı Mehmet unvanile son Osmanlı Padişahı olan Vahdeddin ve Sadrazam Damat Ferit, Anadoluda milleti kurtarmak için didinen Büyük Mustafa Kemali idama mahkûm ettiler. Ayni zamanda Anzavur çetelerini ve buna benzer başka çeteleri "Hilâfet Ordusu,, adı altında toplayarak istiklâl için savaşan memleketin öz evlâdı üzerine saldırdılar. Atatürkün bu sıralardaki faaliyeti ve etrafını kuşatan güçlükler akla durgunluk verir. Bir taraftan ordular teşkiline uğraşıyor, öte taraftan ilk Teşkilâtı Esasiye Kanununu hazırlıyor ve aynı zamanda memleketin dört tarafını saran mütecaviz devletlere karşı müdafaa tedbirleri alıyor ve memleketin içindeki muhalefetleri bastırmak için de didiniyordu. Yunanlılar birinci ve ikinci İnönü mağlûbiyetlerinin acısını çıkarmak üzere İngilizlerin ve Cihan Harbi galibi olan Müttefik devletlerin yardımı ve teşviki ile ordularını iki misli takviye ederek Eskişehir, Afyon ve Kütahya gibi şehirlerimizi işgal ve harap etti, müdafaasız halka karşı türlü facialar irtikâp ederek ilerledi. Bizim kuvvetlerimiz Sakaryanın şarkına çekilmişti. Büyük Millet Meclisi bu güç durumu ancak Mustafa Kemalin kurtaracağına inanıyordu. 5 Ağustos 1921 de Meclis, ona bütün Türk Orduları Başkomutanlığını verdi ve haiz olduğu bütün salâhiyetleri de ona bıraktı. Yunan Kralı Kostantin Kütahyaya kadar ilerlemiş ve orada bir harp meclisi kurarak Ankarayı almak ve Türk ordusunu mahvetmek kararını vermişti. Yunanlılar Ankaraya pek yakın yerlere kadar sokulmuşlardı. Ankara halkının bir çoğu Kayseri ve Sıvasa çekilmişlerdi. Büyük asker, düşmanı içeriye çekmek hususundaki tedbirini izah ederken şu meşhur sözleri de söylüyordu: "Hattı müdafaa yoktur. Sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır!,, 23 Ağustostan 13 Eylûl 1921 e kadar yirmi iki gün süren Sakarya Meydan Muharebesinde Mustafa Kemal ordumuzun iki misli olan Yunan ordusuna karşı büyük ve şanlı bir zafer kazanmış ve Büyük Millet Meclisi 19 Eylûlde ona Gazi unvanını ve Müşir (Mareşal) rütbesini vermiştir.

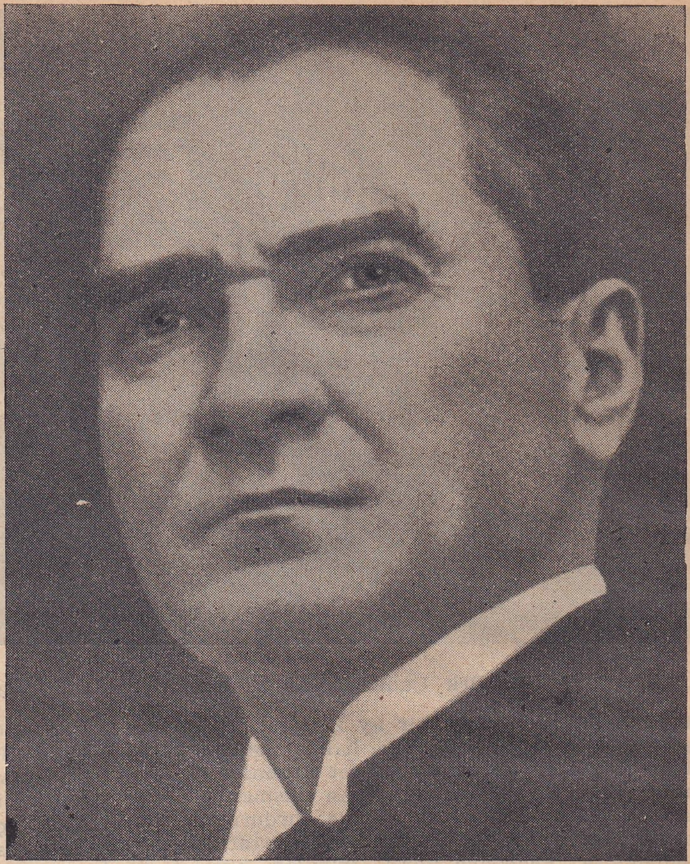

Büyük Ebedî Şef Atatürk inkılâplarını başardığı senelerde.

Atatürk Trakya manevralarında direktifler veriyor.

Sakarya zaferinden son muzafferiyete kadar bir seneye yakın bir zaman geçmiş ve Gazi, nihayet meşhur: "Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!,, kumandasını vererek Başkumandanlık muharebesinde Yunan ordusunu mahvetti ve Başkumandanını da esir alarak 10 Eylûlde bizzat İzmire girdi. Samsuna ayak bastığı günden İzmire girdiği zamana kadar süren üç sene dört aylık uzun mücadele safhalarının her birinde onun unutulmaz hizmetleri vardır. 1923 Ekim ayının 29 unda ilân edilen Cümhuriyetin bânisi ve birinci Re-

Ata, İngiltere Kralile beraber

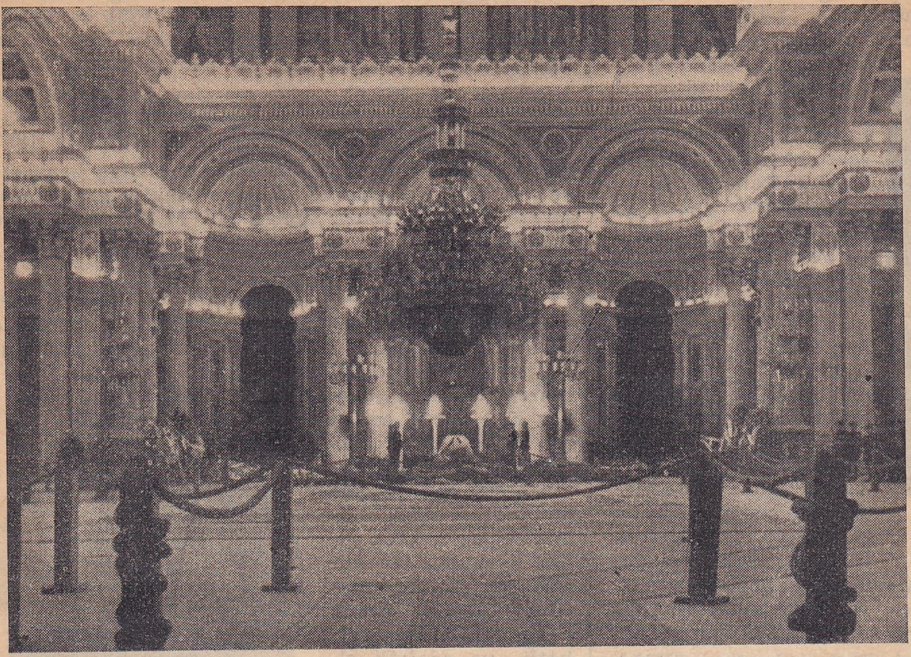

Atatürkün mubarek nâşı, Türk bayrağına sarılı olduğu halde Dolmabahçe sarayının büyük merasim salonunda, altı oku temsil eden altı meşale arasında.

isi odur. Atatürk, kurduğu yeni devleti kuvvetlendirmek, asrın seviyesine çıkarmak için Cümhur Reisliğinde bulunduğu on beş yıl zarfında devamlı ve yorulmaz faaliyetlerle didinmiştir. Millî tarihimizde her biri mühim bir merhale olan içtimaî ve medenî inkılâplarımızı, bütün Şark âleminde örnek teşkil eden garplılaşma ve ilerleme hamlelerimizi ona borçluyuz.

Baştan başa şanlı bir tarih olan hayatı 1938 Kasım ayının onuncu günü saat dokuzu beş geçe ebediyete intikal etti. Varlığı memleket için bir kudret kaynağı olduğu gibi ölümünde bütün milleti mateminin etrafında toplaması Türkiye için ayrı bir kuvvet olmuş ve kurduğu rejim, mücadele ve inkılâbın her safhasında en yakın arkadaşı olan İsmet İnönü'nün temiz ve kudretli ellerinde sarsılmadan devam etmiş ve gelişmiştir.

Muazzam Atamıza ait bu kifayetsiz satırları Millî Şefimiz Büyük İsmet İnönü'nün şu güzel cümlesile bitirelim:

"Eşsiz kahraman Atatürk, vatan sana minnettardır!,,

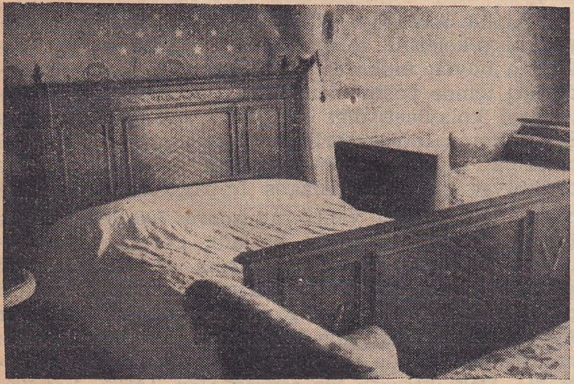

Büyük Ata, son günlerini Dolmabahçe sarayının bu odasında geçirdi, ve bu karyolada ruhunu teslim etti.

★

Atatürk, uzuna yakın orta boylu idi. Endamı pek biçimli olduğu için daima daha boylu hissini vermiştir.

Omuzlarile göğsünün geniş ve dolgun olması gövdesine dikkati çeken bir tenasüp temin ederdi.

Vücudunda baştan ayağa kadar tam bir âhenk vardı ve hiç bir estetik noksanı göze çarpmazdı.

Duruşunda heykelî bir mehabet, hareketlerinde canlı ve çalâk, ayni zamanda zarif bir mümtaziyet gözleri alırdı.

Başı, omuzlarile göğsünün genişliğine uygun gelecek surette irice ve gayet biçimli olmakla beraber altın sarısı saçlarla da süslü idi.

Bu müstesna saçlar, iki yanı daha açık olduğu için genişliği artan güzel bir alın mesafesi bıraktıktan sonra başlıyarak arkaya doğru sımsıkı taranmış bulunur ve o erkek baş üstünde bir aslan yelesini hatırlatırdı.

Çatık ve kavisli olmıyan gür kaşlar şahlanmış gibi yukarıya ve tersine kıvrılarak yüzün hususiyetini arttırırdı. Ve o gür kaşların altında irice, hafif şehlâ olan gök mavisi gözler, mânası her an değişen ışıklarla parıldar ve şimşeklenirdi.

Elmacıklar biraz çıkık, gözlerin arası epeyce açık olduğundan o geniş cephenin altında sima da karşıdan geniş görünür ve burun, kusursuz

Bütün Türk milleti, Büyük Atasının ölümünü sonsuz bir ıstırapla karşıladı ve onun mubarek nâşını göz yaşlarile takip etti.

olmakla beraber, dolgun kanatlarile bu adalî yüzün ehemmiyetini besliyecek derecede büyük dururdu. Hele kanatların belirtili kımıldanışları mizaçtaki fazla duyarlığı meydana vururdu.

İnce dudakların sımsıkı kapanışı, irice çenenin sağlam duruşu ruhundaki irade kudretini anlatan bir mâna taşırdı.

İnce, uzun parmaklı eller, yıkıcılığı değil, yapıcılığı ifade eden sanatkâr elleri, âhenkli jestlerle zarafet ve talâkatini arttıran o güzel eller, Atatürkün hüviyetini tamamlar, daima en esaslı noktaları ve varılması lâzım ufukları işaret ederdi.

★

ATAY, FALİH RIFKI [Doğ. 1894] — Tanınmış edip ve gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Hoca Halil Hilmi Efendinin oğludur. Edebiyat Fakültesinde yüksek tahsilini bitirmiştir. 1908 İnkılâbından sonra Tanin gazetesile yazı hayatına girmiş, bir taraftan gazete ve mecmualara yazmakla beraber 1913 te Babıali Mektupçu Kalemine, sonra Dahiliye Hususî Kalemine kâtip olmuştu. 1914 teki Birinci Cihan Harbinde yedek subay oldu ve harp sonunda Bahriye Hususî Kalemi Müdür Muavinliğinde ve Çarkçı Mektebi edebiyat hocalığında bulundu. İki arkadaşile o zaman Akşam gazetesini kurmuşlardı. (Akşam) daki makalelerile millî hareketlerin aleyhinde bulunanlara karşı şiddetli kalem mücadelesi yapanlardandır. 1922 de Boludan Millet Vekilliğine seçilmişti. O zamandanberi Büyük Millet Meclisi üyelerindendir. "Hâkimiyeti Milliye,, ve "Milliyet,, gazetelerinin başmuharrirliklerinde bulunduğu gibi "Ulus,, un başmuharriridir. Kitap halinde neşredilen eserleri şunlardır: "Ateş ve Güneş, Deniz Aşırı, Yeni Rusya, Moskova - Roma, Faşist Roma, Zeytin Dağı, Roman, Eski Saat, Londra Konferansı Mektupları, Taymis Kıyılarında, Hind.,,

Falih Rıfkı Atay

ATAULLAH EFENDİ — Bk: Şanizade.

ATÂYİ, Ahi Çelebi [Ölm. 1437] — On beşinci asır başlarında yaşamış en eski şairlerimizdendir. İkinci Muradın Vezirlerinden Hacı İvez Paşanın oğludur. Asıl adı Ahi Çelebi olduğu halde şiirde kullandığı Atâyî mahlâsile tanınmıştır. Bursalı şair Ahmet Paşadan önce yetiştiği halde nazmının üslûbu onunki kadar iyidir denebilir. Bursada babasının mezarı yanında gömülüdür.

ATÂYİ, Atâullah - Nev'izade [1583 - 1634] — On yedinci asır başlarında tanınmış âlim ve şairlerimizdendir. Şair Yahya Nev'înin oğludur. Asıl ismi Atâullah olup şiirde Atâyî mahlâsını kullanmıştır. Müderris olmuş, sonra Kadılıkla Lofça, Silistre, Rusçuk, Tırnova, Manastır, Turhal gibi bir çok yerleri dolaşmıştır. En meşhur eseri son vazifesi olan Üsküp Kadılığında iken yazdığı (Hadikat-ül-Hakayik fi Tekmület-ül-Şekayik) adını taşır ki Taşköprülüzade Ahmet Efendinin eseri olan Şekayikı Numaniye,, nin zeylidir ve biyografiye ait olup 1557 - 1632 tarihleri arasında geçen Osmanlı âlim ve şairlerini muhtevidir. Bundan başka beş uzun parçadan mürekkep (Hamsei Atâyî) diye maruf bir eseri, bir divanı, fıkıha dair bir kitabı vardır. Sâkiname'si de meşhurdur.

ATIF EFENDİ, Kuyucaklı Mehmet [Ölm. 1846] On dokuzuncu asır başlarında yaşamış ve matematiğe ait eserlerile tanınmış âlimlerimizdendir. Kadılıklarda dolaşmış, İstanbulda ölmüş, Edirnekapısı civarına gömülmüştür. "Nihayet-ül-Elbap fi Şerh-il-Hesap,, isimli bir eseri ve "Bahaüddin Amili'nin,, "Teşrih-ül-Eflâk,, adlı kitabının tercümesi vardır.

§ Bu zatın torunu olan Kuyucaklızade Mehmet Atıf Bey Mülkiye Mektebi ile Hukuktaki Mecelle derslerile ve Mecelle şerhine dair olan değerli eserile meşhur olmuş bir hukuk âlimidir ki 1851 de İstanbulda doğmuş, 1898 de ölmüştür. Atıf Beyin oğlu Kemal Atıf da iyi yetişmiş bir hukuk âlimimizdi ki Afganistanda hukuk müşaviri iken seyahat için Hindistanın Delhi şehrinde bulunduğu sırada 1934 te ölmüştü. İkinci oğlu Hazım Atıf Kuyucak 1897 de İstanbulda doğmuş, tahsilini Amerikada genişletmiş, Robert Kollejde ve Mülkiye Mektebinde Profesörlük ettikten sonra Zonguldak Millet Vekilliğine seçilmiştir.

ATTİLÂ, Atlı Han [395 - 453] — Türk soyundan Hunların orta çağlarda en büyük hükümdarı ve cihangirlik tarihinin mühim bir simasıdır. Romalıları ezdiği için Romalılarca tabiatile barbar diye tavsif edilen bu büyük Türk Hakanı Roma tarihçilerinin tesiri altında kalan bazı Avrupa müelliflerince de orta çağın korkunç bir hükümdarı olarak anlatılır. Fakat Attilâ kendi milleti için şefkatli ve adaletli olmakla meşhurdur. Düşmanlarına amansız olması da yaşadığı devrin umumî ve tabiî bir neticesi ve cihangirlik ihtirasının icabı idi. Attilânın hükümdarlığından önce Hunlar Tunanın şimalinde mühim ve Romalıları haraca bağlıyacak derecede kuvvetli bir devlet teşkil etmişlerdi. Fakat bu devleti bir İmparatorluk haline getiren odur.

Attilâ

Babasının adı Muncuk'tur. Onun sağlığında çocukluğunun bir kısmını bir sulh rehinesi olmak üzere Romada geçirmiş, Romalıların dillerini, siyaset ve askerlik teşkilâtını, hele kendi milleti hakkındaki niyet ve kinlerini iyice öğrenmişti. Babasının ölümü üzerine yerine amcası Roa veya Rugilas hükümdar olmuş, onun da ölmesi üzerine Attilâ, kardeşi Beleda ile ortak olarak hükümdarlığa geçmişti. Attilânın Asya seyahatinde asker, Beleda'ya isyan etti ve onu ortadan kaldırdılar. Bu suretle hükümdarlıkta yalnız kalan Attilâ 442 tarihinde müstakil olarak Hun devletinin başına geçti. Bu devletin hududu Tuna boyundan Çin Seddine kadar uzanıyordu. Merkezi de şimdiki Budapeştenin civarında, Macarların ona nisbetle Etzelburg yani Attilâ şehri adını verdikleri mevkide idi.

Attilâ Avrupayı istilâya başlamadan önce Asyadaki ülkelerini dolaştı, onlara düzen verdi. Teşkilâtta büyük mahareti meşhurdur. Nihayetsiz hudutları içinde posta menzil teşkilâtı kurarak haberleşmeyi kolaylaştırdığı söylenir. Avrupa istilâsına Şarkî Roma İmparatorluğu ile başlamış ve İstanbul civarına Büyükçekmeceye kadar gelerek kendine teslimiyet gösteren Bizans İmparatorunu haraca bağlamıştı. Bunu yaptıktan sonra 700 bin atlı ile Batıya doğru yürümeğe başladı. Cermanyayı, Golüvayı çiğnemiş, Parisin civarına gelerek Orlean'ı almıştı. Hun tehlikesine karşı Avrupa milletleri bir ittifak yaptılar ve Roma kumandanı meşhur Aetyus'un emri altında birleştiler. İki büyük ordu müthiş bir şekilde çarpıştı. Fakat zafer neticelenmedi. Pek ihtiyatlı bir serdar olan Attilâ, kendine hücum etmekten çekinen düşmanlarına saldırmaya lüzum görmemiş ve asla bozgun vermiyerek ertesi

yıl istilâya tekrar başlamak üzere memleketine dönmüştü. Müttefikler de onu takibe cesaret edemiyerek bu çekilişi bir zafer suretinde ilân ettiler. Attilâ kale kuşatmaya alışık olmayan askerini bir sene zarfında bu iş için dahi hazırlıyarak ertesi yıl tekrar Avrupa istilâ muharebelerine başladı. İtalyaya indi. Milâno gibi şimalî İtalyanın başlıca şehirlerini istilâ ve tahrip ettikten sonra Roma önüne geldi. İmparator Valentinien, Romayı çiğnememesi için Papanın delâletine müracaat etmişti. Dinî duygulara karşı pek saygılı olan Attilâ, Papanın ricası üzerine Roma İmparatorunu haraca bağladıktan sonra memleketine döndü.

Bir yıl önce onu Katalonya sahralarında karşılamış ve durdurmaya muvaffak olmuş bulunan Roma serdarı Aetyus bu defa hiç bir hareket gösterememiş ve bir yıl önceki şöhretini kıskanan İmparator Üçüncü Valentinien bu korkaklığını bahane ederek Aetyus'u elile öldürmüştü.

Attilânın niyeti bundan sonra Doğuya dönmek, bütün Çini aldıktan sonra yine Avrupaya avdet etmek ve orta çağlardaki insanların bildikleri başlıca ehemmiyetli memleketleri alarak bütün dünyaya hâkim olmaktı. Fakat İldiko adlı bir kadınla evlendiği gecenin sabahında yatağında ölü olarak bulundu. Onun eski Türkler arasında adı Atlı Handır.

AVNİ BEY, Yenişehirli **[1826 - 1883]** — Divan tarzında, fakat çok kuvvetli eserlerile tanınmış, yenilik cereyanlarına uzak kalmakla beraber on dokuzuncu asır sonlarındaki edebî hayatımızda yer tutmuş şairlerimizdendir.

Hüseyin Avni Bey

Hüseyin Avni Bey Yenişehirde doğmuştur. Oranın eşrafından Bekir Paşanın oğlu, meşhur Yenişehirli Şeyh Nazif Efendinin damadıdır. Bağdatta Divan Kâtipliğinde ve İstanbul Bidayet Mahkemesi Azalığında bulunmuştur. Mevlevî tarikatine mensuptu. İstanbulda öldü. Bahariye Mevlevîhanesine gömüldü. Şiirleri Divan tarzının dört başı mamur örneklerindendir. Üslûbu Nef'inin üslûbuna benzetilir. Farsça şiirleri de kusursuzdur. Basılmış divanı varsa da şiirlerinin hepsini muhtevi değildir.

AYAKLI KÜTÜPHANE MEHMET EMİN **[Ölm. 1808]** — On sekizinci asır sonlarında İstanbulda islâmî bilgiler bakımından çok şöhret kazanmış ve bir hayli tanınmış ilim adamı yetiştirmiş âlimlerimizdendir. Antalyalıdır. Memleketinde ve İstanbulda medrese bilgilerini mükemmel surette tahsil ederek hafızası çok kuvvetli ve pek çalışkan olmasından dolayı Ayaklı Kütüphane lâkabile tanınmıştır. Meşhur âlimlerden Tatarcık Abdullah Efendi ile Gelenbevî İsmail Efendi bu zatın talebesindendir. Ayaklı Kütüphane İstanbulda ölmüş ve Seyyidahmet deresi civarına gömülmüştür.

AYAS PAŞA **[1482 - 1539]** — Kanunî Sultan Süleyman zamanında üç yıl kadar Sadrazamlık etmiş, Yavuz Sultan Selim ile Süleyman devirlerindeki bir çok harplerde yararlık göstermiş Vezirlerdendir. Aslı Avlonyalı olduğu rivayet edilir. Yeniçeri Ocağından yetişmiştir. Yeniçeri Ağası olmuş, Yavuz Selim ile Mısır seferinde, Süleyman zamanında Suriye Valiliğinde ve Korfo muharebesinde bulunmuştur. Bir aralık rütbesi alınarak hapse konmuşsa da sonra affedilerek ehemmiyetli devlet hizmetlerinde kullanılmıştı. Mısırda Tumanbay'ı esir alan odur ve o zaman Yeniçeri Ağası idi ve Ayas Ağa diye meşhurdu.

Sadrazamlığı İbrahim Paşanın öldürülmesinden sonra yani 1536 tarihlerindedir ve ölümüne kadar mevkiini muhafaza etmiş, vebadan ölerek Eyübe gömülmüştür. İstanbulda Fındıklı ile Taksim arasındaki semt hâlâ onun adını taşır ki vaktile buralarda bir çok binaları ihtiva eden büyük havuzlu bir bahçesi varmış.

AYETULLAH BEY **[1845 - 1878]** — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış edip ve gazetecilerimizdendir. Abdurrahman Sami Paşanın torunu ve Suphi Paşanın büyük oğludur. Mısırda doğmuş, değerli hocalardan hususî, fakat zamanına göre pek iyi tahsil görmüş ve fransızca da öğrenmişti. Babıali Tercüme Odasında, Balebek Kaymakamlığında, Tuna Mektupçuluğunda bulundu ve Erzurum Mektupçuluğundan dönerken Tercanda otuz yaşında iken öldü. Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi İkinci Abdülhamit idaresi aleyhine uğraşmış, hür mizaçlı, sanatkâr ruhlu ve ateşli bir zat imiş. Eski (Vakıt) gazetesinde makaleleri ve (Basiret) gazetesinde başmuharrirliği vardır. Ziya Paşanın Rüya'sı gibi Âlî Paşa aleyhinde (Rüya) adlı bir risalesi vardır.

Ayetullah Bey

Volney'in meşhur "les Ruines,, adlı eserini "Tüdmür harabeleri,, ismile kısmen tercüme ve neşretmişti. Ayetullah Bey, Hamdullah Suphi Tanrıöğerin en büyük kardeşidir.

AYDIN BEY — Aydınoğulları denen ve Aydınelinde hüküm süren Türk sülâlesinin başıdır. Konyadaki Selçuk devleti dağılıp da yerine bir çok küçük Beylikler kurulduğu zaman Aydın Bey de Vali iken istiklâl kazanmış ve Ayasluğu merkez yapmıştı. Güzelhisarın adı da o zaman Aydın ismine çevrilmiş ve o bölgeye Aydıneli denmiştir. Aydın Bey on dördüncü asrın başlarında yaşadı. O öldükten sonra yerine oğlu Mehmet Bey, ondan sonra İsa Bey geçmiş ve Yıldırım Bayezit zamanında Aydıneli Osmanlıların bir vilâyeti olmuştur.

AYKAÇ, Fazıl Ahmet **[Doğ. 1884]** — Tanınmış ediplerimizdendir. Divaniye Mutasarrıfı iken ölen Mehmet Cemal Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Nümunei Terakkide, Gümüşhane Rüştiyesile Musul İdadisinde okumuş, bir müddet İstanbulda (Sanayii Nefise Mektebi) ne devam etmiştir. Fransızcasını Fransız Lisesinde öğrenmiş, Paristeki (Ecole Libre des Sciences Politiques) in muhabere ile yapılan tedrisatını takip ile tamamlamıştır. 1908 İnkılâbından sonra İstanbuldaki gazete ve mecmualarda il-

mî makaleleri ve mizahî manzumelerile tanınmaya başlamıştır. İstanbul Muallim Mektebinde, Güzel Sanatlar Mektebinde, Galatasarayda terbiye, edebiyat, felsefe ve fransızca, estetik dersleri okuttu. Bir aralık Düyunu Umumiye Türk Dayinler Vekilliği Kâtipliğinde bulundu. Dördüncü devrede Büyük Millet Meclisine Elâzığ'dan seçilmişti. O zamandanberi Millet Vekillerindendir.

Fazıl Ahmet Aykaç

Kitap şeklinde çıkan eserleri şunlardır: Terbiyeye Dair, Kırpıntı, Divançei Fazıl, Tarih Dersi, Şeytan Diyor ki, Harman Sonu.

AYNÎ, Mehmet Ali [Doğ. 1869] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. Serfiçede doğmuştur. Babası Necip Sipahidir. Aynîoğulları diye tanılan soyu vaktile Konyadan oraya göçüp yerleşmişler. Serfiçe ve Selânikte tahsile başlamış olan Mehmet Ali Aynî, Soğukçeşme ve Gülhane Rüştiyelerinde okumuş ve Mülkiye Mektebinden 1888 de çıkarak Edirne İdadisi muallimliğile memurluğa başlamış, Dedeağaç, Halep ve Diyarbakır İdadî ve Maarif Müdürlüklerinde, Kosova ve Kastamonu Mektupçuluklarında, Karesi ve Lazkiye Mutasarrıflıklarında Harput ve Trabzon Valiliklerinde, İstanbul Dok Şirketi Fenerler İdaresi Müşavirliğinde bulunmuştur. Trabzon Valiliğinden sonra İstanbul Darülfünunu Felsefe Müderrisi olmuştu. Daha sonra Darülfünunda tasavvuf tarihi ve Harbiye ile Harp Akademisinde siyasî tarih de okutmuştur. 1926 da Amerikada Milletler Arası Felsefe Kongresinde, 1930 da İngilteredeki kongrede Türk delegesi olarak bulunmuştur.

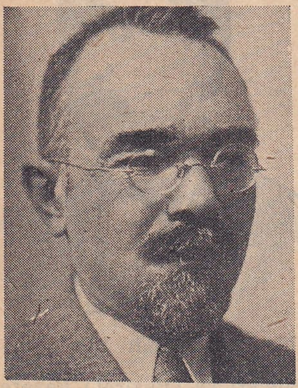

Mehmet Ali Aynî

Kitap şeklindeki eserlerinden başlıcası şunlardır: Gazalî, İlim ve Felsefe, Farabî, Hacı Bayramı Veli, İsmail Hakkı (fransızca), Demokrasi Nedir?, Tasavvuf Tarihi, Ruhiyat Dersleri, İbni Arabî ve bu eserin fransızcası, Tarihi Edebii Âlem (fransızcadan), Örfiyatı Siyasiye ve Ahlâkiye.

Mehmet Ali Aynî'nin 75 inci yılı jübilesi İstanbul Üniversitesi Felsefe zümresince 1944 başında yapılmıştı.

§ Bu zatın sekiz yaş küçük kardeşi Hasan Tahsin Aynî de tanınmış ilim ve iktisat adamlarımızdandır. O da Serfiçede 1877 de doğmuş, Mülkiye Mektebinden 1896 da birincilikle çıkarak Maarife intisap etmiştir. Kabataş Lisesi, Yüksek Ticaret Lisesi Müdürlüklerinde, Divanı Muhasebat Azalığında, beş yıl kadar Maliye Müsteşarlığında, Islahatı Maliye Komisyonu Âzalığında, bir çok liselerle Mülkiye Mektebi ve Hukuk Fakültesi iktisat ve maliye muallim ve Müderrisliklerinde bulunmuş, 1937 de tedris hayatının kırkıncı yılı münasebetile Mülkiye Mektebinde onun için merasim yapılmıştı. Okuttuğu derslere ait olarak başlıca: İlmi Servet Dersleri, İlmi Malî, Mebadii İktisat ve iki arkadaşile birlikte Charles Gide'den tercüme ettiği dört ciltlik İlmi İktisat neşrolunmuştur. Bunlardan başka gazete ve mecmualarda bilhassa iktisat ve maliyeye ait bir çok makaleleri vardır. Almanca neşredilen Büyük Malî Kamus için Türkiye maliyesi hakkında kendisinden istenen bir etüt, kamusta neşredildikten sonra ayrıca bir broşür olarak da çıkmıştır.

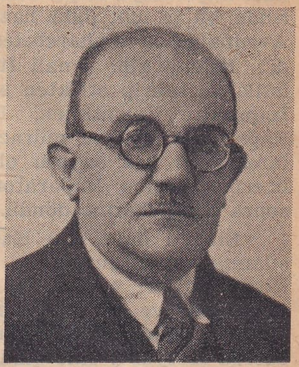

Hasan Tahsin Aynî

AZİZ EFENDİ, Ali Aziz [Ölm. 1798] — On sekizinci asır sonlarında Muhayyelât adlı eserile tanınmış ve Berlin Elçiliğinde bulunmuş yazı adamlarımızdandır. Girit Defterdarı Tahmisçi Mehmet Efendinin oğludur. Kandiyede doğmuş, gençliğinde İstanbula gelerek Saray Silâhşorluğunda, Sakız Mutasarrıflığında ve siyasî memuriyetle Bağdatta bulunmuştur. 1796 da Prusya Elçisi olarak Berline gönderilmiş ve iki yıl sonra orada ölmüştür. Muhayyelâtı Aziz Efendi diye şöhret bulan eseri 1851 de basılmıştır. Masal nevinden garip hikâyeleri muhtevi bir kitaptır. Aziz Efendinin bir divan teşkil edecek kadar şiirleri de varmış, fakat kaybolmuş.

AZİZ EFENDİ, Medenî Aziz [1842 - 1895] — Türk Musiki üstatlarındandır. Medinede doğmuştur. Medenî Aziz Efendi denmesi de bundandır. İlk gençliğinde İstanbula gelmiş, Kazasker Mustafa İzzet Efendiden musiki öğrenmeğe başlamış, Hafız ve sesi güzel olduğu için Abdülâziz sarayına imam, sonra da Sultanlara musiki hocası olmuştu. Galata Gümrüğü Müdürlüğünde, Posta Nezareti Muhasebeciliğinde, Kız mektebi müdürlüğünde bulunmuş, Dilsiz ve Körler Mektebinde körlere musiki hocalığı etmiştir. Kız rüştiye mektepleri müfettişi iken öldü. Besteleri ve şarkıları vardır.

AZMİZADE HALETÎ — Bk. Haletî.

AZİZ İDRİS BEY, Hekim - Kırımlı [1840-1878] Hekimlik tahsilini Türkçeye çevirenlerden ve Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniyeyi kuranlardandır. İstanbulda doğmuştur. Ailesi Kırımlı olduğundan Kırımlı diye tanınmıştı. Askerî Tıbbiyede emrazı dahiliye ve kimya okutmuş ve Mülkiye Tıbbiyesinde de Müdürlük etmiştir. Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniyeyi kuranlardan olduğu gibi orada reisliği de vardır. Kimyayı Tıbbî, Emrazı Umumiye isimli eserleri neşrolunmuştur. 38 yaşında ölmüş ve Edirnekapısı dışına gömülmüştür.

Kırımlı Aziz Bey o zaman Tıbbiye Mektebi Nazırı olan Marko Paşa ile birlikte Rus Harbinde yaralı askerlerimize yardım için bir cemiyet kuranlardan ve Türkiyede şimdi "Kızılay,, dediğimiz eski "Hilâliahmer,, cemiyetinin meydana gelmesine ilk yardım edenlerdendir.

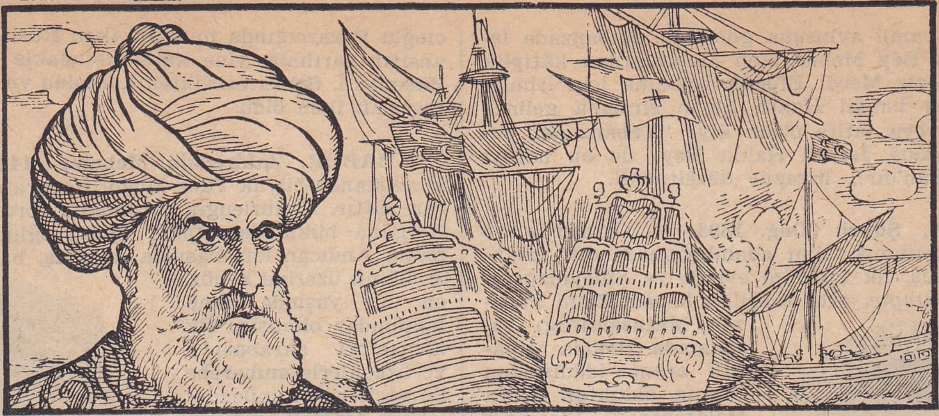

B

BABA İSHAK, Kefersudî [ölm. 1241] — On üçüncü asır ortalarına doğru Anadoluda Peygamberlik davası eden ve Selçuk Devletine isyan eden bir Türkmen Şeyhidir. Halep civarında Kefersut denen bir karyeye mensup olan bu adam Malatya civarında kendine inananları devlete karşı isyan ettirmiş, Tokat, Amasya taraflarını ele geçirmişti. Bu isyan Selçukileri çok ürküttü. O zaman hükümdarlıkta İkinci Gıyaseddin Keyhusrev bulunuyordu. Onun Emîrlerinden Hacı Mubarizüddin Armağan Şah'ın gayretile Baba İshak ele geçirildi ve öldürüldü. Babaîler hayli güçlükle dağıtıldı. Baba İshaka taraftarları Baba Rasulûllah derlerdi.

Baba İshakın kurduğu mezhep tasavvuf çeşnilidir. İnanışları Şâmânîliğe benzemekte, Müslümanlık emirlerile ibadetlerini çok geniş anlamakta idi. Bektaşiler, Kızılbaşlar, Tahtacılar, Çepniler gibi muhtelif isim taşıyan dinî ve mezhebî zümreler Babaîlere çok yakındırlar.

BABANZADE ZİHNİ PAŞA [1850 - 1929] — Son asırda tanınmış ilim ve idare adamlarımızdandır. Bağdatlı meşhur Baban ailesinden olup Süleymaniyede doğmuş, Bağdatta okumuştur. Midhat Paşanın Bağdat Valiliğinde Mühürdarlığında bulunmuş, sonra Bağdat Mektupçusu olmuştu. Bir çok Mutasarrıflıklarda, Adana, Yanya ve Hicaz Valiliklerinde bulunmuştur. "İlim ve İslâm, Mikyas-ül-Ahlâk, Kuvayı Maneviye, İslâmda Hilâfet„ isimli eserleri ve "Tevsii Mezuniyet„ adlı bir risalesi vardır. Arapçadan Savab-ül-Kelâm adlı bir tercümesi de neşredilmiştir. İstanbulda ölmüş, Edirnekapısı mezarlığına gömülmüştür. İlim adamlarımızdan Babanzade Naim, Babanzade İsmail Hakkı Beylerle Profesör Şükrü Baban bu zatın oğullarıdır.

Babanzade Zihni Paşa

§ Büyük oğlu Babanzade Ahmet Naim Bey [1872 - 1934] Bağdatta doğdu. Galatasaray Lisesile Mülkiye Mektebinde okudu. Bir müddet Hariciye Nezaretinde bulundu. Maarif Nezaretinde Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğünde, Telif ve Tercüme Dairesile Maarif Meclisi Âzalıklarında, Darülfünun Felsefe Müderrisliğinde bulunmuş, bir müddet Âyan Âzalığı da yapmıştır. Felsefe dersleri, İlmünnefis ve iki büyük cilt olan Buhari Hülâsası tercümesi ve Paul Janet'nin "Felsefe İlim midir?„ eserinin tercümesi neşredilmiştir. Tasavvufa vâkıf olup Halvetî tarikatine mensuptu. Halûk, dürüst, dindar fakat biraz mutaassıp bir zattı. M. Cevdet İnancalp'ın "Müderris Ahmet Naim„ adlı bir eseri vardır.

Babanzade Ahmet Naim

§ Naim Beyin kardeşi Babanzade İsmail Hakkı Bey [1876-1913] Bağdatta doğmuş, Galatasaray Lisesile Mülkiye Mektebinde okumuş, Hukuk Mektebinden de diploma almıştı. 1908 den sonra Tanindeki siyasî makalelerile tanındı. Mebus ve bir aralık Maarif Nazırı oldu. Mülkiye Mektebile Hukuk Mektebinde hukuku esasiye dersleri okuttu. Ali Reşat Beyle beraber Bismark ve Dreyfüs adlı iki eser neşretmişlerdi. Hukuku Esasiye isimli eseri de neşredilmiştir. Henüz çalışacak çağda öldü

Babanzade İsmail Hakkı

ve Bayezit camii avlusuna gömüldü. Babanzade İsmail Hakkı Bey Mebus iken Mebuslardan kâtiplik eden Abdülâziz Mecdi Efendi, yoklama için isimleleri okurken İsmail Hakkı Beyin sırasına gelince yanlışlıkla veya lâtife olsun diye "Yabanzade,, suretinde okumuş, İsmail Hakkı Bey de bu hatayı derhal "Baban'dır!,, itirazile düzeltmişti.

BABAN, Şükrü [Doğ. 1893] — Derslerile ve yazılarile tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuş, ilk tahsilini evinde ve Süleymaniyedeki Taşmektepte, orta tahsilini babası Zihni Paşanın Mutasarrıflığı zamanında Boluda yaparak oranın idadisinden mezun olduktan sonra Galatasaray Lisesine girmiş ve oradan ikincilikle çıkmıştır. 1908 de Meşrutiyetin ilânından sonra İkdam ve Tanin gazetelerinde muharrirliğe başlamıştır. O sıralarda Parise giderek hem Hukuk Fakültesini, hem de Siyasî İlimler Mektebinin malî kısmını üç yıllık tahsil müddetinde bitirmiştir. Dönüşünde Hariciye Nezareti Matbuat Umum Müdürlüğü dairesinde, Mısır Fevkalâde Komiserliği Kâtipliğinde bulunmuş, Mısırdan dönüşte, Tanin, fransızca Hilâl, Tercümanı Hakikat gazetelerinde çalışmıştır. Bir aralık Moskovaya giden İktisat heyetinde âza olarak bulundu. Mustafa Arif Beyin Dahiliye Nazırlığında Kalemi Mahsus Müdürlüğünü yaptı. Sonra Tercümanı Hakikat gazetesi sahip ve başmuharriri olarak beş altı yıl yalnız gazetecilikle meşgul oldu. Daha sonra Şeker ve Petrol İnhisarı hukuk müşaviri olmuş ve bu sıralarda Mülkiye Mektebine Profesör seçilmiştir. Bir çok yıl Maarif Vekilliği Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğünde bulundu. Tekrar Mülkiyede Profesörlüğe dönerek Üniversitenin yeni kuruluşunda umumî iktisat ve doktrin dersleri Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edildi. Şimdi Hem Üniversitede, hem de Yüksek Ticaret Okulunda Profesördür.

Şükrü Baban

Umumî İktisat ve Doktrin adlı kitapları basılmıştır. Sosyal Ekonomi Politikası isimli eseri de taş basmasile çıkarılmıştır.

BABA NİMETULLAH [Ölm. 1496] — On beşinci asır Türk âlimlerinden ve Nakşıbendî tarikatinin büyüklerindendir. Azerbaycanın Nahcıvan şehrinde doğmuş, orada okumuş, sonra Anadoluya göçerek Akşehirde yerleşmiş ve burada ölmüştür. Akşehir dışarısında gömülüdür. "Fevatih-ül-İlâhiye vel Mefatih-ül-Gaybiye,, isimli tefsiri meşhurdur. "Gülşeni Raz,, a farsça bir mufassal şerh yaşmıştır. Bunlardan başka Muhiddini Arabînin "Fusus-ül-Hikem,, isimli eserine ve "Tefsiri Kadî,, ye haşiyeler yazmıştır. Tasavvufa ait "Hidayet-ül-İhvan,, isimli bir eserile "Risalet-ül-Vücut,, adlı bir risalesi de vardır.

BABA ORUÇ, Barbaros'un kardeşi — Bk. Oruç Reis.

BABA PAŞA, Pehlivan İbrahim Ağa [ölm. 1820] — 1809 Rus Harbindeki yararlığı ile meşhur kahramanlarımızdandır. Asıl adı Pehlivan İbrahim Ağadır. Dergâhıâli Kapıcıbaşılarındandı. İkinci Mahmut zamanındaki Rus cenginde Silistre civarındaki Tatarcık karyesinden 60 bin Rus üzerine yapılan hücumda çok yararlığı görüldüğü için kendisine Vezirlik verilerek Baba Paşa diye meşhur olmuştu. Hacıoğlu Pazarcığında muhafız iken Ruslar tarafından ansızın sarılmış, yine karşı koymakla beraber esir düşmüştü. Sonra esirlikten kurtuldu ve Karlıeli Mutasarrıfı iken öldü.

BABÜR, Zahireddin Mehmet [1483 - 1530] — Hindistanda büyük Türk-Moğol İmparatorluğunu kuran zattır. Timurlengin torununun torunlarındandır. Fergana hükümdarı Ömer Şahın oğludur. Ferganının Andıcan kasabasında doğmuş, babasının 1494 te ölümü üzerine henüz on bir yaşında iken hükümdar olmuştu. İlk zamanları akrabasile ve Özbeklerle muharebe ile geçti ve bu mücadelelerde pişerek oralarda tutunamıyacağını anlayınca Afganistana geçip Kâbili aldı. Bir müddet orada yerleştikten sonra 1505 te Hindistana girmeğe başladı. 1523 te Lahur'u, ondan sonra da Delhi Sultanı İbrahimin yüz bin kişiden ve bin filden mürekkep ordusunu on iki bin süvari ile yenerek Delhiyi ve Agrayı aldı ki bu muharebede Babür ordusunda Osmanlı Türklerinin idaresinde topçu bataryalarının bulunması zaferin en mühim sebebi olmuştur. Babür 1527 de Raçputları yenerek bütün Şimalî Hindistana hâkim oldu. Bu suretle dünyanın en muhteşem İmparatorluklarından biri meydana gelmiş oluyordu ki bu devletin istiklâl ve şevket devri 1707 senesine, zaaf ve inhilâl müddeti de 1857 yılına kadar sürmüştür.

Babür Şah

Babür Agrada ölmüş ve cenazesi sonradan Kâbile götürülerek şehir dışında mükemmel bir türbeye gömülmüştür. Babür muharebe meydanlarında kahraman olduğu gibi ilim ve edebiyat sahasında da geniş bir bilgiye sahipti. Aldığı memleketlerde camiler, saraylar, hanlar, yollar, bahçeler ve havuzlar yaptırmıştır. Harbe ve fikir hayatına olduğu kadar zevkine ve eğlencesine de düşkünmüş.

Babürname adile Çağatay türkçesile hâtıralarını yazmıştır ki bu eser Abdurrahman Han tarafından farsçaya ve Pavet de Courteille tarafından da fransızcaya ve başka biri elile de ingilizceye çevrilmiştir. Bundan başka türkçe ve farsça şiirleri, bir aruz risalesi, Mübin veya Mübeyyen adlı manzum bir fıkıh kitabı vardır.

BAĞDAT HATUN [Ölm. 1335] — Cengiz soyundan İlhanlılar devletinin son hükümdarı Ebu Saidin karısı ve Emîr Çobanın kızıdır. Güzelliği ve zekâsile meşhurdu. Önceleri Emirlerden Şeyh Hasanı Kebirin karısı iken Padişah onu görüp sevmiş ve kocasından ayırtarak kendi almıştı. Bağdat Hatun kocasının kendini çok sevmesinden istifade ederek devlet işlerine çok karışmış, fakat Sultan Ebu Saidin ölümü üzerine Arpa Han tarafından öldürülmüştür.

Bu kadına devlet işlerinde çok nüfuzlu olduğu için Hünkâr lâkabı verilmişti. Öldürülmesine kocasını zehirlemiş olduğunu sebep gösterenler de vardır.

BAHADIR ŞAH I., Şahı Âlem - Kutbüddin [1643 - 1712] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorluğunun zayıflamağa başladığı devrede gelmiş hükümdarıdır. Bu soyun yedinci hükümdarıdır ve Birinci Alemgirin yani Evrengzib'in ikinci oğludur. Babası ölünce kardeşleri Âzam Şah ile Kâmbahş'ı

muharebe ederek öldürmüş ve tahta geçmişti. 1707 den ölümüne kadar yani beş yıl tahtta kalmıştır. Türbesi Delhi civarında meşhur bir sanat eseridir.

BAHADIR ŞAH II., Ebül Muzaffer Siraceddin Mehmet [1775 - 1862] — Hint - Türk İmparatorluğunun sonuncu ve on yedinci hükümdarıdır. İkinci Ekber Şahın oğlu olup tahta çıktığı zaman hükûmet merkezi olan Delhi'ye varıncaya kadar bütün memleketleri İngilizlerin eline çoktan geçmiş bulunuyordu. İngilizlerden maaş alarak yirmi bir yıl kadar bir gölge hükümdar gibi kalmışsa da 1857 de çıkan Sipahi isyanında kabahatli olduğu bahane edilerek iki karısı, iki oğlu ve bir torunu ile Hindiçininin Rangun şehrine sürülmüş ve orada 87 yaşında ölmüştür. Sipahi isyanında âsiler Delhiyi ele almışlar ve Bahadır Şahı evinden çıkarıp iktidar mevkiine getirmek istemişlerdi. İngilizler hayli müşkülâta uğradılar.

Bahadır Şah II.

Kraliçe Viktorya, o zaman Osmanlı Padişahı bulunan Abdülmecide müracaat ederek Halife sıfatile İngiliz Müslümanlarına bir beyanname göndermesini iltimas etti. Bu suretle büyük bir Türk devletinin ortadan kalkmasına başka büyük bir Türk devletinin şuursuz olan hükümdarı yardım etmiş demekti. 1877 de İngiliz Kraliçesi Viktorya Hindistan İmparatoriçesi ilân edildi.

§ Bahadır Şah adında bir de Afgan hükümdarı vardır ki 1544 te Hindistanın Bengale bölgesinde hüküm sürmüştü.

§ Hindistanın Gücerat kıtasında ve 1525 te hüküm sürmüş bir Bahadır Şah daha vardır. Avrupalıların Hindistanı istilâya başlamalarında karşı durmuş ise de bir gün Diu limanına gelen Portekiz gemisinde Amirali ziyaret etmek ihtiyatsızlığında bulunarak 1537 de öldürülmüştür.

§ Yine Hindistanın Dekkan kıtasında Nizam devletinin son hükümdarı da Bahadır Nizam Şah adını taşır ki 1594 te tahta çıkmış, fakat memleketi Ekber Şah aldığı için ölümüne kadar hapiste kalmıştı.

BAHA TEVFİK [Ölm. 1916] — Yirminci asır başlarında tanınmış muharrirlerden ve felsefecilerdendir. İzmirde doğmuş, İzmir İdadisinden sonra İstanbula gelerek Mülkiye Mektebinde okumuş 1908 İnkılâbından sonra neşrettiği gazeteler, mecmualar, kitaplar ve tercümelerle az zamanda dikkati çekmişti. Ahmet Nebil isminde bir arkadaşile kalem ortaklığı yaparlardı ve bir kısım kitaplarını birlikte imzalarlardı. Soyca Arnavut olup sonraları Arnavutluğa gitmiş olan Ahmet Nebil, o zamanlar tahsil bakımından hayli zayıf olup müşterek olan eserlerinde kıymet payı tabiatile Baha Tevfiğe aitti. Baha Tevfik tam tekemmül edeceği, aykırı fikir ve hareketlerden kurtularak faydalı olmağa başladığı bir çağda ölerek Karacaahmet mezarlığına gömülmüştür.

Baha Tevfik

"Hâle, Tenkit, Piyano, Felsefe Mecmuası, Zekâ,, isimli edebî ve ilmî mecmuaları "Eşek, Elmalûm, Yine O,, gibi isimlerle neşrettiği tuhaflık dergileri, Madde ve Kuvvet, Vahdeti Mevcut, Tarihi Felsefe gibi tercümeleri "Yeni Ahlâk, Hassasiyet, Felsefe Dersleri,, gibi eserleri otuz, otuz beş yaş aralarında sönen bu pek zeki gencin yadigârı olarak kaldı.

BAHAYÎ, Mehmet [1601 - 1653] — Dördüncü Mehmet zamanında Şeyhülislâm olmuş, bilhassa şairliği ile tanınmış âlimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. "Tac-üt-Tevarih,, sahibi Hoca Sadeddin Efendinin torunu ve Rumeli Kazaskerlerinden Abdülâziz Efendinin oğludur. Medrese tahsilinden sonra Kadı olmuş, Halep Kadısı iken tütün içtiği haber verildiği için Dördüncü Murat zamanında Kıbrısa sürülmüştü. Sonra affedildi. Şam, Edirne, İstanbul Kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulundu. İlk Şeyhülislâmlığında iki yıl kalmış, İngiliz Elçisini hapseylediği için azledilmişti. Fakat sonra tekrar Şeyhülislâm olarak iki buçuk yıl daha bu makamda kaldı. Fatih civarında gömülüdür. Tütün içmenin mubah olduğuna dair fetva verdiği için softalar arasında dedikoduya sebep olmuştu.

Zekâsile ve ilminden ziyade şairliği ile meşhurdur:

Dağıttın hâbı nazı yarı ey feryâd neylersin
Edip fitneyle dünyayı harab-abâd neylersin

Beytile başlıyan gazeli meşhurdur.

BAKÎ, Mahmut Abdülbaki [1526 - 1600] — Divan şairlerimizin en büyüklerindendir. İstanbulda doğdu. Fatih camii müezzinlerinden birinin oğludur. Çocukluğunda saraç çıraklığına verilmiş, fakat okumaya hevesli olduğu için medreselere devam etmiş, tahsilini tamamladından sonra Müderris olmuş, zekâ ve dirayetile tanılarak Kanunî Sultan Süleymanın Musahipleri sırasına geçmiş, onun ölümünden sonra da İkinci Selim ve Üçüncü Murat zamanlarında Mekke ve İstanbul Kadılığı, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği rütbelerini kazanmıştır. "Reis-ül-Ulema,, makamını da ihraz etmişti. Bir aralık Üçüncü Murat zamanında sürgüne gönderilmişse de bir müddet sonra affedilerek yine İstanbula ve ehemmiyetli ilmî makamlara getirilmişti. Zamanında kendine (Sultan-üş-Şuarâ) derlerdi. Şiir dilini o devire göre yenileştiren ve güzelleştiren büyük şairlerden biridir.

Bâki

Divanının bir kısmı basılmıştır. Fakat bu baskı Bâki'nin ehemmiyetine uygun bir şekilde olmadığı gibi bütün eserlerini muhtevi değildir. Hammer tarafından da almancaya çevrilmiştir.

"Mevahibi Ledünniye,, tercümesi de basılmıştır. "Fezaili Cihat,, isimli başka bir eseri ve diğer tercümeleri de vardır. Divan edebiyatının nazım nevileri arasında gazellerinin güzelliği meşhurdur.

"Bâki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş,, gibi sözleri lisanımızda darbımesel olarak kalmıştır.

Kadrini sengi musallâda bilip ey Bâki
Durup el bağlayalar karşına yâran saf saf.

Beytini, cenaze namazını kıldırmış olan zama-

nının Şeyhülislâmı Sunullah Efendi o sırada hatırlayarak büyük şairin ölüsü huzurunda okumuştu. Bâki'nin Sultan Süleyman hakkında yazdığı mersiye hem muhteşem Türk Padişahına lâyık, hem de divan edebiyatının en güzel ve en samimî eserlerinden biridir.

BALABAN, Gıyasüddin [1220 - 1282] — Hindistanda Delhide hüküm süren Sultanlardan ve Türk Memlûklerindendir. 1265 te hükûmete geçmiş ve yirmi seneden fazla Sultanlıkta bulunmuştur. Büyük bir komutan ve devlet adamı olarak tanılır. Ona Tuğluk Şah dahi derler ki "Kutluk,, un değişmiş bir söylenişidir. Bu zata Uluğ Han dahi derlermiş. Araplar ona Mubarek Şah ismini vermişler ki Kutluğ'un arapçaya tercümesi olacaktır.

§ Ayni isimde Ahlatta hüküm sürmüş Ermen Şah soyundan bir hükümdar daha gelmiştir ki bu soyun sonuncusu olmuş ve ancak bir yıl hükûmette bulunmuştur. Onun ismi Balaban İzzeddindir.

BALABAN BEY — Osmanlı hükûmetini kuran Osman Gazinin komutanlarından bir Türk Beyidir. Bursa muhasarasında Nilüfer kenarında Balabancık denen hisarı yapmış ve Bursayı on sene muhasara altında tutarak zaptedilmesini kolaylaştırmıştır. Bu zatın İnce Balaban isimli başka bir oğlu da yararlıklarile tanınmıştır.

§ Fatih Sultan Mehmet zamanında şöhret kazanmış komutanlardan birinin adı da Balaban Beydir ki Arnavutluğa, İskender Beye karşı gönderilmiş ve orada bir çok yararlıklar gösterdikten sonra kaleye hücum ederken vurulmuştur.

BALABAN — **Bk. Rahmi Balaban.**

BALABAN, Mustafa Rahmi [Doğ. 1888] — İlim ve fikir adamlarımızdandır. Bergamanın Balaban köyünde doğdu. Ömer adlı bir çiftçinin oğludur. Bergama Rüştiyesinden sonra İstanbul Muallim Mektebinden çıkmış ve Cenevre Pedagoji Enstitüsünde ve üniversitesinde tahsilini tamamlamıştır. Adana Muallim Mektebi müdürlüğünde, Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Azalığiyle Reisliğinde, İzmir Lisesi felsefe muallimliğinde bulundu. Şimdi İzmir Kız Öğretmen Okulu Müdürü ve pedagoji öğretmenidir. Risale ve kitap şeklinde basılmış eser ve tercümeleri elliyi geçer. Çoğu fransızca, ingilizce ve almancadan tercüme edilmiş olan bu eserler pedagojiye, psikolojiye, felsefe ve tarihe aittir. Başlıcalarının adlarını yazıyoruz: Çocuk Ruhiyatı (Claparède'den), Çocuk Ruhiyatı (Ganb), Avrupa Milletleri Ruhiyatı (Fouillet), Çocuk ve Mektep (John Dewey), Çocuklar Evi (Montessori).

Mustafa Rahmi Balaban

BALİ BEY, Malkoçoğlu — On beşinci asır sonlarında yaşamış ve muharebelerde şan kazanmış Türk kahramanlarındandır. İkinci Bayezit zamanında Silistre Valisi idi. Lehistan Kralının altı bin kişilik kuvvetini altı yüz kişi ile pusuya uğratmıştı. Macaristan muharebelerinde bulunmuş, Eflâk ve Buğdan üzerine de seferler etmişti. 1493 te kırk bin askerle Lehistana bir akın yaparak muzafferiyetle dönmüştür.

BALİ PAŞA, Yahyapaşaoğlu [Ölm. 1543] — On altıncı asır ortalarına doğru tanınmış ve Macaristan muharebelerinde ün kazanmış kahramanlarımızdandır. Kanunî Sultan Süleymanın Macaristan muharebelerinde beraber bulunarak pek çok yararlığı görüldüğünden Semendire Beyi, sonra Belgrat Muhafızı, ondan sonra Budin Valisi olmuş ve Budinde ölmüştür. Bu zata Koca Bali Paşa da derler.

BALIM BABA, Balım Sultan — Hacı Bektaşın müritlerinden olup Bektaşilik âyinlerini kuran zattır. Kırşehir civarında Hacı Bektaş türbesi yanında bir dergâh kurarak Bektaşiliğin erkânını tesbit etmişti. Bektaşilerin mücerret kolu bu zat tarafından tesis edilmiştir. Türbesi Hacı Bektaşı Veli türbesi yanındadır. Bektaşi dervişleri tecerrüde alâmet olmak üzere onun türbesi eşiğinde kulaklarını delerlerdi.

BALTACI MEHMET PAŞA [1660 - 1712] — Üçüncü Ahmet zamanında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş ve Rus İmparatoru Büyük Petroyu Prutta ordusile birlikte sararak esir etmek fırsatını kaçırmış olmakla meşhur olmuş Osmanlı Veziridir. Kastamonunun Osmancık kasabasında doğmuştur. Gençliğinde İstanbula gelerek saray hizmetine girmiş ve Baltacılardan olmuştur. Bunun için Baltacı veya Teberdar diye tanılır. Yüzü ve sesi güzelmiş. Kendisine "Güzelce Müezzin,, derlermiş.

Gerek sarayda, gerek Baltacılar Ocağında iken yazıcılıkta kullanılır ve muvakkat hizmetlerle sık sık Trablus ve Suriye taraflarına gönderilirmiş. 1704 te Vezir rütbesi almış ve ayni yıl içinde ilk defa Sadrazamlığa getirilmiştir. Bu makama getirilmesi ancak sarayda iken Valde Sultanın ve Şehzadeliğinde Üçüncü Ahmedin hizmetinde bulunmuş ve saraydan yetişmiş olmasındandır. Devlet işlerinde kabiliyet gösteremediği, bilhassa hazineyi zarara sokacak işler yaptığı için azledilmiş, Sakıza sürülmüş, fakat sonra affedilerek Erzurum Valiliğine, biraz sonra da Halep Valiliğine gönderilmişti. Dört yıl sonra 1710 da Halepten çağırılarak ikinci defa Sadrazamlığa geçirildi. Meşhur şair Nabiyi de o zaman Halepten beraber getirmişti.

Osmanlı İmparatorluğuna sığınan meşhur İsveç Kralı bizim Demirbaş Şarl dediğimiz Karl yüzünden Ruslarla muharebe açılmıştı. Büyük Petro ihtiyatsızlık ederek Prut bataklıklarında tamamile sarılmış ve Rus ordusu mahvedilerek İmparator esir edilecek bir hale getirilmişti. Fakat Baltacı Mehmet Paşa, İmparatorun Azak kalesini teslim etmek vesaire gibi Osmanlılara faydalı görünen tekliflerine aldanarak ve etrafındakilerin tesirine kapılarak ileri sürülen muahedeyi kabul etmişti. Büyük Petronun orduda bulunan karısı Katerinanın bu sulhü temin için maharette ve fedakârlıkta bulunduğu, orduda ne kadar mücevher ve para varsa Baltacıya göndermiş veya bizzat çadırına getirmiş olduğu gibi rivayetler de söylenir ki işin bu cihetleri sonradan uydurulmuş olsa gerektir. Baltacının sulhü kabul etmek hususundaki hatası düşmanları tarafından rüşvet alarak memlekete ihanet yaptığına hamledilmiş ise de azlinden sonra elinden alınan paraların böyle bir ihtimali kuvvetlendirecek derecede olmadığı da görülmüştür. Her halde Baltacı Mehmet, öyle kuvvetli bir şahsiyete sahip bir cenk adamı olmadığı gibi siyasî sezişleri bulunan bir devlet adamı da değildi. Azlinden sonra Limniye sürüldü ve orada ecelile öldü.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı [Doğ. 1889] — Fikir ve kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Baltacıoğlu İbrahim Edhemin oğludur. Vefa İdadisinden sonra İstanbul Darülfünunu Tabiiyat Şubesinden çıkmıştır. İstanbul Muallim Mektebinde önce yazı dersleri vermiş, sonra pedagoji okutmuştur. Maarif Nezareti Orta, Yüksek ve Teftiş Heyeti Umum Müdürlüklerinde, Darülfünun terbiye Müderrisliğinde ve Darülfünun Eminliğinde bulundu. Bir aralık Maarif Vekâleti Müsteşarlığına tayin edildi. Üniversite teşkilâtından sonra Darülfünundan ayrılmış ve (Yeni Adam) adlı mecmuasını neşre başlamıştı. Daha sonra Ankara Tarih ve Dil Fakültesine Profesör oldu ve yedinci devrede Afyondan Millet Vekilliğine seçildi.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu

Çoğu terbiyeye ait olmak üzere otuza yakın eseri basılmıştır ki bir kısmı küçük risaleler halindedir. Bir kaçının adını yazıyoruz:

Talim ve Terbiyede İnkılâp, Umumî Pedagoji, Kalbin Gözü, Terbiye İlmi, Terbiye Dersleri, İçtimaî Mektep, Türke Doğru, Karagöz, Batak, (roman) vesaire.

BALTAOĞLU SÜLEYMAN BEY [Ölm. 1453] — Osmanlı Devletinin ilk "Kaptanı Derya,, sı olan zattır. İkinci Murat zamanında Midilli adasını yağma etmiş ve Kolone kasabasını almıştı. Fatih Sultan Mehmet İstanbulu alırken Baltaoğlu da Geliboludan 420 kadar küçük gemiden mürekkep olan donanmasını Boğaziçine getirmiş ve hâlâ onun adını taşıyan "Balta Limanı,, na koymuş ve orada hazırlanmıştı.

İstanbul muhasarası esnasında 1453 Nisanının 15 inci günü Marmaradan müsait bir rüzgârla bütün yelkenleri dolmuş olarak gelen beş büyük düşman gemisini karşılayan donanmasının yüz elli parçadan murekkep bir kolu muvaffakıyetsizliğe uğradı. Bu gemilerden bir tanesi Bizanslılara, dördü Cenevizlilere aitti. Zavallı Baltaoğlu rüzgâr uygun esmediği ve kendi gemileri küçük çapta olduğu için onları çevirememiş ve Galata köprüsünün yerinde gerili bulunan kalın zincir gevşetilerek beş gemi geçtikten sonra tekrar gerilmişti. Bu manzarayı sahilden seyreden, hattâ bir aralık hiddetinden atını dalgalara doğru sürmüş olan Padişah önce Baltaoğlunun idamını emretti ise de onu sevenlerin ve eski yararlıklarını hatırlatanların şefaati üzerine yüz topuzla döğülmesini emretti ve rivayete göre Padişah da bizzat Süleyman Beyi topuzla döverek öfkesini aldı. Biçare, bu ceza esnasında bir çok yara almış ve bir gözünü de kaybetmişti.

BANARLI, Nihat Sami [Doğ. 1908] — Tanınmış edebiyatçı muharrirlerimizdendir. Trabzonlu Alemdarzade ailesine mensup olup 93 Meclisi Mebusanında Trabzon Millet Vekili olan tanınmış şairlerden Ömer Hilmi Efendinin torunu ve eski mutasarrıflardan Sami Beyin oğludur.

Nihat Sami İstanbulda doğdu. Mercan ve Vefa Liselerinden sonra Edebiyat Fakültesinden ve Yüksek Öğretmen Okulundan çıkmış, Edirne Lisesi ile Öğretmen Okullarında ve Kabataş Lisesinde edebiyat okutmuştur.

Şimdi Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmenlerinden ve "Yedigün,, muharrirlerindendir. "Dâsitan-ı Tarih-i Mülûk-i Âl-i Osman,, adlı eseri Türkiyat Enstitüsünce yayınlanmış ve muharririnin Maarif Vekâletince kıdem zammile mükâfatlandırılmasına sebep olmuştur. Bundan başka okullar için manzum tiyatro piyesleri, Maarif Vekâletince bastırılmış Türk Edebiyat Tarihi ve "Edebî bilgiler,, adlı eserleri de neşredilmiştir.

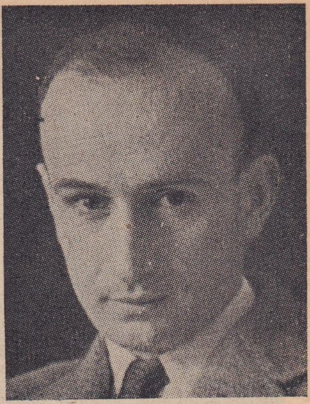

Nihat Sami Banarlı

BARAK HÂCİP, Kutluğ Han [Ölm. 1235] — On üçüncü asırda Kirmanda hüküm süren Barakoğulları veya Karahıtaylılar Devletinin kurucusudur. Aslından Karahıtay Emîrlerindendir Elçilikle Sultan Mehmet Harzemşahın yanına gönderilmiş, orada zorla alıkonularak Padişahın hizmetine, sonraları da Emîrleri arasına girmişti. Hâcip denmesi bundandır. Perde mânasına gelirse de eski hükümdarların en yakın nedimlerine, Vezir ve Emîrlerine bu unvan verilirdi. Sultan Mehmet Harzemşah Moğollar tarafından bozulunca Barak, Kirmana gitmiş ve memleketi alarak namına hutbe okutmuştur. Kurduğu hükûmet 83 yıl kadar devam etmiş ve kendinden sonra soyundan yedi hükümdar daha gelmiştir.

BARAK REİS [Ölm. 1498] — Meşhur Türk kaptanlarındandır. İkinci Bayezit zamanında Davut Paşa Kaptanı Derya iken meşhur Kemal Reisle birlikte Lepanto (İnebahtı) muharebesinde bulunmuştu. Barak Reis büyük bir geminin süvarisi idi. Venedik kaptanlarından Albon Armenyo ile Lordano-n'un büyük bir kuvvetle üzerine hücum ettiklerini görünce gemisini teslim etmemek için iki tarafındaki düşman gemilerile birlikte kendi gemisine de ateş vermiş, Hasan Reis ismindeki diğer bir kahraman ve o Venedikli kaptanlarla birlikte yanmıştır.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA, Hızır Reis - Gazi [1473 - 1546] — On altıncı asırda Akdenizde Türk hâkimiyetini temin eden büyük Türk Amiralidir. Asıl adı Hızırdır. Hayreddin adı kendisine Kanunî Sultan Süleyman tarafından verilmiştir. Dünyaca tanılan Barbaros lâkabına gelince bunun Avrupalılarca kırmızı sakal demek olan "Barba rossa veya "Barbe rousse,, diye anılmasından ileri geldiği veya büyük kardeşi Baba Oruç'un adile karıştırılmasından çıktığı rivayet edilir. Hızır Reis Tunusta iken o sahillerde hâkim olan büyük kardeşinin yerine geçmiş olduğu için bu ismin ona da teşmil edilmiş ve söylenişi yabancı ağızlarda değişerek Barbaros haline gelmiş olduğu tahmin edilmektedir ki bu rivayet kırmızı sakal rivayetinden daha kuvvetli görünür.

Barbarosun bir gravürü

Barbarosun kendi zamanında yapılmış bir tablosu

Hızır Reis, yani Barbaros Hayreddin Eceovalı Yakup adlı bir Sipahinin oğludur. Yakup Ağa 1462 de Midilli adası fethedilirken Sipahi olarak Fatih Sultan Mehmedin ordusunda bulunmuş ve fetihten sonra orada yerleşmiştir. İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarında dört oğlu orada doğmuştur. Hızırın doğum tarihi katî olarak bilinmiyorsa da 1473 tarihine doğru olması daha akla yakın görünür. İslâm Ansiklopedisi tercümesinde 1483 rakamı kabul edilmişse de Hızırın on altıncı asrın ilk yıllarında Saros ve Selânik gibi yerlere gemi işleterek ticaretle meşgul olduğu vesikalarla sabit görüldüğüne göre henüz yirmi yaşına girmemiş bir gencin böyle işlere girişemiyeceği meydandadır. İshak ile Oruç Hızırdan büyük, İlyas da küçüktür. Hızır, kardeşi İlyasla birlikte Rodos civarından geçerken gemilerile birlikte Rodos korsanlarına esir düştüler. Henüz çocuk denilecek bir delikanlı olan İlyas bu çarpışmada ölmüş, Hızır bir müddet Rodos zindanında kalmış ve gemilerde forsa kürekçi olarak kullanılırken bir fırsatını bularak kaçmaya muvaffak olmuştur. O sıralarda büyük kardeşlerinden İshak Midillide kalmış ve Oruç Reis korsanlık yapmaya başlamıştır. Hızır bir müddet Antalyada Şehzade Korkudun hizmetinde bulundu ve ondan sonra büyük kardeşi Oruçla birleşerek korsanlık yapmaya başladı.

Osmanlı devleti Anadolu kıyılarında korsan gemilerinin dolaşmasını yasak edince iki kardeş Tunustaki Cerbe adasına gittiler ve orasını kendilerine korsanlık üssü yaptılar. O zaman Tunusta hüküm süren Beni Hafs hanedanının hazinesine elde ettikleri ganimetlerden beşte birini vermek şartile Halk-ul-Vâd kalesinde barınmak müsaadesini elde ettiler. Korsanlık faaliyetlerini genişleterek Akdenizde Ceneviz, Venedik, Fransız ve İspanyol gemilerini ve sahillerini vurarak servet ve şöhret kazandılar. Nihayet 1516 da Cezair kalesini İspanyollardan alarak küçük bir hükûmete sahip oldular. Bu hükûmetin başında Baba Oruç unvanile şöhret bulan Oruç Reis bulunuyordu. Araplarla İspanyolların hücumlarına karşı muharebe ederlerken bir müddet sonra Oruç Reis Tlemsende vuruldu.

Cezairde bulunan Hızır Reis bozulan vaziyeti düzelterek hükûmetin başına geçti. O sıralarda Yavuz Sultan Selim Mısırı fethetmiş bulunuyordu. Barbaros, Şimalî Afrikadaki vaziyetini tahkim için Yavuz Selime bir heyet göndererek Cezairde Osmanlı hâkimiyetinin kabulünü istemiş, Yavuz da bu müracaatı memnuniyetle karşılıyarak Hızır Reise Beylerbeyi pâyesi ve iki bin Yeniçeri ile top ve sair harp malzemesi göndermiştir.

Şimdi bir Osmanlı Paşası olan Hızır Reisin büsbütün kuvvetlenen vaziyeti düşmanlarını çok ürkütmüş ve kendisine muhtelif hücumların yapılmasına sebep olmuşsa da bunların hemen hepsi Barbarosun galipliğile neticelenmiş ve onun şöhreti bütün Akdeniz kıyılarını tutmuştur. 1535 te Kanunî Sultan Süleyman Akdeniş hâkimiyetinin böyle ünlü bir Amiralin elile kazanılabileceğini düşünerek onu İstanbula davet etmiştir. Hızır Paşa donanmasile ve her biri bir deniz kurdu olan yanındaki 18 kaptanile İstanbula gelerek Kanunî Sultan Süleymanın huzuruna kabul edildi. Süleyman, din ve devlete hayırlı olacağını hissettiği bu şanlı Amirale Hayreddin ismini vermiş ve onu Kaptanı Deryalığa tayin etmiştir. Barbaros Hayreddin bu makamda ölümüne kadar, yani 13 yıl kadar kalmış ve Osmanlı donanmasına Akdeniz birinciliğini kazandırmıştır.

Yunan adalarından bir çoğunu, Kandiyeyi, Mesinayı ve İtalyanın bir çok kıyılarını vurdu. Avrupalıların tertip ettikleri deniz Haçlı seferlerini bozdu. Venedik cümhuriyetinin en namlı kaptanı ve o zamanki Akdenizin en değerli Amirali sayılan Andrea Doria'yı meşhur Preveze deniz cenginde yenerek kendi donanmasının bir kaç misli olan birleşik milletler donanmasının büyük bir kısmını batırdı. 1538 Eylûlünün 28 inde geçen Preveze deniz muzafferiyeti dünya deniz cenklerinin en muhteşemlerinden biridir.

Fransa Kralı Birinci François Sultan Süleymandan yardım istemişti. Barbaros Hayreddin donanmasile Nise gitti. Bu şehri aldı ve Charles Quint'in donanmasını perişan ederek Fransız hükümdarını kurtardı. Barbaros Osmanlı hükûmetine bir çok muzafferiyetlerle birlikte Cezair ve Tunus hâkimiyetini de getirmiş ve ondan sonra haylı müddet Akdeniz hâkimiyetini ellerinde tutan büyük denizciler yetiştirmiştir.

Barbaros Hayreddin 1546 Temmuzunun dördüncü günü takriben 73 yaşlarında bulunduğu halde İstanbulda ölmüş ve Beşiktaş civarında şimdi kendi adını taşıyan mahalledeki türbesine gömülmüştür. Yakın zamanlarda türbesinin etrafını kuşatan binalar kaldırılarak orası denize bakan bir meydanlık haline getirildi ve 1944 de türbenin karşısına, hâkim olduğu denizlerin bir parçasına bakan bir de heykeli kondu.

BASİRETÇİ ALİ EFENDİ — İlk gazetelerimizden Basiretin sahibi olduğu için ona nisbetle meşhur olan Ali Efendi On dokuzuncu asır ortalarında İstanbulun pek tanınmış bir siması idi. Tahsili az olmakla beraber zeki, anlayışlı ve teşebbüslü bir zattı. Basiret 1869 da çıkmağa başlamıştır. İlk muharrirleri Suphipaşazade Ayetullah Bey, Yemen Mektupçuluğunda ölen İsmail Efendi, Ferik Mustafa Cêlâleddin Paşa, Adliye Mektupçusu Halet Beydi. Bir müddet sonra Bağdattan dönen Ahmet Midhat Efendi gazetenin başına geçmiştir. Basiret kıtası önce küçük iken 1870 harbinde Almanların tarafını tuttuğu için Bismark Ali Efendiyi Berline davet etmiş, kendisine ikramda bulunduğu gibi gazetesi için bir mikdar para ile bir de makine hediye etmişti. Bundan sonra gazetenin kıtası büyümüş ve

yazıları da tam siyasî bir şekle girmiştir. Ali Suavi de oraya ilmî ve felsefî yazılar yazmıştır. İbrahim Alâeddin Gövsanın babası Asım Bey de bu gazetenin muharrirlerinden ve Ali Efendinin yakın dostlarındandı.

Ali Suavi 1878 de delice bir cesaretle giriştiği Çırağan sarayı baskınını bir gün evvel Basirette kapalı satırlarla adeta ilân etmişti. Onun maksadını bilmiyerek üç, dört satırlık mektubunu gazetesine koymuş olan Ali Efendi, derhal İstanbuldan uzaklaştırılmış ve gazete de kapatılmıştır. Ali Efendi 1908 Meşrutiyetinin ilânına kadar çok defa Suriye kazalarında kaymakamlıklarda dolaştı ve Meşrutiyetin ilânını haber alınca âmirlerine danışmaya bile lüzum görmeden bulunduğu kazayı bırakıp İstanbula geldi ve Basireti tekrar çıkarmağa başladı. Kendisi her halde altmışını geçmiş bulunuyordu. O zaman henüz pek genç bir muharrir olan Mehmet Ali Tevfik'i iyi fransızca bildiği için başmuharrir olarak aldı. Fakat bu tarihte o kadar fazla gazete çıkıyordu ki Basiretin yaşatılması için mühim bir sermayeye ve ihtiyar Ali Efendide artık tükenmiş olan büyük bir mücadele kuvvetine ihtiyaç vardı. Vaktile Basiretin mürettipliğinden yetişmiş ve Ali Efendinin ekmeğini yemiş olan Sabah sahibi Mihran gibi büyük sermayeli gazeteciler de Basiretin tekrar canlanmaması için ellerinden geleni yaptılar. Bir kaç nüsha sonra gazete kapandı ve Basiretçi Ali Efendi de bir kaç sene sonra öldü. Berline gidişini ve Bismark tarafından kabulünü yazmıştır. Ölümünden biraz önce neşrettiği "İstanbulda Yarım Asırlık Vakayii Mühimme,, adında bir eseri de vardır.

Basiretçi Ali Efendi

BAŞAR, Şükûfe Nihal [Doğ. 1896] — Şiirleri ve hikâyelerile tanınmış edebiyatçı kadınlarımızdandır. Doktor Emin Paşanın torunu, Miralay Ahmet Beyin kızıdır. İstanbulda doğmuş, babasının vazife ile bulunduğu Şam, Berut ve Selânikte ilk ve orta tahsilini bitirmiş, 1919 da Edebiyat Fakültesinden diploma almıştır. Kız Öğretmen Okulunda, İstanbul, Nişantaşı, Kandilli Kız Liselerinde, Nişantaşı ve Kadıköy Kız Ortaokullarında öğretmenlik etti. Şimdi İstanbul Kız Lisesinde edebiyat okutmaktadır. Neşir tarihi sırasile eserleri şunlardır:

Şükûfe Nihal Başar

Yıldızlar ve Gölgeler (şiir mecmuası), Hazan Rüzgârları (şiir mecmuası), Tevekkülün Cezası (küçük hikâyeler), Renksiz Istırap (küçük roman), Gayya (şiir mecmuası), Yakut Kayalar (küçük roman), Çöl Güneşi (küçük roman), Su (şiir mecmuası), Şile Yolları (şiir mecmuası), Finlandiya (seyahat ve etüt). Bunlardan başka "Yalnız Düşünüyorum, Mavi Şeytan,, isimli iki romanı da vardır. Bayan Şükûfe Nihal, iktisadî ve içtimaî meselelere ait yazılarile tanınmış olan Bay Hamdi Başarın zevcesidir.

BATU HAN, yahut Batı [Ölm. 1256] — Altınordu devletini kuran zattır. Cengiz Hanın torunu ve Cucinin ikinci oğludur. Moğolların Rusyayı, Bulgaristanı, Macaristanı istilâsı onun zamanında yapılmıştır. Batu Hanın kumandasile yapılan bu Avrupa akınında Moskova ve civarına kadar girilmiştir. Macaristanı 1240 yılında istilâ ederek Karakovayı yıkmış ve Peşteyi kuşatarak kardeşi Şibyanı Macar Kralı tayin etmişti. Türklerin Viyanaya kadar ilerliyen akınlarının durması Batunun büyük kardeşi Oktayın ölümü üzerinedir. Batu Han Bulgaristanı 1236 da istilâ ederek bu devletin yerine Altınordu devletini kurdu. Kışlık merkezi kendi kurduğu Saray şehri idi. Ruslar tarafından ancak zalim bir cihangir olarak tanılan Batuya kendi tabaası Sayın Han lâkabını vermişlerdir ki Sayın iyi ve iyi kalpli demekmiş. Hattâ devletin adına da bundan dolayı Sayiniye devleti dahi derler.

BAYAR, Mahmut Celâl [Doğ. 1884] — Tanınmış devlet adamlarımızdandır. Gemliğin Umurbey köyünde doğdu. Babası Pilevneden hicret eden muallim ve Müftü Abdullah Fehmi Efendidir. Celâl Bayar, ilk okuma babasından başlamış ve tahsilini hususî yapmıştır. Dinî ilimlere mensup olmakla beraber uyanık bir adam olan babası onu Bursada Fransız mektebine vermiş ve Mahmut Celâl orada okuduktan sonra bankacılığa intisap ederek Doyçe Oriyentbanka girmiş ve 1907 de orada Başmemurluğa yükselmiştir. Ayni zamanda hayli genç bulunmasına rağmen gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin de Bursa ve havalisi Reisliğini yapmış ve 1908 den sonra İzmir İttihat ve Terakki Kâtibi Mesullüğünü deruhte ederek bankadan ayrılmıştır. İttihat ve Terakki İzmir Kâtibi Mesulü iken daima millî gayeler için çalışmış olan Celâl Bayar, Millî Mücadeleye İzmirin işgalinden önce filen iştirak edenlerdendir. Kâh efe kıyafetinde, kâh teşkilât için hoca kıyafetinde çalışmış, Demirci Efenin müşavirliğinde, Akhisar Millî kuvvetler kumandanlığında ve bir aralık Bursa Millî Kuvvetler Kumandanlığında bulunmuştur.

Celâl Bayar

İstanbuldaki son Osmanlı Mebusan Meclisine İzmir Mebusu olarak seçilmiş ve o Meclisin kapatılması üzerine Ankaraya gelerek Birinci Büyük Millet Meclisine iltihak etmiştir. Önce İktisat Vekili ve bir müddet Hariciye Vekil vekili sonra Mübadele, İmar ve İskân Vekili oldu. 1924 te bu Vekâletten istifa ile yeni kurulan (İş Bankası) nın başına geçti ve bu müessesenin gelişmesinde ve memlekete faydalı olmasında mühim bir âmil oldu.

1932 de İş Bankası Umum Müdürlüğünden ayrılarak tekrar İktisat Vekilliğine tayin edildi. Millî fabrikalar kurulmasında ve memleket iktisadî durumunun gelişmesinde önemli hizmetleri vardır. 1937

Eylûlünde Başvekil Vekili ve ayni yılın 25 Ekim ayında Başvekil oldu. Millî Şef İsmet İnönü Cumhur Başkanlığına seçilince kabine kurmak vazifesi yine Celâl Bayara verilmişti. Celâl Bayar, 15 Ocak 1939 da Başvekillikten çekilmiş ve yerine Doktor Refik Saydam Başvekil olmuştu. İzmir Millet Vekili Celâl Bayar hakkında Cemal Kuntayın 1800 sayfa tutan dört ciltlik bir kitabı vardır. Orada bilhassa İktisat Vekilliğindeki faaliyetleri günü gününe yazılmış ve bir çok nutukları da dercolunmuştur.

BAYATA, Doktor Mahmut Atâ [Doğ. 1881] — Kadın hastalıklarındaki ihtisasile meşhur hekimlerimizdendir. Mahmutpaşazade Miralay Sait Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. 1901 de Askerî Tıbbiyeden birincilikle ve Yüzbaşı rütbesile çıktı. Gülhane Tatbikat Hastanesine devam ile bir yıl sonra kadın hastalıkları asistanı ve ayni yıl içinde Şişli Etfal Hastanesi Doğum Mütehassısı olmuş ve 1908 de Berlin ve Pariste meslekî tetkiklerde bulunarak 1909 da Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları Seririyatına tayin edilmiştir. Balkan Harbinde Operatör sıfatile Rumelide çalışmış, 1914 te müddetini tamamlıyarak askerlikten istifa etmiş ve tedris hususundaki fikir ayrılığından dolayı bir çok arkadaşlarile birlikte fakültedeki vazifesinden de ayrılmıştır. Bir aralık İtalyan hekimi Doktor Manara ile Şişlide hususî bir hastane açmış, fakat Birinci Cihan Harbi çıkınca hastaneyi kapamağa mecbur olarak yedek askerî hekim sıfatile muhtelif askerî hastanelerde Operatörlük etmiştir.

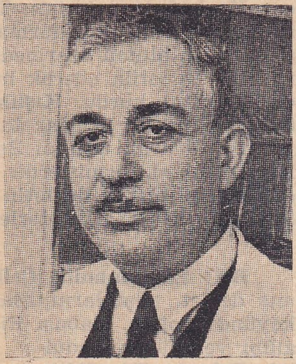
Mahmut Atâ Bayata

1918 den sonra resmî vazifelerden büsbütün ayrılarak hususî hekimlik yapmış ve 1934 te Kadıköyünde Şifada bulunan hastanesini açmıştır. Tıp Fakültesi Seririyatı Nisaiye Şefi iken Mesane iltihabı hakkında meydana getirdiği travay risale şeklinde basılmıştır. Bundan başka mesleğine ait bazı tetkikleri ve muhtelif operasyonlarda kullanılmak üzere meydana getirdiği pratik âletler vardır.

BAYBARS I., Melik-üz-Zâhir [1223 - 1277] — Mısır Türk Memlûkleri Sultanlarının dördüncüsü ve en büyüğüdür. Kıpçakta doğmuş, bir çapul esnasında esir edilerek çocukluğunda köle olarak önce Sıvasta, sonra Halepte satılmış oradan Kahireye getirilmiştir. Köle olarak girdiği memlekete sırf zekâsı ve kudreti sayesinde Sultan olmuştur. İlk şöhreti Fransa Kıralı St. Louis'ye karşı kazanılan muzafferiyette yararlığı görülmesile başlar. 1260 ta Moğollara karşı parlak bir zafer daha kazandı. Onun muvaffakıyetlerini kendisi için tehlikeli gören hükümdar Seyfeddin Kutuz onu ortadan kaldırmak istemiş, fakat Baybars bu niyeti sezerek bir av eğlencesi esnasında bir kaç arkadaşile birlikte onu öldürmüş, yerine geçmiş ve bu hâdise Kutuz'un şiddetli hareketlerinden bizar olan ve Baybarsın zekâ ve kahramanlığını da bilen Memlûk Emîrleri tarafından iyi karşılanmıştı.

Baybars I.

Hülâgû Bağdadı aldıktan sonra 1259 da Suriyeyi istilâ ederek Halep ve Şamı zaptetmişti. Baybars kumandasındaki Türk-Mısır ordusu Aynıcalût muharebesini kazanarak İlhanlılar ordusunu fena halde bozdu ve onu Suriyeden çıkardı ve Bağdat katliamından nasılsa kurtulmuş olan 35 inci Bağdat Abbasî Halifesi Zâhirin oğlu Ahmedi siyasî maksatları için kullanmak üzere 1261 de Kahirede Mustansır unvanile Halifeliğe geçirdi ve bu suretle Mısır Abbasî Halifeliğini kurmuş oldu. Hülâgû'nun ölümünden sonra oğlu Abaka Han da ayni ırka mensup olmakla beraber onunla uğraşmış, hattâ bu uğurda Avrupalılarla ittifaklar da yapmıştır. Bu elbirliğine rağmen ne Moğollar, ne de Frenkler Baybarsa karşı bir başarı kazanamadılar.

Baybars Kudüs taraflarında bulunan Frenklere, yani Lâtinlere de hücum ederek Hayfa, Yafa ve Antakya şehirlerini zaptetmiştir. Baybars Şamda dizanteriye tutularak birdenbire ölmüştür. Bu anî ölümü zehirlenmesine atfedenler de vardır.

BAYBARS II., Muzaffer, Rükneddin [Ölm. 1310] Mısır Türk Memlûkleri Sultanlarının on ikincisidir. 1309 da tahta çıkmış, fakat aynı yıl sonunda öldürülmüştür.

BAYBURTLU ZİHNİ [1798 - 1859] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında yaşamış halk şairlerimizdendir. Bayburtta doğmuştur. Hacı Osman adlı birinin oğludur. İlk gençliğini memleketinde geçirmiş, sonra Erzurum ve Trabzonda medreselerde okumuş, yirmi yaşına doğru İstanbula gelerek bazı Paşaların kâtipliklerinde bulunmuştur. Bir aralık Hicaza gitmiş, biraz Mısırda ve Akkâda bulunmuş, sonraları Hope ve Ofta küçük idare ve maliye memurlukları yapmış, ömrünün son yıllarını Trabzonda geçirerek orada ölmüştür. Aruz veznile yazılmış eski yolda bir divanı vardır. Parmak hesabile yazılan halk dilindeki manzumeleri de çoksa da hepsi kitap halinde basılmamıştır. Bir de (Sergüzeştnamei Zihni) adile aruz veznile yazılmış manzumelerden müteşekkil bir eseri daha vardır ki bir çok hatıraları ve tanıdığı insanlar hakkında medhiye veya hicviyeleri ihtiva eder. Divan tarzındaki şiirleri büyük üstatların yolunu taklitten ibarettir. İkinci, hattâ üçüncü derecedeki divan şairlerinin eserleri ayarındadır. Fakat hece veznile yazdıkları arasında bir haylı içli, güzel ve tabiî şiirleri vardır.

BAYEZİT I., Yıldırım [1360 - 1403] — Osmanlı Padişahlarının dördüncüsü ve büyüklerinden biridir. Birinci Muradın oğludur. Yıldırım lâkabını Şehzadeliğindeki muharebelerde gösterdiği çabuk hareket yüzünden kazandığı rivayet edilir ki sonraları da ülkesinin bir ucundan öteki ucuna bazı defa yılda bir kaç defa at koşturmuş olması da bu lâkabın haklı olduğunu gösterir. Babası Kosova Meydan Muharebesini kazandıktan sonra muharebe meydanını gezerken bir Sırp asilzadesi tarafından hançerlenerek öldürülmüştü. Birinci Bayezit bu hâdise üzerine 1389 Haziranında ve muharebe meydanında Padişah oldu. Onun kahramanlığını lekeliyen ilk faaliyeti, muharebede düşmanı takip ile meşgul olan ve babasının ölümünü henüz duymamış bulunan kardeşi Yakup Çelebiyi babası tarafından çağırılmış gibi çadırına getirterek boğdurması olmuştur. Bazı tarihçiler bunu babasının vasiyeti üzerine, bir kısmı da ümeranın teşvikile yaptığını yazarlar. Ya-

kup Çelebi asker arasında sevilmiş kahraman bir gençti. Bayezit bunu düşünerek ileride onun tahta ortak çıkabileceğini düşünmüş olabilir. Bu suretle Birinci Bayezit Osmanlı sülâlesinde kardeş öldürmek âdetini kurmuş oldu.

Yıldırım, Hükümdar olduktan sonra Sırbistan istilâsını tamamladı ve Sırp Kralı Lazar'ın oğlu İstefan ile yaptığı bir muahede ile Sırbistanı tamamile Türkiyeye bağlı bir hükûmet şekline koydu ve kız kardeşi Maria Despinayı da zevceleri arasına aldı. Ondan sonra İstanbul İmparatoru Beşinci Jan Paleolog'u indirerek yerine Andronikos'un oğlu Yedinci Jan'ı geçirdi. Biraz sonra onu da tahttan indirerek yerine oğlu İkinci Manuel'i İmparator yaptı. Alaşehir bu İmparatorun zamanında verilmiş şükran hediyesidir. Anadolunun göbeğinde ve batısında bulunan öteki Türk Beyleri Yıldırımın kılıcına dayanamıyarak emri altına girmeğe başladılar. Aydın Beyi, sonra Saruhan ve Menteşe Beyleri itaat ettiler. Karaman Hükümdarı Alâeddin Bey Akşehir, Niğde ve Aksarayı vermeğe mecbur oldu ve daha sonra onun ölümile Konya da Yıldırımın eline geçti.

Bayezit I.

Bu sırada Kıbrısı ve öteki Akdeniz adalarını vurduran Yıldırım, önceleri senede on bin altın cizye vermeyi ve İstanbulda bir Türk mahallesi yapmayı kabul eden Bizans İmparatorluğunun taahhüdüne riayet etmemeğe başlamasından dolayı İstanbulu kuşattı. Anadoluhisarı bu muhasara esnasında yapılmıştır ve kuşatma Rumeli ve Anadoluda çıkan muhtelif gaile ve harplerden dolayı fasılalanmakla beraber yedi sene kadar sürmüştür.

Avrupa Hıristiyanları süratle gelişen ve İstanbulu da almak üzere bulunan Türk akınlarından telâşa düştüler. Papanın yardımile Macar Kralı Sigismund'un komutası altında Fransız, Alman, Leh ve daha bir çok Hıristiyan milletlerden mürekkep bir Haçlılar seferi hazırladılar ve Niğbolu kalesini kuşattılar. Birinci Bayezit oraya yıldırım gibi yetişmiştir. Hattâ geceleyin ordu ile birlikte geldiğini haber vermek ve kale muhafızına emirlerini bildirmek üzere bir kaç maiyetile birlikte düşman muhasara saflarını geçerek kaleye yaklaşmış ve: "Bre Doğan, bre Doğan!,, diye seslenmiş olması meşhurdur ki bir hükümdar için bu cesaret tarihte eşi pek az olan hâdiselerdendir. 70 bin kişilik Haçlılar ordusu yıldırım darbesile tamamile perişan oldu. 1396 da geçen bu zafer üzerine Bosna kıtası, Yunanistanın büyük bir kısmı Türklerin eline geçti. Zaferi tebrik edenler arasında Mısırdaki Abbasî Halifesi tarafından Yıldırım Bayezide: (Sultanı İklimi Rum) diye hitap edilmesinden dolayı Osmanlı Beyleri arasında ilk defa Sultan unvanını alan odur derler.

Bundan sonra Yıldırım, Haçlılar hücumunun tertibine vesile olan Bizansı tekrar kuşattı. Fakat bu sıralarda Türk Cicangiri Timurlenk ile arası açıldı. Timur önceleri âmirane bir dil kullanmış, Yıldırım ona hiddet ve hakaretle cevap vermişti. Timurlenk sonraları mutedil ve tatlı bir dille hitap etmeğe başladığı halde Yıldırım hakarette devam etti. Vaziyeti biraz idare etseydi genç Yıldırımın, ihtiyar Timura çarparak parçalanmaktan kendini koruması belki mümkün olurdu. Fakat iki tarafa sığınan hükümdar ve Beylerin kışkırtmaları, hele Timurlengin Sıvası alarak bütün müdafilerini öldürmesi, Sıvastan sonra Kayseri ve Malatya gibi bir çok yerleri harap etmesi böyle bir anlaşmayı imkânsız bir hale getirmiştir.

Nihayet iki büyük Türk ordusu 20 Temmuz 1402 de Ankarada Çubuk civarında çarpıştı. Timurun ordusunda çoğu atlı olmak üzere 160 bin kişi, Bayezidin maiyetinde ise ancak 70 bin kişi vardı. Bu büyük farktan başka Yıldırımın ordusundaki Saruhan, Menteşe ve Germiyan askerleri karşı tarafta eski Beylerinin bayraklarını görünce oraya geçtiler. Bu suretle Yıldırımın kuvveti daha fazla eksilmiş oldu. Nihayet akşama kadar yanındaki Yeniçerilerle dayanan Yıldırım esir düştü ve esaretinden 8 ay sonra Akşehirde öldü. Bir kaç defa kaçmak teşebbüsünde muvaffak olamıyarak intihar ettiği de rivayet olunur.

BAYEZİT II., **Velî** [**1447 - 1512**] — Osmanlı Padişahlarının sekizincisi ve Fatih Sultan Mehmedin oğludur. Şehzadeliğinde Amasya Valisi idi. Orada iken işrete ve sefahete düşkün olduğu, hattâ bu yüzden babası tarafından tevbih edildiği halde, sonraları işi dervişliğe ve sofuluğa vurmuş, etrafına dervişleri ve hocaları toplamış, onlar da kendine Velî lâkabını takmışlardı. Mizaç ve değer bakımından zayıf olan Osmanlı Sultanlarındandır. Bunu bilen küçük kardeşi Cem saltanatı onun elinden almak için çok uğraştı, Cem'e ait bahiste anlatılacağı üzere muharebelere girişti. Nihayet Rodos Şövalyelerine iltica etti. Oradan İtalyaya nakledilerek 1482 de öldü.

Bayezit II.

İkinci Bayezidin ilk zamanları kardeşile uğraşmakla geçmiştir. Harplerde bir çok yararlıklarile tanınmış olan meşhur Gedik Ahmet Paşayı da Cem Sultana taraftar olmak töhmetile veya Şehzadeliğinde bir harpte kendisini gevşeklikle itham ederek utandırmış olduğu için öldürttü. Cem'in oğlu Oğuz Han'ı da babasının ölümünden sonra ortadan kaldırttı.

Zamanında babasının parlak muharebe ve muzafferiyetlerine benziyen işler olmamıştır. Mısır Memlûklerine karşı sürekli muharebeler yapıldıysa da müsbet ve katî netice alınamadı. Bununla beraber kuvvetli Türk komutanlarının idaresi altındaki ordular Macaristanda, Bosna ve Morada değerli cenkler yaptılar ve Malkoçoğlu Bali Bey Lehistanda sürekli akınlarda bulundu. Denizde de epeyce başarılar elde edilmiştir. Fatih zamanında henüz istila edilmemiş bulunan İnebahtı (Lepanto) ve sonra Kozon ve Modon onun zamanındaki Mora hareketleri esnasında zaptedilmiştir. Bunun hıncını almak için Venediklilerle, Papalık, Fransa ve İspanya gemilerinden mürekkep müttefik donanması Midilliye hücum ettilerse de Hersekzade Ahmet Paşanın ve Saruhan Valisi Şehzade Korkudun müdafaaları yüzünden muvaffak olamadılar ve 1502 de mağlûbane bir sulh imzasına mecbur kaldılar.

İran hükümdarı Şah İsmailin kışkırttığı Şah Kulu gailesi de onun zamanındaki hâdiselerdendir ki bu gaileyi Amasya Valisi Şehzade Ahmedin de yardımile Veziri Âzam meşhur Hadım Ali Paşa bastırmış ve o muharebede Şah Kulu öldürülmekle beraber Ali Paşa da şehit düşmüştü.

İkinci Bayezidin gevşekliği o zaman Trabzon Valisi olan oğlu Yavuz Selimin kendi başına muharebelere girişmesinden de anlaşılır. Şehzadeler arasındaki taht rekabetleri de bu yüzden o sağ iken baş göstermiştir. Nihayet Selim tarafından elde edilmiş olan Yeniçeriler Yavuz Selimin Padişahlığını istiyerek İkinci Bayezidi tahtından indirdiler. Selim de rivayete göre babasını zehirliyerek ortadan kaldırdı. İstanbulda Bayezit camii bu zatın zamanında yapılmıştır. Türbesi oradadır.

BAYEZİT, Kötürüm — Bk. Çandaroğulları.

BAYEZİT PAŞA [Ölm. 1421] — Yıldırım Bayezit ile Çelebi Mehmet zamanlarında bir çok yararlıkları görülmüş Osmanlı serdarlarındandır. Ankara muharebesindeki bozgun üzerine henüz on beş yaşında bulunan Şehzade Çelebi Mehmedi harp meydanından bu zat kaçırıp kurtarmıştır. Şehzadeyi kaçırırken ara sıra onu sırtında taşımış ve bazan tanıtmamak için dilenci kıyafetine bile girmişti. Bu suretle onu Amasyaya ulaştırmış ve Çelebi Mehmedin Saltanatı zamanında bir çok harplerde yararlıklar göstermiştir. İkinci Murat zamanında Osmanlı tarihlerinin Düzme dedikleri Şehzade Mustafaya karşı muharebe ederken esir olmuş ve öldürülmüştür.

BAYEZİT, Süleyman'ın oğlu [Ölm. 1561] — Kanunî Sultan Süleymanın Hurrem Sultandan doğma oğludur. Büyük kardeşi Selimin yerine Veliaht olabilmek için Lala Mustafa Paşanın tezvirile babasına karşı durmuş ve gönderilen askere yenilerek İran Şahı Tahmasp'a sığınmıştı. Şehzade Bayezidi önce büyük alaylarla karşılayan Şah, sonra rüşvet karşılığı olarak babasına teslime razı olmuştu. Onun son zamanları, hele öldürülmesi bir faciadır. Çavuşbaşı Ali Ağa tarafından dört çocuğile birlikte Kazvinde öldürülerek Sıvasa gömülmüştür.

BAYKARA, Mirza — [1392 - 1416] — Timurlengin torunu ve Şeyh Muizzüddin Ömerin oğludur. Babası Timurlenk henüz sağ iken ölmüştü. Mirza Baykara, amcası Şahruh tarafından 1414 te kendisine Luristan ve Hemedan gibi yerlerin tımarı verilmişti. Ertesi yıl kardeşi İskendere karşı isyan etmiş, ele geçirildikten ve affolunduktan sonra tekrar isyan ettiği için önce hapsedilip sonra öldürülmüştür. Gıyasüddin Mansur adlı bir oğlu vardı ki meşhur Sultan Hüseyin Baykara onun oğludur.

BAYKARA, Sultan Hüseyin, Ebülgazi [1430 - 1505] — Hem kahramanlığı, hem de şairliğile ve âlimlerle şairlere riayetile pek meşhur bir Türk hükümdarıdır. Bundan önce adı yazılan Mirza Baykaranın torunu ve Mirza Mansurun oğludur. Hem baba soyundan, hem de anası Firuz Beküm soyundan Timurlenge mensuptu. Heratta doğmuş, önce Cürcan ve Mazenderanda hüküm sürmüş, sonra 1470 tarihine doğru Horasanda dahi hükümdar olmuştu. 36 yıl kadar pek sevilen ve sayılan bir hükümdar sıfatile hükûmet sürdükten sonra Heratta ölmüştür.

Meşhur Şair Ali Şir Nevaî bu şair hükümdarın dostu ve Veziri idi. Zamanı ilim ve irfan hayatı bakımından pek parlaktır. Hattâ (Baykara Meclisi) Türk, İran, bütün Doğu edebiyatında inceliğin ve zerafetin toplandığı ve kıymet verildiği bir yer olmak üzere âdeta mesel haline gelmiştir. Herat şairlerin, âlimlerin toplandığı bir irfan diyarı olmuştu. Bu arada meşhur âlim Molla Cami de Baykara meclisinin hürmet gören devamlılarından biri idi. Şehre uzak yerlerden talebe gelir ve hükümdar binlerce talebeyi hazinesinden verdiği para ile okuturdu. Sultan Hüseyin Baykara erlik meydanında kılıç kullanmakta mahareti olduğu kadar söz meydanında da kalem oynatmakta o derece hünerli idi.

Mecalis-ül-Uşşak adlı bir eserile türkçe ve farsça şiirlerini muhtevi divanı vardır. Şiirlerinde Hüseynî mahlâsını kullanırdı. Lehçesi Çağatay türkçesidir.

BAYRAM HAN [Ölm. 1561] — Hint Türk - Moğol İmparatoru Ekber Şah zamanında Vezirlik etmiş ve farsça şiirlerile de tanınmış bir zattır. Soyu Türkmen kabilelerinden Baharlu kabilesi reislerindendi. Cedleri Timur sülâlesinin hizmetinde bulunmuştu. Bayram Han Bedahşanda doğmuş, Belhte tahsil görmüş, Hümayun Şahın maiyetinde Hindistana gitmiş, orada Hanı Hanan unvanını almış ve Sadrazamlık mevkiine geçmişti. Onun ölümünde Ekber'i tahta geçiren odur. Vasî olduğu için Han Baba unvanını takınmıştı. Sonraları Ekber ile araları açılmış, fakat Ekber kendisini affetmiştir. Hicaza gitmek üzere Güceratten geçerken vaktile babasını muharebede öldürmüş olduğu Mubarek Han tarafından kan gütme hırsile öldürülmüştür.

BAYRAM HOCA [Ölm. 1380] — Karakoyunlu Devletini kuran Kara Mehmet Durmuşun babasıdır. Azerbaycandaki Türkmen aşiretlerindendi. Celâirîlerden Sultan Üveys'in hizmetinde bulunurken onun 1375 te ölmesi üzerine Musul, Sencar ve Ercişi istilâ ederek oralarda hükûmet sürmüştü.

BAYRAM PAŞA [Ölm. 1638] — Dördüncü Murat zamanında bir buçuk yıl Sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. İstanbulda doğmuş, genç iken Yeniçeri olmuş, Ocakta ilerliyerek Kul Kethüdası ve 1622 de Yeniçeri Ağası tayin edilmişti. Bu vazifede iken Dördüncü Muradın kız kardeşile evlendi. 1625 te Mısır Valisi oldu. Ondan sonra İstanbula gelerek Sadaret Kaymakamlığına geçirildi. 1636 yılı sonlarında Tabanıyassı Mehmet Paşanın yerine Sadrazam oldu. Dördüncü Murat ile Bağdat seferine giderken yolda ve Urfa civarında hastalanarak ölmüştür. İstanbulda Avratpazarındaki türbesinde gömülüdür.

Meşhur Şair Nef'i, Bayram Paşa için yazdığı hicviyeleri Dördüncü Muradın ısrarı üzerine Padişaha okumuş, o da zavallı şairi idam ettirmek maksadile Bayram Paşaya teslim etmişti. Yaradılışın pek ender yetiştirdiği Nef'i gibi bir kudreti sarayının odunluğunda boğdurmuş olması Sadrazamlığından daha fazla hatırlarda kalmasına sebep olmuştur. İstanbulda bir medrese, bir zaviye, Kayseri ve Amasyada bazı hayrat da yaptırmışsa da bunların Nef'iyi öldürtmesindeki günahı örtemiyeceği tabiîdir.

BAYRAM VELÎ, Hacı [Ölm. 1429] — Bayramiye adlı tarikati kuran zattır. Erenlerden sayılır ve onun için Velî unvanile anılırdı. Asıl adı Numan'dır. Fakat Şeyhi ve mürşidi Aksaraylı Hâmit ile ilk defa bir kurban bayramı günü görüştüğü için Bayram adını o zatın tensibile almıştır.

Hacı Bayram Ankarada suyu ile meşhur halkın Solfasol dedikleri Zülfazıl karyesinde doğmuş, bir müddet Ankarada ve Bursada Müderrislik etmişti. Sonra Şeyhi Aksaraylı Hâmit ile Şama ve Hicaza giderek Hacı olmuş, ondan sonra Ankaraya dönüp müritlerini irşat etmekle meşgul olmuştur. Tarikati kendinden sonra altı müridi tarafından neşredilerek altı şubeye ayrılmıştır.

Hacı Bayram Velînin hece veznile, açık fakat zayıf bir türçe ile yazılmış üç manzum nutku vardır ki edebî bir değeri yoksa da tasavvufa meraklı olanlarca kıymetli sayılır. Türbesi Ankarada onun adile anılan camiin yanında ve August Mabedi de-

nen Roma anıtına bitişiktir. Bursalı Tahir ile Mehmet Ali Aynî'nin Hacı Bayram Velîye dair eserleri vardır.

BAYSUNGUR — Türk tarihinde bu adla tanınmış başlıca dört zat vardır:

Birincisi : Timurlengin torunu ve Şahruh'un oğlu olan Baysungurdur ki babasının zamanında Vezirlik etmiş, Valilikte bulunmuş, fakat genç öldüğü için hükümdar olamamıştır. 1397 de doğup 1433 te Herat'ta ölmüştür. Şair, âlim, bilhassa pek iyi hattat olan bir Şehzade imiş. Farsça ve çağatayca şiirleri vardır. Muhtelif çeşitten yazı yazarmış. Bu suretle epeyce kitap da istinsah etmiştir. Annesi Gevherşâd Hatunun Meşhed'deki camiinde Baysungurun bir çok duvar yazıları vardır ki birinin sureti İslâm Ansiklopedisinin türkçeye tercümesine konmuştur. Bu zat daima ilim adamlarile sohbetler eder, edip ve âlimleri korurmuş.

İkincisi : Yine Timur soyundan Sultan Mahmudun oğlu olan Mirza Baysungurdur. 1478 de doğmuş, Maveraünnehir'de babasının ölümü üzerine 1495 te yerine geçmişse de kardeşi Mirza Sultan Ali ile muharebeye mecbur ve mağlûp olarak 1499 da öldürülmüştür.

Üçüncüsü : Akkoyunlulardan sekizinci hükümdar olan Mirza Baysungurdur. Meşhur Uzun Hasanın torunu ve Yakup Beyin oğludur. Babasının ölümü üzerine 1490 da henüz sekiz yaşında iken tahta çıkmış, fakat memlekette isyan patladığı için kaçmağa mecbur olmuş ve 1493 te öldürülmüştür.

Dördüncüsü : Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarından meşhur Ekber Şahın torunu, Daniel'in oğlu olan Baysungurdur. Kardeşlerile kavga ederek kaçmış ve Dördüncü Murat zamanında İstanbula gelmişti. Naima, tarihinde 1036 yani 1626 senesinde bu Şehzadenin İstanbula geldiğini yazar. Fakat kendisine yardım edilmemiş, dönüşünde Hindistanda öldürülmüştür.

BEDİ NURİ [Ölm. 1913] — 1908 İnkılâbı başlarında tanınmış muharrirlerimizdendir. Halepli Adliye Memurlarından Mehmet Hilâl Efendinin oğludur. İstanbul Öğretmen Okulu Müdürü iken Birinci Cihan Harbi sonunda Suriye, ondan sonra da Irak hükûmetinde vazife alan Satı'ın kardeşidir. Mülkiyede okumuş, Kaymakamlıklarda bulunmuştu. Müntefik Mutasarrıfı olarak vazifesine giderken Basrada öldürülmüştür.

Bedi Nuri

"Resimli Kitap,, , "Mülkiye Mecmuası,, ile günlük gazetelerde bir hayli içtimaî ve iktisadî makaleler yazmış çalışkan ve oldukça bilgili bir muharrirdi.

BEDİRHAN, Bey - Paşa [1802 - 1868] — Meşhur Cizre Emîridir. Mardin kazalarından Cizre kasabasında doğmuştur. Babası Abdullah Beydir. Bu ailedeki geleneğe göre soyları Salâhaddin Eyyubî ve Halit ibni Velit ile birleşir. Ailece isimleri bilinen cedleri yedinci göbekte Bitlis Hanı ve meşhur Şerefname adlı tarihin müellifi Birinci Şeref Hana ulaşmaktadır. Abdullah Bey ölünce Emîrliğe önce Bedirhanın amcasının oğlu Seyfeddin Bey geçmiş, fakat Beylik işlerini yapamadığı için, aşiretlerin ısrarı üzerine Bedirhan Beyin büyük kardeşi Salih Bey Emîr olmuştur. Ancak Salih Bey tarikat ve ibadetle meşgul olduğu için yurtluğun idaresini gönül rızasile küçük kardeşi Bedirhana bırakmıştır.

Bedirhan Bey tahsilsiz olmakla beraber pek zeki, doğru ve cesur olduğundan halka kendini sevdirmiş, nüfuzu hâkim bulunduğu Cizre, Bohtan ve Hacıbehram bölgelerine münhasır kalmayıp Musul, Erzurum ve Van içlerine kadar yayılmıştır. Hattâ bu nüfuz, İran Şahının arasıra hediyelerle kendisini celbetmek istemesine sebep olmuştur.

İkinci Mahmudun son zamanlarında isyan sayılan bazı hareketlerinden dolayı o zaman Sadrazam bulunan Çerkes Mehmet Reşit Paşa tarafından bazı vaidlerle yumuşatılması tecrübe edilmişti. 1839 da Nizip Muharebesine kendi askerile iştirak ederek Osmanlı İmparatorluğuna sadık bulunduğunu göstermek istemişse de Osmanlı Ordusu bozulunca Bedirhan Bey de adamlarını alıp savuşmuştur. 1845 te Hakârî civarında bulunan Nasturî aşiretlerini hükmü altına almıştır. Musuldaki Konsoloslar bu hareketi Hıristiyanlık gayretile büyüterek yirmi bin Nasturînin Bedirhan Bey tarafından kesildiğini sefaretlere bildirdiler. O zaman Tanzimat Fermanı yeni ilân edilmiş ve Hıristiyan tebaanın muhafazası Devletçe Avrupaya karşı ilân ve taahhüt edilmişti. İngiliz ve Fransız Elçilerinin Babıaliye devamlı şikâyetleri üzerine Sadrazam Büyük Reşit Paşa Bedirhan Beyin oradan kaldırılmasını ve İstanbula getirilmesini münasip görür. Önce nasihat ve mükâlemeye memur olarak Kemal Paşa gönderilir. Fakat Bedirhan, emniyet ve itaat etmez. Üzerine gönderilen askeri bir kaç yerde bozar. Nihayet Anadolu Ordusu Müşir Osman Paşa ile, Sabri, Ömer ve Mustafa Paşalar Bedirhan Beyi Orak veya Oruh denen kalede sararlar. Kendisine de Büyük Reşit Paşanın kaleminden çıkan amanname ile eğer teslim olup İstanbula gelirse canına, malına ve ailesine dokunulmıyacağı hakkında bir mektup gönderilir. Bunun üzerine teslim olan Bedirhan 1848 de İstanbula getirilir ve Reşit Paşa delâletile Abdülmecidin huzuruna çıkarılır.

Padişah isyanının sebebini sorması üzerine Bedirhan Ömer Hayyamın meşhur bir rubaisini okur ki: "Benim fena hareketime sen de fena karşılık yaparsan aramızda ne fark kalır,, mealindedir. Bu zeki cevap Sultanın hoşuna gider, mert ve dürüst hali de itimada sebep olur. Kendine ihsan ve memleketinde bıraktığı emlâke mukabil iki yüz altın yurtluk maaşı verilir. Ailesile birlikte Giridin Kandiye şehrine gönderilir.

Bedirhan, Giritte önce on sene kalmış, Abdülmecidin son zamanlarında affedilerek İstanbula gelmesine müsaade edilmiş, Giritte Devlet lehine başardığı işlerden dolayı kendisine ihsanlar ve Mirmiranlık rütbesile Paşalık unvanı verilmiştir. Sonra tekrar Giride dönerek sekiz sene daha kalmış ve Abdülâziz zamanında İstanbula gelip şimdi Darüşşafaka olan konak kendisine verilmiş ve orada yedi yıl kadar oturmuştur. Ölümünden iki sene evvel Şama gidip orada ölmüş ve Salihiyede gömülmüştür.

Bütün ömründe 34 karısından 96 çocuğu olmuştur ki öldüğü zaman yirmi biri kız, yirmi biri erkek olmak üzere kırk iki evlât bırakmıştır.

Bedirhan Beyin Giritte iken Müslümanlar kadar Hıristiyanlara da itimat vermiş olması ve bir vakada Kandiye Hıristiyan ahalisini evinde muhafaza etmesi, ihtilâl esnasında Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ihtilâfları hal için Vilâyetçe o-

nun tavassut ve telkinine müracaat olunması dikkate lâyıktır.

BEDİÜZZAMAN, Mirza [Ölm. 1717] — On yedinci asır sonlarında İstanbulda tanınmış Horasanlı bir Türk Prensidir. Timurun beşinci göbekten torunu ve Ebülgazi Mirza Hüseyinin oğludur. 1506 da babasının ölümü üzerine küçük kardeşi Muzaffer Hüseyinle birlikte Horasanda bir sene hükûmet sürmüş, kardeşi Muzaffer o aralık ölmüş, fakat kendi de Özbey Han'ın hücumu üzerine meşhur İran hükümdarı Şah İsmaile sığınmıştı. Yavuz Sultan Selimin Çaldıran zaferinden sonra Yavuza sığınarak onunla birlikte İstanbula gelmiş, vebadan ölerek Eyübe gömülmüştür. Farsça şiirleri vardır.

BEDREDDİN SİMAVÎ, Şeyh - Simavna kadısı oğlu [1363 - 1420] — Müslümanlıkta bir değişiklik yapmak için uğraşmış meşhur bir Türk filozofudur. Lâkabı Simavî diye tanıldığı için onu Kütahyadaki Simavda doğmuş sananlar varsa da Bedreddin Edirne civarındaki Simavna veya Samanva kasabasında doğmuştur. Babası Kadı İsrail'dir. Simavna kalesinin kendi tarafından alındığı ve oranın hem Valiliğine, hem de Kadılığına tayin edildiği söylenir. Bedreddin tahsil için Konyaya, Hicaza ve Mısıra seyahat etmiş, Kahirede meşhur âlimlerden Seyyit Şerif Cürcanî ile birlikte Mubarek Şahı Mantiki isimli Müderristen okumuştur. Orada epeyce kalarak Mısır Sultanı Berkuk'un oğlu Ferah veya Feric'e ders okutmuştur.

Bedreddin, Ahlatlı Şeyh Hüseyine intisap ederek dervişliğe girmiştir. Şeyhinin emri üzerine irşat için Tebrize gittiği sırada Timurlengin huzurunda ve başka âlimler arasında bir meseleyi hallederek o büyük hükümdarın teveccühünü kazanmıştır. Şeyhinin ölümü üzerine onun yerine geçerek şöhreti büyümeğe başladı ve bu sıralarda Halep, Konya ve Tirede bulundu. Sakız adası Hıristiyanlarının Ruhanî Reisi bu sırada onun müritleri arasına katılmıştı.

Bedreddin Ankara muharebesinden sonra Yıldırımın oğullarından Musa Çelebinin Kazaskeri oldu. Çelebi Mehmet kardeşlerini yenerek Padişah olunca Bedreddini İzniğe gönderip göz hapsine aldırmış ve kendisine maaş da bağlamıştı. Şeyh Bedreddinin müritlerinden, vaktile Kethüdalığında bulunmuş olan Börklüce Mustafa İzmirin Karaburun civarında başına on bin kadar adam toplamış, Dede Sultan namını alarak tarikati yaymaya başlamıştı. Ona uyanlar arasında Hıristiyanlar ve papazlar da varmış. Başka bir müridi Yahudilikten dönme Torlak Kemal de Manisada meydana çıkıp üç bin kadar adam toplamış. Padişaha isyan sayılan bu hareketlerden Bedreddin de korkarak İznikten Kastamonuya, İsfendiyaroğullarının yanına, oradan da Eflâk Beyinin yanına kaçmış, sonra kendine inananlarla Deliorman'a saklanmıştı.

Börklüce Mustafa ile Kemal, Muradın ve Bayezit Paşanın kuvvetleri tarafından yakalanıp asıldılar. Bedreddin de bir muharebeden sonra ele geçirildi ve o sırada Serezde bulunan Padişahın huzuruna getirildi. Padişah meseleyi âlimlerden mürekkep bir heyete havale etti. Müzakere sonunda Mevlâna Haydar Acemî'nin verdiği bir fetva üzerine Bedreddin Serezde asıldı.

Şeyh Bedreddin'in arapça olarak 38 kadar eseri vardır ki tefsire, fıkıh ve tasavvufa aittir. Bunlardan "Cami-ül-Fusuleyn,, basılmıştır. Tasavvufa ait olanlardan "Meserret-ül-Kulûp,, , "Letaif-ül-İrşadat,, da meşhurdur. En meşhur eseri tasavvufa dair olan ve Müslümanlık itikatlarını anlayışını gösteren "Varidat,, tır. Bu esere nazaran Bedreddin "vahdeti vücut,, nazariyesine taraftardır. Ahiret, mahşer, cennet, cehennem, şeytan, melek, İsa'nın ölümü vesaire gibi meseleler hakkında kanaatleri Müslümanlık inanışlarından başka türlüdür.

Müritleri "Tanrıdan başka Tanrı yoktur,, derler, fakat buna Muhammed'in Peygamberliğini katmazlarmış. Bundan Bedreddinin Muhammedi, İsayı, Musayı aradan çıkarmak ve bu dinler arasında birlik meydana getirmek veya kendisi hem Peygamber, hem hükümdar sıfatile muhtelif mezhepteki Türkleri birleştirmek istemiş olduğu neticesi çıkarılmaktadır. Onun ve bilhassa müridi Mustafanın ileri sürdüğü esaslar arasında bir çeşit komünizm de varmış. Zevceler müstesna olmak üzere bütün mallarda iştiraki kabul ediyormuş.

Şerefeddin Yaltkaya'nın "Şeyh Bedreddin,, adlı küçük, fakat değerli bir tetkik eseri vardır ki 1925 te İstanbulda basılmıştı.

BEDRİ PAŞA, Hasan Bedreddin [1850 - 1912] — İlme ve edebiyata dair eserler bırakmış askerlerimizdendir. Vasfi Efendi isimli bir subayın oğludur. Simavda doğmuş, babasile beraber bulunduğu Şamda Askerî İdadide okuduktan sonra Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştı. Süleyman Paşanın Harbiye Mektebi Nazırlığında o da muallim bulunduğu için İkinci Abdülhamit zamanında İstanbuldan uzak yerlerde dolaştırılmış, hattâ bir aralık rütbesi de alınmıştı. 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra rütbesi geri verildi. Ferik rütbesile İşkodra Vali ve Komutanlığından sonra tekaüt olarak İstanbulda ölmüş, Fatih türbesi civarına gömülmüştür.

"Kozmoğrafya,, ve 'Atıcılık,, hakkında iki eseri, "İskatı Cenin,, adlı bir faciası, "Bir Günlük İkbal,, , "Jirofle,, , "Madam Larşidük,, adile tercüme piyesleri vardır. Manastırlı Rifat Beyle birlikte "Temaşa,, adı altında bir tiyatro külliyatı tertip etmişlerdir. Bedri Paşanın eski yolda şiirleri de zararsızdır.

1293 Rus Seferinde Müşir Fuat Paşanın komutasında kazanılan İyena muzafferiyetinde kıtanın Kurmay Reisliğini yapmıştı.

BEHÇET EFENDİ — Bu isimde bir asır kadar ara ile yaşamış iki şairimiz vardır.

Birincisi 1754 tarihinde ve Şıkkıevvel Defterdarı iken ölen Behçet Efendidir. Bir aralık Siroza sürülmüştü. Orada söylediği gazelden şu nükteli kıtayı alıyorum:

A gönül sabredelim biz de cefayı dehre
Sabrda çünki fereç nüktesi mermuz oldu.
Üç gün ârامı safaya nice fırsat bulunur
Behçetâ meskenimiz şimdi ki (Siruz) oldu.

Şair burada (Siroz) kelimesini farsça (üç gün) mânasına getirmek için (Siruz) suretinde yazmıştır.

İkincisi: Şair İsmail Safanın babası olan Mehmet Behçet Efendidir. Bu zat 1828 de Trabzonda doğmuş ve Hicaz Mektupçusu iken 1878 de Mekkede ölmüştür. Şiirlerinin kendinde muhafaza edilebilmiş olan kısmını oğlu İsmail Safa kendi gençlik şiirlerile birlikte ve 1890 da "Huz ma Safa,, adile neşretmişti. Behçet Efendi İsmail Safa ile şair Ahmet Vefanın ve yine edip ve mu-

Behçet Efendi

harrirlerimizden merhum Ali Kâmi Akyüzün babası ve muharrir Peyami Safanın büyük babasıdır.

BEHÇET MUSTAFA EFENDİ, Hekimbaşı [Ölm. 1832] — Bir asır önce meşhur olmuş âlim ve hekimlerimizdendir. Abdülhak Mollanın büyük kardeşi ve Abdülhak Hâmidin büyük amcasıdır. Hekimbaşı Hayrullah Efendinin kızının oğludur. Babası Divanı Hümayun Hocalarından Mehmet Emin Şükûhi Efendidir.

Behçet Efendi İstanbulda doğmuş, medreselerde okuduktan sonra hekimlik öğrenmiş ve bir kaç ecnebi dil de elde etmişti. Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut zamanlarında sarayın Hekimbaşılığını yapmıştır. Bir aralık kardeşi Abdülhak Molla ile Keşana sürülmüş, sonra affedilip İstanbula dönmüştü. Mısır ve İstanbul Mollalıklarını, Rumeli Kazaskerliği payesini almıştı.

Buffon'dan tercüme ettiği eserlerden biri (Marifeti Arz), ikincisi (Tercümei Hayvanat) ismini taşır. (Ameliyatı Tıbbiye) ve (Hikmeti Tabiiye) adlı iki eseri daha vardır. İngilizceden tabiî felsefeye dair bir eserin büyük bir kısmını da türkçeye çevirmişti. Fransızların Mısırı işgalinden tahliyelerine kadar her günkü hâdiseleri anlatan Mısır âlimlerinden Şeyh Abdurrahman Efendinin eserini de türkçeye geçirmiştir.

Bunlardan başka ergenlik denen bir deri hastalığı hakkında "Risalei Ruhiye,, isimli bir eserin ve "Risalei İlleti Efrenç,, adlı bir kitabın da müellifidir. Hekimbaşı Behçet Efendi, 1826 da (Tıbhanei Âmire) adile açılan Tıbbiye Mektebinin ve Cerrahhanenin kuruluşunda faydalı hizmetler görmüştür.

BEHÇETÎ HÜSEYİN EFENDİ [Ölm. 1682] — On yedinci asırda yaşamış âlim ve şairlerimizdendir. Köprülü Mehmet Paşa torunlarından Numanpaşazade Hafız Ahmet Paşanın imamı idi. Hezargrat'ta doğmuştur. "Tarihi Sülâlei Köprülü,, adlı eserin sahibidir. Divanı da varmış. Viyana seferi dönüşünde Belgratta ölmüştür.

BEHİŞTÎ, Ahmet Sinan Çelebi — On beşinci asır ortalarında yaşamış şairlerimizdendir. Çorlu civarındaki Karıştıran'lıdır. Süleyman Beyin oğludur. İkinci Bayezit zamanında Sancakbeyi iken Padişahın hiddetine uğrayıp bir aralık İrana kaçmış ve orada Mevlâna Cami ve Ali Şir Nevai ile tanışarak onlardan istifade etmiştir. Dönüşünde affolunup yine eski vazifesinde kullanılmıştır. İlk defa İran tarzında beş hikâyeli "Hamse,, denen manzum bir kitap yazmıştır. Oradaki hikâyeler "Vamık ve Azra, Yusuf ve Züleyha, Hüsün ve Nigâh, Süheyl ve Nevbahar, Leylâ ve Mecnun,, dur. Behiştî'nin bir de Bayezit ile Cem vakasını anlatan küçük bir tarihi varmış.

BEHİŞTÎ, Şeyh Ramazan Efendi [Ölm. 1571] — On altıncı asır ortalarında tanınmış şairlerimizdendir. Vizede doğmuş, medreselerde okumuş, Merkez Efendiye intisap ederek derviş ve sonra Şeyh olmuş, vâizlıkla tanınmış ve Çorluda ölmüştür.

Dinî ilimlere ait eserlerinden başka "Cem Şah ve Âlem Şah,, isimli bir manzumesi ve yarısı manzum, yarısı mensur olarak yaşadığı devrin Padişahı olan Sultan Süleymana ait bir "Süleymanname,, isimli eseri de vardır. Şu beyit yaşadığı zamana göre hem haylı açık, hem de zariftir:

Bezme gel bu gece ey âlemi hüsnün mâhi
Yoksa yerden göğedek inciniriz vallahi.

BEKİR PAŞA, Bekir Subaşı [Ölm. 1623] — Osmanlı tarihinde isyanı, zulmü ve yaptıklarına lâyık olan müthiş âkıbetile tanınmış bir zorba Vezirdir. Bağdatta Subaşı iken isyan etmiş ve bağdat Valisi Yusuf Paşayı neftle tutuşturduğu bir kayığa bağlıyarak Diclede vahşice yakmıştı. Üzerine Diyarbakır Valisi meşhur Hafız Ahmet Paşa gönderilince Bekir Subaşı, İran Şahına haber göndererek gelirse Bağdadı ona teslim edeceğini vadetti. Fakat Babıaliden oyalamak politikasile kendine Vezirlikle Bağdat Valiliği verilince bu defa İran Şahına dirsek çevirdi. Ancak oğlu Mehmet Bey İranlılara kolaylık gösterdi ve onların Bağdadı almalarına sebep oldu. İran Şahı, kendine verdiği sözden dönen Bekir Paşayı ele geçirince onu tıpkı Yusuf Paşaya yaptığı gibi Diclede bir kayık içinde neftle yakarak öldürdü. Bu sırada İran Şahının işret meclisinde bulunan oğlu da babasının o müthiş işkence içinde çırpınışını seyretmişti. Bu hadiseden on beş yıl sonra Bağdat Dördüncü Murat zamanında geri alınmıştır.

BEKİR PAŞA [Ölm. 1761] — Ok atmakta ve ata binmekteki hüneri sayesinde Valiliklere ve Reisülküttaplığa yükselmiş bir Osmanlı Paşasıdır. Gençliğinde Elçi ile birlikte Viyanada bulunarak bu maharetini İmparator Altıncı Charles'ın huzurunda da göstermişti. Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa zamanında Valiliklerde bulunmuş, Reisülküttap yani Hariciye Nazırı olmuş, Mısır Valisi iken ölmüştür.

BEKİR SAMİ [Ölm. 1932] — Millî Mücadele yıllarında Hariciye Vekilliğinde bulunmuş siyaset adamlarımızdandır. Galatasaray Lisesinde okumuş, İkinci Abdülhamit zamanında muhtelif memurluklarda, 1908 İnkılâbından sonra Valiliklerde ve bu arada Trabzon Valiliğinde bulunmuştu. Millî Mücadele yıllarında Tokat Millet Vekilliğine seçildi. Bir aralık Hariciye Vekili oldu. 1921 Martında Londrada toplanan konferansta Bekir Sami Bey, Hariciye Vekili sıfatile iştirak etmiş, fakat imzaladığı mukaveleler Türkiye Devleti için zararlı görülerek Büyük Millet Meclisince kabul olunmamıştı.

Bekir Sami

BEKRİ MUSTAFA AĞA — On yedinci asırda İstanbulda tanınmış ve o zamandanberi içki düşkünlüğü için timsal sayılmış bir adamdır. Bu Ağanın Dördüncü Murat sarayına mensup olduğu da rivayet edilir. Kalenderliği, hazır cevaplığı, açık sözlülüğü ile sevilen bir tiptir. Hakkında bir çok fıkralar ve hikâyeler vardır.

BEKTAŞ, Hacı Bektaşı Velî [1242 - 1337] — Bektaşilik denen tarikatin pîridir. Babasının adı İbrahim-üs-Sani, annesinin de Hâtem Hatundur. Soyunun on yedinci göbekte Peygamber Muhammedin damadı Dördüncü Halife Aliye ulaştığı söylenir. Horasanın Nişapur şehrinde doğmuş, Hacı Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Şeyh Lokmandan tahsil etmiş, ondan sonra Hicaza gitmiş ve 1281 tarihine doğru Anadoluya gelerek Kırşehir civarında Karaüyük nahiyesinde yerleşip dergâhını kurmuş ve erenlerden olarak şöhret bulmuştur. Osman Gazinin oğlu Orhan, Yeniçeri asker ocağını kurduğu zaman bu zatın duasını rica etmiştir. Yeniçe-

Hacı Bektaşı Velî

ri adını da onun vermiş olduğu söylenir. Hattâ o zaman yanına götürülen bir askerin başına elini koyarak dua ettiği için onun hırkasının sarkan kolunu hatırlatmak üzere Yeniçeri külâhlarına bir parça keçe ilâve edip sarkıtırlardı. Bektaşiliğin pîri bu zat ise de ayinlerini kuran Balım Babadır. Bektaşın türbesi Kırşehir civarında Hacıbektaş Kasabasındadır. Hacı Bektaşın Haremi Fatma Nuriye Hatun imiş ki Bektaşiler ona Kutlu Melek ve Kadıncık Ana derler.

BEKTAŞ AĞA [Ölm. 1650] — Dördüncü Murat saltanatında Yeniçeri Ağalığında bulunan meşhur Ocak kodamanlarındandır. Aslı Arnavut olup Yeniçerilikten yetişmiş, Melek Ahmet, Siyavüş ve Gürcü Mehmet Paşaların Sadrazamlıklarında her işe karışmaya ve Valde Sultanın müdahalelerine âlet olmaya başlamıştı. Yeniçerilerin bir çok defa kazan kaldırmalarında onun parmağı olurdu. Nihayet bir çokları gibi günün birinde onun da boynu vuruldu.

BELE, General Refet [Doğ. 1881] — İstiklâl Harbindeki hizmetlerile tanınmıs Generallerimizdendir. İstanbulda doğdu. Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıktıktan sonra muhtelif askerî hizmetlerde bulunmuş ve harplere iştirak etmişti. Millî Mücadelenin ilk yıllarında Miralay (Albay) rütbesile ve Kolordu Komutanı sıfatile İnönü ve Sakarya Muharebelerindeki yararlıklarından dolayı General olmuştu. Henüz yabancı orduların işgali altında bulunan İstanbula Millî Kuvvetlerin mümessili olarak ilk defa Refet Paşa gelmiş ve onun gelişi İstanbulda büyük heyecan uyandırmıştı. Refet Bele, bütün Garp Cephesi birleştirilerek Komutanlığı General İsmet İnönü tarafından deruhte edilmeden önce Cenup kısmının Komutanlığında bulunuyordu. Ondan sonra Millî Müdafaa Vekilliğine geçirilmiş, Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclisinde İstanbul Millet Vekili olarak bulunmuştu. Beşinci Büyük Millet Meclisine de tekrar İstanbul Millet Vekili seçildi, o zamandanberi bu sıfatı muhafaza etmektedir.

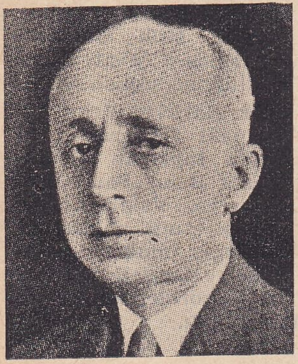

General Refet Bele

BENİCE, Ethem İzzet [Doğ. 1903] — Tanınmış gazeteci ve romancılarımızdandır. Deniz Subaylarından Kemahlı Mehmet İzzet Beyin oğludur. İlk tahsilini Kasımpaşada Gazi Hasanpaşa Okulunda ve İskilip Rüştiyesinde görmüş, sonra Galatasaray Lisesile, Kabataş Sultanisinde ve Deniz Ticaret Mektebinde okumuştur. Gazeteciliğe mektepte iken heves etmiş, önce Tevhidi Efkârda devamlı muharrirliğe başlamıştır. Sonra Vatan, Son Saat ve Milliyet gazetelerinde yazı işleri müdürlüğü yapmıştır. Zaman, Açık Söz ve bir müddet de İkdam bazetesini çıkarmıştır. Şimdi Son Telgraf ve Gece Postası adlı gazetelerin sahip ve başmuharriridir. 1930 da İstanbul Şehir Meclisi Âzalığına ve altıncı seçim devresinde de Büyük Millet Meclisine Kars Millet Vekili olarak seçilmişti. Çok rağbet gören ve defalarca basılan bir haylı romanı vardır ki başlıcaları: Yakılacak Kitap, Istırap Çocuğu, Beş Hasta Var, Aşk Güneşi, Göz Yaşları, Sen de Seveceksin, Bir Cinayet Dâvası, Foya, Çıldıran Kadın, Çöl Yıldızı adlarını taşır. Bunlardan başka On Yılın Romanı isimli İnkılâba ait bir eser meydana getirmiştir.

Ethem İzzet Benice

BELİĞ, İsmail Beliğ Efendi [1668 - 1729] — On sekizinci asır başlarında tanınmış şairlerimizden olup Bursalıdır. Bursada bir mahalle mesçidi imamı olan İbrahim Efendinin oğludur. Emîrşeyhzade lâkabını taşırmış. O da imam olmuş, Evkaf kâtipliğinde bulunmuştur. "Vefiyyatı Danişveran,, yahut "Güldestei Riyazı İrfan,, adlı ve Bursada ölen meşhur adamlardan bahseden eseri basılmıştır. Faizinin tezkeresine zeyl olan bir şairler tezkeresi de varsa da gerek o, gerek başka manzumeleri basılı değildir.

BELİĞ, Mehmet Emin Beliğ Efendi [Ölm. 1758] On sekizinci asır ortalarında tanınmış divan sahibi olan şairlerimizdendir. Yenişehirlidir. Şiirde üstadı yine Yenişehirli olan şair Hâtem Efendidir. Rumeli Kadılıklarında bulunmuş ve Eskizağra Kadısı iken ölmüştür. Divanı basılmıştır. Bu zatın şiirleri kendinden önceki adaşının eserlerine nisbetle üstün ve hayli üstatçadır. Kendini muasırı olan Ragıp Paşaya dahi üstün sayarmış ki bu cihet münakaşa götürür. "Hamamname,, ve "Bername,, adlı şuhane ve biraz da lâubaliyane manzumeleri de vardır.

Erbabı kemalin yeri viranei gamdır.
Hâk üzre düşer meyve kemalile olunca

beyti Ragıp Paşa gibi hikmetler söylemeğe meraklı olduğunu gösterir:

Nakdi cân ile bu âlemden ucuz kurtuldum

Mısraı da meşhur olmuş sözlerindendir ki mizacının zarafetine delâlet eder.

BEREKETOĞLU, Hasan Vecih, Ressam [Doğ. 1892] — Tanınmış ressamlarımızdandır. Rodosta doğdu. Kazasker Bereketzade Cemal Beyin oğludur. Çocukluğunu babasının memurlukla bulunduğu Mısırda geçirmiş, ilk ve orta tahsilini orada gördükten sonra İdadi tahsilini Rodosta bitirmiştir. Ondan sonra hem resme çalışmış, hem de Hukuk tahsil etmişti. Resim dersini

Hasan Vecih Bereketoğlu

bilhassa Ressam Halil Paşadan aldı ve bir müddet Pariste Academie Julian'da çalıştı. Musikiye müntesip olup çocukluğundanberi kemanla da meşgul olmuştur. Türk Ressamlar Cemiyetinin ve Güzel Sanatlar Birliğinin kurucularındandır, Ankara ve İstanbulda sergilerine eserlerile iştirak etmiştir. Yeni Mecmua, Hayat ve La Turquie Kemalist mecmualarile muhtelif sanat mecmualarında makale ve tenkitleri vardır.

BERKE HAN, Yahut Berkây [Ölm. 1266] — Cengiz Hanın torunlarındandır ve Cuci'nin küçük oğludur. Altınordu Devletinin Batu hanedanından üçüncü hükümdardır. Büyük kardeşi Batu'nun ölümünden sonra onun oğlu Satrak hükümdar olmuştu. Berke de ondan sonra ve 1256 da tahta çıkmıştır. Altınordu hükümdarlarından ilk defa Müslümanlığı kabul eden odur. Hülâgû Hanla muharebeler etmiş ve ilk zamanlarda muvaffak olmuştu. Fakat bu harpler esnasında hastalanarak ölmüş, yerine Mengu Timur hükümdarlığa geçmişti. Araplar Müslüman olan bu Türk hükümdarına Bereket Han derler.

BERKE HAN, Sait Sasrüddin [Ölm. 1398] — Mısır Türk Sultanlarının beşincisidir. Birinci Baybars'ın oğlu olup 1279 da tahta çıkmış ve ayni yıl içinde ölmüştür.

BERKİYARUK veya Berkyaruk - Börkuyarık [1079 - 1104] — İranda hüküm süren Selçuk hükümdarlarının dördüncüsüdür. Melikşah'ın büyük oğlu ve Alp Aslanın torunudur. Künyesi Ebül Muzaffer Rükneddindir. Babasının 1092 de ölümü üzerine tahta geçtiyse de kardeşleri Mehmet ve Sencer ile ve başka akrabalarile uzun muharebelere girişmeğe, bir aralık memleketi onlarla paylaşmağa mecbur kaldı. Bütün İmparatorluğa hâkim olduğu zamanlar olmakla beraber yenilerek başkalarına sığındığı devirler de olmuştur. Haçlılar Seferine karşı Antakyaya asker göndermiş, fakat muvaffak olamamış, Haçlı ordularının Anadoludan geçerek Suriyeye inmelerini önliyememişti.

On iki yıl süren Sultanlığı büyük gaileler içinde geçmiştir. Değerli bir genç olarak tanılır. Yirmi beş yaşında veremden ölmüştür.

BERKSOY, Doktor Kemal Cenap [Doğ. 1876] — Derslerile ve eserlerile tanınmış Profesör hekimlerimizdendir. Üsküdarda doğdu. Evrenyeli Yürükoğlu Mehmet sülâlesinden Hüseyin Cenabın oğludur. Askerî Tıbbiyeden 1897 de Yüzbaşılıkla çıkarak ayni müesseseye önce asistan, sonra muavin, daha sonra muallim, Müderris ve nihayet Ordinaryüs Profesör sıfatile uzun yıllar fizyoloji desleri vererek pek çok hekim talebe yetiştirmiştir.

Türkçe eserleri: "Mebadii Fenni Menafi-ül-Âza,, "Fizyoloji Laboratuvarı Rehberi,, , "Beşerî Fizyoloji,, adlarını taşır. Fransızca olarak Cours Pratique de Physiologie, Enseignement Pratique de Physiologie isimli eserleri vardır.

Başlıca travaylarile yabancı memleketlere yayınladığı eserlerin bir kısmı da şunlardır:

"Contribution à l'étude de la moelle cervicale dans la piqûre diabétique chez le chien.,, "Tranché hémautographiques cardio - artérielles superposés,, , "Uber Bildungsort und Schicksal des Sekretins für das Pankreas im Körper,, , "Etude sur la sécrétine,, , "Nouvelles recherches sur les injections intra - cardiques,, (Fransa Tıp Akademisine tebliğ 1924), "Sur un réflexe gastro - duodénal,, (1935 te Moskova Milletlerarası Fizyoloji Kongresi).

Profesör Doktor Kemal Cenap Berksoyun yabancı memleketlerde yaptığı ilmî tebliğler Fransa, Almanya, Belçika ve İngilterede neşrolunan başlıca fizyoloji kitaplarında bahis ve tetkik mevzuu olmuştur.

BESASİRÎ, Aslan [Ölm. 1060] — On birinci asır ortalarında Bağdatta Askerî Kumandan sıfatile hâkim olmuş bir Türk Serdarıdır. Asıl adı Aslan olup Besa veya Besâsir adlı bir şehire mensup olduğundan bu lâkapla meşhur olmuştu. Bağdatta Halife Kaimbiemrillâh'ı hapsederek Vezirini işkence ile öldürülmüştür. Bir müddet sonra Selçuk hükümdarı Tuğrul Bey Beğdat üzerine yürüyerek kaçmağa mecbur kalan Besâsirî'yi ele geçirip öldürmüştür.

BESİM ÖMER AKALIN, Doktor [1861 - 1940] Memleketimizde kadın hastalıkları ve çocuk bakımı ilimlerinin kurulmasına ve yayılmasına derslerile ve eserlerile çok hizmet etmiş bir ilim ve meslek adamımızdır. İstanbulda doğmuştur. Babası 1876 da ilk açılan Osmanlı Millet Meclisinde Mebus sıfatile bulunduktan sonra bu yüzden Mutasarrıf olarak sürüldüğü Sinopta ölen Nardalı Ömer Şevki Paşadır. Besim Ömer, Kosova Askerî Rüştiyesinde okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeden 1883 te hekim çıktıktan sonra müsabaka ile Ebelik dersi muallim muavinliğine tayin edilmiştir. Tahsilini genişletmek üzere 1885 te Parise gitmiş ve 1889 da ihtisası tamamlayıp dönmüş ve Askerî Tıbbiyeye muallim olmuştur. Hayatını mesleğine veren Besim Ömer, memleketimizde ihtisası ve mesleği için yaşamanın nadir ve mükemmel örneklerinden biri idi. Hiç evlenmemiş, henüz gençken şöhret kazanmış, askerlik rütbesi bakımından yükselerek Ferik (Tümgeneral) olmuştu. (Meclisi Sıhhiyei Umumiye), (Meclisi Tıbbiyei Mülkiye) de âza ve reis olarak bulundu. Bir aralık Sıhhiye Umum Müdürü oldu. Tıp Fakültesinde Reisliğe seçilmiş ve Cumhuriyetin ilânından sonra da Darülfünunda Rektör olmuştu. Hilâliahmer (Kızılay) a çok hizmetleri olduğu gibi ebeliğe, çocuk bakımına, çocukları koruma meselesine, hülâsa memleket için hayırlı her işe dair teşebbüste Besim Ömer Paşanın adı hemen daima başta gelmiştir. Pek çok defa Avrupa Kızılhaç kongrelerine Türk murahhası olarak iştirak etmiştir. Elli seneye yaklaşan meslek hayatından tekaüt olduktan sonra Büyük Millet Meclisinin Beşinci devresinde İstanbul Millet Vekilliğine seçildi ve Mebus iken Ankarada Lokantada kalp sektesinden birdenbire öldü.

Besim Ömer Akalın

Eserleri elliden fazladır. Çoğu sıhhat kaidelerinin halk tarafından anlaşılması için yazılmıştır. "Seririyatı Vilâdiye, Emrazı Nisa, Hıfzı Sıhhat, Tabibi Etfat,, bunların başlıcalarından olup evlenme, doğum, çocuk ve aile hıfzıhhasına, göz, diş, tütün, içki vesaire bahislerine dair bir çok risaleleri vardır. Bizde ilk ve mükemmel Tıp Salnamesini (yıllığını) da Besim Ömer Paşa çıkarmıştır. (Nevsâli Âfiyet) adını taşıyan ve dört sene çıkarılmış olan bu salnamelerden birincisi 1899 da 400 sayfalık resimli ve faydalı bir kitap halindedir. Sonuncusu çeşitli bahislerle 700 sayfa tutmuştu.

BEŞİR FUAT [Ölm. 1887] — On dokuzuncu asır sonlarına doğru tanınmış muharrirlerimizdendir. Bir kaç Avrupa dili bilen ve fenne müntesip

Beşir Fuat

olup haylı fennî yazılar dahi meydana getiren bu zat henüz orta yaşlarında iken kendini öldürmüş ve Eyüpte gömülmüşütr. Fransızca, ingilizce ve almanca öğretmeğe mahsus ayrı ayrı kitapları vardır ki (Bedrakai Lisanı Fransavî), (Almanca Muallimi) ve (İngilizce Muallimi) adlarını taşırlar. Victor Hugo'yu haylı iyi anlatan ve (Cep Kütüphanesi) serisinin 22 ve 23 numaralı iki küçük kitabını teşkil eden bir eseri de neşredilmiştir. Bunlardan başka Zola'dan (Cinayetin Tesiri), yine fransızcadan (İki Bebek), almancadan (Binbaşıyı Davet), ingilizceden (Birinci Kat) isimli roman ve piyesleri tercüme etmiştir.

BEYATLI, Yahya Kemal [Doğ. 1884] — Üstat şairlerimizdendir. Nişli Yunusbeyzade İbrahim Naci Beyin oğludur. Üsküpte doğdu. İlk ve orta tahsilini doğduğu memlekette gördükten sonra İstanbula gelmiş ve 1903 te Parise giderek Siyasî İlimler Mektebinde okumuş ve Sorbonne'da tarih derslerini takip etmiştir. Tahsilden sonra da 1912 ye kadar Pariste kaldı ve edebiyat ile meşgul oldu. O tarihte İstanbula dönerek edebî zevkile, bilgisile, bilhassa özlü ve işlenmiş mısralarile az zamanda tanındı. Önce Darüşşafakada muallimlik etmiş, gazete ve mecmualarda makaleler yazmış, sonra Darülfünun Müderrisliğine seçilerek 1915 ten 1923 e kadar medeniyet tarihi, Garp edebiyatı tarihi ve Türk edebiyatı tarihi derslerini okutmuştur.

Yahya Kemal Beyatlı

1922 de Lozan Sulh Heyetinde Müşavir sıfatile bulundu. 1923 te ikinci Büyük Millet Meclisinde Urfa Mebusu oldu. 1926 da Varşova, 1929 da Madrit Elçiliklerine tayin edildi. Sonra tekrar Millet Vekilliğine dönerek Tekirdağı Mebusluğuna seçilmiş, yedinci seçim devresine kadar bu Mebuslukta bulunmuştur.

Gençliğinin mühim bir kısmını Pariste geçiren şair, Fransız edebiyatile pek iyi ülfet etmiş, Parnassien şairlerin ve bizim Divan üstatlarının her satırı işlemek hususundaki hünerlerini kavramıştır. Kırk yılı geçen edebî hayatının mahsulü belki küçüklü, büyüklü kırk parçayı aşmaz. Fakat bu eserlerin hemen hepsi de özlü ve seçkindirler ve güzel sanatın titizliğe ne kadar muhtaç olduğuna birer örnektirler.

BEYAZİZADE Ahmet Efendi [1632 - 1686] — On yedinci asır ortalarında bir kadını taşlama cezasına uğrattığı için Osmanlı tarihinde meşhur olan İstanbul Kadısıdır. Beyazî Hasan Efendinin oğludur. Müderrislikte ve Kadılıklarda bulunmuş, 1675 te İstanbul Kadısı, beş yıl sonra Rumeli Kazaskeri olmuştur. Fıkıha ait bilgilerile tanınmış ve bu yolda hayli eser de yazmıştır. Asıl şöhreti İstanbul Kadısı iken Aksarayda bir Yahudi bezzaz ile münasebette bulunduğu haber verilen Kavaf Abdullah Çelebi adlı bir adamın karısını recim yani taşlama cezasına mahkûm etmesidir.

Osmanlı devrinde ilk defa yapılan bu cezanın tatbikında zamanın Padişahı Dördüncü Mehmet de Sultanahmet meydanına bakan Fazlı Paşa sarayına gelerek faciayı seyretmiştir. Kadını meydanın ortasındaki Yılanlı Sütunun yanına kazılan bir çukura kollarına kadar gömmüşler ve oraya biriken halka taşlatmışlardır. Hâdisenin tafsilâtını Raşit Tarihi etrafile yazar.

Beyazî Ahmet Efendi, bu yüz karası hükmün katî isbat şartlarına da riayet etmemiş ve koyu bir taassupla hareket etmiştir. Hattâ meselenin yanlış ve çirkin olduğunu söyliyenlerden birini de dinsizdir diyerek idam ettirmiştir.

BEZMÎ — Osmanlı devrinde yetişmiş Türk şairlerinden dört zatın mahlâsıdır.

Birincisi : On altıncı asır ortalarına doğru tanınmış olan Bezmî'dir ki asıl adı Abdullahtır. Filibeli Kadı Derviş Çelebinin oğludur. Ayağında fil hastalığı varmış. Kendi de Kadı olduğundan "Topal Kadı,, diye anılırmış. 1580 de ölmüştür. Şu beyit onundur:

Başım üstünde değirmen yürüse çark gibi
Ben nice fikri dakik ile cihanda öğünem.

İkincisi : Yine ayni zamanlarda tanınmış Aydınlı Bezmî'dir ki Rumelinin bir yerinde Kadı iken ölmüştür. Şu zarif beyit de onundur:

Kısmet olunca ârif-ü rinde mey-ü şahit
Tesbih ile seccade verilmiş sana zahit.

Üçüncüsü : On yedinci asır sonlarında yaşamış İstanbullu Bezmî'dir ki asıl ismi Halildir. Babası İsa Halife adlı bir müezzinmiş. Kendisi de İmam olduğundan İmam Bezmî diye tanınmıştır. Epeyce seyahatler etmiş, Hicaza gitmiş, bir aralık Sakızda Şeyh İlyas isimli erenlerden birine intisap etmiş ve son zamanlarda oraya yerleşerek 1723 te Sakızda ölmüştür. Yazılarında tasavvuf çeşnisi olan ve haylı güzel şiirleri bulunan bir zattır ki şu beyit onundur:

Eriştir sakiyâ peymaneyi rindane düştükçe
Ayaklandır harabât ehlini mestane düştükçe.

Dördüncüsü : On sekizinci asır başlarında tanınmış olan Bezmî'dir ki asıl adı Mehmettir ve Tekirdağlıdır. 1736 da ölmüştür. Şu mısra onun sözlerindendir :

Kelâmı na-sezaya Bezmîi şeyda kulak tutmaz.

BEZMİÂLEM, Sultan [Ölm. 1853] — İkinci Mahmudun ikinci kadını ve Abdülmecidin annesidir. İstanbulda Yenibahçedeki Guraba Hastanesile Haseki Kadın Hastanesini, şimdi İstanbul Kız Lisesinin bulunduğu mektep binasını, Dolmabahçedeki Valde Camiini ve daha başka vakıflar bırakmıştır. Sultan Mahmut Türbesinde gömülüdür.

BİLGE HAKAN [Ölm. 734] — Eski Türk Hükümdarlarından Kutluk Han'ın oğludur ki amcası Meço'nun ölümünden sonra Hakan oldu. Orhon âbidelerinde adı geçen Türk hükümdarıdır. Kitabelerdeki yazının bir kısmı onun ağzından yazılmıştır.

Bilge Hakan veya Kaan, Gültekin'in büyük kardeşidir ve onun ölümünden sonra ölmüştür. Çinli bir Prenses almak istiyerek bunu vermediklerinden

Çinlilerle muharebe etmiş, muvaffak olmuş ve ölümüne yakın istediği Prensesi de almaya muvaffak olmuştur.

BİLGE HATUN — Orhon Kitabelerinde yazıldığına göre eski Türk hükümdarlarından Kutluk Han'ın ölümünden sonra oğullarının anası olduğu için vasî sıfatile hükümdarlık yapmış olan bir Türk kadınıdır. Tahminî olarak sekizinci asır başlarında yaşamıştır. Bilge ve Gültekin Hakanların annesidir.

BİLGE TEKİN [Ölm. 927] — Gazne Vali ve hükümdarlığında bulunmuş olan bir Türk serdarıdır. Alp Tekinden sonra Gazne hükümdarlığına Ebu İshak İbrahim geçmişti. O ölünce komutanlardan Bilge Tekin hükümdarlığa geçti ve dört sene bulunduktan sonra bir muharebede vurularak öldü.

BİLGE, Kilisli Rifat [Doğ. 1876] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. Kiliste doğmuştur. Kerim Çavuşun oğludur. Memleketinde ve İstanbulda okuyarak Darülmuallimînden şahadetname ve medreseden icazetname almıştır. Sonra Hukuk Mektebinden de mezun oldu ve bir çok tanınmış hocalardan dersler aldı. Rüştiye ve İdadilerle medreselerde türkçe, arapça, farsça, tarih ve edebiyat okutmuştu. Üniversitede Arap dil ve edebiyatı muallimidir. Arapça sarf ve nahive ait ders kitapları vardır. Kutbi Mekki'nin (İstanbul Seyahatnamesi) ni, Uti'nin Sultan Mahmut Gaznevî ile babasına ait tarihini ve "Divanı Lûgat-it-Türk,, ü tercüme etmiştir. Divanı Lûgat-it-Türk, İbni Mühenna Lûgati, Kadı Burhaneddin Tarihi, Evliya Çelebi Seyahatnamesinin yedinci ve sekizinci ciltleri, Celâli Devvani'nin (Arzname) si, İmamı Hassas'ın (Ahkâmı Kuran) ı gibi eserler onun tarafından istinsah ve tashih olunmuştur.

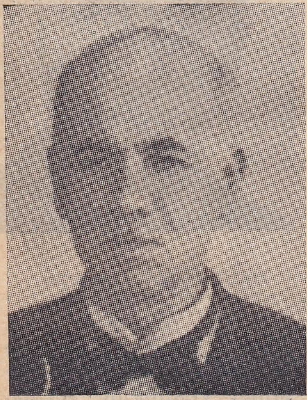
Kilisli Rifat Bilge

Doktor Riter ile birlikte Salâhaddini Safedî'nin (Elvafi Bilvefeyat) adlı eserini, Velet Çelebi ile de (Ferhenknamei Sadi) yi neşretmiştir.

1936 da ölen adaşı ve hemşerisi Doktor Kilisli Rifat ile onu karıştıranlar vardır. O Doktor Kilisli Rifat olarak tanınmıştır ki (R) harfinde yazılıdır. Bilge soyadını almış olan Kilisli Rifat ise eskiden Muallim unvanile ondan ayrılırdı.

BİLSEL, Cemil [Doğ. 1879] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. Şamda doğdu. Babası Mektupçuluk ve Valiliklerde bulunmuş Ahmet Kadri Beydir. Hukuk tahsilini bitirdikten sonra Hariciyeye girmiş, Babıali Tercüme ve Âmedi Odalarında çalışmış, 1908 de İstanbul Hukuk Mektebine devletler hukuku muallimi olmuştu. Bu dersi Ankara Hukuk Fakültesinde, Sıyasal Bilgiler Okulunda ve Harp Akademisinde dahi okutmuştur. 1925 ten 1934 e kadar Ankara Hukuk Fakültesi Müdürlüğünde, o tarihten 1943 e kadar İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünde bulundu. Ondan sonra Samsundan Millet Vekilliğine seçildi. Evkaf Nezaretinde de Müdürlükleri ve faydalı hizmetleri vardır. Filistin ve Batumda muvaffakıyetle çalışmıştır. On beş defa milletlerarası toplanmalarda Türk Delegesi olarak bulunmuş, Amerika Devletler Hukuku Cemiyetine, Lâhi Daimî Hakem Divanına üye seçilmiş, Lotus davasında Müşavir olmuştu. Hocalığının otuzuncu yılında Fakülte "Cemil Bilsel'e Armağan,, adile 696 sayfalık bir eser bastırdı.

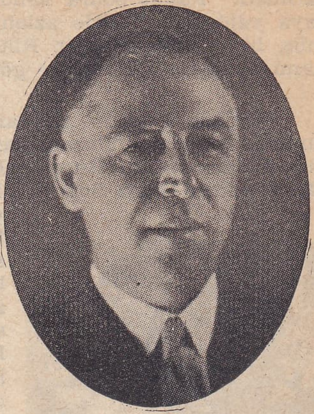
Cemil Bilsel

Başlıca eserleri : (Eski harflerle) Hukuku Beyn-ed-Düvel, Münasebatı Sulhiye, Hukuku Harp (tercüme), Kapitülâsyonlar, Hukuku Âmme Notları, Sulhta ve Harpte Hukuku Düvel, Cemiyeti Akvam, Hukuku Düvel Dersleri, (Yeni harflerle) Devletler Hukukuna Giriş, Devletler Arasında Münasebetler, Devletler Arasında Andlaşmalar, Lozan (2 cilt), Üniversite Tarihi.

BİRGİVÎ MEHMET EFENDİ [1522 - 1573] — On altıncı asrın meşhur Türk din âlimlerindendir. Balıkesirde doğmuştur. Müderris Ali Efendinin oğludur. Önce memleketinde babasından, sonra İstanbulun tanınmış âlimlerinden okumuş, Bayramiye Şeyhlerinden Abdurrahman Efendiye intisap ederek tasavvufa intisap etmiştir. Sonra Ödemiş Kazasındaki Birgi Nahiyesinde açılan Medreseye Müderris olarak orada ölmüştür. Birgivî veya Birgüvî diye meşhur olmasının sebebi budur.

O zamanın âlimlerinden ve İkinci Selimin hocası Ataullah Efendi de Birgivî diye tanılırsa da asıl meşhur olan Mehmet Efendidir ve Birgi Kasabasında bir medrese yaptırıp Mehmet Efendiyi oraya tayin ettiren de Ataullah Efendidir.

Mehmet Efendinin eserleri arasında İzhar-ül-Esrar, Tarikati Muhammediye ve İmtihan-ül-Ezkiya adlı olanları meşhurlarındandır.

BIYIKLI ALİ PAŞA [Ölm. 1754] — Üçüncü Osman zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. İstanbulda doğmuş, sesi güzel olduğu için Kızlar Ağası Beşir Ağanın müezzinliğini yaparmış. Sonra Birinci Mahmudun Çuhadarı, Rikâbdarı ve Silâhdarı olmuştur. Bir aralık Sadrazamlığına sakalsızlığı mâni olmuş ve (Bıyıklı) lâkabı bundan ileri gelmiştir. Nailî Abdullah Paşanın yerine Sadrazamlığa çıkarılarak iki ay bu makamda kalmış, uygun görülmiyen hareketlerinden dolayı öldürülerek Üsküdarda Seyyitahmet deresi Mezarlığına gömülmüştür.

BIYIKLI MEHMET PAŞA [Ölm. 1521] — On altıncı asır başlarında tanınmış ve Yavuz Sultan Selim zamanındaki muharebelerde yararlığı görülmüş kahramanlardandır. Bayburt alınırken yaptığı fedakârlık üzerine Erzincan Valiliğine tayin edilmişti. Sonra Trabzon ve Sıvas da onun idaresine verilmiştir. Karahan'ı mağlûp ederek Osmanlı İmparatorluğunu o cihetlerde de genişletmişti.

BIYIKLI MUSTAFA PAŞA [Ölm. 1698] — İkinci Ahmet Zamanında Sadrazam olmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Bozokludur. Saray hizmetlerinden yetişerek Silâhdar olmuş, Dördüncü Mehmet zamanında Kaptan Paşalıkla Giride, sonra Serdarlıkla Anadoluya gönderilmişti. Şam ve Trablus Va-

liliklerinde bulunduktan sonra 1692 de Sadrazam olmuş, düşman tarafından kuşatılan Belgradı kurtarmıştı. Fakat sonra kendini çekemiyenlerin saraya yaptıkları tesirle azlolunup Trablusa sürülmüş, bir aralık affedilip Rikâbı Hümayun Kaymakamı olmuştur. Edirnede gömülüdür.

BOYAR, Ressam Ali Sami [Doğ. 1880] — Tanınmış usta ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Babasının adı Hüseyin Hüsnüdür. Heybeliada Mektebinden Deniz Subayı çıkmış, 1907 de İstanbul (Sanayii Nefise) Mektebinden de diploma alarak 1910 - 1914 yılları arasında Paris Güzel Sanatlar Akademisinde tahsil etmiştir. Ressam Cormon'un talebesindendir. Yüzbaşı rütbesine kadar askerlikte kalmış, sonra Bahriye Müzesi Müdürlüğünde bulunmuştur. 1914 te kurulan Kız Sanayii Nefise Mektebinin Müdür ve muallimliğini yaptı. Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğünde ve iki defa da Evkaf Müzesi Müdürlüğünde bulundu. İlk Türk pullarile Cümhuriyet kâğıt paralarının ressamıdır. Ankara ve İstanbulda açılan resim sergilerinin hepsine iştirak etti. 1931 de "Société des Artistes Français,, ye kabul edilmiş ve o sene salonda iki sulu boya teşhir etmişti. 1926 da Londrada, 1931 de Pariste birer hususî resim sergisi yapmıştır. Gazetelerde epeyce sanat makalesi neşretmiş olan Ali Sami Boyarın kitap şeklinde basılmış eseri Bahriye Müzesi Kataloğudur. Türk ressamları arasında ilk Eau-forte yapan sanatkârdır. Londra, Paris ve Amerikada bine yakın eseri satılmıştır. Son resmî vazifesi Ayasofya Müzesi Müdürlüğüdür.

Ali Sami Boyar

BOZKURT, Mahmut Esat [1892 - 1943] — İnkılâba hizmetlerile tanılan fikir ve devlet adamlarımızdandır. İzmirin Kuşadası Kazasında doğdu. Babası çiftçilikle ve ticaretle uğraşan Hasan Beydir. İlk tahsilini memleketinde, orta tahsilini İzmirde gördükten sonra İstanbul Hukukundan mezun oldu ve İsviçreye giderek Lozan ve Friburg Üniversitelerinde okuyup kapitülâsyonlar üzerindeki tezile Hukuk Doktoru oldu. Memlekeline döndükten sonra Millî Mücadeleye Kuşadasında iştirak etmiş ve İkinci Büyük Millet Meclisine İzmir Mebusu seçildikten sonra önce İktisat Vekili ve 1924 te adliye Vekili olmuştur. Kanunu Medenî, Ceza Kanunu, İcra ve İflâs, Deniz ve Kara Ticaret Kanunları onun zamanında yapılmış ve Ankara Hukuk Mektebi yine onun zamanında açılmıştır.

Mahmut Esat Bozkurt

1926 Ağustosunda Bozkurt adlı küçük Türk vapuru Fransız Lotüs adlı büyük vapurla çarpışarak battığı zaman sekiz Türkün ölümüne sebep olmasından dolayı vapur kaptanları aleyhine yapılan takibata Türk mahkemelerinin salâhiyeti olup olmadığı meselesi için Lâhi Adalet Divanına müracaat edilmiş ve Mahmut Esat Türkiye Cümhuriyeti Adliye Vekili sıfatile bizzat müdafaa ederek davayı kazanmıştı. Bu davanın safhaları 1927 de Adliye Vekilliğince neşredilmişti. Mahmut Esat, Soyadını bu hâdiseden aldı.

Altı yıl Adliye Vekilliğinden sonra 1930 da çekilerek Ankara Hukuk Fakültesile Sıyasal Bilgiler Okulundaki derslerine ve İstanbul Üniversitesindeki Türk İnkılâp Tarihi dersine devam etmişti. İzmirde birdenbire ölmüştür.

BOZTEPE, Halil Nihat [Doğ. 1882] — Tanınmış üstat şairlerimizdendir. Trabzonda doğdu. Babası Trabzonlu Hasan Efendi, annesi de Mürüvvet Hanımdır. Trabzon Askerî Rüştiyesinde ve İdadisinde okumuş, fransızcayı Frèresler Mektebinde öğrenmiştir. Edebiyattaki etraflı bilgisini yüksek mekteplere değil, kendi merak ve gayretine borçludur. Pek gençken Trabzonda Düyunu Umumiye İdaresine girmiş, 1903 te İstanbula gelerek ayni idarede çalışmış, Düyunu Umumiye Komiserlik Kalemi Müdür Muavini, sonra da Müdürü olmuştu. Bu idarenin lâğvından sonra Osmanlı borçları meselesi için gönderilen heyet arasında 1925 te Parise gitti. 1927 de Büyük Millet Meclisinin Üçüncü Devresine Gümüşhane Mebusu sıfatile girmişti. 1931 de Dördüncü Devrede Trabzon Millet Vekilliğine seçildi. O zamandanberi Trabzon Millet Vekilidir.

Halil Nihat Boztepe

Edebiyatımızda tanınmasını 1908 İnkılâbından sonra muhtelif gazete ve mecmualarda neşredilen manzumeleri ve tefrika olunan tercümelerile başlar. Şairliği hiç bir zaman ciddî surette benimsememiş görünen Halil Nihat Boztepenin şaka ve lâtife mahiyetinde olmıyan manzumeleri pek azdır. Mizah şiirinin en ince ve en nezih örnekleri olan o üstatça manzumeler "Sihamı İlham,, , "Âyinei Devran,, ve "Mâhitap,, adlı kitaplarında toplanmıştır. Türk nazmını hem aruz, hem hece vezninde en muvaffakıyetle kullanan bir kaç şairimizden biri de odur. Nazım dili Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif derecesinde olgun, selis ve pürüzsüzdür. "Nedim,, divanını büyük emeklerle tamamlıyarak "Nedimi Kadîm,, divanile ve değerli bir lûgatçe ile birlikte 1921 de neşretmişti. Şairin fransız edebiyatından da muhtelif ve pek itinalı tercümeleri vardır. Bunlardan Alphonse Daudet'nin "Tartarin de Tarascon,, u (Taraskonlu Tartaren) adile dahilindeki resimlerle birlikte neşredilmiştir.

"Les Lettres de mon moulin,, (Değirmenimden Mektuplar) adile "Şehbal,, mecmuasında, "Le Petit chose,, da "Küçük Efendi,, unvanile Vakıt gazetesinde tefrika olundu.

BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik [Doğ. 1868] — Filozof diye meşhur, fakat daha ziyade şair olan fikir ve kalem adamlarımızdandır. Mustafapaşa Köprüsü (Cesri Mustafa Paşa) da doğmuştur. Babası Şimal Arnavutlarından Kaza Kaymakamlıklarında bulunmuş olan Mehmet Tevfik Efendidir. Rıza

Tevfik, çocukluğunda Alyans Musevi Mektebinde, İzmirde Ermeni Mektebinde, biraz Galatasarayda, Gelibolu Rüştiyesinde, dördüncü sınıfa kadar Mülkiye Mektebinde okumuş, sonra Mülkiye Tıbbiyesine girmiştir. Hemen her mektepten olduğu gibi buradan da haşarılığından dolayı bir kaç defa çıkarılmışsa da nihayet hekimlik diplomasını almıştır. 1908 Meşrutiyet İnkılâbına kadar Gümrükte Doktor ve (Cemiyeti Tıbbiye) de âza idi. (Edebiyatı) Cedide) erkânı arasında (Serveti Fünun) da şiirler ve tenkit makaleleri yazarak tanınmış ve bir aralık bir kaç arkadaşile beraber Serveti Fünun'u bırakıp (Malûmat) Mecmuasına geçmişti. 1908 İnkılâbının ilk haftalarında Selim Sırrı Tarcan'la birlikte halkın ve gençliğin heyecan ve nümayişlerini idare eden vaziyette bulundu ve nutuklarile de tanındı. İstanbulda açılan ilk Mebusan Meclisine Edirne Mebusu olarak girmişti. Önce İttihat ve Terakki Cemiyeti ile beraberken sonra muhalif olmuş ve politika mücadeleleri içinde arada hapsedilmiş, bir kaç defa politika hayatından çekilmeğe ve yalnız ilmî işlerle uğraşmağa karar vermişken yine politika cereyanlarına kapılmıştı.

Rıza Tevfik Bölükbaşı

Yedi, sekiz dil bilir, spordan felsefeye kadar her şeye rağbet eder çok kabiliyetli bir şahsiyet ve içli bir şair olan Rıza Tevfik, Damat Ferit kabinesinde Maarif Nazırı ve Şûrayı Devlet Reisi olmak ve Sulh Murahhası sıfatile Sevr Muahedesini imzalamak hatasında bulunmuştu. İstanbul Darülfünununda Felsefe Müderrisi iken Millî Hareketlere düşman bir politika takip etmesinden dolayı Birinci Cihan Harbi Mütarekesi sonlarında gençliğin haklı isyanı üzerine çekilmeğe mecbur kalmıştı. Millî Zaferden sonra memleket dışarısına kaçtı ve Yüzellililiklerin listesine girdi. Memleket dışında iken meydana getirdiği yazılardan hatalı ve millî menfaatlere aykırı politikasından samimî bir surette nadim olduğu anlaşılır. Umumî affın ilânı üzerine İstanbula dönmüştür. Edebî ve ilmî yazılarını neşretmektedir.

(Felsefe Dersleri) isimli bir eserile, yalnız birinci cildi basılmış olan (Kamusu Felsefe) si "Abdülhak Hâmit ve Mülâhazatı Felsefiyesi,, adlı büyük bir cilt teşkil eden tetkiki, Hüseyin Daniş'le birlikte meydana getirdikleri Ömer Hayyam tercümesi ve Kıbrısta iken neşredilmiş olan "Serabı Ömrüm,, adlı bir şiir mecmuası vardır. Rıza Tevfiğin eski Bektaşi şairlerininki gibi nefesleri, âşık tarzında divanları, koşmaları ve mânileri meşhurdur.

BÖRKLÜCE MUSTAFA [Ölm. 1419] — Bedreddin Simavî diye meşhur olan Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'in müridi ve Kethüdasıdır. İzmir civarında Karaburun köylerinden olup Şeyh Bedreddine intisap ettikten sonra tarikati Aydın taraflarına yaymaya başlamış ve Dede Sultan namını alarak yalnız Müslümanlardan değil, Hıristiyanlardan da bir çok müritler elde etmişti. Bayezit Paşa tarafından yakalanarak asılmıştır.

BURHANEDDİN AHMET, Kadı [1344 - 1399] — On dördüncü asırda Sıvas ve civarında küçük bir hükûmet reisi olan, âlim ve şair olarak da tanılan bir zattır. Babası hem Selçuk, hem Moğol hükümdarlık soyuna mensup Kayseri Kadısı Şemseddin Mehmettir. Burhaneddin Kayseride doğmuş, memleketinde ve biraz Şamda okuduktan sonra tahsilini Mısırda tamamlamıştır. Babasının ölümü üzerine onun yerine 20 yaşında iken Kayseri Kadılığına geçmişti.

Kayseride hüküm süren Ertenaoğullarından Gıyasüddin Mehmedin kızını almış ve onun ölümile yerine geçen oğlu Ali Beyin zamanında Vezir olmuştur. Bu suretle Emîr Kadı unvanını aldıktan sonra Ali Bey de ölünce oğlu Mehmet Bey henüz çok küçük olduğundan idareyi eline almış ve biraz sonra bu çocuğu ortadan kaldırarak hukümdarlığa geçmiştir. On sekiz sene kadar hükûmette bulundu. Osmanoğullarından Yıldırım Bayezide karşı durduğu gibi Timurlenge de boyun eğmemiş, fakat kendine isyan eden Akkoyunlu Beyi Kara Osman Beyi takip ederken yaralı olarak onun eline düşmüş ve öldürülmüştür. Sıvasta gömülüdür.

Türkçe, arapça ve farsça kuvvetli şiirleri vardır. Türkçe divanının el yazısile olan tek nüshasının Londra Kütüphanesinden Maarif Vekilliği tarafından fotoğrafı aldırılmış ve kopyası 608 sayfalık bir kitap halinde Türk Dil Kurumu tarafından neşredilmiş, içindeki şiirler dil bakımından değerli görüldüğü için kelimeleri de ayrıca derlenerek ikinci bir cilt haline getirilmiştir. Bu eserinden başka: "İksir-üs-Saadet fi Esrar-ül-İbadet,, isimli arapça bir eserile Telvih adlı bir kitaba Tercih adile yazdığı bir hâşiyesi meşhurdur. Bu zat hakkında Abdülâzizi Bağdadî'nin "Bezm-ü Rezm,, isimli farsça bir kitabı vardır. Mufassal hal tercümesini "Tarihi Osmanî Mecmuası,, nda rahmetli Tevhit Bey yazmıştı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ile Rıdvan Nafiz'in yazdıkları "Sıvas Şehri,, nde onun hakkında haylı malûmat vardır.

BURSALI TAHİR, Mehmet [1861 - 1926] — Biyoğrafya ve bibliyoğrafyaya ait eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Bursada doğdu. Üsküdarlı Mehmet Tahir Paşanın torunu ve Rifat Beyin oğludur. Bursada orta tahsilini bitirdikten sonra Harbiyeye girerek 1879 da Mülâzim (Teğmen) çıkmış, Manastır, Üsküp ve Selânik Askerî Rüştiyelerinde tarih ve coğrafya okutmuş ve o mekteplerde müdürlük de etmiştir. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Meclisine Bursa Mebusu sıfatile girmişti. Üsküdarda ölerek Aziz Mahmut Efendi camii yanındaki mezarlığa gömülmüştür.

Bursalı Tahir

Bursalı Tahir tasavvufa da meraklı olup Halvetî veya Melâmi denen tarikate mensuptu. En mühim eseri üç cilt olan "Osmanlı Müellifleri,, adını taşır ki Osmanlı devrinde yetişmiş Şeyhleri, âlimleri, şair, edip, tarihçi ve riyaziyecilerle hekimleri hayat ve eserlerile birlikte ihtiva eder.

Bir çok makalelerinden başka kitap halinde neşredilen başka eserleri şunlardır:

Delil-üt-Tefasir, Tercemei Hal ve Fezaili Şeyhi Ekber, Nazarı İslâmda Fakr, Müntahabatı Masari' ve Ebyatı Osmaniye, Türklerin Ulûm ve Fünuna Hizmetleri, Kibarı Meşayih ve Ulemadan On Sekiz Zatın Tercemei Ahvali, Meşayihi Osmaniyeden Sekiz Zatın Tercemei Ahvali, Ülemayı Osmaniyeden Altı Zatın Tercemei Ahvali, Hacı Bayram Velî, Aydın Vilâyetine Mensup Meşayih, Ule-

ma ve Şuara, Müverrihîn ve Etibbanın Tercemei Ahvali, Eski ve Yeni Ahlâk Kitaplarımız, Siyasete Müteallik Asarı İslâmiye, Kâtip Çelebi, Müverrihîni Osmaniyeden Âlî ve Kâtip Çelebinin Tercemei Halleri, Menakıbi Harp.

Behzat Butak

BUTAK, Behzat Hâki [Doğ. 1891] — Değerli tiyatro sanatkârlarımızdandır. Bursada doğdu. Oraya İkinci Abdülhamit tarafından sürülmüş olan Hâki Beyin oğludur. Halkın önünde rol yapmağa 1907 de ilk defa bazı mümtaz arkadaşlarile birlikte tertip edilen orta oyununda "Kavuklu Arkası,, na çıkmak suretile başlamıştır. Fakat asıl sanatına 1908 de "Sahnei Heves,, te intisap etmiştir. 1909 da Hükûmet tarafından Romaya elektrik tahsili için gönderilmiş ve orada iki ay kadar İtalyan tiyatrolarını gördükten sonra dönmüş ve Darülbedayiin kuruluşunda müsabakayı kazanarak temsil heyetine kabul edilmiştir.

Müstesna bir sanat mizacile yaratılmış olan Behzat, Türk sahnesinde unutulmaz tipler yaratmıştır. Meselâ Shakespeare'in "Venedik Taciri,, ve Vefik Paşanın Molière'den adapte ettiği Zor Nikâhı, Azarya, Merakî, Müraî piyeslerile Kayseri Gülleri'nde, Reşat Nuri Güntekin'in "Hançer,, inde Abraham gibi taklitli rolleri örneklik tipler halinde hatırlanmaya değer. Artist Behzat, ayni zamanda iyi bir ressam ve zevkli bir antika kolleksiyoncusudur.

BÜYÜK BUĞA — Dokuzuncu asırda yaşamış Ferganalı bir Türk serdarıdır. Abbasî Halifelerinden Mutasım devrinde şöhret almıştır. Bağdat için korkunç bir tehlike teşkil eden Babek veya Papak isimli İranlı bir din reisi ve nâşirini diğer meşhur bir Türk komutanı olan Üşrusanalı Afşar ile birlikte yenerek ele geçirmişler ve onun Bez adlı kalesini almışlardı. Araplar bu zata Bug-ul-Kebir derlermiş.

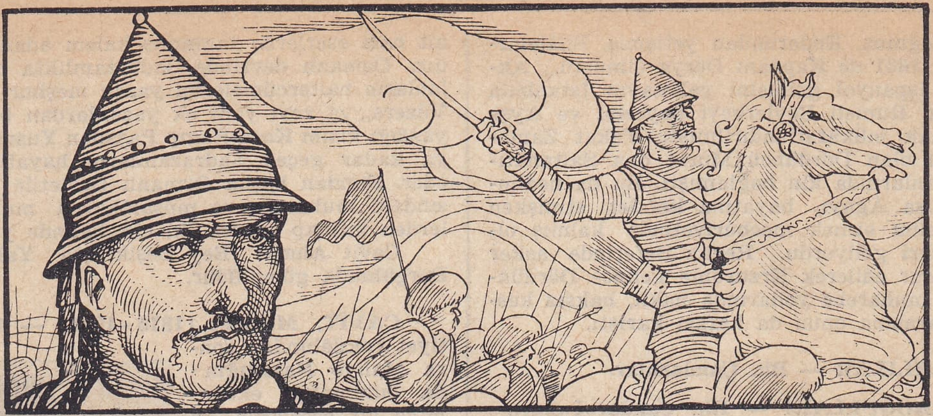

C

CAFER BEY [**Ölm. 1520**] — Meşhur Türk denizcilerindendir. 1511 de Hersekzade Ahmet Paşadan sonra Kapdanı Derya olmuştu. Bu zaman İkinci Bayezidin son yıllarına rastlar. Ondan sonra Yavuz Sultan Selim de Cafer Beyi vazifesinde bırakmıştı. Otuz sene Kapdanı Deryalıkta kalan Cafer Beyin zalimliği söylendiği için Kanunî Süleyman tahta çıkınca onu azletmiş ve tahkikat yaptırdıktan sonra öldürtmüştür.

CAFER ÇELEBİ, Tacizade [**ölm. 1515**] Yavuz Selimin Nişancısı ve o zamanın tanınmış şairlerinden biri olmakla meşhurdur. Babası Taci Bey de şairmiş. Cafer Çelebi, genç iken Müderris olmuş, İkinci Bayezidin son zamanlarında Nişancılık vazifesine tayin edilerek kendisine Paşa unvanı verilmişti. Yeniçeri isyanında Şehzade Selimin tarafdarı olduğu için azledildi. Fakat Birinci Selim Padişah olunca onu tekrar Nişancı ve Kazasker yaptı. İran seferinde Şah İsmailin zevcesi esir düşünce Padişah, hem İran Şahını küçük düşürmek, hem de Cafer Çelebiye sevgisini belirtmek için bu kadını ona nikâhlamıştı. Lâkin bu ikbal ona yaramamıştır. Pek az zaman sonra Yavuz Selim, meziyetlerini çok beğendiği ve meclisinden ayırmadığı Cafer Çelebiyi, Tebrizden öteye gitmemek için Yeniçerileri teşvik edenler arasında bulunmak suçiyle öldürttü. Sultanselim civarında kendi yaptırdığı Nişancı Mesçidi avlusunda gömülüdür.

Türkçe ve farsça nazmı ve nesri güzeldir. Lirik şiirleri muhtevi olan divanı varsa da basılmamıştır. Hevesname adlı bir manzumesi de vardır. Cafer Çelebi, Padişah tarafından yazılan menşur ve fermanlar için bir takım nizamlar da yapmıştır.. Kardeşi Sadi Çelebi de hattat ve şair olarak tanılır.

Asıl adı Bali olan ve Caferî mahlâsile şiirler yazan bir de oğlu vardır ki içkiye ve afyona düşkün olduğu için genç iken ölmüştür.

CAFER İYANÎ BEY — On altıncı asır ortalarında yaşamış, tarihe dair eserler yazmış ediplerimizdendir. Macaristandaki Peç kasabasında doğmuştur. Türklerin Macaristana sahip oldukları zamana ait tarihi yazmış olan Peçevî İbrahim Efendinin büyük babası imiş. Bunu Macar tarihçilerinden olup İstanbulda 1912 de ölen Doktor Karaçan "Türk Derneği,, nde yazdığı bir makalede kaydetmişti.

Bu zatın Tiryaki Hasan Paşanın muharebelerine dair 1591 de yazılmış bir eseri vardır. Bundan başka 1594 te yazdığı "Züpdet-ün-Nasayih, Umdet-üt-Tevarih,, adlı bir eseri "Nurname,,, "Tarihi Cedidi Engerus,,, "Nasayihi Mülûk,, isimli risaleleri vardır.

CAFER PAŞA, Frenk [**ölm. 1607**] — Osmanlı devrinin tanınmış denizcilerindendir. Kılıç Ali Paşanın kölelerindendi. Frenk lâkabile tanınması çocukluğunda Frenklerden esir alınmış olması ihtimalini hatıra getirir. Kılıç Ali Paşa ile denizcilikte yetişmiş, 1592 de Trablusgarp Muhafızı, sonra Kıbrıs Valisi olmuştur. Birinci Ahmet zamanında 1603 te Kapdanı Derya olmuş, biraz sonra azledilip üçüncü defa Kıbrıs Valisi olduktan sonra ikinci defa tekrar Kapdanı Deryalığa getirilmiştir. Ölümünden biraz evvel azledilmiştir.

CAFER PAŞA, Hadım [**ölm. 1599**] — On altıncı asır sonlarında İran seferlerinde yararlığı görülmüş Osmanlı Vezirlerindendir. Aslında Macar olup İkinci Selimin hizmetinde bulunmuş olan Gazanfer'in kardeşidir. İstanbula getirilerek Sarayda hadım edilmişlerdir. Üçüncü Murat zamanındaki İran harplerinde yararlıkları vardır. Özdemir Osman Paşa tarafından Dağıstan Kaymakamı yapılmış, sonra Tebriz Vali ve Muhafızı olmuştu. Sekiz sene orada Valilik etmiş ve İranlıların muhasarasında memleketi kahramanca müdafaa etmiştir. Serdar Ferhat Paşanın ordusunda yararlıkları vardır. Ondan sonra Bağdat Valisi oldu. Tamşvarda Vali iken ölmüştür.

§ Ayni yıllarda yine İran hududunda Valilik ve Beylerbeyilik etmiş olan bir Cafer Paşa daha vardır ki Zigetvar Beylerbeyi iken o şehri beş yüz atlı ile kendisinden dört kat kuvvetli düşmandan kurtarmış olmakla meşhurdur.

Bu zat Kefe Beylerbeyi, Şirvan Valisi, Buğdan Valisi ve nihayet Tebriz Valisi olmuş ve 1600 tarihine doğru ölmüştür.

Cahit — Bk. Yalçın.

CANBULATZADE MUSTAFA PAŞA [**ölm. 1636**] — On yedinci asır başlarındaki deniz ve kara savaşlarında yararlığı görülmüş Paşalardandır.

Çatalcada doğmuş, Enderundan yetişmiş, Silâhdarlık etmiş ve 1631 de Kapdanı Derya olmuştu. Akdenizde iki İspanyol gemisini yakalayıp İstanbula getirdiği için Rumeli Beylerbeyi payesini ve Ayşe Sultanı alarak mükâfatlandırılmıştı. Fakat Zamanın Padişahı olan Dördüncü Murat ona Saltanatının ilk zamanlarında kin bağlamıştı. Bu da nedimlerinden Musa Ağayı, hayatına kefalet etmişken eşkiyaya teslim etmek mecburiyetinde kalmış olmasından ileri geliyordu. Revan Seferinde asker sevkine memur edilerek Erzuruma gelince Dördüncü Muradın muharebe yollarında haklı, haksız kestiği başlar arasına onun da kafası karıştı.

CANDARLILAR — Bk. Çandarlılar.

CANDAROĞULLARI — Bk. Çandaroğulları.

CANFEDA HATUN [Ölm. 1600] — On altıncı asır sonlarına doğru ve Üçüncü Muradın Saltanatı zamanında devlet işlerinde çok nüfuz kazanmakla meşhur bir kadındır. Üçüncü Muradın annesi Nurbanunun gözde cariyesi ve sarayda Harem Kâhyası idi.

Osmanlı tarihinde kadın tesirine fazla kapılan Padişahlardan birincisi İkinci Selim, ikincisi de Üçüncü Murattır. Daha sonrakiler arasında kapılmıyan da pek yok gibidir. Bu Üçüncü Murat zamanında başlıca dört kadın hükûmet işlerini idare veya karmakarışık etmiştirler. Birincisi annesi Nurbanu, ikincisi, kızkardeşi ve Sokullunun karısı Esma Sultan, üçüncüsü Venedikli Baffo, yani Safiye Sultan, dördüncüsü de bu Harem Kâhyasıdır. Hele Safiye Sultana karşı Padişahın sevgisi azalınca dışardan cariyeler satın alıp Padişaha ikram etmekte dirayet gösteren Kâhya Kadının ehemmiyeti çok artmıştı. Üçüncü Mehmet zamanında Eskisaraya gönderilmiş olmakla beraber saraylıları evlendirmeğe memur edildiği için ölümüne kadar servet ve ikbalini muhafaza etmiştir. Akbabada camii, mescidi, hamam ve sebili, İstanbul Gümrüğü önünde de bir mesçidi vardır.

CANIM HOCA MEHMET PAŞA [1640 - 1735] Denizcilikteki kudretile ve arasıra Osmanlı devletine isyanile tanınmış Kapdanı Deryalardandır. Adı Hacı Mehmet iken Canım Hoca lâkabile daha fazla tanınmıştır. Korsanlıktan yetişmedir. Aslından Cezayirli olduğu ve gençliğinde Venediklilere esir olarak yedi yıl Venedik donanmasında çalıştırıldıktan sonra kurutulduğu rivayet edilir. Osmanlı tersanesine girdikten sonra önce Kalyon Hocası, sonra Kapudane olmuş ve ilk defa 1714 te Kapdanı Deryalığa geçirilmiştir. Fakat Sadrazam Şehit Ali Paşayı dinlemediği için azledilip Kandiyeye sürülmüş ise de orada oğlunun idare ettiği Çektiri ile Cezayir ve Tunus taraflarına savuşmuştu. Orada bir hükûmet kurmak istemişse de muvaffak olamamış ve Üçüncü Ahmet ihtilâl sonunda düşürülüp yerine Birinci Mahmut geçince, Canım Hoca İstanbula geldi ve ikinci defa Kapdanı Derya oldu.

İstanbuldaki âsilere karşı gösterdiği yararlık yüzünden Padişahın gözüne girince elindeki kudretle Afrikada hükûmet kurmak hayaline doğru yine harekete başladı. Bunu duyunca onu Giride sürdüler. Lâkin iki yıl sonra üçüncü defa Kapdanı Deryalığa getirdiler. Bu defa iyi işler görmekle beraber Kırım sahillerinde kışlamak üzere verilen emri dinlemediği için azledilip Kütahyaya sürüldü ve orada 95 yaşlarında öldü. Gençliğinde usta, serkeş, fakat zeki ve zarif, italyanca bilir, debdebeyi sever, zevke ve safahete düşkün olarak tanılır.

Düşkün zamanlarında Fransızlardan yardım gördüğü için ikbalde iken Fransız nüfuzunun artmasına çalışmıştır.

CAVİT AHMET BEY [Ölm. 1803] — Tarihe ait bazı eserlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Osmanlı devrinde Sadrazamlıkta bulunmuş olanların haltercümelerini yazan meşhur "Hadikat-ül Vüzera,, ya zeyl yani ek yazanlardan biridir. Onun yazdığı kısım Koca Ragıp Paşadan Yusuf Ziya Paşaya kadar geçen Sadrazamların hayatlarını ihtiva eder. Bundan başka Osmanlı Devletile Rusya arasındaki muharebe ve musalâhaları muhtelif tarihlerden intihap ederek iki cilt halinde yazmıştır.

Cavit Ahmet Bey Beşiktaşta Yahya Efendi Dergâhında gömülüdür.

CAVİT, Mehmet [1875 - 1926] — 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra Maliye Nazırlığında bulunmuş, ekonomiye ait eserlerile ve kuvvetli hitabetile tanınmış ilim ve siyaset adamlarımızdandır. Selânikte doğmuş, rüştiye tahsilini orada bitirdikten sonra İstanbula gelerek Mülkiye İdadisine girmiş ve Mülkiye Mektebinden 1896 da çıkmıştır. Kısa müddetlerle Ziraat Bankasında, Maarif Nezareti Kalemlerinde, Darülmuallimin maliye muallimliğinde bulunduktan sonra Selâniğe gidip "Mektebi Tefeyyüz,, adlı hususî bir mektebin Müdürü olmuştu. Aynı yıllarda gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinde Meşrutiyet İnkılâbı için çalıştı. 1908 İnkılâbından sonra açılan Osmanlı Meclisine Selânik Mebusu sıfatile girdi ve Bütçe Encümeni mazbata muharriri oldu. Kuvvetli natıkasile, zekâsı ve maliye meselelerindeki bilgisile az zamanda büyük bir şöhret kazanarak Maliye Nazırlığına geçirildi. İttihat ve Terakki Cemiyetinin başlıca mümessillerinden biri olmak itibarile bir çok hücumlara uğramış, parti mücadelelerine iştirak etmiş, arada kabineden ve Mebusluktan çekilmeğe hattâ memleket dışına çıkmağa mecbur kalmakla beraber Selânik ve bir aralık Muğla Mebusluğunda, bir kaç defa Maliye Nazırlığında, bir defa Nafia Nazırlığında, Düyunu Umumiye Osmanlı Dayinleri Vekilliğinde, Mülkiye Mektebi ve Darülfünun iktisat ve maliye muallimliklerinde bulunmuştur. Okuttuğu iktisat derslerine ait kitapları basılmıştır. Ahmet Şuayip ve Rıza Tevfik ile beraber neşrettikleri "Ulûmu İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası,, nda değerli makaleleri vardır. Atatürke karşı İzmirde tertip edilen suikastte malûmatı ve yardımı olmak suçundan dolayı İstiklâl Mahkemesi tarafından Ankarada mahkûm edilerek idam olundu. Hatıraları "Tanin,, gazetesinde tefrika edilmiştir.

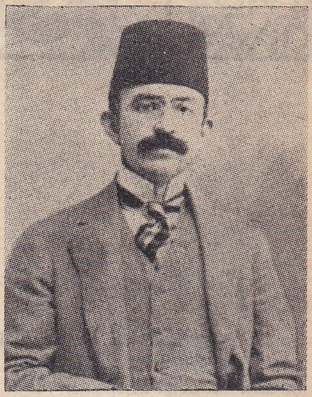

Cavit Bey

CEBESOY, Ali Fuat, General [Doğ. 1883] — Tanınmış harp ve siyaset adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. 1877 Osmanlı - Rus Harbinde Başkomutanlık eden Müşir Mehmet Ali Paşanın torunu, Millî Hükûmetin kuruluşunda Nafia Vekilliği eden Ferik İsmail Fazıl Paşanın oğludur. Erzincan Askerî Rüştiyesinde, Moda Fransız Mektebinde okumuş, imtihanla Harbiyeye girerek 1905 te Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır.

Berutta ve Selânikte stajını yaparak Kolağası olmuş, Rumelide eşkiya takiplerinde bulunmuş, İtalya harbinden önce Romada Ataşemiliterlik etmişti. Yakova ve İpekteki muvaffakıyetli müsademelerden sonra bir aralık askerî vazife ile Avrupaya gönderilmiş ve Balkan Harbinde Kolordu Erkânıharp Re-

isi sıfatile Yanya müdafaasında yaralanmış ve oradaki hizmetinden dolayı Kaymakamlığa yükseltilmiştir. Cihan Harbinde fırka ve kolordu komutanlıklarındaki yararlıklarile fevkalâde olarak Miralaylığa ve Mirlivalığa terfi etmişti. Millî Mücadele başlarında Konya Ereğlisindeki Kolordusile Ankaraya gelmiş ve bir aralık Sıvas Kongresi kararile Anadolu Garbî Kuvayi Milliye Başkomutanlığına tayin edilmişti. Sonra hem Büyük Millet Meclisine âza, hem de Garp Cephesi Komutanı oldu. 1920 de Moskova Elçisi, sonraları Birinci ve İkinci Büyük Millet Meclislerinde müteaddit defa İkinci Reis, sulhtan sonra İkinci Ordu Müfettişi, daha sonra da Konya Millet Vekili olmuştu. Nafia Vekilliğinde bulundu. Şimdi Konya Millet Vekili ve Münakalât Vekilidir.

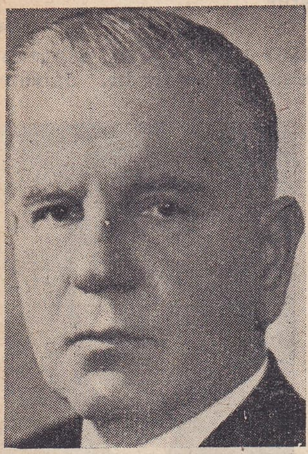
Ali Fuat Cebesoy

CEHDÎ EFENDİ, İbrahim [1771 - 1808] — Diyarbakırda yetişmiş şairlerdendir. Babasının adı Süleyman Naziftir. İbrahim Cehdî Diyarbakırlı şair ve tarihçi Sait Paşanın babası ve son asırda tanınmış ediplerimizden Süleyman Nazifin ve Faik Âlînin dedesidir. Süleyman Nazif, 1908 den önce "Serveti Fünun,, da büyük babasının adını istiare ederek "İbrahim Cehdî,, imzasile makaleler yazardı. İbrahim Cehdînin şiirlerinden elde kalabilen örnekler divan tarzının özlü ve kuvvetli eserlerinden sayılabilirler.

CELÂL, Celâlî'lerin başı [Ölm. 1519] — Yavuz Sultan Selimin son zamanlarında Mehdîlik davasına girişmiş bir adamdır. Bozokludur. Tokat taraflarında Turhalda başına yirmi bin kişi kadar toplamış, Karahisarı alarak Ankara üzerine kadar yürümüştü. Ferhat Paşa ile Şehsuvaroğlu Ali bu kalabalığı bozarak Celâli öldürmüşlerdir. Osmanlı tarihleri bu adamı bir haydut olarak yazarlar ve dava ettiği Mehdîlik esasını ve o kadar adamı başına nasıl toplamış olduğunu ve isyandaki maksadını anlatmazlar. Ondan sonra zaman zaman çıkan ve senelerce süren isyancılara Celâlî adını vermişlerdir.

1598 de ve Eğri Fatihi diye anılan Üçüncü Mehmet zamanında asıl adı Abdülhalim olan ve Karayazıcı lâkabile şöhret bulan biri Haçova Muharebesinde kaçtıkları için öldürülmelerine karar verilen leri başına toplayıp Anadoluda türlü türlü isimli bir çok haydutların ayaklanmasına sebep oldu. O zamanlar İmparatorluğu on beş yıl uğraştıran bu haydutların umumî adı Celâlî eşkıyasıdır ki Birinci Ahmet zamanında ve 1607 de Kuyucu Murat Paşanın yüz bine yakın adamı öldürerek kuyulara doldurması suretile bastırılmıştır.

CELÂLEDDİN HARZEMŞAH [Ölm. 1231] — Harzemşah soyunun yedinci ve son hükümdarı olup cesaretile ve irfanile de meşhurdur. Babası Kutbüddin Mehmettir. Onun Cengiz Hana mağlûp olarak Hazar denizinde bir adacıkta ve sefalet içinde [1220] ölmesi üzerine Menküberdî unvanile tanılan Celâleddin, babasının tahtına çıkmış, fakat Moğolların takipleri karşısında Gazneye, oradan da Hindistana çekilmişti. Orada epeyce kaldıktan sonra tekrar İrana döndü ve Kirman, Fars ve Irakı - Acem bölgelerine hâkim oldu.

Moğolların çekilmiş olmasından istifade ederek Azerbaycan Atabeklerile ve Gürcülerle harbe girişmişti. Fakat kardeşile aralarının bozulması katî bir galebe kazanmasına mâni oldu. Moğolların geri çekilmeleri esnasında Celâleddin, Eyyubîlerden Ahlat'ı aldı. Lâkin Eyyubîlerle Anadolu Selçukların yani Birinci Alâeddinin birleşmiş orduları karşısında ve 1230 da Erzincanda büyük bir bozguna uğradı. Bu sırada Moğollar da tekrar garba geçmişlerdi.

Sürekli muharebelerle kuvvetleri mahvolan biçare Celâleddin bir kaç sadık adamile kaçıp saklanmaya mecbur olduysa da parasını almak istiyen veya onun ordusile harpte ölen kardeşinin hıncını almak istiyen bir Kürt tarafından öldürüldü. Celâleddinin ölümile Harzemşah Devleti de ortadan kalktı.

Cengiz Han, Sultan Celâleddinin kahramanlıklarını çok takdir edermiş. Hattâ onun hakkında oğullarına: "Bir anadan oğul doğarsa işte böyle doğmalı.,, dermiş.

Namık Kemal, bu zatın hayatından ve sergüzeştlerinden meşhur piyesine mevzu almıştır.

CELÂLEDDİN PAŞA, Mahmut [1839 - 1899] — Tarihe ve edebiyata ait bazı eserlerile tanınmış ve İkinci Abdülhamit zamanında Nazırlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Sadrazam Çorlulu Ali Paşa soyundandır. Vilâyetler Kapı Kethüdası Mehmet Aziz Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, Bayezit Rüştiyesile Darülmaarifte okumuş, Babıali kalemlerinden yetişmiştir. 1867 de Âlî Paşanın maiyetinde Giride gitmiş, 1891 ve 95 te iki defa Ticaret ve Nafia Nezaretinde bulunarak bu vazifede iken ölmüştür.

Celâleddin Paşa

Miratı Hakikat isimli tarihi basılmıştır. Şefikname'nin şerhi olan "Ravzat-ül-Kâmilîn,, adlı eserile manzumeleri, mektupları da ayrıca basılmıştır. Musikiye de meraklı olup güfte ve besteleri kendisine ait olan şarkıları hâlâ söylenmektedir.

CELÂLEDDİN RUMÎ, Mevlâna [1207 - 1273] — Şarkın en büyük Tasavvuf şairlerinden biri ve Mevlevî denen Tarikatin pîridir. Türkçe yazıları pek az olmakla beraber kendisi ve soyu hâlis Türktür. Babası Sultan-ül-Ulema unvanile meşhur Mehmet Bahaeddin Velet'tir. Celâleddin, Horasanın Belh şehrinde doğdu. Soyu Harzemşah hükümdar ailesile akrabadır. Geleneğe bakılırsa ailesinin uzak soyları birinci Halife Ebubekir ile birleşir. Babası, Harzemşahların kendi şöhretini çekemeyişlerinden dolayı memleketini bırakarak oğlu ile birlikte

Celâleddin Rumî

Hicaza, sonra Şama, Malatya ve Erzincana gitmişler, nihayet Konyaya gelip yerleşmişler ve Sultan Alâeddinin himayesini görmüşlerdir.

Bahaeddin Velet, Konyada şöhretli bir Müderris olmuş, 1231 de ölünce yerine Celâleddin geçerek gençliğine rağmen zekâsile, ilmile pek büyük bir şöhret kazanmıştır. Mevlâna Celâleddin önce Seyyit Burhaneddinin tesirile tasavvuf yoluna girmiş, fakat 1244 te Şemseddini Tebrizî ile görüştükten sonra derslerini bırakmış ve büsbütün tasavvufa dalmıştır. Mevlevîliği bundan sonra kurmuş ve Şark şiirinin en büyük şaheserlerinden biri olan Mesneviyi de bu tasavvuf aşkile yazmıştır. 47 bin beyti muhtevi olan Mesnevîden başka otuz bin beyitlik bir büyük divanı, Fih Mafih ve Mecalisi Seb'a isimli eserleri vardır.

Celâleddin, Konyada ölmüş ve oradaki türbesine gömülmüştür. Onun Konyadaki makamı Cümhuriyetin ilânına ve tekkelerin kapatılmasına kadar âdeta bir manevî hükümdarlık gibiydi. O makama geçmiş olan oğulları ve torunları "Çelebi,, unvanını alırlardı. Konyadaki Mevlâna Dergâhı, müzesi, kütüphanesi ve teferrüatile mühim bir müessese idi.

Mevlâna, fikir şairi olmaktan ziyade duygu şairidir. Mesnevî altı kitaptan müteşekkildir. Masallardan, fıkralardan, temsillerden ve tasavvufî mülâhazalardan mürekkep bir eserdir. Bir çok yerlerinde çok ince lirik şiirler vardır. Mesnevî, farsçadan türkçeye manzum olarak Süleyman Nahifî tarafından çevrilmiş ve 1268 de Bulak Matbaasında bir sayfa asıl, bir sayfa tercüme olarak nefis bir tâlik yazile basılmıştır. Ankaravî'nin de 6 ciltlik Mesnevî şerhi vardır. Abidin Paşa da Mesnevîyi şerhedenlerdendir. Muhtelif Batı dillerinde de tercümeleri, hulâsaları ve şerhleri basılmıştır.

Cami'nin Mevlâna Celâleddin Rumi hakkında: "Ben onun için ne söyliyeyim ki Peygamber değil, fakat kitabı vardır,, mealindeki farsça beyti pek meşhurdur.

CELÂL HÜSEYİN ÇELEBİ [Ölm. 1574] — On altıncı asır ortalarında tanınmış şairlerimizdendir. Manastırlıdır. Enderundan yetişmiş, tımar sahiplerinden olmuş ve Şehzadeliğinde İkinci Selimin Lalalığında bulunmuştur. İkinci Selim Padişah olunca Celâleddin Hüseyin Bey önce Anadolu Tımar Defterdarlığına tayin edilmiş, sonra Mirialem olmuştu. Fakat düşmanlarının telkinile gözden düşerek Manastıra sürüldü ve orada öldü.

Şiirleri tasavvuf çeşnilidir. Şu ince fikirli ve haylı filozofça beyti pek meşhurdur:

Hallâkı Cihan âleme kıldıkta tecelli
Her şahsı birer hâl ile etmiş müteselli

Manastırdan Padişaha yazdığı sitemli bir kasidede şu beyit vardır:

Bunca feryadım işittin, demedin dad edeyim,
Sen ki dad etmiyesin, ben kime feryad edeyim.

Celâl Çelebi sesinin ve yazısının güzelliği ile de meşhur imiş. Yazıyı Şeyh Hamdullahtan öğrenmiş.

CELÂL İSMAİL PAŞA, Doktor [1862 - 1925] Uzun yıllar Profesörlük etmiş ve eser bırakmış hekimlerimizdendir. Divitçi lâkabile meşhur Trabzonlu İsmail Paşanın oğludur. Babasının Vali bulunduğu sırada İşkodrada doğmuş, hekimlik tahsil etmiş ve daima sınıfının birincisi olduğu için Hükûmetçe 1889 da Parise gönderilmiştir. Orada Profesör Peter, Charcot ve Dieulafoy'un kliniklerine devam ederek 1891 de İstanbula dönmüştür. Önce Profesör Zoéros Paşanın muavini, onun ölümü üzerine dahilî seririyat muallimi olmuştu. Tıp Fakültesinde ve Gülhanede uzun müddet hocalık etti. Bir kaç defa Avrupaya Dahilî Hastalıklar ve Hıfzıssıhha Kongrelerine gönderildi. "Dürusu Seririye,, "Musahabei Sıhhiye,, , "Denize Kimler Girebilir?,, isimli eserlerle hekimliğe ait makaleler neşretmiştir. Erenköyünde ölmüştür.

CELÂL, Mehmet [1867 - 1912] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış şairlerdendir. Jandarma Dairesi Reisi Hakkı Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuş, muntazam tahsil görmemiş ve sürekli bir vazifede bulunmamıştır. Şiirlerinin çoğunda Adadan ve Adadaki aşklarından bahsettiği için ona "Ada Şairi,, denildiği de vardır. Büyükadada Nizam tarafında bir sokağa onun adı verildi. Mehmet Celâlin manzum ve mensur çoğu küçük risaleler halinde hayli eseri vardır.

Mehmet Celâl

Manzum eserleri şunlardır :

"Adada Söylediklerim, Elvahı Masumane, Zadei Şair, Sürud, Asarı Celâl, Gazellerim, İstiğrak, Elvahı Şairane, Teracümü Ahvali Selâtin,,

Hikâye ve Roman adı altında da şunları yazmıştı :

"Cemile, Venüs, Zehra, Bi-vefa, Mevidi Mülâkat, Mükâfat, Elvahı Sevda, Mavi Sümbül, Damen-âlûde, Küçük Gelin, Orura, Dehşet, Oyun, Margrit, Vicdan Azapları, Muhabbeti Maderane, Bir Kadının Hayatı, Teverrüm, İki Kanarya, Âşinayı Nigâh, Rene (Chateaubriand'dan muktebes).

Bunlardan başka "Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri, Şiiri Gaza ve Sevda Lûgati,, adlı üç eseri daha vardır. İçkiye düşkün, yaşayışı dağınık olduğu için yazıları da pürüzlerle ve ihmallerle doludur. Bununla beraber içli ve özlü olan eserleri de vardır.

CELÂL, Recaizade [1838 - 1882] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış ediplerimizdendir. Recai Efendinin oğlu ve Üstadı Ekrem diye meşhur Recaizade Mahmut Ekremin büyük kardeşidir. Mehmet Celâl Bey, İstanbulda doğdu. Babıali Tercüme Odasından yetişti. Petersburg Elçiliği Başkâtipliğinde, Kastamonu ve Aydın Mektupçuluklarında bulunmuş, İstanbulda ölerek Karacaahmette gömülmüştür. Yazıları mizah ve hiciv çeşnilidir. Şiirleri toplanıp bir kitap haline getirilmemiştir. "Hayali Celâl,, adlı bir hikâyesi basılmıştır. Muharrir Ercüment Ekrem Talu'nun amcasıdır.

Recaizade Celâl

CELÂL NURİ [1877 - 1939] — Yakın zamanların değerli gazetecilerinden ve fikir adamlarındandır. 1908 deki Âyan Meclisi âzasından Giritli Nuri Beyin oğlu ve ana tarafından Abidin Paşanın

torunudur. Geliboluda doğmuş, ilk tahsilini babasının Mutasarrıf ve Vali sıfatile dolaştığı şehirlerde gördükten sonra Galatasaray Lisesinde orta tahsilini, İstanbul Hukukunda da yüksek tahsilini bitirmiş, fransızca ve ingilizceyi sağlam bir şekilde öğrenmişti. Avrupada bir çok defa tetkiklerde bulundu ve fikir hayatında engin bir faaliyet gösterdi. Son Osmanlı Meclisinde Gelibolu Mebusluğuna seçilmişti. Büyük Millet Meclisinin birinci devresinden beşinci devresine kadar Millet Vekili seçilmiş ve bir çok hukukî işlerde çok faydalı bir surette çalışmıştır.

Celâl Nuri

Celâl Nurinin Le Courrier d'Orient, Le Jeune Turc adlı fransızca gazetelerde, "İkdam, Âti, İleri,, gazetelerile başka muhtelif gazete ve mecmualarda üç bin kadar makalesi basılmıştır. Kitap şeklindeki eserleri de şunlardır:

"Âhır Zaman, İlk Okuma ve Yazma Kitabı, İttihat ve Terakki Kongresine Muhtıra, İştirak Etmediğimiz Harekât, Ölmeyen, İslâm ve Almanya, İlk Gramer, Perviz, Tam Alfabe, Taç Giyen Millet, Tarihi İstikbal, Türkçemiz, Türkeri Yükseltelim, Türk İnkılâbı, Millet ve Meclis, Tarihi Tedenniyatı Osmaniye, Coğrafyayı Tarihî, Mülki Rum, Havayici Kanuniyemiz, Hukuku Düvel, Rum ve Bizans, Şimal Hâtıraları, İleli Ahlâkiyemiz, Kadınlarımız, Kara Tehlike, Kutup Musahabeleri, Mukadderatı Tarihiye ve Tarihi Tedenniyatı Osmaniye. - Cauchemer (fransızca), The Sultan (ingilizce), La Science Infériable des Songes (fransızca), Efendi (fransızca).

Ölümü dolayısile basılamamış veya eksik kalmış eserleri de vardır ki Peygamber Muhammede ve İslâm dinine ait olan ciddî ve emekli bir tetkiki bunlardan biriydi.

CELAL PAŞA [1844 - 1897] — Osmanlı - Yunan Harbinde (1897) yararlığile tanınmış Generallerimizdendir. Şeyh Mimmet Efendi soyundan Mehmet Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuş, Harbiyeden 1867 de çıkmış ve 1877 Osmanlı - Rus Harbinde bulunarak Kaymakam (Yarbay) olmuştu. Yunan Harbine girdiği zaman Liva (Tuğgeneral) idi. Bernar ve Papalivadya tepelerini zapta muvaffak olmuş, fakat Lesvaki tepesindeki murabede vurulmuştur.

Celâl Paşa

CELAL PAŞA, Abdullah Celâleddin [1846 - 1903] Eski yolda gazellerile ve tasavvuf çeşnili bazı manzumelerile tanınmış ve Mutasarrıflıklarda bulunmuş şairlerimizdendir. Sirozda doğmuştur. Ali Tevfik Paşanın oğludur. Hususî hocalardan okuyarak Hariciye Mektupçu Kaleminden Devlet işlerine girmiştir. Humus ve Urfadan başlayarak son vazifesi olan Hama'ya kadar bir düzüne Mutasarrıflıkta bulunduktan sonra İstanbulda ölerek Eyübe gömülmüştür.

Şiir divanı basılı değildir. Neşredilen örnekler orta derecede divan şairleri ayarında olduğunu gösterir. Mevlevî tarikatine mensuptu.

CELÂL SAHİR EROZAN [1883 - 1935] — Son zamanların tanınmış ve özlü şairlerindendir. İstanbulda doğdu. Yemen Vali ve Komutanı iken ölen İsmail Hakkı Paşanın oğludur. Vefa İdadisinde ve bir müddet Fransız Mektebinde okumuş, iki yıl kadar da Hukuk Mektebine devam etmişti. Pek genç iken 'Edebiyatı Cedide,, muharrirleri arasında Serveti Fünun'daki şiirlerile tanınmaya başladı. 1909 da "Fecri Ât,, adile kurulan edebi zümrenin içinde ve reisliğinde bulundu. Daha sonra Selânikteki "Genç Kalemler,, in uyandırdığı "Yeni Lisan,, cereyanına da taraftarlık etti. Daha sonra "Hececi,, denen şairler zümresi arasına girmiş, hattâ son zamanlarda (Serbest Nazım) ı da tecrübe etmişti. Her edebî harekete hararetle iştirak eder, daima genç ve yeni kalmak isterdi.

Celâl Sahir Erozan

Mercan İdadisinde ve İstanbul Lisesinde edebiyat muallimliği vardır. Birinci Cihan Harbinde bir aralık komisyonculukla meşgul olmuş, daha sonra bir müddet Barut Şirketinde Komiserlik vazifesini görmüştü. Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresi sonuna doğru ve Harf İnkılâbı sıralarında Zonguldak Mebusluğuna seçildi. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Âzası ve Reis Vekili oldu. Ölümüne kadar bu işlerde bulunmuştur.

Beyaz Gölgeler, Buhran, Siyah Kitap isimli başlıca üç şiir mecmuası neşrolunmuştur. Hakkı Nâşir müstearile bazı yazılar ve "Mebus Namzetlerim,, ismile manzum şakalardan mürekkep bir risale neşretmiştir. 1908 de kadınlara mahsus "Demet,, isimli bir edebî mecmua, daha sonra da "Yeni Kitap,, adlı aylık bir mecmua çıkarmıştır. Şiirlerinin çoğunda aşkı ve kadını terennüm etmiştir. İnce duygulu bir insandı. Bakırköy mezarlığında gömülüdür.

CELÂLZADE MUSTAFA ÇELEBİ, Koca Nişancı [1494 - 1567] — Kanunî Süleyman zamanının büyük kanun ve devlet adamı, âlim ve tarihçisidir. Tosya Kadısı Celâl Efendinin oğludur. Orada doğmuş, memleketinde ve İstanbulda zamanının tahsilini bitirdikten sonra Divanı Hümayun kâtipleri arasına girmiştir. Divanî denen yazıdaki maharetinden dolayı Yavuz Sultan Selimin de takdirini kazanmıştı. Sonra Kanunî Süleyman zamanında Sadrazam İbrahim Paşanın Tezkerecisi sıfatile Mısıra gitmiş, büyük liyakati anlaşılarak dönüşte 1525 te Reisülküttap yani Hariciye Nazırı olmuştu. 1534 te Süleymanın Bağdat fethinde bulunarak Nişancı ve Tevkiî denen ve Padişahın emir ve kanunlarını çıkarmak ve tuğrasını koymak vazifesini gören mühim hizmete girdi.

Koca Nişancı lâkabile şöhret bulan Celâlzade, bu vazifede 23 yıl bulunmuş, büyük liyakat göstermiş, Devlet ve kanun işlerinde düstur tanınmıştır. Sonraları Sadrazam Rüstem Paşanın düşmanlığına

uğrıyarak bu hizmetten çekildi ve 70 yaşında olduğu halde Müteferrikabaşılık vazifesile ve tekaüt sıfatile bir müddet kenarda yaşadı. Sultan Süleymanın Zigetvar saferinde beraber bulunmuştu. Nişancı Mehmet Beyin ölümü üzerine Sokullu tarafından tekrar Nişancılığa tayin edildi. Lâkin bundan sonra çok yaşamadı. İstanbula dönüşünde ölerek Eyüp civarında yaptırdığı Nişancı camiinin yanına gömüldü.

Başlıca eserleri şunlardır: 1. (Tabakat-ül-Memalik fi Derecat-ül-Mesalik) zamanının idare usullerile kanunlarından ve Süleyman zamanındaki vakalardan bahseder. 2. (Enis-üs-Selâtin) Süleyman namına yazılmış bir ahlâk kitabıdır. 3. (Selimname) Yavuz Selimin muharebelerini muhtevidir. 4. Şiir Divançesi. 5. Farsçadan tercüme olunmuş bir Dinî Tarih. 6. İstanbul Kalesile Ayasofyanın Tarihi. 7. Arapçadan Yusufun hikâyesine ait bir tercüme. 8. Mensur Şehname tercümesi.

§ Bu zatın kardeşi Celâlzade Salih Çelebi [1499-1565] de zamanının bilgisile ve eserlerile tanınmış adamlarındandır. Müderrisliklerde ve Kadılıklarda bulunmuş, farsçadan, arapçadan tercümeler yapmış, dinî eserler, bilhassa Budin ve Rodos fethine ait tarihler yazmıştır.

CEM, Sultan [1459 - 1495] — Padişahlık uğrundaki savaşları, acıklı maceraları ve hazin şiirlerile meşhur Osmanlı Şehzadesidir. Fatih Sultan Mehmedin oğlu ve İkinci Bayezidin küçük kardeşi olup Edirnede doğmuştur. Annesi Çiçek Hatunun bir Sırp Prensesi olduğu rivayet edilir. On yaşında Kastamonu Valisi, on beş yaşında Konya ve Karaman Valisi olmuştu. Fatih, 1481 de ölünce Amasyada Vali bulunan İkinci Bayezit tahta geçti. Fakat Cem, Fatih Kanunnamesi mucibince nihayet kendinin öldürüleceğini bildiği için hem canını korumak, hem de değersizliğini bildiği kardeşinin elinden tahtı kurtarmak için muharebeye girişti. Lâkin yenilerek Mısıra ve Hicaza gitti. Dönüşte kardeşine satlanatı paylaşmak teklifinde bulunmuş ve kabul edilmeyince bir defa daha talihini denemek için asker toplamıştı. Ereğliyi ve Ankarayı aldığı halde mağlûp olarak Rodos Şövalyelerine sığındı ve buradan Papanın eline düştü.

Cem Sultan

Cemin Avrupada memleket memleket dolaştırılarak geçirdiği hayat on üç yıl kadar sürmüştür. Onu Osmanlı devletine karşı kimi bir silâh gibi kullanmak istiyor, kimi de İkinci Bayezitten para çekmek için misafir ediyordu. Papa Sekizinci İnnocent'ın ölümünden sonra yerine geçen ahlâksızlığile meşhur Papa Rodrico Borgia onu Fransa Kıralı Sekizinci Charles'a teslime mecbur olmuş ve rivayete göre İkinci Bayezitten aldığı para mukabilinde, tesiri sonra görülen bir zehirle zehirliyerek öyle teslim etmişti. Cem Napolide öldü ve ölüsü Bursaya getirilerek İkinci Muradın türbesinin yanına gömüldü.

Frenk tarihlerindeki adı Cim ve Zizim'dir. Şiirlerinde üslûp zayıf fakat lirizm güzel, duygulu ve hazindir. Farsça şiirleri daha iyidir. Türkler içinde en iyi farisî şiir söyliyenlerden sayılır. Türkçe ve farsça divanları olduğu gibi Süleyman Savcının Cemşit ve Hurşit adlı manzumesini de türkçeye çevirmiştir.

CEMAL BEY, Hatipzade Ahmet [ölm. 1928] — Millî Mücadelede hizmetlerile tanınmış hükûmet adamlarımızdandır. Kütahyada doğdu. Mülkiye Kaymakamlarından Hasan Fevzi Efendinin oğludur. Mülkiye Mektebinden 1897 de çıkarak İdadi hocalığında, Kaymakamlıklarda bulunduktan sonra 1908 deki Osmanlı Meclisine Kütahya Mebusu, sonra Yusuf İzzeddin Efendinin Teşrifat Müdürü, Bilecik, Isparta Mutasarrıfı, Kastamonu, Sıvas, Edirne ve Trabzon Valisi olmuştur. Tekaüt olduktan sonra memleketinde öldü. Millî Mücadelede Kastamonu Valisi iken Boluda başlayarak Safranboluya kadar sirayet eden isyanın Kastamonu bölgesine geçmesini cesaret ve azmile önlemişti.

CEMALEDDİN, Aksarayî [ölm. 1388] — On dördüncü asrın meşhur âlimlerindendir. Konya Aksarayında doğmuş, orada Müderrislik etmiştir. Burada Müderris olmak için (Sahahı Cevherî) adlı meşhur arapça kamusu ezber bilmek şart imiş. Bu zatın talebesi o kadar çokmuş ki bir kısmına medreseye girmeden, yolda ve at üzerinde ders verirmiş, bunlara "Meşşaiyun,, derlermiş. Bir kısmı da Medresenin dışında ayak üstünde ders alırlarmış, bunlara da "Revakiyun,, derlermiş. Üçüncü kısmı da medresenin içinde ders alan asıl talebesi imiş ki bunların arasında meşhur Molla Fenarî de vardır. Aksaraylı Cemaleddinin Keşşaf üzerine hâşiyeleri, Beyzavînin bir eserine şerhi, tasavvufa, fıkha hadîse ve hekimliğe ait eserleri olduğu gibi "Ahlâkı Cemalî,, adını taşıyan bir de ahlâk kitabı vardır.

CEMALEDDİN EFENDİ, Mehmet [1849 - 1904] Osmanlı saltanatının son ve meşhur Şeyhülislâmlarındandır. Kazasker Ahmet Halil Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, ilk tahsilden sonra babasından ve zamanının bazı tanınmış hocalarından dersler almıştır. Önce Evkaf, Meşihat ve Adliye dairelerinde küçük memurluklarda bulunduktan sonra Meşihat Mektupçusu ve 1891 de kırk üç yaşında iken Şeyhülislâm olmuştur. İkinci Abdülhamit zamanında on sekiz yıl bu makamda kaldı. 1908 Meşrutiyet İnkılâbında, hem inkılâpçıları, hem İkinci Abdülhamidi memnun edecek hareket ve teşebbüslerde bulunarak mevkiini muhafaza etmişti. İki yıl sonra tekaüt olduğu halde tekrar Şeyhülislâm olarak altı ay sonraya yani Babıali baskınına kadar vazifesinde kalmıştı.

Cemaleddin Efendi

İdarî ve siyasî kabiliyet itibarile dikkate lâyık derecede dirayetli ve zeki idi. Eski yolda haylı düzgün bazı şiirleri de vardır. Mısırda öldü. Cenazesi İstanbula getirilip Fatih civarına gömüldü. Mısırda yazdığı 68 sayfalık hatıraları İstanbulda basılmıştır.

CEMAL PAŞA [1872 - 1922] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra meşhur olmuş askerlerimizden

ve devlet adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Harbiyeden Kurmay olarak çıktıktan sonra Rumelide muhtelif askerlik hizmetlerinde bulunmuş, 1908 İnkılâbından sonra İstanbula gelmiş ve oradan "Heyeti Islahiye,, âzalığı ile Anadoluya gönderilmişti. (31 Mart) isyanı denen askerî ihtilâlden sonra Hareket Ordusile Selânikten İstanbula gelerek İdarei Örfiye Âzalığında, Üsküdar Mutasarrıflığında bulundu. Ondan sonra Adana ve Bağdat Valiliklerinde şahsî nüfuzu ve faaliyetile kendini tanıttı. Balkan Harbinde Bağdattan çekilerek Fırka Komutanı sıfatile Pınarhisar ve Vize muharebelerinde bulunmuş, daha sonra Umumî Menzil Müfettişi olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti tekrar iktidara geçince Cemal Bey İstanbul Muhafızlığına getirildi. Biraz sonra Nafia Nazır Vekili ve Nafia Nazırı oldu. Birinci Cihan Harbi çıktığı zaman Cemal Paşa, İttihat ve Terakkinin ve Osmanlı Devletinin Talât ve Enver Paşalarla üç esaslı rüknünden biri idi. Hem Bahriye Nazırı, hem de Mısır Seferine memur Ordular Komutanı oldu. Enver Paşa nasıl (Sarıkamış) ta bir sergüzeşte atıldıysa Cemal Paşa da Sina çöllerinde maceraya girişti. Zaten bu iki Paşa arasında muvaffakıyet yolunda bir çeşit rekabet vardı ve ikisi de kendilerine fazla güvendikleri için, iyi niyetlerine rağmen, memlekete zararlı oldular.

Cemal Paşa

Cemal Paşa Süveyşi geçip Mısıra girmek hulyasile hezimetlere uğradı. Sonra Suriye Valiliğini kudret ve faaliyetile idare etti. Fakat büyük kuvvetler karşısında ordular tutunamayınca Cemal Paşa İstanbula dönmeğe ve "İttihat ve Terakki,, nin öteki reislerile birlikte Avrupaya kaçmağa mecbur oldu.

1920 de bir Türk askerî heyetinin başında Afgan Ordusunu tensike gitmiştir. Onun az zamanda Kâbilde yaptığı değişiklikler pek kapalı olan Afganistan hayatında mühim izler bırakmıştır. Cemal Paşa askerlik bilgisi, şahsî otoritesi, cevval zekâsı ve nazik mizacile Afgan hükûmeti üzerinde kuvvetli bir nüfuz kazanmıştı. Fakat bu nüfuzu orada çekemiyenler de vardı. Nihayet 1922 de Afganistanı terke mecbur oldu ve Avrupaya geçti. Paris ve Berlinde bir müddet oturduktan sonra Rusyaya gitti ve Tiflis'te adı meçhul kalmakla beraber bir Ermeni olduğunda şüphe olmıyan bir katilin kurşunu ile öldü. Türk milliyetçiliği için çalışmış olanlardandır.

CEMİL BEY, Tamburî [1871 - 1915] — En değerli musiki üstatlarımızdan ve bestekârlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Ceza mahkemesi âzasından Mehmet Tevfik Beyin oğludur. Büyük babası, Sadrazam Hüsrev Paşanın yetiştirmelerinden ve Kethüdası Mustafa Reşit Efendidir ki çocukluğunda bir Macar köle sıfatile Paşanın konağına geldiği rivayet edilir.

Cemil Bey ilk tahsilden sonra hususî dersler almış, Mülkiyeye bir müddet devam etmiş, hususî olarak fransızca öğrenmiştir. Hariciye Nezareti Şehbenderlik Kalemine girmişse de bir müddet sonra oradan ayrılarak kendini musikiye vermiştir. "Rehberi Musiki,, adile musiki nazariyelerini muhtevi bir eseri vardır. Tamburî Cemil Bey, Türk musikisinin klâsik mahiyetini bozmadan bu musikiye yeni üslûp getiren bir bestekârdır. Ayni zamanda büyük bir virtuose'dur. Tamburdan başka kemençe, lavta, yaylı tambur, viyolonsel, rübap vesaire gibi bir çok musiki aletlerini mükemmel bir surette çalardı. Notaları basılmış olduğu gibi gramofonla tesbit edilmiş olan bir çok eserleri evvelâ Orfeon ve son senelerde Regent markalı plâklarda neşrolunmuştur. Oğlu ve halefi değerli musiki üstatlarımızdan Mesut Cemildir ki buradaki malûmatı da o vermiştir.

Tamburî Cemil Bey

CEMİL PAŞA, Mehmet [1828 - 1872] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Elçiliklerde ve Hariciye Nazırlığında bulunmuş Vezirlerdendir. Büyük Reşit Paşanın oğludur. İyi tahsil etmiş, babasının sağlığında Elçilik Kâtibi sıfatile Pariste ve muhtelif Avrupa şehirlerinde bulunmuştur. 1855 te Paris Elçisi ve bir yıl sonra Paris Kongresinde İkinci Murahhas olmuştu. Ondan sonra İstanbulda muhtelif meclislerde âzalık etmiş, 1861 de Vezir rütbesile ikinci defa ve bir yıl sonra da üçüncü defa Paris Elçiliğine gönderilmiştir. 1872 de Hariciye Nazırı oldu ve Rusya İmparatorunu karşılamak üzere Livadya'ya giderek Bükreş yolu ile dönerken yolda birdenbire öldü. İstanbulda Okçularbaşında babasının türbesine gömülmüştür.

CEMİL PAŞA, Operatör. Bk. Topuzluoğlu

CENAP ŞAHABEDDİN [1870 - 1934] — "Edebiyatı Cedide,, devrinin Tevfik Fikret ve Halit Ziya gibi başlıca üstatlarından biridir. Manastırda doğdu. Pilevnede şehit olan Binbaşı Osman Şahabeddin Beyin oğludur. Eyüp Askerî Rüştiyesinden çıkarak Askerî Tıbbiyeye girmiş ve Hekim Yüzbaşılığile çıktıktan sonra hükûmetçe Parise gönderilerek dört yıl sonra dönmüştür. Bir müddet Askerî hekimliklerde, bir zaman da İzmir, Konya ve Ankara Sıhhiye Müfettişliklerinde bulundu. Sonra Karantina Hekimliği ile Hicaz, Yemen, Suriye Adana ve Irâka gitmiş, bu vesile ile Mısır ve Hindistanda da seyahatlerde bulunmuştur. 1908 İnkılâbından sonra Sıhhiye Meclisi İkinci Reisliği ve Umumî Müfettişliği gibi vazifelerde bulundu ve 1914 te tekaüt olarak Darülfünunda fransızca ve sonra Türk edebiyatı tarihi dersleri verdi. Siyasî gazetecilikte tuttuğu meslek yüzünden Darülfünundan ayrıldıktan sonra resmî bir vazife ile uğraşmamış ve Bakırköyündeki evinde ölmüştür.

Cenap Şahabeddin

Cenap, henüz mektepte iken şiirler yazmağa başlamış, gazellerini, küçük tercümelerini (Saadet) ve (Şafak) gibi mecmua ve gazetelerde neşre başlamıştı. Pariste iken de edebiyat ile uğraşmış ve Fransız ediplerinden bazılarile tanışmıştı. Döndüğü zaman önce (Mektep) sonra (Serveti Fünun) mecmualarında neşredilen şiirleri yepyeni mevzuları, bambaşka imajları, şekilleri ve ahenklerile büyük bir dikkat ve rağbet uyandırmıştı. Nazımda Fikretten daha ince ve daha seyyal olmakla beraber manzumeleri onunki kadar her bakımdan mükemmel sayılamaz. Galiba bunu hissetmiş olduğu içindir ki Fikretin "Rübabı Şikeste,, si neşredildikten sonra Cenap, kendi şiirlerini toplayarak beklenen şiir mecmuasını neşretmekten çekinmiştir. Nesirde bir çığır sahibidir denilebilir. Nesirleri ahenk ve cümle tertiplerindeki başkalık bakımından devrinin hemen bütün kalem sahiplerine üstündü denilebilir. Türkçe nahvın Avrupalılaşmasına çok uğraşmış ve bu yolda bir çok muharrirlerimize de örnek olmuştur.

Dilimizin özleşmesine değer verseydi bu yolda en başarılı eserler bırakabilirdi. Basılmış eserleri şunlardır: 1 - Gençlik şiirlerini muhtevi küçük bir şiir mecmuası olan Tamat, 2 - Haç Yolları, 3 - Avrupa Mektupları, 4 - Âfakı Irak, 5 - Evrakı Eyyam, 6 - Nesri Harp ve Nesri Sulh, 7 - Tiryaki Sözleri. Bunlardan başka üç küçük piyesi de neşredilmiştir ki Yalan, Körebe ve Küçük Beyler isimlerini taşırlar.

Cenabın basılmamış epeyce eserleri vardır. Dil, gramer ve sentaks tetkiklerine ait olanlarla fransızcadan türkçeye S harfine kadar yazdığı lûgat kitabı bilhassa mühimlerindendir.

CENABÎ, Mustafa [ölm.1590] — On altıncı asırda tarihe ve edebiyata ait eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Emîr Hasan Efendi adlı birisinin oğludur. Soyu Amasyalı ise de Bursada yerleşmişlerdir. Mustafa Cenabî meşhur Ebüssuut Efendiden okumuş, İstanbul ve Edirnede Müderrislik etmiş, sonra Halep Kadısı olmuş ve orada ölmüştür. İki büyük cilt tutan arapça umumî bir tarih meydana getirmiş ve bu eseri türkçe olarak daha küçük bir şekilde de yazmıştır. (Tarihi Bilâdı Mağrip), (Seb-üs-Seyyar), (Nihayet-ül-Meram), (Cevahir-ül-Garaip), (Fırsatname) adlı eserleri ve şiirleri de vardır.

CENGİZ HAN, Timuçin - Çıngız [1155 - 1227] Doğu Türklerinin ve dünyanın en büyük cihangirlerinden ve devlet adamlarından biridir. Asıl çocukluk adı Timuçindir. Moğol Oymak Beylerinden Yesukay Batır yahut Bahadır adlı bir zatın oğludur. Anasının adı da Ulun Hatundur. Geleneğe göre Timuçin, bir eli yumuk olarak dünyaya gelmiş ve elini açtığı zaman avucunun içi pıhtı halinde kanla dolu olduğu görülmüştür. Gûya babası bunu öğrenince oğlunun büyük bir cihangir olarak dünya yüzünde pek çok kan dökülmesine sebep olacağını söylemiştir.

Cengiz Han

Babası öldüğü zaman Timuçin on iki yaşında kalmış, fakat anasının zekâsı ve tedbirleri yüzünden Oymak dağılmamıştır. Timuçin büyüdükçe zekâsı da gelişmiş, askerliğin her hünerinde büyük bir yetki göstermiştir. Gençliğini sağlam ve disiplini kuvvetli bir ordu kurmakla geçirdi. Babasından ona ne önemli bir hükûmet kalmıştı, ne de kuvvetli bir ordu. Bütün orduları kendi çalışmalarile kurmuş ve dünyada başka bir eşi bulunmıyan genişlikteki İmparatorluğunu ancak kendi didinmelerile meydana getirmiştir.

İlk kazandığı savaşlar ancak çevresindeki Oymakları emri altına almak uğrunda yapılmıştı. Moğolistanı kendine bağlı bir devlet haline getirmek için elli yaşına kadar uğraşmış olmasındandır ki o zamana kadar şöhreti yalnız Moğol toprakları içinde kalmıştı. Uzun muharebelerden sonra nihayet Doğu ve Batı Moğolistanı hükmü altına almıştır. 1202 de bütün Moğol ve Tatar Hanları tarafından yapılan bir Kurultayda Hakan unvanını almıştı. Karakurumda hükümdarlık tahtına çıktıktan sonra 1206 daki Kurultayda Şaman adlı bir kâhin kendisine Cengiz Han veya Çıngız Han unvanını verdi. Gök yüzünden geldiğine inanılan bu unvan Kırallar Kıralı gibi bir mâna taşırmış.

Cengiz bu tarihten sonra ve yirmi yıl içinde dünyada başka bir eşi olmıyan geniş bir devlet kurmuştur. Onun Moğolistan dışında ilk istilâ ettiği memleket Çin olmuştur. Bu uğurda yıllarca savaşarak 1216 da Pekini de almaya muvaffak olmuştur. Bu zaferin neticesinde Uygurlar, Karloklar, Karahıtaylılar da Cengizin idaresine geçti. Çini aldıktan sonra Batıya dönen Cengiz, Hârzemşah devletile Orta Asyada ve Anadoludaki bütün hükûmetleri ortadan kaldırarak sınırlarını Çin denizinden Karadenize kadar genişletmişti.

Cengizin orduları öte taraftan Şimalî İran ile Azerbaycanı çiğnedikten sonra Kafkasyaya geçmiş, Don ve Tuna ırmakları bölgelerine yayılmış, Rusyanın büyük bir kısmını almış ve uzun zamanlardanberi oralarda yayılmış olan türlü Türk ulus ve oymaklarını bir bayrak altında toplamıştı.

Cengiz 1227 Ağustosunda öldü. 72 yıl yaşamış, 25 yıl Hakanlık yapmıştır. Cihangirliği kadar bir kanun kurucusu olmakla da meşhurdur. Ölümünden önce topladığı kurultayda Türk törelerini tesbit ettirmiş ve kurduğu esaslara (yasa) adını vermiştir. Ölümünden önce İmparatorluğu oğulları arasında pay etmişti. Bundan dolayı ondan sonra İmparatorluk bir çok kollara ayrılmıştır. Dört oğlu vardı: Cüci, Çağatay, Ödebey, Tuluy. Bunlardan Cüci kendinden önce ölmüştü ve Yasa gereğince en küçük oğlu Tuluy kendisinin yerine geçmişti.

CERRAH MEHMET PAŞA [ölm. 1604] — Üçüncü Mehmet zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş ve İstanbulun bir semtine adını bırakmış Osmanlı Vezirlerindendir. Saraydan yetişmiş, cerrahlık öğrenmiş ve Üçüncü Mehmet Şehzade iken onu sünnet etmişti. Saraydan Yeniçeri Ağalığile çıkarak sonra Vezir olmuş ve 1595 te Hadım Hasan Paşanın yerine Sadrazamlığa getirilmiştir. Fakat damla hastalığından dolayı bu makamda ancak dört ay bulunabildi.

İstanbulda Cerrahpaşa denen semt onun adını taşır. Orada bir camii, mektebi, medresesi, sebil, çeşme ve hamamları vardır. Kendi de camiin yanındaki türbede gömülüdür.

CEVAT PAŞA, Ahmet [1850 - 1900] — İkinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş ve bazı ilmî eserler de bırakmış Osmanlı Müşirlerindendir. Karahisarlı Miralay Mustafa Asım Beyin oğludur. İlk tahsilden sonra Harbiyeye girmiş ve 1870 te birincilikle Kurmay Yüzbaşı çıkmıştır. Çabuk ilerliyerek bir çok mühim vazifelerde bulundu. 1891 de Sadrazam oldu ve iki buçuk yıl bu

makamda bulundu. Uzun zaman Girit Valiliği etmiş ve başka vazifelerde de bulunmuştur. Son vazifesi Beşinci Ordu Müşirliği idi. İstanbulda ölmüş, Fatih civarındaki türbesine gömülmüştür. Okuyup yazmağa meraklı, irfanlı bir zat olup beş bine yakın olan kitaplarını dolaplarile birlikte Müze Kütüphanesine hediye etmişti. Basılmış eserleri şunlardır: "Tarihi Askerîi Osmanî, Sadova Muharebesine Kadar Muhtasar Tarihi Askerî, Malûmatı Kâfiye fi Ahvali Memaliki Osmaniye, Riyaziyenin Mebahisi Dakikası, Kimyanın Sanayie Tatbiki, Sema, Telefon.,, Ahmet Cevat Paşa arapça ve fransızca da bilirdi. "Yadigâr,, adile neşrettiği mecmuanın yirmi dört fasikülü çıkmıştır.

Cevat Paşa

CEVAT, Orgeneral [1870 - 1938] — Çanakkale müdafaasındaki yararlığile meşhur askerlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Maiyeti Seniye Erkânıharbiye Reisi Müşir Şakir Paşanın oğludur. Galatasaray Lisesinde okuduktan sonra Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmış, saray maiyetinde ve muhtelif memuriyetlerle Avrupada bulunmuş, Hassa Ordusunda Fırka Komutanı ve Ferik (Korgeneral) olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra çabuk ilerliyenlerin rütbeleri tasfiye edildiği zaman o da Kaymakamlığa (Yarbaylığa) indirildi. Erkânıharbiye Mektebi Müdürü, Balkan Harbinde Şark Ordusu Erkânıharbiye Reisi, Birinci Dünya Harbinde Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olmuştu. 5 - 18 Mart zaferinin kazanılmasında onun büyük tesiri olmuştur. Bundan dolayı kendisine 18 Mart Kahramanı unvanı verilir.

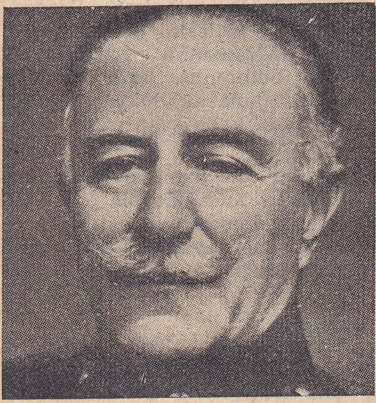

Orgeneral Cevat

Ondan sonra Galiçya ve Filistin cephelerinde bulundu. 7 nci Ordu Komutanı oldu. Mütarekede Maltaya gönderilmiş, oradan dönüşte Adana ve Diyarbakır mıntakasında Komutanlık etmiş, sonra Yüksek Askerî Şûra Azalığına tayin edilmişti. Bu vazifede iken İstanbulda ölerek Erenköyüne gömülmüştür.

CEVDET, Muallim M. Cevdet İnanç [1883 -1935] Az tanınmış, fakat çok değerli ilim adamlarımızdandır. Nişli bir tekke Şeyhi olan Sait Efendinin torunu ve Mülâzimlikten tekaüt olduktan sonra Belediye ve Evkaf memurluklarında bulunumuş Mehmet Sait adlı bir askerin oğludur. Ailesi 1877 harbinden sonra Boluya göçmüş ve Cevdet orada doğarak ilk tahsilini Boluda, ortayı Kastamonuda görmüş, 1901 de İstanbula gelerek Darülmuallimini Âliye Edebiyat Şubesinden birincilikle çıkmıştı. Kendi kendine türkçenin bir çok lehçelerinden başka arapça, farsça, fransızca ve almancayı öğrenmiş, bilhassa Şark kültürü bakımından allâme denebilecek derecede geniş ve çeşitli bir ihata kazanmıştı. 1908 den önce iki yıl kadar bulunduğu Bakûda bir kaç arkadaşile bir öğretmen okulu açılmasına ve İslâm maarifinin yükselmesine hizmet etmiştir. Ondan sonra üç, beş ay Avrupada tetkik seyahatinde bulunmuş, dönüşünde biraz Darüşşafakada ve on yıl kadar İstanbul Erkek Öğretmen Okulunda ve bir kaç Lisede pedagoji, tarih, türkçe, arapça, farsça ve din dersleri gibi muhtelif bahisler okutmuştu. Hoçalık hayatı idealizmin örneğidir. Evlenmemiş, kazancını kitaplarına ve ömrünü mesleğine vermişti. Son yıllarında hastalığı hocalığa müsaade etmediğinden Tarihî Vesikaları Tetkik Heyetinde Âza ve Reis olarak çalıştı.

M. Cevdet İnanç

Hastalığı, programlarını hazırladığı esaslı eserlerini yazmaya imkân vermemiştir. Bırakabildiği eserlerinden en büyüğü arapça yazılmıştır ki İbni Batuta'ya Zeyl'dir. 450 sayfa tutar. Cevdet bunu arapça yazmasına iki sebep gösterir. Birincisi, İbni Batutanın Türk (Ahi) lerinin faziletlerini arapça yazmış olmasına karşı duyduğu hürmettir, ikincisi eserin aslını okuyan Türkistan, Suriye, Mısır ve Hint Müslümanlarile Garplı Müsteşriklerin Zeyl'ini de arapça olarak okuyabilmeleri maksadıdır. Bu kitaptan başka (Zamanımızda Usulü İnşa ve Muhabere), (Askerî Din Dersleri) adlı iki eserile (Şehname - Şarkın İlyadası) ve (Müderris Ahmet Naim) isimli iki risalesi basılmıştır. Bir de mühim bir eser olan (Tarihî Sözlük) yazdı ki bunun ancak altı forması basılmıştır.

Cevdet, bir kısım kitaplarını İstanbul Erkek Öğretmen Okulu kütüphanesine hediye etmişti. Son zamanlarda 500 ü yazmalardan müteşekkil on bin cilt kadar tutan bütün kitaplarını İstanbul Belediyesine hediye etmişti ki bu kütüphane Bayezitteki İnkılâp Müzesinde ayrı bir yer işgal etmektedir.

İstanbul Mektupçusu değerli ilim adamlarımızdan Osman Ergin "Muallim M. Cevdet Hayatı ve Eserleri ve Kütüphanesi,, adile büyük bir cilt meydana getirdi. İlâvelerile birlikte 850 sayfa tutan bu kitap İstanbul Belediyesi tarafından bastırılmıştır. Cevdetin bir çok makalelerile yazmak istediği eserlerin hulâsaları ve programları da bu eserde vardır.

Cevdetin mezarı Topkapı dışarısındaki kabristanda küçük bir âbide şeklinde İstanbul Belediyesi tarafından yaptırılmıştır.

CEVHERÎ, İsmail [Ölm. 1010] — Arap dilinin en ehemmiyetli lûgatlarından birini yazmış olan bir Türk âlimidir. Türkistanın Farap şehrinde doğmuş, orada okuduktan sonra Irak, Elcezire ve Mısırda arapçanın inceliklerini öğrenmek için oturmuş, Horasana döndükten sonra Nişapur'da yerleşmiştir. Arapçada Firuzabâdî'nin Kamusundan sonra en muteber kamus olan Sahah bu zatın eseri olup türkçeye Vanî tarafından tercüme olunmuş ve ilk basılan kitaplar arasında "Vankolu Lûgati,, adile neşredilmişti. Kamusundan başka aruza dair bir eseri de vardır. Bu zatın sonraları deli ol-

duğu ve kollarına kanat gibi iki kapı takarak bunlarla uçmağa uğraşırken evinin damından düşüp öldüğü rivayet edilir.

CEVRİ, İbrahim Çelebi [ölm. 1654] — On yedinci asır başlarında yaşamış şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Divanı Hümayun kâtiplerinden olup yazısı güzel olduğu için büyüklere kitap kopya edermiş. Mevlevî tarikatine mensup olduğundan Galata, Beşiktaş ve Yenikapı Mevlevîhanelerine gidermiş. Çok vehimli olduğundan kayığa binmekten çekinerek Eyüp ve Kâğıthaneden yürümek suretile Galata Mevlevîhanesine gidermiş. Şiir divanı varsa da basılı değildir.

"Hilyei Çihar Yarı Güzin,, ve "Tercümei-hali Hafızı Şirazî,, isimli eserlerile Mesnevînin kırk beytini manzum olarak şerheden Halli Tahkikat adlı bir kitabı ve Cezirei Mevlevî adlı bir kitabın tercümesi olan Ayn-ül-Füyuz isimli bir eseri vardır. Şu beyit onundur:

Aşinâya aşinâ, bigâneye bigâneyiz.
Alemi fânide resmi zindegânî böyledir.

CEVRİ KALFA, Haznedar Usta [ölm. 1824]— İkinci Mahmudu ölümden kurtardığı için meşhur olmuş bir saray halayığıdır. Yeniçeri isyanını bastırmak üzere Rusçuktan gelen Alemdar Mustafa Paşa sarayı kuşatarak Dördüncü Mustafayı tahttan indirip Üçüncü Selimi tekrar çıkarmak istemişti. Fakat Dördüncü Mustafanın adamları Üçüncü Selimi öldürdüler. İkinci Mahmudu da öldürmek üzere onun dairesine hücum ettikleri zaman Çerkes cariyelerden Cevrî Kalfa hazırladığı mangal küllerini kâse kâse yüzlerine atarak herifleri geciktirmiş ve bu suretle Efendisinin kaçmasını temin etmişti. Bu hizmetinden dolayı Cevrî Kalfa Haznedar Ustalığına tayin edildi ve sarayda nüfuz sahibi oldu. Sultanahmet Parkının karşısındaki mektep binasile çeşme onun hayratındandır.

CEZAYİRLİ HASAN PAŞA, Gazi - Palabıyık [1710 - 1790] — Deniz cenklerinde kahramanlıklarile şan almış ve Üçüncü Selim zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş meşhur Kapdan ve Vezirdir. Ona Cezayirli denmesi uzun zaman orada bulunmasından ve Cezayir Dayısı unvanını almış olmasındandır. Geliboluda doğmuştur. Tekirdağında tüccardan Hasan Ağanın kölesi olan kimsesiz bir çocukmuş. Mahalle çocuklarını dövdüğü için Hasan Ağa onu satmak ister, fakat karısı onu evlât gibi sevdiğinden mâni olurmuş. On yedi, on sekiz yaşlarına gelince ele avuca sığmıyan bir kabadayı kesilmiş, Memleket delikanlılarını döverek şikâyetçilerin artmasına sebep olurmuş.

Cezayirli Hasan Paşa

Hasan Ağa bu haşarı köleyi azat ederek kendi ticaret gemilerile öteye beriye göndermiş. Bu suretle denizciliğe alışan Hasan, yaşı yirmi beşe gelince Yeniçeriliğe girmiş ve Belgrat seferine giderek Morava ve Hisarcık cenklerinde büyük cesaretile şöhret kazanmıştır. Oradan dönüşte bir Cezayir gemisinde iken deniz ortasında bir düşman gemisine çatarak rampa etmişler, dalgaların zoruyla gemiler birbirinden hemen ayrılmış ama Hasan Ağa düşman gemisine atlamış olduğundan tek başına orada kalmış ve palasile on beş kadar tayfayı haklıyarak ötekileri de anbara kapamış. Bu sırada Cezayir gemisi tekrar gelerek onu bulmuşlar. Cezayire varınca bu hareketi halk arasında yayılmış, gemiyi ona vermekle beraber onu Dayılar zümresine geçirmişler.

Hasan Dayı az zamanda Cezayirde şöhret kazanıp Tilimsan Beyi olmuştur. Fakat Cezayir Paşası onu çekemiyerek öldürmek üzere fırsat kolladığını hissedince İspanyaya kaçmış ve Kıralın yardımile İstanbula gelmiştir. Üçüncü Mustafanın ilk yıllarına tesadüf eden bu devrede Hasan Dayı, denizcilikle meşhur olduğu için Kapdanlar zümresine alınmıştır.

1770 te Akdenizde Ruslarla geçen Çeşme deniz muharebesinde bulundu. Bu muharebede Ruslar galip gelmişlerdi. Fakat Hasan Bey bir efsane şahsiyeti gibi yükselmiştir. Muharebede bindiği gemi ateş almış, Hasan Bey onu Rus Amiral Gemisine yanaştırarak iki geminin birden yanmasını temin ettikten sonra yaralı olduğu halde kılıç ağzında denize atılıp yüzerek kenara çıkmış ve kurtulmuştu. O sırada Hasan Beyin altmış yaşlarında kadar olduğu da düşünülmelidir. Hasan Bey kurtulduktan sonra Çanakkaleye gelmiş ve Çeşme vakasının intikamını almak için cüretli bir teşebbüsle Limni adasındaki Rusları bozmuş ve adayı onların elinden kurtarmıştır. Bu yararlığı üzerine kendisine Paşalık, altın çelenkle Gazi unvanı verildi. Biraz sonra da Kapdanı Derya oldu.

Gazi Hasan Paşa bundan sonra bir kaç defa karada ve denizde komutanlıkta bulunmuş ve Üçüncü Selimin tahta çıkmasında Ruslara karşı Serdarlığa tayin edilmiştir. İsmail Kalesini muhasebe ile aldığı sırada kendisine Sadrazamlık verildi. Bu makamda üç buçuk ay bulunmuş, Sadrazam ve Serdar iken Şumnuda hastalanarak 80 yaşında olduğu halde ölmüştür. Orada kendi yaptırdığı Bektaşi Dergâhına gömülmüştür.

İstanbulda Kalyoncular Kışlasını o yaptırmış, Akdeniz adalarında, bilhassa Midillide bir çok hayrat bırakmıştır. Bir aslanı kendisine alıştırmış olduğu ve bağsız olarak tersanede yanında gezdirdiği rivayet olunur. Sergüzeştlerini tafsilâtile yazdırmıştır.

CEZZAR AHMET PAŞA [ölm. 1804] — Büyük Napoléon'u Akkâda yenmekle meşhur Osmanlı Vali ve Vezirlerindendir. Ona arapça kan dökücü demek olan Cezzar lâkabının verilmesi Mısırda bir çok adamları öldürmüş olmasındandır. Cezzar Ahmet Paşanın Vidin veya Nişte doğduğunu rivayet edenler varsa da Bosnalı olarak daha ziyade meşhurdur. Gençliğinde Hekimoğlu Ali Paşaya intisap etmiş ve onunla birlikte Mısıra gitmiştir. Orada az zamanda cüreti yüzünden belirmiş ve Cezzar lâkabını aldıktan, bir çok sergüzeştlerle çarpışmalar ve muharebeler içinde yuvarlandıktan sonra Tahir Ömer isyanını bastırmaktaki hizmetinden dolayı kendisine Paşalık ve bir müddet sonra Gazi Cezayirli Hasan Paşanın tesirile Vezirlik ile Sayda Valiliği verilmişti. Sonra hem Şam, hem de Sayda Valisi oldu.

Birinci Napoléon onu Akkâda kuşatmıştı. Napoléon Cebelilübnanlılardan da yardım gördüğü halde gayet şiddetli muharebe neticesinde bir gece götürülmesi güç olan silâh ve cephaneyi gömdürerek çekilmiş, fakat Cezzar arkasına düştüğü için Bonapart büyük bir bozguna uğrıyarak kaçmıştı.

Cezzar Ahmet Paşa, Osmanlı Devletine karşı bir aralık âsi vaziyetler almış, haksız ve emirsiz bir çok kanlar dökmüş olduğu halde o sırada Vahabî isyanından çekinen Babıali onu istemiyerek Şam Valiliğinde tutmakla beraber Hicaz Seraskerliğini de kendisine vermiş ve Mısır ıslahatını da ona ha-

vale etmişti. Fakat bu sıralarda veremden hastalanarak öldü.

Cezzar Ahmet Paşa zeki, cesur bir adamdı. Geceleri kıyafetini değiştirerek halk arasında dolaşır, haberler toplar, tedbirlerini ona göre yapar olduğu için bazıları sihirbazlığına hükmederler, cahil halk da kerametine inanırlarmış.

CİĞALAOĞLU SİNAN PAŞA, Yusuf [ölm. 1605] — Üçüncü Mehmet zamanında kırk gün kadar Sadrazamlıkta bulunmuş ve deniz muharebelerinde dahi tanınmış Osmanlı Vezirlerindendir. Ciğale adlı bir Frenk veya Venedikli kapdanın oğlu olup esir edilerek çocukluğunda Saraya alınmış, Silâhtar, sonra Mîri Âlem, Yeniçeri Ağası, Diyarbakır, Budin, Van, Erzurum, Bağdat Valisi olmuş, İran muharebelerinde bulunmuş, 1589 da Kapdanı Derya olmuştu. Eğri (Egre) seferinde muzafferiyete sebep olduğunu ileri sürerek Hoca Sadeddin Efendinin iltizamile İbrahim Paşanın yerine Sadrazamlığa (1595) geçti.

Ordudan kaçanları cezalandırmak bahanesile gösterdiği fazla şiddet yüzünden Anadoluda Celâlî eşkiyasının türemesine sebep olan odur. Sadrazamlıktan azledilip bir müddet sürgün hayatı geçirdikten sonra tekrar Kapdanı Derya oldu ve sonra da İran Serdarlığına tayin edildi. Teşebbüs ve cesaretine rağmen bu harpte muvaffak olamamış, ihtiyarlığına fazla kederi de katılınca hastalanarak Diyarbakırda ölmüştür.

İstanbulda sarayının bulunduğu semt hâlâ onun adını taşır ki hamamı onun zamanından kalmıştır.

CİHANARA BEĞÜM, Mümtaz Mahal [1614 - 1681] — Hindistan Türk - Moğol hükümdarlarından Şahı Cihanın kızı, güzelliği ve zekâsı kadar faziletleri ve hayratile de tanınmış bir kadın. Adı Mümtaz Mahal'dir.

Cihanârâ Beğüm

Annesi, Ercümend Banu ve Taç Mahal diye meşhur olan kadındır ki gömüldüğü türbe dünyanın en haşmetli sanat eserlerinden biridir.

Cihanârâ, hiç evlenmemiş, babasile kardeşleri için çalışmıştır. 1644 te Agrada doğduğu gece şerefine şenlikler yapıldığı sırada müslin elbisesi tutuşarak yanmak tehlikesi geçirmiş ve bu kazadan kurtulmasını kutlamak için Agranın en büyük camiini yaptırmıştır. Delhi civarında kendi yaptırdığı türbede gömülüdür. Bu kadına Beğüm Sahip ve Padişah Beğüm adları da verilirmiş.

CİHANDAR ŞAH, Mehmet Muizzüddin [1661 - 1713] — Hindistan Türk - Moğol hükümdarlarından on üçüncüsüdür. Şahı Âlem Bahadır Şahın oğlu olup Multan eyaletinde Vali iken Babasının ölümü üzerine 1712 de Lahurda tahta çıktı. Çok sefahet içinde yaşadığı ve hünerli bir rakkase olan metresinin esiri olarak devlet işlerinde gevşeklik gösterdiği için kardeşi Azîmüşşan ve Refiüşşan ile Cihanşahın isyanlarına karşı duramadı ve Agra civarında Azimüşşanın oğlu Ferruh Siyer ile giriştiği muharebede yenilerek öldürüldü.

CİHANGİR, Nureddin - Selim Şah [1569 - 1627] Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarının dördüncüsüdür. Ekber Şahın oğludur. Babasının Yavuz Sultan Selime benzemesi isteğile ona Selim adını verdiği veya doğuşunda Selim adlı bir dervişin duası bulunduğu için bu ismin verildiği rivayet edilir.

Cihangir

Babasının 1605 te ölümü üzerine tahta çıktı. Yirmi iki yıl süren saltanatı zamanında devlet, Ekber Şahın devrindeki kudret ve şevketini muhafaza edebilmiştir. Büyük muharebeler ve başarılı işler görülmediyse de sanat ve medeniyet hareketleri devam etmiştir. Lahur ile Agra arasındaki ağaçlı yol onun zamanındaki eserlerlerdendir. Hatıralarını Tüzüki Cihangir veya Cihangirname adı altında yazmıştır ki oldukça değerli olan bu eser ingilizceye de çevrilmiştir. İlk önce İngilizlere ticaret daireleri tesisine müsaade eden bu hükümdardır ki bunlar sonraları İngiliz istilâsına sebep oldu.

Lahurdaki süslü türbesinde gömülüdür. Bu türbede zekâsı ve güzelliğile meşhur karısı Nuricihan da vardır. Onunla gençliğinde değil, tahta çıktıktan sonra evlenmişti. Eğer vaktile bu kadınla evlenseydi belki iradesi daha kuvvetli olur, etrafının tesirine o kadar kapılmaz, hele içki ve afyona fazla düşkünlük göstermezdi, derler.

CİHANGİR, Şehzade [ölm. 1554] — Kanunî Sultan Süleymanın oğullarından biridir ki İstanbulun bir semti hâlâ onun adını taşımaktadır. Kambur, fakat zeki ve dirayetli imiş. Süleyman, büyük oğlu Mustafayı, saltanat davasına girişeceği şüphesile İran seferinde öldürdüğü zaman bu Cihangir de üzüntüden ve belki korkudan hastalanarak ölmüştür ve Şehzade Camii avlusundaki türbeye gömülmüştür. Sultan Süleyman pek sevdiği bu oğlu için Tophane üstündeki tepede bir cami yaptırmıştır.

CİHAN ŞAH, Muzafferüddin [ölm. 1467] — Karakoyunlu devletinin üçüncü hükümdarı ve bu sülâleyi kuran Kara Yusufun oğludur. 1437 de büyük kardeşi Emîr İskenderin kendi oğlu Şah Kubat tarafından öldürülmesi üzerine, Timur torunlarından Şahruhun fermanile Azerbaycan Hâkimi olmuş ve kardeşinin kanını dava bahanesile Gürcistan taraflarında bir takım yerler almıştı. Şahruh öldükten sonra Timuroğullarına isyan etti. İsfahanı alarak halkını kesti ve hemen bütün İranı ve Horasanı ele geçirdi. Ondan sonra Akkoyunlularla muharebeye girişerek Diyarbakıra yürüdüyse de muvaffak olamadı. Tebrize dönerken bir kış günü Muş civarında çadırında ansızın Uzun Hasanın kuvvetleri tarafından elde edildi ve öldürüldü.

Cihan Şah

32 yıl kadar hükûmette bulunmuş ve oğulları

Hasan ile Pir Budakın isyanları onu haylı uğraştırmıştı. Cihanşah, serbest düşünen ve sefahet içinde yaşayan bir adamdı. Gecelerini gündüz yaptığı için ona Yarasa lâkabını vermişlerdi.

CİMCOZ, Salâh [Doğ. 1877] — Yazı ve politika hayatımızda tanınmış şahsiyetlerdendir. İstanbulda doğmuştur. Topal Osman Paşa ailesindendir. Vezir İbrahim Paşanın torunu ve Hasan Asım Beyin oğludur. Hususî hocalardan okudu ve yüksek tahsilini Hukukta yaptı. 1908 İnkılâkından sonra Kalem adlı ilk edebî mizah mecmuasını neşretmiştir. Önce İstanbul Meclisinde Mebus olmuş ve birinci Büyük Millet Meclisinde de İstanbul Mebusu seçilmişti. Dördüncü devredenberi yine İstanbul Millet Vekilidir Güzel sanatlara mensup, zarif nüktelerile ve antika eşya merakile tanınmıştır.

Salâh Cimcoz

CİNCİ HOCA, Hüseyin Efendi [Ölm. 1648] — Sultan İbrahim zamanında üfürükçülükle ve devlet işlerine karışmakla meşhur olmuş bir adamdır. Safranboluda doğmuştur. Babası Şeyh Karabaş İbrahimin oğlu Mehmet adlı biridir.

Vehimli, sıkıntılı ve yarı deli olan Sultan İbrahimin annesi bu hocanın okuyup üflemekteki şöhretini duymuş ve onu saraya getirmişti. İbrahim, onun nefesinden bir ferahlık duyar gibi olunca Hüseyin Efendi usulsüz olarak Müderrislik, Kadılık ve daha sonra Kazaskerlik payelerini alarak halk arasında Cinci Hoca diye meşhur olmuştu. Herif divane Padişahı elde edince memurlukları para ile satmaya başladı. Memlekete bir çok bakımdan hizmet etmiş, doğru bir adam olan Sadrazam Kara Mustafa Paşa Cinci Hocanın tesirile öldürülmüştür.

Cinci Hoca Dördüncü Mehmedin zamanında biriktirdiği paraları devlete vermeğe mecbur olmuş, sürgüne gönderilmişti. Nihayet başı kesilerek cezasını bulmuştur.

CUDİ EFENDİ, Muallim İbrahim [1850 - 1932] Son asrın şairlikle ve bir çok talebe yetiştirmiş olmakla tanılan kalem ve ilim adamlarındandır. Merzifonlu olup Hüseyin Efendinin oğludur.

Muallim Cudi Efendi

Memleketinde ve İstanbulda okumuş, arapça ve farsçayı mükemmel olarak, fransızcayı da istifade edecek kadar öğrenmiştir. Önce Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde hocalık etmiş ve o sırada "Teavünü Aklâm,, adlı risaledeki değerli yazılarile tanınmaya başlamıştı. Sonra epeyce zaman Selânikte Terakki Mektebinde ve İdadide hocalık etmiştir.

1908 İnkılâbından sonra açılan Mebusan Meclisine Amasyadan, 1917 de Ispartadan Millet Vekili seçildi. İstanbul Meclisi kapanıncaya kadar Mebusluk etmiş, ayni zamanlarda Mercan İdadisile Gelenbevî Lisesinde edebiyat ve felsefe okutmuştur. Sonra tekaüt olup Yeşilköydeki evine çekilmiş ve orada ölmüştür.

Muallim Nacinin eserleri kadar kuvvetli, dil ve tarz bakımından da hayli yeni olan eserleri kitap şeklinde basılı değilse de Muasır Şairler adlı antolojide yirmi altı sayfa tutan seçme şiirleri bir arada neşredilmiştir.

CUDİ EFENDİ, Trabzonlu İbrahim [1863-1926] Trabzonun eserlerile ve şiirlerile tanınmış âlimlerindendir. Yomralı Hacı Mehmet Efendinin oğlu olup Trabzonda doğmuş, şehrin tanınmış hocalarından okuyarak icazet almış, Askerî Rüştiye ile İdadide ve Lisede senelerce türkçe, arapça, farsça, tarih gibi dersler okutarak pek çok talebe yetiştirmiştir.

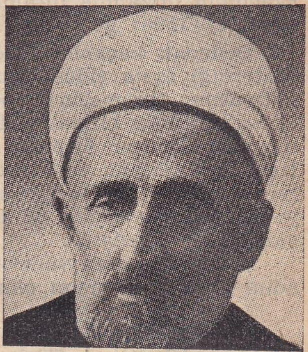

Trabzonlu Cudi Efendi

Trabzonun işgali sırasında Ankara İdadisinde de bir müddet hocalık etti. Trabzonda Müftülüğü de vardır. Büyük Millet Meclisine Mebus seçilmek istendiği halde ihtiyarlığını ileri sürerek kabul etmemişti. Türkçe ve arapça olarak on iki kadar eseri vardır ki bunlardan bir tanesi ders kitabıdır. Lûgati Cudi adile bir de lûgat kitabı yazmıştı.

CÜNEYT BEY, İzmiroğlu [Ölm. 1425] — Osmanoğullarile kavgalarında cesaret ve maharetile meşhur bir Türk Beyidir. Aydınoğulları soyundan olup Yıldırım Bayezit tarafından İzmir Valiliğine tayin edilen Karasubaşı Hasan Beyin oğludur. Timurlenk, Ankara Muharebesindeki zaferinden sonra Osmanoğullarının yendikleri Beyleri yerlerine gönderdiği sırada Aydınoğullarından İsa ve Umur Beyleri de Aydına iade etmişti. Cüneyt Bey onları yenerek Aydın taraflarını elde etti. Bir aralık Yıldırımın büyük oğlu Süleyman Çelebiye karşı durdu. Sonra onunla birlik olarak Çelebi Mehmede karşı muharebe etti. Çelebi Mehmet Osmanlı tahtında müstakil kalınca Cüneyt Beyi yenerek ele geçirmiş ve affedip İzmirde Vali bırakmıştı

İstiklâle alışan Cüneyt Bey, önce Musa Çelebi ile, sonra da Osmanlı tarihlerinin Düzmece dedikleri Mustafa Çelebi ile birlik olarak Çelebi Sultan Mehmede harp açtı. Hattâ Mustafanın Veziri olmuş ve Bayezit Paşayı ele geçirerek öldürmüştü. Fakat sonra Mustafanın muvaffak olamıyacağını anlayıp onu bırakmış ve Aydın taraflarına gelerek Aydınoğlu Mustafa Beyi yenerek yerine geçmiş ve bir müddet oralarda barınmıştır.

İkinci Murat zamanında Bayezit Paşanın kardeşi Hamza Bey ve enіştesi Halil Yahşi Bey onu oğullarile beraber yakaladılar ve Bayezit Paşanın intikamı namına öldürdüler.

Ç

ÇAĞATAY, Ali Rifat [1867 - 1935] — Musiki üstatlarımızdan ve bestekârlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Rifat Bey adlı bir Kaymakamın (Yarbay) ın oğludur. Şair rahmetli Samih Rifatın büyük kardeşi idi. Alaturka musikiye mensup olmakla beraber Batı musiki nazariyelerini de öğrenmişti ve Doğu musikisini bozmadan Avrupa tekniğine uydurmak fikrinde idi. Kadıköyünde bir Musiki Cemiyeti kurmuş ve epeyce talebe yetiştirmiştir. Meşhur musiki üstatlarımızdan Rauf Yekta ile birlikte İstanbul Konservatuvarında tarihî musiki eserlerimizi toplamaya da çalışmıştır. Haylı muvaffakiyetli ve aralarında üslûpça yeni sayılan besteleri vardır. Orhan Seyfinin Tereddüt adlı şiiri için yaptığı beste mânaya tamamile uygun olmakla beraber Doğu melodisini Batı tekniği içinde yaşatmak istiyen nazariyesinin başarılı örneklerinden biri sayılır.

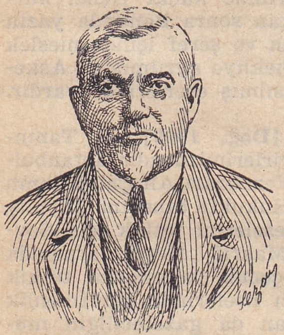

Ali Rifat Çağatay

ÇAĞATAY HAN [Ölm. 1242] — Cengiz Hanın ikinci oğlu ve Çağatay hükümdarlık soyunun kurucusu ve birincisidir. Çağatay, Türk - Moğol millî hukukunun en büyük bilgini idi. Bu bakımdan hükûmete geçmeden önce dahi çok sayılırdı. Cengiz Hanın sağlığında o, hukukun ve yasanın yerine getirilmesine memur ve âdeta babasının Adalet Bakanı gibiydi. Onun bilgisi kadar Cengiz Yasasına saygısı da meşhurdur.

Cengiz sağlığında İmparatorluğu dört evlâdı arasında pay ettiği zaman Çağataya Doğu ve Batı Türkeli ile Doğu İranı vermişti. O İli ırmağı üzerinde Elmalıkta oturuyordu. Onun ve çocuklarının hüküm sürdüğü bölgeye Türkeli İmparatorluğu derler.

Babasının ölümünden sonra 14 yıl kadar Hükümdarlık etmiş ve Çağatay Ulusu oğlu Kara Hülâgû ile devam eylemiştir. Türk dilinin Doğu lehçesi ve bu lehçe ile meydana gelen edebiyat onun adını taşır.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal [Doğ. 1908] — Halk dilile yazılmış özlü şiirlerile tanılan şairlerimizdendir. Erzincanda doğdu. Ziraatçi bir babanın ve köylü bir ananın oğludur. Kayseri Lisesinin onuncu sınıfından imtihanla Yüksek Maden Mühendis Mektebine girerek 1929 da tahsilini bitirmiş ve staj için Fransaya gönderilerek bütün maden havzalarını dolaşmış ve İktisat Vekâleti Merkez Maden Mühendisliğine tayin edilmiştir.

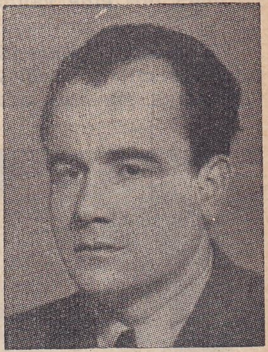

Behçet Kemal Çağlar

Atatürkün sağlığında "Görmeğe Geldim,, başlıklı ve çok kuvvetli bir şiiri vesilesile onun sevgisini kazandı ve o sıralarda kurulmakta olan "Halkevi,, nde ve "Dil Kurumu,, nda ödev aldı. İngiliz milleti ve sanatı hakkında fikir edinmek üzere Atatürk tarafından İngiltereye gönderilmiş, orada iki yıl kadar bulunmuştur.

1936 da Halkevleri Müfettişi sıfatile yurdu dolaşmış ve halkla kaynaşmak vesilesi bulmuştu. 1942 - 43 arasındaki askerliğini Doğu sınır illerimizde yapması sanatının gelişmesine sebep oldu. "Erciyas'tan Kopan Çığ,, , Burada Bir Kalp Çarpıyor, Atilâ, Timur ve Yıldırım adlı eserleri kitap şeklinde basılmıştır. Son şiirleri kitap halinde toplanmak üzeredir.

Behçet Kemal Çağlar, Büyük Millet Meclisinin Yedinci Dönemi başındanberi Erzincan Millet Vekilidir. Ayni zamanda Halkevleri Danışma Komitesinde ve Dil Kurumunda çalışmaktadır.

ÇAKERÎ SİNAN ÇELEBİ — On beşinci asır sonlarında ve on altıncı asır başlarında yaşamış şairlerimizdendir. İkinci Bayezidin Emîrlerinden olup kılıç gibi kalem kullanmasını da iyi bilirmiş. Zahîri Farabi'nin bir çok farsça şiirlerine ayni dilde nazireler söylemiş, Leylâ ve Mecnun, Yusuf Züleyha gibi mesnevî tarzında şiirler meydana getirmiştir. Padişahla hususiyeti bulunduğu Lâtifî

tezkeresinde yazılan bu fıkradan anlaşılır: Ağaran sakalını boyadıktan sonra huzura çıktığı bir gün Padişah: "Bu nuru neden zulmete çevirdin?,, diye sorunca şair, "Padişahım, ben yaşımı bilirim. Sakalım yalan söylüyordu. Onun için yüzüne kara çaldım!,, cevabile hükümdarın iltifatını kazanmıştır.

ÇAKIRCALI MEHMET EFE, Çakıcı [1872 - 1912] — Osmanlı saltanatının kötü idaresi yüzünden İzmir, Aydın ve Muğla taraflarında on beş yıl kadar haydutluk etmiş ve halk arasında destan kahramanları gibi adı türkülere girmiş bir Zeybektir. Ödemişin Birgi bucağına bağlı bir köyde doğmuş. Babası Çakırcalı Ahmet Efe de bir kaç defa dağa çıkan bir Zeybektir. Pehlivan gibi gürbüz bir adam olan Mehmet Efe, kabadayılık çalımı içinde döğüş ve vuruşla büyümüş, babasının saltanat hükûmetine sığınmasından sonra kahpece bastırılıp namazda iken öldürülmesinin hıncını almak üzere yirmi beş yaşında dağa çıkmıştır derler. Binden fazla adamın kanına girdiği söylenir. Cesur olduğu kadar zeki olan Çakırcalının zenginlerden sızdırdığı paralardan bir kısmını fakirlere ve hastası olanlara dağıttığı, hattâ zenginleri köprü ve çeşme gibi hayrat yapmağa zorladığı rivayet edilirdi. Saltanat rejiminin angaryasından başka bir yardımını görmeyen köylü, bu türlü sebeplerden dolayı bu haydudu bir şövalye gibi sevmiş ve korumuş olacaktır. Seksen kadar çarpışmadan sağlam çıkan Çakıcı nihayet Nazilli civarında bir akşam üstü jandarmalarla çarpışırken karanlıkta kendi adamlarından biri elile yanlışlıkla vurulmuştur.

ÇAKMAK, Mareşal Fevzi [Doğ. 1876] — Kurtuluş Savaşında Ebedî ve Millî Şeflerimize en yakın ve faydalı surette yardım etmiş olanların başında gelen büyük ve değerli Mareşalımızdır. İstanbulda doğdu. Çakmakoğullarından Topçu Albayı Ali Beyin oğludur. Kavak Mahalle Mektebinde, Soğukçeşme Askerî Rüştiyesile Kuleli İdadisinde okuduktan sonra Harbiyeye girmiş ve 1898 de Kurmay Yüzbaşılığı ile tahsilini bitirmiştir. Önce Erkânı Harbiye Dördüncü Şubesinde bulunmuş, sonra Rumeliye gönderilerek Sırpların ve Arnavutların bulundukları bölgelerde gördüğü yüksek hizmetlerinden dolayı sekiz yılda Albay olmuştur. O zamanlar Kavaklı diye anılan Fevzi Bey 1908 İnkılâbı olduğu zaman Taşlıca Mutasarrıfı ve 35 inci Fırka Komutanı bulunuyordu. 1910 da Kosova Kolordusu Kurmay Başkanlığına, biraz sonra Garp Kolordusunda ayni vazifeye tayin edildi.

Mareşal Fevzi Çakmak

Balkan Harbinde Vardar Ordusu Erkânı Harbiyesi Harekât Şubesi Müdürlüğünde bulunarak bu harpten sonra Ankara Fırkası Komutanı oldu. Üç ay sonra Merkezi Ankarada bulunan Beşinci Kolordu Komutanlığına geçirildi ve 1914 te bu vazifede iken General oldu. Birinci Cihan Harbi başladıktan sonra Fevzi Paşa Kolordusu ile Çanakkale müdafaasına iştirak etmiştir. Oradan Beşinci Kolordu, 1916 da İkinci Kafkas Kolordusu, bir yıl sonra da aynı cephedeki On birinci Kolordu Komutanlıklarına tayin edilmiştir.

Bundan sonra Suriyede teşkil edilen Yedinci Ordunun başına geçirildi ve oradaki hizmetlerine karşılık olarak 1918 de Ferikliğe (Kor General) yükseldi. Birinci Cihan Harbi mütarekesinden sonra bir müddet İstanbul Büyük Erkânı Harbiye Reisliğinde ve 1920 başlarında Harbiye Nazırlığında bulundu. Bu makamlarda iken Anadoluya askerî eşya ve cephane göndermek suretile Millî Mücadeleye mühim yardımlarda bulunmuştur. Türk millî hareketi aleyhinde şiddetli tedbirler almak için tekrar iktidara geçirilen Damat Ferit kabinesinin teşekkülünden önce Harbiye Nazırlığından çekildi ve artık millî vazifenin ancak Anadoluda yapılabileceği kanaatile 1920 Nisanında Ankaraya geçti. Aynı yılın Mayısında Ankarada Millî Müdafaa Vekilliğine ve Vekiller Heyeti Reisliğine geçirildi.

İkinci İnönü Zaferi üzerine Büyük Millet Meclisi ona Birinci Feriklik (Orgenerallik) rütbesi vermişti. Sakarya Muharebesinden bir müddet önce Atatürk, Başkomutanlığa seçilince, İnönü Garp Cephesi Komutanlığına tayin edilmiş ve Erkânı Harbiye Reis Vekilliğine de 1921 Ağustosu başında Fevzi Çakmak getirilmişti. 1922 Temmuzuna kadar Vekil sıfatile bu vazifede ve Vekiller Heyeti Reisliğinde kaldı. Sakarya Zaferi üzerine Büyük Millet Meclisi kendisine bir takdirname vermekle beraber o zaferin kazanılmasındaki hizmetlerine karşılık Müşirlik (Mareşallık) rütbesini tevcih etmiştir. Mareşal, 1944 tarihine kadar Genel kurmay Başkanlığında kaldıktan sonra kanunda yazılı yaş haddine geldiği için şan ve şeref içinde meslek hayatını tamamlamış ve emekliye ayrılmıştır. Askerî ve içtimaî mahiyette basılmış eserleri de vardır.

ÇALAPALA, Rakım [Doğ. 1909] — Tanınmış çocuk ve mizah muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Adliye Birinci Veznedarı Ali Çalapalanın oğludur. İstanbul Lisesile Hukukta tahsilini bitirmiş, 1936 da Rus kültür müessеselerini tetkik için Sovyet Rusyaya gönderilen Maarif Heyeti arasında bulunarak orada halk ve çocuk yayınlarını tetkik etmiştir. Azınlık ve yabancı liselerinde öğretmenlik etmekle beraber bir yandan da gazeteciliğin musahhihlikten sekreterliğine kadar her birinde çalıştı. Mizahî hikâyelerden, magazin yazılarından başka bilhassa pek genç iken başladığı çocuk edebiyatı ve gazeteciliği üzerinde çalışmış, çocuklar için bir hayli hikâye, roman ve şiir yazmıştır. Öğretmen olan eşile birlikte meydana getirdikleri çocuk hikâye kitabı serileri ve "87 Oğuz,, adlı çocuk romanı Maarifçe okullara tavsiye edilmişti. Rakım Çalapalanın sayısı otuzu geçen küçük halk kitapları ve Halkevleri için yazdığı iki piyesi neşredilmiştir.

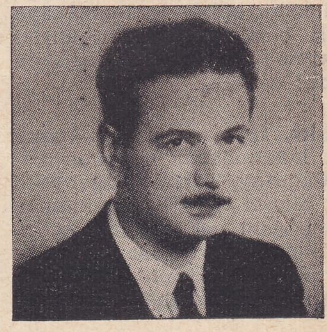
Rakım Çalapala

Atatürkün hayatından en seçme anektotları toplıyarak meydana getirdiği "Mustafa,, adlı çocuk romanı büyük bir rağbet kazandı. Rus çocuk muharriri M. İlin'in eserini fransızcasından "Ak Üstünde Karalar,, adile çevirmiştir. "Türkiyede Sinema,, isimli büyük ve emekli bir tarihçesi de vardır. 1936 danberi "Yavrutürk,,, "Çocuk Haftası,, mecmualarını idare etmekte ve 1944 tenberi de

"Amatör" isimli yeni bir mecmua çıkarmaktadır. Ayni zamanda "Karikatür" ve "Yedigün" muharrirlerindendir.

ÇALIK AHMET PAŞA [Ölm. 1703] — Osmanlı devrinin meşhur ihtilâllerinden birine önayak olmuş ve bu yüzden Vezirliğe geçirilmiş bir Yeniçeri zorbasıdır. Enderundan yetişmiş, Zağarcıbaşı, Kul Kethüdası ve sonra Sekbanbaşı ve Yeniçeri Ağası olmuştu. Üçüncü Mustafanın Saltanatını nihayete erdiren ve Edirne Vakası diye meşhur olan ihtilâl onun körüklemesi yüzünden patlamıştır.

İsyan sonunda Üçüncü Mustafa İndirilmiş ve yerine Üçüncü Ahmet Padişah olmuştur. Çalık Ahmet de Vezir olarak Ahmet Paşa unvanını aldı, fakat bir kaç ay içinde azledildi ve Kıbrıs Muhafızı sıfatile oraya gönderilip öldürüldü.

ÇALLI, İbrahim [Doğ. 1882] — Tanınmış ressamlarımızdandır. İzmirin Çal kasabasında doğdu. Osman Efendi adlı bir zatın oğludur. Memleketinde rüştiye tahsilini bitirdikten sonra İstanbula gelerek ressam Şeker Ahmet Paşanın delâletile 1906 da Sanayii Nefise Mektebine girmiş, orasını bitirdikten sonra 1910 da Parise gönderilerek 1914 te memlekete dönmüştür. Güzel Sanatlar Akademisinde hoca olan Çallı bir taraftan tablolarile, öte taraftan yetiştirdiği talebe ile memlekette sanat hayatının gelişmesine hizmet etti. Eserlerinde orijinal mizacının akisleri görülür. Bazı tabloları tamamile impressionisme'in örnekleridir. Renklerinde hemen daima muvaffakıyetlidir. Portrelerinde, hele kadın portrelerinde ustadır. Millî kompozisyonları ve İnkılâbın muhtelif mevzularına ait resimleri dikkate lâyıktır. İçinden yetiştiği hemşerilerine, yani Zeybeklere ait güzel tabloları vardır.

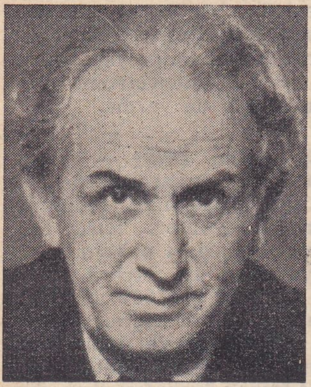

İbrahim Çallı

Modern sanat yolunda Mevleviler, Türbeler, Medreseler, Arzıhalcılar, Balıkçılar adlı eserlerini meydana getirmiş, Atatürk'ün ve İnönü'nün çok muvaffakıyetli portrelerini de yapmıştır.

ÇAMBEL, Hasan Cemil [Doğ. 1879] — Eserleri ve tercümelerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Mehmet Şükrü Beyle Behiye Hanımın oğlu olup İstanbulda doğmuştur. Harbiyeden Erkânıharp Yüzbaşılığile çıktıktan ve muhtelif askerî vazifelerle Ataşemiliterliklerde bulunduktan sonra Kurmay Albay iken emekliye ayrılmış ve Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresi ortasında Bolu Millet-Vekilliğine seçilmiştir. O zamandanberi Bolu Millet Vekillerinden olup Türk Tarih Kurumu Reisliğinde de bulunmuştur. Kitap şeklinde neşredilen eserleri Jüpiter, Yeni Ruh, İstanbulun Fethi, Aysel yahut Bataklı Damın Kızı isimlerini taşır. Bu sonuncu eser Selma Lagerlöf'ten adapte edilmiş ve Muhsin Ertuğrul tarafından filme çekilip sinemada gösterilmiştir.

Hasan Cemil Çambel

Hasan Cemil Çambel, muhtelif gazete ve mecmualarda edebî, fikrî ve tarihî bir çok makaleler de neşretmiş, almanca, ingilizce ve fransızcadan aşağıda adı yazılı eserleri de tercüme ederek bastırmıştır:

Kan (Canea): Schlieffen'den (İmha Harbi Tarihi). Fichte'nin Alman Milletine Hitabeleri (kısmen). Çiçero'nun Nutukları. İfigenie Tauris'te: Goethe'den. Haydutlar: Schiller'den (İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynandı). Alman Ruh Tarihine dair Tetkikler: Dilthey'den. Şairler ve Kahramanlar: Gundolf'tan. Napoléon Bonaparte: Gundolftan. Nietsche: Stephan Zweig'den. Salome: Oscar Wilde'den.

ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz [Doğ. 1898] Tanınmış ve değerli şair ve ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. Eski Orman ve Maadin Nezareti memurlarından Süleyman Nafiz Beyin oğludur. Bakırköy Rüştiyesile Hadikai Meşveret İdadisinde okuduktan sonra hekimlik tahsiline başlamış, fakat mizacına uymayan bu meslekten ayrılarak yazı ve edebiyat hayatına girmiştir. Muhtelif mecmualarda şiirlerile ve gazetelerde edebî makalelerile tanınmaya başladı ve 1922 de Kayseri Lisesi edebiyat öğretmenliğile maarif mesleğine girdi. İki yıl orada, 1924 ten 1932 ye kadar Ankara Erkek Muallim Mektebi, Kız ve Erkek Liseleri edebiyat muallimliğinde ve (Türk Yurdu) mecmuasile (Hakimiyeti Milliye) gazetesi muharrirliğinde bulundu. Sonra Vefa Lisesine, daha sonra da Kabataş Lisesine ayni vazife ile nakledilmiştir. (Yedigün) mecmuasının da başlıca muharrirlerindendir. Seçkin şairlik meziyetlerile, kuvvetli ve açık üslûbile Faruk Nafiz Çamlıbelin eserleri şiir dilimizde bir merhaledir. Kitap şeklinde çıkan eserleri şunlardır:

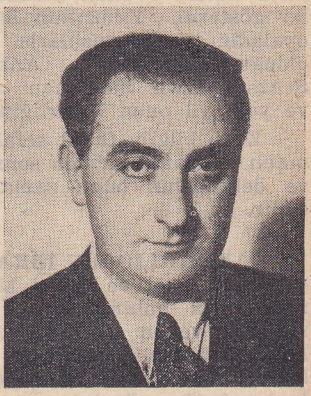

Faruk Nafiz Çamlıbel

1 - İlk Göz Ağrısı, 2 - Vazife (fransızcadan adapte iki piyes), 3 - Canavar (manzum piyes), 4 - Suda Halkalar (aruz veznile şiir mecmuası), 5 - Çoban Çeşmesi (hece veznile şiir mecmuası), 6 - Akın (manzum piyes), 7 - Bir Ömür Böyle Geçti (şiir mecmuası), 8 - Öz Yurt (manzum piyes), 9 - Kahraman (manzum piyes), 10 - Yayla Kartalı (sahne romanı).

Şairin Yedigün ve Karikatür mecmualarındaki ince ve nükteli yazıları musahabe tarzının ve mizah edebiyatının en olgun ve en ince örneklerinden sayılabilir.

ÇANDARLILAR, Çenderliler — Osmanlı İmparatorluğunun ilk çağlarında - Birinci Murattan İkinci Bayezit zamanına kadar - Birinci Vezirlik ve Sadrazamlık makamında bulunmuş bir ailenin adıdır ki Hayreddin, Ali, İbrahim, Halil ve ikinci İbrahim Paşalar olmak üzere beş kişidirler.

ÇANDARLI HAYREDDİN PAŞA, Kara Halil [Ölm. 1386] — İmparatorluğu kuran Osman Beyin kayınbabası Şeyh Edebalinin akrabasındandır. O devrin meşhur âlimlerinden olan Alâeddini Esved'in talebesinden olup İznik fethedildiği zaman ilk defa

oraya Kadı olmuş, Bilecik ve Bursa Kadılıklarında da bulunmuştur. Orhanın 35 yıl süren hükümdarlığı sırasında Kadılık hizmetini gördükten sonra Birinci Muradın cülûsunda Kazaskerliğe geçirilmiş ve 1368 de Vezirlik rütbesini alarak Hayreddin Paşa unvanile ölümüne kadar 18 yıl devletin Birinci Veziri ve Padişahtan sonra en nüfuzlu adamı olmuştur. Çok doğru ve değerli olmakla meşhurdur. Osmanlı devrinde Alâeddin ve Süleyman Paşalardan sonra Vezir olan odur. Osmanlı Sadrazamlarının üçüncüsü sayılır. Orhan zamanında Alâeddin Paşa ile birlikte devletin ilk teşkilâtını meydana getiren ve Yeniçerilik müessesesini kuran filozof ve âlim Kara Halil bu zattır. Yenicede ölmüş ve İznikte gömülmüştür.

ÇANDARLIOĞLU ALİ PAŞA [ölm. 1410] — Babası Hayreddin Paşa Sadrazam olduğu zaman onun yerine Kazaskerliğe geçirilmiş ve babasının ölümünden sonra Sadrazam olmuştu. Şumnu, Pravada, Tırnova, Niğbolu ve Silistre onun elile fethedildi. Yıldırım Bayezit tahta geçince Sadrazamlıkta kaldı ve onun muharebelerinde de yararlıklar gösterdi. Yıldırımın İstanbulu almak kararını oyaladığı ve Bizanslılarla sulh yapılmasına sebep olduğu rivayet edilir. Ankara bozgununda büyük Şehzade Emîr Süleymanı alarak Edirneye gelmiş ve yedi yıl onun Vezirliğinde bulunmuştur.

Zeki, bilgili, fakat sefahete düşkün olduğu, Osmanlı Sadrazamlarında sonradan çok artan ihtişam ve debdebenin onun zamanında başladığı rivayet edilir.

ÇANDARLIOĞLU İBRAHİM PAŞA [ölm. 1427] Çelebi Mehmet ve İkinci Murat zamanlarında Sadrazamlıkta bulunmuştur. Çandarlızade Ali Paşanın oğlu ve bir rivayete göre de küçük kardeşidir. Müderrislikten yetişmiştir. Önce Musa Çelebinin hizmetinde bulunmuş ve onun tarafından Bizans İmparatorile müzakereye memur edilmişti. Sonra Bursaya, Çelebi Mehmedin yanına gitti ve 1412 de Sadrazam oldu. Onun ölümüne kadar bu makamda kaldığı gibi İkinci Murat zamanında da yedi sene Sadrazamlık etmiştir. Bilgili ve değerli olarak tanılır. Edirnede ölmüştür.

ÇANDARLIOĞLU HALİL PAŞA [ölm. 1453] İkinci Muradın son zamanlarında ve Fatih Sultan Mehmedin ilk saltanat yıllarında Sadrazamlık etmiş olan meşhur Osmanlı Veziridir. İbrahim Paşanın oğlu olup Kazasker iken babasının ölümü üzerine onun yerine Sadrazam olmuş, Fatih Sultan Mehmet tahta geçince onu bu makamda muhafaza etmişti. Fatih İstanbulu almaya karar verdiği zaman Halil Paşa bunun güçlüğünden ve mahzurlarından bahsederek Padişahı bu fikrinden caydırmaya çalışmış, öte taraftan Bizanslılarla haberleşerek onlardan hediye ve rüşvet aldığı da söylenmiştir. Bu hareketlerine göz yuman Padişah, İstanbulu aldıktan sonra onu önce hapsetti, sonra öldürttü.

Kale dışarısına gömülmüştür. Bu suretle seksen yıldanberi Osmanlı Devletinin en büyük makamında bulunan bir soyun ikbaline nihayet verilmiş oldu. Bununla beraber oğlu İbrahim Paşa İkinci Bayezit zamanında iki yıl kadar Sadrazamlık etmiştir.

ÇANDARLIOĞLU İBRAHİM PAŞA [ölm 1499] İkinci Bayezit zamanında iki yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Halil Paşanın oğlu olup babası Fatih zamanında idam edildiği zaman Edirne Kadılığından o da çıkarılmış, kendisine Bursada Müderrislik bile verilmediği için ihtisap işlerile geçinmeğe uğraşmış ve bir aralık delidir diye timarhaneye dahi konulmuştu. Oradan kurtulup Amasyada Şehzade Bayezidin yanına giderek iyi kabul edildi ve onun saltanatı zamanında Hersekzade Ahmet Paşadan sonra 1797 de Sadrazam oldu.

İnebahtı seferine giderken ölmüştür. İstanbulda Saraçhanebaşında bir camii ve bir hamamı vardır.

ÇANDAR veya CANDAROĞULLARI — Kastamonu ve civarında hüküm sürmüş bir Türk hükümdarlık soyudur. Bu hükûmet Selçuk Emirlerinden Şemseddin Timur Çandar isimli biri tarafından 1292 tarihinde kurulmuştur. Ayni soydan on bir hükümdar geçmiştir ki sonuncusu Kızıl Ahmet Bey-dir. Çandaroğulları hükûmeti 1461 de ve Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı vilâyetleri arasına girmiştir.

Osmanlı tarihlerinin bazısında bu hükûmete İsfendiyaroğulları adını da verirler. İsfendiyar Bey bu soyun meşhur hükümdarlarından biri olan Kötürüm Bayezidin ikinci oğludur ki kardeşi Süleyman Paşanın Osmanlılara sığınması ve Timurun Yıldırım Bayezidi yenmesi üzerine Beylik makamına geçmişti. İşte bu isim İsfendiyar Beyden ileri gelmiştir. Yoksa ailenin adı Çandar veya Çandaroğullarıdır. Ayni soya son hükümdarlarının adına nisbetle Kızılahmetliler denildiği de vardır.

ÇARHACI ALİ PAŞA [ölm. 1823] — On dokuzuncu asır başlarında bazı muharebelerde yararlığı görülmüş ve Kaptan Paşalıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Konyalıdır. Mısır Beylerinden Elfi'nin kölesi ve Haznedarı olduğu da rivayet edilir. Yusuf Ziya Paşa ile Mısıra gitmiş veya Paşa onu Mısırda tanımış ve 1802 de İstanbula getirmiştir. Kapıcıbaşı, sonra Hurşit Paşaya Mühürdar ve 1807 de Mirimiran ve daha sonra Vezir olarak ordu Çarhacılığına getirilmiştir. Çarhacı lâkabı bundandır. Ağrıboz Muhafızı iken düşman saflarını yarmakla şöhret kazanmıştı. 1809 da Kaptan Paşa oldu. Üç defa rütbesi alınarak sürülmüş ve sonra tekrar geri verilmiştir. Trabzon Valisi iken Ruslara karşı müdafaasile de hizmet etmişti. Kars, Sıvas, Karahisar Valiliklerinde de bulundu. Tokatta sürgün olduğu zaman ölmüştür.

ÇAYLAK TEVFİK, Mehmet [1843 - 1892] — Çaylak adile bir mizah gazetesi çıkardığı için bu lâkapla meşhur olmuş eski gazetecilerimizdendir. Ona Çopur Tevfik de derler. İstanbulda doğmuştur. Vezirlerin Kapı Çuhadarlığı ve Gümrük Tahsildarlığı gibi vazifelerde bulunmuş olan Mustafa Ağanın oğludur. (Yadigârı Macaristan) adlı risalesinde yazdığı hal tercümesine göre muntazam bir tahsil görmemiş, gazetelerde musahhihlik ve havadis yazıcılığı ile muharrirlik mesleğini elde etmiştir. Önce Muhbir gazetesine yazmaya başlamış, sonra İstanbul gazetesine geçmiş, bu sırada Bursa Mektupçu Muavini ve İzmit Tahrirat Müdürü ve

Çaylak Tevfik

Bursa Umuru Ecnebiye Memuru olmuş ve Bursada Hüdavendigâr gazetesini kurmuştur. Sonra tekrar İstanbula dönüp Asır gazetesini ve ondan sonra Terakki'yi neşretmiş, Akif Paşa ile Bosnaya gide-

rek Saray Sancağı Tahrirat Müdürü olmuştur. Bihke Sancağında da ayni vazifeyi görmüş, İstanbula dönüşünde Şehremaneti Tanzifat Müdürlüğünde de bulunmuştur. Bir müddet (Asır) ın adını Letaifi Âsar'a çevirerek neşretmiştir. (Vakıt) ve (Basiret) gazetesinde de muharrirlik etmişti. "Çaylak,, 1876 da çıkarılmıştır. Edebî ve zarif mahiyette bir mizah gazetesidir. Sonraları sahibi adını Osmanlı'ya çevirerek ciddî gazete haline koymuştur. Basiret'te muharrir iken 1877 de hükûmetçe gönderilen heyetle birlikte Macaristana gitmiş ve bu bir aylık ziyaretinin hatırası olarak (Yadigârı Macaristan) adlı 82 sayfalık risalesini neşretmiştir. Çaylak Tevfik'in Kafilei Şuara adlı bir tezkeresi de vardır ki alfabe sırasile tertip edilmiş ve ancak D harfine kadar çıkarılmıştır.

"Barbaros Hayreddin, Âsarı Perişan, Zeyli Letaif-ül-İnşa, Nevadiri Zurafa, İstanbulda Bir Sene, Hazinei Letaif,, adlı küçük kıtada eserleri de basılmıştır. Çamlıcada Çakaldağı mezarlığında gömülüdür.

ÇELEBİ ALİ PAŞA [1580 - 1621] — İkinci Osman zamanında Sadrazamlık etmiş ve deniz muharebelerinde yararlığı görülmüş Vezirlerdendir. İstanköylü Ahmet Paşanın oğludur. Babasını Tunus Beylerbeyi iken öldüren Yahya adlı âsiyi sonradan bastırarak babasının hıncını almış ve devleti bir gaileden kurtarmış olduğu için kendisine Dimyat Sancağı Beyliği verilmişti. Sonra Vezir rütbesile Tunus Valisi, daha sonra İstanbula çağırılıp Kapdanı Derya oldu. Üçüncü defa Kapdanı Derya bulunduğu sırada 1618 de Akdenizde altı tane düşman kalyonunu ele geçirip İstanbula getirmiş ve Padişaha arkalarında birer kese kuruş ile iki yüz esir takdim etmişti. Padişah da ona hil'at ve altın zincir verdi ve 1619 da Mehmet Paşanın yerine kendisini Sadrazamlığa geçirdi. Fakat Genç Osmanı pek heves ettiği sefere çıkarabilmek için halktan para toplamak hususunda fazla şiddet gösterdiğinden gaddar ve tamahkâr olmakla tanınmıştır. Padişah Hotin seferine çıkacağı sırada Çelebi Ali Paşa mesane hastalığından ölerek Beşiktaşta Yahyaefendi dergâhına gömülmüştür. Sakızda ve Yeniköyde camileri vardır.

ÇELEBİ MUSTAFA PAŞA [ölm. 1810] — Dördüncü Mustafa zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğmuştur. Başkapı Kethüdası Bektaşi kodamanlarından Ahmet Ağanın oğludur. Yeniçeri Ocağından yetişmiş, Edirnede Yeniçeri Ağalığında bulunduktan sonra İstanbula gelerek Vezir rütbesile İngilizlere karşı Boğazların muhafazasına memur edilmişti. Dördüncü Mustafa onu Alemdar Mustafa Paşadan kurtulmak için Sadrazamlığa getirdi. Fakat o Alemdarla birlik oldu, öte taraftan da Alemdarın tasavvurlarını Sultan Mustafaya anlatmak sersemliğinde bulundu. Alemdar İstanbula girince herifin idaresizliğini ve müzevirliğini anlıyarak onu Sadrazamlıktan âdeta kovmuş, fakat evvelce söz verdiği için canına dokunmamıştır.

İkinci Mahmudun cülûsundan sonra İsmail muhafazasına memur edildiyse de orada da Pehlivan Ağa ile asker arasına fesat koyarak sonunda kalenin düşman eline düşmesine sebep olmuştu. Bunun üzerine rütbesi alınarak Sakıza sürüldü ve Güzelcehisarda öldü.

ÇELEBİZADE SAİT PAŞA, Mehmet [ölm. 1761] — Memleketimizde matbaacılığın kurulmasına sebep olmuş, Elçiliklerde ve Sadrazamlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğmuştur. Yirmi Sekiz Çelebi diye meşhur Mehmet Efendinin oğludur. Sadaret Mektupçu Kaleminde iken babasının Fransa Elçisi tayin edilmesi üzerine o da Kethüda sıfatile birlikte bulunmuş ve Pariste kaldığı bir yıl zarfında fransızcayı ve memleket için yeni olan bir çok şeyleri öğrenmişti. Sait Mehmet Efendi İstanbula dönüşünde Sadaret Mektupçu Dairesinde memur iken İbrahim Müteferrika ile tanışarak onunla birlikte ilk matbaayı açmağa muvaffak olmuştu. Matbaada çalışan İbrahim Müteferrika olmakla beraber ona hükûmetin yardımını temin eden Sait Mehmet Efendi olmuştur. İlk sekiz, on parça eser basıldıktan sonra Sait Mehmet Efendi o zaman yüksek devlet işlerine namzet olanlar için âdi sayılan matbaacılık ve kitapçılık işinden ve Müteferrika İbrahimin ortaklığından ayrılmıştır. Sadrazam Damat İbrahim Paşanın teveccühünü kazanrak Divanı Hümayun hocaları arasına girmiş, 1732 de İsveç Kralı On İkinci Charles'a Elçi, 1739 da Rusya ve Avusturya ile mükâlemeye memur oldu. Ondan sonra Sava nehri üzerindeki adalarda hududu tayin için gönderildi. 1741 de Rumeli pâyesile Paris Elçiliğine gönderildi.

Çelebizade Sait Paşa

Yirmi iki yıl önce babasile bir yıl kadar bulunduğu Paris Elçiliği pek parlak ve muvaffakıyetli olmuştur. Sait Mehmet Paşa, o zaman Pariste bulunan öteki yabancı Elçilerin hepsinden daha iyi fransızca söylermiş.

Krallıkta, vaktile çocukluğunu tanıdığı On Beşinci Louis bulunuyordu. Bir yıl sonra Fransadan dönüşünde Nişancı, Defter Emini, Sadaret Kethüdası olmuş ve 1755 tarihinde Vezirlikle Sadrazamlığa geçirilmiştir. Beş buçuk ay sonra azledilip İstanköye sürüldüyse de affolunup Mısır, Adana ve Maraş Valiliklerinde bulundu ve Maraşta öldü.

Bu zatın hekimliğe de merakı ve (Fevaid-ül-Müfredat) adlı tıp müfredatına ait bir lûgati vardır. Fransızca Divanı Yekta ile Menasiki Kudsî adlı iki eseri daha meydana getirmiştir.

ÇENGELOĞLU TAHİR PAŞA [ölm. 1846] — Kapdanı Deryalıkta, Tophane Müşirliğinde ve Valiliklerde bulunmuş, yiğitliğile meşhur denizcilerimizdendir. Karadenizlidir. Halil Kaptan adlı birinin gemisile Cezayir ve Mısır seferlerinde uzun zaman gezmiş ve o kaptana damat olmuştur. Korsanlıklarda da maceralar geçirdiği söylenir. Sonra İstanbula gelerek Tersaneye girmiştir. Zeki, cihan görmüş, yabancı dilleri söyliyen usta bir denizci olduğu için çabuk ilerlemiştir. 1829 daki Navarin Muharebesinde Filo Komutanı bulunuyormuş. Gemilerin limandan açılmalarını Deniz ve Kara Kuvvetleri Umum Komutanı Mehmedalipaşaoğlu İbrahim Paşaya ihtar ettiği halde dinletememiş ve Navarin

Çengeloğlu Tahir Paşa

faciasından bir iki tekne ile yakasını kurtarıp İstanbula gelmişti. İkinci Mahmut onu Edirneye sürdüyse de kabahatin kendisinde olmadığı meydana çıkınca affedildi.

Çengeloğlu, 1832 de Vezirlikle Kaptanı Derya, beş yıl sonra Tophane Müşiri ve 1841 de tekrar Kaptanı derya olmuş, Edirne ve İzmir Valiliklerinde de bulunduktan sonra Bosna Valisi iken ölerek cesedi İstanbula getirilip Eyübe gömülmüştür.

Pek cesur, pek sert ve o nisbette çalışkan ve maiyetini çalışmaya mecbur eden bir komutan olarak tanılır. Mora İhtilâli sırasında Tophane Müşirliğine tayin edilerek İstanbulun çok bozuk olan âsayişini düzeltmek vazifesi ona verilmiş ve Çengeloğlu işe başlayınca; "Bir tenceresi kaybolana bir kazan vereceğim. Herkes kapısı açık yatsın!,, diye tellâllarla ilân ettirmiş ve İstanbul halkı, bu deli herif bizi kıtır kıtır kestirecek diye telâş ederken o azılı serserileri, ötekilerin gözü önünde bağlayıp denize attırmak gibi şiddetli tedbirlerle bir kaç gün içinde şehri süt liman haline getirmiştir.

Rodosta tezvirler yapan bir İtalyan Konsolosuna; "Size buranın havası yaramıyor!,, diye bir kaç defa ihtar ettiği halde aldırmadığını görünce bir gün; "Konsolos Bey siz beni beş yüz beş kuruştan edeceksiniz. Beş yüz kuruşa bir köle alacağım. Sizi vuracak. Sonra beş kuruşa da bir ip alıp onu asacağım!,, diyince Konsolos derhal adadan kaçmaya mecbur olmuş.

İzmirde Redif askerlerinin ayaklanıp hükûmet dairesine doğru yürüdükleri kendisine haber verilince; "Siz Çengeloğlunu öldü mü sanıyorsunuz?,, diye tek başına heybetile onları dağıttığı ve bu hareketin ihtiyatsızca olduğunu anlatmak istiyen Divan Efendisine; "Çengeloğlunu vuracak tüfeğin tetiğini çekmek için on iki manda lâzımdır.,, demesi meşhurdur.

ÇERKEZ HAFIZ MEHMET PAŞA [ölm. 1866] İkinci Mahmut ve Abdülmecit saltanatları zamanında tanınmış Müşirlerdendir. Saraydan yetişmiş, kuvvetli olduğu için pehlivanlıkla şöhret bulmuş cesur bir adamdı. (Nizamı Cedit) teşkilâtında Miralay (Albay) sonra General olmuş, Komutanlıkla beraber Mutasarrıflık ve Valiliklerde bulunmuştur. Sıvas ve Diyarbakır Valisi iken 1839 da Nizip muharebesinde Mısırlı İbrahim Paşaya karşı Osmanlı Ordusuna Komutanlık etmişti. Maiyetinde üç değerli Prusya Subayı ve bunların arasında meşhur Molteke vardı. Fakat çok cahil olan Hafız Mehmet Paşa bu Kurmayların değil "eşrefi saat,, bekliyen yobazların tavsiyelerine kapıldığı için bir çok fırsatları kaybederek bozguna uğramıştır.

Ondan sonra Sıvas, Erzurum, Musul, Yanya, Edirne, Konya, Trabzon gibi bir çok Valiliklerde, Belgrat Muhafızlığında, Serasker Kaymakamlığında ve Zaptiye Müşirliğinde bulunmuştu. 1854 te Erzurumun kurtarılışında hizmeti vardır. Medinede ölmüştür.

ÇERKEZ HASAN [ölm. 1876] — Beşinci Murat zamanında devlet adamlarının toplandığı konaktaki korkunç cinayetlerile memlekette büyük bir heyecan uyandıran bir Kolağasıdır. Esircilikle meşgul İsmail adlı bir Çerkez Beyinin oğludur. Küçük yaşında saraya intisap etmiş ve Harbiyeden 1872 de Mülâzim (Teğmen) çıkmıştır. O zamanki usule göre Bağdada gitmesi şartile rütbesi bir derece yükseltilmiş iken sarayın Harem Dairesindeki akrabası tarafından korunarak Yaverlikle İstanbulda kalmıştı. Abdülâziz tahttan indirilince o da saray Yaverliğinden ayrıldı. Fakat yine vazifesi başına gitmemek için bu defa da Yusuf İzzeddin Efendinin yaverliğine girmeğe muvaffak oldu. Disipline meraklı ve emrini yürüten bir adam olan Serasker Hüseyin Avni Paşa, onu Bağdada gitmeğe razı etmek şartile bir derece daha yükselterek Kolağası yapmış ve serkeşliğinden dolayı da hapse koymuştu.

Çerkez Hasan vazifesi başına gideceği haberini Seraskere göndererek hazırlıklarını yapmak üzere serbest bırakılınca Seraskeri öldürmek kararile Hüseyin Avni Paşanın Kuzguncuktaki yalısına gitmiş ve Vükelânın o akşam Midhat Paşanın Bayezitteki konağında toplandıklarını öğrenince oraya koşmuştur. Eskiden Yaver olduğunu bildikleri için uşakların mâni olmasına meydan bırakmadan salona girerek Hüseyin Avni ve Hariciye Nazırı Raşit Paşapı öldürdü. Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşayı yaraladı. Konakta yaver, asker ve uşaklardan beş kişiyi öldürüp üç kişiyi de yaraladıktan sonra perdeleri yakarak mumları söndürüp kaçmak isterken kendisini saran süngülü asker kordonu içinde yaralanıp ele geçirildi. Ertesi gün divanıharbe verilerek bir gün sonra da Bayezit Meydanında bir dut ağacına asıldı.

Çerkez Hasan

Çerkez Hasan vazifesi başına gideceği haberini nın intikamı sanarak siyasî bir mahiyette görenler olmuştu. Fakat hâdisenin şahsî bir kin duygusundan ileri gelme âdi bir cinayet olduğu anlaşılmıştır.

ÇERKEZ İSMAİL PAŞA [ölm.1861] — Abdülmecit devrinin muharebelerde yararlığı görülmüş Müşirlerindendir. Topal Mehmet İzzet Paşanın kölesi iken kaçıp Kumbaracı Ocağına sığınmış ve orada okuma yazma öğrenip asker olmuştu. Miraaylay (Albay) iken 1839 Nizip muharebesinde yararlığı görülerek Generalliğe yükseldi. Sonra Karadağ muharebesinde, Ostrog Boğazı muharebesinde yiğitliği ve yararlığı görülerek Rusya muharebesinde Vidin Komutanı oldu. Çetine muharebesinde çok cesaret göstererek bir kaç yerinden vurulmuş, Müşirlikle Silistire Komutanlığına tayin edilmişti. Ondan sonra tekrar Karadağ isyanında Bosna - Hersek Komutanlığına tayin edildiyse de malûl olduğundan İstanbula dönmüş ve orada ölmüştür.

ÇERKEZ MEHMET PAŞA [ölm. 1624] — Dördüncü Murat zamanında on ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Saraydan yetişmiş, Silâhdar olduktan sonra Şam Valiliğine gönderilmiş, ondan sonra Divanı Hümayuna memur edilmişti. 1623 te Kemankeş Ali Paşanın yerine Sadrazam oldu. Bu sırada Anadoluda isyan eden Abaza Mehmet Paşa üzerine giderek onu Kayseri civarında yendi ve İran Seferine hazırlanırken Tokatta öldü.

Cesedi İstanbula getirilip Bayezit türbesi yanına gömülmüştür. Osmanlı Sadrazamları arasında iyi vasıflarile tanınmış olanlardandır.

CERKEZ MEHMET PAŞA, Kabasakal [ölm. 1909] — İkinci Abdülhamidin ikinci yaveri olup cehalet ve cesareti ve Sultana sadakati ile tanınmıştı. 1909 da 31 Mart İsyanı adı verilen askerî ihtilâli saray tarafından teşvik edenler arasında bulunmak suçile mahkûm olarak Bayezit meydanında asıldı. Ona Kabasakal lâkabı verilmişti.

ÇEŞMELİ HASAN PAŞA [ölm. 1850] — On dokuzuncu asır başlarında yararlıklarile tanınmış

denizcilerimizdendir. Çeşmelidir. Tersanede yetişmiş, Riyala, Patrona ve Kapudana olduktan sonra Tümamirallıkla Trablus Valiliğine gönderilmişti. Kıbrıs, Rodos ve İzmir Muhafızlıklarında bulunmuş ve Belgrat Muhafızı iken ölmüştür.

ÇETİNKAYA, Ali [Doğ. 1878] — Kurtuluş Savaşının ilk kahramanlarından biridir. Afyonda doğdu. Ahmet Ağanın oğludur. Afyon Rüştiyesile Bursa Askerî İdadisinde okuduktan sonra Harbiyeden 1898 de subay olarak çıktı. Teğmenlik ve Yüzbaşılık devrelerini Makedonyada ve Arnavutluktaki çete musademelerile geçirmiştir. 1907 de Manastırda harekete başlayan gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinde önemli faaliyeti vardır. 1908 İnkılâbından sonra Balkan çetelerine karşı yapılan kanunun tatbikına memur komisyona âza seçildi. İtalyanların işgali sırasında Trablusa gönüllü olarak gitmiş ve Dernede Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) ile birlikte mücadele etmiştir. Balkan Harbile Birinci Cihan Harbinde muhtelif cephelerde savaşa girmiş, Mondros Mütarekesinden sonra Ayvalık Bölgesi Komutanlığına tayin edilmiştir.

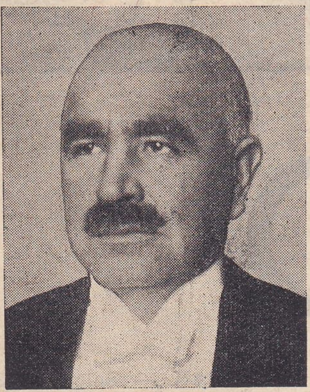

Ali Çetinkaya

15 Mayıs 1919 da İzmiri işgal eden Yunanlılar ayni maksatla Ayvalığa asker dökmek isteyince 29 Mayıs sabahı karşılarında Ali Bey Alayının ateşini buldular. Çetinkaya, Ayvalık, Dikili kaza, nahiye ve köyleri halkını düşmana karşı ayaklandırmış ve bu suretle mücadelenin İzmir Vilâyetine de geçmesine sebep olmuştur.

1919 da İstanbulda açılan Mebusan Meclisine Afyon Mebusu sıfatile İştirak etti. 16 Mart 1920 de İstanbulun işgali hâdisesinde Maltaya sürülenler arasında o da vardı. Büyük Millet Meclisi hükûmetinin teşebbüsü üzerine bir buçuk yıl sonra mübadele suretile Maltadan kurtarıldı. O tarihtenberi Afyon Mebusudur.

Ankarada kurulan son İstiklâl Mahkemesine Ali Çetinkaya Reislik etmişti. Ondan sonra Millet Meclisinde Parti Grup Reis Vekilliğinde, Nafia ve Münakalât Vekilliklerinde bulunmuştur.

ÇİLİNGİRZADE AHMET AĞA — On sekizinci asır sonlarında ve on dokuzuncu asır başlarında tanınmış musiki üstatlarımızdandır. İkinci Mahmudun saray musiki faslında okuyucu sıfatile o da vardı. Dede İsmail Efendi, Müezzinbaşı Şakir Ağa, Musahip Sait Efendi, sonradan Kazaskerliğe çıkmış olan Mustafa İzzet Efendi gibi o devrin tanınmış musiki üstatları arasında Çilingirzade Ahmet Ağa da hâlâ besteleri okunan üstatlardandır.

ÇİVİZADE MUHİDDİN EFENDİ [Ölm. 1547] Kanunî Süleyman zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Menteşede doğmuştur. Çivi Efendi lâkabile anılan birinin oğludur. Müderrisliklerden sonra Mısır Kadısı ve Kazasker olmuş, 1538 de Şeyhülislâmlığa geçirilmiş ve bu makamda üç yıl kalmıştır.

Dinî ilimlerde bilgisi, fıkıh ve tecvide ait eserleri vardır. Mutasavvıfları sevmediği, hattâ Muhiddini Arabî ve Celâleddini Rumî gibi büyük mutasavvıfların aleyhinde bulunması dedikodu uyandırdığı için Şeyhülislâmlıktan azledildiği rivayet edilir. Eyüpte gömülüdür.

§ Bu zatın oğlu Çivizade Mehmet Efendi [1530 - 1586] de Üçüncü Murat zamanında Şeyhülislâmlıkta beş sene bulunmuş, Zeyrek ve Şehremini semtlerinde iki cami yaptırmıştır. Eyüpte babasının yanında gömülüdür.

§ Bu aileden Muhiddin Efendinin damadı Hâmit Efendi [1494 - 1577] de Üçüncü Murat zamanında ve pek az müddetle Şeyhülislâm olmuştu. Çivizade Damadı lâkabile tanılır ve (Fetavayı Hâmidiye) adlı eserin sahibidir. O da Eyüpte gömülüdür.

§ Bu Çivizade soyundan biri daha vardır ki yüksek ilmî makamlarda bulunduğu halde pek cahil olmakla meşhurdur. Naima, tarihinde Hicrî 1070 yani 1659 vakaları arasında onun ölümünü yazarken cehaleti hakkında tuhaf fıkraları da kaydeder.

ÇORLULU ALİ PAŞA [1670 - 1711] — Üçüncü Ahmet zamanında dört yıl kadar Sadrazamlık etmiş ve iyi nam bırakmış Vezirlerdendir. Çorluda doğmuştur. Oralı bir çiftçinin veya bir berberin oğlu olduğu rivayet edilir. O devrin tanınmış adamlarından Kara Bayram Ağa onu evlât edinmiş, sonra Galatasaraya vererek buradan da Enderuna girip muhtelif saray hizmetlerinde değerini tanıttıktan sonra İkinci Mustafa zamanında Silâhdar olmuştu. Bu vazifede iken saray işlerinin bir çoğunu kendi idaresinde toplıyarak Silâhdarlığın derece ve nüfuzunu yükseltmişti. 1703 teki Edirne Vakası denen ihtilâl sırasında saraydan Vezirlikle çıkarılıp Üçüncü Ahmet tahta çıkınca Kaymakam sıfatile Edirnede kalmış ve cülûs münasebetile yapılan taşkınlıkları iyi idare etmişti.

İstanbulda Kubbe Vezirliğinde bulunduktan sonra 1706 da Baltacı Mehmet Paşanın yerine Sadrazam ve İkinci Mustafanın kızı Emine Sultan ile evlenerek saraya damat oldu. Devlet hazinesinin israf edilmemesine dikkat ettiği için bu uğurdaki mücadeleleri yüzünden dürüstlüğünü çekemiyenlerin iftirasına uğradı. Bu yüzden Padişah onu azletmiş, önce Kefe Eyaletine Vali yaptığı halde yolda Midilliye götürülmesini emrederek orada öldürtmüştür.

Halepte Peygamber Zekeriyanın türbesini yaptırmış, Eskialipaşada Peygamberin hırkasını muhafaza için kârgir odalar, imaret, çeşme ve Parmakkapıda bir cami ile imaret, kütüphane, medrese, Tersane sahilinde yine bir cami, hamam, şadırvan, çeşme gibi bir çok hayrat yaptırmıştır. Kesilen başı Parmakkapıdaki camii avlusunda gömülüdür.

D

DAĞ, Ressam Şevket [1875 - 1944] — Meşhur usta ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Sanayii Nefise Mektebinden 1897 de diploma aldı. Sekiz yıl Ayasofyada çalışmış, İstanbulun cami, han ve çeşme gibi kıymetli mimarî eserlerini tetkik ederek millî anıtları, çinileri ve ışıklarile göstermekte ihtisas kazanmıştı. Galatasaray Lisesile İstanbul Erkek ve Kız Öğretmen Okullarında uzun yıllar resim öğretmenliği yapmış ve bu işteki pek muntazam usulü ve çalışkanlığile resmi talebesine sevdirerek bir çok sanatkâr yetiştirmiştir. Beşinci Büyük Millet Meclisine Konya Mebusu seçilmişti. Altıncı devrede Mebus olmamış, fakat yedinci devrede Siirtten Millet Vekili olmuştu. Rumelihisarındaki yalısına giderken vapurda ansızın ölmüştür.

Şevket Dağ

Atina Beynelmilel Resim Sergisinde bir madalya kazanmış, 1909 Münih Sergisinde de altın madalya almıştı. 1933 te Paristeki Salon des artistes Francais'de üç tablosu teşhir olunmuştu. İlk zamanlardanberi İstanbulda ve Ankarada açılan bütün resim sergilerine iştirak ederdi. Türk Ressamlar Cemiyetinin kurucularından ve en faal ve verimli âzasındandı.

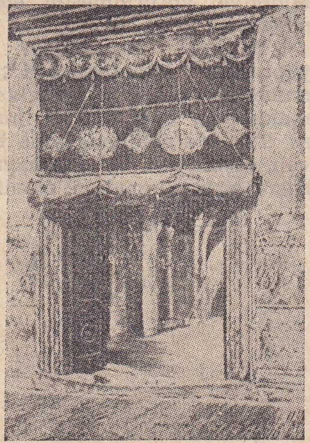

Şevket Dağın bir tablosu

DAKAK — Selçuk Türk hükümdar ailesinin atası olan zatın adıdır. Dakak, Oğuzların Üç ok koluna mensup Kınık boyundan bir Beydir. Onun oğlu Selçuk veya Selçik onuncu asırda Maveraünnehir ve Horasan taraflarına geçerek Büyük Selçuk Devletinin temelini kurmaya başlamıştır. Bu ismi Takak veya Dekkak şeklinde de yazanlar vardır.

DAKAK, Dekkak (Selçukî) [ölm. 1104] — Selçuk hükümdarlarından meşhur Alp Aslanın torunu ve Tutuş'un oğludur. 1094 te babasının öldürülmesi üzerine Şamda hükûmete geçmiş ise de yaşı küçük olduğundan kölesi ve Atabeyi tarafından idare olunmuştur. Kardeşi Rıdvan da memleketin bir kısmında hükûmette bulunuyordu.

DALTABAN MUSTAFA PAŞA [ölm. 1703] — İkinci Mustafa zamanında dört ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı Vezirlerinin değersizlerindendir. Manastırlıdır. Kara İbrahim Paşanın iç mehteri iken onun Sadrazamlığında Kapıcıbaşı, 1691 de Yeniçeri Ağası, Babadağı Muhafızı, 1695 te Vezirlikle Diyarbakır Valisi olmuştu. Hakkındaki şikâyetlerden dolayı Padişah onu öldürmeyi tasarlamışken Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin yalvarmasile kurtulmuş, fakat Bosnaya sürülmüştü. Sonra Affedilip Bosna ve Bağdat Valiliklerinde bulundu. Serdarlıkla Basrayı kurtarmağa giderken Dicleyi eski mecrasına akıtmaktaki hizmeti beğenilerek Anadolu eyaletine ve sonra da Sadrazamlığa tayin edildi.

Tahsil ve terbiye görmemiş olduğu için Daltaban lâkabını alan Mustafa Paşa iktidara geçince Hıristiyanların ve Yahudilerin elbiselerini değiştirmek, kadınların feracelerini bollaştırmak gibi yobazca işler yapmaya başladı. Gözdağı olsun diye en küçük kabahate bin değnek ceza verir ve ağız dolusu küfür savururdu. Dili kaba ve bazı kelimeleri anlaşılmaz şekilde olduğu için Rami Paşa onun lehçesini lûgat şeklinde tesbit ederek Istılahatı Daltabaniye adlı bir alay mecmuası tertip etmişti.

Değersizliğinin meydana çıkmasından dolayı Şeyhülislâm da utanıp onu tutmaktan vaz geçince şiddet ve azametinden bastığı yeri görmiyen Daltaban nihayet çürük tahtaya bastı ve dört ay ka-

dar bulunduğu Sadrazamlıktan cellâdın önüne atılarak boğduruldu.

DANİŞ, Hüseyin. [1870 - 1942] — İran edebiyatına ait eserleri, tercümeleri ve manzumelerile tanınmış ediplerdendir. İstanbulda yerleşmiş İsfahanlı tüccardan Haşim Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Rüştiyede, bir müddet Mülkiyede, Fransız Mektebinde okumuş ve hususî surette ingilizce de öğrenmişti. Prens Sabahaddin ve Lûtfullah Beylerin hocası sıfatile Damat Mahmut Paşa ile Avrupaya giderek on dört ay sonra İstanbula dönmüş, Düyunu Umumiyeye girmişti. Orada 23 yıl bulunarak Tercüme Müdürü olmuş, Galatasarayda ve Darülfünunda farsça ve İran edebiyatı tarihi de okutmuştu. 1910 da İran Millî Meclisine Tebrizliler tarafından Azerbaycan Mebusu seçilmiş, fakat oraya gidememişti.

Hüseyin Daniş

Serveti Fününda birçok manzumeleri, muhtelif gazete ve mecmualarda yazıları vardır.

Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: İlmî makalelerden mürekkep (Nevayı Sarir), Lamartine'den tercüme ettiği (Refael), İranın başlıca şairlerini anlatan (Ser-âmedanı Suhan), (Talimi Lisanı Farisî), (Hediyei Sâl), (Medayin Harabeleri), (Zerdüştname), türkçe şiirlerini muhtevi (Kârıvanı Ömür), birinci baskısını Rıza Tevfikle birlikte neşrettiği (Ömer Hayyam), (Fransızcadan Türkçeye Hukukî ve Medenî Lûgat)

Hüseyin Daniş Ankarada ölmüş ve cenazesi İstanbula götürülmüştür. Bilgili ve halûk bir insandı.

DANİŞMENT AHMET GAZİ [ölm. 1084] — Anadoluda Danişmentliler adındaki devleti kuran Türkmen Beyidir. Melik Danişment, Horasan Selçuklarından Alp Aslanın Emirlerindendir. Onunla birlikte Malazgirt meydan muharebesinde bulunmuş ve İstanbul İmparatorunun esir edildiği o zaferde yararlık göstermişti. Hem büyük bir kahraman, hem de bilgiç demek olan lâkabının da gösterdiği üzere okumuş bir adam olan Danişment, Bizanslılara karşı büyük muvaffakıyetler kazandı ve merkezi Sıvas olmak üzere kuvvetli bir devlet kurdu. Bir kale muhasarasında şehit olması üzerine yerine oğlu Melik Gazi Mehmet Gümüştekin geçmiş, ondan sonra da Gümüştekinin oğlu Yağı Basan lâkabile maruf Ebu Muzaffer Sıvasta hüküm sürmüştü. Bu devlet yüz sene kadar devam etmiştir. Ondan sonra da bir müddet Danişmentlilerin Malatya şubesi devam etmiştir.

Danişment Ahmet Gazi

DÂRÂ - ŞUKÛH [1616 - 1643] — Hindistanda hüküm süren Türk - Moğol İmparatorlarından Şahıcihanın büyük oğlu, âlim ve şair olmakla tanınmış bir Prenstir. Şahıcıhan onu kendine halef olarak seçmişti. Fakat sonra hastalanınca ve Dârâ - Şukûh vekâleti ele alınca kardeşleri Evrenkzip ile Murat isyan ettiler. Muharebe neticesinde Dârâ - Şukûh mağlûp olarak Delhi hapishanesine atıldı. ve orada öldürüldü. (Mecma-ül-Bahreyn), (Sefine-tül-Evliya), (Hakname) adlı eserlerile şiir divanı vardır. Sanskrit dilinden (Sırr-ül-Esrar) adlı bir kitabı farsçaya çevirmiştir. Eserlerile Müslümanlık ve Brahmanlık arasındaki ayrılıkları gidermeğe uğraşmıştı. Bu zatın (Süleyman - Şukûh) ve Sipihr - Şukûh isimli iki oğlu da vardı ki kendisi gibi öldürülmüşlerdir.

DARENDELİ İZZET MEHMET PAŞA [1792 - 1855] — İkinci Mahmut ile Abdülmecit zamanlarında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş ve şiddetli hareketlerile meşhur olmuş Vezirlerdendir. Darende eşrafından İbrahim Beyin oğludur. Orada doğmuş, amcası Vezir Ali Paşanın dairesinde yetişmiş, Ispartalı İbrahim Paşanın Kethüdalığında bulunmuş ve onun yerine Boğaz Muhafızı olmuştu. Yeniçerilerin kaldırılmasında Ağa Hüseyin Paşa ile birlikte yararlığı görüldü. 1826 da Koca Hüsrev Paşanın yerine Kapdanı Derya, 1828 de Selim Mehmet Paşanın yerine Sadrazam oldu.

Üç ay sonra azledilip Tekirdağına sürülmüşse de affedilerek Mutasarrıflık, Valilik ve Muhafızlık gibi işlerde bulundu. Mısırlılara karşı komutan tayin edildiği zaman yararlık göstererek muharebeyi kazandı. Fakat atının eğerindeki piştov ateş alarak sol ayağından yaralanınca topal kaldı. Sonra Abdülmecit zamanında ve 1841 de Rauf Paşadan sonra ikinci defa Sadrazam ve dokuz ay kadar bu makamda kaldı. Darendeli İzzet Mehmet Paşanın fazla siyasî değeri ve Tanzimatın başlıca ricaline benzer kudreti bulunmamakla beraber cesareti, azmi ve gayreti vardı. Doğru bir adam olduğu da söylenir.

Son vazifesi Edirne Valiliği idi. Oradan Tekirdağına gönderilmş, sonra İstanbula gelmesine müsaade edilmişti. İstanbuldaki yalısında öldü ve Eyübe gömüldü. Pek cüretli, fakat cesareti nisbetinde de insafsız bir Vezir olarak tanılır. Gûya rüyasına giren bir adamı Kastamonu Valisi iken astırmış, bunu Kadıya anlatınca mollanın derhal İstanbula savuşarak Şeyhülislâma "Ne yapayım, Valinin rüyasına girmemek elimde değildir,, demiş olması meşhur bir fıkra halinde anlatılır. Abdurrahman Şeref (Tarih Müsahabeleri) nde Darendeli İzzet Mehmet Paşaya ait bir fıkra kaydediyor. Hülâsası şudur: Bir Ramazan akşamı Sadrazam evine geliyor. Vakit, iftar zamanıdır. Hapishanedeki kayıkçıyı hemen idam etsinler diye emir veriyor. İftardaki misafirleri Ramazan hürmetine affediniz diye yalvarıyorlar. İzzet Paşa cebinden bir ilâm çıkarıyor ve misafirlerine okutuyor. Meğer bu kayıkçı ölen karısının yerine tekrar evlenmek için buna engel saydığı üç çocuğunu bir gün Sarayburnu açığına götürmüş, birer birer denize atmış. Çocukların çığlıklarını ve çırpınışlarını Üsküdardaki yalılardan farketmişler ve herifi yakalatmışlar. Mahkemede suçu sabit olmuş. İlâmı okuduktan sonra İzzet Paşa misafirlerine "Bana gaddar derler, ben kıyarım ama böyle heriflere kıyarım,, demiş.

DARENDELİ MEHMET PAŞA [ölm. 1784] Birinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Darendenin Cebecizade ailesindendir. Akrabasından Darendeli Sarı Abdurrahman Paşanın himayesile Kapıcıbaşı olmuş, Kisriyeli Ahmet Paşaya Kethüdalık etmişti. Çetin ve önemli hizmetlerde bulunduktan sonra Buğarhisarlarındaki hizmetinden dolayı 1776 da Sadrazam Kethüdası (yani Dahiliye Nazırı) ve on altı gün sonra da Derviş Paşanın yerine Sadrazam olmuştur. Bir sene, sekiz ay kadar bu makamda kaldıktan sonra

azledildi ve rütbesi de alınarak Bozcaadaya sürüldü. Fakat biraz sonra Vezirliği geri verilerek İnebahtı Muhafızı, daha sonra İçel Valisi olmuştu. Bir aralık tekaüt edilip Darendeye sürülmüş, sonra Erzurum Valiliğine tayin edilmiştir. Son vazifesine başlamadan önce 70 yaşında olduğu halde öldü. Hadikat-ül-Vüzera bu zat için Sadrazamlığa lâyık vasıfları bulunduğu, fakat Silâhtar Mehmet Efendinin mizacına uygun hareket etmediği için azle ve sürgünlere uğradığını yazıyor.

Darendede cami, hamam, han, medrese, köprü ve çeşme gibi hayratı vardır.

DAV'ER, Abidin [Doğ. 1886] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Şehremaneti Mümeyyizlerinden Ali Vahyi Beyin oğludur. Prenses Zeynep Kâmilin manevî evlâdı olan ve iyi tahsil gören annesi Fatma Revan Hanım, Abidin, henüz bir yaşında iken kocasından ayrılmış ve oğlunu o yetiştirmiştir. Abidin Dav'er, ilk tahsilini Sultanahmette Cevrî Kalfa Mektebinde gördü. Sonra Burhanı Terakki, Nümunei Terakki, Ravzai Terakkide bir müddet Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde okudu ve Galatasaraya girerek 1907 de oradan diploma aldı ve iki yıl Sanayii Nefise Mektebine devam etti. Sanayii Nefiseye devam ederken bir taraftan da Matbuat Umum Müdürlüğüne memur olmuş ve gazetelere daha mektepte iken yazılar göndermeğe başlamıştır. 1908 den sonra kendini büsbütün gazeteciliğe vermiş, bir taraftan da Mebusan Meclisi Zabıt Kalemine Mümeyyizlik etmiş ve vazifede iken bir müddet Fransa Parlâmentosunda, ve daha sonra Fransa ile birlikte Belçika ve İngiltere Parlâmentolarında tetkiklerde bulunmuştur.

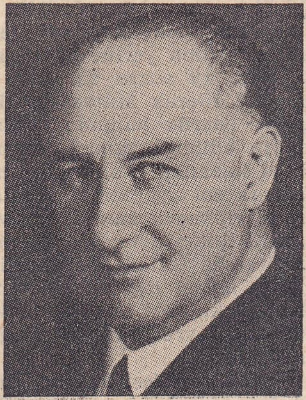

Abidin Dav'er

Esaslı olarak önce Tasviri Efkârda, Yeni Günde sonra Tercümanı Hakikat ve İkdamda daha sonra yine Tasviri Efkârda ve nihayet Cümhuriyette muharrirlik etmiş ve bu gazetelerin yazı işleri müdürlüğünü de yapmıştır. 1939 da yapılan Büyük Millet Meclisi 6 ncı devresinde İstanbul Millet Vekilliğine seçildi. Bu sırada yine İkdamdaki yazılarına ve Cumhuriyetteki Hem Nalına, Hem Mıhına başlıklı sütununa devam etmiştir. 1943 te İstanbul Belediyesi Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğüne tayin olunmuş ve Cumhuriyetteki yazılarına devam etmiştir.

Kitap halinde çıkmış eserleri şunlardır: "Kanatların Zaferi,,, "Deniz,,, "Gemi,,; "Mülâzimin Romanı,,, "Dünkü - Bugünkü - Yarınki İstanbul,,, "Radyo Konferansları,,. Bunlardan başka 1942 de bir Türk basın heyetile İngiltere ve Amerikada 110 gün süren seyahatinin ve bunlardan Amerikaya ait olan yolculuğunun eğlenceli hatıralarını ihtiva eden (Hollywood Dünyası) adlı eseri vardır. Abidin Dav'er, Türk basını içinde askerliğe ve bilhassa denizciliğe ait yazılarile tanınmış ve bu yüzden kendisine (Sivil Amiral) unvanı verilmiştir.

DAVUT KAYSERİ [Ölm. 1350] — Orhan Gazinin İznik'i almasında ilk defa yaptırdığı medresenin Müderrisi olmakla ve eserler bırakmakla meşhur bir âlimdir. Kayseride doğmuştur. Mahmut isimli birinin oğludur. Memleketinde okuduktan sonra Mısırda tahsilini tamamlamış ve memleketine döndükten sonra İznik'i almış olan Orhan Gazi tarafından ilk yaptırılan medreseye Müderris tayin edilmiştir. Orada ölmüş ve Çınardibi denen yere gömülmüştür.

Muhiddini Arabînin (Fusus-ül-Hikem) adlı eserine yazdığı şerh meşhurdur, Hindistanda basılmıştır. (Abı Hayat) adlı bir risalesi, muhtelif arapça kasidelerin şerhine ve bazı âyetlerin tefsirine dair on iki risalesi daha varmış.

DAVUT PAŞA [Ölm. 1498] — Fatih Sultan Mehmet zamanında İşkodra muhasarasındaki başarılarile meşhur olan ve İkinci Bayezit zamanında Sadrazamlık eden değerli Vezirlerdendir.

Arnavutluk taraflarında doğmuş, çocukken esirler arasında saraya getirilmiş ve Enderunda yetiştirilmiştir. Fatih zamanında Rumeli Beylerbeyi rütbesini almış ve Bosna Beylerbeyliğine tayin edilmişti. Bu sırada Padişahı kızdıran bir hareketinden dolayı azledilip Rumelihisarı zindanında hapsedildi. Fakat biraz sonra İşkodra muhasarasına gönderildi. Bu muhasarada top dökümhaneleri yaptırmak, ağır gülleler ve yakıcı maddeler atan toplar döktürmek ve o zamana kadar görülmemiş mermiler yaptırmak suretile âdeta bir askerî dehâ gösteren Davut Paşa İkinci Bayezit zamanında İshak Paşadan sonra Sadrazam oldu ve on dört ay kadar bu makamda bulundu. Karamana asker, Endülüse yardım için donanma göndermiş, gerek içerde, gerek yabancı ülkelerde sayılan bir Vezir olmuştu. Ölümünden iki yıl önce tekaüt olarak Dimetokaya çekilmiş ve orada ölmüştür. Cenazesi İstanbula getirilerek hâlâ adını taşıyan semtte yaptırdığı camiin yanına gömülmüştür. Orada çeşmesi, imareti, mektebi de vardır ki bu bina şimdi orta okuldur.

Bizans İmparatorlarının vaktile taç giyme törenini yaptıkları sahraya Davut Paşanın adı verilmişti. İstanbuldan Rumeli tarafına ve Avrupaya giden ordular bu sahrada toplanır, gidiş ve gelişte burada uğurlanır veya karşılanırdı. Sonraları o civarda yapılan kışla da Davut Paşanın adını almıştır.

DAVUT PAŞA, Kara [Ölm. 1622] — Birinci Mustafanın ikinci cülûsunda Sadrazam olan ve İkinci Osmanı öldürten Osmanlı Veziridir. Bosnada doğmuş, sarayda yetişmiş, Çuhadar olmuş ve Kapıcıbaşılıkla saraydan çıkarak Birinci Ahmet devrinde Vezir olmuştu.

Hotin seferinde bulundu, bir yıl kadar da Kapdanı Deryalık etti. Birinci Mustafanın kız kardeşile evlenmişti. İkinci Osman Yeniçerilerin isyanile düşürülerek Mustafa tekrar tahta çıkarıldığı zaman, Valde Sultan yani Mustafanın annesi Davut Paşanın Sadrazam olmasını istemişti. Mustafa tamamile aptal olduğundan epeyce zeki ve kurnaz olan İkinci Osman sağ kaldıkça tahtında tutunamıyacaktı. Bundan dolayı Valde Sultan da, Davut Paşa da Genç Osmanı bir an evvel ortadan kaldırmayı lâzım gördüler.

Asker arasında Osmanı tutanlar ve ona acıyanlar vardı ve Mustafanın deli olduğunu hepsi biliyorlar, Osmanın öldürülmesini istemiyorlardı. Buna rağmen Davut Paşa ile adamları budala Padişahtan hat yani ferman alarak Osmanı Yedikule zindanında boğdular. Fakat Sadrazamlığının ancak yirmi altıncı günü idi ki asker, Sultan Osmanın katillerini isteriz diye saraya saldırdılar. Budala Mustafayı idare edenler, onun ağzından askere hitaben bir hat yazdılar. Bunda Padişah: "Ben öldürünüz demedim, Davut Paşa kendiliğinden öldür-

dü,, diye yalan söylüyor ve bütün kabahati eniştesi olan Sadrazama yüklüyordu. Davut Paşa Eyüpte saklandığı bir ahırda ele geçti. Onun öldürülmesi Osmanlı tarihinin korkunç ve gülünç hadiselerindendir ki Naima bunu ikinci cildinde uzun uzun anlatır. Cellâdın önünde diz çökmüşken kurtarılmış ve kendini kurtaranlara rütbeler, mevkiler vadetmiş, fakat bir kaç saat sonra Kapıcılar Kethüdasının adamları tarafından Yedikulede boğdurulmuştur.

DEDE İSMAİL EFENDİ, Hamamîzade [1777-1845] — Doğu musikisinin en büyük bestekârlarındandır. İstanbulda doğdu. Babası Süleyman Ağa Kisriyeli olup Cezzar Ahmet Paşanın Mühürdarlığında bulunmuş, sonra ayrılarak İstanbulda önce Şehzadebaşındaki Acemoğlu hamamını almış, sonra onu satıp Altımermerde Çavuş hamamını almış ve civarında bir ev edinerek oraya yerleşmişti. İsmail Efendiye Hamamîzade denmesi bundandır. Küçük İsmail sekiz yaşlarında Hekimoğlu Ali Paşa camiine bitişik Çamaşırcı adlı ilk mektebe girmiş ve güzel sesile İlâhicibaşı olarak civarda tanınmağa başlamıştı. O semtte oturan Anadolu Kesedarı Uncuzade Seyyit Mehmet Efendi, İsmailin istidadını anlıyarak ilk musiki derslerini vermiştir. İsmail bu dersleri almakla beraber Pazartesi ve Perşembe günleri Yenikapı Mevlevihanesine de devama ve Şeyh Ali Nutki Dededen de musiki dersleri almağa başlamıştır.

Dede İsmail

Mevlevî tekkesine bu devam neticesinde tarikate heves etmiş, hattâ bir kaç yıl önce tayin edildiği Başmuhasebe Kalemindeki Kâtipliğini de bırakmış ve tekkede çilekeş olmuştur. Bu sırada bestelerile tanınmağa başlamış ve bir bestesini Padişah Üçüncü Selim işitince çağırıp iltifat ve ihsanda bulunmuştur. Derviş İsmail bin bir günden ibaret olan çilesini 1800 Ramazanında bitirerek Dede unvanını almıştır.

Bestelerini gittikçe takdir eden Üçüncü Selim önce onu haftada iki defa Huzur Fasıllarında bulunmaya memur etmiş, sonra Musahipliğine ve arası çok geçmeden Müezzinbaşılığına tayin etmiştir. Dede İsmail Efendinin saraydaki vazifesi İkinci Mahmut ve sonra Abdülmecit zamanında da devam etmiştir. Abdülmecit ona Ahırkapı semtinde bir de konak vermiştir.

Dede Efendi Hacı olmak üzere şakirtlerinden Tellâlzade Hacı İsmail ve Mutafzade Hacı Ahmet Efendilerle Hicaza gitmiş ve orada ölmüştür. Yüksek bir bestekâr olduğu gibi ney çalmakta da maharetli imiş. Nazımdan anladığı ve biraz da şiir yazdığı için bestelerinden bazısının güfteleri kendisinindir. Dede Efendi musikimizin her şeklinde çok mükemmel eserler bırakmıştır. Tekke musikisine ait olan Âyin, İlâhi, Durak gibi şekillerinden başka Kâr, Murabba, Nakş denen nevilerde ve şarkılarda en yüksek kudreti göstermiştir. Musiki üslûbu çok kibar olup usullerde eski kaidelere riayeti olmakla beraber nağmeleri bakımından yeni ve ileri eserler yaratmıştır. Hâlâ klâsik Türk musikisile uğraşanlar onun eserlerini fasıllarının en seçme parçaları olarak tekrar ederler. Rauf Yektanın (Esatizi Elhan) adile ancak üç tanesini bastırdığı küçük kitaplardan biri Dede Efendiye aittir ki 1925 te basılmıştır.

DEDE KORKUT — En eski Türk halk şairlerinden ve hikâyecilerindendir. Milâdın yedinci veyasekizinci asrında yaşadığını tahmin edenler varsa da ne zaman ve nerede yaşamış olduğu belli olmayan bu zatın varlığı hakkında kesin bilgi yoktur. Ancak "Dede Korkut Kitabı,, adında masallardan mürekkep bir eseri vardır. Bu kitap Berlin Kütüphanesindeki nüshasından kopya edilerek 1332 de İstanbulda basılmıştır. Millî edebiyatımız bakımından önemli bir vesika olan bu kitabın dili Azerî lehçesine çok yakındır. İçindeki hikâyeler de Oğuz geleneğinden alınmış bir takım masallardan ibarettir.

DEDE ÖMER RUŞENÎ [ölm. 1486] — On beşinci asırda tanınmış âlim ve şair bir Şeyhtir. Aydında doğmuş, Bursada okumuş, bir çok seyahatlerde bulunmuş ve Tebrizde ölmüştür. Dine ve tasavvufa ait şiirleri muhtevi olan divanı basılmamış, fakat "Asarı Aşk,, isimli eseri basılmıştır. Ruşenî mahlâsını kullanması Aydınlı olduğunu anlatmak içinmiş.

Halvetî tarikatinin büyüklerinden sayılır. Tebrizde Selçuk Hatun tarafından kendisi için yapılan dergâhta gömülü imiş.

DELİ BİRADER, Gazalî Mehmet Efendi [ölm. 1535] — On altıncı asır başlarında tanınmış şairlerdendir. Bursada doğmuştur. Durmuş Çelebinin oğludur. İkinci Bayezidin oğlu Şehzade Korkut Manisada Vali iken ona nedim olmuştur. Ona (Deli Birader) lâkabının verilmesi:

Mecnun ki fena deştini seyretti seraser
Gamhaneme geldi, dedi halin ne birader.

Beytinin o zaman meşhur olmasındandır. Şehzade Korkudun Yavuz Sultan Selime yenilerek öldürülmesi üzerine Mehmet Efendi Geyikli Baba dergâhına Şeyh olmuş ve bunun için şiirlerinde Gazalî mahlâsını kullanmıştır. Onu Gazalî Mehmet Efendi diye kaydedenler de vardır. Sonraları Şeyhliği bırakarak Müderrislik yapmış ve nihayet Mekkeye gidip orada yaptırdığı bir mesçitte gömülmüştür. Beşiktaşta da bir mesçit ve bir zaviye yaptırmıştır.

Bu zatın "Dâfi-ül-Gumûm ve Râfi-ül-Hümûm,, adlı bir eseri vardır ki mizahî hamiyette olup Şehzade Korkut namına yazılmıştır. Ademden kendi zamanına kadar Mir'atı Kâinat adlı ve farsça yazılmış bir eseri olduğu da rivayet edilir.

DELİ HASAN [ölm. 1605] — Üçüncü Mehmet zamanında Anadoluda türeyen ve Celâlî adile anılan haydutların reislerinden biridir ve Valiliklerde de bulunmuştur. Meşhur Karayazıcı Abdülhalimin kardeşi olup onun ölümünden sonra yerine geçerek Tokadı almıştı. Sonra aman dileyip Birinci Ahmet tarafından Bosna Valisi yapıldı. Lala Mehmet Paşa maiyetinde Macaristan muharebesine gönderildi. Emri altındaki adamların çoğu çıplak ve serseriler olduğu için Kırım Hanı bu serserilerle birlikte muharebeyi kabul etmeyip memleketine dönmüştü.

Bosnalılar Deli Hasanın zulmünden şikâyet ettiler. Herifi Tamşvar Valisi yaptılarsa da orada da halk şikâyete başladı. Bir rivayete göre Dalmaçya kalelerinden birini Papaya satmak için teşebbüse girişmişti. Bunun üzerine Tiryaki Hasan Paşa Deli Hasanı Padişahın emrile Belgratta öldürttü.

DELİ HÜSEYİN PAŞA [ölm. 1660] Girit fethinde on beş yıl kadar serdarlıkta bulunarak kahramanlıklar göstermiş Vezirlerdendir. Anadoluda Yenişehirde doğmuştur. Saray Baltacılarından iken İran Elçisinin hediyeleri arasında kimsenin kirişini çekemediği yayı çekmeğe, hattâ çekerken kırmaya muvaffak olacak derecede kuv-

vetli bulunmasından dolayı Dördüncü Muradın sevgisini kazanmış, Mirahur olmuş, Revan seferinde birlikte bulunmuş, cahil olmasına rağmen tuhaf hikâyeler anlattığı için Vezirlikle Padişahın nedimliğinde ve muhasipliğinde bulunmuştu. Sonra Kapdanı Derya, Mısır Valisi oldu. Sultan İbrahim zamanında da Kapdanı Deryalıkta, Bosna ve Bağdat Valiliğinde bulundu. Sonra Girit Serdarlığına tayin edilerek on beş sene Giridin bir çok kalelerini fethetmiş ve büyük bir şan kazanmıştı. Hattâ Dördüncü Mehmedin ilk zamanlarında Sadrazamlığa seçilmiş, fakat Padişahın mührü yolda iken saraya başkaları tesir yaparak henüz çocuk olan Dördüncü Mehmedin fikrini değiştirmişler ve mühürü yoldan geri çevirmişlerdi. 1058 de Serdarlıktan azledilip üçüncü defa Kapdanı Deryalığa tayin edildi.

O zaman Sadrazamlıkta bulunan Köprülü Mehmet Paşa, onun şöhretini ve Sadrazamlığa kuvvetli bir namzet bulunduğunu düşünerek vücudunu ortadan kaldırmak istemiş, gerek son Kapdanı Deryalığında, gerek ondan sonra tayin ettirdiği Rumeli Valiliğinde ölümüne vesile olacak bir fırsat aramış ve el altından Filibe Kadısına haber gönderip biçare Deli Hüseyin Paşa aleyhine İstanbula şikâyetçiler gönderilmesini temin etmişti. Nihayet İstanbula çağrılıp Yedikulede öldürüldü ve oraya gömüldü. Ona Deli denmesi gayet cesur, açık, serbest ve tuhaf konuşan bir adam olmasındandır.

DELİLBAŞI, Doktor Ali Süha [Doğ. 1887] — Daha çok tiyatroya ait yazılarile tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Erkânıharp Feriki Mustafa Akif Paşanın oğludur. Asıl soyu Erzurumlu olup Dördüncü Muradın Bağdat seferinde yararlığından dolayı Kütahyada Tımarlı Sipahiliğe ayrılan Mehmet Ağaya mensuptur. Soyadı da ondan gelir. İstanbulda ve Trabzonda ilk ve orta tahsilini görerek İstanbul Tıp Fakültesinden hekim çıkmış ve edebiyatla mektep sıralarındanberi uğraşarak 1908 den sonra Fecri Âti adındaki edebiyat cemiyetini kuranlar arasında bulunmuştur. İlk yazıları mensur şiirlerle, küçük hikâyelerden ve tiyatro tenkitlerinden teşekkül eder. Bu ilk devresine ait kitap şeklinde basılmış eseri "İkinci Gençlik„ adlı romanıdır. Uzunca bir sükûttan sonra tekrar eserler ve daha fazla piyeslerle tanındı.

Dr. Ali Süha Delilbaşı

Adapte olarak hazırladığı "Alev„, "Bir Günün Beyliği„ ve "Okumuş Adam„ piyeslerile Daudet'nin Arlésienne piyesinin "Şehirli Kız„ adile tercümesi Jules Romain'in "Knock„ tercümesi, Molière'den "Kibarlık Budalası„, "Adamcıl„, "Bilgiç Kadınlar„ ve "Soytarının Kıskançlığı„ piyesleri basılmıştır.

Bunlardan başka "Bağlarını Koparan Kadın„, "Kaybolan Ses„ ve "Çıplaklar„ adında üç piyesi ve bir arkadaşile müşterek fransızcadan türkçeye büyük bir lûgati vardır. Türkçeden fransızcaya ölçüsü çok geniş bir lûgat kitabının da neşrine başlamıştır.

DEMİRCİ MEHMET EFE [Doğ. 1885] — İstiklâl Savaşının başlarında bir çok yararlıklarile meşhur olmuş Efelerdendir. Nazillinin Piribeyli köyündendir. Babası köyün demircisi olduğu için Mehmet, Demirci Efe diye tanınmıştır. Birinci Cihan Harbinde İzmirde askerlik ederken rivayete göre bir Ermeni subayın kendini tokatlaması üzerine isyan ederek kaçmış, dağa çıkmış, Aydın, Denizli ve Ödemiş taraflarında gittikçe maiyetini arttırarak eşkiyalıkta ün almıştı. Yunanlıların İzmire çıkmaları üzerine silâhını yurt müdafaasında kullanmayı düşünerek ilk defa 1919 Temmuzunun ilk haftasında 200 kişilik maiyetile Umurlu ile Aydın arasında müdafaada bulunan Yüzbaşı Nurinin bölüğüne iltihak etmiş ve o cephede gösterdiği yararlıklar yüzünden kendisine "Aydın Cephesi Kuvayı Milliye Komutanı„ unvanı verilmişti. Demirci Mehmet Efe, düşmana karşı olduğu gibi Konya, Bolu ve Düzce isyanlarının ve Balıkesirdeki Anzavur isyanının bastırılmasında da yardımlarda bulundu.

Demirci Mehmet Efe

1920 yılı sonlarında çeteciliğin kaldırılarak memleket müdafaasının yalnız muntazam ordu kuvvetlerile yapılmasına karar verilince ve o zaman için hayli tehlikeli olan bu kararın tatbikına Millî Şef İsmet İnönünün azmi ve metaneti sayesinde girişilince meşhur Çerkez Ethem Yunanlılar tarafına geçmişti. Fakat Demirci Mehmet Efe cahil ve eşkiyalıktan gelme olduğu halde zeki ve memleketini seven bir adam olduğu için kendi aleyhine hareket edilmek lâzım geldiği zaman biraz direnmek istemiş olmakla beraber Çerkez Ethem gibi hareket etmeğe tenezzül etmemiş ve kahramanlığına leke getirmemiştir.

Efenin buradaki resmini o zaman yanında bulunan Trabzon Millet Vekili Mühendis Midhat Aydın çekmiştir.

DEMİRELLİ, Fuat Hulûsi [Doğ. 1876] — Eserlerile tanınmış hukukçu ve edebiyatçılarımızdandır. İstanbulda doğdu. Samakoğlu muallim Hulûsi Efendinin oğludur. İlk ve orta tahsilini Trablus ve Berutta gördükten, İstanbulda hukuk tahsilini bitirdikten sonra Gelibolu ve Manastır-da adliye memurluklarında bulundu ve 1908 İnkılâbında açılan İstanbul Mebusan Meclisine Trablusşam'dan 1915 te de Antalyadan Mebus seçildi. İzmir Asliye Mahkemesi Reisi, bir yıl sonra İstanbul Cinayet Mahkemesi Müddeiumumisi oldu. Türk Kanunu Medenisi ile Borçlar Kanununun hazırlanmasında ve İsviçre Kanunu Medenisi şarihlerinden Virgile Rossel'in dört ciltlik eserini türkçeye çeviren mütehassıs heyet arasında da hizmet etmiştir. Temyiz Mahkemesi âzalığına seçildikten iki yıl sonra Temyiz İkinci Hukuk Reisi olmuştur. Şimdi Temyiz Mahkemesinin İcra ve İflâs Dairesi Reisidir.

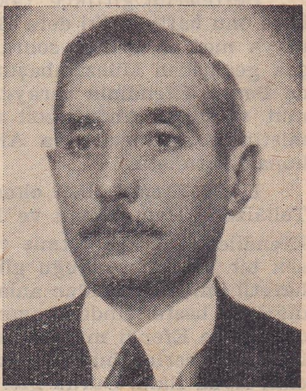
Fuat Hulûsi Demirelli

Edebiyata dair (Harbin Etrafında) ve (Yılların Dili) isimli eserlerile bazı mecmualarda neşrolun-

muş şiirleri ve asıl mesleği olan hukuka ait de Borçlar Kanunu Şerhi ve Hukuk ve Kavanin Dersleri isimli eserleri vardır.

DEMİRTAŞ [Ölm. 1327] — İlhanlıların Emîrlerinden olup Azerbaycanda hüküm süren Emîr Çoban'n ikinci oğludur. Babası zamanında Vali iken onun öldürülmesinden sonra Sultan Ebu Saidin zulmünden çekinerek Mısıra kaçmış ve Mısır hükümdarı Mehmet bin Klâvun'a sığınmıştı. Önceleri hürmetle karşılanmışsa da biraz sonra öldürülmüştü.

Bu Demirtaş Bey, Anadolu muharebelerinde başarı göstermiş ve Hamidelini Dündar Beyden almıştı.

DEMİRTAŞ PAŞA [Ölm. 1403] — Üçüncü Osmanlı hükümdarı Birinci Murat zamanının en büyük komutanlarından biridir. Orhan zamanında Hereke kalesini zaptetmiş olan Kara Alinin oğludur. Rumeli muharebelerinde önceleri Lala Şahin Paşanın maiyetinde idi. O zaman Yeniceyi ve Yanboluyu alan odur. Lala Şahin Paşa ölünce Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Manastır, Pirlepe ve İştipi alarak Arnavutluğun bazı taraflarını vurmuş, Sırbistan ve Bosna taraflarında da hayli yerler almıştı.

Yıldırım Bayezidin hükümdarlığı zamanında bir aralık Karamanoğlu Ali Bey birdenbire Bursaya hücumla Demirtaş Paşayı esir almıştı. Fakat Yıldırımdan korkarak onu hediyelerle Padişaha gönderdi. Demirtaş bu hakareti unutmadı ve muharebede Ali Beyi esir tutarak öldürdü.

Demirtaş Paşa Yıldırım Bayezitle birlikte Ankara muharebesinde Timurlenge esir düşmüştü. Fakat biraz sonra esirlikten kurtuldu. Bayezidin oğullarından İsa Çelebiyi hukümdar yapmağa uğraştı. Fakat İsa Çelebi, Mehmet Çelebi ile giriştiği muharebede mağlûp olunca Demirtaş Paşa da kaçmağa mecbur olmuş ve yolda kölesi tarafından öldürülmüştür.

Osmanlılar zamanında bayrağın rengini ve resmini tayin eden bu zattır, derler.

DERTLİ, İbrahim Lûtfi [1772 - 1846] — Meşhur saz şairlerimizdendir. Bolu civarında Geredeye yakın Şahneler köyünde doğmuştur. Ali Ağa adlı bir rençperin oğludur. Asıl adı İbrahim olup saz çalmayı ve şiir söylemeyi öğrendiği zaman Lûtfi mahlâsını almış, ustura ile kendini öldürmeğe teşebbüs ettikten sonra Dertli diye şöhret bulmuştur. Şiirlerinde önce Lûtfi, sonraları Dertli mahlâsını kullanırmış. Babasının erken ölmesi üzerine geçinmek zoru ile İstanbula, Konyaya, Mısıra gitmiş, âşık kahvelerinde hizmet ederek saz çalıp şiir söylemeği öğrenmiş, tarikate de girerek tasavvufa merak etmiştir. Köyüne elinde saz ve başında sikke ile dönmüş, evlenerek iki çocuğa sahip olmuş, fakat geçim ihtiyacile arada yine İstanbula, Kastamonu ve Aksaraya gidip gelirmiş. Nihayet yetmişini aşan bir çağda Ankarada ölerek Koyunpazarındaki camiin mezarlığına gömülmüştür.

Dertli

Hem parmak hesabile, hem aruz veznile şiirler meydana getirmiştir. Sözlerinde düzgün tahsil görmiyenlere mahsus pürüzler olmasına rağmen içli bir şairlik ve bazı defa çok ince bir lirizm vardır.

Aruz veznindeki yazılarından bazısı:

Mevlevîdir sevdiğim her gün külâh eyler bana

Mısraında olduğu gibi hafızalarda kalacak derecede düzgündür. Hece veznindeki yazılarının çoğu:

Bin türlü dert ile bezet Dertli'yi
Gerek kısalt, gerek uzat Dertli'yi
Babı velâyette gözet Dertli'yi
Yabancı değiliz erenlerdeniz.

Kıtasında olduğu gibi dervişçedir. Çankırı Millet Vekili Talât Onay onun hayatını ve eserlerini muhtevi Âşık Dertli adile bir eser yazarak 1928 de Boluda bastırmıştı.

DERUNİ — Divan edebiyatına mensup ve zamanlarında tanınmış şairlerimizden bu mahlâsı kullanmış üç zat vardır ki biri İznikli, ikincisi Vardar Yeniceli, üçüncüsü de Manisalıdır.

İznikli Derunî Çelebi, on altıncı asırda yaşamıştır. Gençliğinde terzi imiş, sonra okumuş, şair olmuş, Lâtifî, tezkeresinde anlattığına göre güç anlıyan, ağır düşünen, fakat sözleri sanatlı ve nefis olan bir adammış. Belki güç anlar olması afyon düşkünlüğündendi. Çünkü bu yüzden ölmüştür. Şu beyiti hakikaten sanata meraklı olduğunu gösterir:

Gösterse nola halka benanile beni yar
Aşüftesiyim bunca zamandır ki ben anın.

Yeniceli Derunî hakkında bu kadar bile malûmat yoktur. Kanunî Süleyman devrinin ortalarına doğru ölmüştür. Misal olarak kaydedilen sözlerinde de hiç bir hususiyeti görünmüyor.

Manisalı Derunî tambur çalmakla ve musikide dahi mahareti olmakla tanınmış bir şairdir. İkinci Selimin Şehzadeliği zamanında nedimi imiş. Fakat sonra onun yanından çıkarılmış. Aşağı yukarı on altıncı asır ortalarında yaşamıştır.

DERVİŞ MEHMET EFENDİ [Ölm. 1614] — On altıncı asır sonlarında ve on yedincinin başlarında tanınmış din âlimlerimizdendir. Abdülcebbar Acemî isimli âlim olan bir zatın oğludur. Müderris ve Kadı olmuş ve İstanbul Kadılığından tekaüt olduktan sonra ölmüştür. Şerhi Hüdaye, Haşiyei Şerhi Miftah, Haşiyei Şerhi Tecrit vesaire adlı eserleri vardır.

DERVİŞ MEHMET PAŞA [Ölm. 1065] — Dördüncü Mehmet devri Sadrazamlarındandır. Aslı Çerkez olup Tabanıyassı Mehmet Paşa Sadrazam iken Kethüdalığında bulunmuş, sonra Şam, Diyarbakır, Bağdat, Halep, Anadolu ve Silistre Valiliklerinde bulunmuş, 1650 de Kapdanı Derya olmuş ve iki yıl sonra da Tarhuncu Ahmet Paşanın yerine Sadrazamlığa getirilmiştir. Gayet zengin ve zevkile meşgul bir adammış. Suiistimal yapmamış olmakla beraber devlet işlerini Defterdara yükleterek kendini bir kenara çekmek politikasını gütmüş ve bu suretle yirmi bir ay Sadrazamlıkta kalmıştır. Nihayet felce uğradığından azledildi ve dört ay sonra ölerek Divanyolunda Eskialipaşa camii avlusuna gömüldü. Ölümünde altmış yaşında kadarmış. Bir çok malından başka 1100 kese nakdi çıkmış ve devlet hazinesine mal edilmişti.

DERVİŞ MEHMET PAŞA [Ölm 1837] — İkinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. Moranın

Anapoli kasabasında doğmuş, Moralı Salakbaş Ahmet Paşanın Mühürdarlığında bulunmuş, sonra Balıkesir, Antakya, Kütahya Mutasarrıfı, Bursa Valisi ve 1817 de Mehmet Rauf Paşanın ilk sadaretinden azlinde Sadrazam olmuştu. İki yıldan fazla bu makamda kaldı. Sonra Şam, Kütahya ve Karahisar Valiliklerine gönderildi. Bir müddet Karahisarda ve Bursada sürgün kaldıktan sonra öldüğü yıl affedilerek Şeyhülharem vazifesile Hicaza giderken Yenbuda yetmiş yaşını geçkin olarak ölmüştür. İstanbulda ve Bursada hayratı vardır.

DERVİŞ MEHMET PAŞA [1735 - 1777] — Birinci Abdülhamit zamanı Sadrazamlarındandır. İstanbulda doğmuştur. Sultan Yağlıkçısı Kadri Ağanın oğludur. Vezirlerin Mühürdarlık, Devatdarlık gibi hizmetlerinde bulunmuş, sonra Defterdar Kesedarı, vekili, nihayet Defterdar olmuş, ondan sonra da Sadaret Kethüdalığına geçirilmiştir. İzzet Mehmet Paşanın ilk Sadrazamlığından sonra yerine getirilmiş, bir buçuk yıl kadar bu makamda kaldıktan sonra azledilmiştir.

Hanya Muhafızı sıfatile Giride gönderilirken yolda hastalanarak Sakıza çıkmış ve orada ölmüştür. Bazı cami ve tekkeleri tamir ettirmiş ve Eyüpte bir çeşme yaptırmış, buna benzer bazı hayrat bırakmıştır.

DERVİŞ OSMAN, Sineçâk [ölm. 1640] — On altıncı asır başlarında yaşamış şairlerden ve Mevlevî tarikati mensuplarındandır. İlbesanlı olup Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşanın kardeşidir. Galata Mevlevîhanesinde münzevi olarak yaşarmış. Göğsü, bağrı açık gezdiği için kendisine Sineçâk derlermiş. Ahlâka dair Gülşeni İrfan adlı bir kitap telif ederek kardeşi Kara Mustafa Paşaya hediye etmiştir.

DERVİŞ PAŞA [ölm. 1606] — Birinci Ahmet zamanında yedi ay kadar Sadrazamlık etmiş vezirlerdendir. Saraydan yetişmiş, Bostancıbaşı olmuştu. 1605 te Vezir rütbesile Kapdanı derya ve bir yıl kadar sonra da Lala Mehmet Paşanın yerine Sadrazam oldu. İran seferine Ferhat Paşa gibi değersiz bir adamı komutan olarak gönderip kendisinin İstanbulda saray yaptırmakla meşgul olması dedikodu çıkmasına sebep olmuştu. Naima'nın yazdığına göre Derviş Paşa büyük bir saray yaptırmış, fakat sarayın masrafını gören Yahudiye borcunu vermemiş. Parayı istese başının gideceğini bilen Yahudi, bunun hıncını almak üzere onun sarayının altından Padişahın sarayına doğru bir lâğım kazdırmış ve bunu gizlice saraya haber vermiş. Birinci Ahmet de kendisine suikast edeceğine hükmederek Vezirini boğdurmuştur.

Atâ tarihinde yazıldığına göre bu Derviş Paşanın şiirleri de vardır. Hattâ zamanına göre epeyce güzeldir. Örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Pâyimâli gamı hicranım, elden gittim,
Gel benim ömrüm, eğer gelmez isen ben gittim.

DERVİŞ PAŞA, Kimyacı [1817 - 1878] — On dokuzuncu asır ortalarında meşhur olmuş ilim ve devlet adamlarımızdandır. İstanbulda Eyüpte doğmuştur. Babası mahalle imamı ve ilk okul hocasıdır. Mehmet Emin Derviş, on iki yaşında iken yeni açılan Mühendishaneye girmiş ve oradan Subay olarak çıkınca Avrupaya gönderilmiştir. Bir kaç yıl Londrada, üç sene de Pariste bulundu. Maden Mektebine devam etmiş ve dönüşte Keban ve Ergani madenleri Başmühendisi, sonra Harbiyede fizik ve kimya hocası ve Liva (General) rütbesile Harbiye Müdürü olmuştu. 1847 de Ferik (Tümgeneral) rütbesile Meclisi Vâlâ Azası olmuş ve İran hududu için gönderilen heyetle dört sene bulunmuştur. 1861 de Petersburg (Leningrad) Elçisi, bir yıl sonra Maarif Meclisi Reisi, daha sonra Müsteşarı, 1867 de Askerî Mektepler Nazırı, Şûrayı Devlet Âzası, Halep, Ankara Valisi olmuştur.

Bu sıralarda Pariste toplanan Askerî Kongrede devlet tarafından murahhaslık etmiş, Rusya harbinden sonra Besarabya hududunun tayinine memur edilmiştir. Abdülâziz zamanında Müşir (Mareşal) oldu. İstanbulda yanan Adliye binasında (Darülfünun) adile açılan ilk Üniversitede Derviş Paşa fizik dersleri vermiş, Hekimbaşı Salih Efendi de hayvanat okutmuştu. (Usulü Hikmeti Tabiiye) ve (Kimya) adlı iki eserile fizik âletlerinin tarifini muhtevi bir risalesi ve daha başka risaleleri vardır. Bir de İran hududuna memur komisyonun reisi iken (Müzekkere) ismile yazdığı siyasî mahiyette bir eseri de basılmıştır.

Derviş Paşa

Kimyager Derviş Paşa, Doktor Müderris İsmail Derviş Beyin babası ve muharrirlerimizden Bayan Suat Dervişin dedesidir.

DERVİŞ PAŞA [1884 - 1932] — Millî Mücadelemizin muhtelif muharebelerinde yararlıkları görülen komutanlarımızdandır. Vardar Yenicesinde doğdu. Babası Hacıhüsrevbeyzade Yeniceli Hacı Tevfik Beydir. Harbiyeden 1909 da Kurmay Yüzbaşı çıkmış, Makedonyaya gönderilmiş, Balkan Harbinde Yanya müdafaasında bulunarak esir düşmüş ve musalâha üzerine memlekete dönmüştü.

1914 te Binbaşılıkla Hicaza gönderildi. İki yıl sonra Mekke Emîrinin ihaneti üzerine İngilizlere teslim edilerek önce Mısıra, sonra Maltaya gönderilmiş ve oradan dönüşte İstiklâl Harplerine iştirak etmiştir. Önce İzmir şimalinde 61 inci Fırka Erkânıharbiyesine tayin edildi. 1921 de Sakarya muharebesindeki mühim hizmetinden dolayı Büyük Millet Meclisinden takdirname aldı. 30 Ağustos 1922 de Başkumandanlık muharebesinde fevkalâde olarak Albaylığa yükselmiş, ondan sonra Bursada teşkil edilen Heyeti Mahsusa Reisliğinde, daha sonra İstanbul Birinci Fırka Komutanlığında bulunmuş, 1925 te Afyonda bulunan Birinci Kolordu Komutan Vekâletine tayin edilmiştir. Bir yıl sonra General oldu ve bu Kolordunun komutanlığına geçirildi.

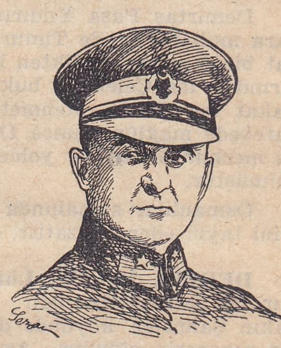
Derviş Paşa

1930 da Tümgeneralliğe yükseldi ve Millî Müdafaa Müsteşarlığına getirildi. İki yıl sonra hastalandığından, Askerî Temyiz Mahkemesi Âzalığına nakledilmişti. İstanbulda tedavide iken ölmüştür. Temiz seciyeli, iyi bir asker olarak sevilmişti.

DERVİŞ PAŞA, Doktor [1859 - 1909] — Tıbbiyede ilk akıl hastalıkları okutmuş olan hekimlerimizdendir. Lofçada doğmuş, Mülkiye Tıbbiyesinden çıkarak bir zaman idarî vazifelerde bulunmuş, sonra Toptaşı Tımarhanesinde Başdoktor Kastro'nun yanında çalışarak 1898 de Mülkiye Tıbbiyesine müsabaka ile akıl hastalıkları muallim muavini olmuştu. On yıl kadar bu muallimlikte ve ayni za-

manda tımarhane mütehassıslığında bulunmuştu.

İkinci Abdülhamit zamanında Sultan Muradın deli olmasından ve bütün Osmanlı hanedanının akıllarından zorları bulunmasından dolayı akıl hastalıklarına ait kitap yazmak yasak edilmişti. Derviş Paşa Rejis'ten tercüme ile meydana getirdiği eserini 1908 İnkılâbından sonra bastırmağa başlamışsa da birdenbire öldüğü için bu eser yarım kalmıştır.

DERVİŞ PAŞA, İbrahim [1817 - 1896] — Muharebelerde yararlığı görülmüş ve bir çok komutanlıklarla Seraskerlikte bulunmuş Osmanlı Müşirlerindendir. Lofçalı bir aileden olup oranın Ayanından İbrahim Ağanın oğludur. Gençliğinde gönüllü olarak askerliğe girmiş, 1853 te Miralay (Albay). 1862 de Paşa (General) olmuştu. Karadağlılara karşı gönderilen bir fırkanın komutanlığında ve 1875 te Bosnanın Askerî Valiliğinde bulundu. Rus harbinde de Kafkas Komutanlığını yaptı. Bundan sonra Selânik ve Diyarbakır Valiliklerinde, Erkânıharbiye ve Şûrayı Askerî Reisliklerinde, Hassa Müşirliğinde ve Seraskerlikte bulundu. En son vazifesi Rumeli Fevkalâde Komutanlığı idi ve öldüğü zaman askerî ümeranın en eskisi ve en yaşlısı bulunuyordu.

Müşir Derviş Paşa

DERVİŞ VAHDETİ, Hafız [1870 - 1909] — 1908 İnkılâbından sonra Volkan adlı bir gazete çıkaran ve 31 Mart İhtilâlini körüklediği için asılan gazeteci bir softadır. Kıbrısın Lefkoşa kasabasında doğmuştur. Yirmi yaşlarında İstanbula gelerek medrese tahsili görmüş ve 1908 İnkılâbından sonra Volkan adile kurduğu gazetede halkın din taassubunu harekete getirecek ve İnkılâpçıları yani (İttihat ve Terakki) cemiyeti mensuplarını dinsizlikle itham edecek yazılar neşrediyordu. Derviş Vahdetî (İttihadı Muhammedî) adlı bir de cemiyet kurdu. Softalardan ve sofulardan bir çoğu bu cemiyete girdiler. Nihayet 31 Mart Hâdisesi diye meşhur olan ve 1909 da softa teşvikile bir kısım askerler tarafından çıkarılan ihtilâl koptu.

Derviş Vahdetî

Bu isyanı Selânikten İstanbula (Hareket Ordusu) adile yürüyen askerî kuvvet bastırınca Derviş Vahdetî kaçmıştı. İzmirde ele geçti. İstanbula getirilerek Divanıharpte mahkûm oldu ve Ayasofya meydanında asıldı. Ölümünde 39 yaşında bulunan bu adam Hâfız Derviş diye tanılırken gazeteciliğe başladıktan sonra Derviş Vahdetî adını takınmıştı.

DEVATDAR MEHMET PAŞA [Ölm. 1753] — Birinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. Basra Valisi Vezir Aşçı Mehmet Paşanın oğludur. Damat İbrahim Paşa Sadrazam iken onun Divitçisi olduğu için Devatdar Bey diye tanınmıştı. İbrahim Paşanın Kethüdası Mehmet Paşaya damat olmuş ve bazı ehemmiyetli memuriyetlerde kullanılmıştı. Patrona İhtilâlinde ölümden kurtulmuş, bir müddet kenarda yaşamış, sonra yine ikbale erişmiştir.

Şehremini, Tersane Emîri ve 1748 de Sadrazam Kethüdası oldu ve yine o yıl içinde Sadrazamlığa geçirildi. İki buçuk sene kadar bu makamda kalmıştır. 1751 de Yeniçerilerin bazı uygunsuzlukları onun gevşekliğine verilerek azlolunup Rodosa sürüldü. Bir sene sonra Mısır Valisi olduysa da Mısıra girdiği gün ölmüştür.

Hadikat-ül-Vüzeranın yazdığına göre Devatdar Mehmet Paşa bilgili ve dirayetli bir adammış. Sadarette müstakil kalabilseymiş bir çok hayırlı işlere muvaffak olacakmış. Sebil ve çeşme gibi hayratı vardır.

DEVLET - GİRAY HAN — Kırımda Hanlık eden dört zatın adıdır:

Birincisi : Mubarek - Giray Sultanın oğludur. Babası Yavuz Selim ile bulunduğu Mısır fethinde şehit olmuş ve annesile evlenen amcası Saadet-Giray Hanlığa geçtiği zaman onu Kalgay yapmıştı. Sahip - Giraydan sonra Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1551 de Kırım Hanlığına geçirilmiş ve 1577 ye kadar 26 sene Hanlık etmişti. Rusları bir çok defa yenmiş, haraca bağlamış, hattâ Moskovayı dahi aldığından "Taht Algan,, lâkabını kazanmıştır.

Vebadan öldü ve Bahçesarayda kendi yaptırdığı camie gömüldü. Gözlövede dahi bir büyük camii ve epeyce hayratı vardır. Edebiyatla da uğraşmış, şiirler de söylemiştir.

İkincisi : Selim - Girayın oğludur. Babasından sonra 1698 de Hanlığa geçirilmiş ve 1702 de azlolunarak Rodosa sürülmüştü. 1707 de tekrar Kırım Hanlığına tayin olundu ve Rusya seferinde Prut kenarında Baltacı Mehmet Paşanın ordusuna hayli hizmeti dokundu. Fakat sonra Demirbaş Şarl meselesinden dolayı kabahatli görülerek tekrar azledildi ve yeniden Rodosa gönderildi. Üç yıl sonra affedildi. 1724 te yetmiş yaşını geçkin olduğu halde ölerek Vizede Ayaspaşa camiine gömüldü.

Üçüncüsü : Kara Devlet - Giray Handır. 1716 da Kırım Hanlığına geçirilmiş, fakat halkın şikâyeti üzerine üç ay sonra azledilerek Yanboluya sürülmüştü.

Dördüncüsü: Aslan - Girayın oğludur. Babası Han iken o da Kalgay idi. Amcası Kırım - Girayın ölümü üzerine birinci defa 1768 de Hanlığa geçirildi. Fakat Rusların Hotin kalesini almaları üzerine bir yıl sonra azledildi. 1775 te Rusyaya karşı gösterdiği muvaffakiyet üzerine ikinci defa olarak Kırım Hanı tayin edildi. Lâkin üç sene sonra tekrar azlolundu. Vizede 1780 de ve 52 yaşında ölmüştür.

DEVLET HATUN [Ölm. 1413] — Germiyanoğullarından Süleyman Şahın kızı ve Yıldırım Bayezidin karısıdır. Mevlâna Celâleddini Rumî'nin kızı Mutahhara Hatun Süleyman Şah ile evlenmişti. Devlet Hatun bu izdivaçtan doğmuştur ve Mevlânanın torunudur. Bayezit ile 1381 de yani Yıldırım henüz Şehzade iken evlenmişti. Çelebi Sultan Mehmedin annesidir.

Bu kadını bazı tarihler Şah Hatun adile kaydederler. Onun Yıldırıma varması üzerine Kütahya ve civarı çeyiz gibi Osmanlı hükûmetine katılmıştır.

DİLÂVERZADE ÖMER EFENDİ — [1688-1758] Üçüncü Mustafa zamanında Reisülküttap yani Hariciye Nazırı makamında bulunmuş ediplerimizdendir. Enderundan çıkma Dilâver Ağanın oğlu-

dur. Üçüncü Ahmet zamanında Divanı Hümayun Hocalığı mesleğine girmiş, Başmuhasebeci ve Teşrifatçı olmuştu. Sonraları uzun müddet devlet işlerinden uzak kaldı. Üçüncü Mustafa zamanında Sadrazam olan Koca Ragıp Paşa bu eski kalem arkadaşına kudretine lâyık bir iyilik yapmış olmak için onu hiç kimsenin ummadığı bir zamanda birdenbire Reisülküttaplık makamına getirdi. Fakat bu sevinç Ömer Efendiye yaramadı. Kırk gün sonra ölerek Topkapı dışarısına gömüldü.

Dilâverağazade Ömer Efendi, Osman Taip Efendinin Hadikat-ül-Vüzera adlı meşhur eserine Güli Zibayı Hadikat-ül-Vüzera ismile bir zeyl yazmıştır. O eserde Kavanoz Ahmet Paşadan Çelebizade Sait Paşaya kadar geçen Sadrazamların tercümei halleri vardır ve beraberce basılıdır.

DİLÂVER PAŞA [Ölm. 1622] — İkinci Osman devri Sadrazamlarındandır. Hırvat iken küçük yaşta saraya alınmış, Müslüman olmuş, Enderundan Çeşnigirbaşılık vazifesile çıkarak Kıbrıs ve Bağdat eyaletlerinde bulunmuştur. 1620 de Diyarbakır Valisi sıfatile Hotin seferinde bulundu. Hüseyin Paşanın mağlûp olması ve azledilmesi üzerine Sadrazamlık ona verildi. On altı ay bu makamda bulunmuştur. Fakat İkinci Osmanın öldürülmesile biten eşkiya ihtilâlini vaktinde bastıramadı ve bu ihtilâl esnasında kendi de eşkiya elinde can verdi. Üsküdarda Miskinlerde gömülüdür. Urfada bir mükellef hanı varmış.

DİLŞAT HATUN [Ölm. 1351] — İlhanlılar Devletinin Emîrlerinden meşhur Çobanın torunu ve Şam Emîrinin kızıdır. Zeki ve güzel bir Türk kadını olmakla şöhret bulan bu Hanımı önce Sultan Ebu Sait Bağdat Hatundan sonra almıştı. Bağdat Hatun bu hanımın halasıdır. Sultan Ebu Sait ölünce Emîrlerinden Şeyh Hasanı Kebir onunla evlenmiş, gönlü gibi iradesini de ona kaptırarak devlet işlerini eline bırakmıştı. Sultan Üveys Bahadır ondan doğmuştur. Rivayete göre Hasan, bu güzel kadının, amcazadesi Demirtaşoğlu Eşref'e meylini sezmiş ve onu zehirlemiştir.

DİLEMRE, Doktor Saim Ali [Doğ. 1878] — Tıp Fakültesinde Profesörlüğüyle, gerek mesleğine, gerek dil meselelerine ait eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Tüccardan Karslı Gençosmanoğlu Ali Rıza Efendinin oğludur. Büyük kardeşi İsmail Ali Bey de tanınmış Profesör hekimlerdendi. Saim Ali, Soğukçeşme Rüştiyesinde ve Askerî Tıbbiyede okuduktan sonra Tıbbiyenin marazî teşrih muallimi ve 1904 ten sonra da Profesörü olmuştu. Haylı müddet Morg Müdürlüğü de yaptı. Beşinci seçim dönemindenberi Millet Vekillerinden ve Dil Kurumu üyelerindendir. Neşredilmiş eserleri şunlardır:

Dr. Saim Ali Dilemre

Marazî Teşrih, Böbrek Hastalıkları, Baş Ağrıları, Uykusuzluk ve Tedavisi, Kinder garten (Almancadan tercüme), Le problème turco - celtique (fransızca), Diyabet ve Şiryan Tasallüpleri, Adlî Tıp. Bunlardan başka filolojiye ait bir hayli fransızca makaleler neşretmiştir ki bu arada otuz kadar frenkçe Surfixe ve Préfixe'in asılları Turanî olduğunu isbat eden tezini İkinci Dil Kurultayında okumuştu.

DİLMEN, İbrahim Necmi [1887 - 1945] — Dile ve edebiyata ait yazılarile tanınmış muharrirlerimizdendir. Gümülcinede doğdu. Babası avukat Mehmet Tayfurdur. Gümülcine ve Selânikte ilk ve orta tahsilini bitirmiş ve 1909 da İstanbul Hukukundan diploma almıştır. Selânik Hukuk Mektebile Lisesinde, Darüşşafaka ile Vefa Lisesinde hukuk ve edebiyat dersleri okutmuş, bir aralık Edebiyat Fakültesinde Ural - Altay dilleri sarfı ile nazariyatı edebiye derslerine muavinlik etmişti. Sonra Galatasarayda ve İstanbul Erkek Muallim Mektebinde edebiyat okuttu. 1928 de Harf Devriminde Dolmabahçe sarayında konferanslar vermiş, 1931 de Ankara Musiki Muallim Mektebi ile Atatürk Terbiye Enstitüsü edebiyat öğretmeni olmuştu. 1932 denberi Türk Dil Kurumunda Üye ve Genel Sekreterdi. 1935 tenberi de Burdur Saylavı bulunmakta idi.

İbrahim Necmi Dilmen

Muhtelif gazetelerde muharrirlik ve yazı işleri müdürlüğü yapmış, iki ciltlik Edebiyat Tarihi, Türkiyede Tütün Meselesi, Yeni Türkçe Dersleri, Abdülhak Hâmit, Yeni Türk Grameri Üzerinde Bir Kalem Tecrübesi, Yeni Türk Grameri adlı eserlerile bir çok makaleleri, roman tefrikaları yayınlamıştır. 1945 senesinde Ankarada vefat etmiş ve İstanbulda Büyükada mezarlığına gömülmüştür.

DİVİTÇİ İSMAİL PAŞA, İsmail Hakkı [Ölm. 1873] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında kumandanlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Müşirlerdendir. Trabzonda doğmuştur. Askerliğe girerek zeki ve doğru bir adam olduğu için ilerlemiş, 1864 te İşkodra Valisi, dört sene sonra ilâve olarak Üsküp Valisi tayin edilmişti. 1869 da Erzurum Valisi oldu. Sonra azledilerek memleketi olan Trabzona sürüldü. Oradan affedildikten sonra tekrar İşkodra Valiliğine gönderildi. Oradan da Yanyaya Vali olarak orada ölmüştür. Tanınmış hekimlerimizden Doktor Celâl İsmail Paşa bu zatın oğludur. Emin Paşa adile tanılan Alman seyyahı ve serserisi Doktor (Edouard Schitzer) bu İsmail Paşanın himayesile Türkiyede barınmış ve güya Müslüman olarak Emin adını almıştı. İsmail Paşanın ölümünden sonra onun zevcesile evlenerek aileyi Almanyaya götürmüş ve orada Paşadan kalan para ve mücevherleri çalarak kaçmıştı. Bu suretle hem kendine efendilik etmiş olan İsmail Paşanın hatırasına, hem de onun karısile çocuklarına ihanet etmişti.

Divitçi İsmail Paşa

DİYARBAKIRLI SAİT PAŞA [1832 - 1890] — Tanınmış edip ve tarihçilerimizdendir. Diyarbakırın bir çok fikir ve kalem adamı yetiştiren eski bir ailesindendir. Babası Süleyman Nazif Efendi ile Büyük babası İbrahim Cehdi Efendi de edip ve şair idiler. Diyarbakırda doğmuş, orada arapça ve farsça okumuş, sonraları biraz da fransızca öğrenmiştir. Diyarbakır Mektupçuluk Kaleminden devlet hizmetine girmiş, oraya Mektupçu olmuş, sonra da Mirimiran rütbesile Mamuretülâziz, Maraş, Mardin ve Muş Mutasarrıflığında bulunmuştu. 1881 de tekaüt olarak okuyup yazmakla ve bilhassa tarihini telif etmekle meşgul olmuş, fakat 1888 de İkinci Abdülhamit kendisine Rumeli Beylerbeyi rütbesile tekrar Muş Mutasarrıflığını vermişti. Buradan Mardin Mutasarrıflığına gelerek orada ölmüştür.

Diyarbakırlı Sait Paşa

En mühim eseri on ciltlik "Mir'at-ül-İber,, adlı umumî tarihidir ki dokuz cildi basılmıştır. El yazısile olan son cildi de Müze Kütüphanesine oğulları tarafından hediye edilmiştir. Bundan başka edebiyat kaidelerine ait "Nizam-ül-Edep,, , türkçe Hülâsai Mantık, Mir'atı Sıhhat, Nuhbet-ül-Emsal, Tabsırat-ül-İnsan ve Divançei Eş'ar adlı serleri vardır.

Edip ve şairlerimizden Süleyman Nazif ile Faik Âli bu zatın oğullarıdır.

DÜĞÜMLÜ BABA, Hâfız Mustafa [Ölm. 1866] Yüz yıl kadar önce İstanbulda keramet sahibi olduğu sanılarak meşhur olmuş cezbeli bir dervişti. Amasrada doğmuş, medresede okumuş, Hâfız olarak Lâz Ahmet Paşanın imamlığında bulunmuştu. Sonra Nakşbendî tarikatine girerek yavaş yavaş divanemsi bir hal almış. O zamanlar bu türlü dervişlere "meczubu ilâhî,, derlerdi ve kerametlerine inananlar da bulunurdu. Hafız Mustafa Baba, elbisesine ve sarığına eline geçen ip ve bez parçalarını düğümlediği ve böyle düğüm içinde bir kıyafetle gezdiği için Düğümlü Baba diye tanınmıştı. Sultanahmet camii karşısındaki dergâhta gömülüdür. Ölümüne o zamanın bazı şairleri epeyce güzel tarihler söylemişlerdir ki biri şudur:

Alâik ukdesin çözdü Düğümlü kaydı hestiden.

Kemal Paşa bu zat hakkında (Kemalnamei Düğümlü Baba) isimli manzum ve iki ciltlik bir eser yazmış ki basılmamış bir nüshasının Selimiye Kütüphanesinde olduğunu Bursalı Tahir haber veriyor.

DUKAKİNOĞLU AHMET PAŞA [Ölm. 1517] Yavuz Selim devrinin harplerde yararlığile tanınmış Vezirlerindendir. Arnavutluğa yerleşmiş Normandiyalı Le duk Jean isimli bir Prensin soyundan olup Fatih zamanında ve çocukluğunda Osmanlılara sığınarak Müslüman olmuş, kardeşine Mahmut, kendisine Ahmet adı verilmiştir. Kardeşi genç iken ölmüş, Ahmet saray hizmetlerinde ilerliyerek ümera sırasına girmiştir. Çaldıran seferinin başında yirmi bin askerle Sıvas üzerine yürümüş ve Çaldıran muzafferiyetinde yararlıklar göstermiştir.

Bu muharebeden dönüşte ordu Amasyaya geldiği zaman Yeniçerilerin bir isyanına sebep olmak töhmetile Sultan Selim tarafından öldürülmüştür. Dukakinoğlu tasavvufa meraklı ve dervişçe şiirler yazmış bir şairdir. Ahmet Paşanın, Mehmet Paşa isimli bir oğlu da vardır ki Yavuz Selimin damadı olup gerek onun, gerek Kanunî Sultan Süleymanın seferlerinde, Halep ve Mısır Valiliklerinde bulunmuş ve 1554 te İstanbulda ölmüştür.

DUKAKİNOĞLU OSMAN BEY [Ölm. 1603] — On altıncı asır sonlarında tanınmış âlimlerdendir. Dukakinzade Mehmet Paşanın oğludur. İstanbul Kadılığında bulunmuştur. İmamı Siyotî'nin Evveliyat isimli eserini tercüme etmiş ve İstanbul Kadılarının haltercümelerini yazarak: "Ezhar-ül-Cemail fi Vasf-ül-Evail,, adını vermiş ve bunu devrin Padişahı Üçüncü Murada takdim etmiştir. İbni Arapşahın Fakihet-ül-Hulefa adlı eserini de türkçeye ye çevirmiş ve Yazıcızade Mehmet Efendinin Mağarib-üz-Zaman isimli kitabını ihtisar etmiştir.

DÜNDAR BEY [Ölm. 1299] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin amcası ve Ertuğrulun kardeşlerinden biridir. Süleyman Şah 1228 de Halep civarında Caber kalesi yanından geçerken bir kaza ile Fırat nehirine düşerek boğulduğu zaman oğullarından Sungurtekin ile Gündoğdu Orta Asyaya doğru gitmişler, Ertuğrul Beyle küçük kardeşi Dündar bey de Halep taraflarında kalmışlardı. Osman, babası Ertuğrulun yerine aşiretin Beyi olduktan sonra amcası Dündar Bey de Emîrlerden biri sıfatile yeğeninin devlet kurmak işlerine iştirak etmiş ve doksan yaşlarına kadar yaşamıştır. Rivayete göre Dündar Bey büyük kardeşinin ölümünden sonra Beyliğin başına geçmek için gizli ve açık bir takım entrikalar çevirmiş ve ölümüne kadar bundan vazgeçmemiş ve bu yüzden Osman Bey tarafından öldürülmüştür. Bu hadise Köprühisarın zaptına karar verildiği zaman ümera arasında geçen müzakere esnasında olmuştur derler. Gûya Dündar Bey bu seferin şiddetle aleyhinde bulunmuş ve yeğeninin yanında kendi fikrinin tervici uğrunda çok ısrar etmiş. Bunun üzerine Osman Bey de amcasını okla vurarak öldürmüştür. Dündarın mezarı Çakırpınarı ile Köprühisarın arasındadır.

DÜNDAR BEY, Feleküddin [Ölm. 1324] — Hamitoğulları hükûmetinin kurucusu olan Hamit Beyin oğlu ve bu devletin ikinci hükümdarıdır. Bu zat babasından sonra hükûmete geçerek Akdeniz kenarında Antalyaya ve şimalde Denizli ve Germiyan hudutlarına kadar hükûmetini genişletmişti. Eğridir şehrini de merkez yapıp kendi adına nisbetle Felekâbat diye isimlemişti. Fakat memleketi İlhanlıların Anadolu Valisi bulunan ve Emîr Çobanın oğlu olan Demirtaş tarafından istilâ edildi. Kendi de o muharebelerde vuruldu.

Dündar Bey adile Adanada hüküm süren Ramazanoğulları soyundan da bir zat vardır ki on beşinci asır ortalarında yaşamıştır.

DÜRRİ MEHMET EFENDİ [Ölm. 1736] — Birinci Mahmut zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş ve soyundan Dürrîzade unvanile üç Şeyhülislâm yetişmiş olan âlimlerdendir. Ankaralıdır. Müderris olduktan sonra Kazaskerlerden Abdülkadir Efendiye damat olmuş, Halep, Mısır, Mekke ve İstanbul Kadısı, Sonra Anadolu ve Rumeli Kazaskeri olmuştu. Ölümüne yakın yıllarda Şeyhülislâm oldu ve bir buçuk yıl kadar bu makamda kaldı. Hasta olduğu için fetvalarına imza yerine mühür koymasına müsaade edilmişti. Hastalığı arttığı için azledildi ve ziraz sonra ölerek Miskinler mezarlığına gömüldü.

§ Bu zatın oğlu Dürrîzade Mustafa Efendi, Üçüncü Mustafa zamanında üç defada iki yıl Şeyhülislâmlık etmiş ve fıkha dair Dürri Beyza isimli bir eser bırakmıştır. Dürüst ve hakkı sever bir adam olarak tanılan Mustafa Efendi 1774 te ölmüştür.

§ Mustafa Efendinin oğlu Dürrîzade Atâullah Efendi, Birinci Abdülhamit zamanında üç yıl kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, Geliboluda 1784 te ölerek Yazıcızade Mehmet Efendinin mezarı civarına gömülmüştür.

§ Atâullah Efendinin kardeşi, yani Mustafa Efendinin ikinci oğlu Dürrîzade Arif Efendi de bu aileye mensup olduğu, babası ve kardeşi Şeyhülislâm olduğu için çabuk ilerlemiş ve Birinci Abdülhamit devrinde altı ay, Üçüncü Selim zamanında da altı buçuk sene kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, 1810 da ölerek Karacaahmette babasının ve dedesinin yanında gömülmüştür.

DÜŞÜNSEL, Feridun Fikri [Doğ. 1893] — Tanınmış hukukçu Millet Vekillerimizdendir. İstanbulda doğdu. Valiliklerde bulunmuş olan Çemişkezekli Hüseyin Fikri Paşanın torunu ve bazı millî romanlarile tanılan Mehmet Münci Beyin oğludur. Meşhur fikir ve politika adamlarımızdan Lûtfi Fikrinin de yeğenidir. Tefeyyüz Okulunda, Mercan İdadisile, İstanbul Lisesinde okumuş ve İstanbul Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Paris Hukuk Fakültesinde de tahsil ederek "Türkiyede Anayasa Hareketleri,, unvanlı tezile Hukuk doktoru unvanını almıştır. Birinci Cihan harbinde Yedek Subay oldu, Çanakkale ve Filistin muharebelerine Batarya Komutanı sıfatile iştirak etti. 1923 te Büyük Millet Meclisinin ikinci döneminde Dersim Mebusu seçilmişti. Ondan sonra İstanbul Barosunda Avukatlıkla meşgul olmuş ve 1939 da altıncı devrede Bingölden Mellet Vekili seçilmiştir. Meclis Parti Grupu İdare Heyetinde ve Kamutayın bilhassa hukuka ait işlerinde çalışmalarile tanılır.

Feridun Fikri Düşünsel

DÜZMECE MUSTAFA veya Mustafa Çelebi [Ölm. 1421] — Osmanlı tarihlerinin Düzmece veya Düzme dedikleri bu adamın, Yıldırım Bayezidin oğlu Mustafa Çelebi olması ihtimali çok kuvvetlidir. Ankara bozgunundan sonra Mustafa Çelebi de babası Yıldırım Bayezit ile Timurlenge esir düşmüştü. Çelebi Mehmedin saltanatı zamanında "Mustafa Çelebiyim,, iddiasile ortaya çıktı ise de takip olunduğundan Eflâk Beyi Mirçeye sığınmıştı. İzmiroğlu Cüneyt Bey de ona yardım ettiğinden küçük bir ordu meydana getirmişti. Fakat Çelebi Mehmedin takibi üzerine İstanbul İmparatorunun Selânik Valisi bulunan Demetriyus'a sığındı. Çelebi Mehmedin İmparatora yaptığı tazyik üzerine İstanbul İmparatoru, Mustafayı, Padişahın hayatı müddetince mevkuf tutacağına söz vermişti ve buna karşılık olarak kendisine senede üç yüz bin akçe veriliyordu. Çelebi Mehmet ölüp te yerine İkinci Murat geçince İmparatora bu parayı vermek istemedi. Bunun üzerine Rumlar Mustafayı Geliboluya çıkardılar. O da bir takım asker topladı ki aralarında Evrenoszadeler, Orhan Bey vesaire gibi eski kumandanlar da vardı. Bunlara bakılırsa Mustafanın düzme olmadığına hükmetmek lâzım gelir. Düzme veya Çelebi Mustafaya İzmiroğlu Cüneyt Bey de uydu ve onun âdeta Başkumandanı oldu. Rumeli tarafında kuvvet bulan hattâ üzerine İkinci Muradın gönderdiği Bayezit Paşayı da esir ederek Cüneyt Bey elile öldürten Mustafa, Anadolu tarafına geçtiyse de Sultan Muradın Emîrlerinden Mihalzade Mehmet Beyle Ivaz Paşanın tedbirleri sayesinde önce Cüneyt, Efendisini bırakarak kaçmış, kendi de tekrar Rumeli tarafına geçebilmişse de arkasından gelen İkinci Muradın ordusu tarafından ele geçirildi ve Edirne kalesinde asıldı.

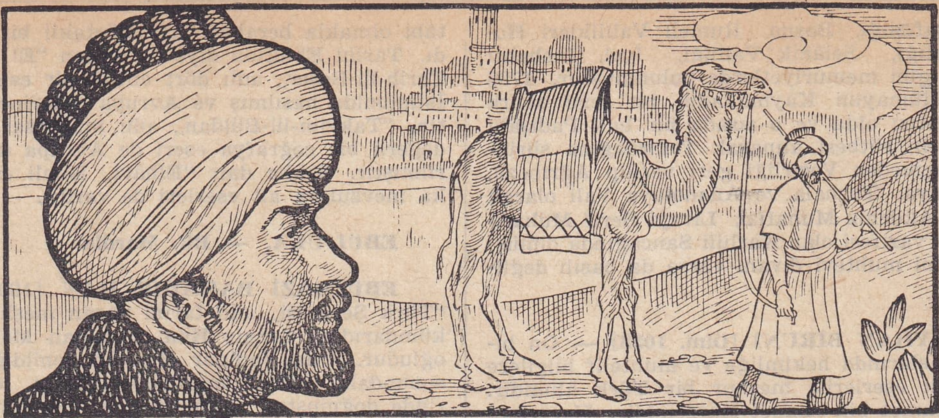

E

EBCİOĞLU, Hikmet Münir [Doğ. 1907] — Tanınmış gazetecilerimizden ve radyo sözcülerimizdendir. İstanbulda doğdu. Harputlu emekli öğretmen Mehmet Ali Ebcioğlunun oğludur. Tahsil hayatında gazeteciliğe ingilizce mütercimliği ile başlamış, fıkra muharrirliği, yazı müdürlüğü etmiş ve bu sıfatlarla Vakıt, Haber, En Son Dakika gazetelerinde çalışmıştır. Yedigün mecmuasında da röportajlar neşretti. İngilizceden kırka yakın roman ve nuvel tercüme etmiş, radyo skeç ve diyaloglarını tertip ve tercüme ve Refik Halit Karayın etraflı bir biyoğrafyasını yazmıştır. İyi konuştuğu için 1942 de Ankara Radyosuna spiker olarak alındı ve Basın - Yayın Umum Müdürlüğünün kültür ve havadis filmlerinde konuştu, bir müddet sonra Radyonun başspikeri oldu. Bu işte bulunmakla beraber gazetecilikle de ilgisini kesmemekte, kitap tercüme ve telifine de devam etmektedir.

Hikmet Münir

EBEZADE ABDULLAH EFENDİ [Ölm. 1714] Üçüncü Sultan Ahmet zamanında iki defa Şeyhülislâmlıkta bulunmuş bir zattır. Kadılardan Anadolulu Mustafa Efendinin oğludur. Annesi Dördüncü Mehmedin ebesi olduğu için kendisine ve kendinden sonraki soyuna Ebezade denmiştir. Kadılık pâyelerini aldıktan, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri de olduktan sonra bir aralık Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin tesirile Kıbrısa, sonra Bursaya sürülmüştü. 1707 ve 1712 tarihlerinde iki defa Şeyhülislâm olmuş, birincide iki buçuk yıl, ikincisinde on üç ay bu makamda kalmıştır. İsveç Kralı Demirbaş Şarlın İstanbuldan çıkarılmasına sebep olduğu için azledilmiş ve Trabzona sürgüne gönderilirken yolda gemi batarak boğulmuştur.

EBUBEKİR HAZIM — Bk. Tepeyran.

EBUBEKİR RÂZİ — Bk. Kâni.

EBUBEKİR RÂZİ [854 - 932] — Doğunun Türk soyundan gelme en büyük hekimlerindendir. Eserlerini arapça yazdığı için soyu arap sanılan bu zat, kitapları lâtinceye çevrilerek uzun zaman Avrupa Üniversitelerinde okunmuş ve tıp âleminde bir çok keşiflerde bulunmuş bir Türk zekâsıdır. Horasanın Rey şehrinde doğmuştur. Asıl adı Mehmet olup künyesi Mehmet Ebubekir bin Zekeriyadır. Tahsil için Irak, Şam, Mısır ve Endülüste seyahat etmiş ve uzun zaman Reyde ve Bağdatta hastane ve tımarhane başhekimliği yapmıştır.

Kimya, felsefe, matematik ve astronomi ile hekimlikte zamanına göre derin bir bilgisi olduğunu eserleri gösterir. Çiçek ve kızamık hastalıkları hakkında ilk tetkiklerde bulunan odur ve çiçek hastalığı hakkında yazdığı eserler lâtinceye ve fransızcaya çevrilmiş, bu hastalıkları o kitaplarda gayet doğru olarak tarif etmiştir. Séton yani Kaytan yakısını bulan, sektelerde hacamatı kullanan, hummalarda soğuk suyu ilk tatbik eden Râzîdir. Eserlerinin en meşhuru (El-Hâvî) isimli ve otuz ciltlik bir tababet ansiklopedisidir. Bundan başka (El - Câmi), (El - Mansuri) ve (El - Nâfi) gibi büyük eserleri vardır. Başka bahislere ait de pek çok eser yazmıştır.

Mantığa medhal makamında İsagoci, arzın yuvarlaklığını, güneşten küçük ve aydan büyük olduğunu anlatan (Kitabı Heyet - ül-Avalim) isimli eseri de meşhurdur. Bu büyük adamın ömrünün sonlarına doğru kör olduğu, fakir düştüğü, hattâ boşamağa mecbur kaldığı karısının nikâh bedelini veremediği için hapse bile girdiği rivayet edilir. Avrupalılar onu Râzî diye tanıdıkları gibi Rasis yahut Rhazès şeklinde de yazarlar. Araplar da ona "Şarkın Calinos,, u derler.

EBUBEKİR SAMİ PAŞA [Ölm. 1813] — Birinci Abdülhamit devri Vezirlerinden ve o zamanın değerli tanınmış şairlerindendir. Ağrıboz'da doğmuştur. Ağrıbozlu İbrahim Paşanın oğludur. Kapıcıbaşılık, Sipahiler Ağalığı gibi vazifelerde bulunduktan sonra 1786 da Karadeniz Kaptanı ve bir yıl sonra Vezir rütbesile Mora Valisi olmuş,

Varna Muhafızlığı, Bosna, Rumeli Valilikleri Hotin Muhafızlığı, Selânik Valiliği, İçel, İnebahtı Muhafızlığı gibi memuriyetlerde bulunmuştur. 1796 da Rikâbı Hümayun Kaymakamı, bir sene sonra Boğaz Muhafızı oldu ve o sırada bir hali Padişahı kızdırdığı için rütbesi alınarak Tekirdağına sürüldü. Çok geçmeden Vezirliği geri verilip Ağrıboza, sonra Bosnaya, Turhala ve Anadoluya Vali olarak gönderildi. Akdeniz Muhafızı, Livayi Şerif Muhafızı oldu. Son vazifesi olan Karlıili Sancağında ölmüştür. Şiirlerini muhtevi divanı varsa da basılı değildir.

EBUREYHAN BİRUNÎ [ölm. 1038] — On birinci asır başlarında hekimliğe ve muhtelif bilgilere dair bir çok eserlerile meşhur bir Türk âlimidir. Künyesi Mehmet bin Ahmet Harzemîdir. Harzemin Birun kasabasında doğduğu için Birunî ve Harzemî diye anılır. Sevük Tekin denilen Türk hükümdar soyuna mensuptur. Bağdatta okumuş, Sevük Tekinoğullarının Hindistanda bir takım yerleri almaları üzerine oraya gitmiş, Hint dilini de öğrenerek Hint ve Yunan âlimlerinin matematiğe, tabiî ilimlere, astronomi, coğrafyaya ve hekimliğe ait bilgilerini de elde etmiştir. İbni Sina ile ayni asırda yaşamışlar ve bu iki Türk âlimi arasında ilim bahislerine dair mektuplaşmalar olmuştur ki Birunlu bunların bazısını da bir kitap halinde yazmıştır. Seyahat ettiği yerlerin tul ve arzlarını tayin ederek Doğunun coğrafyasına hizmet etmiş, hekimlikte olduğu gibi matematiğe ve astronomiye dair mühim eserler bırakmıştır.

Doktor Profesör Süheyl Ünverin bu zat hakkında etraflıca tetkikleri vardır. Ebu Reyhan, "Kitab-üs-Saydele fit-Tıp,, adlı eserinin başlangıcında Türk dili hakkında çok dikkate lâyık fikirler söylemiştir. Arapçanın ilim dili olamıyacağını, farsçanın da buna lâyık olmadığını ve ilimler türkçe yazılabilseydi terakkinin hayreti calbedeceğini iddia etmiş ve ilim dili olarak arapçayı kullanmak zorunda kalmasından şikâyet eylemiştir. Yunancadan arapçaya çevrilen kitapların fennî değerlerini kaybettiklerini, isimleri ve ilim terimlerini doğru yazmağa imkân olmadığını misallerile anlatmak suretile Arap harflerinin de aleyhinde bulunmuştur. Bundan on asır kadar önce böyle şeyleri düşünebilmiş olan bu Türk zekâsı hakikaten bizce daha iyi tanılmağa lâyıktır.

EBÜLFADIL MEHMET EFENDİ [ölm. 1563] On altıncı asırda, Yavuz Selim, Kanunî Süleyman zamanlarında yaşamış, tarihe ait eserlerile ve şiirlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. (İdrisi Bitlisî) nin oğludur. Defterdarlık gibi zamanının mühim vazifelerinde bulunmuştur. Tophane civarında kendi yaptırdığı camiin yanında gömülüdür. Türkçe bir umumî tarih yazmış, babasının "Heşt Behişt,, adlı Osmanlı tarihine zeyl yani ek yapmıştır. (Tarihi Vassaf) ı hülâsa olarak tercüme etmiş, Hâfız divanına bir nazire meydana getirmiş, hekimliğe ait "Zahire,, isimli bir eseri türkçeye çevirmiştir. Yavuz Selimin İstanbula nasıl girdiğini, nasıl tahta çıktığını anlatan "Kudumiye,, adlı bir risalesi vardır.

EBÜLFİDA (Melik Müeyyet) İmadüddin İsmail [1273 - 1323]— Doğunun tarih ve coğrafya bakımından en değerli eserlerini meydana getiren soyca Türk, dilce Arap bir hükümdardır ki hükümdarlığından ziyade âlim olmakla meşhurdur. Ailesi Moğolların hücumundan dolayı Hamadan Şama göçmüş ve Ebülfida orada doğmuştur. Melik Nâsırın Moğollarla muharebelerinde yararlıklar gösterdiği için Ebülfidaya önce Melik Salih, sonra Melik Müeyyet unvanı verilmişti. "Mısır Eyyubî,, lerine tâbi olmakla beraber yarı müstakil bir hükümdardı. Tarihi Ebülfida diye de anılan "El Muhtasar fi Tarih-ül-Beşer,, adlı dört ciltlik bir eseri vardır ki İstanbulda basılmış ve Avrupa dillerine de geçmiştir. "Takvim-ül-Büldan,, adlı muhtasar, fakat çok değerli bir coğrafya eseri de Avrupa dillerine çevrilmiştir. Fıkha dair "Elhâvi,, isimli eseri ve başka mevzulara ait eserleri de vardır.

EBÜL'ULA, — **Bk. Mardin.**

EBÜLGAZİ BAHADIR HAN [1605 - 1665] — "Türk Şeceresi,, adlı tarihi yazan meşhur Hive hükümdarıdır. Cengiz Han soyundan Mehmet Hanın oğludur. Ona Yadigâr Han da denildiğini eserinin sonundaki haltercümesinde anlatır. Örgenç şehrinde doğmuştur. Annesinin adı da Mihir Banudur. İsfendiyarın 1623 te ölümü üzerine Hive Hanlığına seçilmiş 1643 tarihine kadar Hanlıkta bulunduktan sonra hükûmeti oğlu Ebu Muzaffer'e bırakarak son yıllarını okuyup yazmakla geçirmiştir. "Türk Şeceresi,, önce almanca ve fransızcaya tercüme edilmişti. Doktor Rıza Nur tarafından da Çağatay lehçesinden bizim Türkçemize çevrilerek 1925 te basıldı. Yine Hive Hanlarından Ebülgazi unvanlı iki zat daha vardır ki ikinci ve üçüncü diye tanılırlar.

EBUİSHAK İSMAİL EFENDİ [ölm. 1724] — Üçüncü Ahmet zamanında Şeyhülislâm olan âlimlerdendir. Kazasker Alâiyeli İbrahim Efendinin oğludur. Müderris, Mektupçu, Tezkereci olmuş sonra Bursa, Mekke, Mısır ve İstanbul Kadısı, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri rütbelerini almıştı. Şeyhülislâmlığı bir yıl, dört ay sürmüş ve azlinden sonra kendisi Sinoba sürgün gönderilmişti. Affedilip İstanbula dönüşünde ölmüştür. Sultanselim civarında mesçit, mektep ve teferruatı gibi hayratı vardır. Şiirleri de varmış ve onlarda Naîm mahlâsını kullanırmış. Oğulları İshak ve Esat Efendiler de Şeyhülislâm olmuşlardır.

EBUSAİT MEHMET EFENDİ, Esadefendizade [1594 - 1662] — Sultan İbrahim ile Dördüncü Mehmet zamanlarında üç defa Şeyhülislâmlık etmiş âlim ve şairlerdendir. Meşhur "Tac-üt-Tevarih,, sahibi Hoca Sededdin Efendinin torunu ve Şeyhülislâm Esat Efendinin oğludur. Ailesinin nüfuz ve serveti yüzünden medrese tahsilini iyi görmekle beraber o zamanki ilmiye rütbelerini de çabuk elde ederek ilk defa 1643 te Yahya Efendinin yerine Şeyhülislâm oldu ve iki yıl sonra azledildi. İkinci defa 1650 de Şeyhülislâm olduğu zaman Kösem Sultan ile Turhan Sultanın nüfuz mücadelesinde, kanlı Yeniçeri ihtilâllerinde hazır bulundu. Bu sırada İstanbul Kadılığından mazul birile kavgaları haysiyetini kırdığı için ulemanın ısrarile azledildi. 1655 te İbşir Paşa Sadrazam olunca o da üçüncü defa Şeyhülislâm oldu. Sipahi isyanında konağını Yeniçeriler yağma ettiler ve İbşir Paşa ile birlikte onun da başını istediler.

Geliboluya sürülmekle yakayı kurtarmıştır. Sonraları Mekke ve Şam Kadılıklarında bulundu. Konya Kadılığından tekrar İstanbula gelebildiyse de teşebbüslerine rağmen iktidar mevkiine geçmeğe artık muvaffak olamadı. Türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. Oğlu Feyzullah Efendi de sonraları Şeyhülislâm olmuştur.

EBÜSSUUT EFENDİ, Mehmet [1491 - 1575] — Kanunî Süleyman ve İkinci Selim zamanlarında yirmi yedi yıl kadar Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, devrinin en büyük din âlimlerinden biridir. Babası Şeyh Muhiddin Mustafa İmadiyeli olduğu için ona da İmadî diyenler vardır. İstanbul civarında Müder-

ris köyünde doğdu. Babasından, zamanının âlimlerinden, bilhassa büyük İslâm âlimi Şeyhülislâm İbni Kemalden okuduktan sonra Müderris olmuş, Bursa ve İstanbul Kadısı, Rumeli Kazaskeri ve 1548 de Şeyhülislâm olmuştur. Kanunî Süleyman zamanında yirmi ikiye ve İkinci Selim zamanında altı yıla yakın bu makamda bulundu. Seksen dört yaşında ölerek Eyüp civarında yaptırdığı mektebin yanına gömüldü. Osmanlı Şeyhülislâmları içinde şahsiyet ve ilmile en mühim olanlardan biridir. İrşad-ül-Akliselim adlı bir Kuran tefsiri ile fetvaları meşhurdur. Ahlâk ve fazileti bir mesel olacak derecede şöhret bulmuştur. Ölümünde Mekke ve Medine halkı ayrıca cenaze namazı kılmışlardı.

Ebüssuut Efendi

Üsküpte bir camii, İstanbulda bir hamamı vardır ve İstanbulun meşhur caddelerinden biri onun adını taşır. Türkçe şiirleri düzgün ve kuvvetli olduğu gibi arapça şiirleri de Arap edebiyatının en muvaffakıyetli eserlerinden sayılırmış.

EBÜZZİYA TEVFİK [1849 - 1913] — Şinasi - Kemal devrine mensup ediplerimizden, değerli gazeteci ve matbaacılarımızdandır. İlk oğlu Ziya'ya nisbetle Ebüzziya unvanını alan Tevfik Bey, İstanbulda doğmuştur. Ailesi konyanın Koçhisar Kasabasından olup babası Kâmil Efendi, Tevfik doğmadan nöce İstanbula göçmüştü. Ebüzziya, gençliğinde Şinasi ve Namık Kemal ile tanışmış ve onlar kadar dürüst ve güzel yazmayı elde etmiştir. Fransızcayı da öğrenerek ve bir müddet Avrupada bulunarak Garbın terakkilerinden istifade etmiş, kitapçılığa ve matbaacılığa merak edip mümtaz zevki ve titizliği sayesinde bizde matbaacılığı, bugün hâlâ İran ve Afganda örneğini gördüğümüz iptidailikten kurtarmıştır. İkinci Abdülhamit zamanında Şûrayı Devlet Azalığında, Sanayi Mektebi Müdürlüğünde bulunmuş, (Mecmuai Ebüzziya) adlı dergisile Kütüphanei Ebüzziya unvanı altındaki küçük ve çoğu o zaman için pek faydalı olan kitapları, (Nevsali Marifet) isimli nefis yıllıkları ve yine her biri bir sanat eseri olan (Takvimi Ebüzziya) ları ve (Rebii Marifet) leri o zaman neşretmişti.

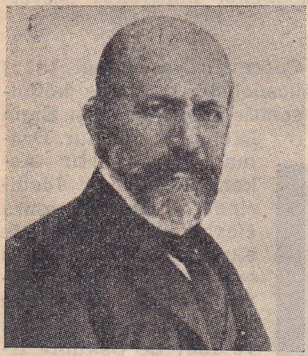
Ebüzziya Tevfik

Fakat İstibdat hükûmeti bu hür fikirli mümtaz edibi arkadaşı Namık Kemal gibi susturmak istedi. Onu önce Radosa, sonra Konyaya sürdüler. 1908 İnkılâbından sonra Konyadan İstanbula dönebilen Ebüzziya, o zaman açılan Meclise Antalya Millet Vekili seçildi. Bir taraftan da matbaasını tekrar kurarak üstadı Şinasinin gazetesi olan (Tasviri Efkâr) ı yeniden çıkarmaya başladı.

Ebüzziya gerek oradaki makalelerinde, gerek muhtelif eserlerinde kültürü kuvvetli, mükemmel bir muharrir ve mümtaz bir memleket adamı olduğunu göstermiştir. Muhtelif zevat tarafından yazılan veya tercüme suretile meydana getirilen (Ebüzziya Kütüphanesi) 120 kadar kitabı ihtiva eder.

Onun doğrudan doğruya kendi tarafından yazılan eserlerinden başlıcası (Nümunei Edebiyatı Osmaniye), (Ne Hakkında Tetebbuat), (Milleti İsrailiye), (İbni Sina), (Ezop), (Nef'î), (Napoléon), (Sürurii Müverrih), (Gütenberg), (Buffon), (Franklen), (Diyojen), (Yeni Osmanlılar) isimlerini taşırlar. Şinasi ile müşterek (Durubu emsali Osmaniye) adında faydalı ve emekli bir eseri daha vardır.

Bundan başka (Lûgati Ebüzziya) ismile başladığı mühim bir eseri de (F) harfine kadar yazmıştır. (Mecmuai Ebüzziya) 1879 da kurulmuş, memleketimizde o zamana kadar en çok devam etmiştir. Gerek yazılışı, gerek mevzuları bakımından da çok faydalı olmuştur. Ebüzziyanın zevkile basılan her eser bugün bile örneği nadir olan nefasettedir. Oğulları Ziya ve Talhadan sonra Velit de çok değerli gazetecilerimizdendir.

EBÜZZİYA, Velit [1884 - 1945] — Tanınmış ve değerli gazetecilerimizdendir. Ebüzziya Tevfik'in üçüncü oğludur. İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesinde okurken babasının Konyaya sürülmesi sırasında mektepten çıkarılmış ve orta tahsilini Sen Benuva Fransız Lisesinde tamamlıyarak Hukuka girmiştir. 1908 Meşrutiyetinin ilânı üzerine Fransaya giderek hukuk tahsilini Pariste bitirmiş ve oradaki Siyasî İlimler Mektebinden de diploma almıştı. İstanbula döndükten sonra babasının yanında gazeteciliğe başladı. 1913 te babasının ölümü üzerine gazeteyi 1918 e kadar büyük kardeşi Talha ile birlikte çıkarmıştır. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde İstanbul işgal edilince Velit, millet ve memleket uğrundaki ateşli yazılarından dolayı Maltaya sürülmüş ve Anadolu zaferinden sonra memleket davası uğrundaki hizmetrinden dolayı kendisine İstiklâl Madalyası da verilmişti. Cümhuriyetin ilânından bir müddet sonra yalnız matbaasile uğraşarak gazetecilikten çekilmişti. Fakat 1940 ta kardeşinin oğlu Ziyat'la tekrar Tasviri Efkâr'ı neşre başladı. Ölümünden biraz önce de "Fen ve Sanat Ansiklopedisi,, adlı bir eser de çıkarmaya başlamıştı.

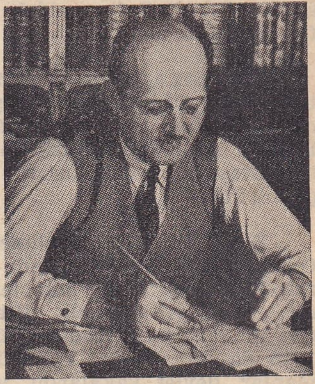
Velit Ebüzziya

Alışkanlıklarına bağlı ve muhafazakâr bir mizaçta olmakla beraber çok samimî ve dürüst, millet ve memleket için faydalı ve fedakâr olmaya hazır bir meslek ve memleket adamı idi.

ECE BEY — On dördüncü asır başlarında ve Orhan Bey zamanında yaşamış meşhur bir Türk komutanıdır. Karesi Emiri Aclan Beyin adamlarından iken Evrenos Beyle Orhanın yanına gelmiş ve Osmanlı Emîrlerinden olmuştu. Süleyman Paşa ile Anadoludan Rumeliye geçenler arasında Ece Beyin de adı anılır. Bolayır civarını, ondan sonra Gelibolu ile etrafını arkadaşlarile birlikte alan odur. Geliboluda gömülüdür.

ECE KERİMAN HÂLİS [Doğ. 1913] — 1932 de Dünya Güzeli seçilen Türk kızıdır. Tüccardan Hâlis Ecenin kızı olup İstanbulda doğmuştur. Annesinin adı Ferhundedir. İlk tahsilini evinde görmüş, Feyziye Okulunda orta tahsilini bitirmiştir. (Cumhuriyet) gazetesinin teşebbüsile 1932 de yapılan güzellik müsabakasında birinciliği kazanıp Türkiye Güzeli ilân edildikten sonra Avrupada milletlerarası güzellik müsabakasına iştirak için babasile Belçikaya gitti ve Spa şehrinde yapılan müsabakada yirmi sekiz milletin seçtiği güzel kızlar arasında birinciliği kazandı ve Dünya Güzeli ilân edildi. Ece adını da ona Ebedî Şef Atatürk vermiştir. Güzelliğile Avrupada milleti ve memleketi için propaganda yapmış olan Keriman Ece ciddî terbiyesi ve temiz seciyesile de iyi tesir bırakmıştır. İstanbula döndüğü zaman âdeta hükümdarlar gibi karşılanan Dünya Güzellik Kraliçesi 1934 te Mısıra yine babasile seyahat etmiş ve orada da (Meliket-ül-Cemal) diye karşılanmıştı. Ece ondan sonra evlenerek iyi bir aile kadını sıfatile Ebedî Şeften aldığı adın haysiyet ve şerefini korumuştur.

Keriman Hâlis

EDEBALİ, Şeyh [Ölm. 1325] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin kayınbabası ve zamanının din ilimlerinde tanınmış bir âlimi ve Şeyhtir. Osman Bey bu zatın kızı Malhatun'u almış ve Orhan Bey bu birleşmeden doğmuştur. Şeyh Edebalî Bilecikte gömülüdür.

EDİP EFENDİ, Mehmet Emin [Ölm. 1801] — On sekizinci asır sonlarında Vakanüvislik ve Teşrifatçılık etmiş kalem sahiplerinden ve tarihçilerdendir. Ali Beyin oğludur. Rikâbı Hümayun Teşrifatçısı idi. Birinci Abdülhamidin son zamanlarında 1786 da İstanbulda Vakanüvis Vekili oldu. O zamanlar devlet vakalarını yazanlar muharebelerde Serdarlarla birlikte bulunurlardı. Rusya ve Avusturya ile muharebe çıkmış ve Serdarı Ekremlik vazifesine Koca Yusuf Paşa tayin edilmişti. Asıl Vakanüvis olan Enverî Efendi ordu ile beraber gitti ve Edip Efendi, İstanbul vakalarını zaptetmek üzere merkezde kaldı. Onun (Tarihi Edip) adile yazdığı vakalar 1786 dan başlar.

EDİP EFENDİ, İbrahim [1832 - 1888] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında mühim devlet işlerinde ve Maliye Nazırlığında bulunmuş adamlarımızdandır. İshak Nureddin Efendinin oğludur. Maliyeden yetişti. Maliye Müsteşarlığında, Şûrayı Devlet Âzalığında, Defteri Hakani Nazırlığile Divanı Muhasebat Reisliğinde bulunmuş, iki defa bir kaç ay Maliye Nazırlığı da etmiştir. Rüsumat Emini iken ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür.

EDİP HARABÎ, Ahmet [1835 - 1916] — Tanınmış Bektaşi şairlerdendir. İstanbulludur. Birik kâtiplerinden ve Bektaşi Şeyh ve şairlerinden Mehmet Ali Hilmi Babanın müntesiplerindendir. Hece ve aruz vezinlerile Bektaşilik inanışlarını söyliyen pek çok nefesleri vardır ve basılmıştır.

EGELİ, Münir Hayri [Doğ. 1902] — Tanınmış sanatkârlardan ve muharrirlerdendir. İstanbulda doğdu. Eski Mutasarrıflardan Hayri Beyin oğludur. İstanbul Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra Pariste Sorbonne Üniversitesinde okumuş, tiyatro dekoratörlüğü ve heykel atölyelerinde de çalışmıştır. Memlekete döndükten sonra 17 yıl kadar öğretmenlik, müdürlük, müfettişlik ve maarif müdürlüğü yaptıktan sonra 1930 da Ankara İsmetpaşa Kız Enstitüsünün ilk müdürü oldu. 1933 te Atatürkün en benziyen heykelini yaptığı için mükâfatlandırılmıştır. Türkiyenin muhtelif yerlerinde küçük, büyük 64 heykel ve âbide yaptı 1933 te musikili Sel piyesile tiyatro işine girmiş, Halkevlerinin kuruluşunda temsil işlerini idare etmiştir. İran Şehinşahının Atatürkü ziyaretinde oynanan Özsoy adlı bir millî opera meydana getirmişti. Tiyatro tetkikleri için Almanya, İtalya ve Rusyaya gönderilmiş ve şimdi Konservatuvar olan Temsil Akademisinin ilk Müdürlüğünü de yapmıştır.

Münir Hayri Egeli

Muhtelif piyesleri, bilhassa çocuk piyeslerile çocuk şiirleri ve dört yıl kadar idare ettiği (Çocuk Dergisi) nde çocuklara ait bir çok yazıları vardır. Beynelmilel Kömür Sergisi ve Cümhuriyet Nafia Sergisi gibi bir takım sergileri tanzim etmiş, Parti, Halkevleri ve muhtelif müesseseler hesabına 15 kadar kültür filmi çevirmiştir.

Atatürkün emrile Mimar Sinanın simasını tesbit eden madalyonu, Paris salonunda teşhir edilmiş olan Zeybek heykelini, bir kısım gümüş paralarımızın resmile İzmir Kültürparktaki büyük Endüstri heykelini yapmıştır. Son zamanlarda Uryan Efe adile bir seri orijinal memleket hikâyeleri neşretmiştir.

EĞİLMEZ, General Cafer Tayyar [Doğ. 1877] Çanakkalede ve Millî Mücadelede tanınmış komutanlarımızdandır. Plevne şehitlerinden Yüzbaşı Emin Efendinin oğludur. Drama ve Manastır Askerî Rüştiye ve İdadisinde okuduktan sonra Harbiyeden 1903 te Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Rumeli komite müsademelerinde staj devresini geçirdi ve 1907 de Üsküpte İttihat ve Terakki merkezini kuranlar arasında bulundu. 1909 da Aydın eşkiya takibi Komutanlığına, bir yıl sonra Erkânıharbiye Üçüncü Şubesine, 1910 da Kosva Mürettep Kolordu Erkânıharbiyesine memur edilmiştir. Muhtelif müsademelerdeki hizmetinden sonra Binbaşı iken İpek Mutasarrıf ve Komutanı oldu. Malısör kıyamını bastırdıktan sonra İstanbula Umumî Erkânıharbiyeye tayin edilmiş, Balkan Harbinde de 16 ncı Kolordu Erkânıharbiye Reisi sıfatile Vize muharebelerinde bulunmuştur. Sonra Arnavutluktaki Garp Ordusuna, 1913 te Üsküdar Komutanlığına ve İzmirdeki Dördüncü Kolordu Erkânıharpliğine tayin edildi. 1914 te Kaymakam olarak Birinci Ordu Bi-

General Cafer Tayyar

rinci Fırka Komutanı sıfatile Çanakkale muharebelerine girmiştir.

En çetin zamanlarda ve en ileri mevzilerde çalışarak Çanakkaleyi korumakta mühim âmillerden biri olan bu fırka komutanını 1915 te "Edebî Heyet,, ile Çanakkale muharebe sahalarını dolaştığımız zaman vazife başında tanımıştım. O yıl Miralay (Albay) olan Cafer Tayyar Eğilmez, İngilizlerin yarımadayı tahliyelerine kadar bu cephede bulundu. Sonra Rus cephesinde İkinci, daha sonra 18 inci Kolordu Komutanlıklarında harbetti. İstanbulda Birinci Kolordu Komutanlığını da yaptı.

Cihan Harbi mütarekesinde Trakyada idi ve Millî Mücadelenin Trakya hareketlerini idare etti ve cephenin sukutu üzerine esir düştü. Birinci ve ikinci Büyük Millet Meclisinde Trakya Millet Vekili seçilmiş ve bu sırada Birinci Kolordu Komutanı olmuş ve Generalliğe yükselmiştir. Nasturî tedibi vazifesini bitirdikten sonra 1924 te ordudan ayrılmış ve 1928 de emekliye ayrılmıştır. Mecliste liderleri General Kâzım Karabekir olan Cümhuriyet Terakkiperver Fırkasına mensuptu.

EKBER ŞAH I., Celâleddin Mehmet [1542 - 1605] — Hindistan büyük Türk - Moğol İmparatorluğunun en kuvvetli bir hükümdarıdır. Babür Şahın torunu ve Hümayun Şahın oğlu olup babasının ölümünden sonra on dört yaşında iken tahta geçmişti. Devleti ilk yıllarda Vezir Bayram Han idare etti. Bir zaman da saray kadınlarının tesiri altında kaldı. Yirmi, yirmi beş yaşlarında devleti kendi başına ve büyük bir zekâ ile idareye başladı. Memleketin bazı yerlerindeki fesatlar bastırıldı. Gücerat, Bingale, Kişmir ve Sint gibi bir çok yerler alınarak hemen bütün Hindistan - Afganistan da dahil olduğu halde - İmparatorluk hudutları içine girdi.

Ekber Şah I.

Ekber Şah, bir çok şehirler, kasabalar kurmuş ve memleketi umran ile süslemiştir. İdare ve maliye işlerine dair de sağlam kanunlar yaptı. Budîler arasındaki dul kadınların yakılması âdetini kaldırdı. Batıl inanışları ve din ayrılığı yüzünden çarpışmaları gidermek için uğraştı. Hindistandaki bütün dinleri tetkik etmiş, yeni bir mezhep, hattâ yeni bir din kurmayı düşünmüştü. Bunun adına "Tevhidi İlâhî,, diyordu. Veziri Ebülfadil, Ekber Şahın "Ekbername,, adile mükemmel bir tarihini yazmıştır. Hindistanın coğrafya ve istatistiğine dair "Ayine-i Ekberî,, adlı bir kitap da meydana getirmiştir.

Elli yıla yakın büyük bir kudretle hüküm süren Ekber Şah, Agra civarında Sekendere karyesinde gömülüdür, oğlu tarafından mezarına sanatlı bir türbe yaptırılmıştır.

EKBER ŞAH II., Muinüddin Mehmet [1759 - 1837] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorluğunun son hükümdarlarındandır. Şahı Âlemin oğludur. Babası İngilizlerden maaş alarak hükümdarlık yapmıştı. Onun ölümü üzerine 1806 da bir İngiliz memuru gibi tahta geçti. Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu İmparatorların sonuncusu olmuştur. Çünkü onun zamanında İngilizler Sipahi isyanını bahane ederek memleketin idaresini büsbütün ellerine aldılar.

EKREM, Recaizade Mahmut [1846 - 1913] — On dokuzuncu asır sonlarında edebiyatımızın yenileşmesinde büyük hizmetleri olan edip ve şairlerimizdendir. Takvimi Vekayi Nazırı ediplerden Recai Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuştur. Bayezit Rüştiyesile (Mektebi İrfan) da okuduktan sonra Harbiye İdadisine girmişse de Harbiyeye geçmeden askerlikten ayrılarak Hariciye Mektupçu Kalemine verilmiş, fransızcayı orada öğrenmiş ve Namık Kemal ile tanışarak edebiyata heves etmiştir. 1868 de Midhat Paşa Şûrayı Devlet Reisi iken henüz 22 yaşında bulunan Ekremi Şûrayı Devlet âza muavinliğine tayin etmiştir.

Recaizade Ekrem

Ekrem Bey, ne üstadı Kemal gibi coşkun bir vatan edibi, ne de arkadaşı Hâmit gibi mustesna bir şairdir. Onun edebiyatımıza hizmeti zamanına göre büyük bir yenilik taşıyan (Talimi Edebiyat) adlı kitabiledir. Sonraları Şûrayı Devlet âzası ve rütbesi de Bâlâ olan Ekrem Bey ayni zamanda Galatasaray Lisesile Mülkiye Mektebinde de edebiyat okutmuştu. Ona (Üstat Ekrem) lâkabının verilmesi bu derslerinden ve bahsettiğimiz kitabından dolayıdır. Gençleri yeni ve hür fikirlerle yetiştiren Ekremin bu dersleri nihayet İkinci Abdülhamit idaresince hoş görülmemiş ve Üstat, yalnız Şûrayı Devletteki işine münhasır kalmıştı. (Serveti Fünun) da toplanan gençlerin başında da o bulunuyor ve Muallim Naci gibi edebiyat muhafazakârlarile uğraşıyordu. Saltanat idaresi o mecmuanın da edebî faaliyetini bir zaman sonra susturdu.

1908 İnkılâbı olunca Ekrem Bey önce Evkaf, sonra Maarif Nazırı ve Ayan Âzası olmuştu. Göksu kabristanında oğlu Nijadın yanında gömülüdür.

Manzum eserleri Nağmei Seher, Yadigâri Şebap, Naçiz, Pejmürde, Şemsâ isimli küçük risalelerle 3 kısımdan mürekkep olan (Zemzeme) leridir ve bunlardan en esaslısı bu sonuncu eserdir.

Mensur eserleri (Müntehabat Mecmuası), (Mes Prisons tercümesi), (Takrizat), (Tefekkür) ve iki ciltten mürekkep (Nijadı Ekrem) dir ki bu eserlerin en muvaffakıyetlisi içinde pek güzel manzumeler de bulunan (Nijadı Ekrem) dir.

Hikâye ve tiyatro mahiyetinde (Afife, Anjelik, Atala, Çok Bilen Çok Yanılır, Muhsin Bey, Araba Sevdası) isimli eserleri vardır ki Ekrem Beye göre öyle pek değerli eserler sayılamazlar.

(Talimi Edebiyat) ından başka edebî tetkik ve tenkit mahiyetinde (Kudemadan Birkaç Şair) ve (Takdiri Elhan) isimli iki küçük eseri daha vardır ki Edebî bilgisinin kuvvetli delillerindendir. Büyük veya küçük kıtada bütün manzum ve mensur eserleri yirmi üç tanedir. Tanınmış ediplerimizden Ercüment Ekrem Talu, bu zatın oğludur.

EKREM, Kemalzade Ali Ekrem Bolayır - A. Nadir [1867 - 1937] — Tanınmış edip ve şairlerimizdendir. Namık Kemalin oğludur. İstanbulda doğdu. Bir sene Fatih Askerî Rüştiyesinde okumuş, hususî hocalardan arapça, farsça ve fransızca öğrenmiştir. Namık Kemalin ölümünden sonra 1888 de İkinci Abdülhamit onu Mabeyn Kâtipliğine tayin etmişti. Orada on sekiz sene bulunmuştur. 1906 da Kudüs Mutasarrıfı, 1908 de Akdeniz Adaları

Valisi oldu. Bir yıl sonra tensikatta Valilikten çıkarılmış, 1910 da Darülfünun edebiyat tarihi ve İstanbul Lisesi Edebiyat muallimi olmuştu. 1912 de ikinci defa Rodos Valiliğine gönderildi. Yunan istilâsında esir olmuş ve memlekete dönüşünde Darülfünunda önce edebiyat tarihi, sonra metinler şerhi Müderrisi olmuştu. Üniversitenin kuruluşunda buradan açığa çıkarılarak Halıcıoğlu Askerî Lisesi Edebiyat muallimliğini yaptı. Son zamanlarında maişetçe güçlüklere uğramıştı. Şiire henüz çocukluğunda başlamış, Resimli Gazete, Mirsat, Maarif mecmualarında, Serveti Fünun'da sonra Malûmat'ta şiirlerini neşretmişti. En başlıca şiir mecmuası (Zılâli İlham) adını taşır. Bundan başka Ruhu Kemal, Baria, Anavatan, Ordunun Defteri, Lisanı Osmanî, Şiir Demeti, Namık Kemal, Recaizade Ekrem adlı kitap ve risaleleri basılmıştır. Taine'in (Sanat Felsefesi) tercümesi, Mesaliki Edebiye, Estetik, Tiyatro Tarihi ve Felsefesi, Usulü Kitabet Dersleri, Tâir-i İlâhî adlı eserler de yazmıştır. Ali Ekrem, hayli kuvvetli ve güzel şiirleri yanında çocukça ve boş sözleri de bulunan ölçüsüz bir şairdi. Belki buna sıhhat ve sinir bakımından biraz müvazenesiz olması da sebep olmuştur. Çok ve itinasız yazar, başkalarının eserlerini pek iyi anladığı halde kendini tenkit etmezdi. Dilce de pek muhafazakârdı. Hattâ türkçedeki yabancı kaidelerle yapılan cemilerin ve terkiplerin de feda edilmemesi fikrinde idi. Bu kanaatlerini eserlerinde sonuna kadar müdafaaya uğraştı.

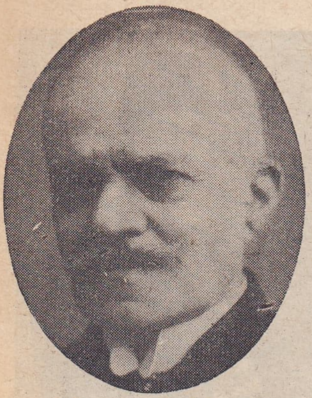
Kemalzade Ekrem

ELGÜN, Nakiye [Doğ. 1882] — Fikir ve cemiyet hayatımızdaki faaliyetlerile tanınmış kadınlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Sıvaslı Gedikoğullarından Mehmet Ali Efendinin kızıdır. İstanbul Kız Öğretmen Okulundan 1901 de mezun oldu. Önce türkçe ve edebiyat muavinliği ile okuduğu mektepte alıkonmuş ve 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra Kız İdadisine nakledilmiştir. Bu idadinin leylîye çevrilmesinde Maarif Nezaretile çıkan bir prensip ihtilâfından dolayı vazifeden çekilmiş, bir müddet Vakıf Mektepleri - nin ıslah ve tanzimile uğraşmış, sonra husussî Feyziye Lisesi Müdürü olarak Millî Hükûmetin kuruluşuna kadar bu vazifede bulunmuştur. Cümhuriyet İnkılâbından sonra Maarif Vekilliğince İstanbul Kız Lisesi Müdürlüğüne tayin edildi.

Nakiye Elgün

Mektepçilikle uğraşırken Türk Ocağı, Halkevi, Kızılay ve Hava Kurumları idare heyeti üyeliklerinde ve başkanlıklarında da çalışmış ve yirmi yıl çalıştığı Türk Hava Kurumu Merkez Heyeti tarafından altın madalya ile taltif edilmişti. 1930 da Türk kadınlarının Belediye ve Umumî Mecliste seçme ve seçilme hakları Kamutayca kabul edilerek Nakiye Elgün İstanbul Umumî Meclisine seçilmiş ve beş yıl Daimî Encümende çalışmıştır. 1935 te kadınların Millet Vekili olabilecekleri hakkındaki kanun kabul edilince Erzurum Millet Vekili olarak Büyük Millet Meclisine girmiştir ve o zamandanberi Erzurum Millet Vekili bulunmaktadır.

Yukarda sayılan millî müesseselerden başka Çocuk Esirgeme Kurumu Merkez İdare Heyeti üyeliğinde dahi çalışmakta ve Topkapı Fakirlere Yardım Kurumu Başkanlığını da muhafaza etmektedir. Nakiye Elgün, Maarif Vekilliği tarafından ihdas edilen "Fazilet Mükâfatı,, nı da kazanmıştı. Birinci Cihan Harbi Mütarekesinde İzmirin işgalini protesto etmek üzere Sultanahmet meydanında yapılan miting esnasında Türk kadınlığının heyecanını çok tesirli bir dille haykırmıştı.

ELİF EFENDİ, Hasirîzade Mehmet [1849-1928] — Şiirler ve mesleğine ait kitaplar yazmış bir Mevlevi Şeyhidir. Sütlüce Dergâhı Şeyhi Ahmet Muhtar Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuş, cami derslerinden icazet almış, zamanının meşhur hocalarından dersler, Zeki Dededen talik yazı dersi ve Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Osman Salâhaddin Efendiden Mesnevi dersi almıştır. Babasının 1879 da ölmesi üzerine Sütlüce dergâhı Şeyhliğine geçti. Bu dergâhın bahçesinde gömülüdür. Tercümei halini yazmış olan İbnülemin, türkçe ve arapça on dört eserini sayar. Bunlar mantığa, tefsire, akaide ve tarikate aittir. Aralarında Darwin nazariyesini mantıkî veya itikadî delillerle reddetmek istiyen (İrşad-ül-Gavin bi Reddi Nazariyyei Darvin) adlı bir risalesi de vardır.

Elif Efendi

Bu zatın türkçe, arapça ve farsça şiirlerinden mürekkep bir divanı da varmış.

ELMAS MEHMET PAŞA [1662 - 1697] — İkinci Mustafa zamanında Sadrazamlık etmiş, muharebelerde yararlık göstermiş ve savaş meydanında vurulmuş Vezirlerdendir. Güzel bir genç olması dikkati çekerek Dördüncü Mehmedin sarayına alınmıştı. Henüz yirmi altı, yirmi yedi yaşlarında Vezir oldu. 1694 te Sürmeli Ali Paşa öldürüldükten sonra Sadrazamlığa geçirildi. Ertesi yıl Macaristana karşı açılan harpte muharebe meydanında vurularak öldü. Henüz 35 - 36 yaşlarında bulunan bu genç Vezir, teni ve biçimi güzel olduğu için (Elmas) lâkabile meşhur olmuştu.

EMEÇ, Selim Ragıp [Doğ. 1899] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Üsküdarda doğdu. Son vazifesi Yemende Asir ve Tihame Komutanlığı olan Miralay (Albay) Hüseyin Ragıp Emeç'in oğludur. Sıvas Askerî Rüştiyesinde, Galatasaray Lisesinde okumuş, Birinci Cihan Harbinde yedek subay olarak Suriye ve Filistinde bulunmuştur. Terhisinden sonra bir taraftan Hukuk Fakültesine devam etmiş, öte taraftan Vakıt, Tercümanı

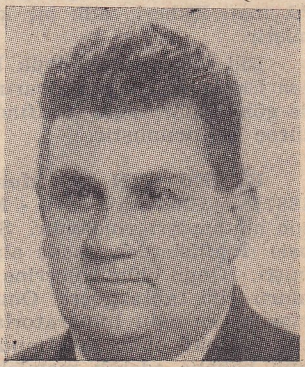
Selim Ragıp Emeç

Hakikat, Son Saat gazetelerinde çalışmıştır. (Son Posta) gazetesi sahip ve başmuharrirlerindendir.

EMİN AHMET BEY, Doktor [ölm. 1870] — Tıbbiyede ders okutmuş ve zamanında şöhret kazanmış ve eser bırakmış hekimlerimizdendir. Babasının adı Ahmet Fehmi, kendi ismi de Mehmet Emindir. Askerî Tıbbiyeden 1867 de Yüzbaşı çıkmış ve değerli mezunlardan olduğu için müessesede muallim muavini olarak alıkonmuştur. Üç yıl sonra, yani pek genç ölmüş olmasına rağmen (Mehaliki Şebap) adlı bir tercüme ile iki kısma ayrılan (Hıfzıssıhha) adlı bir eser, (Hakayikı Tababet), (Saadeti Ümem) isimli iki risale bırakmıştır. Hıfzıssıhhasının mükaddemesinde hekimliğin tarihine ait faydalı malûmat vardır.

EMİN, Ahmet — Bk. YALMAN.

EMİN BEY, Mehmet [ölm. 1885] — İlk açılan Âyan Meclisinde âzalık etmiş, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanı erkânındandır. Bursada doğmuştur. Çocukluğunda Koca Hüsrev Paşanın dairesindeki çocuklar arasında tahsil görmüş, Sadaret Mektupçu Kalemine verilmiştir. Sonra saraya kâtip oldu ve 1861 de Mabeyn Başkâtipliğine geçirildi. Abdülâziz tarafından Kıbrısa sürülmüşse de İkinci Abdülhamit zamanında İstanbula çağırılıp 1877 deki Âyan Meclisine âza olmuştu. Bir yıl sonra Başvekâlet Müsteşarı oldu. Ölümünde İntihabı Memurin Komisyonu âzasındandı.

Emin Bey

EMİN BEY, Mehmet [ölm. 1907] — İkinci Abdülhamit zamanında Mabeyncilerden olan, seyahatlere ve hayvanlara ait baskıları gayet güzel kitaplarile tanılan bir zattır. Dağıstanlı bir aileye mensup olup Mülkiye Mektebinden çıktıktan sonra saraya alınmış, uzun müddet Kurenalık hizmetini görmüştür. Mabeyncilerin malûmatlılarından olup fransızca bilir ve selâmlık resminde ecnebi diplomatlarına Padişahın selâmını tebliğ etmek, tamirat ve inşaat işlerine bakmak gibi vazifelerle ve bazı ilmî tetkiklerle uğraşırdı. 1908 İnkılâbından sonra İkinci Karinliğe tayin edilmişti.

(Musavver Tarihi Ümem,, , "Musavver Tarihi Hayvanat,, isimlerile Hicrî 1308 ve 1310 tarihlerinde basılmış olan iki eseri vardır ki klişeleri Almanyada yaptırılmış ve (Matbaai Osmaniye) de pek ziyade itina ile basılmıştır. Resimleri bakımından o zamana kadar Türkiyede böyle nefis eserler basılmamıştı.

EMİN EFENDİ, Bağdatlı Mehmet [ölm. 1891] İlk açılan Âyan Meclisinde ve Mecelle Cemiyeti âzalığında bulunmuş ilim adamlarımızdandır. Bağdatta doğmuş, orada tahsil ederek Müftü olmuş, 1867 de (Şûrayı Devlet) e vilâyetlerden gelen âza arasında o da gelmişti. İkinci Abdülhamidin 1877 de açtığı ilk Âyan Meclisine âza tayin edildi. Cevdet Paşanın Reisliği altında teşkil olunan ve ilk Medenî Kanunumuz Mecellenin meydana getirilmesine çalışan cemiyette bu zat da bulunmuştur.

Bağdatlı Emin Efendi

EMİN EFENDİ, Hacı [1845 - 1907] — Bizde alaturka musikiyi Avrupa notasına ilk tatbik eden musikişinastır. İstanbulda Beylerbeyinde doğdu. Buhurdancı Hacı Yusuf Efendinin oğludur. İlk tahsilden sonra saray mızıkasına girmiş, notayı ve Garp musikisini orada öğrenmiştir. Sonra Hicaza gitmiş ve bir müddet ticaretle uğraşmıştır. O esnada musikiyi bırakmamış ve alaturka besteleri nota ile yazmağa merak ederek bununla meşgul olmuş ve 1873 te bir taş matbaası açarak ve bir zaman da "Matbaai Osmaniye,, ile ortak olarak çalışmış ve basılı olarak dört yüz kadar nota çıkarmıştır.

Hacı Emin Efendi

EMİN HİLMİ EFENDİ [1851 - 1883] — 1876 da açılan ilk Osmanlı Meclisine Trabzondan Millet Vekili seçilmiş kalem sahiplerindendir. Alemdarzade Hacı Arif Ağanın oğludur. Trabzonda doğmuştur. Dayısı Hacı Pir Efendiden arapça ve farsça öğrenmiş, Vilâyetin kalem ve muhasebe işlerinde bulunmuş, Mektupçu Muavini ve askerî fırka başkâtibi olduktan sonra ilk açılan Meclise Mebus olarak gönderilmiştir.

O meclis dağıldıktan sonra muhtelif memuriyetlerde bulundu ve Bahriye Matbaası Nazırı iken öldü. Ölümü meşhur şair Avni Beyin ölümile ayni güne rastlamış ve Üsküdarlı şair Talât, bu iki şair için müşterek bir tarih düşürmüştü. Eserlerinin adları şunlardır:

Münşeat, Külliyatı Divanı Hilmi, Muhakemei Yeis ve Emel, Muhakemei İdbar ve İkbal, İstiğfarnamei Hilmi, Kasidei Kur'aniye.

Şiirleri kuvvetli ve divan üstatlarının manzumelerine yakın bir değerdedir. Tanınmış edebiyatçılarımızdan ve muharrirlerimizden Nihat Sami Banarlı bu zatın torunudur.

EMİN MEHMET PAŞA, Mühendis [ölm. 1850] Abdülmecit devrinin ilim adamı olarak tanınmış Müşirlerindendir. Tophaneden yetişmiş, Fransada tahsil ederek mühendis olmuş, dönüşte muhtelif hizmetlerde bulunduktan ve Paşa olduktan sonra Şûrayı Askerî Reisi ve ilâve olarak da Meclisi Maarif Reisi olmuştu. Rumeli Müşirliğinde, Arabistan Ordusu Müşirliğinde ve 1850 de Büyük Reşit Paşa tarafından açılan Encümeni Daniş âzalığında bulundu. Fakat o yıl Şamda ölerek Muhiddini Arabî türbesi çivarına gömülmüştür.

EMİN, Mehmet — Bk. ERİŞGİL.

EMİN, Mehmet — Bk. YURDAKUL.

EMİN MUHLİS PAŞA, Müftüzade Mehmet [ölm. 1874] — Bizde ilk Akademi tecrübesi olan Encümeni Daniş âzalığında bulunmuş Abdülmecit devrinin aydın Vezirlerindendir. Bayındırlızade Mustafa Habip Efendinin oğludur. Babıali Tercüme Kalemine girmiş, fransızca öğrenmiş, Viyana Elçiliği Kâtipliğinde bulunduktan sonra Baştercüman, Divanı Hümayun Tercümanı ve Hariciye Kâtibi olmuştu. Valiliklerde de bulunarak Vezir rütbesi almıştı. Reşit Paşanın 1850 de büyük bir ehemmi-

yetle açtığı (Encümeni Daniş) e dahilî âza sıfatile seçilenler arasında Mehmet Emin Muhlis Paşa da vardı.

EMİN PAŞA, Yağlıkçızade Mehmet [1723 - 1769] — Üçüncü Mustafa zamanında on ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Yağlıkçı denen ve Çarşıda kıymetli kumaş ve düğün eşyası satan tüccardan Hacı Yusuf Ağanın oğludur. Bir aralık babasile birlikte ticaret için Hindistana gitmiş, dönüşte Sadaret Mektupçu Kalemine girmişti. Orada Mektupçu, sonra Reisülküttap oldu. Sonra Vezir rütbesile Mora Valisi, bir aralık Kapdanı Derya Vekili ve Aydın Valisi oldu. Şah Sultan adlı bir Sultanı da alarak saraya damat ve bu yüzden de Sadaret Kaymakamı olduktan sonra 1868 de Silâhtar Hamza Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi.

Bu aralık Rusyaya cenk açılmıştı. Emin Paşa da Serdarı Ekrem unvanile Davutpaşa sahrasına çıkarak Ordu Komutanı oldu. Fakat kalemden yetişme olduğu için muharebe işlerine aklı ermezdi. Bir kaç defa Serdarlıktan ve Sadrazamlıktan çekilmek istediyse de Üçüncü Mustafa kabul etmedi. Mağlûbiyet üzerine tabiî maiyetindekiler de aleyhine döndüler. Zavallı yağlıkçızadenin başı Edirnede kesildi.

EMİNE SEMİYE [1868 - 1944] — Edebiyata ait yazılarile tanınmış kadınlarımızdandır. Meşhur tarihçi Ahmet Cevdet Paşanın kızı ve Fatma Aliye Hanımın küçük kardeşidir. İstanbulda doğmuş, evde okumuş Pariste ve İsviçrede psikoloji ve sosyoloji derslerine devam etmişti. (Hanımlara Mahsus Gazete) de küçük hikâyelerle yazıcılığa başlamış, sonraları gerek İstanbulda, gerek kocasile dolaştığı başka şehirlerdeki gazetelerde hikâyeler, tefrika romanları ve pedagojiye ait yazılar neşretmiştir. Kitap şeklinde basılan eseri (Sefalet) adlı romanıdır.

Emine Semiye

Reşit Paşa adlı birile evlenmiş, sonraları ayrılmıştı. 1922 den ölümüne yakın yıllara kadar Anadolunun muhtelif merkezlerile İstanbul ve Edirne mekteplerinde türkçe okutmuştu.

EMÎR ASLAN BEY [Ölm. 1909] — İstanbul Mebusan Meclisinde Mebus iken askerî ihtilâl sırasında yanlışlıkla öldürülmesi yüzünden meşhur olan bir zattır. Lâzkiye eşrafından Mustafa Aslan Beyin oğludur. 1908 de açılan Meclise Lâzkiyeden seçilmişti. 14 Nisan 1909 da yani (31 Mart) denen ihtilâlde Hüseyin Cahit Yalçına benzetilerek öldürüldü. Cenazesi vapurla memleketine götürülmüş ve merasimle gömülmüştü.

O gün Mebusan dairesinin önünde Adliye Nazırı Nazım Paşa da Ahmet Rıza Beye benzetilerek vurulmuştu.

EMÎR BUHARÎ, Ahmet [Ölm. 1516] — On beşinci asır sonlarında ve on altıncı asır başlarında İstanbulda erenlerden olarak meşhur olmuş Nakşbendî tarikati Şeyhlerindendir. Buharada doğmuş, bir zaman Simavda oturmuş, oradan Hicaza gitmiş, dönüşte İstanbulda yerleşerek Fatih civarında şimdi Türbesinin bulunduğu yerde Şeyhliğe başlamıştır. O zaman kerametlerine inanılır ve yakın vakitlere kadar türbesi ziyaret olunurdu.

EMÎR ÇELEBİ, Hekimbaşı [Ölm. 1638] — On yedinci asrın ilk yarısında tanınmış bir Türk hekimidir ve Dördüncü Muradın Başhekimi ve Musahibidir. Künyesi Seyyit Mehmet Talip'tir. "Enmuzeci Tıp,, adlı 700 sayfalık bir eser bırakmıştır. Bazı kütüphanelerimizde yazma nüshaları bulunan bu eserin bugün bile dikkat ve istifadeye değer yerleri varmış. Emîr Çelebi, uzun müddet Mısırda Mehmet Klâvun Hastanesinde Başhekimlik etmiş, sonra Dördüncü Muradın Musahibi ve Hekimbaşısı olmuştu. Zarif, zeki, tatlı sözlü bir zat imiş, Padişah onun sohbetinden hoşlanır ve kendisile satranç oynarmış. Bağdat seferinde ve Nizip mevkiinde iken Silâhdar Mustafa Paşa, - nüfuzunu çekemediği için - onun afyon kullandığını Padişaha haber vermiş. Dördüncü Murat adamcağızın cebinden çıkan on dirhem kadar afyonu zavallıya zorla yedirmiş ve ıstırap içinde kıvranırken kendisile üç parti satranç oynamaya da mecbur etmiş. "Sen hâzık hekimsin, nasıl olsa çaresini bulursun!,, sözlerile de alay edermiş.

Emîr Çelebi

Nihayet Emîr Çelebi çadırına perişan bir halde dönerek: "Bu silâhdar sağ iken bana yaşamak yoktur.,, diye ölümü çabuk getirmek üzere buzlu bir bardak su içerek ölmüştür.

EMİRGÜN, Yusuf Paşa - Emirgüne Han [Ölm. 1641] — Boğaziçinin bir mahallesine adını bırakan bir İran Prensidir. Dördüncü Murat Revan veya Erivan denen kaleyi aldığı zaman Emirgün, oranın kumandanı bulunuyordu. Teslime mecbur olup da Sultanın huzuruna çıktığı zaman; "Bizim Şahın haddi mi ki senin karşına çıkabilsin,, gibi diller dökmüştü. Dalkavukluğundan pek hazzeden Padişah onu kadınları ve bir çok adamlarile birlikte affettikten başka kendisine Vezirlik rütbesi ve Yusuf Paşa adını vermiş, Kâğıthanede bir çiftlik ve Boğaziçinde bir yalı vesaire bağışlamıştı.

Emirgün "Naima,, nın yazdığına göre Boğaziçinde "fisku fücur,, içinde, yani her türlü sefahet yaparak yaşadı. Fakat Deli İbrahim tahta geçince yine Naima'nın anlattığına göre "Vücudu lâzım olmamakla izale olundu.,, Emirgün Han, Boğaziçinde Emirgân denen ve sonraları Uluköy adını da taşımağa başlayan sahile adını bırakmıştır. Deli İbrahimin emrile günün birinde öldürülmesi, gûya İran Elçisi Maksut Han'la İrana dönmek arzusunda bulunmasından ve bu isteğin nankörlüğe atfedilmesinden ileri geldiği rivayetini de Naima kaydetmektedir.

Bu zatın yalısı sonraları Şeyhülislâm Abdullah Vassaf Efendiye geçmiş, ondan oğullarına intikal etmiş, nihayet Üçüncü Selim zamanında yıkılıp arsasına şimdiki Emirgân mahallesi kurulmuştur.

EMÎR HAN, Fatih [Ölm. 1926] — Şimal Türkleri muharrirlerinden ve politikacılarındandır. Kazan ve Ural Türklerinin istiklâl hareketleri Reislerinden sayılır. Eserleri arasında bazı hikâyeleri şöhretini temin etmiştir. Bunlardan Tatar kadınlarının hayat ve terakkisine ait olan Tatarka isimli eserile Fethullah Hazret ve Abdullah Beşir'in Aş-

kı adlı hikâyeleri vardır. Yazıcılık hayatına gazetecilikle başlamış ve ilk Türk - Tatar sosyalist gazete olan Ural gazetesinde bir hayli makale neşretmiştir.

EMİRÎ, Seyyit Mehmet [ölm. 1520] — On altıncı asır başlarında ilmile ve şiirlerile tanınmış bir şairdir. İkinci Bayezit ve Birinci Selim zamanlarında Nakibüleşraf sıfatile hürmet görmüş ve Kanunî Süleymanın tahta çıktığı yıl içinde ölmüştür. Lâtifî tezkeresi şahsını ve şiirlerini pek ziyade methediyorsa da eserlerinden verdiği misal şiirden ziyade dil ve bilgi bakımından kudretini göstermektedir.

EMİRÎ — Bk. Ali Emirî.

EMİR SULTAN, Mehmet Şemseddin [ölm. 1429] — On beşinci asırda meşhur olmuş ve Bursanın bir semtine adını bırakmış Halvetî tarikati Şeyhlerindendir. Buharada yetişmiş, Yıldırım Bayezit zamanında Bursaya gelerek Padişahla görüşmüş, rivayete göre Yıldırımın kızlarından biri ona âşık olduğu için Bayezit bu kızını ona vermiştir. Yıldırıma Mısırdaki Abbasî Halifesi tarafından "Sultan,, unvanı verdiği zaman Emîr Sultan ona kılıç kuşatmıştır. Bursada dersler vermiş ve Şeyhlik etmiştir. Bursanın güzel bir yerinde bulunan türbesi yakın zamana kadar çok ziyaret edilirdi.

EMRAH [ölm. 1845] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında tanınmış saz şairlerimizdendir. Erzurum civarında Tambura köyünde doğmuş, Erzurum medreselerinde okumuş, Nakşbendî tarikatine girmiş, saz şairi sıfatile Anadolunun bir çok yerlerini dolaşmıştır. Sıvasta uzun müddet bulunan şairin Niksarda öldüğü ve orada gömüldüğü rivayet edilir. Hayatı hakkındaki bilgiler açık değildir. Yalnız Anadolunun dolaştığı yerlerinde bir çok defa evlendiği anlaşılmaktadır. Divan şairlerinin eserlerine benzetilerek yazılmış şiirleri Hicrî 1332 de 56 sayfalık küçük bir eserde toplanmıştı. Bunların arasında güzelleri bulunmakla beraber Emrahın asıl değeri hece veznile söylediği şiirlerdedir. Fuat Köprülü, (Saz Şairleri) nde onun hakkında malûmat verdiği gibi Eflâtun Cem, bu şaire dair bir eser yazarak 1928 de Sıvasta bastırmıştır. 169 sayfa tutan bu kitap Emrahın hece veznindeki şiirlerinden bir çoğunu toplar. Ziyaeddin Fahri de "Erzurum Şairleri,,eserinde Emraha yirmi sayfa ayırıyor. Biz şairin aruz ve hece vezinlerinde iki küçük parçasını örnek aldık:

Vâiz bana vasfeyleme cennet ile huru
Bilmem o huzuru.
Aşık olanın aşk ile matlubu Hudâdır,
Bâkisi havâdır.

Bir nazenin bana gel gel eyledi
Varmasam incinir, varsam incinir.
Beyaz gerdanından, ince belinden
Sarmasam incinir, sarsam incinir.

EMRÎ, Edirneli Emrullah [ölm. 1574] — Divan şairlerinin eskilerinden biridir. Kanunî Süleyman devrinin tanınmış şairlerinden olup Edirnede meşhur şair Bâki ile tanışmış ve biribirine lâtifeli hicviyeler yazmış olduğunu Fuat Köprülü Bâkiyi tetkik eden bir makalesinde yazmaktadır. Şiirde Emrî mahlâsını kullanan Emrullah, İmaret Kâtipliği ve Kadılık gibi vazifelerde bulunmuş ve Edirnede ölmüştür. Divanı varsa da basılmamıştır. Manzum (Pendi Attar) tercümesi basılmıştır. Farsça da kuvvetli şiirler söylemiştir. "Aşık Çelebi,, tezkeresinde o zamanların bir çok şairleri gibi Emrî'nin de minyatürü vardır.

EMRÎ EFENDİ, Murat Emrî [1850 - 1916] — Bursada Fevait, Bursa ve Sanayi adlı gazeteler ve şiirler neşretmiş bir gazeteci ve matbaacıdır. Yenişehir civarında Tırnovada doğmuş, Bursada yerleşmiş ve orada ölmüştür. Sadık isimli birinin oğludur. Okumayı gençliğinden sonra öğrenmiş olduğu halde Bursada bir fikir hareketi uyandırmış olan gazeteleri bakımından dikkate lâyıktır. Büyük bir divan teşkil eden matbu şiirleri de varsa da pek kıymetli olmayıp bu zatın asıl değeri Bursanın ilk gazetecisi olmasındandır.

EMRULLAH EFENDİ [1858 - 1914]— Muhit-ül- Maarif adlı eserile, felsefe ve sosyolojiye ait yazılarile tanınmış ilim ve devlet adamlarımızdandır. Tüccardan Ali Efendinin oğludur. Lüleburgazda doğdu. Oranın rüştiyesini bitirdikten sonra İstanbulda Mülkiye Mektebine girerek 1871 de mezun oldu ve Maarif hizmetine girdi. 1882 de Yanya Maarif Müdürü, iki yıl sonra Selânik, Halep ve 1891 de İzmir Maarif Müdürü oldu. Burada iken saltanat aleyhinde siyasî bir makalatla İsviçreye kaçmıştı. Fakat İkinci Abdülhamit hükûmeti onu resmî bir hile ile âdi bir suçlu gibi gösterek İsviçre hükûmetine yakalattı ve İstanbula getirtti. Sonra 1900 de Maarif Meclisine âza yaptı. O zaman gazetelere ve bilhassa (Serveti Fünun) da yazdığı makalelere ancak Emrî imzasını koyabilirdi. "Muhit-ül-Maarif,, i yazmağa o zamanlar başlamıştı. Bu eserin birinci cildi Rumî 1318 de yani 1902 de neşrolunmuştur. Çok geniş bir ölçü ile başlanmış, her mevzua şamil o zamana göre mükemmel bir ansiklopedi örneğidir. Fakat 639 sayfa tutan birinci cildi alfabenin ilk harfinin ortasına bile gelmemişti. Tamamlanabilse belki yüz cilde yakın bir eser olmak icap ederdi. 1908 İnkılâbından sonra Maarif Nazırlığı zamanında bu eseri tamamlamak için geniş heyetler kurulmuş ve kendi reisliği altında çalışan bu kalabalık teşkilât, ancak ilk cildi biraz değiştirip düzelterek ikinci defa bastırabilmekle kalmıştır. Muharebeler ve türlü gaileler devamına mâni oldu. Sonra da ömrü müsaade etmedi.

Emrullah Efendi

Emrullah Efendi, 1908 İnkılâbından sonra Galatasaray Müdürü, bir ay kadar sonra da Maarif Meclisi İlmî Daire Reisi olmuştu. O sene Kırkkilise (Kırklareli) Mebusluğuna seçildi ve 1909 da birinci defa Maarif Nazırı oldu. Bu ilk Nazırlığında ancak iki ay kadar kalabildi. 1911 de ikinci defa Maarif Nazırı oldu. Sait Paşa kabinesinin istifası üzerine 1912 Temmuzunda Nazırlıktan tekrar ayrıldı. Mebus iken muhtelif meselelere dair değerli lâyihaler hazırlamış, Nazır iken liseler teşkilâtını ve proğramlarını düzeltmiş ve bu arada liselere felsefe derslerini de koymuştu. Bizde içtimaî ve felsefî yolda ilk değerli makaleleri o yazmıştır denilebilir. Darülfünundaki felsefe dersleri ve notları bilgisinin delilidir.

Temiz ahlâklı, idealist, pek çalışkan, daima ilmî meselelerle meşgul olduğu için pek dalgın, mizaç ve kıyafet bakımından da filozof bir adamdı. 56 yaşlarında iken (Yeşilköy) deki evinde birdenbire öldü ve Fatih camii bahçesine gömüldü.

ENİS BEHİÇ — Bk. Koryürek.

ENİS MEHMET EFENDİ, Gülmezzade [ölm. 1693] — On birinci asır sonlarında tanınmış şairlerdendir. Reisülküttap Gülmez İsmail Efendinin oğludur. Halepte Muhassıl Kâtibi imiş. İyi kâtip ve şair olarak tanınmışsa da eserleri sayısı binlere varan divan şairlerinin birbirine benziyen manzumeleri arasında unutulmuştur.

Bu zattan başka yakın zamanlarda şairliğile tanınmış bir Enis Efendi daha vardır ki Halvetî Şeyhlerindendir. Birinci Abdülhamit zamanında, yani 18 inci asır sonlarında ölmüştür.

ENİS RECEP DEDE [ölm. 1732] — Şairliğile tanınmış meşhur bir Mevlevî Şeyhidir. Edirnede doğmuş, İstanbulda Kasımpaşa Mevlevîhanesinde çilekeş olmuş, sonra Edirne Mevlevîhanesinde elli yıl kadar Şeyhlik etmiştir. Ragıp Paşa ve Çelebizade İsmail Efendi gibi fikir hayatımızda tanınmış bazı zatlar onun talebesi ve müridi olmuşlardır. Mürettep şiir divanı basılmıştır. Celâleddini Ruminin bazı gazellerini de şerhetmiştir.

Bu zatın müritleri arasında yetişmiş Enis Adlı başka bir şair daha vardır ki Mısırda Mevlevî Şeyhi iken 1727 de ölmüştür.

ENVER PAŞA [1881 - 1922] — Osmanlı İmparatorluğunu 1908 de kurtarmaya çalışmış, 1918 de de batırmaya sebep olmuş bulunanlardan biri ve son zamanlar tarihinin pek meşhur bir simasıdır. İstanbulda, Divanyolunda doğdu. Sonraları oğlunun tesirile Paşa ve Sürre Emini olan Ahmet Beyin oğludur. Annesi Ayşe Hanım da, babası Ahmet Paşa da İstanbulludurlar. Enver, 1903 te Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmış, o zamanki Üçüncü Orduya memur edilerek Manastır, Selânik ve Üskübün muhtelif bölgelerinde eşkiya çetelerile müsademelerde bulunmuştu. Merkezi Selânikte bulunan İttihat ve Terakki komitesi ordunun genç subayları arasında onu da elde etmişti. 1908 Meşrutiyetini ilân ettirmek için İkinci Abdülhamidi ordu vasıtasile sıkıştırmak üzere bir takım subayların hürriyet ve meşrutiyet istiyerek Rumelide yer yer dağa çıktıklarını saraya bildirmişlerdi. Bunlardan biri Kolağası Niyazi, öteki de Kurmay Binbaşı Enverdi. Sarayı korkutmak için bu subayların adlarile birlikte hayatları da ortaya konmuş oluyordu. Şu halde Enverle Niyazi memleket uğrunda mühim bir fedakârlık yapmış demektiler. Ve 1908 İnkılâbından sonra bu iki zatın adı yıllarca Hürriyet Kahramanı diye dillerde dolaştı.

Enver Paşa

Enver Bey 1909 da Berlin Ataşemiliteri olmuştu. 1911 de İtalyanlar Trablusgarba asker çıkardıkları zaman memleketi seven bir çok genç Türk subayları gibi Enver Bey de oraya gitti ve onu hürriyet kahramanı olarak zaten alkışlayan halk Trablusa koşmuş olmasından dolayı da ayrıca beğenmiş ve sevmişti.

Fakat Enver Beyin yalnız vatan aşkile değil, siyasî emeller ve şahsî hırslar tesirile de hareket etmekte olduğu bundan sonra yavaş yavaş meydana çıkmağa başlamıştır. Babıali baskınını yapması, Nazım Paşayı öldürtmesi, hele saraya damat olması bu halini gösteren ilk alâmetlerden bir kaçıdır. Balkan bozgunundan sonra Edirneyi geri almak üzere ordu ileri yürüdüğü zaman bu harekete Enver Bey de iştirak etmişti. Edirneyi kurtaran o değildi. Fakat Enver bey, bu harekete adını karıştırmak fırsatını kaybetmemişti. Nihayet Mahmut Şevket Paşa öldürülünce İttihat ve Terakki erkânına yaptığı ısrar üzerine 1913 te Harbiye Nazırlığına geçti ve Kaymakam (Yarbay) iken Livalığa (Generalliğe) yükselerek Paşa oldu.

1914 Martında Şehzade Süleyman Efendinin kızı Naciye Sultanla evlendi. Süleyman Nazif, "Allah cezasını versin Enver Paşa Enver Beyi katletti.,, derdi. Bu söz, bir hakikati kuvvetle söyliyen bir nüktedir ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Hürriyet Kahramanı Enver Beyi hakikaten öldürmüştür.

1914 te çıkan Birinci Cihan Harbine Osmanlı İmparatorluğu da Almanlarla birlikte atıldı. Hiç bir ihtiyata riayet etmeden, hattâ Almanlardan siyasî ve malî teminat bile almadan İmparatorluğu harbe sokanların başında Enver Paşa gelir. Sarıkamışta Türk ordusunu ihtiyatsız bir sergüzeşte sürükliyerek mahveden yine Enver Paşa olmuştu.

Nihayet 1918 de Cihan Harbi ve onunla birlikte Osmanlı İmparatorluğu bitince Enver Paşa, arkadaşlarile birlikte Almanyaya kaçtı. Oradan Moskovaya ve Türkistana geçti. Önce Sovyet rejimini oralarda yaymak vazifesini almıştı. Fakat sonraları Türkistanda kendisi için bir istiklâl hareketi yapmayı tasarlıyarak Sovyetlerin aleyhine döndü. Bir çok maceralar ve bazı muharebeler geçirdikten sonra 1922 Ağustosunda Kızılordu ile giriştiği bir muharebede Valcuan'da vurularak öldü.

O, Hürriyet Kahramanı Enver Bey olarak kalmalıydı. Sonraki hareketleri, tasavvur ve teşebbüsleri ve muhtelif vesilelerle meydana çıkardığı basit ve dar fikirleri de gösteriyor ki Enver, büyük mevkileri hazmedecek, ehemmiyeti geniş memleket işlerini başarabilecek çapta yaratılmış değildi. Bununla beraber ahlâkça ve askerlikçe meziyetleri vardı. Vatan ve milleti için çalışmış olduğuna şüphe yoktur. Bundan dolayı Enver adı yine sevgi ve saygı ile anılmaya lâyıktır.

ENVERÎ SADULLAH, Vakanüvis [1736 - 1796] On sekizinci asır ortalarında yaşamış tarihçilerimizdendir. Trabzonda doğmuş, İstanbulda zamanının tahsilini bitirdikten sonra Hocalık rütbesile Babıaliye devam etmişti. 1774 te Teşrifatçı, sonra Cebeciler Kâtibi ve tekrar Teşrifatçı ve Vakanüvis oldu. Sonraları Başmuhasebecilik, Mevkufatçılık gibi işlerde de bulunmuştur.

Yazdığı tarih Hicrî 1182 yani 1767 tarihinden başlar ve bazı fasılalarla 1791 tarihine kadar devam eder. Dört ciltlik bir eser olan bu tarih basılmamıştır. Onun tarihinden bir kısmı Vâsıf Tarihi'nin esasını teşkil etmiştir.

Enverî Hacı Sadullah türkçe, arapça ve farsça manzumeler de söylemiştir. İstanbulda ölerek Karacaahmede gömülmüştür.

ERCÜMENT BANU BEGÜM [1591 - 1630] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarından Şah Cihanın karısı ve Vezir Asaf Hanın kızıdır. Birinci Âlemgir unvanile hükümdar olan Evrenkzib'in de annesidir. 1612 de Şah Cihan ile evlenmiş ve 39 yaşında iken Deken'de Zenyâbat şehrinde ölmüştür. Şah Cihanın bu sevgili ve güzel kadın için yaptırdığı türbe "Taç Mahal,, adını taşır ki Türk mimarlığının en güzel eserlerinden ve dünyada eşi olmayan âbidelerden biridir.

ERCÜMENT EKREM — Bk. TALU.

ERGENE, Doktor Nuri Ömer [Doğ. 1901] — Hekimlik bilgisini halk arasına yayan eserlerile tanınmış doktorlarımızdandır. Edirnede doğdu. Ömer Efendi adlı küçük bir memur oğludur. Edirne Lisesini bitirdikten sonra Askerî Tıbbiyeye girmiş ve burasını birincilikle bitirerek bakteriyoloji ve salgın hastalıklar şubesine asistan seçilmiştir. Ondan sonra başasistanlığa ve müşavirliğe yükselmiş, Haydarpaşa, Kırklareli, Çorlu Hastanelerinde şubesinin şefliğini yapmıştır. Erzurumda Askerî Hastaneler bakteriyologluğunda ve Kuduz Müessesesi Müdürlüğünde bulundu ve Gülhane Profesörler Meclisi tarafından Askerî Doktor Tatbikat Okulu bakteriyoloji ve intaniye doçentliğine seçildi. Şimdi Ankarada Gülhane Hastanesinde bu vazifeyi görmekte ve Yarbay rütbesinde bulunmaktadır.

Doktor Nuri Ergene

Halkın sağlığını korumak için tıp bilgilerini halk dilinde yazan (Ev Doktoru), (Cep Doktoru), (Ev İlâçları) adlı eserleri Yedigün neşriyatı meyanında basılmıştır. (Yedigün), (Aylık Ansiklopedi), (Vatan) gibi gazete ve mecmualarda sıhhî makaleler neşretmektedir.

ERGİN, Osman Nuri [Doğ. 1883] — Belediyelere, şehirciliğe ve tarihe ait değerli eserlerile tanınmış müelliflerimizdendir. Malatyanın bir köyünde doğdu. Babası Hacı Ali isimli bir çiftçidir. Osman Ergin on yaşında İstanbula gelmiş ve Darüşşafakadan sınıfının ikincisi olarak ve Darülfünun Edebiyat Şubesinden de 1907 de birincilikle çıkmıştır. Belediyenin muhtelif memurluklarında otuz yıldan fazla bulundu. Bir çok yıllar da İstanbul Mektupçuluğu yaptı. Ayni zamanda muhtelif müesseselerde dersler de vermiştir. Pek çalışkan ve verimli bir zat olup eserleri hemen daima gayet etraflı ve geniş tetkiklerin mahsulüdür.

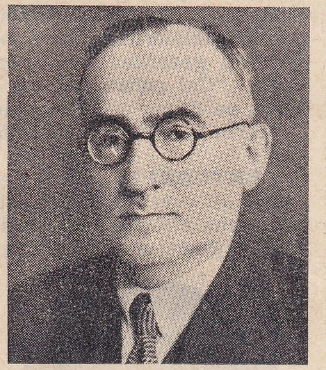
Osman Ergin

1 - Beş büyük cilt tutan Mecellei Umuru Belediye. 2. Ayni eserin 500 sayfalık bir hülâsası. 3 - Belediye Vergisi ve Resimleri. 4 - İstanbul Şehreminleri. 5 - Sevil Belediye Kongresi. 6 - İstanbul Müessesatı Hayriyei Sıhhiyesi. 7 - Beledî Mevzular. 8 - İstanbul Şehir Rehberi, 9 - Beledî Bilgiler. 10 - Cümhuriyet ve İstanbul Mahallî İdaresi. 11 - Darüşşafaka Tarihçesi. 12 - M. Cevdet'e dair. 13 - Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı. 14 - Türkiye Maarif Tarihi (5 cilt) basılmış başlıca eserlerindendir.

Bunlardan başka müellifin hazırlanmış bir hayli eseri daha vardır. Osman Ergin, İstanbul sokaklarının bir çoğuna millî isimler verilmesine sebep olmuş, Belediye Matbaa ve Kütüphanesinin kurulmasını temin etmiş, orada bir arşiv tesis ve dosya usulünü tatbik etmiş ve "Belediye Mecmuası,, nı neşre başlamıştır.

ERGUN, Sadeddin Nüzhet [Doğ. 1901] — Edebiyat tarihimize ait değerli tetkik eserlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Bursada doğmuştur. Babası Yemende ölen Kolağası Ali Beydir. Üsküdar Lisesile Darülfünun Edebiyat Şubesini bitirdikten sonra Konya Öğretmen Okulunda, Erenköy Kız ve Kadıköy Erkek Liselerinde, Orta Muallim Mektebinde edebiyat okutmuş, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi memurluğunda bulunmuştur. Türk folkloruna ve edebiyat tarihine ait kitap ve risale şeklinde şimdiye kadar neşrettiği eserlerin sayısı 30 dan fazladır. Bunlardan en mühimmi bütün Türk şairlerinin hayatını ve başlıca şiirlerini muhtevi olarak şimdiye kadar üç büyük cildi neşredilmiş olan "Türk Şairleri,, dir. Öteki bazı eserlerinin isimleri de şunlardır:

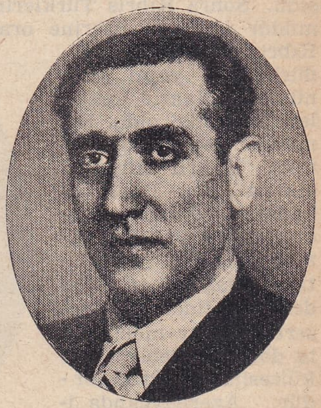
Sadeddin Nüzhet Ergun

Halk Şairleri, Karacaoğlan, Gevherî, Bektaşi Şairleri, Pir Sultan Abdal, Mezar Kitabeleri, Türk Edebiyat Tarihi ve Nümuneleri, Mevlânâ, Şeyh Galip, Şeyhülislâm Bahaî, Sabuhî, Neşatî, Rami Paşa, Fehim, Namık Kemal, Kâtibî, Aşık, Kuloğlu, Hengâmî, Gedayî, Sürurî, Samih Rifat, Aşık Ömer, Cenap Şahabeddin, Edebiyat Tarihi Özü.

ERİŞGİL, Mehmet Emin [Doğ. 1892] — Yazılarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Niğdeli Kaymakam Ağaoğlu ailesinden Dilâver Efendinin oğlu olup İstanbulda doğdu. Mülkiye Mektebinden 1912 de çıktıktan, liselerde öğretmenlik ve Kadıköy Lisesi Müdürlüğü yaptıktan sonra Darülfünunda Felsefe Tarihi Müderrisi oldu. Bir aralık İstanbul Meclisine Niğde Mebusu olarak iştirak etmiş, Cumhuriyet İnkılâbından sonra Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi Âzası, Reis ve Müsteşarı olmuştu. İstanbul Maarif Müdürlüğünde, Mülkiye Mektebi Müdürlüğünde ve Profesörlüğünde de bulunduktan sonra Zonguldaktan Millet Vekiliğine seçildi. Şimdi hem Millet Vekili, hem Cumhuriyet Halk Partisi İdare Kurulu üyesidir. Felsefî ve içtimaî mahiyette bir çok yazısı neşredilmiştir. Kitap şekline giren başlıca eserleri "Kant ve Felsefesi,, , "Sokrat,, ile Bergson'dan tercüme ettiği Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı,, adlarını taşır.

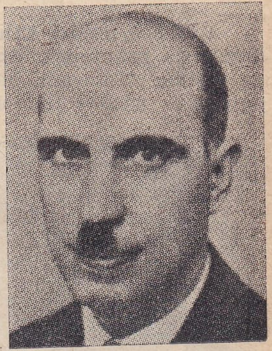
Erişgil

ERTAYLAN, İsmail Hikmet [Doğ. 1889] — Edebiyata ait tetkik eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda Beylerbeyinde doğdu. Aydın Muhassıllarından Damat Abdullah Paşa torunlarından Reşat Beyin oğludur. Galatasaraydan 1908 de, Mülkiye Mektebinden de 1911 de diploma almıştır. Tevfik Fikretle birlikte "Tanin,, gazetesinde, Galatasaray Lisesile Amerikan Kollejinde çalışmış, Kadıköy Lisesinde edebiyat okutmuş, bir

aralık Matbuat Müdürlüğü Mümeyyizliğinde bulunmuştu. Sonra davet üzerine Azerbaycan'a giderek Bakû Üniversitesi ve Pedagoji Enstitüsü Edebiyat Tarihi Profesörü oldu. Orada dört yıl bulunduktan sonra, Ankara Kız Lisesi Müdürü, Atatürk Enstitüsü Edebiyat Muallimi ve eski Dil Encümeni âzası oldu. Sonra Kıbrıs Türklerinin hükûmetimizden bir müdür istemesi üzerine oraya gidip bir çok sene Kıbrıs Kız Lisesi Müdürlüğünü yaptı. Dönüşünde Maarif Vekâleti Müfettişi oldu. Bir müddet sonra Afganistana Maarif Müşaviri olarak gitti. Dört yıl kadar da orada bulunduktan ve vaktile Azerbaycandan Türkistanı dolaştığı gibi bu defa da Hindistanı gezerek tekrar memlekete döndü. Edebiyat Fakültesinde Profesördür. Azerbaycanda iken dört ciltlik (Türk Edebiyatı Tarihi) ve iki ciltlik (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi) yazmış ve bunlar ora Maarifince basılmıştı.

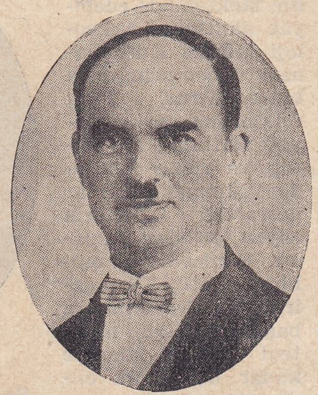
İsmail Hikmet

İsmail Hikmet "Suat Fahir,, müstearile de bir çok manzumeler ve nesirler neşretmiştir. Düşünce adlı bir mecmua da kurmuş ve bunun bir nüshasını "Tevfik Fikret,,e hasretmişti. "Vuslatı Memnua,, adlı küçük millî romanı "Kır Çiçekleri,, isimli çocuklara mahsus şiirleri, Beynamazın Otuz Üç Gecesi, Ateş Olur da Yakmaz mı? adlı hikâyeleri eskiden basılmış eserlerindendir. Daha sonraları (Yunan Edebiyatı Tarihi), (Ziya Paşa Hayatı ve Eserleri) isimli kitaplarile lise gençleri için yazdığı "Ziya, Kemal, Ahmet Vefik, Ahmet Midhat, Ahmet Hikmet, Şinasi, Abdülhak Hâmit,, vesaire gibi risaleleri basılmıştır.

ERTEM, Sadri Ethem [1900 - 1943] — Son zamanlarda tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu, Ankarada öldü. Bir tabur komutanının oğludur. Askerî İdadide ve Üsküp Lisesinde okuduktan sonra Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesinden çıkmıştı. İstiklâl Harbinde yedek subay olarak bulundu. Ankarada Hakimiyeti Milliye ve Yenigün gazeteleri tahrir heyeti müdürlüğünde bulunmuş, İstanbulda Son Telgraf gazetesi başmuharrirliğini yapmıştı. Ölümünde Kütahya Millet Vekili bulunuyor ve muhtelif gazetelerde muharrirlik ediyordu. (Çıkrıklar Durunca, Düşkünler, Bir Varmış Bir Yokmuş) adlı romanları, (Korku, Bacayı indir Bacayı kaldır, Silindir Şapka Giyen Köylü, Bay Virgül) isimli hikâyeleri, (Bir Vagon penceresinden, Ankara - Bükreş, Ankara - Moskova) adlı seyahat notları, (Türk İnkılâbının Karakterleri, İmparatoriçe ve Saray, Avrupa İktisat Tarihi, Politika Felsefesi) adlı tetkik eserleri kitap şeklinde neşrolunmuştur.

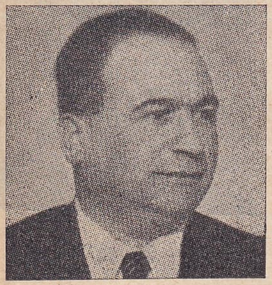
Sadri Ertem

ERTUĞRUL BEY, Gazi [1198 - 1288] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin babasıdır. Kayıhan adlı Türk oymağı reisi olan Kaya Alp oğlu Süleyman Şahın oğullarındandır. Süleyman Şah, Horasandaki yurdunu Cengizoğullarının hücumu ile bırakmış ve elli bin kişilik oymağı halkile 1223 yılına doğru Erzincan tarafına göçerek Ahlatta yerleşmişti. Yedi yıl kadar sonra durumu uygun görüp Horasana dönmek üzere yola çıkmış, Fakat Halep civarında Fıratı geçerken boğulmuştu. Bunun üzerine aşiret bir kaç kola ayrıldı. Bir kısmı Suriyede kaldı. Süleyman Şahın oğullarından Sungur Tekin ile Gündoğdu aşiretin büyük bir kısmını alarak Horasan yolunu tuttu.

Ertuğrul Beyle Kardeşi Dündar Bey de rivayete göre dört yüz çadır kadar tutan maiyetile Anadoluya doğru geldiler, Erzurum civarında Sürmeliçukurda Pasin ovasına vardılar, oradan da Batıya doğru sarktılar. Geleneğe bakılırsa Selçukî Alâeddin ile Moğollar arasındaki muharebeye Ertuğrul bu sıralarda rastlamış ve yenilmek üzere bulunan Selçukilere yardım etmiştir. Buna karşılık olarak Domaniç ve Ermeni dağlarını yazlık ve Söğüt yakınındaki ovayı da kışlık olarak alıyor. Yahut başka bir rivayete göre oğullarından Saruyatı Savcı Beyi daha önce Sultan Alâeddine göndererek yer istemiş, o da Karacadağı vermişti. Bu işler aşağı yukarı 1238 tarihlerindedir.

Ertuğrul bundan sonra Bizanslılarla harbe girişiyor. Karacahisarı ve Bileciği fethediyor. Bir aralık Tatarlara da galebe ediyor. Eskişehir, Sultanönü de Ertuğrulun aldığı yerlerdendir. Bu zamanların vakaları pek az zaptedilmiştir ve Ertuğrulun zamanı müphem ve karanlıktır. Ertuğrul Söğütte yaşı doksanı geçmiş olduğu halde ölmüştür. Orada gömülüdür. Osman, Saruyatı Savcı ve Gündüz Alp adlı üç oğlu olmuştur.

ERTUĞRUL ÇELEBİ [Ölm. 1400] — Osmanlı Padişahlarından Yıldırım Bayezidin oğullarından biridir. Önce Aydın İli Valisi olmuş, sonra Sivas Kumandanlığına gönderilmişti. Timurlenk Sıvas kalesini zaptettiği zaman orasını şiddetle müdafaa etmiş olan Ertuğrul Çelebiyi öldürmüştür. Yıldırımın bu felâketten sonra bir gün Bursa civarında kırlarda gezerken kaval çalan bir çobana rastgelerek: "Çal çoban çal, Ne Ertuğrul gibi bir oğlun öldü, ne Sıvas gibi bir kalen alındı.,, diye ağladığı bir tarih fıkrası halinde rivayet edilir.

ERTUĞRUL, İsmail Fennî [Doğ. 1855] — Felsefeye ait eserlerile ve tercümelerile tanınmış yaşayan muharrirlerimizin en eskilerinden biridir. Tırnovada doğmuştur. Oranın hanedanından Mehmet Beyin oğludur. Midhat Paşanın orada iken açtığı Rüştiye Mektebinde okumuş, bir müddet cami derslerine devam etmiş ve İstanbulda Divanı Muhasebatta memur iken (Lisan Mektebi) ne de girip oradan diploma almıştır. Divanı Muhasebat (Sayıştay) Mümeyyizliğinde ve âzalığında bulunmuş, 1901 de Dahiliye Nezareti Muhasebecisi olmuş ve 1909 da emekliye ayrılmıştı. (Lûgatçei Felsefe) adlı 935 sayfalık büyük bir eseri eski harflerle 1927 de basılmıştır. Bundan başka Dozi'nin (Tarihi İslâmiyet) ine reddiye olarak yazdığı "İzalei Şükûk,, adlı kitabı, Bühner'in "Madde ve kuvvet,, isimli eserine reddiye olan "Maddiye Mezhebinin İzmihlâli,, kitabile "Vahdeti Vücut ve

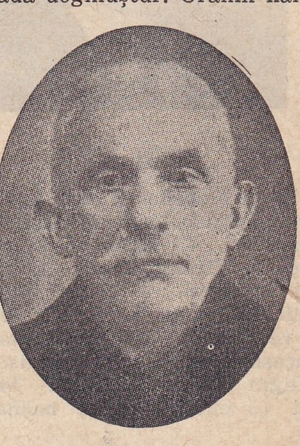
İsmail Fennî Ertuğrul

Muhiddini Arabî,, isimli eseri basılmıştır.

Bunlardan başka fransızca ve ingilizceden içtimaî, felsefî ve malî mahiyette muhtelif tercümeleri vardır. Musikiye de vâkıf olan İsmail Fennî Ertuğrulun bir çok besteleri bulunduğunu ve güftelerini bizzat yaptığını "Mahmut Kemal İnal,, eserinde kaydetmektedir.

Vakit gazetesi sahibi Hakkı Tarık Us'un teşebbüsile 1944 te Üniversite konferans salonunda yapılan "Elli yıllık Türk muharrirleri,, jübilesinde Ismail Fennî Ertuğrul da en eski muharrirlerden olmak sıfatile hazır bulunmuştur.

ERTUĞRUL, Muhsin [Doğ. 1892] — Değerli tiyatro ve sinema sanatkâr ve müharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Ertuğruloğulları ailesinden Hariciye Veznedarı Hüseyin Hüsnü Beyin oğludur. Askerî Rüştiye ile Mercan İdadisinde okuduktan sonra Paris, Berlin, Viyana, Moskova, İstokholm tiyatrolarında tetkiklerde bulunmuştur. İki yıl Berlin, iki yıl da Moskovada film şirket ve fabrikalarında rejisörlük yaptı. Üçü Almanyada, ikisi Rusyada ve on yedisi İstanbulda olmak üzere yirmi iki film çevirmişti. Muhtelif müelliflerden tercüme ederek bastırdığı eserler şunlardır:

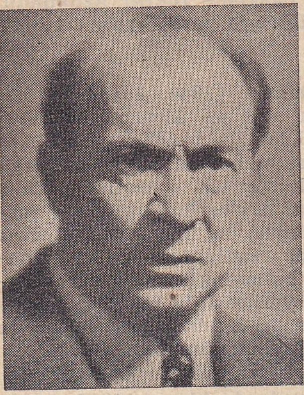

Muhsin Ertuğrul

Shakespeare'den: Hamlet, İbsen'den: Hortlaklar, Strindberg'den: Baba, Andrief'ten: Düşünce, Schnitzler'den: Reigen, Kistemaekers'ten: la Flambée ve les Exilées, Tolstoi'den: Muhakkak Böyle mi Olmalı.

Muhsin Ertuğrul, ciddî ve ağır piyeslerin birinci rollerini sahnede esaslı bir muvaffakiyetle temsil eden bir sanatkârdır. Refikası rahmetli Neyyire Neyyir de değerli bir sanatkârdı. Ona ait yazı kendi adile konmuştur.

ES, Hikmet Feridun [Doğ. 1909] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Yemende 21 yaşında ölen Feridun isimli bir süvari subayının oğludur. Gazeteciliğe mektep sıralarında iken başlamış ve meslekte çekirdekten yetişerek röportaj, fıkra, küçük hikâye, seyahat notları vesaire gibi çeşitli yazılarile tanınmıştır. Mevzularının hududunu genişletmek maksadile seyahatler de yaptı. İlk defa Türkiyeye gelen Afgan Kıralı Amanullah Hanı karşılamak üzere Sovyet Rusyaya gitmiş ve bundan sonra dahilî ve haricî bir çok seyahatlerde bulunmuş, gazetecilik maksadile Amerikayı dahi dolaşmıştır. Hattâ son seyahatında Amerika Cümhur Başkanı müteveffa Roosevelt tarafından Beyaz Saraya kabul edilmişti. "Akşam,, gazetesinin kendine mahsus köşesinde yıllardanberi günlük fıkralar yazdığı gibi "Yedigün,, ün de devamlı muharrirlerindendir.

Hikmet Feridun Es

ESAT BEY [1874 - 1938] — Cümhuriyet devrinde Maarif Vekilliğinde ve Büyük Millet Meclisi Reis Vekilliğinde bulunmuş, temiz bir hatıra ve bazı eserler bırakmış zevattandır. Manastır Âşar Nazırı Yusuf Beyin oğludur. Karaferyede doğdu. 1894 te Harbiyeden piyade birinciliğile çıkarak bir müddet Suriyede bulunmuş, sonra Harbiye Mektebi almanca hocası olmuş, iki yıl kadar Almanyada askerî vazife ve tetkiklerde bulunduktan sonra Harbiye Mektebi Talim Tabur Komutanlığında, Balkan Harbinde Alay Komutanlığında, Cihan Harbinde Fırka Komutanlığında bulunmuş ve Albaylıktan emekliye ayrılarak İstanbul Belediye Meclisi Azası iken Bursa Millet Vekilliğine seçilmişti. 1930 da Maarif Vekili oldu. İki yıl sonra bu makamdan çekilerek Büyük Millet Meclisi Reis Vekilliğine seçildi. (Almanca Rehberi) adlı eserile nefer, küçük zabit ve zabitlerin yetiştirilmesi için yazılmış risaleleri ve terbiye esaslarına ait bir tetkiki vardır.

Esat Bey

ESAT EFENDİ, Hoca Sadeddin - Efendizade Mehmet [1570 - 1625] — Birinci Ahmedin son yıllarile Dördüncü Muradın ilk saltanat yılına kadar iki defa Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, şiirleri ve ilmî eserlerile de tanınmış âlimlerdendir. Tac-üt-Tevarih sahibi Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendinin oğludur. Medrese tahsilini bitirip Müderris, Kadı ve Kazasker olduktan sonra, Rumeli Kazaskeri iken Hicaza gitmiş, dönüşte büyük kardeşi Şeyhülislâm Çelebi Mehmet Efendinin ölümü üzerine henüz yolda iken Şeyhülislâm olmuştur.

Birinci Ahmedin yerine birinci defa olarak Birinci Mustafa ve onun indirilmesinden sonra İkinci Osman geçmiş ve Esat Efendi bütün bu değişiklikler rağmen yerinde kalmıştı. Nüfuzu pek kuvvetli idi. Hele kızını İkinci Osman alınca Padişahın kayınbabası olmak yüzünden bu nüfuz tabiî büsbütün arttı ve İkinci Osmanın 1620 deki Leh seferinde birlikte bulundu.

Yeniçeri ihtilâlinde İkinci Osman öldürüldüğü zaman Esat Efendi canını kurtarmak için saklanmıştı. Birinci Mustafanın ikinci kısa saltanat devrinden sonra Dördüncü Murat tahta geçip ortalık biraz yatışınca meydana çıkarak ikinci defa 1623 te tekrar Şeyhülislâmlığa geçti ve iki yıl kadar sonra ölerek Eyüpte babasile kardeşinin yanına gömüldü. Bu Esat Efendinin türkçe, arapça ve farsça şiirlerini muhtevi divanı vardır. Kasidei Bür'e tercümesi, Güli Handan, Gülistan tercümesi, Zeyli Tac-üt-Tevarih adlı tarihi, manzum Tercümei Şemail adlı eserleri vardır.

ESAT EFENDİ, Mehmet Vassafzade [1707 - 1778] — Üçüncü Mustafa zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş ve şiirler de yazmış âlimlerdendir. Şeyhülislâm Abdullah Vassaf Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuştur. (Hindi Molla) lâkabile meshur olmuştu. Kimseye boyun eğmiyen bir adam olduğu için hakkı olan ilmî rütbeleri almakta çok gecikmiş ve ancak ölümüne yakın yıllarda yüksele-

rek 1772 de Şeyhülislâm olmuş ve bu makamda ancak bir buçuk yıl kadar bulunarak Emirgândaki yalısına çekilmiş ve ölümünde Eyübe gömülmüştür. Bu zatın babasından kendisine kalan yalı meşhur İran Prensi Emirgüne Hanın yani sonraları Yusuf Paşa olan zatın yalısı imiş. Üçüncü Selim zamanında Emirgân Mahallesinin büyük bir kısmı bu yalının arsasında kurulmuştur. Bu Sait Efendinin oğlu Şerif Efendi de sonraları Şeyhülislâm olmuştu.

ESAT EFENDİ, Mehmet. Ebuishak İsmail - Efendizade [1684 - 1753] — Üçüncü Osman zamanında Şeyhülislâmlığa geçmiş, hem şair, hem musiki üstadı ve muharriri olmak üzere meşhur olmuş âlimlerdendir. Şeyhülislâm Ebuishak Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Müderris, Selânik Mollası, Evkaf Müfettişi, Fetva Emini olmuş ve Birinci Mahmudun Belgrat seferinde ordu ile birlikte bulunmuştu. Anadolu ve Rumeli Kazaskeri de olduktan sonra 1748 de Şeyhülislâmlığa geçti. Babası gibi büyük kardeşi İshak Efendi de Şeyhülislâm idi. Oğlu Şerif Efendi de sonraları Şeyhülislâm olmuştur. Meşhur kadın şairlerimizden Fitnat Hanım bu zatın kızıdır.

Esat Efendi özü ve sözü doğru olduğu için zamanının politikasile uyuşamamış ve Şeyhülislâmlıktan bir yıl kadar sonra azledilerek Geliboluya sürülmüştü. Ölümünden bir sene kadar önce affedilerek İstanbula geldi ve ölümünde babasının Sultanselim civarında yaptırdığı camiin yanına gömüldü.

Esat Efendi, muhtelif bilgilerinden başka musikiye de müntesip ve vâkıftı. Bu bahse dair "Etrab-ül-Âsar fi Tezkirei Urefa ve Edvar,, ve "Tezkirei Hanendegânî,, adlı iki eseri vardır ki musikişinasların da tercümei hallerini muhtevidir. Besteler de meydana getirmiştir. "Lehcet-ül-Lûgat,, isimli lûgat kitabı 1801 de basılmıştır. Bundan başka bazı âyetlerin tefsirleri, Bülbülname isimli bir manzumesi, türkçe ve arapça kasideleri, meşhur bazı arapça kasidelere tahmisleri vardır.

(Etrab-ül-Âsar) 1893 te çıkan (Mektep mecmuasında Velet İzbudak tarafından sadeleştirilerek neşredilmiştir.

ESAT EFENDİ, Vakanüvis [1785 - 1847] — Kütüphanesile meşhur olan ve birinci defaki teşkilattâ ilk Maarif Nazırı unvanını alan ilim adamlarımızdandır. Sahaflar Şeyhi Hacı Ahmet Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Medine Kadılığına tayin edilen babasile oraya giderken Süveyşte gemi batmış ve 13 yaşında bulunan Esat Efendi, bir direğe sarılmak suretile kurtulmuştu. İstanbula dönüşte medreselerde zamanının tahsilini görmüş, Müderris olmuştu. Şanizadenin yerine Vakanüvis oldu. Takvimi Vakayi müdürü ve muharrirliğinde bulundu. İstanbul Kadısı, bir aralık İran Elçisi, Karantine Nazırı, Nakibüleşraf, Rumeli Kazaskeri, 1846 da ilk teşkilâtta Mekâtibi Umumiye (Maarif) Nazırı olmuştu. Bir yıl sonra bu unvan (Mekâtip Müdiriyeti) şekline çevrilmiş ve Esat Efendi Meclisi Maarif Reisliğine tayin edilmiştir. Öldüğü zaman bu vazifede idi.

Ayasofyada Yerebatandaki konağının yanına yaptırdığı kütüphane hâlâ onun adını taşır. Yeniçerilerin kaldırılmasına dair "Üssü Zafer,, eserile Tercümei Müstazraf, Teşrifat, Şerhi Tecvit adlı kitapları basılmıştır. Kütüphanesinin yanında gömülüdür.

ESAT EFENDİ [Ölm. 1900] — İlk gazetelerimizde muharrirlik etmiş ve bazı eserler de bırakmış gazetecilerimizdendir. Çorluda doğdu ve sürüldüğü Bitliste öldü. Kuleli İdadisi kitabet muallimliğinde bulunmuş, "Basiret,, gazetesinde muharrirlik etmiş, "İstikbal, Hayal, Vakıt ve Dımışk,, gazetelerinde de yazılar yazmıştı. "İttihadı İslâm, Hükûmeti Meşrua,, adlı eserleri ve Doktor Miralay Hüseyin Beyle müşterek "Coğrafya Lûgati,, isimli kitabı vardır.

ESAT EFENDİ, Salihzade. Ahmet [1737 - 1814] Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut zamanlarında iki defa Şeyhülislâmlıkta bulunmakla ve yeni fikirli olmakla tanınmış âlimlerdendir. Babası Şeyhülislâm Salih Efendidir. İstanbulda doğmuş, Müderris, Kadı ve Kazasker olmuş ve 1803 te Şeyhülislâmlığa getirilmiştir. (Nizamı Cedit) denen askerî ıslahat için fetva verdi. Kabakçı isyanı üzerine yeni fikirli olmasından dolayı azledildi ve yakasını ölümden güçlükle kurtardı.

İkinci Mahmudun cülûsunda tekrar Şeyhülislâm oldu ama Alemdar Mustafa Paşa aleyhine yapılan isyan üzerine eşkiyanın baskısile tekrar azlolundu. Âlim, faziletli ve hür fikirlere taraftarlıkla tanınmıştır.

ESAT EFENDİ, Mehmet [1846 - 1918] — Osmanlı İmparatorluğunun son ve Meşrutiyet devri Şeyhülislâmlarındandır. Ulemadan Akıskalı Numan efendinin oğludur. Medreselerde tahsilini bitirerek Müderris olmuş, cami derslerinde icazetler vermiş ve ayni zamanda Meşihat Dairesinin muhtelif memurluklarında uzun zaman bulunmuştur. Meclisi Tetkikatı Şeriye âzalığile reisliğinde ve hayli zaman Fetva Eminliğinde bulunduktan sonra Abdurrahman Nesip Efendinin yerine 1913 te Şeyhülislâm oldu ve bu makamda bir yıl kaldı. Onun yerine de Mustafa Hayri Efendi Şeyhülislâm olmuştu.

ESAT EFENDİ, Uryanîzade Ahmet [1813 - 1889] İkinci Abdülhamidin ilk zamanlarında on yıl kadar Şeyhülislâmlıkta ve ilk açılan Âyan âzalığında bulunmuş âlimlerdendir. Kadılardan Mehmet Sait Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Soyu, Kilisli âlimlerden Osman Uryanî Efendiden geldiği için Uryanîzade diye anılır. Medreselerde okumuş, babasının Kadılığında Rumeli ve Anadoluyu dolaşmış, Üsküdar, Eyüp, Medine Kadısı, İstanbul Kadısı, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri ve 1876 da ilk teşkil edilen Âyana âza oldu. İki yıl sonra da Şeyhülislâmlığa geçirildi. Ölümüne kadar bu makamda kalmış ve Eyüpte Ebussuut Efendinin mezarı karşısına gömülmüştür.

Esat Efendi

ESAT FEYZİ, Doktor [1878 - 1902] — Bizde Röntgeni hekimlikte ilk tatbik eden ve pek genç öldüğü halde yine eserler bırakmış olan bir hekimdir. İstanbulda doğdu. Askerî Tıbbiyeden 1898 de Yüzbaşılıkla çıktı. Pek zeki ve çalışkan olduğu için çıktığı müessesenin fizik muallimi olan meşhur Antranik Paşanın muavinliğine tayin edilmişti. Esat Feyzi,

Esat Feyzi

Fakültede mükemmel bir fizik lâboratuvarı meydana getirdi. Yunan muharebesinde vurulan askerlerin vücutlarında kalan kurşunların yerlerini ilk defa röntgen ile tayin ederek Operatör Cemil Paşanın kolaylıkla ameliyat yapmasına yardım etmiş ve bizde röntgenle muayene usulünü kurmuştu. Zamanına göre hayli değerli bir kitap olan "İlmi Arz ve Maadin,, ile Röntgen Şuaı isimli bir eseri vardır. Hazırladığı fizik kitabını tamamlıyamamış ve pek genç öldüğü için kendinden kuvvetle beklenen büyük faydaları verememişti.

ESAT MUHLİS PAŞA, Mehmet [Ölm. 1851] Divan üstatlarının eserleri derecesinde kuvvetli şiirlerile tanınmış Vezirlerdendir. Ayaş Müftüsü Hasan Efendinin oğludur. Gençliğinde Ayaş Voyvodası olmuş, Silâhşor ve Kapıcı olduktan sonra İstanbula çağırılarak İkinci Mirahurluğa tayin edilmiştir. Sonraları Vezirlikle Edirne, Erzurum, Sıvas, Sayda ve Halep Valiliklerinde bulunmuş ve Abdülmecit zamanında Diyarbakır Valisi iken ölmüştür. Şiirlerini muhtevi divançesi basılıdır. Pek vakarlı, hayli kibirli olduğu meşhurdur. Fakat benlik davası aleyhindeki şu beyti de meşhurdur:

Lâfı dâvayı enaniyet ne lâzım âkile
Âdemin âlemde bin mâfevki, bin mâdunu var

Edebiyatımızın Tanzimattan sonraki yenileşmesinde mühim bir yeri bulunan Sadullah Paşa, bu zatın oğullarındandır.

§ Yukarıki zatten yirmi beş yıl kadar sonra ölmüş Vezirlerden bir Esat Muhlis Paşa daha vardır ki Rüsumat Eminliğinde ve bir çok Valiliklerde bulunmuştu. Sakızlı olup Damat Halil Paşanın divan kâtipliğinden yetişmiştir. Bu Esat Muhlis Paşa da kalemi ve hesabı kuvvetli olarak tanılır. Cömert ve safasına düşkün bir zat olup son vazifesi olan Halep Valiliğinden azlinden sonra 1876 da İstanbulda ölmüştür.

ESAT PAŞA, Ahmet Esat [1828 - 1875] — Abdülâziz zamanında iki defa kısa müddetlerle Sadrazamlıkta bulunmuş Müşirlerdendir. Sakızda doğdu. Kolağası Mehmet Beyin oğludur. On beş yaşlarında iken İstanbula gelerek Harbiye Mektebine girmiş ve 1858 de Erkânıharp Yüzbaşılığile ve birincilikle mektepten çıkmıştır. Harbiye Mektebinde matematik dersleri okuturken Büyük Fuat Paşanın oğluna ders vermesi münasebetile onun tarafından tanılıp takdir edilmişti. Fuat Paşa Esat Beyi kendine yaver yaparak Şama birlikte götürdü. Sonra Ataşemiliterlikle ve Binbaşı rütbesile Parise gönderdi. Paristeki Mektebi Osmanî Müdürlüğüne de tayin ettirdi. Pariste iken hem bu müessesevi iyi idare etmiş, hem de kendisi tetkiklerde bulunmuştur. Kaymakamlık ve Miralaylık rütbeleri ni orada iken ve Abdülâzizin 1867 de Paris seyahatinde, maiyetinde bulunan Fuat Paşa tarafından Padişaha takdim edilerek hükümdarın iltifatını kazandı ve Mirliva (General) olup İstanbula birlikte döndü.

Esat Paşa

Darı Şûrayı Askerî âzalığına ve bir sene kadar sonra Ferik rütbesile İşkodra Kumandan ve Mutasarrıflığına tayin edildi. Çok geçmeden İstanbula çağırılarak önce Darı Şûrayı Askerî Reisi ve 1870 te Hassa Ordusu Müşiri oldu. Bir sene sonra Birinci Vilhelm'in Almanya İmparatorluk tacını giymesi merasiminde bulunmak üzere Berline gönderilmiş ve oradan dönüşünde Yedinci Ordu Müşürliğile Yemene tayin edilmişse de vapurda iken geri çağırılarak Harbiye Nazırlığına geçirilmiştir. Mahmut Nedim Paşa İstanbuldan uzaklaştırmak için bir kaç gün ara ile Erzurum, sonra Ankara ve daha sonra Sıvas Valiliklerine tayin ettirdiyse de Mahmut Paşa Sadrazamlıktan azledilince Esat Paşa önce Bahriye Nazırı, sonra yine Serasker ve 1873 te birinci defa olarak Sadrazam oldu.

Üç ay sonra azledilmiştir ki gençliğinin, tecrübesizliğinin, bilhassa Namık Kemal tarafından yazılan (Vatan) piyesi temsilinde halk tarafından yapılan nümayişlerin buna sebep olduğu söylenir. Önce Konyaya, sonra Suriyeye Vali olarak gönderilen Esat Paşa 1875 te ikinci defa Bahriye Nazırı ve biraz sonra da yine ikinci defa olarak Sadrazam oldu. Hazinenin iflâsa yaklaşmasından dolayı tasarruf için yaptığı tedbirler bir ay kadar sonra azline sebep olmuştur.

Esat Paşa kendi makamına ait olan iki bin lira maaşı beş yüze indirmiş ve başka büyük maaşlardan da tenzilât yapmıştı. Bundan maksadı da Sultan Abdülâzizi kendi tahsisatından fedakârlık yapmasına razı edebilmekti. Esat Paşa ikinci Sadrazamlığından azledilince Nafia Nazırlığına tayin edilmişse de biraz sonra Valilikle Aydına gönderildi ve İzmirde birdenbire öldü. Bilgili, yeni fikirli ve pek temiz seciyeli olarak tanılır. Ancak gençliği ve tecrübesizliği kusur olarak ileri sürülmüştür. Değerli muharririmiz Celâl Esat Arseven bu zatın oğludur.

§ Bu zatın oğlu Celâl Esat Arseven tanınmış kalem ve sanat adamlarımızdandır. 1875 te İstanbulda doğdu. 1894 te Harbiyeden piyade mülâzimliğiğe çıkmış ve 1908 de Kolağası iken istifa ederek "Kalem,, adlı mizah mecmuasını Salâh Cimcoz ve Ressam Cem'le birlikte neşretmiştir. Celâl Esat Mülkiyede ve Sanayii Nefisede dahi tahsil etmiş, Ressam Rıza Beyle Zonaro'dan sulu boya resim öğrenmişti. Şehremaneti Heyeti Fenniye Müdür muavinliğinde, Kadıköy Belediye Müdürlüğünde, Sanayii Nefise Mektebi Mimarî muallimliğinde, Ankara İmar Müşavirliğinde, Güzel Sanatlar Akademisi Profesörlüğünde bulunmuş ve Büyük Millet Meclisinin yedinci devresinde İstanbul Millet Vekilliğine seçilmiştir.

Celâl Esat Arseven

1908 den sonra Türk ressamlarının eserlerini teşhir etmek ve Mabeyn Orkestrasile konserler vermek üzere Harbiye Nezareti tarafından Avrupaya gönderilmişti. Daha sonraları Darülbedayi sanatkârlarını topluyarak bir tiyatro kurmak vazifesini aldı. 1926 da Avrupa limanlarında Türk ticaret mallarını tanıtmak üzere tertip edilen Seyyar Sergiye Ticaret Odası tarafından Komiser tayin edilmişti.

Celâl Esat Arsevenin bilhassa güzel sanatlara dair bir çok kitap ve risaleleri ve özlü makaleleri vardır. 1895 te "Resim Kütüphanesi,, adı altında

"İlk Resim Dersleri, Ressamlara Rehber, Renkler ve Yağlıboya, Ressam ve Mimarlara Mahsus Menazır, Sanayii Nefise. Istılahları,, isimlerile bir seri kitap neşretmiştir.

1908 de Amerikada Sen Lui şehrindeki bir sergide meydana getirilen bir Türk mahallesinin projesini yapmıştı. 1910 da İstanbul arkeolojisine ait bir fransızca eseri Pariste basıldı. İstanbulun tarihi hakkında "İstanbul, Kadıköy, Eski Galata,, adlı kitaplarını yazmış ve İstanbulun ilk arkeoloji plânını neşretmiştir. Belediye Kütüphanesi adı altında beş altı risalesi vardır. Salâh Cimcoz ile birlikte yazdıkları Selimi Salis piyesi İstanbulda bir çok defa temsil olunmuştur. Şaban ismile yazdığı Türk operası da Viyanada temsil edilmişti. Bunlardan başka Saatçi, Büyük İkramiye adlı operetleri Darülbedayide oynanmıştı. Sayılanlardan başka "Seyahat İntibaları, Mimarî Tarihî, Şehircilik, Türk Sanatı, Kamusu Sanat, Sanat Lûgati,, ve fransızca olarak "Art turc,, isimli eserleri basılmıştır. Son zamanlarda "Sanat Ansiklopedisi,, ni neşretmektedir.

ESAT PAŞA [Doğ. 1862] — Harbiye Mektebindeki Ders Nazırlığile ve Çanakkale müdafaasında Kolordu Komutanı bulunmakla tanılan değerli askerlerimizdendir. Yanyalıdır. Orada Belediye Reisliğinde bulunmuş olan Mehmet Emin Efendinin oğludur. Tahsil hayatını daima sınıfının birincisi olarak tamamlamış ve 1890 da Kurmay Yüzbaşılıkla Harbiyeden çıkmıştır. Ondan sonra Almanyaya gönderilerek orada da Askerî Üniversitede ve kıtalarda dört sene bulunduktan sonra dönüşte Goltz Paşanın muavini olmuş ve bu sıfatla erkânıharp seyahatlerinde ve askerî teftişlerde ve Fransa manevralarında hazır bulunmuştur. 1897 Yunan harbinde Yanya Kolordu Erkânıharbiyesinde çalıştı. Sonra Harbiyedeki derslerine dönerek 1899 da Ders Nazırı olmuştur. Bu vazifeye Albay iken gelmiş ve orada iken General ve Tümgeneral olmuştu.

Esat Paşa

1907 de Üçüncü Ordu Müşir muavini sıfatile Selâniğe gönderildi ve 1908 de İttihat ve Terakki Cemiyetinin gizli faaliyetine mâni olamamak töhmetile Yıldızda muhakemesine başlanırken Meşrutiyet İnkılâbı olunca bu suçtan kurtuldu. Muhtelif askerî vazifelerden sonra 1911 de Beşinci Gelibolu Fırkası Komutanlığına tayin edilmiş, Birinci Cihan Harbinde Çanakkaledeki Şimal Grupu Komutanı sıfatile hizmet etmiştir ki Atatürkün o zaman kumandanı bulunduğu 19 uncu Fırka bu Kolorduya bağlı idi.

Esat Paşa bundan sonra başlıca Birinci Ordu Kumandanlığı, Askerî Mektepler Umumî Müfettişliği gibi vazifelerde bulundu ve son tayin edildiği İkinci Ordu Müfettişliğinden istifa ile emekliye ayrılmıştı. 1920 de Salih Paşa Kabinesinde on beş gün kadar Bahriye Nazırlığı etti. Birinci Cihan Harbi sulhundan sonra Maliye Vekâleti tarafından gayri mübadillerin işleri için iki defa Yunanistana gönderilmişti.

Harbiye Mektebi Ders nazırlığında bir kısmı telif, bir kısmı da tercüme suretile meydana getirdiği matematik ve geometriye dair dört eseri basılmıştır.

Çanakkalede Cenubu Garbî Komutanlığında bulunmuş ve İtalyaya karşı Habeşistanda vazife almış olan Vehip Paşa bu zatın küçük kardeşi idi.

ESAT PAŞA [1875 - 1932] — Harplerdeki yararlığı ve Mütareke yıllarında İstanbul Millî Müdafaa teşkilâtında hizmetile tanılan bir Generalimizdir. Şarkî Karahisarda doğmuştur. Van Mutasarrıfı Haydar Beyin oğlu ve son Sadrazamlardan Müşir Ahmet İzzet Paşanın küçük kardeşidir. Harbiyeden süvari Mülâzimi olarak çıktı. Balkan Harbinde Binbaşı ve Süvari Alay Komutanı iken Üçüncü Kolordunun ricat hareketini serbest bırakmaya hizmetinden dolayı takdir edilmiş, 1913 te Süvari Zabitan Binicilik mektebini kurmuştur. Çanakkalede Anafartalarda Atatürkün Alay Komutanlarından biri sıfatile hizmet ederek harp madalyası almıştı. Sonra Kafkas ve Sina cephelerinde de Süvari Fırka Komutanlıklarındaki muvaffakıyeti resmî tebliğlerle takdir edilmiştir. Ağırca yaralanmasından dolayı Birinci Cihan Harbinin sonuna kadar tedavi altında kalmıştı.

Esat Paşa

1919 da kendi kurduğu Binicilik Mektebinin Müdürü olmuş, fakat Damat Ferit hükûmeti tarafından azledilmiştir. 1920 de İstanbul Millî Müdafaa teşkilâtının reisi tayin olundu ve İstanbulda Merkez Kumandanı ve Polis Müdürü sıfatile Anadolu müdafaasına hizmet etti. Kıdem zammile ve İstiklâl madalyasile taltif edilmişti.

1921 de İstanbul, Büyük Millet Meclisi Hükûmetine iltihak edince Esat Bey, İstanbul Valisi ve Trakya Süvari Fırkası Kumandanı olmuş ve 1924 te Generalliğe yükselerek Paşa unvanını almıştı. Bir yıl sonra isteğile emekliye ayrıldı.

ESAT PAŞA, Işık, Doktor [1865 - 1943] — Tıp Fakültesinde göz seririyatını kuran, eserleri ve buluşlarile de tanılan Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Babasının adı Neşet'tir. Işık soyadını almıştı. Askerî Tıbbiyeden 1889 da çıkmış ve o yıl ihtisas yapmak üzere Parise gönderilerek 1893 te Paris Fakültesinden de diploma alarak dönüşünde Tıbbiyedeki derslerine başlamıştı. Göz seririyatını 1894 te kurarak 39 yıl Profesörlük etmiş ve pek çok mütehassıs yetiştirmiştir. İlmî muvaffakiyeti kadar millî ve içtimaî faaliyetleri de hatırlanmaya lâyıktır. Kızılay merkezinde, Talim ve Terbiye Cemiyetinde çok çalışmış ve Millî Kongreyi kurmuş ve iki sene kadar Maltada sürgün kalmıştı. Paristе tahsili sırasında göz muayenesine mahsus "Ophtarmoscope Essad,, denen âletle yalandan göz hastalığı iddiasında bulunanların muayenesine mahsus "Stéréoscope Essad,, isimli âleti yapmış ve fransızca olarak şu eserleri yazmıştır:

Doktor Esat Paşa

"Semioloji de l'exophtalmie,, , "Traitement de blépharite au sublimé à haute dose,, , "Emorogie du corps vitré chez les jeunes gens,, , "Traitement de l'ophtalmie blénoragique,, .

ESAT PAŞA, Toptanî [1862 - 1919] — Arnavutluk istiklâline ve orada devlet reisi olmağa çalışmış Osmanlı Paşalarındandır. Tiranda doğdu. Süleyman Paşazade Ali Toptanînin oğludur. Hususî hocalardan okumuş, askerliği mektepte tahsil etmemiştir. İkinci Abdülhamit zamanında Mirimiran rütbesile Yanya Jandarma Kumandanlığında bulunmuştu. Yunan Harbindeki yararlığından dolayı Liva (General) sonra da Birinci Ferik (Korgeneral) oldu. 1908 de açılan İstanbul Meclisine Dıraç'tan Mebus seçildi. Abdülhamidin tahttan indirildiğini kendine bildirmek için seçilen Mebuslar arasında o da vardı. Sonraları İttihat ve Terakki ile arası bozulmuştu. Balkan Harbinde Redif Gönüllü Kuvvetleri Kumandanı sıfatile İşkodrada bulunuyordu. Sırplılar ve Karadağlılar tarafından sarılmış olan İşkodra kalesini kahramanca müdafaa eden Hasan Rıza Paşayı bir akşam yemeğe davet ederek gece kaleye dönerken pusu kurdurup vurdurduğu ve şehri Karadağlılara teslim ettiği kuvvetle tekrarlanan bir rivayettir.

Esat Paşa Toptanî

Arnavutluk hükümdarı olmak ihtirasile çalışmış olması ve Cihan Harbinde müttefiklerle birlikte ve vaktile ekmeğini yediği millet ve devlete karşı harbetmiş bulunması da bu rivayeti kuvvetlendirir. Arnavutluğa büyük devletlerce Kıral yapılan Prens Guillaume de Vied gelmeden önce Esat Paşa, muvakkaten hükûmeti idare etmiş ve Prensin 1914 te Arnavutluktan ayrılmağa mecbur olması üzerine o zamanki Parlâmento tarafından hükûmet reisi olarak ilân olunmuştu. Fakat Avrupalılar onu Arnavutluk hükümdarı yapmadılar. Fransaya gi - derek büyük devletlere oradan müracaatlarda bulunuyordu. Nihayet İtalya hesabına çalıştığı rivayet edilen Avni Rüstem adlı bir genç talebe onu Pariste kurşunla vurarak öldürdü.

İkinci Abdülhamidin Tüfekçilerinden iken İstanbulda vurulması 1899 da büyük dedikodulara sebep olmuş bulunan meşhur Gani Bey bu Esat Toptanî Paşanın kardeşi idi.

ESAT ŞEREFEDDİN, Doktor [1867 - 1942] — Botanikteki ihtisası ve eserlerile tanınmış Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mehmet Şerefeddin adlı bir zatın oğludur. Askerî Tıbbiyeden 1889 da Hekim Yüzbaşılığı ile çıkmış ve imtihanla Nebatat hocası Ali Paşaya muavin olmuştu. Sonraları Askerî ve Mülkiye Tıbbiye Mekteplerinde ve Üniversite ile diğer bazı müesseselerde uzun zaman Botanik okuttu. 1915 te Binbaşı iken askerlikten ve 1935 de Darülfünun Müderrisliğinden emekliye ayrılmıştı. "Teşrihi Tavsifi-i Nebatat,, , "Saydalânî Nebatat,, , "İlmi Nebatat,, adlı eserleri neşrolunmuştur. Bunlardan başka "Nebatat Dersleri,, ve "İlkai Hafî Nebatları,, isimli kitapları Darülfünun dersleri arasında taş basmasile basılmıştır.

Esat Şerefeddin

ESİRÎ HASAN EFENDİ [ölm. 1727] — On sekizinci asır başlarında tarihe ait eserleri ve seyahatlerile tanınmış yazıcılarımızdandır. Yeniçeri Ocağından yetişip Cebeci Kethüdalığında bulunmuş ve iki sene Nemselilere esir olduğu için Esirî lâkabile tanınmıştır. "Miyar - üd - Düvel,, adile dili oldukça açık bir umumî tarih bırakmıştır ki Osmanlı devrine ait olan kısmı hayli mufassaldır. Zamanındaki İmparatorluk ülkelerini, Macaristanı ve esirliği dolayısile Viyana ve civarını gezmiş, eserinde coğrafyaya dair de bazı malûmat vermiş ve asker tabiyesini gösterir bazı haritalar da dercetmiştir.

ESİRÎ MEHMET EFENDİ [ölm. 1681] — Dördüncü Mehmet zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Erdebilli İmam Abdülhalim Efendinin oğludur. Bursada doğmuş, medreselerde okuyup Müderris ve Kadı olmuştu. Mekke Kadısı olduğu zaman Mısıra sürülen Kızlar Ağası Sümbül Ağa ile Rodos önünde korsanlara esir düşmüş, Maltada ve Venedikte epeyce zaman esir kalmış olduğu için Esirî lâkabını almıştır. 1659 da Şeyhülislâm olarak üç yıl bu makamda kaldı. Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa ile bir gün Padişahın huzurunda iken Sadrazamın babası Köprülü Mehmet Paşa için kan dökücü olduğunu söylemesi aralarında şiddetli münakaşaya sebep olmuştu. Bu yüzden azledilerek Bursaya sürüldü. Fıkha ve fetvaya dair "Cami-üd-Deavi vel Beyyinat,, ve "Hülâsateyn,, adlı kitapları vardır.

ESRAR DEDE, Mehmet [ölm. 1796] — Değerli Mevlevî şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Galata Mevlevihanesi hücrenişinlerindendir. Meşhur Şeyh Galip ile aralarında sıkı bir dostluk varmış. Şeyh Galibin ona acıklı bir mersiye yazmış olması da bunu gösterir. Şiirleri mesleğinin icabı olarak tasavvuf çeşnilidir. İnce ve içli olan bir çok beyitleri vardır. Basılmış olan divanından başka Mevlevî şairlerin haltercümelerini muhtevi bir tezkere de meydana getirmiştir ki sonraları Ali Enver adlı bir zat tarafından tertip olunan: "Semâhanei Edep,, adlı eser bundan alınmıştır. Tarihçi Süsuri Esrar Dedenin ölümü hakkında şu meşhur mısraı söylemişti:

Hayflar göz yumup Esrar Dede sırroldu.

Şu iki beyit Esrar Dedenin mesleği ve dili hakkında bir fikir verebilir:

Dervişi garibi Mevleviyim,
Sermesti şarabı Mesneviyim.

Seherde bâğa geldi seyre canan
Neler seyreyledi bidâr olanlar.

§On dokuzuncu asrın ilk yarısında yaşamış Esrar Efendi adlı başka bir şair daha vardır ki babası Aydınoğlu Tekkesinin Şeyhi idi. Kendisi çocukluğunda Enderuna alınmış, sesi güzel olduğu için saray hanendelerine Çavuş olmuştur. Saraydan çıktıktan sonra babasının tekkesine Şeyh olmuş ve 1843 te ölmüştür. Esrar Efendi, kendisinden 47 yıl önce ölen Esrar Dede kadar muvaffakıyetli ve şöhretli bir şair değildir.

ESMER, Ahmet Şükrü [Doğ. 1893] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Kıbrısın Lefkoşe şehrinde doğdu. Babası Lefkoşeli tüccar Şükrü Efendi-

nin oğlu Mehmet Arif dir. Orta tahsilini Lefkoşede İngiliz mektebi ile Kıbrıs Lisesinde yapmıştır. Bu sıralarda babası Sünuhat adlı bir haftalık gazete çıkardığından Ahmet Şükrü ilk gazetecilik zevkini oradan almıştır. Liseden sonra İstanbula gelmiş, Amerikaya talebe yollamak için açılan müsabakayı kazanarak New Yorkta Columbia Üniversitesine gönderilmiş ve orada hukuk tahsil ederek hukuktan lisans, devletler hukuku ve siyasî tarihten doktora almıştır. Bu sırada Gazetecilik Mektebinde bazı derslere de devam etmiştir. Birinci Dünya Harbi henüz bitmemiş olduğundan bir müddet memleketine dönememiş ve New Yorkta Sadayı Vatan adlı haftalık bir gazete çıkarmıştır ki Amerikada Türk dilinde çıkan ilk gazetedir. 1921 de memlekete döndükten sonra Galatasaraya İngilizce öğretmeni olmuş, ayni zamanda Vakıt gazetesi yazı heyetine girmiştir. Millî Zafer kazanılınca gazeteci olarak Mudanya ve sonra Lozan Konferansına gitmiştir. Dönüşte bazı arkadaşlarile "Vatan,, gazetesini çıkarmış, sonra "Milliyet,, gazetesinin yazı işleri müdürlüğüne ve ondan sonra da bu gazetenin umum müdürlüğüne geçmiştir. (Milliyet) te çalışırken Mülkiye Mektebi Siyasî Tarih hocası olmuş ve bu dersi Harp Akademisinde ve Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebinde de vermiştir. Mülkiye Ankaraya nakledilince Ahmet Şükrü, Mülkiye Mektebinde Siyasî Tarih dersinin Profesörlüğüne geçmiş ve Ulus gazetesine dış politika yazarı olmuştur. 1939 da İstanbul Mebusluğuna seçildi. İki yıl sonra öteki Mebus Profesörler gibi derslerini bıraktı. Şimdi İstanbul Millet Vekili ve Ulusun dış politika yazarı, Radyo gazetesinin Siyasî İcmal muharriri ve Ankara Radyosunun haftalık dış politika konferansçısıdır.

Şükrü Esmer

EŞREF, MEHMET [1847 - 1911] — Kuvvetli hicviyelerile pek meşhur bir şairimizdir. Kırkağaç kazasına bağlı Gelembe yahut Yayaköy denen köyde doğdu. Babası Usuloğullarından Hafız Mustafa Efendidir. Babası ve dedesi de tuhaf ve hazır cevap olmakla tanılırlarmış. Eşref, Manisada biraz medreseye devam etmiş, arapça ve farsça okumuştur. Mektep tahsili olmadığı gibi medrese derslerini de bitirmemiştir.

Yirmi beş yaşına kadar zeybek kıyafetile gezerken sonra kıyafetini değiştirmiş, Kâtip olmuş, Malmüdürlüklerinde bulunduktan sonra 1878 de İstanbula gelip imtihanla Fatsa Kaymakamlığına tayin edilmiştir. Sonra Çapakçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Karaağaç, Kula, Kırkağaç ve Gördüs Kaymakamlıklarında bulundu. İkinci Abdülhamit devri aleyhindeki yazılarından dolayı İstanbulda iki sene hapsedildikten sonra İzmire gönderilmiş ve 1901 de oradan Mısıra kaçmıştı. Bir aralık Kıbrısa ve Avrupaya da gitti. Mısırda İkinci Abdülhamit aleyhine Deccal adlı eseri neşrolunduktan sonra memleketindeki mallarının da haczine karar verilmişti ve biçarenin zaten alınacak malı da yoktu. 1908 İnkılâbından sonra Eşref memleketine altmışını geçkin ve sıhhatçe epeyce düşkün bir halde döndü. Bir aralık İstanbulda Eşref adile haftalık bir mizah gaztesi çıkardı. O sırada kendisini Adana Vali muavinliğine gönderdiler ama biraz sonra bu vazife kaldırıldı ve içkinin de tesirile zaten yıpranmış olan şair, emekliye ayrılarak memleketi olan Kırkağaca çekildi ve orada öldü. Doğru özlü, doğru sözlü, kimsenin hakkını yemez, fakat kimseye de on para vermez olmakla tanınmıştı. Cimriliği hakkında da bir çok fıkralar vardır.

Şair Eşref

Eşref, hiciv yolunda edebiyatımızın en yüksek bir simasıdır. Avrupa edebiyatında da "satire,, denen bu edebî şekilde tamamile muvaffak olanlar pek azdır. Zaten hiciv, sahibine şereften ziyade mahçubiyet getiren bir şekildir. Tehlikeli bir silâh gibi sahibini de yaralayabilen bir âlettir. Bundan dolayı hiç bir zaman taklide ve tavsiyeye değmez. Fakat Eşref, hem yaradılışındaki büyük kabiliyet itibarile, hem de İkinci Abdülhamit zamanının hazırladığı muhit ve sebepler bakımından bunda müstesna olarak muvaffak olmuştur. Onun hicvi, Nef'înin ve Sürurînin hicivlerinden çok daha üstündür. Zaten o, şahsî garazle değil, çok defa memleket endişesile ve hakikaten hicve lâyık olan adamlara hücum etmiştir.

Uzun manzumeleri arasında da kuvvetli beyitleri varsa da en muvaffakıyetli olanları kıtalarıdır. İçlerinde çirkin kelimeleri ve açık benzetişleri muhtevi olanlar varsa da yine hemen hiç biri bayağı ve iğrenç sayılamaz.

EŞREF PAŞA, Mustafa [1819 - 1894] — On dokuzuncu asrın sonlarında Divan tarzındaki şiirlerile tanınmış, Elçilikte ve Valiliklerde bulunmuş Müşirlerdendir. Bursalı Ahmet Sıtkı Efendinin oğ- ğudur. Bursada doğmuş, biraz medresede okuduktan sonra Harbiyeye girerek Mülâzimievvel (Üsteğmen) rütbesile çıkmış, 1853 te Serdarı Ekrem Ömer Paşanın Binbaşılıkla Yaveri, üç yıl sonra Liva (General), daha sonra Ferik (Tümgeneral) olmuş, 1871 de Tahran Elçiliğine gönderilmişti. 1876 da Müşir (Mareşal) olarak Selânik Valiliğine gönderildi. Bir yıl sonra yani Rus harbinde Tuna Ciheti Komutanı olmuş, fakat dört ay sonra azledilmiş ve mağlûbiyetten kabahatli görülenler arasında Limniye sürülmüştü. Sonra affedildi ve İkinci Abdülhamidin selâmlık resmine memur oldu. İstanbulda ölmüştür.

Eşref Paşa

Divanı 1861 de basılmıştır. Nazmı kuvvetli ve divan tarzının bütün şartlarını haiz olmakla beraber dikkate lâyık bir incelik ve mümtaziyet ihtiva etmez. Namık Kemale gençliğinde (Namık) mahlâsını veren bu zattır ki buna dair de bir küçük manzume yazmıştır.

EŞREF RUŞEN, Doktor [1865 - 1919] — Gülhanede uzun zaman ders okutmuş ve eserler bırakmış hekimlerimizdendir. Bosnada doğmuş, altı ya-

şında İstanbula gelmiştir. 1893 te Askerî Tıbbiyeden hekim Yüzbaşılığile çıktıktan sonra Berline gönderilmiş ve orada deri ve zührevî hastalıklar üzerinde ihtisas yaparak memlekete dönmüştür.

Doktor Eşref Ruşen

Gülhanede önce Viding Paşanın muavini, sonra muallim olmuş ve Balkan Harbile Birinci Cihan Harbinde Askerî Hastaneler Başdoktorluklarında bulunmuştur. Haydarpaşa hastanesi deri ve frengi hastalıkları mütehassısı iken ölmüştür. (Frenginin Tecelliyatı Harikası) adlı bir eseri basılmıştır. Hazırladığı Frengi Atlası ile ihtisasına ait diğer bir eseri araya harpler girdiği için neşredilememiştir.

Doktor Eşref Ruşen, edebiyatımızın mümtaz simalarından ve Elçilerimizden Ruşen Eşref Ünaydın'ın ve Necdet Eşref Ünaydın'ın babasıdır.

ETHEM PAŞA [1844 - 1933] — Askerî ve sivil müesseselerde kırk yıldan fazla matematik okutmuş ve mesleğine ait eserler bırakmış bir Generaldir. Hacı Abdullah adlı bir zatın oğlu olup

Ethem Paşa

İstanbulda doğmuş, 1855 te Mühendishaneye girerek Teğmen rütbesile çıktıktan sonra müessesenin matematik hocası Nuri Beye (sonraları Nuri Paşa olan) muavin olmuş, gerek Mühendishanede, gerek Kuleli, Harbiye, Darüşşafaka ve Galatasarayda kırk yıldan fazla bu dersleri okutmuştur. Sonraları Tophane Mubayaat Komisyonu Reisi olmuştu. Darüşşafakayı kuran (Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye) nin âzasındandı. "Cebri Adi ve Âlâ, Hendesei Halliye, Müsellesat, Makine ve Riyaziye,, isimli eserleri basılmıştır.

ETHEM PAŞA, Damat Mahmut Ethem [ölm. 1886] — İlk Âyan Meclisinde âza olan Osmanlı Müşirlerindendir. Kapdanı Derya Mehmet Ali Paşanın oğludur. Harbiyede okumuş, Abdülmecidin kızlarından Refia Sultanla evlenmiş ve bu yüzden çabuk ilerliyerek Müşirliğe kadar yükselmişti. Meclisi Vâlâ, Şurayı Devlet Âzalıklarında bulundu ve 1877 de açılan ilk Âyan meclisine de âza olmuştu. İstanbulda ölerek Sultanmahmut türbesine gömülmüştür.

Ethem Paşa

ETHEM PAŞA, Gazi - İbrahim [1844 - 1909] — Yunan Harbinde Başkomutan ve Meşrutiyetten sonra bir aralık Harbiye Nazırı olan Son Osmanlı Müşirlerindendir. Gümrük memurlarından Mustafa Ferhat Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1863 te Mülâzimisani (Teğmen) çıkmış, 1876 Rus harbine Kaymakam (Yarbay) iken iştirak etmiş ve bazı hücumlarda yararlığı görülerek Miralaylığa (Albaylığa) yükselmişti. Sonra yine bu harp sırasında Orhaniye Komutanlığında liva (General) olmuş ve Plevneye erzak yetiştirmek üzere hareket ederek Dubnik muharebesinde başından yaralanmakla beraber muhasarayı yararak Plevneye girmiş ve Grivica mevkii Komutanlığına tayin edilmişti. Bundan sonra muhtelif askerlik hizmetlerinde bulundu ve 1895 te Müşir (Mareşal) oldu. 1896 da Alasonya Komutanı ve bütün Yunan Hudut Komutanı olmuş ve bu muharebeyi kazanarak Gazi unvanını almıştı. Dönüşte Teftişi Askerî Komisyonu Reisi oldu.

Gazi Ethem Paşa

1908 de Meşrutiyet ilân edilince Gazi Ethem Paşa Âyan Âzalığına tayin edildi. 1909 daki (31 Mart) İhtilâli sırasında hasta olduğu halde Harbiye Nazırı olmuştu. Biraz sonra Mısıra gitti ve orada ölerek cenazesi İstanbula getirildi, Eyübe gömüldü.

ETHEM PAŞA, İbrahim [1818 - 1893] — İkinci Abdülhamit saltanatının ikinci yılında Sadrazamlık etmiş devlet ve ilim adamlarımızdandır. Meşhur Koca Hüsrev Paşanın yetiştirdiği çocuklardandır. Oğlu Ethem Beyin yazdığına göre pek küçükken Karadenizin Anadolu kıyılarında bir yerden getirilmiş veya başka rivayetlere nazaran Sakızda doğmuştur. Kendi evlâdı olmayan Hüsrev Paşa konağından yetiştirip okuttuğu çocuklardan dört tanesini 1827 veya 1830 tarihine doğru tahsil için Fransaya göndermişti ki bunlardan biri Ethemdir. O zaman Kapdanı Derya olan Hüsrev Paşa, çocukları Aynalıkavakta İkinci Mahmuda takdim etmiş ve bir yelkenli ile Marsilyaya göndermişti. Bu tarihte on iki yaşlarında kadar bulunan Ethem önce İnstitution Barbet'de okumuş, sonra Maden Mektebine girerek 1839 da diploma almış ve Avrupa maden bölgelerinde uzun bir tetkik seyahatinden sonra Abdülmecidin tahta geçmesinden iki ay sonra İstanbula dönmüştü.

Ethem Paşa

Onu Miralay rütbesile Dari Şûrayı Askerîye, ayni yıl içinde Boğazdaki Sarıyer bakır madenine, sonra Gümüşhacıköy maden müdürlüğüne ve 1845 te Keban ve Ergani madenleri başmühendisliğine tayin ettiler. İki yıl sonra saray hizmetine tayin edildi. 1849 da Liva, 1851 de Ferik oldu ve bu sırada Abdülmecide fransızca ve sair ilimler okuttu.

Belgrat ve Odesaya gönderilmek ve Tanzimat Meclisinde âza olmak gibi hizmetlerden sonra 1856 da Vezir rütbesile Hariciye Nazırı olmuş ve beş, altı ay sonra çekilerek muhtelif meclislerde âzalık etmiş, üçer defa Ticaret ve Nafia, birer kere de Maarif ve Adliye Nazırlıklarında, Tırhala ve Yanya Valiliklerinde bulunmuştur. 1876 da Berlin Elçisi oldu. Fakat çok geçmeden İstanbul Konferansına ikinci murahhas tayin edildi ve 1877 de Sadrazamlığa geçirildi. Bu makamda bir yıl kadar bulunmuştur.

İlk Osmanlı Mebusan Meclisi yeni açılmış ve Rus harbi kaybedilmiş olduğu için Ethem Paşa o büyük güçlükler içinde çekilmeğe mecbur kaldı. Sonraları Viyana Elçiliğile Dahiliye Nazırlığına da tayin edilmişti. İkinci Abdülhamit babasına ders veren ve kendisine çok bağlı olan Ethem Paşayı daima himaye ederdi.

Ethem Paşa siyasî hayatta mühim bir rol oynamamışsa da daima dürüst ve namuslu kalmıştı. İdare hayatındaki ilmî hizmetleri daha faydalı olmuştur. Abdülmecit zamanında açılan Encümeni Daniş'e o da âza seçilmiş ve ilk açılan Darülfünunun tabiiyat dersleri için mühim kolleksiyonlar hediye etmiş ve (Mecmuai Fünun) a makaleler yazmıştı. Memlekette kullanılan ölçüler için âşarî usulünün kabulünü ilk defa o ileri sürmüş ve buna benzer epeyce teşebbüslerde bulunmuştur.

Ethem Paşanın Hamdi, Galip, Mustafa ve Halil isimlerinde dört oğlu vardı ki bunlardan Galip Bey meskûkât ilmi sahasında, Hamdi ve Halil Ethem Beyler de müzecilik ve güzel sanatlar sahalarında memleketin mühim simaları olarak yetiştiler.

ETHEM PAŞA, İbrahim [1835 - 1905 — Askerî müesseselerde uzun zaman hocalık etmiş ve mesleğine ait eserler yazmış İkinci Abdülhamit devri Müşirlerindendir. İstanbulda doğmuştur. Harbiyeden 1856 da Kurmay Yüzbaşılığile çıkarak Fransaya gönderilmiş, orada da okuduktan sonra dönüşte 1864 te Harbiyeye muallim olmuştur. Askerlik hayatının çoğunu askerî müesseselerde öğretmenlik, müdürlük ve ders nazırlığı yapmakla geçirmiş, 1876 da Mekâtibi Askeriye Nazırı, 1880 de Erkânı Harbiyei Umumiye Reis Vekili olmuştur. Bu vazifede iken öldü. "Fenni Harp, Fırka Tabiyesi, İğneli Tüfek Talimatnamesi,, adlarile fransızcadan tercüme ettiği eserleri basılmıştır.

ETHEM PERTEV [1871 - 1923] — Memleketimizde ilk tıbbî mustahzarat meydana getiren farmakologları mızdandır. Tırnovalıdır. 1895 te eczacılık diploması almıştır. Hamdi Beyden sonra Türklerden İstanbulda eczane açan odur. Anasından kalan evi satarak Aksarayda hâlâ adını taşıyan eczaneyi açmıştır. Mesleğine Türk gençlerinden kalfa yetiştirmek suretile hizmet ettiği gibi o zamana kadar en basiti bile Avrupadan gelen bir kısım mustahzaratı kurduğu lâboratuvarda yapmak suretile de memlekete faydalı olmuştur. İlk mustahzarları (Pertev Şurubu) ile (Pertev Şarabı) dır. Bir aralık Almanyaya giderek mesleğine dair tetkiklerde bulunmuş ve dönüşünde lâboratuvarını fabrika haline getirerek mustahzarlarını çoğaltmıştı.

Ethem Pertev

ETHEM PERTEV PAŞA [1824 - 1872] — On dokuzuncu asır ortalarında meşhur olmuş ediplerimizdendir. Erzurumda doğmuştur. Babası Kigı Beyleri Hazinedarı Söylemezoğlu Timur Fennî Efendidir. Ethem Pertev, babasile Anadolunun muhtelif şehirlerinde bulunarak hususî hocalardan okumuş ve babasının Trabzonda ölmesi üzerine önce Vali Haznedarzade Abdullah Paşa ve onun ölümü üzerine Damat Halil Paşa tarafından himaye edilerek Kâtipliklerde, Trabzon, İzmir, Rodos ve Bursa Mektupçuluklarında bulunmuş, fransızca öğrenmiş ve Kemal Paşanın Berlin Sefirliğinde Başkâtip olarak oraya gitmiştir. Berlinde bulunduğu üç yıl içinde 30 yaşında bulunduğu halde derslere devam etmiş, biraz almanca da öğrenmiştir. Fakat Elçinin ölümü üzerine Berlinden dönmeğe mecbur kalarak Babıali Tercüme Odasına dönmüş, Pasaport Müdürlüğü, Kaymakamlık, mutasarrıflık gibi vazifelerde, Hariciye ve Seraskerlik Mektupçuluklarında bulunmuştu. Kastamonu Valisi iken 48 yaşında öldü. Şakacı ve zarif bir zatmış.

Ethem Pertev Paşa

Biraz Avrupa kültürü almış olduğu için yazılarında zamanına göre oldukça yenilik ve değişiklik görünür. Hugo'dan tercüme ettiği (Tıflı Naim) gibi bazı manzum tercümeleri nisbeten sadedir. Asıl kudreti nesirde olup uslûbu yine eski yolda olmakla beraber fikirleri orijinaldir. (Itlak-ul-Efkâr) adlı risalesi içtimaî mahiyetteki ilk makalelerimizdendir. (Av'ave) isimli yazısı Şinasi'nin İstanbul köpekleri hakkındaki makalesile şaka eden çok zarif bir mizahî eserdir.

Ethem Pertev Paşa, bilhassa mizah edebiyatımızın tarihinde hatırlanmağa lâyık kalem sahiplerindendir.

§ Bu zat ile hemen ayni tarihte yaşamış meşhur ediplerden bir Pertev Paşa daha vardır ki Darıcalıdır. Onun için Pertev Paşa adına bakınız!

EVLİYA ÇELEBİ, Hâfız Mehmet Zıllî [1611 - 1681] — On yedinci asırda bir çok memleketler gezerek büyük bir seyahatname bırakmış olan meşhur Türk seyyahıdır. Asıl adı Mehmet Zıllî Evliya olup İstanbulda doğmuştur. Soyu Kütahyalıdır. Babası Derviş Zıllî Mehmettir. Seyahatnamesinin 6 ncı cildinde soyunun Germiyanzade Yakup Beye onun sülâlesinin de Ahmet Yesevî'ye ulaştığını yazar.

Evliya Çelebi zamanına göre ancak orta derecede tahsil görmüştür. Âlim bir adam değildir. Arapça okumuş, hâfız olmuş, tarihe ve musikiye çalışmıştır. Dördüncü Mehmet zamanı Sadrazamlarından Melek Ahmet Paşa, teyzesinin kocası olmak suretile eniştesidir. Dördüncü Muratla, Sultan İbrahimin ve Dördüncü Mehmedin zamanlarında yaşadı. Basit bir hâfız değil, zamanının Padişahları tarafından dahi tanınmış, sevilmiş, başta Melek Ahmet Paşa olduğu halde Köprülüler gibi Sadrazamlar ve muhtelif Serdarlar tarafından kendisine bazı defa hayli ehemmiyetli işler emniyet edilmiş, Macaristanda, Giritte seferlere iştirak etmiş, hattâ Kırım akıncılarile birlikte Almanya içlerine, Baltık

Denizi kenarlarına kadar akınlara katılmış, silâh kullanır ve at sırtında aylarca dolaşmaktan yılmaz bir damdı.

Evliya, çocukluğundanberi seyahate merak edermiş. İlk önce İstanbul ve civarını yaya olarak on dokuz, yirmi yaşlarında iken gezmiş, gördüklerini ve okuyup işittiklerini yazmıştır. 1630 da bir Kadir gecesi Ayasofyada mukabele okurken camie gelen Dördüncü Muradın iradesile ve o zaman Silâhdar olan Melek Ahmet Paşanın da iltimasile saraya Musahip olarak alınmıştır. Bu hâdise de sesinin güzel olduğunu anlatır. Zaten gençliğinde ve sonra sarayda biraz musikiye çalışmıştır. Seyahatnamesinin başında ilk büyük seyahatlere bir rüyada Peygamberi görerek ondan izin ve teşvik almak suretile başladığını söyler ve seyahat merakının kendisinde nasıl bir aşk ve düşkünlük derecesinde bulunduğunu hikâye eder. Bulunduğu yerlerde ve seferlerde Serdarların, Paşaların müezzinliklerini, imamlıklarını yapar, musikiye aşina güzel sesile, tatlı sohbetile, her mizacı okşayan yumuşak tabiatile herkesin hoşuna gittiği ve bir çok ölümlerden bu mizacı sayesinde kurtulduğu seyahatnamesindeki sergüzeştlerinden anlaşılıyor.

Evliya Çelebi

Evliya Çelebi ara sıra resmî ve küçük memurluklara da geçmiştir. Bazı defa telkin ettiği itimat yüzünden yarı reşmî olarak hayli mühim işlerde, hattâ Elçiliklere benzer vazifelerde de kullanılmıştır. Doğum tarihini kendi yazar. Ölüm tarihi katî olmamakla beraber hakikate yakın bir ihtimalle 70 yıl yaşadığı ve elli sene kadar seyahatlerde bulunduğu söylenebilir.

Üç yüz sene kadar evvelki Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün şehirlerini ve kasabalarını gezdiği gibi yabancı ülkelerde de uzun uzun seyahatlerde bulunmuştur. Gezdiği başlıca yerler bunlardır: Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Mısır, Girit ve Hicaz, Macaristan, Transilvanya, Moldavya, Polonya, Avusturya, Almanya, Holanda, Bosna-Hersek, Dalmaçya, Cenubî Rusya, Kırım, Kafkasya ve İranın bir çok kısımları. Meselenin asıl mühim olan tarafı bütün bu memleketlerin âdetlerini, binalarını, tanınmış adamlarını, tarihlerini hattâ lehçelerini tetkike çalışmış olmasıdır. Evliya Çelebinin biraz rumca ve belki biraz da lâtince bildiği ve gezdiği memleketlere ait olarak kaydettiği hurafe ve tarihî geleneklerin çoğunu o dillerdeki eserlerden almış olduğu sanılmaktadır.

Seyahatnamenin altı cildi (İkdam) sahibi rahmetli Ahmet Cevdet tarafından eski harflerle basılmıştı. Dört cildi de Devlet Matbaasında yeni harflerle basıldı. Seyahatnamelerde gördüğünü söylediği hâdiselerden bazısı inanılmıyacak şeylerdir. Masallara, halk arasındaki rivayetlere ve hurafelere hayli yer ayırır. Bununla beraber çok ince bir tetkik mahsulü olan müşahedeleri vardır. Tarihe, hakikat ve tabiate uygun olmayan masalları bir tarafa bırakılacak olursa bu eser o devrin içtimaî tarihi bakımından çok faydalı ve eşsiz bir hazine sayılabilir.

EVRENOS BEY, Gazi Hacı Mehmet [Ölm. 1417] Osmanlı devletinin ilk devirlerinde büyük hizmetleri görülen ünlü Serdarlardandır. Adının Adrinos'tan geldiği ve kendisinin Rumdan dönme olduğu rivayet edilir. Kareside doğmuş ve Osmanlılardan önce Karesi Hâkimi Aclan Beyin hizmetinde bulunmuştu. İkinci Osmanlı hükümdarı Orhan Bey Karesiyi alınca Evrenos Bey, Ece Beyle birlikte gelerek Orhanın kumandanlarından biri olmuş ve Süleyman Paşa ile Rumeliye geçen kafile arasında bulunmuştu. İbsala, Malkara, Dimetoka gibi yerlerin alınmasını temin etti.

Ondan sonra Birinci Murat zamanında Rumeli muharebelerinde bir çok yararlıklar göstermiş ve Kosva muharebesinde Sultan Murat vurulunca yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezidin kumandanları arasına girmişti. Onun zamanında da Makedonya ve Tesalya taraflarındaki muharebelerde yararlıklar göstermiş ve Yıldırım Timurlenge esir düştükten sonra Evrenos Bey, Yıldırımın büyük oğlu Süleyman Çelebi tarafını tutmuştu. Fakat Süleyman Çelebi sarhoş ve sefih olduğu ve bu ihtiyar Serdarın nasihatlerini tutmadığı için Evrenos, Şehzadeler arasındaki post kavgasında devlet işlerine karışmak istemiyerek Vardar Yenicesine çekilmişti.

Sonraları Musa Çelebi onu çağırmış, fakat Evrenos, ihtiyarlıktan artık gözlerinin görmez olduğunu ileri sürerek gitmek istememişti. Musa Çelebi ihtiyar başbuğu zorla yanına çağırmış ve gözlerinin iyi farkedip etmediğini anlamak için ona sofrada et yerine kurbağa ikram etmiştir. Bu tecrübeyi sezen ihtiyar, görmüyormuş gibi yaparak kurbağayı yemiş, bu suretle Musanın hiddetine uğramaktan kurtulmuştur. Fakat bu hakaretin acısını sonraları çıkarmış ve Çelebi Mehmede yardım ederek Musanın ortadan kalkmasını temin edenler arasında bulunmuştur.

Öldüğü zaman yüz yaşını geçmiş olduğu söylenir. Yenicede ve Balıkesirle daha başka yerlerde vakıflar bırakmıştı. Oğlu Ali Bey de kahramanlığile meşhurdur. Selâniği almış ve takriben 1436 da ölmüştür. Öteki oğlu İsa Beyle torunlarından İsa Bey, Süleyman Bey, Gazi Ahmet ve Mehmet Beyler muhtelif tarihlerde kavga meydanlarında yararlık göstermiş erlerdendir.

Evrenosoğulları soyu ve vakıfları hâlâ devam etmektedir. Zamanımızda bu ailenin büyüğü ve vakıflarının mütevellisi Sami Evrenos'tur.

EYÜP PAŞA, Ahmet [1833 - 1893] — Muharebelerde, Komutanlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Osmanlı Müşirlerindendir. İstanbulda doğmuş, 1858 de Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Bir çok askerî hizmetlerde bulunduktan sonra 1873 te Müşir (Mareşal) rütbesi alarak Yedinci Ordu Müşiri ve Yemen Valisi olmuştu. 1876 Rus ve Macaristan muharebelerinde komutanlık etmiş, sonra Beşinci, daha sonra da Üçüncü Ordu Müşiri olmuştu. 1885 te Yanya Valisi, biraz sonra Yunan Hudut Komutanı oldu. Manastır ve Kosva Valiliklerinde de bulunduktan sonra İstanbula getirilerek İkinci Abdülhamidin cuma selâmlıklarında bulunmaya memur edildi. Ölümünde altmış yaşlarında idi. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

Eyüp Paşa

EYÜP SABRİ AKGÖL [Doğ. 1876] — 1908 Meşrutiyet İnkılâbını meydana getirmekteki hiz-

metlerile ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin erkânından olmakla tanınmış subaylarımızdandır. Manastırda doğmuştur. Harbiyeden subay çıktıktan sonra askerlik hayatının büyük bir kısmını Rumelide ve bilhassa Manastır ve civarında geçirmiş, 1908 önce gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetlerine iştirak ederek İnkılâbın kazanılmasında başlıca müessirlerden olmuştur. O zamanlar Niyazi ve Enverle birlikte Kolağası Eyüp Sabri Beyin adı da Hürriyet Kahramanı olarak dillerde dolaşmıştı. Fakat Eyüp Sabri ötekiler gibi kendini ortaya atmaktan çekinmiş, alkışlara kapılmamış, sessiz yaşamıştır. Askerlikten çekildikten sonra İttihat ve Terakkî Cemiyetinin Merkez Heyetinde yine mütevazı, fakat daima muhterem olarak çalıştı.

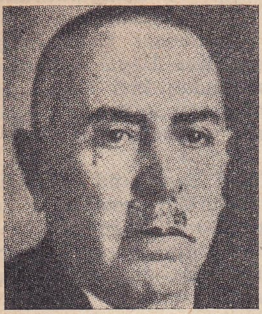
Eyüp Sabri Akgöl

Altıncı seçim dönemi başındanberi Büyük Millet Meclisinde Çorum Millet Vekili olarak bulunmaktadır.

EYÜP SABRİ PAŞA [Ölm. 1890] — Tarihe, coğrafya ile dinî meselelere dair yazılarile tanınmış Amirallerimizdendir. Yenişehir civarında Ürmiye Kasabasında doğmuş, Deniz Mektebinden subay çıkmış, muhtelif deniz askerliği vazifesile Yemen ve Hicazda bulunmuş, İstanbulda ölmüştür.

Basılmış eserleri şunlardır: Miratı Mekke, Miratı Medine, Tercümei Şemaili Şerife, Ahvali Ceziret-ül-Arap, Tarihi Vehabiyan, Mahmud-üs-Siyer, Necat-ül-Müminin, Tekmület-ül-Menasik.

Bunlardan "Ceziret-ül-Arab,, a ait olan eseri Arabistan yarımadasına dair etraflı ve değerli bir coğrafya kitabıdır.

EZİNE, Celâleddin [Doğ. 1901] — Tanınmış edip ve muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Hukuk Profesörlerinden ve Temyiz Âzasından rahmetli Memduh Beyin oğlu ve Selânik Valisi şair Nazım Paşanın torunudur. İlk tahsilini Galatasaray Lisesinde görmüş, on üç yaşında Almanyaya giderek orta tahsilini Zehlendorf ve Erfurt Liselerinde yapmıştır. Yüksek tahsili Heidelberg ve Leipzig Üniversiteleri Felsefe Fakültelerile Pariste Siyasî İlimler Mektebi İktisat Şubesindedir.

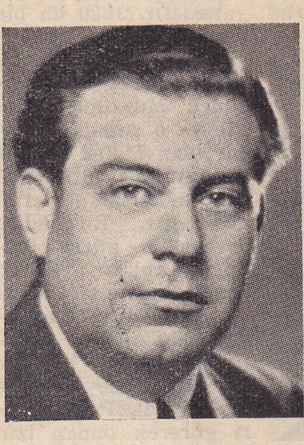
Celâleddin Ezine

Celâleddin Ezine, edebî nevilerin çoğunu denemiştir. Piyes, roman ve seyahat kitapları, muhtelif gazete ve mecmualarda ilmî ve sosyal makaleler ve günlük fıkralar yazdı. "Hamle,, adlı bir fikir ve sanat dergisi kurdu, Bilhassa edebiyat ve tiyatro tenkitleri yaptı. Onun bir tenkidinden kopan Hamlet davası epeyce zaman gazete ve mecmualarımızı meşgul etmişti.

Kitap halinde neşredilen ilk eseri "Yakup ve Ötekiler,, isimli diyaloglu romandır ki bir çok tenkitlere sebep oldu. "Bir Misafir Geldi,, adlı piyesi 1938 de Şehir Tiyatrosunda oynandı. Cumhuriyet gazetesi namına Amerikaya giderek "Amerika Mektupları isimli kitabını neşretti. "Tasviri Efkâr,, için de Büyük Avrupa seyahati yaparak "Harp İçinde Avrupa,, eserini meydana getirdi.

Romanya Akademisi kendisine Steaua Romaneei nişanının Komandörlük rütbesini vermiştir. Yazılarının bazısı rumence ile fransızca ve ispanyolcaya çevrilmiştir.

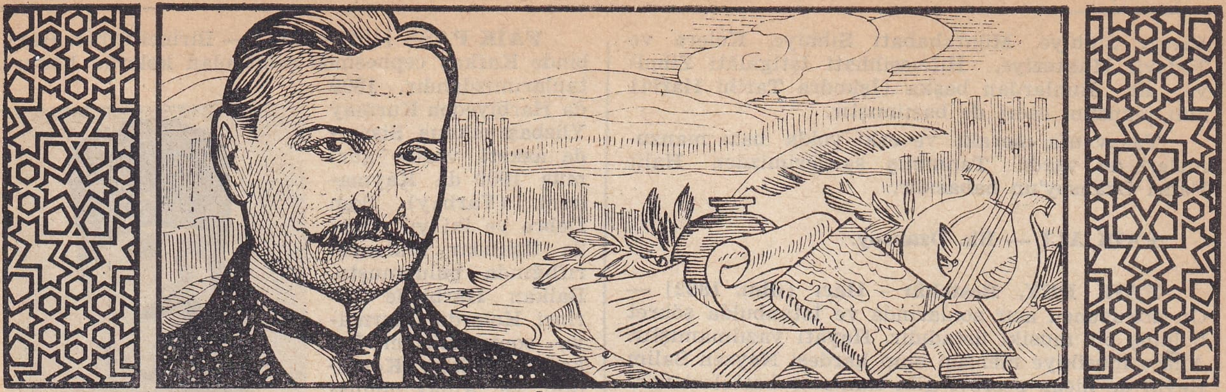

F

FAHREDDİN ACEMÎ EFENDİ [**Ölm. 1460**] — İkinci Muratla Fatih Sultan Mehmet zamanında otuz yıla yakın Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlimlerdendir. İrandan geldiği için Acemî lâkabile tanınmıştır. Fenarî Şemseddinden sonra Şeyhülislâm olmuştu. Bu makama gelenlerin ikincisidir. Gayet müteassıp olup Fatih sarayına giren Hurufî tarikatine mensup bir kaç adamın yakılarak öldürülmesine fetva vermiş, hattâ onları yakan ateşi, sakalı tutuşuncaya kadar üflemekte devam etmiş olduğu rivayet edilir.

FAHREDDİN DEDE [**1854 - 1911**] — Şair ve bestekâr olarak tanılan Mevlevî Şeyhlerindendir. Nazif Dedenin oğlu olup İstanbulda doğmuş, hususî derslerle arapça, farsça ve biraz frenkçe öğrenmiştir. Babası ölünce pek genç iken Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhliğine geçmişti. Sonraları dergâhı Bahariyeye nakledildi.

Fahreddin Dede

Şiirleri dervişçe olup divan tarzının sağlam ve iyi örneklerinden sayılabilir. Farsça manzumeleri de vardır. Ney çalmakta mahareti olduğu gibi besteleri, âyini şerifi ve tekke musikisine ait muhtelif eserleri vardır.

FAHREDDİN RAZİ, İmam Ebuabdullah Mehmet [**1149 - 1209**] — Doğu ve İslâm dünyasının en büyük âlimlerindendir. Soyca Türktür ve Horasanın Rey şehrinde doğmuştur. Babası Ziyaeddin Ömer, pek beliğ hutbelerile tanıldığı için Fahreddine İbnül-Hatip de derler. Önce babasından okumuş, sonra Harzem'e ve Maveraünnehr'e giderek zamanının âlimlerinden dersler almıştır. Rey'de, Harzem ve Heratta dersler vermiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir.

Fıkıh, kelâm, tefsir gibi din ilimlerinden başka matematik, fizik ve hekimlik gibi bilgilerde dahi bir çok eserleri vardır. En meşhur eseri Mefatîh-ül-Gayp adlı 13 ciltlik tefsiridir ki buna Tefsiri Kebir derler. Bundan başka başlıca eserleri Elmatalib-ül-Âliyye, Nihayet-ül-Ukul, Tehzib-üd-Delâil, Şerh-ül-İşarat adlarını taşır. Büyük bir hatip olan bu zatın arapça ve farsça şiirleri de vardır. Heratta gömülüdür.

FAHRİ, Bursalı [**Ölm. 1618**] — Oyma ve yapıştırma, nakışçılık sanatının pek meşhur bir üstadıdır. On altıncı asır sonlarile on yedinci asır başlarında yaşamış, Bursada doğarak İstanbulda ölmüş ve Edirnekapı mezarlığına gömülmüş olduğundan başka hayatı hakkında malûmat yoktur. Fakat eserleri ve eserlerinin methi Avrupa müze ve kitaplarına da geçmiştir. Fransızca (İslâm Ansiklopedisi) ondan bahsederken L'art de la Silhouette adını verdiği sanatının İrandan Türkiyeye 16 ncı asırda geçtiğini ve oradan da Avrupaya yayıldığını yazıyor ve Bursalı Fahrinin Üçüncü Murat için hazırladığı albümün Viyana Saray Kütüphanesi müzesinde bulunduğunu ilâve ediyor. Koyu bir zemin üzerine açık renk kâğıtları kesip yapıştırmak suretile gayet nefis tâlik yazılar meydana getirirmiş ki bu sanatın adı bizde (katı') ve (katı'lık) tır. Bursalı Fahrinin bu hünerinden başka tahta veya maden üzerine oymaları da (Fahri oyması) adile meşhur olmuştur.

FAHRİ PAŞA, Doktor [**1860 - 1932**] — Askerî Tıbbiyede ders vermiş ve mesleğine ait eserler bırakmış hekimlerimizdendir. Muhasebeci Süleyman Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Askerî Tıbbiyeden 1884 te çıkarak Almanyaya gönderilmiş ve Berlin Fakültesinde de okuduktan sonra Askerî Tıbbiyede yirmi yıl müdavatı sıhhiye ve hıfzıssıhha okutmuştur. Basılmış eserleri: "Hıfzıssıhha, Hıfzıssıhhati Beşer, Hıfzıssıhhati Mevaşi, Sıyam ve Erkânı Sairei Dini İslâm, İlmi Maadin ve İlm-ül-Arz, Tıbbı Nebevîden Tababet ve Hıfzıssıhha, Mü-

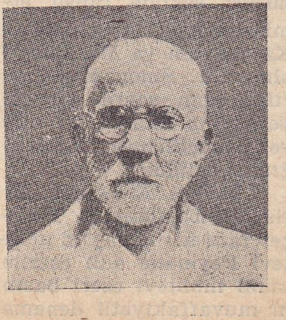

Doktor Fahri Paşa

davatı Sıhhiye, Müntahabatı Sıhhiye, Kolera ve Tedavii Mukteziye, Hıfzıssıhhati İştigalâtı Zihniye,, dir. Bunlardan başka (İşkodra Tarihi Harbi) adlı manzum eseri de basılmıştır.

Tasavvufa merakı ve eski yolda bazı manzumeleri de vardı. Tanınmış şairlerimizden Halit Fahri Ozansoy'un babasıdır.

FAİK ALİ — Bk. Ozansoy.

FAİK BEY, Bestekâr - Hacı [ölm. 1892] — On dokuzuncu asır sonlarında ve İstanbulda şöhret bulmuş bir musiki üstadıdır. Hayatı yazılmamıştır. Ailece musikiye mensup olup kardeşi Neyzen Salim Beyin de hicaz peşrevi gibi tanınmış besteleri varmış. Hacı Faik Beyin eserleri hâlâ alaturka musiki meclislerinde çalınıp söylenmektedir.

FAİK BEY, İdmancılar Şeyhi [1859 - 1943] — Memleketimizde jimnastik ve spor merakını ilk uyandıran ve bu mesleğin ilk hocalığını yapanlardandır. İstanbulda doğdu. Düyunuumumiye Muhasebecisi Mesut Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinden 1879 da mezun olmuş ve ayni müesseseye o yıl jimnastik muallimi olarak 45 yıl aralıksız hizmetten sonra 1924 te fahrî muallim unvanile emekliye ayrılmıştı. Bir aralık maliye işlerinde tercüman sıfatile Viyana, Berlin ve Paristе bulunmuş olan Faik Beyin 1891 de basılmış "Jimnastik yahut Riyazeti Bedeniye,, adlı bir kitabile "Jimnastik Mecmuai Eşkâli,, isimli bir risalesi vardır. Mesleğine ait basılmamış eserleri bulunduğunu da kendi söylemişti.

Faik Bey

Faik Bey jimnastiğe mahsus olarak Beyoğlunda bir jimnastik salonu açmıştı ki Ali Brandi biraderler 1900 tarihine doğru buradan yetişmiştiler. Sporu teşvik için 1894 te Pariste madalyalar bastırmış ve bunları lâyık gördüğü gençlere dağıtmıştı. Ölümünden sekiz, on yıl kadar evvel gözlerini kaybeden emekli üstada sporcular (İdmancılar Şeyhi) unvanını vermişlerdi. İri, sağlam, kuvvetli, neşeli, tatlı sözlü ve 75 yaşında iken dahi spor için heyecan duyan bir zattı.

FAİK BEY, Manastırlı Salih [1825 - 1899] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. Manastırlı Haseki Hacı Ahmet Beyin oğludur. Manastırda doğmuş, hususî şekilde tahsil etmiş, kâtiplikten başlıyarak Kaymakam ve Mutasarrıf olmuştur. Sinop Mutasarrıflığından sonra emekliye ayrılıp İstanbulda öldü ve Rumelihisarı mezarlığına gömüldü.

Manastırlı Faik Bey

Türkçe Aruz adlı bir risalesi basılmıştır. Türkçe, farsça rubailerini muhtevi Peymane adlı eserile divanı ve Binbir Hadis şerhini muhtevi eseri basılı değildir. Hece veznile dahi muvaffakıyetli deneme ve örnekleri vardır.

FAİK PAŞA [1876 - 1916] — Birinci Cihan Harbinde Kafkas cephesinde şehit olan kolordu komutanlarımızdandır. 1899 da Harbiyeden Kurmay Yüzbaşı çıkmış, Sisamda askerî vazife görmüş 1909 da Kaymakam (Yarbay) iken Debre ve iki yıl sonra da Üsküdar Mutasarrıflığında bulunmuştu. Balkan Harbinde Birinci Kolordu Kurmayı, sonra Birinci İşkodra Fırkası Komutanı ve Albay olmuştu. 1913 te İstanbul Merkez Komutanı oldu. 1914 te Generalliğe ve kolordu komutanlığına yükseldi. Kafkas cephesinde kolordusu başında vurulmuştur.

Faik Paşa

FAİK PAŞA, Süleyman [1845 - 1909] — İkinci Abdülhamit zamanının tanınmış ve temiz ad bırakmış Amirallerindendir. İstanbulda doğdu. Girit Evkaf Müdürü bulunan babasile ilk tahsilini Giritte görmüş, Deniz Okulundan subay çıkmış ve ingilizceyi kendi kendine ilerlettiği için henüz pek genç iken tanınmağa başlamıştı. 1864 te Süveyş Kanalı açılmadığından İstanbuldan Basraya Ümitburnu yolile ve Bursa adlı kötü bir korvetle gidip gelmeğe muvaffak olduğu için Yüzbaşılığa yükseldi. Muhtelif zamanlarda suvarisi bulunduğu gemilerle İngiltere, Fransa, İspanya ve Tunusa bir çok seferler yapmış ve Rus Muharebesinde yararlığı görülmüştü. Amiral Hobart Paşanın yanında Bahriye Erkânıharp İkinci Reisi ve 1885 te Reis olmuştu. Hür fikirli olmasından dolayı İkinci Abdülhamide jurnal edilerek Fizana sürülmek üzere iken Kıbrısa kaçmış ve 1908 İnkılâbından sonra İstanbula dönebilmişti. Bir yıl geçmeden öldü.

FAİK REŞAT [1851 - 1914] — Edebiyat tarihimize ait eserlerile tanınmış ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. İzmirli Alay Emini Hacı Tahir Efendinin oğludur. Rüştiye tahsilinden sonra önce Serasкerlik Dairesine, sonra Hariciye Mektupçu Kalemine devam etmiş ve bu sırada hususî hocalardan arapça ve farsça öğrenmiştir. Takvimi Vakayi başmuharrirliğinde bulunduktan sonra Diyarbakır, Varna ve Yanya Maarif Müdürlüklerinde dolaştı. İstanbula döndükten sonra gazete muharrirliği, hocalık ve Matbuat Dairesinde memurluk ve bir aralık Darülfünunda edebiyat muallimliği etti. Ondan sonra Kız Lisesi edebiyat muallimi olmuş ve ayni zamanda "Tarihi Osmanî Encümeni,, Muhabir âzalığına seçilmişti.

Faik Reşat

Topladığı bir çok nefis ve eşi az kitaplarla hazırladığı eserler ve bu arada "Matbuatı Osmaniye Tarihi,, adile meydana getirdiği kitap yangında mahvolmuştur. Basılmış yazıları şunlardır: Manzumelerini havi (Güldeste), seçme fıkralardan müte-

şekkil (Gencinei Letaif), Ali Nazima ile müşterek (Osmanlı Lûgati), (Muhtasar ve Musavver Tarihi Osmanî), (Hazinei Müntehabat), (Kemal ile Muhaberemiz), mütercem (Sergüzeşti Aristonois), (Sergüzeşti Hulûsi), (Tarihi Edebiyatı Osmaniye), iki küçük cilt tutan (Eslâf), (Teracümü Ahval), inşa ve kitabet.

FAİK SABRİ [1882 - 1943] — Muhtelif yazılarile bilhassa coğrafyaya ait eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Posta ve Telgraf Nezareti Evrak Müdürü Hüseyin Sabri Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Üsküdarda Ravzai Terakki mektebile Üsküdar İdadisinde ve St. Benoit Fransız mektebinde okuduktan sonra Paris Edebiyat Fakültesinde tahsil etmişti. İstanbula döndükten sonra liselerde, muallim mekteplerinde, Galatasarayda, Mülkiyede ve 1911 - 20 arasında Darülfünunda Coğrafya dersleri vermekle beraber muhtelif gazetelerde yazmış, Resimli Kitap, Resimli Roman, Musavver Muhit gibi mecmualar çıkarmış, "Çocuk Ansiklopedisi,, ile "Hayat Ansiklopedisi,, nin muharrirleri arasında bulunmuştur. Devlet Matbaasile Gazi Enstitüsü Müdürlüklerinde de bulundu. 1925 te Paris Milletler Arası Tezyini Sanatlar Sergisinde Türkiye Fahrî Komiseri olmuştu.

Faik Sabri

Mektep kitapları arasında (Türkiye Coğrafyası), (Büyük Devletler Coğrafyası) isimli büyük ciltleri başlıca eserlerindendir. Bunlardan başka (Coğrafya Kıraatleri, Muallim Kitapları, Coğrafyaya Hazırlık adlı eserlerile, atlasları, haritaları ve coğrafya defterleri basılmıştır.

Umumî mahiyetteki eserleri de şunlardır: (Çocuklara İlk Devri Âlem), (On Dokuzuncu Asır Tarihi), (Büyük Milletlerden Japonlar, İngilizler, Macarlar), (Amelî Topoğrafya Mümareseleri), (Hayvanlar Âlemi), Jules Vern'den tercüme olarak ta (Buzlar Arasında Bir Kış, 15 Yaşında Bir Kaptan, Arzın Merkezine Doğru).

FÂRABÎ, Mehmet - Turhanoğlu [870 - 950] — Meşhur Türk filozofu ve Doğunun en büyük adamlarından biridir. Türkistanın Seyhun ırmağı kenarında Fârap şehrinde doğdu. Asıl adı Mehmet, babasının adı Turhan, dedesinin ismi de Özluğ'dur. Künyesi Ebunasır'dır. Memleketinde ilk tahsilini gördükten sonra İrana gidip farsça ve Bağdatta arapça öğrenmiştir. Yunanca ve lâtince de bildiği ve o zaman Doğuda söylenen dillerin hepsine vâkıf olduğu rivayet edilir. Müslüman âlimlerden ders aldığı gibi bilgisile meşhur Hıristiyanlardan da okumuş, engin zekâsı ve büyük çalışkanlığı yüzünden mantık, felsefe, matematik, tıp ve bilhassa musiki bahislerinde zamanının en büyük âlimi olmuştur. Aristonun hemen bütün eserlerini şerhettiği gibi kendi de felsefenin muhtelif bahislerine, bir çok ilimlere ve musikiye dair mühim eserler yazmıştır. Uzun müddet Bağdatta yaşadıktan sonra bir müddet Mısırda oturmuş ve 941 de Halebe gelmiştir. Halepte Hemedanoğullarından Seyfüddevle Ali adlı bir Türk Beyi hüküm sürüyordu. Fârabî bu zattan çok ikram görmüş, hattâ geleneğe bakılırsa onun yardımını gören âlimler önce kendisile imtihana kalkışmışlar ve üstünlüğünü anlayınca kendisinden ders almışlardır. Hükümdar ona yüksek maaş bağlamak istemişse de pek sade yaşayan filozof günde dört dirhem miktarındaki paradan başka bir şey kabul etmemiştir. Bu hükümdarın Şamı alması üzerine Fârabî son zamanlarını orada geçirmiş ve Şamda ölerek Babüssagir'e gömülmüştür.

Fârabî

Fârabînin kanun denen musiki aletile başka bir sazı da icat ettiği rivayet edilir. Ayni zamanda mükemmel bir bestekâr olup Şark musikisi nazariyelerine dair eserleri de vardır. Botanikte de zamanının en büyük bilgini sayılırdı. İbni Sina ve İbni Rüşt gibi büyük filozoflar onun eserlerinden istifade etmişlerdir. Muhtelif eserlerinin yetmiş kadar olduğu ve bunların arasında yirmi cilt kadar tutan kitaplar bulunduğu düşünülürse seksen yıllık ömrünün daima çalışmakla geçtiği anlaşılır.

Eserlerinden başlıcaları: (Ettalim-üs-Sani) ile (İhsa-il-Ulûm) dur ki bunlar, bilhassa ikincisi Doğunun ilk ansiklopedisi sayılan büyük bir eserdir. Avrupalılar Fârabîyi Alfarabus ve Alfarabi diye tanırlar. Aristonun hemen bütün eserlerini şerhettiği için Doğu âlimleri de kendisine Aristoya nisbetle ikinci üstat (Hocai sani) unvanını vermişlerdir.

FATİH, Sultan — Bk. Mehmet II.

FATİN, Davut [Ölm. 1866] — Zamanındaki şairlere ait bir eserile tanılan edebiyatçılarımızdandır. Asıl adı Davut olup Fatin mahlâsile tanınmıştır. Dramada doğdu. Drama Âyanından Hacı Halil Beyin oğludur. Memleketinde ve Mısırda okumuş, İstanbula gelerek Divanı Hümayun Kalemine girmiş ve Fatin mahlâsı kendisine orada verilmiştir. (Ticarethanei Âmire) mukabelecisi iken ölerek Göksu mezarlığına gömülmüştür.

Salim Tezkeresine zeyil olmak üzere yazdığı Hatimet-üş-Şuara adlı tezkeresi hicrî (1135 - 1270) yani 1732 - 1853 yılları arasında tanınmış veya bir kaç manzume söylemiş şairleri kaydeder. Divanı da varsa da şiirleri zayıftır. (Fatin Tezkeresi) diye anılan eseri 1854 te litoğrafya ile basılmıştır.

FATİN EFENDİ — Bk. Gökmen.

FATMA ALİYE HANIM [1864 - 1924] — Edebiyata ve tarihe ait eserlerile tanınmış değerli kadınlarımızdandır. Meşhur edip ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşanın büyük kızıdır. İstanbulda doğdu. Tahsili hususî, fakat etraflıdır. Cevdet Paşa zamanının tanınmış bazı değerli adamlarını konağında toplıyarak Fatma Aliyenin iyi yetişmesini ve fransızca öğrenmesini temin etmiş, kendisi de kızına arapça ve Arap tarih ve felsefesine dair dersler okutmuştur. Fatma Aliyenin ilk eseri

Fatma Aliye Hanım

Georges Ohnet'nin Volonté isimli eserinin tercümesidir ki bunu Meram adile ve (Bir Hanım) imzasile neşretmişti. O zaman Türk kadınının makale veya kitap yazması ayıp gibi göründüğü için önceleri kendi adile yazı neşredememişti. Fakat Ahmet Midhat Efendi başta olduğu halde o devrin başlıca yazıcıları onu (Meram mütercimesi) diye alkışladılar. O da bir çok makalelerini (Mütercimei Meram) imzasile neşretmişti.

Fatma aliyenin bu tercümeden sonra kitap halinde neşrettiği eserler şunlardır:

(Nisvanı İslâm, Muhadarat, Refet, Udî, İstilâyı İslâm, Tetkikı Ecsam, Levayihi Hayat, Teracümü Ahvali Felâsife, İslâm Kadınları, Enin, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, Mahmut Esat Efendinin Taaddüdü Zevecatına Zeyl, Kosva Muzafferiyeti.)

Fatma Aliye Hanımın, kendinden yedi yaş büyük Ali Sedat adlı bir erkek ve dört yaş küçük Emine Semiye isimli bir kız kardeşi de vardır. Ali Sedat fikir hayatında pek kabiliyet gösterememişse de Emine Semiye dersleri ve yazılarile epeyce tanınmıştı.

FATMA HANIM, Prenses [ölm. 1912] — İstanbul Üniversitesine mühim bir vakıf vasiyet etmiş olmakla tanılan Mısırlı Prensestir. Hidiv İsmail Paşanın kızı ve Mısır Kıralı Fuadin kız kardeşi idi. Mısırdaki arazisinin onda birini İstanbul Üniversitesine vasiyet etmişti. Fakat Mısır hükûmeti bu vasiyetin Hilâfet Merkezindeki Darülfününa yapılmış olduğunu bahane ettiği için Üniversite bundan istifade edemedi. Bununla beraber Prenses Fatma adını saygile anmak bir borçtur.

Prenses Fatma Hanım

FAZIL AHMET — Bk. Aykaç.

FAZIL AHMET PAŞA — Bk. Köprülü.

FAZIL MUSTAFA PAŞA — Bk. Köprülü.

FAZIL HÜSEYİN BEY, Enderunlu [ölm. 1811] Meşhur divan şairlerimizdendir. Akkâda Osmanlılara karşı isyan etmiş olan Tahir Ömer Beyin torunu ve Tahir Ali Beyin oğludur. Saft Kasabasında doğmuştur. Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından 1775 te dedesi, bir yıl sonra da babası öldürülmüş ve Hüseyin çocukken İstanbula getirilerek saraya verilmişti. Enderundan yetiştiği için ona (Enderunî) derler. Oradan çıktıktan sonra Halep Defterdarlığında ve Madeni Hümayun Eminliğinde bulundu. 1800 yılına doğru Rodosa sürülmüş, hasta olduğu için İstanbula dönmesine müsaade edilerek son yıllarını hastalıkla ve bir aralık kör olarak geçirmiştir. Mezarı Eyüptedir.

Enderunlu Fazılın divanı basılmıştır. Bundan başka Hubanname ve Zenanname adlı eserleri de basılıdır. Divan şairlerinin birincilerinden değilse de yine ustalarından sayılır. Nazım dili hayli sadedir. Mizacı lâübalidir. (Hubanname) ile (Zenanname) 1838 de ilk defa basıldıkları zaman Büyük Reşit Paşanın emrile toplattırılmıştı. Epeyce açık ve çirkin tarafları bulunan bu eserlerde muhtelif milletlerin uzvî ve ruhî vasıflarına ait isabetli yerler de vardır. (Zenanname) fransızcaya J. Decourdemanche tarafından tercüme edilerek 1890 da Pariste basılmıştır.

FAZIL PAŞA, Mısırlı Mustafa Fazıl [1829 - 1875] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Nazırlıklarda bulunmuş ve bir aralık Avrupaya kaçarak hürriyet istiyen uyanık gençlere yardım etmiş olmakla tanılan Mısırlı Prenstir. İbrahim Paşanın ikinci oğludur. Kahirede doğdu. 1845 te İstanbula gelerek Babıaliye girmiş, 1857 de Vezir rütbesile Tanzimat Meclisine âza, 1862 de Maarif ve ayni yılda Maliye Nazırı olmuştu. İsmail Paşa Mısır Valiliğinde veraset usulünün değiştirilmesine ve Hidivlik unvanına dair olan fermanları Abdülâzizden almaya muvaffak olunca Hidiv olmak hakkını kaybeden Mustafa Fazıl, Avrupaya kaçmış ve Namık Kemal, Ziya Paşa gibi (Genç Osmanlılar) cemiyeti âzasına para yardımında bulunmuştur. Fakat Abdülâzizin Fransa seyahatinde (1867) Padişahın affını dileyerek İstanbula döndü, yine yüksek meclisler reisliklerinde ve Maliye ve Adliye Nazırlıklarında bulundu. Pek zengin, bilgili, cömert olarak tanınmıştır. Eyüpte Bostaniskelesinde gömülüdür.

Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa

FAZLI ÇELEBİ, Kara Fazlı [ölm. 1563] — On altıncı asırda yaşamış değerli şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Bir saracın oğlu olduğu için Saraçzade diye de anılırdı. Asıl adı Mehmet Ali'dir. Meşhur Şair Zatî'nin şakirdidir. Kanunî Süleyman devrinde Şehzadelerin sünnet düğünü münasebetile sunduğu bir kaside ile dikkati çekmiş ve Şehzade Mehmet Manisa Valiliğine gönderilince Divan Kâtibi ve onun ölümünden sonra da Şehzade Mustafanın kâtibi olmuştur. 1552 de Mustafayı babası öldürtünce bu defa Şehzade Selimin yanına girmiştir. Fazlı Çelebi Kütahyada ölmüştür.

Sadi'nin Gülistan'ı tarzında Nahlistan adlı bir kitabı, Hüsrev ve Şirin hikâyesine benziyen mesnevî şeklinde ve beş bin beyitlik Hümayı Hümayun adlı bir eserile, (Gül ve Bülbül) adlı manzum bir aşk hikâyesi vardır. Bu sonuncu eser Hammer tarafından Almancaya çevrilerek aslı ile birlikte 1933 te Viyanada basılmıştır.

FAZLI NECİP [1863 - 1932] — Selânikte çıkardığı Asır adlı gazetesile ve muhtelif tercüme ve yazılarile tanınmış muharrirlerdendir. Selânikte doğdu. Abdurrahman Nafiz Beyin oğludur. Selânikte ilk ve orta tahsilini bitirdikten sonra bir zaman avukatlık etmiş ve İstanbul gazetelerine Selânik mektupları yazmak suretile yazıcılığa başlamıştır. 1896 da Asır gazetesini kurarak 1909 a kadar idare etti. O tarihte Matbuat Müdürü oldu ve üç yıl sonra emekliye ayrıldı. Son zamanlarda Tütün Rejisinde Şube Müdürü idi. Hayır cemiyetlerinde faaliyetleri de vardır.

Gramere ve coğrafyaya ait mektep kitaplarından başka "Bir Gençliğin Güzarı, Cani mi Masum

Fazlı Necip

mu?, Dilâver, Yine Orada, Sevdayı Metfun, Pervin, Şık, Dört Mevsim, Garip Aileler, Dehşetler İçinde, Türk Kızı, Menfi, Saraylarda Mecnunlar, Külhanî Edipler, Küçük Hanım, Muhacir,, adlı hikâyeleri, "Roz ve Ninet, Gerdanlık, Familya Çocukları, Arsen Lüpen, Valdeyi Arayınız!, Bir Genç Kızın Jurnalı, Japonya Seyahatnamesi,, adlı tercümeleri, (Aile Bütçesi, Aile Sofrası, Aile Eğlenceleri) adlı risaleleri basılmıştır.

FAZLI PAŞA, Fazlullah [Ölm. 1657] — İstanbulun bir semtine adını bırakmış Vezirlerdendir. Bosnalıdır. Enderundan yetişmiş, 1645 te Vezirlikle Anadolu Valisi ve o yıl içinde Sultan İbrahime Musahip, biraz sonra da saraya Damat oldu. O sıralarda Venediklilerle daima deniz cenkleri oluyor ve Girit fethini tamamlamak için deniz muharebeleri yapmak lâzım geliyordu. Deli İbrahim, ömründe denizde bulunmamış olan bu Paşayı Kapdanı Derya yaptı, fakat biraz sonra azle mecbur oldu.

Fazlı Paşa bundan sonra İkinci Vezirlikle Kubbenişin olmuş ve sonra Tamşuvar Valiliğine gönderilmiştir. Dördüncü Mehmet tahta çıktıktan sonra Eflâk ve Buğdan isyanlarını yatıştırmaya memur edilmiş ve bunda bir çok başarılar göstermişse de rüşvet aldı diye kendisini Padişaha çekiştirdikleri için Edirne sarayında başı kesilmiştir.

Sarayı Binbirdirek civarında imiş. O semte bundan dolayı hâlâ Fazlıpaşa deniyor. Cimriliğile tanınmıştı.

FEDAÎ BEY, İsmail [Ölm. 1601] — On altıncı asrın ikinci yarısında yaşamış, kalemile olduğu kadar kılıcile de tanınmış bir kahraman şairdir. İstanbulda Kilârı Âmire Kâtipliğinde bulunmuştur. 1596 da Üçüncü Mehmet zamanındaki Eğri muharebesinde onun da hazır bulunduğu, o cengin başındaki bozgunda kaçanların ağzından söylediği çok heyecanlı bir (terkibi bent) ten anlaşılmaktadır. Bu eser Ali Emirî Efendinin (Tarih ve Edebiyat) mecmuasında vardır. İsmail Fedaî Bey Eğri cenginden altı yıl sonra Peştede muharebede ölmüştür.

FEHİM MUSTAFA ÇELEBİ, Uncuzade [Ölm. 1648] On yedinci asrın ilk yarısında tanınmış divan edebiyatının üstat şairlerindendir. Onu kendinden iki asır sonra yaşayan Fehim Süleyman Efendiden (Fehimi Kadim) diye ayırırlar. İstanbulda doğmuştur. Paşaların kâtipliklerinde bulunmuş ve Mısır Valisi Eyüp Paşa ile Kahireye gitmişti. Oranın iklimile uyuşamadığı Mısır aleyhindeki hazin beyitlerinden anlaşılır. Paşanın gözünden düştükten sonra parasız ve hâmisiz kalmış, nihayet Mısırlı bir zenginin gönderdiği kervan ile İstanbul yoluna düşmüşse de Konya civarında Ilgında vebadan ölmüştür.

Fehim Mustafa Çelebinin doğuştan şair olduğu, hattâ çocukluğunda dahi düzgün şiirler söylediği, divanını da on sekiz yaşında iken meydana getirdiği rivayet edilir. Fakat divanındaki eserler on sekiz yaşında bir çocuğun yazılarına benzemez.

FEHİM SÜLEYMAN EFENDİ, Hoca [1788 - 1845] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış şair ve âlimlerdendir. İstanbulda doğmuş, Divanı Hümayunda, Darphanede kâtiplik, Rumelide Kaymakamlık etmiş ve memurluktan ayrıldıktan sonra Karagümrükteki evinde farsça okutmakla meşgul olarak İstanbulda ölmüştür.

Çoğu gazellerden mürekkep olan divanı basılmıştır. İsfahanlı şair Sâib'in bazı gazellerini şerh etmiş, (Devlet Şah) ın tezkeresile (Tezkirei Ali Şir) ve (Tezkirei Sam Mirza) yı tercüme ve ihtisar ederek (Sefinet-üş-Şuara) isimli bir eser meydana getirmiştir. Divanı gibi bu kitap da basılıdır.

FEHİM PAŞA [1873 - 1908] — İkinci Abdülhamit devrinin çok tanınmış simalarındandır. Esvapçıbaşı İsmet Beyin oğlu olup İstanbulda doğdu. İsmet Bey Abdülhamidin süt kardeşi ve çocukluk arkadaşı olduğu için Fehim çocukluğundanberi sarayın türlü imtiyazlarına sahip olmuştu. Harbiye Mektebinin Zadegân sınıfına verildi ve 1894 te oradan Yüzbaşı olarak çıktı. İki yıl sonra Kolağası rütbesile Padişahın hususî yaverleri arasına girdi. O sıralardaki Ermeni İhtilâli Abdülhamidin vehimlerile birlikte onun salâhiyetlerini de arttırmıştı ve Fehim, bu meselede geniş istihbarat vazifesi alarak kazandığı nüfuz ve salâhiyetle bir çok namuslu insanların sürülmesine sebep olmuş ve halkın fenalığından yıldığı bir haydut haline gelmişti. Hattâ Alman ve İngiliz Elçilerinin saraya ısrarlı müracaatları üzerine Abdülhamit 1908 Meşrutiyetinden önce bu sadık bendesini Bursaya göndermeğe mecbur olmuştu.

Fehim Paşa

Yirmi beş yaşında General, otuzuna varmadan Ferik (Tümgeneral) olan bu şımarık Paşa, Bursada da rahat durmamış ve halkı bunaltmıştı. 1908 İnkılâbı olunca Bursadan Bileciğe doğru kaçarken Yenişehirde halk tarafından öldürülmüştür.

FEHMİ BEY, Hasan [Ölm. 1909] — 1908 İnkılâbından sonra tanınmış ve siyasî tenkitleri yüzünden öldürülmüş bir muharrirdir. "İttihat ve Terakki,, cemiyetini şiddetle tenkit eden "Serbesti,, adlı gazetede Hasan Fehmi başmuharrirlik ediyordu. 1909 Nisanında Köprü üstünde hüviyeti anlaşılamıyan bir Subay tarafından öldürüldü. O sırada yanında bulunan Mülkiye Kaymakamlarından Şakir Bey adlı zat da atılan kurşunlardan birile yaralanmıştı. Bu hâdiseden üç ay kadar sonra kopan 31 Mart İhtilâli bu türlü azılı siyasî kavgaların eseridir.

FEHMİ BEY, Zaimzade Hasan [1878 - 1915] — Edebî eserleri ve tercümelerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Oflu keresteci Zaimzade Midhat Efendinin oğludur. Varnada doğdu. İstanbulda Mühendishanede okurken sıhhî sebeplerle ayrılmış ve Hariciye Kalemlerine devam ederken serbest fikirli olmak suçile önce Fizana, sonra Trablusgarba sürülmüştü. Oradan Mısıra kaçmış ve Viyanaya giderek hukuk ve iktisat tahsil etmiştir. Dönüşte Mısır Komiseri Gazi Ahmet Muhtar Paşanın maiyetinde bulundu. 1911 de Tebriz Başşehbenderi, ondan sonra Dahiliye Hususî Kalem Müdürü oldu. Bir gün vazifesi başında yüksek sesle şarkı söyliyerek delirdiğini göstermiş, hastaneye kaldırıl-

dıktan 15 gün sonra ölmüştür. Fatih türbesi bahçesinde gömülüdür.

Arapçaya ve bir kaç Batı diline vâkıf olan bu zat ingilizceden (Çar), almancadan (Devleti Aliyenin Zaaf ve Kuvveti), italyancadan (Dehâ nedir?) adlı eserleri tercüme ederek Kahirede bastırmıştır. (Haclei Ebkâr) isimli manzum eseri de İstanbul'da basılmıştır. (Elem ve Sitem) adlı şiir mecmuasile (Goethe) den tercüme ettiği (Ekemont) dramı basılmamıştır.

Mahmut Kemal İnal, bu zatın hayatını yazarken geçirdiği mihnetli ömrün hakikî bir tasviri olan şu beytini kaydetmiştir:

Zevk ile, râhat ile geçmedi hiç bir ânım,
Ölmedim kurtulayım, ben ne garip insanım.

FEHMİ, Cevat [Doğ. 1904] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Edirnede doğdu. Binbaşı Ömer Fehminin oğludur. Eyüp Rüştiyesile İstanbul Lisesinde okumuş, pek gençken gazeteciliğe başlıyarak yirmi yıldanberi bu mesleğin her şubesinde çalışmıştır. Şimdi Cumhuriyet gazetesinin Yazı işleri müdürüdür. "Geceleri Bizleri Kim Bekliyor?" isimli röportaj serisi kitap şeklinde basılan ilk eseridir. Bundan sonra "Kadın Bir Defa Sever", "Dişi Arkadaş" adlı iki romanile bir kaç polis romanı neşretmiş ve Şehir Tiyatrosunda "Büyük Şehir", "Ayarsızlar", "Hacı Kaptan" isimli komedileri oynanmıştır.

Cevat Fehmi

FEHMİ, Hasan [1877 - 1933] — Millet Meclislerindeki faaliyetleri ve bazı eserlerile tanınmış adamlarımızdandır. Sinop civarında Acarada doğdu. Medreselerde ve hukukta okumuş, 1908 de açılan İstanbul Meclisine Sinoptan seçilmişti. Meşihat Dairesinin tasfiyesindeki yararlığı ve İttihat ve Terakkinin sarıklı Mebusları arasında yeni fikirlere çabuk uyar olması yüzünden tanınmıştı. Büyük Millet Meclisinin ilk devresinden itibaren de Millet Vekili olmuştu. Ölümünde Kastamonu Millet Vekili bulunuyordu. (Ceviz Ağacı, Hikmeti Teşri, Kürsii İslâmdan Bir Hitabe) adlı eserlerile (Kur'an) tercümesinin ilk forması neşrolunmuştur. Sakalı ve teninin rengi kırmızıya çaldığı için bazı arkadaşları bu zeki ve şakacı dostlarına (Istakoz Hoca) lâkabını vermişlerdi.

Hasan Fehmi

FEHMİ PAŞA, Hasan [1836 - 1910] — İlk açılan Millet Meclisinde Reislik etmiş, Nazırlıkta bulunmuş, ilmî hizmetlerile de tanınmış değerli Vezirlerdendir. Batumun Muradiye Kasabasında doğdu. Mehmet Ağanın torunu ve Hacıoğlu Şerif Mollanın oğludur. Gençliğinde İstanbula gelerek hususî hocalardan arapça, fransızca ve hukuk dersleri öğrenmiştir. 1858 de Babıali Tercüme Odasına girmiş, sonra mahkemelerde memur ve âza olmuş, (Takvimi Ticaret) ve (Ceridei Havadis) gazetelerine yazmıştı. 1868 de Ticaret Reisi olmuş ve Mahmut Nedim Paşanın Sadrazamlığında azledilerek avukatlık yapmıştı. 1877 Osmanlı Meclisine İstanbuldan Millet Vekili secildi ve ertesi yıl Meclis Reisi oldu. 1878 de Nafia Nazırı, sonra Hazinei Hassa Nazırı ve Vezir oldu. O sırada Hukuk Mektebinde (ticaret hukuku) ile (devletler hukuku) okuttu. (Telhisi Hukuku Düvel) adlı kitabı o zaman yazılmıştır ki Padişaha jurnal edilen bu kitap toplattırılarak Hasan Fehmi Paşa böyle zararlı kitap yazmasından dolayı tekdir edilmişti. 1881 de Adliye Nazırı 1889 da Rüsumat Emini oldu. Ondan sonra Aydın ve Selânik valiliklerinde bulundu. Tekrar Rüsumat Eminliğine ve Divanı Muhasebat Reisliğine getirilmiş, Fevkalâde Elçi sıfatile Londraya gitmiş, Yunan sulh muahedesi için ikinci murahhaslıkta bulunmuştur. 1908 İnkılâbından sonra (İhtiyar Jön Türk) diye anılan bu zat, Adliye Nazırlığında, Şûrayı Devlet Reisliğinde bulundu ve Âyan Âzalığına da tayin edildi. İkinci Abdülhamit devrinin temiz kalmış adamlarındandır.

Hasan Fehmi Paşa

FELEK, Burhan, Mehmet Burhaneddin [Doğ. 1889] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Üsküdarda doğdu. Devlet Şûrası Âzasından rahmetli Ziyaeddin Beyin oğludur. Ravzai Terakki mektebinden sonra Üsküdar İdadisini birincilikle bitirip yüksek tahsilini Hukukta yapmıştır. Evkaf İnşaat Başkâtipliği, Ticaret Nezareti Hukuk Müşavir muavinliği, İstanbul İaşe Müdürlüğü ve Lise fransızca hocalığı vazifelerinde bulundu, beş altı sene avukatlık etti. Gazeteciliğe Donanma Mecmuasında başlamış, sonra Tasviri Efkâra spor muharriri ve fotoğraf muhabiri olarak girmişti. Fıkra muharriri olarak her gün yazmaya Vakıt gazetesinde başlamış, sonra Vatan, Millet, Yeni Ses, Milliyet, Tan, Cumhuriyet gazetelerine devam etmiştir. Basın Birliği İdare Heyeti Âzasındandır. 1924 te bir kaç arkadaşile millî spor teşkilâtını kurmuş ve muhtelif federasyonların reisliklerinde bulunmuştur. Şimdi de Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü İstişare Heyetindendir. 1924 ve 1928 de Türk Olimpiyad Kafilesi Reisi olmuş ve 1930 da Balkan oyunlarını kuran Balkan Murahhasları arasında bulunmuştur.

Burhan Felek

Fotoğrafçılığa dair basılmış iki eseri vardır. 1944 te Hindistana giden Türk gazetecileri arasında bulundu ve dönüşte (Hint Masalları) adile görüşlerini neşretti.

FENARÎ ŞEMSEDDİN, Mehmet [1350 - 1430] — Osmanlı Şeyhülislâmlarının birincisi ve zamanının en büyük âlimidir. Babasının adı Hızırdır. Fenarî lâkabını Maveraünnehir'de Fener adlı bir yerde doğmasından veya babasının fenerci olmasından dolayı almış olduğu hakkında rivayetler vardır. Alâeddin Esvet, Cemaleddini Aksarayî gibi zamanının âlimlerinden ders aldıktan sonra Mısırda da Şeyh Kemaleddinden ders almış, yalnız din bilgilerini değil, astronomi, matematik gibi müsbet ilimleri de okumuştu. Bursada Müderrislik yapmış, Hicaza gitmiş, dönüşte bir müddet Mısırda ders okutmuş ve Çelebi Sultan Mehmedin davetile Bursaya dönerek İkinci Murat zamanında ve 1424 te ilk defa Şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Altı yıl bu makamda bulunduktan sonra tekrar Hicaza gitti ve dönüşte ölerek Bursada yaptırdığı camiin bahçesine gömüldü.

Ölümünde on bin cilt kitabı çıkmıştır. Kendi yazdığı eserlerin sayısı da küçük büyük kıtada olarak yüzü geçer. Aralarında tefsirler, haşiyeler ve şerhlerle dinî bahislere dair bir çok risaleler bulunduğu gibi (Enmuzec-ül-Ulûm) adında yüz kadar ilim şubesinden bahseden ansiklopedi mahiyetinde bir kitabı vardır. En büyük eseri (Fusul-ül-Bedayi' fi Usul-ül-Serayi') adını taşır. Şemseddin Fenarîye Allâmei Fenarî unvanı dahi verilir.

§ Bu zatın torunu olan Fenarî Alâeddin de zamanının tanınmış âlimlerindendi. Babasının adı Yusuf, kendi adı da Alâeddindir. Bursada doğdu, orada okudu. Herat, Buhara ve Semerkand'e giderek Fatih Mehmedin tahta çıktığı yıllarda döndü. Bursaya Müderris, Kadı, Sonra Kazasker olmuştu. Emekliye ayrıldıktan sonra Uludağ civarında istiyenlere ders vererek kendi âleminde yaşamıştır. Zamanının bütün bilgi kollarında büyük bir kavrayışı olduğu söylenen bu zat nahiv ve hesaba ait birer kitaptan başka eser yazmakla meşgul olmamıştır.

FENNÎ BEY [Ölm. 1808] — Dördüncü Mustafanın Sır Kâtipliğinde bulunmuş bir şairdir. Hotin Muhafızı Hezargradlı Ahmet İzzet Paşanın oğludur. Gençliğinde saraya verilmiş ve Enderundan yetişmiştir. Dördüncü Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa tarafından ortadan kaldırılınca Sır Kâtibi şair Fennî Bey de kazaya uğrayarak sırrolmuştu. Bir beytini kaydedelim:

Nigâhı iltifat ile kerem kıl pâyimal etme,
Sana üftadedir bunca zaman Fennîi üftade.

FENNÎ, İsmail — Bk. Ertuğrul.

FENNÎ MEHMET DEDE [Ölm. 1715] — Boğaziçini tasvir eden manzum bir eserile tanınmış şairlerimizdendir. Sadrazam Ayas Paşanın torunlarındandır. Mevlevî tarikatine mensuptu. Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşaya bir kaside sunduğu için Cizye Kâtibi olmuş ve sonraları Dördüncü Mehmedin musahipleri sırasına girmişti. Daha sonra Rumelihisarındaki yalısına çekilmiş ve ölümünde Kayalar mezarlığına gömülmüştür.

(Sevahilname) adlı Boğaziçini tasvir eden manzum eseri basılmıştır. Divanı varmış ama basılı değildir. Nazım dili kuvvetlidir. Bir beytini alıyorum:

Skender seyr isen de seddi - nutket pîşi kâmilde
Felâtunu hakikatbine nakli mâcera olmaz.

FENNÎ EFENDİ, Hakkâkbaşı [Ölm. 1832] — On sekizinci asır sonlarile on dokuzuncu asır başlarında İstanbulun en hünerli olmakla şöhret bulmuş hakkâklarındandır. Padişahın ve saray mensuplarının mühürlerini kazmaya memur edilmiş ve kendisine Hakkâkbaşı unvanı verilmişti. Şarkın pek ince sanatlarından biri olan ve yazı sanatı gibi Türklerin elinde en yüksek dereceye gelmiş bulunan mühürcülüğün Fennî efendi bir timsalidir ve elde kalabilen eserleri, meslekten anlayanlarca, bu ölmüş güzel sanat şubesinin en mükemmel örnekleri sayılmaktadır. Halk için fazla mühür meydana getirmemiş olacak ki onun imzasını taşıyan mühürlere gayet nadir rastlanır. Azmi, Vefa, Sami, Nadir ve Yümnü gibi son asrın rahmetli usta mühürcüleri onu üstat tanımışlardır. Mühür kolleksiyonumdaki Fennî imzalı dört mühürden birinin kopyasını buraya dercediyorum Hicrî 1245 (1829) tarihli olduğuna göre sanatkârın ölümünden üç yıl önce kazılmıştır.

FERHAT PAŞA [Ölm. 1595] — Üçüncü Murat ve Üçüncü Mehmet zamanlarında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş ve muharebelerde yararlık göstermiş Vezirlerdendir. Arnavutluktan çocukken getirilip Enderunda yetiştirilmiştir. Oradan Kapıcıbaşılıkla çıkmıştı. Yeniçeri Ağası iken Sipahilerle Yeniçeriler arasında geçen bir kavgadan dolayı Koca Sinan Paşa tarafından azledilmişti. Bu hâdise o zamanların bu iki mühim devlet adamı arasındaki sönmez düşmanlığı meydana getirmiştir. Ferhat Paşa 1583 te İran Serdarı oldu ve Muzaffer bir muahede imzaladıktan sonra Şahın yeğenini de rehin alıp döndü. Bunun üzerine İkinci Vezir ve 1590 da Sinan Paşanın yerine Sadrazam oldu. Ferhat Paşa bu ilk Sadaretinde ihtiyar ve hilekâr rakibini yalnız Malkaraya sürmekle iktifa etmişti. Sekiz ay kadar sonra azledildi. Üçüncü Mehmet tahta çıkınca yine Koca Sinan Paşanın yerine tekrar Sadrazamlığa getirildi. Sinan Paşanın kendi aleyhinde tertibatta bulunduğunu haber alınca onu yine Malkaraya gönderdi. Fakat gözlerine mil çekilmesi hakkındaki Padişah iradesini tatbik etmemek mürüvvetinde bulundu. Eflâk seferine Serdar olarak gittiği sırada Sinan Paşanın körüklediği adamlar Padişaha onun düşmanla birlik olduğunu söylediler. Bu iftira yüzünden azledildi ve yerine yine rakibi Sinan Paşa Sadrazam ve Serdar oldu.

Ferhat Paşa

Zavallı Ferhat Paşa ölümden kurtulmak için İstanbula gizlice gelerek çiftliğinde saklandı ve Padişahın annesine hediyeler vererek teminat aldıktan sonra meydana çıktıysa da altı ay evvel gözlerine kıymamak âlicenaplığında bulunduğu rakibinin tesirile Yedikulede boğduruldu ve Eyüpte hazırladığı türbesine gömüldü.

FERİDE HANIM, Baharzade kızı [1837 - 1903] Divan tarzında hayli düzgün şiirlerile tanınmış kadınlarımızdandır. Kastamonuda doğdu. Kastamonu âlimlerinden Baharzade Raşit Efendinin kızıdır. Çocukken hafız olmuş, babasından arapça ve farsça okumuş, yazı dersleri de alarak hattat denebilecek kadar güzel yazı yazmayı öğrenmiştir. Bir çok Kuran ile dinî kitaplar istinsah etmiştir. On beş yaşında iken Zaptiye Meclisi Azasından Ali Raif Efendi ile evlenerek İstanbula gelmiş ve şiirlerile

tanınmıştı. Kocası üç yıl sonra ölmüş ve Feride Hanım bir daha evlenmiyerek okuyup yazmakla meşgul olmuş ve memleketine dönüp orada ölmüştür.

FERİDUN BEY, Ahmet Feridun Paşa [ölm. 1583] — "Münşeat,, adlı eserile ve harplerdeki yararlığile tanınmış kalem ve kılıç adamlarımızdandır. Sancak Beyliği yapmış ve Paşa unvanını da almış olduğu halde eserinden dolayı Feridun Bey diye anılır. Başdefterdar Çivizade Abdullah Çelebinin dairesinden yetişerek Divanı Hümayun kâtipleri arasına girmiş, sonra Sadrazam Sokullu Mehmet Paşanın kâtibi olmuştu. Zigetvar seferinde Sokullu ile bulunarak harpte cesaret ve yararlık gösterdi. Kanunî Süleymanın Sokulluya hitabeden fermanile Dergâhı Âli Müteferrikalığına tayin edildi. 1573 te Nişancı oldu. Üçüncü Muradın ilk yıllarında bu vazifeden azledilerek Semendire Beyliğine gönderildi. Sokullunun ölümünden sonra 1581 de ikinci defa Nişancılıkla İstanbula getirildi ve Sokulludan dul kalan Esmahan Sultanla evlendi. İki yıl sonra ölerek Eyüpteki türbesine gömülmüştür.

"Feridun Bey Münşeatı,, adile meşhur olan eseri iki cilt halinde basılmıştır. Padişahların fermanlarile buyrultularını ihtiva eder. O zamanların tarihi bakımından ehemmiyetlidir. Bu eserinden başka Zigetvar muharebesinden itibaren iki senelik vakaları ihtiva eden (Nüzhet-ül-Ahbar) adlı bir tarihi ve (Miftahı Cennet) isimli bir ahlâk kitabı vardır. Muhtelif çeşitte sanatkârane yazılarile de tanınmıştı.

FERİT, Hasan [1871 - 1918] — Matematiğe ve malî meselelere dair eserleri ve derslerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Trablusgarp Reji Müdürü Suat Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Darüşşafakadan 1890 da birincilikle çıkarak Pariste telgraf mühendisliği tahsil etmişti. Darüşşafaka ve Darülmuallliminde matematik okutmuş, Telgraf Fabrikasında, Darphanede, Maliye Nezaretinde ve İtibarı Millî Bankasında Müdürlük etmiş ve öldüğü yıl son Osmanlı Meclisine İstanbul Mebusu seçilmişti. Bazı mecmua ve gazetelerle Darüşşafaka mecmuasındaki makalelerinden başka kitap şeklinde çıkmış eserleri şunlardır: (Hesabı Ticarî, Nakit ve İtibarı Malî, Bankacılık).

Hasan Ferit

FERİT, Ahmet — Bk. Tek.

FERİT, Ömer — Bk. Kam.

FERİT PAŞA, Abdülhamit [1814 - 1875] — Abdülmecit zamanında Mabeyn Başkâtipliğinde, Abdülâziz zamanında da Nazırlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. Deri tüccarından Mustafa Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Babıali Kalemlerinde iken yazısının Padişah tarafından beğenilmesi üzerine saraya kâtiplikle alınmış ve 1848 de Başkâtip olmuştu. Sonra Serasker Müsteşarı, Evkaf Nazırı, Adile Sultan Kâhyası olmuştur. Daha sonra Vezirlikle muhtelif meclis ve mahkemelerde âza ve reis, Hazinei Hassa Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili oldu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

FERİT PAŞA, Mehmet - Avlonyalı [1852-1914] İkinci Abdülhamit devrinin sonlarında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Yanyada doğmuştur. Babası Avlonyalı Vlora ailesinden Mustafa Paşadır. Mehmet Ferit, Yanya mekteplerinde okumuş, fransızca ve rumcayı da epeyce öğrenmiş, Kandiye ve Hanyada Mutasarrıf olan babasının maiyetinde ve Gazi Osman Paşanın yanında kâtiplikte bulunmuştur. Diyarbakırda Adliye Müfettişliği, İstanbulda İstinaf Mahkemesi Âzalığı etmiş ve bir aralık Bursa Valisi Ahmet Vefik Paşayı teftiş için gönderilmişti. Ondan sonra on altı yıl Şûrayı Devlet Âzalığında, dört sene kadar Konya Valiliğinde bulundu. 1902 te Sait Paşanın yerine Sadrazamlığa getirilerek 1908 İnkılâbından bir kaç gün önceye kadar bu makamda kaldı. Konyada hizmetleri olduğu söylenir, Sadrazamlıkta doğru ve temiz olarak tanınmıştı. Meşrutiyet İnkılâbından sonra halkın taşkınlığına uğrayan saltanat adamlarından değildi. Âyan âzalığına getirilmiş, bir aralık İzmir Valiliğine gönderilmiş, bir kaç ay Dahiliye Nazırlığı ve bir devre zarfında da Âyan Reisliği yapmıştır. Birinci Cihan Harbinden önce tedavi için İtalyaya gitmişti. San Remo'da öldü ve ailesinin memleketi olan Avlonyada gömüldü.

Ferit Paşa

FERİT PAŞA, Damat [1853 - 1923] — Birinci Cihan Harbi mütarekesinde İstanbul yabancı kuvvetlerin elinde iken kaynı ve Efendisi Altıncı Mehmedin bir Fas Sultanı gibi tahtında kalabilmesi uğrunda Millî İstiklâl savaşını boğmağa uğraşmış olan Sadrazamdır. Bahriye Müsteşarlarından İzzet Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Gençliğinde Hariciye Kalemlerine girerek Paris, Berlin, Leningrat, Londra Elçiliklerinde Ataşe ve Kâtip olarak bulunmuştu. Londra Başkâtipliğinden Bombay Başşehbenderliğine tayin edildiği zaman bu işi kabul etmiyerek İstanbula gelmişti. Abdülmecidin kızlarından Mediha Sultanla evlendi ve buna mükâfat olarak Şûrayı Devlet Âzası oldu. 1888 de Vezir rütbesile Paşa oldu. 1908 de Âyan Âzalığına tayin olunmuştu. Birinci Cihan Harbi sonlarında ve Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında beş defa Sadrazamlığa getirildi. Son defa Damat Feridin Sadrazam olması ve İstanbuldaki son Mebusan Meclisinin feshetmesi Anadolu mücahitlerile İstanbul hükûmeti arasındaki münasebetlerin kesilmesine sebep olmuştu. Damat Ferit kabinesi, Atatürk ile bir kısım arkadaşlarını gıyaben idama mahkûm ettirmiş ve onların âsi olduklarına dair olan fetvayı düşman tayyarelerile memlekete yaymağa çalışmıştır. Ayni zamanda (Kuvayı İnzibatiye) adı altında bir askerî kuvvet teşkil ederek Yunan kuvvetlerile birlikte Millî İstiklâl mücahitlerini vurmağa yeltenmişti. Damat Feridin siyasî hayatı yalnız hainliğini değil, değer-

Damat Ferit

sizliğini de gösteren misallerle doludur. Tevfik Paşa Sevr Muahedesi müzakeresinden "Sulh şartları müstakil bir devlet mefhumile kabili telif değildir.,, diye çekildikten sonra Osmanlı Murahhas Heyeti Reisliğine Damat Ferit kendini tayin ettirmiş ve mukabil teklif olarak manasız ve gülünç şartlar ileri sürmüştür. Damat Ferit, Millî Mücadelenin zaferi üzerine yapılan müzakereden sonra Avrupaya kaçmış ve Karlsbat'ta yerleşmişti. Millî kuvvetler İstanbula yaklaştıkları sırada bir aralık İstanbula gelmiş ve ailesini alıp tekrar kaçmıştı. Bu defa Niste oturdu ve orada öldü.

FERİT PAŞA, Ali [1860 - 1937] — Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Harbiye Nazırlığı etmiş ve (Sulh ve Selâmet Fırkası) nı kuranlardan olmakla tanınmış Paşalardandır. Mısırlı Prens Fazıl Paşanın Mühürdarı Ali Necip Efendinin oğludur. Soyca İstanbullu ise de Kahirede doğdu. 1879 da Mühendishaneden Mülâzimievvel (Üsteğmen) çıktı. 1909 İhtilâlinden sonra Divanıharp Âzası, Topçu Dairesi Reisi, Selânik Vali Vekili olmuş, Mahmut Şevket Paşa ile arası açılarak Diyarbakıra gönderildikten sonra emekliye ayrılmıştı. Ondan sonra Sulh ve Selâmet Fırkası Umumî Kâtipliğinde bulundu ve mütareke esnasında bir defa Tevfik Paşa, bir kere de Damat Ferit kabinesinde bulundu. Memleketin istiklâline ve Millî Mücadeleye taraftar olduğu için çekilmeğe mecbur kalmıştı.

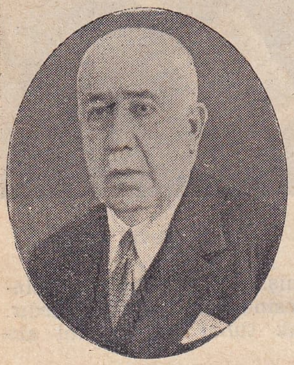

Ferit Paşa

FERRUHSİYER, Mehmet [1686 - 1719] — Hindistan Moğol İmparatorlarının dokuzuncusudur. Azimüşşanın oğlu ve Şahıâlem Bahadır Şahın torunudur. 1713 te tahta çıktı. Altı yıl kadar hükümdarlıkta bulunmuştur. Tahta çıkmasını temin eden mücadele ve muharebelerde çok yardımını gördüğü kardeşlerile araları açılarak onların isyanları üzerine düşürülmüş ve öldürülmüştür. İngiliz kumpanyasına senelik bir para mukabilinde bütün Hindistan gümrüklerinden istifade hakkını veren ferman onun zamanının işlerindendir. İngilizler bu muvaffakıyeti İskoçyalı Hamilton adlı bir askerî hekimin dirayetile elde etmişlerdi ve bu hekim Ferruhsiyeri bir hastalıktan kurtardığı için o nüfuzu kazanmıştı.

Ferruhsiyer

FETHİ, Mehmet Ali, Osmanbeyzade [1804 - 1857] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında eserleri ve derslerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Rusçuk'ta doğdu. Yirmi yaşlarında İstanbula gelmiş, medreselerde okuyarak 1832 de memleketine dönüp Müderris olmuştur. Tekrar İstanbula gelişinde (Mektebi Maarifi Adliye) de hoca, Fatih Müderrisi, 1852 de Meclisi Maarif Âzası, daha sonra Halep Mollası olmuştu. Reşit Paşanın kurduğu (Encümeni Daniş) in dahilî âzalığına seçilmiş, İstanbulda ölerek Eyüp civarına gömülmüştür. Basılmış eserleri: (Elhayr-ül-Hasen fi Şerhi Müsteşarı Mütemen), (Tercümei Kelâmı Erbaini Hazreti Ali), (Sermayei Necat), (Hilyei Sultani), (Tercümei Nasayihi Eflâtun), (İlmi Tabakatı Arz) adlarını taşır.

FETHİ BEY, Tayyareci [1891 - 1913] — Türk havacılığının ilk şehidi olan genç subaydır. İstanbulda Ayaspaşada doğmuştur. Tophane Fabrikası Başmakinisti Abdurrahman Efendinin oğludur. 1907 de Bahriye Mektebinden Mülâzimievvel (Üsteğmen) rütbesile çıktı. Çocukluğundanberi bisiklete, otomobile meraklı idi. 1910 da otomobil idaresine memur olarak Şenkin'e gönderilmiş, bir yıl sonra silâh fabrikasına memur edilmişti. 1911 de tayyarecilik öğrenmek üzere İngilterenin Bristol fabrikasına gönderildi. Bir sene sonra dönüp Yüzbaşı oldu. İstanbulda muvaffakıyetli uçuş tecrübeleri yaptı, Hattâ Talât ve Cemal Paşa gibi Nazırları da uçurarak iyi bir pilot olarak tanındı. O sıralarda Fransız tayyarecisi Dancourt İstanbuldan Kahireye giderken Toroslarda tayyaresi parçalanıp bu yolculuktan vazgeçmişti. Ayni seyahati bizim tayyarecilerimizin yapması düşünüldü. Teklifi Fethi ile Nuri Beyler kabul ettiler. Önce Fethi uçacak, sonra da Nuri gidecekti.

Tayyareci Fethi Bey

1913 Şubatının sisli ve soğuk bir gününde Fethi, yanına Harbiye Nezareti Yaverlerinden genç Mülâzim Sadık Beyi alarak Bleryo sistemindeki (Muaveneti Milliye) adlı tayyare ile İstanbuldan hareket etti. Bu kadar uzun hava seferi o zaman Avrupada da azdı. Fethi ve Sadık, yolculuğun yarıdan fazlasını kazasız geçirdiler. Fakat Taberiye Kazası dahilinde Şimriye Nahiyesi civarında tayyareleri üç yüz metreden yere düştü ve Fethi Beyle refakat zabiti Sadık Bey bu kazanın kurbanı oldular.

Balkan bozgunundan yeni çıkılmış olduğu için halk, bu genç subayların fedakâr teşebbüslerinden çok heyecana düşmüştü. Ölümleri, bütün memlekette matem uyandırdı. Hatıralarına türküler tertip edildi. İstanbulda Fatih Parkındaki kırık sütun bu yarım kalmış yolculuğun ve ilk tayyare şehitlerinin âbidesi olarak yapılmıştır.

FETHİ BEY, Süleyman [Ölm. 1919] — Yunanlıların İzmiri işgal ettikleri gün millî haysiyet ve askerlik şerefi uğrunda can vermiş bir Türk Albayıdır. Üsküdarda doğdu. Salkımsöğütteki dergâhın otuz yıl Şeyhliğini yapan meşhur İzzî Efendinin oğludur. 1899 da Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmış, Şamda, Basrada, Hicazda askerî vazifelerle bulunmuştu. 1912 de Harbiye Nezareti Müsteşar muavini ve bir aralık vekili oldu. 1914 te Albaylığa yükselmiş, Umuru Mahakim Müdürlüğünde ve Askerî Teşrifat vazifesinde bulunmuştu. 1916 da tedavi için Visbaden kaplıcalarına gitmiş ve bir sene sonra İzmirde Dördüncü Kolordu Askerlik Şubesi Reisliğine tayin edilmişti.

15 Mayıs 1919 da sabahleyin Yunan kuvvetleri İzmir rıhtımına çıkmışlar ve kışla ile hükûmet konağından çıkarttıkları asker ve memurlarla subaylara süngü tehdidi altında baş açtırıp (Yaşasın Venizelos) diye bağırtmak istemişlerdi. Süleyman Fethi Bey bu teklife başını kaldırdı ve göğsünü kabarttı. "Bağıramam!,, dedi. Derhal dipçik ve süngü darbelerile şehit edildi.

Süleyman Fethi Bey

Devlet, bu muhterem şehidin ailesine üstün rütbe olan Generallikten maaş bağlamıştı.

FETHİ, Ali Fethi Okyar — Bk. Okyar.

FETHİ PAŞA, Radosîzade damat - Ahmet [1801 - 1857] — İkinci Mahmutla Abdülmecit zamanlarında Elçilik, Nazırlık ve Valiliklerde bulunmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Hafız Ahmet Ağa adlı bir zatın oğludur. O doğmadan babası ölmüş ve Enderuna alınarak gençliğinde yeni askerlik teşkilâtına er olarak girmişti. Bir kaç yıl sonra subay, 1830 da Albay ve yine o yıl Mabeynci ve Başçuhadar olmuştu. Sonra Hassa Feriki, 1835 te Avusturyaya muvakkat Elçi, bir yıl sonra da Viyanaya daimî Elçi tayin edildi. Sonra Vezirlikle Aydın Valisi, 1837 de Londra, bir sene sonra Paris Elçisi olmuş ve İngiltere Kraliçesinin taç giyme merasiminde Osmanlı devletini temsil etmişti. Sonra Meclisi Vâlâ Âzası, Ticaret Nazırı oldu ve Atiye Sultanla evlendi. 1854 te Mühimmatı Harbiye Nazırı ve Tophane Müşiri, sonra yine Ticaret Nazırı ve tekrar Tophane Müşiri oldu. Bu vazifede iken ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür.

Fethi Paşa

Bilgili ve değerli olarak tanılır. Rodosta bir kütüphane, mektep ve saat kulesi yaptırmıştı. Besim Paşa ile Damat Mahmut Paşa bu zatın oğullarıdır.

FETİH-ALİ AHONDOF, Mirza [1811 - 1878] — Şimal Türkleri edip ve şairlerindendir. Kafkasyanın Şeki Kasabasında doğdu. Bir köy hocasının oğludur. Lâkabı da bunu gösterir. Rus ordusunda subay olmuş, şiirler, makaleler ve Rus ediplerinden mülhem komediler meydana getirmiştir. Eserleri Doğu âleminin gülünç taraflarını tenkit eder. Dili açık Azerî türkçesidir.

Başlıca eserleri: "Molla İbrahim Halil Kimyager, Hekimi Nebatat, Merdi Hasis, Mest Ali Şah, Murafaa, Yusuf Şahin Hikâyesi,, adlı komedileridir. Eserlerinden bazısı fransızca ve almancaya çevrilmiştir. Piyesleri Tifliste 1850 de oynanmıştı. Rus ordusunda Albay rütbesine kadar çıktı. 1911 de Kafkasyada bu edibin Yüzüncü doğum günü kutlanmıştı.

FEVRÎ, Abdullahoğlu Ahmet [Ölm. 1570] — On altıncı asırda tanınmış âlim ve şairlerdendir. Draçta doğmuş, çocukken esir olarak İstanbulda Nakkaş Ali Bey isimli biri tarafından satın alınıp yetiştirilmiştir. Bilinmiyen babalara Abdullah denmesi âdet olduğu için çocukluğunda Hıristiyan olan Ahmet Fevrîye de Abdullahoğlu denmiştir. Medreselerde okuyarak Müderris, sonra Müftü olmuş, bir aralık Kanunî Süleymanın maiyetinde Nahçuvan seferine de gitmiştir. Mevlevî tarikatine mensup imiş. Beyzavî tefsirine bir şerh, Kanunî Süleyman namına (Ahlâkı Süleymanî) adlı bir kitap yazmış, (Miftah-ül-Maani) yi farsçadan tercüme etmiştir. Sultan Süleymanın divanını toplayıp düzenliyenin de bu zat olduğu söylenir. Basılmamış büyük bir divanı da varmış. Eski şairlerimiz arasında ilk defa tahmis ve tesdis şeklinde manzumeler yazan da Ahmet Fevrî imiş. Millet Kütüphanesindeki Âşık Çelebi Tezkeresinde minyatürü vardır. Yazılarından örnek olarak tuhaf bir beytini alıyoruz :

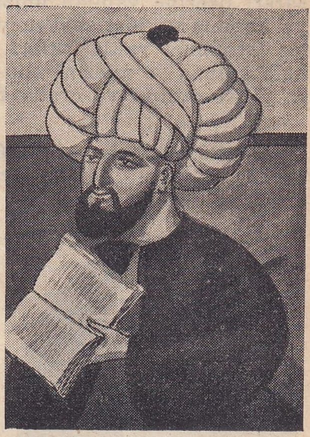

Fevrî

Dünyadan mürdeleri sanma ubur eylediler
Yattılar arkaları üzre huzur eylediler.

FETHULLAH ARİFÎ EFENDİ [Ölm. 1561] — Kanunî Süleyman zamanında Şehname tarzında manzum bir Osmanlı tarihi yazan şairlerimizdendir. Babası İranlı olup annesi Diyarbakırlı meşhur İbrahim Gülşenî'nin kızı imiş. Önce Elkas Mirzaya Şehnameci (Vakanüvis) olmuş, sonra Osmanlılara sığınarak bu vazifeyi Kanunî Süleyman için yapmıştır.

Altmış bin beyitlik farsça manzum bir Osmanlı Tarihi vardır. Hadım Süleyman Paşanın Hint seferini anlatan Sefernamei Süleyman adlı iki bin beyitli bir manzumesile farsça divanı ve Muammaya ait bir risalesi, Ebyatı Tarihiye isimli manzum bir eseri, insanın âzasını tasvir eden Sanamî Hayal adlı bir risalesi vardır.

FETHULLAH, Şirvanlı [Ölm. 1453] — On beşinci asrın ilk yarısında yaşamış Türk matematikçi âlimlerdendir. Şirvanda doğmuş, dinî ilimleri Cürcanlı Seyyit Şeriften, Matematik ve astronomiyi de Semerkantte meşhur Türk âlimi Ali Kuşçudan öğrenmişti. Sonra Kastamonuya yerleşerek ders okutmuş ve Fatihin İstanbulu aldığı yıl ölerek Kastamonuya gömülmüştür.

Başlıca eserleri: Haşiyei Telvih, Haşiyei Mevakıf ve matematikten Şerhi Eşkâli Tesis isimlerini taşır.

FEVZİ EFENDİ, Derviş Mustafa [Ölm. 1688] On yedinci asırda tanınmış Mevlevî tarikatine mensup şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuş, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın Kâtipliğinde bulunmuş ve Şama giderek orada ölmüştür. Ney hakkında sanatlı bir cinası muhtevi olan şu beyit onun yazılarındandır:

Dûrbin-i neyi al destine bak neymiş
Neye halketti deme Hazreti Mevlâ nayı.

FEVZİ EFENDİ, Mustafa [1875 - 1933] — Şeriye Vekilliğinde bulunmuş ve derslerile tanınmış

hukukçu Millet Vekillerindendir. Akhisarda doğdu. Aile adı Efendizadedir. Medresede ve Hukukta okudu. Bacanağı ve hocası Mahmut Esat Efendinin Hukuk Mektebinde muavini olmuş ve Hazine Avukatlığına da tayin edilmişti. Hukuk Mektebinde Müderris ve Maliyede Hukuk Müşaviri, İstanbul İkinci Hukuk ve Beyoğlu Bidayet Mahkemeleri Reislikleri vazifelerinde bulundu. İstanbul Meclisinde Mebus olduğu gibi ikinci Büyük Millet Meclisine de Sarohandan seçilmiş, Şer'iye ve Evkaf Vekili olmuştu. Ölümünde de Millet Vekili bulunuyordu. Medreseden yetiştiği ve uzun zaman Mecelle hocalığı yaptığı halde Medenî Kanun İnkılâbının da yardımcılarından olmuştu. Hukuk Mektebindeki Mecelle notlarının şirket ve vekâlet kısımları kitap halinde neşredilmiştir.

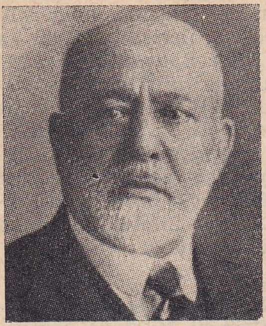
Mustafa Fevzi

FEVZİ PAŞA, Azımzade Mehmet [Doğ. 1858] İstanbul Meclisinin bir aralık Reis Vekilliğinde ve Evkaf Nazırlığında bulunarak tanınmış simalarındandır. Şamda doğdu. Şam eşrafından aslı Türk olan Azımzade ailesinden Mehmet Ali Paşanın oğludur. Şamda doğmuş, orada okumuş, muhtelif memurluklarda ve Belediye Reisliğinde bulunmuştu. 1911 de İstanbul Meclisine Şam Mebusu ve Birinci Reis Vekili seçilmişti. Yine o sırada Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesine Evkaf Nazırı oldu. Kabinenin istifasından sonra tekrar Şamdan seçilmişti.

FEVZİ PAŞA — Bk. Çakmak.

FEVZİ PAŞA, Hüseyin [1836 - 1900] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarındaki harplerde yararlıkları görülmüş Müşirlerdendir. Mecidözü civarındaki Kışlacık karyesinde Köroğlu adlı bir aileden Osman Kethüdanın oğludur. Çocukken İstanbula getirilmiş, Harbiyeden 1859 da Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Karadağ harbinde Serdarı Ekrem Ömer Paşanın maiyetinde, Cebelilübnan isyanını bastırmakta hizmetleri görülmüştür. Ömer Paşa ile Giride gitmiş ve oradaki muharebelerde de yararlık göstererek Hanya Erkânıharp Reisi olmuştu. Sonra Liva (General) rütbesile Yemene gönderildi. Oradaki çarpışmalarda da yararlıkları vardır. 1871 de Girit Komutanı, sekiz ay sonra İstanbulda Erkânıharbiye Reisi, daha sonra Mekâtibi Askeriye Nazırı olmuştur. Bağdat Vali Vekilliği de vardır. İkinci Abdülhamit tahta geçince onu Müşir yapmıştı. Beşinci Ordu Müşiri ve Suriye Valisi, Sonra Selânik ve Kosva Umum Komutanı, Üçüncü Ordu Komutanı olmuş ve Selânikte ölmüştür.

Hüseyin Fevzi Paşa

FEYHAMAN, Ressam [Doğ. 1886] — Tanınmış ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Rüsumat Emaneti muavin refiki rahmetli Süleyman Hayri Beyin oğludur. Galatasaray lisesinin son sınıfına kadar okuduktan ve bu müessesede beş yıl kadar resim ve yazı dersleri verdikten sonra 1910 da Prens Abbas Halim Paşa tarafından Fransaya gönderildi. Pariste Académie Julian'da ve Ecole des Beaux Arts'da tahsil etmiş, Cormon ile Jean Paul Laurens'in atelyelerinde çalışmıştır. Döndükten sonra Güzel Sanatlar Akademisi Profesörlüğüne seçildi. Ressamlar Cemiyetini kuranlar arasındadır. Ankarada ve İstanbulda açılan resmî ve hususî bütün sergilere tablo ve portrelerile iştirak etmiş ve eserlerinden dolayı muhtelif zamanlarda takdirname ve madalya almıştır.

Ressam Feyhaman

FEYZİ EFENDİ, Mühendis [Ölm. 1814] — On sekizinci asır sonlarında ve on dokuzuncunun başında tanınmış ilim adamlarımızdandır. Enderun mensuplarından olup Akdeniz Boğazı istihkâmlarının takviyesi için Kilidülbahirde bulunduğu sırada ölmüştür. (Muhadaratı Feyzi) adlı bir eseri vardır ki Sextant kulanarak irtifa almak kaidelerini tarif edermiş. Basılmamış olan bu eser Yıldız Kütüphanesinden Üniversite Kütüphanesine geçen eserler arasındadır. Hicrî 1220 de yani 1805 te yazılmıştır. Kitabın başında, elinde Sextant âleti bulunduğu halde müellifin resmi, nihayetinde de o zaman Türkiye hizmetinde bulunan bir İngiliz mühendisinin eseri metheden bir yazısı vardır.

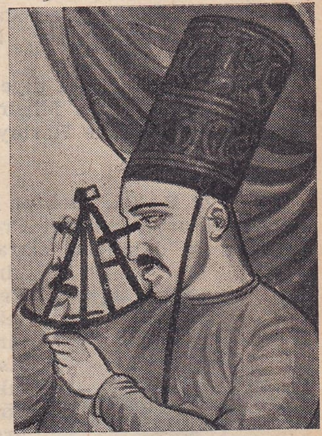
Mühendis Feyzi

FEYZİ EFENDİ, Muallim - Acem Feyzi [1848 - 1910] — Hocalığı, farsça lûgati ve İran edebiyatına dair yazılarile tanınmış bir zattır. Tebriz civarında Turkanpur adlı bir karyede doğmuştur. Babası oranın âlimlerinden Eset Molladır. Babasından okumuş, sonra Necef medreselerinde tahsil etmiştir. Oradan Hicaza ve Mısıra giderek Sami Paşa ile Mısırdan İstanbula gelmiştir. Kâtipliklerde, Emirgân Rüştiyesile Amerikan Kolleji hocalığında bulunduktan sonra Münif Paşanın Maarif Nazırlığı zamanında Galatasaray Lisesine alınmış ve orada

Muallim Feyzi Efendi

otuz üç yıl farsça okutmuştur. Türkçeden farsçaya, farsçadan türkçeye küçük bir lûgatile Vaveylâ adlı mersiyeler mecmuası ve Hayyam'ın bazı rübailerinden yaptığı tercümeler basılmıştır. Hazırladığı büyük lûgat ile şiirlerini muhtevi divanı 1890 daki bir yangında yanmıştı.

FEYZİ MUSTAFA EFENDİ, Hayatîzade [ölm. 1733] — On sekizinci asır başlarında tanınmış ve eserler bırakmış Türk hekimlerindendir. Üçüncü Ahmet devrinde sarayın Hekimbaşısı olmuştu. Eyüpte gömülüdür. Oğlu Mehmet Emin Efendi hem Hekimbaşı, hem Şeyhülislâm olmuştu. Feyzi Mustafa Efendinin hekimliğe ait dokuz eseri bulundugunu Bursalı Tahir kaydeder ki bunların çoğu Veliyüddin Efendi Kütüphanesindedir ve basılmamıştır. Aralarında İlleti Merak, Hülâsat-üt-Tıp adlı eserlerle frengiye ait iki kitabı, tıp müfredatına dair bir lûgati, vebaya ve hummaya ait risaleler vardır.

FEYZİ PAŞA, Ahmet [1840 - 1908] — İkinci Abdülhamit zamanında ordu komutanlıklarında bulunmuş Müşirlerdendir. Kırımın Gözleve kasabasında doğmuştur. İstanbula gençliğinde gelerek Harbiyeye girmiş ve 1864 te Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Muhtelif askerî hizmetlerden sonra Yemen Valiliğinde ve Yedinci Ordu Komutanlığında uzun zaman bulunmuştur. Sonra Altıncı Ordu Müşiri olmuştu.

Tatar Osman Paşa diye tanılan ve ordu komutanlıklarında bulunan Müşir Osman Paşa bu zatın küçük kardeşi idi ve Harbiyeden altı yıl sonra çıkmıştı.

FEYZİ PAŞA, Doktor [ölm. 1923] — Tıp Fakültesinde uzun müddet Profesörlük etmiş ve zamanında iyi dahiliyeci olarak şöhret kazanmış hekimlerimizdendir. Asıl adı Feyzullah olup mektepteki ismi babasının adile birlikte Feyzi Hasandır. Askerî Tıbbiyeden 1871 de çıktı ve o yıl Avrupaya gönderilen genç hekimler arasında dahilî hastalıklar tahsili için Parise gitmişti. Meşhur Fransız Profesörü Béhier'nin şakirdidir. Dönüşte Fakülteye hoca olmuştu. (Usulü Teşhisi Emraz), (Emrazı Dahiliye) adlarile tercüme ederek neşrettiği iki eseri vardır. Bir zamanlar İstanbulun en değerli hekimlerinden sayılır ve Şehzadebaşındaki konağında hastalar nöbet beklerdi. Öldüğü zaman Ferik (Tümgeneral rütbesinde idi. Karacaahmette gömülüdür.

Doktor Feyzi Paşa

FEYZİ SÜLEYMAN PAŞA [ölm. 1791] — Reisülküttaplıkta bulunmuş ve ilmî eserlerile de tanınmış Vezirlerdendir. Gürcü olup hocalardan Seyit Ahmet Efendi tarafından satın alınmış, gençliğinde İstanbula getirilip tahsil etmişti. Mektupçuluk, Tezkirecilik, Kethüdalık ve Nişancılık gibi vazifelerde bulunduktan sonra iki defa Reisülküttap (Hariciye Bakanı) olmuş ve Vezir rütbesile 1787 seferinde Sofya ve Rumeli Seraskeri sıfatile gönderilmişti. Bir kaç defa sürgüne gitti. Sonra affedilip Valiliklere gönderilmiş ve Halep Valisi iken ölmüştür. (Mektubatı Selâtin fil-Muahedat vel Feramin) adlı siyasî tarihe ait bir eseri, Birgüvî Mehmet Efendinin Izhar'ına şerhi, kırk Hadis tercümesi, Mutezile mezhebine karşı reddi muhtevi bir risalesi vardır.

FEYZULLAH EFENDİ, Ebusaitzade [1630 - 1694] — İkinci Süleymanla İkinci Ahmet devirlerinde iki defa Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerdendir. Şeyhülislâm Ebusait Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Babası sayesinde on beş yaşında iken Müderrislik payesi almış, çabuk ilerlemiş, 1689 da Şeyhülislâm olmuştu. Bir gün Sadrazam Arabacı Ali Paşaya Padişahın yanında ağır sözler söylediğinden azledildi. Çatalcalı Ali Efendinin yerine tekrar Şeyhülislâm olduğu zaman bu defa da Sadrazam Sürmeli Ali Paşa ile geçinemedi. Sakıza sürüldü. Bu adanın düşman eline geçmesi üzerine Mısıra gönderilmişse de affedilerek İstanbulda Fındıklıda otururken ölmüştür. Dinî ilimlerden başka astronomi ile ve şiirle de uğraşmıştır.

FEYZULLAH EFENDİ, Damatzade [1699 - 1761] — Üçüncü Osmanla Üçüncü Mustafa zamanlarında iki defa Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerdendir. Şeyhülislâm Damatzade Ebulhayr Ahmet Efendinin oğludur. Bu da bütün mevki sahibi adamların oğulları gibi çabuk ilerlemiş ve Şeyhülislâm olmuştu. İkinci defa bu makamdan azlinden sonra Sütlücedeki evinde oturdu ve o civardaki mezarlığa gömülmüştür. Şeyhülislâmlığı on beş ay sürdü. Dinî bilgilerden başka hekimliğe, matematiğe ve bilhassa musikiye de vâkıfmış ve besteler de meydana getirmiştir.

FEYZULLAH EFENDİ, Seyyit Mehmet [ölm. 1703] — İkinci Süleymanla İkinci Mustafa saltanatlarında iki defa Şeyhülislâmlık etmiş ve (Edirne vakası) denen ihtilâlde korkunç bir şekilde öldürülmüş âlimlerdendir. Şemseddini Tebrizî soyundan Erzurum Müftisi Mehmet Efendinin oğludur. Erzurumda doğmuştur. Medreselerde okuduktan ve İstanbula geldikten sonra meşhur Vanî Mehmet Efendiye damat olmuş ve onun vasıtasile Dördüncü Mehmede intisap ederek Şehzadelerin hocalığına tayin edilmişti.

İkinci Süleyman zamanında 1688 de ilk defa Şeyhülislâm olmuş, 18 gün sonra zorbalarla münasebeti var diye Erzuruma sürülmüştü. İkinci Mustafa tahta geçince hocası Feyzullah Efendiyi tekrar Şeyhülislâmlığa geçirildi. Bu defa sekiz buçuk yıl bu makamda kaldı. Oğullarile damatlarını ve bütün akrabasını büyük makamlara getirmiş ve başkalarına ait hakları ellerinden almıştı. Hattâ büyük oğlunu kendinden sonra makamına namzet yaptı. (Edirne vakası) denen ve İstanbulda başlıyan ihtilâlin sebeplerinden biri budur. Bu ihtilâlde âsilerin eline geçince öldürülmüş ve ayağına ip takılıp sürüklendikten sonra Tuncaya atılmıştı. İhtilâlciler Kızılbaş diye ilân ettikleri Şeyhülislâmın ölüsüne hakaret olsun diye o korkunç cenaze alayında papazlar tarafından zorla âyin de yaptırdılar. Haris olmakla beraber zeki ve bilgili bir adamdı. (Nasayih-ül-Mülûk) ve (Kitab-ül-Ezkâr) adlı eserleri, Beyzavînin tefsirine haşiyeleri, lâtifeleri muhtevi bir mecmuası olduğu gibi Erzurumda, Medine ve İstanbulda cami, medrese, kütüphane ve çeşme gibi hayrat bırakmıştır. (Cami-ül-Riyaseteyn) unvanını haizdi. Fatihteki Millet Kütüphanesi onun hayratındandır.

FİGANİ RAMAZAN ÇELEBİ [ölm. 1526] — On beşinci asır sonlarında ve on altıncının başlarında tanınmış ve bir beyti uğrunda başını vermiş değerli bir şairimizdir. Trabzonda doğdu. Hekimlik öğrenmek için İsfahana gidip Kazvinli Şah Mahmuttan ders almış ve hekimliği bırakıp edebiyatla uğraşmıştır. İstanbula dönüşünde Kanunî Süleyman devrinin şairleri arasında tanınmaya başlamış ve zamanının büyük serveti ile tanılan adamlarından

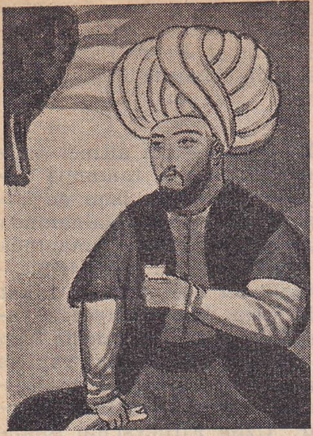

Figanî Ramazan Çelebi

Defterdar İskender Çelebiye intisap ederek Mukataa Kâtipliği gibi bazı vazifelerde bulunmuştur.

O zaman Damat mühtedi İbrahim Paşa Sadrazamdı. Ona halk (Makbul) ve gizlice de (Frenk) lâkabını vermişti. Buda Peşteden yağma edilen eşya arasında üç heykeli İbrahim Paşa At meydanındaki konağının önüne diktirmişti. Figanî'nin düşmanları bu münasebetle onun söylediği veya uydurarak ona isnat ettikleri bir beyti İbrahim Paşaya haber verdiler. Bu farsça beyit :

Dü İbrahim âmed bedeyri cihan
Yeki büt-şiken şüd, yeki büt-nişan.

suretindedir ki "Dünya kilisesine iki İbrahim geldi. Biri putları kırdı, öteki de put dikti.,, mânasındadır. Bu beyit yüzünden zavallı Figanî Ramazan Çelebi, İstanbulda Tahtakalede teşhir edilerek asıldı.

FİKRET, Mehmet Tevfik [1870 - 1915] — Yalnız mensup olduğu (Edebiyatı Cedide) devrinin değil, bütün edebiyat tarihimizin mühim simalarından biri sayılmağa lâyık şairlerimizdendir. İstanbulda Aksarayda doğdu. Babası Hüseyin Efendi, Çankırının Ilgaz Kazasından ve Karacaviran Nahiyesinin Dalköz köyündendir ki Urfa Mutasarrıfı iken öldü. Asıl adı Mehmet Tevfik olan Fikret, ilk yazılarını bu imza ile yazmış, Serveti Fünun'a girdikten sonra Tevfik Fikret imzasını kullanmıştır. Aksaraydaki Mahmudiye Valde Rüştiyesinden sonra Galatasaray Lisesine girmiş ve oradan 1888 de birincilikle çıkmıştır. 14, 15 yaşında ilk şiir tecrübelerine başlayan şair mektebi bitirince Hariciye İstişare Odasına girmiş ve akrabasından Bülbül Tevfik Paşanın delâletile Sadaret Mektupçu Kalemine sekiz yüz kuruş aylıkla tayin edilmişti. Biraz sonra İstişare Odası muavini oldu. Bir taraftan da Gedikpaşadaki Ticaret Mektebinde türkçe, fransızca ve yazı dersleri verdi. Sonra müsabaka ile Galatasaraya türkçe hocası oldu.

Tevfik Fikret

Bu sıralarda (Tercümanı Hakikat) e Nazmi müstearile, İsmail Safanın çıkardığı (Mirsat) mecmuasına Mehmet Tevfik imzasile manzumeler yazmış, sonra Safa ile birlikte (Malûmat) gazetesini neşre başlamışlardı. Bu mecmua Baba Tahire geçtikten sonra Tevfik, Recaizade Ekremin tavassutu ile (Serveti Fünun) un edebî muharrirliğine getirildi. Şekil ve mahiyet bakımından önceleri eskilerden pek ayrılmıyan şiirleri gittikçe yenileşiyor ve başkalaşıyordu. Bir kaç yıl içinde büyük bir şöhret kazandı. Bu şiirler 1898 de (Rübabı Şikeste) adile basılınca o zamana kadar görülmemiş bir rağbet kazandı. Ertesi yıl ikinci defa neşredildi.

(Serveti Fünun) daki edebiyat hareketleri 1901 de saltanat idaresi tarafından susturulmuştu. Fikret de beş, altı yıldanberi türkçe hocalığını yaptığı Rumelihisarındaki Robert Kollej'in yanında Aşiyan adını verdiği köşküne çekildi. 1908 İnkılâbına kadar kendi âleminde yaşayan Fikret (Sis) ve (Bir Lâhzai Teahhür) gibi Abdülhamit idaresine karşı haykıran ve (Tarihi Kadîm) gibi taassubu ve dinî baskıları kırmak istiyen manzumelerini yazıyordu. O zaman neşri değil, elden ele geçmesi bile yasak olan bu eserler, gençler tarafından ezberleniyordu. Fikretin en fazla hayranlık uyandıran devri bu zamanlardır.

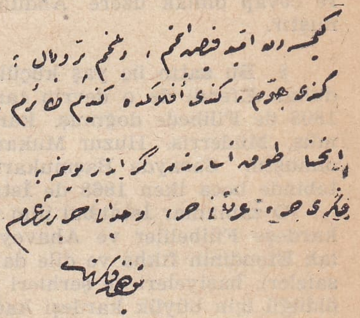

Tevfik Fikretin el yazısı

1908 İnkılâbından sonra Fikret, Hüseyin Cahit Yalçın ve (Büyük Türk Lûgati) muharriri Hüseyin Kâzımla birlikte Tanin gazetesini kurdular. Fakat Fikret, siyasî dedikodulardan çabuk iğrendi ve Tanin'den ayrılarak Galatasaray Müdürü oldu. Mektepçilikte gösterdiği kabiliyet ve heyecan dikkate lâyıktır. Mektebin hayatında onunla derhal büyük değişme ve düzelme meydana geldi ama Fikret resmî işlerin usandırıcı şekillerine tahammül edemiyordu. Bu yüzden Nazır Emrullah Efendi ile aralarında ihtilâf çıktı ve Fikret müdürlükten çekildi. Bir aralık İstanbul Erkek Muallim Mektebindeki derslerini muhafaza etmişti. Satı'ın müdürlükten ayrılması üzerine orasını da bıraktı. Darülfünun edebiyat hocalığına bir kaç ders gelmişti. Muallim Meclisindeki müzakerelerden titizlenerek oradan da istifa etti. Amerikan Kollejindeki vazifesine münhasır kaldı ve (Doksan Beşe Doğru), (Hânı Yağma) gibi (İttihat ve Terakki) yi iğneliyen şiirlerini yazarak zamanının siyasî kavgalarından muztarip bir halde yaşadı.

(Rübabın Cevabı), (Halûkun Defteri) ve çocuk şiirlerini muhtevi (Şermin) bu sıralarda neşrolunmuştur. Fikret kırk beş yaşında öldü ve Eyübe gömüldü. Şiirimize hayatı ve tabiatı getirmiş, nazmımızı hem mevzu, hem şekil bakımından Avrupalılaştırmıştır. Şiirlerinde felsefe ve heyecandan ziyade zevk, sanat ve mümtaziyet hâkimdir. Harf ve Dil İnkılâplarına yetişebilseydi öz türkçenin en tabiî ve pürüzsüz örneklerini verebilirdi. Ahlâkında olduğu gibi yazılarında da her türlü ihmalden ve lâübaliliklerden çok çekinirdi. Türk gençliğine dürüstlük ve seçkinlik telkin etmiştir.

FİLİBELİ HALİL FEVZİ EFENDİ [1805 - 1883] — On dokuzuncu asırda en büyük din âlimlerimizdendir. Ders Vekili Büyük Filibeli diye anılır. Soyu Bursalıdır. Büyük babası Bursada âlim ve hatip olarak tanınmışken on sekizinci asır ortalarında Filibeye göçerek yerleşmiş olan Abdullah Efendidir. Babası da Filibede Ayaklı Kütüphane diye tanılan Mustafa Efendidir. Halil Fevzi, Filibede doğdu. 1824 te İstanbula gelerek Müderris ve Abdülmecit devrinde Saray Hocası olmuştur. Kadılıklarda dolaştıktan sonra 1865 te Fetva Emini, bir yıl sonra Ders Vekili olmuş, Anadolu ve sonra Rumeli Kazaskeri rütbelerini almıştı. 17 yıl ka-

dar bulunduğu Ders Vekilliğinden tekaüt olduktan sonra Hicaza gitti ve Taifte ölüp Abdullah bin Abbas'ın türbesine gömüldü.

Ahmet Cevdet Paşanın reisliği altında (Mecelle) yi meydana getirenlerdendir. Muhtelif kıtada elliden fazla eseri vardır ki Arapça olan bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

(Haşiyei Cedide Alel Ussam-ül-Feride), (Risalei Büyük Filibeli Alel Aksam-ül-Mevcudat-ül-Mümkine), (Risalei İhtikâriye, Hadayik-ül-İmtihan), (Süyuf-ül-Kavatı').

Sonuncu eser, Ayasofyada ilk açılan Darülfünunda Meşhur Efganlı Cemaleddinin verdiği derslere cevap olmak üzere Abdülmecidin emrile yazılmıştır.

§ Bu zatın üç yaş küçük kardeşi Filibeli Abdullah Efendi de o devrin tanınmış âlimlerindendi. 1808 de Filibede doğmuş, kardeşile İstanbula göçmüş, Müderris, Huzur Mukarriri ve Saray Hocası olmuştu. Sarayda Başmukarrir ve Enderun Mektebinde hoca iken 1868 de İstanbulda öldü.

O zamanlar İstanbul ilim muhitinde bu iki âlim kardeşe Filibeliler ve Ahaveyn derlermiş. Abdullah Efendinin fıkha ve dile dair arapça muhtelif risaleleri, haşiyeleri ve şerhleri vardır. Nisbeten genç öldüğü için büyük kardeşi kadar eser bırakmadı.

A harfinde yazılmış olan şair Filibelizade Mustafa Asım Bey bu zatın oğlu ve İbrahim Alâeddin Gövsa torunudur.

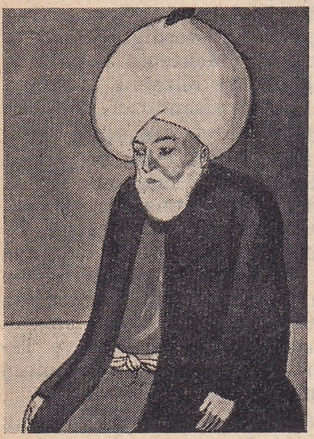

Firakî

FİRAKÎ ABDURRAHMAN ÇELEBİ [Ölm. 1580] — On altıncı asrın tanınmış şairlerindendir. Kütahyalı bir Şeyhin oğludur. Orada doğmuş, Müderris ve sonra babasının ölümü üzerine yerine Zeyniye tarikati Şeyhi olmuş ve iyi bir vâiz olarak da şöhret kazanmıştır. Kütahyada gömülüdür. (Ahlâkı Muhsinî) yi tercüme etmiştir. Evliya Çelebi bu zatın kendi cetlerinden olduğunu söyler. Firakînin dilinden örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Gülşeninde âlemin bu sırra ermez hiç kes
Zâğlar âzâde vü bülbül giriftarı kafes.

FİRARÎ AHMET FEVZİ PAŞA [Ölm. 1844] — Abdülmecit saltanatı başında Mısıra kaçıp Osmanlı donanmasını Mehmet Ali Paşaya teslim eden Kapdanı Deryadır. Giridin Şuda limanında doğmuştur. Gençliğinde İstanbula gelmiş, Çengelköyünde kayıkçılık ederken İbrahim Ağanın kayıkçısı olmuş ve İbrahim Ağanın kardeşi Silâhtar Ali Ağa tarafından saray hizmetine alınmıştır. Orada iken Bostancıbaşı Osman Paşa ile Serasker Hüsrev Paşanın gözüne girmiş ve yeni Nizamiye askerliği teşkilâtına alınarak az zamanda subay olmuş, ilerlemiş, Albay olmuş ve İkinci Mahmudun Yaverliğinde bulunarak itimat kazandığı için Hassa Müşirliğine tayin edilmiştir. 1843 te Kapdanı Derya oldu.

Abdülmecit tahta çıkıp da Koca Hüsrev Paşa Sadrazamlığa getirilince Vaktile Hüsrev Paşanın İkinci Mahmudu tahttan indirip Abdülmecidi çıkarmak hususundaki tasavvuruna iştirak etmemiş olduğu için öldürüleceğinden korkarak donanma ile Mısıra gitti ve bir daha dönmedi. Sonraları donanma geri alındıysa da Ahmet Fevzi Paşa rivayete göre iki cariye vasıtasile Mısırda öldürülmüştür. Firarî lâkabile anılır.

FİRDEVSÎ ÇELEBİ, Uzun — On altıncı asırda ve Kanunî Süleyman zamanında tanınmış şairlerdendir. Asıl adı İlyas, babasının ismi de Hızırdır. Bursada doğmuş, İkinci Bayezit zamanında İstanbula gelmiştir. Kanunî Süleyman zamanında İran şairi Firdevsî'nin (Şehname) si gibi (Süleymanname) adlı gayet büyük bir eser yazmış, fakat bu uzun şiirin büyük bir kısmı beğenilmiyerek yakılmıştır. Bunun üzerine Uzun Firdevsî Vaktile İran şairinin Gazneli Sultan Mahmut hakkında yaptığı gibi Kanunî Süleyman aleyhinde hicivli bir manzume yazmış ve yakalanmaktan korkarak İrana kaçmıştır, orada ölmüştür. Uzun Firdevsî'nin Silâhşorname adlı bir eseri Viyana ve Romada basılmıştır.

§ Ayni Asırda Firdevsî mahlâsını kullanan başka bir şairimiz daha vardır ki Moralıdır ve Kadılıklarda bulunmuştur.

FINDIKLILI SİLÂHTAR MEHMET AĞA [1658-1723] — (Silâhtar Tarihi) adlı eserile tanılan tarihçilerimizdendir. İstanbulda Fındıklıda doğdu. Çocukluğunda Enderuna alınmış, orada tahsilden sonra Has Bahçe Bostancıları arasına girmiş, Zülüflü, Baltacı, Has Oda Hademesi, Tülbent Ağası, Çuhadar, nihayet Silâhtar olmuştur. Dördüncü Mehmet, İkinci Süleyman, İkinci Ahmet, İkinci Mustafa ve Üçüncü Ahmet zamanlarında sarayın içinde ve bu beş Padişaha yakın yaşamış, Kara Mustafa Paşa ile ikinci Viyana muhasarasına gitmiş, İkinci Mustafa ile Avusturya seferinde bulunmuş, (Edirne Vakası) nı görmüş, bir çok tarih hâdiselerinin içinde yaşıyarak bunları pek canlı bir surette yazmıştır. Tarihi 1654 ile 1703 yılları arasındaki vakalara aittir. Silâhtar Mehmet Ağa, Vezirlikle Valiliğe gönderilmek teklifini kabul etmiyerek Silâhtarlıktan tekaüdünü tercih etmiş ve ölümünde Ayaspaşa mezarlığının Gümüşsuyu Hastanesi tarafına gömülmüştür.

FİTNAT HANIM, Esat Efendi kızı, Zübeyde [Ölm. 1780] — Divan edebiyatına mensup Türk kadınları arasında en değerli denmeğe lâyık olanıdır. Kadınlarımızın sesleri duyulmadığı bir zamanda yaşadığı halde büyük bir şöhret kazanmıştır. İstanbulda doğdu. Şeyhülislâm Ebuishak İsmailefendizade Esat Efendinin kızıdır. Dedesi, babası gibi amcası İshak Efendi ve kardeşi Şerif Efendi de Şeyhülislâm olmuşlardı. Kütüphanesile meşhur olan babası şiire ve musikiye vâkıf, kardeşi de zarif bir şairdi. Demek ki Fitnat Hanım on sekizinci asır İstanbulunun en kibar ve ince bir muhitinde yetişti. Yazılarındaki kudret ve zarafet tahsil ve terbiyesinin yüksekliğine delâlet eder.

Fitnat Hanım

Onu Nakibüleşraflık ve Rumeli Kazaskerliği gibi büyük makamlarda bulunmakla beraber şiirden

ve musikiden hiç anlamıyan Derviş Efendi adında birile evlendirmişler. Tercümeihalini yazanlar Fitnat Hanımın izdivaçta mesut olmadığına telmih ederler. Divanı basılmıştır. Ölümünde ihtiyar olduğuna göre belki Nedim'in Lâle Devrini de çocukluğunda görmüştür. Her halde gaileli ve ihtilâlli ve arasıra ailesi için de heyecanlı olan bir çok hâdiseler içinde yaşamıştır.

Onun irticalen şiir söylediği, hazırcevap ve nükteci olduğu hakkında bir çok fıkralar söylenir. Koca Ragıp Paşanın Sadrazamlığında tarihi ve onun bir çok gazellerine naziresi vardır. Gerek Koca Ragıp Paşa ile gerek Şair Haşmet ile lâtife tarzında müşaareleri rivayet olunur. Bu hikâyelerin bir kısmı sonradan icadedilmiş olsa bile bir kısmı doğru olacaktır. Fakat bu şiirle lâtifeleşme zamanında Fitnat Hanımın gençlik çağını çoktan geçirmiş bir kadın olması lâzım gelir. Bunun aksine zamanının ve ailesinin âdetleri hiç müsait olmazdı. Eyüpte veya Çarşambada gömülüdür. Meşhur bir gazelinin ilk ve son beyitlerini örnek olarak alıyoruz:

Güller kızarır şerm ile ol konca gülünce
Sümbül hamolur reşk ile kâkül bükülünce

Can vermek ise kasdın eğer aşkile Fitnat
Hâki deri dildârdan ayrılma ölünce.

Fitnat Hanımın (Olmayınca hasta kadrin bilmez âdem sıhhatin) gibi mesel olarak kalmış mısraları da vardır.

FİTNAT HANIM, Hazinedarzade [1842-1909] On dokuzuncu asır sonlarında ve yirminci asır başında yaşamış divan edebiyatına mensup kadınlarımızdandır. Kendisinden yüz yirmi dokuz yıl önce ölmüş olan adaşı Zübeyde Fitnat Hanım derecesinde olmasa bile divan edebiyatının bir çok erkek şairlerine de tercih olunacak değerde manzumeler yazmıştır. Ailesi Ordu civarından ve Hazinedarzade Süleyman Paşa soyundandır. Babası Trabzon Valiliğinde bulunmuş olan Hazinedarzade Ahmet Paşadır.

Fitnat Hanım Trabzonda doğmuş, küçükken İstanbula gelmiş ve değerli hocalardan dersler almış, hattatlıktan da mezun olduğuna göre güzel yazı melekesini de kazanmıştır. Pek genç iken evlendirilmiş ve tahsiline evli iken de devam etmiş, ikinci defa Bahriye Mektupçusu Mehmet Ali Beyle evlenmişti. İstanbulda ölerek Edirnekapı dışarısına gömülmüştür.

Divanı varmış, fakat basılmamıştır. Bir (muhammes) inin bir bendini dili hakkında fikir vermek üzere alıyoruz:

Serv - kaddin sureti ayrılmaz asla dideden
Ruhların gitmez hayali hatırı rencideden
Nev - nihâlim kaçma, lûtfet âşıkı gam-dideden
Arzı didar eyle ey mehpâre Allah aşkına.

FOSFOR MUSTAFA SITKI PAŞA [Ölm. 1888] Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit devirlerinde mühim devlet işlerinde bulunmuş, mesleğine ait eserlerile de tanınmış Müşirlerdendir. Somada doğmuştur. Harbiyeden 1848 de Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmış ve uzun zaman orada dersler okutarak Liva ve Ferik oluncaya kadar mektepte bulunmuş, 1869 da Dördüncü Ordu Müşiri ve Erzurum Valisi, iki sene sonra Tophane Müşiri olmuştu. Bağdat Valiliğinde, tekrar Tophane Müşirliğinde, yine Dördüncü Ordu Müşirliğinde bulundu. Bosna ve İşkodra Valiliklerine gönderildi. 1873 te üçüncü defa Dördüncü Orduya gitti. Şûrayı Devlet Azalığile, Konya ve Trablusgarp Valilikleri yaptıktan ve Darı Şûra Reisliğinde de bulunduktan sonra 1878 de Serasker oldu. Ayni yıl içinde dördüncü defa Valisi ve Ordu Müşiri olarak bulunduğu Erzurumda öldü.

Temiz ve değerli olarak tanınmıştı. Askerliğe ve matematiğe dair hayli eser tercüme ve telif etmiştir. Başlıcaları (Topoğrafya) ve (Hazinet-ül-Hesap) adlarını taşır.

Lâkabı hocalığından ve belki bir aralık kimya dahi okutmuş olmasından kalmış olacaktır. Yakın zamana kadar Aksarayda Valde camiinin yakınında bulunan konağına halk Fosfor'un konağı derlerdi.

FUAT BEY [Ölm. 1883] — Abdülâzizin Başkarini olmakla tanınmış saray adamlarındandır. İstanbulda doğdu. Mahlûlât Kâtibi Hasan Efendinin oğludur. Enderundan yetişmiş ve Abdülmecit devrinde saray erkânı arasına geçmişti. 1871 de Abdülâzizin Başkarini idi. Bir yıl sonra azledilerek evinde oturmağa memur edilmiş ve uzun yıllar evinden çıkmamıştı. Bu zatın eniştesi de o zamanlar Kurenadan olan Fuat Beydir ki ikisini ayırmak için buna (Büyük Fuat Bey) derlermiş.

Fuat Bey

FUAT BEY, Alipaşazade, Ali [Ölm. 1885] — İkinci Abdülhamit zamanında Maarif Nazırlığında ve Mabeyn Başkâtipliğinde bulunmuş bir zattır. Sadrazam Ali Paşanın büyük oğludur. İstanbulda doğdu. Hususî hocalardan okudukt a n sonra gençliğinde Babıali Kalemine girmiş, fransızca öğrenmiş, 1868 de Mütercimievvel, bir yıl sonra da Mektupçu olmuştu. Âmedilikte ve Şûrayı Devlet Âzalığında bulundu. 1878 de Mabeyn Başkâtibi, 1881 de Maarif Nazırı oldu. Nazırlığı altı ay sürmüştür. Basılacak eserleri saltanat bakımından tetkik ve sansür eden (Encümeni Teftiş ve Muayene) onun zamanında icat edildi.

Fuat Bey

FUAT BEY, Ali [1867 - 1935] — Dahiliye ve Sadaret müsteşarlıklari - le, Beşinci Mehmet zamanında Mabeyn Başkâtibi olmakla ve bazı tarihî esrlerile tanılan devlet ve fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Babıali Tercüme Müdürü Cemal Beyin oğludur. Hususî hocalardan arapça, farsça ve 4 yıl devam suretile (Mektebi Lisan) da fransızca öğrenmiş, Hukuk Mektebinden de 1893 te birincilikle çıkmıştı. 1881 den itibaren Babıali Kalemlerinde çalışmış, Dahiliye ve Sadaret Mektupçuluğu, Dahiliye Müsteşar-

Fuat Bey

lığı vazifelerinden sonra Sultan Mehmet Reşadın zamanında sekiz sene kadar Mabeyn Başkâtipliği yapmıştı. Sonra Şûrayı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi Reisi oldu. Sadaret Müsteşarı iken emekliye ayrılmıştır.

İçinde yaşamak suretile etrafile öğrendiği siyasî ve tarihî hadiseleri, şahısları pek iyi yazan Ali Fuat Bey bunlardan bazısını gazetelerde tefrika suretile neşretti. (Ricali Mühimmei Siyasiye) adlı eserinin Reşit, Âli ve Fuat Paşalara ait olan kısmı kitap halinde de basılmıştır.

FUAT BEY, Mehmet [1859 - 1925] — Makalelerile ve kitap şeklindeki yazılarile tanınmış muharrir ve gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğdu. Diyarbakır merkez Mutasarrıfı İsmail Efendinin oğludur. Adana Rüştiyesinde ve İstanbuldaki (Lisan Mektebi) nde okumuş, vilâyetlerde ve İstanbulda küçük memurluklarda bulunduktan sonra Maliye Mektupçusu ve Divanı Muhasebat Başkâtibi olmuştu. Malûmat gazetesini Baba Tahirden önce Artin Asaduryan Efendile birlikte kurmuşlardı. (İkdam) gazetesinde kuruluşundan itibaren pek çok yazı neşretmiştir. Fransızcadan Türkçeye Yeni Lûgat), (Ramazan), (Tarihçei Osmanî) (Usulü Kitabeti Resmiye) adlı kitaplarile mekteplere mahsus risaleleri neşrolunmuştur. Fatihteki Millet Kütüphanesinde bir aralık Hafızıkütüp olmuş ve kütüphanenin tanzimine hizmet etmişti.

Fuat Bey

FUAT BEY, Mehmet [1855 - 1935] — Eski yolda şiirleri ve bazı eserlerile tanınmış, Babıalinin son devirlerinde Müsteşarlık gibi ehemmiyetli memurluklarda bulunmuş kalem adamlarımızdandır. Kaymakamlıklarda ve saray hizmetlerinde bulunmuş olan Hüseyin Beyin oğludur. Babasının Kaymakamlığı esnasında Alâiyede doğdu. Rüştiyede ve hususî hocalardan okuduktan sonra Babıali Kalemlerinden yetişmiştir. Şûrayı Devlet âzalığında, Başkâtipliğinde bulundu. 1911 de Dahiliye Müsteşarı oldu. 1919 da emekliye ayrılmıştı. Şiir mecmuasile (Gördüklerim, İşittiklerim ve Söylediklerim) adlı bir hatıra kitabı varsa da henüz neşredilmemiştir. Edebiyata müntesip kadınlarımız arasında tanılan rahmetli Makbule Leman Hanımın kocası idi.

Fuat Bey

FUAT KÖPRÜLÜ — Bk : Köprülü .

FUAT PAŞA, Keçecizade, Mehmet [1815 - 1868] Abdülâziz zamanında iki defa Sadrazamlıkta, Serâskerlik, Hariciye Nazırlığı, Büyük Elçilik gibi bir çok mühim işlerde bulunmuş Osmanlı İmparatorluğunun son asırlarında yetişen nadir büyük adamlarından biridir. Meşhur şair Keçecizade İzzet Mollanın oğludur. İstanbulda doğdu. Önce cami derslerini okumuş, sonra Tıphane adile memleketimizde ilk defa açılan Tıp Fakültesinde tahsil ederek hekim olmuştur. O zaman hekimlik dili lâtince ve fransızca olduğu için Fuat Efendi de fransızcayı pek iyi öğrenmişti. Bu dili serbest, zarif ve nükteli konuşmakla meşhurdur. Mektepten çıktıktan sonra Tophane Hekimi olmuş ve bu sıfatla Çengeloğlu Tahir Paşanın maiyetinde Trablus seferine gitmişti. Fakat 22 - 23 yaşlarında hekimliği bırakarak diplomat olmak üzere 1837 de Babıali Tercüme Odasına girdi. O zaman Hariciye Nazırı olan Büyük Reşit Paşa, onu burada tanıyıp takdir etmiş ve henüz Efendi bulunan Âli Paşa gibi onu da himaye etmiş ve devletin yüksek işlerine doğru ilerletmiştir. 1838 de Mütercimievvel ve Londra Elçiliği Başkâtibi, 1844 te Madrit Muvakkat Elçisi, bir sene sonra Divanı Hümayun Tercümanı oldu. Ondan sonra Bükreş ve Petersburg Elçiliklerinde bulundu. Oralarda Elçi iken ehemmiyetli siyası hizmetlerinden dolayı Büyük bir şöhret kazanmış ve Sadaret Müsteşarı olmuştur.

Fuat Paşa

1851 de Hariciye Nazırlığına geçirildi. 1853 te Askerî Kumandan sıfatile Yanyaya gönderildi ve Yunanlı çeteleri ortadan kaldırmakta başarı gösterdi. Dönüşte Meclisi Tanzimat Reisi ve ikinci defa Hariciye Nazırı oldu. Bu Nazırlıktan çekilip başka işlerde de bulunduktan sonra Paris Kongresinde devleti temsil etti. Oradaki diplomatlar arasında Türk zekâsını isbat eden Fuat Paşa 1859 da Şam ihtilâlini bastırmak üzere yine Askerî Komutan sıfatile Suriyeye gönderildi. Çok şiddetli tedbirlerle Şamdaki ihtilâli bastırdıktan sonra dördüncü defa Hariciye Nazırı ve 1861 de ilk defa Sadrazam oldu. Devlet malî güçlükler ve türlü gaileler içinde çırpınırken Abdülâziz, Babıalinin bulduğu her tedbire müdahale ettiği için Fuat Paşa Vükelâdan başlıcalarile söz birliği edip Sadrazamlıktan istifa etti. Bu ilk Sadrazamlığı on dört ay kadar sürmüştür. 1863 te Serasker ve Yaveri Ekrem tayin edildi ve Abdülâzizin Mısır seyahatinde birlikte bulundu. İstanbula döndükten biraz sonra ve yine ayni yıl içinde Seraskerliği de muhafaza etmek suretile ikinci defa Sadrazamlığa geçirildi. Padişahın Mısır Hidivinin kızile evlenmesine engel olduğu için 1866 da hem Sadrazamlıktan, hem Seraskerlikten azledildi.. Sekiz ay kadar açıkta kaldıktan sonra 1867 de beşinci defa olarak Hariciye Nazırlığına

Fuat Paşa, son günlerinde

getirilmiş ve Abdülâzizin Avrupa seyahatinde bu sıfatla birlikte bulunmuştur.

Osmanlı devletinin o zamanki halile Avrupanın farkını ve ilerleyişini Sultana göstererek gözlerini açabilmek için Abdülâzizi bu seyahate kandıran odur. Fakat medenî ve siyasî seviyece çok düşkün olan Padişahın gaflarını tamir için hayli yorulmuştu. Dönüşte kalb hastalığı artarak önce Yakacıkta, sonra Nis'te istirahate çekildi ve orada ölerek cenazesi İstanbula getirilip Sultanahmet civarında şimdi adını taşıyan caddedeki türbesine gömüldü.

Halk arasında hakkile Büyük lâkabile anılan Fuat Paşa, bizde Avrupalılaşmak fikrinin ilk mümessillerinden ve kendini yetiştiren Büyük Reşit Paşa ve arkadaşı Âli Paşa ile birlikte Tanzimat İnkılâbının üç rüknünden biridir. Abdülâzizin istibdadını frenlemek için yaptığı hareketler ve ona söylediği sözler seciyesinin sağlamlığını gösterir. Padişaha gönderdiği vasiyetnamesinde Osmanlı devletinin batmaktan kurtulması için bir an önce mutlaka bütün müesseselerini Avrupalılaştırması elzem olduğunu açık bir dille anlatmıştı. Nükteci, zarif, zeki ve gayet hazırcevap olmakla tanınmıştı. Nükteleri bir mecmua teşkil edebilir. Bunlardan bir kısmı vaktile Frenk gazetelerine de geçmişti.

Fuat Paşa edebiyata da mensup ve vâkıftı. Ahmet Cevdet Paşa ile birlikte osmanlıcanın ilk gramerini yazmıştır ki bu eser sonraları Cevdet Paşa tarafından işlenmiş ve ona mal olmuştur. Fuat Paşanın sağlam bir nesri ve divan tarzında güzel şiirleri de vardır.

FUAT PAŞA, Müşir [1835 - 1931] — Rus Harbinde yararlıklarile ve İkinci Abdülhamit devrinde dürüst ve hür hareketlerile tanınmış ve halkça sevilmiş Müşirlerdendir. İncirköylü Müşir Hasan Paşanın oğludur. Babasının Mısırda bulunduğu sırada doğdu. İlk tahsilini orada, orta tahsilini İstanbulda görmüş ve Hasan Paşanın tekrar Mısıra gönderilmesi üzerine Fuat, Abbasiye Mektebine girerek oradan Suvari Subayı çıkmış ve ayni müessesede hocalık etmişti. Mısırda Albaylığa kadar çıktı. 1869 da İstanbula gelerek Darı Şûrayı Askeriye memur edildi. 1872 de Liva (General) rütbesile Hemavend aşiretinin isyanını bastırmak üzere Kerküke gönderildi. İki yıl sonra Yanya Fırkası Komutanı oldu. 1876 da İşkodra isyanını bastırmağa memur edildi. Bu sırada Karadağ muharebesindeki yararlığından dolayı Tuna Ordusuna naklolunarak bir çok harplerde ve Elenada Rusları bozguna uğratmıştır. Sonra ordunun ricatinde dümdar muharebelerinde yararlığı görüldü. Mütareke olduğu zaman Fuat Paşa, Bakırköy civarında bir hat işgal ediyordu. Bu muharebelerdeki yararlığından dolayı 1878 de Umum Kumandanlık Vekâletine tayin edildi ve rütbesi Müşirliğe çıkarıldı.

Müşir Fuat Paşa

Muahededen sonra Rusların Rumelide tahliye edecekleri araziyi ordu ile işgal için Fuat Paşa gönderilmiş, ondan sonra Yaveri Ekrem olmuş, daha sonra Fevkalâde Elçi sıfatile Avusturya ve Rusyaya gönderilmişti.

Fuat Paşa, İkinci Abdülhamit politikasının ve başlıca adamlarının fenalıklarını herkesin içinde tenkitten çekinmezdi. Ona Deli denmesi bu pervasızlığından ileri gelir. Bu hallerinden dolayı Padişah ona emniyet edemez ve sürmek için fırsat kollardı. Damat Mahmut Celâleddin Paşanın Avrupaya kaçması vesilesile meşhur hafiye Fehim Paşa Padişah aleyhinde bir teşekkül bulunduğunu ve Fuat Paşanın da dahil olduğunu haber vermişti. Bir gün Fuat Paşanın evini tecessüs eden Fehim Paşanın hafiyelerile Fuat Paşanın adamları arasında bir çarpışma oldu. Bir kaç kişi vuruldu. Devlet memurlarına karşı koyduğu bahanesile onu Divanı Harpte idama mahkûm ettirdiler. Abdülhamit güya lûtuf ediyormuş gibi bu hükmü, rütbe ve nişanları alınarak Şama sürülmesi suretinde değiştirdi.

Fuat Paşa Şamda altı yıl muhafaza altında yaşadı. 1908 İnkılâbı üzerine İstanbula dönüp Âyan Meclisine Âza oldu. Balkan Harbindeki bozgun üzerine Çatalçada düşmanı durduracağını Fevkalâde Askerî Mecliste söylemesi üzerine o zaman 77 yaşında bulunan ve delikanlı mizacında olan ihtiyar Müşir, Sazlıdere müdafaa hattını tesis etmiştir. 1915 te teşkil olunan fevkalâde bir heyetin reisi olarak Berlin ve Viyanaya gönderilmişti. Millî Mücadelede yaşının ve vaziyetinin müsaadesi nisbetinde faydalı olmuş, Sıvas Kongresi mucibince kendisine verilen talimat üzerine sarayı sıkıştırarak Damat Ferit kabinesini istifaya mecbur etmişti. Düşmanın memleketten koğulmasını görmek saadetine erişmiş ve 96 yaşında ölerek Eyübe gömülmüştür. Oğullarından üçü Balkan Harbile Çanakkale muharebelerinde şehit olmuşlardı.

FUAT PAŞA, Hasan [ölm. 1911] — Matematiğe ait kitaplarile ve muhtelif müesseselerdeki derslerile tanınmış askerlerimizdendir. Zanoğlu Sefer Paşa'nın torunu olup Çerkez kabilelerinden Bejdug kabilesi Beylerindendir. 1873 te Harbiyeden Piyade Mülâzimi çıktıktan sonra kırk yıl kadar askerî müesseselerde ve Maarif mekteplerinde Matematik okutmuştur. Askerî İdadisi Ders Nazırlığından emekliye ayrıldıktan sonra ölerek Kılıçali Paşa camii bahçesine gömülmüştür. Hendesei Musattaha, Hendesei Mücesseme, Hendesei Resmiye, Hendesei Murakkama, Amelî Hendese, Resmi Hattî adlı eserleri basılmıştır.

Fuat Paşa

FUZULÎ, Mehmet [1494 - 1555] — Eski divan edebiyatımızın en büyük üstatlarından ve dünyanın en lirik şairlerinden biridir. Bağdat civarındaki Hille kasabasında veya Kerbelâda doğduğu rivayet edilir. Babası Süleyman Efendinin Hille Müftüsü olduğu da bir rivayet halindedir. Ailesi ve hayatı hakkında malûmat pek azdır. Soyca Bayat adlı bir Türk aşiretine mensup olan Fuzulînin aslında Türk ve Azerî Türkü olduğu muhakkaktır. Farsça divanının mukaddemesinde soyunun Türk ve asıl dilinin türkçe olduğunu söylediği gibi türkçe divanının başlangıcında da divanındaki gazellerden çoğunun gençlik ve çocukluk zamanına ait bulunduğunu söylüyor ve ana dilinin türkçe olduğunu orada da tekrar etmiş bulunuyor. Türkçe divanının başlangıcında anlattığına ve eserlerinin de delâlet ettiğine göre Fuzulî pek esaslı tahsil görmüştür. Türkçe gibi arapça ve farsça da pek mükemmel

şiirler söylemiş, hekimliğe varıncaya kadar muhtelif bahislere dair eserler yazmıştır. İyi şiir yazmak için çok okumuş olmak lüzumunu divanında anlatırken ilimsiz şiirin temelsiz duvara benzeyeceğini söyler. Hayatına ait şüpheli rivayetler arasında muallimi olan Rahmetullah Efendinin kızına âşık olduğunu ve ilk şiirini sonraları karısı olan bu kız için yazdığını rivayet ederler ki o manzume şöyle başlar:

Perişan - halin oldum, sormadın hali perişanım,
Gamından derde düştüm, kılmadın tedbiri dermanım
Ne dersin rûzigârım böyle mi geçsin güzel hânım,
Gözüm, cânım, efendim, sevdiğim, devletlü sultanım?

Fuzulî Bağdatta hem Safevîlerden Şah İsmail zamanında, hem de Osmanlılardan Kanunî Süleymanın Bağdadı alması esnasında yaşamıştır. Birinciye kasidesi olduğu gibi (Benk ve Bâde) isimli manzumesini onun namına yazmıştır. Süleymana ve Osmanlı Padişahlarından bir kısmına da kasideleri vardır. Osmanlılar tarafından kendisine Evkaftan günde dokuz akçe tahsisat için berat verildiği, fakat bu paranın masraftan artacak varidattan verilmesi şartı konulmasından dolayı ödenemediği meşhur (Şikâyetname) sinden anlaşılıyor. Nişancı Mehmet Paşaya hitaben yazılan ve (Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar) gibi pek güzel parçaları muhtevi bu şikâyetname şairin zamanına göre ne kadar açık ve tabiî nesri de bulunduğunu gösterir.

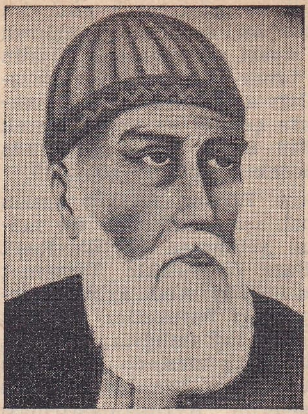
Fuzulî

Fuzulî Kerbelâda gömülüdür ve orada türbesi vardır. Fazlı adında bir oğlu olmuştur, zamanında o da orta derecede bir şair tanınmıştır. Fuzulînin mezhebi bir zamanlar gazete ve mecmualarımızda hayli münakaşalara sebep olmuştu. Sünnî olduğuna delil getirenler, Şiî olduğunu isbat edenler vardır. Fakat eserlerine nazaran onu Şiî olarak kabul etmek lâzım gelir.

Eserleri şunlardır: Türkçe Divan, Farisî Divan (ikisi de basılıdır.), Arapça Divan (meydanda yoktur.), Leylâ ile Mecnun (divanile bir arada basılmıştır.), Hadikat-üs-Süada (Hüseyin Vaiz'in Ravzat-üş-Şüheda isimli eserinin genişletilerek yapılmış tercümesidir.). Bunlardan başka (Benk ve Bâde, Sıhhat ve Maraz, Sakiname, Muhaverei Rind ve Zahit. Nişancı Paşaya Mektup).

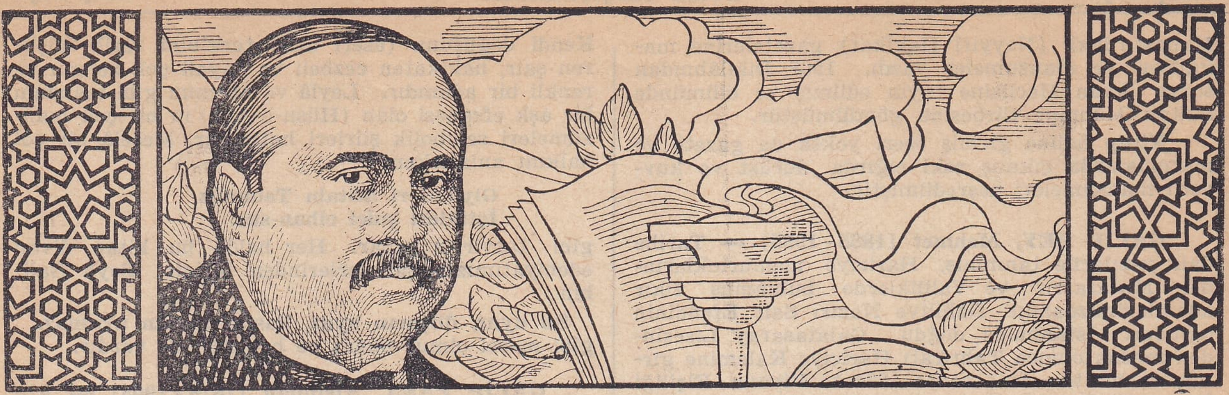

G

GALİP BEY, İsmail [1848 - 1895] — Münismatik (Meskûkât ilmi) mütehassıslarımızdandır. Sadrazam İbrahim Ethem Paşanın oğlu, Müze Müdürü Hamdi ve Halil Ethem Beylerin büyük kardeşidir. İstanbulda doğdu. Rüştiyede ve (Mahreci Aklâm) da okuduktan sonra evinde fransızca öğrenmiş, gençliğinde Babıaliye girerek Şûrayı Devlette mülâzim, muavin, sonra âza olmuştur. 1894 te Aleksandr Kara Todori Paşanın Girit Valiliğinde muavin olarak oraya gitmiş ve bir yıl sonra İstanbulda ölerek Üsküdarda İskele Camiindeki aile mezarlığına gömülmüştür.

İsmail Galip Bey

Galip Bey bizde münismatik ilmine ilk yol açan Suphi Beyden sonra yetişmiş değerli bir meskûkât mütehassısıdır. Bilhassa İslâm meskûkâtı üzerinde çalışmıştır. Oğlu Mubarek Bey de bu sahada çalışmıştı. Galip Beyin eserleri: (1) Takvimi Meskûkâtı Osmaniye, (2) Takvimi Meskûkâtı Selçukiye, (3) Fenni Meskûkât Erbabından Bir Zata Mektup, (4) Müzei Hümayun Meskûkâtı Kadimei İslâmiye Kataloğu (2 kısımdır.). Bunlardan başka yeni mikyaslara dair bir risalesi ve yine meskûkâta dair fransızca dört risalesi vardır:

1 - Catalogue de Monnaies Turcomanes,

2 - Lettre à Monsieur Troutouski à Moscou sur une monnaie Mengoudjide (1894).

3 - Lettre à Monsieur Troutouski, quelques mots sur les monnaies musulmanes (1894).

4 - Une monnaie l'Alaeddin Keikobad associé au nom du grand İlhan (1895).

GALİP BEY, Leskofçalı, Mustafa - [1828 - 1867] On dokuzuncu asır ortalarında en büyük divan üstatlarının eserleri derecesinde değerli şiirlerile tanınmış bir şairimizdir. Şehsüvarpaşazade Üsküp Valisi İsmail Paşanın oğludur. Ailesi Leskofça ve Üsküp Beylerindendi. Mustafa Galip, babasile birlikte bulunduğu Vanda hususî olarak arapça ve farsçayı pek iyi öğrenmiş, gençliğinde Sadaret Mektupçu kalemine girmiş, Kalem vazifelerinde ve başlıca Midhat Paşa Tuna Valisi iken Meclisi İdare Başkâtipliğinde ve Tuna gazetesi muharrirliğinde bulunmuş, Ahmet Cevdet Paşanın Halep Valiliğinde oranın Mektupçusu olmuş, sonra Giride gitmiş ve içki düşkünlüğü yüzünden 39 yaşında İstanbulda öülmüştür.

Divanı (Asarı Müfide Kütüphanesi) serisi arasında basılmıştır. Başında Mahmut Kemal İnal'in ondan bahseden 47 sayfalık bir mukaddemesi vardır ve divan yüz sayfadan ibarettir.

Namık Kemal, Ziya Paşa, Hersekli Arif Hikmet gibi o zamanın değerli şairleri, Galip Beyi divan tarzında üstat sayarlarmış. Fakat ilk iki zat, sonraları Avrupa edebiyatını öğrenerek divan şiirinin artık emek verilmeğe değmez olduğunu anlamışlar ve olgunluk çağlarında yeni çığırlarda yürümüşlerdi. Pek zeki bir insan olan Leskofçalı Galip Bey eski yoldan ayrılamamış ve zaten böyle bir tekâmül göstermeğe yaşayış tarzı da, ömrü de müsaade etmemiştir.

Özlü şairimiz Yahya Kemal Beyatlı bu zatın akrabasındandır.

GALİP BEY, Mehmet [1835 - 1914] — İkinci Meşrutiyet devrinde Âyan Meclisi Âzalığında bulunmuş ve divan tarzında bazı şiirlerile de tanınmış bir zattır. Niğdede doğdu. Niğdeli Şerifefendizade Mehmet Sait Efendinin oğludur. Küçük Maliye memurluklarında, sonra adliye işlerinde bulundu. Anadolu ve Rumeli vilâyetlerinde Mahkeme Aza ve Reisliği ile Müddeiiumumî (Savcı) sıfatile dolaştı. Selânik Adliye Müfettişi iken İttihat ve Terakki cemiyetine girmiş ve Pariste çıkan (Meşrutiyet) ve

Mehmet Galip Bey

Manastırdaki (Neyyiri Hakikat) gazetelerine makaleler ve manzumeler yazdı. 1908 İnkılâbından sonra Ayan Meclisine tayin edilmiş ve ölümünde Sultan Mahmut türbesine gömülmüştür.

Kitap haline girmiş eseri yoksa da gazete ve mecmualarda çıkmış eski çığırda dürüst ve kuvvetli manzumeleri neşredilmiştir.

GALİP BEY, Mehmet [1865 - 1935] — Tarihe dair yazılarile tanınmış, Hariciye memurluklarında, Mutasarrıf ve Valiliklerde bulunmuş fikir adamlarımızdandır. Dahiliye Nazırı Sait Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesinden mezun olunca Tahriratı Hariciye Kalemine girmiş ve bir kaç sene sonra 1884 te Viyana Elçiliği İkinci Kâtibi olarak üç yıl orada meşhur edip Sadullah Paşanın maiyetinde bulunmuştur. Ondan sonra bazı Hariciye memurluklarında ve bu arada Çetine Elçiliğinde bulunduktan sonra Dahiliyeye geçerek Kastamonu, Ankara Vali Muavinliklerinde, epeyce zaman Manisa Mutasarrıflığında, bir aralık Beyoğlu Mutasarrıflığında, Sonra Kastamonu ve Trabzon Valiliklerinde hizmet etmiş ve tekaüt olduktan sonra Göztepede ölmüştür.

Tarihi Osmanî Encümeni Âzasındandı. Bu encümenin mecmuasında tarihî makaleler neşrettiği gibi Balıkhane Nazırı Ali Rıza Beyle birlikte "On Üçüncü Asrı Hicrîde Osmanlı Ricali,, adlı bir eser de tefrika ettirmişlerdi. Bu değerli eser yazık ki tamamlanmamıştır. Mehmet Galip Beyin "Sadullah Paşa yahut Mezardan Bir Nida,, adlı eseri 1909 da (Matbaai Ebüzziya) da basılmıştır.

GALİP DEDE, Şeyh Galip - Mehmet Esat [1757 - 1798] — Divan şairlerimizin ilk safta gelen üstatlarından biridir. Mustafa Reşit Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Asıl adı Mehmet Esat'tır. Galip mahlâsını sonradan almış ve Mevlevî Şeyhi olduktan sonra Galip Dede unvanile şöhret bulmuştur. Tahsilden sonra Divanı Hümayun Kalemine devam ederken Mevlevîliğe girmiş ve ruhundaki coşkunlukla tarikatin cazibesine kapı'arak günün birinde dairesine ve ailesine haber vermeden Konyaya gidip Mevlâna dergâhında çile çıkarmaya başlamıştı. Dönmesi hakkında ailesinin yalvarmasına şöyle cevap veriyordu: "Benim buraya gelişim ihtiyarî değil, ıztırarîdir. Beni aldılar, daha doğrusu beni benden aldılar.,, Galip Dede Konyadan dönüşte Yenikapı Mevlevihanesine girmiş ve çilesini orada doldurmuştur. Bir zaman hücrenişin olmuş, sonra Galata Mevlevihanesi Şeyhliğine geçirilmiştir. Kırk bir, kırk iki yaşlarında ölerek dergâhın mezarlığına gömüldü. Ölümüne meşhur tarihçi Sururi: "Geçti Galip Dede candan yahu,, mısraını söylemiştir ki ebcet hesabile 1213 rakamını, yani Hicrî ölüm tarihini gösterir.

Galip Dede

Şeyh Galibin divanile (Hüsn-ü-Aşk) adlı meşhur eseri basılmıştır. Basılmamış olarak da Şerhi Cezirei Mesnevi, Tercümei Tühfei Behiye, Sohbet-ül-Safiye isimli üç eseri vardır. Divanı eski nazım şekillerinin üstatça örneklerini muhtevidir. Şairin en büyük hususiyeti (Hüsn-ü-Aşk) ında görülür. Kendi doğuşuna (eseri aşk) terkibini tarih düşüren şair, hakikaten cezbeli ve hayali çok zengin ve renkli bir adamdır. Leylâ ve Mecnun gibi manzum bir aşk efsanesi olan (Hüsn-ü-Aşk) ın bir çok manzumeleri sembolik şiirleri hatırlatır. Meselâ bir çöl halkını anlatırken:

Giydikleri âfitabı Temmuz
İçtikleri şulei cihan-suz.

gibi tasvirler yapar. Her halde bu kitap divan edebiyatımızın şaheserlerinden biridir. Şeyh Galibin :

Su uyur, düşman uyur, hastai hicran uyumaz.

gibi mesel olmuş mısra ve beyitleri de vardır.

GALİP PAŞA, Abdullah [1828 - 1903] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Nazırlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Mısır tüccarından Ketencizade Mehmet Sadık Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Maliye Katipliğile devlet işlerine girmiş. 1854 te Kırım Ordusu Muhasebecisi, Serasker Müsteşarı, Divanı Muhasebat Reisi, Maliye Müsteşarı, Rüsumat Emini ve 1871 de Maliye Nazırı olmuştu. Ondan sonra Trabzon, Bursa Valiliklerine ve tekrar Rüsumata ve Defteri Hakani Nazırlığına ve 1876 da Vezirlikle ikinci defa Maliye Nazırlığına tayin edildi. Şehremini de olduktan sonra üçüncü defa Bursaya Vali oldu. Halep, Kastamonu, Selânik ve Rodos Valiliklerinde de bulunduktan sonra 1891 de Evkaf Nazırı olmuş ve bu işte on yıl kadar bulunmuştur. Öldüğü zaman Şûrayı Devlet Âzasındandı.

Galip Paşa

GALİP PAŞA, Abdülhalim [Ölm. 1876] — Kastamonu köylülerinin şivesile yazdığı manzum bir eserden dolayı Türk Galip Paşa diye anılan on dokuzuncu asır kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Maliye Mektupçu Odasına kâtip olmuş, Çengeloğlu Tahir Paşa İzmir Valisi iken Divan Kâtipliğini yapmıştır. Sonra Marmara Voyvodalığında ve Darendeli İzzet Paşa Şam Valisi iken Divan Kâtipliğinde, daha sonra Posta Nazırı Hüseyin Beyin Mühürdarlığında, Defterdarlık, Kaymakamlık ve Mutasarrıflık gibi hizmetlerde bulunmuştur. Mirimiran rütbesile Paşa olanlardandır. Son vazifesi olan Amasya Mutasarrıflığından İstanbula dönüşte ölerek Üsküdara gömülmüştür..

Bu zatın meşhur eseri (Mutayyebatı Türkiye) adını taşır. Ona Galip Paşa Divanı diyen olmuşsa da eserin divan şeklile münasebeti yoktur. Taş basmasile basılı olan bu eserde Kastamonu köylü ağzile ve aruz veznile bir çok şarkılar ve gazeller vardır. Bunlardan çoğu lâübali ve açık, fakat mizah ve şiveyi taklit bakımından muvaffakıyetlidir. Bir gazelinin iki beytini örnek olarak alıyoruz:

Toptan pılıyı pırtıyı satturdu züğürtlük
Köycek bize gardaş duman atturdu züğürtlük
Zalt ben mi ya Gastambolu da hep cıbur oldu
Dünyayı biribirine gatturdu züğürtlük.

GALİP PAŞA, Damat Ali - [1829 - 1858] — Abdülmecit zamanında Nazırlıklarda bulunmuş, Reşit Paşanın oğlu ve Padişahın damadı olduğu için

Damat Galip Paşa

pek gençken Vezir olmuş bir Paşadır. Sadrazam Büyük Reşit Paşanın üçüncü oğludur. İstanbulda doğdu. Sadaret Mektupçu Kaleminde, Amedi Odasında bulundu. Abdülmecidin kızı Fatma Sultanla evlenince Vezir rütbesile (Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye) Azası, sonra Hazinei Hassa Nazırı, 1856 da Hariciye ve Evkaf Nazırı, bir yıl sonra da Ticaret Nazırı olmuştu. Boğaziçinde bir deniz kazası neticesinde boğularak öldü ve babasının Bayezitteki türbesine gömüldü. Türkçe güzel kitabeti olan, fransızcayı da söyleyip yazan, musikiye aşina bir genç olarak tanınmıştı.

GALİP PAŞA, Mehmet Sait [1763 - 1828] — İkinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. İstanbulda doğdu. Sadaret Mektupçu Kalemi Başhalifesi Seyyit Ahmet Efendinin oğludur. Babasının dairesine girmiş, ordu ile seferde bulunmuş, sonra babası gibi ayni kaleme Serhalife ve daha sonra Âmetçi olmuştur. 1801 de Elçilikle Fransaya gitti. Dönüşte Büyük Tezkereci ve 1806 da Reisülküttap oldu. Bir yıl sonra ordu ile Tunaya giderek mütarekeye memur edilmiş ve vazifesi Nişancılığa tahvil olunmuştu. Dönüşte tekrar Reisülküttap ve Sadaret Kethudası oldu. Bir aralık azledilip Kütahyaya sürüldü. Sonra affedildi ve Vezirlikle Bolu, Sıvas, Niğde, Ankara, Kastamonu, Bursa, Kocaeli gibi yerlerde Valiliklerde, Karadeniz Boğazı Muhafızlığında bulundu. 1823 te Sadrazam oldu. Bu makamda dokuz ay kaldıktan sonra azledildi, Vezirliği alınarak Geliboluya, sonra Manisaya sürüldü. Bir müddet sonra tekrar Vezirlikle Erzurum Valisi ve Şark Serdarı olmuş, üç yıl bu hizmette bulunarak Rusya seferi olunca müsalâha tarafını iltizam ettiği için yeniden Vezirliği alınarak Balıkesire sürülmüştür. Orada öldü. İyi yazı yazan ve şiirleri de bulunan, siyasî meselelere akıl erdiren bir zat imiş. Eserlerinden (Fransa Sefaretnamesi) Edebiyatı Umumiye mecmuası ile neşrolunmuştu. Şiirlerini muhtevi divançesi de varmış, fakat basılmamıştır.

GALİP PAŞA, Sarı [1825 - 1875] — Abdülâziz zamanında uzun müddet "Mekâtibi Askeriye Nazırlığı,, nda bulunmuş ve askerî müesseselerimizin ilerlemesine hizmet etmiş değerli Paşalardandır. Mühendishanede okuyarak Zabit çıktıktan sonra bazı arkadaşlarile birlikte Londraya gönderildi. Dönüşte Mühendishaneye muallim tayin edilmiş ve bir kaç ay sonra Fethi Paşanın tavsiyesile Abdülmecit zamanında saraya alınmıştı. Sonra İdadî Müdürü oldu. Liva (General) olduğu zaman Abdülâzizin Başmabeyinciliğine tayin edildi. 1863 te Ferik rütbesile Mekâtibi Askeriye Nazırı oldu. Arada azledilmekle beraber dokuz yılda on iki defa bu makama getirilmiştir. Darı Şûrayı Askerî Azalığı ve Valilik gibi vazifelerde de bulundu. Harbiyenin onuncu Nazırıdır. Bu vazifede iken ölmüştür.

Galip Paşa

Zamanında Askerî Rüştiyeler kuruldu. Erzurum, Bosna ve Bağdatta Askerî İdadiler açıldı. Mekteplere yazılı imtihanların, jimnastik ve yüzme derslerinin konması, fransızcaya ehemmiyet verilmesi onun zamanındadır. Fiziğe dair bir tecrübe âleti meydana getirmiştir. Güzel konuşan, kibar ve herkeste saygı uyandıran bir adammış. Eyüpte gömülüdür.

GANİ BEY, Haydar Gani Toptani [ölm. 1899] İkinci Abdülhamit devrinin sayılı kabadayılarından olmakla ve Beyoğlunda öldürülmekle meşhur bir Arnavut Beyidir. Süleymanpaşazade Ali Bey Toptaninin oğludur. Bir aralık Arnavutluk Hükûmet Reisliğini yapan Esat Paşa Toptaninin kardeşidir. Yunan harbinde Gribve müsademesinde cesareti görüldüğünden Kaymakamlığa (Yarbay) yükselmişti. Padişahın Tüfekçilerinden ve Yaverlerindendi. Adam dövdürüp öldürerek Padişaha mensup olduğu için yine kılıcını şakırdatarak gezer, halkı yıldırırdı. Onu Beyoğlunun bir kahvesinde vurdular. Kaatil tutulmadı. Sadrazam Halil Rifat Paşanın oğlu Cavit Beyin nüfuz rakabeti yüzünden bu cinayette tesiri olduğu söylenmişti. Bir kaç ay sonra da Gani Bey taraftarlarından bir Arnavut, Köprünün Ada iskelesinde Cavit Beyi öldürmüştü.

Gani Bey

Gerek bu Gani Beyin, gerek Cavit beyle o devrin meşhurlarından Arif Beyin öldürülmeleri İkinci Abdülhamit zamanı İstanbulunun hayli dedikodu uyandıran cinayetlerindendir.

GANİ EFENDİ, Abdülgani [ölm. 1596] — On altıncı asır âlim ve şairlerimizdendir. Bolunun Gerede Kasabasında doğdu, Bursada öldü. Müderrisliklerde, Şam, Kahire ve iki defa İstanbul Kadılıklarında bulundu. Türkçe ve farsça şiirleri, Beyzavî tefsirine haşiyesi, Şerhi Tecrit haşiyesi, Tercümei Fezaili Şam, Risalei fi Beyanı Ahvali Eyyam isimli eserleri vardır.

GARİBÎ — Eski şairlerimizden Garibî mahlâsını kullanmış üç zat vardır.

Birincisi: On altıncı asırda yaşayan Yenice Vardarlı Garibî'dir. Memleketinde ve İstanbulda okumuş, Müderris olmuş, Mevlevî tarikatine girerek muhtelif memleketlerde dolaştıktan sonra 1547 de İstanbulda ölmüştür.

İkincisi: On sekizinci asrın sonlarına doğru yaşayan Seyyit Ebubekir Garibî Çelebidir. Konyadaki Mevlâna dergâhı Çelebilerinden Hacı Arif Efendinin oğlu olup babasının 1746 da ölümü üzerine Çelebilik makamına geçmiş ve kırk yıla yakın bu makamda bulunmuştur. 1784 te Konyada öldü. Çelebilerin çoğu gibi bu zat da değerli olarak tanınmıştır. Bir gazelinin ilk ve son beytini alıyoruz :

Tarı zülfün dili âvareye zencir ettim
Ahseni veçhile divaneye tedbir ettim.

Serfiraz olsa Garibî nola aşk içre bugün
Hizmetinde o Şehin kendimi çün pir ettim.

Üçüncüsü: On sekizinci asır sonlarında Erbilde yaşamış Kör Yusuf Garibîdir. Divanı da basılmıştır.

GASPİRALI İSMAİL Bey, İsmail Gaspirinski [1851 - 1914] — Türk ve Müslümanların uyanmalarına hizmet etmiş Kırımlı meşhur gazeteci, pedagog ve mütefekkirdir. Bahçesaray civarında Avcıköyde doğdu. Babası Mustafa Ağa Yalta ile Alupka arasında Gaspira adlı bir köydendir ve İsmail Beyin soyadı oradan gelmiştir. Bahçesarayda okumaya başlamış, Akmescit jimnazında, Voronejdeki askerî mektepte okumuş, Moskovadaki Askerî İdadiye nakledilerek orada okurken Giritte Yunan eşkiyasına karşı vuruşmak üzere Odesaya kaçıp yakalandığı için Askerî Mektebe tekrar dönememiş ve henüz 17 yaşında iken memleketinde rusça ve türkçe okutarak terbiyeciliğe başlamıştı. 1872 de Parise giderek rusça tercümanlığile bir taraftan hayatını kazanmaya, bir taraftan da fransızca öğrenmeğe muvaffak olmuş ve iki yıl sonra İstanbula gelip bir yıl kadar muharrirlik ettikten sonra Kırıma dönmüştü.

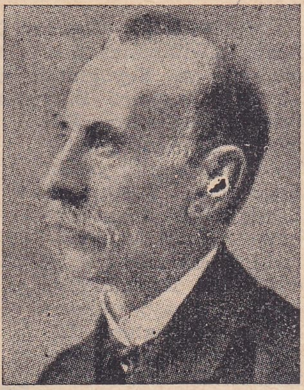

Gaspiralı İsmail

1878 de, yani henüz 27 yaşında iken Bahçesarayda Belediye Reisliğine seçilmiş ve bu vazifede bulunduğu dört yıl içinde halka ve memlekete hizmet etmiş ve o sıralarda Akçura ailesinden İsfendiyar Beyin kızı Zühre Hanımla evlenerek Akçuraoğlu Yusuf Beyin eniştesi olmuştur. Bir aralık Tunguç adlı haftalık bir gazete çıkarmış, 1883 te meşhur (Terceman) gazetesini kurmuştur. Önce haftalık, sonra günlük olan ve (Tercemanı Ahvali Zaman) adını taşıyan bu mühim ideal gazetesi geniş tesir ve hizmette bulundu.

Gaspirali, halka hizmet için ilk tahsilden başlamak lâzım geldiğini düşünerek medreseleri düzeltmeğe, tahsil usullerinin Avrupalılaşmasına uğraşmış, kendi de bizzat bir alfabe yazmıştı. Son yıllarında Mısır ve Hindistana seyahat etmiş ve Mısırda İslâm memleketleri arasında bir kongre toplamaya teşebbüs etmişti. Kırımda ölmüştür. Bahçesarayda gömülüdür. Hayatı ve eserleri hakkında Kırımlı Cafer Seyyit Ahmet Beyin 1934 te İstanbulda bastırdığı 248 sayfalık bir kitabı vardır.

GAVSİ, Ahmet Dede [ölm. 1697] — On yedinci asırda tanınmış Mevlevî Şeyhlerinden bir şairdir. Geliboluda meşhur Yazıcızade ailesindendir. Yahya Efendinin oğludur. Müderris olduktan sonra Bursada Mevlevî tarikatine girmiş, bir müddet Galata Mevlevihanesinde Mesnevi okutmuştur. Ondan sonra Horasan'a kadar uzun bir seyahate çıkmış, dönüşte Galata Mevlevihanesi Şeyhi olmuştu. Divanı varsa da basılmamıştır. Şiirleri tasavvuf çeşnilidir.

GAYBİ, Sunullah Efendi — On yedinci asır ortalarında eserlerile ve manzumelerile tanınmış mutasavvıflarımızdandır. Kütahyada doğmuş, memleketinde ve İstanbulda okumuş, Melâmî veya Halvetî denen tarikate girmiş ve memleketinde ölmüştür. "Sohbetname, Ruh-ül-Hakika, Biatname, Tarik-ül-Hak fi Teveccüh-ül-Mutlak,, isimli manzum ve mensur risaleleri vardır ki basılmamış olan bu eserlerin hepsi tasavvufa dairmiş.

Bursalı Tahirin kitabile İsmail Hakkı Uzunçarşılının (Kütahya Şehri) nde bu zata ait malûmat vardır.

GAZAN HAN, Mahmut [1271 - 1304] — İranda hüküm süren ve Cengiz Han soyundan gelen İlhanlıların yedincisi ve en büyüğüdür. Argun Hanın oğludur. Müslümanlığı kabul ettikten sonra Mahmut adını almıştı. Bir takım dahilî muharebelerden sonra 1295 te tahta çıktı ve dokuz yıl hükümdarlıkta bulundu. Memlekette puta tapmak âdetini kaldırmış ve Müslümanlığı ilân etmişti. Gürcülere, Anadolu Selçuklarına ve Mısırlılara karşı zaferler kazandı. Hükümdarlığında muvaffakıyetini temin etmiş olan Emîr Nevruz'u devletin en büyük makamına geçirmişken bazı garazkârların telkinile öldürmesi zamanının kendi aleyhinde olan bir hâdisesidir. Son yıllarında Mısırlılara karşı açtığı seferde kumandanı Kutluk Han bozguna uğramıştı. Bunun öcünü almak üzere Suriye üzerine yürümeğe hazırlanırken öldü ve Tebrizde gömüldü.

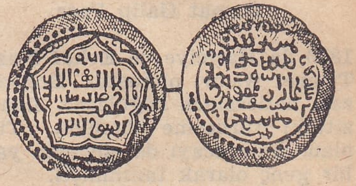

Gazan Han namına kesilen para

Bilgili ve dürüst bir hükümdar olarak tanılır. Memlekette mühim idarî ve medenî teşkilât yapmıştı. Cengiz yasasını ihtiyaca göre tadil etmiş, paranın şekil ve kıymeti üzerinde ve ölçülerde birlikler meydana getirmiş, Posta işlerini düzeltmiştir. Bastırdığı paraların bir tarafında kendi adı, öte tarafında da arapça "Tanrı birdir ve Muhammet Peygamberidir.,, ibaresi vardı.

GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA [1839 - 1918] Son Osmanlı - Rus harbinde yararlığile şöhret kazanmış, Meşrutiyet devrinde Sadrazamlıkta bulunmuş ve ilmî eserlerile de tanınmış değerli askerlerimizdendir.

Bursada doğmuştur. Katırcıoğlu ailesinden Hacı Halil Efendinin oğludur. Harbiyeden 1860 ta birincilikle ve Kurmay Yüzbaşı olarak çıktı. Uzun yıllar muhtelif harp sahalarında hizmet etti. Abdülâziz devrinde Yemen eyaletinin merkeze bağlanmasını temin eden askerî hareketlerin başındaki hizmetinden dolayı Müşirliğe çıkarıldı. 1876 da Bosna, Hersek ile Sırbistan ve Karadağda çıkan ayaklanmalar ve muharebeler esnasında Karadağda harbetmiş ve ertesi yıl çıkan Osmanlı - Rus harbinde Anadoluya gönderilerek Zivinde Ruslara büyük bir darbe indirmişti. Kars ile Erzurumun müdafaası için kanlı muharebeler yapmış ve sonra İstanbul hükûmetince geri çağırılmıştı. Bu muharebelerdeki yararlıklarından dolayı İkinci Abdülhamit tarafın-

Gazi Ahmet Muhtar Paşa

dan kendisine altın kılıç ve Gazi unvanı verildi. Ondan sonra Mısır Fevkalâde Komiseri sıfatile Kahireye gönderildi ve 23 yıl orada kaldı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula dönerek Âyan Meclisine Âza, Reis Vekili ve 1913 te Reis olmuştu. O yıl sonunda yani Balkan Harbinden biraz evvel Sadrazam oldu. Balkan bozgununa rastlayan Sadareti muvaffakıyetli değildir. İstanbulda ölerek Fatih camii avlusundaki mezarlığa gömüldü.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa (Cemiyeti Tedrisiyei İslâmiye) yi ve o cemiyetin yaptığı işler arasında (Darüşşafaka) yı kuranların başlarındandır. Bugün kullandığımız milletlerarası saat sistemi ile Milâdî yıl sistemini ilk ileri süren odur. Bu meselelere ait değerli yazıları vardır. Eserleri şunlardır :

1 - Riyaz-ül-Muhtar, Mirat-ül-Mikat vel Edvar. 2 - Takvim-üs-Sinin. 3 - Sergüzeşti Hayatımın Cildi Sanisi. 4 - Islahat-üt-Takvim. 5 - 1294 Anadolu Rus Muharebesi. 6 - Takvimi Malî.

GAZİ ÇELEBİ [ölm. 1322] — Sinopta hüküm sürmüş ve kahramanlığile tanınmış bir Türk Beyidir. Anadolu Selçuklarından Sultan Gıyaseddin Mes'ut II. nin oğludur. Babası Moğollar tarafından Hemedanda mahpus tutulduğu sırada Üçüncü Alâeddin Keykubad'a rakip olmak üzere İlhan tarafından Sinop ve havalisi hükümdarlığına tayin edilmişti. Pervaneoğullarından Mühezzibüddin Mes'udun ölümü üzerine Gazi Çelebi Sinobu elde etti. Cesur ve atılgan olduğu için etrafında bulunan memleketleri de almak mümkün olduğu halde İlhanlıları kızdırmamak için deniz muharebelerini tercih etmiş ve gemiler yaptırarak Ruslara, Çerkezlere ve o zaman Kefe'ye sahip olan Frenklere karşı akınlarla meşgul olmuştu. O sıralarda pek yaygın bir iptilâ olan afyona o da tutuldu.

Rivayete göre bir gün atla avda bir geyik arkasından koşarken ağaca çarparak ölmüştür. Gazi Çelebinin asıl adının Sultan Altunbaş olduğu da rivayet edilir. Sinopta Alâeddin medresesinde gömülüdür.

GAZİ - GİRAY HAN [1553 - 1607] — Kırım Hanlarından kahramanlığı kadar şairliğile de meşhur bir zattır ve ayni isimdeki üç Kırım Hanının ikincisidir. Devlet - Girayın oğludur. Kardeşi Mehmet - Girayın Hanlığı zamanında Osmanlı ordusu ile İran seferinde bulunmuştu. Han, devletten izinsiz olarak memleketine döndüğü halde o sebat etmiş ve Şark Seraskeri Özdemiroğlu Osman Paşanın maiyetinde yararlıklar göstermişti. Fakat muharebede İrana esir düştü ve yedi yıl kadar esarette kaldıktan sonra kaçarak İstanbula geldi. 1588 de Kırım Hanlığına tayin edildi. 1594 te bir defa azledildiyse de o yıl içinde tekrar Hanlığa gönderildi ve on dokuz yıl kadar Hanlıkta bulunduktan sonra Akmesçitte vebadan öldü.

Orada bir camii de vardır. Seferlerde ele geçirdiği para ile Gazi Kerman adlı bir kale yaptırmıştı. Türkçe, arapça ve farsça pek güzel şiirleri muhtevi divanı vardır. Astronomiye ve musikiye de vâkıftı. Şiirleri arasında:

Râyete meylederiz kameti dilcu yerine
Tûğa bel bağlamışız kâkülü hoşbu yerine

beytile başlayan bir gazeli bizde kahramanlık edebiyatının şaheserlerinden sayılır. Bu gazeli sonraları bir çok şairlerimiz tanzir ve tahmis etmişlerdi. Gazi - Giray cesur bir insan, bilgili ve özlü bir şair olmakla beraber hayli zalim ve kan dökücü olmakla tanılır. O gazelindeki:

İçeriz düşmeni dinin kanını su yerine

sözünün yalnız mecazî bir manada söylenmemiş olduğu tahmin edilebilir.

§ Gazi - Giray adındaki öteki iki Handan biri daha öncedir ki Birinci Gazi - Giray unvanını taşır. Mehmet - Girayın oğludur. 1522 de Hanlığa geçmiş, bir sene sonra azledilerek 1523 te ölmüştür.

§ Üçüncü Gazi - Giray, Hacı Selim - Girayın oğludur. 1704 te Hanlığa geçirildi. İki yıl sonra azledilerek Yanboluda 1708 de vebadan öldü.

GAZİ HASAN PAŞA — Bk. Cezayirli.

GAZİ OSMAN PAŞA — Bk. Osman Paşa.

GELENBEVÎ İSMAİL EFENDİ [1730 - 1790] Meşhur Türk âlimi ve matematikçisidir. Manisanın Gelenbe Kasabasında doğdu. Orada Müderris ve Müftü olan Mehmet Efendinin oğludur. Memleketinde, sonra İstanbulda okuyarak Müderris olmuştur. Ayaklı Kütüphane Mehmet Emin Efendinin talebesindendi. Bahriye Mektebi ilk açıldığı zaman İsmail Efendi burada matematik okutmuştur. Üçüncü Selim zamanında Kâğıthanede Padişahın huzurunda kumbara talimleri yapılırken hedeflerine isabet etmiyen atışları Gelenbevî düzelttiği için Sultanın teveccühünü kazanmış ve bundan dolayı ölümünden bir yıl önce Yenişehir Fener Mollalığına tayin edilmişti. Orada ölmüştür.

Cevdet Paşa Tarihinde yazdığına göre bir Fransız mühendisi Babıaliye bir lugaritma cetveli getirmiş, ne olduğunu kimse anlamayınca mühendis bu işi İstanbulda kimsenin bilmediğine zahip olmuş. Bunun üzerine kendisini Gelenbevîye göndermişler. O da az zamanda bu bahse dair bir risale meydana getirmiştir. Bu kabiliyetine hayran olan Fransızların arzusu üzerine onu Babıaliye çağırmışlar ve arkasına bir samur kürk giydirerek resmini de almışlar. Bu hâdiseden dolayı Gelenbevînin bizde eski matematiğe tatbik suretile lugaritmayı icat etmiş olduğu sanılmıştır.

Halbuki Salih Zeki Kamusu Riyaziyat'ında lugaritma cetvellerinin 1772 de tercüme edilmiş olduğunu ve zaten Gelenbevî'nin risalesinde bu cedvellerin kendi tarafından keşfedildiğinden de hiç bahsedilmediğini yazar ve Gelenbevînin böyle bir icat şerefine ihtiyacı olmadığını, ömrünün sonuna doğru telif ettiği cebir kitabının adının kalmasına kâfi geleceğini de ilâve eder. İsmail Efendinin gençliğinde yazdığı mantığa dair Burhan adlı bir risalesi ve lugaritma risalesile matematiğe, mantığa ve medrese derslerine dair bir kısmı basılmamış olmak üzere on altı kadar eserini Bursalı Tahir kaydetmektedir.

GERÇEK, Selim Nüzhet [Doğ. 1891] — Gazetecilik ve tiyatro tarihine dair değerli tetkiklerile tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. İlk edebî mecmualarımızdan biri olan "Hazinei Evrak,, müessisi Mahmut Celâleddin Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinden 1910 da mezun olmuş, Cenevre Üniversitesinde lisans yapmış, ayni zamanda tiyatro ile filen meşgul olmuştur.

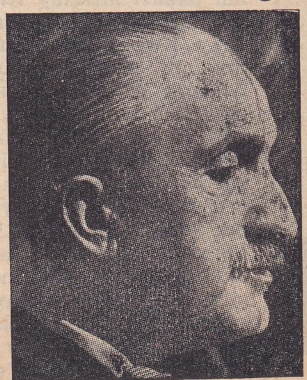

Selim Nüzhet Gerçek

Muharrirliğe 1922 de "İleri,, gazetesinde başladı. Bir çok gazete ve mecmualarda temaşa tenkitleri ve bibliyoğrafya makaleleri yazmıştır. Belli başlı eserleri: (Türk Matba-

acılığı, Türk Taş Basmacılığı, Türk Gazeteciliği, Türk Temaşası, Tiyatro Tarihi, Tiyatro Bilgisi) dir. On sene tarih muallimliği yapmıştır. Şimdi Maarif Bakanlığının tensibi ile bizzat kurduğu (Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü) vazifesini görmektedir. Selim Nüzhet Gerçek, tanınmış ediplerimizden Abdülhak Şinasi Hisarın küçük kardeşidir.

GEVHERÎ — On sekizinci asır ortalarında "âşık,, tarzındaki şiirlerile tanınmış bir halk şairidir. Muharebelerde bulunduğu ve Bektaşi olduğu tahmin edilmekle beraber hayatı hakkında malûmat yok gibidir. Fuat Köprülünün bir makalesinde bahsettiği bir vesikaya göre Gevherî, Hattat Mehmet Bahri Paşanın Divan Kâtipliğinde bulunmuştur. Bektaşiliği de bir koşmasından istidlâl olunmaktadır. Sadeddin Nüzhet Ergun, Gevherînin bir çok şiirlerini 88 sayfalık bir risale halinde (Halk Şairleri) serisi arasında 1928 de neşretmişti. Bunların büyük bir kısmı hece vezniledir.

Sünbülzade Vehbi, (Suhan) redifli kasidesinde Gevherî güftesine ta'riz eder. Gevherî deyişi âşık tarzında bir çığır adı olmuştur. Dilinden örnek olarak Eğri kalesinde Ahmet Ağa adlı bir kahramanın şehit düşmesi üzerine söylediği mersiyenin son kıtasını alıyorum:

Gaza meşesinin bübür ve pelengi
Fi sebilillâh idi gazası, cengi
Kaplan postu ile altun çelengi
Bile takındığı teller ağlasun.

GEYİKLİ BABA — On üçüncü ile on dördüncü asır arasında yaşamış, Osmanlı devletini kuran Osman Beyle oğlu Orhan Bey zamanlarında büyük bir şöhret kazanmış, halk arasında kerametine inanılan hayatı masallara karışmış bir kahramandır. Aslının İranlı olduğu, (Huy) da doğduğu, Şeyh İlyastan inabe aldığı rivayet edilir. Bursa alındığı zaman Orhan Beyin maiyetinde bulunmuş, Osman Beyin olduğu gibi onun da itimadını kazanmıştır. Uludağdaki ormanlarda geyikler arasında yaşadığı, yahut Bursa yakınındaki zaviyesinde kendine alışık bir geyiği bulunduğu için ona Geyikli Baba denirmiş. Muharebelerde bir geyiğe binerek ve ağaçtan gayet ağır kılıç kullanarak zaferleri temin ettiği masal halinde söylenir. Güya günün birinde bir geyiğe binerek elinde bir çınar dalile Osmanın sarayına gelmiş ve elindeki ağacı bahçesine dikmiş, devletinin o çınar gibi dal budak salmasına dua etmiş. Bu çınar mukaddes bir ağaç gibi uzun zaman muhafaza edilmiş. Geyikli Baba türbesi Bursa civarındadır. Yanında bir tekke ile cami vardır.

GEZGİN, Hakkı Süha [Doğ. 1895] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Yemende şehit olan babası Miralay Rıza Beyin Manastırda Alay Kumandanı bulunduğu sırada doğdu. Ailesine Anahtarağasıoğulları denirdi. Seyyah imzasile bir çok makaleler neşrettiği için bu kelimenin türkçesi olan Gezgini soyadı olarak kabul etti. Manastır, Berat ve Selânikte ilk ve orta tahsilini yapmış, ondan sonra çalışkanlığı ile kendini yetiştirmiştir. 1913 ten beri liselerde edebiyat okutmaktadır. (Vakıt) muharrirlerindendir. Pek çok makalelerinden başka otuzdan fazla roman tercüme etmiştir. Mecmualarda manzum ve mensur eserleri neşredilmiştir. Kitap halinde (Bir Aşk Arzuhalcisi) adlı bir romanı basılmıştır. Edebiyat okutmaktaki muvaffakıyeti örnek sayılabilecek lise hocalarımızdandır.

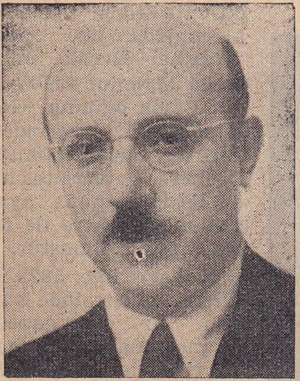

Hakkı Süha Gezgin

GÖKALP, Ziya [1876 - 1924] — Büyük fikir adamlarımızdan biridir. Diyarbakırda doğdu. Asıl adı Mehmet Ziyadır. Diyarbakırlı Mehmet Tevfik Efendinin oğludur. Oradaki Askerî Rüştiyeyi bitirdikten sonra bir müddet Mülkiye İdadisine devam etti. Kendi kendine fransızca öğrendi. Amcasından arapça ve farsça dersleri alarak tasavvuf tarihine ve İslâm felsefesine dair tetkiklerde bulundu. 20 - 25 yaşlarında iken bir sinir buhranı ile intihara teşebbüs etmiş ve alnının ortasına sıktığı kurşun dimağın iki yarım küresi arasında kalarak ufak bir ameliye ile çıkarılmıştı. Bu hadiseden biraz sonra yüksek tahsil için İstanbula gelmiş ve parasız yatılı olduğu için Baytar Mektebine girmişti. Son sınıfta iken politika işlerile ve hürriyet fikirlerile uğraşması kabahat sayılarak mektepten çıkarılmış, dokuz ay hapsedildikten sonra memleketine sürülmüştü. 1899 dan 1908 e kadar Diyarbakırda okumakla ve etrafına toplıyabildiklerine telkin yapmakla uğraştı. Meşrutiyet İnkılâbı olunca orada Dicle adlı bir gazete çıkarmış ve (İttihat ve Terakki) Cemiyetinin bir şubesini kurmuştur. 1909 da Cemiyetin davetile Selâniğe gitmiş, umumî merkez âzası sıfatile çalışmış, (Genç Kalemler) mecmuasında müstear imza ile yazılar yazarak seciyesi kuvvetli idealist bir fikir adamı olmak itibarile tanınmağa başlamıştı. (Gökalp) lâkabı orada kullandığı imzalardan biridir. Cemiyetin Umumî Merkezile birlikte İstanbula geldikten sonra Darülfünunda felsefe dersleri vermeğe başladı. Cemiyette, Darülfünunda ve (Türk Ocağı) nda (Mefkûre) dediği ülkü (ideal) için telkinler yapan bir mürşit gibi sayıldı ve sevildi.

Ziya Gökalp

Türk tarihine dair tetkikler, milliyet aşk ve heyecanını aşılamak istiyen şiirler yazdı. (Yeni Mecmua) yı da bu gaye ile kurdu. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde Maltaya o da sürülmüştü. Bu felâketi de kendine mahsus temkin ile karşılamış ve bir velî sükûnetile yeise ve telâşa hiç bir zaman düşmemiştir.

Malta esaretinden sonra İnebolu yolile Ankaraya geldi ve oradan Diyarbakıra çekilerek bir müddet (Küçük Mecmua) adlı mecmuasında ve yine milliyet ve memleket idealini neşretti. 1923 te Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Reisi sıfatile Ankaraya döndü. Ve ikinci seçim devresinde Diyarbakır Millet Vekili oldu. Fakat biraz sonra hastalanarak tedavi için İstanbula gitti. Bir müddet Büyükadada kaldı. Hastalığı ağırlaşınca gençliğinde hapsedildiği Taşkışlanın arkasındaki Fransız Hastanesine yatırıldı ve orada ölerek Sultan Mahmut türbesine gömüldü.

Kitap halinde neşredilmiş eserlerri şunlardır: Türk Medeniyet Tarihi (liseler için), Türk Türesi, Türkçülüğün Esasları, (Türkleşmek, İslâmlaşmak,

Muasırlaşmak), Yeni Hayat, Kızıl Elma, Altın Işık, Malta Mektupları.

Bu sekiz kitaptan başka Türk medeniyet tarihine, sosyoloji ve felsefeye ait talebe ve muallimler için ayrı ayrı kısımları muhtevi sekiz eser daha hazırlamakta idi. Bilhassa (Türk Medeniyet Tarihi) ni tamamlamayı pek istiyordu.

Ziya Gökalp, çok okumak, hele okudukları üzerinde düşünmek ve daima fikir meydana getirmek kabiliyetile örneği pek az olan bir âlimdi. İhtirassız ve her hususta faziletli yaşamak, benliğini ileri sürmeden idealini yürütmek hususundaki kudretile, yüksek ahlâkile fikir hayatımızda, ne yazık ki, benzeri olmayan bir insandı.

GÖKAY, Fahreddin Kerim - Doktor [Doğ. 1900] Derslerile ve eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. Eskişehirde doğdu. Orada manifatura ticaretile uğraşan Abdullah Efendinin oğludur. Eskişehir ve İstanbulda orta tahsilini tamamladıktan sonra 1922 de Tıp Fakültesinden çıkmış, Münihte akıl hastalıkları seririyatında ihtisasını tamamlamış, muhtelif Avrupa şehirleri seririyatlarında da tetkik ziyaretleri yapmıştır.

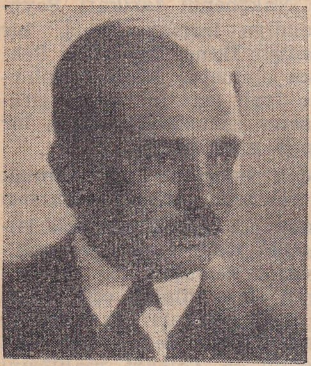

Fahreddin Kerim Gökay

İstanbul Emrazı Asabiye ve Akıl Hastanesi Şefliğinde bulunduktan sonra 1926 da müsabaka ile Tıp Fakültesi Akıl Hastalıkları muallimliğine tayin edildi ve 1933 te Profesör ve sonra Ordinaryüs Profesör oldu.

Yeşilay Cemiyeti Umumî Kâtipliğini ve Reisliğini yapmıştır ve içki aleyhtarlarının memlekette bir timsali haline gelmiştir. Gerek memlekette, gerek memleket dışındaki bir çok cemiyet ve kongrelerde faal vazifelerde bulundu ve muhtelif milletler arası kongrelere iştirak etti. Şimdiye kadar neşredilmiş eserleri büyük veya küçük kıtada olmak üzere elliye yakındır. Bunların arasında almanca ve ingilizce ilmî ve meslekî tebliğler de vardır. Başlıcaları iki ciltlik (Ruh Hastalıkları), (Akıl Hastalıklarının Teşhis ve Tedavisi), (Tecrübî Ruhiyat Muayene Usulleri), (Türkiyede İntihar Meselesi), (Gayri Tabiî Aşklar), (Türkiyede Emrazı Akliye Tarihçesi), (Tıp Dünyası Mecmuası).

GÖKÇE, Ramiz [Doğ. 1900] — Tanınmış değerli karikatür ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Kılıçoğlu Musa Kâzım Efendinin oğludur. Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebinde Kabataş İdadisinde ve İstanbul eski Muallim mektebinde okumuştur 1919 da Şişli Terakki Mektebine ve Ortaköy Darüleytamına resim muallimi olarak girdi. 1916 danberi İstanbulda çıkan bütün mizah gazetelerile günlük gazetelerde ve mecmualarda karikatürleri ve resimleri neşrolunmuş, siyasî karikatürlerinin bir çoğu Avrupa, Amerika ve Balkan gazeteleri tarafından iktibas edilmiştir. Başlıca karikatürlerini muhtevi albümleri de basılmıştır. Şimdi (Yedigün), (Karikatür), (Karagöz) mecmualarının ve (Yeni Sabah) gazetesinin ressamı olduğu gibi resim öğretmenliği de yapmaktadır.

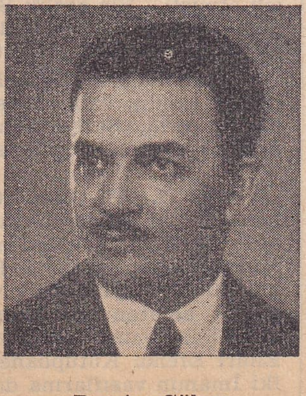

Ramiz Gökçe

GÖKÇEN, Sabiha [Doğ. 1913] — Memleketimizin ilk kadın tayyarecisidir. Bursada doğdu. Edirnede Başkâtiplikten emekliye ayrıldıktan sonra Bursaya yerleşen Hafız Mustafa İzzet Efendi ile Hayriye Hanımın kızıdır. İstiklâl Harbinde ilk mektebe devam ederken babasının arkasından annesinin ölmeleri üzerine yetim kalmış ve 1925 te Bursaya gelen Atatürk kendisini manevî ev'lât edinmiştir. ilk tahsilini Çankaya ilk mektebinde bitirdikten sonra İstanbul Amerikan Kız Kollejinde üç yıl okumuş, tedavi için Viyanada altı ay kaldıktan sonra tahsiline hususî hocalarla devam etmiş ve 1931 de fransızca öğrenmek üzere Parise giderek bir müddet orada bulunmuştur. 1935 te Atatürk ilk plânörcülük mektebini açtığı zaman ilk kadın tayyareci olarak kaydedilerek plânörcülüğün ilk kısmını üç ayda tamamladıktan sonra yedi erkek arkadaşile Rusyaya gidip Kırımda altı ay tahsilden sonra yüksek plânörcülük öğretmen diplomasını birincilikle almıştır. Bundan sonra tayyare ile uçmak için Eskişehir Askerî Hava okuluna girdi ve iki senede askerî tayyareci diploması-nı aldı. O tarihte dünyada pek çok kadın tayyareci bulunmakla beraber askerî kadın tayyareci henüz olmadığı için Sabiha Gökçen, memleketimizin ilk kadın tayyarecisi olduğu gibi dünyada ilk askerî kadın tayyareci olmuş demektir. Eskişehirde Tayyare Alayına tayin edildikten sonra iki büyük manevraya ve o sırada yapılan Dersim hareketlerine iştirak etmiş, komutanlarından takdirname ve Türk Hava Kurumundan murassa madalya almıştır.

Sabiha Gökçen

1936 Haziranında Balkan devletlerinin daveti üzerine bir harp tayyaresile tek başına Balkan turuna çıkarak, Atina, Sofya, Belgrat ve Bükreşi ziyaret etmiş, bu arada Atatürkün doğduğu evi ziyaret için Selâniğe de inmişti. İndiği her memlekette askerî merasimle karşılanmış ve Yugoslavyanın en büyük havacılık madalyası olan Beyaz Kartal madalyası kendisine merasimle verilmiştir. Balkan hava seyahatinden döndükten sonra İtalyadan da davet edilmişse de o sırada Atatürkün rahatsız bulunmaları bu davetin kabulüne mâni olmuştur. 1938 de ordudan izin alarak Türk Hava Kurumu Dairesi Başöğretmenliğine tayin edildi. O zamandanberi bu vazifededir ve 1940 ta evlenmiştir.

GÖKMEN, Fatin [Doğ. 1877] — İstanbul Rasathanesini kurmuş ve yıllarca müdürlüğünde bulunmuş olan astronomi âlimimizdir. Antalyanın Akseki kazasında doğdu. Hacı Osmanlar ailesinden Hâkimlikte bulunan Abdülgaffar Efendinin oğludur. Bayındırda okuduktan sonra İstanbulda bir taraftan medrese tahsiline devam etmiş, bir taraftan da hususî surette lise derslerini takip ile bakalorya imtihanını vererek Darülfünuna girmişti. 1904 te

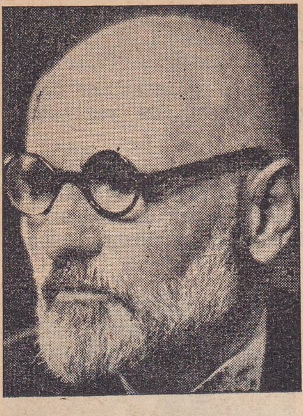

Fatin Gökmen

Matematik şubesinden mezun oldu. İdadilerde, âlî Darülmuallliminde, Ziraat mektebinde matematik okuttu. Sonra Darülfünunda astronomi ve hesabı ihtimalî Profesörlüğünü yaptı. Aynı zamanda İstanbul Rasathanesini kurdu. Uzun müddet müdürlüğünde bulunduktan sonra emekliye ayrıldı ve Yedinci Büyük Millet Meclisine Konyadan Millet Vekili seçildi. Mesleğine ait yazdığı eserler Rasathane kütüphanesindedir ve henüz basılmamıştır.

GÖKTULCA, Doktor Fahri Celâl [Doğ. 1895] Edebî eserleri ve tıbba ait yazılarile tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hariciye memurlarından Ahmet Celâleddin Beyin oğludur. Mercan İdadisinde okumuş, Mülkiye Tıbbiyesinden 1918 de çıkmıştır. Eski Toptaşı Tımarhanesinde Asabiye ve Akliye Müdür ve Mütehassısı ve Baştabip oldu. Şimdi İstanbul Akıl ve Sinir Hastanesi Müdür ve Başhekimidir. Marazî psikolojiye dair etüdleri ve makaleleri neşredilmiştir. Edebî mahiyetteki yazılarına henüz tıp talebesi iken başlamıştı. Önce küçük hikâyelerden mürekkep "Talâkı Selâse,,, "Kına Gecesi,, adlı iki kitap yazdı. Daha sonra "Keloğlan Çanakkale Muharebelerinde,, isimli romanı Matbuat Müdürlüğü tarafından basıldı. Son zamanlarda "Eldebir Mustafendi,, adlı bir hikâye kitabı çıkmıştır.

Fahri Celâl

GÖNENSAY, Hıfzı Tevfik [Doğ. 1892] — Tanınmış ediplerimizdendir. Selânikte doğdu. İshak Tevfik Beyin oğludur. Çocukken İstanbula geldi. İlk tahsilini Feyziye ve Nümunei Terakki okullarında, ortayı Mercan İdadisile İstanbul Leylî İdadisinde gördükten sonra 1913 te Sıyasal Bilgiler Okulundan yüksek tahsil diplomasını almıştır. Kabataş, Vefa ve İstanbul Liselerinde edebiyat okutmuş, Feyzi Atî Lisesinde öğretmenlik ve müdürlük etmiştir. Boğaziçi Lisesinde de uzun müddet müdür olarak bulundu. Şimdi o müessesenin edebiyat öğretmenidir. Hıfzı Tevfik Gönensay, Meşrutiyet İnkılâbından sonra edebiyatta milliyetçilik cereyanı başladığı zaman hece veznile ve halk dilile şiir yazmayı tecrübe eden gençlerdendi. Aruz ile de manzumeleri vardır.

Hıfzı Tevfik Gönensay

Şehbal, İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serveti Fünun, Türk Yurdu gibi muhtelif dergilerde bir hayli manzume neşretmiş, fakat bunları bir kitap halinde toplamamıştır. İhsan Hamamî ve Hasan Âli Yücel ile birlikte meydana getirdikleri "Türk Edebiyatı Nümuneleri,, adlı eserin birinci cildi neşrolunmuştu. Nihat Sami Banarlı ile müştereken yazdığı "Türk Edebiyatı Tarihi,, adlı eserini de iki cilt olarak neşretmiştir. Bunlardan maada "Hâmit, Son Yılları ve Son Şiirleri,, isminde ve 1943 senesinde tabedilen bir eseri daha vardır.

GUBARÎ ABDURRAHMAN [Ölm. 1566] — On altıncı asrın hem ilmî eserlerile, hem de nefis yazısile tanınmış şairlerindendir. Akşehirde doğmuştur. Babasının adı Abdullahtır. Memleketinde ve İstanbulda okuduktan sonra Nakşbendî tarikati Şeyhlerinden Abdüllâtif Efendiye intisap etmiş, bir aralık Hicaza gitmiş, dönüşte İkinci Bayezidin Şehzadelerinden Orhana hoca olmuştu. Kanunî Süleyman zamanında ordu ile Irak seferine kâtip sıfatile iştirak etmişti. O sefer esnasında yazdığı bir manzumenin şu beyti pek güzeldir:

Gubarî makdemi Şahîden istersen haber almak
Gubar ol yollar üstünde gelenden sor, gidenden sor.

Ömrünün son zamanlarında arzusu üzerine Hicaza giden Sürre kafilesinin Kadılığına tayin edilmiş ve orada mücavir olarak ölmüştür.

Amasyalı hattat Şeyh Hamdullahın oğlu Mustafa Dededen sülüs ve nesih yazıları öğrenmiş ve hattatlıkla da tanınmıştı. Gubar denen bir çeşit yazıdaki ihtisasından dolayı da Gubarî mahlâsını almıştır.

Gubarî Abdurrahmanın, Kanunî Süleyman vakalarını muhtevi "Süleymanname,, adlı farsça bir tarihi ile İran şairlerinden Fettahi Nişapuri'nin "Şebistanı Hayal,, isimli eserine naziresi, Kâbenin ölçülerine ait "Mesahâtname,, adlı bir risalesi, Kâbenin methine dair "Kâbename,, isimli bir manzumesi, Camî'nin "Yusuf ve Züleyha,, manzumesine naziresi ve "Tercümei Tarihi Cenabî,, adlı bir eseri de vardır.

GÛRANÎ, Molla - Şemseddin Ahmet [Ölm. 1457] — Fatih Sultan Mehmet devrinde sekiz yıl Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerdendir. Osmanlı devrinin dördüncü Şeyhülislâmıdır. Zor şehrinde doğdu. Mısırda tahsil ile İkinci Murat zamanında Edirneye gelerek Müderris ve Şehzadeliğinde Fatih Mehmede hoca olmuştur. Derslerinde Şehzadeye şiddet gösterdiği halde onun saygısını kazanmıştı. Fatih tahta geçince kendisine Vezirlik teklif etmişse de Molla Gûranî Kazaskerlikte kalmayı tercih etmişti. Bir aralık Sultana gücenip Mısıra gitmiş ve Fatihin davetile dönüp Bursa Kadısı ve sonra da Şeyhülislâm olmuştur.

İstanbulda hâlâ kendi adile anılan semtte yaptırdığı camiin bahçesinde gömülüdür. Tefsiri, Buharîye şerhi, Şafiye adlı bir manzumesi ve başka eserleri vardır ve hepsi arapçadır.

GÜFTÎ, Ali [Ölm. 1677] — On yedinci asırda manzum bir şairler tezkeresile ve başka bazı eserlerile tanınmış şairlerdendir. Edirnede doğmuştur. Muhtelif memleketlerde Kadılıkla bulunmuştur. Zamanının şairlerini lâtife ve mizah şeklinde manzum olarak anlatan tezkeresinin adı Teşrifat-üş-Şuaradır. Basılmamış olan bu eserin bir nüshası Ali Emirî Efendi Kütüphanesinde vardır. Bu zatın on iki İmamın vasıflarına dair bir manzumesile (Gamname) ve (Şah ve Derviş) isimli manzumeleri ve

rubaîlerini havi bir mecmuası bulunduğunu Bursalı Tahir kaydediyor.

GÜLBABA [Ölm. 1541] — Buda - Peştenin Buda kısmında hâlâ türbesi bulunan meşhur bir Türk mücahididir. Evliya Çelebinin rivayetine göre bu zat Merzifonlu bir Bektaşi dervişidir. Fatih, İkinci Bayezit, Birinci Selim ve Kanunî Süleymanın muharebelerinde bulunmuş, nihayet Buda kalesi önündeki muharebelerde şehit düşmüştür. Çelebi, cenaze namazının Ebüssuut Efendi tarafından kıldırıldığını, Padişahın da hazır bulunduğunu, muharebelerde başında bir gül takılı ve elinde büyük bir kılıç olduğu halde hücum ettiği için Gülbaba lâkabını aldığını hikâye ediyor. Bu türbe Tunaya yakın yüksekçe bir yerde ve bir şatonun avlusundadır. Zamanındaki Osmanlı mimarlığına uygun olarak beyaz taştan yapılmış, üstü âdi kiremitle örtülüdür. 1913 te ziyaret ettiğim zaman türbenin içinde yalnız âdi bir seccade ve beyaz sıvalı duvarında iki yazı levhası vardı ki birindeki manzumenin şu ilk beyti hatırımda kaldı:

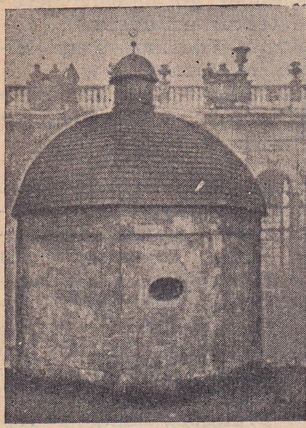

Peştede Gülbaba türbesi

Bunda metfun Gülbaba Hazretlerinin daima
Bülbül asâ zairidir ruhu pâki etkiya.

Osmanlı Tarih Encümeni âzasından iken ölen Macar Karaçon Efendinin Encümen mecmuasında Gülbabaya ait bir makalesi de vardır ki Evliya Çelebiden gelen rivayeti kaydetmekle beraber Macar tarihlerile Macar halkı dilinden alınmış başka rivayetleri de yazar. Bu rivayetlere göre o mezar vaktile Budin Valiliğinde bulunmuş olan Kalaylıkoz Ali Paşaya aitmiş. Gûya bu zat gülleleri düşmana elile attığı için (Gülle Baba) diye anılmış ve bu isim sonraları (Gülbaba) ya çevrilmiş. Türbe de onun şehit olduğu yerde imiş.

Bizim tarihlerde Sadrazamlık eden Kalaylıkoz Ahmet Paşa varsa da ayni lâkabı taşıyan bir Ali Paşa yoktur. Her halde muhtelif masallar arasında Evliya Çelebinin rivayeti akla daha uygun gelir.

GÜLBEDEN BEGÜM [1523 - 1603] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarından meşhur Babür Şahın kızı ve Ekber Şahın halasıdır. Kâbilde doğmuştur. Çağatay Türklerinden Yunus Hanın oğlu Hızır Hoca Han ile evlenmişti. Bu zat bir aralık Pençap Valiliğinde bulunmuştur. Gülbeden'in Mehmet Yar adlı bir oğlu, bir de kızı olmuştur. Bu kadının ehemmiyeti yalnız güzelliğile ve şairliğile tanınmış olmasından ibaret değildir. Ayni zamanda hayatının hatıralarını yazmış olmasındandır. Bu eser Hümayunname adını taşır. Ele geçebilen noksan bir nüshası ingilizceye de çevrilmiştir. Ekbernamenin üçüncü cildinde Gülbedenden bir çok yerde bahsedilmiştir. Ekber Şah ona çok hürmet edermiş. Ölümünde tabutunu bizzat taşımıştır.

GÜLER, Cemal Nadir [Doğ. 1902] — Tanınmış değerli karikatür ressamlarımızdandır. Bursada doğdu. Küçük Mülkiye ve Adliye memurluklarında bulunmuş, musiki ve yazı ile meşgul olmuş bir zatın oğludur. İlk ve orta tahsilini Bursa ve Bilecikte görmüştür. Bir aralık Bursada kasnak işleme çıraklığına verilmiş ve bir buçuk yıl bu işle meşgul olmuştur. Ayni zamanda geceleri karikatürle uğraşırmış. 1920 de ilk resimlerini Diken mecmuasına göndererek neşre muvaffak olmuştur. Üç yıl kadar Bursa ilk mekteplerinde seyyar resim öğretmenliği yaptı. 1926 da bir müddet (Akbaba) da çalışmış, sonra yine Bursada resim hocalığına dönmüş ve 1929 dan itibaren İstanbula yerleşerek (Akşam) gazetesindeki karikatürlerini neşre başladı ve bilhassa Amcabey'le şöhret kazandı. 1943 te (Cumhuriyet) gazetesine geçti.

Cemal Nadir Güler

GÜLŞENÎ, İbrahim [Ölm. 1533] — On altıncı asır başlarında bir tarikat kurmakla tanılan âlim Şeyhlerdendir. (Halvetî) tarikatinin bir şubesi olan (Gülşenî) tarikatinin kurucusudur. Azerbaycanlıdır. Gençliğinde Tebrizde, sonra Mısırda bulunmuştu. Yavuz Selim Mısırı aldığı zaman onu tanımış ve kendisine iyi muamele etmiştir. Kanunî Süleymanın daveti üzerine ölümünden beş yıl kadar önce İstanbula gelmiş, sonra Mısıra dönerek orada ölmüştür.

Celâleddin Rumî'nin Mesnevisine nazire olarak Manevi adlı bir eseri meşhurdur. Bundan başka türkçe ve farsça divanları, Simurgname, Çobanname, Risalet-ül-Etvar isimli risaleleri vardır.

§ Gülşenî mahlâsile tanınmış mutasavvıf şairlerden başka bir zat daha vardır ki Saruhanlıdır. On beşinci asır ortalarında ve Fatih Sultan Mehmet zamanında yaşamıştır. Onun da Mesnevi tarzında yedi bap üzerine bir manzumesi, Peygamberin doğuşuna ait bir şiiri, Razname adlı ahlâk ve tasavvufa ait bir risalesi vardır.

GÜLTEKİN [Ölm. 731] — Doğuda hüküm süren Gök Türk veya Kutluk devleti soyuna mensup meşhur bir Serdardır. Kutluk Hanın küçük oğlu ve Bilge Hanın kardeşi ve ordu komutanıdır. Muharebelerde, hele oralara kadar gelmiş olan Arap ordularına karşı müdafaalarda muvaffakıyetile tanınmış bir kahramandır.

Moğolistanda Orhon ırmağı civarında birbirinden bir kilometre mesafede bulunan iki anıttan biri Bilge Hakan namına, ikincisi de kahraman Gültekin namına dikilmiştir.

GÜMÜŞTEKİN, Melik Gazi [Ölm. 1134] — Anadolunun Sıvas, Kayseri ve Malatya taraflarında on ikinci ve on üçüncü asırlarda hüküm sürmüş olan Danişmentliler devletinin ikinci hükümdarıdır. Bu devleti kuran Danişment Ahmet Gazinin oğludur. Onun 1084 te ölümü üzerine yerine geçti. Zamanında Danişmetliler devleti Anadoluda pek ziyade şöhret ve ehemmiyet kazanmıştır. Melik Gazi Gümüştekin 1100 tarihinde Haçlılara karşı Malatyada büyük bir zafer kazandı ve Antakya Prensi Bohemond'u esir etti. Sonra Bizanslılarla da muharebeye girişerek Kastamonuyu da almıştı.

GÜNALTAY, Şemseddin [Doğ. 1883] — Tarihe ait eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Ke-

maliye (Eğin) de doğdu. Müderris İbrahim Efendinin oğludur. Üsküdarda Ravzai Terâkki mektebinde, Vefa İdadisinde ve (Darülmuallimini Aliye) Fen şubesinde tahsilini tamamladıktan sonra Lozan Üniversitesi Tabiiyat kısmında tahsil etmiş, hususî olarak arapça ve farsça da okuyup icazetname de almıştır. Midilli İdadisi Müdürlüğünde, İzmir ve Gelenbevi Liseleri müdürlüklerinde bulundu. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Türk tarihi ve Akvamı İslâmiye tarihi Müderrisi, Süleymaniye Medresesi tarihi edyan ve felsefei islâmiye Müderrisi oldu. Sonra Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Reisi ve Dini İslâm Müderrisi idi. 1915 te Ertuğrul Sancağı Mebusluğuna seçilmişti. İstanbul Meclisi dağıtılıncaya kadar Mebus kaldı. İstanbul idaresi Büyük Millet Meclisi hükûmetine geçtikten sonra İstanbul Belediye Meclisine Aza ve sonra Birinci Reis Vekili seçilmişti. İkinci Büyük Millet Meclisine Sıvas Millet Vekili olarak girdi. O zamandanberi Millet Vekili ve Meclis Başkan Vekilidir. Ayni zamanda Türk Tarih Kurumu başkanıdır. Eserleri şunlardır:

Şemseddin Günaltay

"Zulmetten Nura, Hurafattan Hakikate, Maziden Atiye, Mufassal Türk Tarihi (5 cilt), Tarihi Edyan, İslâm Tarihi, Yakın Şark Tarihi, Uzak Şark Tarihi, Kadîm Mezopotamya, Kadîm Suriye ve İbranîler Tarihi, İslâmda Tarih ve Müverrihler, Felsefei Ulâ,,.

GÜNDÜZALP [Ölm. 1328] — Ertuğrulun oğlu ve Osmanlı devletini kuran Osman Beyin kardeşidir. Ertuğrulun üç oğlu vardı: Osman, Gündüzalp, Sarubatı Savcı Bey. O zamanların hâdiseleri ve şahısları hakkındaki bilgiler çok eksik olduğu gibi Gündüzalpın da hayatı karanlıktır. Akyazı yani Hendek civarını fethettiği söylenir. Osman, aldığı memleketleri kumandanları arasında taksim ederken kardeşi Gündüzalpı da Eskişehir Beyi yaptığı rivayet edilir. Gündüzalpın Aydoğdu adlı bir oğlu vardı ki Koyunhisar muharebesinde şehit olmuştu. Osmandan iki yıl kadar sonra öldüğü tahmin edilen Gündüzalp İznikte gömülüdür.

GÜNTEKİN, Reşat Nuri [Doğ. 1892] — Romanları ve piyeslerile tanınmış ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. Doktor Nuri Beyin oğludur. İzmirde Fransiz Frèresler mektebinde ve Darülfünun Edebiyat şubesinde okudu. Liselerde Edebiyat muallimliği ve müdürlük etmiş, sonra Maarif Bakanlığı Umumî Müfettişi olmuştur. Sonra Çanakkale Millet Vekilliğine seçildi. İlk şöhret kazanan eseri Çalıkuşu olduğu için Çalıkuşu Muharriri diye tanılır. Kitap şeklinde çıkmış eserleri şunlardır:

Reşat Nuri

Romanlar: Gizli El, Çalıkuşu, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Yaprak Dökümü, Kızılcık Dalları, Gökyüzü, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Miskinler Tekkesi.

Piyesler: Hançer, Taş Parçası, Eski Rüya, Yaprak Dökümü (kendi romanından adaptedir ve şimdiye kadar Türk sahnesinde görülmemiş derecede rağbet kazanmış ve tekrar edilmiştir.)

Küçük hikâyeler: Sönmüş Yıldızlar, Tanrı Misafiri, Olağan İşler, Leylâ ile Mecnun.

Tercümeler: (Hakikat) Zola'dan, (Muhammedin Hayatı) Dermenghein'den, (Kahramanlar) Carlyle'den. Fransız Antolojisi üç cilt.

GÜRAN, Refik - Doktor - Bakteriyolog [Doğ. 1873 — Tıp Fakültesindeki dersleri ve bakteriyolojiye ait eserlerile ve ihtiralarile tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. İlmiyeden Hoca Mehmet Rakım Efendinin oğludur. Tıp Fakültesinden Hekim çıktıktan sonra Bakteriyoloji ihtisası yapmış ve Fakültenin Bakteriyoloji Profesörü olmuştu. Ayni zamanda İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi Müdürü idi. Üçüncü Seçim Devresinden beri büyük Millet Meclisinde Bursa Millet Vekilidir. Başlıca eserleri: Bakteriyoloji Dersleri, Sulardaki Koli Basiller Hakkında Tetkikat, Vebai Bakarî ve Seromu Hakkında Tetkikat, Lokosit Formülü, Keçilerin Sari Zatürreesi Hakkında Tetkikat ve Mikrobunun Keşfi (Doktor Nicolle ile beraber), Suların ve pişirilmeden Yenen Şeylerin Kolaylıkla Tasfiyesi İçin Bir Usul (kendisi tarafından ihtira edilmiştir.) Çiçek Aşılarını Doldurmaya Mahsus Cihaz (kendisi tarafından ihtira edilmiştir), Bakteri Aşılarının Kolaylıkla İstihzarı İçin Bir Cihaz (bu âlet de kendisi tarafından ihtira edilmiştir), Yoğurtlar ve Âmilleri Hakkında Tetkikat ve Türk Basili (Türk Basili adını verdiği bu mikrop kendisi tarafından keşfedilmiştir).

Refik Güran

GÜRCÜ MEHMET PAŞA [1575 - 1665] — Dördüncü Mehmet saltanatının ilk yıllarındaki Sadrazamlardandır. Saray hizmetinden yetişmiş, Vezirlikle Şam, Erzurum, Anadolu ve Maraş Valiliklerinde ve Kubbe Altı Vezirliğinde bulunmuştu. 1650 de Siyavüş Paşanın yerine Sadrazam oldu. Zekâ ve liyakati kıt bir adamdı. O zaman seksene yaklaşmış olduğu için kendisine itiraz edenlere; "Ben sakalımı devlet hizmetinde ağarttım, oğul!,, demekten başka söz bulamazdı. Bu cevabı bir gün, henüz çocuk olan Dördüncü Mehmedin anası Valde Sultanın da yanında tekrar etmiş, o da; "Beyaz sakal insana akıl getirmez, Paşa!,, demişti.

Sadrazamlıkta bir kısım adamları memnun etmek için hazinenin zararına vazifeler ihdas etmek ve kendine rakip sandıklarını öteye beriye sürmek gibi işler gördü. Hattâ Köprülü Mehmet Paşayı da sürmüştü. Makamda 233 gün kalabilmiştir ki bu rakam Gürcü kelimesinin Arap harflerile ve ebcet hesabile tutarına uygun geldiği için o zaman garip tesadüflerden sayılmıştı. Azlinden sonra Yedikuleye hapsedildi. Şeyhülislâm Bahaî Efendinin şefaatile ölümden kurtuldu ve Tamşuvar Valisi iken doksan yaşlarında öldü.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi [1864 - 1943] — Memleket halkını ve hayatını eserlerinde ilk defa

canlandıran çok yazmış ve çok okunmuş meşhur romancılarımızdandır. İstanbulda doğdu. Sait Paşa isimli bir askerin oğludur. Mahmudiye Rüştiyesinde okuduktan ve fransızcayı hususî hocadan öğrendikten sonra Mahreci Aklâmda ve Mülkiye Mektebinde de tahsil etmiştir. Bir müddet Adliyede, bir zaman da Nafia Tercüme Kaleminde bulunmuş ve 1908 den sonra devlet memurluğundan tamamile ayrılmıştı. Büyük Millet Meclisinin beşinci ve altıncı devrelerinde Kütahya Millet Vekilliğine seçilmişti. Hiç evlenmemiş, hayatının büyük bir kısmını Heybeliada tepesinde ve çamlar arasındaki köşkünde okuyup yazmakla geçirmiş ve eserlerinden kazanabildiğile geçinmiştir. Yedinci seçim devresinde Millet Vekili olmadı ve Heybelide ölerek Ada mezarlığına gömüldü. Yazı hayatına 1883 te (Tercümanı Hakikat) muharriri sıfatile başlamıştı. 1896 da (İkdam) gazetesi roman ve hikâye muharriri oldu. Şöhreti bu tarihte başlar. Zamanında onun kadar çok okunmak başka hiç bir muharrire nasip olmamıştı. 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra (Boşboğaz) adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştı. Yazılarındaki serbest, biraz açık ve atılgan kısımlardan dolayı bir kaç defa mahkemelere verildiyse de sonunda beraet kazandı.

Hüseyin Rahmi Gürpınar

Çoğu roman, bazısı tiyatro, makale ve tenkit eseri olmak üzere kitap şeklinde çıkan eserlerinin sayısı altmışı geçer. (Gürpınar) soyadını alması pek yerinde olmuştu. Mevzuları bazı defa romantik, fakat yazışı tamamile realisttir. Hayatımızın, hele İstanbul hayatının muayyen devirlerdeki pek çok safhalarını bütün çıplaklığile, çok defa gülünç, bazan da hazin olarak yazılarında buluruz. Romanları şunlardır:

"Şık, İffet, Mürebbiye, Bir Muadelei Sevda, Metres, Tesadüf, Tebessümü Elem, Cehennemlik, Şıpsevdi, Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Sevda Peşinde, Gulyabani, Cadı, Hakka Sığındık, Toraman, Hayattan Sahifeler, Kadınlar Vâizi, Son Arzu, Efsuncu Baba, Meyhanede Hanımlar, Ben Deli miyim?, Tutuşmuş Gönüller, Nimet-şinas, Mutallaka (almancaya tercüme edilmiştir), Billûr Kalb, Kaynanam Nasıl Kudurdu, Kesik Baş, Eşkiya İninde, Mezarından Kalkan Şehit, Başımıza Gelenler, Can Pazarı, Kokotlar Mektebi, Namuslu Kokotlar, Utanmaz Adam, Deli Filozof, Şeytan işi, Ölüler Yaşıyorlar mı? Muhabbet Tılsımı, Namusla Açlık, Kaatil Buse, İki Hödüğün Seyahati, Tünelden İlk Geçiş, İnsan Önce Maymun muydu?, Dünyanın Mihveri,,.

Tiyatro şeklindeki eserleri de şunlardır:

"Hazan Bülbülü, Tokuşan Kafalar, Kadın Erkekleşince, Mesuduz,,.

Bunlardan başka Gazete makalelerinden toplanmış (Müntehabatı Hüseyin Rahmi) adlı eserile (Nasıl Öldürdüler?) (Müslüman Mahallesinde Bu Olur mu?) adlı hikâyeleri, (Cadı Çarpıyor), (Şakaveti Edebiye) adlarile kendine hücum eden bazı muharrirlere cevapları, Emil Gaboriau'nun (113 Numaralı Cüzdan), (Bir Kadının İntikamı), (Batinyollu İhtiyar) romanlarının tercümeleri, A. Musset'den (Zavallı Bertrenne), Bourget'den (André Cornélis) tercümesi, Paul de Kock'tan (Biçare Bakkal) ile (Pariste Bir Teehhül) tercümeleri neşredilmiştir.

GÜVAHÎ [Ölm. 1519] — On beşinci asır sonlarında ve on altıncının başlarında yaşamış, muharebelerde de bulunmuş şairlerimizdendir. Geyvede doğmuştur. Sipahi sıfatile muharebelere iştirak ederek Yavuz Sultan Selimin Doğu seferinde ve Çaldıran muzafferiyetinde bulunmuştu. Sonraları memleketi olan Geyveye dönmüş ve orada ölmüştür.

Sultan Selim namına türkçe darbı meselleri muhtevi (Kenz-ül-Bedayi) isimli bir eserile ahlâka dair 1891 beyitli (Pentnamei Güvahî) adlı bir risale meydana getirmiştir ki ikisi de basılmamıştır.

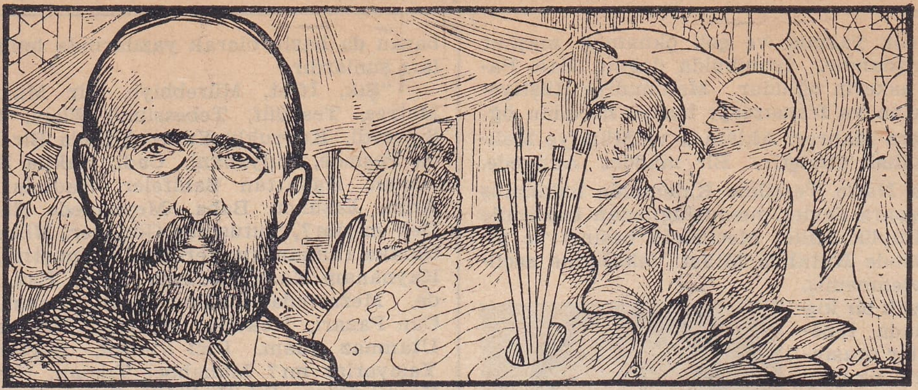

H

HACI ADİL ARDA [1869 - 1935] — Meşrutiyet devrinde tanınmış idare ve siyaset adamlarımızdandır. Lofçada doğdu. Yemen Posta ve Telgraf Müdürlüğünde bulunan Mehmet Haki Efendinin oğludur. Yirmi yaşlarında iken Yemende Gümrük memuru olmuş, üç dört yıl sonra İstanbula yine Gümrük memurluğile gelerek bu işte iken Hukuk tahsilini de bitirdikten sonra Selânik Gümrük Müdürlüğüne tayin edilmişti. 1908 İnkılâbından sonra Selânik Rüsumat Nazırı, bir sene sonra Edirne Valisi, 1910 da İttihat ve Terakki Cemiyeti Umumî Kâtibi oldu ve bu sırada Selânik Hukuk Mektebinde dersler de verdi. 1911 de Dahiliye Nazırlığına getirildi. 1912 de Gümülcüne Mebusu ve ikinci defa Dahiliye Nazırı, sonra tekrar ve geniş salâhiyetle Edirne Valisi olmuştu. 1914 te Bursa Mebusu olmuş, sonra Meclisi Mebusan Reisliğine seçilmiş ve Birinci Cihan Harbi Mütarekesinde İttihat ve Terakki erkânı arasında Maltaya gönderilmişti. Oradan ve tedavi için gittiği Almanyadan dönüşünde Millî hükûmet tarafından önce Adana, sonra Bursa Valiliklerine tayin edildi. 1923 te Reji Umum Müdürü olmuş ve emekliye ayrıldıktan sonra İnhisarlar İdare Meclisi Reisliğine seçilmişti. Türk - Fransız Muhtelit Hakem Mahkemesinde Türk Hakemi oldu ve bu mahkemenin ilgasına kadar o vazifede bulundu. Ayni zamanda Hukuk Fakültesine Müderris de seçilerek Üniversite teşkilâtına kadar da müderrislikte kalmıştır.

Hacı Adil Arda

Derslerine dair "Borçlar Kanunu Şerhi,, adlı iki ciltlik bir eseri basılmıştır. Çalışkan ve dürüst bir insan olarak tanınmıştı.

HACI ALİ PAŞA [1640 - 1698] — İkinci Ahmet zamanı Sadrazamlarındandır. Merzifonludur. Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın adamlarından ve Kapıcılar Kethüdası idi. Onunla birlikte bulunduğu ikinci Viyana muhasarasından dönüşte Hicaza gitmiş sonra Çavuşbaşılığa geçmişti. Daha sonra Vezirlikle Sakız, Hanya Muhafızlıklarında, Erzurum ve Diyarbakır Valiliklerinde bulundu. Arabacı Ali Paşadan sonra 1691 de Sadrazam oldu ve bu makamda bir yıl kadar bulundu. O yıl içinde harp için Belgrada kadar gitmişse de düşman tarafında hareket görülmediği için muharebesiz dönmüştü. Defterdar Canibî Efendinin Padişah tarafından sebepsiz azledilmesine Sultanın huzurunda itiraz etmesi kendi azline sebep olmuştur. Bu hâdisenin delâlet ettiği veçhile doğru sözlü bir adamdı. Azlinden sonra Çekmece civarındaki çiftliğine sürülmüş ve daha sonra ricası üzerine Bursaya gönderilmişti. Son yılında Kandiye Muhafızlığına yollandı ve orada öldü.

HACI ARİF BEY [1831 - 1884] — Meşhur musiki üstatlarımızdandır. İstanbulda Eyüpte doğdu. Mahkeme Başkâtibi Bekir Efendinin oğludur. Sesinin pek güzel olmasından dolayı Abdülmecidin sarayına alınmış, muhtelif üstatlardan ders görmüş, sonraları Abdülmecidin Kurenalığında da bulunmuştu. Abdülâziz zamanında Saray Başmüezzinliğinde ve Hanendebaşılığında bulundu. İkinci Abdülhamit zamanında da Saray Mızıkası hocası olmuş ve ölümüne kadar bu vazifede bulunmuştur. Hiç bir saz çalmaz, nota da bilmez olduğu halde hafızasının çok kuvvetli olmasından dolayı hem pek çok parçayı pürüzsüz okur, hem de pek kıvrak ve kibar besteler yapardı. Bestelediği eserlerinin sa-

Hacı Arif Bey

yısı bini aşar ve hâlâ musiki meclislerimizin en seçkin sermayelerini teşkil eder.

§ Türk musiki âleminde tanınmış ikinci bir Hacı Arif Bey vardır ki Kanunî lâkabile birinciden ayrılır. Kanun çalmakta üstat tanıldığı gibi bestelerile de şöhret kazanmıştı. 1861 - 1919 aralarında yaşamış, Posta ve Telgraf memurluklarında bulunmuş ve Yemende ölmüştür.

HACI BAYRAM VELİ — Bk. Bayram.

HACI BEKTAŞ VELİ — Bk. Bektaş.

HACI İBRAHİM EFENDİ [ölm. 1891] — Yeni usulde arapça öğretmek üzere açtığı mekteple ve Arap edebiyatına ait eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Medreselerde okumuş , arapçayı Hicazda ilerletmişti. İstanbulda açtığı (Darül-İlm Vet-Talim) adlı hususî mektebinde medreselerin on, on beş yılda öğrettiklerinden daha iyi olarak arapçayı beş yılda öğretmeğe muvaffak olmuştu. Arapça gramere ve nahve ait eserlerile (Şerhi Belâgati Osmaniye) ve (Hikemiyatı Arabiye) adlı eserleri vardır. Edebiyatta zamanının yeniliklerine karşı durmaya çalışmış, Namık Kemal ile münakaşalarda bulunmuştu.

HACI İLBEYİ [ölm. 1363] — Orhan Gazi ve Birinci Murat zamanlarındaki zaferlerde bir çok kahramanlıklarile tanınmış bir Türk serdarıdır. Balıkesirlidir. Karesi Beyi Dursun Beyin Emîrlerindendi. Orhan zamanında 1336 da Karesi Osmanlı ülkesine katılınca Orhan bu memleketin Valiliğine oğlu Süleyman Paşayı tayin etmiş, Kadı Fazıl, Ece Bey, Evrenos Bey ile Hacı İlbeyi de memleketin idaresine memur etmişti. Hacı İlbeyi, Birinci Murat zamanında Trakyayı istilâ eden, Edirne ve Filibe gibi şehirleri alan kumandanlardandır. Hacı İlbeyi bir avuç askerle büyük ordulara gece baskınları yapmakla meşhurdur. Bir gece baskınında Dimetoka Beyinin oğlunu esir almış ve Dimetoka Kumandanı oğlunu kurtarmak için şehri vermeğe mecbur olmuştu.

Hacı İlbeyinin en büyük muvaffakıyet ve şöhreti Sırp Sındığı denen muharebedir. Türklerin o zaman Trakyayı alarak Avrupaya doğru yayılması Hıristiyanlık âlemini telâşa düşürmüş, Papanın teşvikile Macar Kıralı, Sırp Voyvodası, Bosna Hersek Beyleri bir araya gelerek hayli büyük bir Haçlılar kuvvetile Türklerin üzerine yürümeğe başlamışlardı. Lala Şahin Paşa, askerinin azlığından dolayı kendi şöhretini tehlikeye düşürmemek için Hacı İlbeyini ileriye gönderdi. O da 1363 te bir gece baskını yaparak birleşmiş Hıristiyan ordusunu müthiş bir bozguna uğrattı.

Hacı İlbeyinin bu muharebeden sonra zaferini kıskanmış olan Lala Şahin Paşa tarafından zehirlenerek öldürüldüğü rivayet edilir.

HACI KADIN, Mihri Şah [ölm. 1540] — On altıncı asırda yaptırdığı hayrat ile tanınmış bir Türk kadınıdır. İkinci Bayezidin Vezirlerinden İskender Paşanın kızıdır. Asıl adı Mihri Şah olmakla beraber, Hacı Kadın diye meşhurdur. Kocamustafapaşa tarafında camii, tekkesi ve Zeyrek civarında da çifte hamamı vardır ve o mahalle hâlâ Hacıkadın adını taşır.

HACI KALFA — Bk. Kâtip Çelebi.

HACI PAŞA [ölm. 1420] — On dördüncü asır sonlarile on beşincinin başlarında tanınmış Türk hekimidir. Asıl adı Hızır, babasının ismi de Alidir. Konyada doğmuş, Aydınya yetişmiş, hekimliği Mısırda tahsil etmiş ve Mısır hastanesinde Başhekim olduktan sonra Aydına dönerek Aydınoğlu Mehmet Beyin hekimi olmuştur. Şifa adlı eserini bu Mehmet Bey namına yazmıştır. Hekimliğe dair bir de Teshil isimli kitabı vardır. Bunlardan başka eserler de meydana getirmiştir.

HACİVAT — Karagöz dediğimiz gölge oyununda başlıca iki şahıstan biridir. Karagöz gibi Hacivatın da on dördüncü asırda yaşamış, hattâ Bursada (Yeşil Cami) yapılırken çalışmış oldukları ve daima tuhaf tuhaf konuştukları için işçileri çevrelerine topladıkları rivayet edilirse de ikisinin de yaşamış birer şahıs oldukları şüphelidir. Hacivat adının aslı Hacı Evhattır, derler. Perdede Kara gözün hem dostu, hem de zıddı olarak gösterilen Hacivat Çelebi, Karagözün cahil olmasına mukabil, medrese görmüş, düzgün konuşan ve ağdalı kelimeler söyliyen terbiyeli bir adamdır. Güldürücü muhaverelerin temeli, Hacivatın kullandığı kelimeleri Karagözün başka türlü anlıyarak âdeta karikatürize etmesinden meydana gelir. Karagöz okumamış, kaba, terbiyesi eksik ama tabiî bir halk adamı tipidir. Hacivat Çelebi ise Arap ve İran kültürü ile halka mahsus tabiîliğini kaybetmiş ve ukalâ halini almış bir adam örneğidir.

Hacivat

HADIM ALİ PAŞA — Bk. Ali Paşa, Hadım.

HADIM HASAN PAŞA [ölm. 1597] — Üçüncü Mehmet zamanı Sadrazamlarındandır. Sarayın harem dairesindeki hadım kölelerden olup orada Hazinedarbaşı iken Vezirlikle Mısır, sonra Şirvan Valisi olmuştu. Üçüncü Mehmedin Eğri seferinde gördüğü hizmetten dolayı İstanbul idaresine memur edildi. Sadrazamlığa öldüğü yıl çıkmıştı. Saray kadınlarına ve Padişahın annesine rüşvet vermekle yerinde tutunup halka zulümler yapmış ve Valde Sultana rüşvet verdiği ifşa edilmesinden dolayı Yeni Camiin temelleri atıldığı gün onun da başı kesilmişti. Zeki, tamahkâr ve mağrur olduğu söylenir. İstanbulda yaptırdığı camiin bahçesinde gömülüdür.

HADIM MESİH PAŞA [ölm. 1588] — Üçüncü Murat devri Sadrazamlarındandır. Saray harem dairesinin hadım kölelerindendir. Kilercibaşı iken sarayın kileri yanmış, eksiklerini tamamlasın diye onu Mısıra Vali göndermişler. Orada Padişahı memnun edecek işler görmüş ve ikinci Vezir olarak İstanbula getirilmiştir. 1583 te Özdemiroğlu Osman Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi. Bir yıl bu makamda kalmıştır. Reisülküttap Hamza Efendinin azlini Padişahtan istediği halde yürütemediği için tekaütlüğünü istedi ve üç sene sonra ölerek Karagümrükte yaptırdığı camiin bahçesine gömüldü.

HADIM SİNAN PAŞA [ölm. 1517] — Yavuz Sultan Selim zamanında Sadrazamlık etmiş, İran ve Mısır seferlerinde yararlıklar göstermiş Vezirlerdendir. Saraydaki hadım kölelerden olup sarayın büyük işlerine geçtikten sonra Vezirlikle dışarı çıkarılmış ve İran seferinde yararlık gösterdiği için Sultan Selimin gözüne girmişti. Hersekzade Ahmet Paşadan sonra Sadrazam oldu. Mısır seferinde çok değerli hizmetleri görülmüştür. Tomanbay ile yapılan son muharebede Yavuz Selimi ele geçirmeğe karar vermiş olan cesur Çerkezler, onu Padişah sanarak öldürdüler. Selimin "Mısırı aldık ama

Sinanı kaybettik,, demesi meşhurdur. Sadrazamlığı üç yıl sürmüştür.

HADIM SÜLEYMAN PAŞA [ölm. 1548] — Kanunî Süleyman devri Sadrazamlarındandır. Saraydaki harem dairesi kölelerindendi. Saraydan Vezirlikle çıkarak Şam Muhafızı, Mısır, Aden ve Yemen Valisi olmuştu. Yemen Valisi iken Hindistana musallat olan Portekizlilerden halk şikâyet ettiği için Kızıldenizde bir donanma meydana getirdi ve Hint sahillerine akın ederek Portekizlileri kaçırıp türlü kıymetli eşya yağma ederek döndü. Bu başarısı üzerine Lûtfi Paşanın yerine 1540 ta Sadrazam oldu. Bu makamda dört yıl kaldı. Padişahın huzurunda Hüsrev Paşa ile münakaşa etmesi üzerine azledilerek Malkaraya gönderildi. Orada öldü. Pek zengin olmakla meşhurdur.

HAFIZ AHMET PAŞA, Sadrazam — Bk. Ahmet Paşa.

HAFIZ AHMET PAŞA [ölm. 1885] — Rus harbinde yararlığı görülmüş ve İkinci Abdülhamit zamanında Zaptiye Nazırlığında bulunmuş değerli askerlerimizdendir. Mühendishaneden Subaylıkla çıkarak Belçikada mühendislik tahsil etmiş, döndükten sonra Miralay iken Sofya Demiryolları Komiserliğinde bulunmuştu. 1876 da Osmanlı - Rus muharebesinde muhtelif yerlerde yararlıklar göstermiştir. Bosna Kumandanı iken Avusturyalılar tarafından esir edildi. Dönüşünde iki defa Zaptiye Nazırlığında, bir aralık İşkodra Valiliğinde bulunmuştur.

HAFIZ HAKKI PAŞA [1879 - 1914] — Meşrutiyet İnkılâbındaki hizmetile ve yazılarile tanınmış değerli askerlerimizdendir. Manastırda doğdu. Harbiyeden 1902 de Kurmay Yüzbaşılıkla ve birincilikle çıktı. Manastır ve Selânik vilâyetlerinde eşkiya takiplerinde ve Meşrutiyet İnkılâbı için yapılan mücadelelerde yararlık göstermiş ve 1908 den sonra onun da adı Hürriyet Kahramanı olarak söylenmişti. Bu İnkılâptan sonra Viyana Ataşemiliterliğinde ve Erkânı Harbiye İkinci Reisliğinde bulundu. Birinci Cihan Harbinde Kafkas Cephesine Kolordu Komutanı olarak gönderilmiş, Bu cephede fedakârlıklar etmiş ve koleraya tutularak Erzurumda ölmüştür.

Hafız Hakkı Paşa

(Şanlı Asker) ve (Bozgun) adlı kitapları basılmıştır. (Şûrayı Ümmet) ve (Tanin) gazetelerinde Vicdanî müstearile veya imzasız olarak bir çok makaleler yazmıştı. Mert, güzel sözlü iyi bir asker olarak tanınmıştı.

HAFIZ MÜŞFİK, İsmail [1806 - 1877] — İlk gazete muharrirlerimizdendir. Manastırda Emirzade ailesinden olup İstanbulda doğmuştur. Gençliğinde Divanı Hümayun Kaleminde, sonra Sadaret Mektupçu Kaleminde bulunmuş ve ilk gazetelerimizden biri olan (Ceridei Havadis) muharrirliğine tayin edilmiştir. Büyük Reşit Paşa makalelerini pek beğendiği için bir Ramazan onu iftara davet ederek bir altın saatle 250 altın diş kirası vermiş, bu iltifata teşekkür için Hafız Müşfik'in yazdığı mektup o zamanlar uslûp bakımından pek güzel ve maharetli sayılırmış. Bazı şiirlerile bir kaç mektubu havi "Müşfikname,, adlı eseri basılmıştır. Halvetî denen tarikate mensup olup son zamanlarında İstanbulda deli gibi dolaştığı, nihayet Medineye giderek oralarda öldüğü rivayet edilir.

HAFIZ OSMAN [ölm. 1698] — Eski yazının en büyük üstatlarından sayılan bir Türk hattatıdır. İstanbulda doğmuş ve orada yaşamıştır. Meşhur Şeyh Hamdullahı örnek tutmakla beraber yazısının onunkine üstün olduğu söylenir. Yazdığı Kuran son zamanlarda fotoğrafla çoğaltılmıştı. Kocamustafapaşa tekkesinin bahçesinde gömülüdür.

HAFIZ ÖMER FAİZ EFENDİ [ölm. 1875] — On dokuzuncu asırda sohbetinin ve nüktelerinin tatlılığı ile meşhur olmuş bir İstanbul Efendisidir. Ebezade Salih Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Biraz medrese tahsili görmüş, Maliye memurluklarında, Defterdarlıklarda bulunmuş, İstanbul Şehremaneti muavini iken Abdülâziz ile birlikte Parise gitmişti. İstanbul Terkos Su Kumpanyası imtiyazı o zamanlar bu vesile ile verilmişti. 1871 de Bağdat Kapı Kethüdası olan Hafız Ömer Faiz Efendi, ölümünde Yenikapı Mevlevihanesine gömülmüştür.

Hafız Ömer Faiz Ef.

HAFIZ POST, Tamburî Mehmet Çelebi [ölm. 1689] — On yedinci asırda şöhret bulmuş musiki üstatlarımızdandır. Ona Hafız Post lâkabının verilmesi vücudunun çok kıllı olmasındanmış. Musiki meclislerinde fazla tevazula en gerilerdeki post üzerinde oturmak âdetinde olmasından dolayı bu lâkabı aldığını rivayet eden de varsa da birinci ihtimal daha kuvvetlidir. Bu lâkabı taşıyan Tamburî Mehmet Çelebi, bestelediği eserlerden bir kısmının güftelerini de kendi yazmıştır. Tâlik yazıdaki mahareti de meşhurmuş. Ömrünün sonuna doğru Divanı Âli hocaları arasına girmiş ve Birun Kâğıt Emaneti memurluğuna tayin edilmiştir.

HAKANÎ MEHMET BEY [ölm. 1606] — On altıncı asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. İstanbulludur. Sadrazam Ayas Paşanın akrabasından ve Güzelce Rüstem Paşanın kızının oğludur. Divanı ve başka eserleri de olmakla beraber asıl şöhreti Peygamberin vasıflarını muhtevî manzum eserinden dolayıdır ki buna (Hilye-i Hakanî) derler. Asıl adı Mehmettir. Hakanî şiirdeki mahlâsıdır. Divanı Hümayun hocalarındanmış. Edirnekapı civarında oturmuş. Eserlerinden dolayı mükâfatlandırılması düşünülerek kendine istediği sorulunca ihtiyarlığından bahsederek Babıaliye atla gidip gelmek müsaadesini istemiş. Fakat o zamanlar büyük makamda olmıyanların dairelere atla gidip gelmeleri yasak olduğundan ona izin vermemişler, onun yerine Babıali civarında bir ev vermişler. Edirnekapı camiinin bahçesinde gömülüdür. Mezar taşında "Hilye-i Hakanî burada gömülüdür,, tarzında cahil biri tarafından kazdırıldığı anlaşılan bir yazı vardır.

HÂKİ EFENDİ, Hüseyin [ölm. 1887] — Boğaziçi vapurculuğunu temin etmiş olan eski Şirketi Hayriyenin kurucularından olmakla ve kırk sene bu şirketin başında bulunmakla tanınmıştır. Giritlidir. Kandiyeli Mehmet Emin Efendinin oğludur. Gençliğinde Mısıra gitmiş, Mehmet Ali Paşanın hizmetinde, sonra da kızı Zeynep Hanımın Kethüdalığında bulunmuştur. Bir kaç dil bildiği ve (Télémaque) ı fransızcadan tercüme ederek Yusuf Kâmil Paşanın süslü tercümesine esas hazırladığı rivayet edilir. İkinci Abdülhamit zamanının Bâlâ rütbesini almış oldukça hatırlı adamlarındandı ve haylı da zengindi. Üsküdarda Fenayî dergâhında gömülüdür.

Hâkî Efendi

HÂKİM EFENDİ, Seyyit Mehmet [ölm. 1770] On sekizinci asırda tanınmış tarihçilerimizden ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Babıaliden yetişerek Cebeciler Kâtibi, Sipahi Kâtibi, Maliye Tezkerecisi ve Vakanüvis olmuş, ölümünde Üsküdarda Ayrılıkçeşmesinde gömülmüştür. 1752-1758 tarihleri arasındaki vakaları yazmış ve İzzi Tarihine yazdığı bu zeyil Vâsıf Tarihine dercolunmuştur. Tarihinden başka türkçe, arapça ve farsça şiirlerile başka eserleri de vardır ama basılmamıştır. Bir gazelinin şu beyti meşhurdur:

Gel ey ârامı canım, nuru çeşmim, derde dermanım
Beden bimâr-u can bizâr-u dil gamhârdır sensiz.

HAKKI BEY, Adanalı [1853-1912] — On dokuzuncu asır sonlarında divan tarzındaki şiirlerile tanınmış şairlerimizdendir. Adana hanedanından Anamurlu Yeğen Ağanın oğludur. Memleketinde okumuş, kâtipliklerde, Tahrirat Müdürlüklerinde ve Vilâyet Mektupçuluklarında bulunmuş, 1908 İnkılâbından sonra tekaüt olarak dört yıl sonra İstanbulda ölmüştür. Bir mecmua teşkil edilebilecek olan şiirleri oğlu Seyhan Millet Vekili Ali Münif Yeğenanın kâğıtlarile birlikte kaybolmuştur. Elde bulunan yazıları divan tarzında muvaffakıyetli olduğunu gösterir.

Adanalı Hakkı Bey

HAKKI BEY, İbrahim - Üsküdarlı, Kör [1822-1895] — Divan tarzının son ve kuvvetli şairlerinden biridir. Morada Misuri Muhafızı Vezir İsmail Paşanın oğludur. Orada doğmuş, yirmi yaşında iken babasile İstanbula gelerek hususî muallimlerden arapça ve farsça okumuş, bir müddet Evkaf Kalemlerine devam etmişse de mizacındaki serserilik dolayısile memurluk yapamamış ve başka bir iş de tutamamıştır. Babasının hatırına ve şairliğine hürmetle ona biraz maaş bağlamışlar, bir kasidesini Sami Paşa Padişaha arzedince bu maaşı arttırmışlardı. Nef'i tarzındaki kasidelerinde üstat sayılacak kadar kuvvetlidir. Bir gözü sakat olduğundan ona Kör veya Üsküdarlı Hakkı Bey derlerdi.

HAKKI, Ispartalı - Mustafa [1866-1921] — Öz türkçe için uğraşmış muharrirlerimizdendir. Ispartada doğdu. Esnaftan Ağlarcazade Ahmet Ağanın oğludur. Memleketinde hâfız olmuş, rüştiyede okuduktan sonra İstanbula gelip 1905 te hukuk tahsilini bitirmişti. Yazıcılığa Ispartada iken Konya gazetesine makaleler göndermekle başlamış, sonra İstanbul gazete ve mecmualarında bir çok yazılar neşretmişti. Ziraat Bankası memurluklarında, Emniyet Sandığı Muhasebeciliğinde bulundu. 1908 de İstanbul Meclisine Ispartadan Millet Vekili seçilmiş, bu meclisin üçüncü devresinde de tekrar Millet Vekili olmuştu. Açık türkçenin ve halkçılığın pek coşkun bir tarafları idi. İstanbulda ölmüş, Merkezefendi mezarlığına gömülmüştür.

Ispartalı Hakkı

HAKKI PAŞA, Mehmet [ölm. 1811] — Edebiyatımızda Silivri Naibine yazdığı mektupla ve Valiliklerde kudret ve şiddetile tanınmış Üçüncü Selim ve İkinci Mahmut devirlerinin mühim bir Veziridir. Sopasalan lâkabile meşhur Vezir Ahmet Kâmil Paşanın oğludur. Babıaliden yetişmiş, Reisülküttap Vekilliği ve Sadaret Kethüdalığı gibi mühim işlerde bulunduktan sonra 1795 te Vezirlikle ve geniş salâhiyetlerle Rumeli Valisi olmuştu. Haydutları tepelemekte büyük bir kudret ve şiddet gösterdi. Bunu gören Üçüncü Selim kendisini Sadrazamlığa getirmek istemişti. Fakat kendilerine zararı dokunacağından korkanlar Hakkı Paşa için "Delidir, sizin için de tehlike olur,, diyerek Padişahı bu tasavvurdan vazgeçirdiler ve onun Halep Valiliğine gönderilmesine sebep oldular. Hakkı Paşa Halebe giderken korkudan kendisini kabul etmek istemiyen Söğütlü kasabasına zorla girdiği için Vezirliği alınarak İstanköye sürülmüştü. Sonra tekrar Valiliklerde kullanıldı. Tekrar Rumeli Valisi, Akdeniz Boğazı Muhafızı, Konya ve Diyarbakır Valiliği yaptı. Fakat tekrar Vezirliği alınarak İstanköye sürülmüş ve orada ölmüştür. Şiddette ifrata vardığı için kudretinden beklenen işleri görememiştir. Hakkı Paşanın meşhur Tepedelenli Ali Paşaya gönderdiği buyrultu da Silivri Naibine yazdığı kısa mektup derecesinde kuvvetli ve şiddetlidir.

Hakkı Paşa

HAKKI PAŞA, İsmail [1839-1912] — Abdülâzizin Başmabeyinciliğinde bulunmuş ve bazı şiirlerile de tanınmış olan İsmail Hakkı Paşa, Binbaşı Mehmet Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1857 de Mülâzim (Teğmen) çıktı. Kara-

dağ muharebesinde yararlık göstermiştir. Abdülâzizin Yaverleri arasında bulunarak Avrupa seyahatine iştirak etmiş ve Miralay iken Mabeyinciliğe alınmıştı. Sonra Başmabeyinci oldu. 1876 Rus harbinde Liva Kumandanı sıfatile yararlık göstermiştir. Ferik rütbesile Jandarma Dairesi Reisi iken tekaüt olmuş ve ölümünde Yenikapı Mevlevihanesi bahçesine gömülmüştür. (Hikmet-i Edebiye) adlı bir eseri basılmıştır. (Emsali Askeriye) adlı kitabı basılı değildir. Şiirleri divan tarzında ve orta derecededir.

HAKKI PAŞA, İsmail - Müşir [Ölm. 1910] — Rus ve Yunan harplerinde yararlığı görülmüş son Osmanlı Müşirlerindendir. Darı Şûrayı Askerî Reisi Hacı Reşit Paşanın oğludur. Harbiyeden 1869 da Kurmay Yüzbaşılıkla çıktı. Anadolu - Rus hudut istihkâmlarının yapılmasında, Yemen ve Asir çarpışmalarında, Karadağ, Sırp ve 1876 Rus harplerinde hizmeti vardır. Yunan harbinde Beşinci Fırka Kumandanı sıfatile ilkönce Tesalya'ya girmiş ve Yunanlıları bozarak Velstini almış ve Dömeke muharebesinde de yararlığı görülmüştü. Sonra Beşinci Ordu Kumandanı ve Müşir oldu. 1906 da Akabe hadisesinde Yıldız sarayının emirlerine karşı haklı itirazlarda bulunduğu için azledilip tekaüt olmuştu. Dürüst ve çalışkan bir asker olarak tanılırdı.

İsmail Hakkı Paşa

HAKKI PAŞA, İbrahim [1862 - 1918] — Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrazamlarından ve tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Şehremaneti Meclisi Reisi Remzi Efendinin oğludur. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinden çıktıktan sonra bir sene (Mahreci Aklâm) da okumuş ve Mülkiye Mektebinin açılması üzerine oraya girerek 1880 de birincilikle çıkmıştı. Tahriratı Hariciyeye devam ederken fransızcasını ilerletmiş, ingilizce öğrenmişti ve muvakkat vazifelerle İtalyaya, Yunanistana ve 1891 de Birinci Komiser sıfatile Şikago Sergisine gönderilmişti. Ayni zamanda mütercim sıfatile Saraya alındığı gibi Hukuk Mektebinde de İdare Hukuku ve Devletler Hukuku muallimi olmuştu. 1908 İnkılâbına kadar hem Babıalide Hukuk Müşaviri, hem de Hukukta muallim ve ayni zamanda Sarayda mütercim bulunuyordu. 1908 İnkılâbından sonra ilk genç unsur sıfatile Maarif Nazırı olarak kabineye girdi. Biraz sonra Dahiliye ve daha sonra tekrar Maarif Nazırı oldu. 1909 da Roma Elçisi, 1910 da Vezirlikle Hüseyin Hilmi Paşanın yerine Sadrazam oldu. Bu makamda bir buçuk sene kalmış, zamanında İtalyanın Trablusu istilâsı gibi mühim sarsıntılar olmuştu. 1916 da Berlin Elçiliğine gönderilen Hakkı Paşa iki yıl sonra orada öldü ve cenazesi getirilerek Beşiktaşta Yahyaefendi Dergâhına gömüldü.

Hakkı Paşa

Eserleri şunlardır: "Tarihi Hukuku Düvel, Hukuku İdare (iki cilt), Tarihi Umumî (2 cilt), Mufassal Hukuku Düvel, Mukaddemei İlmi Hukuk, Muhtasar Osmanlı Tarihi, Muhtasar İslâm Tarihi.,,

HAKKI ŞİNASİ, Doktor - Amiral [1869 - 1941] Tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Eski Harbiye Nezareti memurlarından Ali Şinasi Beyin oğludur. 1890 da Tıbbiyeden Deniz Yüzbaşılığile çıkmıştı. Deniz Hastanesinde çalışırken iç hastalıklarındaki bilgisini arttırmak üzere 1893 te Almanyaya gönderildi. 1896 da dönerek Deniz Hastanesi mütehassısı ve Şişli Çocuk Hastanesi hekimi oldu. Miralay (Albay) iken 1904 te İkinci Abdülhamide verilen bir jurnal üzerine Bursaya, sonra Konyaya sürülmüştü. 1908 İnkılâbı üzerine dönerek Deniz Hastanesi Başhekimi ve 1917 de Amiral oldu. Varşova Tıp Kongresinde ve başlıca Avrupa sanatoryomlarının tetkikinde bulunmuştu. İstanbul Cemiyeti Belediye Reis vekili iken Büyük Millet Meclisinin ikinci ve üçüncü devrelerinde İstanbuldan, dördüncüde Erzurumdan, beşinci ve altıncı devrelerde yine İstanbuldan Millet Vekili seçilmişti. Hakkı Şinasi Paşa, İstanbulun bilhassa Kadıköy semtinin en iyi hekimlerinden sayılırdı. Sosyal faaliyet ve hizmetlerile de tanınmıştı. Modadaki evinde öldü.

Hakkı Şinasi Paşa

HALET BEY, İbrahim [1837 - 1878] — Tanınmış gazetecilerimizden ve şairlerimizdendir. Üsküdarda doğdu. Maliye Nazırı Mehmet Halit Efendinin oğludur. Hariciye Mektupçu Kalemine girmiş, hayli zaman (Ruznamei Ceridei Havadis) te muharrirlik etmiştir. Sonra Samsunda gümrük memuru, Halepte Mektupçu olarak bulundu. Halepte iken (Furat) ve (Gadir-ül Furat) adlı gazeteleri çıkardı. İlk defa (Fihristi Vilâyeti Halep) adlı bir istatistiğe benzer bir salname (yıllık) meydana getirmişti. Bu yıllık o zaman beğenilerek öteki vilâyetlere de birer tane gönderilmiş, benzerlerinin neşri emredilmişti. Vilâyetlerde salname neşri fikrini Hâlet Beyin meydana çıkardığı anlaşılıyor.

Halet Bey

Halet Bey 1876 da Maarif Nezareti Mektupçusu olmuş, iki yıl sonra ölerek Eyübe gömülmüştür. Yukarda sayılan gazetelerden başka (Dolap) adlı risalede de yazıları çıkmıştır. Osmanlı tarihine dair (Ali Osman) adile başladığı eserin ancak bir cildini yazmıştı. (Halet-üs-Sebap), (Sefine-tül-İnşa) isimli eserleri ve bir kaç tiyatrosu varsa da basılmamıştır. Bunlardan başka tercümeihale ve edebiyata ait bazı eserleri daha vardır.

HALET EFENDİ, Mehmet Sait [1761 - 1822] — İkinci Mahmut zamanında Nişancı yani Padişahın

Başkâtibi iken halk arasında (Devlet Kâhyası) diye meşhur olmuş ve on yıl kadar memleketi avucunda tutmuş Osmanlı devlet adamlarındandır. Kırımlı Hüseyin Efendi adlı hademelikten Kadı olmuş birinin oğludur. Asıl adı Mehmet Saittir. Halet ismi o zamanlar âdet olduğu üzere Babıali Kalemlerine girdiği zaman verilmiştir. Zeki, bilgili olduğu için Mühürdarlıkta ve Paşaların Kethüdalıklarında bulunmuş, bir müddet Tersane Tercümanı Kalimaki Beyin kâtipliğini yapmış, oğluna da türkçe okutmuştu. Sonraları Mora ihtilâlinde Rumları kayırması Fenerlilere bu intisabı yüzündendir derler. Mizaç kollayarak büyüklere kendini sevdirir olmasından dolayı 1802 de Başmuhasebeci payesile ve Orta Elçi unvanile Parise gönderildi. O zaman Büyük Napoléon Birinci Konsül imiş. Mısırda muvaffak olamadığı ve Türklere kızgın bulunduğu için Halet Efendiye yüz vermemiş. Sefirliği bu sebeple sönük geçmiş ama üç yıl kadar Pariste kaldığı için dönüşte siyasî işlere aklı erer diye nüfuzunu arttırmıştı.

1806 da Beylikçi oldu. Dördüncü Mustafa zamanında Köse Musa Paşa tarafından bir yıl kadar sürgüne yollandı. İkinci Mahmut tahta çıkınca İstanbula geldi. Bir aralık Bağdada gönderildi. Orada başarısı görüldüğünden Rikâbı Hümayun Kethüdası, sonra Nişancı oldu ve on yıl kadar devlete hâkim kesildi. Fakat bu büyük nüfuzun iki türlü zararı olmuştur. Biri Yeniçeri Ocağını koruyarak askerî ıslahatın yapılmasına engel olması, ikincisi Fenerli Rumları memnun etmek için Tepedelenli Ali Paşayı ezmek istiyerek hem herifin azmasına ve devlete karşı durmasına, hem de Mora ihtilâlinin alevlenmesine sebep olmasıdır.

Fikirlerinin fena netice verdiği anlaşılınca İkinci Mahmut Halet Efendiyi Deli Abdullah Paşanın Sadrazamlığı zamanında Konyaya sürdü. Orada başı kesilerek İstanbula getirilmiş, Galata Mevlevihanesine gömülmüştür. Zeki ve kudretli olmakla beraber o kadar fena şöhret kazanmıştı ki öldüğü zaman herkes:

Ne kendi eyledi rahat, ne verdi halka huzur
Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehli kubur.

beytini söylermiş.

HALETÎ, Azmizade [1569 - 1630] — On yedinci asır başlarında tanınmış âlim ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Âlim ve şair Azmi Efendinin oğludur. Mustafa Haletî medreselerde okumuş, Kadılıklarda, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunmuştur. Şiir divanile rubaîleri vardır. Divan şairleri arasında rubaî söylemekte meşhurdur ve ona Türklerin Ömer Hayyamı diyenler vardır.

Fıkıh ve tefsire dair eserleri vardır. Babası Azmi Efendinin eksik kalan (Mihir ve Müşteri) adlı manzumesine beş yüz beyit ilâve etmiştir. Bütün bu eser basılı değildir. Zamanının Kınalızade Ali Efendiden sonra en çok okumuş bir âlimi sayılır. Ölümünde bir çok yerlerine kalemile hâşiyeler yazılı dört bin cilt kadar kitabı çıktığı söylenir. Sofularçarşısı civarındaki evinin karşısında tamir ettiği mektebin bahçesine gömülmüştür.

HALİL EDİP [1862 - 1911] — Tanınmış muharrir ve ediplerimizdendir. Bursada doğdu. Emlâk Tahrir memurlarından Ali Mülkî Efendinin oğludur. Soyuna Halilağazade denirdi. Ispartada ilk tahsilini görmüş, Rüştiyeden sonra hususî surette fransızca öğrenmişti. Şûrayı Devlet ve Maarif Nezareti kalemlerinde memurluk, rüştiyelerde muallimlik etti. Maarif Nezareti Mekâtibi Rüştiye Müdürlüğünde, Ecnebî Mektepler Müfettişliğinde bulunmuş, Darüşşafaka, Mercan İdadisi ve Galatasarayda hocalık etmişti. Eyüpte gömülüdür. Gazetelerdeki makale ve manzumelerinden başka risale şeklinde bir takım eserler de bırakmıştır. Duma-fils'ten tercüme ettiği (Bir Mektup Paketi) ile (Gümüş Mahfaza), Lamartine'den çevirdiği (Jeneviève) den başka (Âşıkane Bir Dram, Mesirei Etfal, Cümlei Hikemiyei Ecnebiye, Terkibi Bent, İki Refika, Sây Mecmuası, Paris Esrarı, Güvercin Mükâfatı, Mis Mari yahût Mürebbiye, 13 numaralı araba vesaire...

Halil Edip Bey

HALİL ETHEM [1861 - 1938] — Değerli arkeoloji ve müzecilik mütehassıslarımızdandır. İstanbulda doğdu. Sadrazam İbrahim Ethem Paşanın en küçük oğludur. İlk ve Rüştiye tahsilini İstanbulda gördükten sonra Elçi olan babasile birlikte 1876 da Berline gitmiş ve orada dört sene orta tahsil görmüştü. Tarihe ve arkeolojiye pek merakı olmakla beraber babasının ısrarile tabiiyat ve kimya tahsiline mecbur olmuş, Zürihte, Viyana Politeknik Mektebinde, Bern Üniversitesinde tahsil etmiş, felsefe doktorluğu diplomasını almıştır.

İstanbula dönünce Askerî Fabrikalarda, Erkânıharbiye Tercüme Kaleminde bulundu. Sonra Mülkiye, Ticaret, Hendesei Mülkiye ve Darüşşafaka mekteplerinde hocalık etti. 1892 de Müzeler Müdürü büyük kardeşi ressam Hamdi Beyin muavinliğine tayin edildi. 1909 da İstanbul Şehremini oldu. Bu vazifede beş buçuk ay kaldı. Hamdi Beyin ölümü üzerine Müzeler Müdürlüğüne tayin edilmiş, 1931 de isteğile emekliye ayrılmıştı. Ayni yılda Büyük Millet Meclisinin dördüncü seçim devresinde İstanbul Millet Vekilliğine seçildi.

Halil Ethem

İstanbul Müzesinde onun zamanında Eski Şark Eserleri Müzesi teşkil edilmiş ve Topkapı Sarayı Müzesi de açılmıştır. Türk Tarih Encümeni mecmuasında memlekette yaptığı tetkik seyahatlerinin müşahedelerini yazmıştır. Kitap şeklinde çıkmış eserleri şunlardır:

Osmanlı Meskûkâtı Kataloğu (birinci cilt), İslâmî Kurşunların Kataloğu, Sıvas ve Divriği Şehirlerinin İslâmî Kitabeleri (fransızca olarak Mösyö Van Berchen'le birlikte Mısırda Kitabeler Corpus'ünde çıkmıştır.), Düveli İslâmiye (Lan Poole'ün ingilizce eserinin genişletilerek tercümesi), Topkapı Sarayı (türkçe ve fransızca), Yedikule Hisarı (türkçe ve fransızca), Camilerimiz (türkçe ve fransızca).

Bunlardan başka bir çok gazete makaleleri vardır. Halil Ethemin ilmî neşriyatını takdir ederek İstanbul Üniversitesi kendisine Fahrî Arkeoloji Profesörlüğü unvanını vermişti. Laypzig ve Bâl Üniversiteleri de Doktorluk unvanını ve daha bazı ilmî

enstitüler de fahrî âzalıklarını vermişlerdi. Muhtelif tarihlerde Moskova, Münih, Roma ve Berlinde toplanan arkeoloji kongrelerinde Türkiyeyi temsil etmişti. İstanbul Millet Vekili iken İstanbulda ölmüştür.

HALİL HAMİT PAŞA [1736 - 1785] — Birinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Pulat Paşanın kölesi ve Hazinedarı Mustafa Ağanın oğludur. İstanbula çocukluğunda getirilmiş, bazı Kâtipliklerde ve yedi, sekiz yıl Beylikçi maiyetinde çalışmış, 1767 de ordu ile birlikte giderek Babadağında iken Divanı Hümayun Hocalığı rütbesini kazanmış ve dönüşte Âmedçi olmuştu. Devlet işlerindeki kabiliyeti bu sıralarda anlaşılarak 1779 da Büyük Tezkereciliğe, ertesi yıl Sadaret Kethüdalığına (yani Dahiliye Nazırlığına) tayin edilmiştir. Bu işten sekiz ay sonra azledilmekle beraber 1780 de Tersane Emini ve ertesi sene ikinci defa Sadaret Kethüdası olmuştur. 1782 de Sadrazamlığa geçirildi. İki sene, üç ay ve 25 gün bu makamda kaldıktan sonra azledilerek Vezirliği kaldırıldı, malları da zaptolunarak Geliboluya sürüldü. Bir hafta kadar sonra da Cidde Valiliği bahanesile Bozcaadaya gönderilerek orada kesilen başı saraya getirildikten sonra Üsküdarda Karacaahmede gömüldü.

Halil Hamit Paşa

"Hadikat-ül-Vüzera,, onun tercümei halini yazarken Sadrazam olunca tek başına hüküm sürmek davasile bir takım devlet adamlarını ve arada kendine iyilik etmiş olanları sürüp uzaklaştırdığını, sefahetlerde de bulunduğunu, hattâ rüşvet aldığının rivayet edildiğini kaydetmektedir. Halbuki Cevdet Paşa Tarihi o zamana ait hadiseler hakkında tafsilât verirken Halil Hamit Paşanın dürüst ve tedbirli işlerini anlatıyor, müzakere meclislerindeki isabetli fikirlerini, hattâ "hakîmane,, diye vasfettiği sözlerini yazıyor. Onun Sadrazamlığı "Küçük Kaynarca,, muahedesinin kabul edildiği zamandan sonraki kötü yıllara tesadüf eder. Rusya müstakil olması kabul edilen Kırımı ilhak etmek, Avusturya Bosna vilâyetini elde etmek gayretindedirler. Yeniçeri Ocağı gayet bozuk, devlet malî kudret bakımından son derecede bitkindir. Halil Hamit Paşa askerî inzibatsızlığı ve maliye işlerini bir dereceye kadar düzeltmeğe, yeni bir harbi mümkün olduğu kadar önlemeğe uğraşmıştır. Hattâ yeni bir harp ihtimaline karşı bir çok zahire ve levazım ihtiyatları temin etmiştir. Ölümünden sonra çıkan harpte Osmanlı ordusu bu ihtiyat yüzünden muharebe etmek imkânını bulmuş, hattâ o harbi idare eden Koca Yusuf Paşa, rahmetli Halil Hamit Paşanın ihtiyatı sayesinde harp edebildiğini bizzat söylemiştir. Bununla beraber Halil Hamit Paşanın zamanındaki bir takım nüfuzlu şahsiyetleri gücendirdiği, hattâ meşhur Cezayirli Gazi Hasan Paşa ile de arasının açıldığı anlaşılıyor. Azlinin esaslı sebebi devletin malî durumunu biraz düzeltebilmek için Yeniçerilere ait tahsisattan tasarruf yapmağa teşebbüs etmesidir. Bu cüretli hareketin bir ihtilâl uyandıracağından Birinci Abdülhamit pek ziyade korkmuştur. Bir defa azledilince düşmanları onun sefahat yaptığı, rüşvet aldığı şayiasını çıkarmışlar, hele bir gün Padişahın pek ihtiyar olduğundan bahsettiğini ve Şehzade Selimi (Üçüncü Selim) tahta geçirmek temayülünde bulunduğunu Abdülhamide duyurmuşlardır. Malının zaptedilip başının kesilmesine sebep te bu olacaktır. Bizim tarihçilerimiz çok defa sarayın tesiri altında bulundukları için yapılanı haklı göstermişlerdir. Hadiseler, bu zatın kısmen, belki de tamamile masum olduğunu gösteriyor.

HALİL MENTEŞE — Bk. Menteşe.

HALİL NİHAT — Bk. Boztepe.

HALİL PAŞA , Kayserili [ölm. 1630] — Birinci Ahmetle Dördüncü Murat zamanlarında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Zeytinde doğdu. Genç iken saraya alınmış, Çakırcıbaşı, Yeniçeri Ağası ve iki defa Kapdanı Derya olmuştu. 1617 de birinci defa Sadrazamlığa geçti. İran seferinde bozguna uğradı. Azlinden sonra bir zaman Üsküdarda Hüdaî Dergâhına çekildi. Sonra tekrar Kapdanı Derya ve 1626 da ikinci defa Sadrazamlığa geçirildi. Abaza Mehmet Paşanın isyanını bastıramadığından azledildi ve ihtiyar olduğu için öldürülmekten kurtularak yine dergâha çekildi. O dergâhın bahçesinde gömülüdür. Fatih civarında bir camii vardır.

HALİL PAŞA [1656 - 1733] — Üçüncü Ahmet zamanı Sadrazamlarındandır. Elbasanda doğmuş, büyük kardeşi Sinan Ağa Bostancıbaşı iken yanına gelerek gençliğinde saray hizmetine girmişti. Kalaylıkoz Ahmet Paşanın maiyetinde Şatırcıbaşı olarak Bağdada gitti. Dönüşte yine saray hizmetlerinde bulunarak Bostancıbaşı, sonra Erzurum Valisi oldu. Avusturya seferinde Niş kalesinin tamirinde hizmeti görüldüğünden Diyarbakır Valiliğine gönderilmişti. Ondan sonra Belgrat Muhafızı oldu. Bu sırada Sadrazam Ali Paşa vurulduğundan ve orduda oldukça iyi nam kazanmış ancak Halil Paşa bulunduğundan kendine Sadrazamlık ve Serdarlık verildi. Ancak 1716 da Belgrat civarındaki muharebede muvaffak olamadı. Azledildi. Öldürülmekten korktuğu için iki sene saklandı. Meydana çıkınca ihtiyarlığına hürmeten affedildi. Boğazhisar Muhafızlığına gönderildi. Fakat kaçaklığı esnasında yanında sakladığı Kethüdası Boğazhisarda halkı soymağa başladığından saraya yapılan şikâyet üzerine Kethüda öldürüldü ve Halil Paşa da Midilliye sürüldü. Biraz sonra Vezirliği geri verilerek Ağriboz, Kandiye ve Hanya Muhafızlığına gönderildi. İkinci defa Kandiye Muhafızı iken seksenine yaklaşmış olduğu halde ölmüştür.

HALİL PAŞA, İvezzade [1724 - 1777] — Üçüncü Mustafa devri Sadrazamlarındandır. İstanbulda doğdu. Sadrazam İvez Mehmet Paşanın oğludur. Babasının mevkiinden dolayı çabuk ilerlemiş, Mirahor, Çavuşbaşı, Tütün Gümrüğü Emini, Sadaret Kethüdası, Rumeli Valisi, Hotin Muhafızı olmuştu. 1769 da Sadrazam oldu. Serdarı Ekrem sıfatile Rus muharebesine girdiyse de Kartal sahrasında bozguna uğradı. Önce Vezirliği alınarak Filibeye sürülmüştü. Sonra affedilip Ağriboz, Bosna, Selânik ve nihayet Sıvas Valisi oldu. Nallıhanda ölmüştür.

HALİL RİFAT PAŞA, Mehmet [ölm. 1855] — İkinci Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında Seraskerlik ve Kaptanı Deryalık gibi mühim makamlarda

bulunmuş Müşirlerdendir. Aslı Gürcüdür. Meşhur Koca Hüsrev Paşanın yetiştirdiği kölelerinden olup onun konağında okuduktan sonra Mühürdarı ve Hazinedarı olmuş, sonra Mutasarrıflıklarda bulunarak 1829 da Rusyaya Elçilikle gönderilmişti. Dönüşünde Kapdanı Deryalıkta ve Tophane Müşirliğinde bulundu. 1834 de Saliha Sultanla evlenerek saraya damat oldu. Ondan sonra bir çok Seraskerlikte, Kapdanı Deryalıkta ve Nazırlıklarda bulundu. 1845 te Trabzon, sonra Aydın, daha sonra Rodos ve Bursaya Vali olmuştu. Eyüpte gömülüdür. Çalışkan ve faydalı bir insan olarak tanınmıştı.

Halil Rifat Paşa

HALİL RİFAT PAŞA [1830 - 1903] — İkinci Abdülhamit zamanında altı yıldan fazla Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Siroz civarında doğdu. Bölükbaşı diye tanılan İbrahim Ağanın oğludur. Siroz Tahrirat Kaleminden memurluğa başlamış, Tuna Mektupçusu, sonra Varna, Tırhala, Vidin Mutasarrıfı, daha sonra Vezirlikle Tuna Valisi olmuştu. Kosva, Selânik, Sıvas, Aydın ve Manastır Valiliklerinde de bulundu. 1893 te Dahiliye Nazırı, ondan sonra da Sadrazam oldu. Vali iken, bilhassa Sıvasta hayli yol yaptırmıştı. Sadrazamlığında köhne Osmanlı İmparatorluğunu ölümüne kadar sürüklemeğe muvaffak oldu. Sadrazamlığı esnasında oğlu Şûrayı Devlet Azasından Cavit Bey, Yanyalı Mustafa adlı bir Arnavut tarafından Köprü üstünde öldürülmüştü.

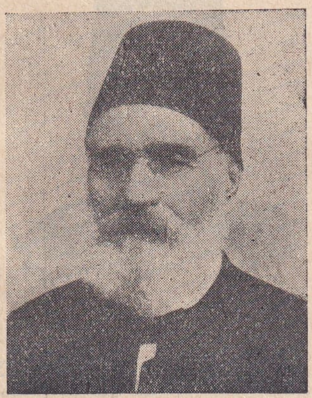

Halil Rifat Paşa

Halil Rifat Paşanın o zamanki resmî dil itibarile mükemmel bir kâtip olduğu ve şiirleri de bulunduğu söylenir.

HALİL PAŞA, İbrahim [ölm. 1869] — Abdülaziz zamanının Tophane Müşirliği ve Kaptanı Deryalık gibi mühim işlerinde bulunmuş değerli Paşalarındandır. Taşköprülüdür. Mühendishanede memur iken Miralay olmuş ve fabrika işlerinde gösterdiği maharet üzerine ilerliyerek 1859 da Tophane Müşiri oldu. Serasker Kaymakamlığı, Mühimmatı Bahriye Nazırlığı gibi vazifelerde bulundu. 1865 te Kaptanı Derya da olmuştu. 1871 de Trabzon Valiliğine tayin edildiyse de tekrar İstanbula getirilerek Tophane Nazırı yapıldı. İçinden dülger çıkmıyan evinde bir duvar yıkılarak altında kalmak suretile ölmüştür. Dürüst ve çalışkan olarak tanınmıştır.

İbrahim Halil Paşa

HALİL PAŞA, Ressam [1856 - 1937] — Tanınmış değerli ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. 1872 de Mühendishaneden Mülâzimlikle çıkarak Abdülâzize yaver olmuş, Kolağası ve İdadi Mektebi resim muallimi iken 1878 de resim bilgisini mükemmelleştirmek üzere Parise gönderilmiştir. Paris Güzel Sanatlar Mektebinde meşhur ressam (Gérome) ile (Courtois) nın talebesinden olmuş ve oradaki sergilerde teşhir ettiği resimlerinden dolayı madalyalar ve takdirnameler almıştı. 1884 te İstanbula döndü. 1916 da (Sanayii Nefise Mektebi) Müze Müdürlüğünden ayrıldığı zaman Halil Paşa oraya Müdür olmuştu. Resmin her şubesinde eserler meydana getirmiş olmakla beraber daha ziyade tabiat, kır ve deniz manzaraları yapmıştır. İstanbulun muhtelif sayfiyelerine ve Mısır'ın manzaralarına dair bir çok tabloları vardır. Son zamanlarda rahmetli Abbas Halim Paşanın misafiri sıfatile Mısırda bulunmuştu.

Ressam Halil Paşa

HALİL SULTAN [ölm. 1411] — Timurlengin torunu ve Celâleddin Miranşah'ın oğludur. Timurlenk öldüğü zaman Semerkantte bulunduğu için büyükbabasının yerine hükümdar olmuştu. Ayni zamanda babası Miranşah, Azerbaycanda, amcası Şahruh da Horasanda hükümdarlık ediyorlardı. Halil Sultanın hükûmeti ancak Maveraünnehir'e münhasırdı. Yirmi iki yaşında bir delikanlı olmakla beraber bilgili ve edebiyata da meraklıydı. Ancak Şadmelek adlı sevgilisile fazla meşgul olarak devlet işlerini değersiz adamlara bırakmıştı. Bu yüzden Emîrleri arasında isyan çıkaranlar oldu. Amcası Horasandan asker göndererek onu kurtarmış ve Maveraünnehiri oğlu meşhur Uluğ Beye vermişti. Sultan Halili de Rey ve Hemedan taraflarına Emîr tayin etti. Halil, oralarda iki yıl kadar hüküm sürdükten sonra yirmi sekiz yaşlarında öldü. Sevgilisi de bu matem üzerine kendisini öldürerek hem âşık hem şair olan genç hükümdar sevgilisile ayni mezara gömüldü.

HALİL ŞERİF PAŞA [ölm. 1878] — Abdülâziz zamanında Nazırlıklarda bulunmuş bir Mısır Prensidir. Mısırlı Büyük Şerif Paşanın oğludur. Avrupada tahsil etmiş, önce Mısır Hidivliği işlerinde bulunmuş, sonra İstanbula gelerek Hariciyeye girmişti. 1858 de Atina, üç yıl sonra Petersburg, 1868 de Viyana Elçisi oldu. Üç yıl sonra da Vezirlikle Hariciye Nazırlığına getirildi. İki defa

Halil Şerif Paşa

Paris Elçiliğine de tayin edilmiştir. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın kızı Nazlı Hanımla evlenmişti. Yeni fikirli ve bilgili olmakla beraber sefahete ve kumara fazla düşkündü.

Mısırlı Halim Paşa

HALİM PAŞA, Mısırlı Prens [Ölm. 1894] — Osmanlı İmparatorluğu hizmetlerinde bulunmuş Mısır Prenslerindendir. Kavalalı Mehmet Ali Paşanın dördüncü oğludur. Mısırda doğdu. Vezirlikle Şûrayı Devlet Azasından iken Alemdağındaki çiftliğinde ölmüştür. Sonraları Sadrazam olan Sait Halim Paşa ile 1934 te Mısırda ölen Abbas Halim Paşa bu zatın oğullarıdır.

HALİS EFENDİ, Yusuf [1805 - 1882] — Manzum ve mensur bazı eserlerile, türkçe - fransızca lûgat tarzındaki manzum ve tuhaf kitabile tanınmış yazıcılarımızdandır. Akkâda Osmanlı hükûmetine karşı isyan etmiş olan Tahir Ömer ailesindendir. Ve şair Enderunlu Fazıl'ın akrabasındandır. İstanbulda doğdu. Gençliğinde Babıali Kalemlerine girmiş, fransızca öğrenmiş ve 1833 te Namık Paşa Londra Elçisi iken Başkâtip olarak orada bulunmuştur. Babıali Tercüme Odası İkinci Mütercimi iken öldü ve Eyübe gömüldü. Şehnamei Osmanî, Kıyafetnamei Cedit, Miftahı Lisan ve Sulhnamei Halis adlı dört küçük risalesi basılmıştır. Bunlardan Miftahı Lisan şair Vehbinin Tuhfe isimli eserine benzer. Yalnız Halis Efendi bu eserinde arapça veya farsça kelimeleri değil fransızcayı türkçe ile karşılaştırmıştır. Gûya manzum lûgat olan bu 52 sayfalık risale şu beyitle başlar :

Halis Efendi

Allah (Dieu), gökler (cieux), yer (terre), (Commencer) iptida,
Daim (toujour), baki (eternel), (infini) biintiha.

HALİT BEY [Ölm. 1911] — Bir çok roman tercümelerile tanınmış muharrir ve gazetecilerimizdendir. Rumelinin şimdi Bulgaristanda kalan kasabalarından birinde doğdu. Gençliğinde Enderun Mektebinde okumuştur. Babıali Tercüme Odasına bir müddet devam ettikten sonra muharrirliğe geçerek muhtelif gazetelerde çalışmıştır. Kuvvetli olan fransızcasile bir hayli roman tercüme etmiş, bir müddet Erkânıharbiye Mektebinde fransızca okutmuş ve 1908 den sonra bir aralık Maarif Meclisi Azalığına tayin edilmişti. Son zamanlarında akıl müvazenesi bozulduğundan bir gün elbisesine petrol döküp yakmak suretile hayatına son verdi.

HALİT EYÜP, Yenişehirlizade [Ölm. 1901] — Muharrir ve şairlerimizdendir. İzmirde doğmuştur. Oradaki Medreselerde okumuş Ahenk gazetesine yazılar yazmıştır. İzmirde Mahkeme Reisi olan Mahmut Esat Efendi, Maliye Hukuk Müşavirliğile İstanbula geldiği zaman talebesinden olan genç Halit Eyübü de birlikte getirmişti. Halit Eyüp bir taraftan Maliye Hukuk Müşavirliği Kalemine, bir taraftan da Hukuk Mektebine devam etti. Sarığı da çıkarıp kıyafetini değiştirdi. Fransızca ve ingilizceye çalışarak bu dillerden istifadeye başladı. Hukuktan mezun oldu. (Malûmat) ve (Serveti Fünun) ile başka gazetelere bir hayli yazdı ve tercümeler yaptı. Ölümünden bir yıl önce meşhur muharrir Ahmet Midhat Efendiye damat olmuştu. Veremden Beykozda ölmüştür.

Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: (İslâm ve Fünun, Resimli Tarihçei Afganistan, Goriller İçinde, Sevdayı Nihan, Şadi, Kayıkla Cevelân, Gutenberg, Alp Dağlarında Temaşa, Edvarı Arz).

HALİT ŞAZİ [1869 - 1912] — Memleketimizde dişçiliğin kurulmasına hizmet etmiş hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mabeyn Kâtiplerinden Mihalzade Şazi Beyin oğludur. Galatasarayda okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeden 1896 da Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştı. Önce mektebin Müze Müdürlüğünü, ameliyatı cerrahiye muavin ve muallimliğini, daha sonra Hıfzıssıhhai Umumiye Müfettişliği yapmış, 1896 Yunan muharebesinde Operatör olarak Alasonyada bulunmuştu. 1907 de Dişçi Mektebi açıldığı zaman Doktor Binbaşı Halit Şazi, orada diş hastalıkları muallimliğini yapmış ve askerlikten emekliye ayrıldıktan sonra ölümüne kadar orada çalışmıştır.

Halit Şazi

Dişçiliği kendi emeğile öğrenmiş, bir aralık Avrupaya da giderek görgüsünü arttırmıştı. Eli her işe yatkın olduğu için bir takım âletleri kendi yapardı. Musikide ve resimde dahi mahareti vardı. Evinin ve nadir nebatlar yetiştirdiği serinin kaloriferini de kendi yapmış, terzilikle dahi uğraşmıştı.

HAMAMÎ, İhsan [Doğ. 1884] — Şiirlerile ve Trabzon folkloruna ait tetkiklerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Trabzonda doğdu. Hamamîzade Hafız Ahmet Efendinin oğludur. Memleketinde okuyarak Trabzon İdadisini bitirmiş, yüksek irfanını kendi merakile temin etmiştir. Trabzon Lisesile Muallim Mektebinde, Yüksek Ticaret Mektebinde, Galatasaray Lisesinde edebiyat okuttu. Şimdi yine Yüksek Ticaret Mektebinde bu dersin öğretmenidir. Memleketinde muhtelif hayır cemiyetlerinin âza ve reisliklerinde bulunmuştur. Şiirleri divan tarzında üstatçadır. Memleketinin folkloru-

Hamamîzade İhsan

na ait dikkate lâyık etüdleri vardır.
Eserlerinden (Divanı İhsan, Kâtip, Yolculukta, Bilmeceler, Baba Salim, Tüccar Kâtibi) adlı olanları basılmıştır. Trabzon şairlerine, matbuatına, kitabelerine, lehçesine, manilerine ait olan değerli tetkikleri henüz basılmamıştır.

HAMDİ BEY, Osman [1842 - 1910] — Arkeoloji ve resim sahalarında büyük bir ilim ve sanat adamımızdır. İstanbulda doğdu. Sadrazam Ethem Paşanın büyük oğludur. Yirmi yaşında iken Hukuk tahsili için Parise gönderildi. Hukuka biraz devam etmekle beraber Güzel Sanatlar Mektebinde ve hususî atelyelerde resme çalıştı. Boulanger ve Gérome'un talebesindendir. Dokuz sene sonra, yani 29 yaşında iken İstanbula dönen Hamdi Bey, Midhat Paşanın Bağdat Valiliğinde beraber götürdüğü yeni ve hür fikirli gençler arasında Bağdat Umuru Ecnebiye Müdürlüğü vazifesile iki yıl kadar orada bulunmuş ve muharrir Ahmet Midhat Efendi ile orada dost olmuştu. Bağdattan dönüşünde Abdülâziz, onu, Ecnebî Elçiler Teşrifatçılığına tayin etti. Bu sırada Viyana Sergisine Birinci Komiser olarak gönderildi. 1875 te Hariciye Umuru Ecnebiye Kâtibi ve İkinci Abdülhamidin cülûsundan sonra Matbuatı Ecnebiye Müdürü oldu. Bu vazifede iken memuriyetle bazı ecnebî memleketlere gönderilmişti. 1877 de Beyoğlundaki Altıncı Belediye Dairesi Müdürlüğüne getirilmiş ve Rus harbinin sonunda bu işten ayrılarak arkeoloji tetkiklerile ve resim yapmakla meşgul olmuştu. Bazı milletlerarası sergilerinde teşhir ettiği tablolardan dolayı bir hayli altın ve gümüş madalya almıştır.

Osman Hamdi Bey

1881 de Müze Müdürlüğüne tayin edildi. Kendinden önce depo halindeki Çinili Köşkte toplanan bazı eşyaya nezaretten ibaret olan vazife, yabancılara verilir ve Türkler arasında eski eserlerden anlayan kimsenin bulunmıyacağı sanılırdı. Hamdi Bey Müzenin ilk Türk müdürüdür. Onun müdürlükte ilk hizmeti memleketimizdeki antikaların yabancı memleketlere taşınmasına engel olmak için "Âsarı Atika Nizamnamesi,, ni hazırlamaktır. İkinci mühim hizmeti 1888 de (Sanayii Nefise Mektebi) ni açmaktır ki, bu müessese sonraları tekemmül ederek şimdiki Güzel Sanatlar Akademisini meydana getirmiştir. Üçüncü mühim hizmeti, kazılar yaptırarak bir çok yerlerde kıymetli eski eserin meydana çıkarılmasına sebep olmasıdır ki bunların en mühimmi Sayda hafriyatıdır. İskenderin mezarı diye meşhur olan o nefîs lâhit de oradan çıkarılan yirmi kadar mermer lâhidin arasındadır. Oradaki keşifler dünya sanat âleminde büyük bir hâdise olmuş ve ona dair muhtelif Avrupa dillerinde bir kaç yüz kitap yazılmıştır.

Hamdi Beyin müzecilik ve sanat sahasında dördüncü büyük hizmeti Çinili Köşkün karşısında şimdi Eski Eserler Müzesini teşkil eden büyük binanın yapılmasına muvaffak olmasıdır. Hamdi Bey Müzeler Müdürlüğü vazifesinde ölümüne kadar yani 29 yıl bulunmuş ve bu esnada bir aralık Düyunu Umumiye Türk Dayinler Vekilliğine de intihap edilmişti. Müze Müdürlüğünün 25 inci yıldönümü olan 1906 da Avrupada onu tanıyan âlimlerden ve müesseselerden bir gün içinde yüzden fazla tebrik tel-

Osman Hamdi Beyin bir tablosu.

grafı almış ve bu hal Abdülhamit sarayının dikkat ve hiddetini uyandırmıştı.

Hamdi Bey Kuruçeşmede öldü ve vasiyeti üzerine Gebze sahilinde Eskihisardaki bağının arkasındaki bir ağaçlık tepeye gömüldü. İstanbul Müzesi Hamdi Beyin gayretile on yıl içinde Avrupanın üçüncü derecedeki müzeleri arasına girmişti. Ölümünden biraz sonra kardeşi ve muavini Halil Ethem yerine müdür oldu.

HAMDİ BEY, Ahmet [Ölm. 1909] — İstanbulda Türkler arasında yeni tarzda ilk eczacı dükkânı açan farmakologdur. Farmakoloji, onun zamanına kadar ancak Rum ve Ermeniler tarafından yapılır, Türkler yalnız Mısırçarşısında hekimliğe ait şeyler satarlardı. Yani eczacılık değil aktarlık yaparlardı. İlk Türk eczanesi Hamdi Bey tarafından İstanbulda Zeyrek yokuşunun alt başında 1895 - 96 tarihlerinde açılmıştır. Ethem Pertevin Aksaraydaki, Mehmet Kâzımın Beşiktaştaki eczaneleri ondan biraz sonra açıldı. Hamdi Bey Türk gençlerinden çırak almak suretile sanatının Türkler arasında rağbet bulmasına çalışmış ve ilk defa bazı mustahzarat da yapmıştı. Sonraları İstanbulda Vezneciler civarında, en son olarak da Şehzadebaşında Letafet apartımanının altındaki büyük mağazada eczanesini kurmuştu.

Hamdi Bey

HAMDİ BEY, Simavî [1848 - 1907] — İkinci Abdülhamit devrinin aydın ve hür fikirli tanınmış ve ömrünü sürgünde geçirmiş simalarından biridir. Süleyman Paşa adlı bir zatın oğludur. Babasının memuriyetle bulunduğu Berut'ta doğdu. Hususî surette iyi tahsil görmüş, fransızca öğrenmişti. Pek genç iken Tuna vilâyetinde Midhat Paşanın maiyetinde bulundu. Midhat Paşa Bağdat Valisi olunca Müze Müdürü Osman Hamdi Beyle meşhur muharrir Ah-

Hamdi Simavî Bey

met Midhat Efendi gibi oraya birlikte götürdüğü memurlar arasında bu zat da vardı. İkinci Abdülhamit tahta çıkmadan önce Midhat Paşa ile haberleşmesine tavassut edenlerden biri Hamdi Beydir ve bu hizmetinden dolayı Abdülhamit hükümdar olunca onu Mabeyn Kâtipliğine almıştır. Fakat sonraları Midhat Paşanın adamı olmasından dolayı Hamdi Beyi önce saraydan, sonra da İstanbuldan uzaklaştırdı. Hamdi Bey Şûrayı Devlet Başmuavini iken Musula Mektupçu gönderildi. Orada merkez Mutasarrıfı oldu. Daha sonra Siroz ve Samsun Mutasarrıflıklarına getirildi. Samsunda hayli bulunmuş ve halkça sevilmiştir. Oradan yine sürgün mutasarrıf olarak gönderildiği Sakızda ölmüştür. Sedat Simavinin babasıdır.

HAMDİ BEY, Ahmet, Nazım-ül-Hikem [1850-1916] — Eski yolda bazı manzumelerile ve İstanbulda açtığı bir hususî mekteple tanınmış kalem adamlarımızdandır. Soyu Dağıstanlı olup Doktor İsmail Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Darülmaarif ve Mahreci Aklâm'da okumuş, medrese derslerini görmüştür. Babıali ve Maarif Kalemlerinde bulundu. Aksarayda (Medresei Edebiye) adlı hususî bir mektep kurarak epeyce zaman onu idare etti. Dahiliye Matbuat Sansür memurluğunda ve Maarif âzalığında da bulunmuştur. Arap ve Fars edebiyatlarile de uğraşmıştı. Gazellerinden bir kısmı tasavvuf çeşnilidir. Muallim Naci (Tercümanı Hakikat) te tenkit yazıları neşrederken Ahmet Hamdiye de hikmet yolundaki bazı yazılarından dolayı Nazım-ül-Hikem unvanını vermişti.

Hamdi Bey

HAMDİ PAŞA, Ahmet [1826-1885] — İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarındaki Sadrazamlardandır. İstanbulda doğdu. Koca Hüsrev Paşa Kâhyası Yahya Beyin oğludur. Gençliğinde Babıali Kalemlerine girdi. Şeyhülislâm Meşrepzade Arif Efendiye damat olduktan sonra daha kolay ilerliyerek 1868 de Evkaf Nazırı, biraz sonra Serasker Müsteşarı, 1871 de Vezirlikle Maliye Nazırı oldu. Rüsumat Eminliğile Aydın ve Tuna Valiliklerinde bulunduktan sonra ikinci defa Maliye Nazırı, tekrar Aydın ve Suriye Valisi olmuştu. Hazinei Hassa ve biraz sonra Dahiliye Nezaretlerine getirildi. 1878 de Sadrazamlığa yükseldi. Bu makamda ancak 24 gün kalmıştı. Rus harbindeki Şıpka bozgunu üzerine sarayda toplanan mecliste ümitsizliğe düşmiyerek şiddetli tedbirlerle karşı konması lâzım geleceği reyini söylediği için müzakereyi gizli bir yerden dinliyen Abdülhamit bir şey yapacağını sanarak Ethem Paşayı azl ile onu Sadrazam yapmıştı. O kadar çabuk azlinin sebebi de Padişaha Yıldızda saklanmıyarak Beşiktaş sarayında oturması ve tahsisatından bir kısmını devlet için bırakması lâzım geleceğini söylemiş olmasıdır derler. Abdülhamit bundan tahtından indirileceği şüphesine düşmüştür. Hamdi Paşa Aydın Valiliğile hemen o gün İstanbuldan uzaklaştırıldı ve daha önce Suriyeye gönderilmiş olan Midhat Paşa ile becayiş edildi. Orada yedi yıl kadar sürgün bir Vali sıfatiyle bulunmuş ve Beruta geldiği bir gün kalp hastalığından ölmüştür. Doğru bir adam olarak tanınmıştı.

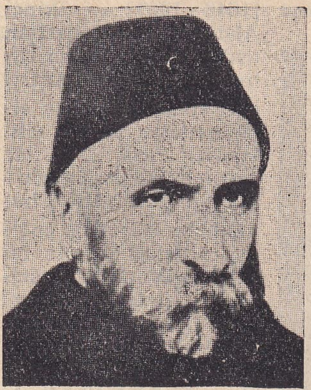
Hamdi Paşa

HAMDİ, Kavuklu [ölm. 1911] — Orta oyunundaki eşsiz muvaffakıyetile meşhur sanatkârımızdır. İstanbulda Eyüpte doğdu. Tahsil görmemiş sanatı pratik olarak öğrenmişti. Orta oyununda Kavuklu denen role çıkar ve bunda çok muvaffak olurdu. Tahsilsiz olmakla beraber düzgün konuşan, tuhaflıklarda âdiliğe düşmiyen ve terbiye sınırlarını aşmıyan bir adamdı. Otuz, otuz beş kadar tekerlemesi olduğu söylenir. Bu tekerlemeler taklitlerden ve oyunun mevzuu başlamadan önce peşekâr ile konuşurken anlatılan hayali, saçma fakat gülünç maceralardır. Orta oyununda hemen daima Küçük İsmaille oynardı. Hamdi Kavukluda mükemmel olduğu gibi Küçük İsmail de peşekâr rolünde kusursuzdu. Kavuklu Hamdi tiyatroda da kaba adam rolünü pek iyi yapar ve sahnede aptal bir tavır takınarak pek tabiî bir komik olurdu.

Kavuklu Hamdi

HAMDİ SUAT AKNAR, Doktor [1873-1936] Dersleri ve eserlerile iz bırakmış hekimlerimizdendir. Bir Yüzbaşının oğludur. Harputta doğdu. Oranın Askerî Rüştiyesinden sonra İstanbulda Kuleli İdadisinde okumuş, Askerî Tıbbiyeden 1899 da Doktor Yüzbaşı çıkmıştır. Tahsilini tamamlamak üzere Almanyaya gönderilerek muhtelif şehirlerde tanınmış ilim adamlarının yanında çalışmış ve dört yıl sonra dönerek Gülhane Hastanesinde "patolojik anatomi„ muallimliğine tayin edilmiştir. İki yıl sonra Wieting Paşa ile arası açıldığı için kendi isteğile Düyunu Umumiye İdaresinin Yemende Halif Tuzlası Doktorluğuna geçti. 1906 da Mülkiye Tıbbiyesi marazî teşrih muallimliğine çağırıldı. 1907 de Askerî ve Mülkî Tıp Mektepleri birleştirilince Haydarpaşa Tıp Fakültesi Marazî Teşrih Müderrisi oldu. Birinci Cihan Harbinde Kızılay hizmetile Erzurum cephesine gitmiş ve lekeli tifo üzerinde araştırmalar yapmıştır. Ondan sonra 1933 yılına kadar Fakültedeki hocalığında kalmış ve o yıl yapılan Üniversite reformunda bazı pek kıymetli hocalar gibi Hamdi Suat hakkında da haksız ve yanlış muamele yapılması bütün meslektaşlarının hayre-

Doktor Hamdi Suat

tini mucip olmuştu. Elile kurduğu ve adım adım geliştirdiği lâboratuvarından hiç umulmayan şekilde ayrılması bu değerli ilim adamını çok üzmüş olmakla beraber o ömrünün bundan sonraki iki buçuk yılını da Guraba Hastanesindeki marazî teşrih lâboratuvarı şefliğinde çalışarak geçirmişti. Heybeli Sanatoryomunda öldü ve Edirnekapı şehitliğine gömüldü.

Derslerine ait olarak "Teşrihi Marazîi Umumî,, ve Fethi Meyyit (Otopsi) adlı iki klâsik eseri vardır. Bilhassa mesleğine ait faaliyetleri ve buluşları bakımından dikkate lâyık bir şahsiyettir. Üçüncü Millî Tıp Kongresinde kanserle mücadele teşkilâtı hakkındaki teklifi kabul edilmiş, Kızılay kanser lâboratuvarını ve 1933 te Kanserle Mücadele Cemiyetini kurmuştur. Milletlerarası bir hayli patoloji ve kanseroloji kongrelerine iştirak etmişti. 1930 da Bakûda, 1933 te Madritte toplanan kongrelerde de son defa olarak bulundu.

Hamdi Hocanın hücreler, urların tekevvünü ve deri palotojisi gibi mevzulara ait buluşları vardır ve bu vesilelerle adı yabancı memleketlerin bir kısım klâsik eserlerine ve Amerika tıp lûgatine geçmiştir. Formülünü meydana getirdiği bir (eril - mahlûl) gerek memleketimizde, gerek bazı yabancı lâboratuvarlarda organları saklamak için başka mahlûllere tercihan kullanılmaktadır ve adı da "Hamdi mahlûlü,, dür.

HAMDULLAH ÇELEBİ, Akşemseddinoğlu [Ölm. 1508] — On beşinci asır sonlarında tanınmış şair ve âlimlerdendir. Göynükte doğdu. Meşhur Akşemseddinin en küçük oğludur. Tefsire ait Mecalis-ül-Tefasir adlı bir kitabile Leylâ ve Mecnun, Muhammediye, Tuhfet - ül - Uşşak isimli manzumeleri ve Peygamberin doğuşuna ait de bir manzum eseri vardır. Cami'nin Yusuf ve Züleyha adlı eserini türkçeye çevirmiştir. Ahmet Hamdullah Çelebi babası gibi hekimlik de bilirmiş.

Hamdullah Çelebi

HAMDULLAH SUPHİ — Bk. Tanrıöver.

HAMDULLAH, Şeyh [1436 - 1519] — Pek meşhur bir Türk hattatıdır. Babası Mustafa Dede Buharadan Amasyaya göçüp orada yerleşmiş ve Sühreverdî denen tarikatin Şeyhi olmuştu. Hamdullah, Amasyada doğmuş, orada tahsil etmiş, sülüs ve nesih yazıyı hocalardan öğrenmiş ve eski büyük hattatların muhtelif yazılarını tetkik ederek kendine mahsus olan yazı şeklini meydana getirmiştir. İkinci Bayezit, Şehzadeliğinde Amasyada Vali iken Hamdullahtan yazı dersleri almış, tahta geçtikten sonra İstanbula getirterek kendisine Musahip yapmıştı. Bayezit camiindeki yazılardan Mihrap üzerinde, kubbede ve orta kapıda bulunan yazıların Hamdullaha ait olduğunu Tuhfei Hattatin yazıyor.

Şeyh Hamdullahın bir levhası.

HÂMÎ, Âmidî [Ölm. 1747] — On sekizinci asır başlarında tanınmış şairlerimizdendir. Âmid'li, yani Diyarbakırlıdır. Mustafa Hâmî Efendi, memleketinin medreselerinde okumuş, kâtip olmuş ve bazı Vezirlerin Divan Efendiliğinde bulunmuştur. Meşhur şair Nâbî ile ayni yıllarda şöhret bulmuşlardı. Divanlarında ikisi de birbiri hakkında methiyeler yazmışlardır.

Divanı basılmıştır. İçinde o devrin diline ve şekline göre hayli güzel parçalar vardır. Bazıları onu Nâbî derecesinde bir üstat sayarlar.

Gâh olur gurbet vatan, gâhi vatan gurbetlenir.
gibi mesel olmuş sözleri vardır.

HAMİT VEHBİ [Ölm. 1904] — (Meşahiri İslâm) adlı eserile ve muhtelif gazetelerdeki makalelerile tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Babası Adapazarlı Mehmet Hilmi Efendi adlı âlimlerden sayılan bir zattı. Hamit Vehbi, medreselerde okumuş, icazet almış, memurlukla Yemene giderek Yemen Vilâyet Gazetesinde makaleler yazmış, sonra İstanbula dönüşünde (Tarik) ve (Ceridei Havadis) gazetelerinin başmuharrirliklerinde bulunmuştur. Nafia Meclisi Başkâtibi iken kalb durmasından ölerek Rumelihisarında Kayalar mezarlığına gömüldü.

(Meşahiri İslâm) adlı risaleleri üç cilt tutar. Müslümanlığın en meşhur adamlarından 52 zatın oldukça etraflı tercümei hallerini muhtevidir. Bu kitaptan başka 2 ciltlik (Yemen Tarihi) varsa da bunun basılı olup olmadığını bilmiyorum. (Medresei Fünun) adile türkçe ve arapça bir mecmua da neşretmiştir.

HASAN BÜZRÜK - Şeyh [Ölm. 1365] — İlkhanlar veya Celâyirler adlı Türk devletini kuran zattır. İlhanlılar devletinin Emirlerindendi. Bu devletin son hükümdarı Sultan Ebusaidin ölümünden sonra istiklâlini ilân ederek Bağdadı merkez edinmişti. Bu zatı Hasan Büzrük, yani Büyük diye Çobanoğullarından Hasan Küçük'ten ayırırlardı. Emir Çobanın kızı güzelliği ve zekâsile meşhur Bağdat Hatun önce bunun zevcesi iken Sultan Ebusait tarafından sevilerek zorla kocasından ayırtılmış ve zevceliğe alınmıştır.

HASAN ÂLİ EFENDİ [1824 - 1895] — Posta ve Telgraf Nazırlığında faydalı hizmetlerile tanınmış bir zattır. Trabzonun Görele Kasabasında doğmuştur. Oranın âlimlerinden Ömer Efendinin oğludur. Hususî hocalardan okumuş, kendi kendine çalışmaya devam ederek arapça ve farsçadan başka fransızca ve italyanca da öğrenmiştir. Kastamonuda küçük memurluklar yapmış, İzmir İdare

Hasan Âli Efendi

Meclisi Başkâtipliğinde, Âli Paşanın ve başka bir kaç Vezirin Divan Kâtipliklerinde, Hersek Tahrirat Müdürlüğünde, İstanbul Kavaim Komisyonu Başkâtipliğinde bulunmuştur. 1872 de Posta ve Telgraf Meclisi Reisliğine tayin edilmiş, sonra Başmüdürlük ve Nazır Muavinliği de yapmıştır. 1888 de Bâlâ rütbesile Telgraf Nazırlığına geçerek ölümüne kadar bu idarenin gelişmesi uğrunda değerli emekler harcamıştır.

Hasan Âli Efendi, Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücelin büyük babasıdır.

HASAN ÂLİ YÜCEL — Bk. Yücel.

HASAN BEDREDDİN [1870 - 1926] — Tanınmış değerli gazetecilerimizdendir. Giridin Kandiye şehrinde doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Leriyos Kaymakamı Bedrizade Rauf Beyin oğludur. Türkçeden başka farsça, arapça, eski ve yeni yunanca, fransızca, almanca, ingilizce ve italyanca bilirdi. Ölümüne kadar İstanbulda bir çok gazetelerde çalışmış, muhtelif gazetelerin yazı işleri müdürlüğünde de bulunmuştu. Matbuat âleminde (Beybaba) lâkabile sevilen ve sayılan bir sima idi. Günlük gazetelerde kendi imzasile, yahut Hasan Merzuk, Nakşı Nur vesaire gibi müstear imzalarla sayısız makaleler, tefrikalar, hikâyeler ve tercümeler neşretmiştir. Kitap şeklinde basılan eserlerinden bazısı şunlardır:

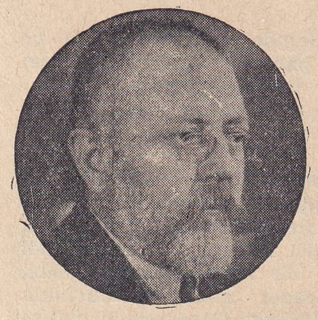

Hasan Bedreddin

Fransızcadan Türkçeye Kamusu Fransevî, İtalya Nedir? Cinlerle Muhabere yahut İspritizma, Fakirizm, Manyatizm, Bizans Tarihine Ait Bir Eser.

Tercüme ettiği romanlar arasında Hugo'nun (Sefiller) i, l'Abbé Prévos'nun Manon Lescaut isimli eserile almancadan Der Tunnel isimli bir roman da vardır.

HASAN ÇELEBİ, Aşçızade [Ölm. 1535] On altıncı asır başlarında tanınmış şairlerimizdendir. Gelibolu - da doğmuştur. Zamanının tahsilini görmüş, bilgili bir adam olarak şöhret bulmuştur. Manastırda Müderrislik, Bursada Kadılık etmiş, Kadılıktan azledildikten sonra tekaüt olarak Bursada ölmüştür. Gerek Lâtifî, gerek Aşık Çelebi tezkerelerinde bu zatı şuh ve zarif bir şair olarak övmektedirler.

Hasan Çelebi

HASAN FEHMİ EFENDİ, Akşehirli [1795 - 1880] — Abdülâziz zamanında iki defa Şeyhülislâmlık etmiş ve hayli eser yazmış din âlimlerimizdendir. Akşehirde doğmuştur. Ilgınlı Osman Efendinin oğludur. İstanbula gençliğinde gelerek medrese tahsilinde büyük bir zekâ ve muvaffakıyet göstermiş ve Abdülâzize hoca olmuştu. Abdülâzizin Mısır seyahatinde birlikte bulunmuştur. Şeyhülislâmlığı zamanında Müderrislere verdiği sözde durmadığı için ona "Kezzubi,, lâkabını takmışlardı. Abdülâziz tahttan indirilince onu da Medineye gönderdiler. Orada ölmüştür.

Arap edebiyatına dair (Riyazi Hakaniye) adlı esrile medrese derslerine ait (Risalei İmtihaniye), mantığa dair manzum bir eser olan (Ahkâmı Meriye) ve yine bu kabilden (Aziziye ve Şerhi) isimli kitapları basılmıştır. Basılmamış da bir hayli eserleri vardır.

HASAN FEHMİ PAŞA — Bk. Fehmi Paşa.

HASAN HÜSNÜ PAŞA [Ölm. 1897] — On dokuzuncu asrın ikinci yarısında şiirlerile ve arapça bazı eserlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Sehrapzade Hocaoğlu ailesine mensuptur. Ceddi Selâniğin Doyran Kasabasına mensup olmakla beraber kendisi, babasının Mısırda memur olmasından dolayı Mısırda doğmuş ve orada yetişmiştir. Önce Mısırda memurluklarda ve muharrirlikte bulunmuş, sonra İstanbula gelerek Cemiyeti Rüsumiyeye âza olmuştu. Eyüpte gömülüdür.

Hulâsai Medeniyeti İslâmiye, Semerat-ül-Hayat adlı eserleri ve şiir divanı vardır. Arapça olan bir kısım eserleri Mısırda basılmıştır.

HASAN HÜSNÜ PAŞA [1832 - 1903] — İkinci Abdülhamit devrinde on beş yıl kadar Bahriye Nazırlığında bulunmakla ve köhne İmparatorluğun gemilerile denizciliğini büsbütün çürütmekle tanılan Paşadır. İstanbulda doğdu. Bozçaadalı Patrona Hüseyin Paşanın oğludur. Deniz Okulundan 1848 de Birinci Mülâzim olarak çıktı. Gemi süvariliklerinde bulunmuş 1877 de Donanma Komutanlığı etmişti. Şûrayı Bahriye Reisi de olduktan sonra 1880 de Vezir rütbesile ve Rasim Paşanın yerine Bahriye Nazırı oldu. Bir aralık azledildiyse de sonra tekrar makamına geldi ve ölümüne kadar orada bulundu.

Hasan Hüsnü Paşa

Zamanında gemilerin çürüdüğü, denizciliğin gerilediği, kendisinin bir çok suiistimallerde bulunduğu meşhurdur. Eyüpteki türbesinde gömülüdür. Türbesinin yanında bir tekke ile bir kütüphane, Kadıköyünde ve Eyüpte birer cami yaptırmıştır.

HASAN, Komik - Kel [Ölm. 1929] — Elli yıl kadar halkı kahkahalarla güldürmüş meşhur bir sahne adamımızdır. Fakir bir ailenin çocuğu olup mahalle arasında yoğurt satarken tuhaf halleri, ölçülü ve sevimli sesile halkı etrafına toplarmış. Meşhur Abdi Efendiye çırak olduktan sonra tulûat denen yazısız oyunun nadir kabiliyetlerinden biri olduğu anlaşılmış ve Abdi E-

Komik Kel Hasan Efendi

fendi İkinci Abdülhamidin sarayına alındıktan sonra saçsızlığından dolayı halkın Kel dediği Hasan Efendi bir kumpanya teşkil ederek mevsimine göre İstanbulun muhtelif semtlerinde verdiği oyunlarla pek ziyade rağbet kazanmış ve epeyce servet sahibi olmuştu. Bir kaza neticesinde yassılanmış burnu, ince ve güzel sesile, son derecede tabiî ve becerikli hallerile ustasını dahi geçmişti. Kendi tertip ettiği Rüyada taaşşuk gibi piyeslerde bazan sahnede yalnız başına kalarak bir tiyatro halkını saatlerce meşgul etmeğe ve güldürmeğe muvaffak olurdu.

HASAN PAŞA, Beşiktaş Muhafızı [ölm. 1905] Çırağan Vak'asında Ali Suaviyi sopa ile öldürmesinden dolayı İkinci Abdülhamidin Müşirliğe kadar yükselttiği meşhur Beşiktaş Muhafızıdır. Erlikten yetişme, tahsil görmemiş, iri ve kuvvetli bir adamdı. Tarihçi Abdurrahman Şeref, Hasan Paşa hakkında: "Herkesin zannettiği gibi fena bir adam değildi. Oruç yiyenlerden, sarhoş olup nâra atanlardan eline geçirdiklerini döver, siyasî şerirlere de acımaz, fakat müzevvirlik ve hainlik yapmazdı. Dövdüğü adamlara da Allah ıslah etsin diye candan yürekten dua ederdi.,, diyor.

Hasan Paşa

Fakat bu Hasan Paşanın halk arasındaki şöhreti, Abdurrahman Şerefin fazla iyimser tarifine pek hak vermez. Kızıl Sultanın oturduğu semti yıllarca bir çoban köpeği sadakatile bekliyerek halkı yıldırdığı muhakkaktır.

HASAN PAŞA, Damat [1655 - 1713] — Üçüncü Ahmedin ilk Sadrazamıdır. Moralı olup Enderundan yetişmiş, Dördüncü Mehmet zamanında Silâhtar ve İkinci Süleymanın cülusunda Vezirlikle Mısır Valisi olmuştu. İkinci Süleymanın kızı Hatice Sultanla evlendi. Sakız Muhafızlığında adayı düşmana teslime mecbur kalarak Edirne sarayında hapsedilmiş ve Damat olduğu için ölümden kurtulmuştu. Sonra Azak Muhafızı oldu. Avusturya sulhu için Amcazade Hasan Paşa ile birlikte başarılı hizmetler gördü ve Üçüncü Ahmet tahta çıkınca kendisini Sadrazam yaptı. Bu makamda on bir ay kadar bulunmuş ve bazı Yeniçeri ayaklanmalarını bastırabilmişti. Azlinden sonra karısile birlikte İzmite gönderildi. Bir müddet sonra Hatice Sultanın İstanbula gelmesine müsaade edilmiş, Hasan Paşa Mısır, Trablus, Kütahya ve Rakka eyaletlerine tayin edilmiş ve son vazifesinde ölmüştür.

HASAN PAŞA, Kethüda - Cenaze [ölm. 1810] Üçüncü Selim zamanı Sadrazamlarındandır. Aslı Çerkezdir. Kazıkçı Hasan Paşanın kölesi iken Melek Mehmet Paşanın Kethüdası olmuş ve onun yerine Vezirlikle Vidin Muhafızlığına tayin edilmişti. O işte gösterdiği başarı üzerine kendisine Rusçuk sahrasında ve hasta iken Sadrazamlık verildi. Hastalığı beş aydan fazla, yani bütün Sadrazamlığı boyunca devam ettiğinden Kethüda lâkabının yerine bazıları Cenaze lâkabını takmışlardı. Nihayet ordu bozguna uğrayınca o da azledildi.

Vezirliği ve malı üç defa alınmış ve tekrar verilmişti. Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde bir çok Vezirler hakkında yapılan bu muamele idarenin ne kadar mânasız ve Padişahların ne derece kararsız olduğunu gösteren delillerdendir. Kethüda ve Cenaze Hasan Paşa epeyce zaman Girit Valiliğinde, Mora ve İnebahtı Muhafızlıklarında bulundu ve Yenişehirde öldü.

HASAN PAŞA, Seyyit [ölm. 1748] — Birinci Mahmudun Sadrazamlarındandır. Şarkî Karahisar civarında doğmuş, gençliğinde İstanbula gelerek Yeniçeriliğe girmiş ve muharebelerde bulunup Çorbacı ve Kul Kethüdası gibi Ocağın mühim işlerine tayin edilmişti. Belgrat fethinde ve başka muharebelerde cesareti ve yararlığı görüldü. 1743 te Sadrazam oldu. Üç yıl kadar bu makamda kalmıştır. Azlinden sonra İçele gönderildi. Diyarbakırda Vali iken ölmüştür.

İstanbulda Bayezit civarında cami, sebil, han, çeşme ve mektep yaptırmıştı ki hâlâ o mahalle Hasanpaşa adile anılır.

HASAN PAŞA, Tiryaki — Bk. Tiryaki Hasan Paşa.

HASAN PAŞA, Uhrili [ölm. 1622] — İkinci Osmanın Sadrazamlarındandır. Uhrili bir Sipahinin oğludur. Saray bahçıvanlığından yetişerek Bostancıbaşı, sonra Yeniçeri Ağası olmuştu. 1620 de Sadrazamlığa geçti. Beş ay kadar sonra Hotin seferinde iken Karakaş Mehmet Paşaya imdada gitmediği için azledildi.

İkinci Vezir iken çıkan ve İkinci Osmanın da öldürülmesile neticelenen Yeniçeri isyanında öldürülmüştür. Beşiktaşta Yahyaefendi dergâhında gömülüdür. Ehemmiyetli iş görmemiş, memleketinde bazı hayrat yaptırmıştı.

HASAN PAŞA, Yemişçi [ölm. 1603] — Üçüncü Mehmet zamanı Sadrazamlarındandır. Arnavutluktan saraya gelerek Zülüflü Baltacı, sonra Çeşnigirbaşı olmuştu. Yemişçi lâkabı bu eski vazifesinden ileri gelir. İki defa Yeniçeri Ağalığında bulunduktan sonra Belgrada Vezirlikle gönderilmiş, sonra Kubbenişin, 1600 de Sadaret Kaymakamı ve ertesi yıl Sadrazam olmuştur.

Macaristana muharebe için gittiyse de muvaffak olamadı. Asker kendisini uğursuz sayardı. İstanbula döndüğü zaman Sipahiler konağını basıp onu öldüreceklerdi. Yeniçerilere sığınarak Sipahi isyanını bastırdı ve bu muvaffakıyetinden şımararak kötü işlere girişti. Tırnakçı Hasan Paşayı, garazı yüzünden öldürttü. Saatçi Hasan Paşayı sürdü. Cığalazade Sinan Paşayı da öldürmeğe teşebbüs etti. Halktan (Tüccar akçesi) adile, ulemadan da (Berat resmi) diye vergiler almaya kalkıştı. Bu hallerden dolayı Üçüncü Murat kendisini azledince bu sefer, Ocak azılıları tekrar yerine getirilmesini istediler. Bunun üzerine Padişah Sütlücedeki konağına Bostancıbaşıyı gönderip onu öldürttü.

HASAN RAMİ PAŞA [1842 - 1923] — İkinci Abdülhamit zamanında Filo Komutanlığında ve Bahriye Nazırlığında bulunmuş Amirallerdendir. Mora eşrafından Ferhat Efendinin oğludur. Deniz Mektebinden mühendis subay çıktıktan sonra kaptanlıklarda ve zırhlı süvariliklerinde bulundu. 1897 de Akdeniz Filo Komutanı idi. Sonra Bahriye Nazırı oldu. 1908 İnkılâbından sonra rütbesi alınıp sürülen Pa-

Hasan Rami Paşa

şalardandır. Hasan Hüsnü Paşa gibi fena bir şöhreti olmasından ve adının verdiği kolaylıktan dolayı ona Haramî Paşa derlerdi. Bir aralık İngiltere manevralarını görmeğe gitmiş, dönüşünde (Manevrei Bahrî) adlı bir risale yazmıştı.

HASAN RIZA, Ressam [Ölm. 1912] — Tanınmış değerli ressamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Askerî Rüştiye ve İdadide okuduktan sonra Bahriye Mektebine girmiş ve deniz Mülâzimievveli (Üsteğmen) olarak çıkmıştır. 1876 Rus harbinde mektebin son sınıfında iken gönüllü olarak muharebeye iştirak ettiği sırada tanıştığı İtalyalı ihtiyar bir gazete ressamının tesirile resme merak etmiş ve subay olduktan sonra İkinci Abdülhamit zamanında Avrupaya gitmek yasak olduğu için kaçmaya mecbur olmuştur. Bir zaman İtalyanın muhtelif şehirlerinde resme çalışmış, bir müddet de Mısırda yaşadıktan sonra Türkiyeye dönmüştü. Edirne Sanayi Mektebi Müdürü sıfatile hayli zaman çalıştı. Balkan Harbinde Bulgarların Edirneyi işgalleri sırasında şehit oldu.

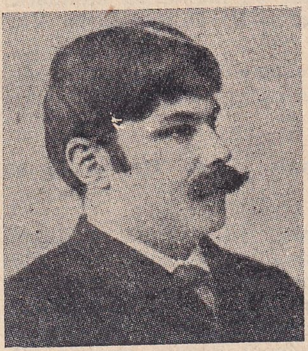

Ressam Hasan Rıza

Millet ve memleket uğrunda pek heyecanlı, yüksek ruhlu bir sanatkâr olarak tanınmıştır. (Osmanlı Ressamlar Cemiyeti) mecmuasında değerli tabloları ve etüdleri neşredilmişti. Denizcilik müzesinde "Fatih Okmeydanından Halice Donanmasını İndirirken,, adlı tablosile başka resimleri vardır.

HASAN SAKA — Bk. Saka.

HASİP PAŞA, Mehmet [Ölm. 1870] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında bir çok defa Evkaf ve Maliye Nazırlıklarında bulunmuş, zenginliğile ve fazla evlât ve torun sahibi olmakla tanınmış, Üsküdarın bir mahallesine de adını bırakmış Vezirlerdendir. Mehmet Emin Efendi isimli bir zatın oğludur. İstanbulda doğmuştur. Darphane Kalemlerinden yetişmiş, Topçular Kâtibi, sonra Bağdat Kapı Kethüdası olmuştu. Beş defa Evkaf, iki kere Maliye, üç defa da Hazinei Hassa Nazırlıklarında bulunmuştur. Selânik ve Cidde Valiliklerine de tayin edildi. Öldüğü yıl Şeyhülharem olmuştu. Üsküdarda Selimiye camii bahçesinde gömülüdür.

HAŞİM, Ahmet — Bk. Ahmet Haşim.

HAŞİM BEY, Yenişehirli [1860 - 1920] — Edebiyatımızda Muallim Naci devrinin tanınmış şairlerindendir. Yenişehir Fenerde doğdu. Oranın eşrafından Abdülkadir Efendinin oğludur. Ailesile İstanbula göçerek Babıali Kalemlerine ve Sanayii Nefiseye devam etmiştir. Sanayii Nefise resim şubesinden mezun olmuştur. Ressam olduğu gibi eski yazının çeşitlerini bilen bir hattat ve ayni zamanda musikiye mensuptu. Jandarma Dairesinde ve Harbiye Mektebinde Başkâtiplik etmiş, emekliye ayrıldıktan sonra (Medreset-ül-Hattatin) adile açılan müessesede yazı tarihi okutmuştu. Muallim Nacinin edebî reisliği altındaki (Tercümanı Hakikat) te bir çok manzumeler neşretmiştir. (Şahap) ve (Mülhemat) adlı iki küçük şiir mecmuası basılmıştır. Yazı tarihine ait bir eser de yazmışsa da bunu bitirememiş ve bastıramamıştır.

HAŞMET EFENDİ [Ölm. 1768] — On sekizinci asır ortalarında şiirleri ve tuhaf fıkralarile tanınmış şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Sudurdan Abbas Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, Müderris olmuş ve Sadrazam Koca Ragıp Paşanın teveccühünü kazanarak onun nedimliğinde bulunmuştur. Gerek Koca Ragıp Paşa ile, gerek Zübeyde Fitnat Hanımla nükteleri ve lâtifeleri söylenir. Haşmet ötekini, berikini hicvettiği için 1761 de şair Nevres Efendi ile birlikte önce Bursaya, sonra Rodosa gönderildi ve orada öldü.

78 sayfalık divanı ile 20 sayfalık (İntisab-ül-Mülûk) adlı risalesi bir arada ve 1841 de basılmıştır. (Sened-üş-Şuara) ismile şiirin ve şairlerin derece ve değerlerini anlatan bir mensur eseri de vardır. Haşmet Efendinin dili hakkında bir fikir vermek üzere bir beytini kaydediyoruz:

Fırsat bulunur dâmeni canan ele girmez.
Canan bulunur kûşei imkân ele girmez.

HATEMÎ Bey, İbrahim [Ölm. 1692] — On yedinci asırda zarif ve ince şiirlerile tanınmış şairlerimizdendir. Edirne veya Burgazda doğmuştur. Burgazda camii bulunan Sancak Beyi Mehmet Beyin torunlarından Divane Mahmut Çelebinin oğludur. Önce Sipahi iken ve İkinci Selimin sarayında bulunurken sonra şairliğe ve kalenderliğe vurarak seyahatlere çıktığı kaydedilmektedir. Şiirde önce Matemî mahlâsını kullanırken, sonra (Hatemî) adını almış ve böylece tanınmıştır.

Tiz reftar olanın pâyine damen dolaşır
İrişir menzili maksuduna âheste giden.

beyti bir mesel gibi hatırlarda kalmıştır. İbrahim Hateminin şu beyti de ne kadar zarif bir şair olduğunu gösterir:

Şivesinden duramaz bir dem ayak üstüne yar
Taze şahın yine kenduye olur meyvesi bar.

HATEMÎ, Mustafa Paşa, Caferpaşazade [Ölm. 1578] — On altıncı asırda şairlikle tanınmış ve Beylerbeyiliğinde bulunmuş kalem ve devlet adamlarımızdandır. Babası Valiliklerde bulunmuş ve güzel yazılarile de tanınmış olan Cafer Paşadır. Asıl adı Mustafa olan şair, şiirde Hatmî mahlâsını kullandığı için daha ziyade mahlâsile tanılır. 1564 te Maraş Beylerbeyi olmuş ve uzun zaman oralarda kalmıştır. Aşık Çelebi Tezkeresinde şiirlerinden örnek olarak verilen beyitlerden bir tanesini alıyorum:

Şarabı aşkı içtim kâse kâse
Ne ben kandım, ne ol şerbet tükendi

HAYALÎ MEHMET BEY [Ölm. 1556] — On altıncı asrın ilk yarısında şiirlerile ve Kanunî Sultan Süleymana nedim olmakla tanınmış şairlerimizdendir. Vardar Yenicesinde doğmuştur. Gençliğinde İstanbula gelmiş, şairlikle tanılarak önce İskender Çelebiye, sonra Sadrazam İbrahim Paşaya intisap etmiş ve onun vasıtasile Kanunî Sultan Süleyman tarafından tanılarak takdir edilmiş ve Padişaha Musahip ve nedim olmuştur. Hiç evlenmemiş olduğu için ona (Bekâr Memi) derlermiş. Pek mahcup ve terbiyeli bir adammış. Zamanının Sultanından gördüğü büyük iltifata rağmen dervişçe yaşamıştır. Kirişhane civarında Ahmetpaşa Hanına yakın bir yerde yaptırdığı çeşmenin yanında gömülüdür. Mürettep divanı ile Leylâ ve Mecnun adında bir manzumesi vardır. O zamanın tanınmış şairlerinden Arşî onun ölümüne:

Sözü dilde, Hayali gözde kaldı.

mısraını söylemiştir ki Arap harflerinde muteber olan (ebced hesabile 964 tutar ve bu da Hayalînin ölüm tarihi olan 1556 yılının Hicrî karşılığıdır. Hayalînin :

O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler.

mısraı bir mesel halinde hatırlarda kalan sözlerdendir.

HAYDAR BEY, Ali [1836 - 1913] — Bazı edebî eserlerile tanınmış eski Babıali erkânındandır. Bağdat Valisi Necip Paşanın torunu ve Posta Nazırı Sağır Ahmet Şükrü Beyin oğludur. Mihalıçta doğdu. İlk tahsilden sonra Babıali Kalemlerine girmiş ve o zamanın âdetine göre tahsilini orada ilerletmiştir. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa amcasıdır. Şûrayı Devlette, muhtelif mahkeme âzalıklarında, Rüsumat âzalığında bulundu. Babıali Evrak Müdürü iken Yeniköydeki yalısında ölerek Eyübe gömülmüştür. (Beyanı Hakikat) adlı mensur bir eseri (Sergüzeşti Perviz) isimli bir piyesi ve (Rüya Oyunu) adlı komedisi basılmıştır. Haydar Beyin şu beyti meşhur olmuştur:

Ali Haydar Bey

İlâhi büyüksün, büyüksün, büyük,
Büyüklük yanında kalır pek küçük.

Buradaki malûmat Mahmut Kemal İnal'in eserinden hulâsa olarak alınmıştır.

HAYDAR BEY, Bestekâr [1846 - 1904] — Memleketimizde ilk defa operet yapan sanatkârlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Pek gençken Saray Mızıkasına girmiş, orada zabit olarak Binbaşılığa kadar yükselmişti. İyi keman çalar ve Avrupa musiki usullerile meşgul olurdu. Meşhur Ermeni bestekâr Çuhacıyan ile bu zat, bizde musikiyi ilk defa sahneye tatbik edenlerdendir. Haydar Bey, Ahmet Midhat Efendinin (Çengi) piyesini bestelemişti. Başka operetleri, (Muhacir) ve (Macaristan) marşları vardır. Binbaşılıktan emekliye ayrıldıktan sonra ölümünde Üsküdarda Selimiye tekkesi karşısına gömülmüştür.

Haydar Bey

HAYDAR PAŞA — İstanbulun Anadolu yakasındaki meşhur semtine adını bırakmış olan bir zattır. On sekizinci asır sonlarına doğru yaşamıştır. Üçüncü Selim devri Paşalarındandır. Önce kışla, sonra hastane olan binayı o yaptırdığı için Haydarpaşa adı şimdi Anadolu demiryolunun durağı olan semte ve son asırda bir şehir haline gelen mahalleye isim olarak kalmıştır.

HAYDAR RİFAT [1877 - 1942] — Avukat, muharrir ve mütercim olarak tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu ve İstanbulda öldü. Mülkiye Müfettişi Mehmet Rifat Beyin oğludur. Darüşşafakadan, Yüksek Ticaret Mektebile Hukuktan çıkmıştır. Avukatlıkta hayli mühim davaları deruhte etmek suretile şöhret ve muvaffakıyet kazanmıştı. Bazı mektep ve müesseselerde dersler de vermiştir. Hukuka ait başlıca eserleri: (Aynî Haklar, Borçlar Kanunu Şerhi, Miras Meseleleri) adlarını taşır. Ömrünün son yıllarında tamamile tercüme ile meşgul olmuş ve başlı başına bir kütüphane meydana getirecek bollukta eserler tercüme ve neşretmiştir ki bazıları şunlardır: Tolstoy'dan (Başü Badelmevt), A. Daudet'den (Safo), André Morua'dan (İklimler), Emile Ludvig'den (Bismark), (Mussolini), (Temmuz 1914), (Versay), Karl Marks'tan (Sermaye), ve muhtelif müelliflerden (Tarih Felsefesi), (Bolşevik Âlemi), (Duman), (İlk Aşk), (Lenin'in Hayatı), (Mevut Toprak), (Stalin) vesaire...

Haydar Rifat

HAYRET EFENDİ, Hoca - Adanalı [ölm. 1912] Edebiyatımızda Muallim Naci devrine ve mesleğine mensup şairlerin değerlilerinden biridir. Tam adı Mehmet Bahaeddin Hayret'tir. Adanada doğmuş, memleketinde ve İstanbulda okuyarak iyi arapça ve farsça öğrenmiştir. Zamanında dil bilgileri bakımından âlim olarak tanınmıştı. Lâübali fakat dürüst mizacile, sözünü sakınmamakla ve kızdığı zaman kuvvetli hicviyeler söylemekle de maruftu. İstanbulun muhtelif mekteplerinde dil ve edebiyat okutmuş, Maarif Meclisinde de âza olarak bulunmuştu. Merkezefendi mezarlığında gömülüdür.

Türkçe, arapça ve farsça şiirleri vardır. Çoğu basılmamış olan yazılarından Sûki Ukkâz, Şehrâyin adlı risalelerile bazı arapça manzumeleri basılıdır.

HAYREDDİN PAŞA, Doktor [ölm. 1912] — Mesleğine ait eserler bırakmış değerli hekimlerimizdendir. Sakızda doğdu. Oranın eşrafından Mollazade Seyyit Mustafa Efendinin oğludur. 1872 de Askerî Tıbbiyeden hekim olarak çıkmış, cerrahî hastalıklar muallim muavini olmuştu. Müsabaka ile Parise tahsile gönderildi. Oradan dönüşte 1875 te Şumnuya memur edilmiş ve Rus harbinde Operatör sıfatile çalışmıştır. Sonra Askerî ve Mülkî Tıbbiyelerde cerrahî muallimi olmuş, bir aralık Yıldız Hastanesi Operatörlüğüne tayin edilmiş ve 1888 den itibaren Meclisi Tıbbiyei Mülkiye ve Hıfzıssıhhai Umumiye âzalıklarında bulunmuştur. Yunan muharebesindeki hizmetleri üzerine Liva (General), 1902 de Ferik olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra emekliye ayrılarak Fahrî muallim unvanını almıştı. Eyüpte gömülüdür.

Doktor Hayreddin Paşa

Ameliyatı Cerrahiye, Emrazı Hariciye adlı iki tercümesi, İmdadı Musabin adlı bir risalesi, ve Darüşşafaka için yazılmış muhtasar bir kimya kitabı vardır.

HAYREDDİN PAŞA, Tunuslu [Ölm. 1890] — İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Aslı Çerkezdir.

Hayreddin Paşa

Küçükken Tunusa götürülerek Tunus Valisi Mehmet Sadık Paşa tarafından köle olarak satın alınmıştı. Sadık Paşa tarafından tahsil ettirilerek Avrupaya gönderilmiş, orada askerlik öğrenmiştir. Dönüşte Tunusta askerlik etmiş ve ilerliyerek İdare Meclisi Reisliğine tayin olunmuştu. Sonra İstanbula gelmiş, Ferik rütbesi Vezirliğe çevrilerek 1878 de Sadrazam olmuştur. Bu makamda sekiz ay kadar bulunduktan sonra azledilmişti. Bir kaç yabancı dil bilen, malûmatlı bir adam olarak tanılırdı. (Ekvam-üs-Siyer) adlı kitap Hayreddin Paşaya izafe edilirse de onun olmayıp yine Tunus ümerasından Hasan Paşanındır.

Tunuslu Hayreddin Paşa doğru özlü, doğru sözlü bir adam olarak tanınmıştır. Eyüpte gömülüdür.

HAYRİ BEY [Ölm. 1890] — On dokuzundu asrın ikinci yarısında tanınmış şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuş, Enderunda tahsil etmiş, Rüsumat Eminliğinde muavin olmuştu. Mesneviyi manzum olarak tercümeye başlamıştı. (Guvahi Dil) adlı bir şiir mecmuasile (Levhai Kavaidi Farisiye) adlı risalesi ve ebced hesabı üzerine has isimleri muhtevi (Kütük) adlı mecmuası ve (Hayr-ül-Lûgat) adlı küçük bir lûgati basılmıştır. Ölümünde İsmail Safanın söylediği kıta hem zarafeti, hem de bu zatı iyi anlatması dolayısile kayda değer:

Mesneviyi çalışıp tercümeye Hayri Bey
Dinle neyden dedi, çok geçmedi çaldı düdüğü
Şeceri ömrü hazan-berzedei meşk oldu
Yadigârı olarak âleme kaldı Kütüğü

HAYRİ EFENDİ, Mustafa [1867 - 1921] — Osmanlı İmparatorluğunun son Nazır ve Şeyhülislamlarındandır. Ürgüpte doğmuştur. Trablusta Evkaf Müdürlüğü yapmış olan Abdullah Avni Efendinin oğludur. Memleketinde ve İstanbulda medrese derslerini okuyarak icazet almış ve İstanbul Hukukundan da mezun olarak Anadolu ve Rumelinin muhtelif şehirlerinde Adliye memurluklarile dolaşmıştır. 1908 den önce Selânik Ceza Reisi idi. Orada İttihat ve Terakki Cemiyetine girmiş, inkılâpçılarla tanışmıştı. Bundan dolayı Niğde Mebusu olarak İstanbula geldi ve 1910 da Evkaf Nazırı oldu. Bu Nazırlıkta dört defa ve bir aralık Adliye Nazırlığı ile Şûrayı Devlet Reisliğinde de bulundu. 1914 te Şeyhülislâm olmuştur.

Hayri Efendi

Evkaf Nazırlığında hayli faaliyetler göstermiş, Vakıf hanları onun zamanında yapılmış, İslâm Eserleri Müzesi de onun Nazırlığı sırasında açılmıştı. Çalışkan, verimli bir zattı. Medreseleri ıslah etmek için de boş yere emek harcamıştı. Kayseri Millet Vekili ve Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü bu zatın oğludur.

HAYRULLAH EFENDİ [Ölm. 1866] — Tarihçi, hekim ve Elçi olarak tanınmış fikir adamlarımızdandır. Hekimbaşı Abdülhak Mollanın oğludur.

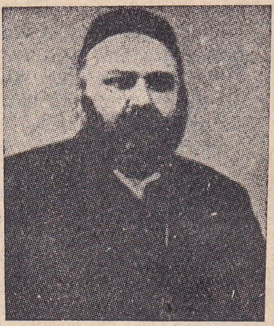

Hayrullah Efendi

İstanbulda doğdu. Babası ve amcası gibi Tıbbiyede okuyarak hekim olmuş, medrese bilgilerini tahsil etmişti. 1848 de sarığı çıkararak mülkiye işlerine girmiş, Maarif Meclisine âza, iki yıl sonra Mekâtibi Umumîye Nazırı olmuştu. 1857 de Maarif Müsteşarı, bir yıl sonra Nazır vekili ve Tıbbiye Nazırı oldu. Üç sene sonra Altıncı Daire Reisliğine, 1864 te Meclisi Vâlâ Âzalığına tayin edildi ve ayni yıl içinde Tahran Elçiliğine tayin edilerek iki yıl sonra orada öldü. Hayrullah Efendinin 18 cildi basılmış bir Osmanlı tarihi vardır. (Beyti Dehkan) adile tercüme ettiği bir eseri basılmamıştır. Bir de (Makalâtı Tıbbiye) isimli eseri vardır ki o zaman hekimliği fransızca tahsil eden talebenin bazı tıbbî bahisleri türkçe okuyabilmeleri maksadile kaleme almıştı. 1847 de açılan (Encümeni Daniş) e Hayrullah Efendi İkinci Reis tayin edilmişti. Az olmakla beraber zarif ve özlü şiirler de yazmıştır. Hayrullah Efendi büyük şairimiz Abdülhak Hâmidin babasıdır.

HAYRULLAH EFENDİ, Hâfız Hasan [1834 - 1898] — Abdülâziz zamanı Şeyhülislâmlarındandır. İstanbulda doğdu. Tersane Yoklamacılarından Hamdullah Efendinin oğludur. Hâfız olmuş ve sesinin güzelliğile Abdülmecit zamanında saraya çatarak Sultanın imamlığına getirilmişti. Abdülâziz zamanında Başimam oldu ve onun Mısır ve Avrupa seyahatlerinde birlikte bulundu. O zamanki ilmiye sınıfının rütbelerini alarak nihayet iki defa Şeyhülislâm oldu. Abdülâziz onun Şeyhülislâmlığı zamanında ve onun fetvasile tahttan indirilmiştir. Fakat bu yüzden önce Medineye, sonra Taife sürüldü, ve orada öldü.

HÂZIM KÖRMÜKÇÜ, Aktör [1898 - 1944] — Değerli ve sevilmiş sahne sanatkârlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Babası sarayda solfej ve flüt hocalığı yapan bir sanatkârdı. Hâzım, küçük yaşlarında musiki ile ülfet etmiş, ut, keman öğrenmiş, Karagöz oynatmak suretile sanat kabiliyetini göstermeğe başlamıştı. 1917 de İstanbul Şehir Tiyatrosu Darülbedayi adını taşırken oraya intisap etti ve ölümüne kadar sahnede çalışarak her sınıf halk tarafından çok sevilen bir sanatkâr olarak ta-

Hâzım Körmükçü

nındı. Müstesna tiyatro mizacile her sahada muvaffak olmakla beraber bilhassa komedi sahasında ve her türlü taklitli rollerde eşsizdi. "Bir Kavuk Devrildi, Aynaroz Kadısı, Mum Söndü, Fermanlı Deli,, gibi vodvillerde, Müsahipzade Celâlin bütün eserlerile Schiller'in "Hile İle Sevgi,, piyesindeki Kemancı Müller gibi yabancı eserlerde temsil ettiği roller, onları görenlerin unutamıyacağı derecede muvaffakıyetlidir.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ [ölm. 1678] On yedinci asırda tarihe ve hekimliğe ait eserleri ve çeşitli bilgilerile tanınmış âlimlerimizdendir. İstanköy adasında doğmuş, memleketinde ve İstanbulda okumuş, önceleri devlet işlerine girmişse de sonra ayrılarak ders okutmakla ve kitap yazmakla meşgul olmuştur. Dördüncü Mehmet zamanında On Dördüncü Louis tarafından İstanbula gönderilen Antoint Glandi adlı bir Fransızın bu zatla tanışarak eserinde ondan bahsettiğini Bursalı Tahir kaydetmektedir.

"Tenkih-üt-Tevarih,, adlı muhtasar bir umumî tarihi, "Tarihi Devleti Rumiye,,, "Muhtasar Tarih,, isimli tarihî eserleri, "Lisan-ül-Etibba fi Lûgat-ül-Edviye,, adlı hekimliğe ait bir lûgati ve muhtelif mevzulara dair başka eserleri vardır. Yazma olan bu eserlerin nüshaları İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır.

HİLMİ, Ahmet [ölm. 1878] — Tarihe ait eserlerile ve ilk Osmanlı Meclisinde Millet Vekili olmakla tanılan fikir adamlarımızdandır. Üsküdarda doğmuştur. Bir kaç dil bilmekle ve tarihçi olmakla maruftur. Hariciye Tercüme Odasında ve bir aralık İran Elçiliğinde bulunmuş ve 1876 da ilk İstanbul Meclisine İstanbul Millet Vekili seçilmişti. İngilizceden türkçeye bazı ilâvelerle çevirdiği altı ciltlik bir umumî tarihi vardır. Bu eserin iki ciltlik bir muhtasarını "Muhtasar Umumî Tarih,, adile bastırmıştır. Ahmet Hilmi Efendinin "Tarihi Hint,, adlı bir kitabı da vardır ki eski Hint dilinde yazılmış bir kitabın tercümesidir. Ekonomiye ait "İlmi Tedviri Servet,, isimli kitabı 1869 da basılmıştır.. Karacaahmette gömülüdür.

HİLMİ EFENDİ, Hasan - Kıbrıs Müftüsü [1782-1847] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış âlim ve şairlerdendir. Kıbrısta doğmuş, orada tahsil etmiş, Müderris ve yine orada Müftü olmuştur. İkinci Mahmut bu zatın şiirlerinden hoşlanmış olacak ki kendisini İstanbula getirtmiş ve ona "Reis-üş-Şuara,, ve "Sulttan-üş-Şuara,, unvanını vermişti. Türkçe, farsça ve arapça şiirleri vardır. Fatin tezkeresindeki gazelinin ilk beytini alıyorum:

Şem'i dil âteşi aşkıyla fitil aldı çü mum,
Göricek semti Fenerde bu gece bir büti Rum.

HİLMİ, Şehbenderzade Ahmet [ölm. 1913] — Tarihe, felsefe ve sosyolojiye ait eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. 1908 İnkılâbından önce İkinci Abdülhamit zamanında Fizan'a sürülmüş ve İnkılâp üzerine İstanbula dönünce çalışkan bir yazıcı olarak az zamanda şöhret kazanmıştı. "İttihadı İslâm,, isimli bir gazete çıkardı. İkdam ve Tasviri Efkâr gazetelerinde siyasî ve felsefî makaleler yazdı. Haftalık (Hikmet) adlı mecmuasında İslâm tasavvufuna ait makaleler neşretti. Bir taraftan da kitaplar ve risaleler yazıyor, tarihe ve felsefeye ait konferanslar veriyordu. Genç denecek çağda öldüğü halde kırk kadar kitap ve risale yazmıştır ki bunların bir kısmı tamamlanmamıştı. Başlıcasını kaydediyoruz:

"Tarihi İslâm, Sünusîler, Âmakı Hayal, Öksüz Turgut, Akvamı Cihan, Bir Fedakârın Ölümü, Beşeriyetin Fahrı Ebedîsi, İlmi Ahvali Ruh, Yeni Mantık, İlmi Tevhit, Rehberi Siyaset, Müslümanlar Dinleyiniz!, Bektaşiler, Farmasonlar...,, vesaire. Şehbenderzade Hilmi Fatih camii bahçesinde gömülüdür.

HİLMİ, Tunalı [1863 - 1928] — Milliyetçi ve halkçı olarak tanınmış muharrirlerimizdendir. Eskicuma'da doğmuştur.

Tunalı Hilmi

İkinci Abdülhamit zamanında Tıbbiyenin son sınıfında iken Avrupaya kaçmış ve 1908 İnkılâbından sonra Türkiyeye dönmüştü. Muhtelif yerlerde Kaymakamlıklarda bulunduktan sonra İstanbul Meclisine Mebus seçilmiş ve Büyük Millet Meclisinin birinci devresine Zonguldak Millet Vekili olarak iltihak etmişti. İkinci devre ile üçüncü devre başında da Zonguldak Millet Vekili idi. Bu devrenin ilk yılı tatilinde veremden öldü.

Muhtelif gazete ve mecmualarda yazıları neşredilmiştir. Türkçülüğün ve öz türkçenin ateşli taraftarlarındandı.

HİSAR, Abdülhak Şinasi [Doğ. 1888] — Tanınmış ediplerimizdendir. Rumelihisarında doğdu. Memleketimizin ilk edebî mecmualarından biri olan "Hazinei Evrak,, ın müessisi ve hikâye, tenkit sahalarında bir hayli neşriyatı olan Mahmut Celâleddin Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinde okuduktan ve Pariste (Ecole Libre des Sciences Politiques) de tahsil ettikten sonra memlekete dönünce hususî teşebbüslerle meşgul olmuş ve bazı şirketlerde çalışmıştır. 1920 de neşretmeğe başladığı yazıları hece vezninde manzumeler ve tenkit denemeleri idi. Sonraları "İleri,, ve "Milliyet,, gazetelerinde haftalık tenkit makaleleri neşretti. Daha sonraları da Balkan Birliği Cemiyeti ve Balkan Antantı İktisadî Konseyinin Türk Seksiyonu Umumî Kâtipliğinde bulunması sıfatile Balkan merkezlerindeki toplantılara iştirak ederek seyahat intibalarını yazmıştır. "Varlık,, gibi bazı mecmua ve gazetelerde intişar etmiş bir çok yazıları varsa da bunlar henüz kitap halinde toplanmamıştır.

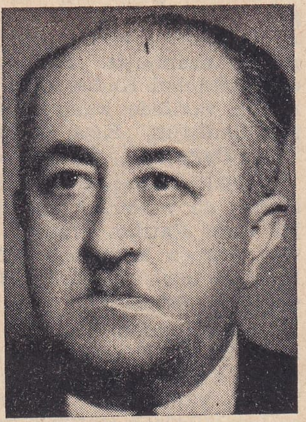

Abdülhak Şinasi Hisar

Şimdilik basılmış olan üç kitabı "Boğaziçi Mehtapları,,, "Çamlıcadaki Eniştemiz,, (hikâye) ve "Fahim Bey ve Biz,, dir. Bu hikâyenin intişarı matbuatımızda benzeri az bir alâka uyandırmış ve intişarından az sonra tertip edilen Cümhuriyet Halk Partisi roman mükâfatı için yapılan intihapta Fahim Bey ve Biz,, üçüncü eser olarak seçilmişti.

HIZIRAĞAZADE SAİT BEY [ölm. 1836] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış şairlerimiz-

dendir. Birinci Abdülhamidin Musahiplerinden Caferağazade Mehmet Arif Ağanın oğludur. İstanbulda doğmuş, Enderunda tahsil etmiştir. Sarayın Kiler Ağaları arasına girdikten sonra Hocagânlık denen mesleğe alınmıştır. 1830 da Serasker Hüsrev Paşa ile Sofyadaki Sipahi Alayları Müdürlüğünde, bir yıl sonra da Ağa Hüseyin Paşanın maiyetinde Anadolu Alaylarının idare işlerinde bulunmuştur. Bir aralık da Akdağ madeninin keşif ve muayenesine memur edilmişti.

Enderun tarihini yazan Atâ Bey, Sait Beyin sarayda iken arkadaşlarına arapça ve farsça okuttuğunu ve sesi güzel olduğundan bir zaman Rikâbı Hümayun Çavuşları ve Hassa Müezzinleri arasında bulunduğunu anlatıyor. Hayli şişman, ruhu hafif, mizacı zarif, neşeli bulunduğunu da ilâve ediyor. Şiirlerini muhtevi 36 sayfalık küçük divanı 1841 de kitap halinde basıldığı gibi (Atâ Tarihi) nin beşinci cildinde de vardır.

Sebzi hatı ruhunla eğlenirim
Hızırağazadeyim yeşillenirim.

beyti meşhurdur.

Mey sunarken naz ile baktıydı, farketmem henüz
Çeşmi sakiden mi oldum, yoksa sahbadan mı mest?

gibi zarif ve nükteli sözleri vardır.

HIZIR BEY [Ölm. 1458] — On beşinci asrın ilk yarısında ve Fatih zamanında pek meşhur olmuş bir âlimimizdir. Sivrihisarda doğmuştur. Nasreddin Hocanın kızının oğlu olduğu rivayet edilen Sivrihisar Kadısı Molla Celâleddinin oğludur. Memleketinde babasından ve başka hocalardan okumuş ve çok zeki bir adam olduğu için arapça, farsça ile din bilgilerini ve zamanının ilimlerini mükemmel surette elde etmiştir. Önce memleketinde Kadı oldu. Sonra Bursada Müderris olmuştur. Asker kıyafetinde gezen yiğit bir Sipahi olduğu halde bir gün Fatihin huzurunda allâmelik taslayan bir Arabı zekâsile ve bilgisile yenmiş ve Padişahın sevgisini kazanmıştı. İstanbul alındıktan sonra ilk defa İstanbul Kadısı olan Hızır Beydir ve altı sene bu vazifede kalarak ölümünde Vefa civarında gömülmüştür. Kısa boylu olduğu için kendisine "İlim Dağarcığı" derlermiş.

Türkçe, arapça ve farsça düzgün ve kuvvetli şiirleri de vardır. Arapçadan farsçaya Matali adlı bir eseri Fatihin arzusile tercüme etmiş ve muhtelif arapça kasideler söylemiştir. Türkçede ebced hesabile tarih söylemeği Hızır Beyin icat etmiş olduğu rivayet edilir.

Eserlerinden "Kasidei Nuniye,, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi tarafından türkçeye çevrilip şerhiyle birlikte neşrolunmuştur. Hacıkadın camiini bu zat yaptırmıştır. Sonraları Hacı Kadın namile anılan Mihrişah Hatun o semte çifte hamam yaptırdığı için o mahalle Hacıkadın namını almıştır.

HIZIRŞAH BEY [Ölm. 1410] — Saruhanoğulları hükûmetinin son Beyidir. Saruhan Beyin torunu ve İshak Beyin oğludur. Babasının 1388 de ölümü üzerine yerine geçmişti. Yıldırım Bayezit tarafından hükûmeti alınmış, Timurlengin Bayezidi yenmesi üzerine memleketi kendine geri verilmişti. Hızırşah Bey Çelebi Mehmede karşı İsa Çelebiye yardım ettiği için Çelebi Sultan Mehmedin askerleri tarafından hamamda yakalanıp öldürülmüştür.

HOCA SADEDDİN EFENDİ [1536 - 1599] — "Tac-üt-Tevarih,, adlı eserile ve Üçüncü Mehmet zamanında nüfuzlu bir Şeyhülislâm olmakla meşhur âlimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Yavuz Selimin meşhur nedimi Hasan Canın oğludur. Ebüssuut Efendiden ve başka âlimlerden okumuş, Müderris olmuş, Kanunî Süleyman zamanında, 1563 te Manisada Vali bulunan Üçüncü Murada hoca tayin edilmişti. İkinci Selimden sonra Üçüncü Murat 1574 te tahta çıkınca Sadeddin Efendi Padişah hocası sıfatile büyük bir nüfuz kazandı. 1595 te Üçüncü Mehmet saltanata geçmiş ve Sadeddin Efendinin saraydaki nüfuzu devam etmişti.

Zekâsı gibi iradesi de gevşek olan hükümdar onun sözünden çıkmazdı. Ayni yıl içinde bu Padişah "Eğri,, seferine gitmişti. Orduda bozgun baş gösterince pek korkak olan Üçüncü Mehmet kaçmaya hazırlandı. Düşman Sultanın bulunduğu yerlere yaklaştığı halde Hoca Sadeddin Üçüncü Mehmedin atına yapışmış, türlü nasihatle onu sebata mecbur etmişti. Nihayet zafer kazanıldı. Osmanlı tarihleri Üçüncü Mehmede (Eğri Fatihi) derler ki bu unvan, zaferin müsebbibi olan Hoca Efendiye daha çok yakışır. Bundan sonra nüfuzu daha çok artan Sadeddin Efendi, 1597 de Şeyhülislâmlığa geçirildi ve ölümüne kadar yani iki yıl bu makamda, zamanının Vezirlerini de idare eden geniş bir salâhiyetle bulundu.

Hem tarihçi bir âlim, hem de zamanına göre üslûp sahibi bir edip ve şairdir. Eserlerinden en meşhuru olan Tac-üt-Tevarih Osmanlılığın başından İkinci Selim zamanına kadar olan vakaları ihtiva eden iki ciltlik bir eserdir. Üslûbu özenilmiş ve hayli çetindir. Hoca Tarihi de denen ve basılı olan bu eser italyancaya da tercüme edilmiştir. Onun başka eserleri ve arapçadan tercümeleri de vardır. Hoca Sadeddin Efendi Eyüpte gömülüdür. Oğulları ve torunları da Şeyhülislâm olmuşlardır.

HOCA TAHSİN EFENDİ [1812 - 1880] — Tanzimat ile uyanmaya başlayan Avrupalılaşma hareketlerinin ilk yetiştirdiği fikir adamlarımızdan biridir. Yanya civarında Filât'ta doğdu. Babası orada Kadı imiş. İlk tahsilini memleketinde gördükten sonra genç iken İstanbula gelip medreselerde okumuş ve icazet almıştır. Büyük Reşit Paşa tarafından Parise gönderildi. Orada bir taraftan (Mektebi Osmani) talebesine arapça ve din dersleri veriyor, Sefaret İmamlığı vazifesini yapıyor, ayni zamanda fizik, kimya ve tabiî ilimler tahsil ediyordu. Bilhassa matematiğe ve astronomiye çalışmıştır. 1868 de Niste ölen Fuat Paşanın cenazesile İstanbula geldi ve o yıl yeni açılan Darülfünun Müdürlüğüne seçildi. Sultan Mahmut türbesindeki binada bir gün Cemaleddin Efganî ile birlikte umuma konferans şeklinde ders verirken bir fanusun içine bir güvercin koyarak havasını boşaltmak tecrübesini yaptılar. Bu basit tecrübe medrese yobazları arasında dedikoduya ve onların dinsizlikle itham ına sebep olmuştu. Darülfünun açıldığının ikinci yılında kapandı. Hoca Tahsin de yalnız medrese hocalığının getirdiği küçük maaşla yaşamak üzere Babıali yokuşundaki medresesine çekildi. O binanın iki cephe duvarı arasında Tahsin Efendinin yadigârı olan bir güneş saati hâlâ durur.

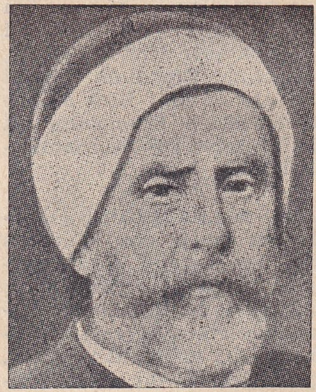

Hoca Tahsin Efendi

On yıl kadar kendi âleminde ve müracaat edenlere ders vererek yaşamış ve Erenköyünde veremden ölerek oranın mezarlığına gömülmüştür. Eserleri bilgisinin genişliği nisbetinde çok değildir. Basılı dört risalesi vardır: "Tarihi Tekvin yahut Hilkat,, , "Esası İlmi Heyet,, , "Psikoloji yahut İlmi Ruh,, , "Esrarı Abü Hava,, .

Hoca Tahsin Efendi eğer müsait muhitte gelmiş olsaydı belki tecrübî ilimlerde, astronomi veya felsefede bir iz bırakabilecek mahiyette iyi ve etraflı düşünen bir insandı. Nesri, nazmı da zamanına göre hayli muvaffakıyetlidir. Kendisine dinsiz diyenlere karşı söylediği şu kıta ince ve zarif bir adam olduğunu gösterir:

Bana bi-din dedi erbabı garaz
İrtikâp eylediler kizbi heman
Ben dahi onlara dindar dedim
Yalanın karşılığı oldu yalan.

Abdülhak Hâmidin Hoca Tahsin Efendi hakkında onun hüviyetini pek iyi anlatan uzun ve nefis bir mersiyesi vardır.

HULÂGÛ, İlhan [1217 - 1266] — İranda hüküm süren İlhanlılar devletini kurmuş ve Bağdadı alarak Abbasî Halifeliğini yıkmış olan meşhur Türk - Moğol serdar ve hükümdarıdır. Cengiz Hanın torunu ve Tuluy Hanın oğludur. Büyük kardeşi Mengû Han babasının yerine Hakan olmuş ve Hulâgûyu 1253 te İrana memur etmişti. "İlhan,, Hakana bağlı Eyalet Hanı demektir. Bundan dolayı Hulâgûya (İlhan) lâkabı verilmiş ve soyundan gelen hükümdarlara da İlhanlılar denilmiştir. Hulâgû İranı ve Kafkasyayı ele geçirdikten sonra Şarkî İsmailiye devletini ortadan kaldırmağa karar vermişti. O zamanlarda istediği hükümdarları fedai dervişleri vasıtasile öldürten ve asrımızın anarşistleri gibi gizli ve korkunç teşkilâtı bulunan İsmailîlerin merkezi Elmut kalesini aldı ve sonuncu hükümdarları olan Rükneddini öldürttü. 1256 da bu devleti ortadan kaldırdı. Onun elinde hapsedilmiş olan meşhur âlim Nasrüddini Tusî'yi kurtararak maiyetine aldı.

Hulâgû Şiî olan Nâsır ile Hıristiyan bulunan zevcelerinden birinin teşvikile Bağdat Halifesi hakkında kin beslemeğe başlamıştı. Son Abbasî Halifesi Mustasım-Billâh'a itaat etmesi için haber gönderdi. Mustasım kuvvetli olmadığı halde mağrur idi. Karşı durmak istedi. Halifenin Şiî Veziri İbni Alkami de vaziyetin hücuma elverişli olduğu hakkında malûmat vererek Hulâgûyu gizlice davet etti. Bunun üzerine Hulâgû 1258 de Bağdadı elli gün kadar kuşattı. Nihayet Halife çaresiz kalarak oğulları ve maiyeti ile birlikte af dilemek üzere Hulâgûnun ordugâhına gidince Hulâgû onu bir çuvala koydurup suvarilerine çiğnetti. Bütün ailesini öldürtmekle beraber Bağdadı yakıp yıktı ve rivayete göre sekiz yüz bin kişiye yaklaşan bütün halkı kılıçtan geçirdi. Bunun üzerine Suriyeye doğru döndü. Halebi ve Şamı aldı. Fakat bu istilâ Mısırdaki Türk Sultanı Baybars tarafından durduruldu. Onun ordusu Hulâgûnun bir serdarını fena halde bozmuş ve İlhanlıları Suriyeden çıkmağa mecbur etmişti. Hulâgû daha önce büyük kardeşinin ölümünü haber alarak yerine geçmeğe hazırlanmıştı. Bu mağlûbiyet darbesi üzerine İranda kalmış ve kurduğu devletin işlerile meşgul olmuştu.

Tarihin büyük kan dökücü hükümdarlarından olmakla beraber bilgiye merakı, âlimlere hürmeti ve imar işlerine himmeti de vardır. Meragede meşhur rasathaneyi yaptırmış, âlimleri toplamış, ilmî encümenler kurmuş, Aladağda saraylar, Huyda mabetler vesair binalar yaptırmıştı.

HULKİ BEY, Hüseyin - Doktor [1861 - 1894] Tıbbiyedeki derslerile ve eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. Kırım kumandanlığında şehit olan Liva Hasan Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Askerî Tıbbiyeden 1883 te çıkmış, önce muavin, sonra muallim olarak Tıbbiyede fizyoloji ve bilhassa deri hastalıkları dersini okutmuştur. Fransızca ve yunanca da iyi bilirmiş. Berlin ve Viyanadaki tıp kongrelerine de iştirak etmiş ve frengi hakkındaki müşahedelerinden dolayı Viyanada Profesörlük unvanını kazanmıştı. Genç ölmüş, Eyübe gömülmüştür. "Müslümanların Tababete Ettikleri Hizmet, İşret, Tababeti Hakikiye ve Mesaliki Batılai Tıbbiye, Deniz Hamamı, Berlin Hatıraları, Karın Ağrıları, Koleraya Karşı Ne Yapmalı?,, adlı eserleri basılmıştır.

Doktor Hulki Bey

HULÛSİ BEHÇET, Doktor [Doğ. 1890] — Eserlerile tanınmış Profesör hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Maarif Müdürlerinden Behçet Beyin oğludur. Beyrut Fransız Mektebinde, Beşiktaş Rüştiyesinde okumuş, Askerî Tıbbiyeden 1910 da Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştır. Gülhane Tatbikat Okulunda stajdan sonra asistan olarak kalmış, Birinci Dünya Harbinde Kırklareli ve Edirne hastanelerinin deri ve frengi şubelerinde vazife görmüştür. 1917 de Almanyaya giderek Berlin Tıp Fakültesi Dermatoloji Kliniğinde fahrî asistanlıkla çalışmış, 1923 te İstanbul Emrazı Zühreviye Hastanesine Başhekim, 1924 te Guraba Hastanesi Dermatoloji Şefi, 1933 te Üniversitenin kuruluşunda Dermatoloji Profesörü olmuştur. 1939 da da Ordinaryüslüğe seçildi.

Doktor Hulûsi Behçet

Deri ve frengi tababeti hakkında muhtelif mecmualarda 110 türkçe etüt ve iki bin sayfadan fazla tercüme neşretmiştir. Dokuza baliğ olan türkçe eserleri arasında Frengi Dersleri, Klinikte ve Pratikte Deri Hastalıkları adlı kitapları en esaslılarındandır. Üniversiteye intisabından sonra "Deri ve Frengi Kliniği Arşivi,, adile şimdiye kadar on cilt tutan 63 nüsha neşretmiştir. Fransızca muhtelif ihtisas mecmualarında 25, almanca mecmualarda 34 orijinal etüdü çıkmıştır. Fransız, Alman, Avusturya, Yunan, Macar Dermatoloji Cemiyetlerinde ve Fransız Sıhhî ve Ahlâkî Korunma Cemiyetinde âza bulunduğu gibi, Milletlerarası Dermatologia mecmuasının Editores'leri arasında ve haftalık Dermatologische gazetesinin milletlerarası yazı heyetindendir.

Memleketimizde arpa uyuzlarının ve dünyaca incir dermatozlarının tanınmasını temin etmiş, derin mikozlar meyanında okunan actinomyees'lerin sathî ekzemaya sebep olan nevilerini ortaya koyarak Paris, Peşte Cryptogamie Enstitülerince de kontrollerini müteakip 1935 te Peşte Beynelmilel Kongresi tarafından madalyon ve diploma ile taltif edilmişti. Çalışmaları arasında adına izafe edilen "Çivi,, veya "Behçet Arazı,, isimli sonu körlüğe kadar giden mühim bir hastalığın umum bünye ile alâkasını isbat etmiş ve Behçet Sendromu veya Behçet hastalığı klâsiklere geçmiştir. Bu çalışmaların-

dan dolayı Atatürk, Profesöre Behçet'i soyadı olarak vermişti. Maarif Vekili de buluşlarından ve örnek olacak çalışmalarından dolayı kendisine takdirname gönderdi.

HURREM SULTAN, Roksolan [1502 - 1561] — Kanunî Sultan Süleymanın zevcelerinden biri ve İkinci Selimin annesi ve Osmanlı sarayında yıllarca hüküm sürmüş olmakla meşhurdur. Aslı Rus olup babasının Rogatino adlı bir Rus Papazı olduğu ve kendisinin Kırım Tatarlarının akınları sırasında esir edilerek saraya gönderildiği rivayet edilir. Pek güzel olduğu için Sultan Süleyman tarafından gözde seçilmiş ve biraz sonra (Kadınefendi) olmuştu. Güzelliği kadar zekâsile de Padişahı teshir ederek devlet işlerinde mühim tesirler yapmıştır. Şehzade Selim ile Bayezidi ve Mihrimah Sultanı doğurmuştur. Kızını meşhur Hırvat Rüstem Paşa ile evlendirmiş ve zamanın çok nüfuzlu Sadrazamı olan İbrahim Paşayı gözden düşürtüp öldürterek damadı Rüstem Paşayı Sadrazamlığa çıkartmıştı. Bundan sonra Süleymanın kendine rakip bir Çerkez kadından doğma Mustafa ismindeki büyük ve değerli oğlunu İran Şahile gizli münasebeti ve isyana niyeti olduğu iftirasile öldürttü ve kendi oğlu Selimi Veliaht mevkiine getirmeğe muvaffak oldu.

Hurrem Sultan

Osmanlı saraylarında soyu yabancı olan ve devlet işlerinde kötü tesirleri görülen kadınlardan birincisi budur. İkincisi Üçüncü Muradın karısı Venedikli Safo, yani Safiye Sultandır. Üçüncüsü de Birinci Ahmedin Hasekisi Rum dönmesi Kösem Sultandır. Hurrem Sultan Şah Tahmasp'ın kız kardeşile mektuplaşır, Şark ve Garp hükümdarlarile elçilerinden hediyeler alırdı. Süveyş ile Cidde arasında işliyen gemiler onun vakfı olup varidatı da kendisine aitti. Damadı Rüstem Paşa da bir çok işler çevirerek zengin olmuştu.

Hurrem Sultan gerek kendi namına, gerek kızı Mihrimah Sultan namına İstanbulda camiler, Kudüste vakıflar, İstanbulda darüşşifalar, medrese ve çeşmeler yaptırmıştı. Onu Avrupalılar Rokselan yahut Roksolan olarak tanırlar. Hakkında hayli yazılar yazılmıştır. Oğlunun Padişahlığına yetişmemiş ve Süleymandan önce 59 yaşlarında iken ölmüştür. Süleymaniye camii avlusundaki türbede gömülüdür.

HURŞİT PAŞA, Ahmet [Ölm. 1822] — İkinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. Soyu Gürcüdür. Bir Tatarın kölesi iken Selim Sırrı Paşaya satılmış, ondan sonra Reisülküttap Raşit Efendiye, daha sonra Kapdanı Derya Küçük Hüseyin Paşaya mal olmuştu. Hüseyin Paşanın himayesile yetişerek Miralaylıkla İskenderiye Muhafızı, Vezirlikle Mısır Valisi olmuştu. Sonra Mora ve Niş Valiliklerinde, Sofya Seraskerliğinde bulundu. 1812 de Sadrazamlığa geçti. Üç yıl sonra azledilerek Bosna, Selânik, Anadolu ve Halep Valiliklerinde bulunmuştur. Mora Valisi iken Tepedelenli Ali Paşa üzerine asker sevkine memur edilmişti. Yanyada Tepedelenliyi kuşatmış ve hile ile vurdurarak başını kestirip İstanbula göndermişti. Mora isyanında Seraskerliğe tayin edildi ve bu sırada Yenişehirde öldü.

HURŞİT PAŞA, Mehmet [Ölm. 1878] — Abdülaziz zamanile İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Nazırlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. Yahya Paşanın kölesidir. Hariciye Mektupçu Kaleminden yetişti. Büyük Fuat Paşanın maiyetinde Suriyeye gitmişti. Kudüs Mutasarrıfı, Sayda ve sonra Erzurum Valisi oldu. 1863 te Maliye Nazırlığına getirildi. Edirne Valiliğinden sonra Evkaf Nazırlığında, Hicaz, Elâzığ, Sıvas Valiliklerinde bulundu. Daha sonra tekrar Evkaf Nazırı, iki defa Adliye Nazırı olmuş, Sadaret Müsteşarlığında da bulunmuştu. Ankara Valisi iken ölmüştür.

HÜDAİ AZİZ MAHMUT EFENDİ [Ölm. 1628] On altıncı asır sonlarında ve on yedincinin başında meşhur olmuş bir tarikat Şeyhidir. Sivrihisarda doğmuştur. Bursada Şeyh Üftadenin müridi olmuş, sonra Üsküdara gelerek hâlâ adile anılan meşhur tekkesini kurmuştur. Aziz Mahmut Efendi, şiirlerinde Hüdaî mahlâsını kullanırdı. Manzumeleri mesleğinin icabı olarak tasavvuf çeşnilidir.

HÜDAİ MUSTAFA EFENDİ [Ölm. 1583] — On altıncı asırda tanınmış şairlerdendir. İstanbulda doğmuştur. Haseki camii müezzini idi. Şiirde olduğu gibi musikide de üstatlardan sayılırdı. Ölümünde Edirnekapı dışarısına gömülmüştür.

Misali Kâbe ey nuri didei uşşak
Gören cemalini müştak, görmiyen müştak.

beyti ile:

Hüda kadirdir eyler sengi hâradan güher peyda

mısraı hatırlarda kalmış olan sözlerindendir.

HÜSEYİN AVNİ PAŞA [1820 - 1876] — Abdülâziz devrinde Sadrazamlık etmiş ve bir çok defa Seraskerlikte bulunmuş Müşirlerdendir. Ispartanın Gelendost köyünden Ahmet Ağanın oğludur. Orada doğmuştur. Ablak yüzlü, tıknaz bünyeli olduğu için çocukluğunda ailesi ona Malak Hüseyin derlermiş. On altı yaşlarında İstanbula gelerek dayısının yanında medreseye devama başlamış, sonra Harbiye Mektebine girerek 1848 de Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştır. Muhtelif askerlik vazifelerinde zeki ve cesur olduğunu isbat ile yararlık göstermiş ve on altı yıl kadar sonra Hassa Müşiri ve Serasker Kaymakamı olmuştu. 1867 de Girit Kumandanı iken oranın Valisi olmuş ve bir sene sonra ilk defa Seraskerliğe getirilmiştir. Mahmut Nedim Paşa Sadrazam iken 1871 de Seraskerlikten azledilerek Ispartaya sürüldü. Orada on bir ay kaldıktan sonra affedildi. Aydın Valisi, Bahriye Nazırı ve 1873 te ikinci defa Serasker oldu. Seraskerlik uhdesinde iken 1874 te Sadrazamlığa getirilmiştir. Bu makamda on dört ay kadar bulundu. Azlinden sonra İzmir ve Bursa Valiliklerine gönderildi. Sonra üçüncü defa Seraskerliğe getirildi. Dördüncü defa Serasker bulunduğu sırada Sadrazam olan Mütercim Rüştü Paşa, Midhat Paşa ve Süleyman Paşa

Hüseyin Avni Paşa

ile birlik olarak Sultan Azizi tahttan indirenlerin başlıcalarından olmuştur.

Hüseyin Avni Paşa hayli muhteris ve müstebit olmakla beraber dürüst tanınmış bir adamdı. Büyük bir siyasî kabiliyeti olmasa bile zamanına göre değerli bir asker olduğu muhakkaktır. Gerek bunda, gerek taht ve taç değişikliğinde başlıca âmil bulunmasından dolayı büyük bir nüfuz kazanmıştı. Yeni fikirlere, inkılâplara, Meşrutiyete pek taraftar değildi. Bu hususta Midhat Paşa ile uyuşamamıştır. Sultan Muradın saltanatı esnasında yine o Serasker iken Midhat Paşanın konağında bir gece yapılan Vükelâ toplantısında Çerkez Hasan adlı bir subay tarafından öldürülmüştür. Bu cinayetin Sultan Aziz taraftarlarının bir intikamı olduğunu söyliyenler varsa da Çerkez Hasanın şahsî bir garazı neticesinde yapılmış olması da mühimdir. Çerkez Hasan vakası bu adamın adı dolayısile ayrıca yazılmıştır. Hüseyin Avni paşa Süleymaniye camiinin bahçesinde gömülüdür.

HÜSEYİN BEY, Hasip - İhtisap Ağası [1800 - 1870] — Eskiden İhtisap Nazırlığı denen İstanbul Belediye Reisliğinde bulunmuş ve kendine mahsus şiddetli tedbirlerile halk arasında "İhtisap Ağası,, diye çok meşhur olmuş bir zattır.

Gümrük Eminliğinde ve Valde Sultan Kethüdalığında bulunan Tahir Paşanın oğludur ve İstanbulludur. İlkönce 1834 te İhtisap Nazırı olmuştu. Beş yıl sonra azledilerek 1842 de Ticaret Nazır Vekili ve Posta Nazırı oldu. Sonra iki defa yine İhtisap Nazırı adile, iki defa da Şehremini unvanile ayni vazifeye getirilmişti. İki defa da Valde Sultan Kâhyalığında bulunmuştur. Çalışkan, becerikli, işinde titiz ve şiddetli olmakla, İstanbul esnafını yıldırmakla meşhurdur. Çarşıyı, pazarı bir Derebeyi gibi dolaşır, kusurunu gördüğü esnafı o zamanın kanunsuzluğuna göre aklına gelen şekilde cezalandırırmış. Her Ramazan İstanbul esnafından ileri gelenleri evine iftara çağırırmış. Babasından kalan serveti ve kendi kazancını iyi idare ederek pek zengin olmakla da maruftur. Esnafı pek yıldırmış olmakla beraber cömert, yoksullara yardımcı bir adam olduğu için halk kendisini severmiş. Eyüpte gömülüdür.

Hüseyin Bey

HÜSEYİN EFENDİ, Ahizade [1572 - 1633] — Dördüncü Murat zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Ahizade Mehmet Efendinin oğludur. İstanbul kadılığında, Kazaskerliklerde bulunmuş, Sipahi isyanından sonra Yahya Efendinin yerine Şeyhülislâmlığa geçirilmişti. Dördüncü Murat Bursada bir Kadıyı haksız yere öldürdüğü için âlimlere biraz hürmet etmesini telkin eylemesi ricasile Hüseyin Efendi Padişahın anasına bir tezkere gönderdi. Bu tezkere, Sultana fesat tertibi şeklinde anlatıldı. Bunun üzerine Hüseyin Efendi, Kıbrısa sürülmek üzere oğlu ile birlikte bir gemiye bindirildi. Fakat zalim Padişah bununla hıncını alamıyarak Yedikule açıklarında gemiyi durdurdu ve Hüseyin Efendiyi Yeşilköy civarında bir Yeniçerinin evinde boğdurdu.

İstanbulda bir medrese yaptırmış olan Hüseyin Efendinin Hüdaî mahlâsile yazdığı manzumeleri de vardır ki bir mısraını alıyoruz:

Yâresi uşşakı nalânın bilinmez kandedir.

HÜSEYİN PAŞA [1765 - 1833] — Cezayirin son Beyi olan ve Fransızların Cezayiri işgal etmelerine **bir hiddeti yü**zünden vesile veren Osmanlı Paşasıdır. Aslı Aydınlı bir Zeybek olup Cezayire gitmiş, orada Yeniçeri Ağası, sonra Vali olmuştu. Ali Hocadan sonra Bey sıfatile Cezayir Hâkimliğine geçti. 1827 de sık sık tekliflerile kendini usandıran Fransız Konsolosuna elindeki yelpaze ve sineklikle vurmuş ve herkesin önünde yapılan bu hakareti tarziye gibi bir hareketle de tamire lüzum görmediği için Fransız donanması Cezayiri topa tutunca 1830 da teslime mecbur olmuştu. Düşüncesiz, müsrif ve vazifesini bilmiyen bir adamdı. Önce Napolide yaşamış, sonra İskenderiyeye giderek orada ölmüştür.

Hüseyin Paşa Fransız Konsolosunun yüzüne yelpaze ile vuruyor.

HÜSEYİN PAŞA, Amcazade [Ölm. 1702] — İkinci Mustafa zamanı Sadrazamlarındandır. Köprülü Mehmet Paşanın küçük kardeşi Hasan Ağanın oğludur. Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşanın amcasının oğlu olduğu için "Amcazade,, lâkabile anılmıştır. Amcasının ve amcası oğlunun Sadrazamlıkları zamanında muhtelif işlerde kullanıldı. Kara Mustafa Paşa ile Viyananın ikinci muhasarasında bulundu. 1683 teki bozgun üzerine o da Zor Valiliğile uzaklaştırılmıştı. Sonra Çardak Muhafızı oldu. 1688 de Vezirlikle Seddülbahir Muhafızı, iki yıl sonra İstanbul Kaymakamı, 1694 te Kapdanı Derya oldu. Sakızı kurtarmakta yararlığı görülmüş, Belgrat Muhafızlığından sonra 1697 de Sadrazamlığa getirilmiştir. Avusturyalılarla henüz sulh yapılmamıştı. Amcazade büyük bir ordu ile Belgrada gitti ve üç ay kadar orada bulundu. O sırada Reisülküttap Rami Efendinin gayretile Sulh yapıldı.

Hüseyin Paşa beş yıl kadar, yani ölümile neticelenen son hastalığına kadar Sadrazamlıkta bulunmuştur. Akıllı, dürüst olmakla beraber zevkine fazla düşkün olduğu ve işleri çok defa Rami Efendiye bırakarak kendinin zevkine baktığı rivayet edilir.

HÜSEYİN PAŞA, Merre [Ölm. 1622] — Birinci Mustafa zamanı Sadrazamlarındandır. Aslı Arnavuttur. "Merre,, lâkabı, huzurundan kaldırılıp hapsedilmesini veya öldürülmesini emrettiği adamlar için cellâtlara arnavutça "al!,, demek olan "merre,, diye seslenmesindendir.

İstanbulda aşçılık etmiş, Satırcı Mehmet Paşaya aşçı olmuş, sonra Sipahiliğe girerek ilerlemiş, Kapıcılar Kethüdası, Mirahor, Mısır Valisi olmuştu. İkinci Osmanın ölümünü takip eden karışık günlerde Sadrazamlığa geçmiş, 24 gün sonra azledilmiş, fakat iki yıl sonra yine Yeniçeri zorbalarının tesirile Sadrazam olmuştur.

Halkın gözünü yıldırmak için lüzumsuz yere adam dövdürür, hattâ dayaktan adam öldürürdü. Bir gün Peygamber soyundan olduğu söylenen bir Kadıyı dövdürmesi yüzünden hocalar ayaklandılar Sipahilerle Yeniçeriler de birlik olup Merreyi öldürmek istediler. Herif ilk Sadaretinden azlinde

yaptığı gibi yine saklandı. Fakat Dördüncü Murat tahta çıktığı zaman yakalanarak başı kesildi.

HÜSEYİN PAŞA, Mezamorta - Mezzomorto [Ölm. 1702] — On yedinci asrın ikinci yarısında deniz cenklerindeki yararlıklarile tanınmış denizcilerimizdendir. Hacı Hüseyin Paşa, italyanca "Yarı ölü,, demek olan Mezzomorto lâkabile anılır ki bizim tarihler bunu Mezamorta diye yazarlar. Kahraman bir denizci olduğuna göre canını dişine almak alışkanlığından dolayı verilmiş bir lâkap olsa gerektir.

1683 te Cezayir Beyliğinde bulundu ve orada Fransızlara karşı hayli başarılı cenkler yaptı. Hattâ On Dördüncü Louis ile bir dostluk muahedesi dahi akdetmişti. Maiyetindeki Yeniçerilerin isyanı üzerine önce Tunusa, sonra İstanbula kaçmış ve 1692 de Venediklilerin Sakızı istilâsı üzerine Başbuğ sıfatile ve donanma ile oraya gönderilmişti. Sakızı kurtardığı ve Venediklilerin bir kaç gemisini batırdığı için Vezir oldu ve 1696 da Amcazade Hüseyin Paşadan sonra Kapdanı Deryalığa getirildi. Akdenizde Venediklileri iki defa yenmiş ve 1701 e kadar beş yıldan fazla Kaptan Paşalıkta kalmıştı. Sonra azledilip Sakıza gönderildi. Orada öldü.

HÜSEYİN HİLMİ PAŞA [1855 - 1921] — Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrazamlarındandır. Midillinin Sarlıca karyesinde doğdu. Tüccardan Kütahyalızade Mustafa Efendinin oğludur. Midilli Rüştiyesinde ve biraz medresede okumuş, Namık Kemal Midilli Mutasarrıfı iken onun maiyetinde küçük kâtipliklerde bulunmuştu. O zaman Hilmi Efendiye Namık Kemalin çömezi derlermiş. 1880 de Midilli Tahrirat müdürü, iki sene sonra Aydın ve daha sonra Suriye Mektupçusu, Mersin, Gerek ve Nablus Mutasarrıfı olmuştu. Adana ve Yemen Valiliklerinde bulunduktan sonra 1912 de Rumelideki üç vilâyetin Umumî Müfettişi tayin edildi. İkinci Abdülhamidin son yıllarında çok karışık olan Makedonyada Hüseyin Hilmi Paşa muvaffakıyetli bir idare adamı olarak tanınmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Kâmil Paşanın Sadaretinde Dahiliye Nazırı ve 1909 da Sadrazam oldu. Vilâyet Müfettişliğinde gösterdiği dirayet ve cüreti Sadrazamlığında gösterememiştir. 31 Mart denen askerî ihtilâl üzerine Sadrazamlıktan çekilmeğe mecbur kalmış ve Hareket Ordusu İstanbula girince tekrar Sadarete getirilmişti. Fakat yine muvaffak olamıyarak sekiz ay sonra yerini İbrahim Hakkı Paşaya bıraktı. 1912 de Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde Adliye Nazırlığı da yapmıştır. Sadrazam iken Ayan Azası olmuş ve istifasından sonra uzunca bir Avrupa seyahatinde bulunmuştu. Adliye Nazırlığından sonra Viyana Büyük Elçisi oldu. Cihan Harbinin mütarekesinde Viyanada kalmış, orada iken ölerek cenazesi İstanbula getirilmiştir.

Hüseyin Hilmi Paşa

HÜSEYİN RAHMİ — Bk. Gürpınar.

HÜSEYİN REMZİ, Doktor - Evliya Hoca [1839 - 1896] — Hekimliğe dair halk için bir çok kitap yazmakla meşhur hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Tersane İşbaşlarından Kastamonulu Yurdumoğlu Emir Mustafa Ağanın oğludur. Kasımpaşa Rüştiyesinde okumuş, çocukluğunu ve gençliğini yokluk içinde geçirmiş, 1865 te Askerî Tıbbiyeden çıkmıştır. Tıbbiyede hayvanat, Harbiyede hıfzıssıhha muallimi olmuştur. Rus harbinde Nişte bulunmuş, sonra yine muhtelif mekteplerde hayvanat okutmuş, 1884 te kuduzun tedavisini öğrenmek üzere Profesör Zoiros Paşa ile birlikte Paristeki Pasteur Enstitüsüne gönderilerek altı ay tetkiklerde bulunmuştur. Cemiyeti Tıbbiyenin müessis âzasındandı. Pariste Eski Şark Bilgileri adlı Cemiyete de âza seçilmişti. Pek halûk ve sofu olduğu için ona (Evliya Hoca) derlerdi. Hekim Albayı iken ölmüş ve Kasımpaşada Türabî dergâhına gömülmüştür. Muhtelif kıtada 58 kadar eseri basılmıştır. Başlıcalarını yazıyoruz:

Hüseyin Remzi

(Düreri Esdaf, Müntehabatı Hüseyin Remzi, İhtimar, Erbaai Kemal, Rehberi Hakikat, Emrazı Nisvan, Adabı Taam, Fenni Mikrobii Cerrahî, Tarihi Tıp, İlmi Hayvanatı Tıbbiye, Tıbbı Nebevî, Terakkıyatı Tıbbiye, Tarihi Tabiî, Mir'at-ül-Heyet, Hıfzıssıhhai Askerî, Mevalidi Selâse, Kuduz İlleti ve Tedavisi, Ömrü Afiyeti Beşer, Tababeti Arap) v.s.....

HÜSEYİN RIFKI EFENDİ [Ölm. 1814] — Mühendishanedeki hocalığile tanınmış matematikçilerimizdendir. Kırımlıdır. Mühendishanenin açılmasından 1795 ten ölümüne kadar Başhoca adile matematik okutmuştu. Dinî binaların tamiri için Medineye gönderildiği zaman orada ölmüştür.

(Mecmuat-ül-Mühendisin, Telhis-ül-Eşkâl, Usulü Hendese, Medhali Coğrafya, Müsellesatı Müsteviye, Lağam Risalesi, İmtihan-ül-Mühendisin, Usulü İstihkâm, Usulü İnşayı Tarik, Kumbara Cetveli, İrtifa Risalesi) adlı kitap ve risaleleri basılmıştır.

HÜSEYİN RIFKI PAŞA, Hacı [Ölm. 1911] — Topçuluğa ait eserlerile tanınmış askerlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mühendishane muallimlerinden Ali Beyin oğludur. Mühendishaneden subay çıktıktan sonra dört arkadaşile Viyanaya tahsile gönderilmişti. Orada iken Osmanlı Tarihini almancaya tercüme ederek İmparatora takdim ettiği için Avusturya İmparatorunun takdirini kazanmış, şerefine bir de ziyafet verilmişti. Tahsilini bitirip İstanbula döndükten sonra Topçu Dairesinde ve askerî mekteplerde hizmet etmiş ve Ferik rütbesile Topçu Dairesi Reisi olmuştu. Fatih camii bahçesinde gömülüdür.

Hüseyin Rıfkı Paşa

"Topçuluk Fenni, İstihkâmatı Cesime, Hücum

ve Müdafaa, Usulü İnşayı Tarik,, adlı eserleri vardır. Harbiye Mektebinin 75 inci yıldönümü töreni yapıldığı zaman en eski mezun sıfatile hazır bulunacakken hastalanmış, bir hafta sonra ölmüştü.

HÜSEYİNZADE ALİ — Bk. Turan.

HÜSEYNOF, Mahmut Bay [Ölm. 1907] — Doğu Türkleri arasında büyük maarif müesseseleri kurmuş olmakla tanılan bir zattır. Urenburgta doğmuş, yine orada ölmüştür. Fakir bir aileden yetişmiş, bir kaç ruble sermaye ile ticarete başlıyarak milyonlar kazandıktan sonra Urenburgda "Medresei Hüseyniye,, adlı ve her türlü asrî tesisatı olan büyük bir mektep yaptırmakla beraber köylerde küçük mektepler ve camiler yaptırmıştır. Ölümünde memleketin maarif işleri için yarım milyon ruble bırakmıştı. Bu zatın Hacı Ahmet ve Gani Bey adlı iki erkek kardeşi vardır ki bunlar da Doğu Türklerine servetlerile yardım etmekle ve hayır müesseseleri kurmakla tanınmışlardır.

Hüseynof

HÜSNÜ EFENDİ, Çelebizade Hüseyin [Ölm. 1911] — Derslerile dahi tanınmış olan son Osmanlı Şeyhülislâmlarındandır. Diyarbakır âlimlerinden Molla Çelebinin torunu, Erzurumlu Molla İbrahim Rüştü Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, medrese derslerinden icazet aldıktan sonra Meşihat, Defterhane ve Evkaf memurluklarında bulunmuş, 1889 dan 1908 e kadar Hukuk Mektebinde ve bir aralık Mülkiyede Evkaf, Arazi ve Mecelle dersleri okutmuştu. 1909 da Şeyhülislâm oldu ve bu makamda bir yıl kadar kaldı. Ölümünde Cerrahpaşa camii bahçesine gömüldü.

Hukuk talebesine verdiği Ahkâmı Evkaf, Arazi Kanunnamesi Şerhi ile Mecellenin bazı kısımlarına ait şerhleri basılmıştır.

HÜSNÜ PAŞA, Hüseyin [Ölm. 1877] — Abdülâziz zamanında Zaptiye Müşirliğinde ve muhtelif Valiliklerdeki başarısile tanınmış Paşalardandır. Mora muhacirlerinden Erzurum Defterhane Müdürü Abdülkerim Efendinin oğludur. Pepe Mehmet Paşaya kâtip olmu, onun Yanya Valiliğinde Tırhala Kaymakamı, sonra Mutasarrıf, 1858 de Vezirlikle Yanya Valisi olmuştu. Girit, Selânik ve Rodos Valiliklerinde de bulundu. İdare ve inzibattaki şiddetile tanınmıştı. 1868 de Zaptiye Müşirliğine getrildi. Üç yıl sonra azledilerek Kıbrısa sürüldüyse de affolunarak Konya, Bursa ve tekrar Yanya Valisi olmuştu.

Şair Ziya Paşa "Zafername,, yi İzmit Mutasarrıfı Fazıl Paşa ağzından yazılmış gösterdiği gibi onun tahmisini de Âli Paşanın adamlarından Hayri Efendi adından biri tarafından yapılmış gibi ilân etmişti. "Zafername Şerhi,, ni de bu Hüsnü Paşa tarafından yazılmış gibi göstererek onun Âli Paşaya sadakatile ve cehaletile alay etmişti. Fakat Hüsnü Paşanın o kadar irfansız bir adam olmadığı, hattâ edebiyata da oldukça vâkıf bulunduğu söylenir.

HÜSNÜ PAŞA, Hüseyin [1852 - 1918] — İkinci Abdülhamit devrinde Bahriye Mektebi Nazırlığında ve Meşrutiyetten sonra Bahriye Nazırlığında bulunmuş denizcilerimizdendir. Deniz Kolağası Ahmet Kaptanın oğludur. İstanbulda doğdu. 1871 de Deniz Kurmayı olarak mektepten çıktı. 1878 deki Rus harbinde Kolağasılıkla yararlık göstermiş ve Akdenizde Kaptanlık ederken Midilli Mutasarrıfı Namık Kemal ile tanışıp sevişmişti. Girit Deniz Komutanlığında, Akdeniz Filosu Kumandan Vekilliğinde bulunduktan sonra 1898 de Bahriye Mektebi Nazırı oldu. 1906 da Bahriye Mektebi Nazırlığile birlikte Tıbbiye Nazırı da olmuş, yeni harp gemileri müfettişliğine de tayin edilmişti. Bu işlerde iken Birinci Ferik oldu. 1908 de emekliye ayrılmış ve bir yıl sonra Kâmil Paşa kabinesinde Bahriye Nazırı olmuştu.

Hüseyin Hüsnü Paşa

İkinci Abdülhamit devrinin dürüst ve namuslu simalarındandır. Mühim işlerde bulunduğu halde başka Paşalar gibi zengin olmamış, son yıllarını güçlükler içinde geçirmiştir. Kasımpaşada Piyale camii bahçesinde gömülüdür.

Orijinal zekâsı ve azade mizacile tanılan muallim Sakallı Celâl, bu zatın oğullarındandır.

HÜSREV, Molla, Mehmet [Ölm. 1480] — On beşinci asırda şöhret bulmuş âlimlerimizden, Osmanlı Şeyhülislâmlarının üçüncüsüdür. Sıvasta doğmuştur. Babası Sıvasla Tokat arasında yaşayan Arsak Türkmen kabilesindendir. Memleketinde okuduktan sonra Edirneye gelmiş, Müderris olmuş, İkinci Murat zamanında ordu ile Varna muharebesinde bulunmuştu. Fatih Sultan Mehmet kendisine çok riayet ederdi. İstanbul alındıktan sonra Hızır Beyden sonra ikinci olarak İstanbul Kadısı oldu. Sonra da Şeyhülislâmlığa geçirildi. İstanbulda ölmüş, Bursaya gömülmüştür.

İstanbulda Şehzadebaşı civarında bir camii vardır. Fıkha, usule ve tefsire dair vaktile medrese âlimleri tarafından pek değerli tutulan eserler meydana getirmiştir.

HÜSREV PAŞA [Ölm. 1630] — Dördüncü Murat zamanı Sadrazamlarındandır. Bosnalıdır. Küçükken saraya alınmış, Silâhtar olmuş, Yeniçeri Ağalığile saraydan çıktıktan sonra Vezir olmuş ve 1627 de Sadrazamlığa getirilmiştir. Anadoluda isyan eden Abaza Mehmet Paşayı yakalıyarak Erzurumdan İstanbula getirdiği için Sultan Murat kendisine çok iltifat etmişti. Bir sene sonra İran seferine gönderildi. Önce İranlıları yenmişti. Fakat sonra Bağdadı almak ve İran ordusile çarpışmak için fırsatlar ele geçtiği halde muharebeden çekindi, kış da bastırınca Diyarbakıra döndü. Bunu Dördüncü Murat duyunca onu hemen azletti. Hüsrev Paşa Padişahın affını istemek üzere İstanbula gelirken Tokatta hastalanmıştı. Onun idam fermanını alan Diyarbakırlı Murtaza Paşa tarafından orada öldürüldü ve kesilen başı İstanbula gönderildi.

Sadrazamlığı üç buçuk yıl kadar sürmüştü. İşbilir, cesur, fakat insafsız ve kan dökücü olmakla tanınmıştı.

HÜSREV PAŞA, Koca [Ölm. 1854] — İkinci Mahmut zamanında Seraskerlikte ve Abdülmecidin ilk saltanat yıllarında da Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Mehmet Hüsrev, Abaza kölelerindendir. Çavuşbaşı Sait Efendinin kölesi olup Enderundan yetişmiş, Kaptanı Derya Küçük Hüseyin Paşaya Kethüda olmuştu. Hüseyin Paşa, Üçüncü Selim zamanında Mısıra Bonapart ordusunu çıkar-

maya gönderildiği zaman Mehmet Hüsrev Beyi İskenderiye Muhafızı yaptı. Fransız askeri çekildikten sonra da 1801 de Vezirlik rütbesile Mısır Valisi tayin ettirmişti. Ondan sonra muhtelif Valiliklerde ve Mora ihtilâli esnasında Kaptanı Deryalıkta bulundu. İkinci Mahmut, Yeniçerileri kaldırdığı sırada Hüsrev Paşa Tunustan aldığı bir miktar fesi Kalyoncu neferlerine giydirmiş ve Selâmlık resmine böylece çıkarmıştı. Padişah da bunları görerek beğendi. Bunun üzerine eski kavuk ve külâhların yerine kırmızı fes giyilmesini emretmişti. Demek ki şapka inkılâbından yüz yıl önce fes inkılâbı yapılmasına Hüsrev Paşa sebep olmuştu. Yeniçeriler kaldırıldıktan sonra meydana getirilen (Asakiri Mansure Seraskerliği) makamına önce Ağa Hüseyin Paşa, sonra da Hüsrev Paşa tayin edildi. On yıl bu işte kalarak Seraskerlik teşkilâtında epeyce hizmetleri görüldü. Abdülmecit tahta çıkınca Başvekil Mehmet Emin Rauf Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi ve o sene, yani 1839 da (Tanzimatı Hayriye) denen ıslahat fermanı onun Sadrazamlığı sırasında ilân edildi.

Koca Hüsrev Paşa

Fakat Hüsrev Paşa ıslahata ve yeni fikirlere hiç taraftar değildi ve Tanzimat o zaman Hariciye Nazırı bulunan Büyük Reşit Paşanın gayretile ilân edilmişti. Hüsrev Paşa, Reşit Paşayı ortadan kaldırmaya uğraşmıştır. Bir yıl kadar sonra Sadrazamlıktan azledilmiş, fakat fesat çıkarmağa savaştığı sezilerek Tekirdağına sürülmüştü. 1847 de tekaüt oldu. Ölümünde Eyüpteki türbesine gömüldü.

Haris, kurnaz, cebbar, kısa boylu, mavi gözlü, başına büyük bir kırmızı fes, arkasına lâcivert bol bir harmaniye giyer garip kıyafetli bir zat imiş. Ona Koca Hüsrev Paşa denmesi öldüğü zaman yüz yaşına yakın olmasından ve Vezirlerin en eskisi bulunmasındandır. Zengin ve çocuksuz olduğundan kölelerini evlât gibi yetiştirmiş, bir kısmını Avrupada okutmuştur. Dairesi bir mektep gibiymiş. Köleliğinden yetişenler arasında Vezirler, Müşirler ve Sadrazamlar vardır.

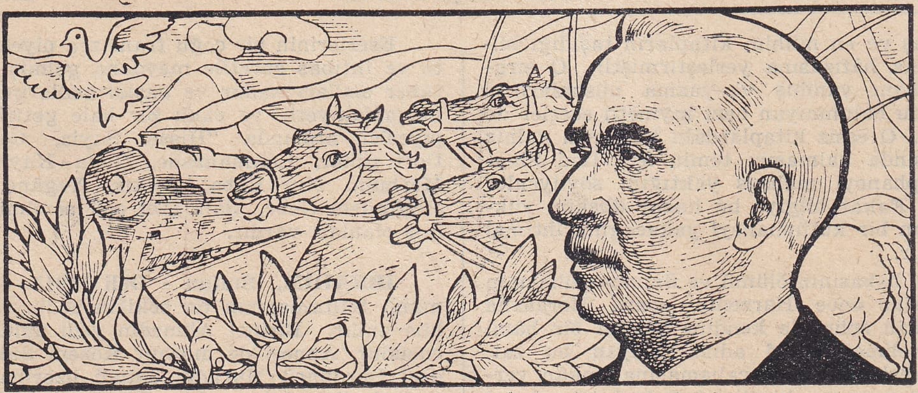

İ

İBNİ KEMAL, Kemalpaşazade Ahmet Şemseddin [ölm. 1533] — Kanunî Süleyman devri Şeyhülislâmlarından ve on altıncı asrın şöhretli âlimlerindendir. Tokatta doğdu. Kemalpaşazade Süleyman Beyin oğludur. Büyük babasına nisbetle İbni Kemal diye meşhur olmuştur. Ahmet Şemseddin gençliğinde babası gibi Sipahi askeri idi ve İkinci Bayezit zamanında bir çok muharebelerde bulundu. Zamanında âlimlerin Emîrlere bile üstün tutulduğunu görerek genç iken mesleğini değiştirip tahsilini ilerletmiş, Müderris, Edirne Kadısı ve Anadolu Kazaskeri olmuştur. Yavuz Selim kendisini çok sever, muharebelerde birlikte bulundururdu. Mısır seferinden dönerken atının ayağından sıçrayan çamurlar Padişahın kaftanını kirletmiş ve hükümdar ona iltifat olsun diye bu kaftanın kendi ölümünden sonra sandukasına örtülmesini vasiyet etmişti. Kanunî Süleyman zamanında 1525 te Şeyhülislâm oldu ve ölümüne kadar bu makamda kaldı. Ona "Müftiy-yüs-Sakaleyn,, unvanı verilirdi. Mezarı Edirnekapı dışarısında Mahmut Çelebi zaviyesindedir.

İbni Kemal

İbni Kemal, büyük bir din âlimi olduğu gibi değerli bir tarihçi ve kudretli bir şairdi. Kitap ve risale şeklinde üç yüz kadar eser yazdığı söylenir. İdrisi Bitlisî'nin Heşt Behişt adlı eserini türkçeye çevirmiş, Sadi'nin Gülistanına benzer Nigaristan adlı farsça bir eser yazmış, bir Osmanlı tarihi ile Mohaç muharebesine dair bir risale meydana getirmişti. Yusuf ve Züleyha adlı eserle tamamlanmamış bir Kuran tefsiri, dinî kitaplara bir çok haşiye ve şerhleri vardır. Yavuz Selimin ölümüne yazdığı (Terciibend) şeklindeki mersiyesi meşhurdur ki ilk kıtası şudur:

Şemsi asr idi, asırda şemsin
Zıllı memdud olur, zamanı kasir,
Tacü tahtıyla fahreder Beyler
Fahrederdi anınla tacü serir.

İBNİ SİNA, Ebuali Hüseyin - Avicenne [980 - 1037] — Ortaçağlarda Doğunun en büyük hekimi sayılan bir Türk âlim ve filozofudur. Batı ilim âleminde onu daha çok Avicenne adile tanırlar. Eserleri Batı üniversitelerinde asırlarca ders kitabı olarak okunmuştur. Hekimlikte olduğu gibi matematik, fizik ve felsefede dahi bir çığır sahibidir. Asıl adı Ebuali Hüseyindir. Babası Belhli Abdullahtır. Buharaya gelerek yerleşmiş ve Afşin adlı köyde Sitare isimli bir kızla evlenmiştir. İbni Sina o köyde bu izdivaçtan doğmuştur. Büyük babasının adı Sina olduğu için kendisine İbni Sina denmiştir. Babası Abdullah İsmailî mezhebine mensup bir âlimdir. İlk hocası olan Ebu Abdullah adlı bir zattan Kuran, fıkıh, mantık, geometri ve astronomi ile fiziğin başlangıçlarını okumuştur. Hekimlikte üstadının İbni Yahya isimli bir zat olduğu söylenir.

İbni Sina

Yirmi yaşından sonra öteki bilgi kollarında olduğu gibi hekimliği de kendi gayret ve tecrübelerile ilerletmiştir. Felsefede önce Farabinin kitaplarından istifade ettiği söylenir. Henüz pek genç iken Buhara Emîri Nuh ibni Mansur'u mühim bir hastalıktan kurtarmış ve bu yüzden Samanoğulları sarayının o zaman için pek meşhur olan kütüphanesinde çalışmak müsaadesini almıştı. Gece, gündüz

orada çalışmış ve en mühim kitapların taşıdığı bilgileri müstesna hâfızasına yerleştirmiştir. O sırada bu kütüphane yanmış ve yazma nüshalarının başka mevcudu bulunmıyan bazı kıymetli eserler de mahvolmuştu. O eşsiz kitaplardaki bilgilerin yalnız kendi hâfızasında kalmasını temin için İbni Sinanın bu kütüphaneyi mahsus yaktığını söyliyenler de olmuştur. Fakat bilgiye bu kadar düşkün yüksek bir insanın bir kütüphaneyi yakacağına ihtimal vermek güçtür.

İbni Sina babasının ölümü ve Samanoğullarının düşmesi üzerine önce Harzeme, sonra Horasana geçti ve Cürcan şehrinde kendine zengin bir hâmi buldu. Ebumehmet Şirazî adını taşıyan bu zat, ona bir ev tahsis etmiş ve çalışmasına imkân vermiştir. Bundan sonra kendisini tedavi için davet eden Hemedan Hâkiminin yanına giderek onu şiddetli mide hastalığından kurtardığı için Vezirliğe tayin edilmiştir. Orada bir taraftan devlet işlerile uğraşmış, öte taraftan kitaplar telifine de devam etmiştir. Şifa isimli eseri orada yazılan kitaplarındandır.

Hemedan Hâkiminin ölümünden sonra yerine geçen Tacüddevle'nin Vezirliğini kabul etmedi ve İsfahan Hâkimi ile münasebette bulunduğu şüphesile bir zaman hapse atıldı. İsfahan Hâkimi Alâüddevle Hemedanı zaptettiği zaman İbni Sinayı kurtarmış ve İsfahana götürmüştür. Orada bir müddet ders vermekle meşgul oldu. Fakat Gazneliler İsfahanı istilâ edince İbni Sina Alâüddevle ile birlikte Hemedana kaçtı ve orada şiddetli bir mide hastalığı yüzünden öldü.

Bir felsefe ansiklopedisi hükmünde olan (Şifa) adlı eserile bir tıp ansiklopedisi mahiyetinde bulunan (Kanun) isimli kitabı, (Necat) ve (İşarat) adlı kitapları ve Aristonun bütün kitaplarını şerh ve izah eden yirmi ciltlik (Kitab-ül-İnsaf) adlı eseri başlıca kitaplarındandır. Kimyada bir hayli keşifleri vardır. Hattâ meşhur Berthelot onun bulduğu hakikatlerin bugünkü kimyanın ilerlemesinde mühim tesirleri olduğunu söylemiştir. Eserlerinin büyük bir kısmı arapça ve bazısı farsçadır. Şiir de yazmış ve öz dili olan türkçe ile de bazı şiirler bırakmıştır.

İBNÜLEMİN — Bk. İnal.

İBNÜRREFİK AHMET NURİ, Sekizinci [1866 - 1935] — Sahne eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Üsküdarda doğmuş, Ankarada ölmüştür. Fes Nazırı Süleymanpaşazade Müstantik Mehmet Refik Beyin oğludur. En sevdiği piyeslerden biri olan (Sekizinci) yi soyadı olarak almış, fakat bunu kullanmaya vakit bulamamıştı. Galatasarayda okuduktan ve önce Hariciye Mektupçu Kalemine girdikten sonra Muhtelit Karantine İdaresine nakletmiş, orada muhasebeci olmuş ve bu idarenin tasfiyesinden sonra ikramiye alarak memurluktan çekilmişti. 1908 İnkılâbından sonra ilk heyecanlı aylarda bir çok defa oynanan Namık Kemalin Vatan piyesinde Miralay Sıtkı Bey rolünü almış ve pek muvaffak olmuştu. İstanbul Şehir Tiyatrosunun ilk kuruluşunda idare heyeti âzası olmuş son zamanlarda Ankara Halkevi Tiyatrosu rejisörlüğünü yapmıştır.

İbnürrefik Ahmet Nuri

Eserlerinin bir çoğu fransızca piyeslerden adapte ve iktibas suretile meydana gelmiş olmakla beraber asılları kadar ve bazısı asıllarından da daha muvaffakıyetli ve canlı bir hale getirilmiştir. Bu piyesler arasında "Hissei Şayia, Ceza Kanunu, Dort Çihar, Lokmanzade, Gelin - Kaynana, İpekçi Merhum, Nur Baba, Belkıs, Yegâne, Son Altes, Hoşkadem Gebe, Şair gibi çok sevilmiş ve oynanmış olanları vardır.

İBRAHİM, Sultan - Deli [1615 - 1648] — Osmanlı Sultanlarının on sekizincisidir ve Deli lâkabile anılır. Birinci Ahmedin yedi oğlundan sonuncusudur. Annesi de meşhur Kösem Sultandır. Kardeşi Dördüncü Muradın ölümü üzerine 1640 ta 25 yaşında iken tahta çıktı. Dördüncü Murat, ortaklık korkusile üç kardeşini öldürmüş ve budala olan İbrahime ilişmemişti. Saray hapsinde ve korku içinde büyüdüğü için Sultan İbrahim sinirleri gayet bozuk bir gençti. Soyundan başka erkek kalmadığı için saray halkile Vezirler, çocuğu olsun diye ona türlü milletten güzel cariyeler hediye etmişler ve bu suretle sinirlerinin daha çok bozulmasına sebep olmuşlardı. Sekiz buçuk yıl kadar Osmanlı tahtında kalmıştır. Zamanında Türk kahramanları Giridi almak için türlü fedakârlıklar yaparken Sultan İbrahim saray odalarını kürklerle kaplamak, halktan samur ve anber vergisi toplamak ve üfürükçülere koşmak gibi şeylerle uğrasır, devlet idaresini cahil saray kadınlarının tesirine bırakır, Valiliklerin ve yüksek makamların rüşvetle satılmasına sebep olur, bazı defa bütün Hıristiyanların ve ecnebilerin kesilmesi gibi divanece emirler verirdi. Cinci Hoca gibi üfürükçü bir yobazı en nüfuzlu devlet adamları arasına geçirdi. Memlekete hizmet etmiş bir devlet adamı olan Kara Mustafa Paşayı doğru sözlü olduğu için boğdurdu. Kapdanı Derya Uzun Piyale Paşayı kendisine eksik hediye getirdiği bahanesile, Hanya Fatihi Yusuf Paşayı muharebeden para ve eşya ile gelmediği suçile, Sadrazam Salih Paşayı İstanbuldaki arabaları yasak etmediği kusurile öldürtmüştür. Son zamanlarında Venedikliler Akdeniz Boğazını kapatmış. Giritteki ordu yardımsız kalmış olduğu halde Padişah Yeniçeri kodamanlarına bile samur ve anber için fermanlar yazıyordu.

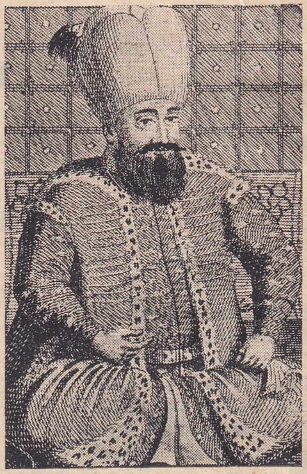

Sultan İbrahim

Nihayet Yeniçeriler kazan kaldırdılar. Önce Padişahın Damadı ve son Sadrazamı Hezarpare Ahmet Paşayı parçaladılar. Sonra İbrahimi tahttan indirerek yerine yedi yaşındaki oğlu Dördüncü Mehmedi geçirdiler. Sultan İbrahim saray hapsinde iken yeni bir ihtilâle sebep olacağı düşüncesile cellât Kara Ali elile boğduruldu.

İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu - Şeyh [1705 - 1772] — "Marifetname,, adlı eserile meşhur bir âlim ve mutasavvıftır. Hasankalede doğmuş, Erzurumda okumuştur. Şeyh Osman Efendinin oğludur. Tasavvufa ve Kadirî tarikatine mensuptu. 54 yaşında iken Siirtin Tillo adlı köyünde Şeyhi ve kayınbabası olan Şeyh İsmailin ölümü üzerine oraya Şeyh olmuş ve o köyde ölmüştür.

Basılmış olan Marifetname başlıca tasavvufa ve ahlâka dair bir eser olup gayesi insanlara etrafındaki eşyayı, sonra kendini ve nihayet Tanrıyı bildirmektir. Bu kitabın bir de "Kıyafetname,, adlı manzum bir kısmı vardır ki insanların fizyonomisi delâletile ahlâk ve mizaçlarını tanımaktan bahseder. Bu eserden başka Divanı İlâhiyat adlı yine tasavvufa ait şiirlerini muhtevi kitabı, sayısı 37 yi bulan eserlerinin başlıcalarındandır.

İBRAHİM LÜTFİ PAŞA, Doktor [1838 - 1903] Tıp tahsil dilini türkçeye çeviren hekim hocalarımızdandır. Manastır civarında doğmuş, çocukluğunda İstanbula gelerek Tıbbiyeden Sağ Kolağası rütbesile hekim çıktıktan sonra orada kırk seneye yakın hocalık etmiştir. Okuttuğu derslere ait "İlmül-Arz vel-Maadin,, ve "İlm-ül-Arz,, adlı eserleri basılmıştır. Okuttuğunu iyi bilen, canlı, cazibeli ve nükteli ders dilile talebesine kendini sevdiren bir hoca olarak tanınmıştı. Okuttuğu dersin o zamanki türkçe terimlerini kendisi koymuştu.

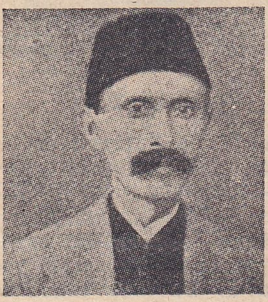
İbrahim Lûtfi Paşa

İBRAHİM MÜTEFERRİKA [1674 - 1745] — Kitap basmayı dilimize tatbik eden ve İstanbulda ilk matbaayı kuran zattır. Macaristanın Kolojuvar kasabasında doğdu. Kalvinist mezhebinde fakir bir ailedendi. Protestan Papazı olmak üzere çocukluğunda rühban mektebine verilmişti. 1692 de Macar Kıralı Tükeli İmre Osmanlı ordusu ile Avusturyalılar aleyhine muharebeye giriştiği zaman, İbrahim Protestan olmak itibarile Avusturyalılara taraftar partide bulunduğu için Türk askeri tarafından esir edilmiş, on sekiz yaşında İstanbula getirilip pazarda köle olarak satılmıştı. Kaba ve zalim bir adamın eline geçerek esirliğe tahammül edemediğinden Müslüman olmuş ve İbrahim adını almıştır. Müteferrika lâkabı sonradan Dergâhı Âli Müteferrikalarından olduğu için takılmıştır.

İbrahim Müteferrika

İbrahim Efendi zeki ve bilgili bir adamdı. Türklüğü ve Müslümanlığı o kadar samimiyetle benimsedi ki 1711 - 14 yılları arasında Müslümanlığı müdafaa için "Risalei İslâmiye,, adlı bir kitap yazmıştı. Bu kitap, o zaman Sadaret Kaymakamı olan Damat Nevşehirli İbrahim Paşanın onu korumasına sebep olmuştur. İbrahim Paşa Avrupa medeniyetinin bizde de tatbikını istiyen uyanık fikirli bir adamdı. O sıralarda Yirmisekiz Mehmet Çelebi Fransa Elçiliğinden dönmüştü. Oğlu Sait Mehmet Efendi de Paristen bir çok yeni fikirlerle gelmiş bulunuyordu. İbrahim Müteferrika ile tanıştı. Birlikte kitap basmak ve matbaa açmak için Sadrazama müracaat ettiler.

İbrahim Müteferrika işi daha sağlam tutmak için basmacılığın mahiyetini ve faydalarını etrafile sayıp döken "Vesilet-üt-Tıbaa,, adlı bir risale yazdı. Sadrazam Damat İbrahim Paşa bir buyrultu ile birlikte matbaanın ilk masraflarını koruyan parayı da verdi. Dinî olmayan kitapları basmanın şeriat bakımından zararlı olmadığına dair bir fetva da çıkarttılar. Bu suretle homurdanmaya başlayan yobazların ve kitap yazmakla geçinen hattatların yaygaralarına meydan bırakılmadı.

Sait Mehmet Efendi ile İbrahim Müteferrika ortaktılar. Sait Efendi hem sermayeye yardım ediyor, hem de devlet teşkilâtındaki nüfuzu ile bu işi yürütmeğe uğraşıyordu. Birlikte bastıkları ilk kitap Sahahı Cevheri'nin tercümesi olan "Vankolu Lûgati,, dir.

İlk sekiz, on eserin basılmasından sonra Sait Mehmet Efendi ortaklıktan ayrıldı. Sonraları Sadrazam olan bu zat, büyük devlet memurluklarına namzet olduğu için o zamanların anlayışına göre bu işte daha fazla devam edemezdi. İbrahim Müteferrika Viyanadan hakkâklar ve harf dökmecileri getirtmiş ve ilk matbaayı 1726 da Sultanahmet civarındaki evinde kurmuştu. 1730 daki Yeniçeri ihtilâlile Damat İbrahim Paşa öldürülünce ve Üçüncü Sultan Ahmet tahttan indirilince her medenî teşebbüs gibi matbaacılık da durmuştu. Nihayet İbrahim Müteferrika Birinci Mahmuttan yalnız kendi namına olmak üzere kitap basmak için yeni bir ferman almaya muvaffak oldu.

İbrahim Müteferrika bastığı eserlerin bazısını kendi yazmış veya tercüme etmişti. Bundan başka Avrupadan getirttiği kâğıtçı ustalar vasıtasile Yalovada bir kâğıt fabrikası yaptırmıştı. Bu fabrika az devam etti. Ayni zamanda Kıral Racoci'nin Kâtip ve Tercümanlığında bulunan İbrahim Müteferrika Orşova kalesinin teslimi için mükâlemeye memur edilmişti. İstanbula döndükten biraz sonra ölmüştür.

Şair Nevres onun ölümüne: "Bastı İbrahim Efendi sahnı firdevse kadem,, mısraını tarih düşürmüştü.

İBRAHİM PAŞA, Damat - Makbul - Frenk [1493 - 1535] — Kanunî Süleyman zamanında 13 yıl büyük bir nüfuzla Sadrazamlık etmiştir. Pargalı bir İtalyan gemicinin oğludur. Cezayirde korsanların eline düşmüş, Manisada bir dul kadına satılmıştı. Süleyman Şehzade ve orada Vali iken keman çalmaktaki maharetini görerek hizmetine aldı. Tahta geçince kendine Odabaşı yaptı. Vezirliğe yükseltti ve 1522 de Pîrî Paşanın yerine Sadrazamlığa çıkardı. Kardeşi Hatice Sultanı da muhteşem bir düğünle ona verdi. İbrahim Paşa önce Mısırda, sonra Anadoluda bazı başarılarda bulunarak Padişahın daha çok gözüne girmiş, Macaristan, Avusturya seferlerile Mohaç zaferinde ve Bağdat seferinde dahi Süleyman ile birlikte ve yararlıkta bulunmuştu. Zeki ve liyakatli olmakla beraber fazla gurura kapılmış, kendine Seraskeri Sultan unvanını vermiş, Elçilere ve yabancı hükümdarlara karşı kendine âdeta bir ikinci Sultan süsü vermeğe başlamıştı. Atmeydanındaki sarayının önüne Budinden getirilen heykelleri diktirmesi halk arasında dedikodu uyandırmıştı. (Bk. Figanî).

Damat İbrahim Paşa

Gerek bu sebeplerden, gerek Hurrem Sultanın tesirinden dolayı saraya iftara çağrıldığı bir gece öldürülmüştür. Meşhur Defterdar İskender Çelebiyi Padişahın emri yokken garazle öldürmüş olması da sebeplerden biri olmak üzere sayılır. Damat İbrahim Paşa, Makbul diye anılırken ondan sonra Maktul diye anılmaya başladı. Ona Frenk lâkabı da verilir. Galatada Canfeda tekkesinde gömülüdür. Kumkapı civarında bir cami yaptırmıştı.

İBRAHİM PAŞA, Damat - Nevşehirli [Ölm. 1730] — Üçüncü Ahmet zamanında on üç seneye yakın Sadrazamlık etmiş, yeniliğe ve ilerlemeğe uğraşmakla beraber zamanı "Lâle Devri,, denen bir zevk ve sefahet çağı olmuş Osmanlı Vezirlerindendir. Nevşehirde doğdu. Ezdin Voyvodası Ali Ağanın oğludur. Gençliğinde Saray Baltacıları Bölüğüne girmiş, Şehzadeliğinde Üçüncü Ahmedin hizmetinde bulunmuştu. O Padişah olunca mühim işlerde kullanıldı. Sadaret Kethüdası, Rikâbı Hümayun Kaymakamı oldu ve Avusturya harbinde vurulan Damat Ali Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi. Ondan dul kalan Fatma Sultan da kendisine verildi. Damat İbrahim Paşa "Şimdilik sulh edelim de eksiklerimizi tamamlayıp ilerile kaybettiklerimizi alırız,, tesellisile Pasarofça Muahedesini kabul etmiş, Padişahın mizacına uygun gelen bir rahatlık devri açmıştı. Buna lâle bahçelerile, Çırağan safaları, helva sohbetleri ve Nedimin şiirlerile Lâle Devri adı verilir.

Nevşehirli İbrahim Paşa

Damat İbrahim Paşa memleketi imar etmek, iktisadî vaziyeti düzeltmek, Avrupa medeniyetine doğru dönmek için uğraşmış, matbaacılığın kurulmasına yardım etmiş olmakla beraber devletin içinde bulunduğu tehlikelere karşı esaslı bir şey yapamamıştı. Rusya Prut Muahedesini bozarak Lehistana ve Osmanlı hudutlarına saldırmaya başlamış, İran Nadir Şahın idaresile Kermenşah ve Tebrizi almıştı. Bunun üzerine İranla harbe karar verildi. Damat İbrahim Paşa muharebeye bizzat gitmek veya bir serdar göndermek gibi tereddütlerle vakit geçirirken ayak takımından bazıları şeriat isteriz diye ayaklandılar. Patrona Halil adlı biri bunların başına geçti. Hapishaneyi boşalttılar ve Yeniçeri kazanını meydana çıkarıp ihtilâl kopardılar. İbrahim Paşa parçalandı. Vücudundan pek az bir kısmı gizlice toplanarak Şehzade camii yanında yaptırdığı sebilin yanına gömülmüştür. Şehzadebaşında camii, kütüphane ve mektebi, Nevşehirde ve başka yerlerde hayratı vardır.

İBRAHİM PAŞA, Kavalalı [1789 - 1848] — Şimdiki Mısır devletini kuran Mehmet Ali Paşanın büyük oğludur. Kavalada doğdu. Mehmet Ali Paşanın amcası Tosun Beyin oğlu olduğu halde Mehmet Ali tarafından evlât tanıldığı da rivayet edilir. Küçükken Mehmet Ali Mısıra gitmiş ve 16 yaşında iken Said'de Urbanın isyanlarını bastırmıştı. Hicazda Vehabilerin isyanını bastırmağa Vezirlikle memur olmuş ve iki sene içinde bu isyanı yatıştırarak Vehabilerin Emiri Abdullah bin Suudu dört oğlu ile İstanbula göndermişti. Mora ihtilâlinde İbrahim Paşa oraya Vali oldu. Osmanlı ve Mısır askerile Mora ve Girit ihtilâllerini söndürmeğe muvaffak olmuştu. Fakat İngiltere, Fransa ve Rusya donanmaları Navarinde Osmanlı donanmasını yaktılar ve İbrahim Paşayı Mısıra dönmeğe mecbur ettiler. Mehmet Ali oradaki hizmetine karşılık olarak Girit eyaletini az görüp Suriyeyi de istemiş ve İkinci Mahmut buna razı olmamıştı. Bunun üzerine İbrahim Paşa babasının emrile 1831 de bütün Suriyeyi istilâ etti ve üzerine gönderilen Osmanlı ordularını Şam, Halep ve Konyada bozarak Kütahyaya kadar geldi ve İstanbul üzerine yürümeğe hazırlandı. Avrupa devletlerinin müdahalesile 1832 de yapılan Kütahya muahedesile Suriye ve Adana Mısıra bırakıldı. İbrahim Paşa da oraya Vali oldu. 1839 da İbrahim Paşa tekrar İstanbula doğru yürüyerek Nizipte Osmanlı ordusunu bozdu. Fakat Avrupa devletlerinin tekrar müdahaleleri üzerine çekilmeğe ve sonunda Adana ve Suriyeyi de bırakmağa mecbur olmuştu. 1841 de verilen fermanla Osmanlı devleti Mısır Valiliğinin babadan evlâda geçmek suretile Mehmet Alinin soyunda kalmasını kabul etti. İbrahim Paşa bundan sonra Avrupayı dolaştı. 1845 te Mehmet Alinin bunaması üzerine Mısır idaresini eline aldı ve 1848 de İstanbula gelerek Mısır valisi oldu. Fakat Kahireye dönüşte babasının ölümünden bir kaç ay evvel öldü.

İbrahim Paşa

Değerli bir asker, muvaffakıyetli bir idare adamı idi. Mısır devletini kurmakta babasile ortaktır. Kahirede bir heykeli vardır. Hidiv İsmail Paşa ile Mustafa Fazıl Paşa bu zatın oğullarındandır.

İBŞİR MUSTAFA PAŞA, Damat [1607 - 1653] Dördüncü Mehmet zamanı Sadrazamlarındandır. Abaza Mehmet Paşanın kız kardeşinin oğlu olup Abaza köle sıfatile çocukken saraya alınmış, muhtelif saray hizmetlerinden sonra Mirahor olmuştu. Budin Beylerbeyliğinde, Silistre ve Rumeli Valiliklerinde bulundu. 1646 da Vezirlikle Şam Valisi iken Dürzü isyanını bastırmakta yararlık göstermiş, oradan Halep ve Sıvas Valiliklerine gönderilmişti. Bu sıralarda beş yıl kadar merkeze isyan halinde kaldı. Haydutken Sadrazam ve Ayşe Sultanla da evlenerek saraya damat olan İbşir Paşanın bu ikbali ancak iki ay sürdü. Onu İstanbula getirtip tepelemeyi düşünenler bir Yeniçeri isyanı çıkartarak öldürttüler. Naima onun Sadrazam olduğu karışık zamanı pek iyi tasvir ettiği gibi bu acaip adamın şahsiyetini de pek iyi canlandırır.

İBRAHİM SARIM PAŞA [1801 - 1853] — Abdülmecit zamanı Sadrazamlarındandır. İstanbulda doğdu. Ayasofya türbedarlarından Hafız Mustafa Efendinin oğludur. Divanı Hümayun Kaleminden yetişmiş, Reisülküttap Süleyman Necip Efendiye damat olduktan sonra çabuk ilerliyerek Beylikçi, Londra ve Tahran Elçisi olmuş, Ticaret Nazırlığında, Sadaret Müsteşarlığında bulunmuştu. 1847 de Büyük Reşit Paşadan sonra Sadrazamlığa geçerek bu makamda üç buçuk ay kadar kaldı. Ondan sonra Bursa ve Trabzon Valiliklerine gönderilmiş ve İstanbulda ölmüştür.

İDRİS BİTLİSÎ [ölm. 1520] — On altıncı asır başlarında tanınmış tarihçilerimizdendir. Bitlisli Şeyh Hüsameddinin oğludur. İdris, bir zaman İranda Akkoyunlu hükûmetinin divan hizmetinde bulunmuş ve Şah İsmail, Safevî devletini kurduğu zaman o da İkinci Bayezidin yanına, İstanbula gelmiştir. Bayezidin emrile "Heşt Behişt,, adlı farsça tarihini yazdı. Buna Sekiz Cennet adını vermesi Osmanlıların ilk sekiz hükümdarı zamanına ait olduğu içindir. İdris, Yavuz Selim zamanında Kürdistanın ıslahı işinde kullanılmış ve Arabistan Kazaskeri unvanını almıştı. Yazısı da güzel olup Koca Mustafa Paşa Camiinin kapısındaki tarihi söyliyen ve yazan odur. Eyüpte İdrisçeşmesile köşkü bu zat yaptırmıştır. Karısı Zeynep Hatunla birlikte oradaki mesçidinin bahçesinde gömülmüştür. Bu zatın o tarihinden başka hadîse, edebiyata ve siyasî işlere dair on kadar eseri, Türk, Arap ve İran dillerile şiirleri de vardır.

Heşt Behişt 1733 te Vanlı Abdülbaki Efendi tarafından türkçeye çevrilmişse de basılmamıştır.

İHSAN RAİF [1877 - 1926] — Şiirlerile tanınmış kadınlarımızdandır. Son Osmanlı Vezirlerinden Köse diye lâkaplanan Raif Paşanın kızıdır. Babasının Beyrut Mutasarrıfı bulunduğu zaman orada doğmuştur. Hususî muallimlerden okumuş, fransızca, musiki ile de meşgul olmuştu. Vaktile epeyce yayılmış olan şarkıları ve bir ninni bestesi vardır. "Gözyaşları,, adile bir şiir mecmuası basılmıştır. Önce Ali Bey adında birile, sonra muharrir ve muallim Şahabeddin Süleyman ile, onun ölümünden sonra da mühtedi Hüsrev adında birile evlenmişti. Üç çocuğu olmuştur. Pariste öldü ve cenazesi İstanbula getirilerek Rumelihisarı mezarlığına gömüldü.

İhsan Raif Hanım

İHSAN TOKGÖZ, Ahmet İhsan — Bk. Tokgöz.

İLERİ, Celâl Nuri — Bk. Celâl Nuri.

İLERİ, Sedat Nuri [1888 - 1944] — Tanınmış karikatür ressamlarımızdandır. Sakızda doğdu. Eski Ayan âzasından Giritli Mustafa Nuri Beyin üçüncü oğlu, Celâl Nuri ve Suphi Nurinin kardeşidir. Belçikada yüksek ziraat tahsil etmiş olmakla beraber matbuatımızda mizahî resimlerile tanılır.

İLERİ, Suphi Nuri [Doğ. 1887] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Gelibolu'da doğdu. Eski Ayan Âzasından Giritli Mustafa Nuri Beyin oğludur. Celâl Nurinin on yaş küçük, Sedat Nurinin bir yaş büyük kardeşidir. İstanbul Hukuk Mektebinde okuduktan sonra Paris Siyasî İlimler Mektebinde de okumuş, Paris Hukuk Fakültesinden Doktor unvanını almıştı. Hukuk Mektebinde muallimlik ve Yüksek Ticaret Mektebinde Profesörlük ve muhtelif zamanlarda gazetecilik etmiştir. Siyaset ve ekonomiye dair bir kaç eser yazmıştı.

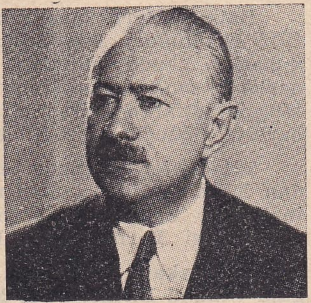
Suphi Nuri İleri

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal [Doğ. 1870] Tanınmış tarih ve biyografya âlimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mühürdar lâkabile maruf Emin Paşanın oğludur. İlk tahsilinden sonra bazı mekteplerle medrese derslerine devam etmişse de asıl tahsili hususîdir. Merak ve gayretile kendi kendini yetiştirenlerdendir. Pek gençken gazete ve mecmualara yazmaya ve Babıali kalemlerine devama başladı. Sadaret Mektupçu Kalemi Müdürü iken 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra "İyalâtı Mümtaze,, Kalemi Müdürü olmuş ve on üç yıl bu vazifede bulunmuştur. Bir aralık (Müdevvenatı Kanuniye) ve (Takvimi Vakayi) Müdürlüklerini de ilâve olarak yapmıştı. Daha sonra Babıalinin en mühim vazifelerinden biri olan Divanı Hümayun Beylikçiliğine tayin edilmiştir. Bir kaç arkadaşile birlikte kurdukları 'Evkafı İslâmiye,, Müzesinin İdare Meclisi âza ve Reisliğinde, Vesaiki Tarihiye Tasnif Heyeti Reisliğile Türk Tarih Encümeni âzalığında çalışmış ve son vazifesi olan Evkaf Müzesi Müdürlüğünden emekliye ayrılmıştır.

İbnülemin Mahmut Kemal

Müze Müdürlüğünden ayrılmış olmakla beraber eşsiz yazma kitaplarile kütüphanesi, değerli yazı kolleksiyonile evi ve canlı bir tarih hükmünde olan bizzat kendisi bir müze sayılabilir. Rahmetli Süleyman Nazif onu şu mısra ile tarif ederdi:

Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine

Mufassal hal tercümesini (Sefinei Ebrar) müellifi merhum Hüseyin Vassaf Bey yazmıştır. Basılmış olan başlıca eserleri şunlardır:

Son Asır Türk Şairleri (12 cilt ve kısım), Son Sadrazamlar (şimdiye kadar altı cildi çıktı). Bu iki mühim ve esaslı eserden başka:

3 - (Menakıbı Hünerveran Mukaddimesi), 4 - Yahya Efendi Divanı Mukaddimesi, 5 - (Hersekli Arif Hikmet Divanı Mukaddimesi), 6 - Leskofçalı Galip Divanı Mukaddimesi, 7 - (Evkaf Nezareti Tarihçesinde Nazırların Haltercümeleri, 8 - (Yusuf Kâmil Paşanın Sadareti ve Konak Meselesi), 9 - (Kemal-ül-Hikme), 10 - (Tuhfei Hattatin Mukaddimesi).

Henüz basılmamış olanlarla birlikte eserlerinin sayısı kırka yaklaşmaktadır.

İNCE, Refik Şevket [Doğ. 1885] — Tanınmış hukuk ve siyaset adamlarımızdandır. Midillinin Polihinit nahiyesinde doğmuştur. Memleketi ödemiş olup babası, Harputlu İnceoğlu Hafız Mustafa Şevket Efendidir. Refik Şevket Eşme İlkmektebile İzmir İdadisinde okumuş, Selânik Hukuk Mektebinden 1911 te çıkmıştır. Beylerbeyi İhtiyat Zabit Mektebinden Teğmen çıktıktan sonra Balkan Harbinde bir tren kazasında sol kolundan sakat kalarak subaylıktan emekliye ayrılmıştı. Birinci Cihan Harbinde Kolordu Hukuk Müşavirliği yapmış, Millî Mücadele zamanında Birinci Büyük Millet Meclisine Manisa Millet Vekili seçilmiş ve 13 ay kadar Adliye Vekilliği yapmıştır. Kastamonu bölgesinde

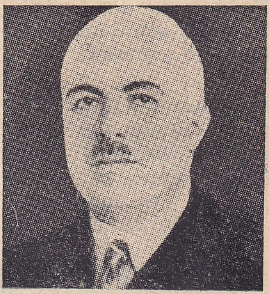
Refik İnce

İstiklâl Mahkemesi Reisliğinde bulundu. İkinci ve üçüncü seçim devrelerinde Mebus olmayarak İzmir ve civarında Umumî Meclis ve Belediye Meclisi âzalıklarında çalışmış ve avukatlıkla meşgul olmuştu. 1931 seçiminde tekrar Manisa Millet Vekili seçildi. Meclise gelen hemen bütün tasarıları tetkik eder, özlü tekliflerı, düzgün ve heyecanlı nutuklarile kürsüde sesinin duyulmadığı zaman az olurdu. Türk Hukuk kurumunu meydana getirenlerdendir. Yedinci seçimde Millet Vekili olmamıştır.

İNCİRKÖYLÜ HASAN PAŞA, Refet [1793-1901] — Son Osmanlı Sultanlarından yedisinin zamanında muhtelif devlet işlerinde bulunmuş ve 108 yıl yaşamış Müşirlerdendir. Kafkasyanın Toga kabilesine mensup eski bir hanedandan İslâm Beyin oğludur. Üçüncü Selim zamanında çocukken İstanbula gelmiş, eniştesi Huzur Ders Hocalarından Şakir Efendinin delâletile Saray Hasekiliğine, yani yaverliğine girmiş, ordunun yenileştirilmesi sırasında Yüzbaşı olmuştu. Osmanlı ordusu 1839 da Mısır ordusuna Nizipte yenildiği zaman İncirköylü Hasan Refet Bey Ağa Hüseyin Paşanın Bin başı rütbesile Yaveri (o zaman Fransız askerî teşkilâtından alınan tabirile "Aide de Camp,, 1) bulunuyordu. Hattâ Ağa Hüseyin Paşanın o zamanki bu yeni tabire dili dönmiyerek yaverlerini "Dukkân Bey,, diye çağırdığı maruftur.

İncirköylü Hasan Paşa

İncirköylü Hasan Paşa bir aralık İzmir Redif Alayı Kumandanı olmuş, sonra Mısıra gönderilmiş, orada iken Cebelilübnan isyanını bastırmakta yararlığı görüldüğünden Sudan Valisi olmuştur. Sudanda Müfettiş olarak da bulundu. Oranın halkına ve ziraatine hizmet etmiştir. Mısırda iken Ferik olmuş, İstanbula döndükten sonra Askerî Teşrifat Memurluğuna tayin edilmiş ve 1887 de Müşir rütbesini almıştı.

Deli lâkabile maruf olup 96 yaşında ölen Ayandan Müşir Fuat Paşa, bu zatın oğludur.

İNÖNÜ, İSMET [Doğ. 1884] — Türkiye Devletinin İkinci Cumhur Başkanı ve Millî Şef. İzmirde Türkyılmaz mahallesinde şimdi Belediyece İnönü Müzesi olmak üzere alınan evde 1884 Eylûlünün 24 üncü çarşamba günü doğdu. Ailesi Malatyada yerleşmiş eski bir Türk soyu olan Kürümoğullarındandır. Babası mahkeme âzalıklarında bulunmuş ve Harbiye Nezareti Muhakemat Dairesi Mümeyyizliğinden emekliye ayrıldıktan sonra 1920 de Malatyada ölmüş olan rahmetli Hacı Reşit Beydir. Annesi Razgrat âlimlerinden Müderris Hasan Efendinin kızı Sayın Bayan Cevriye Temelli'dir.

Nüfus kütüğüne Mustafa İsmet adile kaydedilmiş olan aziz Millî Şefimiz, beş yaşına kadar çocukluk hayatını babasının Hâkim olarak bulunduğu İzmirde geçirdi. Sıvasa nakil üzerine Mahkeme çarşısındaki ilkokula kaydolunmak suretile tahsile başlamıştır. Bir yıl sonra Askerî Rüştiyeye girdi. 1894 te burasını tamamladı ve beşinci sınıf sonuna kadar Sıvas Mülkiye İdadisine devam etti. Ailesinin İstanbula nakli üzerine Halıcıoğlundaki Topçu İdadisine girerek bu okulu bitirdikten sonra 1900 de Topçu Harbiyesine geçti ve 1903 te bu müesseseyi de sınıfının birinciliğile bitirdi ve Topçu Mülâzimisanisi (Teğmen) oldu. Oradan Erkânıharbiye sınıfına ayrılıp Pangaltıdaki Harp Akademisinden 1906 Eylûlünde Kurmay Yüzbaşı olarak ve yine birincilikle mezun olmuştur.

Kurmay Yüzbaşı İsmet Bey

Kurasının İkinci Orduya çıkmasından dolayı askerlik hayatı Edirneden başlar. Çalâk zekâsı ve dürüst seciyesile tahsil çağlarında olduğu gibi orduda dahi az zamanda çevresinin güvenini ve saygısını kazanan genç Kurmay Yüzbaşı, henüz gizli çalışan "İttihat ve Terakki Cemiyeti,, nin Edirnedeki faaliyetlerini de idare etmiş ve 1908 Meşrutiyet İnkılâbının Manastırdan bir gün sonra Edirnede dahi ilân edilmesini temin eylemişti. 1908 Ekim ayında rütbesi Kolağalığa yükseldi. O sırada Selânikte toplanan İttihat ve Terakki Kongresine iştirak ederek Mustafa Kemal Beyle beraber ordunun siyasetle uğraşmaması lâzım geleceği tezini müdafaa etmiş ve Cemiyetle ilişiğini kesen ilk subaylardan biri olmuştu. İstanbuldaki 31 Mart İhtilâlini bastırmak üzere gönderilen Hareket Ordusuna Edirneden de bir tümen katıldı. Bu tümenin Kurmayı Kolağası İsmet Beydi. 1910 Şubatında İsmet Bey Yemene gönderilen kuvvetlerin Erkânıharbiyesine memur oldu ve Hudeydeye gitti. Orada gösterdiği başarılar üzerine 1912 Nisanında fevkalâdeden Binbaşılığa terfi edilerek Yemendeki umum kuvvetlerin Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir.

Millî Şef Lozan senelerinde

Balkan Harbi sırasında İstanbula çağırılarak 1913 Nisanında Büyük Karargâhı Umumî Birinci Şubesine memur edilmişti. Eylûlde Bulgar murahhaslarile sulh müzakereleri yapan heyete Askerî Müşavir sıfatile iştirak etti. Ondan sonra Erkânıharbiye Üçüncü Şube Müdürü oldu.

1914 seferberliğinde teşkil edilen Birinci Ordunun Erkânıharbiyesine memur edilmiş ve muhtelif tarihlerde kazandığı kıdem zamlarından dolayı o yıl rütbesi Yarbaylığa yükseltilmiştir.

Kaymakam İsmet Bey, Başkumandanlık Karargâhı Umumî Birinci Şube Müdürlüğünde bir yıl kadar hizmetten sonra İkinci Ordu Kurmay Başkanı oldu. 1915 Aralık ayında yine kazandığı kıdem

Millî Şefimizin Ressam Feyhaman tarafından yapılmış olan bir portresi.

zamlarının tesirile rütbesi Albaylığa (Miralay) çıkarıldı. O sıralarda İkinci Ordu Komutanı olan Atatürk ile harp sahasında işbirliği yapmış ve beş yıl sonra Türkiye devletini kuracak olan bu iki büyük şef ayni ordunun iki esaslı unsuru sıfatile daha iyi anlaşıp sevişmek vesilesini bulmuşlardı. Ondan sonra Albay İsmet Bey, Dördüncü Kolordu Komutanı sıfatile Kafkas cephesinde, Yirminci ve sonra Üçüncü Kolorduların Komutanı olarak da Filistin ve Suriye cephelerinde kahramanca harp etmiş ve kazandığı başarıların delili olarak kendisine muhtelif Türk ve yabancı madalya ve nişanları verilmişti. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde Harbiye Nezareti Müsteşarı oldu ve Sulh Hazırlığı Komisyonu Re's iğinde bulundu. O mühim ve nazik devrede Miralay İsmet Bey, pek ehemmiyetli ve çetin olan resmî vazifesile birlikte millî vazifesini de hakkile yapmıştır.

Atatürk henüz Anadoluya geçmeden önce kendisile temas halinde bulunduğu gibi onun millî mücadele programını tatbika başlamasından sonra dahi iş birliğinde devam etmiş ve 1919 yılı sonlarında bir aralık izinle Anadoluya geçerek millî savaş proğramını birlikte tesbit eylemiştir. 1920 yılı başında ve Mareşal Fevzi Çakmağın Harbiye Nazırlığı zamanında İstanbula dönmüş olmakla beraber 16 Mart 1920 de İstanbulun işgali üzerine artık orada çalışmanın verimli olmıyacağına hükmederek nefer kılığına girip kâh yaya, kâh at sırtında yirmi günlük bir yolculuktan sonra 9 Nisan 1920 de Ankaraya gelmiştir. Bu iltihak haberi o zaman İstanbulda fısıldanırken onun cevherini yakından tanıyanlar işlerin artık büsbütün değişebileceğini söylüyorlar ve bu tahminlerinde isabet ediyorlardı.

Kahire seyahati esnasında Başkan Roosevelt ve Mister Churchill ile beraber.

Cumhur Başkanımız Millî Şefimiz İsmet İnönü

Miralay İsmet Bey, Birinci Büyük Millet Meclisine Edirne Millet Vekili olarak girdi ve Büyük Meclis de onu Erkânı Harbiye Reisliğine seçti. Bu intihap, gerek Ordunun teşkilâtlanmasında, gerek manevî kuvvetlerin yükselmesinde derhal kendini hissettirmiştir. Erkânı Harbiye Reisliği uhdesinde olduğu halde Garp Cephesi Şimal Grupu Komutanlığını ele alan Albay İsmet Bey Çerkez Ethem çetelerini mağlûp ettikten sonra 10 Ocak 1921 de Birinci İnönü zaferini kazanmıştır. Bu büyük hizmetin şükranı olarak Büyük Millet Meclisi ona Mirlivalık (General) rütbesini verdi. Bu tarihten sonra İsmet Paşa diye anılmağa başlıyan aziz kahraman, Yunan ordusunun İtilâf devletleri himayesindeki ikinci hücumunu da zaferle püskürttü. 27 Mart 1921 de kazanılan bu İkinci İnönü zaferile İsmet Paşa, Atatürkün ona yazdığı gibi: "Yalnız düşmanı değil milletin makûs talihini de yenmiş,, oluyordu. Paşa unvanını muharebe meydanında kazandığı gibi soyadını da bu kıymetli zaferden alan İsmet İnönü, bundan sonra Umum Garp Cephesi Komutanı oldu. Sakarya Meydan Muharebesindeki mühim hizmetlerinden dolayı Büyük Millet Meclisi 29 Eylûl 1921 de bir takdirname ve altın imtiyaz madalyasile kendisine karşı duyduğu minneti bir daha belirtmiştir.

31 Ağustos 1922 deki Büyük Zaferde rütbesi Ferikliğe çıkarıldı. Düşmanın denize dökülmesi ve Anavatanın kurtulması üzerine Yunanlıları Anadoluya saldırmak için teşvik etmiş olan devletler telâşa düştüler ve bir mütareke için Ankaraya müracaat ettiler. Muharebe meydanlarında olduğu gibi sulh masasında da ihatalı zekâsile milletin hakkını koruyacağından herkesin ve Atatürkün emin olduğu İsmet Paşa, Mudanyada toplanan Mütareke Konferansında Türk Ordusu Başkomutanlığını

Millî Şef çalışma masasında.

temsil etti. O konferansta İstanbulu işgal eden yabancı kuvvetlerin komutanları vardı. İsmet Paşadan başka Fransız Generali Charpi, İngiliz Generali Harington ve İtalyan Generali Monbelli hazır bulunuyorlardı. 3 Ekim 1922 de başlıyan Mudanya müzakereleri sekiz gün sürdü ve İsmet Paşa çetin müzakerelerden sonra parlak bir mütareke imzalamağa muvaffak oldu. Bu suretle Osmanlı İmparatorluğunun o tarihten dört yıl önce bütün varlığını düşmanlara teslim ettiği Mondros Mütarekesi yırtılmış oluyordu ve şimdi yırtılmak sırası Sevr Muahedesine geliyordu.

Türk milletinin menfaatlerini Lozanda müdafaa etmek vazifesini de Atatürk ve Büyük Millet Meclisi İsmet Paşanın zekâ ve himmetine emanet etti. 31 Ekim 1922 de Hariciye Vekilliğine de seçilerek Türk Başmurahhası sıfatile Lozana gitti. Lozan müzakereleri 21 Kasım 1922 den 24 Temmuz 1923 tarihine kadar sürmüş ve arada bir defa kesilmişti. Bin türlü çetin meseleler arasında sinirleri bozulmadan müzakereleri idare etmek belki bir kaç meydan muharebesi kazanmak kadar güçtü ve nihayet İsmet Paşa bu sulh zaferini de kazandı. Cumhuriyet ilânının ertesi günü 30 Ekim 1923 te Hariciye Vekilliği de uhdesinde kalmak üzere İcra Vekilleri Heyeti Reisliğine seçilmişti.

Başvekil bulunduğu sırada 30 Ağustos 1926 da Birinci Ferikliğe yükselmiş ve bir sene sonra da kendi isteğile askerlikten tekaüt olmuştur.

On beş sene Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığını hakikaten şaşılacak bir faaliyet - ve cev valiyetle yapmış olan Millî Şefimiz, bu müddet zarfında gelişen bütün içtimaî, medenî ve iktisadî inkılâpların meydana gelmesinde ve kökleşmesinde Atatürkün en samimî ve en yakın yardımcısı oldu. Daimî ve yorulmaz bir çalışkanlık içinde geçen Başvekilliği esnasında Büyük İsmet İnönü, Türk vatanını demir ağlarla örmek, Türk parasını sağlam bir hale getirmek, bankalar ve fabrikalar açarak millete sürekli bir refah gelmesine çalışmak gibi burada birer birer sayılmasına imkân olmıyan başarılarından dolayı bütün milletin güvenini, saygısını ve minnetini kazanlı. Bu sebepledir ki Atatürkün ölümü ile memlekette baştan başa duyulan engin matemi ancak onun varlığı teselli etmiştir.

Büyük Millet Meclisinin 11 Kasım 1938 Perşembe günü Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığına oy birliğile seçilmesi ve Millî Şef unvanına lâyık görülmesi bu umumî sevginin ve minnetin en tabiî bir neticesi olmuştu.

İRDELP, Neşet Ömer - Doktor [Doğ. 1882] — Eserleri ve derslerile şöhret kazanmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. (Nümunei Terakki) adlı hususî mektepte ilk ve orta tahsilini birincilikle bitirdikten sonra Mülkiye Tıbbiyesinden 1902 de yine birincilikle çıkmış, mecburî hizmetini Ankara Vilâyetinde yapmış ve tahsilini tamamlamak üzere Parise giderek 1910 da dönmüş, müsabaka ile İstanbul Tıp Fakültesi Birinci İç Hastalıkları Seririyatı Şefliğine tayin edilmişti. Birinci Cihan Harbinde Hilâliahmer (Kızılay) ın Süveyş Heyeti İmdadiyesi Reisliği ile Filistinde vazife görmüş ve orada harbin son iki yılında Yedek Binbaşılıkla Dördüncü Ordu Sıhhiye Reisliği vazifesini almış, Sina çölünde ve Hicazda çalışmıştır. 1921 de İstanbula dönüşünde Emrazı Dahiliye Seririyatı Müderrisliğine seçildi. 1925 te Tıp Fakültesi Müderrislerinin oy birliğile Fakülte Reisliğine ve 1927 de Darülfünun Eminliğine intihap olundu. 1933 te yeni kurulan İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne tayin edildi. O tarihtenberi Birinci İç Hastalıkları Kliniği Ordinaryüs Profesörlüğü vazifesini görmektedir. Büyük Millet Meclisinin 1934 döneminde İstanbul Millet Vekilliğine seçilmişti. Fakat ondan sonraki seçim dönemi için ilmî mesleğinde kalmayı tercih etti. "Türk Kodeksi„ nin birinci komisyonunda Başkanlık, İkinci Millî Tıp Kongresi Tertip Heyeti vazifesini gören "Türk Tıp Encümeni„ ne Reislik etmiştir. Antropoloji Enstitüsünü ve mecmuasını kuranlardandır. Birinci Cihan Harbinde cephede "Şark çıbanı„ , "Develerin Tripanozmaları„ , "Üç gün humması„ , Hicazda "Bilharzioz„ , Filistinde "Tifüs„ üzerine ve "Bitlerin Hayatı„ hakkında gerek türkçe, gerek fransızca ve almanca etüdler neşretmiştir. Üniversitedeki derslerine ait başlıca şu yayınları vardır:

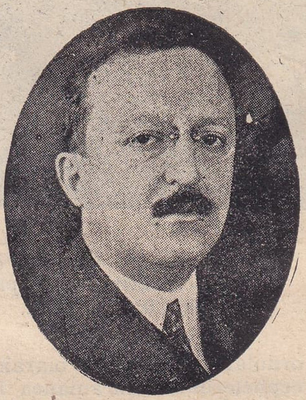

Neşet Ömer İrdelp

Kalp İntizamsızlıkları konferansı 1912, Mide ve Em'a Hastalıkları 1921, İntani Hastalıklar 1923, Kebet Hastalıkları 1923, Kalp ve Ev'iye Emrazı (2 cilt) 1924, tercüme olarak da Tıbbî Semiyoloji ikinci baskı 1945. Bunlardan başka çoğu fransızca olarak ve bazısı da kollaboratörleri ile hazırlanan bir haylı travayı neşredilmiştir.

İRTEM, Süleyman Kâni [Doğ. 1875] — Tarihe ait yazılarile ve idare memurluklarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Selânikte doğdu. Abdurrahman Aziz Beyin oğludur. Selânikte Feyziye Mektebile İdadide ve sonra Mülkiye Mektebinde okumuştur. 1896 dan 1908 İnkılâbına kadar Rumelinin muhtelif yerlerinde Kaymakamlıklarda bulundu. Sonra Cebelibereket, Bolu, Samsun ve Beyoğlu Mutasarrıflığı yaptı. Daha sonra Ankara ve İstanbul Valiliklerinde, İstanbul Şehremini Vekilliğinde bulundu. Akşam gazetesinde tefrika suretile basılan başlıca eserleri şunlardır:

Şahane Sefahet, Köprülü ve Kolber Karşı Karşıya, Siyaset Dolaplarında Dönen Rüşvetler, Saray ve Babıalinin İç Yüzü. Bunlardan başka tarihe dair muhtelif gazetelerde makaleleri, (Ohri Millî Taburu) adlı bir eseri vardır. Osman Beyden İkinci Mahmut zamanına kadar olan vakaları muhtevî Mufas-

sal Osmanlı Tarihi, Osmanlı tarihindeki ihtilâllere ve içtimaî hayata dair iki eseri daha vardır ki henüz basılmamıştır.

İSHAK BEY, [Ölm. 1465] Bosnanın ilk Valisi olan ve bir çok fetihlerde bulunan kahramanlardandır. Timurtaş'ın oğludur. İkinci Murat zamanında Rumeli muharebelerinin bir çoğunda Komutanlık etmişti. Sırbistanın muhtelif yerlerini ve bu arada Semendire'yi de almıştı. Bosna alındığı zaman ilk defa İshak Bey Vali oldu. Ölümünde yerine oğlu İsa Bey Valiliğe geçti.

İSHAK BEY, Karamanoğlu [Ölm. 1486] — Karamanoğlu İbrahim Beyin büyük oğludur. Babasından sonra Karaman Beyliğine geçmişti. Yaşı büyük olmakla beraber cariyeden doğma olduğu için kardeşleri bunu kabul etmiyerek Fatih Sultan Mehmede sığınıp yardımını istediler. Fatih de ona karşı asker gönderince İshak Bey Uzun Hasanın yanına kaçmış ve bir aralık Konya üzerine yürümek istemişti. Orada mağlûp olunca Tebrize kaçtı ve orada öldü.

İSHAK BEY, Saruhanoğlu [Ölm. 1390] — Saruhan Beylerindendir. Saruhan Beyin torunu ve İlyas Beyin oğludur. Babasından sonra Beyliğe geçmişti. Zamanında mühim bir iş olmamıştır. Manisada büyük bir Mevlevihane yaptırmıştı ki bu tarikatin en eski tekkesi budur. Akıllı, bilgili bir adammış. Ölümünde yerine Hızırşah Bey geçti ve onun zamanında Saruhan Beyliği Osmanlıların eline düştü.

İSHAK ÇELEBİ [Ölm. 1536] — On altıncı asrın başlarında tanınmış şair ve âlimlerdendir. Üsküpte doğmuştur. Kılıç yapmakla geçinen İbrahim adlı bir sanatkârın oğludur. Medreselerde okumuş, Edirne, Üsküp, Bursa ve İznikte Müderrislik etmiş, 1535 te Şam Kadısı olmuştu. Orada ölmüştür. Yavuz Selim ile Kanunî Süleymandan iltifat görmüştür. Hattâ Yavuz Selim Mısır seferinde iken hoş sohbetlerile can sıkıntısını gidermek üzere yanına verilen tatlı dilli üç adamdan biri de İshak Çelebi imiş. Divan şairlerinden pek çoğu gibi mahbupsever, şakacı, zevkine düşkünmüş. Hiç evlenmemiş.

İshak Çelebi

Yavuz Selim zamanına ait (İshakname) adlı küçük bir tarihi ve şiirlerini muhtevi divanı ve bir imtihan risalesi varsa da basılmamıştır. Lâtifi Tezkeresi pek şakrak mizaçlı olduğunu uzun uzun yazıyor. Bugün anlaşılır çeşnide olan bir beytini alıyoruz :

Gün yüzün görmiyeli gündüzümüz şam oldu,
Ay efendim daha gelmez misin akşam oldu.

İSHAK EFENDİ, Baş Hoca [Ölm. 1834] — On dokuzuncu asır başlarında matematik bilgisile tanınmış ve Mühendishanede uzun zaman hocalık etmiş âlimlerdendir. Yanyanın Narda kasabasında doğmuştur. Babasının Yahudiden dönme olduğunu rivayet edenler varsa da bunun doğru olmayıp İshak Efendinin Karlovalı bir Müslüman evlâdı olduğunu iddia edenler de olmuştur. Bu zatın Rumeli Ordu Defterdarlığında bulunmuş Esat adlı bir kardeşi de vardır. Hoca İshak Efendi 1815 te Mühendishaneye hoca olmuş, bu vazifeyi görürken Tersane Tercümanlığı ile Divanı Hümayun Tercümanlığında da bulunmuştur. Sergi Nazırlığı ettiği gibi istihkâmların yapılmasına bakmak üzere Rumeliye ve Balkanlara gönderilmiştir. Hicaza giderek Hacı olmuş ve az zamanda Kuranı da ezberliyerek Hacılığa Hafızlık unvanını da katmıştı. Mühendishanede hoca iken Medinedeki binaların tetkiki için ikinci defa Hicaza gönderilmiş ve dönüşte Süveyşte ölmüştür. Mühendishanenin biraz ötesindeki mezarlıkta onun hatırası için üzerinde adı yazılı bir taş dikilmişti.

İshak Efendi

İshak Efendi Türk, Arap, İran, İbranî, Yunan, Lâtin ve Fransız dillerini pek iyi bilir, okur ve söylermiş. On bir kadar eseri vardır ki bir kısmı Avrupa dillerinden çevrilmiştir. O zamanlarda Patrikhanede okunması güç eski senetleri ve vesikaları anlamak için ona getirirler, Mühendishane veya Tophanede silâhlara ve mermilere dair bir iş çıkarsa yine ona sorarlarmış. Evi İstanbulun Sultanselim tarafında imiş. En mühim eseri dört ciltlik "Mecmuai Ulûmu Riyaziye,, dir ki basılmştır. Öteki eserleri fizik, kimya, geometri ve istihkâm ilimlerine aittir. Kimyaya ait bazı eski terimleri, oksijen ile idrojenin bizde eski karşılıkları olan müvellidülhumuza ile müvellidülma tabirlerini bulan odur.

İSHAK EFENDİ, Ebuishak İsmailefendizade [1679 - 1734] — Birinci Mahmut zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş ve üstatça şiirlerile de tanınmış âlimlerdendir. Şeyhülislâm ve şair Ebuishak İsmail Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş. Müderris ve Kadı olmuş, Damat İbrahim Paşa zamanında İstanbul Kadısı iken yeni kurulan İbrahim Müteferrika Matbaasında ilk basılan kitapların musahhihliğini yapmıştı. Patrona ihtilâli üzerine bir zaman bir köşede saklanmış, sonra Kazasker olmuştu. 1732 de Şeyhülislâmın reisliği altında bir mecliste serbestçe mütalea yürüttüğü bahanesile kendisini çekemiyen Şeyhülislâm tarafından Kütahyaya sürülmüştü. Bir sene sonra affedildi ve Rumeli Kazaskeri olduktan sonra Şeyhülislâmlığa geçti. Bu makamda bir yıl kadar bulunmuş, ölümünde babasının Sultanselim civarında yaptırdığı camiin bahçesine gömülmüştür.

Faziletli bir adammış, vesikalardan kendi için o zamanın usulüne göre harç almaya tenezzül etmez, hediye kabul etmez, hattâ bir çok muamelelerin kalem ücretlerini kendi kesesinden verirmiş. (Şifai Şerif Tercümesi) adlı bir risalesile Türk, Arap ve Fars dillerindeki şiirlerini muhtevi divanı vardır. Meşhur gazellerinden birinin bir mısraını alıyoruz:

Keşfi esrar eyleme ağyara Allah aşkına.

İSHAK EFENDİ, Harputlu [Ölm. 1891] — On dokuzuncu asrın ikinci yarısında tanınmış âlimlerimizdendir. Harputta doğmuş, İstanbulda ölerek

Fatih türbesi civarına gömülmüştür. (Darülmaarif) te hocalık, Maarif Meclisinde âzalık, Evkafta Müfettişlik etmişti. (Şems-ül-Hakika), Ziya-ül-Kulûp) adlı eserleri, kelâma, sarf ve nahve ait risaleleri vardır. Bunlardan başka İbni Sinanın meşhur Şifa adlı eserini "İstişfa fi Tercemet-üş-Şifa„ unvanile türkçeye çevirmiştir. Fakat bu mühim tercüme basılı değildir.

İSHAKİ, Ayaz [1878 - 1919] — Şimal Türklerinin edebiyat ve kültürüne hizmet etmiş fikir adamlarındandır. Kazanda doğdu. Bir köy imamının oğludur. Medreselerde okuduktan sonra rusça öğrenmiş, Kazandaki Tatar Öğretmen Okulundan 1902 de çıkarak Orenburgda ve Kazanda muallimlik ve muharrirlik etmiştir. Akçuraoğlu Yusufun idaresindeki (Kazan Muhbiri) gazetesinde ve kendi neşrettiği (Tan Yıldızı) adlı gazetede neşrettiği yazılardan dolayı Çarlık tarafından bir kaç defa hapsedilmiş ve Arkanjel'e sürülmüştü. 1909 da bir aralık İstanbula geldi ve (Sıratı Müstakim) adlı dinî mecmuaya bir kaç makale yazdı. Sonra Rusyaya döndü, 1911 de tekrar Arkanjel'e sürülmüş, 1913 te memleketine dönmüşse de Avrupaya gitmeğe mecbur kalmış, bir zaman Fransada yaşamış ve sonra Berlinde (Millî Yol) adlı aylık bir mecmua çıkarmıştı. Memleketinde neşrettiği eserlerin başlıcaları şunlardır:

Ayaz İshaki

"Bu Nasıl Hayat (roman), Tesadüf veya Gülizar (roman), Bayoğlu (roman), Familya Saadeti (hikâyeler), Kellepuş Kız (hikâye), Cemiyet (komedya), Üç Kadınla Hayat (Dram), İki Aşk (komedya), Aldım - Verdim (dram), (Kıyamet (komedya), Muallim (dram), Taallümde Saadet (hikâye), İnkıraz (roman), Zindan (mahpes hatıraları), Kaptan Kızı (rusçadan tercüme), Eski Zadegân (rusçadan tercüme) „

İSHAK PAŞA [Ölm. 1483] — Fatih Sultan Mehmetle İkinci Bayezit zamanlarında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş ve İstanbulun bir semtine adını bırakmış Vezirlerdendir. Aslı Rum olup çocukken ümeradan Paşa Yiğit tarafından köle olarak satın alınmış ve evlât edinilerek yetiştirilmiştir. Muharebelerde ve devlet işlerinde değer gösterdikten sonra Bosna Beylerbeyi, sonra Vezirlikle Vali olmuştu. Fatih zamanında Mahmut Paşadan sonra beş sene kadar Sadrazamlık etti. Anadoluda Karamanoğlu ve Germiyanoğlu isyanlarını bastırmış, Konya Aksarayından İstanbula bazı aileler getirip yerleştirmişti. O zaman bu ailelerin yerleştirildikleri semte hâlâ Aksaray denir.

İshak Paşa İkinci Bayezidin cülûsunda ikinci defa Sadrazam oldu ve bu defasında da iki yıl kadar bu makamda kaldı. Sonra ihtiyarladığı için Sadrazamlıktan çekilerek Vali sıfatile gönderildiği Selânikte ölmüştür. İstanbulda Ahırkapı civarında bir cami yaptırmıştır ki etrafındaki mahalle hâlâ (İshakpaşa) adını taşır.

İSHAK SÜKÛTİ, Doktor [1868 - 1903] — İkinci Abdülhamit zamanında Hürriyet ve Meşrutiyet için çalışmış ve (İttihat ve Terakki Cemiyeti) ni kurmuş olanlardan biridir. İstanbulda Askerî Tıbbiyede doktor olmuş ve saltanat baskısı yüzünden Avrupaya kaçarak yoksulluk içinde İsviçrede San Remo'da ölmüştür. Kemikleri Meşrutiyet İnkılâbından sonra 1909 da arkadaşı Doktor Rıza Nur tarafından İstanbula getirildi ve Sultanmahmut türbesi bahçesine gömüldü.

İSKİT, Server Rifat [Doğ. 1894] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Yüzbaşı Rifat efendinin oğludur. Henüz orta mektepte okurken gazetelere yazmağa başlamış ve hayatını kazanmak için hususî veya resmî işlerde bulunduğu zaman dahi gazetecilikle alâkasını kesmemiş, 1920-34 arasında münhasıran gazetecilikle meşgul olmuştur. Bu arada Ankarada gündelik bir gazete de çıkarmış, Basın ve Yayın Genel Direktörlüğüne intisap ederek o müessese şube ve dairelerinin başında çalışmıştır. Balkan Harbine gönüllü, Birinci Cihan harbile Millî Mücadeleye de yedek subay olarak iştirak eden İskit, şimdi Basın ve Yayın Genel Direktörlüğü İstanbul Bölgesi Müdürlüğünü yapmakta ve bir taraftan da 1944 Haziranındanberi kurduğu "Aylık Ansiklopedi„ yi çıkarmaktadır. On kadar eserinden mühimleri şunlardır: «Tercümanı Ahval ve Agâh Efendi (1937), Türkiyede Matbuat Rejimleri (1939), Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış (1939), Türkiyede Matbuat İdareleri ve Politikaları (1943).

Server İskit

İSMAİL ALİ BEY, Doktor [1866 - 1913] — Tıp Fakültesinin eser bırakmış hocalarındandır. İstanbulda doğdu. Tüccardan Karslı Gençosmanoğlu Ali Rıza Efendinin oğludur. Aslı adı İsmail Hakkıdır. Felsefeye meraklı olduğu ve bir çok şey bildiği için arkadaşları arasında kendisine (Voltaire) lâkabı verilmişti. Çiçekpazarı ilkmektebinde, Gülhane Rüştiyesinde, Kuleli İdadisinde okumuş, Askerî Tıbbiyeden Yüzbaşılıkla çıktıktan sonra ölümüne kadar orada fizik okutmuştu. İstanbulda ilk defa röntgen tecrübeleri yapmış "Hikmeti Tabiiye„, "Tıbbî Hikmeti Tabiiye„ adlı iki eser yazmıştır. Hafızası kuvvetli, fransızca ve farsçaya vâkıf, pek orijinal bir adam olarak tanılır, tuhaf sözleri hâlâ arkadaşları ve talebesi arasında söylenir. Öldüğü zaman Kaymakam (Yarbay) idi. Doktor Profesör Saim Ali Dilemre bu zatın küçük kardeşidir.

İsmail Ali Bey

İSMAİL EFENDİ, Ankaralı [Ölm. 1631] — "Mesnevi„ yi şerhetmekle meşhur bir Mevlevî Şeyhidir. Ankarada doğmuş, İstanbula gelerek Galata mevlevihanesinde mesnevî okutmuş, ondan sonra Abdi Dedenin yerine oraya Şeyh olmuştu. Mevlevihane bahçesinde gömülüdür. Celâleddin Rumînin meşhur kitabını altı ciltlik bir eserle şerhetmiştir ki türkçedeki Mesnevî şerhlerinin en değerlilerinden olan bu eser basılmıştır. İsmail Dedenin bu eserinden başka tasavvufa ve dervişliğe ait bir haylı eseri ve dervişçe bazı şiirleri de vardır.

İSMAİL FAZIL PAŞA [1856 - 1921] — Millî mücadelede hizmeti ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ilk kuruluşunda Nafia Vekilliği ile tanınmış askerlerimizdendir. Giridin Kandiye şehrinde doğmuştur. Tüccardan İbrahim Efendinin oğludur. 1877 de Kurmay Yüzbaşılığile Harbiyeden çıkmış, İşkodra Fırkası Erkânıharbiyesinde, kısa bir müddet Harbiye Mektebi hocalığında bulunmuştur. İkinci Abdülhamidin yaverliğinde bulunduktan sonra Erzincana uzaklaştırılarak on yedi sene orada kaldıktan sonra Miralay (Albay) iken İstanbula gelmişti. 1901 de Liva (General), 1908 İnkılâbından sonra Ferik (Korgeneral) oldu ve pek az bir zaman Harbiye Mektebi Nazırlığında bulundu. 1911 de Suriye Valisi, bir yıl sonra İzmirde Kolordu Komutanı olmuş ve 1914 te emekliye ayrılmıştı. Sıvas Kongresinden önce 1919 Haziranında Ankaraya gelerek Kuvayı Milliyeye katıldı ve Sıvas Kongresinde İstanbul Murahhası ve Kongre İkinci Reisi seçildi. Bu kongreden sonra İstanbulda toplanan son Osmanlı meclisine Yozgat Mebusu olmuştu. Büyük Millet Meclisi toplandıktan sonra ilk teşekkül eden Vekiller Heyetinde Nafia Vekili seçilmiş ve ilk buhranlı günlerde Atatürkün yanında yaşının ilerlemiş olmasına rağmen çok çalışmıştı. Ankarada öldü ve Hacıbayramı camiinin yanındaki türbeye gömüldü. Bu zat, General Ali Fuat Cebesoyun babasıdır.

İsmail Fazıl Paşa

İSMAİL HAKKI ALTINBEZER, Tuğrakeş Bk. — Altınbezer.

İSMAİL HAKKI, Aydoslu, Şeyh [ölm. 1724] Tasavvufta ve dinî ilimlerde bilgisi ve bir çok eserlerile tanınmış bir Şeyhtir. Aydosta doğmuş, uzun müddet Bursada yaşamış, bir aralık medrese yobazlarının şikâyetleri üzerine Tekirdağına sürülerek sonra yine Bursaya dönüp orada ölmüştür. Orada Tuzpazarındaki dergâhta gömülüdür.

(Ruh-ül-Beyan) adlı dört ciltlik bir tefsiri, iki ciltlik Mesnevî şerhi, iki cilt tutan Muhammediye şerhi, Pendi Attar şerhi basılmış eserlerindendir. Basılı olmıyanlarla birlikte kitap ve risalelerinin sayısı yüzden fazladır.

İSMAİL HAKKI PAŞA [1829 - 1892] — Pilevne müdafaasında yararlığı görülmüş komutanlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Arpa Emini Hacı İbrahim Efendinin oğludur. Harbiyeden çıktıktan sonra Londraya gönderilmiş, oradan dönüşünde Misafirîni Ecnebiye Tercümanlığında uzun zaman bulunmuştur. 1876 Rus ceginde Gazi Osman Paşa ile Pilevnede bulunarak on sekiz yerinden yara alacak derecede yararlık göstermiştir. Harpten sonra Sinop Kumandanı oldu. Sonra Askerî Hastaneler Müfettişliğinde bulundu. İngilizce, fransızca, rusça, italyanca, almanca ve rumca bilirmiş, Tercüme edilmiş bazı eserleri bulunduğu gibi "Çiçekçinin Çiçeği,,, "Amelî Bahçivanlık,, adlı basılmış iki risalesi vardır.

İSMAİL HAKKI, Manastırlı [1846 - 1912] — Son asrın meşhur din âlimlerindendir. Manastırda doğmuştur. Sancaktar Yüzbaşı İbrahim Efendinin oğludur. İlk tahsilini Manastırda görmüş, gençliğinde İsanbula gelip medrese derslerinden icazet almış ve Fatih camiinde derse çıkarak icazet vermiştir. 1874 te Dolmabahçe camii, sonra Ayasofya vâizi olmuştu. Ayasofya vaızlarında daima büyük bir cemaat toplanırdı ki şöhretinin başlangıcı odur. Muallimliğe Eyüp Askerî Rüştiyesi arapça hocalığından başlamış, 1884 te Hukuk Mektebi fıkıh muallimi olmuş ve oradaki derslerine 1908 den sonra Âyan Âzası oluncaya kadar devam etmişti. Bu arada, Mühendishanede, Mülkiyede ve Darülfünunda tefsir ve Askerî Tıbbiyede din dersleri de okuttu. "Medreset-ül-Vâizîn,, de dahi hocalık etmişti. Âyan Âzası iken Anadoluhisarındaki yalısında ölmüş, Fatih camii bahçesine gömülmüştür. Arapça, farsça ve bulgarca bilirdi.

Manastırlı İsmail Hakkı

İslâm akaidine dair "Mevaid-ül-En'am fi Berahini Akaidi İslâm,, adlı bir eseri, Ebuhanife'nin menkıbelerine dair Mevahib-ür-Rahman isimli iki ciltlik bir kitabı, İslâmlığın maddiyeciliğe karşı müdafaası için yazılmış "Risalei Hamidiye,, İslâm akidelerine dair meşhur Hızır Beyin "Kasidei Nuniye,, tercümesile şerhi, nikâha dair bir eseri, kelâm ilmine dair "Telhisi Kelâm,, adlı bir kitabı, Dozy'nin Doktor Abdullah Cevdet tarafından tercüme edilen "Tarihi İslâmiyet,, ine karşı yazdığı "Hak ve Hakikat,, isimli kitabı basılmıştır. Bunlardan başka "Sırat-ül-Müstakim,, ve "Sebil-ür-Reşat,, mecmualarında ve muhtelif gazetelerde ilmî ve dinî makaleleri vardır.

İSMAİL PAŞA, Bağdatlı [1839 - 1920] — Son asrın bibliyoğrafya mütehassıslarındandır. Soyca Baban ailesine mensup olup babası Baban Mehmet Emin, büyükbabası Selim Beydir. Bağdatta doğdu. Bir aralık Irakta halkı askerliğe teşvik için açılan Zabit Mektebinde okuyarak askerliğe girdi. 1875 te İstanbula gelip Bakırköyüne yerleşmiş ve 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra Liva rütbesile Jandarma Dairesi Müdürü olmuştu. Emekliye ayrıldıktan üç ay sonra ölmüştür. Basılmamış olan iki eseri vardır. Biri Kâtip Çelebinin Keşf-iz-Zunun adlı eserinin zeylidir ki Kâtip Çelebiden sonraki Şark eserlerinin adlarile Kâtip Çelebinin noksan bıraktığı dört bin kadar kitabın ismini ilâve olarak ihtiva etmektedir. İkinci eseri olan (Esami-ül-Müellifîn) ise Şarkta yetişen müelliflerin adlarını, doğum ve ölüm tarihlerile eserlerinin adlarını ve neden bahsettiklerini göstermektedir. 35 yıllık devamlı bir çalışma mahsulü olan bu eserler neşri faydalı olacak kitaplardandır.

Bağdatlı İsmail Paşa

İSMAİL PAŞA, Çerkez [1805 - 1861] — Abdülmecit zamanındaki muharebelerde yararlığile şöhret kazanan Müşirlerdendir. Kafkasyadan çocuk-

ken gelmiş, Topal İzzet Mehmet Paşanın kölesi iken Kumbaracı Ocağına sığınıp asker olmuştu. 1838 de Nizipte cesaret gösterdiği için Liva oldu. Karadağ ve Rusya muharebelerinde çok cesaret göstermiştir. Vidin Kumandanı iken Çatana muharebesinde bir kaç yerinden vurulmuştu. Sonra Silistre Kumandanı ve Müşir oldu. Rumeli Ordusu Müşiri iken Karadağda çıkan isyandan müteessir olarak kendisine inme gelmiş ve İstanbula getirilip Abdülmecidin öldüğü gün o da ölmüştü.

İSMAİL PAŞA, Hekim [1812 - 1871] — Tıbbiye Nazırlığında ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Sakızlı veya İzmirli bir Rum ailesinden olup İzmirde Hacı İsmail Ağa adlı bir cerraha satılmıştı. Onun yanında Müslüman olmuş ve ameli olarak cerrahlık öğrenip Yunan ve Rusya muharebelerinde efendisile birlikte cerrahlık yapmış ve o sıralarda açılan Tıbbiye Mektebine girerek 1840 ta doktor çıkmıştı. Ondan sonra Parise gitti ve hekimlik tahsilini ilerletti. Dönüşte Cerrahhane Müdürü, 1845 te Abdülhak Molladan sonra Tıbbiye Nazırı, üç sene sonra Yanya Valisi, daha sonra Nafia, Ticaret Nazırı, 1851 de ikinci defa Tıbbiye Nazırı olmuş, daha sonraları da İzmir, İşkodra, Girit, Selânik Valiliklerinde, muhtelif Nazırlıklarla İstanbul Şehreminliğinde, Zaptiye Müşirliğinde bulunmuş, "Ceridei Tıbbiye,, adile hekimliğe dair bir gazete meydana getirmiştir.

Bir kaç dil bilen, siyasî işlere akıl erdiren bir zat imiş. Sadrazamlıkta bulunmuş olan Kadri Paşa ile Giritli diye anılan Vali ve ediplerden Sırrı Paşa bu zatın damatlarıdır. Tanınmış muharrir kadınlarımızdan Leylâ Hanım onun kızı, muharrirlerimizden Yusuf Razi Bel de torunudur.

İSMAİL PAŞA, Hidiv [1830 - 1895] — Mehmet Ali Paşanın soyundan gelme Mısır Valilerinin beşincisidir. Mehmet Ali Paşanın torunu ve İbrahim Paşanın ikinci oğludur. Kahirede doğdu, İstanbulda öldü. Pariste tabiiye, matematik ve askerlik tahsil etmiş, Birinci Abbas Paşanın Valiliği zamanında Mısıra döndüğü zaman yabancılara karşı muhalif olan partinin başına geçmişti. 1863 te Sait Paşanın yerine Valiliğe geçti. Abdülâzizin Mısır seyahati onun Valiliğe geçtiği yıla rastlar. Abdülâzizden Mısır Valiliğindeki veraset usulünün değişmesi ve Valilere Hidiv unvanının verilmesi hakkındaki fermanları almaya muvaffak olan odur. Hidiv unvanını ilk defa o kullandı. 1879 tarihine kadar Hidivlikte kalarak Kahirenin mamurluğuna, şehirde operalar, mektepler, yollar, bahçeler yapılmasına çalışmıştı. Fakat çok para harcayarak Mısır hazinesini batırdığı ileri sürülüp İngilizlerle Fransızların zorile Hidivlikten çekilmeğe mecbur olmuş ve İstanbula gelerek Emirgândaki yalısında ölmüştür. Cenazesi Mısıra götürüldü. Kendinden sonra Hidiv olan Tevfik Paşanın babası, Abbas Hilmi Paşanın da büyükbabasıdır.

İsmail Paşanın gençliği

Hidiv İsmail Paşa

İSMAİL PAŞA, Kurt [1818 - 1896] — Abdülmecit, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarındaki muharebelerde ve devlet işlerinde yararlığı görülmüş Müşirlerdendir. Adı İsmail Hakkı olup kurnazca tedbirlerinden dolayı halk arasında Kurt lâkabile anılır. Karsta doğmuş, ora hanedanından Şerif Beyin oğludur. Yirmi beş yaşlarında Karsta bir Kaymakamlığa tayin edilmiş, sonra yeni askerlik teşkilâtında Binbaşı rütbesile subaylığa alınmıştı. Kırım muharebesine Kaymakam (Yarbay) iken iştirak etmiş, uzun zaman İran ve Rus hudutlarındaki Vilâyetlerde Kumandanlık ve Valilikle bulunmuş, aşiretlerin ıslahı ve karışıklıkların bastırılması işlerinde kullandığı kurnazca tedbirlerinden dolayı oralarda Kurt unvanını almıştı. 1876 Rus muharebesinde Erzurum Vali ve Kumandanı bulunuyordu. O muharebede de yararlık göstermiştir. Sonra tekrar Erzurum Valiliğinde, daha sonra Şûrayı Devlet Azalığında bulundu. Yaveri Ekrem ve Hassa Müşiri oldu. Abdülhamidin reisliği altındaki Teshilâtı Askeriye Komisyonunun ikinci reisi iken ölmüş ve Üsküdardaki Yenicami bahçesine gömülmüştür.

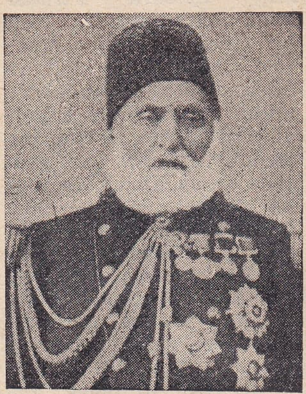

Kurt İsmail Paşa

İSMAİL SAFA [1866 - 1901] — Türk şiirinin yenileşme ve ilerlemesinde yeri olan özlü şairlerimizdendir. Hicaz Mektupçusu iken ölen Trabzonlu şair Mehmet Behçet Efendinin oğludur. Mekkede doğdu. 13 yaşlarında İstanbula gelmiş ve kardeşi şair Ahmet Vefa ile birlikte Darüşşafakaya girmişti. 1886 da oradan mezun oldu. Beş, altı ay eski Evkaf Nezaretinde, bir kaç yıl da Telgraf Nezaretinde memur olarak bulundu. Bu işlerde iken Muallim Naciden sonra Mülkiye Mektebinin İdadi kısmında edebiyat okutmuş, 1891 de çıkan Mirsat adlı mecmuada başmuharrirlik etmişti. Bu mecmuanın bir jurnal üzerine kapatılması üzerine "Serveti Fünun,, heyeti arasına girdi. (Edebiyatı Cedide) nin ehemmiyetli simalarındandır. Önceleri eski yolda olan manzumeleri gittikçe yenileşiyordu. En genç çağlarında dahi düzgün ve içli eserlerinden dolayı Muallim Naci kendisine anadan doğma şair mânasına (Şairi Mader-zad) lâkabını vermişti. İsmail Safa gazel yolundan ayrılarak

İsmail Safa

(Çirkin Kız) gibi manzumelerile ilk defa manzum hikâye yazanlardandır.

İlk eseri (Huzma Safa) adını taşır ki babasının manzumelerile birlikte kendi ilk şiirlerini muhtevidir. Ondan sonra "Sünuhat,,, "Mevlidi Pederi Ziyaret,, adlı şiir mecmualarını neşretti. Daha sonra "Mensiyat,, ve ölümünden sonra da "Hissiyat,, adlı şiir mecmuaları basıldı. Muhtelif gazetelerde çıkan edebî tenkit yazıları toplanarak "Muhakematı Edebiye,, adile neşredilmiştir. Bahriye Nazırı Hüseyin Paşa için Zafername tarzında yazdığı uzun bir manzumesi Meşrutiyetin ilânından sonra "İntakı Hak,, adile basıldı.

1900 de İkinci Abdülhamide verilen bir jurnal üzerine Sıvasa sürülmüş, oranın sert havasına zaten zayıf ve veremli olan şair, ancak bir yıl kadar dayanabilmiştir. Ölümünde Garipler mezarlığına gömüldü.

Ahmet Vefa ile 1945 Martında ölen ediplerimizden Ali Kâmi Akyüz kardeşleri, gazetecilerimizden İlhami Safa ile değerli edip ve romancılarımızdan Peyami Safa oğullarıdır.

İSMAİL SAİP SENCER [1871 - 1940] — Bayezit Umumî Kütüphanesi Müdürlüğünde uzun müddet bulunarak ilmî tetkikler yapanlara yardımlarile tanınmış pek değerli bir âlimimizdir. Binbaşılıktan mütekait Şevki Efendinin oğludur. İstanbulda Kocamustafapaşada doğdu. Rüştiye ve idadî tahsilinden sonra dört yıl kadar Mülkiye Tıbbiyesine ve bir müddet de Hukuka devam etmiş, imtihanla Bayezit Uumumî Kütüphanesi İkinci Hafızı Kütüplüğüne getirildikten sonra maişetini temin için tahsilini bırakmaya mecbur olmuştu. Cami derslerini tamamlıyarak Bayezit Dersiâmlığı derecesini kazanmıştı. Son yirmi sene içinde müdürü bulunduğu Bayezit Kütüphanesinde yarım asır hizmeti vardır. Hiç evlenmemiş, hayatını kitaplara vermişti. Kütüphane onun evi, barkı halinde idi. Kütüphanedeki odasında sayısı bir kaç düzüneyi bulan kedileri arasında okumakla ve kendisine müracaat edenlerin müşküllerini büyük bir tevazu içinde halletmekle meşgul olmuştur.

İsmail Saip Sencer

Arapçayı ve Arap edebiyatını pek iyi bilirdi. Muhtelif ilimlere dair pek çok kitap okumuş ve okuduğunu hazmetmiş, ilmi gibi ahlakî fazileti de yüksek bir insandı. "Keşf-üz-Zunun,, un bir kısım yerlerini tashih edip bir çok da ilâveler yaparak Kâtip Çelebiye bir zeyil meydana getirmiştir. Merkezefendi mezarlığında gömülüdür.

İSMAİL SAMANOĞLU [847 - 907] — Buharada ve Horasanda hüküm süren Samanoğlu veya Samanî adlı hükümdarlık soyunu kurmuş olan zattır. Büyük kardeşi Nâsır, Abbasî Halifelerine bağlı olan Maveraünnehir Valisi iken onu da Buhara Valisi tayin etmişti. Nâsırın ölümü üzerine yerine geçmiş, Abbasî Halifesini de yenerek müstakil bir devlet kurmuştur. Orta Asyada İran ve Afganistanın büyük bir kısmını elde etmişti. Dürüst, bilgili ve yiğit olarak tanılır. Köylülere toprak vermek, fakirleri korumak, âlimleri tutmak gibi iyi halleri söylenir. Buhara onun zamanında Asya Müslümanlığının bilgi ocaklarından biri haline gelmişti.

İSMET BEY, Esvapçıbaşı [1843 - 1906] — İkinci Abdülhamit zamanında tanınmış saray adamlarındandır. İstanbulda doğdu. Babası Kefe Nazırı denen ve hükümdarın tahsisatını idare eden Eşref Beydir. Onun ölümü üzerine bir yaşlarında iken anasile saraya alınarak Abdülhamit de aynı çağda olduğu için iki ana birbirinin çocuğuna süt vermişlerdir. Bu suretle İsmet Bey Abdülhamidin süt kardeşi, çocukluk arkadaşı olmuştur. Enderun mektebinde okumuş, ve o zaman Rikâbı Hümayun denen kıtalarda vazife görebilmek üzere biraz da Harbiye Mektebinde bulunmuştur. Abdülhamit tahta geçince onu kendine Esvapçıbaşı yaptı ve ölümüne kadar bu vazifede bıraktı. Meşhur Fehim Paşa bu zatın oğludur.

İsmet Bey

İSMET BEY, Müstecabîzade İbrahim [ölm. 1916] — Tanınmış edip ve şairlerimizdendir. Balıkesirde doğdu. İlk tahsilden sonra İstanbula gelmiş, arapça, farsça ve fransızcaya çalışmış, Hukuka girerek diploma almıştır. Dil bilgisi ve umumî seviye bakımından değerli bir kalem sahibi olduğunu eserleri gösterir. Nazım dili Muallim Naciye mensuptur. Recaizade Ekrem ile Muallim Naci arasındaki münakaşalarda Naci tarafını tutmuştu. İkinci Abdülhamit zamanında ve 1901 de saraya jurnal edilerek Midilliye sürülmüş, sonra İzmirde yaşamasına müsaade edilmişti. 1908 den sonra İstanbula geldi. İstinaf Mahkemesi azalığında bir müddet bulunduktan sonra çekilerek avukatlık etmiş ve 1916 da İstinaf Müddeiiumumîsi olarak İspartaya gidip orada ölmüştür.

Müstecabîzade İsmet Bey

Muallim Nacinin eksik bıraktığı Lûgati Naci'yi F harfinden itibaren yazıp tamamlamış, lûgat tetkikini muhtevi Furuku Elfaz, gençlik şiirlerini havi Teran, Türklerin Rumeliye geçişini anlatan manzum Dâsitanı Zafer, Nailii Kadîm hakkında bir tetkik, edebî ve tarihî bazı fıkraları muhtevi Şükûfe-çin, İskender Efendi ile birlikte tercüme ettikleri Rafael isimli eserleri neşretmiştir. Hayyamın rubailerini ilk defa türkçeye çevirmeğe teşebbüs edenlerden biri de odur. Fakat bir kısım rubaileri ihtiva eden bu eseri basılmamıştır.

İSMET PAŞA — Bk. İNÖNÜ.

İSMET PAŞA, Mehmet [ölm. 1865] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarının tanınmış vezirlerindendir. Ramazanoğullarından Necip Beyin oğludur. Enderundan yetişmiş, askerliğe girerek Ferik (Korgeneral) rütbesine kadar çıkmış, sonra Vezir rütbesile Filibe, Trabzon, Tırhala Valilikle-

Mehmet İsmet Paşa

rinde, Anadolu Müfettişliğinde ve daha sonra Bursa, Kastamonu Silistre, Vidin ve Halep Valiliklerinde bulunmuştur. Evkaf ve Adliye Nazırlıkları yapan ve kitap meraklısı olmakla da tanılan Hüseyin Rıza Paşa bu zatın oğludur ki 1904 te ölmüştü. İstanbul Şehreminliğinde ve İstanbul Mebusluğunda bulunmuş ve 1917 de İstinye önünde denize düşerek boğulmuş olan İsmet Bey de torunudur.

ITRÎ, Buhurîzade Mustafa Itrî [Ölm. 1711] — Türk musikisinin büyük üstatlarındandır. İstanbulda doğmuştur. Zengin ve seviyeli bir aileye mensup olup zamanına göre iyi tahsil görmüş, bestekârlık ve şairlikle de tanınmıştı. Musikide üstadı Vakıf Halhali diye tanılan Nasrullah Efendidir. Musikideki kudretinden dolayı Dördüncü Mehmede nedim olmuş, 1694 te Esirciler Kethüdalığına tayin edilmiştir. Bu vazifeyi istemekten maksadı Kafkasyadan esircilere gelen bir güzel sesli güzeli seçerek kendine evlât edinmek ve ona musiki öğretmek imiş. Bunu Nuri Şeyda, bir makalesinde yazmıştı.

Itrînin sesi güzel olmadığını da Esat Efendi "Etrab-ül-Asar,, ında kaydediyor. Itrînin İstanbul surları dışarısında çiçek ve meyvalarile meşhur bir bahçesi olduğunu ve orada refah ve zevk ile yaşayarak görülmemiş çiçekler ve meyvalar yetiştirmeğe meraklı bulunduğunu, hattâ (Mustabey armudu) diye meşhur olan armut çeşidini İstabula fidanını getirterek ilk defa onun yetiştirdiğini onun zamanına yakın yıllarda yazılmış olduğu tahmin edilen bir yazma mecmuada görmüştüm. Ona zamanında daha ziyade Mustafa Bey ve Mustafa Çelebi derlermiş. Itrî şiirlerinde kullandığı mahlâs olacaktır.

Bayramlarda camilerde okunan tekbirin o kuvvetli ve ilâhî bestesi onundur.

Meşhur (Segâh Ayîni Şerifi) de onun eseridir. Itrî Üçüncü Ahmet zamanında yani Lâle Devrinde yaşamış ve şöhreti o zaman daha fazla yayılmıştır. Kâr, beste, nakış, semaî denen eski musiki usûllerinden pek çok eseri olmakla beraber sonraki zamanlara ancak yirmi, yirmi beş parçası kalabilmiştir derler.

Yahya Kemalin Itrî adlı pek güzel bir şiiri vardır.

Buhurîzade Mustafa Itrî, Edirnekapı dışarısında Mustafapaşa dergâhı karşısında gömülüdür.

Velet İzbudak

İZBUDAK, Velet Çelebi [Doğ. 1869] — Tanınmış dil ve edebiyat âlimlerimizdendir. Konyada doğdu. Mevlâna Celâleddin Ruminin on sekizinci göbekten oğludur. Konyada medrese tahsilini bitirdikten sonra hususî hocalardan okuyarak arapça ve farsça bilgisini ilerletmiş ve kendi kendine çalışıp muhtelif Türk lehçelerini öğrenmiştir. Önce Konya vilâyeti gazetesinde yazılar neşretmiş, 1889 da İstanbula giderek "İkdam,, Hazinei Fünun, Mektep,, gazete ve mecmualarında kendi adile ve bazı defa Bahaî imzasile makaleler neşretmiş, ve Necip Asımla birlikte Türk dili hakkında incelemelere başlamıştı. Milliyetçilik ve dilcilik işlerine önayak olanlardan biridir. 1908 İnkılâbından sonra Abdülhalim Çelebi azledilerek Mevlâna Dergâhı Postnişinliğine tayin edilmişti. Birinci Cihan harbinin başlangıcında Mücahidini Mevleviye alayı teşkil ederek Dördüncü Orduya katılmış ve üç yıl Şamda kalmıştır. Altıncı Mehmedin saltanatında postnişinlikten azledildi. Bir yıl İstanbulda kaldıktan sonra Ankaraya geldi ve Kastamonu Millet Vekilliğine seçildi. Yedinci seçim dönemine kadar Millet Vekilliğinde bulunmuştur.

Eserleri şunlardır: 1 - Ayn-ül-Hayat (Fuzulînin Su kasidesine şerh), 2 - Hayr-ül-Kelâm (Mevlânanın vasiyetnamesini şerh), 3 - Menakıbi Mevlâna, 4 - Rubaiyatı Mevlâna, 5 - Türk Diline Medhal, 6 - Büyük Türk Dili Lûgati (henüz basılmamış mühim bir eserdir), 7 - Müstesna Sözler (Divan edebiyatına ait tetkikler olup Türk Yurdu mecmuasında tefrika edilmişti).

İZMİRLİ, İsmail Hakkı [1869 - 1944] — Dinî ve felsefî ilimlere ait eserlerile tanınmış âlimlerimizdendir. İzmirde doğdu. Rus muharebesinde vurulan **Yüzbaşı Hasan** Efendinin oğludur. İzmir Rüştiyesini bitirdikten sonra İstanbulda (Darülmuallimini Âliye) edebiyat kısmından 1894 te birincilikle çıkmış, medrese derslerinden de icazet aldığı gibi Fen Fakültesine de bir müddet devam etmiştir. Mülkiye Mektebinde, Muallim Mektebile liselerde, medreselerde, Darüşşafakada arapça, usulü fıkıh, tarihi felsefe, İslâm felsefesi, dinler tarihi gibi dersler okuttu. Maarif Nezareti Teftiş ve Mürakabe Âzalığında, Darüşşafaka, Darülmuallimin ile Edebiyat ve İlâhiyat Fakülteleri müdürlüklerinde bulundu. Eski Dar-ül-Hikmet-ül-İslâmiye âzalığile reis vekilliğinde, Ankarada eski Şeriye Vekâleti Tetkikat ve Telifatı İslâmiye âzalığile reisliğinde, Darülfünunda İlâhiyat Fakültesi Reisliğinde de bulunmuştur. Üniversite İnkılâbından sonra Ordinaryüs Profesör olmuş ve emekliye ayrıldıktan sonra ölmüştür. Muhtelif gazete ve mecmualardaki yazılarından başka 34 kadar kitabı neşredilmiştir. İlkönce türkçe olarak meteroloji, metafizik, İslâmî ilimlerden Hikmet-i Teşri gibi bahisler yazan, Anglikan Kilisesinin sorduğu suallere cevap veren, İslâm felsefesini bir ilim haline koyan, İbni Rüşd gibi, Farabî gibi büyük Doğu âlim ve mütefekkirleri hakkında esaslı tetkikler neşreden odur. Dört bin cilde yakın olan kitaplarını Süleymaniye Kütüphanesinde kendi adile anılan kısma vakfetmişti. Eserlerinden dolayı Maarif Vekilliğinden takdirname aldığı gibi Fransa devleti tarafından da kendisine Akademi nişanı verilmişti.

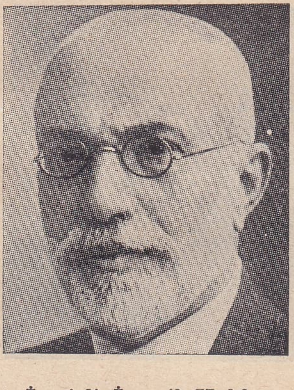

İzmirli İsmail Hakkı

İZZET ALİ PAŞA [Ölm. 1734] — On sekizinci asır başlarında dostu şair Nediminkiler kadar güzel şiirlerile tanınmış bir Vezirdir. İstanbulda doğdu. Damat Mehmet Paşanın oğludur. 1724 te Defterdar Mektupçusu, biraz sonra Defterdar, 1731 de Vezirlikle Sadaret Kaymakamı olmuş, bir

sene sonra Bağdat taraflarına gönderilen orduya memur edilerek iki sene sonra Şark seferi Seraskeri iken Revanda ölmüş ve Saliha Sultan camii bahçesine gömülmüştür. Divanı varsa da basılı değildir. Yazısı da pek güzel olup "divanî,, denen yoldaki yazıları o zaman örnek sayılırmış. İzzet Paşa Lâle Devrinde yaşamış, şair Nedim ile çok yakından dostluk etmiş, Çırağan safalarile helva sohbetlerini ve sonra Patrona ihtilâlini görmüştür. Şair Halil Nihat, Nedim Divanına koyduğu lûgatçede ondan etrafile bahseder. Nedim gibi şuh ve şakrak bir şairdir. Nedimle biribirine nazireler söylemişler, birlikte maceralar geçirmiş, manzumeler ve mektuplarla şakalaşmışlardı. Sözlerinden örnek olarak iki beytini alıyorum:

Kimdir o hanım-iğnesi kayıkla geçenler
Almış ele yelpaze bir âfet var içinde

Düşnam ile İzzet lebin öpmek o nigârın
Bir badeye benzer ki hararet var içinde.

İZZET BEY, Beylikçi [Ölm. 1809] — On sekizinci asır sonlarında tanınmış edip ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Benli lâkabile tanılan Arif Beyin oğludur. Babıali Kalemlerinde yetişmiş, 1807 de Beylikçi olmuştu. Alemdar Mustafa Paşanın emrile meydana getirilen "Senedi İttifak,, adlı vesikayı İzzet Bey kaleme almıştı. İkinci Mahmut önce korkusundan kabule mecbur olduğu bu senedi, Sultanlığın istiklâline uygun bulmamış ve bundan dolayı İzzet Beye kin bağlamıştı. İzzet Bey Rusya ile sulh mükâlemesine gönderileceği zaman gûya devlet aleyhinde bir takım sözler söylemesi, ve İkinci Mahmudun Babıaliye harbe teşvik için gönderdiği âyet ve hadîsle dolu bir emri okurken alay ettiğinin rivayet edilmesi Padişahın kinini körüklemiş ve biçare şair henüz genç iken hükümdarın emrile Kadıköyünde öldürülmüştür.

Bir küçük divanı basılıdır. Yaşta üçüncü murahhas vazifesile bulunduğu sırada şu beyti söylemiştir:

Eller hayaller kuruyor, hem safa da çok
Yaş'ta bizim bir kuru eğlencemiz de yok.

İZZET EFENDİ, Hacı - Çaycı [1819 - 1909] — İkinci Abdülhamit zamanının çay merakile ve çay hakkında bir risalesile tanınmış bir Valisidir. Edirnede doğdu, İstanbulda 90 yaşında öldü. Edirneli Ahmet Hamdi Efendinin oğludur. Zamanının tahsilinden sonra Sadaret Mektupçu Kalemine girmiş, Babıalinin muhtelif dairelerinde bulunduktan sonra Hicaz Vali Vekili, Suriye Merkez Mutasarrıfı, Basra ve sonra Adana Valisi olmuştu. Çay merakından ve çaya ait risalesinden dolayı Çaycı diye meşhurdur.

İzzet Efendi

İZZET EFENDİ, Hattat, Mustafa - [1801 - 1877] On dokuzuncu asır ortalarında yazıdaki mahareti ve bazı musiki eserleri ve şiirlerile tanınmış bir Kazaskerdir. Tosyalıdır. Bostanzade Mustafa Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, musikiyi Enderunda öğrenmiştir. Orada ney çalar, hanendelik edermiş. Bir aralık Padişahın imamı ve Şehzadelerin yazı hocası olmuştur. Zamanının ilmî pâyelerini alarak Rumeli Kazaskerliğine kadar çıkmıştır. Meclisi Vâlâ âzalığında, Reisülulemalık ve Nakibüleşraflık makamlarında bulunmuştur. Tophanede Kadirî dergâhında gömülüdür. Tâlik yazıyı adaşı Yesarîzade Mustafa İzzet efendiden, nesih ve sülüs yazılarını da Çömez Mustafa isimli hattattan öğrenmiştir. Tasavvufa meraklı ve dervişçe şiirler yazar bir şairdir. Bir iki eser de yazmıştır. Ayasofya içindeki celî denen tarzdaki büyük ve yuvarlak levhalar onun eseridir.

İZZET EFENDİ, Yesarîzade Mustafa - [Ölm. 1848] — Yazıda ve musikide zamanının üstatlarından tanılmış bir Türk sanatkârıdır. Hattat Yesarî Mehmet Efendinin oğludur. Bu Mehmet Efendiye Yesarî denmesi, çocukluğunda sağ eli sakatlandığı için sol elile gayet güzel yazmasından dır. Ve ailesi bu lâkabı muhafaza etmiştir. Mustafa İzzet İstanbulda doğdu. Müderris olarak zamanının ilmî pâyelerini almış, Anadolu Kazaskeri, 1842 de Takvimhane Nazırı, 1845 te Rumeli Kazaskeri olmuş, İstanbulda ölerek Fatihte babasının mezarı yanına gömülmüştür. Yazıda ve musikide zamanının hocası sayılır. Hele tâlik yazıda pek muvaffakıyetlidir. Güzel konuşan, şakayı seven bir zat imiş. Fazla mubalâğayı sevdiği ve belki de bu alışkanlıkla yalanlar uydurmakta da mahareti bulunduğu rivayet edilir. Bu rivayete dayanan fıkralar da vardır. Bu halini anlatmak üzere zamanının şairlerinden biri:

Yesarîzade İzzet

Yemin etse Yesarîzade gerçekten yalan söyler

demişti. Yesarîzade Mustafa İzzet Efendi, şair Keçecizade İzzet Mollanın dostu imiş. Fakat Yesarîzade yazı ve musikideki üstatlığına rağmen zamanının ilimlerinde ve edebiyatta zayıftır. İzzet Molla bunu anlatmak için: "Biz Yesarîzade ile bir araya gelince tam bir adam meydana gelir. Çünkü ben okurum, o da yazar.,, dermiş.

Yesarîden 20 yıl sonra ölen ve meşhur hattat olan başka bir Mustafa İzzet Efendi daha vardır ki

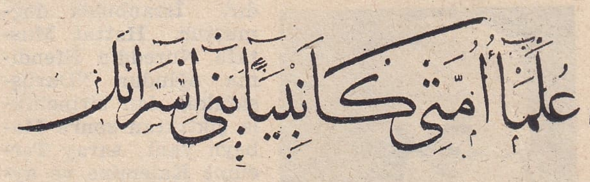

Yesarîzade İzzetin bir levhası.

o da Kazasker olmuş ve Reisülulemalıkta bulunmuştur. Tosyalıdır ve tâlik yazıyı Yesarîden öğrenmiştir. Ayasofyadaki büyük yuvarlak levhalar Tosyalı Mustafa İzzet Efendinindir. Yesarîzadenin bu camide "Hüvessemi-ül-Alîm,, kelimelerini muhtevi bir tâlik yazısı vardır.

İZZET FUAT PAŞA, Keçecizade [1860 - 1925] Komutanlıkta ve Elçilikte bulunmuş, eserlerile de tanınmış değerli askerlerimizdendir. Sadrazam Keçecizade Fuat Paşanın torunu ve Nazım Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. İlk ve orta tahsilini

İstanbulda bitirdik-ten sonra Fransaya gönderilmiş ve askerlik tahsilini orada görmüştür. Memlekete döndükten sonra saraya Yaver ve Mirahur olmuş, bir aralık Halebe sürülmüştü. Sonra muhtelif askerî memuriyetlerde ve Madrit Elçiliğinde bulundu. 1908 İnkılâbından sonra Suvari Kumandanı ve Birinci Ferik olmuştur. 1877-78 Rus harbinde Osmanlı ordusu tarafından kaybedilmiş fırsatlara dair askerî bir tetkik eseri olan "les Occasions perdues" adlı 213 sayfalık bir kitabı Pariste basılmıştır. Ölümünden sonra da hatıraları tefrika halinde neşredilmiştir.

İzzet Fuat Paşa

İZZET HOLO, Arap İzzet Paşa [ölm. 1924] — İkinci Abdülhamidin en sadık adamlarından biri olarak kötü işlerile meşhur bir Osmanlı Veziridir. Şam eşrafından Holo Paşanın oğludur. Şamda doğmuş, oldukça tahsil görmü, zeki ve kurnaz bir adamdı. Abdülhamidin önce Kurenasından oldu, sonra İkinci Kâtipliğine tayin edildi. Sarayda ve devlet işlerinde büyük bir nüfuz kazanmış, haylı kötü işler görmüş, zamanın en yüksek rütbesi olan Vezirliği ve İmparatorluğun bütün nişanlarını almıştı. Padişahın ihsanları, bilhasa ecnebî şirketlerin rüşvetleri yüzünden büyük bir servet de elde etmişti. 1908 İnkılâbı olunca Avrupaya kaçmıştır. Arap İzzet diye meşhur olan bu adam, uzun müddet memleket dışarısında yaşadı ve tedavi için bulunduğu Mısırda öldü. Cenazesi Şama naklolundu.

İzzet Holo

İZZET, Mehmet [1864-1939] — Matematiğe ait kitapları ve ansiklopedik eserlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Hattat Mustafa Nureddin Efendinin oğludur. "Darüşşafaka,, dan birincilikle çıktıktan sonra Mabeyn yani saray Tercüme Kalemine ve ayni zamanda Darüşşafaka matematik hocalığına tayin edildi. Saraydaki vazifesi 1909 a kadar sürmüş ve o muhitin temiz simalarından biri olarak tanınmıştır. Liselerde, Maliye ve Mülkiye Mekteplerile Darüşşafakada uzun zaman matematik okutmuştur. Mesleğine ait pek çok mektep kitabı yazdı. Umumî mahiyette emekli ve değerli eserleri de vardır. Mektep kitaplarile birlikte bütün eserlerinin sayısı 93 tür. (Dairet-ül-Maarif) adile yalnız bir cildi basılabilmiş olan Ansiklopedinin başlıca dört muharriri arasında o da vardı. Yine ansiklopedik mahiyette Rehberi Umuru Beytiye adlı üç ciltlik bir eseri vardır ki son zamanlarında onu genişletip yeniliyerek "Ev Ansiklopedisi,, adile dört cilt halinde hazırlamıştı. Bunlardan başka "Şirketi Hayriye Salnamesi, Boğaziçi Rehberi, Darüşşafaka Mecmuası, Talebe Mecmuası ve takvimleri vardır.

Mehmet İzzet

İZZET, Mehmet [1891-1930] — Felsefeye ait eserleri ve derslerile tanınmış ve genç ölmüş bir fikir adamımızdır. İstanbulda doğdu, Berlinde 39 yaşında öldü. Kaymakamlıktan mütekait Nazmi Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinden çıktıktan sonra hükûmetçe Parise gönderilerek Sorbonda felsefe okumuştu. Döndükten sonra önce Mülkiye Mektebinde ve Tıp Fakültesinde fransızca okuttu. 1919 da felsefe tarihi muallimi olarak üniversiteye alındı. 1924 te Müderris olmuştu. Ahlâk, felsefe tarihi ve bir müddet sosyoloji okuttu. Son zamanlarında hem tedavi edilmek, hem de oradaki Türk talebelerin müfettişliğini yapmak üzere Berline gönderilmiş, fakat bir buçuk yıl kadar sonra ölmüştür.

Kitap şeklinde çıkmış eserleri şunlardır:

Amelî Ahlâk Mebadisi, Nazarî Ahlâk, Milliyet Nazariyeleri ve Millî Ahlâk, İçtimaiyat Dersleri (fransızcadan tercüme), Felsefe Tarihi (birinci cilt) (almancadan tercüme). Bu eserlerinden başka Edebiyat Fakültesi Mecmuasında 38 tane emekli makale neşretmişti. O mecmuanın bir nüshası da onun hayat ve eserlerine hasredilmişti.

İZZET MEHMET PAŞA [1732-1783] — Birinci Abdülhamit devri Sadrazamlarındandır. Rum Mehmet Paşa torunlarından Hüseyin Beyin oğludur. Çarşambada doğmuş, gençliğinde İstanbula gelerek saray Baltacıları arasına girmiş, sonra Ağa Yazıcısı, Darphane Emini, Şehremini, Sadrazam Kaymakamı ve 1774 te ilk defa Sadrazam olmuştur. Bir yıl sonra Aydın Valiliğine gönderildi. Daha sonra Sıvas, Erzurum Valiliklerinde bulundu. 1780 de ikinci defa 55 gün Sadrazamlıkta bulunarak azlinden sonra Filibe, ve daha sonra Belgrat Valiliğine gönderildi. Belgradda ölmüştür. Temiz huylu, fakat fazla yumuşak ve tereddütlü olarak tanınmıştır.

İZZET MEHMET PAŞA [1743-1812] Üçüncü Selim devri Sadrazamlarındandır. Safranboluda doğdu, Ali Ağanın oğludur. İstanbula gençliğinde gelmiş ve akrabasından olan Kapdanı Derya Benli Mustafa Paşanın tesirile muhtelif işlere girmiş, Kapı Hasekisi, Ağa Yazıcısı, Başmuhasebeci, Darphane Emini, Sultan Kâhyası, Şehremini olmuş, sonra Vezirlikle Konya Valiliğine gitmiştir. Diyarbakır, Bender, Boğazlar ve Anadolu Vali ve Muhafızlıklarında bulunduktan sonra 1794 te Sadrazamlığa getirilmiştir. Bu makamda dört sene kadar bulundu. Kimseye kötülük yapmamış ve vazifesini doğrulukla yapmış bir adam olarak tanılır. Azlinden sonra Sakıza gönderilmiş, daha sonra Manisaya yollanmış ve orada ölmüştür.

İZZET MELİH DEVRİM [Doğ. 1887] — Tanınmış edip ve muharrirlerimizdendir. Konya ve Giritte uzun yıllar Defterdarlık etmiş olan Hattatzade Mustafa Esat Beyin oğludur. Babasının memur bulunduğu sırada Kudüste doğdu. Bir yaşında Konyaya, altı yaşında Giride, on yaşında İstanbula getirilmiştir. Galatasaray Lisesinden 1906 da çıkmış, İstanbul ve Pariste hususî derslerle Ali Hukuk tahsilini takip etmiş ve Paris Edebiyat Fakültesinden 1938 de edebiyat doktorası kararını almıştır.

Galatasaraydan çıktığı yıl Tütün Rejisi Müdür-

lüğüne girmiş ve 1925 e kadar orada bulunarak Mektupçu, Umumî Kâtip, Umumî Müdür Vekili ve sonra Direktör olmuştu. 1930 a kadar Banque de la Seine Malî Müşavirliğinde, Deutsche Orient Bank Direktörlük Komitesi âzalığında, 1930 - 38 arasında İstanbul Tramvay ve Satie şirketleri İdare Meclisi âzalığında ve Elektrik Şirketi Umum Yazı İşleri Müdürlüğünde bulundu. Sonra Maden Kömürü İşleri T. A. Ş. İdare Meclisinde ve İş Bankasına ait dört kömür şirketinin tasfiye memurluğunda bulundu. 1941 denberi Anadolu Ajansı müdürlerindendir. 1942 denberi de Harp Akademisi fransızca öğretmenidir. İyi fransızca yazanlardan olduğu gibi ingilizce, almanca, italyanca ve rumcaya da orta derecede vâkıftır. Neşrettiği telif eserler: Leylâ (piyes), Tezat (roman), Sermet (roman), Hüzün ve Tebessüm (mensur şiirler ve hikâyeler) Her Güzelliğe Âşık (hikâyeler, görüşler, seyahatler), Henry Bataille (edebî etüt), Türkiyenin Teceddüdü (etüt).

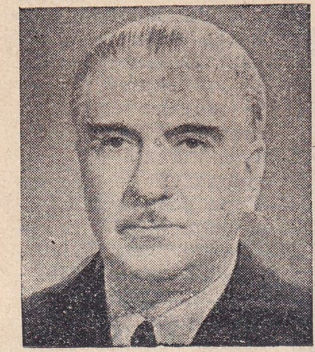

İzzet Melih

Tercümeler: Antar (Şükrü Ganem'den), Seyyah (Deny Amiel'den), Meş'aleler (Henry Bataille'dan piyes), Lorenzaccio (A. de Musset'nin dramı), Fantasio (A. de Musset'nin komedisi), La Cité Antique "Eski Zaman Beldesi,, (Fustel de Coulanges'in tarihî eseri). Bu son dört eser Eğitim Bakanlığı kararile tercüme edilmiştir.

İZZET MOLLA, Keçecizade Mehmet [1785 - 1829] — Divan edebiyatının üstat şairlerinden ve İkinci Mahmut devrinin mümtaz simalarından biridir. Kazasker Konyalı Mehmet Salih Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, medrese tahsilini bitirdikten sonra Müderris, 1821 de Galata Mollası olmuştur. İkinci Mahmut saltanatına rastlıyan bu yıllarda Yanyada Tepedelenli Ali Paşa, Mısırda Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve Morada Rum ihtilâli zaten karışık olan devlet işlerinde büsbütün buhran meydana getirmiş ve iş başında bulunanlar da biribirine girmişti. İzzet Molla o devrin Devlet Kâhyası denen meşhur Halet Efendiye mensuptu. Onun gözden düşmesi ve sürülmesi üzerine mensupları da birer tarafa gönderilmiş, İzzet Molla da Keşana sürülmüştü. "Mihneti Keşan,, adlı manzum eserini orada yazmıştır. Bir yıl sonra affedilerek İstanbula geldi ve eski vazifesine alındı. 1827 de Haremeyn Müfettişi oldu. O zamanlar muharebe fetva ile ilân edilirdi. Rusyaya harp ilân edilip edilmemesi meselesi konuşulurken İzzet Molla muharebe ilânının aleyhinde bulundu ve bu fikrini lâyiha halinde yazarak, bazı dostlarına okudu. Bunu duyan İkinci Mahmut pek kızarak şairin öldürülmesini istemiş, Fakat sarayda Mollayı sevenlerin yalvarmaları üzerine Sıvasa kalebent olarak sürülmesini emretmişti. Halbuki Sultan Mahmut bu zarif ve nükteci zatı sever görünürdü ve onu Musahipleri arasına da almıştı. İzzet Molla Sıvasta bir sene kadar yaşadı. Bir rivayete göre sürüldüğü yılın sonunda saraydan verilen emir üzerine öldürülmüştür. Başka bir rivayete nazaran da Rusya ile harbin neticesi İzzet Mollanın haklı olduğunu gösterdiğinden Padişah kendisini affetmiş, fakat af için gönderdiği ferman Sıvasa gelmeden bir kaç saat önce İzzet Molla ölmüştür. Kemikleri bir asır kadar sonra İstanbula getirildi ve Avratpazarında Mustafabey mescidi yanında ailesi mezarlığına gömüldü. İzzet Molla serbest sözlü ve nükteci bir zat imiş. Bir çok lâtife ve nükteleri hâlâ söylenir. Yesarizade Mustafa İzzet Efendiden bahsederken ona ait olan bir nüktesini kaydetmiştik. "Mihneti Keşan,, dan başka "Baharı Efkâr,, ve "Hazanı Asar,, adlı iki şiir divanı ve "Gülşeni Aşk,, isimli manzum bir başka eseri vardır. "Mihneti Keşan,, almancaya çevrilmiştir.

İzzet Molla

Sadrazam Büyük Fuat Paşa onun oğludur. Ondan başka Murat, Reşat, Vedat adlı üç oğlu daha vardı. İzzet Mollanın atasözleri gibi uzun zaman dillerde dolaşmış sözleri de vardır ki bunlardan üç mısraını alıyoruz:

Talii yâr olanın yâr sarar yâresini

Süleyman dahi olsan ruzgâre itimat etme

Hased bir manevî târizdir eltafı Mevlâya

İZZET PAŞA, Ahmet İzzet - Müşir [1864 - 1937] — Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrazamlarındandır. Manastırın Nasliç kasabasında doğdu. Van Mutasarrıfı Haydar Beyin oğludur. 1887 de Kurmay Yüzbaşılığile mektepten çıkmış, iki yıl sonra Kolağası iken Almanyaya gönderilmiştir. Dört yıl sonra oradan dönerek Erkânıharbiye Dairesine memur edilmiş ve Binbaşı olmuştur. Bir sene sonra memuriyetle Bulgaristana ve 1896 da Yunan muharebesine gönderildi. Ertesi sene Şam Redif Fırkasına, 1902 de Cebeli Düruz Kumandanlığına, bir sene sonra da Yemene gönderilen kuvvetlerin Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir. Yemende üç buçuk yıl bulundu. Liva (General) ve Ferik (Korgeneral) rütbelerini orada aldı. 1908 İnkılâbından sonra Erkânıharbiye Reisliği ile İstanbula getirildi. Bir aralık Yemene Kumandan olarak tekrar gitmiş ve orada iken Âyan Âzası olmuştu. Balkan Harbinin sonuna doğru Yemenden dönerek önce Erkânıharbiye Reisi, biraz sonra Başkumandan Vekili sıfatile Çatalca müdafaasına çalışmış ve Mahmut Şevket Paşa öldürülünce Harbiye Nazırlığı da kendisine verilmişti. Bu sırada Birinci Ferik (Orgeneral) oldu. 1916 da Doğudaki İkinci Ordu Kumandanı, bir sene sonra da Umumî Kafkas Cephesi Kumandanı oldu. Fakat harbin o zamanki gidişine göre ehemmiyeti kalmıyan bu işten istifa suretile ayrılmış, Brestlitovsk ve Bükreş Konferanslarında Askerî Murahhas olarak bulunmuştu. Birinci Cihan harbinin mağlûbiyetle neticelenmesi üzerine İttihatçı kabine âzasından başlıcaları memleketten kaçınca Müşir (Mare-

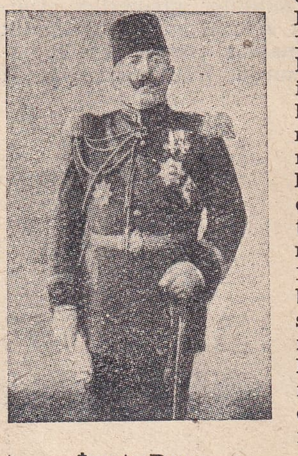

İzzet Paşa

şal) rütbesile Sadrazamlığa geçirildi. Ancak 25 gün süren Sadrazamlığından istifa ile ayrılmıştır.

Tevfik Paşanın mütarekeden sonra ikinci kabinesinde Dahiliye Nazırı iken bir heyetle birlikte önce Bileciğe, sonra Ankaraya gitmişlerdi. Daima temiz tanınmış bir asker ve bir devlet adamı olan Ahmet İzzet Paşa, eğer Anadoludaki Millî kahramanlıkları gördükten ve bunları meydana getiren şeflerle konuştuktan sonra Ankarada kalsaydı, yahut İstanbula dönüşünde Dahiliyeden çekilmişken dört ay sonra Hariciye Nazırlığını kabul etmek suretile o çürümüş ve yıkılmağa hak kazanmış Osmanlı saltanatını kuvvetlendirmek ister gibi bir vaziyette görünmeseydi siyasî hayatını daha iyi bir surette bitirmiş olacaktı. Erenköyünde ölmüştür.

Ahmet İzzet Paşa ricam üzerine bana etraflı tercümeihalini vermişti. Ankara mülâkatı ve ondan sonraki hayatı o tercümeihalde noksan kalmış olduğu için bunları da rica etmiş ve bilhassa Ankaradan döndükten sonra oradaki sözüne ve yazılı olarak yaptığı vâde rağmen tekrar Nazırlık kabul etmiş olmasının sebebini ısrarla sormuştum. Rahmetli verdiği mufassal cevapta bu kabulü mazur gösterecek bir çok fikirler ve meseleler ileri sürmüş ve adeta kendini uzun uzun müdafaa etmişti.

Fakat Millî mücadelede Ankaraya gitmişken orada kalmamış veya sonradan gidememiş olduğuna pek pişman bulunduğu açıkça anlaşılıyordu.

İZZET PAŞA, Mehmet [1827 - 1890] — Abdülaziz ve İkinci Abdülhamit devirlerinde Valilik ve Seraskerlik etmiş Müşirlerdendir. İstanbulda doğmuş, gençliğinde askerliğe girerek az zamanda ilerlemiş, 1869 da Hassa Müşiri, daha sonra Beşinci Ordu Müşiri, Zaptiye Müşiri, Şûrayı Devlet Âzası, Bursa Valisi ve 1876 da Serasker olmuştu. Ondan sonra Diyarbakır Valiliğine gönderildi. Ölümünde İstanbulda İkinci Abdülhamidin Selâmlık Resmine (yani cuma namazına çıktığı zaman yapılan töreni idareye) memurdu. Fatih mezarlığında gömülüdür.

İZZEDDİN, Yusuf - Şehzade — Bk .Yusuf İzzeddin.

İZZET ULVİ AYKURT [Doğ. 1880] — Tanınmış muharrirlerimizden ve edebiyatçılarımızdandır. Eskişehirde doğdu. Tüccardan Hacıhasanoğlu İsa Efendinin oğludur. Hususî surette tahsil etmiş, 1902 de hürriyet mücadelesine karışmış olmak suçundan dolayı üç yıl hapse, üç yıl da sürgüne mahkûm edilmişti. 1908 İnkılâbında kurtularak muhtelif gazete ve mecmualarda çoğu açık türkçe olan yazılarını ve şiirlerini neşretmiştir. Kaymakamlık, Mektupçuluk, Mekke Emaneti, Divan Kâtipliği, Maarif Vekâleti Kalemi Mahusus Müdürlüğü vazifelerinde bulunduktan sonra Büyük Millet Meclisinin ikinci devresinde Eskişehir Millet Vekilliğine seçilmiştir. O zamandanberi Millet Vekillerindendir. Millî Mücadelenin ilk sıralarında Afyonkarahisarda bir gazetenin başmuharrirliğinde çalışmış, sonra Ankarada "Hakimiyeti Milliye,, gazetesi yazı işleri müdürlüğile muharrirliğinde bulunmuştur. Türk Ocakları, Muallimler Birliği Umumî Kâtipliklerile Dil Kurumu merkezinin Yayın Kolbaşılığında da çalışmıştır. İki defa basılmış olan "Türk Vezni,, isimli eseri kitap şeklinde neşredilen yazılarındandır. Şiirlerile muhtelif yazılarını da ayrı ciltler halinde neşretmek üzere hazırlamıştır.

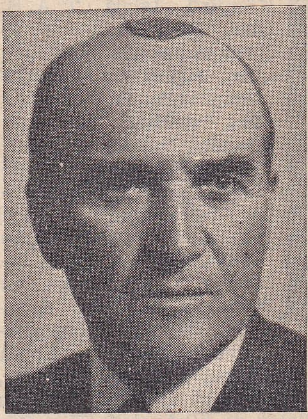
İzzet Ulvi Aykurt

K

KABAKULAK İBRAHİM PAŞA [Ölm. 1742] Birinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. Karahisarlıdır. Gençliğinde İsanbula gelmiş, zeki ve pek yakışıklı olduğu için Vezirlerin hizmetinde bulunarak Çuhadarlık, Kethüdalık gibi işlerde kullanılmıştı. Birinci Mahmut tahta geçince onu Kapıcılar Kethüdası ve 1730 da Sadrazam yaptı. Bu makamda ancak sekiz ay kadar kaldı. Vaktile kendini ufak bir mesele için dahi incitmiş olanları öldürmeğe başladı. Hattâ şair ve Defterdar İzzet Ali Paşayı da sürdürüp öldürmek isterken saraya çağırılarak onun için hazırlattığı çektirmeye bindirildi. Önce Ağriboza, sonra Giride gönderildi. Resmoda on yıl kadar Valilik ettikten sonra öldürülmüştür.

KABULİ BEY, Ali [Ölm. 1909] — 31 Mart ihtilâlinde öldürülmesinden dolayı şöhret bulmuş bir deniz subayıdır. Kaptan Ali Kabuli Bey Asarı Tevfik Zırhlısı Komutanı idi. 1909 daki ihtilâl sırasında yobazlar bu zatın şeriate ve Padişaha düşman olduğunu ihtilâlci askere söylediler. Kabuli Bey gemiden zorla alınıp Yıldız sarayına ve İkinci Abdülhamidin penceresi önüne götürüldü. İkinci Abdülhamit, yeni fikirli olmaktan başka suçu bulunmıyan Ali Kabuli Beyi elinin bir işaretile kurtarabilirken bir rivayete göre İkinci Fırka merkezine götürülmesini emretmiş, başka bir rivayete göre de öldürülmesi için işaret vermişti. Yıldızdaki saat kulesinin yanında âsi askerler tarafından şehit edildi.

KABULİ PAŞA, Mehmet [1812 - 1877] — Abdülâziz zamanında Elçiliklerde ve Nazırlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Babıali Kâtiplerinden Emin Kabuli Efendinin oğludur. Mektebi Maarifi Adliyede okumuş, Divan ve Tercüme Kalemlerine devam etmiş, Berlin ve Londra Elçilik Kâtipliklerinde bulunduktan sonra 1851 de Atina Elçisi, bir yıl sonra Tahriratı Hariciye Kâtibi, 1859 da Hariciye Müsteşarı olmuş, Âli Paşa ile Giride gitmişti. 1867 de Ticaret Nazırı, 1873 te Viyana Elçisi, bir yıl sonra Şehremini, ondan sonra tekrar Ticaret Nazırı olmuştu. 1875 te Petersburg Elçisi oldu. 1876 da ilk açılan Âyan Meclisine Âza tayin edildi. Zamanına göre bilgili, temiz huylu bir zat olarak tanınmıştır. Büyük Fuat Paşanın bacanağı idi. Muvaffakıyetli bazı şiirleri de vardır.

Kabuli Paşa

KADRİ BEY [1843 - 1902] — İkinci Abdülhamit zamanında on yıl bulunduğu Trabzon Valiliğinde kuvvetli şahsiyetile meşhur olmuş bir zattır. Vezir Hacı Ethem Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Hususî surette okumuş, arapça ve farsça öğrenmiş, hattâ Abdülhak Hâmide bir aralık farsça dersleri vermişti. Sonraları biraz fransızca da öğrenmişti. Önce Maliye kalemlerinde bulundu ve henüz gençken Maliye müsteşarı, sonra Aydın Defterdarı, Maliye Meclisi Âzası oldu. Aydın Defterdarı iken Sisamda ihtilâli bastırmağa gönderilmiş ve muvaffakıyeti görülmüştü. 1892 de İkinci defa Maliye Müsteşarlığına getirilmiş ve o yıl Trabzon Valiliğine gönderilmiştir.

Kadri Bey

O zaman Trabzon, Batumdan İneboluya kadar süren büyük bir vilâyet ve ikinci bir Makedonya denecek derecede karışıktı. Kadri Bey zekâsile ve kendine mahsus tedbirlerile eşkiyayı sindirmiştir. Ele geçirdiği kaçakçılara şekerli kahve diye dayak ikram ettiği meşhurdur. Eski haydutları jandarmalıkta, tütün kaçakçılarını kolculukta kullanır, kanunla pek mukayyet olmaz, meşhur Koca Hakkı Paşanın veya Çengeloğlu Tahir Paşanın tedbirlerine benzer şahsî kararlarile iş görür ve halka kendini saydırırdı. Menkıbeleri hâlâ Trabzonda söylenir. Rejiyi tahsisat mukabilinde iltizam etmiş, bu yüzden halkın zararına sebep olmuş bulunması ve Trabzonda bulunduğu on yıl zarfında bir imar eseri meydana getirmemiş olması bu orijinal ve kıymetli zatın kusur tarafını teşkil eder. Edebiyata vâkıf, kısa ve kuvvetli cümlelerle iyi

yazan bir kaleme sahipti. Büyük Türk Lûgati muharriri Hüseyin Kâzım Bey bu zatın oğludur.

KADRİ EFENDİ, Abdülkadir Çelebi [ölm. 1551] — Kanunî Süleyman zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş, on altıncı asır âlim ve şairlerindendir. Hamidelinde yani Ispartada doğmuştur. Asıl adı Abdülkadirdir. Şiirde Kadri mahlâsını kullanırmış. Ona memleketinden dolayı Abdülkadir Hamidî de derler. Önceleri Bursada Müderrislik etmiş, Bursa ve İstanbul Kadılıklarında bulunmuş, Kazasker iken Hicaza gitmiş, dönüşte Şeyhülislâmlığa geçirilmişse de hastalığından dolayı bu makamdan çekilerek Bursaya gitmiş ve orada ölmüştür.

KADRİ PAŞA, Cenanizade Mehmet [1832-1883] — İkinci Abdülhamit saltanatının ilk yıllarında Başvekillikte bulunmuş Vezirlerdendir. Kıbrıs Mutasarrıfı İshak Paşanın oğludur. Kamus mütercimi Âsım Efendinin de yeğenidir. Ayıntapta doğdu. Orada okuyarak arapça, farsça ile medrese bilgilerini öğrendi. Sonraları fransızca ve ingilizceyi de elde etmiştir. Yirmi beş yaşlarında İstanbula gelerek Hariciye Tercüme Odasına girmiş, sonra Posta Nazırlığı, Şûrayı Devlet Âzalığı, Nafia Müsteşarlığı, Altıncı Belediye Dairesi Reisliği ve iki defa Şehreminliği gibi vazifelerde, Nafia Nazırlığında, Bahriye Müsteşarlığile Şûrayı Devlet Reisliğinde bulunmuştur. 1878 de Bağdat Valiliğine gitmiş ve ayni yıl içinde Dahiliye Nazırı, bir sene sonra Ticaret Nazırı olmuştu. Başvekilliği 1879 yılına rastlar ve bir seneden eksik sürmüştür. 1881 de Edirne Valiliğine gönderildi. Orada ölmüş ve Sezai dergâhı civarına gömülmüştür. Hekim İsmail Paşanın damadı ve Sırrı Paşanın bacanağı idi. Bilgili ve temiz seciyeli bir zat olarak tanılır. İstanbul Hukuk Mektebi onun Başvekil bulunduğu zaman açılmıştı.

Kadri Paşa

KADRİ RAŞİT ANDAY, Doktor General [Doğ. 1877] — Çocuk hastalıklarındaki ihtisasile ve eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Askerî eczacı Mehmet Raşit Paşanın oğludur. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesile, Çengelköyündeki Askerî İdadilerde okuduktan sonra Gülhanedeki Askerî Tıbbiyeye girmiş ve üçüncü sınıfta iken Parise kaçarak yeniden Tıp Fakültesine girmiştir. 1901 de diplomasını alıp İstanbula döndü. Pariste iken Charles Richet'nin lâboratuvarında fizyolojiye çalışmış olduğu gibi iç ve dış hastalıkları kliniklerinde ve Profesör Grancher, Marfran ve Nobécourt'un çocuk hastalıkları kliniklerinde ihtisas yapmıştı.

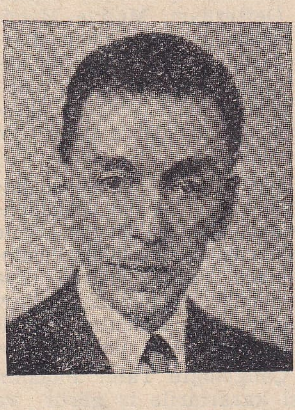

Kadri Raşit Anday

Memlekete döndükten sonra Mülkiye Tıbbiyesi fizyoloji hocası olmuş ve fahrî olarak çocuk hastalıkları polikliniği göstermiştir. 1908 İnkılâbından sonra Şişli Çocuk Hastanesi Dahilî Klinik Şefi olmuş, 1915 te Tıp Fakültesi Çocuk Hastalıkları Profesörlüğüne tayin edilmiştir. Üniversite İnkılâbında emekliye ayrılmıştı. Paris, İspanya ve Belçika tıbbî mecmualarında yayınlanan tetkik eserleri meydana getirmiş ve bir çok mütehassıs çocuk hekimi yetiştirmiştir.

KAĞITÇI, Mehmet Ali [Doğ. 1899] — İzmit Kâğıt Fabrikasını kuran mütehassısımızdır. Heybeliadada doğdu. Deniz Binbaşılığından emekli Ahmet Beyin oğludur. İlk tahsilini Heybeliadada görmüş, İstanbul Erkek Lisesini bitirdikten sonra, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinden kimyagerlik diplomasile Mineraloji ve Matematik jeneral sertifikalarını almıştı. Ondan sonra Almanyada selüloz ve kâğıt fabrikalarında çalıştı. Oradan Fransaya gidip Grenoble'deki kâğıtçılık müessesesine girmiş ve 1927 de kâğıt mühendisliği diplomasını birincilikle kazanmıştır. Avrupaya gitmeden önce Kimya Enstitüsü asistanlığında ve Deniz Okulu kimya hocalığında bulunmuş olan Mehmet Ali Kâğıtçı memlekete döndükten sonra Haseki Hastanesi lâboratuvarında, Yüksek Levazım Okulu fabrikacılık muallimliğinde, İktisat Vekâleti Sanayi Müfettişliğinde, Yüksek Ticaret Okulu kimya hocalığında, Ticarî Tahliller Lâboratuvarının kuruluşunda ve mütehassıs kimyagerliğinde bulunmuş, bir taraftan da memleketimizde kâğıt sanayiinin kurulması uğrunda devamlı olarak uğraşmıştı.

Mehmet Ali Kâğıtçı

Bu didinmelerle önce İş Bankası ilgilendi ve Mehmet Ali Kâğıtçı, birinci beş yıllık sanayi programımıza giren selüloz ve kâğıt fabrikalarımızın projelerini hazırladı. Bu teşebbüs Sümer Banka geçince değerli mütehassıs projelerini tatbika başlamış, Avrupaya ısmarladığı makineler gelince birinci kâğıt fabrikasının temeli 14 Ağustos 1934 te Millî Şefimiz tarafından atılmıştı. Bu fabrika 1936 yılı sonunda açıldı ve ayni günde ikinci selüloz ve kâğıt fabrikalarının da temelleri atıldı. Onun da projelerini ve makinelerinin montajlarını yapan bu zattır.

Bunlardan başka Mehmet Ali Kâğıtçı, kaolini ihzar dairesini kurmuş ve buna lâzım olan ham maddenin Kütayha civarında Seyyitömer köyünden tedarik edilebileceğini meydana çıkararak o havalideki kaolin cevherinin imtiyazını fabrika namına almıştır.

Kurduğu İzmit Kâğıt Fabrikasını yedi yıl idare eden Mehmet Ali Kâğıtçı, 1941 de Sümerbank ile çıkan fikir ihtilâfından dolayı oradan ayrılmıştır. 1942 denberi İstanbul Belediyesi Kimyahanesi Müdürlüğünde bulunmaktadır. Kuruluşundanberi Türk Kimya Cemiyetinin reisi ve Fransada Selüloz ve Kâğıt Mühendisleri Cemiyetinin de âzasıdır. Kitap şeklinde neşredilen eserleri: Fabrikacılık ve Sanayi Notları, Selüloz ve Kâğıt, Kanda Glikoz, Kâğıtçılık Tarihçesi, PH Hamızlık ve Kalevilik Kuvveti.

Bu eserlerden başka kâğıtçılığın memlekete kurulması uğrunda yaptığı savaşmaları muhtevi

bir hayli makalesi muhtelif gazete ve mecmualarda çıkmıştır. Reçine kusan selülozları kâğıt sanayiinde kullanmak imkânına dair olan keşfi, Alman meslek mecmualarında ve muhtelif yabancı müesseselerde alâka uyandırmış ve bu husustaki makalesi Viyana ve Berlindeki mecmualarda neşredilmiştir.

KALAYÎ REFÎ EFENDÎ [ölm. 1821] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış şairlerimizdendir. Önceleri kumaşçılıkla uğraştığından şiirinde Kâlâyî mahlâsını kullanmış ve böyle tanınmıştır. Tarihçi Sürurî ile muhavereleri meşhurdur. Bektaşi tarikatine mensup olan Kâlâyî Refi Efendi İstanbulda ölerek Topkapı dışarısına gömülmüştür. Divanı basılmıştır.

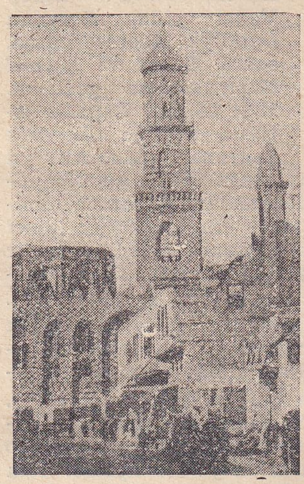

Sultan Kalavun camii

KALAVUN, Mansur Seyfeddin [ölm. 1290] — Mısır ve Suriyede hüküm süren Türk Memlûk hükümdarlarından birincisi ve büyüklerinden biridir. Eyüboğullarından Salih Necmeddinin kölesi idi. Bin altına satılmış olduğu için "Elfi,, lâkabile de anılırdı. 1279 da Türk - Moğol hükümdarı İlhan Abakanın Lâtinlerle birleşerek gönderdiği bir orduyu Humus civarında yenmişti. Haçlılara karşı büyük zaferler kazanmıştır. Kahirede büyük bir medrese, cami, tımarhane ile bir çok hayır müesseseleri yaptırmıştır.

KALAYLIKOZ AHMET PAŞA [1645 - 1715] — Üçüncü Ahmet zamanı Sadrazamlarındandır. Kayseride doğmuş, İstanbula gençliğinde gelerek sarayın Baltacılar Ocağına girmiş, Kızlarağası Yusuf Ağaya çatarak Kahvecibaşı, Sakabaşı olduktan sonra Mutasarrıflıklarla vilâyetlere gönderilmiş, orada halktan çektiği parayı İstanbuldaki Paşalara yedirerek Van Valisi, sonra Kapdanı Derya olmuştu. Bu vazifedeki beceriksizliğinden dolayı Bozcaadaya sürülmüşken affedilip Kıbrıs Valiliğinde, Rikâbı Hümayun Kaymakamlığında, Diyarbakır, Bağdat ve Edirne eyaletlerinde kullanıldı.

Azak kalesini Ruslardan kurtarmak üzere Trabzona Vali olarak gönderildiği zaman can korkusile düşman karşısından kaçarak saklanmış, İkinci Ahmetle Üçüncü Mustafadan sonra Üçüncü Ahmet tahta çıktığı zaman bu kaltaban da meydana çıkarak Padişahın anasına adamları vasıtasile yalvarmış ve Bursada oturmak müsaadesini almıştı. Daha sonra Vezirliği de geri verildi ve Kandiye Valiliğine gönderildi. Hediyelerinden memnun olan bazı saray adamları onu methettikleri için Padişah gizlice İstanbula çağırıp Sadrazam yaptı. Üç ayda foyası meydana çıktığı için Limniye sürüldü. Bundan sonra üç, dört defa daha azledilip sürülmüş ve tekrar affolunup Valiliklere gönderilmiştir. Trabzon Valiliğine ikinci defa gitmeğe hazırlanırken ölmüştür.

Süs ve gösteriş içinde yaşamaya, sarığını ve kıyafetini süslemeğe meraklı olduğu için "Kalaylıkoz,, lâkabını almıştır.

KALENDER ÇELEBÎ, Kalenderi Germiyanî [ölm. 1591] — On altıncı asırda tanınmış şairlerimizdendir. Kütahyada doğmuş, medreselerde okumuş, Kadı olmuştur. Bilecik Kadısı iken deli olarak ölmüştür. Bursada Pınarbaşında gömülüdür.

KAM, Ömer Ferit [1861 - 1944] — Edebiyata ve felsefeye dair yazıları ve derslerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda Beylerbeyinde doğdu. Doktor Ahmet Muhtar Paşanın oğludur.

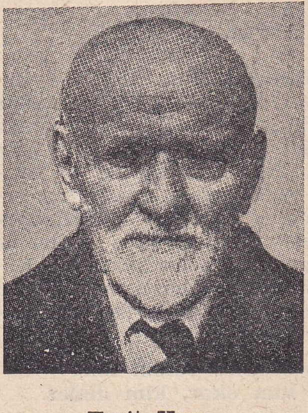

Ferit Kam

Beylerbeyi Rüştiyesini bitirdikten sonra bir zaman Tıbbiyeye, bir müddet de Hukuka devam etmiş, hususî hocalardan arapça, farsça ve fransızca okumuştur. Yirmi iki yaşında iken Maarifte açılan imtihanı kazanarak Beylerbeyi Rüştiyesine fransızca hocası olmuş ve orada iki sene kadar fransızca okutmuştur. 1889 da Babıali Tercüme Odasına girdi ve o dairede Mümeyyiz ve Müdür oldu. 1915 te Darülfünun edebiyat muallimliğine tayin edilmişti. Sonra "şerhi mütun,, ve edebiyat tarihi Müderrisi oldu. On sekiz yıl kadar devam eden Darülfünun Müderrisliğinden 1933 te emekliye ayrıldı. Sekiz sene kadar "Medresei Süleymaniye,, de felsefe tarihi okutmuştu. Dar-ül-Hikmet-ül-İslâmiye âzalığında da bulunmuştu.

Edebî, felsefî mahiyette değerli tetkikleri, türkçe ve farsça özlü ve kuvvetli manzumeleri vardır. Kitap ve risale şeklinde basılmış eserleri gençliğinde yazdığı ve 1887 de bastırdığı Türrehat adlı manzumelerile "Dinî ve Felsefî Musahabeler,, , "Vahdeti Vücut,, isimli eserlerinden ve "Mabadettabiiyat,, , "Mebadii Felsefeden İlmi Ahlâk,, isimli tercümelerinden ibarettir. Afgan Kıralı İstanbula geldiği vakit kendisine takdim edilmek üzere hazırladığı farsça yazılmış bir de broşürü vardır.

Divan edebiyatının inceliklerini ve farsçayı pek iyi bilenlerdendi. Felsefî mahiyetteki yazılarının bazısından fransızca felsefe tetkiklerinde takdirle bahsolunmuş ve bir kısım makaleleri tatarca, arapça ve rusçaya tercüme edilmiştir. Bir kıtasını alıyoruz :

Hurafatı cihana hâkim etmiş
Bakın insandaki cahil sebata.
Yalanlarla donatmış kâinatı,
Düzenlerle düzen vermiş hayata.

KÂMÎ, Ahmet Çelebi [ölm. 1579] — On altıncı asırda tanınmış şair ve âlimlerimizdendir. Edirnede doğmuştur. Babası Mevlevi Şeyhi olduğu ve Mesnevi okuttuğu için kendisine "Mesnevîhanzade,, dahi derler. Gençliğinde İrana gitmiş ve Celâleddini Devanîden ders almış, dönüşte Muradiye Medresesinde Mesnevi okutmuştur. Müderrislikte bulunduğu gibi Kadılık da yapmıştır. İkinci Selimin il-

Kâmî Ahmet Çelebi

tifatını kazanmıştı. Edirnekapı dışarısında Emîr Buharî dergâhı yanında gömülüdür.

İmamı Gazalînin "Kimyayı Saadet,, adlı eserinin bir kısmını tercüme etmiş, "Tarihi Âli Osman,,, "Menakıbi Ulema,, adlı iki eser de yazmıştır. Şiirleri zamanında değerli sayılırmış. Meşhur olan zarif bir beytini alıyoruz:

Çâket yakanı zümrei uşşaka sine aç
Gel bahşiş eyle kullara şahım, hazine aç.

KÂMÎ, Ali — Bk. Akyüz.

KÂMÎ, Karamanlı Mehmet [ölm. 1545] — Onaltıncı asrın âlim ve şairlerindendir. Karamanda doğmuş, meşhur Zembilli Ali Efendiden İstanbulda ders okumuştur. Halvetî Şeyhi Cemal Efendinin kardeşinin oğlu olduğu "Tezkerei Beyanî,, de yazılıdır. Camî'nin "Yusuf ve Züleyha,, sını biraz genişleterek manzum tercüme etmiştir. Lâtifî Tezkeresi bu zatın İran edebiyatından başka eserler de nakletmiş olduğunu yazıyor. Müderrislikte ve Kadılıkta bulunmuştur. Şu meşhur beyti, hele beytin ikinci mısraı bir mesel halinde asırlardanberi tekrar edilmiştir:

Güle kûş ettiremez yok yere bülbül inler
Varakı mihrü vefayı kim okur, kim dinler.

KÂMÎ, Mehmet — [ölm. 1723] — On sekizinci asırda tanınmış âlim ve şairlerdendir. Edirneli olup İstanbula 1690 da gelmiş, medreselerde okumuş, Müderris ve Kadı olup Galata ve Bağdat Kadılıklarında, Evkaf Müfettişliğinde bulunmuş, Mekke pâyesini almıştı. Divanı varsa da basılı değildir. Divanından başka "Firuzname, Asafname,, adlı manzumeleri, "Tuhfet-ül-Vüzera,,, "Behçet-ül-Ulema,, isimli eserleri, fıkha ve nahve dair tercümeleri, "Salâvatı Suudî,, tercümesi gibi risaleleri vardır.

KÂMİL BEY, Enderunlu [ölm. 1786] — On sekizinci asır sonlarında tanınmış şairlerimizden ve meşhur Enderunlu şair Fazılın kardeşidir. Akkâda isyan ettiği için öldürülen meşhur Tahir Ömer Beyin torunu ve Tahir Ali Beyin oğludur. Çocukken kardeşile birlikte İstanbula getirilmiş ve Enderunda yetiştirilerek Seferli koğuşuna çırak olmuştu. Sonraları hareketleri şüpheli görülmüş olacak ki öldürülmüştür. Fatin Tezkeresinde bir pehlivanı tavsif eden ve üslûp bakımından Fazılın yazılarını andıran açık ve pürüzsüz bir gazeli vardır.

KÂMİL EFENDİ, Mehmet [1728 - 1800] Birinci Abdülhamit ile Üçüncü Selim zamanlarında bir buçuk yıl kadar Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerdendir. Rumeli Kazaskerlerinden Osman Efendinin oğludur. Medrese derslerini tamamladıktan sonra Müderris, Kadı olmuş ve Şeyhülislâmlığa kadar yükselmiştir. Bir aralık Keşana sürülmüştü. Üsküdardaki yalısında ölmüştür.

KÂMİL EFENDİ, Mehmet [1831 - 1911] — Darphane Müdürlüğündeki hizmetlerile tanınmış maliyecilerdendir. Ahmet Efendi adlı bir zatın oğlu olup İstanbulda doğmuş, genç iken Maliyeye girerek Nezaret Muhasebeciliklerinde, Maliye Meclisi Azalığında, Meskûkât Müdürlüğünde bulunmuştu. Uzun müddet hizmet ettiği Darphanede, para basmak işlerinde halka ve devlete faydalı olacak hizmetler ve ıslahat meydana getirmiş ve seksen yaşında iken ölmüştür.

KÂMİL PAŞA, Kıbrıslı Mehmet [1832 - 1912] Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında dört defa Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Kıbrısın Lefkoşa kasabasında doğdu. Topçu Yüzbaşısı Salih Efendinin oğludur. Önce Kıbrısta, sonra Mısırdaki Lisan Mektebinde okumuş, bu müessesenin Harbiye Mektebi şekline konması üzerine oradan subay olarak çıkıp Mısırda Binbaşılığa kadar yükselmişti. Arapça, farsçadan başka rumca, fransızca bildiği ve ingilizce de öğrendiği için Mısır Valisi Abbas Paşanın tercüman ve kâtibi oldu. Abbas Paşanın oğlu İbrahim Paşaya dil hocalığı ederek onunla Avrupada dolaşmış ve bu gencin ölmesi üzerine İstanbula gelmişti. Kıbrıs Evkaf Müdürlüğünde ve kaymakamlıklarda bulunduktan sonra Kudüs, Hersek ve Beyrut Mutasarrıfı, Kosva ve Halep Valisi oldu. Buradan Dahiliye Müsteşarlığına, sonra Evkaf ve Maarif Nazırlıklarına geçirildi. 1884 te Sait Paşanın istifası üzerine ilk defa Sadrazam oldu. Altı yıl kadar süren bu ilk Sadrazamlığı İkinci Abdülhamidin istediği gibi sızıltı çıkarmadan, fakat ehemmiyetli bir iş de görmeden idare etmiş, 1895 te ikinci defa sadarete geçerek biraz sonra azledilip İzmir Valiliğile İstanbuldan uzaklaştırılmıştı. Doğru sözlü ve rüşvet almıyan bir zat olduğu ve orada sürgün bulunduğu için İzmirde iken halk tarafından sevilmiş olmakla beraber Bahriye Livalarından olan oğlu Sait Paşanın rüşvet aldığı ve meşhur haydut Çakırcalıya yardımda bulunduğu rivayet edilir.

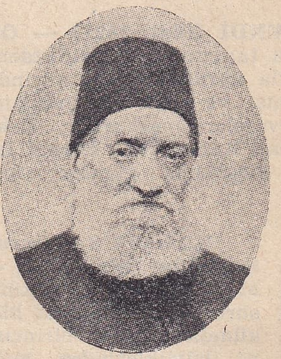

Kâmil Paşa

1908 İnkılâbından sonra Sadrazamlığa getirilen Şapur Çelebi diye meşhur Sait Paşanın kabinesine o da girmiş ve biraz sonra onun yerine üçüncü defa Sadrazam olmuştu. O karışık zamanları önce epeyce idare etmiş, ikinci Osmanlı Mebusan Meclisini toplamış ve bu Meclisin açılışına Abdülhamidi kandırarak götürebilmiş, fakat kendisinden izahat istiyen Meclise zamanında bu izahatı vermek istemediğinden verilen itimatsızlık kararı üzerine çekilmeğe mecbur kalmıştı.

Bundan sonra İttihat ve Terakki partisi ile Kâmil Paşanın arası büsbütün açılmış ve İttihatçıların tuttuğu Sait Paşa ile de aralarına düşmanlık girmiştir. Hatıralarında birbirinin aleyhinde bulunmaları bunun neticesidir. Kâmil Paşa İttihat kabinesinin düşmesi üzerine Sadrazam olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesine Şûrayı Devlet Reisi sıfatile girmiş ve Muhtar Paşanın istifası üzerine de 1911 de dördüncü defa Sadrazamlığa getirilmişti. Bu son Sadrazamlığı bir seneden eksik sürdü. Balkan Harbinin felâketle bitmesi ve İttihatçıların Babıaliyi basmaları üzerine çekildi ve memleketi olan Lefkoşaya giderek orada seksen yaşında öldü. Arap Ahmet Paşa camii bahçesinde gömülüdür.

Zeki, bilgili, temkinli, az konuşur bir adamdı. Güç zamanları şöyle böyle idare etmiş, fakat mühim bir iş görmemiştir. İngiliz politikasına taraftarlığile tanılırdı. Hattâ Rodosa sürülmek ihtimaline karşı İzmirde İngiliz Konsolosluğuna sığınacak kadar bu taraftarlığı ileri götürmüş olduğu rivayet edilir. Bu çirkin hal Saltanat devrinde caiz gibi görünürdü. Üç ciltten mürekkep "Tarihi Siyasî,, adlı bir Osmanlı tarihi ile "Sait Paşaya Cevaplar,, ı ve hâtıralarının birinci cildi neşrolunmuştur.

KÂMİL PAŞA, Mühendis - Mehmet [ölm. 1859] Abdülmecit saltanatında Elçiliklerde, Nazırlıklarda ve Seraskerlikte bulunmuş Vezirlerdendir. Yahudiden dönme Arif Mehmet Ağanın oğludur. Enderun-

dan yetişerek askerliğe girmiş ve Avrupaya mühendislik tahsiline gönderilmişti. Dönüşte Miralay (Albay) ve biraz sonra Mühimmatı Harbiye Livası oldu. 1837 de Berlin Orta Elçiliğine gönderildi. 1839 da Ferik (Korgeneral) rütbesile Belgrat Muhafızı, ayni yıl içinde Bosna Valisi ve Vezir oldu. Bir yıl sonra Meclisi Vâlâya âza, 1848 de Ticaret Nazırı ve biraz sonra da Londra Elçisi tayin edilmiştir. Rumeli Müfettişliğile Cidde Valiliğinde bulunduktan sonra 1856 da Seraskerliğe geçirilmiş, fakat iki gün sonra azledilmiştir. Halep ve İzmir Valiliklerinde de bulunmuştur. Dürüst, fakat şiddetli bir adam olarak tanınmıştır.

Mühendis Kâmil Paşa

KÂMİL PAŞA, Yusuf [1808 - 1876] — Abdülaziz saltanatında Sadrazamlık etmiş, edip olarak da tanınmış Vezirlerdendir. Arapkirde doğdu. Gök Beyi hanedanından İsmailbeyzade Mehmet Beyin oğludur. Küçük yaşta iken babası ölmüş, Yusuf Kâmil, amcası Vezir Gümrükçü Osman Paşanın yanında hocalardan okumuş, arapça, farsça ve sonraları fransızca öğrenmiş, bir müddet Divanı Hümayun Kalemine devam ettikten sonra Mısıra gitmiştir. Az zamanda Mehmet Ali Paşanın güvenini kazanıp önce Mısır Hazine Kâtipliğinde, sonra da Mehmet Ali Paşanın Maiyet Kâtipliğinde bulunmuş, bu sırada Kaymakam rütbesile askerliğe girerek beş yılda Mirliva olmuştur. Mehmet Ali Paşa üçüncü kızı Zeynep Hanımı öteki çocuklarile akrabasının istemeyişlerine bakmıyarak Yusuf Kâmil Beye nikâhlamış, onu İstanbula Adile Sultanın 1845 te yapılan düğününde kendi namına bulunmak üzere göndermişti. O zaman Padişah olan Abdülmecit, Kâmil Beye Mirmiran rütbesi verdi.

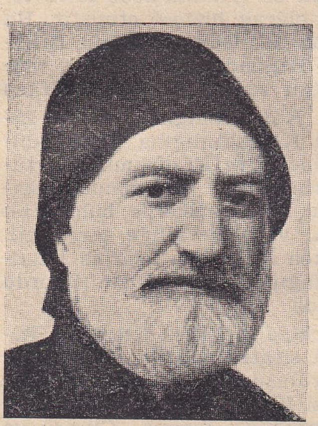

Yusuf Kâmil Paşa

Yusuf Kâmil Paşa Mısıra dönüşünde Zeynep Hanımla evlendi. Fakat Mısır Valiliğine geçen Abbas Paşa, Zeynep Hanımdan ayrılması için onu sıkıştırmış ve Asvan'a sürerek hapsetmişti. Üç ay kadar hapiste kaldıktan sonra Sadrazam Mustafa Reşit Paşaya müracaatı ve onun Padişahtan ferman alması üzerine Kâmil Paşa 1849 da İstanbula geldi ve Rumeli Beylerbeyi rütbesile Meclisi Vâlâ âzalığına tayin edildi. Ayni yıl içinde Vezir oldu. 1851 de açılan Encümeni Danişe dahilî âza tayin edilmiş, 1852 de Ticaret Nazırı, iki sene kadar sonra Tanzimat Meclisi Reisi olmuştur. 1862 de Sadrazam olmuş, beş ay kadar bu makamda kaldıktan sonra azledilerek yine muhtelif meclislerin âzalık ve reisliklerinde bulunmuş, Adliye Nazırlığı ve Şûrayı Devlet Reisliği de etmiştir. Ölümünde zevcesile birlikte yaptırdıkları Üsküdardaki Zeynep Kâmil Hastanesinin bahçesinde gömülmüştür. Sonraları Üniversite Fen Fakültesine tahsis edilen Bayezitteki konak bu zata aitti. Zamanının ediplerile âlimlerinin toplandığı bu konağa Abdülâziz de bir defa iftara gelmişti.

Yusuf Kâmil Paşa ve zevcesi zengin oldukları kadar cömert ve fakir halka iyilik yapan insanlardı. Kâmil Paşa edebî seviyece kudretli ve bilgice de zengindi. Fénélon'un meşhur Telémaque'ını çok süslü bir dille tercüme etmişti. İbnülemin Mahmut Kemal İnal bu zatın tercümeihalini Kemal-ül-Kâmil adlı bir risalede yazmış ve bazı şiirlerile yazılarını da Eseri Kâmil Paşa ismile neşretmiştir.

KÂNİ, Ebubekir [1711 - 1791] — On sekizinci asırda mizahî yazılarile tanınmış bir edibimizdir. Tokatta doğdu, İstanbulda seksen yaşında öldü. Kırk yaşına kadar Tokattan ayrılmamış, orada okumuş, şiirleri ve yazılarile orada iken tanınmıştı. Hekimoğlu Ali Paşa Tokattan geçerken kendisine yazdığı bir kaside ile Kâniyi tanıdı. Zarafetini sevmiş olacak ki Trabzon Valiliğinden üçüncü defa Sadrazamlığa çağırıldığı zaman 1754 te onu da İstanbula getirdi ve Hocalık rütbesile Divanı Hümayun Kalemine yerleştirdi. Bu rütbe ve bu vazife o zamanlar devlet memuriyetlerinde çabuk ilerlemeğe sebep olurdu. Fakat Kâni, kalender mizacile Babıali teşrifatından hoşlanmamış ve biraz sonra Silistre Valisine Divan Kâtibi olarak oraya gitmişti. Bir aralık Ulah Beyi Aleksandr Voyvodanın husus! kâtibi sıfatile Bükreşte yaşadı. Gûya Bükreşte iken Romanyalı bir güzeli sevmiş, sevgilisi ona Hıristiyan olmayı teklif etmiş, Kâni de "Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?,, cevabını vermiş ki bu söz o zamandanberi bir atasözü gibi dillerde kalmıştır.

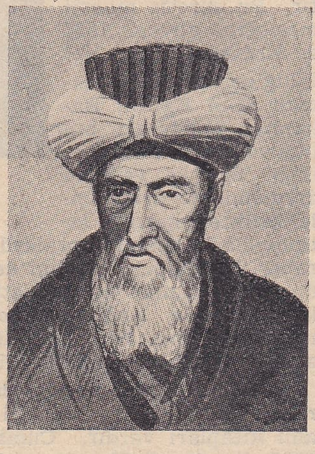

Ebubekir Kâni

Bükreşte iken eski hâmisi Yeğen Mehmet Paşa Sadrazamlığa tayin edilmiş ve Kâniyi 1781 de İstanbula getirmiştir. Kâni Sadrazamla eskiden olduğu gibi teklifsiz muamelelere kalkıştığı için bozuşmuş, devletin sırlarını ortaya dökmek suçile idam edilmek üzere iken Reisülküttap Hayri Efendinin delâletile kurtularak Limniye sürülmüş, bütün malı musadere edildiğinden orada çok güçlükler çekmiştir. Nihayet affedilerek İstanbula dönmüş ve İstanbulda ölerek Eyübe gömülmüştür. Ölürken "Fatiha dilencisi değilim. Mezarıma fatiha yazmayınız!,, dediği için mezar taşına bu kelimenin yazılmadığı rivayet edilir.

Türkçe, arapça ve farsça bir çok şiirleri ve eserleri varsa da bir kitap halinde basılmamıştır. Mizahî olmayan yazılarında fazla güzellik yoktur. Üslûbu da hele bugün için hayli çetrefildir. Şaka ve alay yolundaki manzumelerile nesirleri, hele bazı mektupları mizah edebiyatımızın şaheserlerinden sayılabilir.

KÂNİ PAŞA, Mehmet [Ölm. 1884] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Nazırlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Soyu Tatardır. Kılıçalipaşa camiinde tesbihçi iken dil bildiği için Babıali Tercüme Odasına alınmış ve biraz sonra Mısıra gönderilip dönüşünde Mirmiran

rütbesile Tırhala Mutasarrıfı olmuştu. Muhtelif Maliye işlerinde bulunduktan sonra Vezirlikle Bosna, Selânik ve Üsküp Valiliklerine gönderildi. Bir kaç defa Gümrük Emini, Defterhane Nazırı ve üç defa da Maliye Nazırı oldu. Tekaüt Sandığı Nazırı iken ölmüş, Merkezefendiye gömülmüştür. Hesabını bilen doğru bir adam olduğu ve zamanında gümrükleri iyi idare ettiği söylenir.

KANSU, Nafi Atuf [Doğ. 1890] — Tanınmış fikir adamlarımızdandır. Askerî doktorlardan Aziz Emin Paşanın oğludur. Babasının Mekkede memur bulunduğu sırada doğmuş, ilk ve orta tahsilini Edirnede gördükten sonra Mülkiye Mektebinde yüksek tahsilini bitirerek Edirne Vilâyet Maiyet Memurluğuna tayin edilmiş, ayni zamanda İttihat ve Terakki İlkokulu müdürlüğünü de yapmıştır. Bu suretle maarif mesleğine girerek 1927 de Erzurum Millet Vekilliğine seçildiği zaman Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı bulunuyordu. Edirnede iken Sây ve Tetebbu dergisini bir arkadaşile birlikte çıkarmış, İstanbulda bulunduğu sıralarda da iki arkadaşile beraber "Muallim,, dergisini neşretmiş ve "Türk Yurdu,, nda yazılar neşretmiştir. Millî Mücadelenen ilk yıllarında Ankaraya gelince yine hem öğretmenlik yapmış, hem de "Hâkimiyeti Milliye,, gazetesi yazı işleri müdürlüğünde bulunmuştur.

Nafi Atuf Kansu

Birkaç ufak eserinden başka "Pedagoji Tarihi,, ve "Türkiye Maarifi Hakkında Denemeler,, adlı kitapları vardır. Cumhuriyet Halk Partisinin 1935 Dördüncü Kurultayında Parti Umumî İdare Heyeti üyeliğine seçilen Kansu, şimdi Kırklareli Millet Vekili ve Parti Umumî İdare Heyeti üyesidir.

KARA AHMET [1871 - 1902] — Avrupada yaptığı güreşlerle 1899 da Cihan Pehlivanlığını kazanmış bir Türk pehlivanıdır. Hezargrat civarında doğmuş, yirmi bir yaşında İstanbula gelmiş, meşhur pehlivan Hergeleciden ders almıştı. 25 yaşlarında iken dört defa Avrupaya gitti. Fransa, Avusturya ve Almanyada içlerinde meşhur Rus pehlivanı Hankişmit ve Fransız şampiyonu Paul Pons da olduğu halde en meşhur otuz yedi pehlivanı yenerek ve hiç yenilmeksizin memlekete dönmüştü. Pariste bir Fransız kadını ona âşık olarak İstanbula gelmiş ve Müslüman olup Ayşe Zarife adını almış, onunla evlenmişti. Kara Ahmet Paristen üçüncü dönüşünden iki gün sonra birdenbire ölmüştü.

Kara Ahmet

KARABEKİR, Kâzım, General [Doğ. 1882] — İstiklâl Harbinde Şark Cephesindeki hizmetlerile tanınmış komutanlarımızdandır. Karaman civarında Kasya köyünden, Karabekir ailesindendir. Mehmet Emin Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Fatih Askerî Rüştiyesile Kuleli İdadisinde okuyup Harbiyeden birincilikle çıktıktan sonra 1905 te Akademi tahsilini yine birincilikle bitirerek Kurmay Yüzbaşı oldu. Kıta stajını Manastırda yapmış, komite müsademelerinde bulunarak ilk terfiini ateş altında kazanmıştı. 1907 de Kolağası iken Harbiye tâbiye muavinliğinde, 1908 İnkılâbından sonra Edirne Fırka Erkânıharpliğinde ve Hudut Komiserliğinde bulundu. 1909 da 31 Mart İthilâlini bastıran Hareket Ordusunun İkinci Fırka Erkânıharbi idi. Bundan sonra Arnavutluk isyanını bastırmaya memur Kolorduya iştirak etmiş, Balkan Harbinde Edirne muharebelerinde bulunmuştur. Bu harpten sonra Alman Heyeti Islahiyesi arasında Erkânıharbiye İstihbarat Şubesi Müdürlüğünde bulundu ve bir Avrupa seyahati yaptı.

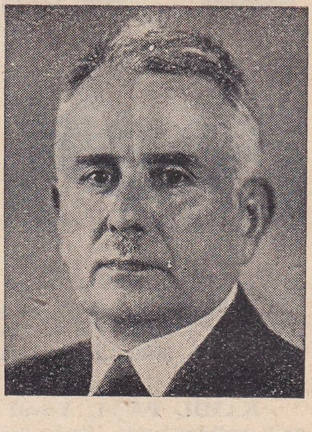
General Karabekir

Birinci Cihan Harbi başında Yarbay olarak İran Kuvvei Seferiyesi Komutanı, Bağdatta Irak ve Havalisi Komutanı, sonra da Çanakkalede Kerevizderede Fırka Komutanı olarak hizmet etmiştir. Bu sırada Albay olarak Fon der Goltz Paşanın Erkânıharbiye Reisi sıfatile Bağdada gitmiş, Irak muharebelerinde bulunduktan sonra 1918 de Kafkas Cephesi İkinci Kolordu Komutanlığına, sonra Birinci Kafkas Kolordusu Komutanlığına tayin edilmiş ve Kolordusile Erzincan ve Erzurumun kurtuluşunu başarmıştır. Ermenistan ordusunun tecavüzlerine karşı başarılı muharebelerde bulunarak Kars ile Gümrüyü işgal ve Generalliğe terfi etti. Karargâhile Tebrizde iken Mütareke üzerine İstanbula çağırılarak Tekirdağındaki 14 üncü Kolordu Komutanlığına gönderildi.

Buradan İstiklâl Harbine girişmek üzere On Beşinci Kolordu Komutanı sıfatile tekrar Şarka gitti ve Millî hükûmetin kuruluşuna hizmet etti. Millî hükûmetçe Şark Cephesi Komutanlığına tayin edildi. Orada Ermeni taarruzunu kırmış, Gümrü ve Kars konferansında Türk Murahhas Heyeti Reisliğini yapmış ve bu sırada Korgeneralliğe yükselmiştir. Büyük Millet Meclisine önce Edirne Mebusu olarak girdi ve bir aralık Birinci Ordu Müfettişi oldu. 1924 te Müfettişlikten çekilerek Mecliste Terakkiperver Fırkası lideri olmuş ve 1927 de emekliye ayrılmıştı. 1938 de tekrar Cumhuriyet Halk Partisine girdi ve İstanbul Millet Vekilliğine seçildi. O zamandanberi İstanbul Millet Vekilidir.

Askerliğe ait konferanslarından mürekkep "1885 Harbi ve Bulgar Harbi,, , "Birinci Kafkas Kolordusunun 1334 Senesindeki Harekât ve Meşhudatı,, , "İtalya - Habeş,, , "Cihan Harbine Neden ve Nasıl Girdik?,, , "İngiltere - İtalya,, , "İstiklâl Harbimizin Esasları,, adlı kitaplarile "Talim ve Terbiye Hakkındaki Ana Hatlar, Öğütlerim, Şarkılı İbret, Sanayi Projesi Lâyihası, İktisat Esaslarımız,, isimli eserleri basılmıştır. Askerî, tarihî ve içtimaî mahiyette henüz basılmamış başka eserleri de vardır.

KARACA AHMET — On dördüncü asır başlarında yaşamış ve zamanı halkı arasında erenlerden olarak tanınmış bir zattır ki Üsküdarın bir

semtine ve oradaki büyük mezarlığa adını bırakmıştır.

KARACA BEY, Ahmet Zeyneddin [ölm. 1378] Maraş, Elbistan ve Malatya taraflarında 190 yıl kadar hüküm süren Zülkadir veya Dulkadiroğulları devletinin ilk hükümdarıdır. 1339 da müstakil olmuştur. Bazı Arap tarihlerinde 1353 te muharebede vurularak öldüğü yazılmışsa da Karaca Beyin pek yaşlı olarak ecelile öldüğü rivayeti daha kuvvetlidir. Yerine oğlu Halil Bey geçmişti.

KARACAOĞLAN [ölm. 1679] — Halk arasında meşhur olmuş ve şiirleri dilden dile dolaşmış şairlerimizdendir. Asıl adı, memleketi, nasıl yaşadığı, hattâ hangi zamanlarda yaşadığı belli değildir. Kozan, yahut Adana taraflarında doğmuş olduğu rivayet edilir. Anadolunun Güney ve Doğu taraflarında dolaşmış olduğu anlaşılır. Ölüm tarihi de onun hakkında ebced hesabile söylendiği sanılan bir mısraın 1090 yılını göstermesindendir. Bu da bir tahminden ibarettir. Ona ait olarak kaydedilen şiirler delâlet eder ki halk arasında yetişmiş, tahsili az, âşıklar ve saz şairleri gibi Anadolunun muhtelif yerlerinde dolaşmış tam bir millî ozan, bir (Troubadour) sayılabilir. Sadeddin Nüzhet Ergün, onun şiirlerini 133 sayfalık bir eserle neşretti. Bir koşmasının ilk ve son parçalarını alıyorum:

Ilgıt ılgıt esen seher yelleri,
Esip esip yâre değmeli değil,
Ak elleri elvan elvan kınalı
Karadır gözleri, sürmeli değil.

Karacaoğlan der ki konup göçmedim,
Ak göğsünün düğmelerin çözmedim,
Fırsat elde iken alıp kaçmadım,
Öldürmeli beni, döğmeli değil.

KARAGÖZ — Bugün maziye karışmak üzere olan gölge oyununun birinci kahramanı ve Hacivadın arkadaşıdır. Bursa ile Çekirge arasında ve yola pek yakın bir yerdeki mezara Karagözün Mezarı derler ki muhtelif tarihlerde değiştirilmiş ve tamir olunmuştur. Bu mezar belki Karagözün yaşamış bir şahsiyet olduğuna inanmak veya inandırmak istiyenler tarafından yapılmıştır.. Karagözün ne zaman ve nerede yaşamış olduğu hakkında değişik rivayetler vardır. Esası ister uydurma olsun, ister başka bir memleketten geçmiş bulunsun her halde yüzlerce yıldanberi zihinlerde yaşamış olan Karagöz tipi, tam Türk halkı arasında yetişmiş, tuhaf, sevimli, tabiî, hür mizaçlı, tok sözlü bir örnektir. Karagöz oyunu da hayatı bir perde, insanları da birer gölge şeklinde gösteren temsilî sahnesile, nükteleri, gazelleri, şarkıları ve musikisile ince ve zarif ruhlu adamlar elinde pek güzel olan, eski Türk halkının zevkini gösteren ilk Türk tiyatrosudur, denebilir. Karagöz oyununun on dördüncü asır sonlarında İrandan Anadoluya gelerek Bursada yerleşmiş olan "Şeyh Mehmet Küşterî" adlı biri tarafından ilk defa oynatıldığı söylenir. Hattâ Karagözcüler, Karagöz perdesine Şeyh Küşterî meydanı derler ve bu adamı kendi pîrleri sayarlar. Şeyh Küşterînin mezarı Bursadadır ve taşından 1339 da öldüğü anlaşılır.

Karagöz

KARA HALİL EFENDİ [1804 - 1880] — İkinci Abdülhamidin ilk Şeyhülislâmlarındandır. Mecidözünde doğdu. Mustafa Efendinin oğludur. Amasya, Konya ve sonra İstanbul medreselerinde okudu. Müderris ve Meşihat dairesinde memur oldu. Askerî Kassamlıkta, Fetva Eminliğinde, Evkaf Müfettişliğinde, Meclisi Tetkikatı Şeriye ve Mecelle Cemiyeti âzalıklarında bulundu. 1877 de açılan Ayan Meclisine de âza tayin edildi ve o yıl Şeyhülislâmlığa getirilerek bir sene dokuz ay kadar bu makamda bulundu. Fatih camii bahçesinde gömülüdür. Din ilimlerinde bilgisile tanılır. Arapça bazı eserleri vardır.

KARA HAN — Tarihten önceki Türk gelenek veya efsanesine göre Moğol Hanın dört oğlundan büyüğünün adıdır ve babasından sonra hükümdar olmuştur. "Türk Şeceresi" nin yazdığına göre Kara Han şimdi adları Uludağ ve Küçükdağ olan Karadağ ve Akdağda yazın oturur, kışları da Karakurumda ve Siriderya suyu kenarında geçirirdi. Zamanında Moğollar puta taparlarmış. Kara Hanın oğullarından biri Oğuz Handır. Oğuz bir Tanrının varlığına inandığı için puta tapan babasile muharebeye girişmiş, sonra babasını üvey anasile birlikte öldürmüştür. Bu Kara Hanın en eski Türk devleti olan ve Çinlilerce Hiyonyu denen Koyunlu devletinin ilk hükümdarı Teoman olması ihtimali de vardır. Şu halde Mete ile Oğuz Hanın da ayni efsane şahısları olmaları lâzım gelir. Kara Hanın Peygamber İbrahim zamanında, yani takriben Milâttan iki bin yıl kadar önce yaşadığı tahmin edilmektedir.

KARA HULÂGÛ [ölm. 1251] — Çağatay devletini kuranlardan biridir. Cengiz Hanın üçüncü oğlu Çağatayın torunudur ve büyükbabasının ölümünden sonra ilk defa 1242 de, ikinci defa da öldüğü yıl hükümdarlığa geçmişti. "İlhan" lâkabile de anılan meşhur Hulâgû Han ayni soydan gelmiş ve yakın yıllarda yaşamış olmakla beraber bu zattan başkadır.

KARAMAN BEY, Kerimüddin [ölm. 1261] — Konya ve civarında 220 yıl kadar hüküm süren Karamanoğlu devletine adını vermiş bir Türk Beyidir. Nur Sofu adlı bir Şeyhin oğludur. Bunun Ermeniden dönme olduğunu yazan bir Osmanlı tarihi varsa da bu ciheti başka tarihler kaydetmezler. Bu ailenin bir Türkmen aşiretine mensup olması ihtimali daha kuvvetlidir. Karaman Bey kardeşile birlikte Selçuk devletinin hizmetinde bulunmuş ve sarayda Mirahur vazifesine geçmişti. Selçuk hükümdarı İkinci Alâeddinin kızile evlendiği söylenir. Karaman önce Silifke Muhafızı olmuş, sonra Ermenakı almış ve Larendeyi hükûmet merkezi yapmıştı. Kendinden sonra oğlu Mehmet Bey Karaman Beyliğine geçmiş ve ondan sonra bu devlete Karamanoğulları denmişti.

$ Bu soydan Karaman Bey adlı biri daha vardır ki Karaman hükümdarlığında bulunmuş olan İbrahim Beyin oğludur ve İkinci Muradın kızından doğmuştur. 1468 de Konya Osmanlılar tarafından büsbütün alındığı zaman bu Karaman Bey kardeşile birlikte öldürülmüştür.

KARA MEHMET TÜREMİŞ [ölm. 1390] — Karakoyunlu devletini kuran zattır. Bayram Hocanın oğlu ve Kara Yusufun babasıdır. Azerbaycanda yaşayan Türkmen aşiretinin reisi idi. İlkhanlardan Celâirli Sultan Ahmedin Emîrlerindendi ve onun kızını almıştı. Celâirlilere bağlı olmakla beraber yarı müstakildi. Ondan sonra oğlu Kara Yusuf bu devletin ilk hükümdarı olmuştu.

KARA MUSTAFA PAŞA, Kemankeş [1593-1643] — Dördüncü Muradın son zamanlarile Deli İbrahimin ilk saltanat yılında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Ok atmaktaki maharetinden dolayı "Kemankeş,, unvanile meşhurdur ve kendinden sonra gelip Viyanayı kuşatan Merzifonlu Kara Mustafa Paşadan bu suretle ayrılır.

Arnavutluktan gençliğinde gelerek Yeniçeriliğe girmiş, Çorbacı, Kul Kethüdası, Sekbanbaşı ve Dördüncü Muradın Revan seferinde Yeniçeri Ağası olmuştu. Ocak haylazlarını şiddetle terbiye etmesi İstanbula dönüşünde 1635 te Kapdanı Derya olmasına sebep oldu. Tersanede dahi şiddetli ve başarılı işler görmüştü. Bağdat seferinde Rikâbı Hümayun Kaymakamı oldu, ve Mehmet Paşanın vurulması üzerine 1638 de Sadrazamlığa geçirildi. Dördüncü Murattan sonra Deli İbrahim Padişah olunca devlet hazinesini korumak istiyen bu doğru özlü adamı menfaatlerine uygun görmiyenler Kemankeşi Padişaha fitnelediler, mahut Cinci Hoca da bu fitneyi körükledi. Mustafa Paşa, divane Padişahın yanlış ve saçma emirlerine karşı dürüst, hattâ sert cevaplar verdiği için zaten Sultan İbrahim ona karşı diş biliyordu. Günün birinde cellât Kara Alinin kemendile sokakta boğduruldu.

Kemankeş Mustafa Paşanın okuması, yazması yokmuş, fakat Sadrazamlığında vilâyetlerin varidatını yeniden yazdırmış, hazine varidatını ve askerin ulûfesini arttırmıştır. İstanbulda Parmakkapıda yaptırdığı medresenin yanına gömülmüştür.

KARA MUSTAFA PAŞA, Merzifonlu - Maktul [1634 - 1683] — Dördüncü Mehmet zamanında Sadrazamlık eden ve Viyanayı ikinci defa kuşatan Vezirdir. Merzifonda doğmuştur. Sipahi Âyanından Oruç Beyin oğludur. Kemankeş Kara Mustafa Paşadan ayırmak üzere bizim tarihçiler bu zata Merzifonlu veya Maktul sıfatını verirler. Babası Köprülü Mehmet Paşanın dostu olduğundan Kara Mustafa, Köprülünün dairesinde yetişmiş, ona damat olmuş ve Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa ile de arkadaşlık etmişti. Önceleri Silâhdarlık, Telhisçilik, İkinci Mirahurluk gibi hizmetlerde bulundu. 1659 da Mirmiranlıkla Silistreye gönderildi. Bir yıl sonra Vezirlikle Diyarbakır Valisi, 1661 de Kapdanı Derya, daha sonra Sadaret Kaymakamı olmuştur. Kaynı Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşanın ölümü üzerine 1676 de Sadrazamlığa geçirildi. Zeki ve cesur bir adamdı. Fakat kendisine fazla güvenir, kimsenin fikrine kıymet vermez, büyük bir servet ve debdebe içinde yaşardı. Sarayında iki binden fazla halayığı, bine yakın ağası, uşağı ve hademesi bulunduğunu söylemek nasıl yaşadığını anlatmak için kâfidir.

Kara Mustafa Paşa

Sadrazamlığa geçtiği zaman 34 yaşında idi. Bu yaş ve o pervasız mizaç düşünülürse Viyana muhasarasındaki acelenin sebebi daha iyi anlaşılır. İlk muharebesi Ruslara karşıdır. 1681 de Ukraynadaki Cehrin kalesini aldı. Ertesi yıl Avcı Sultan Mehmet o zaman Nemçe dedikleri Avusturyaya harp ilân etti ve Edirneden Belgrada gelerek orada Ordu Sancağını Sadrazama verdi. Kendi de avlarına devam için Edirneye döndü. Kara Mustafa Paşa Beç dedikleri Viyanayı derhal kuşatıp almak ve Kanunî Süleymanın yapamadığı bir işi başararak tarihte yeni bir devir açmak istiyordu. Orduda çadırında kurulan bir müzakere meclisinde Budin Valisi ihtiyar İbrahim Paşa, önce Viyananın gerisinde kalan kaleleri almak, sonra Viyana üzerine yürümek fikrini ileri sürmüştü. Kara Mustafa Paşa bunu dinlemedi. İki yüz bin kişilik ordusile Viyanayı kuşattı. Eflâk ve Boğdan Voyvodaları, Kırım Hanı, Erdel Beyi de muhasarada Osmanlı ordusu ile beraberdi. Macar Kralı Tökeli Emre de zaten o zaman bir Osmanlı Valisi hükmünde idi. Leh Kralı Jan Sobyeski, Tatar süvarilerinin tutamadıkları Tuna köprüsünden geçerek büyük bir bozguna sebep oldu. Merzifonlu bu bozguna ihtiyar İbrahim Paşayı sebep tutarak onun boynunu vurdurmuştu. Fakat kendi başı da Padişahın gönderdiği Kapıcılar Kethüdası tarafından Belgratta kesildi ve Edirneye getirilerek gömüldü. Viyana Müzesinde Kara Mustafa Paşanın başı diye teşhir edilen bir kafa varsa da doğru olmasa gerektir.

KARA MÜRSEL — Osmanlı devletinin kuruluş zamanındaki muharebelerde, hele deniz muharebelerinde ün almış bir Türk Beyidir. Orhan Beyin komutanlarından ve Akça Kocanın silâh arkadaşlarındandı. Kara Mürsel Bey, Osmanlı Türklerinin ilk Kaptanı Deryası sayılır. Kara lâkabı Mürsel Beye yararlık gösterdiğinden dolayı verilmiştir. Çünkü Türklerde kara, uğurlu sayılır.

Kara Mürsel İzmir körfezinin güney taraflarını aldı ve o tarafları yararlığına karşılık kendine verildi. Şu şartla ki bu kıyıların muhafazası için (İnce Donanma) dedikleri küçük harp gemileri bulunduracaktı. Denizciliğimizde sahillerin muhafazasına mahsus küçük gemilere yakın zamanlara kadar Karamürsel adı verilirdi. İzmit körfezindeki küçük kasaba da bu yiğit Türk gemicisinin adını almıştır. Eskiden Kololimni denen adayı da Kara Mürselin donanmasından ayırarak gönderdiği Kara Ali adlı bir müfreze komutanı almıştı. Bunun için oranın da ismi Emirali olmuş, sonra halk dilinde İmralı'ya çevrilmiştir.

KARASİ BEY, yahut Kara İsa Bey — Anadoluda bugünkü Karasi bölgesinde bir hükûmet kurmuş olan Türk Beyidir. Anadolu Selçuk hükümdarlarından İkinci Mesud'un Emîrlerinden olan Karasi yahut Kara İsa Bey Selçuk devleti batınca Balıkesir şehrini merkez yaparak kendi adile tanılan hükûmeti kurmuş, Aydıncık, Manyas, Bergama, Edremit, Gördes gibi kasabaları da almıştı. Ondan sonra hükûmete Aclan Bey geçti. Bu devlet on dördüncü asır başında, yani takriben 1300 tarihinde kurulmuş ve ancak 36 yıl kadar sürdükten sonra Osmanlı Türklerinin eline geçmişti.

KARAOSMAN, Yakup Kadri [Doğ. 1888] — Tanınmış ediplerimizdendir. Manisanın Karaosmanoğulları ailesinden Abdülkadir Beyin oğludur. Kahirede doğdu. Çocukluğunu Mısırda geçirmiş, orta tahsilinin bir kısmını İzmir İdadisinde, bir kısmını da Kahiredeki Frères'ler Mektebinde görmüştü. 1908 den sonra İstanbula gelişinde mensur şiirlerile ve küçük hikâyelerile az zamanda tanındı. Ve dahil olduğu "Fecri Âti,, adlı bir edebî cemiyetin en mümtaz si-

Yakup Kadri

malarından biri oldu. Edebî mecmualara olduğu gibi günlük gazetelere de yazıyordu. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde İkdam gazetesinin başmuharrirlerindendi. İkinci Büyük Millet Meclisine Mardin Millet Vekili olarak girdi. Sonra Manisadan seçildi. Tiran Elçiliğile Hariciye mesleğine geçmiştir. Ondan sonra Pragda Orta Elçilik etti. Şimdi İsviçre Elçimizdir. Kitap halinde neşredilen eserleri şunlardır:

Bir Serencam, Rahmet, Erenlerin Bağından, Nur Baba, Kiralık Konak, Hüküm Gecesi, Sedom ve Gamore, Yaban, Ankara.

Bu eserlerden Nur Baba neşredildiği zaman çok alâka, heyecan ve dedikodu uyandırmış, Yaban romanı da Cumhuriyet Halk Partisi roman mükâfatında ikinci eser olarak seçilmişti.

KARAY, Refik Halit [Doğ. 1888] — Tanınmış edip ve muharrirlerimizdendir. Maliye Başveznedarı Halit Beyin oğludur. İsanbulda doğdu. İlk tahsilini evinde mürebbiyelerle görmüş, bir müddet Galatasaray Lisesine devam etmiştir. Hukuk Mektebile, Maliye kâtipliğine devam ederken 1908 İnkılâbından sonra ikisini de bırakarak bir aralık Anadolunun bazı yerlerinde dolaştıktan sonra "Serveti Fünun,, da mütercimlikle gazeteciliğe başlamıştı. "Fecri Âti,, adlı edebî cemiyetin mümtaz simalarından biri idi. Önce "Son Havadis,, ismile ancak 15 nüsha kadar çıkan bir akşam gazetesi kurdu. Bir müddet "Sadayı Millet., te yazılar yazdı. İlk şöhreti Kalem ve Cem mizah gazetelerindeki Kirpi imzalı yazılarile başlar. Bir aralık Altıncı Belediye Dairesi Başkâtibi oldu. İttihat ve Terakki hükûmeti tarafından hicivli yazılarından dolayı Birinci Cihan Harbi esnasında Sinoba sürüldü. Oradan dönüşte İttihat ve Terakkinin kültür mecmuası olarak kurulan "Yeni Mecmua,, da yazılarını neşretmiştir. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde büsbütün siyasî hayata atıldı. Sabah başmuharrirliğinde, "Hürriyet ve İtilâf,, Fırkası idare heyetinde bulundu. Bir aralık Posta Telgraf Umumî Müdürü oldu. Bu işlerden çekildikten sonra Aydede isimli haftalık mizahî gazetesini neşretti. Millî mücadeleyi kalemile ve hareketlerile çirkin bir şekilde küçültmek ve baltalamak istiyenlerden biri olduğu için "Yüzellilikler,, in listesine girmiş, memleket dışında kalmıştı. Umumî aftan sonra memlekete dönmüştür. Şimdi İstanbulda muharrirlik etmektedir. Kitap şekline giren başlıca eserleri şunlardır:

Refik Halit Karay

Kirpinin Dedikleri, Memleket Hikâyeleri, İstanbulun İçyüzü, Sakın Aldanma, İnanma, Kanma, Yezidin Kızı, Bir Avuç Saçma, Bir İçim Su, Ağo Paşanın Hatıratı, Ay Peşinde, Deli, Guguklu Saat, Gurbet Hikâyeleri, Sürgün, İlk Adım, Üç Nesil Üç Hayat, Makyajlı Kadın, Tanrıya Şikâyet, Günler Geçerken.

KARA YUSUF, Karakoyunlu [ölm. 1420] — Karakoyunlu devletinin birinci hükümdarıdır. Dedesi Bayram Hoca, babası da bu devleti kurmuş olan Kara Mehmet Türemiştir. Karakoyunlu aşireti Azerbaycan taraflarında yaşayan bir Türkmen aşiretidir. Bu isim de bayraklarından dolayıdır.

Kara Yusuf, babasının 1390 da vurulması üzerine yerine geçmişti. O sıralarda Timurleng'in korkusundan önce müttefiki olan Ahmet Celâyirî ile birlikte Yıldırım Bayezide sığınmış, sonra Timurla Yıldırımın çarpışacaklarını sezerek Mısır Sultanının yanına kaçmışlardı. Mısır Sultanı Fereç Timurdan korkarak ikisini de hapsetti. 1405 te Timurlenk ölünce serbest bıraktı. Bunun üzerine Kara Yusuf, hükûmetini tekrar elde etmiş ve eski arkadaş ve felâket yoldaşı olan Ahmet Celâyirî'yi de muharebede öldürerek Azerbaycanı almıştı. Sonra Timurun oğlu Miran Şahı yine muharebede öldürmek suretile Tebrizi, Irak ve Ermenistanı almıştı.

Oğlu Pir Budak'ı sağlığında ortak olarak hükümdarlığa geçirmişse de onun genç ölmesi üzerine yine yalnız hüküm sürmüştü. Ölümünden sonra öteki oğulları İskender ve Şahıcihan yerine geçmişlerdi.

KASIM AĞA, Koca [ölm. 1659] — Yenicamii yapan ve İstanbulda daha bir çok eserler bırakan bir Türk mimarıdır. 1622 de ilk defa Mimarbaşı olmuştu. Yirmi yıl kadar bu makamda bulunduktan sonra yerine Mustafa Ağa getirilmişse de bir kaç ay sonra Kasım Ağa tekrar Mimarbaşı oldu ve biraz sonra Valde Sultan Kethüdalığına da tayin edildi. Dördüncü Mehmedin tahtında henüz çocuk bulunduğu ve annesi tarafından idare edildiği zamanlarda idi. Köprülü Mehmet Paşayı Sadrazamlık için Sultanın anasına tavsiye eden odur. Köprülüler devrinin açılmasına sebep olması da köhne İmparatorluğun biraz tamiri demek olduğuna göre bir çeşit mimarlık hizmeti sayılabilir. Yenicami, Birinci Ahmedin kadınlarından Kösem Valde diye tanılan Mahpeyker Sultan tarafından başlattırılmış ve Sultan İbrahimin zevcelerinden Dördüncü Mehmedin annesi Turhan Hatice Sultan tarafından tamamlattırılmıştır.

Yenicami

KASIM PAŞA, Güzelce [ölm. 1534] — Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman zamanlarında tanınmış ve İstanbulun meşhur bir semtine adını bırakmış olan Vezirdir. İkinci Bayezidin adamlarından birinin oğlu olup sarayda yetişmiş, oradan çıkarak Rikâp Ağalıklarında, Hama Mutasarrıflığında bulunmuş, Anadolu, Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Ondan sonra iki defa Mısır Valiliğinde, iki defa da Üçüncü Kubbealtı Vezirliğinde bulundu. Mora Sancağından tekaüt olmuş ve ölümünde Geliboluya gömülmüştür. İstanbulun karşısında ve Haliçle Beyoğlu arasında yaptırdığı cami ve medreseden dolayı sonraları büyük bir kasaba haline gelen o semt hâlâ Kasımpaşa adını taşır.

KÂŞİF EFENDİ, Şatırzade Mehmet Emin [ölm. 1767] — Şairlikle tanınmış ve Reisülküttaplık etmiş fikir adamlarımızdandır. Şatır Yusuf Ağanın oğludur. Babıaliden yetişerek Sadaret Mektupçusu, iki defa Reisülküttap, iki defa Sadaret Kethüdası olmuş, Defter Eminliğinde, Şıkkıevvel Defterdarlığında da bulunmuştur. Bilgili, devlet işlerinde anlayışlı ve fazla cimri olmakla tanınmıştı. Manzum bir tarihi vardır ki onun bazı parçalarına bakılırsa divan çığırında kudretli olduğu anlaşılır. Eyüpte gömülüdür.

KAŞİF MEHMET SADEDDİN [ölm. 1686] — On yedinci asır şair ve âlimlerindendir. Kazasker Esatzade Seyyit Efendinin oğludur. Müderris olmuş, şiirde ve talik yazıda maharetile tanınmıştı. Basılmamış olmakla beraber divanı vardır. Bir beytini örnek olarak alıyoruz:

O zalim ki şarabı sâgarı nahvetle mestolmuş
Elinden nice yüz bin şişei hâtır şikest olmuş.

KATİP ÇELEBİ, Hacı Halife, Mustafa [1608 - 1657] — Eserleri Batı dillerine de çevrilmiş büyük bir âlimimizdir. Asıl adı Mustafadır. Ordu Kâtipliğinde bulunduğu için ona Kâtip Çelebi derlerdi. Sonra Hicaza gitmiş ve Halifelik denen vazifeye girmiş olduğu için kendisine "Hacı Halife,, unvanı da verilirdi. Avrupalılar onu daha ziyade "Hacı Kalfa,, diye tanırlar. İstanbulda doğdu. Abdullah adlı bir askerin oğludur. Zamanının medrese tahsilini de görmüş uyanık bir adam olan babası ona çocukluğundan itibaren hususî hocalardan dersler aldırmış, arapça öğretmiş, güzel yazmak, bilhassa siyakat yazısı yazmak hünerini de kazandırmıştı. Babası gibi askerî hizmetlere girdiği zaman bu bilgiler onun Ordu Kâtibi olmasını temin etmiştir. Gençliğinin ilk kısmı ordularla birlikte seferlerde geçti. İlmî merakı gittikçe artarak ordu ile gittiği her şehirde kitaplar ve âlimler bulmuş, onlardan istifade etmiştir. Dördüncü Muradın ilk saltanat yıllarında Anadolu içlerine ve İran hudutlarına giden ordularda o da vardı. 1629 da Hemedan ve Bağdat seferlerine gitmiş, 1631 de İstanbula dönmüştü. 1633 te Sadrazam Tabanıyassı Mehmet Paşanın ordusu ile Bağdat seferine gitti ve ordunun Halepte kışlaması sırasında izin alarak Kâbeyi ziyaret etti. Dönüşte orduya Diyarbakırda iltihak etti. 1635 te İstanbula döndü. Bu sıralarda eline miras yoliie iki defa epeyce para geçmiş ve bu parayı kitaplara vererek istediği gibi tetkikler yapmaya imkân bulmuştu.

Kâtip Çelebi

Otuzuna yaklaşmış olmakla beraber yine ilmî şöhretini işittiği hocaların derslerine devam eder ve geceleri sabahlara kadar kitaplarla uğraşırdı. Bu çalışmalar sonunda yalnız dinî bilgileri, Doğu dillerini ve ilimlerini edinmekle kalmamış, lâtince öğrenmiş, matematik ve astronomi gibi bahislerle de meşgul olmuştur. 1648 de, yani kırk yaşında iken ona Başmuhasebeci İkinci Halifesi vazifesi verilmişti ki Hacı Halife ve Avrupalıların Hacı Kalfa diye anmaları bundandır.

En mühim eseri "Keşf-üz-Zunun An Esami-il-Kütüp Vel-Fünun,, adını taşır ki büyük bir bibliyoğrafya ansiklopedisi mahiyetindedir. Üç yüz kadar ilim ve fen şubesine ait 1450 kitabın alfabe tertibi ile tahlilini ihtiva eder. Arapça yazılmıştır. Bu eser 1835 - 38 yılları arasında Alman Flügel tarafından lâtince tercümesile birlikte Leipzigde basılmış, sonraları almanca ve ingilizceye de çevrilmiştir. Türk âlimleri arasında bu esere zeyl yazan bir çok zat vardır. Son yıllarda bu mühim kitap Diyanet İşleri Reisimiz Şerefeddin Yaltkayanın nezareti altında Maarif Vekilliğince bastırılmıştır.

(2) nci mühim eseri "Takvim-üt-Tevarih,, tir ki tarihî vakaların zaman sırasile hulâsalarını ihtiva eder ve İbrahim Müteferrika tarafından ilk basılan eserlerdendir.

(3) üncü önemli eseri "Tuhfet-ül-Kibar fi Esfar-ül-Bihar,, dır ki Osmanlı devrindeki deniz muharebelerini muhtevidir. Bu da İbrahim Müteferrika Matbaasında ilk basılan eserlerdendir.

(4) üncü ehemmiyetli eseri "Cihannüma,, sıdır ki bizim en eski coğrafya kitabımızdır. İçindeki haritalarile birlikte yine İbrahim Müteferrika Matbaasında basılmıştı.

Bu dört esaslı kitaptan başka tarihe, coğrafyaya, kitap bilgisine, edebiyata ait olmak üzere bir kısmı türkçe, çoğu arapça olmak üzere on altı kadar eseri daha vardır.

Mezarı İstanbulda Vefadan Zeyreğe inen caddenin sol tarafında kendi adile anılan - şimdi yanmış - bir mektebin bahçesindedir. 49 yaşında ölmüştü.

KÂTİBÎ — Bk. Seydi Ali Reis.

KÂTİBÎ MUSTAFA ÇELEBİ [ölm. 1499] — On beşinci asrın ikinci yarısında tanınmış şairlerden ve hattatlardandır. Bursalıdır. Asıl adı Mustafadır. Muhtelif yazı çeşitlerinde hünerli olduğu ve kitabeti de kuvvetli bulunduğu için şiirlerinde Kâtibî mahlâsını kullanmıştır.

KAVANOZ AHMET PAŞA [ölm. 1705] — Üçüncü Ahmet zamanında üç ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Aslı Rusyalıdır. Kısa boylu, şişman olduğu için halk arasında "Kavanoz,, lâkabile meşhur oldu. Silâhtar Hasan Paşanın kölesi iken azat edilmiş ve saraya alınarak bir zaman sonra Hazine Kethüdası olmuş ve İkinci Mustafa zamanında Vezirlikle Sayda, Musul, Diyarbakır ve Hanya Valiliklerinde bulunmuştu. Amcazade Hüseyin Paşanın damadı idi. Elmas Mehmet Paşa Sadrazam iken bunu işten çıkarmış ve Kavanoz, Kadıköyüne çekilip bir müddet sessiz yaşamıştı. Kayınbabası Sadrazam olunca tekrar Hanya Valisi ve bir yıl sonra Padişahın Nişancılığına tayin edilmiş, fakat o yıl tekrar azlolunmuştu. 1703 te çıkan ve Edirne Vakası,, denen ihtilâl üzerine İkinci Mustafa düşmüş ve yerine Üçüncü Ahmet geçmişti. Kavanoz da isyanı körüklemiş olanlar arasında bulunduğu için Yeniçerilerin "isterük,, demeleri üzerine Sadrazamlığa geçirildi. Fakat üç ay sonra azledilip Sakıza sürüldü. Sonra İnebahtı Muhafızlığına gönderildi ve orada öldü. Ölümünde ellisini geçkindi. Değersizliğile tanılır.

KAYA, Şükrü, [Doğ. 1884] — Tanınmış siyaset ve fikir adamlarımızdandır. İstanköyde doğdu. Galatasaray Lisesinde orta tahsilini, İstanbul Hukukile Fransada yüksek tahsilini tamamlamıştır. Birinci Cihan Harbi Mütarekesinde İngilizler tarafından Maltaya sürülen İttihat ve Terâkkinin aydın erkânı arasında o da vardı. İzmir Belediye Reisliğinde iken Büyük Millet Meclisine Muğla Millet Vekili seçilmiştir. Ondan sonra uzun müddet Dahiliye Vekilliğinde ve Cumhuri-

Şükrü Kaya

yet Halk Partisi Umumî Kâtipliğinde bulundu. Fransızca ve ingilizceye vâkıf olup muhtelif ve muvaffakıyetli bazı ilmî ve edebî tercümeleri kitap şeklinde neşrolunmuştur. 1938 seçiminde Millet Vekili olmamış ve bazı gazete ve mecmualarda makaleler neşretmiştir.

KAYGILI, Osman Cemal [1890 - 1945] — Mizahî yazılarile, İstanbul kenar mahallelerinin hayatını canlandıran fıkra ve hikâyelerile tanınmış bir muharririmizdir. İstanbulda Edirnekapıda doğdu. Edirnekapıda bakkallık eden Mehmet Mustafa Ağanın oğludur. Kasımpaşada Cezrî Kasım ilkokulile Eğrikapı Merkez Rüştiyesinde okuduktan sonra eski "Menşei Küttabı Askeriye,, ye girmiş ve oradaki tahsili de bitirerek Erkânıharbiyei Umumiyede Kâtip olmuştu. Kıtaatı Fenniye Müfettişliği Kaleminde, 46 ncı Fırka İdare Kâtipliğinde bulunduktan sonra hastalığından dolayı 1918 de 240 kuruş maaşla emekliye ayrılmıştı. Ondan sonra Karagöz, Aydede, Akbaba mizah mecmualarındaki yazılarile muharrirliğe başladı. 1925 ten sonra da orta okullarda türkçe öğretmenliği ediyordu.

Osman Cemal Kaygılı

Osman Cemal Kaygılı, Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi gibi İstanbul folklorunu iyi bilen bir yazıcı idi. Bazı orta oyunlarında taklitli temsillere ve kendi tertip ettiği "İstanbul Revüsü,, ne aktör olarak da iştirak etmişti. Tekerleme tarzındaki fıkraları bazı defa gayet orijinaldir. Basılmış kitapları arasında en meşhuru Çingeneler adlı romanıdır ki Cumhuriyet Halk Partisinin ilk roman mükâfatı seçiminde epeyce rey kazanmıştı. Bundan başka "Aygır Fatma,,, "Sandalım Geliyor,,, "Bekri Mustafa,, isimli romanlarile "Üfürükçü,, adlı piyesi, "Meydan Şairleri,,, "Semai Kahveleri,, adlı folklor etüdleri dikkate lâyıktır.

Guraba Hastanesinde uzun bir hastalıktan sonra öldü. Otakçılar Karakolu karşısındaki mezarlığa gömüldü.

KÂZIM BEY [1808 - 1870] — Türk diline ve Doğuya ait eserlerile tanınmış Azerbaycanlı bir Türk âlimidir. Derbend'de doğdu, Leningrad'da öldü. Kafkasyanın Çarlık tarafından istilâsı zamanında Sibiryaya sürülmüştü. Sonra Kazanda, daha sonra Leningrat Üniversitesinde Şark dilleri okuttu. "Türk - Tatar Grameri,,, "Derbentname,,, "Uygur Dillerinin Medeniyeti,,, "Rus Diline Geçmiş Olan Şark Kelimeleri,,, "Şeyh Şamil,,, "Bab ve Müritleri,, adlı eserleri vardır.

KÂZIM, Hüseyin - Şeyh Muhsini Fâni [1870 - 1934] — "Büyük Türk Lûgati,, ile ve muhtelif eserlerinden başka siyasî hayatile de tanınmış bir ilim adamımızdır. Trabzon Valisi meşhur Kadri Beyin oğludur. İstanbulda doğdu ve Tarsusta 64 yaşında öldü. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesile İzmirdeki İngiliz Ticaret Mektebinde okumuş, bir aralık ziraat tahsili için Avrupada bulunmuştu. İngilizce, fransızca, arapça, farsça, italyanca ve eski Yunancaya vâkıftı. Tabiî ilimlere ve Türk lehçelerine çalışmıştı.

Gençliğinde Maliye memurluğunda bulundu. 1908 tarihine kadar memurluktan ayrılarak Manisadaki çiftliğinde meşgul oldu. Meşrutiyet İnkılâbından sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit Yalçınla birlikte Tanin gazetesini kurdular. 1909 dan sonra önce Samsun, sonra Siroz Mutasarrıfı, 1910 da Halep Valisi, 1911 de İstanbul Şehremini, ayni yıl Selânik Valisi, 1912 de İstanbul Meclisinde Saruhan Mebusu oldu. Ve o sene tekrar Selânik Valiliğine gönderildi. Birinci Cihan Harbi içinde Suriyeye çekilmiş, oralardaki kütüphanelerde altı yıl kadar uğraşarak "Büyük Türk Lûgati,, ni bitirmiştir. Mütarekede açılan son Osmanlı Meclisinde Aydın Mebusu ve Birinci Reis Vekili oldu. Ayni yılda Ticaret ve Ziraat Nazırlığına tayin edildi. 1921 de Evkaf Nazırı iken Ankaraya giden İzzet ve Salih Paşalarla birlikte bulundu. Dönerken bir daha Nazırlık kabul etmiyeceğini taahhüt etmişken bu söze riayet etmiyerek bir müddet daha Osmanlı Nazırlığında devam etmesi bu zeki âlimin siyasî hayatında bir hata olmuştu.

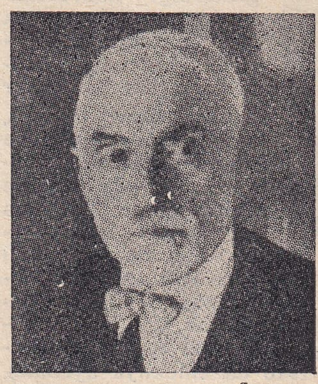

Hüseyin Kâzım

Memurlukta dürüst olmakla beraber asıl değeri siyasî hayatında değil, ilim ve muharrirlik gibi sahalardadır. Dinî eserlerinde "Şeyh Muhsini Fâni,, müstearını kullanırdı. Hüseyin Kâzımın "Büyük Türk Lûgati,, nden başka dile ait "Mahdum Kolu Divanı Şerhi,, adlı bir eseri, "On Temmuz İnkılâbı ve Netayici,, isimli bir kitabı, Adliye Nazırlarından Antepli Mustafa Efendi ile birlikte meydana getirdikleri "Nur-ül-Beyan,, adlı Kuran tercümesi, "Hak ve Hakikat,,, "Felâha Doğru,,, "İstikbale Doğru,,, "Yirminci Asırda İslâmiyet,, isimli eserleri basılmıştır. Ziraate dair eserleri de şunlardır:

"Bağlar Arasında, Çiftçilik Nasihatleri, İlmî Ziraat, Ziraat Dersleri, Bağcılık, Ziraat Albümü, Çiftçi Çocuğu, Anadolu Köylüsüne Çiftçi öğüdü, Çiftçilik Dersleri, 6 kitaptan mürekkep Amelî ve Nazarî Ziraat dersleri, İlmi İktisadı Ziraî, Ziraati Mütenavibe, Ziraatte İnkılâp, Patates Ziraati, Pancar Ziraati.,,

Hüseyin Kâzım, son yıllarını Beylerbeyindeki yalısında okumakla ve bahçesinde çalışmakla geçirdi. Hava değiştirmek için gittiği Tarsusta ölerek cenazesi İstanbula getirilmiş ve önceden hazırlayıp bahçesini de yaptığı Küplücedeki mezarına gömülmüştür.

KÂZIM PAŞA, Musa [1809 - 1889] — Edebiyatımızın yenileşmeğe başladığı devirlerde yine divan tarzındaki özlü ve kudretli şiirlerile tanınmış şairlerimizdendir. Koniçede doğmuş, babası Hüseyin Beyle İstanbula gelmiş, ilk tahsilinden sonra Divanı Hümayun Kalemine girmişti. Babıalide biraz bulunduktan sonra askerliğe girerek Ferik (Korgeneral) rütbesine kadar yükselmişti. Kerbelâya dair mersiyesile ve kuvvetli hicivler söylemekle meşhurdur. "Makalidi Aşk,, adlı kitabile şiirlerini muhtevi küçük divanı basılmıştır. Seksen yaşında iken ölmüş, Üsküdarda Hüdaî dergahına gömülmüştür.

KÂZIM PAŞA, Müşir [1839 - 1936] — İkinci Abdülhamit devrinin Ordu Komutanlarından ve eski devrin en yaşlı ve en son ölen Mareşalıdır. Sü-

leyman Beyin oğlu ve Sadrazam Esat Paşanın kardeşi olup Sakızda doğmuştur. 1870 te Harbiyeden çıktı. Binbaşı iken Plevne müdafaasında bulunmuş ve Gazi Osman Paşa ile birlikte esir düştüğü zaman gösterdiği kahramanlık dolayısile ona da Rus kumandanı tarafından kılıcı iade edilmişti. 1894 te Müşir olmuş, önce Üçüncü, sonra Beşinci Orduya tayin edilmişti. Yunan harbinde Umum Müfettişlikle Yanyaya gönderilmiş, sonra yedi sene İşkodra Vali ve Komutanlığında bulunmuştur. Hicaz Demiryolu İnşaat Nazırlığında, Hicaz Vali ve Komutanlığında, İzmir Valiliğinde, Garbî Rumeli Müfettişliğinde de bulundu. 1910 da emekliye ayrılmış, yirmi altı yıl sonra Şişlideki apartımanında ölerek Feriköy mezarlığına gömülmüştür.

Müşir Kâzım Paşa

KÂZIMÎ, Avnullah - Mehmet Selim [1868 - 1914] — İkinci Abdülhamit zamanında hürriyet mücadelelerile, Meşrutiyet İnkılâbından sonra da fırkacılıkla tanınmış bir gazetecimizdir. Asıl adı Mehmet Selimdir. Avnullah Kâzımî müstearile yazdığı için bu suretle tanındı. Soyu Erzurumludur. Dedesi Zorlu Han lâkabile tanılan Ali Bey adlı bir Derebeyi imiş. Mabeyin Kâtiplerinden Hüseyin Hüsnü Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Arapça, farsça ve fransızca öğrendi. 1889 da kardeşi Süleyman Tevfik Beyle gündelik "Mürüvvet,, gazetesini çıkarırken bir makaleden dolayı tevkif olunacaklarını sezerek memleket dışarsına kaçmışlardı. Bu kaçma hadisesinden sonra Mehmet Selim Bey, memlekete Avnullah Kâzımî müstearile dönmüş, 1901 de Müşir Fuat Paşa vakasında yakalanıp müebbet kürek cezasile mahkûm edilerek Sıvasa sürülmüştü. Oradan kaçmağa teşebbüs ettiği için Sinop kalesine kapatıldı. 1908 İnkılâbında İstanbula döndü ve "Son Müdafaa,, adlı eserini yazdı. Bu sırada teşekkül eden "Fedakâranı Millet,, cemiyetine reis oldu ve "Hukuku Umumiye,, isimli gazetesini çıkarmağa başladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile mücadele ederken bir iftiraya uğramış, Fedakâranı Millet Cemiyeti dağıtılmış, o da yakalanmıştı. Muhakeme neticesinde beraet kazanarak Kerkük Mutasarrıflığına gönderildi. Fakat o sıralarda 31 Mart İhtilâli çıkmış, bunda onun da parmağı olduğu sanılarak tekrar yakalanmıştı. Bu defa dahi Divanı Harpte beraet kazanarak tekrar Kerkük Mutasarrıfı olmuştu. Orada beş yıl kaldı. Sergüzeştinin bir kısmını "Divanı Harbı Örfî ve Avnullah Kâzımî,, adlı eserile yazmıştır. Bu zat muharrir kadınlarımızdan Halide Nusret Zorlutunanın babasıdır.

Kâzımî

KEMAL ATAY, Operatör Kara Kemal [Doğ. 1891] — Dersleri ve eserlerile tanınmış değerli hekimlerimizdendir. Edirnede doğdu. Tahsil derecelerini İstanbulda tamamladıktan sonra üroloji ve cerrahî ihtisaslarını yaparak Halep Hastanesi Başhekim ve Operatörlüğüne tayin edilmişti. Birinci Ciman Harbi başında Kudüs ve diğer Hilâliahmer hastaneleri Operatörlüklerinde çalışan Doktor Kemal Atay, 1916 da Berlin Üniversitesi Tıp Fakültesi cerrahî kliniğine tayin edilerek 1920 ye kadar orada kalmıştır. Memlekete dönüşünde tekrar İstanbul Tıp Fakültesi cerrahî müstakil Müderris Muavinliğine müsabaka ile girmiş, sonra ayni şubenin muallimi ve Profesörü olmuştur. 1933 te İkinci Cerrahî Kliniği Ordinaryüs Profesörü oldu. Almanyadan dönüşünde bir müddet İstiklâl Harbine iştirakle Ankara, Konya ve İzmir Kızılay Reisliklerinde bulunmuştur. 1939 - 1943 yılları arasında Tıp Fakültesi Dekanlığını yaptı.

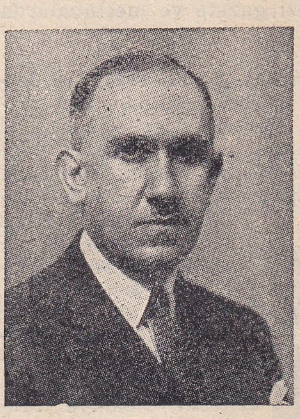
Operatör Kemal Atay

Üroloji ve cerrahînin en mühim bahisleri üzerine yazılmış altı ciltlik eserile bazı cerrahî tekniği hakkında şahsî ameliyat metodları neşredilmiştir. Ayrıca millî ve milletlerarası cerrahî kongrelerinde de raportör sıfatile meslekî tebliğlerde bulunmuştur.

KEMAL, Namık [1840 - 1888] — Vatan ve hürriyet heyecanını memlekette ilk defa uyandıran büyük edip ve şairimizdir. Tekirdağında doğdu. Babası Müneccimbaşı Mustafa Asım Beydir. Dedesi Üçüncü Selimin Başkarini Şemseddin Beydir. Onun babası Kaptanı Derya Ahmet Ratip Paşadır. Ayni zamanda şair olarak tanılan bu Ahmet Ratip Paşanın babası da Vezir Topal Osman Paşadır. Osman Paşanın babası, yani Namık Kemalin üçüncü göbekten dedesi de Konyalı Bekir Ağadır. Annesi Mütasarrıflıklarda gezen Abdüllâtif Paşanın kızı Zehra Hanımdır. İki yaşında iken annesini kaybeden Kemal, çocukluk hayatını büyük babasile büyük annesinin yanında Karstan Sofyaya kadar uzanan ve o zaman Mutasarrıflık merkezi olan kasabalarda geçirdi. Zamanının seçkin adamlarından dersler alarak arapça ve farsçayı öğrenmiş, tarihle esaslı surette meşgul olmuştur. Avrupaya kaçtığı zaman üç buçuk yıl kadar Fransada bulunarak Fransız diline ve edebiyatına da vâkıf olmuştu. Eşref Paşa ile Ziya Paşayı, bilhassa Şinasiyi tanıdıktan sonra hakikî edebiyat zevkini tatmaya başlamıştır.

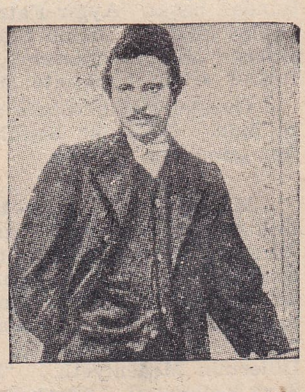
Namık Kemal gazetecilik yaptığı senelerde.

Asıl adı Ahmet Kemaldir. Şiirlerinde kullandığı Namık mahlâsını Eşref Paşanın tavsiyesile almıştı. Fransızcaya ve Batı edebiyatına vukuf hevesini de Şinasi, telkin etmiştir. İlk şöhreti Şi-

nasinin gazetesi olan "Tasviri Efkâr„ daki özlü ve kuvvetli makalelerile başlar. O zaman hem bu gazeteye yazıyor, hem de Babıali Tercüme Odasına devam ediyordu. Abdülâzizin istibdadına karşı "Yeni Osmanlılar„ adile kurulan cemiyette Namık Kemal de vardı. Cemiyet, hükûmetçe haber alınınca mensubu olan gençlerin her biri bir tarafa sürüldü. Namık Kemal de Erzuruma Vali Muavinliği ile uzaklaştırılmak üzere iken Avrupaya kaçtı, "Genç Osmanlılar„ cemiyeti Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın para yardımı ile Pariste kuruldu. Namık Kemal, (Hürriyet) gazetesini önce Londrada, sonra İsviçrede neşretti. 1870 harbi çıkınca Namık Kemal, önce Brüksele gelmiş, oradan Viyanaya giderek Sefirin tavassutu ile ve Abdülâzizin ilân ettiği umumî af üzerine İstanbula dönmüştü.

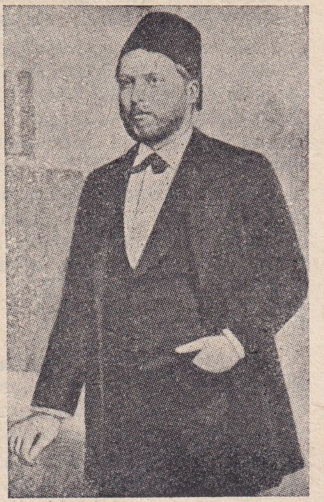

Namık Kemal Avrupada

İstanbulda Hadika, sonra İbret gazetelerinde ateşli makalelerini yine neşretmeğe başladı. Onu İstanbuldan uzaklaştırmak için Geliboluya Mutasarrıf yaptılar. Fakat Kemal iki ay sonra memuriyetini bırakarak "İbret„ muharrirliğine döndü. O sırada "Vatan yahut Silistre„ adlı piyesinin Gedikpaşa Tiyatrosunda umumî bir heyecan uyandırması üzerine 1873 te Abdülâziz tarafından Magosa kalesine hapsedilmek üzere Kıbrısa sürüldü. "Zavallı Çocuk„, "Akif Bey„, "Gülnihal„ adlı piyeslerini orada yazmıştır.

1876 da Abdülâzizin indirilerek Beşinci Muradın tahta çıkarılması üzerine Namık Kemal de İstanbula dönmüştü. Muradın yerine Padişah olan İkinci Abdülhamit, önce Meşrutiyete taraftar görünerek Sadrazam Midhat Paşanın tavsiyesile Ziya Paşa ile birlikte Namık Kemali "Kanunu Esasî„ nin tanzimine memur etmiştir. Pek az zaman sonra Abdülhamit hürriyet taraftarlığından vazgeçince Kemali Midilli adasına sürdü. Bundan sonra Kemal, sürgün bulunduğu Midilliye Mutasarrıf tayin edilmiş, beş buçuk yıl da bu sıfatla orada oturmuştur. Ondan sonra da yine hem Mutasarrıf, hem sürgün olarak Rodosa ve daha sonra da Sakıza gönderilmiştir. Sakızda zatürrieden öldü ve cenazesi Bolayıra götürülerek Rumeli fatihi Süleyman Paşanın türbesi yanına gömüldü.

Namık Kemal Abdülhamitle mücadele ettiği senelerde.

Namık Kemalin gençlik şiirleri mizacının kuvvetini ve şiirdeki yüksek kabiliyetini gösteren bir takım tecrübelerden ibarettir. Onun asıl değeri meşhur "Vatan Kasidesi„ nde ve "Vaveylâ„ manzumesinde olduğu gibi şiiri, millet ve memleket heyecanını dalgalandırmak için bir vasıta olarak kullanmasındadır. Manzumeleri, makale, tiyatro ve romanları işte bu bakımdan edebiyatımızın ölmez eserlerinden sayılır. Onun en kuvvetli yazıları makaleleridir. Onlar hâlâ en canlı nesirlerimizdendir. Namık Kemal, Şinasi ile birlikte bizde ilk defa da olarak gazeteciliği mümtaz bir edebî nevi olmak üzere tesis etmişlerdir. Kemal, Fransaya gittiği zaman (Romantisme) denen edebî ekol en parlak devresinde idi. Roman ve tiyatro anlayışında Namık Kemal, Victor Hugo'nun tesiri altında kalmış ve Hugo, romantizmi nasıl "Cromwell„ adlı piyesinin mukaddimesinde anlatmışsa Kemal de (Celâleddin Harzemşah) piyesinin başındaki uzun mukaddimesinde kendi görüşlerini anlatmıştı. Meydana getirdiği tiyatrolar bazı sahne tertipleri ve monologlarının uzunluğu dolayısile bugünkü sahne telâkkisine uymaz. Fakat dilindeki ve heyecanındaki kudret dolayısile daima okunmaya değer. Tiyatroları büyük, küçük altı tanedir: "Zavallı Çocuk, Akif Bey, Kara Belâ, Vatan yahut Silistre, Celâleddin Harzemşah, Gülnihal.„

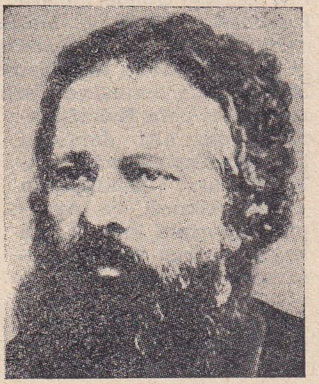

Namık Kemalin en son resmi

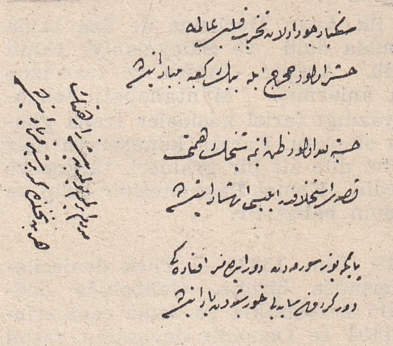

Namık Kemalin el yazısı.

Kemalin "İntibah„ ve "Cezmi„ adlı iki romanı, tarihe ait "Evrakı Perişan„ adlı bir kitabı, Müslümanlığı ve Şark âlemini Batıya karşı müdafaa için yazılan "Renan Müdafaanamesi„ adlı bir eseri, Ziya Paşanın "Harabat„ adlı antolojisini tenkit için yazdığı "Tahribi Harabat„ ve "Takibi Harabat„ adlı tenkit mektupları, bir büyük cilt teşkil eden şiirleri, nihayet bir de tamamlanmamış "Osmanlı Tarihi„ vardır.

KEMAL PAŞA, Ahmet [1808 - 1888] — Nazırlıklarda, Elçiliklerde bulunmuş, dile ve edebiyata ait eserlerile de tanınmış değirli Vezirlerdendir. Sultan Kâhyalarından Hacı İbrahim Ağanın oğludur. İstanbulda doğmuş, hususî hocalardan okuyup kendi kendine uğraşarak zamanının bilgili adamlarından olmuştur. Defterdar Mektupçuluğu kaleminden devlet hizmetine başlamıştır. Abdülmecit zamanında bir kaç defa İrana, Mehmet Ali Paşaya ferman götürmek üzere Mısıra, meşhur Bedirhan Beye devletin bazı tenbihlerini bildirmek vazifesile de Cizreye gönderilmişti. 1847 de kurulan "Mekâtibi Umumiye Nezareti„ muavinliğine Kemal Efendi getirildi. Bir yıl sonra bu Nezaret Müdürlüğe çevrilmiş ve Kemal Efendi Müdür olmuştur. 1849 da mektepleri tetkik için Fransa, İngiltere ve Almanyaya gönderildi. Oradan dön-

dükten sonra Mekâtibi Umumiye Nazırı olmuş ve Nazırlıktan istifa ettikten sonra da Orta Elçi olarak Berline gönderilmiştir. Ondan sonra Karadağ Komiseri, Tanzimat Meclisi âzası oldu. Hükümdarların cülusları münasebetile Brüksele ve Parise gönderildi. 1870 te Nasırüddin Şahın seyahatinde Mihmandarı olmuş ve Vezirlikle Bağdada gönderilmişti. İki defa Evkaf Nazırlığında, altı defa da Maarif Nazırlığında bulunmuştur. Mekteplerin yenileştirilmesi ve Avrupa usullerinin kabulü için hayli başarısı vardır. Aksarayda sonraları Pertevniyal Lisesi olan Valde Mektebini Abdülmecidin annesine yaptıran odur. Medreseleri de biraz yenileştirmek istemişse de yobazların gürültüsü üzerine bunda muvaffak olamamıştı. Tahran Elçisi iken İranın meşhur on dört adamına dair yaptırdığı yağlı boya resimlerden mürekkep kolleksiyon şimdi Bayezitteki Umumî Kütüphanededir ki ben Meşhur Adamlar Ansiklopedisi için onların fotoğraflarını aldırmıştım.

Kemal Paşa

Kemal Paşa ilk Ayan Meclisine de âza tayin edilmişti. İstanbulda öldü ve Süleymaniye camii bahçesine gömüldü. Arapça, farsça ve fransızca bilir, almanca da anlarmış. "Müntahabatı Şehname,, adlı eserile yazdığı farisî kasideler İrana gönderilmesine sebep olmuştu. Farsça konuşmaya dair bir risalesi, yine bu dile ait bir grameri, türkçe ve farsça şiirleri vardır. Kemal Paşa meşhur Edip ve muharrir Sait Beyin babasıdır.

KEMAL REİS [Ölm. 1533] — Türk denizcilerinin en büyüklerinden biridir. Geliboluda doğmuştur. Gençliğini korsanlıkla ve deniz cenklerinde geçirmiş ve 1494 te Osmanlı devletinin resmî hizmetine girmiştir. Bazı Osmanlı tarihçileri onun Kaptanı Derya Sinan Paşa tarafından esir edilerek köle sıfatile saraya verilmiş olduğunu yazarlarsa da bu rivayet yanlıştır. Kendisinin deniz cenklerinde esir aldığı bir Prensi saraya köle olarak vermiş olmasından ileri gelen bir hata olması ihtimali vardır. Ona Reis denmesi Azepler Reisi olduğu içindir.

Tarihçi Ali'nin yazışına göre Kemal Reis Ağriboz Azepler Reisi iken kalite donatıp "Dip Frengistana,, gitmiş ve bütün sahillerdeki kaleleri vurmuş, gittikçe gemisi çoğalıp levent mellâhlarına başbuğ olmuştur. Frenk kıyılarının hâkimleri onun korkusundan şaşkına dönmüşler. Bir gece Malta adasına varmış ve bir yol bulup adadaki Beyin oğlunu esir almış, onu bir çok kumaş yüklerile birlikte önce Geliboluda Arnavut Sinan Beye ve onun tavsiyesile İstanbula saraya getirmiştir. Osmanlı devletindeki şöhreti bu hâdise ile başlamış görünüyor.

Kemal Reis Gırnatada Beni Ahmer hükümdarlarının sonuncusu olan Mevlâ Hasan'ın Osmanlı devletinden imdat istemesi üzerine donanma ile İspanya sularına gitmiş, nümayişler ve vurgunlar yaparak oralara korku salmıştı. Bu sırada Kristof Kolombun Amerikadan dönen gemilerini ve tayfalarını üçüncü dönüşlerinde esir etmiştir. Bunun delili Amerika keşfine üç defa iştirak etmiş portekizli bir kölesi bulunması ve Kolombun el yazması haritalarını da ele geçirmiş olmasıdır. Sonraları kardeşinin oğlu Piri Reis Amerika haritasını yaparken bundan istifade etmiştir.

Kemal Reis İkinci Bayezit zamanındaki İnebahti, Modon seferlerinde ve Mora sahillerinin Venediklilerden alınması sırasında büyük yararlıklar göstermiştir. İkinci Bayezit tarafından Hicaza gönderilen hediyeleri Kemal Reis Mısıra götürmüştü. Bu sıralarda Şehzade Korkut da Mısıra kaçmış ve iade olunmuştu. Şehzadeyi getiren Mısır gemileri dönüşte Anadoludan kereste götüreceklerdi. Rodos Şövalyeleri Marmaris önlerinde bu gemileri esir aldılar. Kemal Reis de bu şövalyelere hadlerini bildirmek üzere Geliboludan bir donanma ile yola çıktı. Bir Macar dönmesi olan Tersane Reisi çürük bir gemiyi boyayıp süsliyerek ona vermişti. Gemi Rodos önlerinde ikiye bölündü ve böylece büyük denizci kubbesi gök olan bu engin mezara gömüldü.

KEMALEDDİN, Mimar [1870 - 1927] — Son zamanlarda bir çok eserlerile tanınmış mimarlarımızdandır. Deniz Albaylarından Ali Beyin oğludur. Üsküdarda doğdu, Ankarada 57 yaşında öldü. İlk tahsilini İbrahimağa Mektebinde görmüş, babasının Giritte vazife ile bulunduğu sırada orada arapça, fransızca öğrenmiş, dönüşte fransızcayı hususi derslerle ve arapçayı medrese derslerile ilerletmiş, "Şemsülmaarif,, ve "Nümunei Terakki,, Mekteplerinde de okuyarak yeni açılan Mühendis Mektebine girip 1891 de birincilikle çıkmıştır. Önce mektepteki Alman mimarın muavini olmuş ve dört sene mimarlık ve yapı işlerile uğraştıktan sonra hükûmet tarafından tahsilini tamamlamak üzere Almanyaya gönderilmiştir. Dört buçuk yıl Almanyada okuduktan sonra dönüşte Mühendis Mektebinin mimarlık ve yapıcılık hocalığına tayin edildi. Bir taraftan da hususi olarak açtığı idarehanesinde mimarlık içlerile uğraştı. Bir aralık eski Seraskerlik Dairesi Başmimarı olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra Evkaf Nezareti İnşaat ve Tamirat Müdürlüğüne geçirildi. Ölümünde Ankarada Evkaf Umum Müdürlüğü Heyeti Fenniye Müdürü bulunuyordu.

Mimar Kemaleddin

Kudüsteki Mescidi Aksâ'nın tamirinde gösterdiği başarı dolayısile İngiliz Kırallık Mimarlar Enstitüsü âzalığına seçilmişti. Türk ve İslâm eserlerini pek iyi tetkik etmişti. Meydana getirdiği binalarda eski Türk üslûbunu yeni ihtiyaçlarla telif etmeğe çalışmış ve bizim son mimarlık sanatımızda bir çığır sahibi olmuştur. Rahmetlinin başlıca eserleri şunlardır:

İstanbulda Bostancı Camii ve Mektebi, Üsküdarda Ayazma Mektebi, Çamlıcada Kız Lisesi, Bebek ve Bakırköy Camileri, Eyüpte Reşadiye Mektebi ve Türbesi, Yeşilköy Camii, Mahmut Şevket, Cevat, Ali Rıza ve Hüsnü Paşa Türbeleri, İstanbulda Birinciden Dördüncüye kadar Vakıf Hanları, "Lalelide "Harikzedegân,, apartımanları, Sultanselim civarında bir kaç medrese, şimdi Üniversite Kütüphanesi olan eski "Medreset-ül-Kuzzat,,, Ankarada Yenişehirde kendi adını taşıyan ilk mektep, Ankarada Atatürk Enstitüsü binası, Ankara İstasyonu yanında Demiryolları Müdürlüğü binası, Şehzadebaşında eksik kalan Talebe Yurdu binası vesaire...

KEMALEDDİN SAMİ PAŞA [Ölm. 1934] — Birinci Cihan harbile İstiklâl Harbinde yararlıklarile tanınmış değerli komutanlarımızdandır. Türk Ordularının girdiği bütün muharebelerde yararlığı görülmüştü. Balkan Harbinde sağ kolu çolak kaldı. Böyle iken Birinci Cihan Harbinin muhtelif cephelerinde fedakârlıkla çalışmış ve on üç yerinden yaralanmıştı. İstiklâl harbinde de yine büyük bir atılganlıkla çarpıştı ve 22 yara aldı. Rahmetli 16 Mart İstanbul işgali faciasında Onuncu Kafkas Fırkası Komutanı sıfatile İstanbulda bulunmuş ve o acının hıncını almak, memleketi kurtaranlar arasında bulunmak üzere Anadoluya geçmişti. Anadolu muharebelerinin hemen hepsinde bulundu. İzmire dayanan büyük taarruzda Dördüncü Kolorduya kumanda etmişti. İstiklâl Harbi bitince Büyük Millet Meclisine Sinop Millet Vekili seçildi ve sonra Berlin Büyük Elçiliğine gönderildi.

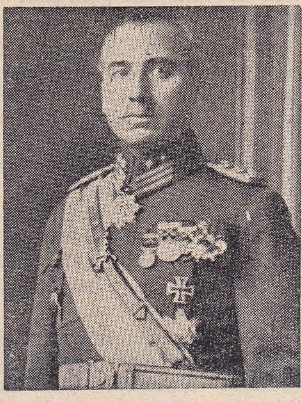

Kemaleddin Sami Paşa

1933 te Almanyada mühim bir otomobil kazası geçirmiş, başından yaralanmış ve epeyce zaman hasta yattıktan sonra kurtulmuştu. Bir yıl geçmeden midesinde yapılan bir operasyon neticesinde öldü ve cenazesi İstanbula getirildi. Mısırlı Prens Abbas Hilmi Paşanın kızı Prenses Eminenin kocası idi.

KEMALEDDİN KAMU [Doğ. 1901] — Tanınmış muharrir ve şairlerimizdendir. Beyrutta doğdu. Malmüdürlüklerinde bulunmuş ve Belediye Reisliği etmiş olan Osman Nuri Efendinin oğludur. İstanbul Muallim Mektebinde tahsil etmiş, 1934 - 37 yılları arasında Paris Siyasî İlimler Mektebi Ekonomi ve Sosyal kısmından diploma almıştır. 1920 de Muallim Mektebi son sınıfında iken Anadoluya geçerek millî hareketlere katılmış, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğüne girmişti. Sonra Anadolu Ajansında yazar ve başyazar oldu. Muharrirliğe "Yenigün,, ve "Hakimiyeti Milliye,, gazetelerinde başladı. Tahsil yıllarında Anadolu Ajansının Paris Mümessilliğini yapmış, 1926 da Seyyar Sergi ile üç ay Avrupayı, Atatürk ve İnönünün bazı seyahatlerinde maiyetlerinde bulunarak Anadoluyu dolaşmıştı. 1939 danberi Rize Millet Vekilidir. Dil Kurumu Merkez Heyetinde de çalışmaktadır.

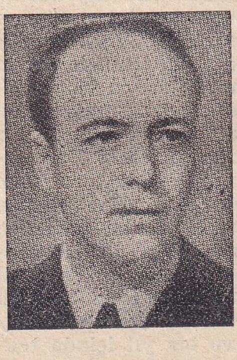

Kemaleddin Kamu

"Genç Yolcular, Dergâh, Türk Yurdu, Varlık, Oluş, Fikirler, Ülkü,, dergilerinde makale ve şiirleri neşredilmiştir. Pek genç iken neşredilmiş ve bestelenmiş olan "Ben Gurbette Değilim, Gurbet Benim İçimde,, sözlerini muhtevi şiirlerile tanınmağa başladı. İçli ve seçkin olan şiirlerini henüz bir kitap halinde toplamamıştır.

KEMALİ AKSÜT, Ali [Doğ. 1885] — Tarihe ait yazıları ve tercümelerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Yanyada doğdu. Babasının adı İbrahim olup Babanur ailesindendir. İlk ve orta tahsilini memleketinde gördükten sonra yüksek tahsilini 1908 de Mülkiye Mektebinde tamamlamış, muhtelif Kaymakamlıklarda, Mülkiye Müfettişliğinde, Ordu, Erzincan, Bayazıt ve Bilecik Valiliklerinde bulunmuştur. Valilikten emekliye ayrıldıktan sonra Denizyolları İdaresi Tekaüt Sandığı Müdürlüğünü yapmaktadır.

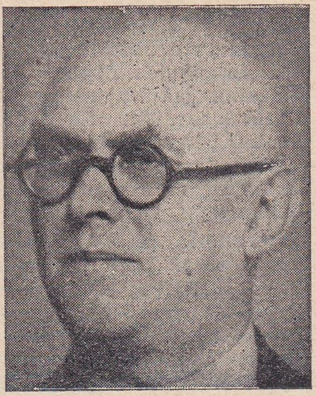

Ali Kemalî Aksüt

Neşrolunan eserleri: Erzincan Tarihi, Sultan Abdülâzizin Mısır ve Avrupa Seyahati, Mehmet Ali Ayni, Hayatı ve Eserleri, Kanunu Medeniden Her Türkün Bilmesi Lâzım Gelen Şeyler, Tercüme Hakkında Düşünceler ve Tatbikata Ait Bazı Nümuneler, Koçi Bey Risalesi. Fransızcadan tercüme suretile çıkardığı kitaplar: İlim Üzerine Müesses Terbiye, Avrupa Tarihi, Muhteşem Süleyman, Tepedelenli Ali Paşa, Avrupanın Siyasî Tarihi.

KEMALİ PAŞA, Söylemezoğlu, Ali [1818-1897] Valiliklerde bulunmuş, şairlikle de tanınmış Paşalardandır. Erzurum hanedanından Söylemezoğlu şair Mehmet Timur Fennî Efendinin oğludur. Erzurumda doğdu. Memleketinde, Trabzon ve İstanbul medreselerinde okudu ve hususî dersler de aldı. Trabzon Valisi Haznedarzade Osman Paşanın Kâtipliğile memurluğa başlamış, sonraları muhtelif Mutasarrıflıklarda ve Rumeli Beylerbeyi payesile Paşa olarak Trablusgarp, Manastır, Musul Valiliklerinde, Zekiye ve Esma Sultanların Kâhyalıklarında bulunmuştur. 1889 da Sürre Emini sıfatile Hicaza gitmiş, 1894 te Konya Valisi olarak üç yıl sonra orada ölmüştür. Mevlânanın türbesi bahçesinde gömülüdür. Güzel konuşan, zamanının kitabetinde maharetli olan bilgili bir zat olarak tanınmıştı. Şiirleri orta derecedeki divan şairlerinin eserleri ayarında görülür. Buradaki resmi oğullarından eski Moskova Elçisi Galip Kemalî Söylemezoğlundan alındı.

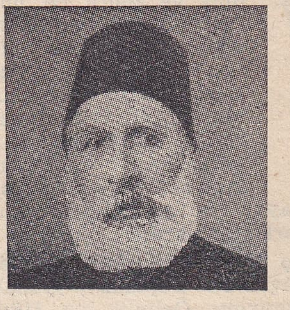

Kemalî Paşa

KEMANKEŞ ALİ PAŞA [Ölm. 1624] — Dördüncü Muradın ilk Sadrazamlarındandır. Hamidelinden gelerek çocukluğunda saraya alınmış ve Enderundan yetişmiştir. Vezirlikle Diyarbakır ve Bağdat Valiliklerinde bulundu. İkinci Osman öldürülerek yerine Dördüncü Murat tahta geçince onu Merre Hüseyin Paşanın yerine Sadrazamlığa getirmişti. Bu makamda ancak yedi ay kadar bulunmuştur. Rüşvet aldığı ve İran Şahının hareketlerini Padişahtan saklıyarak hükümdarı aldatmış olduğu bahanesile başı kesildi ve Ali Paşa camii bahçesine gömüldü.

KEMANKEŞ KARA MUSTAFA PAŞA — Bk. Kara.

KENAN, General [1884 - 1935] — Kurtuluş Savaşında yararlıklarile tanınmış komutanlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Harbiyeden önce Suvari Mülâzimi çıkmış, sonra Akademi tahsilini Yüzbaşılıkla bitirmişti. İlk değerini General İsmet İnönü'nün Erkânıharbiye Reisi bulunduğu Suvari Livasında, henüz Mülâzim iken göstermişti. Birinci Cihan Harbinin başında Müstakil Suvari Livası Erkânıharbiye Reisi olmuş, sonra Irak Ordusunda çarpışmıştı. İstiklâl Muharebelerinde önce Diyarbakır, sonra Urfa ve Gaziantepte yararlıklar göstermişti. Sakarya muharebesinde değerli hizmetler gördü. Sonra Adana Bölgesi Komutanlığında, Harp Akademisi Müdürlüğünde, daha sonra İstanbulda Birinci Fırka Komutanlığında, Büyük Erkânıharbiye Reis Muavinliğinde, Dokuzuncu Fırka Komutanlığında ve Diyarbakır Kolordusu Komutanlığında bulundu. 1931 de Korgeneral oldu. Diyarbakırda ölmüş ve cenazesi İstanbula götürülmüştür.

KERİME NADİR [Doğ. 1917] — Romanlarile tanınmış muharrir kadınlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Mısır Kadısı Kazasker Yahya Reşit Efendinin torunu ve Devlet Denizyolları İşletme Muhasebesi Mütehassısı Nadir Azrak'ın kızıdır. İlk tahsilinden sonra Bebekteki "Saint Joseph„ Fransız Mektebinden 1935 te birincilikle mezun olmuş ve sonra da hususî dersler almıştır. Edebiyata önce şiir tecrübelerile başlamış, sonra hikâye ve roman olarak çok rağbet kazanan eserler meydana getirmiştir. Ayni zamanda resim ve musiki ile de meşgul olan Bayan Kerime Nadirin şimdiye kadar neşrettiği eserler şunlardır:

Kerime Nadir

"Yeşil Işıklar, Kalp Yarası, Sonbahar, Gönül Hırsızı, Hıçkırık, Seven Ne Yapmaz?, Günah Bende mi?, Funda, Samanyolu, Gelinlik kız, Mücrim (hikâyeler), Solan Ümit, Aşka Tövbe, Uykusuz geceler, Kahkaha.„

KIBRISLI MEHMET PAŞA, Emin [1813 - 1865] Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında üç defa Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Kıbrıslı Hüseyin Efendinin oğludur. Kıbrısta doğmuş, gençliğinde İstanbula gelerek Hazine Kethüdası bulunan amcası Kıbrıslı Mehmet Efendinin delâletile İkinci Mahmudun sarayına alınmıştı. 1828 de yeni askerlik teşkilâtı kurulunca Hassa Alayına Yüzbaşı olmuş ve dört yıl sonra tahsil için Avrupaya gönderilip iki yıl Pariste ve biraz da Londrada o zaman Elçi bulunan Namık Paşanın maiyetinde kalmıştı. İstanbula gelince Binbaşı oldu. Avrupaya tahsile talebe gönderilirken Kıbrıslı Mehmet Bey hem bu talebeye bakmak, hem de tahsilini bitirmek üzere tekrar Parise yollandı.

Kıbrıslı Mehmet Paşa

Dönüşte Abdülmecit Padişah olmuştu. Miralay rütbesile Tophaneye, sonra Askerî Meclise, daha sonra Anadoludan redif askeri toplamaya memur edildi. Yabancı dil bildiği için idare işlerinde kullanılması tercih edilerek Akkâ Muhafızı, Kudüs Mutasarrıfı ve 1848 de Vezirlikle Londra Elçisi oldu. 1850 de Halep Valisi, biraz sonra Girit Valisi tayin edildi. Giritten istifa ederek Arabistan Ordusu Müşirliğine, 1852 de Edirne Valiliğine, 1853 te Kaptanı Deryalığa tayin edildi ve ayni yılda Sadrazam oldu. Bu ilk Sadrazamlığında altı ay kadar bulunmuştur.

Sonra muhtelif meclislere memur olmuş, Ali Paşa Paris Kongresine gittiği zaman Sadaret Kaymakamı olmuştu. 1858 de ikinci defa Sadrazam oldu ve sekiz ay kadar kaldı. Ayni yıl içinde üçüncü defa Sadrazamlığa getirilmiş ve Abdülâziz Padişah olunca onu bir sene kadar Sadrazamlıkta bırakmıştı. 1861 de azledildi. Üç ay kadar Edirne Valiliğinde, sonra Vükelâ Meclisinde, Meclisi Hazain Reisliği, Adliye Meclisi Reisliği gibi o zamana göre ehemmiyetli sayılan makamlarda bulundu.

Doğru bir adam olarak tanınmıştır. Ölümünde bir yalısından başka malı yoktu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

KILIÇ ALİ PAŞA, Uluç [1496 - 1587] — Büyük denizcilerimizdendir. Adı on altıncı asırda bütün Akdeniz ufuklarında dalgalandı. O yalnız muvaffakıyetli cenklerden değil, bozgunlardan da muzaffer çıkmasını bilmiştir. O zamanki Avrupanın bir bayram edindiği Lepantodaki Osmanlı donanmasının büyük hezimetinden onun kendi filosunu muzafferiyetle kurtarması, deniz cenkleri tarihinde bir harikadır. Eski Uluç lâkabının "Kılıç„ şeklinde şanlı bir unvan haline girmesi de bu zaferden sonra idi. O ânî baskında mahvolan Osmanlı donanmasını da Sokullu Mehmet Paşa ile birlikte ve bir yıl içinde tekrar dirilten o oldu. Akdenizde sonu gelmiş sanılan Türk üstünlüğünü tekrar iade ederek Kaptanı Derya bulunduğu on altı sene zarfında, yani ölümüne kadar bu üstünlüğü ayakta tutan yine Kılıç Ali Paşadır.

Kılıç Ali Paşa

Bazı Avrupa tarihçileri ve bunlar arasında Hammer onu Kalabralı ve Uchiali adlı bir İtalyan iken papaz sıfatile Napoliye giderken Türk denizcileri tarafından esir edildiğini ve sonradan Müslüman olduğunu yazarlarsa da bu yakıştırma bir hikâyedir. Uluç Ali adının Uchiali'den gelmiş olmadığına Uluç lâkabının Türk denizcileri arasında ona münhasır olmaması kuvvetli bir delildir. Nasıl ki sonraki Kaptanı Deryalar arasında Uluç Hüseyin Paşa da vardır. Bundan başka Milliyet meselesine hiç ehemmiyet vermeden ve sonradan İslâmlığı kabul etmiş Osmanlı komutanlarının asıllarını hiç saklamadan yazan bizim eski tarihçiler Uluç Alinin soyca Anadolulu bir Türk olduğunu söylerler.

Uluç Ali, Barbaros Hayreddin Paşanın, bilhassa Turgut Reisin gemilerinde deniz savaşını öğrenmiş, su ile ateş arasında yetişerek pişmişti. Deniz cenklerinde tanıldıktan sonra Paşalıkla Cezayir Beylerbeyliğine gönderildi. 1571 de Avrupalılar Papanın kışkırtmasile topladıkları bir Haçlı donanma kuvvetile bizim tarihçilerin Çeşme ve İnebahtı dedikleri Lepanto önünde Osmanlı donanmasını yaktıkları zaman, Uluç Ali Paşa da bir filoya kumanda ediyordu. Bu müthiş cenkte Kapdanı Derya Müezzinzade Ali Paşa ile bir çok kaptanlarımız ölmüş ve Osmanlı donanması mahvolmuştu. Uluç Ali Paşa, Avrupa tarihçilerinin de hayretle kaydettikleri çok maharetli ve süratli manevralarla hem bir hayli düşman gemisini batırmış, hem bir çok da esir alarak kendi gemilerini kurtarmış ve İstanbula dönmüştü. O zaman Padişahlıkta bulunan İkinci Selim, kendisini şehit olan adaşının yerine Kaptan Paşalığa geçirdi ve Uluç lâkabını da Kılıç'a çevirdi.

Kılıç Ali Paşa yukarda söylediğimiz gibi bir yılda Sokullunun da himmetile eskisinden daha kuvvetli bir donanma meydana getirerek tekrar Akdenizi bir Türk gölü haline getirdi. Tunusu ele geçiren İspanyolları oradan çıkardı ve 1574 te orasını yeniden aldı, Venedik gemicilerini sindirdi ve bir çok yerlerini de istilâ etti. Bizim tarihçiler ölümünde 90 yaşını geçmiş olduğunu söylerler. Böyle iken öldüğü gece yeni bir genç cariye almış olması dinçliğini ne kadar muhafaza ettiğine bir delildir. İstanbulun bir semti hâlâ onun adını taşır. Tophanede büyük bir camii, medrese ve hamamı, Beşiktaşta da bir mescidi vardır. Bıraktığı büyük servet, evlâdı bulunmadığı için yaptırdığı hayratın vakıflarına ilâve edilmiştir.

Kılıç Ali Paşa 1587 Haziranının 21 inci Pazar günü (Hicrî 995 Recep 15) kendi camiinde namaz kılmış ve o akşam ölmüştür.

KILIÇ ASLAN I. [Ölm. 1107] — Anadolu Selçuk devletinin üçüncü hükümdarıdır. Süleymanın oğludur. Kardeşi Davuttan sonra hükümdarlığa geçti. Haçlıların hücumlarına karşı kahramanca durmuş ve hayli zaferler kazanmıştı. Bir muharebede ırmağa düşerek boğulmuştur.

KILIÇ ASLAN II., İzzeddin [Ölm. 1192] Anadolu Selçuk devletinin altıncı hükümdarıdır. Babası Rükneddin Mesud'dan sonra 1155 te hükûmete geçti. 1174 te Danişmendî'lerden Sıvası aldı ve bu hükûmetin o şubesini ortadan kaldırdı. Üç yıl sonra da Malatyayı alarak Danişmendîler devletinin Malatya şubesini de ortadan kaldırmış oldu. İkinci Kılıç Arslan İstanbul İmparatoru Manuel Comnène'i iki defa yenmiş ve hayli memleketlerini almıştı. Almanya İmparatoru Frederik Barbrus'a karşı da muharebelerde bulunmuştur. Ölümünden iki yıl önce memleketlerini on bir oğlu arasında payetmek suretile yanlış bir siyaset yapmış ve Selçuk devletinin birliğini bozmuştur.

KILIÇ ASLAN III., İzzeddin [Ölm. 1204] — Ayni devletin dokuzuncu hükümdarıdır. Babası ikinci Rükneddinden sonra hükümdar olmuşsa da yaşı küçük olduğundan altı ay sonra indirilerek amcasının oğlu Birinci Gıyaseddin Keyhusrev hükümdarlığa geçirilmişti.

KILIÇ ASLAN IV., Rükneddin [Ölm. 1262] — Ayni Selçuk devletinin on dördüncü hükümdarıdır. İkinci Keyhusrevin oğludur. İki defa hükümdarlığa geçmişti. Birincisinde kardeşi Alâeddin Keykubat ile ortaklaşa hükûmet ettiler. Öteki kardeşi İkinci Gıyaseddin Mesut ile muharebe etmiştir. Bu Dördüncü Kılıç Aslanın kızı Hüdavent Hatun için Niğdede yaptırdığı türbe, Türk mimarlığı bedialarından sayılır.

KILIÇOĞLU, Hakkı [Doğ. 1872] — Taassuba karşı savaşan yazılarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Niş'te doğdu. Çiftçi Ali Ağanın oğludur. Ailesinin 1877 Türk-Rus harbinden sonra muhacir sıfatile Manastırda yerleşmesi üzerine ilk ve orta tahsilini orada yapmış, 1893 te Topçu Harbiyesinden Asteğmen çıkmıştır. İki yıl sonra Yüzbaşılıkla Iraka gitti. Bağdat Askerî İdadisinde kitabet öğretmenli yapmıştır. Gönüllü olarak Yemene gidip âsilere karşı harbe iştirak etmişti. 1899 da Selânik Kolordusuna nakledildi. Meşrutiyet için çalışan gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine o da girmişti. Sonra İstanbulda Tabur Kumandanı ve bir silâh deposu müdürü sıfatile çalışırken softalığa ve dervişliğe harp ilân ettiği ve bu yolda şiddetli yazılar neşreylediği için tekaütlüğe sevkolundu. İçtihat, Hürriyeti Fikriye, Serbest Fikir mecmualarında makaleler neşretti. 1924 te İzmitte "Hür Fikir,, gazetesini kurdu. Sekiz yıl orada İnkılâp prensiplerini müdafaa etmiştir. 1927 de Millet Vekilliğine seçilmişti. O zamandanberi Büyük Millet Meclisinde ve şimdi Muş Millet Vekili bulunmaktadır. Neşredilmiş eserleri şunlardır:

Kılıçoğlu

"Batıl İtikatlara İlânı Harp, Softalara Son Cevap, Peygamberler Dedesi İbrahim,, "Hür Fikir,, de tefrika halinde olarak: Voltaire'in Candide adlı meşhur felsefî romanı tercümesile, (Musa) ve "Garip Yiğitin Başına Neler Gelmez,, adlı eserlerini neşretti. Kılıçoğlunun henüz basılmamış "Masallar - Efsaneler,, adlı bir eseri de vardır ki bütün dinlerde müşterek olan Âdem, Havva, cennet, şeytan, tufan vesaire gibi geleneklerin ve efsanelerin asıllarını ve değişik şekillerini tetkik etmektedir.

KINALIZADE ALİ EFENDİ [1510-1571] — On altıncı asırda şöhret bulmuş bir âlim ve mütefekkirimizdir. Bizde ahlâka dair ilk büyük eseri yazmakla meşhurdur. "Ahlâkı Alâî,, adlı olan bu eser, asırlarca dine müstenit ahlâk kitabı yazanlara kaynak ve örnek olmuştur. Asıl adı Alâeddin Ali Çelebi olan Kınalızade, Ispartada doğdu. Babası Abdülkadir Efendi, zamanının âlimlerindendi, hattâ Fatih Sultan Mehmede bir aralık hocalık etmişti. Sakalına kına koyduğu için oğlu Kınalızade diye tanınmıştır. Memleketinde, Edirne ve Bursada okumuş, Müderrislikte, Şam, Mısır, Bursa ve Edirne Kadılıklarında bulunmuş, sonra Anadolu Kazaskeri olmuştu. Edirnede ölmüştür. "Ahlâkı Alâî,, basılmıştır. Bundan başka İslâm bilgilerine, arap diline ve edebiyatına dair eserleri ile türkçe, farsça ve arapça şiirleri vardır.

Mürettep divanı varsa da basılı değildir. Bu zatın Hasan Çelebi adlı bir oğlu vardır ki o da Kınalızade diye anılır. Şairdir ve basılı olmıyan bir "Tezkirei Şuara,, da yazmıştır.

KIRIM GİRAY [Ölm. 1767] — Osmanlı idaresinde iki defa Kırım Hanlığına geçirilmiş olan zattır. Hacı Selim Girayın torunu, Devlet Girayın oğludur. 1758 de ilk defa Hanlığa geçirilmiş ve beş

buçuk yıl sonra İstanbula çağırılarak Hanlıktan azlolunmuş ve Rodosa sürülmüştü. Öldüğü yıl ikinci defa Hanlığa gönderilmiş ve Rus içlerine akın ederek bir çok esir ve mal alıp dönmüş ve o yıl içinde ölmüştür. Cesaretile, eğlence ve debdebe içinde yaşamasile meşhurdur. Ona "Deli Han,, derlerdi. Bahçesarayda cami, çeşmeler ve saray yaptırmıştı.

KISAKÜREK, Necip Fazıl [Doğ. 1904] — Tanınmış edip ve muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Abdülbaki Fazıl Beyin oğlu ve İstanbul Cinayet Mahkemesi Reisi Maraşlı Kısakürekoğullarından Hilmi Beyin torunudur. İlk tahsili esnasında Türk, Fransız ve Amerikan mekteplerinde bulunmuş, 12 yaşında Heybeli Deniz Mektebine girerek 1920 de bu mektebi bitirmiştir. Bir yıl sonra İstanbul Darülfünunu Felsefe Şubesine girmiş, 1924 te Maarif Vekâletinin açtığı imtihana girerek Parise gönderilmiştir. Sorbonne'daki tahsilini tamamlamadan İstanbula dönerek bankacılık mesleğine girmiş, Holanda, Osmanlı, Ziraat ve İş Bankalarında çalışıp İş Bankasında müfettişliğe kadar yükselmişti. 1939 da istifa ederek kendisini büsbütün sanat ve fikir hayatına vermek istedi. Ankarada Devlet Konservatuvarında "Garp edebiyatı metinleri,, ve İstanbulda Güzel Sanatlar Akademisinde edebiyat dersleri verdi. Gündelik gazetelere "Çerçeve,, başlığı altında fıkralar yazdı. 1936 da "Ağaç,,, 1943 te "Büyük Doğu,, mecmualarını çıkardı.

Necip Fazıl Kısakürek

Kitap şeklinde basılmış eserleri: Örümcek Ağı (şiir), Kaldırımlar (şiir), Birkaç Hikâye, Birkaç Tahlil (hikâye ve nesir), Ben ve Ötesi (şiir), Tohum (piyes), Bir Adam Yaratmak (piyes), Künye (piyes), Sabır Taşı (piyes), Çerçeve (fıkralar), Para (piyes), Namık Kemal (tetkik), Vatan Şairi (senaryo).

KIYASÎ ÇELEBİ [Ölm. 1574] — On altıncı asırda tanınmış şairlerdendir. Kastamonuda doğmuştur. Gençliğinde Sipahi askerliği etmiş, sonra medreselerde okuyarak Kadı olmuştur. Epeyce zaman Eyüp Kadılığında bulunmuştu. Aşık Çelebi ondan bahsederken Hicrî 942 den, yani 1535 tenberi kendisile tanıştığını söylediği halde hakkında hiç bir malûmat vermiyor. Kastamonulu Lâtifî Tezkeresinde ise onun için bir buçuk satır yazdıktan sonra örnek olarak şu beyti kaydediyor:

Kıyasî Çelebi

Hâkin gubarıyın ey gonca-lep nigâr
Anma beni ki hâtırına gelmiye gubar.

"Millet Kütüphanesi,, ndeki Aşık Çelebi Tezkeresinde Kıyasînin bir de minyatürü vardır.

KIZIL AHMET BEY [Ölm. 1461] — Sinop ve civarında hüküm süren Çandaroğulları soyunun sonuncu Emîridir. İbrahim Beyin oğludur. Fatih Sultan Mehmet tarafından kardeşi İsmail Beyin yerine Emîrliğe geçirilmiş ve üç yıl sonra azledilerek Çandaroğulları veya İsfendiyaroğulları denen bu hükûmet Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu zata nisbetle ayni hükûmete Kızılahmetliler de denir.

KIZIL ASLAN, Osman [Ölm. 1191] — Azerbaycanda hüküm süren Türk Atabey hükümdarlarının üçüncüsüdür. Selçuk sultanı Tuğrul ile muharebe etmiş, sonunda galip gelerek altı ay müstakil surette hüküm sürmüş ve nihayet yatağında öldürülmüştür.

KOCACAN, Harun Reşit [Doğ. 1877] — Tabiî ilimlere ait eserleri ve derslerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Filibe civarında Koyuntepe Nahiyesinde doğdu. Kocacanoğullarından Hüseyin Beyin oğludur. Filibe Rüştiyesinde okuduktan sonra Darüşşafakada orta tahsilini, Darülfünun Tabiiyat Şubesinde yüksek tahsilini bitirmişti. Bir müddet Galata Gümrüğünde kâtip ve başkâtip olduktan sonra 1909 da öğretmenlik mesleğine girmiştir. İstanbul Öğretmen Okulile, Kabataş Lisesinde, Halıcıoğlu Askerî Lisesinde ve Halkalı Ziraat Okulunda yirmi beş yıl öğretmenlik ettikten sonra Eğitim Müfettişi oldu. Cemiyeti Tedrisiyede reisliği, "Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti,, nde umumî kâtipliği de vardır. Telif ve tercüme suretile meydana getirdiği 25 cilt kadar eseri basılmıştır. Bunların fizik, kimya, teşrih ve fizyoloji, jeoloji, hıfzıssıhha ve botanik gibi bir kısmı okul kitabı, bir kısmı da öğretmenlere mahsus kılavuzlardır. "Tedrisat Mecmuası,,, "Terbiye,,, "Muallimler Mecmuası,, Hayat, Türk Hava ve Darüşşafaka mecmualarile bazı gazetelerde fennî makaleler de yazmıştır.

Harun Reşit Kocacan

KOCA MUSTAFA PAŞA [Ölm. 1512] — İkinci Bayezit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş ve İstanbulun bir semtine adını bırakmış Vezirlerdendir. Soyunun Frenk olduğunu bazı tarihler yazar. Gençliğinde köle olarak saraya girmiş, Enderundan yetişmiştir. İkinci Bayezit Padişah olunca ona mensup olan Mustafa, Kapıcıbaşılıkla saraydan çıkmış ve İkinci Bayezidin en inandığı adamlarından biri olduğu için Cem Sultanı zehirlemek üzere Romaya gönderilmiştir. Dönüşünde bu hizmetine mükâfat olarak Vezirlikle Rumeli Valisi olmuştu. 1511 de Hersekzade Ahmet Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi.

Yavuz Sultan Selim tahta çıkınca Koca Mustafa Paşayı önce Sadrazamlıkta bırakmış, fakat onun Şehzade Ahmetle gizlice haberleştiği duyulduğundan Bursada başı kesilmiş ve oraya gömülmüştür. İstanbulda büyük bir cami, medrese ve saire yaptırmıştır ki semti onun adını taşır.

KOCA RAGIP PAŞA, Mehmet [1698 - 1762] — Divan edebiyatının üstat şairlerinden ve Osmanlı Sadrazamlarının en değerlilerinden biridir. İstanbulda doğmuştur. Defterhane kâtiplerinden Şevki Mustafa Efendinin oğludur. Kendi de bir zaman Defterhaneye devam etmiş, zamanının bilgilerini ve Şark dillerini iyice öğrenmiş, hem edebiyatta, hem hükûmet işlerinde büyük bir kabiliyet göstermiştir. Gençliğinde muhtelif Paşalarla birlikte İran taraflarında ve Bağdatta bulunmuş, bir aralık Bağdat Defterdarı, sonra İstanbulda Maliye Tezkerecisi, daha sonra Reisülküttap vekili ve Erzurum Ordusu Defterdarı, İsakçı seferinde Cizye Muhasebecisi, Sadaret Mektupçusu ve 1740 ta Reisülküttap olmuştur.

Dışişleri Bakanlığı demek olan bu makamda üç yıl kaldıktan sonra Vezirlikle Mısır Valiliğinde beş sene kadar bulundu. Sonra Halep ve Şam Valisi oldu. 1756 da Üçüncü Osmanın saltanatı zamanında ilk defa Sadrazam oldu ve bu makamda sekiz ay kadar kaldı. Sonra Üçüncü Mustafanın Saltanatında da beş buçuk yıl Sadrazamlık etmiştir. Sultan Mustafanın kız kardeşi Saliha Sultanla da evlenmişti.

Padişahlar budala ve müstebit, devlet bozuk, Yeniçeri Ocağı berbat bir halde olmasına rağmen memleketi pek iyi idare etmiş, devletin o zamanki düşkünlüğünü bildiği için muharebeden çekinmiş, sulhu muhafazaya çalışmakla beraber Tophane açmak, Tersaneleri düzeltmek ve orduları biraz bilgi ve fen ile kuvvetlendirmek gibi işlerle de uğraşmıştı.

Şiirlerini muhtevi divanı Mısırda Bulak Matbaasında 1887 de basılmıştır. "Sefinet-ür-Ragıp ve Definet-ül-Matalip,, adlı arapça büyük eseri de yine o matbaada 1839 da basılmıştır. Bunlardan başka basılı olmayan "Mecmuai Ragıp Paşa,, adlı ve seçme eserlerden mürekkep bir kitabı, Timurlengin zamanına ait farsça bir tarihin tercümesi, aruz kaidelerinden bahseden bir risalesi ve Müslümanlıktaki mezheplere dair bir eseri vardır. İstanbulda ölmüş ve Koskada bulunan kütüphane, çeşme, sebil gibi hayratının yanındaki türbesine gömülmüştür.

Mizaha ve lâtifeye meyli bulunduğu ve zamanının meşhur kadın şairlerinden Fitnat Hanımla, Haşmet gibi şairlerle şakaları ve fıkraları söylenir. Şiirleri hikmet yani felsefe yolunda kuvvetli ve özlüdür. Bir çok mısraları birer atasözü halinde hatırlarda kalmıştır. Bunlardan bir kaçını yazıyorum:

Hezâr - ahbap olan ehli televvünden vefa gelmez.

Şecaat arzederken merdi kıpti sirkatin söyler.

Muzaffer vakti fırsatta adüvden intikam almaz.

Eğer maksut eserse mısraı berceste kâfidir.

KOCATAŞ, Necmeddin Molla, Mehmet Muhtar [Doğ. 1875] — Meşrutiyet devrinin tanınmış şahsiyetlerindendir. Şeyhülislâm Turşucuzade Ahmet Muhtar Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Rüştiyede okuduktan sonra Hacı İbrahim Efendinin "Dar-ül-İlmü Vet-Talim,, adlı mektebinde orta tahsilini bitirmiş, Hukuk Mektebinden de 1896 da diploma almıştır.

Adliye mesleğine İstanbulda Müddeiiumumi Muavinliğile başlayan Necmeddin Molla zekâ ve dirayetile az zamanda dikkati çekmiş ve Adliye Nazırı Abdurrahman Paşanın takdirini kazanmıştı. 1900 de Selânik İstinaf Müddeiiumumiliğine gönderilerek ihtilâlcilerin muhakemesinde talâkatile tanındı. Bir sene sonra İstanbul Ticaret Mahkemesi Azası, daha sonra Bidayet Mahkemesi Müddeiiumumisi ve 1905 te İstinaf Müddeiiumumisi olmuştu. Yıldızda atılan bomba hâdisesinin muhakemesi sırasında Necmeddin Mollanın Cinayet Mahkemesinde saatlerce davayı teşrih edişi kendisine o zaman büyük bir muvaffakıyet ve şöhret kazandırmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Bağdat Valiliğine gönderildi. Dört ay kadar bulunduğu vazifede o zamanın bir çok güçlüklerini halletmeğe ve Bağdatta bir Hukuk Mektebi açılmasına muvaffak oldu. 1909 da Adliye Nazırı oldu. Bir aralık Şûrayı Devlet Reisliğini de deruhte etmiştir. Adliyede bir kütüphane kurmuş, Avrupaya hukuk tahsili için talebe göndermiş, Müdevvenatı Kanuniye Dairesini kurup kanun ve nizamlarla Temyiz kararlarının muntazam bir şekilde toplanmasını temin etmiştir. Sulh Mahkemelerinin, Noterlik teşkilâtının, Temyizde alenî mürafaa usulünün kuruluşu onun zamanındadır. Muhtelif kanunlardaki ıslahat tetkikleri de o zaman başlamıştı. Necmeddin Molla bir aralık Sadrazam Vekilliğinde de bulundu. 1909 dan Cihan Harbi mütarekesine kadar İstanbul Meclisinde Kastamonu Mebusu olduğu gibi Büyük Millet Meclisinde de Kastamonu Millet Vekili olarak bulunmuştur.

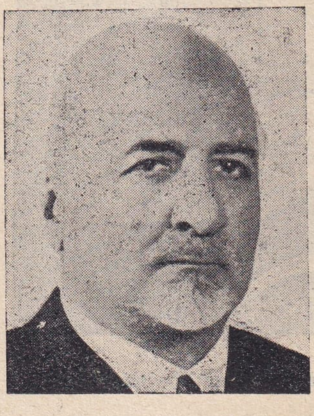
Necmeddin Kocataş

KOCA YUSUF PAŞA [Ölm. 1800] — Birinci Abdülhamidin son ve Üçüncü Selimin ilk yıllarında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Soyu Gürcüdür. Liman Reisi Hasan Kaptanın kölesi imiş. Efendisinin delâletile yazın gemi işlerinde bulunur, kışın kahvecilik edermiş. Bir aralık gemilerde küçük ticaretler de yapmış. Cezayirli Gazi Hasan Paşa ona biraz sermaye vermiş, ticarette başarısını görünce yanına Haznedar olarak almış, sonra Kapıcıbaşılık rütbesile devlet işlerine koymuştu. Saray adamlarile tanışarak Vezir oldu ve 1785 te ilk defa Sadrazamlığa getirildi. Zamanında Rusya ve Avusturya ile muharebe açıldı. Yusuf Paşa az zamanda orduyu sefere çıkacak hale getirmek üzere çok uğraşmış, kendi de Serdarı Ekrem sıfatile ordunun başında Sofyaya kadar gitmişti. Fakat muharebe işlerinde muvaffak olamayınca yerine Cezayirli Gazi Hasan Paşa getirildi. İkinci defa Sadrazam olduysa da yine o yıl Enapa Muhafızlığına gönderildi. Daha sonra Cidde Valisi ve nihayet Medine Muhafızı oldu ve orada öldü.

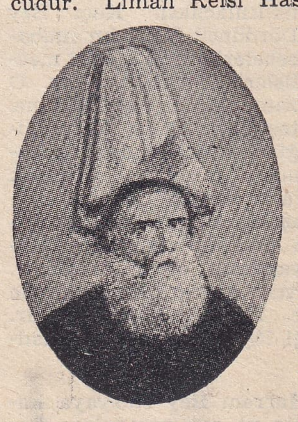
Koca Yusuf Paşa

Muhtelif yerlerde Valiliklerde, Vidin Seraskerliğinde ve kısa bir müddet de Kapdanı Deryalıkta bulunumuştur. Bazı tarihçiler zalimliğinden ve rüşvet aldığından da bahsederler. Lâkabının Koca olması çok yaşamasından ve uzun, beyaz sakallı

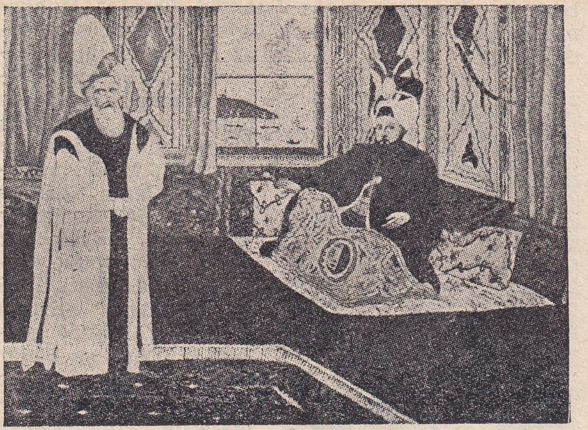

Üçüncü Selim ve Veziri Koca Yusuf Paşa.

olmasından ileri gelmiş olacaktır. Hadikat-ül-Vüzera Koca Yusuf Paşanın çapkınlığını ve ihtiyarlık çağında dahi bu yoldaki başarılarile övündüğünü de anlatır.

KOÇİ BEY, Görüceli Mustafa Koç veya Koçi — Edebiyat tarihimizde bir lâyihasile tanınmış, on yedinci asır ortalarında yaşamış değerli bir askerdir. Bosnalı olduğunu rivayet edenler varsa da Görüceli diye şöhret bulmuştur. Doğduğu ve öldüğü tarih malûm değildir. Çocukluğunda İstanbula gelmiş ve Enderunda tahsil etmiştir. Atâ Tarihi Enderundan çıkan başlıca meşhur adamları yazdığı halde onu kaydetmez. Ebüzziya "Nümunei Edebiyat,, ında eski nesirlerden örnek vermek vesilesile ondan bahsetmeseydi belki Koçi Bey adı büsbütün unutulacaktı. Koçi Bey Dördüncü Muradın muharebelerinde ve hususî meclislerinde bulunmuştur. O zamanki devlet işlerine, teşkilâtın, hele Yeniçeriliğin bozulmasındaki sebeplere dair Osmanlı tarihinden misaller getirerek yazdığı ve Dördüncü Murada verdiği lâyiha 1631 de kaleme alınmıştır. Başında miğfer ve sırtında zırh bulunan resminin de Bağdat seferinde Dördüncü Muradın emrile yapılmış olduğu söylenir. Koçi Bey Dördüncü Murattan sonra Deli İbrahime de bir lâyiha vermişse de bu eser kaybolmuştur. Dördüncü Murada verdiği lâyiha sonraları basılmıştır.

Koçi Bey

Koçi Beyin kardeşi Hurrem Bey Rusyaya kaçarak Moskovada yerleşmiş ve son zamanlara kadar Prens Koçi Bey ailesinin torunları orada ayni isimle yaşarlarmış. Koçi Beyin eseri zamanına göre hayli sade ve tabiîdir.

KORALTAN, Refik [Doğ. 1891] — Büyük Millet Meclisinin birinci devresindenberi İnkılâbın muhtelif safhalarındaki hizmetlerile tanınmış Millet Vekillerimizdendir. Divriğide doğdu. Orada Rüştiye tahsilinden sonra İstanbulda Mercan İdadisinde okumuş ve 1910 da hukuk tahsilini tamamlamıştır. Bursa, Gelibolu, Karaman ve Konyada Adliye Memuru, Pozantide Polis Müfettişi ve Trabzon Polis Müdürü sıfatile çalışmıştır. 1919 da Konyaya giderek Konya Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kurulmasında hizmet etmiş ve Büyük Millet Meclisinin ilk açılışında oradan Millet Vekilliğine seçilerek Meclis Divanı Kâtipliğinde, Adliye Encümeni Aza ve Reisliğinde, Beş numaralı İstiklâl Mahkemesi Reisliğile İstanbul İstiklâl mahkemesi Azalığında ve sonraları Halk Partisi Meclis Grupu Reisvekilliğinde bulunmuştur. On beş yıl Konya Millet Vekili kaldıktan sonra 1936 dan 1942 ye kadar Çoruh, Trabzon ve Bursa Valiliklerinde bulundu ve ondan sonra tekrar İçel Millet Vekili sıfatile Meclise iltihak etti.

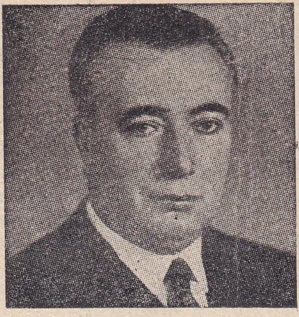

Refik Koraltan

KORKUT, Şehzade Mehmet Korkut [Ölm. 1512] İkinci Bayezidin oğlu ve Yavuz Selimin kardeşlerinden biri olup şair ve musikişinas olmakla da tanınmıştır. Babası Padişah iken Teke sancağında Valilik etmiş ve bir aralık amcası Sultan Cem gibi Mısıra kaçmış ve oradan İstanbula iade edilmişti. Yavuz Selim hükûmete geçince onu önce bulunduğu vilâyette bırakmış, sonra Bursada öldürtmüştür.

Şiirde Harimî mahlâsını kullanırdı. Basılmamış divanı Millet Kütüphanesindedir. Şiirleri o zamanki divan edebiyatına göre düzgün ve hayli içlidir. Ahlâk felsefesine ait bir eser, Korkudiye adlı fetvaları ve bunlardan başka arapça başka eserleri de olduğu rivayet edilir. "Gıdayı Ruh,, veya "Ruhfeza,, adlı bir musiki âleti icat etmiş ve bazı besteler de meydana getirmiştir ki bunlardan biri Rauf Yekta tarafından Pariste Lavignac musiki ansiklopedisinde neşredilmiştir. İkinci Bayezit 1485 te Galatasarayı yaptırdığı zaman orada silâh kullanmak, ok atmak, ata binmek gibi sanatlar yanında musiki dersleri de verilirmiş. Korkudun ilk musiki tahsilini bir çeşit konservatuvar olan bu müessesede aldığı ve saray musiki tedrisatının başlangıcı bu teşkilât olduğu tahmin edilmektedir. Onun musiki hocası Zeynelâbidin isimli bir üstat imiş. Hattatlıkla da ülfeti olan Şehzadenin yazı hocası da meşhur hattat Şeyh Hamdullahtır.

KORYÜREK, Enis Behiç [Do. 1893] — Tanınmış edip ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Doktor Albay Behicin oğludur. Selânik ve Üsküp İdadilerile İstanbul Lisesinde orta tahsilini gördükten sonra 1914 te Sıyasal Bilgiler Okulundan çıkmıştır. Bükreş, Budapeşte Şehbenderliklerile Edirne Hukuk İşleri Müdürlüğünde, Ankara Ticaret Muahedeleri Dairesi Reis muavinliğinde, Yüksek İktisat Meclisi Umumî Kâtipliğinde bulundu. Şimdi Ekonomi Bakanlığı İş Dairesi Reisidir. Aruz ve hece vezinlerile neşrettiği şiirlerini 1927 de Miras isimli eserinde toplamıştı. Enis Behiç Koryürek o zamandanberı susmuş ve edebiyatla alâkasını adeta kes-

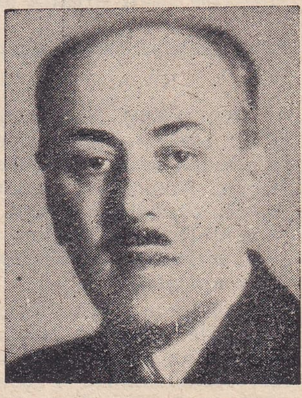

Koryürek

miş gibidir. Güneşin ölümü ismile hazırlamayı düşündüğü ikinci şiir mecmuası üzerinde de uğraşmadığı ve bu özlü ve duygulu kalem sahibinde şairliğin gençlik çağına münhasır bir mevsim rüzgârı halinde kaldığı tahmin olunabilir. Muhteşem Süleyman adlı fransızcadan yaptığı bir tercümesi vardır.

KÖRMÜKÇÜ — Bk. Hazım, Aktör.

KÖSE MİHAL, Gazi Mihal — On üçüncü asır sonlarile on dördüncünün başında yaşamış, Osmanlı devletinin kuruluşunda Osman Beye arkadaşlık etmiş, muharebelerde yararlık göstermiş, sonra da Müslüman olmuş bir Rum Derebeyidir. Uludağ (Keşiş) eteğinde Harman Kaya Beyi olarak tanılır. Adının Rumca söylenişi "Kosifos Mihaelis„ şeklindedir. İnönünde Osman Beyi tutmağa geldiği zaman ona esir düşmüş ve kendisini pek sevdiği için hizmetinde ve muharebelerinde bulunmuş, sonra yine bu sevgi dolayısile Müslümanlığı kabul etmiş olduğu rivayet edilir. Evli olduğu halde Rum İmparatorunun kızını istediği ve buna muvaffak olmak üzere birden fazla kadınla evlenmeğe müsait olan Müslümanlığı kabul etmiş olduğu da söylenir. Osman Bey zamanında Göynük ve Mudurnu'nun alınmasına, Orhan Bey zamanında da Bursanın ve başka yerlerin elde edilmesine çok yardımı dokunmuştur. Süleyman Paşa ile Rumeli kıyısına ilk geçenler arasında bulunduğu ve Orhan Beyin ilk hühükümdarlık yıllarında dahi yaşamış olduğu rivayeti varsa da öldüğü yıl bilinmiyor. Harman Kayada ölmüştür. Mezarı eskiden (Baba Mihal Türbesi) diye ziyaret olunurdu. Köse Mihal, Müslüman olduktan sonra da adını değiştirmemiştir. Torunları arasında da onun adını taşıyanlar olmuştur. Köse Mihalın Aziz Bey adında muharebelerde yararlığı görülmüş bir oğlu vardır ki 1402 de Edirnede ölmüştür. Onun oğlu yani Köse Mihalın torunu Ali Mihal Bey de savaşlardaki kahramanlıklarile tanınmış ve 1435 te ölmüştür. Köse Mihalın Rumelinin Pilevne ve İhtiman gibi yerlerinde muhtelif zamanlarda ün almış torunları vardır ki sonraları bu soyun bazı kolları İstanbula göçmüştür ve hâlâ muhtelif iş bölümlerinde iz bırakan Köse Mihal torunları vardır. Buradaki malûmat değerli musikişinaslarımızdan Mahmut Ragıp Kösemihaloğlunun henüz basılmıyan bir etüdünden hulâsa edilmiştir.

KÖSE MUSA PAŞA [Ölm. 1808] — Üçüncü Selim zamanında Yeniçeri ayaklanmasına sebep olmakla tanınmış bir Vezirdir. Yenişehir Fenerde doğmuştur. Babası oranın eşrafından olup Vezirlerin Divan Efendiliğinde bulunurmuş. Köse Musa İstanbula geldikten sonra Tahsilât işlerinde becerikli görülmesinden dolayı Vezirlikle Trablusşam Valisi olmuş, fakat rüşvet aldığı için rütbesi kaldırılarak Kıbrısa sürülmüştü. Osmanlı Padişahlarının kararsızlığı yüzünden yolunu bulup saraya para veya dua rüşveti sunanları affetmek âdet olduğu için bir müddet sonra onun da suçu bağışlandı ve üstelik Vezirliği de geri verildi, Valiliklere ve Muhafızlıklara gönderildi. Mısır ve Selânik Valiliklerinde, iki defa Rikâbı Hümayun Kaymakamlığında bulunmuştur. Çok hilekâr iki yüzlü bir adam olup bir taraftan Üçüncü Selime karşı Nizamı Cedit denen yeni askerlik teşkilâtına taraftar görünür, öte taraftan Yeniçeri Ocağını körüklerdi. Nihayet Kabakçı Mustafa İhtilâlinin çıkmasına, bir çok kanların dökülmesine sebep olmuştur. Bu kötü işlerinde Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi de onun yardakçısı idi. İkinci Mahmut Padişah ve Alemdar Mustafa Paşa Sadrazam olunca Üçüncü Selimin öldürülmesine sebep olanların cezası verilirken onun da başı İzmirde kesilerek İstanbula getirilmiş ve Eyübe gömülmüştür.

KÖSEM VALDE — Bk. Mahpeyker.

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA [Ölm. 1661] — Osmanlı devrinin en büyük Sadrazamlarından biridir. Köprülüler Osmanlılığın düşkünlük zamanlarında memleketi yirmi beş sene kadar ayakta tutmuş bir ailedir ve Mehmet Paşa onların birincisidir. Vezirköprüde doğdu. Babası da o kasabanın eşrafındandır. Köprülü Mehmet, gençliğinde İstanbula gelmiş, ve hemşerilerinden birinin delâletile saray hizmetine girip Helvahane Ocağına verilmişti. Okuması, yazması yoktu. Fakat pek zeki ve son derecede azimli bir adamdı. Saray hizmetinde Haneihassa denen yere, yani Sultanın aşçıları arasına girmiş, sonra çırak edilerek Hüsrev Paşanın itimadını kazanıp onun Hazinedarı olmuştu. İmrahor olduktan sonra Mirmiran rütbesile ve Paşalık unvanile Şam, Kudüs, Trablusşam Valiliklerinde bulundu ve 1650 de Kubbenişin denen Vezirler arasına girdi. Valde Kethüdası Mimar Kasım Ağa gibi onu yakından tanıyıp değerini bilenler Sadrazam namzedi olarak Dördüncü Sultan Mehmedin annesine tavsiye ediyorlardı. Bunu sezen Gürcü Mehmet Paşa Köprülüyü Köstendil sancağına tayin ederek İstanbuldan uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine memleketine çekilen Köprülü, İbşir Mustafa Paşanın Sadrazamlığında onunla birlikte İstanbula gelmiş, onun biraz sonra öldürülmesi üzerine Eskişehirden karşıladığı yeni Sadrazam Boynuyaralı Mehmet Paşaya da bir müddet akıl hocalığı etmişti. Fakat memleket gayet karışıktı. Venedikliler Çanakkaleyi kapatmış, vilâyetlerin her biri ayrı ayrı zorbaların elinde kalmış, merkezde rüşvet ve ahlâksızlık son dereceyi bulmuştu. Boynuyaralı şu durum karşısında hayran, İstanbul kalelerini badanalayarak düşmana göz dağı vermek gibi gülünç tedbirlere başvurmaktan başka bir şey beceremiyordu.

Köprülü Mehmet Paşa

Köprülünün Mimar Kasım Ağa ve saray hocası Mehmet Efendi gibi dostları onu Sadrazamlığa getirmesi için Valde Sultana tavsiye edip duruyorlardı. Nihayet bu haberi duyan Boynuyaralı postu elden kaçırmak korkusu ile ihtiyar Köprülüyü Şam Valiliğine tayin etti ve bir an önce uzaklaşmasını sağlamak üzere yol harçlığını da cebinden verdi. Fakat kurnaz Köprülü, Kasım Ağa gibi dostlarının tenbihile ayak sürçüyor ve saraydan gelecek haberi bekliyordu. Dördüncü Mehmet , henüz 14 - 15 yaşlarında bir çocuktu. Annesi Turhan Sultan nihayet Köprülüyü gizlice saraya çağırarak Sadrazamlığı teklif etti. Kurnaz ihtiyar bu işi ancak dört şartla kabul edebileceği cevabını verdi:

1 — Padişaha arzettikleri derhal kabul edilecek, 2 — İstediklerini kullanacak, 3 — İşlerinde müstakil olacak, 4 — Aleyhindeki dedikodulara kulak verilmiyecek.

Köprülü, memlekette rüşveti, şakaveti temizleyebilmek için ancak böyle müstakil bir kudrete ihtiyaç bulunduğunu biliyordu. Bu şartlar önce Valde Sultan tarafından kabul edildi. Ertesi gün de genç Padişah şartları birer birer tekrar ederek

mühürünü Koca Köprülüye teslim etti. 1656 Eylülünün 15 inci günü Sadrazamlığa geçen Köprülü Mehmet Paşa, ölümüne kadar, yani beş buçuk yıl bu makamda kalmış, zorbaları, haydutları ve rüşvetçileri temizlemek uğrunda 36 bin adamın başını kestirmişti.

Fazla kan dökmüş ve arada bazı haksızlıklar da yapmış olmakla beraber devletin para işlerini düzeltti. Elde ettiği para ile bir donanma yaparak Akdeniz Boğazını açtı ve Bozcaada ile Liminiyi geri aldı. İsyan eden Erdel Beyini bir ordu ile üzerine yürüyerek ezdi. Anadoluda Abaza Hasan Paşanın etrafında toplanan korkunç haydutluğu kurnazca tedbirlerle ortadan kaldırdı. Memlekette disiplini temin ederek devletin haricî kudretini diriltmiş oldu. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğuna karşı birleşen Avrupalılarla büyük bir harbe hazırlanırken Edirnede öldü. Cenazesi İstanbula getirilerek Divanyolundaki camiinin yanındaki türbeye gömüldü. Yerine vasiyeti üzerine Şam Valisi bulunan oğlu Fazıl Ahmet Paşa Sadrazamlığa geçirildi.

KÖPRÜLÜZADE FAZIL AHMET PAŞA [1635-1676] — Dördüncü Mehmet zamanında on beş yıl Sadrazamlık etmiş ve Osmanlılığın düşkünlük devrinde eski istilâ asırlarının kudretini diriltmiş en değerli Vezirlerdendir. Köprülü Mehmet Paşanın büyük oğludur. İhtiyar Köprülü hiç okumamış bir adam olduğu halde oğlunun iyi tahsil etmesine merak göstermiş, ona medrese dersleri aldırmakla beraber değerli âlimlerin hocalıklarını da temin etmişti. On altı yaşında Müderris olan Fazıl Ahmet, mesleğini değiştirerek Vali oluncaya kadar Müderrislikte bulundu ve ilim adamlarile düşüp kalktı. Babasının ölümünden üç sene evvel Erzurum Valisi, iki yıl önce de Şam Valisi tayin edilmişti. Sadrazam olduğu zaman henüz 26 - 27 yaşlarında idi. Husust hayatında yumuşak bir adam olmakla beraber iş başında babası gibi sert ve heybetli idi. Sadaretinin ilk zamanlarında Venedik üzerine sefer hazırlanırken Nemselilerin hududu geçmeleri üzerine Fazıl Ahmet Paşa Serdarı Ekrem olarak Belgrada gitti. Nemse (Avusturya) Elçilerine teklif ettiği şartlar, hele eskisi gibi vergi verilmek şartı kabul edilmediğinden 120 bin kişilik bir ordu ile Kont Forgaç komutasındaki düşman ordusunu bozdu ve altı hafta muharebeden sonra Oyvar kalesini zaptetti. Bu muharebede Türk askerlerinin gösterdiği kahramanlık Macar ve Avusturyalıların o kadar hayranlığına sebep olmuştur ki dillerde dolaşan "Oyvar önünde bir Türk gibi,, sözü bir atasözü gibi hatırda kaldı.

Fazıl Ahmet Paşa

Orduda kullanılan Tatarlarla Kazaklar Moravya ve Silezyanın bir çok yerlerine akın ederek seksen bin kadar esir aldılar. Avusturya İmparatoru Leopold bu korkunç istilâ üzerine Papaya ve On dördüncü Louis'ye baş vurdu. Avusturya ve Fransa kuvvetlerinden mürekkep bir ordu. Sen Gotar (İsviçredeki değil, Viyananın güney taraflarındaki) manastırı civarında Fazıl Ahmet Paşanın ordusunu bozdu. Bununla beraber Fazıl Ahmet Paşa yine hayli müsait bir sulh yapmak muvaffakıyetini elde etmişti.

Fazıl Ahmet Paşa dahilî işleri düzelttikten sonra yirmi üç yıldanberi devleti uğraştıran ve yüz binlerce Türk askerinin hayatına mal olan Girit fethini tamamlamağa karar verdi. Bizzat Giride gitti. İki buçuk sene uğraştıktan sonra Kandiye kalesini de alarak Girit adasını tamamile teshir etmiş oldu. Yalnız bu muhasara esnasında yüz bin asker kaybettiğimiz düşünülür ve kaleyi tahrip uğrunda yedi yüz otuz bin kantar barut kullanıldığı göz önüne getirilirse Girit Fethinin ne büyük fedakârlıklara mal olduğu takdir edilir.

Fazıl Ahmet Paşa son yıllarını Lehistan üzerine seferlerle geçirmiş ve on beş seneye yaklaşan sadrazamlığının hemen her zamanında muharebelerle meşgul olmuştur. Yeni bir harbe hazırlanırken Edirne yolunda öldü ve İstanbulda babasının türbesine gömüldü. Fazıl Ahmet Paşa gibi, cesur, kurnaz, tedbirli bir Vezir olarak meşhurdur. Zamanında Avcı Sultan Mehmet istediği gibi avlarile meşgul olmaya fırsat bulmuştur. Kendisinden sonra ikinci Viyana muhasarasında muvaffak olmadığı için öldürülen cesur, fakat bahtsız serdar, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrazamlığa geçirilmiştir.

KÖPRÜLÜZADE FAZIL MUSTAFA PAŞA [1637-1691] — İkinci Süleyman ile İkinci Ahmet zamanlarında iki sene üç ay Sadrazamlıkta bulunmuş ve savaş meydanında vurulmuş değerli Vezirlerdendir. Köprülü Mehmet Paşanın oğlu ve Fazıl Ahmet Paşanın küçük kardeşidir. O da büyük kardeşi gibi medreselerde okuyarak Müderris olmuştu. Ailesinin yetiştirmesi olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrazam olunca onu 1680 de birdenbire Vezir rütbesile Silistre Valisi ve Babadağı Serdarı tayin etti. Fakat çekemiyenlerin tesirile biraz sonra azledilerek tekaüde sevkedilmişti. Daha sonra tekrar iş başına çağırılarak Sadaret Kaymakamı yapıldı. 1687 de Dördüncü Mehmedin tahttan indirilmesinde tesiri vardır. Ondan sonra zorbaların isteği üzerine Seddülbahire uzaklaştırıldı. Bir kaç ay fasıla ile Kandiye ve Sakız Muhafızı oldu.

Fazıl Mustafa Paşa

Avusturyalılar Serasker Recep Paşayı Belgrat önünde yenerek Nişi ve civarındaki Palangaları almışlar ve Rumeliye doğru yürümeğe başlamışlardı. Hattâ Padişah İkinci Süleyman Sofyada oturamayıp Edirneye dönmüştü. Hazine parasız, asker intizamsız ve memleket ihtilâflar içinde bulunuyordu. Köprülüoğlu Fazıl Mustafa Paşanın Sadrazamlığa getirilmesinin kurtarıcı bir tedbir olacağını Padişaha etrafındakiler söylediler. Bunun üzerine 1689 da Fazıl Mustafa Paşa Edirneye davet edilerek Sadrazam oldu.

Babası ve kardeşi gibi zeki, anlayışlı ve gözü pek bir adamdı. Önce memleketteki karışıklığı ortadan kaldırdı. Hükûmetin ahaliye musallat ettiği bazı münasebetsiz vergileri lâğvetti. Hıristiyanların kilise yapmalarına müsaade ederek onların da gönüllerini aldı. Vilâyetlere şiddetli, fakat adaletli fermanlar yolladı. Bütçeyi ve orduyu düzeltti. Mükemmel bir ordu ile Avusturyalıların üzerine yürüyerek General Sekendrof'u Drağmanda yendi ve bundan sonra onların eline düşmüş olan Niş, Budin ve Belgradı geri aldı. Muzafferiyetle İstanbula dönüp alayla karşılandı. Kışı İstanbulda geçirerek ilkbaharda yine sefere hazırlıkla meşgul

oldu. Bu sırada İkinci Süleyman ölmüş ve yerine kardeşi İkinci Ahmet geçmişti. Yeni Padişah, Fazıl Mustafa Paşayı Sadrazamlıkta ve Serdarlıkta bıraktı.

1691 de muzafferiyetle muharebe ederken Salankamin civarında ordunun bozulmaya yüz tuttuğunu görünce bir suvari kıtasının başında bizzat hücuma kalkmıştı. Alnından kurşunla vurularak şehit oldu ve bu yüzden ordu bozuldu. Fazıl Mustafa Paşanın cesedi, koynundaki Mührü Hümayunla birlikte muharebe meydanında kaybulmuştu. Ölümünde 54 yaşında idi.

KÖPRÜLÜZADE NUMAN PAŞA [1668 - 1718] Üçüncü Ahmet zamanında altmış üç gün kadar Sadrazamlıkta bulunmuş ve faziletlerile tanınmış Vezirlerdendir. Köprülü Mehmet Paşanın torunu ve Fazıl Mustafa Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuş, medreselerde okumuş, bilgili, iyi huylu ve temkinli bir zat imiş. Amcasının oğlu Hüseyin Paşanın Sadrazamlığı zamanında Vezir olmuş, Erzurum, Kandiye ve Ağriboz Valiliklerinde bulunmuştu. İkinci Mustafaya da damat oldu. İkinci Mustafadan sonra Üçüncü Ahmet saltanata geçince Çorlulu Ali Paşanın yerine 1710 da Sadrazamlığa getirildi.

Sofu, doğru sözlü bir adam olmakla beraber dedesi veya amcasile babası gibi devlet işlerile uğraşacak mizaçta değildi. Bundan dolayı kendi isteğile çekilerek Ağriboz Muhafızlığına, sonra sırasile Hanya, Kandiye, Yanya, Bosna, İç, Kıbrıs Valiliklerine gönderildi. Bosna Valisi iken Avusturyalıların hücumunu karşılayıp muzafferiyet kazanmış, düşmandan bir hayli esir ve ganimet almaya muvaffak olmuştu. Ondan sonra gailesiz yerdir diye Kandiye Valiliğine gönderildi ve elli yaşında orada öldü.

KÖPRÜLÜZADE ABDULLAH PAŞA [ölm. 1735] — Valiliklerde bulunmuş ve İran Seraskeri iken yararlıklar göstermiş ve savaş meydanında vurulmuş Vezirlerdendir. Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın küçük oğlu ve Numan Paşanın küçük kardeşidir. İyi tahsil etmiş, 1701 de Şeyhülislâm Feyzullah Efendiye damat olarak Vezirlikle Kubbenişin olmuştu. Ondan sonra Nişancı, İstanbul Kaymakamı, Hanya, Sakız, Sıvas, Trabzon, Ağriboz, Musul, Aydın Valisi oldu. Kudüs, Hamideli Sancaklarına, Mora Seraskerliğine, İnebahtı Muhafızlığına, Şam, Diyarbakır ve Erzurum Valiliklerine de gönderilmişti. Üçüncü Ahmet zamanında Nadir Şaha karşı açılan muharebede o cihetteki ordunun Komutanı oldu ve Tebrizi almaya muvaffak olarak Nadir Şah ile mükâlemeye memur olmuştu. 1735 te yeniden İranla açılan muharebede babası gibi savaş meydanında vurulmuştur. Oğlu Abdurrahman Bey de kendinden dokuz yıl önce Hemedanda vurulmuştu.

Köprülüzade Abdullah Paşa gayet güzel şiirleri de bulunan değerli bir zat olarak tanılır.

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat [Doğ. 1890] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Köprülüler soyundan Beyoğlu İkinci Ceza Başkâtibi İsmail Faiz Beyin oğludur. Ayasofya Rüştiyesinde, Mercan İdadisinde okuduktan sonra merakı ve çalışkanlığile kendini yetiştirenlerdendir. Yazı hayatına pek genç iken girdi ve liselerde bir kaç yıl edebiyat okuttuktan sonra 1913 te 23 yaşında Darulfünun edebiyat tarihi Müderrisliğine tayin edildi. Bir kaç defa Fakülte Reisliğine seçilmiş, 1924 te sekiz ay Maarif Müsteşarlığında bulunmuştur. Mülkiyede siyasî tarih ve Güzel Sanatlar Akademisinde medeniyet tarihi dersleri vermiş, 1924 te "Türkiyat Enstitüsü,, nü kurmuştur. 1927 de Tarih Encümeni Reisliğine seçildi. 1923 te Pariste Dinler Tarihi Kongresine, 1925 te Rus İlimler Akademisinin 200 üncü yıldönümüne, 1926 da Bakû Türkiyat Kongresine, 1928 de Oksfortta Müsteşrikler, 1929 da Lund'da Dinler Tarihi ve Harkofta Müsteşrikler Kongresine iştirak etmiştir. 1934 te Firdevsînin bininci yıldönümü için Tahrana gitti. 1925 te Rus İlimler Akademisi muhabir âzalığına, 1934 te Körüşi-Çoma Macar İlim Cemiyeti fahrî âzalığına seçilmişti. 1927 de Haydelberg Üniversitesi, kendisine fahrî felsefe doktorluğu diploması verdi. 1929 da Çekoslovakya Şark Cemiyeti ve Alman Arkeoloji Enstitüsü muhabir azalıklarına seçildi. 1937 de Atina Üniversitesi fahrî doktoru, 1939 da Paris Üniversitesi fahrî doktoru intihap olundu. Kitap şeklindeki ilk eserleri bir kaç tercümedir ki fransızcayı ilerletmek çağlarında yapılmış kalem tecrübeleri mahiyetinde oldukları için onları kayde lüzum görmüyoruz.

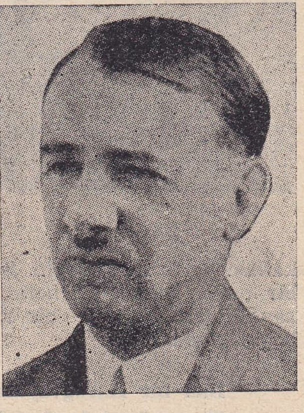

Fuat Köprülü

1909 da edebî ve ilmî makalelerden mürekkep "Hayatı Fikriye,, eserini, 1913 te "Türk Edebiyatında Usul,, adlı tetkikini, 1915 te beş nüshadan mürekkep "Millî Tetebbüler Mecmuası,, nı neşretti. 1918 de "Nasreddin Hoca,, isimli manzum eserini, "Tevfik Fikret ve Ahlâkı,, risalesini bastırdı. 1919 da "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,, 1928 de "Türk Edebiyat Tarihi,, , 1923 te "Türkiye Tarihi,, ve "Bugünkü Edebiyat,, neşredildi. 1925 - 28 arasında iki cilt tutan "Türkiyat Mecmuası,, , 1928 de "Millî Edebiyatta İlk Mübeşşirler,, i intişar etti. 1929 - 30 da 4 ciltlik "Anadolu Saz Şairleri,, ni çıkardı. "İslâm Ansiklopedisi,, nin aslında Osmanlı edebiyat ı, Türkmen edebiyatı hakkında iki büyük makalesile muhtelif makaleleri vardır. Bazı makaleleri fransızca ve almanca olarak neşredildi. Son yıllardaki başlıca eserleri şunlardır:

İslâm Medeniyeti Tarihi (1940), Türk Saz Şairleri 2 cilt (1940 - 41), Anadolu Selçukları Tarihinin yerli kaynakları (1943), Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meselesi (1943).

Bunlardan başka muhtelif mecmualarda, bilhassa Eğitim Bakanlığınca neşredilmekte olan İslâm Ansiklopedisi tercümesinde de A - Ç harflerinde 49 makalesi çıktı ki bunlar arasında (Azerî) ve (Çağatay) edebiyatları hakkındaki iki büyük makalesi bilhassa dikkate lâyıktır.

Fuat Köprülünün İstanbuldaki evinde meydana getirdiği kütüphane, Türkiyenin en değerli hususî kütüphanelerindendir. Millet Vekilliğine seçildikten sonra Profesörlükle Mebusluğun bir arada bulunamıyacağı hakkındaki 1942 de alınan karar üzerine Profesörlüğe dönmek istemişse de bu isteği kabul edilmediğinden 1943 te Profesörlükten emekliye ayrılmıştır. Şimdi Büyük Millet Meclisinde Kars Millet Vekili bulunmaktadır.

KÖROĞLU, Köleoğlu [ölm. 1650] — Hikâyesi Anadoluda hâlâ okunup söylenen bir yiğit hayduttur. Hikâyedeki macera ile Naimâ Tarihinin 5 inci cildinde Hicrî 1061 yani 1650 yılı içinde kaydedilen vaka, karşılaştırıldığı zaman Köroğlu (Köleoğlu) nun sadece bir masal kahramanı olmayıp 17 nci asır ortalarına doğru büyük bir şöhret kazanmış ve zulme karşı durmak iddiasında bulunmuş bir haydut olduğu anlaşılır. Hikâye şöyledir:

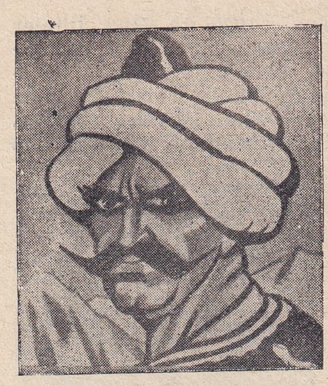

Köroğlu

Bolu civarında bir Derebeyi varmış. Bu adam bir gün atlarına bakan adamlarından birine kızmış, gözlerini oydurup kötü bir ata bindirerek dağlara bırakmış. Türlü güçlüklerle köyünü bulan biçare kör, on beş yaşındaki oğlundan büyüdüğü zaman bu haksızlığın öcünü almasını istemiş. İşte hikâyenin kahramanına Köroğlu denmesi bu yüzdendir. Köroğlunun Ayvaz adlı bir de arkadaşı vardır. Köroğlu, hem saz çalıp şiir söyliyen bir ozan, hem de kılıcile zalimleri yıldıran, fakat zavallıları koruyan bir kahramandır. Sazını alıp böyle söyler:

Ben bir Köroğluyum, dağda gezerim,
Esen rüzgârlardan hile sezerim.
Demir külünk ile başın ezerim
Usta çabuk kayır benim sazımı.

Anadoluda bazı yerler hâlâ onun izini taşır. Sıvastan Tokada giden şosenin Çamlıbel durağındaki bir çeşmenin adı da Köroğlu çeşmesidir ve hikâyede (Çamlıbel) onun dolaştığı başlıca yerlerdendir. Naimâ'nın yazdıklarına gelince: 5 inci cildin 86 ve 88 inci sayfalarında anlatıyor ki: Avcı lâkabile anılan Dördüncü Mehmedin ilk saltanat yıllarında Bolu sancağında Köleoğlu adlı bir şahıs haydutlukla ün almış, bir çok defa Bolu Paşasının adamlarını ve Subaşılarını basmış ve Naimânın tabirince (Meşhuru Cihan) olmuş. O sırada devlete isyan etmiş olan Kastamonu Valisi Abaza Hasan Paşaya bu Köleoğlu da adamlarile birlikte gelerek onun cemiyetini büyütmüş. Boluda oturan ve Şemsi Paşanın azatlılarından olan Süleyman Ağa isimli cesur ve vuruşkan bir adam varmış. Köroğlunu ele geçirmek için fırsat kollarmış. Bir gece onu bir köyde yataklandırmış ve ansızın basarak ayağından kurşunla yaralamış. (Hikâyeye göre Köroğlunun işi daha ziyade kılıçla olduğu anlaşılır. Nasıl ki delikli demir çıkalı yiğitlik ortadan kalktı, sözü vardır.) Yaralanan Köleoğlunu beş altı adamile yakalayıp bağlamışlar. Kırk elli adamını da kılıçtan geçirmişler. Böylece (Köroğlunu kancıklıkla ele geçiren) Süleyman Ağa haydutları alıp İstanbula götürmüş. Vezire çıktıklarında (o zaman Sadrazam Melek Ahmet Paşa idi). Köleoğlu şöyle cevap vermiş: "Biz şehirler vurmadık, kervanlar basmadık. Ancak zalimleri ortadan kaldırmaya uğraştık. Ama madem ki takdir böyle imiş, emir Allahındır,, ve bunları söyledikten sonra arkadaşlarına kelimei şahadet ile meşgul olmalarını tenbih etmiş. Kendisi Parmakkapıda, arkadaşları da İstanbulun başka sokaklarında asılmışlar. Şu izahlardan anlaşılır ki Köroğlunun macerası Avrupada bir çok sanat eserlerinin meydana gelmesine sebep olan meşhur Ukraynalı Mazeppanın sergüzeştinden daha asil ve daha güzeldir.

KUBİLÂY HAN [1221 - 1294] — Çinde hüküm sürmüş büyük bir Türk - Moğol İmparatorudur. Cengiz Hanın küçük oğlu Tuluy Hanın oğullarından dördüncüsüdür. Kendinden önce Kaanlığa seçilmiş olan kardeşi Mengû, onu Doğudaki memleketi almağa, Hülâgû'yu da Batıdaki ülkeleri elde etmeğe göndermişti. Onun 1259 da ölümü üzerine Kubilây, ordusunda bulunan Prenslerin ve büyük Emirlerin iştirak ettiği Kurultay kararile Hanlığa seçildi ve bu kararı kabul etmek istemiyen küçük kardeşi Arıkboğa ile muharebeye tutuşarak onu yendi. Fakat öldürmedi. Bu adaleti üzerine Hülâgû gibi öteki Prensler de onun Hanlığını kabul ettiler. Kubilây, otuz beş yıl kadar hükümdarlıkta bulunmuş ve hemen bütün Çini istilâ etmiştir. Japon adalarını almak üzere iki defa donanma yollamış ise de askeri deniz savaşlarına alışık olmadığı için bunda muvaffak olamamıştı.

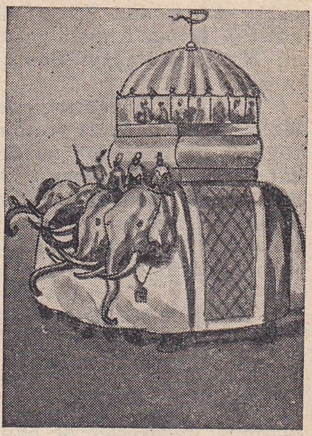

Kubilây Hanın fil kulesi

KUBİLÂY, Mustafa Fehmi [1906 - 1930] — Türk devrimini korumak yolunda can vererek ün almış bir Türk gencidir. Doğuş adı Mustafa Fehmi, soyadı Kubilây olup babasının adı Hüseyin, annesininki de Zeyneptir. İlk tahsilini Antalya Nümune okulunda görmüş ve oradaki Öğretmen okulunun üçüncü sınıfına kadar okuduktan sonra okulun kaldırılması üzerine İzmir öğretmen okuluna geçmişti. Kubilây soyadını da bu okulda iken almıştı. Son sınıfta Bursa Öğretmen okuluna geçti ve 1926 da oradan İlkokul öğretmeni olarak çıktı. Menemende yedek subay sıfatile askerlik ödevini yapan bu genç öğretmen, 23 Ocak 1930 da gûya hükûmeti basmak ve yapılan bütün yenilikleri bozmak için Menemende yobazların yaptıkları toplantıyı tek başına dağıtmak üzere yanlarına gittiği sırada apansız bir kurşunla vurulmuş ve yaralı iken genç başı âsiler tarafından kesilerek isyan bayrağının kargısına takılmıştı. Menemende bir anıtı yapılmıştır. Bursa öğretmen okulunun bahçesinde de onu andıran bir taş dikilmiştir.

Kubilây

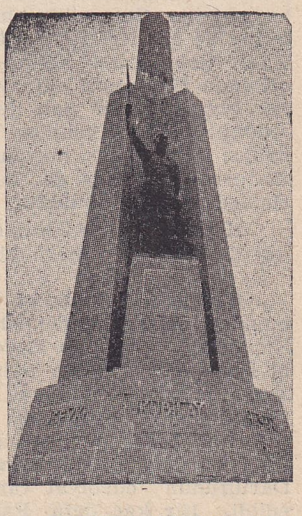

Kubilây âbidesi

KÜÇÜKA, Necip Ali [1893 - 1941] — İstiklâl Mücadelesindeki faaliyetlerile ve Yazılarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Denizlide doğdu. Ke-

Necip Ali Küçüka

reste ticaretile uğraşan Bay Alinin oğludur. Denizli İdadisinden sonra İstanbul Hukukunda yüksek tahsilini bitirmiş, Denizlide mahkeme âzası olmuştu. Yunanlıların İzmiri işgalleri üzerine Denizlide "Heyeti Milliye,, ye girerek çetede ve Kuvayı Milliyede çalıştı. Sıvas Kongresinde Denizliden âza oldu. Sıvastan döndükten sonra Müddeiiumumiliklerde (Savcılıklarda) bulunmuş ve Millet Vekili seçildikten sonra iki yıl İstiklâl Mahkemesi Müddeiiumumiliği vazifesini yapmıştı. Denizli Millet Vekili ve Halk Partisi Umumî İdare Heyeti üyesi iken İstanbulda ansızın öldü. "Kadın Hukuku,, adlı bir eseri kitap halinde basılmıştır. "Çocuk Hukuku,, adile bir tetkik daha hazırlamıştı.

KUDRETULLAH DEDE [ölm. 1878] — 63 yıl Galata Mevlevi Dergâhı Şeyhliğini yapmış, zamanında meşhur olmuş bir Mevlevi Şeyhidir. Yenikapı Mevlevihanesi aşçıbaşısı Hacı Seyyit Dedenin oğludur. İkinci Mahmut zamanının en nüfuzlu devlet adamı olan meşhur Halet Efendi, Hacı Seyyit Dedenin dostu idi. Kudretullah Efendiyi Galata Mevlevihanesi Şeyhi yaptıran odur. Babasına da bir türbe yaptırmıştı. Kudretullah Dede tarih bilgisile ve zengin olmakla tanınmıştı. Ölümünde seksenini geçkindi. Yerine oğlu Ataullah Dede Şeyh olmuştu.

Kudretullah Dede

KUNTAY, Midhat Cemal [Doğ. 1885] — Tanınmış edip ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Babası rahmetli Selim Sırrı Bey, annesinin adı da Samiye Hanımdır. İlk tahsilini "Mektebi Osmanî,, de bitirdikten sonra Galatadaki Alman Mektebinde yatılı olarak altı yıl kadar okumuş, sonra orta tahsilini Vefa İdadisinde, yüksek tahsilini de Hukuk Mektebinde bitirmiştir. Hukukun doktorasındaki muvaffakıyetleri Hakkı Paşanın dikkatini çekerek onu muallim muavinliğile Hukuka almışlardı. Sonra imtihanla Adliye Kalemi Mahsus birinci sınıf kâtibi, daha sonra da müdür muavini oldu. Bu kalemin müdürlüğüne tayin edildiği sırada Hukuk Mahkemesine âza olmuş ve oradan kendi isteğile Beyoğlu Dördüncü Noterliğine geçmiştir ki hâlâ bu vazifede bulunmaktadır.

Midhat Cemal Kuntay

1908 İnkılâbının ilk aylarında şair Mehmet Akifle birlikte yazdıkları "Acem Şahına,, unvanlı şiir dolayısile tanınmaya başlamıştı. İlk edebiyat heyecanını "Cezmi,, yi okumakla duymuş olan şair "épopé,, tarzında, yani bizde eskiden hamasî ve dasitanî denen yolda muvaffak, kuvvetli bir nazım diline sahiptir. Vatan duygularını bir erkek sesile haykıran yazıları arasında:

Ölmez bu vatan, farzı muhal ölse de hattâ
Çekmez kürenin sırtı o tabutu cesimi.

beytini Millî Kurtuluş Savaşının yapıldığı yıllardaki bir nutkunda Atatürk Büyük Millet Meclisi kürsüsünden okuyarak şaire tarihî bir bahtiyarlık kazandırmıştı.

Midhat Cemal Kuntay Alman hukuk âlimlerinden Verning'in "Hukuk İçin Mücadele,, adlı eserini fransızcasından tercüme ve "Ceridei Adliye,, de tefrika etmişti. Maupassant'dan dilimize çevirdiği Yvette de "Serveti Fünun,, da kısmen tefrika olunmuştu. Umumî Harp içinde Çanakkale zaferine dair "28 Kânunuevvel,, adlı bir manzum piyesi, "Üç İstanbul,, adlı büyük romanı, "Mehmet Akif,, için yazdığı iki ciltlik tetkiki, "Namık Kemal,, in hayatına ve eserlerine dair olarak büyük bir emekle hazırladığı üç ciltlik eserin birinci cildi basılmıştır. Şiirlerinden büyük bir kısmını toplayacak olan (Türkün Şehnamesinden) adlı kitabı neşredilmek üzeredir. Servet Yesarî ile müşterek "Epikürün Bahçesi,, ve Hilmi Ziya ile müşterek "Elizabet,, tercümeleri de vardır.

KURAL, Sait Âli [Doğ. 1885] — Mesleğine ait eserlerile ve tiyatro piyeslerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Yüzbaşı Ali Rıza Beyin oğludur. Soğukçeşme Rüştiyesile Tıbbiye İdadisinde okuduktan sonra Askerî Veteriner Okulundan Yüzbaşı olarak çıkmıştı. Askerî kıtalarda veterinerlik etmiş, Veteriner Okulunda anatomi ve fizyoloji okutmuştur. Binbaşılıktan emekliye ayrıldıktan sonra İstanbul Belediyesi Hayvan Hastanesi Başveterinerliğine geçirilmiştir. Fizyolojiye, hayvan tedavisine, et muayenesine, köpek tifüsüne ait meslekî eserlerinden başka Şehir Tiyatrosunda temsil edilmiş "Zehirli Çiçekler,, , "Zehirli Kucak,, adlı iki telif ve muhtelif müelliflerden adapte edilmiş beş tercüme piyesi vardır.

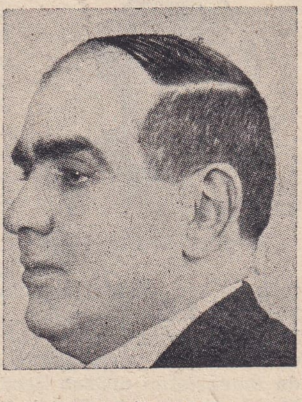
Sait Âli Kural

KUTBEDDİN AY BEY [ölm. 1210] — Hindistanda hüküm süren, Goriler ve Memlûkler sülâlesi denen Türk hükümdarlık soyunun birincisidir. Mehmet Gorînin kölesi idi. Onun sağlığında on üç yıl Delhi Umumî Valiliğinde bulundu ve 1206 da efendisi ölünce istiklâlini ilân etti. Gerek onun, gerek kölesi ve adamı olan İltutmuş'un zamanında Hindistanda sulama kanalı, yol ve hastane gibi hayli mühim eserler yapılmıştı.

KUTBEDDİN, Mehmet Harzemşah [ölm. 1128] Harzemşah soyunun birinci hükümdarıdır. Babası Anuştekin, Selçuk hükümdarı Melikşahın kölesi ve

Harzemşah Valisi idi. Onun ölümü üzerine Kutbeddin, Sultan Sencer'in menşurile ve Harzemşah unvanile Vali olmuş ve ölümüne kadar Selçuklulara sadık kalmıştır. Harzemşah hükümdarlığının istiklâli torunlarından itibaren başlar.

§ Ayni soya mensup ikinci bir Kutbeddin Mehmet vardır ki sonradan adını "Alâeddin Mehmet,,e çevirmişti. Harzemşah devletinin sonuncu hükümdarı sayılır. 21 yıl kadar hükûmette bulunmuş ve hudutlarını hayli genişletmişti. Fakat Cengiz Hanın hücumuna dayanamıyarak Hazar Denizindeki adaya kaçmış ve orada ölmüştü.

KUTLUK HAN, İdat Şat [Ölm. 691] — Kuzey Moğolistanda yedinci asırda Kutluk devletini kurmuş olan bir Türk hükümdarıdır. Çinlilere bağlı olarak yaşayan Türk kabilelerini başına topluyarak 680 de isyan etmiş ve Çinlileri mağlûp ederek müstakil bir devlet kurmuştur.

KUTLUK NİGAR HANIM [Ölm. 1505] — Hindistanda hüküm süren Türk - Moğol İmparatorlarından meşhur Babür Şahın annesidir. Moğolistan hükümdarı Yunus Hanın kızı ve Mahmut Hanın kız kardeşi idi. Timur soyundan Fergana Valisi Ömer Şeyh Mirza ile evlenmiş ve ondan Babürü doğurmuştu. Kâbilde gömülüdür.

KUYUCU MURAT PAŞA [Ölm. 1611] — Birinci Ahmet zamanında dört buçuk yıl Sadrazamlık etmiş, kudret ve şiddetile tanınmış Vezirlerdendir. Aslının Hırvat olduğu söylenir. Çocukluğunda sarayın Harem dairesine alınmış, orada yetişerek 1557 de Mısır Valisi Mahmut Paşaya Kethüda olmuştu. 1571 de Sinan Paşa ile Yemen fethindeki hizmetinden dolayı Yemen Beylerbeyi oldu. Ondan sonra Şarkîkarahisar Sancağına ve muhtelif sancaklara tayin edildi. Üç defa Diyarbakır Valisi oldu. Karaman Valisi iken İran seferine iştirak etmiş ve savaş meydanında bindiği at yuvarlandığı için Murat Paşa esir düşmüş ve bir müddet İranda hapiste kalmıştı. Sonra kaçarak İstanbula geldi. Önce Kıbrıs, sonra yine Diyarbakır ve Halep Valiliklerine gönderildi. Macar seferinde yararlığı ve doğruluğu görülerek 1606 da Macaristan ordusu Serdarlığına geçirildi ve o yıl Derviş Paşanın yerine Sadrazam oldu.

Kuyucu Murat Paşa

Kuyucu Murat Paşa dört buçuk yıl süren Sadrazamlığı esnasında bir taraftan hemen bütün Anadoluyu kaplıyan isyanları bastırmış, öte taraftan da İranlılarla muharebeler yaparak zaferler kazanmıştır. Kendi başına para basıp yabancı devletlerle haberleşmeğe girişecek derecede istiklâlini genişleten Canbuladoğlu Ali Bey gibi çok kuvvetli ve şöhretli sergerdeleri, Kalenderoğlu gibi meşhur haydutları yenmiştir.

Doksanına yaklaşmış bir ihtiyar iken haftalarca at üzerinde dolaştığı, hasta iken de tahterevan ile eşkiya peşinde koştuğu meşhurdur. Fazla zalim ve kan dökücü olduğu da rivayet edilir. Haydut veya Kızılbaş diyerek öldürdüğü ve kuyulara doldurduğu adamların sayısı yüz bin kadar tahmin edilmiştir. Murat Paşa, Şah Abbası da yenerek sulha mecbur etmişti. Bu muharebenin sonlarında kışlamak üzere Diyarbakırda bulunduğu ve sulh yapmak üzere oraya gelen İran murahhaslarile müzakereye başlamak üzere olduğu sırada ölmüştür. Ölümünde doksan yaşını geçtiği söylenir. Cenazesi İstanbula getirilerek Vezneciler civarındaki türbesine gömülmüştür. O kadar kan dökmekle beraber haftada bir defa kuranı hatmedecek ve bir çok günlerini oruçlu geçirecek derecede sofuluğu ve Nakşbendî tarikatine intisabı da vardı.

KÜÇÜK KEMAL, Aktör [1901 - 1936] — Tanınmış aktörlerimizden ve sahne edebiyatı muharrirlerimizdendir. Giritte doğmuştur. Vefa İdadisinde ve İtalyan Mektebinde okuduktan sonra İstanbul Şehir tiyatrosu Temsil Heyetine girerek on yedi yıl aktörlük etmiştir. Edebî kültürü, çevik zekâsı, neşeli ve canlı konuşmasile pek sevilen bir artistti. Muhtelif gazetelerde ve bu arada "Cumhuriyet,, gazetesinde sahne edebiyatına dair değerli yazılar da neşretmiş ve bir hayli piyes de adapte etmiştir. İstanbul Belediyesi tarafından İsviçreye tedaviye gönderilmiş ve sonraları Heybeli sanatoryomunda bu tedavilere devam edilmiş olmasına rağmen otuz beş yaşında iken veremden ölmüş ve Eyübe gömülmüştür. Kemal adlı başka bir meslektaşından ayırmak üzere arkadaşları ona Küçük Kemal derlerdi. Sonraları Küçük sıfatını soyadı olarak kabul etmişti.

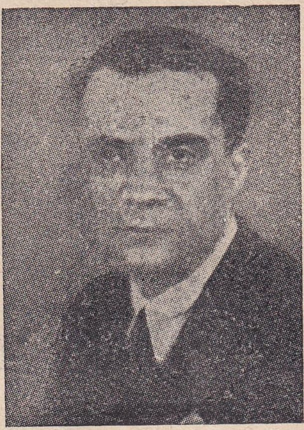

Küçük Kemal

KÜÇÜK İSMAİL Bk. — Hamdi Kavuklu.

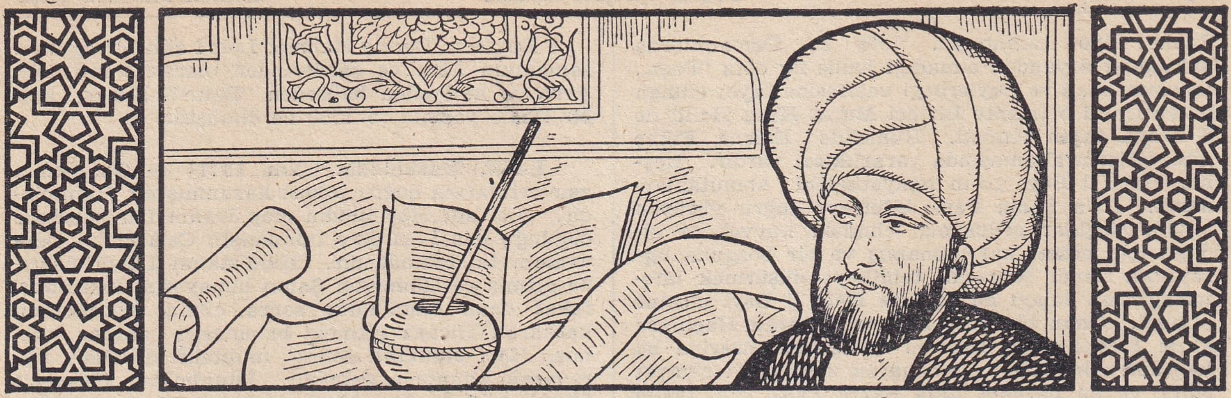

L

LALA MEHMET PAŞA, Manisalı [ölm. 1595] Üçüncü Mehmet zamanında on gün Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Saruhanlı bir Zaimin oğludur. Üçüncü Murat Şehzade ve Manisada Valî iken onun hizmetindeki Çavuşlardan olup Tekeli Mehmet Çavuş diye bilinirmiş. Üçüncü Murat Padişahlığa geçince Haremi Şerifin tamirini emretmiş, Mehmet Çavuş ta Bina Kâtipliğile oraya gönderilmiş, ondan sonra da bazı küçük hizmetlerde kullanılmıştır. 1582 de Manisa Valiliğine Şehzade Üçüncü Mehmet gelmiş. Mehmet Çavuş bu defa onun hizmetine girmiş ve dadısının kızile evlenmiştir. Bu münasebetle Defterdarlığa, tayin edilip bir müddet de Şehzadenin Lalalığı hizmetinde bulunmuştur. 1595 te Üçüncü Mehmet, Padişah olunca Lalasını Vezir, bir müddet sonra da Sadrazam yaptı. Fakat on iki yıl içinde en küçük devlet hizmetinden en yüksek makama geçmiş olan Lala Mehmet Paşa makamına ancak bir defa gelebildi ve on gün içinde şirpençeden ölerek Vefa camii bahçesine gömüldü. Anılacak hizmeti yoksa da iyi ve dürüst bir adam olarak tanınmıştır.

LALA MEHMET PAŞA, Bosnalı [ölm. 1606] — Birinci Ahmet zamanında iki yıl Sadrazamlık etmiş, muharebelerde kahramanlık, siyasî işlerde yararlık göstermiş Vezirlerdendir. Bosnalıdır ve Sadrazam meşhur Sokullu Mehmet Paşanın amcasının oğludur. Çocukken saraya alınmıştır. Enderundan yetişerek Şehzadelerin lalalıklarında bulunduğu için Lala unvanile anılır. Sarayda Peşkir Ağası, Mirahorluk gibi hizmetlerden sonra 1590 da Yeniçeri Ağası, daha sonra Anadolu Valisi oldu. 1592 de Üçüncü Mehmedin Eğri seferindeki hizmetinden dolayı Rumeli Beylerbeyi rütbesile Paşa oldu. Avusturya seferinde Yemişçi Hasan Paşa Sadrazam iken Serdarı Ekremliğe ve Yavuz Ali Paşanın Belgratta ölmesi üzerine onun yerine 1604 te Sadrazamlığa geçirildi.

Avusturyalılara karşı başarılı muharebelerde bulunmuş ve bir haylı şehir ve kasaba almıştır ki bunlardan en ehemmiyetlisi İstragon'dur ve Lala Mehmet Paşa (İstragon Fatihi) diye anılır. Mehmet Paşa Avusturyalılara karşı Macarları tutarak Prens Boçkay'ı Macar Kırallığına tayin ettirmiş ve Birinci Ahmet tarafından gönderilen kılıçla tacı ona kuşatmış ve giydirmiştir.

Macar Kıralına taç giydiren, şehirler ve kaleler alan bu kahraman Türk Paşası, düşmanlarının ve onlar arasında Kapdanı Derya Derviş Paşanın Padişaha yaptığı tesir ve tezvir üzerine münasebetsiz bir zamanda İstanbula çağırıldı ve derhal İran seferine çıkması fermanını aldı. Lala Mehmet Paşa istemiye istemiye İran seferine hazırlanırken rivayete göre teessüründen inmeye uğramış, Üsküdarda ölerek Eyüpte amcası oğlu Sokullu Mehmet Paşanın türbesine gömülmüştür.

Prens Boçkay'a Lala Mehmet Paşanın çadırında taç giydirmesi törenine dair rahmetli ressam Nazmi Ziya güzel bir tablo meydana getirmişti.

LALA MUSTAFA PAŞA, [ölm. 1580] — Kıbrıs Fatihi diye tanılan ve Kanunî Süleymanla İkinci Selim zamanlarında Serdarlıklarda ve Valiliklerde bulunan Vezirlerdendir. İkinci Selimin Şehzadeliğinde Lalalık hizmetini görmüş olduğu için bu unvan ile anılır. Bosnalıdır ve Sokuloviç soyundandır. Kardeşi Veli Husrev Paşanın delâletile küçükken saraya girmiş, Enderunda yetişmişti. Kanunî Süleymana altı ay Berberbaşılık yapmış, sonra Mirahorluk, Çeşnigirlik gibi hizmetlerde bulunmuş, saraydan Sancak Beyliğile çıkarak Beylerbeyi rütbesile Tamşuvar, Van, Erzurum, Halep Valiliklerine gönderilmiştir.

Sekiz yıl Şam Valiliği etti. Vezirlikle Yemen Serdarlığına tayin edilmişken bu hizmetten alınarak Altıncı Kubbe Vezirliğine getirilmiş ve sonra Kıbrıs fethine memur edilmişti. Gerek Kıbrısın alınmasında, gerek İran seferlerinde ve Çıldır muharebesile Gürcistan muharebelerinde bir çok yararlıkları görülen Lala Mustafa Paşa, Kanunî Süleyman zamanında Lalası olduğu Selimi Veliaht yaptırmak uğrunda Şehzade Bayezit aleyhinde bir çok entrikalar çevirmiş, nihayet onun öldürülmesine sebep olmuştu. Bu hizmetinden dolayı Sadrazam olmayı ummuşsa da ancak İkinci Vezir olabilmişti. Mısır hükümdarı Kansagorinin kızile evlenmiş, ondan Mehmet Paşa adlı bir oğlu olmuştur. Muhtelif şehirlerde camiler ve hayratlar yaptırmıştır. Eyüpte gömülüdür.

LALA ŞAHİN PAŞA, [ölm. 1376] — İkinci ve üçüncü Osmanlı hükümdarı Orhan ve Murat I. zamanlarında kahramanlıkları görülmüş bir Türk Serdarıdır. Orhan zamanında yetişmiş ve Birinci Muradın Şehzadeliğinde Lalası olduğu için Lala

Şahin diye tanınmıştı. 1360 ta Osmanlılarda hükümdar soyundan olmadığı halde ilk defa "Paşa,, unvanını alan ve Beylerbeyi vazifesine tayin olunan bu zattır ki o tarihte Birinci Murat Kara Halili de Kadılığa tayin etmişti. Rumelide Edirne, Filibe gibi yerlerin alınmasında yararlıkları vardır. Meşhur Hacı İl Bey onun maiyetindeki komutanlardandı. Lala Şahin Paşa Edirneye doğru yürüyen büyük Haçlılar ordusunu, elindeki kuvvet az olduğu için bizzat karşılamamış ve bir bozguna uğrayarak kendi şöhretini tehlikeye düşürmek istemediğinden dolayı bu güç işe Hacı İl Beyi memur etmişti. Onun bir gece baskını yaparak Haçlılara karşı Sırp Sındığı zaferini kazanması üzerine bu kahraman komutanı kıskanarak zehirlediği rivayet edilir ve bu hareket Lala Şahin Paşa için tarihî bir leke olarak söylenilir.

LÂLE HATUN, Kutluğ Hatun [ölm. 1282] — Kutluğhanlar soyundan Kirmanda hüküm sürmüş ve farsça şiirlerile de tanınmış bir Türk kadınıdır. Kutluğhanlar soyunun üçüncü hükümdarı olan Kutbeddin Mehmedin karısıdır. Onun ölümünden sonra Kirmanda 1257 de hükûmete geçmişti. Bir aralık oğlu Sultan Haccaç hükûmeti idare etmiştir. Zekâsı ve bilgisile tanılan bu Türk kadınının o zamanki edebî dil olan farsçada pek güzel şiirleri vardır.

LÂLELİ — On altıncı asırda ve Kanunî Süleyman zamanında yaşamış ve İstanbulun bir semtine adını bırakmış ermişlerden sayılan bir meczuptur. Şimdi Laleli denen semtte hasırdan bir kulübede oturduğu için ona halk Lâleli lâkabını vermişti. Ölümünde kulübesinin bulunduğu yere ve çeşmenin yanına gömülmüştür. Sonraları oraya Üçüncü Mustafa tarafından yapılan camie de halkın Sultan Mustafa Camii demeyip Lâleli adını vermesi bu adamın zihinlerde ne kadar kuvvetli yer tutuğunu gösterir.

LÂMİİ ÇELEBİ, Mahmut [ölm. 1531] — On altıncı asır başlarında meşhur olmuş âlim ve şairlerimizdendir. Bursalıdır. Babası İkinci Bayezidin Hazine Defterdarı Osman Çelebidir. Asıl adı Mahmut olup şiirde Lâmiî mahlâsını kullanırdı. Molla Cami'nin "Nefahat-ül-Üns,, ve "Şevahid-ün-Nübüvve,, adlı eserlerini türkçeye çevirdiği için ona "Camii Rum,, unvanı verilmişti. Basılmış olan bu iki tercümesinden başka ahlâka ait "Şeref-ül-İnsan,, adlı basılmamış bir eseri, hikâyelerden mürekkep "İbretnüma,, isimli basılmış bir kitabı, "Münazarai Bahar-ü Şita,, adlı basılı bir eseri, Bursanın sularını ve gezinti yerlerini anlatan "Şehrengiz' Bursa,, unvanlı basılmış bir kitabı vardır.

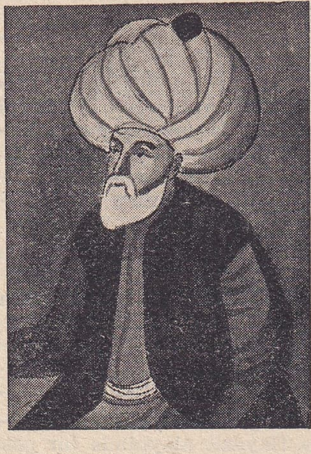

Lâmiî Çelebi

Bunlardan başka nazım ve nesir olarak bir takım eserler daha bırakmıştır. Sözlerinden örnek vermek için bir beytini alıyorum:

Sezayı âteş olur hâr olanlar
İçer âbu revan gülzâr olanlar.

Bursalı Lâmiî Çelebinin minyatürü Millet Kütüphanesindeki Âşık Çelebi Tezkeresinde vardır.

§ Bu zatın Derviş Mehmet Lem'î adlı bir oğlu da zamanının âlim ve şairlerinden olarak tanınmıştı. Aruz ve kafiyeden bahseden "Bahr-ül-Evzan,, adlı bir risale yazmış ve 1550 de ölmüştür.

LARÎ, Muslihiddin [ölm. 1571] — On altıncı asır ortalarına doğru şöhret kazanmış bir âlimimizdir. Asıl adı Muslihiddin olup İranın Lâr şehrinde doğduğu için Lârî diye tanınmıştı. Celâleddini Devvanînin talebesindendir. Hindistanın Lâhur şehrine gitmiş ve Hümayun Şahın himayesini kazanmış, fakat onun ölümünden sonra çıkan ihtilâllerden korkarak Hicaza gitmek bahanesile oradan kaçmış, Hacı olduktan sonra muhtelif şehirlere uğrayarak İstanbula gelmişti. İstanbulda Ebüssuut Efendi gibi meşhur âlimlerle tanışmış ve onlardan himaye görerek devlet hazinesinden tahsisat almıştı. Sonra Diyarbakıra gitti. Vali İskender Paşanın çocuklarına ders okutmuş, oraya Husrevpaşa Medresesi Müderrisi olarak yerleşmiş ve orada ölmüştür.

LÂTİFÎ, Abdüllâtif [ölm. 1582] — On altıncı asırda şiirlerile ve zamanının şairlerini ihtiva eden bir tezkeresile tanınmış edebiyat adamlarımızdandır. Kastamonuda doğmuştur. Hatipzade ailesine mensuptur. Asıl adı Abdüllâtiftir. Lâtifî şiirlerindeki mahlâsıdır. Bir aralık İmaret Kâtipliğinde bulunmuş, sonra İstanbulda Eyyübu Ensarî vakfına kâtip olmuştur. Mısırdan Yenbuğ'a giderken bindiği gemi fırtınadan batmış ve Lâtifî de boğularak ölmüştür.

Lâtifî

Tezkeresinden başka Nesr-ül-Leali ve Risalei Evsafı İstanbul, Enis-ül-Fusaha, Fusuli Erbaa, Münazara adlı eserleri ve şiir divânı vardır. Bunlardan Münazara ile Tezkerei Lâtifî basılmıştır. İkdam sahibi rahmetli Ahmet Cevdet tarafından basılmış olan tezkeresinin içinde kendi haltercümesi de vardır. Lâtifînin nesri, zamanına göre hayli güzel ve manzumelerinden daha kuvvetlidir. Millet Kütüphanesindeki Âşık Çelebi Tezkeresinde onun da minyatürü vardır.

LEFKELİ MUSTAFA PAŞA [ölm. 1648] — Birinci Mustafa zamanı Sadrazamlarındandır. Lefkede doğmuş, çocukluğunda Enderuna alınmış, orada yetişerek Silahtar olmuştu. 1617 de Birinci Mustafa tahta çıkınca dadısının kocası olan ve kendi gibi aptal olan Mustafa Paşayı Vezirlikle Mısır Valiliğine gönderdi. Kudret ve idrakinin azlığını Mısırda ortaya koyan Lefkeli, İkinci Osman tahta çıkınca azledilmiş, bir müddet Yedikulede hapsolunmuştu.

1622 deki ihtilâl neticesinde İkinci Osman öldürüldü ve aptal Sultan Mustafa ikinci defa tahta çıkarıldı. Devlet işleri Padişahın annesinin eline kalmıştı. O da eski dadının kocasını hatırlıyarak Merre Hüseyin Paşanın yerine Lefkeli Mustafa Paşayı Sadrazamlığa getirdi. Bu makamda üç ay kadar tutunduktan sonra hamakat ve hırsının uyandırdığı umumî şikâyet üzerine azledildi, İzmit Sancağına gönderildi. Son vazifesi Kastamonu Valiliğidir.

LEVENT, Agâh Sırrı [Doğ. 1894] — Tanınmış edip ve muharrirlerimizdendir. Rodosta doğdu. Edirne Adliye Müdürlüğünden emekli Levendoğullarından Çeşmeli Mehmet Sırrı Beyin oğludur. İdadî tahsilinden sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesine girmiş ve Birinci Cihan Harbinde yedek subay olarak askerliğini yaptıktan sonra tekrar tahsile dönüp 1919 da diploma almıştır. 1922 de kurduğu İstiklâl Lisesinin müdürlüğile edebiyat öğretmenliğini üzerine aldığı gibi İstanbul Erkek Lisesinde de edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Siyasî hayata 1926 danberi Cumhuriyet Halk Partisinin teşkilâtında üye ve başkan olarak çalışmakla başlamış ve İstanbul Eminönü Halkevi Başkanı iken 1940 ta Aydın Millet Vekilliğine seçilmiştir.

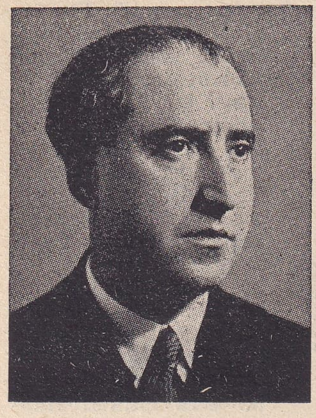

Agâh Sırrı Levent

Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: Acılar (roman), Felsefe ve İçtimaiyat (mecmua), Edebiyat Tarihi Dersleri 3 cilt (Tanzimata kadar, Tanzimat edebiyatı ve Serveti Fünun edebiyatı), Maarifimiz ve Millî Terbiyemiz, Eserler ve Şahsiyetler, Halk Kürsüsünden Akisler, Divan Edebiyatı, Nâbinin Sûrnamesi.

LEYLÂ, Moralızade Hâmit Efendi kızı [ölm. 1847] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında şairliğile tanınmış bir Türk kadınıdır. İstanbulda doğdu. Kazasker Moralızade Hâmit Efendinin kızıdır. Keçecizade İzzet Mollanın akrabasından olup ondan ders almıştır. Bir defa evlenmiş ve kocasile bir hafta kadar yaşadıktan sonra ayrılmıştı. Pek hazırcevap olduğu, kolaylıkla ve irticalî olarak şiir söylediği rivayet edilir. "Sicilli Osmanî,, şiirinin güzelliği yüzünün güzelliğine üstün olduğu için bülbüle benzetildiğini yazıyor. Ölümünde zamanının şairlerinden biri ona şu mısraı tarih düşürmüştü:

Kıldı erbabı dili rihleti Leylâ mecnun.

Leylâ Hanım, Mevlevi tarikatine mensuptu. Galata Mevlevihanesi bahçesine gömülmüştür. Basılmış olan divanında güzel sayılabilecek yazıları bugünün zevkine göre pek azdır. Örnek olarak bir beytini alıyoruz:

İncitme sen ahbabını incinmeye senden
Bu âlemi fanide zarafet budur işte.

LEYLÂ SAZ, Hekim İsmail Paşa kızı [1850 - 1936] — Şiirleri, hatıraları ve bazı bestelerile tanınmış kadınlarımızdandır. Abdülmecit devri Vezirlerinden Hekim İsmail Paşanın kızıdır. İstanbulda doğdu. Babası Abdülmecidin Hekimbaşısı olduğundan Leylâ Hanım çocukluğunu hemen kâmilen Sultan saraylarında geçirmiş ve orada saz takımlarile meşkhanelere devam ederek alaturka ve alafranga musiki öğrenmiştir. Babasının Vali olarak bulunduğu Aydın ve Giritte o da bulunmuş ve Giritte altı yıl kalarak rumca ve fransızca öğrenmiştir. İzmire ikinci gidişinde Vilâyet Mektupçusu olup sonraları Giritli Sırrı Paşa diye şöhret bulan Sırrı Efendile evlenmiş ve Vali olan Sırrı Paşa ile de Prizren, Rusçuk, Trabzon, Kastamonu gibi bir çok vilâyetlerde dolaşmıştır.

Leylâ Hanım

Manzumeleri vaktile "Hazinei Evrak,, mecmuasında neşredildiği gibi bir kısım şiirleri de "Solmuş Çiçekler,, adı altında ayrıca basılmıştır.. Piyano çalmakta mahareti olduğu gibi bir çok alaturka besteler de meydana getirmişti. Bunlardan bazısının notaları basılmıştır.

Leylâ Hanımın hatıraları ve Türk kadınının eski hayatı hakkındaki yazıları 1920 - 22 de "Vakıt,, ve "İleri,, gazetelerinde intişar etmiştir. Bunlardan Haremi Hümayun ve Sultan Saraylarına ait olanlar oğlu mühendis Yusuf Razi tarafından fransızcaya tercüme edilerek kitap halinde Pariste basılmıştır. Sonra Alman ve Çek dillerine de tercüme edilmiştir. Leylâ Hanım Kızıltoprakta 86 yaşında öldü ve Edirnekapıda Şehitliğe gömüldü.

LİFİJ, Hüseyin Avni - Ressam [1889 - 1927] — Tanınmış ressamlarımızdandır. Samsunda Kavak nahiyesinde doğdu. Köprü tahsildarlığında bulunmuş ve Başmemurluktan tekaüt olmuş Kafkasyalı Abdullah Efendinin oğludur. Lifij ak ten manasına gelirmiş ve Hüseyin Avninin soyca mensup olduğu Çerkez kabilesinin adı imiş. Öğretmen olduğu okulda başka bir Hüseyin Avniden ayrılmak için bu soyadını kullanmış ve Avni Lifij olarak tanınmıştı.

Altı aylık iken ailesile İstanbula gelmiş, mahalle mektebinden sonra bir müddet Nümunei Terakkide okumuş, eski Nafia Nezareti Kalemlerinden birine devam etmiş ve orada iken babasının engel olmasına rağmen gizlice hususî dersler alarak fransızcaya çalışmış ve bir taraftan da bir yıl kadar Sanayii Nefise Mektebine devam etmiştir. 1908 İnkılâbından sonra Müze Müdürü Ressam Hamdi Beyin tavsiyesile o zaman Prens olan son Halife Abdülmecit tarafından Fransaya gönderilmişti. Pariste ressam Cormon'un atelyesinde çalışarak beş sene sonra 1912 de İstanbula dönen Avni Lifij iki yıl kadar İstanbul Lisesinde resim, Kandilli ve Davutpaşa Ortaokullarında fransızca dersleri verdi. Nihayet Güzel Sanatlar Akademisi "tezyinî sanatlar,, öğretmeni oldu. Bu vazifede iken 38 yaşında ölerek Eyübe gömüldü. Resim sergilerine iştirak etmişti. Mesleğine bağlı, iyi seciyeli bir insan olarak tanınmıştı.

LOKMAN ÇELEBİ [ölm. 1601] — On altıncı asır sonlarında tanınmış tarihçilerimizdendir. Devletin resmî tarihini yazanlara önceleri Şehnameci, sonraları da Vakanüvis derlerdi. Seyyit Hüseyin oğlu Lokman Çelebi 1569 da, yani İkinci Selim zamanında Şehnameci olmuştu. Ayni zamanda saray hocalığında da bulunmuştur.

Kıyafet-ül-İnsaniye fi Şemail-ül-Osmaniye adlı eseri zamanına kadar geçmiş olan Osmanlı Padişahlarının hallerini ve kıyafetlerini anlatır. Topkapı sarayı kütüphanesinde bulunan o yazma eserde bu Padişahların resimleri de vardır. Lokman Çelebinin Yavuz Selim ile Kanunî Süleyman zamanlarındaki vakalardan bahseden Hünername ve İkinci Selime dair Selimşahname, Üçüncü Muradı anlatan Şehinşahname adlı eserleri ve Konya muharebesini anlatan Zafername isimli bir risalesi, rasat âletlerini tarif eden başka bir risalesi ve bir hayli şiirleri de vardır ve hepsi de basılmamıştır. Lokman Çelebi Eğri seferinde de orduda bulunmuştu.

LÛTFİ EFENDİ, Bodrumlu Ömer [1817 - 1896] İkinci Abdülhamit zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Bodrumda doğmuş, memleketinde ve İstanbulda medrese tahsilini bitirerek Müderris olmuş, bir aralık Şehzade Yusuf İzzeddin Efendiye hocalık etmiş, Tophane ve Şûrayı Askerî Müftülüklerinde, İstanbul Kadılığında bulunmuştu. Sonra Kazasker oldu ve 1889 da Şeyhülislâm oldu. Bu makamda iki yıl kadar bulunmuştur. Çamlıcada bir mektep ve bir cami yaptırmıştı. Arapça Gramere dair basılmış ve basılmamış eserleri vardır.

LÛTFİ EFENDİ, Vakanüvis, Ahmet [1815 - 1907] — Son Osmanlı tarihçilerindendir. İstanbulda doğmuştur. Nalıncı Mehmet Ağanın oğludur. Alacahamam mahalle mektebinde Hafız olmuş, medreselerde okumuş, zamanının hocalarından dersler almıştı. Muhtelif kâtipliklerde, Tıbbiyenin türkçe hocalığında, Maarif Meclisi Azalığında, Takvimi Vakayi muharrirliğile bir aralık teşkil edilen Matbuat Nazırlığında bulunmuş, sonra tekrar sarık sararak ilmiye mesleğine girmiş, Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmişti. Şûrayı Devlet Azalığına da tayin edildi. Cevdet Paşadan sonra Vakanüvisliğe tayin edilmiş, doksan iki yaşında ölerek Aksarayda Sofular camii bahçesine gömülmüştür. Tarihi (Hicrî 1241 - 1284) yani 1825 - 1867 yılları arasındaki vakaları muhtevidir ve on iki cilttir. Ancak sekiz cildi basıldı. Kendisinden sonra ve en son Vakanüvis olan Abdurrahman Şerefin ilâve ve haşiyelerile basılan sekizinci cildin başında Lûtfi Efendinin etraflı hal tercümesi vardır. Lûtfi Efendinin bu tarihinden başka Imam Gazalinin Talim-ül-Müteallim adlı eserini Tefhim-ül-Muallim adile tercüme etmiştir. O zamanlar başka bir zat tarafından tercüme edilmiş olan Robenson tercümesinin de dilini kendine göre düzeltmiştir. Dört senelik Takvimi Vakayi hulâsalarından mürekkep başka bir eseri, bir hayli de şiiri vardır.

Lûtfi Efendi

LÛTFİ FİKRİ [1872 - 1934] — Tanınmış fikir ve politika adamlarımızdandır. Kosva Valisi Hüseyin Fikri Paşanın oğludur. Babası Gümüşane Mutasarrıfı iken orada doğmuş, Pariste kanserden 62 yaşında ölmüştür. Mülkiye Mektebinden 1890 da çıkmış, Paris Hukuk Fakültesinde 1893 te lisansını bitirerek İstanbula dönmüştü. 1895 te Meşrutiyet için uğraşmasından dolayı 14 ay hapse mahkûm olmuş ve Umumî Hapishanede bu müddeti tamamladıktan sonra Isparta Tahrirat Müdürlüğüne gönderilmişti. Burdur ve Konyada da memurluklarda bulunduktan sonra Avrupaya kaçtı, oradan Mısıra giderek avukatlıkla, edebî ve siyasî yazılar yazmakla meşgul olmuş ve 1908 İnkılâbından sonra İstanbula dönmüştür.

O zaman açılan Mebusan Meclisine Dersim Mebusu seçildi. İttihat ve Terakki istibdadına karşı kuvvetli ve bilgili tenkitlerile derhal şöhret kazandı. 1910 da İttihat ve Terakki hükûmetinin yaptırdığını iddia ettiği bir işkence hâdisesini tahkik için ilk defa bir Enquête Parlementaire teklif etmesi etrafındaki nutukları hayli heyecan uyandırmıştı. 1910 da "Mutedil Hürriyetperver,, adlı bir parti ve Tanzimat adlı bir siyasî gazete kurmuştu. Bu fırkanın reisi Amasya Mebusu İsmail Hakkı Paşa olmakla beraber asıl lideri Lûtfi Fikri idi. "Tanzimat,, ın başmuharriri de o idi. Bu yazılar şahsî dedikodulardan uzak ve siyasî mücadelenin temiz ve ateşli bir örneği sayılabilir. "Tanzimat,, bir kaç defa kapatılmış, yerine "Teşkilât, Takdirat, Tenbihat ve Tesisat,, gibi isimler altında yine ayni gazete çıkarılmıştı.

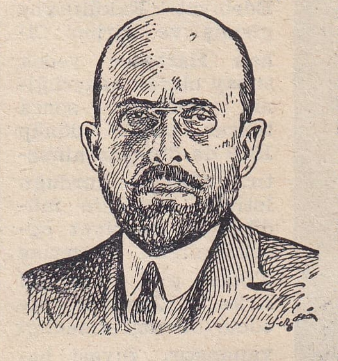
Lûtfi Fikri

Lûtfi Fikri, Cumhuriyet devrinde de Meşrutiyet taraftarlığı etmeğe kalkışmış, İstanbul ve Ankarada iki defa İstiklâl Mahkemesinde muhakeme edilerek beraet etmişti. Dürüst mizaçlı olmakla beraber fazla menfi ruhlu olduğunu bütün siyasî hayatı gösterir. Son zamanlarında avukatlıkla meşgul oluyordu.

Lûtfi Fikrinin Mısırda bastırdığı "Şimdiki İzdivaçlar,, ve "Erkekler Arasında,, adlı iki piyesi vardır ki o zamanki sosyal hayatımıza göre birer tezi muhtevidirler. Yine Mısırda iken Abdülhak Hâmidin Duhteri Hindu piyesile Pierre Loti'nin "les Désanchantées,, romanını tenkit eden iki eser de bastırmıştı.

Çok çalışan ve okuyan bir adamdı. Basılmamış eserler de bırakmıştır. Millet Vekillerimizden Feridun Fikri Düşünselin amcasının oğludur.

LÛTFİ PAŞA [ölm. 1553] Kanunî Süleyman zamanında iki yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş ve hayli eser de yazmış vezirlerdendir. İşkodrada veya Avlonyada doğmuş, çocukken saraya alınarak muhtelif hizmetlerde bulunduktan sonra Vezir olmuştu. Bilgili ve yakışıklı bir adam olduğu için Kanunî Süleymanın kız kardeşi Şahıhuban Sultanla evlendi. 1535 te Ayas Paşadan sonra Sadrazam oldu.

Bilgisine mağrur, hiddetli bir zat olduğu söylenir. Sadrazamlığı zamanında kötü bir Kadıyı cinsiyet uzvunu kestirmek suretile cezalandırmayı emrettiği için bu çirkin emirden dolayı Padişahın kız kardeşi olan karısile araları açılmış ve ondan ayrılmağa mecbur olduğu gibi Sadrazamlıktan da azledilerek Dimetokaya sürülmüştü. Orada uzun müddet kalmış ve bir aralık Hicaza gitmiş, dönüşte Dimetokada ölmüştür. Lûtfi Paşanın Şamda gömülü olduğunu söyliyenler de vardır.

Tarihe, edebiyata, ahlâka, siyasiyat ile din ilimlerine dair türkçe ve arapça yirmiden fazla kitap ve risale yazmıştır. Bunlardan Asafname Vezirlerin nasıl olmaları lâzımgeleceğini anlatır ki türkçedir ve "Nevadiri Eslâf,, adlı seri arasında sonraları basılmıştır. Kanunnamei Osmanî, Tarihi Osmanî adlı eserlerile bir çok arapça risaleleri ve hekimliğe ait de bir eseri vardır.

LÛTFULLAH, Nişapurlu [ölm. 1413] — Farsça şiirleri ve eserlerile tanınmış bir Türk âlim ve şairidir. Nişapurda doğduğu için Nişapurî diye tanılır. Horasanda yaşamış ve Meşhed'de ölmüştür. Tarihi Şahruh adile Timurlenk ile Şahruh zamanlarını anlatan bir tarihi ve bir çok şiirleri vardır.

M

MAHFİRUZ, Hatice [ölm. 1621] — Osmanlı Padişahlarından Birinci Ahmedin kadını ve "Genç Osman,, denen İkinci Osmanın anasıdır. Oğlunun ilk saltanat yılında o da Osmanlı soyundaki âdete uyarak ve henüz on dört yaşında bulunan hükümdarın çocukluğundan istifade ederek devlet işlerine hâkim olmaya kalkışmıştı. Fakat o zaman Birinci Ahmedin Hasekisi ve sonraları uzun yıllar devlet işlerinin en nüfuzlu mercii olan Mahpeyker Kösem Sultanın ve Kızlarağasının nüfuzları galip gelmişti. Mahfiruz Hatice Sultan oğlundan bir yıl önce öldüğü için İkinci Osmanın tahttan indirilip öldürülmesi faciasını görmemiştir. İstanbulda bazı hayrat bırakmıştır.

MAHİR BEY, Numan [ölm. 1843] — Abdülmecit zamanında Babıalinin ehemmiyetli makamlarında ve Evkaf Nazırlığında bulunmuş, şiirleri ve edebî yazılarile de tanınmış bir zattır. Ağriboz hanedanından Osman Reşit Beyin oğludur. Memleketinde tahsil etmiş, Mora Valisi Ebubekir Sami Paşaya damat olduktan sonra İstanbula gelip Babıaliye girmişti. Hariciye Kâtibi, Takvimhane ve Matbaa Nazırı, 1839 da Amedici ve bir sene sonra Evkaf Nazırı oldu. 1842 de Evkaf Nazırlığından çekilmiş, ertesi yıl ölerek Eyüpte Bostaniskelesine gömülmüştür.

Zamanının iyi kâtip ve münşilerinden olarak tanılır. Münşeat'ı 1845 te basılmıştır. Divanının da basılı olduğunu Bursalı Tahir kaydediyor. Bu zat Büyük Reşit Paşanın yakın dostu olmakla beraber Tanzimatın ve Avrupalılaşma hareketlerinin taraflısı değildi.

MAHİR EFENDİ, Ahmet [1870 - 1926] — İstanbul Meclisile Büyük Millet Meclisinin ilk devrelerinde Millet Vekili olmakla ve dinî bazı eserler yazmakla tanınmış din âlimlerimizdendir. Kastamonuda doğdu. Oranın eşrafından Ballık ailesine mensuptur. Medreselerde okumuş, icazet aldıktan sonra yirmi yıl kadar Vilâyet İdare Meclisinde, İstinaf Mahkemesi Azalığında bulunmuştur. 1903 te İstanbula Galata Bidayet Mahkemesi Azalığile gelmiş, İstinaf Mahkemesi ve Temyiz İstida Dairesi Reisliğinde bulunmuştu.

1908 İnkılâbından sonra Kastamonu Mebusu oldu ve Meclisin İkinci Reisliğine seçildi. İstanbul Meclisinin ikinci devresinde Mebusluktan istifa ederek Şûrayı Evkaf Reisi ve Darülhilâfe Medresesi Tefsir Müderrisi olmuştu. Üçüncü devrede tekrar Kastamonu Mebusu seçildi. Cumhuriyetin ilânından sonra Büyük Millet Meclisinin ikinci seçim döneminde Kastamonu Millet Vekili olarak iştirak etti. Millet Vekili iken Kastamonuda ölmüştür.

Ahmet Mahir Efendi

İki ciltlik Elmuhkem fi Şerh-ül-Hikem, Hikmeti Atai Şerhi ve Mucizatı Kur'aniye adlı kitapları başlıca eserlerindendir. Hutbe mecmuası da vardır ve bunlardan bazısı basılmıştır. Ahmet Mahir efendi şiirler de yazmıştır. Fakat bunlar bir mecmua halinde basılmıştır.

MAHİR EFENDİ, İsmail [1869 - 1916] — Darüleytamların kurulmasındaki gayreti ve İstanbul Meclisinde iken takrir vermekteki faaliyetile tanınmış hocalarımızdandır. Kastamonunun Araç İlçesi köylerinden birinde doğmuştur. Medreselerde okuduktan sonra Kastamonu Öğretmen Okulundan çıkmış, Selânik Rüştiyesile Öğretmen okulunda ve Sanayi Okulunda öğretmen ve müdür olarak bulunduğu sıralarda gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinde çalışmıştı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Öğretmen Okuluna Müdür oldu ve sonra Kastamonu Millet Vekilliğine seçildi. Mecliste iken pek çok takrir verdiği için arkadaşları kendisine Ebüt-Takarir lâkabını tak-

Mahir Efendi

mışlardı. Şahsiyet ve faaliyetile İttihat ve Terakki Partisinde haylı nüfuz kazandı.

Trablus, Balkan ve Birinci Cihan Harplerinin ortaya bıraktığı yetimleri korumak üzere açılan Darüleytamların kuruluşunda hizmeti vardır. Bu müesseselerin ilk Umumî Müdürü o idi. Bu vazifede iken ölerek Bebek Darüleytamı bahçesine gömülmüştü. İstanbulun işgalinden sonra bu müessese yabancı kuvvetler tarafından işgal edildiği için kemikleri oradan çıkarılarak Bebek mezarlığına nakledilmiştir.

İsmail Mahir Efendi adaşı ve hemşerisi Ahmet Mahir Efendi kadar âlim değildi, fakat parti işlerinde ondan daha mahirdi.

MAHMUT I. [1696 - 1754] — Osmanlı Padişahlarının yirmi dördüncüsüdür. İkinci Mustafanın oğlu olup "Lâle Devri,, nin sonunda kopan Patrona ithilâlinde amcası Üçüncü Ahmedin indirilmesi üzerine 1730 da Osmanlı Sultanı oldu. 34 yaşında bulunuyordu. 24 yıl kadar hükümdarlıkta kalmıştır. Zamanında epeyce uzun süren İran, Rusya ve Avusturya muharebeleri olmuştur. İranla yapılan muharebelerin çoğu meşhur Nadir Şahın zamanına tesadüf eder ki o kudretli hükümdarın gayretile bu muharebelerden bazısını İranlılar kazanmıştı. Fakat sonunda iki taraf da esaslı bir toprak kaybetmeksizin musalâha yapılmıştı.

Mahmut I.

1736 da çıkan Rus harbinde Osmanlı orduları Kırımda yenildi. Fakat Tuna boylarında hayli muvaffakıyet kazanmıştı. Ruslarla birlik olan Avusturyalılar da epeyce mağlûbiyetlere uğramışlar, nihayet Fransanın tavassutu ile Belgradda 1739 da Osmanlılar için haylı elverişli bir muahede imzalanmıştı. Hattâ evvelce Avusturyaya bırakılmış olan Belgrat, Semendire ve Adakale bu muahede ile geri alınmış oluyordu.

Zamanında Topal Osman Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Yeğen Mehmet Paşa ve İvez Mehmet Paşa gibi Sadrazamların değerli hizmetleri vardır. Fakat yirmi yıl kadar sarayda ve İstanbulda hüküm süren Kızlarağası Beşir Ağa onun zamanında kendisinden daha nüfuzlu idi. Necit ve Hicaz kıtasındaki Vehabî'ler Birinci Mahmut zamanında isyana başlamıştılar.

Birinci Mahmut son cuma selâmlığından döndüğü sırada Demirkapı tarafından saraya girerken at üzerinde ölmüş ve babasının türbesine gömülmüştür. Ona Kambur Mahmut derler. Zevkini sever bir adam olarak tanınmıştır. Musikiyi, satranç oynamasını, Boğaz mehtaplarında kayıkla gezinmesini severmiş. Ayasofyada, Valde camiinde ve Galatasarayda birer kütüphane yaptırmıştı. Nuru-Osmaniye camiinin yapısı onun zamanında hayli ilerlemişti. Yerine küçük kardeşi Üçüncü Osman tahta geçmiştir.

MAHMUT II. [1784 - 1839] — Osmanlı Padişahlarının otuzuncusudur. Birinci Abdülhamidin oğludur. Yirmi dört yaşında iken tahta çıkmıştı. Yeniçerileri ortadan kaldırmak istiyen amcasının oğlu Üçüncü Selim Kabakçı Mustafanın idare ettiği Yeniçeri ihtilâli üzerine indirilerek yerine Dördüncü Mustafa Padişahlığa geçirilmişti. Alemdar Mustafa Paşa Üçüncü Selimi tekrar tahta çıkarmak için İstanbula girip sarayı kuşatınca Dördüncü Mustafa, saray hapsinde bulunan Üçüncü Selimi öldürtmüştü. Alemdar saraya girince Üçüncü Selimi ölmüş buldu ve öldürülmekten güçlükle kurtulan tek Osmanlı Prensi İkinci Mahmudu tahta çıkardı. 1808 den ölümüne kadar 31 yıl hükümdarlık etmiştir. Zamanı büyük ihtilâllerle, dışarıda ve içeride mühim muharebelerle doludur. Yaptığı işlerin en mühimmi de Üçüncü Selimin başaramadığı Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve yerine muntazam asker teşkilâtının kurulmasıdır. Tahta çıktığı gün kendine bu iyiliği yapmış olan Alemdar Mustafa Paşaya Sadrazamlığı vermişti. Fakat gün geçtikçe kendi varlığını gölgede bırakan Alemdarın nüfuzunu çekememeğe başladı. Eğer Yeniçeriler Alemdarı Babıalide birdenbire bastırıp onun cephaneyi ateşlemek suretile kahramanca can vermesine sebep olmasalardı belki biraz sonra kendini tahta çıkaran adamı İkinci Mahmut öldürecekti. Babıali baskını dolayısile çıkan kargaşalık esnasında yerine geçirilmesinden korktuğu Dördüncü Mustafayı sarayda hapsedildiği yerde boğdurdu ve Osmanlı soyundan başka Şehzade kalmadığı için tahttan düşürülmek tehlikesinden kurtulmuş oldu.

Mahmut II.

1809 da çıkan Rus harbinde Besarabya kıtası kaybedilmiş ve ancak 1812 de Napoléon'un Rusyaya hücumu vesilesile Bükreşte nisbeten daha elverişli bir sulh yapılabilmişti. Bu yıllar zarfında İstanbulda ihtilâller olmakla beraber Anadolunun bir çok yerlerinde haydutluklar, isyanlar, Arabistanda Vehabîlerin isyanı, hulâsa memleketin dört köşesinde türlü karışıklık vardı. 1814 te Sırbistan isyanını bastırmakla uğraşıldı. 1820 - 22 yılları arasında Yanyada Tepedelenli Ali Paşa isyanı devleti çok uğraştırmıştı. İkinci Mahmudun akıl kâhyası olan meşhur Halet Efendi de Tepedelenliyi büsbütün devlete âsi göstermiştir. 1826 da Mora ihtilâli memleketi yeni bir buhrana sürüklüyordu. Morada Yunanlıların isyanı devleti 8 yıl uğraştırmış, nihayet İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır askerinin de yardımile bastırılmıştı. Fakat 1827 de Avrupa devletlerinin müşterek donanması Navarinde Osmanlı donanmasını yakınca Yunanistanın İstiklâli kabul olundu. Bundan sonra da Rusya ile ikinci bir harp çıktı ve bu harp Avrupa devletlerinin tavassutile ve Edirne Muahedesile nihayetlendi.

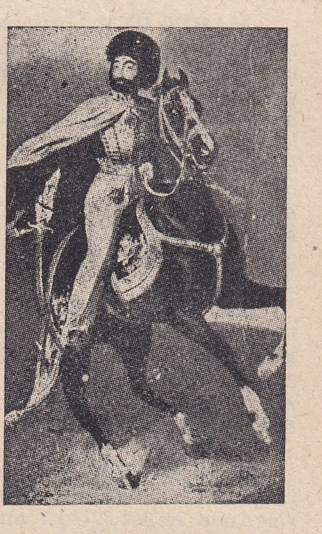
Mahmut II. nin at üstünde bir portresi.

1825 te "Vak'ai Hayriye,, denen Yeniçeri Ocağının söndürülmesi hadisesi başarıldı. "Nizamı Cedit,, denen askerî teşkilât meydana getirildi. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, gerek Mora isyanında devlete yardım ettiği, gerek Vehabî isyanını oğlu İbrahim Paşa vasıtasile bastırdığı için Valisi bulunduğu Osmanlı devletine karşı kafa tutmağa hak kazanmıştı. Devlet işlerinin bozuk ve yeni kurulan askerlik teşkilâtının da zayıf olduğunu göz önünde bulundurarak açıktan açığa isyan etti ve oğlu İbrahim Paşanın kumandasında ordular gönderdi. Osmanlı devleti Hünkâr İskelesi Muahedesini bundan korkarak imzalamış ve bu suretle gûya Rusya ile ittifak etmiş ve adeta Rusyanın himayesini kabul etmiş bulunuyordu. Mısır askeri Osmanlı ordusunu üç yerde yenmiştir.

Fakat üçüncü muharebenin neticesi İstanbulda öğrenilmemiş olduğu sırada İkinci Mahmut 55 yaşında olduğu halde öldü ve Divanyolunda Çemberlitaşa yakın olan türbesine gömüldü.

İkinci Mahmut Adlî mahlâsını kullanırdı. Osmanlı tarihleri ona Mahmudu Adlî derler. Fakat zamanında yapılan ve bazan bizzat kendisinin yaptığı 'adaletsizlikler' bu unvana hak kazandıramaz. Hattat denecek kadar güzel yazıya sahipti. Bilhassa musikide üstat sayılacak kadar güzel besteler meydana getirmiştir ve onun bestelediği eserler Üçüncü Selimin eserleri derecesinde güzeldir derler. Meşhur Dede İsmail Efendi, Dellalzade gibi musikişinaslar onun sarayında himaye görmüşler, İstanbulda şimdiki Üniversite binasile yanındaki yangın kulesi, Harbiye Mektebinin binası, Bahriye, eski Maarif, Adliye, Sıhhiye gibi daireler, Rami, Maçka kışlaları, Büyükderedeki büyük su bendi, Tersane ve Havuz fabrikası onun zamanında yapılmıştır. Yine o zamanda yapılmış bir çok camiler ve çeşmeler vardır. Yerine oğlu Abdülmecit hükümdarlığa geçmişti.

MAHMUT CELALEDDİN PAŞA, Damat [1853 - 1903] — İkinci Abdülhamit zamanında saltanat baskısı aleyhinde bulunmakla ve Asaf mahlâsile şiirler yazmakla tanınmış Vezirlerdendir Damat Halil Rifat Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. İlk tahsilinden sonra bir müddet Sadaret Mektupçu Kalemile, Amedi Odasına devam etmiş ve Abdülmecidin kızlarından Siniha Sultanla evlenerek İkinci Abdülhamidin kaynı olmuştu. Damat olduktan sonra Şûrayı Devlete Âza ve 1877 de, 24 yaşında Vezir rütbesile Sadık Paşa kabinesinde Adliye Nazırı oldu. Sonra tekrar Şûrayı Devlet Âzalığına dönmüş ve Abdülmecit ile o zamanki devlet adamlarının kötü idarelerini tenkit ettiği için ondan sonra iş başına getirilmiyerek uzun zaman köşklerinde ve yalılarında menkûp, fakat müreffeh bir tarzda yaşamıştır. Memleketteki haksızlıklara, hele kendisinin daima casuslarla sarılı olmasına dayanamıyarak 1899 da oğulları Prens Sabahaddin ve Lûtfullah ile Avrupaya kaçmıştı. Padişahın gönderdiği haber üzerine dönmemesi ve onun aleyhinde neşriyatta bulunması üzerine rütbesi kaldırılarak idama mahkûm edilmişti. Roma, Paris, Londra ve Brükselde çok defa yoksulluk içinde yaşadı ve Brükselde öldü.

Mahmut Celâleddin Paşa

1908 İnkılâbından sonra kemikleri oğlu Prens Sabahaddin tarafından İstanbula getirilmiş ve heyecanlı merasimle karşılanmıştı. Eyübe babasının mezarı yanına gömüldü. Şiirlerini muhtevi 500 sayfalık divanı Mısırda basılmıştır. Mahmut Kemal İnal "Son Asır Türk Şairleri,, nin Asaf maddesinde bu zat için etraflı malûmat vermiştir.

MAHMUT ESAT EFENDİ [1857 - 1917] — Dersleri ve eserlerile tanınmış ve devlet işlerinde de bulunmuş ilim adamlarımızdandır. Ailece Seydişehirlidir. Kadılardan Mehmet Emin Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Rüştiyede, Fatih camii derslerinde okumuş, Menşei Muallimi Askeriyede matematik ve tabiî ilimler tahsil etmiştir. Ondan sonra Hukuk Mektebinin ilk açılışında oraya girerek diploma almıştır. Gülhane Rüştiyesinde türkçe öğretmenliğile resmî işlere girmiş, 1885 te İzmir Hukuk Reisi olmuş ve orada bulunduğu on bir yıl içinde İzmir İdadisinde cebir, fizik ve tabiat derslerini de okutmuştur.

Mahmut Esat Efendi

1896 da Maliye Hukuk Müşaviri sıfatile İstanbula gelmiş, Hukuk ve Mülkiye Mekteplerile Darülfünunun İlâhiyat şubesinde Hukuk dersleri, ekonomi ve din tarihi okutmuştur. 1908 İnkılâbından sonra Defteri Hakani Nazırı, bir müddet Adliye Nazırı vekili oldu. Son yıllarında Darülfünunda İslâm dini tarihi ve Mektebi Kuzzat'ta devletler hukuku okutuyordu.

Mahmut Esat Efendi, hususî çalışkanlığile fransızca ve ingilizceyi kitaplardan istifade edecek derecede öğrenmişti. Dağınık şubelere ait olan bilgisinin bazı kısımları ancak orta derecede zamanının öğretmenliğine yarayacak şekilde sathî olmakla beraber Mecelle, fıkıh usulü ve din tarihi gibi bahislerde ihtisas sahibi idi. Mahmut Esat Efendinin neşrolunmuş eserleri kendi kayıtlarına göre ve Rumî tarihleri sırasile şunlardır:

Telhisi Hikmeti Hukuk (1301), İlmi Servet (1301), Usulü Fıkıh (1302). Bunlar Hukuk Mektebinde Münif Paşa vesair muallimlerin takrirleridir. Telhisi Tarihi Tabiî (1305), Tarihi Sanayi (1307), İlm-ül-Arz vel Maadin (1307) bunlar da idadide okuttuğu derslerdir. Ravzat-ül-Cennet fi Usulü İtikat (1309), Telhisi Usulü Fıkıh (1313), Tarihi Tabiî 2 cilt (1316), ingilizceden Fevaid-ül-Feraiz (1326), Kamer fransızcadan (1311), Şems fransızcadan (1312), Hukuku Hususiyei Düvel fransızcadan genişleterek (1312), Şeriatı İslâmiye ve Mister Karlayl (Amerikalı müellifte tercüme ve şerh 1310), Tarihi İslâm (mektep kitabı 1330), Tarihi Dini İslâm (2 cilt 1326), İktisat (4 ciltten ikisi basılmıştır. 1328), Hukuku Düvel (beş ciltten dördü basılmıştır. 1329).

MAHMUT, Gazneli - Sultan [967 - 1030] — Gazneliler adlı Türk devletini kuran zattır ki Doğu dünyasının en büyük hükümdarlarından biri sayılır. Babası Sevük Tekin, Samanoğulları (Samanî) devletinin Horasan Valisi olan Alp Tekinin kölesi ve damadı idi. Sevük Tekin sonraları kayınbabasının yerine Horasan Valisi oldu ve Samanoğullarına karşı istiklâlini ilân etti. Mahmut, babasının sağlığında Horasan Valisi olmuştu. Onun ölümün-

de yerine geçen küçük kardeşi İsmaili ortadan kaldırarak 997 de hükümdarlığını ilân etti. Mahmut, önce Samanoğlu devletinin elinde kalmış olan yerleri aldı. Sonra Faris ve Irak taraflarında hüküm süren Büveyhoğullarile muharebe ve muahede yaparak hükümdarlığını tanıttı. Horasan, Afganistan ve Gürcistanı aldıktan sonra Maveraünnehr hükümdarı İlk Hanla, daha sonra da Kadir Hanla harbederek Ceyhun'un ötesine ve Harzem'e kadar ülkesini genişletti.

Mahmut Gaznevî

Mahmut Gaznevî tarihte pek meşhur olan Hindistan seferlerine 1005 tarihinde başlamıştır. Onun Hindistana 12 seferi vardır. Bunlardan yalnız birinde hafif bir bozguna uğramış, fakat ötekilerin hepsinde parlak başarılar kazanmış, hattâ yaptırdığı donanmalarla Hint denizlerinde gemi zaferleri de kazanmıştır.

1009 da kendisine karşı birleşen Hint Racalarını yenerek Pençap kıtasını ele geçirdi. Lâhur, Delhi gibi mamur Hint şehirlerini almış ve oralarda bulduğu büyük hazineleri Gazneye getirerek şehrin camiler, mektepler ve kütüphanelerle donanmasına ve o zamanki Türk ve İslâm âleminin bir medeniyet merkezi olmasına harcamıştır. Hindistanda olduğu kadar İranda da hüküm süren Gazneli Mahmut, Hindistanda kocaları ölen kadınların diri diri yakılmasını, ölülerin ırmağa atılması gibi kötü âdetleri yasak etmişti. Coğrafya âlimi Elbirunî, Şehname sahibi Firdevsî onun zamanında yetişen adamlardandır. Sarayı ilim ve fikir adamlarının bir akademisi halinde idi. Menuçehri, Unsurî, Esedî gibi tanınmış İran şairleri de o saraya mensup idiler. O da büyük Doğu hükümdarlarının çoğu gibi kendi anadilini ilim ve edebiyat dili olarak kullanmayı düşünememiştir. Firdevsîye İran masallarını yazdıracak yerde Türk destanlarını terennüm ettirmeyi düşünseydi fikir tarihimizde silinmez bir iz bırakırdı.

Son Hindistan seferinden dönüşünde İran Selçuklarını da yenerek Gaznede hastalanıp 1030 Nisanının 30 uncu günü ölmüştür. Farsça şiirleri de vardır.

MAHMUT HAMDİ PAŞA, Macar [1828-1896] Lehistan Yahudilerinden iken Osmanlı ordusuna girmiş ve Kırım harbinde yararlık göstermiş Müşirlerdendir. Lehistanın Lodz şehri civarında Bezezin kasabasında doğmuştur. Asıl adı Fischel Freund idi. Lehistandan Macaristana 15 yaşında göçmüş ve bir meyhanecinin yanında çalışmıştır. 1848 de Macaristan ihtilâlinde Macarlarla birlik olmuş ve Türkiyeye sığınan Macarlarla beraber İstanbula gelip Müslümanlığı kabul ile askerliğe girmiştir. Mahmut Hamdi, Freund kelimesinin tercümesi imiş. Macar Mahmut diye anılan bu zat, Kırım harbinde yararlık göstermiş ve 1877 Karadağ muharebesine de iştirak etmişti. Bu harpten sonra Redif Paşa vesaire ile birlikte Rodosa sürülmüştü. Sonra yine İstanbula getirildi, Meclisi Tetkikatı Askeriye Âzası oldu. Yaveri Ekrem unvanını aldı. Bir aralık Veysel Paşanın hastalığında Edirnede İkinci Ordu Müşirliğini de yapmıştı. İstanbulda öldü. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

MAHMUT HÜDAİ — Bk. Hüdai.

MAHMUT KAŞGARLI, Mahmudu Kâşgari — On birinci asrın son yarısında "Divanı Lûgat-it-Türk,, adile Türk dili için ilk ve pek önemli lûgati meydana getirmiş olan meşhur Türk bilginidir. Kâşgarda doğmuştur. Babasının adı Hüseyin, büyük babasının ismi de Mehmettir. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmiyor. Nasıl ve nerelerde yaşadığı hakkındaki bilgiler de ancak tahminlere dayanır. İranda hüküm sürmüş olan Selçuk soyundan meşhur Alp Aslan ve Melikşah zamanlarında ordularda askerlik ettiği ve Türkistan Beyleri soyundan olduğu, Irak'a göçedip eserlerini de Bağdatta yazdığı tahmin edilmektedir.

Kendi dilinden başka arapça ve farsçayı da pek iyi bilirmiş. O asırda Türkler bütün İslâm dünyasında ve Arap memleketlerinde kuvvetli bir nüfuza sahip oldukları için Araplara türkçe öğretmek maksadile yazılmış olan bu Türk lûgati Arap dilinin kaidelerine göre tertip edilmiş ve her türkçe kelime arapça izah olunmakla beraber eski Türk edebiyatından ve halk dilinden getirilen manzum veya mensur misallerle zenginleştirilmiştir.

1072 - 3 tarihinde yazılan bu eserin bir yazma nüshasını rahmetli Ali Emirî Efendi İstanbulda bir kitapçıdan alarak saklamış ve eser Sadrazam Talât Paşanın emrile bastırılmıştı. Bir kaç zat tarafından kısmen veya tamamen tercüme edilmiş olmakla beraber asıl emekli ve tetkikli tercümeyi Besim Atalay meydana getirmiştir ve bu tercüme Türk Dil Kurumu tarafından üç cilt üzerine bastırılmıştır.

MAHMUT MESUT PAŞA [1820 - 1890] — Matematiğe dair eserler bırakmış bir Osmanlı Müşiridir. Amasya civarında Köprünün Zeytin bucağında doğmuş, Harbiyeden ilk çıkan Kurmay sınıfının birincisi olarak 1848 de Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Harbiyede 14 yıl kadar matematik dersleri okutmuş, muhtelif askerlik hizmetlerinde bulunarak Müşir olmuş ve Muhakemat Dairesi Reisi iken ölerek Fatih türbesi bahçesine gömülmüştür.

Kutuu Mahrutiyat, Cebrin Hendeseye Tatb'ki adlı eserleri basılmış, Usulü İstihkâmatı Hafife isimlisi basılmamıştır. Tertip ettiği matematik problemlerinden bazılarını Avrupaya göndermiş ve takdir kazanmış olduğunu Bursalı Tahir yazar.

MAHMUT MUHTAR PAŞA, Katırcıoğlu [1867 - 1935] — Elçilikte, Nazırlıkta bulunmuş, askerlikte değerile ve eserlerile tanınmış komutanlarımızdandır. Gazi Ahmet Muhtar Paşanın oğlu ve Bursalı Katırcıoğlu Mehmet Paşanın torunudur. İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesinde orta tahsilini gördükten sonra 1885 te Harbiyeye girmiş ve orada iken Almanyaya gönderilerek Metz Harbiyesinden 1888 de Teğmen çıkmış, Prusya Hassa Alayında çalıştıktan sonra Erkânıharbiye Okuluna kabul edilip bir müddet de Erkânıharbiye hizmetinde bulunmuştur. Türkiyeye dönüşünde önce Erkânıharbiye Dairesinde çalışmış, Harbiyede erkânıharbiyenin vazifeleri dersini okutmuştur. 1897 Yunan harbinde Tesalya Ordusunda Albaylıkla Velestin, Çatalca ve Dömeke muharebelerinde bulunmuştu. Orada tertip ettiği bir süvari hücumunda askeri-

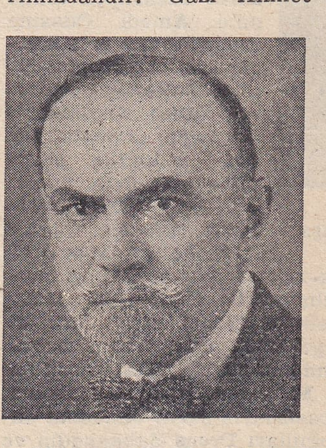
Mahmut Muhtar Paşa

nin başında bulunmak suretile büyük cesaretini isbat etmiştir.

1900 deki Fransa büyük manevralarında ordumuzu temsil etmiş ve ayni yılda Piyade dairesi İkinci Reisi tayin olunmuştu. 1908 İnkılâbından sonra Birinci Ferik olarak Hassa Ordusu Birinci Fırka Komutanlığına geçirilmişti. 31 Mart İhtilâlinde âsi askerlere karşı Bayezit meydanında büyük bir cesaret gösterdi. Fakat Vükelâ Heyeti şehirde muharebeye müsaade etmediğinden çekilmeğe mecbur kalmıştı. O sırada çıkan askerlik rütbelerinin tasfiyesine ait kanun gereğince rütbesi Miralaylığa (Albaylığa) indirilmiş, önce Aydın Valiliğine gönderilmiş, 1910 da Bahriye Nazırı olmuştu. Bir yıl kadar sonra Hakkı Paşa Kabinesile istifa etti.

1912 de babası Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesinde tekrar Bahriye Nazırı oldu. Balkan Harbi çıkınca orduda vazife aldı. Önce Trakya Şark Ordusunun Sağ Cenah Üçüncü Ordu Komutanı, sonra İkinci Şark Ordusu Komutanı oldu. Vize ile Pınarhisar arasında Bulgar Üçüncü Ordusile şiddetli muharebeler yaparak düşman taarruzunu durdurmuştu. Nihayet Çatalca müdafaasında Sağ Cenah Terkos Cephesi Komutanı iken 17 Kasım muharebesinde düşman hücumlarını kırdı ve mukabil taarruza geçmek üzere iken ağır yaralanarak komutanlıktan çekilmeğe mecbur kaldı. 1913 te Berlin Büyük Elçiliğine tayin edilmiş ve bir yıl sonra bu vazifeden istifa etmişti. 1919 da İstanbul hükûmeti tarafından Harbiye Nazırlığına getirilmek istenmiş, fakat kabul etmemişti. İskenderiyeden Napoliye giderken vapurda öldü.

Başlıca eserleri: Ruznamei Harp, Maziye Bir Nazar, Acı Bir Hatıra. Fransızca olarak da "La Turquie, l'Allemagne, Evênements d'Orient,,.

MAHMUT NEDİM PAŞA [1818 - 1883] — Abdülâziz zamanında iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş ve memlekete hayli kötülüğü dokunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Bağdat Valisi Gürcü Necip Paşanın oğludur. Zamanına göre tahsilden sonra Sadaret Mektupçu Kalemine girmişti. Sadaret Mektupçuluğu, Amedicilik, Beylikçilik, Sadaret Müsteşarlığı gibi Babıalinin mühim işlerinde ve Vezir rütbesile Trablusgarp Valiliğinde bulundu. 1867 de Deavi Nazırı ve ayni yıl Bahriye Nazırı oldu.

Mahmut Nedim Paşa

Eski yolda oldukça iyi yazı yazan, hattâ zararsız şiirler de söyliyen Mahmut Nedim Paşa, Sadrazam olmadan önceki vazifelerinde şöyle böyle muvaffakıyet göstermiş, hele hiç münasebeti bulunmadığı Tersanede bazı ıslahat meydana getirmişti. Bununla beraber esaslı muvaffakıyeti Abdülâzize yaranmak hususunda maharet göstermesidir.

Âli Paşanın ölümünden sonra 1871 de ilk defa Sadrazamlığa getirildi. Bu ilk Sadareti on bir ay sürmüştür. Âli Paşa, Sultanın hükümdarlık hakkına taraftar olmakla beraber Abdülâzizin manasız istibdatlarına karşı dayanırdı. Halbuki Mahmut Nedim Paşa Abdülâzizin bütün divanece hareketlerine hizmet etmiş ve Padişahın keyfini devletin ve halkın menfaatlerinden ve haklarından üstün tutmuştur. Hele o zaman Çarlığın İstanbuldaki Elçisi İğnatief'e dayanmak suretile mevkiinde tutunmaya çalışması ve Çarlığın Türkiyede âdeta bir adamı imiş gibi hareket etmesi tarihin affetmiyeceği bir millî hainliktir. Halk ona Nedimof lâkabını takmıştı.

Birinci Sadrazamlıktan azlinden sonra Kastamonuya, sonra Trabzona, daha sonra Adanaya sürüldü. Bir aralık bir istikraz meselesindeki kötü hareketinden dolayı muhakeme edildi. Yüz bin lira ödemeğe mahkûm edilmişken Padişah tarafından bu mahkûmiyet affolundu. Abdülâziz onu Adana Valiliğinden önce Şûrayı Devlet Reisliğine tayin ettirmiş ve 1875 te ikinci defa Sadrazamlığa getirmiştir. Sekiz ay kadar sonra da azletmeğe mecbur oldu ve aleyhindeki fikirleri yatıştırmak üzere Çeşmeye sürdü. İkinci Abdülhamit zamanında 1879 da bir müddet Dahiliye Nazırlığına da getirilmişti.

Manzumeleri oldukça düzgündür ve şu beyti meşhurdur.

Tefekkür etmeli de bu cihana bir gelişi
Gidermeli kederi, bakmalı safaya kişi.

Mahmut Nedim Paşa Cağaloğlunda Halk Partisi karşısındaki türbesinde gömülüdür.

MAHMUT PAŞA [Ölm. 1474] — Fatih Sultan Mehmedin yararlıklarile meşhur Sadrazamlarından olup İstanbulun bir semtine adını bırakan Vezirdir. Aslı Hırvattır. Alacahisarda doğduğu rivayet edilir. Bir muharebede Mehmet Ağa adlı biri tarafından esir edilmiş ve genç iken İkinci Murat zamanında saraya ve Şehzade Mehmedin hizmetine ayrılmıştı. İkinci Mehmet hükümdar olunca, Mahmut Ocak Ağası, sonra Rumeli Valisi oldu. Bir rivayete göre Kazasker dahi olmuştur.

Çandarlı soyunun sonuncusu olan Halil Paşanın öldürülmesinden bir yıl kadar sonra, yani 1453 te İstanbulun alındığı yıl içinde Sadrazamlığa geçirildi. İlk Sadrazamlığı on altı yıla yakın sürmüştür. Bu zaman zarfında kâh Fatihin maiyetindeki orduda, kâh yalnız başına Serdar sıfatile bir çok muharebeler yaptı ve zaferler kazandı. Sırbistanın büyük bir kısmını ve Bosnayı aldı. Düşman donanmasını bozarak Midilliyi de ele geçirdi.

Karamanoğlu Pîr Ahmet Beyi yenmiş olduğu halde öldürmediği için onu Padişaha kötülediler. Rüşvet aldığı için esir tutmadığı iftirasında bulundular. Bunun üzerine Karahisarda - eski Türk âdetinde olduğu gibi - çadırının ipleri kesilerek otağı başına geçirildi ve bu suretle azlolundu. Geliboluya gönderildi. Fakat biraz sonra Ağriboz fethinde donanmanın başında ve daha sonra Uzun Hasanla muharebede yararlığı görüldüğünden 1472 de ikinci defa Sadrazamlığa getirildi. Bir sene kadar sonra yine düşmanlarının çıkarttıkları fesat üzerine azledilen Mahmut Paşa, Edirne civarındaki Hasköye çekilerek bir müddet orada kaldı. Fakat Şehzade Sultan Mustafa meselesinden dolayı yine düşmanlarının fesatlarına uğrıyarak Yedikuleye hapsedildikten sonra Fatihin emrile öldürüldü.

Bilgili ve değerli bir devlet adamı ve iyi bir ordu komutanı olarak tanılır. İstanbulda hâlâ adını taşıyan semtte camii, medrese ve hamamı, kütüphanesi, Sofyada ve daha bazı yerlerde hayratı vardır. Mahmut Paşanın annesi İstanbulun asil ailelerinden birine mensup bir Rum kadını olup Fatih, Sadrazamının hatırı için İstanbul kiliselerinden birini bu kadına vermişti ki bu husustaki ferman sureti İstanbulda Sarıyer Halkevi tarafından son zamanlarda neşredilen bir risaleye dercedilmiştir.

MAHMUT PAŞA, Güzelce [Ölm. 1604] — İkinci Selim ile Üçüncü Mehmet zamanlarındaki bazı muharebelerde yararlığı görülmüş ve ihtiâllere adı karışmış bir Vezirdir. Enderunda yetişmiş, İkinci

Selimin hizmetinde bulunmuştur. Siyavüş Paşanın himayesile Yeniçeri Ağası oldu. 1593 te Kars Muhafızı, 1598 de Tuna Muhafızı olmuştu. İki yıl sonra Üçüncü Kubbe Vezirliğine getirilmiş ve Eflâk Voyvodası Mihal'ın isyanını bastırmaya memur edilmişti. 1602 de İstanbulda Sadaret Kaymakamı iken Sadrazam bulunan Yemişçi Hasan Paşanın öldürülmesi için hile ile Müftü Sunullah Efendiden fetva almış, fakat askere para dağıtarak isyan çıkardığı anlaşılmıştı. Öldürülmek üzere arandığı sırada saklanmış olduğu için kurtuldu. Yemişçi Hasan Paşanın başı kesildikten sonra meydana çıkmış, fakat Sadrazam olamamış ve tekaüde sevkedilmiştir. Cerrahpaşada gömülüdür.

MAHMUT MACİT PAŞA, Soğanyemez [ölm. 1746] — Birinci Mahmut zamanı Kapdanı Deryalarındandır. Enderundan yetişmiştir. Kitapçıbaşı, Anahtarağası, Kapıcıbaşı ve Kapıcılar Kethüdası olmuş ve 1746 da Vezirlikle Kapdanı Deryalığa getirilmişti. Kendisi soğan yemediği için kalyona soğan taşıyan askerleri öldürtmesi üzerine azledildi ve Vezirliği alınarak Midilliye sürüldü. Soğan yememek yüzünden askerlerinin başile birlikte kendi makamını ve başını da yemiş olan Mahmut Macit Paşanın edipliği ve şairliği de varmış.

MAHMUT PAŞA, Celâleddin - Damat [ölm. 1885] — İkinci Abdülhamidin eniştesi olduğu halde Abdülâzizi gûya öldürenler arasında bulunduğu bahanesile Midhat Paşa ile birlikte boğdurulan Vezirdir. Damat Fethi Paşanın oğludur. Gençliğinde pek yakışıklı olduğu için İkinci Abdülhamidin özkardeşi Cemile Sultan henüz on beş yaşında iken ona verilmişti. Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında büyük bir nüfuz kazandı, Mabeyn Müşiri oldu. Sonra da Tophane Müşirliğinde bulundu. Bu son vazifede iken Millet Meclisinde kabineyi tenkit etmeleri üzerine istifa etmiş ve saraya gelerek Padişaha bu tenkitlere cevap vermesi lâzım geleceğini söylemiş olduğu rivayet edilir. 1882 de Abdülhamit, Midhat Paşa ile birlikte Damat Mahmut ve Nuri Paşaları Abdülâzizin öldürülmesine yardım ettikleri bahanesile Yıldızda Çadırköşkünde kurdurduğu karakuşvari bir olağanüstü mahkemede idama mahkûm ettirdi. Sonra mahkûmları ölümden affederek Taife sürdürdü.

Mahmut Paşa

Nuri Paşa yolda deli olmuş ve biraz sonra ölmüştü. Midhat Paşa ile Mahmut Paşa 1885 Mayısının yirmi altıncı gecesi boğduruldu. Mahmut Paşa, büyük bir haksızlığa kurban edilmiş olmakla beraber Midhat Paşa gibi büyük çapta yaradılmış ve memlekete faydalı olmaya çalışmış bir adam değildir.

MAHMUT PAŞA, Topçubaşızade [ölm. 1855] Abdülmecit zamanında Osmanlı donanması Sinopta yakıldığı zaman Kapdanı Deryalıkta bulunan Müşirlerdendir. Topçubaşı Mustafa Ağanın oğludur. Tophaneden yetişmiş, 1844 te Topçu Livası, sonra Ferik rütbesile İzmir Kumandanı, üç yıl sonra da Hassa Reisi ve 1847 de Bahriye Reisi, bir sene sonra Hassa Müşiri olmuştu. 1851 de Meclisi Vâlâ Âzalığına ve o yıl içinde Ankara Valiliğine tayin edildi ve ayni sene içinde Kaptanı Deryalığa geçirildi. Ruslar tarafından Sinopta Osmanlı donanmasının yakılmasından sonra muhakeme altına alınmış ve Boluya sürülmüşse de sonra affedilmiştir. Cesur, fakat cahil olduğu söylenir.

MAHMUT RAİF EFENDİ, İngiliz [ölm. 1807] Üçüncü Selim zamanının yeni fikirli olmakla tanınmış adamlarındandır. Ambar Emini İsmail Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Sadaret Mektupçu Kaleminden yetişti. Londra Elçiliği Başkâtipliğinde, sonra Donanma Müsteşarlığında ve Beylikçilikte bulundu. 1800 de Mısıra gönderilerek orada Reisülküttap sıfatile beş yıl kalmıştı. 1806 da Karadeniz Boğazı Nazırı oldu. O sıralarda Üçüncü Selim Yeniçerilerin yerine Nizamıcedit adını verdikleri yeni askerî teşkilât yapmağa başlamıştı. Mahmut Raif Efendi, Boğazdaki Yeniçeri yamaklarına Nizamıcedit askerine mahsus elbiseyi giydirmekte iken çıkan isyan sırasında öldürüldü. Üsküdarda Ayrılıkçeşmesinde gömülüdür.

İngilizce bildiği için İngiliz Mahmut Efendi diye meşhur olan bu zat, edebiyat, musiki ve coğrafya ile de uğraşmıştı. Korfudan geçerken şehrin bir güzel resmini yapıp saraya vermesinden de anlaşılıyor ki resimle de uğraşmıştır. İyi tambur çalarmış, sesi de güzelmiş. Gençliğinde kendisine Tamburî derlermiş. Sicillî Osmanî bu zatın Atlas Mineur'ü tercüme ettiğini kaydetmektedir.

MAHMUT SADIK [ölm. 1930] — Meşhur muharrir ve ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mülkiyede okuduktan sonra hükûmet tarafından ziraat tahsili için Almanyaya gönderilmişti. 1885 te Almanyadan döndü. Ceridei Havadis, Tarik, Sabah, Saadet, İkdam, Tercümanı Hakikat gazetelerile haftalık Serveti Fünun'da bir çok çeşitli yazılar neşretti. Bunlardan bir kısmını kendi imzasile, bazısını da Osman Galip ve Kadri müsetarile yazmıştır. Bu sıralarda bir aralık Hariciye ve Maliyede memurluk da yapmıştır. Fakat devam etmiyerek Beşiktaşta Feyziye Mektebinde hocalıkla ve Babıali caddesinde roman tercümesile meşgul olmuş ve ayni zamanda Osmanlı hanedanından birine de fransızca okutmuştur. Mabeyn Kâtiplerinden Tevfik Bey Kudüs Mutasarrıfı olması üzerine onu Tahrirat Müdürlüğüne tayin ettirmişti. Mahmut Sadık 1898 de Kudüse gitmiş ve 1903 te İstanbula dönmüştür. Yine muhtelif gazetelerde muharrirlik ederek 1908 İnkılâbından sonra gündelik "Serveti Fünun,, da çalışmış, sonra Abdullah Zühtünün kurduğu Yeni Gazete'ye geçmişti. Bu gazetedeki başmakalelerinden başka her gün "Takvimden Bir Yaprak,, başlıklı hafif siyasî mizahî fıkralar neşrederdi ki sonraları bunlardan bir kısmını "Takvimden yapraklar,, adile kitap halinde bastırmıştı.

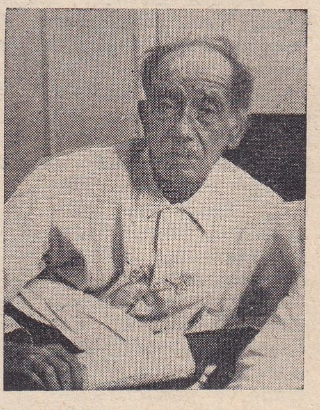

Mahmut Sadık

Mahmut Sadık, siyasî ve içtimaî mahiyetteki yazılarından başka fennî yazılar da neşretmiştir. "Karagöz,, de mizahî yazılar yazmıştır. Son zamanlarda "Devlet Demiryolları Mecmuası,, nın başmuharrirliğini yapıyordu. 1916 da "Matbuat Cemiyeti,, nin ilk reisi seçilmişti. "Rüşvet, Sevda, Kalbi Şeyda, Tekâmül,, adlarını taşıyan romanlarile gerek imzasile, gerek müstear adlarla neşredilmiş bir çok tercüme romanları vardır. Yalnız gazeteci

değil, kültürü kuvvetli bir edip ve bir romancı idi. Öldüğü zaman yaşayan muharrirlerimizin en eskisi bulunuyordu.

MAHMUT ŞEVKET PAŞA [1856 - 1913] — Hareket Ordusu Komutanı, Harbiye Nazırı ve Sadrazam sıfatlarile Meşrutiyet devrinin meşhur bir simasıdır. Soyca Arap olup Bağdatta doğdu. Müntefik Mutasarrıfı Kethüdaoğlu Süleyman Beyin oğludur. İlk tahsilini memleketinde görmüş, İstanbula gelip Harbiyeden 1882 de Kurmay Yüzbaşılıkla ve birincilikle çıkmıştır. Önce Erkânıharbiye dairesine tayin edilmiş, sonra Giritte toplanan Fırkaya memur olmuştur. Giritten dönüşünde 1883 te Harbiyede fenni esliha ve endaht nazariyeleri okuttu. Bir yıl kadar Golz ve Kampofner Paşaların maiyetinde çalıştı. 1886 da Mavzer fabrikasına ısmarlanan silâhların yapılmasına bakmak üzere Almanyaya gönderilen komisyona memur oldu. 1894 te yine silâhların tetkiki için Fransaya gönderildi. Dönüşünde Liva (General) rütbesile Tophanede Tecrübe ve Muayene Dairesi Reis Vekilliğine tayin edilmiştir. 1901 de Ferik, 1905 te Birinci Ferik oldu ve Kosva Valiliğine gönderildi.

Mahmut Şevket Paşa

1908 İnkılâbından sonra Üçüncü Ordu Komutanlığına geçirildi. 1909 da İstanbuldaki "31 Mart,, İhtilâlini bastırmak üzere Rumelide tertip edilen "Hareket Ordusu,, nun başına geçirildi. İhtilâli bastırmak, kabahatlileri cezalandırmak ve İkinci Abdülhamidi tahttan indirip Selâniğe göndermek gibi işleri idare etti. Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordular Müfettişi ve Hakkı Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırı oldu. Fakat Trablus muharebesile onu takip eden Balkan Harbinde bir varlık gösterememeyişi Hareket Ordusu Kumandanının büyük şöhretini haylı sarsmıştı.

İttihat ve Terakki Kabinesi düşmüş, ve Harbiye Nazırlığına Nazım Paşa geçmişti. 1912 de İttihatçılar Babıaliyi bastılar, Nazım Paşayı öldürdüler ve Kâmil Paşayı Sadrazamlıktan düşürerek yerine Mahmut Şevket Paşayı geçirdiler. Dürüst bir adam olan Mahmut Şevket, Sadrazamlığının çetin zamanlarında memlekete faydalı olmaya çalışmıştır. Fakat bir yıl bile geçmeden İttihat ve Terakki Cemiyetine muhalif olan ve hariçten de yardım gören bir teşekkülün tertip ettiği suikasta uğradı. 14 Haziran 1913 te Harbiye Nezaretinden Babıaliye giderken Bayezit meydanında vuruldu.

Hürriyeti Ebediye tepesinde gömülüdür. Türkçe ve arapçadan başka fransızca ve almanca da bilirdi. Mesleğine ait eserler bırakmıştır. Fransızcadan tercüme ettiği Lûgaritma Cetveli ve Tatbikatı, Hendesei Musattaha ve Mücesseme, Fenni Remiy, Fenni Esliha, Seferber Zabitler Muhtırası adlı eserleri ve "Osmanlı Teşkilât ve Kıyafeti Askeriyesi,, isimli üç ciltlik tarihî bir kitabı vardır.

MAHPEYKER KÖSEM SULTAN [1590 - 1650] Osmanlı devrinde kırk yıldan fazla hüküm sürmüş meşhur bir saray kadınıdır. Birinci Ahmedin karısı, Dördüncü Muratla Deli İbrahimin ve Şehzade Kasımın annesidir. Bir Rum rahibinin kızı olup asıl adı Anastasya imiş. Fakat onu Nasya diye çağırırlarmış. Nasya pek küçük yaşta yetim kalarak Bosna Beylerbeyinin eline geçmiş, o da bu güzel kızı Kızlarağasına göndermiş. On beş yaşında iken Birinci Ahmedin Hasekisi yani metresi olmuş, zekâsile ve güzelliğile Padişahı avucuna almıştı. Birinci Ahmetten sonra Birinci Mustafa ile İkinci Osman zamanlarında Eski Saraya kapatılarak hiç bir işe karışamamış ve Padişahlık nöbetinin kendi oğullarına gelmesini bekliyerek o korkunç Yeniçeri ihtilâllerini uzaktan seyretmişti. Oğullarından Dördüncü Muradın ilk saltanat yıllarında Valde Sultan sıfatile her işe karışan Kösem Sultan, Dördüncü Murat, yirmi yaşını geçip de işleri sert ve iradeli eline alınca haylı gölgede kalmıştı. Fakat onun ölümünden sonra ikinci oğlu Deli İbrahim Padişah olunca Kösem Sultan yine büyük bir nüfuz kazandı. İbrahimin çılgınca saltanat yılları nihayet bulup da tahttan indirildiği ve cellâda boğdurulduğu zaman yedi yaşındaki oğlu Dördüncü Mehmet tahta çıkarılmıştı. Mahpeyker Kösem, sonraları Avcı diye tanılan torunu Dördüncü Mehmedin de ilk yıllarında yine Büyük Valde namı altında hüküm sürmekte devam etmiştir.

Kösem Sultanın boğulması. (Ressam Münifin tablosu)

Ancak gelini, yani Dördüncü Mehmedin anası olan Turhan Valde ile araları açıldı. Kösem, elinin altında bulundurduğu Yeniçeri Ağaları vasıtasile Dördüncü Mehmedi tahttan indirmek, anası Turhan Sultanı Eski Saraya kapattıktan ve taraftarlarını öldürttükten sonra Mehmedin kardeşi Süleymanı saltanata geçirmek istiyordu. Çünkü Süleymanın annesi Dilâşup Sultan, saf ve ihtirassız bir kadındı. Kösemin tedbirlerini, Turhanın adamları haber aldılar ve bir Ramazan gecesi ihtiyar ve muhteris kadının dairesini bastılar. Sarayın kapısını açık bırakarak kendi adamlarını bekliyen Mahpeyker Kösem, karşısında Turhanın Başağası Süleymanı ve adamlarını bulunca şaşırdı, saklandı. Fakat ele geçirilerek perde ipile boğuldu.

Mahpeyker Kösem Valde, devlet memurluklarının müzayedeye binen rüşvetle verildiği o yıllarda nihayetsiz denecek bir servet toplamıştı. Anadoluda bir çok hasları, Kıbrısta çiftlikleri vardı. Mercan yokuşunda hâlâ Valde Hanı denen hanı o yaptırmıştı ki yirmi sandık dolusu filori altınlarını orada saklardı. Dolaplar dolusu incileri ve mücevherleri çıkmıştır. Üsküdarda Çinili camii ile Anadolukavağı camiini de o yaptırmıştı. Sonraları gelini ve saltanat rakibi olan Turhan Hatice Sultan tarafından tamamlanmış olan Yeni camii de o başlatmıştı.

Mahpeyker Kösem Valde, kendinden 89 yıl önce ölmüş olan Hurrem Sultandan yani Kanunî Süleymanın kadını Roksolan'dan ve Üçüncü Muradın kadınlarından olup yine kendisinden 32 yıl önce ölen Safiye Sultandan, yani Venedikli Baffo'dan sonra Osmanlı saltanat devrinin en çok nüfuz kazanmış kadınlarındandı.

MAKALÎ MUSTAFA BEY [Ölm. 1584] — On altıncı asır ortalarında tanınmış şairlerimizdendir. Alaşehirlidir. Siyeri Veysî adlı eserin sahibi olup

eskiden çok çapraşık ve külfetli yazmakla meşhur Veysî Efendinin dayısıdır. Arapzade diye tanılan bir âlimden ders okumuş, İstanbulda ölerek Üsküdarda gömülmüştür.

Mürettep divanı varsa da basılmamıştır. Sicilli Osmanî, bu zatın sazkâr olduğunu da kaydetmektedir ki musiki ile ülfeti olduğu anlaşılıyor. Örnek olarak aldığımız şu beytinin ikinci mısraı bir mesel halinde dillerde kalmıştır:

Makalî ta'nı âdadan ne gam erbabı irfana
Atarlar taşı elbette dirahti meyvadar üzre.

MAKBULE LEMAN, Fatma [1865 - 1898] — On dokuzuncu asır sonlarında bazı şiirlerile ve yazılarile tanınmış kadınlarımızdandır. İstanbulda Beşiktaşta doğdu. Beşinci Muradın saray memurlarından Hacı İbrahim Efendinin kızıdır. Dahiliye Müsteşarlığında bulunmuş ve bazı şiirler de yazmış olan Mehmet Fuat Beyin karısı idi. Hususî hocalardan okumuş, "Hanımlara Mahsus Gazete,, de bir kısmı manzum ve çoğu mensur yazılar neşretmiştir. Ahlâka ait yazılarından dolayı kendisine o zaman kadınlara mahsus olan Şefakat Nişanı verilmişti.

Yazılarının bir kısmını "Makesi Hayal,, adile bir risalede toplamıştı. Ölümünden sonra bu yazılarile diğer bazı parçaları ve onun için gazetelerin yazdıklarile hakkında söylenen mersiyeler bir araya toplanarak yine "Makesi Hayal,, ismi altında basılmıştır.

Ömrünün son on dört yılı sürekli hastalıklar içinde geçen Makbule Leman Hanım 33 yaşında iken Göztepede ölerek Eyübe gömülmüştür.

MAL HATUN, Rabia [Ölm. 1326] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin karısı ve o zamanın tanınmış âlimlerinden ve Şeyhlerinden Edebali'nin kızıdır. Alâeddin Paşa ile ikinci Osmanlı hükümdarı Orhan Beyin anneleri olan bu kadın, Osman Beyden üç ay kadar önce ölerek Bilecikte babasının yanına gömülmüştür. Bir ay önce de babası ölmüştü. Mal Hatunun bir adı da Rabia idi.

O zamandan kalan rivayetlere göre Şeyh Edebali önce kızını Osman Beye vermek istememiş, onun meşhur rüyasını dinledikten sonra hükümdar olacağını ve bir hükümdarlık soyu kuracağını keşfederek kızını vermeğe razı olmuştur.

MANÎ MEHMET ÇELEBİ [Ölm. 1599] — On altıncı asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. Kanunî Süleyman devri âlimlerinden Çalık Ali Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, Müderris ve Kadı olmuştu. Ölümünden bir yıl önce Güzelce Mahmut Paşa ile Ordu Kadısı sıfatile Rumeli taraflarına gitmiş ve Hezargradda ölerek orada İbrahim Paşa camii bahçesine gömülmüştür.

Şiirde Manî mahlâsını kullanan ve o suretle tanılan Kadı Mehmet Çelebinin haylı düzgün beyitleri vardır. Örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Sordu hayranlığımın bâisini yâr benim
Daha ahvalimi bilmez, ona hayranım ben.

MANTIKÎ AHMET EFENDİ [1594 - 1635] — On yedinci asır başlarında kuvvetli şiirleri ve zarif hicivlerile tanınmış şairlerimizdendir. Şamda doğmuştur. Babası Nahcivanlı Zeyneddindir. Şamda okumuş, Salihiye Medresesinde Müderris olmuş, fakat sonra Müderrislikten çıkarıldığına kızarak Halebe gitmişti. İki defa Sadrazamlıkta bulunmuş olan ve bir öküz nalbandının oğlu olduğu için Öküz Mehmet Paşa diye anılan zat 1619 da Halep Valisi idi. Oraya gelen Mantıkî, Valiye şu kıtayı vermişti :

Şamda bilmediler kıymetimi
Hicret ettim Haleb-üş-Şehba'ya
Harların çiftei iz'acından
İltica ettim Öküz Pâşâya.

Böyle şakaları hoş görecek kadar pişkin olan Öküz Mehmet Paşa, şairi eski vazifesine iade etmişti. Sonraları İstanbula gelen Mantıkî, Kadılıkla Halebe gönderilmiş ve oradan da Şama Kadı olmuştu.

Şair Mantıkî, kendinden bir yıl önce dili belâsına uğrayan Nef'inin âkibetinden ibret almamış olacak ki ötekini, berikini hicvedermiş. Şam Mütesellimi, Çiftelerli Osman Ağa ile araları açılmış, o da şairi Dördüncü Muradın Silâhtarına şikâyet etmiş ve onun emrile Sarı Hüseyin Paşa tarafından öldürülmüştür. Yani Çiftelerlinin çiftesine uğramıştır.

Mantıkînin şiiri hemen Nef'inin eserlerine yakın kuvvettedir. Hattâ bundan dolayı olacak ki Nef'î onun için bir hiciv yazmıştı ve onun öldürülmeğe lâyık olduğunu o hicvinde söylemişti. Bu keşif, doğru çıkmış, fakat kendi de ondan önce öldürülmüştü. Mantıkî Ahmet Efendinin divançesi basılmıştır. Şu beyit meşhur sözlerindendir:

Sayesin dervişi bi - berkü nevadan dur eden
Saklasın ârayişi tabuta nahli kametin.

MANYASİZADE REFİK [1853 - 1908] — Meşrutiyet devrinin tanınmış hukuk ve siyaset adamlarındandır. Hukuk Mektebi mecelle hocası Manyasizade Raufî Efendinin oğludur. Rüştiyede, Galatasarayda ve Hukukta okumuştur. Hukuk müşavirliklerinde, Hukuk ve Mülkiye Mektepleri hocalıklarında bulundu. Midhat Paşanın muhakemesinde avukatlar arasında bulunduğu için istibdat hükûmetinin şüphesi üzerine derslerinden ayrılmaya mecbur kalarak Kavalada avukatlıkla yerleşmişti. Sonra Selâniğe gitti. 1908 İnkılâbını hazırlayan "İttihat ve Terakki,, cemiyetinde çalıştı. Daha önce "Yeni Osmanlılar,, cemiyetinde Namık Kemal ve arkadaşlarile tanışmıştı.

Manyasizade Refik

Midhat Paşanın muhakemesinde avukat Şehrî Efendile birlikte bulunmuş ve o zaman pek genç olmakla beraber Midhat Paşanın lehindeki hareketleri ve İzmirde onu ziyaret etmesi Abdülhamit hükûmetinin hakkındaki şüphesini beslemişti. 1908 İnkılâbı üzerine önce Zaptiye Nazırlığına tayin edildiyse de kabul etmedi. Biraz sonra açılan Meclise İstanbul Mebusu seçildi. Kâmil Paşa Kabinesinde Hasan Fehmi Paşadan sonra Adliye Nazırı olmuştu. İki ay sonra istifa ederek ikinci defa Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinde yine Adliye Nazırı oldu ve bir ay geçmeden Kadıköyünde ölerek Çarşamba civarında Koğacılar mezarlığında babasının yanına gömüldü.

MARDİNÎ YUSUF SITKI EFENDİ [1816 - 1903] — Tanınmış din âlimlerimizdendir. Mardinde doğdu. Mardin âlim ve şairlerinden Ömer Şevki Efendinin oğludur. Memleketinde okumuş, Mahkeme Başkâtibi ve Müftü olmuştu. Sonra Kadılıklarda dolaştı ve Meclisi Tetkikatı Şeriye Âzası ve

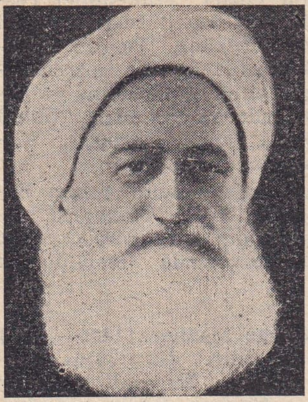

Mardinî Yusuf Sıtkı Ef.

Kazasker oldu. Fatih mezarlığında gömülüdür.

İmamı Gazalînin "İhya - ül - Ulûm,, adlı meşhur eserini dokuz cilt üzerine tercüme ve şerhetmiştir. Bu eserden dolayı Ebülhüda tarafından İkinci Abdülhamide jurnal edilerek Bitlise sürülmüştü. Eser basılı değildir ve Üniversite Kütüphanesindedir. Zimahşerîden tercüme ve şerhettiği Nevabig-ül-Kelim isimli eseri fransızcaya çevrilmiştir. Oğulları Mardinîzade Arif Beyle Ebülula Mardin de tanınmış ilim adamlarımızdandır.

MARDİNİZADE ARİF BEY [1852 - 1920] — Valiliklerde bulunmuş ve eserlerile de tanınmış fikir adamlarımızdandır. Yukarıya yazılan Kazasker Yusuf Sıtkı Efendinin büyük oğludur. Mardinde doğdu. Hususî hocalardan ve babasından okumuş, "Muallimhanei Nüvvap,, tan çıkmış, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın işlerini takip için Fransa ve Londrada bulunduğu sıralarda fransızca ve ingilizce de öğrenmiş - ti. Kaymakamlıklarda, Müddeiiumumîliklerde, Mahkeme reisliklerinde, Şûrayı Devlet Âzalığında, Basra ve Suriye Valiliklerinde bulunmuştur. Bir kaç defa Avrupaya kaçmış, uzun yıllar Mısırda yaşamış ve Mısırda ölmüştür. Sarf, nahiv, bedi' ve beyandan bahseden "Muhtasar - ül - Ulûm,, adlı kitabı basılmış eserlerindendir. Felsefei Edyan, Hikmeti İslâmiye adlı basılmamış eserleri ve şiirleri de vardır.

Mardinîzade Arif Bey

MARDİN, Ebul'ulâ [Doğ. 1880] — Derslerile ve eserlerile tanınmış hukuk Profesörlerimizdendir. Yukarda yazılı Kazasker Yusuf Sıtkı Efendinin oğlu ve Mardinîzade Arif Beyin küçük kardeşidir. Babasının Kadılıkta bulunduğu sırada İşkodrada doğdu. Hususî hocalardan okuduktan sonra İstanbul Hukuk Mektebine girerek 1903 te mezun oldu. Zabıt Kâtipliğile Adliye memurluğuna girerek Ticaret ve Hukuk Mahkemeleri Âzalıklarında, Şûrayı Evkaf Âzalığında, Meşihat Mektupçuluğu ile Müsteşarlığında bulunmuş ve İstanbul Mebusan Meclisine 1916 da Niğdeden, ondan sonra da Mardinden Mebus seçilmişti. 1909 da Hukuk Fakültesi Tedris Heyetine girmişti. Orada, Mülkiye Mektebile muhtelif yüksek müesseselerde hukuk dersleri verdi ve muhtelif resmî komisyon âzalıklarında ve reisliklerinde bulundu. İstanbul Üniversitesi Medenî Hukuk Ordinaryüs Profesörüdür.

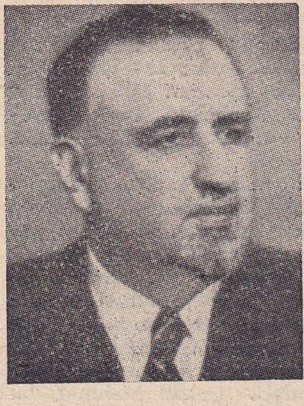

Ebul'ulâ Mardin

Basılmış başlıca eserleri: Hukuku Tasarrufiyei Arazi Hulâsası, İlmiye Salnamesi (1915), Ahkâmı Arazi, Kitab-ül-Büyû', Kitab-ür-Rehin, Ahkâmı Evkaf, Hukuku Tasarrufiyei Arazi, Arazii Metruke, Teminat Akdi, Kavanini Tasarrufiye Notları, Aynî Haklar, Şahsın Hukuku, Fer'î Aynî Haklar, Hukuku Medeniye Dersleri (6 kısımdan müteşekkildir.

Ebül'ulâ Mardin (Sıratı Müstakim) mecmuasının kurucularındandır. On beş günde bir çıkan "Kelimei Tayyibe,, isimli mecmuayı da uzun müddet neşretmişti. (Hukuk Fakültesi Mecmuası) nda da muhtelif yazıları çıkmıştır. Profesörlüğünün otuzuncu yıldönümü münasebetile Hukuk Fakültesi Profesörlerile Doçentleri ve talebesi tarafından hazırlanan ve ona armağan edilen büyük bir eser basılmıştır.

MAYAKON, İsmail Müştak [1882 - 1938] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Tisalya Yenişehirinde doğdu. Rüştiye ve idadî tahsilini Halepte tamamladıktan sonra İstanbula gelerek Mülkiye Mektebine girmiş ve on dokuz yaşında şahadetname alarak sınıfın en çalışkanlarından biri olduğu için Abdülhamit zamanında âdet olduğu üzere Mabeyn Kâtipliğine alınmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Âyan Meclisi Başkâtipliğine tayin olundu ve 1923 yılına, yani Mebusan ve Âyan Meclislerinin dağıtılmasına kadar bu vazifede bulundu. Ayni zamanda makalelerile de özlü bir muharrir olarak tanınmıştı. Birinci Dünya Harbi mütarekesinde Maltaya götürülen İttihat ve Terakki erkânı arasında o da vardı. Dönüşte bir müddet ticaretle meşgul olmuş ve sonra yine gazetecilik etmiştir. Beşinci Büyük Millet Meclisine Siirt'ten Millet Vekili seçilmişti. Edebiyat, hukuk ve tarih ile son zamanlarında da dil meselelerile meşgul olurdu. Gazete ve mecmualarda da bir çok makaleleri, edebî yazıları, tercüme romanları neşredilmiştir. Mufassal Hukuku Esasiye adile tercüme ettiği iki ciltlik büyük kitabı basılmıştır. Tedavi için gittiği Pariste ölerek cesedi İstanbula getirildi ve Zincirlikuyudaki Asrî mezarlığa gömüldü.

İsmail Müştak Mayakon

MAZHAR PAŞA, Ahmet [1834 - 1890] — Valiliklerde ve İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş Vezirlerdendir. Kapı Çuhadarı Hasip Ağanın oğludur. İstanbulda doğdu. İlk tahsilden sonra biraz arapça ve farsça okumuş, on beş yaşlarında Babıaliye girmiştir. 1869 da Şûrayı Devlet Evrak Müdürü, sonra Gemlik Kaymakamı, Çatalca Mutasarrıfı

Mazhar Paşa

oldu. 1877 de Bosna Valisi, bir yıl sonra Halep Komiseri oldu. Vezirlik rütbesi almış, eşkiya tutmakta şöhret kazanmıştı. Halepten İstanbula getirilip önce Muhacirîn Komisyonu Reisi ve 1879 da Şehremini oldu. On yıl bu vazifede kalmış, ölümüne yakın uzun hastalığından dolayı azledilmişti. O yıl sonunda öldü ve Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömüldü.

Şehreminliği zamanında Terkos su kumpanyasile Gazhanenin kuruluşu, bazı şehir yollarının yapılması ve ağaçlanması gibi epeyce faydalı işler başarılmıştır. Küçük rüşvetlere tenezzül etmemekle beraber Kantar Varidatı Mültezimile Dolmabahçe Gazhanesinden her yıl toptan rüşvet alırmış. Eli pek açık olup etrafındakilere ihsanlar dağıtmak âdeti imiş. İkinci Abdülhamit devrinin halk arasında kötü iz bırakan Vezirlerindendir. Sefih bir adam olan damadı Kemal Beyin Mazhar Paşanın ölümünden biraz sonra Köprü açıkken, bunu söyliyen memurları dinlemiyerek, arabasile birlikte denize düşmesi ve sarhoşluk keyfine kurban gitmesi o zamanların hatırlarda kalan olaylarındandır.

MAZHAR PAŞA, Hasan - Doktor [1845 - 1920] Anatomiye dair eserleri ve Askerî Tıbbiyedeki derslerile meşhur hekimlerimizdendir. İstanbulda Üsküdarda doğdu. Afyonkarahisarlı Binbaşı Süleyman Efendinin oğludur. 1869 da Doktor Yüzbaşılığile mektepten çıktı. Haydarpaşa Ameliyat Mektebinde iki yıl staj gördükten sonra müsabaka ile Parise gönderildi. Orada 1871 den 1874 e kadar üç buçuk yıl Operatörlüğe ve anatomide ihtisas yapmaya uğraşmış, meşhur anatomi üstadı Sappey'in talebesi ve anatomi müelliflerinden Testut ile Pozzi'nin tahsil arkadaşı olmuştur. Profesör Sappey ilk tanıdığı Türk olan Hasan Mazharın hediye ettiği püskülsüz ve kalıpsız fesi lâboratuvarda çalışırken giymekten zevk alırmış.

Doktor Mazhar Paşa

Hasan Mazhar İstanbula dönünce anatomi muallim muavini oldu. 1875 ten 1878 e kadar Sırp, Karadağ ve Rus muharebelerinde Fırka Hekimi, Operatör ve Başhekim sıfatlarile cephelerde çalıştı. Sonra derslerine dönerek 1879 da muallim olmuştu. 46 yıl anatomi okutmuştur. Meclisi Tıbbiyei Mülkiye, Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniye Âza ve Reisliklerinde bulunmuş, Hıfzıssıhhai Umumiye ile Cemiyeti Tıbbiyei Şahane Âzası olarak da seçilmişti. Mülkiye Tıbbiyesini kuranlardandır. Orada da ilâve olarak 26 yıl ders okutmuştur.

1908 İnkılâbından sonra Mektebi Tıbbiye Nazırı olmuş, ve sonra takaütlüğünü istemişti. Kendisine "Fahrî Teşrih Müderrisliği,, unvanı verildi. Ölümile biten son hastalığına kadar Fakültede hiç bir ücret karşılığı olmaksızın meslek aşkile çalıştı. Askerî rütbesi uzun fasılalarla yükselerek Ferikliğe (Korgeneralliğe) kadar çıkmıştı.

Mazhar Paşanın Paristen döndüğü zamana kadar hekimlik tedrisatı fransızca yapılırdı. Türkçe dersler onunla birlikte başlamış ve Mazhar Paşa eski dildeki tıp lûgatinin meydana gelmesine çalışanlardan biri olmuştu. Hekimliğe, hele anatomiye ait eski terimlerin pek çoğunu kendisi koymuştu. İlk eseri Jamin'den tercüme ettiği "İlmi Teşrih,, tir. Ondan sonra bir ciltlik "Mükemmel Teşrih Atlası,, nı ve 7 büyük cilt teşkil eden "Teşrihi Tavsifî,, yi ve iki cilten mürekkep "Teşrihî Topografi,, yi, bir ciltlik "Mebhas-ül-Âsab,, ı neşretmiştir ki bu eserler Tıbbiyede yıllarca okunmuş ve defalarca basılmıştır. Son yıllarda başladığı "Usulü Teşrih,, , "Dissection Usulü,, yarım kalmıştır. Karacaahmet mezarlığında gömülüdür.

Rahmetli, psikolojiye intisabımdan dolayı bana bir aralık oğlu arkadaşım Münir Mazharla birlikte sinir sisteminin anatomisile fizyolojisine ait ve Fakülte anatomi lâboratuvarında amelî olarak dersler vermişti.

MAZHAR, Doktor Cevat Mazhar [1870 - 1934] Tanınmış kimyagerlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Kurmay Yarbay Mazhar Beyin oğludur. 1893 te Askerî Tıbbiyeden birincilikle Doktor Yüzbaşısı olarak çıktı. 1899 da Viyanaya gönderilerek tahsilini tamamlayıp kimya ihtisasını yaptı. Dönüşte Gümrük Kimyageri ve Etfal Hastanesi Deri Hastalıkları Mütehassısı olmuştu. 1919 da Üniversite hayatî kimya Profesörlüğüne tayin edildi. Birinci Dünya Harbi esnasında alınacak buğday ve unların muayenesi için Romanyaya gönderilmiş, dönerken Ruslara esir düşerek Bakû'da hapsedilmişti. Rus ihtilâli çıkınca oradan kaçarak türlü maceralarla İstanbula döndü. Ölümüne kadar İstanbuldaki Kimyagerler Cemiyetinin reisi idi. Derslerine dair eserleri vardır.

Doktor Cevat Mazhar

MAZLUM PAŞA, Mustafa Fehmi [1812 - 1861] Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Nazırlıklarda bulunmuş ve şairliğile de tanınmış Vezirlerdendir. Kandiyeli Aktar Molla Osmanın oğludur. Kandiyede doğmuştur. İstanbula gelerek zamanının tahsilini gördükten sonra devlet memurluklarına girmiş, Harir Nazırı Ömer Lûtfi Efendiye damat olduktan sonra terakki ederek Afyon Müdürü, Tophane Müdürü, Tersane Müsteşarı, 1840 ta Meclisi Vâlâ Âzası olmuş, bir kaç defa vazife ile Mısıra gönderilmişti. 1843 te Adliye Nazırlığına ve öldüğü yıl Hazinei Hassa Nazırlığına tayin edilmişti. Yine o yıl içinde Vezir oldu. Münif Paşa onun Vezirliği için şu kıtayı söylemiştir:

Mîri Mazluma Vezaret verilince dediler
Gelmemişti daha bu ismile mevsum Pâşâ
Çünkü devlette görüldü nice zalim Pâşâ
Ne olur olsa dedim bir dahi Mazlum Pâşâ.

Bu zat İkinci Abdülhamit zamanında uzun müddet Dahiliye Nazırlığında bulunmuş olan Faik Memduh Paşanın babasıdır. Mazlum Paşanın şiirleri orta derecedeki divan şairlerinin eserleri ayarındadır, fazla hususiyet ve mümtaziyet taşımazlar.

MEHMET I., Çelebi Sultan [1387 - 1421] — Osmanlı hükümdarlarının beşincisidir. Yıldırım Bayezidin altı oğlundan biri olup anası Germiyanoğullarından Süleyman Şahın kızı Devlet Hatundur. Babası Ankara muharebesinde Timurlenge esir düştüğü zaman (1402) Çelebi Mehmet de henüz 15 yaşlarında bir delikanlı olduğu halde muharebe meydanında bulunuyordu. Bayezit Paşa onu sapa yollardan geçirerek, ara sıra sırtında taşıyarak Amasyaya getirmişti. Çelebi Mehmet, bu Bayezit Paşa ile hocası Sofu Bayezidin zekâları ve

cesaretleri sayesinde ve biraz da kendi gayreti, pehlivan yapılı, sağlam ve gösterişli olması yüzünden öteki kardeşlerine galebe çalarak Osmanlı tahtında müstakil kalmaya muvaffak olmuştur. Yıldırımın ölümünden sonra altı oğlundan dört tanesi ayrı ayrı yerlerde hükûmet kurarak on bir sene kadar birbirile boğuştular. Bu on bir yıllık saltanat kavgasına Osmanlı tarihçileri Fetret ve Fasılai Saltanat devresi derler. Önce İsa Çelebi, kardeşlerine yenilerek Karamana sığındı ve bir daha görünmedi. En büyükleri olan Emîr Süleyman Edirnede hüküm sürerken Musa Çelebi tarafından yenilerek öldürüldü. Sonra Musa Çelebi de en küçük kardeşleri Mehmet Çelebiye yenilerek öldürülünce saltanat 1413 te Birinci Mehmede rakipsiz kalmış oldu.

Mehmet I.

Mehmet Çelebinin Amasyada iken Timurlengin himayesini kabul etmiş olduğu Hicrî 806 da, yani 1403 te bastırdığı bir parada üstünde Timurun, altında kendisinin isimlerinin yazılı olmasından anlaşılıyor.

Birinci Mehmet, kardeşlerine galebe çalabilmek için Bizans İmparatorunun da yardımını görmüş, bu iş için ona bazı memleketler bağışlamakla beraber kardeşi Kasım Çelebi ile kız kardeşi Fatmayı rehin olarak bırakmıştı. Hükümdarlığı on dokuz, fakat rakipsiz saltanatı sekiz yıldır. Memleket içinde Timur istilâsının ve Fetret Devrinin bıraktığı pürüzleri düzeltmeğe, Anadoluda yeniden müstakil hükûmet kuran eski Beyleri itaat altına almaya uğraştı. İsyan eden Cüneyt Beyle Bursaya hücum etmiş olan Karamanoğlu Mehmet Beyi yenmesi bu aradadır. Bir aralık Eflâk ve Macaristan üzerine de sefer açarak epeyce başarılar kazanmıştır. Yeni bir mezhep kurmaya teşebbüs etmiş olan Şeyh Bedreddin gailesi de onun zamanına rastlar.

Çelebi Mehmede Osmanlı tarihçileri, devleti ikinci defa kurmuş olduğunu ileri sürerek Müessisi Sani unvanını verirlerdi. Henüz 34 yaşında iken attan düşerek felce uğradı ve bu hastalık yüzünden Edirnede ölerek cenazesi Bursaya götürülüp yaptırdığı Yeşil camiin karşısındaki nefîs türbesine gömüldü. Oğlu Murat gelinceye kadar öldüğünü askerden ve halktan saklamışlardı. Hattâ bundan şüphelenen askere onu loşça bir odada tahta oturtarak göstermişler ve arkasına gizlenen adamlar tarafından kolunu ve başını sallatmak suretile bu hilede muvaffak olmuşlardı.

MEHMET II., Fatih [1430 - 1481] — Osmanlı hükümdarlarının yedincisi olup İstanbulu almak suretile tarihte yeni bir devir açan ve Osmanlı devletini de bir İmparatorluk haline getiren zattır. İkinci Muradın oğlu, Çelebi Sultan Mehmedin torunudur. Annesinin Sırplı veya Zülkadiroğulları soyundan Alime Hatun adlı bir Türk olduğu hakkında iki rivayet vardır. Babası sağlığında onu iki defa tahta geçirerek Manisaya istirahate çekilmişti.

Birinci defa 1444 te, yani 14 yaşında iken hükümdar oldu. Fakat onun çocuk olmasından istifadeyi uman Haçlılar Ordusu hududu aşınca İkinci Murat tehlikeyi karşılamak zorile tekrar tahta çıktı ve Varna muharebesinde düşmanı yendi. Fatih ikinci defa bir yıl sonra, yani ikinci Kosva muharebesinin kazanılmasından sonra Padişah oldu ama yine çocuk olduğu düşünülerek tekrar Manisa Valiliğine gönderildi. Nihayet babasının 1451 Şubatında ölmesi üzerine Manisadan dolu dizgin Edirneye gelerek tahta çıktı. 21 yaşında bir delikanlı idi. **Manisada hükümdarlık** nöbetini beklediği yıllarda bütün zamanını okumaya vermiş olduğunu söylerler. Arapça ve farsçadan başka Lâtin, Yunan ve İbranî dillerini de öğrenmiş olduğu rivayet edilir. Taca sahip olunca vaktile tahta geçmişken Manisaya dönmesine sebep olan Sadrazam Çandarlı Halil Paşayı - içinde sakladığı hınca rağmen - makamında **bıraktı.** Karamanoğlu İbrahim Beyin isyanını da bastırdıktan sonra İstanbulu almak için hazırlığa başladı. Önce Boğaziçinde şimdi Rumelihisarı dediğimiz Boğaz Kesen kalesini yaptırdı. Bizansın uzun asırlarca kuşatmalara dayanmış olan sağlam duvarlarını yıkabilmek için Edirnede toplar döktürdü ki aralarında o zamana kadar görülmemiş büyüklükte olanlar da vardı.

Fatih Sultan Mehmet

Hazırlık tamamlanınca ordusunu İstanbul üzerine yürüttü ve 1453 Nisanının 6 ncı günü karargâhını İğrikapı karşısındaki tepenin arkasına kurdu. Asker, Marmaradan Halice kadar yayılarak şehri kuşatıyordu. Sağ cenahta yüz bin, sol cenahta elli bin asker bulunuyor ve Zağanos Paşa Çatalca tepelerini tutuyordu. Orduda üç büyük topla beraber, irili, ufaklı on dört batarya top daha vardı. Bu üç büyük top şimdi Topkapı dediğimiz Saint Romain karşısına konulmuştu. Bunlardan başka tahta kuleler ve sair kuşatma âletleri de vardı. Denizden de Baltaoğlu Süleyman Beyin komutasındaki donanma muhasarayı tamamlıyordu.

İmparator Konstantin Dragazes, Boğazkesen kalesinin yapıldığı gündenberi şehri müdafaaya hazırlanmıştı. İmparator askeri ancak sekiz, dokuz bin kişiden ibaretti. Fakat otuz beş bin kişi kadar eli silâh tutar İstanbul halkı ile gönüllüler, Cenevizliler, Venedikliler, ve ecnebî kaptanlar gibi bir kaç bin de yabancı yardımcılar ve Gran adlı bir de Alman topçuları vardı. Haliç, şimdiki Galata Köprüsünün hizasına bir kalın zincir gerilmek suretile Türk gemilerine kapatılmıştı.

Fatihin Edirneden getirdiği büyük top, kullanıldığı zaman patlamış ve Macar Mühendis Orban'ı da öldürmüştü. Baltaoğlunun komutasındaki donanma da pek iş göremedi. 20 Nisanda erzak ve mühimmat yüklü üç, dört Cenova gemisi, çapların büyük olmasından ve o sırada kendilerine elverişli bir rüzgâr çıkmasından dolayı küçük gemilerden terekküp eden bizim donanmayı yararak limanın ağzına geldi ve orada gerili bulunan zincirin indirilmesi üzerine içeriye girdi. Zavallı Baltaoğlu, bir gözünü kaybedecek derecede fedakârlıkla savaşmış olduğu halde bu başarısızlığından dolayı derhal Donanma Komutanlığından azledilmiş ve yerine Hamza Bey geçirilmiştir.

Bu türlü muvaffakıyetsizlikler, Rumlardan rüşvet aldığı rivayet edilen Halil Paşanın muhasaradan vazgeçmesi için Padişaha bir daha ricada bulunmasına vesile vermişti. Fakat İkinci Mehmet, azminden döneceklerden değildi. Toplar kara tarafından pek işe yaramıyor ve tahtadan yapılma hücum kulelerini de Bizanslılar Grégeois ateşile yakıyorlardı.

Fatih Sultan Mehmedin diğer bir portresi.

İkinci Mehmet, Zağanos Paşa ile hocası Molla Güranî ve Akşemseddin gibi değer verdiği âlimlerden mürekkep büyük bir meclis kurdu ve muhasaraya devam kararını verdi. Ve şehri Haliçten de sıkıştırarak müdafaa kuvvetlerini dağıtmak maksadile dâhiyane bir tedbirde bulundu: Dolmabahçe ile Kasımpaşa arasına kızaklar döşeyerek bir gecede 67 parça gemiyi Halice indirdi. Muhasara 53 gün sürmüştür. Nihayet 29 Mayıs 1453 te Topkapı ve İğrikapı üzerinden Türk askeri şehre girdi ve İstanbul alınarak tarihin Orta Çağı nihayete ermiş oldu.

Fatih, şehri aldıktan sonra yirmi gün kadar İstanbulda oturmuş, mağlûplara o çağın değil, bu asrın bile galiplerinde rastlanmıyan âlicenaplık göstermiş, Rumlara yeniden Patrik seçtirmiş ve sonraları Osmanlı devleti için büyük güçlükler doğuran imtiyazları vermişti. Edirneye dönüşünde Sadrazam Halil Paşayı öldürttü ve yerine ancak bir yıl kadar sonra Mahmut Paşayı Sadrazamlığa getirdi. 23 yaşında İstanbulu almış olan Fatih, ondan sonra 28 yıl hükümdarlıkta bulunmuş ve bütün saltanatı zarfında iki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir fethederek "Fatih,, unvanına tamamile hak kazanmıştır.

Yaptığı harpler arasında tabiatile bazı başarısız olanlar da vardı. Fakat muharebelerin çoğu parlak zaferlerle bitmiştir. 1456 da meşhur Jan Hünyad, Firuz Beyin ordusunu bozmuş, kendini esir etmişti. Arnavutlukta yine meşhur İskender Bey, Fatihin ordularını uzun müddet uğraştırdı. 1459 da Yunanistan ve Sırbistan istilâ edildi. 1462 de Trabzon İmparatorluğu da Osmanlıların eline geçti. İki yıl sonra Bosna alındı. Karaman hükûmetine büsbütün nihayet verildi. Arnavutluk nihayet istilâ edildi. 1475 te Gedik Ahmet Paşa komutasındaki ordu Kırımı aldı ve ondan sonra Kırım bir Osmanlı eyaleti haline girdi. İtalya topraklarında ve Avusturya içlerinde Türk akıncıları dolaştı. Fatih Mehmet, Rodos kalesini almaya uğraşmış, fakat muvaffak olamamıştır. Rodos Şövalyeleri Fatihin torununun oğlu Kanunî Süleyman zamanına kadar Türk pençesinden kurtulmuş oldular. Akkoyunlu devletinin hükümdarı Uzun Hasanın mağlûbiyetile neticelenen Otlukbeli Muharebesi de 1472 de yapılmıştır.

Fatih Mehmet, yeni bir muharebe hazırlığile Gebzede ve ordu içinde bulunduğu sırada hastalanarak öldüğü zaman 51 yaşında idi. Tarihlerimiz onu şu suretle tarif ederler: "Orta boylu, kalın kemikli, omuzlarının arası geniş, gövdesi bacaklarından uzun, kaşları yüksek ve kavisli, çehresi beyaz üzerine gayet ateşin bir al ile müzeyyen, saçı, sakalı siyah ve kıvırcık, boynu kısarak ve ön tarafına mail, alnı açık, gözleri parlak, ağzı küçük, burnu kiraza sokulmuş şahin gagası şeklinde kemerli idi.,,

Fatih, edebiyatla da meşgul olmuş ve Avnî mahlâsile gazeller yazmıştır. 14 gazeli Divanı Avnî adile 1904 te Berlinde basılmıştır. Kendi adıyla anılan semtte yaptırdığı büyük camiin bahçesindeki türbede gömülüdür. Camiinin etrafında medreseler de yaptırmış ve bunları o zamana göre mükemmel denecek bir şekilde açtırmıştır. Eyüp camii ile Ayasofya medresesini de o yaptırmıştı. İlim adamlarına hürmet ettiği, hocası Molla Güranînin daima elini öptüğü, Molla Husreve camide bile ayağa kalktığı, Molla Cami ve Ali Kuşçu gibi meşhur Doğu âlimlerine büyük ihsanlarda bulunduğu meşhurdur.

MEHMET III., Eğri Fatihi [1567 - 1603] — Osmanlı Padişahlarının On Üçüncüsü ve Üçüncü Muradın oğludur. Annesi sonraları Safiye Sultan adını alan Venedikli Baffodur. Babasının ölümü üzerine 1595 te Vali bulunduğu Manisadan gelerek tahta çıktı. Babasının 112 evlâdı olmuştu. Üçüncü Mehmet Padişah olunca hayatta olan 19 erkek kardeşini boğdurdu. 24 kız kardeşini de Eskisaraya hapsettirdi. Babasından gebe bulunan on tane kadını da öldürttü. Cülûs sırasında bahşiş yüzünden Yeniçeri isyanı âdet haline girmişti. Bu defa isyan çıkaran zorbalar Ferhat Paşanın tedbirile ve sopalarla dağıtıldı. Ferhat Paşa ölümden kurtulduysa da muharebe meydanında iken ölümüne fetva verildi ve vaktile İran muharebelerindeki yararlıkları düşünülmiyerek boğduruldu. Onun yerine Sadrazamlığa getirilen ve ihtiyarlığından dolayı Koca Sinan Paşa denen zat, Eflâk üzerine yürüdü ve Bükreşi aldı ama Eflâk Voyvodası Mihal tarafından Yergöğünde fena bir bozguna uğrayarak azledildi.

Mehmet III.

İşte Üçüncü Mehmedi Eğri seferine çıkmağa mecbur eden durum bundan ileri gelmiştir. Asker, Padişah gitmezse biz de gitmeyiz diye tutturdular. Üçüncü Mehmet, Vezirlerinin ve hocası Sadeddin Efendinin ricalarile istemiyerek sefere çıktı. Avusturya ile Erdel yani Transilvanya arasında bulunan Eğri kalesi kuşatıldı ve 1596 da alındı. Kale alındıktan sonra meşhur Haçova Muharebesi yapıldı ki Avrupalıların Kereç Muharebesi dedikleri hayli mühim bir çarpışmadır. Osmanlı ordusu yenilmeğe yüz tutmuş, askerin bir kısmı bozulup kaçmıştı. Padişah da kaçmak üzere iken atının başını tutarak sebat etmesi için yalvaran Hoca Sadeddin Efendinin azmi sayesinde Peygamberin hırkasına sarın-

mış olduğu halde korku içinde ve dualarla beklemişti. Düşman yağmacılarını ordudaki başıbozuklar öldürmeğe başlayınca onların kaçışması düşman ordusuna korku vermiş ve bu yüzden muharebe garip bir şekilde Osmanlıların galebesile nihayet bulmuştu.

Üçüncü Mehmet de hiç hakkı olmadığı halde Eğri Fatihi unvanını takınarak İstanbula döndü. Bu Avusturya muharebeleri on beş sene kadar sürmüştür. Haçovadaki ilk bozgundan kaçan askerin dirliklerinin kesilmesi ve ölüme mahkûm edilmesi yüzünden de sonraları Celâlî denen haydutlar o zaman türemeğe başladı. Kanije kalesinin Sadrazam İbrahim Paşa tarafından zaptı ve Tiryaki Hasan Paşanın pek meşhur olan Kanije müdafaası da Üçüncü Mehmet zamanına rastlar.

Üçüncü Mehmedin sekiz buçuk sene süren saltanatında Osmanlı İmparatorluğu türlü karışıklıklardan dolayı gerilemeğe ve düşmeğe başlamıştı. Son yıllarında İran ile başarısız muharebeler yapılmış ve Şah Abbas Tebrizi almıştı. Üçüncü Mehmet biraz şiirle de meşgul olmuş ve Adlî mahlâsile gazeller de yazmışsa da bunlar da değerli yazılar değildirler.

MEHMET IV., Avcı [1641 - 1692] — Osmanlı Padişahlarının On Dokuzuncusudur. Sultan İbrahimin oğlu olup annesi de aslı Rus olan Turhan Hatice Sultandır. Babası İbrahim çılgınca hareketlerinden dolayı tahttan indirilerek Dördüncü Mehmet 1648 de henüz yedi yaşında iken hükümdarlık makamına geçirildi. İlk zamanlarda devlet işleri büyük anası meşhur Mahpeyker Kösem Sultanla Ağaların ve bir takım değersiz adamların ellerinde kalmıştı. Çoktanberi çığırından çıkmış olan bütün devlet işleri, rüşvetçilerin ellerinde büsbütün harap oluyor, içeride haydutluk halkı bitiriyor, hudutlarda düşmanlar memleket topraklarını çiğniyordu.

Mehmet IV.

Büyük Valde Kösem Sultanla Küçük Valde Turhan Sultanın rekabet yarışları nihayet büyüğün Ağaların elinde boğulmasile neticelenmişti. Dördüncü Mehmedin saltanatı kırk yıla yakındır. Osmanlı Padişahlarının içinde Kanunî Süleymandan sonra en uzun hükümdarlık eden odur. Fakat bu zamanın bir kısmı çocukluğunda ve bir çok yılları da ihtilâller ve karışıklıklar içinde geçmiştir. 1655 te yani hükümdarlığının 7 nci yılında Köprülü Mehmet Paşayı Sadrazamlığa getirmesi ve onu ölümüne kadar bu işte tutması yaptıklarının en hayırlısı oldu. Köprülülerin Sadrazamlıkları İmparatorluğun hayatını biraz daha uzatmaya sebep olmuştu. Gerek Mehmet Paşanın, gerek oğlu Fazıl Ahmet Paşa ile Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Sadrazamlıkları yirmi yedi yıl kadar Osmanlı devletine hayli başarılar temin etmişti. Abaza Hasan Paşanın bütün Anadoluyu kaplıyan korkunç isyanı bastırılmış, devletin para işleri düzelmiş, Lehistan ve Rusyada başarılı harpler yapılmıştı.

25 yıl süren Girit muharebeleri de nihayet bularak adanın istilâsı tamamlanmıştı. Fakat Kara Mustafa Paşayı ikinci Viyana muhasarasından muvaffakıyetsiz dönmesi üzerine idam ettirmesi büyük hatalardan biri oldu, Çünkü o genç ve cevherli adam bozgunu tamir edebilecek çapta idi. Ondan sonra birbiri arkasından bozgunlar sökün etti. Nihayet Dördüncü Mehmet bu bozgunların neticesinde 1687 de çıkan askerî ihtilâl üzerine tahtından indirilerek saray hapsine kondu ve kapalı olduğu yerde beş yıl daha yaşayarak Edirnede öldü. Cesedi İstanbula getirilerek Yenicamide annesinin yanına gömüldü.

Ava pek ziyade meraklı idi. Bu spora daha elverişli olduğu için zamanının büyük bir kısmını Edirnede geçirmiş, İstanbul Kaymakamla idare edilmiş, devlet adamlarının bir kısmı kâh Edirnede, kâh İstanbulda bulunmak yüzünden de uygunsuzluklar olmuştur. Büyük annesi tarafından başlandırılıp annesinin inşasına devam ettirdiği Mimar Kasım Ağanın eseri olan Yenicami onun zamanında tamamlandı. Zina suçlusu olan bir kadının Beyazîzade fetvasile taşlanarak öldürülmesi cezası Osmanlı tarihinde ilk defa onun zamanında tatbik edilmiş ve Dördüncü Mehmet bu çirkin işi Sultanahmet meydanına gelerek seyretmişti.

MEHMET V., Reşat [1844 - 1918] — Osmanlı Padişahlarının Otuz Beşincisidir. Abdülmecidin oğullarından olup İkinci Abdülhamidin iki yaş küçük kardeşi idi. Abdülhamidin 1909 da 31 Mart denen askerî ihtilâlden sonra tahttan indirilmesi üzerine Veliaht Mehmet Reşat Efendi, Beşinci Mehmet unvanile hükümdarlığa geçirildi. 65 yaşında bulunuyordu. Hemen bütün ömrünü Abdülhamidin baskısı altında ve saray hapsinde geçirmişti. Mizacının ince ve kibar tarafları bulunmakla beraber seviyesi basit ve şahsiyeti silik bir zattı. Zamanın ihtiyaçlarını kavrıyacak ve güçlüklere çare bulacak bir ihatadan çok uzak olmakla beraber kötülük yapacak kudret ve kabiliyette de bulunmadığı için çevresinde iyi adam tesiri bırakmıştır. Hükümdarlıkta bulunduğu dokuz yıl içinde İttihat ve Terakki cemiyeti reislerinin sözlerinden dışarı çıkmamıştır. Onların tensibi üzerine Rumeli seyahatine çıkmış ve Arnavutluğa kadar giderek gûya onları istiklâl davasından vazgeçirmek için kendisine Kosva sahrasında namazlar ve dualar arasında Halifelik rolü yaptırılmıştı. Zamanı, Osmanlı İmparatorluğunun büsbütün dağılmaya yüz tuttuğu devirdir. İttihat ve Terakki istibdadı, parti gürültüleri onun cülûsile başlar. O yıl Çırağan sarayı, biraz sonra Babıalinin yarısile Süleymaniye ve Aksaray semtleri yanmıştı.

Mehmet V.

1911 de İtalyanlar Trablusgarbı aldılar. 1912 de Balkan devletleri birleşerek İmparatorluğa çullandılar ve Rumeliyi kopardılar. İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf fırkalarının boğuşmaları, Babıalinin basılması, Harbiye Nazırı Nazım Paşanın öldürülmesi, sonra Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın vurulması gibi dahilî gürültüler yine o yıllarda olmuştu. 1914 te Cihan Harbi çıktı ve Osmanlı devleti de İttihat ve Terakkinin bazı düşüncesiz reisleri tarafından Almanlarla Avusturyalıların arkasından harbe sürüklendi.

Beşinci Mehmet, Çanakkale Müdafaasını, harbin son yıllarındaki mağlûbiyetleri, Irak, Hicaz ve Suriye kıtalarının İmparatorluktan koparıldığını, hattâ düşmanın Erzurum ve Trabzon gibi öztürk illerine girdiğini de gördükten sonra Mütare-

keden önce öldü. Eyupte yaptırdığı cami ile mektebin yanındaki türbesine gömüldü. Saray hapsinde bulunduğu yıllarda tarihle ve divan edebiyatile meşgul olmuştur. Bazı manzumeler, bu arada Çanakkale zaferinden dolayı şükranını anlatan bir de gazel yazmıştır.

MEHMET VI., Vahideddin [1861 - 1929] — Osmanlı Padişahlarının otuz altıncısı ve sonuncusudur. Abdülmecidin oğlu ve İkinci Abdülhamit ile Mehmet Reşadın küçük kardeşidir. Beşinci Mehmedin ölümü üzerine 3 Temmuz 1918 de Altıncı Mehmet unvanile tahta çıkarıldı. Elli yedi yaşında idi. Hayatının büyük bir kısmını Abdülhamidin baskısı altında, cariyeler ve Ağalarla kapalı olarak geçirmişti. Zekâca değil, fakat seciyesindeki sinsilik bakımından büyük kardeşi Abdülhamide benzediğini söylerler. Saltanatta bulunduğu 4 yıl zarfında ancak şahsî selâmeti için yapmağa giriştiği işler Abdülhamidden dahi düşkün bir seviyede olduğunu göstermiş ve alnına Türk tarihinde Kara Sultan diye silinmez bir damga vurulmasına sebep olmuştur. Tahta çıktığı sıralarda Almanya ve müttefikleri artık Birinci Cihan harbini kaybetmiş bulunuyorlardı. İstanbul tehdit altına düşünce 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesile kat'î mağlûbiyet kabul edildi ve herşey düşmana teslim olundu. Harbi idare eden İttihat ve Terakki kabinesinin esaslı rükünleri Avrupaya kaçmışlardı. Altıncı Mehmet, bu felâket devrini bir saray istibdadı kurmak için elverişli bir fırsat saydı ve Türk milletinin haklarını değil, kendi saltanatının menfaatlerini düşünerek bu uğurda Damat Ferit Paşayı kullandı. 1920 Martının 16 sında İstanbul işgal edilmişti. Mehmet Vahideddin, sarayında rahat yaşayabilmek için ne pahasına olursa olsun düşmanla uyuşmaktan başka bir şey düşünmüyor ve düşmana cemile olsun diye memleketin hakkını çiğnemekten çekinmiyordu. Bundan dolayıdır ki 10 Ağustos 1920 de Sevr Muahedesini kabul etti.

Mehmet VI.

Bu muahedenin hükümleri her türlü istiklâlin silinmesi ve Türk milletinin esirliği demekti. Onu kabul etmiyen, yabancı işgallerine razı olmıyan Türk halkı Müdafaai Hukuk cemiyetleri kurarak, millî kuvvetler teşkil ederek varlığını korumak için çırpındıkça Padişah bu duygu ve hareketleri boğmağa çabalıyordu. Düşmanlara bile saygı duygusu veren Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının etrafında toplanan varlık savaşını Altıncı Mehmet kırmağa uğraştı ve bu uğurda Hilâfet Ordusu ve Kuvayı İnzibatiye adları altında serseri ve soysuz kuvvetler toplamış, millet mücadelesinin başında çalışanları idama mahkûm ettirmiş, Anzavur çetelerini memleketi düşmandan korumak istiyenlerin üstüne saldırtmış, ve bazı yerlerde Millî kuvvetler aleyhine isyanlar çıkartmıştı.

Bu hareketlerle düşmana hoş görünmek, yabancılarla birlik olup milletin ezilmesini temin ettikten sonra Tunus Beyi ve Cezayir Sultanı gibi ecnebi devletlerden tahsisat alarak sarayında yaşayabilmekten başka bir gaye düşünmemiş olduğu muhakkaktır. Fakat meydana getirdiği derme çatma kuvvetler milletin iradesi önünde kırıldı. Vahideddinin zaferine dua ettiği Yunan ordusu denize döküldü ve Sevr Muahedesi de böylece parçalanmış oldu. Altıncı Mehmet can korkusuna düşerek 17 Ekim 1922 de bir İngiliz gemisine sığınarak memleketten kaçtı. Önce Hicaza giderek Halifelik taslamak istemişti. Ne kendisine, ne de Halifeliğe dünyada kimsenin ehemmiyet vermediği oraya kabul edilmemesile de bir daha anlaşılmış oldu. Bir müddet La Valette'de, bir zaman da Cenovada oturdu. Nihayet San - Remo'ya giderek orada öldü.

MEHMET ALİ PAŞA, Kavalalı [1769 - 1848] Mısırı Osmanlı devletinden ayrı bir hükûmet haline getiren ve bu günkü Mısır Krallık hanedanını kuran zattır. Kavalada doğdu. Kavala Ayanı Hüseyin Ağanın yeğeni ve Derbent Ağası İbrahim Ağanın oğludur. Hiç tahsil görmemiş, biraz okuyup yazmayı kırk, kırk beş yaşlarından sonra öğrenmiştir. Memleketinde erlikle askerliğe girmişti.

Fransızları Mısırdan çıkarmak üzere gönderilen Serdarı Ekrem Yusuf Ziya Paşanın komutasındaki Osmanlı Ordusile Mısıra gitti. Büyük zekâ ve cesaretile az zamanda orduda sivrildi ve başıbozuk bir asker alayının komutanı demek olan Serçeşmelik rütbesini kazandı. Fransızlar Mısırdan çıktıktan sonra Kölemenlerin isyanlarını ve disiplini tutmak üzere 1801 de Yeniçerilerle Arnavut başıbozuklardan mürekkep bir kuvvet bırakılmıştı. Bunun Komutanı Arnavut Tahir Paşa, Serçeşmesi de Kavalalı Mehmet Ali Ağa idi.

Mehmet Ali Paşa

Sonraları Abdülmecidin ilk saltanat yılında Sadrazam olan Koca Husrev Paşa da o zaman Mısır Valisi bulunuyordu. Mehmet Ali kargaşalıklardan faydalanarak nüfuzunu genişletiyor ve baştakileri birbirine düşürüyordu. Arnavut Tahir Paşa onun körüklediği bir kargaşalıkta vuruldu. Husrev Paşa da Mısırdan kaçmaya mecbur oldu. Yerine gönderilen Hurşit Paşayı Mehmet Ali Ağa vurdurmuştu. Elde ettiği Mısır âlimlerile ileri gelenlerinin Babıaliye müracatları üzerine kendini Vezirlikle Mısır Valiliğine tayin ettirdi. Bu suretle Paşa olarak 1805 te Mısırın idaresini eline aldı. Frenk muallimler ve mütehassıslar getirterek ordusunu yenileştirdi. Harbiye ve Hekimlik okulları açtırdı. Tercüme heyetleri ve matbaa kurarak Avrupa kültürünün yayılmasını kolaylaştırdı. Nile cetveller açtırdı. Toprağın verimini, ziraatin, ticaretin gelişmesini temin etti. Bu işleri yaparken İstanbul hükûmetinin kendisini rahat bırakmıyacağını düşünerek merkezin emirlerini dinler görünmüştür.

O sıralarda Hicaz Vehabîler tarafından istilâ edilmişti. İkinci Mahmut, Mehmet Ali Paşayı Vehabîleri ezmeğe memur etti. Mehmet Ali, Vehabîlere karşı hazırladığı kuvveti yola çıkarırken Kölemen Beylerini bir hile ile bir yere toplamış ve 1 Mart 1811 de hepsini kuşatıp öldürerek memlekette bir isyan ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Bu işi becerdikten sonra Hicaz üzerine yürüdü. Mekke, Medine, Cidde ve Taifi geri aldıktan sonra mesele uzun sürdüğü için Vehabîleri kökünden temizleme-

ğe oğlu İbrahim Paşayı memur etti. İbrahim Paşa İbnissuud'u yakalayarak dört oğlu ile İstanbula gönderdi ve Vehabîleri tamamile ezdi. Mehmet Ali, öteki oğlu İsmail Paşa vasıtasile Sudanı da elde etti. O sırada Osmanlı devleti Moradaki Yunan isyanile uğraşıyordu. Mehmet Alinin bu işe de yardımını istedi.

Mehmet Ali Hicazdan dönen oğlunu mükemmel bir ordu ve donanma ile Moraya gönderdi. İbrahim Paşa burada da muvaffak olmuş, fakat Avrupalıların Navarinde Osmanlı donanmasını yakmaları üzerine Mısıra dönmeğe mecbur olmuştu. Mehmet Ali, hizmetlerine karşılık olarak oğlu için Suriye Valiliğini istemişti. Babıali Mısırın genişlemek meylini sezdiği için Suriyeyi vermeyip İbrahimi Girit Valiliğine tayin etti. El altından da Mehmet Aliyi Mısırdan uzaklaştırmanın çaresini yokluyordu.

Bunları bilen Mehmet Ali, nihayet kurduğu plânı meydana vurarak 1831 de Akkâ kalesini aldı. İkinci Mahmut, Ağa Hüseyin Paşa komutasında büyük bir ordu göndermişti. İbrahim Paşa bu orduyu yenerek Şamı, Halebi ve Adanayı aldı. Sadrazam Gürcü Hurşit Paşayı da Konya önlerinde mağlûp ve esir etti ve Kütahyaya kadar ilerledi. İkinci Mahmut, Mısırlıların İstanbula kadar yürümelerinden korkarak Rus Çarı Birinci Nikolaya müracaat etmiş, o da bunu Çarlık iştahına uygun görerek İstanbula donanma ve asker göndermişti.

Rusların bu hareketi Fransa ve İngiltereyi telâşa düşürdüğünden araya girip Mehmet Aliyi Kütahyadan ileri geçmemeğe ve muahede yapmaya razı ettiler. 1833 Kütahya muahedesine göre Suriye ve Adana Valilikleri Mehmet Ali Paşaya veriliyordu. Fakat veraset meselesi halledilmemişti. İkinci Mahmut, evvelki bozgunların acısını çıkarmak üzere hazırlanmış ve İngilizlerin de teşvikine kapılmış olduğundan Çerkez Hafız Mehmet Paşa komutasında haylı muntazam ve büyük bir ordu gönderdi. Bu ordu da cahillik ve yobazlık yüzünden 1839 da Nizipte yenilmiştir.

O sıralarda İkinci Mahmut ölerek yerine Abdülmecit tahta geçmiş, Firarî Ahmet Fevzi Paşa da Sadrazamlığa geçirilen Koca Husrev Paşanın düşmanlığından korkarak Osmanlı donanmasını Mehmet Ali Paşaya teslim etmişti. Nihayet Avrupalıların, bilhassa İngilterenin tavassutile bir anlaşma yapıldı. Abdülmecit 1841 de verdiği bir fermanla Mısırı artık Mehmet Ali soyuna bırakıyor, bu suretle Suriye ve Adanayı kurtarıyordu.

Mehmet Ali artık ihtiyarlamıştı. Bundan sonra 1845 te İstanbula geldi ve Osmanlı devletile barıştığını göstermek için genç Padişahın ayağını öptü. Feriye sarayında misafir edilmiş ve kendine lâyık olduğu ehemmiyet ve hürmet gösterilmişti. Ölümünden iki yıl önce bunadığı için Valilik oğlu İbrahim Paşaya vekil sıfatile devredildi. Lâkin İbrahim Paşa babasından önce birdenbire öldü. Nihayet bunak dâhi de ölerek Kahirede mükemmel bir türbeye gömüldü. İskenderiyede tunçtan bir heykeli vardır.

MEHMET ALİ PAŞA, Damat [1813 - 1868] — Abdülmecit zamanında Sadrazamlıkta ve altı defa Kapdanı Deryalıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Rizenin Hemşin Kazasında Hacıalioğulları ailesindendir. Babası, Galata Başağası Hacı Ömer Ağa ile çocukluğunda İstanbula gelmiş, hemşerilerinden Kapdanı Derya Pabuççu Ahmet Paşa delâletile Enderuna verilmişti. Mehmet Ali Sarayda İkinci Mahmudun teveccühünü kazanmış, İkinci Mabeyinci olmuş ve yeni askerlik teşkilâtında subay olarak az zamanda Paşalığa yükselmiştir.

1839 da saray tarafından tahkikat için Nizipteki orduya gönderildi. Dönüşünde İkinci Mahmut ölmüş ve Abdülmecit Padişah olmuştu. Mısır ordusunun İstanbul üzerine yürümesine oradaki temaslarile mâni olduğunu bazı yabancı tarihler yazıyor. Abdülmecitten gördüğü büyük teveccühlere bakılırsa Nizipte sarayın isteklerine uygun işlere muvaffak olduğu anlaşılır. Oradan dönüşte önce Ferik rütbesile Darı Şûrayı Askerîye memur olmuş, sonra Tophane Müşirliğine geçirilmiştir.. 1845 te Abdülmecit, kız kardeşi Âdile Sultanı ona verdi. Düğünleri bir hafta sürdü ve Haydarpaşa çayırında büyük eğlencelere vesile oldu. Bundan sonra Mehmet Ali Paşa muhtelif tarihlerde altı defa Kapdanı deryalıkta bulundu. Üç defa Mecalisi Âliyeye memur oldu. İki defa Seraskerliğe geçirildi. 1851 de Âli Paşadan sonra Sadrazam oldu. Bu makamda on bir ay kadar bulunduktan sonra Rusya ile devletin münasebetleri gerginleşince bu işlerle başa çıkamıyacağı anlaşılarak Sadrazamlıktan azledilip Seraskerliğe getirilmiştir.

Mehmet Ali Paşa

Kendinden sonra Sadrazam olan Mustafa Reşit Paşanın zamanında çıkan softalar vakasında Mehmet Ali Paşanın teşviki olduğu anlaşılarak Paşa Kastamonuya sürüldü. Fakat karısı Âdile Sultanın şikâyet ve iltiması üzerine affedilip kimse ile münasebette bulunmamak şartile İstanbula getirilmiş, sonra yine beşinci defa olarak Kapdanı Derya olmuştur. Abdülâziz saltanata geçince onu altıncı defa olarak Kapdanı Deryalığa geçirdi. Ölümünde Eyüpte Bostaniskelesine gömülmüştür.

Kaptan Paşa iken büyük havuzla Haliç fabrikasını ve yeni tezgâhlar yaptırmıştır. Tophanede top dökmeğe mahsus yeni binalar meydana getirmişti. Beykozda, Gemlikte, Bozcaadada, Terkos ve Dursunköyünde camileri, Beşiktaş ve Hasköy taraflarında çeşmeleri vardır.

MEHMET ALİ PAŞA, Müşir, Macarlı [ölm. 1878] — 1877 Osmanlı - Rus harbinde Tuna Orduları Başkomutanlığında bulunan zattır. Halk arasında kendisine Macarlı denmesi küçükken Almanyadan gelmiş olmasındandır. Almanyanın Magdeburg şehrinde doğmuştur Ali Paşa onu çocukken Berlinde görmüş ve zekâsını beğenerek İstanbula getirmişti. 1845 te Müslüman oldu ve Harbiyeye girerek 1852 de kurmay subaylığile çıktı. Sonra Fransa ve Almanyada da askerlik tahsilini tamamladı. Kırım seferinde Ömer Paşanın Yaverliğinde bulunmuş, Bosna ve Karadağ muharebelerinde de iyi hizmetler görmüştür. 1868 de Ferik rütbesile Yanya Komutanı, sonra Yenipazar Komutanı oldu ve mühim muharebeler kazanarak 1876 da Müşirliğe yükseldi. 1877 de İkinci Abdülhamit, onu Serdarı Ekrem

Müşir Mehmet Ali Paşa

Abdülkerim Paşanın yerine Tuna Ordusu Başkomutanı yapmış, fakat iki ay on gün sonra azlederek yerine Şıpka Komutanı Süleyman Paşayı getirmişti. Berlin muahedesinde Aleksandr Kara Todori ve Sadullah Paşalarla birlikte murahhas olarak Müşir Mehmet Ali Paşa da bulunmuştur. 1878 de Arnavutlar Berlin muahedesine itiraz için ayaklandılar. Muahede mucibince Karadağa bırakılması lâzım gelen yerleri vermeğe razı olmuyorlardı. Babıali, Arnavut eşrafı arasında dostları olduğunu düşünerek Mehmet Ali Paşayı, maiyetine pek az asker vererek Komiser sıfatile Arnavutluğa gönderdi. Komiteleri dağıtarak Arnavutların ellerinden silâhlarını alacaktı. Önceleri Arnavutlar Mehmet Ali Paşanın sözlerini dinlediler. Fakat Yakovada dostlarından Abdullah Paşanın kulesinde iken bir kaç bin Arnavut tarafından basıldı ve Abdullah Paşa ile birlikte öldürüldü, kesilen başı bir sırığa takılarak dolaştırıldı.

Mehmet Ali Paşa General Ali Fuat Cebesoyun ana tarafından dedesidir.

MEHMET ALİ PAŞA [1845 - 1911] — İkinci Abdülhamidin son zamanlarında Nazırlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Guraba Hastanesi Başhekimi Miralay Ahmet Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Rüştiyede ve medresede okuduktan sonra Hariciye Mektupçu Kaleminden devlet hizmetine başlamış-Hicaz Mektupçu Muavini, Şehremaneti Mektupçusu, Hariciye Mühimme Müdürü, Edirne muahedesinde Saffet Paşanın kâtibi olmuştu. 1884 te Sadaret Mektupçusu ve iki sene sonra Divanı Hümayun Amedicisi oldu. 1906 da Vezir rütbesile Sadaret Müsteşarı ve 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra da Evkaf Nazırı olmuştu. Fakat on beş gün sonra Kabinenin istifasile çekildi ve biraz sonra da tekaüt oldu. Ölümünde Eyübe gömülmüştür. Babıaliye mahsus yazı usulünü iyi bilenlerden olarak tanınmıştı.

Mehmet Ali Paşa

MEHMET EMİN BEY, Sağırahmetbeyzade [1843 - 1874] — Abdülâziz zamanında Yeni Osmanlılar Cemiyetini kuran hür fikirli ediplerdendir. İstanbulda doğdu. Posta ve Telgraf Nazırı (Sağır Ahmet Bey diye anılan) Ahmet Şükrü Beyin oğlu ve Sadrazam Mahmut Nedim Paşanın yeğenidir. Hususî tahsilden sonra büyük kardeşi Ali Haydar Beyle Parise tahsile gönderilmiş, dönüşte Hariciye Tercüme Odasına girmiş, bir taraftan da Fatih Medreselerinde okurmuş. 1865 te Namık Kemal, Ayetullah, Nuri ve Reşat Beylerle Agâh Efendi ve sair bir kaç zat ile "Yeni Osmanlılar,, cemiyetini kurmuşlardı. İşin hükûmetçe duyulması üzerine Fransaya kaçmaya muvaffak olan Mehmet Bey, cemiyetin reisi olduğu için gıyaben idama mahkûm edilmişti. İdama mahkûm olduğunu bildiği halde hasta olan babasını görmek üzere Cizvit Papazı kıyafetine girerek İstanbula gelmesi ve babasının Yeniköydeki yalısında on beş gün kadar oturduktan sonra tekrar Parise kaçması Mehmet Emin Beyin pek cüretli bir genç olduğunu gösterir.

Mehmet Emin

Pariste Liberté gazetesine yazılar yazmış ve 1870 harbinde Fransa ordusuna gönüllü olarak girmiştir. Fransada yedi yıl kadar bulunduktan sonra İstanbula gelerek boğaz kanserinden ölmüş ve Rumelihisarı mezarlığına gömülmüştür. Güldan adlı küçük bir şiir mecmuası basılmıştır.

MEHMET EFENDİ, Hocasadeddinefendizade [1567 - 1615] — Üçüncü Mehmet ve Birinci Ahmet zamanlarında iki defa Şeyhülislâmlık etmiş, şairliğile de tanınmış âlimlerdendir. Meşhur Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, zamanının medrese tahsilini görerek Müderris, Kadı, İstanbul Kadısı, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri olmuş, iki defa otuz yıla yakın Şeyhülislâmlıkta bulunmuştur. Babasile birlikte Eğri muharebesinde de hazır bulunmuştu. Babasının Tac-üt-Tevarih adlı meşhur eserine zeyl yazmışsa da bitirememiştir. Mehmet Efendinin türkçe, arapça ve farsça düzgün şiirleri de vardır.

MEHMET FAZIL PAŞA, Dağıstanlı [ölm. 1915] — Birinci Cihan Harbinde Kûtülemmarede şehit olan cesaretile meşhur bir komutanımızdır. Meşhur Şeyh Şamilin yakın akrabasından olup pek gençken onunla birlikte Çarlığa karşı yıllarca harbetmiş, sonunda esir düşerek Rusyada Askerî Mektepte okuyup Çarın silâhşorları arasına girmişti. Oradan Türkiyeye geldi, Kolağası rütbesile orduya alındı. Muhtelif muharebelerde yararlık gösterdi. 1882 de Liva (General) rütbesile Belgrada gönderildi. Musul ve Bağdaddaki hizmetlerinden dolayı Ferik ve sonra Birinci Ferik olmuş ve 1909 da yaşı yetmişe yaklaştığı için isteğile tekaüt olmuştu.

Mehmet Fazıl Paşa

1914 Cihan Harbi çıkınca bu ihtiyar, fakat dinç kahraman tekrar orduya girdi. Önce Kafkas cephesinde, sonra Irak cephesinde Suvari Komutanı oldu ve Kûtülemmare önünde vuruldu.

Ata binmekte, silâh kullanmakta ve cesarette eski masal kahramanlarını andıracak kadar yüksek olan Mehmet Fazıl Paşa uzun boyu, geniş omuzları ve uzunca sakalile görünüş bakımından da bir kahramandı.

MEHMET, Gazneli [ölm. 1041] — Sebüktekinoğulları denen hükümdarlık soyunun ikinci hükümdarıdır. Meşhur Gazneli Mahmudun oğludur. Babasının ölümü üzerine ilk defa 1030 da hükümdarlığa geçmiş ve kardeşi Mesut ile giriştiği muharebede yenilip esir düşerek gözlerine mil çekilmişti. Kardeşinin vurulmasından sonra hapisten çıkarıldı ve kör olduğu halde bir sene daha hükümdarlıkta bulunduktan sonra öldü.

MEHMET GİRAY HAN — Kırım Hanlarından bu adı taşımış olan dört zat vardır:

Birinci Mehmet Giray [1467 - 1535] — Mingili Girayın oğludur. Babası muharebeye giderken yerine kimi vekil bırakacağı sorulmuş, o da tatar şivesile "Oğlum Mehmet Giray kalgay,, yani kalsın demiş. Döndüğü zaman hükûmet işinden büsbütün mahrum etmemek için "Kalgaylık,, adile büyük bir makam meydana getirilmiştir ki "Veliaht,, gibi bir şeydi. İlk defa Birinci Mehmet Giray, Kalgay olmuştu. Ondan sonra her Kırım Hanının bir Kalgayı bulunuyordu. Daha sonra "Nureddin,, adile bir ikinci Veliahtlık makamı da ihdas olunmuştu. Birinci Mehmet Giray, babasının ölümünden sonra on yıl kadar Kırım Hanlığı yaptı ve Nogayların bir baskınında öldürüldü.

§ **İkinci Mehmet Giray [1551 - 1584]** — Devlet Girayın oğludur. Yedi yıl kadar Kırım Hanlığında bulundu. Osmanlı devleti tarafından muharebeye çağırıldığı zaman yerine oğlunu göndermiş ve kendisi Moskof memleketlerini yağmaya çıkmıştı. Bu yüzden kardeşi Alp Giray tarafından öldürülmüştür.

§ **Üçüncü Mehmet Giray [ölm. 1627]** — Saadet Giray Hanın oğludur. Kara Hüseyin Paşanın Sadrazamlığında onun dostluğu ile Kırım Hanlığına geçirilmiştir. Dört yıl kadar bu makamda bulundu. Son zamanları isyan halinde geçmiştir. Kendinden sonra Hanlığa geçiriien Canik Giray ile muharebede vurulmuştur.

§ **Dördüncü Mehmet Giray Han, [ölm. 1674]** — Selâmet Girayın oğullarındandır. Önce Nureddin denen makama, sonra da Kalgaylığa geçirilmiş ve Bahadır Giraydan sonra ilk defasında üç sene Kırım Hanlığında bulunarak azil ve Rodosa nefyolunmuştu. İslâm Girayın ölümünden sonra ikinci defa Kırım Hanı olmuş ve bu defa da on iki buçuk yıl kadar bu makamda kalmıştı. İkinci azlinden sonra Dağıstana kaçmış ve orada ölmüştür.

MEHMET, Gıyaseddin Ebuşucca' [1081 - 1117] İranda hüküm süren büyük Selçuk hükümdarlarından beşincisidir. Melikşahın üç oğlundan biri olup öteki kardeşleri Sencer ve Berkiyaruk da hükümdarlık etmişlerdi. Mehmet, babasının ölümünden sonra bir zaman kardeşi Berkiyaruk ile muharebe etmiş, sonra sulh olup memleketi payetmişlerdi. Kardeşinin ölümü üzerine müstakil kaldı. Hindistanda askerî muvaffakıyeti, babası gibi ilmi ve edebiyatı koruması ile tanınmıştı. On üç yıl kadar hükûmette bulundu. Öldüğü zaman ancak otuz altı yaşlarında idi. Bu zatın torunu da Mehmet adını taşımış ve İran Selçuklarının pek zayıfladığı sıralarda hükûmete geçmişti.

MEHMET PAŞA, Ateş - Salih [ölm. 1889] — Abdülâziz zamanında Kapdanı Deryalıkta bulunmuş şöhretli denizcilerimizdendir. Trabzonludur. Mehmet Salih, cesur bir gemici olduğu için Ateş lâkabile tanınmıştı. Kırım harbinde Mahmudiye zırhlısında Suvari idi. Sonra muhtelif deniz hizmetlerinde bulunmuş ve gemi almak üzere Londraya da gönderilmişti. 1866 da Vezirlikle Kapdanı Derya oldu. Zamanında Tersanede faydalı hizmetler görmüştür. Kılıçali Paşa türbesi bahçesinde gömülüdür.

MEHMET PAŞA, Boynuiğri - Boynuyaralı [1578 - 1662] — Dördüncü Mehmet zamanında iki ay Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Samsunludur. Demirkazık Halil Paşanın hizmetinden yetişmiş, ona Kethüda olmuş, Bağdat seferinde İranlılara karşı muharebede çok cesaret göstererek rivayete göre kırk yerinden yaralanmış ve boynu o yaralardan dolayı iğri kalmıştı. Lâkabı bundan ileri gelir. Valiliklerde ve Muhafızlıklarda bulunduktan sonra 1655 te Şam Valisi iken Sadrazamlığa getirildi. Cahil olan ve cesaretinden başka bir sermayası bulunmayan Boynuyaralı, o karmakarışık zamanda bir iş görememiştir. Düşman Limni ve Bozcaadayı işgal etmişti. Sadrazamın Boğazda beklerken düşman gemileri içeri girer ve İstanbul önüne gelirse kalelerin beyazlığını görerek gözü yılsın diye İstanbul kale duvarlarını badana ettirmesi meşhurdur. Sağbağı veya Çağırgan diye meşhur olan Defterdar Mehmet Paşa bu zatın kaynı idi. Onu Başdefterdarlığa getirmesi de aleyhindeki dedikoduları arttırmıştı. Azli ve Malkaraya sürülmesi bu sebeplerden gelir. Yerine Köprülü Mehmet Paşa geçmişti. Boynuiğri, çok yaşlı olduğu için iğri boynunu ipten kurtarmış ve Eyüpteki evinde oturmak müsaadesini almıştı. Orada üç sene kadar oturduktan sonra yaşı doksana yaklaşmış olduğu halde ölmüştür.

MEHMET PAŞA, Gürcü [ölm. 1625] — Birinci Mustafa zamanında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Gürcü olup gençliğinde hadım edilerek saraya alınmış ve Harem Dairesi hizmetlerinden yetişerek Valiliklerde bulunmuştur. 1604 te Mısır Valisi iken oradaki âsileri yıldırmak hususunda hadımlığından umulmıyacak gayret ve cesaret göstermişti. Sonra Kubbe Vezirliğinde bulundu ve 1621 de Lefkeli Mustafa Paşanın yerine Harem Dairesinde iken hizmetlerinden memnun olan Valde Sultanın tensibile Sadrazam oldu. İstanbulda isyan vardı. Padişah da zaten tamamile aptaldı. Yeniçeriler: "Biz Tavaşiden Sadrazam istemezük!,, dediler. Dört buçuk ay kadar bu makamda kaldıktan sonra azledilerek Bursaya sürüldü. Sonra affedildi. Bir kaç defa öldürülmek tehlikesini atlatmakla beraber Sadaret Kaymakamı iken yine bir ihtilâl esnasında âsi Yeniçerilerin ısrarile sarayında boğuldu ve Eyübe gömüldü. Bu zat, Hadım lâkabile anılan "Ali, Hasan, Mesih, Sinan ve Süleyman,, isimli beş hadım Osmanlı Vezirinin altıncısıdır.

§ Gürcü Mehmet Paşa isimli bir ikinci zat daha vardır ki Dördüncü Mehmet zamanında Sadrazamlığa geçmişti. Bu da Gürcistandan gelerek saraydan yetişmiştir ama evvelki gibi hadım edilmemiştir. 1627 de Vezirlikle Şam Valisi oldu, ondan sonra Anadolu ve Rumelide muhtelif Valiliklerde bulundu. 1650 de Erzurum Valisi iken Sadrazam olup sekiz ay sonra azlolundu ve yerine düşmanı olan Tarhuncu Ahmet Paşa geçti. Gürcü Mehmet Paşa Yedikulede hapsedilmişken Şeyhülislâm Bahaî Efendinin ricasile ölümden kurtulmuş, Ohri Mutasarrıflığile İstanbuldan sürülmüştü. Sonra İstanbula getirildiyse de zamanın devlet idaresinde bulunanlarına dil uzattığından yine İstanbuldan çıkarıldı ve muhtelif Valiliklerde bulundu. İkinci defa gönderildiği Budinde veya Tamşvarda iken 1665 te ölmüştür.

MEHMET PAŞA, Hacı - Tiryaki [ölm. 1750] Birinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. İstanbulda doğdu. Bir Yeniçerinin oğludur. Kendi de Yeniçerilikten yetişerek Suvari Mukabelecisi, Mevkufatçı gibi sıfatlarla harp ve sulh işlerinde hizmetleri görülmüş, Yeniçeri Efendisi, Tersane Emini ve Sadaret Kethüdası olduktan sonra 1746 da Seyyit Hasan Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirilmişti. Sadrazamlığı ancak 85 gün sürmüştür. Zeki ve tedbirli olmakla meşhur bulunan Hacı Mehmet Paşa, Sadrazam olduktan sonra çok hiddetli ve şiddetli olmuş, galiba Tiryaki lâkabını da bundan dolayı almıştır. Kimse ile geçinememesi fazla dürüst olmasından dolayıdır. Azlinden sonra Rodosa sürüldü. Daha sonra İçel, Musul, Bağdat Valisi ol-

muştu. Ciddeye tayin edildiği zaman gitmek istemediği için Vezirliği alınarak Giridin Resmo şehrine sürülmüştü. Orada öldü.

MEHMET PAŞA, İvez - Hacı [1675 - 1743] — Birinci Mahmut zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Yagozine halkından Nasrullah adlı bir zatın oğullarından olup çocukluğunda öteki evlâtlarının bedeli makamında devlet kapısında yetiştirilmek üzere hediye edildiği için İvez lâkabile tanınmıştır. Henüz yedi yaşında iken meşhur Kel Yusuf Efendinin evine gelmiş, ondan sonra Valilerin Kethüdalıklarında bulunmuş, Başbaki Kulu, Çavuşbaşı olmuştu. Vidin Muhafızı iken düşmana karşı çok yararlık göstermiş ve Rumelide Serasker bulunduğu sırada bir hayli kasaba ve kaleyi geri almağa muvaffak olmuştu. 1738 de Yeğen Mehmet Paşanın yerine Sadrazamlığa getirildi. Bir sene dört ay kadar bu makamda kalmış ve Avusturyalılarla hayli elverişli bir muahede yapmağa muvaffak olmuştur. Azlinden sonra Cidde Valiliğine gönderildi. Sonra Hanya ve Kandiyeye de gönderildi. İnebahtı Muhafızı iken ölmüştür.

MEHMET PAŞA, Kalafat [ölm. 1792] — Birinci Abdülhamit zamanı Sadrazamlarındandır. Bünye ve kıyafetçe gösterişli olduğu için Kalafat lâkabile tanınmıştı. Bulgardan dönmedir. Sofya civarında bir köyde doğmuş, Rusçuklu Çelebi Mehmet Ağanın çiftliğinin Çorbacısı olmuştu. Sonra Müslümanlığı kabul ederek Yeniçeri Ocağına girmiş, Sekbanbaşı, Yeniçeri Ağası olduktan sonra 1778 de Sadrazamlığa getirilmiştir. Bir yıl bu makamda kaldıktan sonra azledilerek Bozcaadaya sürüldü, sonra Geliboluya gönderildi. Daha sonraları Vezirliği geri verilerek Belgrat Muhafızı olmuştu. Orada iken kör olduğundan tekaüt edildi. Gayretli, cesaretli ve lâkabının delâlet ettiği üzere Kalafatlı bir adam olmakla beraber bilgisiz ve dirayetsiz olara da tanılır.

MEHMET PAŞA, Kaptan [1835 - 1911] — İkinci Abdülhamit zamanında İstanbulun itfaiye Kumandanı olarak tanınmış bir simasıdır. Polathaneli Ali Kapdanın oğludur. Soyu Karadenizli olmakla beraber İstanbulda doğmuş, Deniz Mektebinden çıkarak 30 yıl Kapdanlık etmiş ve Cihan Seraskeri diye tanılan Rıza Paşanın Yaverliğinde bulunmuştu. Kırım ve Rus Harplerindeki deniz hizmetlerinde de yararlıklar göstermişti. 1877 de Bahriye Silâhendaz Taburu Kumandanı oldu. Amirliğile ve askerlerinin intizamile şöhret bularak ölümüne kadar Ferik rütbesile İstanbul İtfaiye Taburları Komutanlığı etti. Seksenine yaklaşmış olduğu halde delikanlı neşesile bütün yangınlara atla gider, çalımlı tavırları, şakacı ve argo dilile halk arasında pek sevilirdi. Doğru, kabadayı, zevkine düşkün, hele hafiyelere düşman olması halk arasında sevilmesine sebep olan meziyetlerindendi.

Mehmet Paşa

MEHMET PAŞA, Kayserili [1670 - 1728] — Üçüncü Ahmet zamanında meşhur Damat İbrahim Paşadan önce dokuz ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Kayseri civarında doğmuştur. Tüccardan Hacı Alinin oğludur. Bazı Paşaların kâtipliklerinde bulunmuş, Kapıcılar Kethüdası, Divanı Hümayun Tevkicisi olduktan sonra 1716 da Sadrazamlığa geçirilmiştir. Avusturyalılarla sulh şartlarını konuşmaya bilgisi ve zekâsı kâfi değildir diye bir sene sonra azledilmiş olması değeri hakkında fikir verebilir. Azlinden sonra Muhafızlıklarda, Mısır ve Cidde Valiliklerinde bulunmuş ve Hicazda ölmüştür.

MEHMET PAŞA, Muhsinzade [1706 - 1774] — Üçüncü Mustafa ve Birinci Abdülhamit zamanlarında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Tüccardan Muhsin Çelebinin torunu ve Sadrazam Muhsinzade Abdullah Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. On beş yaşlarında Dergâhıâli Kapıcıbaşıları arasına girdi ve Silâhşor oldu. Babası Sadrazam iken Kapıcılar Kethüdalığına tayin edildi. 1746 da Maraş Valiliğile saray hizmetinden ayrılmış ve bir çok Valiliklerde ve Muhafızlıklarda gezdikten sonra 1758 de İstanbula gelerek Esma Sultanla evlenmiştir. Yine muhtelif Valiliklerde bulundu ve ilk defa 1765 te Köse Bahir Mustafa Paşadan sonra Sadrazamlığa geçirildi. O sıralarda Gürcistanda, Mısırda, Hicazda ve Morada türlü şekilde ihtilâller vardı. Devlet bütün bu güçlükler önünde aciz halinde iken bunu tamamile idrak eden pek yoktu.

Mehmet Paşa

Rusya İmparatoriçesi İkinci Katerina'nın Lehistan işlerine karışması ve Lehlilerin Osmanlı devletinden yardım istemeleri sarayın böbürlenmesine sebep oldu. Rusyanın hakkından gelmek için fırsattır dediler. Muhsinzade ihtiyatlı ve vesveseli bir adam olduğundan muharebeye taraftar olmamıştı. Korkaklığına hükmedilerek azledildi ve Rodosa sürüldü. Ancak biraz sonra Seraskerlikle Moraya memur edildi. Orada bazı başarılar göstermiştir ki etrafındakiler bunu büyüterek ona "Moranın ikinci Fatihi unvanını takmağa kalkıştılar.

Muhsinzade Rumeli eyaleti Sürücülüğü vazifesile Vidine geldi ve Yergöğü Muhafazasına memur oldu.

Muhsinzade Bükreşte bozguna uğramıştı. Sadrazam Silâhtar Mehmet Paşa da Babadağında fena bir bozguna uğradı. Silâhtar Paşanın bozgun haberi İstanbula daha önce vardığı için Sadrazamlık Muhsinzadeye verilmiştir. Bu suretle 1771 de ikinci defa Sadrazam ve Serdarı Ekrem oldu ve Şumnuyu ordu merkezi yaptı. Askerin bozukluğunu bildiği ve o sırada Rus Başkomutanı da bir an önce sulh yapmak istediği için esasen sulhu tercih eden Muhsinzade müzakereye girişmiş ve Bükreşte oldukça elverişli şartlar içinde bir muahede hazırlanmıştı. Fakat bunu imzalamaya salâhiyettar olduğu halde vehimli bir adam olduğu için ihtiyat olarak İstanbula danıştı. Saraydaki beyinsizler, düşmana iyi bir dayak atmadıkça sulh yapmak caiz değildir dediler. Bunun üzerine tekrar muharebeye girişildi ve büyük bozgunlara uğranıldı. Neticede Osmanlı devrinin en ağır muahedelerinden biri olan "Küçük Kaynarca,, muahedesini kabule mecburiyet hasıl oldu. Zaten hasta olan Muhsinzade İstanbula dönerken öldü. Önce Edirneye gömülmüşken karısı Esma Sultanın ısrarile oradan çıkarılıp İstanbula getirilerek Eyübe gömülmüştür. Sadrazamlığı iki defasında altı yıl kadardır.

MEHMET PAŞA, Nişancı - Karamanlı [ölm. 1481] — Fatih Sultan Mehmet zamanında Sadra-

zamlık etmiş ve değerli bir edip ve şair olarak da tanınmış Vezirlerdendir. Konyalı olup Celâleddini Rumî ailesindendir. Medreselerde okuyarak Müderris, sonra Divan Kâtibi olmuş, Vezir rütbesile uzun müddet Nişancılıkta, yani Padişahın ferman ve beratlarını yazmak vazifesinde bulunmuştur. Şiirlerinde de "Nişanî,, mahlâsını kullanırdı. Fatih tarafından Uzun Hasana gönderilen mektubun onun kaleminden çıktığını ve bundan dolayı Padişahın teveccühünü kazanarak Vezirliğe ve Sadrazamlığa kadar yükseldiğini Lâtifî Tezkeresi kaydetmiştir. 1473 te Mahmut Paşanın veya 1477 de Gedik Ahmet Paşanın yerine Sadrağamlığa geçirilmiş olduğu hakkında iki rivayet varsa da ikincisi daha doğru görünür. Çünkü Fatihin ölümünde Sadrazam Nişancı Mehmet Paşa idi. Gebzedeki orduda Padişahın öldüğünü saklamaya muvaffak olmuş, fakat İstanbula gelişinde çıkan Yeniçeri ihtilâlinde öldürülmüştür.

Sadrazamlığı dört yıl sürmüştür. İstanbulda Kumkapı civarında Nişancı adile anılan camii ve hamamı vardır. Camiinin bahçesinde gömülüdür.

MEHMET PAŞA, Pepe [1771 - 1866] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Valiliklerde ve Zaptiye Müşirliğinde bulunmuş Vezirlerdendir. Eyüpte fakir bir aileden doğmuş, Zaptiye Müşiri iken 95 yaşında ölmüştür. Bina Eminliklerinde, İhtisap Nazırlığında bulunduktan sonra 1842 de Vezirlikle Bolu, sonra Trablusgarp Valisi ve 1846 da birinci defa Zaptiye Müşiri oldu. 1851 de Sayda ve birer, ikişer yıl ara ile Girit, Tırhala, Bosna, Yanya, Şam Valisi olduktan sonra 1857 de ikinci defa, 1866 da da üçüncü defa Zaptiye Müşirliğine geçirildi. O zaman 95 lik bir pir olduğu halde sağlam, zekâsı yerinde ve muntazam çalışan bir adammış. Güç konuştuğu için Pepe lâkabile meşhur olmuştur. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

Pepe Mehmet Paşa

MEHMET PAŞA, Silâhtar [ölm. 1737] — Birinci Mahmut saltanatının ilk Sadrazamıdır. İstanbulda doğdu. Bir kunduracının oğlu olup çocukken saraya verilmiş, Çavuş, Kiler Kethüdası ve Silâhtar olmuştu. Ayşe Sultanla da evlenerek saraya damat oldu. 1730 ihtilâli üzerine Nevşehirli Damat İbrahim Paşa da öldürülünce Sadrazamlığa geçirildi. Üçüncü Ahmetten sonra Birinci Mahmut tahta çıkınca onu yine bu makamda bırakmıştı.

Sadrazamlığı yüz gün sürdü. Karışık günleri iyice idare ettiği ve fesatçıları ortadan kaldırmakta gayret gösterdiği söylenir. Azlinden sonra Halep ve Bağdat Valiliklerine gönderilerek ikinci defa Halep Valisi iken ölmüştür.

§ Birinci Mahmut zamanı Sadrazamlarından ikinci bir Silâhtar Mehmet Paşa vardır ki Seyyit olarak da tanılır. Dimetokalıdır. O da Enderunda yetişmedir. Silâhtar iken Arap ve İran dillerini bildiği için bir kaç defa İrana Elçi olarak gönderildi, Vezir rütbesile Sadaret Kaymakamı olduktan sonra 1739 da Sadrazamlığa geçirildi. Ertesi yıl Rusya ile muharebe çıkmıştı. Askerlikle hiç münasebeti olmayan bu zat Serasker sıfatile hududa gönderilince apıştı ve bu yüzden boş yere vakit kaybedilerek düşman ilerledi. Nihayet Silâhtar Seyyit Mehmet Paşa azledilerek Ağriboza sürüldü. Sadrazamlığı yirmi ay kadardır. Sonraları affedilip Belgrat ve İnebahti Muhafızı oldu. Cidde Valisi iken 1756 da Hicazda ölmüştür.

§ Üçüncü Mustafa zamanında da Silâhtar Mehmet Paşa isimli bir zat bir yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuştur. İstanbulda 1710 da doğan ve Ahmet Kaptan adlı bir gemicinin oğlu olan bu zat gençliğinde Enderuna girmiş ve muhtelif saray hizmetlerinden sonra Silâhtar olmuştu. Üçüncü Mustafanın cülûsunda Ayşe Sultanla evlenmiş ve Bosna Valisi iken Karadağdaki bazı muvaffakıyetlerinden dolayı 1770 te Sadrazam ve Serdarı Ekrem olmuştu. Azlinden sonra Geliboluya sürüldüyse de sonra Vezirliği geri verilerek Valiliklerde bulundu ve son vazifesi olan Kandiye Valiliğinde öldü.

§ Birinci Abdülhamit devri Sadrazamlarından başka bir Silâhtar Mehmet Paşa daha vardır ki bu da Seyyit lâkabını taşır, fazla olarak esmer ve çirkin olduğu için ona "Kara Vezir,, de derler. 1735 te Niğde civarında doğmuştur. Seyyit Ali adlı birinin oğludur. Gençliğinde İstanbula gelip saray aşçı yamakları arasına girmiş, biraz tahsil görmüş, muhtelif saray hizmetlerinden sonra Silâhtar olmuştu. 1779 da Sadrazamlığa geçirildi ve bir buçuk sene kadar sonra, yani 1780 de bu makamda iken öldü. Birinci Abdülhamit türbesinin bahçesinde gömülüdür.

Nasreddin Hoca hikâyelerini anlatan şakacı bir adam iken Sadrazam olunca lâtifeyi bırakıp hiddet ve şiddet göstermeğe başlamış, fakat ehemmiyetli bir iş görememiştir.

MEHMET PAŞA, Sokullu [1506 - 1579] — Birinci Sultan Süleyman, İkinci Selim ve Üçüncü Murat devirlerinde on üç buçuk yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş, muharebelerde olduğu kadar idare ve siyasette de başarılar kazanmış Osmanlı devrinin en büyük devlet adamlarından biridir. Bosna civarında Sokoloviç Kasabasında doğduğu için ona Sokullu derler. Uzun boyundan dolayı da eski tarihçilerimiz kendisini "Tavil,, diye öteki Mehmet Paşalardan ayırırlardı. Devşirme çocuklar arasında Edirne sarayına getirilmiş, Türk ve Müslüman kültürile yetiştirilmiştir. Saraydan Kapıcıbaşılıkla çıkarak Barbaros Hayreddin Paşanın ölümü üzerine Kapdanı Derya ve biraz sonra Rumeli Valisi oldu. Bu sıralarda ilk büyük muvaffakıyeti Tamşvar kalesinin alınmasında görülmüştür. Bu başarı üzerine kendisine Vezirlik verildi. 1561 de Üçüncü Vezir iken Kanunî Süleymanın torunu ve İkinci Selimin kızı Esmahan Sultanla evlendi. İkinci Vezir iken Semiz Ali Paşanın ölümü üzerine 1564 te Sadrazamlığa getirildi. Bu tarihten ölümüne kadar Osmanlı devletinin idaresini elinde tutmuştur.

Sokullu Mehmet Paşa

Süleyman zamanındaki Sadrazamlığı ancak iki yıl kadardır. İhtiyar Padişahı son seferi olan Zi-

getvar muharebesine gitmeğe o teşvik etmişti. Bu kale alındığı zaman Padişah harp meydanında, ölüm döşeğinde bulunduğu için muharebeyi idare ve zaferi temin eden odur. Padişahın ölümü üzerine ordunun bozulmasına mâni olmak üzere ölümü kırk sekiz gün gizli tutmağa ve İkinci Selimi gürültüsüzce tahta çıkarmağa muvaffak oldu. İkinci Selim de zaten damadı olan Sokulluyu Sadrazamlıkta tutmak dirayetini gösterdi. Bu sayede Padişah devlet işlerile az meşgul olarak zevk ile vakit geçirmeğe fırsat bulmuştur. Onun saltanatı boyunca, yani sekiz yıla yakın Sadrazamlıkta kalmış, ondan sonra Üçüncü Murat tahta geçmiş, onu çekememekle beraber değiştirmeğe de pek cesaret edememişti.

Sokullu Vezirin büyüklüğünü gösteren hâdiselerden biri de Don ile Volga ırmakları arasında bir kanal açmak suretile Orta Asyaya denizden donanma ile asker sevketmek hususundaki teşebbüsüdür. Mühim miktarda amele ve asker gönderelek işe başlattırıldığı ve ameliyat hayli ilerlemiş olduğu halde öteki devlet adamlarının işteki ehemmiyeti takdir edememeleri ve bilhassa Kırım Hanının orduda isyan çıkartması teşebbüsün geri kalmasına sebep olmuştur. Sokullu, Süveyş Kanalını da açtırmayı o zamanlar düşünmüş ve bu maksatla Sudanı zaptetmişti.

Zamanında Yeniçeri ocağını sağlam tuttu. Asker arasındaki disiplin bozukluğunu düzeltti. Kıbrıs adasını almak suretile Akdeniz hâkimiyetini kuvvetlendirmişti. Lepanto (İnebahtı) da Venediklilerin Osmanlı donanmasını yakmaları devlet için büyük bir felâket olmakla beraber, Sokullunun himmeti ve Kılıç Ali Paşanın gayretile bir kış zarfında yeniden bir donanma meydana getirilmişti. Hattâ Venedik Elçisine Sokullunun: "Biz sizden Kıbrısı almak suretile bir kolunuzu kesmiş olduk. Siz donanmamızı yakmakla ancak sakalımızı tıraş etmiş oldunuz. Bir kol yerine gelmez ama kesilen sakal daha kuvvetle biter.,, demesi meşhurdur ki söylediğini de yapmıştı.

Sokullu muhteşem bir imparatorluğa yakışacak çapta iş gören bir devlet adamı idi. Harice karşı açık ve metin bir politika kullanır ve devleti yabancılar arasında saydırmayı bilirdi. Bir gün ikindi divanında devlet işlerile uğraşırken kendine bir dilekçe sunmak bahanesile yanına gelen bir deli tarafından hançerle öldürüldü. Bu delinin onu çekemiyen düşmanları tarafından sevkedilmiş olduğu söylenirse de bu cihet sabit değildir.

Sokullu Eyüpte gömülüdür. Kadirgada, Azapkapısında camileri, medreseleri, Eyüpte medrese ve çeşme gibi hayratı vardır.

MEHMET PAŞA, Sultanzade - Civan Kapıcıbaşı [1602 - 1646] — Sultan İbrahim zamanı Sadrazamlarındandır. Babası Sadrazam Ahmet Paşanın oğlu Abdurrahman Bey, annesi Ciğalazade Sinan Paşanın Sultandan doğma kızı idi. Saraydan yetişmiş, 1620 de İkinci Osman Hotin seferine çıktığı zaman Kapıcıbaşı olmuştu. Henüz on sekiz yaşında ve yakışıklı bir genç olduğu için Civan Kapıcıbaşı diye anılırdı ki bu sıfat, sonraları da bir lâkap olarak kalmıştır. Yirmi sekiz yaşlarında iken Kubbe altındaki Vezirler sırasına geçti ve üç sene sonra Mısır Valisi oldu. Orada iki yıl kadar bulundu. 1641 de Azak Kalesini kurtarmak üzere Serdarlığa tayin edilmişti. Oraya gittiği zaman düşman, zaten kendiliğinden bırakıp çıkmış olduğundan kaleyi muharebesiz aldı ve bu muvaffakıyet tedbirlerinin isabeti suretinde tefsir edilerek Civan Kapıcıbaşının şöhreti daha fazla arttı. O kadar ki Sadrazam Kara Mustafa Paşa, kendi yerine getirileceğinden şüpheye düşerek onu hemen Şam Valiliğile uzaklaştırdı. Fakat Deli İbrahim o sırada biçare Kara Mustafa Paşayı doğru ve sert bir cevabından dolayı boğdurarak Sultanzade Mehmet Paşayı Sadrazamlığa geçirmiştir.

Civan Kapıcıbaşı, kendinden önceki Sadrazamın dirice bir söz üzerine uğradığı âkibeti göz önüne getirerek Padişahın bütün divaneliklerini keramet gibi göstermek ve meşhur Cinci Hocaya da yaltaklanmak suretile iki yıl yerinde tutundu ama Defterdar Salih Paşanın fit vermesi üzerine azledilip Serdarlıkla Giride gönderildi. Şişman, rahata alışık bir adam olduğundan deniz yolculuğunda hastalanmış ve Giride varınca ölmüştür. Cesedi İstanbula getirilip Hüdai Dergâhı bahçesine gömüldü. Hadikat-ül-Vüzera bu zat için: "Rindi ayyaş, müdahini kallaş, Veziri sütude maaş idi,, diyor.

MEHMET PAŞA, Tabanıyassı [1589 - 1639] — Dördüncü Murat zamanında beş yıl kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Arnavutluktan gelerek Kızlaraağasının hizmetinden yetişmiş, Mirahor olduktan sonra Vezirlikle Mısır Valiliğine gönderilmiş ve 1631 de Recep Paşanın yerine Sadrazamlığa getirilmişti. Yeniçeri ihtilâlini bastırıp haydutları temizlemekte hizmeti ve İran seferinde yararlığı vardır. Fakat ikinci defasında Şahın tazyikile Diyarbakıra çekilmiş olması kabahat sayılarak azledilmiş, bir müddet hapsolunmakla beraber mazereti kabul edilerek muhtelif kalelerin ve sonuncu olarak Budinin Muhafızlığına memur olmuştu. Öldüğü yıl Sadaret Kaymakamlığına getirildi. Fakat Eflâk Voyvodalığı meselesinde hainlik ettiği hakkında Silâhtar Paşanın Padişaha fit vermesi üzerine Yedikulede hapsedilerek bir müddet sonra da öldürüldü. Yerine Bayram Paşa geçirilmiştir.

MEHMET PAŞA, Yeğen [ölm. 1745] — Birinci Mahmut zamanı Sadrazamlarındandır. O devrin devlet işlerinde nüfuzile meşhur adamlarından Kel Yusuf Efendinin kız kardeşinin oğlu olduğu için Yeğen lâkabile tanınmıştı. Topal Osman Paşanın Kapı Kethüdalığından Gümrük Emini olmuştu. 1737 de Vezir rütbesile Sadaret Kaymakamı ve ayni yıl içinde Sadrazam ve Serdarı Ekrem olmuştur. Rusyaya ve Avusturyaya karşı yapılan muharebelerde hayli yararlık göstermiştir. Belgradı geri almağa hazırlanırken aleyhinde saraya yapılan tesirlerden dolayı on dört buçuk ay Sadrazamlıkta bulunduktan sonra azledildi. Ondan sonra muhtelif Valiliklerde bulunmuş ve İran Seraskerliğinde de yararlık göstermişti. Nadir Şaha karşı harbederken esir düşerek biraz sonra hastalanarak ölmüştür.

§ Yeğen Mehmet Paşa adile tanınmış ve Birinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlık etmiş başka bir zat daha vardır ki 1726 da doğmuş 1786 da ölmüştür. Hacı Mehmet Paşa diye dahi tanılan bu Yeğen Mehmet Paşa, Belgrat Serdengeçti Ağalarından Hacı Yusufun oğludur. Kendi de Serdengeçti denen asker zümresine girmiş ve bir aralık ihtilâl çıkarmak suçile yakalanacak iken memleketine kaçmıştı. Sonra affedildi. Eflâk Serdarı, Turnacı, Silistre Başbuğu, Yeniçeri Ağası olmuş ve muhtelif Valiliklerle Muhafızlıklarda bulunmuştur. Rahat duramaz, tamahkâr ve fesatçı bir adam olduğu için arada Vezirliği alınmış, sonra Osmanlı idaresinin gevşekliği yüzünden tekrar geri verilmiştir. 1782 de Sadrazamlığa getirildi. Dört ay kadar bu makamda bulunmuştur. Azlinden sonra Vidin, İnebahtı Muhafızlıklarında, Mısır ve Diyarbakır Valiliklerinde bulundu. İsmail Seraskeri iken Köstencede ölmüştür.

MEHMET RAHIM BAHADIR HAN [1846 - 1910] — Bağımsız Hiyve Hanlarının sonuncusudur.

Meşhur Rahim Hanın torunu ve Seyyit Mehmet Hanın oğludur. Pek genç iken Hiyve Hanlığına geçmiş, memleket karışık, halk cahil, düşman kuvvetli olduğu için sekiz yıl kadar hudut muharebelerile uğraştıktan sonra 1872 de Hiyve Rus istilâsına uğramıştı. Çarlık hâkimiyeti altında dahi Hiyve Hanlığında bulunduktan sonra yerine oğlu İsfendiyar geçmiştir. Mehmet Rahim Hanın Firdevsî mahlâsile şiirleri de vardır.

MEKKÎ EFENDİ, Mehmet [1714 - 1797] — Birinci Abdülhamit ve Üçüncü Selim zamanlarında iki defa Şeyhülislâmlıkta bulunmuş ve şiirlerile de tanınmış ilim adamlarındandır. Saray Kiler Ağalarından Halil Efendinin oğludur. Mekkede doğduğu için Mekkî ismini almıştı. Medreselerde okumuş, önce Müderris, sonra Kadı olarak Selânik, Şam, Medine ve İstanbul Kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunmuştur. 1787 de ilk defa Şeyhülislâm olmuş, üç buçuk ay sonra azledilmişti. İkinci defa da üç sene sonra bu makama getirildi ve ayni yıl içinde ihtiyarlığından dolayı azledilerek Rumelihisarındaki yalısında öldü ve Şeyhülislâm Bahaî Efendi türbesine gömüldü.

Mürettep bir şiir divanının bulunduğunu Fatin Tezkeresi kaydediyor. Bundan başka dinî eserlere şerhleri, hâşiyeleri ve İslâmî mahiyette risaleleri vardır. Bu zatın oğlu Mustafa Asım Efendi de Şeyhülislâmlıkta bulunmuştu.

MEKKÎ MOLLA, Mehmet — [1843 - 1910] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış ve Kazaskerlikte bulunmuş şairlerdendir. Kazasker Sirozluzade Tahir Efendinin torunu ve Ali Rıza Beyin oğludur. Babasının memur bulunduğu sırada Mekkede doğduğu için Mehmet Mekkî adını almıştı. Medreselerde okumuş, zamanının şöhretli hocalarından dersler almış, arapça ve farsçayı o dillerde şiir söyliyecek derecede öğrenmişti. Anadolu ve Rumelide bir çok Kadılıklarda bulundu. Sonra Eytam Meclisi Âzası, Teftişi Evkaf Müsteşarı oldu ve Anadolu Kazaskeri pâyesini aldı. Karacaahmette gömülüdür. Nazım dili düzgün ve sözleri kuvvetlidir. Şiirleri kitap halinde basılı değildir.

Mekkî Molla

MELEK AHMET PAŞA, Damat [1604 - 1662] — Dördüncü Mehmet zamanında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Abaza olup on beş yaşında iken Birinci Ahmedin sarayına verilmiş ve orada yetişmiştir. Pek yakışıklı olduğu için gençliğinde kendisine Melek lâkabı verildiği rivayet olunursa da pek şişman olduğundan Malak diye ad takılmış olduğu, sonra bu Malak lâkabının Meleğe çevrildiğini yazanlar da vardır.

Saraydan çıktıktan sonra muhtelif Valiliklerde bulunmuş, Dördüncü Muradın kızı Kaya Sultanla evlenerek saraya damat olmuştu. Dördüncü Muradın Silâhtarlığında ve onunla birlikte İran ve Bağdat seferlerinde bulundu. 1650 de Murat Paşanın yerine Sadrazamlığa getirildi. Bir yıl kadar süren Sadrazamlığında ehemmiyetli bir iş görememiş, devletin parasızlığına çare bulayım derken aleyhine galeyan uyandırmıştır. Yaptırdığı büyük bir kalyonun denize indirilirken batarak altmış kişinin boğulmasına sebep olması meşhurdur. Sadrazamlıktan azlinden sonra muhtelif Valiliklerde bulundu. İran ve Avusturya harplerinde Serdarlıkları ve yararlıkları vardır. Bu zat Evliya Çelebinin anne tarafından akrabasıdır. Seyahatlerinin bir kısmını onun maiyetinde yapmış olan Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde ondan uzun uzun ve büyük bir saygı ile bahseder. Melek Ahmet Paşa Eyüpte gömülüdür.

MELEK MEHMET PAŞA, Damat [1719 - 1801] Üçüncü Selim zamanı Sadrazamlarındandır. Kapdanı Deryalık etmiş olan Bosnalı Süleyman Paşanın oğludur. İstanbulda doğmuş, denizciliğe girmiş, Kapdanı Derya ve Vezir olmuş, bir aralık rütbesi alınarak sürülmüştü. Sonra affedildi. Selânik Valisi ve Nişancı oldu. Zeynep Sultanla evlenerek saraya damat olduktan sonra bir çok Valiliklerde ve Sadaret Kaymakamlığında bulundu. İkinci defa Vezirliği alınarak İstanköye sürülmüş iken Üçüncü Selim Padişah olunca affedildi. Kandiye Muhafızı iken 1791 de Sadrazamlığa getirildi. İki buçuk sene kadar bu makamda bulunmuştur. Kötü bir adam olmamakla beraber ehemmiyetli bir işi ve iyiliği de yoktur. Azlinden sonra Ortaköydeki yalısına çekilmiş ve ölümünde karısı Zeynep Sultanın Soğukçeşmedeki türbesine gömülmüştür. "Sicilli Osmanî,, yakışıklı, tutumlu, yumuşak huylu, şakayı seven ve güzel fıkralar anlatmakta eşsiz olan bir adam olduğunu yazar.

MELİKŞAH I., Celâleddin, Ebülfeth [1054 - 1092] — İranda hüküm süren Türk Selçuk hükümdarlarının üçüncüsü ve en büyüğüdür. Isfahanda doğmuş, Bağdatta 38 yaşında ölmüştür. Babası Alp Aslanın vurulması üzerine 1072 de 18 yaşında tahta geçti. Önce amcasının isyanını bastırarak Maveraünnehir ile Harzemi ele geçirdi. Vezir meşhur Nizamülmülk, gerek tahta çıkmasında, gerek zaferlerinde mühim bir âmil olmuştu. Anadolunun dörtte üçü zamanında elde edilmiş ve Suriyede büyük başarılar kazanılmıştı.

Melikşah I.

1076 da Kudüs Fatımîlerden alınmış, 1085 te Antakya, iki yıl sonra Urfa Bizanslılardan zaptolunmuştur. Halep ve Şam da Selçuk idaresine geçmişti. Devletin hudutları Kâşgardan ve Seyhun mecrasından Akdenize ve Kızıl ve Umman Denizine kadar genişlemişti. Bağdattaki Abbasî Halifeleri de tamamile Selçuk İmparatorluğunun emri altında bulunuyordu. Yirmi sene hüküm süren Birinci Melikşah, cesareti gibi zekâsile, ilim sevgisi ve edebî seviyesile de tanınmıştır. Kendisi gibi bir Türk soyundan gelmiş olan Veziri Nizamülmülk ile birlikte hem bir çok memleketler almağa, hem de nehirlere cetveller, köprüler, şehirler, kaleler ve su yolları gibi bir çok eserler yapmağa muvaffak olmuştu. Büyük İran şairi Ömer Hayyam onun sarayından himaye görmüş o devrin büyük fikir adamlarındandır.

Melikşah, Bağdatta bir rasathane meydana getirmiş ve 1086 da başlıyan ve dünyanın güneş etrafında dönmesi fikrine dayanan doğru bir takvim inkılâbı yapmıştı ki buna "Celâlî Takvimi,, adı verilir. Sarayında türkçe konuşulmakla beraber edebî dil farsça idi. Kendisinin pek güzel rübaîleri vardır. Celâleddin Melikşahın Berkiyaruk, Sencer Mehmet adlı üç oğlu vardı ki üçü de hükümdarlık etmişlerdir.

MELİKŞAH II., Celâlüddevle [1128 - 1160] — İrandaki Selçuk hükümdarlarının altıncısı ve bundan önce yazılan zatın torunudur. Berkiyaruk'un oğlu olup 1152 de amcası Sultan Mesudun ölümü

üzerine tahta geçmiş, fakat dört ay sonra Emirleri tarafından içkiye ve zevke düşkünlüğü bahanesile düşürülmüştü. Yerine çıkarılan Sultan Mehmedin ölümü üzerine hapsedildiği yerden kaçarak 1159 da tekrar tahta geçmeğe muvaffak oldu. Lâkin biraz sonra birdenbire ölmüştür.

MEMDUH PAŞA, Mehmet, Faik [1839 - 1925] İkinci Abdülhamit zamanında on üç yıl Dahiliye Nazırlığında bulunmuş, şairliğile de tanınmış Vezirlerdendir. Kandiyeli Vezir ve şair Mazlum Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Rüştiye tahsilinden sonra on beş yaşında Hariciye Mektupçu Kalemine girmiş, Abdülâzizin cülûsunda Mabeyn Kâtipliğine alınmıştı. Sonra Amedi Kalemine verildi. Maliye, Maarif ve Sadaret Mektupçuluklarında, Şûrayı Devlet Âzalığında bulundu. 1887 de Konya, iki yıl sonra Sıvas Valisi oldu. 1893 te Ankara Valisi iken Vezir oldu ve 1895 te Dahiliye Nazırlığına geçirildi.

Memduh Paşa

1908 İnkılâbında İkinci Abdülhamidin rüşvetçilik ve jurnalcılıkla meşhur olmuş bir çok adamlarile birlikte önce Büyükadaya, sonra Sakıza sürüldü. Umumî af üzerine İstanbula gelerek Boğaziçinde Kireçburnundaki yalısında uzun müddet yaşadıktan sonra 86 yaşında öldü ve Fatihte Çarşambada İsmetefendi Dergâhı bahçesine gömüldü.

Memduh Paşa gençliğinde Faik mahlâsile çok gazeller yazmış ve şairlikle epeyce meşhur olmuştu. 1872 de Esrarı Memduh adlı küçük bir risalesi neşredilmiştir. 1908 den sonra şiirlerini muhtevi divanı, mektuplarını muhtevi "Bedayii Âsar,, ile "Esvatı Sudûr,, , "Miratı Şuunat,, , "Hal'ler, İclâslar,, , "Tasviri Ahval,, , "Feveranı Ezman,, , "Yemen Hakkında Bazı Malûmat,, , "Kuvveti İkbal,, adlı risaleleri basılmıştır. Nazım dilinden örnek vermiş olmak için Sakızda sürgün iken söylediği bir gazelin ilk beytini alıyorum:

Evvel olurdu ehli reca bir Vezire bent
Şimdi Vezirler ne acep kim cezire - bent.

MEMİ PAŞA, Koca Memi [Ölm. 1639] — On yedinci asırda muhtelif muharebelerdeki yararlıklarile tanınmış gazilerdendir. 1607 de Dergâhıâli Çavuşlarından iken Kastamonu ve Çankırı Sancakları Nazırı ve Kastamonu Muhassılı ve Mirliva olmuştu. Sonraları Canik, Antalya, Sakız ve Ağriboz Sancaklarına Mirliva ve Beylerbeyi tayin edildi. 1635 te İrana esir düşen Memi Paşa, esirlikten kurtulduktan sonra Ağriboz Muhafızı olmuş ve orada ölmüştür. Ağribozda bir mektep ve cami yaptırmış ve kendi camiinin avlusuna gömülmüştür.

Koca Memi veya Memi Can Paşa dahi denen bu zatın, değerli kumandanlardan Mehmet Paşa adlı bir oğlu vardır ki 1668 de Giritte Hanya kalesi alınırken vurulmuştur. Koca Memi, meşhur Abdurrahman Sami Paşanın ve oğlu Suphi Paşanın, torunu Hamdullah Suphi Tanrıöverin büyük dedesidir.

MEMİŞ PAŞA [Ölm. 1809] — İkinci Mahmut zamanında kırk gün kadar Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Arnavut olup İstanbula gençliğinde gelmiş, Paşaların hizmetinde ve Yusuf Ziya Paşanın Sadrazamlığı zamanında onun dairesinde bulunmuş, biraz kâtiplik öğrenmiş, Kapı Kethüdası ve Çavuşbaşı olmuştu.

1808 de Alemdar Mustafa Paşanın Babıalide bastırılarak öldürülmesi üzerine âsilerin şüphesini uyandırmıyacak değersiz ve manasız birinin Sadrazamlığa getirilmesi uygun görülerek Memiş Efendi önce Vezirlikle Sadaret Kaymakamı, sonra da Sadrazam yapılmıştı. Kırk gün sonra azledildi. yerine Çarhacı Ali Paşa geçirildi. Biçare Memiş, üstünden rütbesi de alınarak görmemişe döndü. Önce Bursaya, sonra Sakıza sürüldü ve bir yıl geçmeden orada öldü.

MENEMENCİOĞLU, Numan [Doğ. 1893] — Tanınmış ve mümtaz devlet adamlarımızdandır. Maliye Nazırlığında, Ayan Meclisi Âzalığında ve Reisliğinde bulunmuş olan Menemenlizade Mehmet Rifat Beyin oğludur. Annesi de büyük vatan edibi Namık Kemalin kızı Feride Hanımdır. Numan Menemencioğlu, babası Defterdar iken Bağdatta doğdu. İptidaî ve rüştî tahsilini Selânikte Terakki ve İstanbulda Burhanı Terakki Mekteplerinde, idadî tahsilini Fransız For Lisesinde, yüksek tahsilini de 1914 te Lozan Üniversitesi Hukuk Fakültesinde bitirmiştir. Viyana Elçiliği Üçüncü Kâtipliğile 1914 te Hariciyeye intisap etmişti. Bern Elçiliği Üçüncü Kâtipliğinde, Paris Mümessilliği İkinci Kâtipliğinde, Bükreş, Atine, Peşte Elçilikleri Başkâtipliklerinde ve Beyrut Başşehpenderliğinde bulundu. Merkezde Birinci Daire Umum Müdürü olduktan sonra 1929 da Elçi unvanile Bakanlık Müsteşarı oldu. 1933 te Büyük Elçi unvanile Kâtibi Umumiliğe tayin edildi. 1937 de Gaziantep Mebusu seçilerek Dışişleri Bakanlığı Siyasî Müsteşarlığına geçirilmişti. Ayni yıl sonlarında Mebusluktan çekildi, tekrar Hariciye Umumî Kâtipliğine getirildi. Sonra İstanbul Millet Vekilliğine seçilerek Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) oldu. Bakanlıktan istifa ettikten sonra 1944 yılı sonunda Paris Büyük Elçiliğine tayin edilmiştir.

Numan Menemencioğlu

MENEMENLİZADE TAHİR, Mehmet [1863 - 1903] — Tanınmış edip ve şairlerdendir. Adana civarındaki Menemenli hanedanına mensup olup Sadaret Telgraf Kalemi Müdürü Haşim Habip Beyin oğludur. Adanada doğdu. Küçükken İstanbula gelmiş, Soğukçeşme Rüştiyesinde okumuş ve 1883 te Mülkiye Mektebinden (Sıyasal Bilgiler Okulu) ndan diploma almıştır. Şûrayı Devlet Kalemlerine biraz devamdan sonra Adana, İzmir ve Selânik Maarif Müdürlüklerinde ve ayni zamanda oralardaki idadi muallimliklerinde bulundu. 1892 de

Menemenlizade Tahir

İstanbula gelerek Maarif Mektupçu ve Mühimme Kalemlerinde Müdür oldu. Ayni zamanda Mülkiye Mektebinde resmî kitabet ve Darülfünunda ahlâk okutuyordu. Kırk yaşlarında iken birdenbire ölerek Karacaahmet türbesi civarına gömülmüştür.

Edebî kaidelerden bahseden "Osmanlı Edebiyatı,, adlı eserile "Elhan,, isimli şiir mecmuası, "Yadı Mazi,, ve "Osmanlı Coğrafyası,, adlı eserleri basılmıştır. "Gayret,, isimli bir de risale çıkarmıştı. "Güneş,, ve "Haver,, adlı mecmualara da makaleler yazmıştı.

Bu zatın "Elhan,, adlı şiir mecmuası çıktığı zaman Recaîzade Ekrem onu teşvik için "Takdiri Elhan,, isimli küçük bir risale yazmış ve bunda Muallim Naci ile arkadaşlarının edebî mesleklerini şiddetle tenkit etmişti. Naci de ona karşılık Demdeme adile ağır alayları muhtevi bir küçük kitap çıkardı. Bunun üzerine Ekrem Bey mahkemeye müracaat etmişti.

MENTEŞE, Halil [Doğ. 1874] — Meşrutiyet Devrinde Nazırlıklarda ve Osmanlı Millet Meclisi Reisliğinde bulunmuş, Büyük Millet Meclisine de İzmir Millet Vekili olarak girmiş olan Halil Menteşe, Milâsta doğmuştur. Salih Efendinin oğludur. Eski aile adı Kadızade idi. Orta tahsilini İzmirde bitirdikten sonra iki sene İstanbul Hukuk Mektebinde okumuş, sonra Paris Fakültesinde hukuk tahsilini bitirmiştir. Memleketinde çiftçilikle uğraşan Halil Menteşe, 1908 İnkılâbından sonra açılan ilk Meclise Menteşe Mebusu seçilmişti ve bütün Meşrutiyet devrinde de Nazır olmadığı zamanlar Mebusluğu muhafaza etmiştir. 1908 sonlarında Meclisteki İttihat ve Terakki Fırkasının Reisi seçildi. Hakkı Paşa Kabinesinde Dahiliye Nazırlığında, Sait Paşa Kabinesinin ilk teşekkülünde Şûrayı Devlet Reisliğinde bulundu. Balkan Harbinden sonra toplanan Osmanlı Millet Meclisinde Reis intihap edilmişti. Birinci Cihan Harbi içinde yine Sait Halim Paşa Kabinesinde Hariciye Nazırı oldu. Talât Paşa Kabinesinde de Adliye Nazırlığı yaptı ve Meşrutiyet devrinin son Meclisinde tekrar Reisliğe seçilmişti. Ondan sonra memleketinde çiftçilikle meşgul olan Halil Menteşe Büyük Millet Meclisinin dördüncü döneminde İzmir Millet Vekilliğine seçilmiştir ve o zamandanberi Millet Vekilliğini muhafaza etmektedir.

Halil Menteşe

MERCANÎ EFENDİ, Şehabeddin [1808 - 1888] Kazanlı meşhur Tatar âlimlerindendir. Kazan Vilâyetinde (Yabinci) köyünde doğmuştur. Babası Bahaeddin adlı bir Müderristir. Babasından icazet aldıktan sonra Buharaya gitmiş, oralarda da tahsilde bulunmuştur. Bir aralık İstanbula gelerek Cevdet ve Münif Paşalarla tanışmıştı. Şahabeddin Mercanînin eserlerinden çoğu arapça, bir kısmı da türkçedir ve Tatar tarihile dinî meselelere dairdir. Bu eserlerden bazısı Çarlık tarafından yasak edilmişti. Rahmetli arapça, farsça ve biraz da rusça bilirmiş. Kırk yıl kadar imamlık, hatiplik, Müderrislik ettikten sonra Kazanda ölmüştür. Otuz kadar eseri vardır. Bazısının adları şunlardır:

El-Hikmet-ül-Baliğa, Vefiyat-ül-Eslâf, Müstefad-ül-İhtiyar.,,

MERKEZ EFENDİ, Musa Muslihüddin bin Kılıç [Ölm. 1551] — Adını İstanbulun bir semtine bırakmış olan on altıncı asır mutasavvıflarından bir zattır. Denizlide doğmuş, Hızırbeyzade Ahmet Paşadan okumuş, hekimliğe de aşina olduğu için Birinci Selimin annesi tarafından Manisada yapılan cami ile hastaneye memur olmuştu. Sonra Kanunî Süleyman zamanında İstanbula gelerek Şeyh Sünbül Sinana mürit olmuş, Şeyhinin yerine Kocamustafapaşa tekkesine Şeyh olmuştur. Ölümünde Yenikapı dışarısında yapılan cami ve zaviyesine gömülmüştür.

Türbesi son zamanlara kadar İstanbulun adak yerlerinden biri idi. Merkez Efendinin güzel ilâhîleri de vardır.

MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA — Bk. Kara Mustafa.

MESİH PAŞA, Ahmet [Ölm. 1501] — İkinci Bayezit zamanı Sadrazamlarındandır. Fatih Sultan Mehmedin kölelerinden olup saraydan yetişmiş önce Beylerbeyi, sonra Vezir olmuş ve Fatih zamanında on üç yıl kadar Kapdanı Deryalıkta bulunmuştur. Rodosun alınmasında muvaffakıyetsizliği görüldüğü için rütbesi alınarak Geliboluya sürülmüştü. İkinci Bayezit zamanında Vezirliği geri verildi ve 1499 da Sadrazamlığa getirildi. İki yıl kadar bu makamda bulunmuştur. Galatada Baruthane mahzenine yıldırım düşerek çıkan yangının söndürülmesinde hazır bulunduğu sırada yüksek bir yerden düşüp ayağı kırılmış ve bu hastalıktan ölmüştür. Murat Paşa camiinde gömülüdür. Bodrumda bir camii ile medresesi ve başka hayratı vardır.

MESİH PAŞA, Hadım — Bk. Hadım Mesih Paşa.

MESİHÎ [Ölm. 1512] — On beşinci asır sonlarile on altıncı asır başlarında tanınmış şairlerimizdendir. Priştinede doğmuştur. Medresede okumuş, Vezir Ali Paşanın Divan Kâtipliğinde bulunmuştur. Yazısının güzelliğile de tanılırmış. O zamanın şairlerini yazan Latifî Tezkeresinde şiirleri pek ince olduğu için avam yazılarında pek lezzet bulamaz diyor. Verdiği örneklerden bir beytini alıyorum:

Ey Yusufu sani gel otur can gibi tende
Tenha koma Yakubu - dili beyti hazende.

Lâtifî tezkeresinde Mesihînin yüz tane mektup suretini muhtevi bir eseri bulunduğunu da bildiriyor ki bu türlü mecmualara o zaman "Güli Sad-berk,, derlermiş. Mesihî ile Zatî arasında birbirine şiir ve hiciv yazmak gibi münasebetler bulunduğunu da ayni eser kaydetmektedir.

MESUT EFENDİ, Hocazade [Ölm. 1655] — Dördüncü Mehmet zamanının ihtilâllerdeki faaliyetile meşhur bir Şeyhülislâmıdır. Babası Aydınlı Mustafa Efendi, Birinci Ahmedin Hocası ve İmamı olduğu için ona Hocazade derler. Osmanlı medrese hayatının siyasî işlere karışmış yobaz tiplerindendir. Medreselerde okumuş, Müderrislikten sonra Bursa Mollası olmuştur. Bursada sonradan meydana getirilen kiliseleri yıktırmağa kalkışması üzerine azledilmişti. "Çınar Vakası,, denen ihtilâlde onu seven zorbaların "isterük,, demeleri üzerine Şeyhülislâm oldu. Boynuyaralı Mehmet Paşayı Sadrazamlığa çıkaran odur. Fakat herifin emrinden dışarı çıktığını görünce onu Sadrazamlıktan atmaya kalkıştı. Saraya haylı yaranmış olmakla beraber ondan Dördüncü Mehmedin anası Turhan Sultan da pirelenmeğe başlamıştı. Bunun için Sad-

razamı değiştirmek hususundaki teklifine aldırmadılar. Mesut Efendi, devlet işini büsbütün eline almaya uğraşırken ihtirası yüzünden başını da üste vermiştir.

Düşmanları, bilhassa Sadrazam Boynuyaralı, onun Dördüncü Mehmedi indirerek tahta İkinci Süleymanı çıkarmak istediğini ileri sürdüler. Bu fit üzerine Mesut Efendi hemen Bursaya sürüldü ve oradan Diyarbakıra gitmesi emrolundu. Hocazade yollar emniyetli olmadığı için yanına adam almakla biraz vakit geçirirken bu hal, saraya ihtilâl çıkarmak üzere asker topladığı şeklinde anlatıldı ve idamına ferman alındı. Naimanın etrafile anlattığına göre Mesut Efendinin gece yarısı misafir olduğu ev basılarak öldürülmesi ve kılıçla kendini müdafaa ederek can vermesi korkunç bir facia olmuştu. Mesut Efendinin divan tarzında şiirleri de vardır.

METE, Uğuzhan [M. Ö. 209 - 174] — Adı mitolojiye karışmış en eski bir Türk hükümdar ve serdarıdır. Çin tarihlerinin Hiung-nu dedikleri Koyunlu adlı Türk devletini genişleterek Japon denizinden Volga ırmağına kadar yayılan büyük bir Hun İmparatorluğu kurmuştur. Mete, sonraları hayatı bir efsane şeklinde yazılmış olan Uğuzhandır. Babası Teoman da Türk efsanelerinde Karahan adile anılır. Bu hükümdarın güzel karısı tahtı öz oğluna sağlamak için üvey oğlu Uğuzhana, yani Meteye kendine ilişmek istediği yolunda iftirada bulunarak onu öldürtmek istemişti. Fakat Mete bir çok didinmelerden sonra muntazam bir ordu kurarak üvey anasile üvey kardeşine galip gelmiş ve bu arada babası da öldüğü için Koyunlu devletinin başına geçmişti. 26 kadar kırallığı kendi bayrağı altında topladığı rivayet edilir. Bu suretle Türk milletleri arasında birlik meydana getiren ve âdet olduğu üzere gök kudreti demek olan Tanrıkut unvanını alan Mete, Çinlilere karşı muharebeye girişerek Çin İmparatorunun ordusunu yenmiş, kendini de bir kalede kuşatmıştır. Milâttan önce 199 yılında İmparatorun aman dilemesi üzerine Çinlilerden her yıl vergi almak şartile orduyu ve İmparatoru esir etmekten vazgeçmişti. Bu suretle o tarihte Çin İmparatorları Hun Türklerinin hükmü altına girmiş oluyorlardı.

Mete

Asyada bulunan bir heykel başının Meteye ait olduğu rivayet edilir.

MİDHAT PAŞA, Ahmet Şefik [1822 - 1884] — Millet uğrunda en çok fedakârlık göstermiş büyük devlet adamlarımızdan biridir. Kadılıklarda bulunan Rusçuklu Hacı Eşref Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu, Taifte 62 yaşında boğularak öldürüldü. Asıl adı Ahmet Şefiktir. On yaşlarında iken Kuranı ezberliyerek Hâfız olmuştu. On üç, on dört yaşlarında iken Babıalinin Divanı Hümayun Kalemine girdiği zaman Midhat mahlâsı o zamanın âdetince kendisine orada verilmiştir. Bu Kalemde iken medrese derslerine devam ederek ve bazı hocalardan da hususî dersler alarak arapça ve farsça öğrenmiş, Büyük Reşit Paşanın tavsiyesile otuz beş yaşından sonra fransızcaya çalışmış, bir müddet de Avrupada bulunarak bu dili de oldukça elde etmiştir. 1844 ten 1849 tarihine kadar Kâtiplik vazifelerile Şamda, Konyada ve Kastamonuda bulunmuş, İstanbula dönüşte önce Mektupçu Kaleminde çalışmış, sonra Mazbata Odası Başhalifeliğine geçirilmiştir. Burada iken mühim bir tahkik için Suriyeye gönderiliyor ve ötekinin, berikinin elinde kalmış olan devlete ait binlerce liranın meydana çıkmasını temin ediyor. O zaman Arabistan Ordusu Müşiri olup sonraları Sadrazamlığa geçen Kıbrıslı Mehmet Paşanın da azline sebep oluyor. Midhatın Büyük Reşit Paşaca tanınmasına ve korunmasına ilk defa bu yararlığı sebep olmuştur. Kıbrıslı Mehmet Paşa Sadrazam olunca onu azletmiş, hattâ bir suçla mahkemeye vermişti. Fakat aleyhinde uydurulan deliller boşa çıktığından onu daha mühim işlerde kullanmaya başladılar. Âli Paşanın Sadrazamlığı sırasında izin alarak 1858 de altı ay kadar Avrupanın fransızca konuşulan yerlerinde bulundu ve dil bilgisini ilerletti. Dönüşte Sadrazamlıkta eski düşmanı olan Kıbrıslı Mehmet Paşa bulunuyordu. Fakat onun dürüst ve samimî bir insan olduğunu takdir etmiş olacak ki bu defa Kıbrıslı, âlicenap davrandı. Vezir rütbesile 1861 de Niş Valiliğine gitmesini temin eden odur.

Midhat Paşa Tuna Valisi iken.

Midhat Paşa orada idare işlerindeki büyük kabiliyetini göstermeğe başladı. Dört yıl içinde haydutluğu kaldırmak, şoseler, köprüler, sulama cetvelleri ve ıslahhaneler yaptırmak gibi bir çok başarılar gösterdi. Bunun üzerine Niş, Silistre, Vidin eyaletleri Tuna Vilâyeti adı altında toplanarak, yeni bir Vilâyet örneği meydana getirmek üzere onun idaresine verilmiştir. Midhat Paşa, Tuna Valiliğinde bulunduğu üç yıl içinde Bulgar haydutluğunu kaldırmış, yollar, köprüler yaptırmış, bugünkü Emniyet Sandığı ile Ziraat Bankasının temeli olan Menafi Sandıklarını kurmuş, gemicilik ve arabacılık şirketleri açtırmış, belediye teşkilâtı yapmıştı. Sanayi Mekteplerini de ilk defa orada kuran Midhat Paşadır.

Onun büyük kudretini gören Babıali yeni kurulan (Şûrayı Devlet) Reisi olarak kendisini İstanbula getirdi. Fakat Âli Paşa onun her emri dinlemediğini görünce bir sene sonra Bağdat Valiliğine gönderilmesini uygun buldu. 1869 da Bağdada giden Midhat Paşa, Tunada gösterdiği başarıyı orada da tatbika başlamıştı. Fakat Sadrazamlıkta bulunan Mahmut Nedim Paşanın kendisine güçlükler göstermesi üzerine istifa ile İstanbula döndü. Edirne Valiliğine tayin edilmişken Abdülâzizin huzurunda Sadrazamın yolsuzluk-

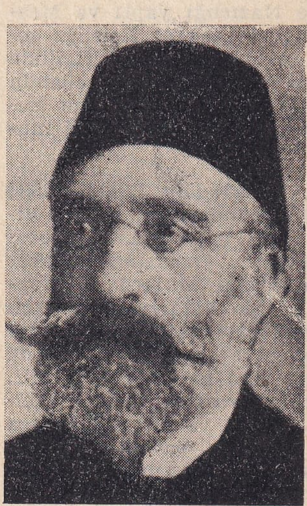

Midhat paşanın son resmi

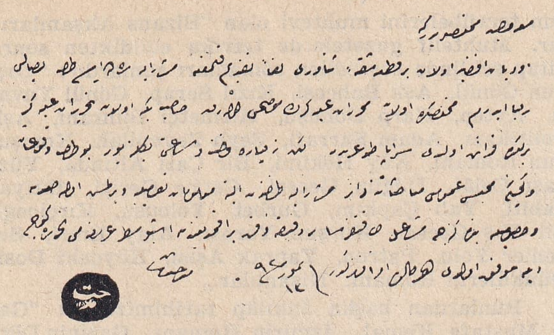

Midhat Paşanın el yazısı ve mührü.

larını isbat ederek 1872 de ilk defa Sadrazamlığa geçirildi. Fakat Abdülâzizin israfına ve istibdadına karşı durmaya uğraştığı için iki buçuk ay sonra azledildi. Altı ay kadar sonra Adliye Nazırlığına getirilmiş ve üç ay kadar da Selânik Valiliğine gönderilmişti.

O zamanlar memleketin selâmetini Meşrutiyetin kurulmasında bulan Yeni Osmanlılar Cemiyetine mensup Namık Kemal, Ziya Paşa gibi değerli vatan gençliği Midhat Paşayı kendi ülküleri için tabiî bir lider sayıyorlardı. Mahmut Nedim Paşanın tekrar Sadrazamlığa geçmesi halkın dedikodusunu arttırmış ve softaların isyanı ve nümayişi Abdülâzizi bu sadık adamını azle mecbur etmişti. Mütercim Rüştü Paşanın Sadaretinde Midhat Paşa önce Vükelâ Heyetine memur edildi, sonra Şûrayı Devlet Reisi oldu. Abdülâzizin tahttan indirilmesi bu sırada başarılmıştır. Yerine Beşinci Murat tahta geçirilmiş ve o sırada Abdülâziz de kendini öldürmüştü. Sultan Muradın akılca hastalığından dolayı yerine geçirilen İkinci Abdülhamit, yeni fikirlilere hoş görünmek için Midhat Paşayı Sadrazamlığa geçirdi ve içlerinde Namık Kemal ile Ziya Paşanın da bulunduğu Kanunu Esasiyi - istediğini memleketten çıkartmak kudretini Padişaha veren mahut 113 üncü maddeyi sokuşturduktan sonra - ilân etti, Meclis toplandı.

Rusyaya karşı harbin ilânı mesuliyetini Midhat Paşaya yükletmek istiyen Abdülhamit, Midhat Paşanın dalkavukluk bilmiyen dik ve haklı hareketlerine ve sözlerine pek ziyade kızarak onu Sadrazamlıktan azlettiği gün bir vapura bindirip hudut dışına çıkarttı. Fakat bununla hem ona karşı beslediği kini yenememiş, hem de Midhat Paşanın halk ve uyanık gençlik içindeki büyük nüfuzundan dolayı amcası Abdülâziz gibi günün birinde kendini de tahttan indirmeğe önayak olacağını düşünerek onu ortadan kaldırmak için bir sebep aramıştır. İşte Abdülazizin öldürülmüş olduğu meselesi bu maksatla ortaya atıldı. Paşayı gûya affederek kandırıcı mektuplarla Avrupadan getirtti. Önce Suriyeye Vali olarak gönderdi. Fakat Midhat Paşanın Suriyede büyük tezahürlerle karşılanması gibi haller vehmine dokunduğu için oradan İzmire getirtti. Abdülâziz intihar edeli beş yıl olduğu halde onun bir heyet kararile öldürülmüş olduğunu ve bu heyet arasında Midhat Paşanın da bulunduğunu ileri sürerek Yıldızda kendi nezareti altında bir mahkeme kurdurdu. 1881 de kurulan bu mahkeme İkinci Abdülhamidin ne kadar zalim bir adam olduğunu isbat eder. Padişah kendine köle gibi bağlı ve Midhat Paşaya düşman adamlardan mürekkep bir mahkeme heyeti buldu. Onlar yalancı şahitler ve uydurma delillerle ve Midhat Paşanın gayet kuvvetli ve haklı müdafaalarını hiçe sayarak Midhat Paşa ile Damat Mahmut ve Nuri Paşaları ve doğrudan doğruya katli meydana getirdikleri söylenen adamları idama mahkûm ettiler.

Midhat Paşanın Taifte boğdurulması.

(Ressam Münifin tablosu)

İkinci Abdülhamit gûya büyüklük ve merhamet gösteriyormuş gibi sahte bir manevra ile idam kararını müebbet sürgüne çevirerek mahkûmları Taife gönderdi. Damat Nuri Paşa yolda deli olmuştu. Midhat Paşa ile Mahmut Paşa orada üç yıl en kötü şartlar içinde, her gün zehirlenmek ve öldürülmek işkencesi altında bulundurulduktan sonra 1884 yılı Mayısının yedinci gecesi boğazları elle sıkılmak suretile boğduruldu.

Midhat Paşa memlekete bıraktığı eserlerden ve gösterdiği medenî kahramanlık örneklerinden dolayı adı heykel olarak anılacak bir şahsiyettir. Kendinin söyliyerek yazdırdığı Tabsırai İbret ve Miratı Hakikat adlı iki eserile oğlu Ali Haydar Midhatın (Midhat Paşa) adlı kitabı onun hayatını ve sergüzeştlerini muhtevidir.

MİHRİ HANIM, Fahrünnisa [Ölm. 1506] — On beşinci asır sonlarında ve on altıncının başında tanınmış bir Türk kadın şairidir. Amasyada doğmuş ve genç iken ölmüştür. "Belâyî,, mahlâsı kullanan ve şair olduğu tahmin edilen bir zatın kızı olup temiz ahlâkının ve güzelliğinin de irfanına uygun olduğu rivayet edilir. Bir nüshası Ayasofya Kütüphanesinde bulunan divanı basılı değildir. Yazılarının çoğu zamanının tanınmış şairlerinden Necatî ve Zatînin şiirlerine nazire yolundadır. Zatînin "Döne döne,, redifli gazeline benzeterek yazdığı bir gazelden şu beytini dilinden örnek olarak alıyoruz:

Hâkipâyine yüzün sürmek için şemsü kamer
Seri Kûyine gelir şâmü seher döne döne

MİHRİMAH SULTAN [Ölm. 1556] — Kanunî Sultan Süleymanın kızı ve meşhur Sadrazam Rüstem Paşanın karısıdır. Annesi de Hurrem Sultan, yani Rusyalı Roksolandır. Mihrimah Sultanın Üsküdarda iskele başında ve Edirnekapıda camileri vardır. Mekkeye de Ayni Zübeyde suyu onun verdiği para ile getirilmişti.

MİNGİLİ GİRAY I., [Ölm. 1513] — Kırım Hanlarından ilk defa Osmanlı uyrukluğuna (tabiiyetine) giren zattır. Hacı Giray Hanın oğludur. Babasının ölümünde Kırım Hanlığına geçmişse de oğullarile giriştiği muharebede yenilerek Cenevizlilere sığınmıştı. Ceneviz gemilerinin birinde esirken Fatih Sultan Mehmet zamanında Türk askeri tarafından kurtarılarak Osmanlı devleti namına Kefeye giden Gedik Ahmet Paşa tarafından tekrar Hanlığa geçirildi. Fatih Mehmetle İkinci Bayezit zamanlarındaki muharebelerde askerile birlikte bulunarak yararlıklar göstermiştir. Kırımda bir çok camileri, medreseleri ve hayratı vardır. Şairliğile de tanınmış olan bu zat Tatar şivesile zamanına göre oldukça düzgün şiirler de meydana getirmiştir.

MİNGİLİ GİRAY II. [1682 - 1739] — Kırım Hanlarından şairliğile de tanınmış bir zattır. Hacı Selim Girayın oğludur. Babası sürgün iken Rodosta doğdu. Kırımda Nureddinlik ve Kalgaylık makamlarında bulunduktan sonra iki defa Kırım Hanlığına geçirilmiştir. Kırımda cami ve medreseler,

İstanbulda Tophanede bir Gülşenî tekkesi yaptırmıştır. Bahçesarayda gömülüdür. Bu zatın şiirleri divan edebiyatı bakımından hayli başarılıdır. Fatin Tezkeresindeki gazelinin birinci ve sonuncu beyitlerini örnek olarak alıyoruz:

Üftadei damı seri zenciri kazayız
Bir zülfi siyehkâra kul olmağa sezayız.
Eylerse Nevayî nola eş'arımı tahsin
Biz silsilei Âli Kırım, Ming'li Girayız.

MİRANŞAH, Mirza Celâleddin [1367 - 1408] — Timurlengin üçüncü oğludur. Babasının hayatında Irak, Azerbaycan, Diyarbakır ve Şam taraflarında Valilik etmiş ve onun ölümünden sonra üç yıl kadar oralarda müstakil hükûmet sürmüştü. Sonra Karakoyunlu Kara Yusuf ile Azerbaycan hududunda muharebe ederken vuruldu. Delhide hüküm süren Türk - Moğol İmparatorları bu Miranşahın torunlarındandırlar.

Miranşah

MİRİM ÇELEBİ, Mahmut Efendi [ölm. 1525] On altıncı asır başlarında tanınmış matematik ve astronomi âlimlerimizdendir. Asıl adı Mahmut olup Mirim Çelebi diye şöhret bulmuştur. Matematik âlimi Kadızade Salâhaddin Musanın torunu ve Kutbüddin Mehmedin oğludur. Meşhur Ali Kuşçu bu zatın anne tarafından büyük babasıdır. İstanbulda doğmuş, medreselerde okuyarak Müderris olmuş ve İkinci Bayezidin Şehzadeliği zamanında hocalık ederek onun saltanatında büyük makamlarda bulunduktan sonra Birinci Selim tarafından Anadolu Kazaskerliğine çıkarılmıştı. Uluğ Beyin meşhur Zeyç'ini farsça şerhettiği gibi büyük babası Ali Kuşçunun yine astronomiye dair "Fethiye,, adlı risalesini de şerhetmiştir. Bunlardan başka matematiğe ve astronomiye ait yedi sekiz risalesi daha vardır.

MORKAYA, Burhan Cahit [Doğ. 1892] — Tanınmış gazeteci ve romancılarımızdandır. İstanbulda doğdu. Eytam Meclisi âzasından Fahreddin Efendinin oğludur. Sıyasal Bilgiler Okulundan 1912 de diploma aldı. Henüz mektepte iken Yeni Gazete yazı heyetine girmişti. Mektepten çıktıktan sonra Millî Ajansta, Yeni Gazete yazıişleri müdürlüğünde bulundu. "Serveti Fünun,, da çalıştı. Vatan gazetesi Hafta Sohbetlerini yazdı. 1918 de "Karagöz,,'ün müdür ve başmuharriri olmuş ve on yıl bu işi yaparken günlük gazetelere de fıkra ve roman yazmakta devam etmiştir. 1928 de "Köroğlu,, gazetesini kurdu. O zamandanberi bu gazeteyi çıkarmaktadır. İlk edebî eseri 1922 de çıkan ve ilk kalem tecrübelerini muhtevi olan "Bizans Akşamları,, dır. Muhtelif gazetelerde tefrika edildikten sonra kitap şeklinde neşredilen romanları şunlardır: "Coşkun Gönül, Aşk Bahçesi, Kızıl Serap, Gönül Yuvası, Ayten, Harp Dönüşü, Hizmetçi Buhranı, Aşk Politikası, Adam Sarrafı, Şeyh Zeynullah, Komşunun Romanı, Köy Hekimi, Bir Çatı Altında, Yüzbaşı Celâl, Düğün Gecesi, Cephe Gerisi, İhtiyat Zabiti, Yalı Çapkını, Gurbet Yolcusu, Kırçiçeği, Bir Kış Gecesi, Kurşun Yarası, Alay Emri, Sevenler Yolu, Patron, Yaprak Aşısı, Köydeki Dost, Dünkülerin Romanı, Nişanlılar.,,

Morkaya

Bunlardan başka İnkılâp tarihimize ait "Gazi Mustafa Kemal, İzmirin Romanı, Gazinin Dört Suvarisi, "Mudanya, Lozan ve Ankara,, ve yine Atatürke ait "O ve İki Cephesi,, adlı tarihî eserleri neşredilmiştir.

MUHİDDİN AKYÜZ, General [1869 - 1940] — Kurtuluş mücadelesinde hizmetile tanınmış, Elçilik ve Mebuslukta bulunmuş Generallerdendir. İstanbulda doğdu. Edirne Evkaf Muhasebecisi Şevki Beyin oğludur. 1888 de Harbiyeden Teğmen çıktı. Orada muallim ve Kolağası iken 1897 Yunan Harbine iştirak etmişti. Dönüşte yine oraya öğretmen olmuştu. Talebeye saltanat aleyhinde telkinlerde bulunduğu ileri sürülerek 1905 te Kaymakam (Yarbay) iken rütbesi geri alındı ve kendi Diyarbakıra sürüldü. 1908 İnkılâbında sürgünden dönüp eski rütbesile Deniz Mektebine müdür olmuştu. Sonra Piyade Dairesi Şube Müdürlüğüne, 1909 da Mahmut Şevket Paşanın yaverliğine ve aynı yıl içinde Beyoğlu Mutasarrıflığına tayin edildi. Balkan Harbine Fırka Komutanı olarak iştirak etmiş, ondan sonra Albaylıkla Asir Mutasarrıf ve Komutanı olmuştu. 1914 te Generalliğe yükseldi. Cihan Harbi sonunda İngilizlere teslim olarak Mısır esirler karargâhında bulundu. Dönüşünde, 1920 de Anadoluya geçerek Kastamonu ve Havalisi Komutanlığına tayin edildi. Millî Mücadeleye hizmeti orada başlar. Adana ve civarı Fransızlardan teslim alındıktan sonra oraya Vali ve Kumandan oldu. 1922 de Tahran, 1926 da Kahire Elçiliklerine gönderilmiş ve 1931 de Kars Millet Vekilliğine seçilmişti. Ölümünde Millet Vekili bulunuyordu.

Muhiddin Akyüz

MUHİDDİN EFENDİ, Fenarizade [ölm. 1547] Kanunî Süleyman zamanı Şeyhülislâmlarındandır. İlk Osmanlı Şeyhülislâmı sayılan Mehmet Şemseddin Efendinin torunlarından olup babası Rumeli Kazaskeri Mehmet Şah Efendidir. Mehmet Muhiddin Efendi, Müderris, Edirne ve İstanbul Kadısı, Anadolu ve Rumeli Kazaskeri olduktan sonra azli esnasında Hicaza gitmiş ve döndükten sonra 1541 de Şeyhülislâmlığa geçirilmiştir. Üç buçuk yıl bu makamda kaldı. Tekaüt olduktan sonra ölümünde Eyüp civarına gömüldü. "Şerhi Miftah,, adlı meşhur esere haşiyesi ve buna benzer dinî bahislere ait risaleleri ve rivayete göre bir de şiir divanı vardır. Sevgilinin kırmızı ağzını o zamana göre ince sayılan bir imajla şöyle anlatıyor:

Ağzı naziklikle kanım nuşedip oldu nihan
Katracık kanım anın yerinde kalmıştır iyan

Fenarizade Şemseddin Efendi gayet sofu, helâlı haramdan ayırmaya pek meraklı olduğu gibi temizlikte de gayet titizmiş. Her şeyi bir kaç defa yıkamadıkça kullanmazmış. Şiiri de bir çeşit sefahet veya kerahet saymış olacak ki Lâtifî Tezkeresinde anlatıldığına göre birinin şiirini okuduğu veya kendi şiir söylediği zaman kalkıp aptestini yeniler ve ağzını gülsuyu ile yıkarmış.

MUHTAR BEY, Ahmet [1877 - 1909] — Meşrutiyet İnkılabından sonraki 31 Mart denen askerî ihtilâli bastırırken vurulması bütün memlekette heyecan uyandıran ve Hürriyet Şehidi diye meşhur olan Kurmay Binbaşıdır. Ahmet Muhtar, İstanbulda Çengelköyünde doğdu. Meyva Gümrüğü Nazırı Emin Efendinin oğludur. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Harbiyeye girmiş ve 1903 te Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştı. Rumelide, o zamanki Üçüncü Ordu bölgesinde eşkiya takiplerinde yararlık göstermiş, Kolağası olmuş, bir aralık Harbiyede tabiiye muallimliği yapmış ve Bağdadda açılan Harbiye Mektebine de Müdür olmuştu. Bağdaddan döndükten sonra Edirnede İkinci Ordu Erkânıharbiyesine memur edilmiş ve 31 Mart İhtilâli üzerine "Hareket Ordusu,, nun piştar müfrezeleri komutanı sıfatile İstanbula ilk giren kuvvetin başında bulunmuştu. 1909 Nisanının 27 nci günü askerlerinin başında ve at üstünde Taksimden Harbiyeye doğru ilerlerken pusuya yatmış bir kaç avcı erinin kurşunile vuruldu.

Muhtar Bey

Binbaşı Muhtar, bilgisile ve sağlam seciyesile çok sevilmiş, 32 yaşında, pek yakışıklı ve cesur bir askerdi. O zaman "Hürriyet Kahramanı,, diye anılan Enver Paşanın sınıfının birincisiydi. İnkılâp uğrunda bu suretle vuruluşu büyük bir heyecan uyandırmış ve hürriyet kahramanlığının bir sembolü olarak tanınmasına sebep olmuştu. Şişlide "Hürriyeti Ebediye,, adı verilen tepedeki anıt o zaman bu Muhtar Beyle arkadaşları için mimar Muzaffer Bey tarafından meydana getirilmiş, sonraları Mahmut Şevket Paşa da oraya gömülmüştü. Anıt 1911 senesi 23 Temmuzunda açılmıştı.

MUHTAR BEY, Mir Ahmet Muhtar Molla Bey [1807 - 1882] — Abdülâziz zamanile İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerimizdendir. Sadrazam Koca Yusuf Paşanın torunu ve Mahmut Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Medreselerden icazet alarak Selânik Mollası, İstanbul Kadısı ve Anadolu Kazaskeri olmuştu bir aralık Takvimi Vakayi musahhihliğinde bulundu. "Meclisi Tetkikatı Şeriye,, âzalığı da yaptı. 1871 de ilk defa Şeyhülislâmlığa getirilmiş, on dört ay sonra azledilmişti. İkinci defa 1878 de Şeyhülislâm oldu ve bu defasında yedi ay makamında kaldı.

MUHTAR EFENDİ, Turşucuzade Ahmet [1822 - 1875] — Abdülâziz zamanı Şeyhülislâmlarındandır. Turşucular Kethüdası İbrahim Ağanın oğludur. Filibeli Halil Fevzi Efendiden icazet alarak Müderris olmuş, Mülkiye Mektebinde de fıkıh okutmuştur. Şehzade Yusuf İzzeddin Efendiye üç yıl ders vermişti. 1872 de adaşı Muhtar Beyin ilk Şeyhülislâmlığından sonra onun yerine geçirilmişti. Bu makamda bir buçuk yıl kadar bulunmuştur. Dürüst ve zeki bir adam olarak tanılır. Karacaahmette gömülüdür. Bu zat Adliye Nazırlığında ve Millet Vekilliğinde bulunmuş olan Necmeddin (Molla) Kocataş'ın babasıdır.

MUHTAR EFENDİ, Ahmet, Giritli [1847 - 1910] Dine ve ahlâka ait eserlerile ve manzum tarihlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Hanyada doğmuştur. Girit Muhasebecisi Mustafa Kutbî Efendinin oğludur. Giritte okumuş, Tuna, Halep ve Yanyada bazı vazifelerde bulunduktan sonra eski Seraskerlik Mektupçu Kalemine girmiş ve Mektupçu olmuştur. Uzun zaman Mektupçu ve Daire Reisi sıfatile bu dairede bulunduktan sonra 1908 de Hicaza Şeyhülharem vazifesile gönderildi. İki yıl sonra hasta dönerek İstanbulda öldü ve Molla Gürani̇nin mezarı yanına gömüldü. "İstimdat,, "Adab-ül-Mürit,, , "Maarici Seb'a,, , "İntibahı Kalb,, , Sirac-ül-Vehhac,, , "Mahasini Ahlâk,, , "Mecali Fikret,, adlı basılmış eserleri vardır. Türkçe, arapça ve farsça düzgün manzumeler yazar, bilhassa muhtelif hâdiseler vesilesile tarih beyit ve mısraları söylerdi.

Giritli Muhtar Efendi

MUHTAR PAŞA, Ahmet - Ramazanoğlu [ölm. 1863] Abdülmecit zamanında Nazırlıklarda ve Elçilikte bulunmuş Vezirlerdendir. Defterdarlık Mektupçu Kaleminden yetişmiş, Feshane Müdürlüğünde, Meclisi Vâlâ Âzalığında, Serasker Mektupçuluğunda bulunmuştu. 1843 te Viyana Elçisi oldu. Ondan sonra iki defa Tophane Nazırı ve üç defa da Maliye Nazırı olmuş, Hazinei Hassa Nazırlığında da bulunmuştu. Dürüst bir adam olarak tanınmıştır.

Muhtar Paşa

MUHTAR PAŞA, Ahmet — Bk. Gazi Muhtar Paşa.

MUHTAR PAŞA, Ahmet [1861 - 1926] — Askerliğe ait eserlerile ve Askerî Müzeyi kurmak ve ilk Müdürü olmakla tanılan Generallerimizdendir. İstanbulda doğdu. Kolağası Hasan Efendinin oğludur. Harbiyeden Topçu Erkânıharbi olarak Yüzbaşılıkla çıkmış, askerlik hayatını Harbiye ve Mühendishanede geçirmiş, bir aralık

Muhtar Paşa

silâhları tetkik için Avvrupa şehirlerini dolaşmıştı. 1908 den sonra Ferik rütbesinde iken Askerî Müze Müdürü oldu. Askerî Müzeyi bir depo halinden çıkaran ve Yeniçeri Kıyafethanesini oraya naklettiren odur. Basılmış eserleri: "Külliyatı Fenni Esliha,, 2 cilt, "Osmanlı Topçuları,,, "Dumansız Barutlar,,, "Seri ateşli Sahra Topları,, adlarını taşır. İstanbulun fethine, Osmanlı - Rus harbine, askerlik tarihine ait eserleri ve bir çok makaleleri vardır.

Değerli muharrirlerimizden Sermet Muhtar Alus bu zatın oğludur.

MUHLİS PAŞA, Yusuf [1783 - 1843] — İkinci Mahmut zamanile Abdülmecidin ilk saltanat yıllarında Muhafızlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş ve şairlikle de tanınmış Vezirlerdendir. Serez (Siroz) Âyanı İsmail Beyin oğludur. Serezde doğmuş, bir Derebeyi vaziyetinde olan babasının nüfuz ve serveti sayesinde hususî hocalardan okumuştur. 1808 de bir kaç eyaletin idaresine memur edilen babası tarafından Selânik Vilâyetinin idaresi ona verilmişti. 1813 te İsmail Beyin ölümü üzerine Siroz Âyanı oldu. 1818 de Vezir rütbesile Ağriboz Muhafızlığına, ondan sonra Halep Valiliğine tayin edildi. Orada iken azledilerek Kütahyaya sürülmüş, fakat biraz sonra Karaburun ve İğneada Muhafızlığına gönderilmiştir. 1829 daki Osmanlı - Rus harbinde Varna Muhafızı iken kaleyi teslim etmesi ihanet ve düşmana esir düşmesi firar şeklinde görülmüş ve malları zaptedilmiştir. Fakat bir yıl kadar sonra Hicaza gitmek üzere müsaade istediği zaman affedilerek İstanbula gelmesine izin verilmiş ve 1835 te Belgrat Muhafızı, ondan sonra Aydın Müşiri ve 1841 de Rumeli Valisi tayin edilmiştir. Ölümünden bir yıl önce azledilerek Serezdeki çiftliğine sürüldü ve orada öldü.

Muhlis Paşa

Konağında yüzlerce cariyesi bulunan ve hayatında kırk kadar evlâdı olan debdebe içinde yaşamaya meraklı bir zat imiş. Gençliğindenberi edebiyatla meşgul olduğu, değerli kalem sahiplerini Divan Kâtipliğinde kullandığı ve bir divan dahi tertip ettiği rivayet edilir. Yusuf Muhlis Paşa hakkındaki malûmatı veren "Son Asır Türk Şairleri,, müellifi İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın eserine örnek olarak koyduğu üç gazeli, orta derecede divan şairlerinin eseri ayarında görülmektedir.

MUHSİN BEY [Ölm. 1908] — Muvaffakıyetli taklitleri ve nüktelerile bir zaman İstanbulun pek tanınmış ve sevilmiş bir siması idi. Ahmet Rasim, "Şehir Mektupları,, nda ve muhtelif makalelerinde onu uzun uzun anlatır. Muhsin Bey, edebiyattan, musikiden anlar ve İstanbulda konuşulan her dilden biraz söyler, kalender, neşeli, zevkine düşkün bir tiptir. 1908 İnkılâbından bir ay kadar önce Üsküdarda Zeynep Kâmil Hastanesinde ölmüştür.

Muhsin Bey

MURAT I., Hüdavendigâr [1325 - 1389] — Osmanlı hükümdarlarının üçüncüsü olup Orhanın oğlu ve Osmanın torunudur. Annesi de Bilecik Hâkiminin nikâhlısı iken Orhan tarafından ele geçirilerek alınan Nilüfer Hatundur. Büyük kardeşi Süleyman Paşanın attan düşüp ölmesi üzerine Veliaht olmuş ve babasının ölümünden sonra da 1359 da otuz dört yaşında iken hükümdarlığa geçmiştir. Osmanlı devletini bir Beylik halinde iken büyük bir devlet şekline getiren odur ve onun zamanındaki başarılı harplerdir. Zamanının ilk hâdisesi, Karamanoğlunun Ankaradaki Ahilerle birlikte hücuma hazırlanmalarını bastırmak oldu. Bu suretle Ankarayı aldı. Konya üzerine de yürürken Karaman Emîri Alâeddin Beyin ilticası üzerine onu affetti ve kızı Nefise Hatunu ona vererek Rumelideki muharebelerine devam edebilmek üzere onunla sürekli bir sulh sağlamak istedi. Bundan sonra Burgaz, İpsala, Malkara, Keşan ve Edirneyi aldı. Edirne, bundan sonra İstanbul alınıncaya kadar Osmanlıların Başkenti olmuştur.

Murat I.

Türklerin Rumelide fazla ilerlemeleri Papalığın teşvikile Macar, Bulgar, Sırp, Bosnalı ve Ulahlardan mürekkep büyük bir ordunun toplanmasına ve Edirneye doğru yürümesine sebep oldu. O aralık Birinci Murat Bursada idi ve Rumeli Ordusunun başında Lala Şahin Paşa bulunuyordu. Hacı İlbeyi, Lala Şahin Paşa tarafından düşman kuvvetini keşif için gönderilmiş olduğu halde dört bin suvari ile geceleyin altmış bin kişilik Haçlılar ordusunu bastı, perişan etti. (Sırp Sındığı) denen bu zaferden sonra Rumelide hudutlar daha genişledi. Batı Trakya, bütün Bulgaristan ve Sırbistanın bir kısmı Osmanlıların eline geçti.

Osmanlıların ilk yaptıkları siyasî muahede bu muharebeden sonra Ragoza Cumhuriyeti ile yapılmıştır ki bu hükûmet yılda beş yüz filori altını vermek suretile selâmetini satın almış oluyordu. Birinci Murat, bu muahedeye imza makamında eski Oğuzların geleneğine uyarak elini mürekkebe sürüp pençesini basmış ve Osmanlılarda hükümdarlık nişanı suretinde kullanılan tuğra bundan kalmıştır. Bu hâdiseyi onun adını yazacak derecede okuyup yazma bilmediğine verenler vardır. Hammer dahi böyle düşünür. Lamartine tarihinde bunu pek mantıklı ve kuvvetli delillerle reddediyor. Hakikaten Orhan gibi medreseler kurmuş, şairlerle çevrili olarak yaşamış bir adam elinde o kadar imkân varken oğlunu hiç okutmamış olamazdı. Zekâsile meşhur olan Nilüfer Hatun da böyle bir ihmale razı olamazdı. Kezalik ilmi ve âlimleri o kadar korumuş olan Birinci Murat, hiç okumamış bir adam olamazdı.

Birinci Muradın başarıları ve fetihleri durmaksızın birbirini takip etmiştir. Sofya ve Selânik alınmış, Anadoluda Germiyan ve Hamidoğlu Beyliklerinin toprakları da elde edilmişti. Bu sıralarda Bursada bulunan oğlu Savcı Bey Bizans Prenslerinden Andronikos ile birlik olarak isyan ettiyse de Murat, ordusunu kendi tarafına geçmeğe mecbur ederek kendini yakaladı, önce gözlerine mil çektirdi. Sonra da başını kesti. Bizans Prensi de babası tarafından gözüne kızgın sirke dökülerek

kör edilmişti. Biraz sonra Karamanoğlu Alâeddin Bey tekrar isyan etti. Birinci Murat onu yenmekle beraber kızının da hatırı için bu âsi damadı affetmiştir.

Bulgar Kıralı Şişman, kızını Birinci Murada vermiş olmakla beraber Sırp Kıralı Lâzar ile birleşmiş ve Niğeboluyu kuşatmıştı. Fakat Sadrazam Çandarlı Ali Paşa tarafından yakalanınca karısı ve çocuklarile birlikte kefenlere sarınarak Ali Paşanın ayaklarına düştüler. O da bunları Sultan Murada gönderdi. Birinci Murat kayınbabasile kayanasını affetti fakat bütün Bulgaristan Osmanlı hududu içine girmiş oldu.

Sırp Kıralı Lâzar bundan korkarak Avrupayı gürültüye verdi. Bosna - Hersek, Arnavut, Ulah, Macar, Leh ve Çek milletlerinden yüz bin kişilik bir ordu topladı. Birinci Muradın ordusu, bu büyük Haçlılar ordusunu Kosva sahrasında müthiş bir bozguna uğratmıştır. Sırp Kıralı Lâzar ile bir çok reisler ve serdarlar ölüler arasında idi. Birinci Murat zaferden sonra muharebe meydanını gezerken yaralılar arasında bulunan meşhur Miloş Kabiloviç tarafından ansızın hançerle vurularak öldürüldü. Harp meydanında düşman silâhile öldürülmüş olan tek Osmanlı Padişahı Birinci Murattır. Orta boylu, değirmi yüzlü, büyük burunlu, iri gözlü, çatık kaşlı, büyük dişli, seyrek sakallı, göğsü geniş, pençeleri kuvvetli, sesi muharebelerde uzaklardan duyulacak kadar gür, askerlikte disipline meraklı, sert, fakat dürüst bir adamdı. Avrupalılar ona Amurat diyorlar.

Hünernameye göre Murat I. in Kosva muharebe meydanında şehit edilmesi.

MURAT II. [1402 - 1451] — Osmanlı Sultanlarının altıncısı olan İkinci Murat, Çelebi diye tanılan Birinci Mehmedin Zülkadiroğullarından Suli Beyin kızı ile evlenmesinden doğan oğludur. Babasının 1421 de ölümü üzerine on dokuz yaşlarında iken hükümdarlığa geçti. Yıldırım Bayezidin oğullarından olup İstanbul İmparatoru tarafından Limnide mevkuf tutulan amcası Mustafa Çelebi, onun ilk zamanlarında taht kavgasına girişmiştir. Çelebi Mehmet zamanında Bizans sarayına bu hizmet için verilen senelik üç yüz bin akçelik rüşvetin İkinci Murat tarafından verilmeyişi İmparatorun bu ihanetine sebep oldu.

Murat II.

Osmanlı tarihçilerinin Düzmece Mustafa dedikleri bu zatın Mustafa Çelebinin kendisi olması ihtimali çok kuvvetlidir. Öyle olmasa Evrenoszadeler gibi taraftarlar kazanamazdı. Mustafa Çelebi İzmiroğlu Cüneyt Beyi de maiyetine almış ve Veziri yapmıştı. Edirneyi zapta muvaffak oldu ve İkinci Murat, onu ancak harp hilelerile yendi ve yakalatarak Edirnede astı.

Bu gaile basıldıktan sonra Bizans İmparatorundan hıncını almak için İstanbulu kuşattı ise de meşhur Macar kumandanı Hunyadi'nin emri altındaki Haçlılar ordularının ilerlemesi ve bir taraftan Karamanoğlunun yeniden isyanı ile uğraştı. Hunyadi ilk zamanlarda İkinci Murat ordularını bir kaç yerde bozguna uğrattı. Sonra Osmanlılar için hayli ağır şartlarla bir musalâha yapmaya muvaffak oldu.

İkinci Murat, tahta geçtiği 23 yıldanberi sürüp giden savaşlardan, Anadoludaki isyanları bastırmaktan usanmış, belki de son yıllarda kendini kötü bir sulha mecbur eden bozgunlardan da yılmış olacak ki henüz kırk iki yaşında olmasına rağmen saltanattan feragate karar verdi. 14 yaşında bulunan oğlu Mehmedi, yani Fatihi 1444 te tahta çıkararak Manisaya çekildi. Osmanlı Sultanları arasında kendi isteğile tahtını bırakmış olan başka Padişah yoktur. Bazı tarihçiler bu hali İkinci Muradın saltanat ihtirasından azade ve kemalli bir mizaca sahip olduğu suretinde tefsir ederler.

Fakat Sultan Murat inzivasında rahat edemedi. Papa, Türkleri Avrupadan çıkarmaya fırsat düşmüşken sulh yapmayı muvafık görmedi ve başka bir dine mensup olan bir devlete karşı verilen sözün, edilen yeminin hükmü olmıyacağı fetvasını vererek Haçlılar ordusunu kışkırttı. Bunun üzerine Jan Hunyadi Bulgaristana geçerek Varna üzerine yürümeğe başladı. Tehlikeyi gören ve genç hükümdarın orduya hâkim olamıyacağını düşünen Sadrazamla öteki devlet adamları İkinci Muradı yalvararak devletin başına tekrar geçirdiler. Varna civarında müthiş bir savaş oldu. Muharebenin başında Osmanlılar yenilmiş gibiydiler. Hattâ Polonya Kıralı Vilâdislas (Ladislas) Padişahı elile öldürmek hevesile ileri atılmıştı. Fakat Koca Hızır adlı bir ihtiyar Yeniçeri Kıralın başını keserek Padişahın önüne koydu. Bu baş derhal bir mızrağın ucuna takılarak yine bir mızrağa takılmış olan muahedenamenin yanında düşman ordusuna gösterilince Haçlılar kuvvetine perişanlık geldi. Mehterhane kuvvetli gürültülerle zafer havası çalmağa başladı. Düşman kaçmağa koyuldu. Takip edilirken hayli telefat verdi ki Papanın vekili ile iki Piskopos ve bir çok komutanlar bu arada idiler, Hunyadi canını güçlükle kurtardı.

İkinci Murat Varna zaferinden sonra Edirneye dönünce ikinci defa saltanattan çekilerek Manisaya gitmiş, fakat Yeniçerilerin bir isyanı üzerine İkinci Mehmet tekrar tahttan indirilip Sultan Murat üçüncü defa hükümdarlığa geçirilmişti. Bundan sonra İkinci Murat, Moranın henüz alınmamış olan yerlerini elde etmeğe başlayarak yetiştirildiği saraydan hile ve ihanetle kaçarak isyana girişen meşhur Arnavut Serdarı İskender Beyle uğraşmış ve onu yakalayamamış olmakla beraber dağlara kaçırmıştı. Bu sıralarda Varna bozgununun acısını çıkarmak üzere yine Jan Hunyadi'nin komutasında yeni ve büyük bir Haçlılar ordusu Kosva sahrasına doğru ilerlemişti. İkinci Murat, babasının dedesi olan Birinci Murat zamanındaki galibiyetin geçtiği Kosva sahrasında bu müttefikler ordusunu karşıladı. Üç gün süren korkunç çarpışma neticesinde muharebeyi Türkler kazandı. Haçlılar yeniden müthiş bir bozguna uğradılar.

Bu zaferden sonra İkinci Murat, oğlu İkinci Mehmede Zülkadiroğullarından Süleyman Beyin kızını alarak parlak bir düğün yaptı ve Edirnede şiddetli bir baş ağrısından sonra henüz 49 yaşında iken öldü.

Edirne ve Bursada camileri vardır. İyi yürekli, saltanat hırsından uzak olduğunu babası ve dedesi gibi bir vehim uğrunda kabahatsiz kardeşlerini öldürmemiş olmasile ve iki defa Padişahlığı kendiliğinden bırakmasile isbat etmiştir. Amcası Mustafa Çelebiyi ve kendine isyan eden küçük kardeşi Şehzade Mustafayı muharebede öldürmesini devletin selâmeti için yapılmış zarurî bir hareket olarak izah etmek kabildir.

Orta boylu, yüzü toparlak, gözü biraz şehlâ, seyrek dişli, açık alınlı bir adam olarak tarif edilir.

MURAT III. [1546 - 1595] — Osmanlı Sultanlarının on ikincisidir. İkinci Selimin Nurbanu Sultandan doğma oğludur. Babasının ölümü üzerine 1574 te Vali bulunduğu Manisadan gelerek tahta geçti. İlk işi beş kardeşini kestirmek oldu. Sadrazamlıkta büyük babasile babasının zamanlarından kalmış olan meşhur Sokullu Mehmet Paşa bulunuyordu. Üçüncü Murat biraz da etrafındakilerin tesirile Sokullunun büyük nüfuzunu çekememekle beraber onu yerinde muhafazaya mecbur olmuştu. Bu sayede saltanatının ilk yılları oldukça muvaffakıyetlidir. Avusturyaya karşı bazı küçük muharebeler yapılmış ve Lehistan Kırallığı Osmanlı himayesine alınmıştı. Afrika şimalinde Portekizlilere karşı bir zafer kazanılarak Fas tahtına İstanbulun himaye ettiği Abdülmelik geçirildi. Fakat biraz sonra ihtiyar ve büyük Sokullu, saraydan tertip edildiğine şüphe olmıyan bir suikast neticesinde deli denen bir adam tarafından öldürülünce devlet işleri karışmağa başladı. İranlılarla uzun bir muharebe yapıldı. Lala Mustafa Paşa, Sinan Paşa ve Özdemiroğlu Osman Paşanın Serdarlıklarile bir çok muharebeler oldu. Hele Özdemiroğlu Osman Paşa bir hayli başarı kazanıp yerler elde etti ise de bu seferler vaktile Sokullu Mehmet Paşanın söylediği gibi beyhude, lüzumsuzdu.

Murat III.

Devletin hariçteki itibar ve nüfuzu para ile satılmağa başlanmıştı. Bu suretle Leh Kıralının, Eflâk ve Buğdan Voyvodalarının tayini için üçüncü Muratla Sadrazam İbrahim Paşa bir hayli rüşvet almışlardı. İran seferlerinden sonra Avusturya ile muharebe edildi. İlk zamanlarda Macaristandan bazı yerler alınmış olmakla beraber fena idare edilen bu muharebe devletin başına tehlikelir açmış oluyordu. Osmanlı saltanat tarihinde kadına en ziyade düşkün olanlardan biri babası Sarı Selim, ikincisi de kendisidir. Ne kadar fazla kadınla münasebette bulunmuş olduğu 112 evlât bırakmış olmasile de anlaşılır. Zamanını zevk ve safa ile hanende ve sazendelerin meclisinde, cariyeler arasında, nedimlerin ve tuhaf cücelerin icat ettikleri eğlenceler içinde geçirmiş ve kötü bir mirasyedi gibi dedelerinden kalan koca İmparatorluğu yavaş yavaş uçuruma sürüklemiştir.

Anası Nurbanu ve onun ölümünden sonra Valde Sultan nüfuzunu edinen Harem Kâhyası Canfeda Kadın, karısı Safiye Sultan, yani Baffo, kızkardeşi Esma Sultan, bu devirde memleket işlerine kınalı parmaklarını karıştırmış başlıca saray kadınlarıdır. Üçüncü Murat, şairliğile de tanınmıştır. Şiirlerinde Muradî mahlâsını kullanırdı. (Millet Kütüphanesi) nde türkçe, arapça ve farsça divanları vardır.

(Esrarname) ve (Fütuhatı Sıyan) adlı iki kitap ta yazmıştır. Hattat sayılabilecek derecede güzel yazı da yazarmış. Ayasofya camii yanındaki türbesinde gömülüdür.

MURAT IV. [1612 - 1640] — Osmanlı Sultanlarının on yedincisi ve Birinci Ahmedin oğludur. Annesi Mahpeyker Kösem Sultandır. İkinci Osman Yeniçeri ihtilâlile ve pek çirkin bir şekilde öldürüldükten sonra yerine Birinci Mustafa ikinci defa olarak geçirilmişti. Deliliği büsbütün anlaşılarak tahttan indirildi ve işte bu suretle Dördüncü Murat amcası Birinci Mustafadan sonra 1623 te on bir yaşında bir çocuk iken Padişahlığa geçirildi. On yedi sene kadar saltanatta bulunmuş ve henüz yirmi sekiz yaşında iken ölmüştür. Onun devri baştan başa kanlı bir facia manzarası gösterir. İlk on sene içinde kendisi çocuk olduğu için işler annesinin ve Ocak kodamanlarının elinde idi. İkinci Osmanın kanını dava etmek vesilesile Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa isyan etmiş, eline geçirdiği Yeniçerileri boğazlıyordu. İstanbulda devlet erkânı Valde Sultana ve genç Padişaha fit vererek kendileri için tehlikeli bulduklarını öldürtüyorlardı. Kan, ihtilâl, rüşvet ve türlü yolsuzluk memleketi kaplamıştı. Bağdat, İranlılar tarafından alınmıştı. Oraya gönderilen ordular kâh bozuluyor, kâh biraz başarı gösterir gibi oluyor, kumandanlar halkı ve birbirini kırıp geçiriyordu. Yeniçeriler ve Sipahiler pek genç olan Dördüncü Muradı korkutarak Sadrazamları ve en sevdiği adamları gözlerinin önünde parçalıyorlardı. Zavallı Hafız Ahmet Paşa bu suretle Padişah divanında âsiler tarafından parçalanmıştı.

Murat IV.

Dördüncü Murat, yirmi bir yaşlarına geldikten sonra devlet işlerini eline almış, zorbaların başı olan Recep Paşanın kellesini uçurmakla faaliyete girişmişti. Bu yoldaki gayreti ölümüne kadar, yani yedi yıl devam etti. Bu müddet zarfında elli bin kadar adam öldürttüğü rivayet edilir. Yeniçeri ve Sipahi âsilerile serserilerin toplandığı kahvehaneleri kapattı. Bu yüzden tütün içenlere düşman olarak nerede bir tütün içeni haber alsa başını kestirirdi. Geceleri kıyafetini değiştirip gezer, evlerin bacalarına çıkar ve ocağında tütün dumanları sezdiği evlerin sahiplerini kestirirdi. İznik Kadısını yolların bozuk olduğu bahanesile kale kapısına astırmış, bu hususta Valde Sultana hocalar ve Kadılar namına rica mektubu gönderen Şeyhülislâm Ahizade Hüseyin Efendiyi de öldürtmüştü.

Dördüncü Muradın İran üzerine zaferle neticelenen iki seferi vardır. Birincisi Revan seferi adile meşhurdur ki Revan kalesile Tebrizin işgalile neticelenmişti. Ondan sonra da Bağdat seferine gitmiş ve kanlı muharebelerden sonra Bağdadı İranlıların elinden kurtarmıştı. Bunun için ona (Bağdat Fatihi) de derler. Halbuki Bağdat Kanunî Sultan Süleyman zamanında alınmıştı. Dördüncü Murat bu iki sefer esnasında yolda nüfuzlarını haber aldığı Şeyhleri, Beyleri ve bir çok kabahatsiz insanları öldürtmüştü. Revan zaferinden sonra bunun haberini İstanbula gönderdiği zaman iki ye-

tişmiş delikanlı olan kardeşleri Bayezit ile Süleymanın öldürülmesi emrini verdi. Daha sonra üçüncü kardeşi Kasımı da öldürttü. Hattâ kendisi ölüm döşeğinde iken dördüncü kardeşi İbrahimin de öldürülmesini emretmiş, fakat bu emir savsaklanarak onun hastalığından faydalanıp yapılmadığı için kendisinden sonra Padişah olan Deli İbrahim sağ kalmıştı.

Dördüncü Murat, uzun boylu, siyah bıyık ve sakallı, iri vücutlu, pehlivan kuvvetinde bir gençti. Silâhtarını bir kolile kuşağından kaldırıp odanın içinde gezdirdiği, bir kılıçta bir eşeği ikiye böldüğü, attığı okları en uzak mesafelere ulaştırdığı gibi pehlivanlıkları rivayet edilir. Kuvveti kadar irfanı ve iradesi nisbetinde insafı bulunmayan bir adamdı. Bununla beraber zorbaları ve haydutları sindirmiş, devletin idaresine hâkim olmuş ve muharebelerde zaferler kazanmıştır.

MURAT V. [1840 - 1904] — Otuz üçüncü Osmanlı Sultanı sıfatile doksan üç gün tahtta bulunmuş olan Beşinci Murat, Abdülmecidin büyük oğludur. Amcası Abdülâzizin saltanatında Veliaht olmuş ve onun Avrupa seyahatinde birlikte bulunmuştu. Eldeki mektuplarına bakılırsa tahsilinin ve bilgisinin küçük kardeşi Abdülhamitten daha iyi olduğu tahmin edilir. Ahlâk ve seciye bakımından da temiz ve itimada lâyık olarak tanınmıştı. Veliaht bulunduğu sırada "Genç Osmanlılar" cemiyetile münasebete girişmiş, onlara hürriyeti ve Meşrutiyet rejimini sevdiği fikrini vermiş ve hükümdar olduğu zaman "Kanunu Esasî" yi ilân edeceğini vâdetmişti. Abdülâzizin tahttan indirilmesi üzerine 1876 da 36 yaşında iken hükümdarlığa geçirildi. İçkiye düşkün ve çabuk heyecana kapılmak kabiliyetinde idi. Midhat Paşa, Rüştü ve Hüseyin Avni Paşaların amcası Abdülâzizi indirip kendini tahta çıkaracaklarını önceden biliyordu. Fakat bu hâdisenin beklediği günden bir gece evvel ansızın yapılması onu fazla korku ve heyecana düşürmüş ve zihin muvazenesini bozmuştu. Abdülâzizin kendini öldürmüş olması da bu buhranları arttırmış olmalıdır.

Murat V.

Onu bir zaman tedaviye uğraştılar. Viyanadan da bir mütehassıs getirdiler. Fakat iyileşemiyeceği anlaşılınca doksan üç gün sonra yerine kendinden iki yaş küçük kardeşi İkinci Abdülhamidi tahta geçirdiler. Ali Suavinin 1878 Mayısının yirminci günü onun muhafaza altında oturduğu Çırağan sarayını basarak kendini tekrar tahta çıkarmak teşebbüsü muvaffakıyetsizliğe uğrayınca biçare Sultan Murat daha sıkı bir baskı altında ve hiç kimse ile görüşmesine müsaade edilmeksizin yirmi sekiz yıl daha yaşamıştır. Bazısı onun sonraları iyileşmiş olduğunu söylerlerse de buna tam bir delil yoktur. Arada sinirlerinin yatışık ve zekâsının tabiî bir halde bulunduğunu gösterecek emareler mevcut olmakla beraber uğradığı türlü mahrumiyetler ve daima içinde bulunduğu öldürülme korkusu onun akıl muvazenesini daimî bir ihtilâl içinde bulundurmuş olacaktır.

İkinci Abdülhamit onun lâkırdısını bile yasak etmişti. Hattâ gazeteler başkalarına ait olan Murat adlarını bile çok defa "Mir'at" şekline çevirerek yazarlardı ve o devirde "deli, mecnun" gibi sözler de onu hatırlatabileceği için yasak kelimeler arasında idi.

MURAT BEY, Mizancı [Ölm. 1912] — Tarihe ait eserlerile de tanınmış gazetecilerimizdendir. Tifliste doğmuş, Rusyada yüksek tahsilini gördükten sonra Türkiyeye gelmişti. İkinci Abdülhamit zamanında Mülkiye Mektebi (Sıyasal Bilgiler Okulu) nda tarih derslerile şöhret kazandı. Fransızca ve rusça bildiği, tarihi yeni tarzda, bilhassa geniş ve hür fikir ve mülâhazalarla okuttuğu için hürriyet ve inkılâba susamış gençler tarafından sevilen bir sima olmuştu. Bir taraftan muallimlik etmiş, bir taraftan da Matbuat İdaresinde ve uzun müddet Düyunu Umumiye Komiserliğinde bulunmuştu. Bir aralık Avrupaya kaçtı. Hürriyet için çalışanlar arasında adı söylendi. Fakat Abdülhamit tarafından kandırılarak Şûrayı Devlet Azalığile tekrar İstanbula döndü.

Mizancı Murat Bey

Avrupada iken Mizan adile çıkardığı gazeteyi 1908 İnkılâbından sonra İstanbulda neşretmeğe başladı. Bu gazetede Meşrutiyet İnkılâbını kâfi bulmuyor, İttihatçıların aleyhinde yazılar yazıyordu. Nihayet Volkan gazetesini çıkaran Derviş Vahdetî ile birlikte onun Mizanı da 1909 daki 31 Mart ihtilâlinin sebeplerinden biri sayılmış ve gazetesi kapatılarak kendi de memleketine sürülmüştü. Sonra İstanbula döndü ve Anadoluhisarındaki yalısında ölerek oradaki mezarlığa gömüldü.

Altı ciltlik umumî bir tarihi vardır. Bir de (Tarihi Osmanî) isimli bir eser yazmıştı. Bunlar 1908 den önce neşredilmişlerdi. Sonraları uzun bir Osmanlı Tarihi yazmaya başlamıştı. "Tarihi Eb-ül-Faruk" adını taşıyan bu eserin yedi cildi basılmıştır. İçinde bazı değerli ve orijinal mütalâalar ve muhakemeler varsa da vesikasız hükümler, garip ve indî mülâhazalar da çoktur.

MURAT GİRAY [Ölm. 1695] — Kırım Hanlarındandır. Mubarek Girayın oğlu olup Sadrazam Koca Mustafa Paşanın delâletile Hanlığa geçirilmiş ise de Avusturya seferinde işe yaramadığından azledilmişti. Bunun zamanına kadar Rus Elçileri, doğrudan doğruya Babıaliye müracaat edemezlerdi. Dileklerini Kırım Hanları vasıtasile İmparatorluğa arzederlerdi. Fakat Murat Giray sarhoş ve huysuz bir adam olduğu için Rus Elçilerini tahkir edermiş. Bunun üzerine Elçiler Bender Valisi vasıtasile müracaat etmeğe başlamışlar ve daha sonra doğrudan doğruya Babıaliye müracaat eder olmuşlardır.

MURAT PAŞA [Ölm. 1655] — Dördüncü Mehmet zamanında iki defa Sadrazamlığa geçmiş Vezirlerdendir. Arnavutluktan Yeniçeri neferi olarak gelmiş, Çorbacılık, Kethüdalık ve Sekbanbaşılık gibi Ocak hizmetlerini gördükten sonra 1648 de Dördüncü Mehmedin cülûsu sırasında Yeniçeri Ağası olmuştu. 1949 da henüz çocuk olan Padişahın büyük annesi Mahpeyker Kösem Sultanın iradesile Sofu Mehmet Paşanın yerine ilk defa Sadrazamlığa geçti. 15 ay kadar bu makamda kaldı. Fakat zeki bir adam olduğu için ıslahına uğraştığı Yeniçerilerin ayaklanacaklarından ve Yeniçeri Ağası Kara Çavuşun yerine geçerek kendini haklayaca-

ğından korktu. Budin eyaletine gönderilmesini Padişahtan rica ederek Sadaretten istifa ile oraya kapağı attı. Kendini tutmuş olan Büyük Valde Kösem Sultan, Küçük Valde Turhan Sultanın Ağaları elinde boğulmuş ve Turhan Valde Sultanın Kara Çavuşu iltizam etmesi Murat Paşayı istifa ile tehlikeden sıyrılmaya sevketmişti. Budinde üç yıl kadar kaldıktan sonra 1653 te Kapdanı Derya olarak Boğazı kapatmış olan Venedik donanmasını yendi ve Giride gidip oradaki hizmetlerile de kuvvetli bir mevki tuttu. İbşir Mustafa Paşa Sadrazam olunca Murat Paşa güya onun tarafını tutuyor göründü. Fakat el altından Ocaklıyı ve İbşirden memnun olmayan adamlarını kışkırttı. Bir isyan neticesinde onun öldürülmesine sebep olduktan sonra yerine ikinci defa Sadrazam oldu. Fakat bu defa da işlerin çok güç ve mevkiinin tehlikeli olduğunu görerek bir kazaya uğramadan selâmete çıkmayı düşünerek Şam Valiliğini aldı. Yola çıktı ve Hamaya gelince öldü. İkinci Sadrazamlığı ancak üç ay sürmüştür.

Murat Paşa

Kudretli, zeki ve pek fitneci bir zat olarak tanılır. Murat Paşa, sevmediği Vezirlerden Arnavut Mehmet Paşanın Hamada bir türbe yaptırdığını işittiği zaman kızmış, hele dur ben oraya bir domuz gömdüreyim de görsün demiş. Aradan çok geçmeden yolu Hamaya düşüp ölünce kendisini o türbeye gömmüşler.

MURAT PAŞA, Kuyucu — Bk. Kuyucu Murat Paşa.

MURAT REİS [Ölm. 1609] — Deniz cenklerinde yararlıklarile meşhur kaptanlarımızdandır. Gençliğinde Cezayirde korsanlık etmiş, Kanunî Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Kaptanları arasına girmişti. Piri Reis ve Seydi Ali Reis ile birlikte Kızıldeniz, Umman denizi ve Basra körfezi civarındaki Osmanlı donanmasında çalışmış ve bir aralık Necidde Katif Sancağı Beyliğine geçirilmişti. Kanunî Süleyman zamanında meşhur Piri Reis bir muvaffakıyetsizliği yüzünden Mısırda idam edildikten sonra Murat Reis onun yerine Mısır Donanması Kaptanlığına tayin edilmişti. Emrine bir kalyon, beş kadırga ve iki büyük gemi verilmiş ve haylı müddet oralarda hizmet görmüştü. Ondan sonra İkinci Selim, Üçüncü Murat, Üçüncü Mehmet ve nihayet Birinci Ahmet zamanlarında muhtelif deniz muharebelerinde bulunmuş ve Birinci Ahmet tarafından kendisine Mora Sancağı Beyliği verilmişti.

Murat Reis, Kapdanı Derya Halil Paşa komutasında Kıbrıs sularında "Baphos - Baf,, önünde Maltalılarla giriştiği son muharebesinde şanlı bir zafer kazanmış, fakat cengin sonunda vurulmuştur. Bu muharebeye tarihçilerimiz "Kara Cehennem Cengi,, derler Bu isim düşmanın doksan toplu büyük bir kalyonuna verilen unvandan kalmıştır. Murat Reis, bir gün sabahtan akşama kadar bu müthiş kalyonun, yani (Kara Cehennem) in ateşi altında kalmış, nihayet ateşi susturmaya muvaffak olmuş ve kalyonu zaptetmek üzere ona yanaştığı sırada vurulmuştur. Muharebenin sonunda Türkler galip gelmişlerdi. On Malta gemisinden altısını - içlerinde Kara Cehennem denen büyük kalyon da bulunduğu halde - ellisi şövalye rütbesinde beş yüz esir ile yüz altmış top ve iki bin tüfek alarak İstanbula dönmüşlerdi. Fakat seksenini geçkin olan Kara Murat Reisin cenazesini Rodosta bıraktılar.

Türbesi Rodos Türkler elinde iken son zamanlara kadar evliya türbesi gibi ziyaret edilirdi. Yanında kendi yaptırdığı bir tekke de vardır. Murat reisin mezarını oradan geçen gemiciler uzun yıllar saygı ile selâmlamışlardır.

MUSA ÇELEBİ [Ölm. 1413] — Dördüncü Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezidin oğullarından biridir. 1402 de Ankara muharebesinde babasile birlikte bulunmuş ve Timurlenk ordusuna karşı harbederken öteki kardeşleri bozgun üzerine birer tarafa kaçtıkları halde o, sonuna kadar babasının yanında dövüşerek esir düşmüştü. Bayezidin esirliğinden sekiz ay kadar sonra yani 1403 te ölümü üzerine Timur, cesedini Musa Çelebiye vererek Bursaya gömmek üzere götürmesine müsaade etmiş ve Bursa civarını kendisine vermişti. Fakat kardeşlerinden İsa Çelebi Bursada hükûmet sürmekte olduğundan Musa Çelebi küçük kardeşi Mehmet Çelebiye sığındı. İsa Çelebi muharebede yenilip ortadan çekildikten sonra Edirnede hüküm süren, fakat zamanını sarhoş olarak hamam eğlencelerinde geçiren Emîr Süleymanın üzerine Musa Çelebi gitmiş ve onu yenmeğe muvaffak olmuştu. Musa Çelebi 1410 dan ölümüne kadar, yani üç yıl Edirnede saltanat sürmüştür. Fakat Osmanlı tahtında müstakil kalabilmek için Anadoluda hüküm süren küçük kardeşi Çelebi Mehmede galip gelmesi lâzımdı. Çelebi Mehmet Bizanslıların ve yabancıların da yardımını elde etmişti. Bundan başka Musa Çelebi Veziri olan Çandarlı İbrahim Paşadan da ihanet gördü. Kardeşile giriştiği muharebelerin ikincisinde yaralanıp kaçarken kendisini takip eden Sarıca Paşa tarafından cesedi bir bataklıkta bulundu.

MUSA KÂZIM EFENDİ [1858 - 1919] — Derslerile tanınmış ve 1908 İnkılâbından sonra Şeyhülislâmlıkta bulunmuş âlim ve mütefekkirlerimizdendir. Erzurumun Tortum kasabasında doğdu. İbrahim adlı bir zatın oğludur. Çocukluğunda Balıkesire gelerek ilkmektepte ve medreselerde okumuş, medrese tahsilini İstanbulda tamamlamıştır. Müderris olduktan sonra medreselerde ders ve icazet vermişti. Muallim Naci ile Ahmet Midhat Efendiye de fıkıh ve tefsir dersleri veren Musa Kâzım Efendi 1901 den 1908 tarihine kadar Hukuk Mektebinde Mecelle okuttu. Ayni zamanda Galatasarayda ve Darülmuallimînde akait dersleri vermiştir. 1907 de Meşihat Dairesinde Tetkiki Müellefat Dairesi Başkâtibi ve âzası oldu. 1908 de Maarif Nezaretinde kurulan "Meclisi Kebiri İlmiyye,, ye âza ve biraz sonra da Âyan Meclisine Âza tayin edildi. 1910 da Şeyhülislâm olarak bir buçuk yıl sonra istifa etmiştir.

Musa Kâzım Efendi

Ahmet Midhat Efendi ile müşterek olarak türk-

çe bir Kuran Tefsiri yazmışlarsa da tamamlayamamışlardı. İslâm mutasavvıflarından Mehmet Cemaleddin Nurinin "Vahdeti Vücud" a dair olan risalesini arapçadan tercüme etmiş, Simavnalı Şeyh Bedreddinin "Varidat,, adlı eserini yine arapçadan çevirmişti. İmam Gazalîden ve İbni Rüşdden de tercümeleri ve muhtelif dinî mecmualarda değerli makaleleri vardır. Meşihat Dairesi tarafından açılmış olan "Medreset-ül-Kuzzat,, ile "Medreset-ül-Vâizin,, de dahi dersler vermişti.

Musa Kâzım Efendi Birinci Cihan Harbinden sonraki mütarekede İttihat ve Terakki Kabinesi âzasından olduğu için Bekirağa bölüğünde hapsedilmiş, sonra Edirneye gönderilmişti. O zaman hasta bulunuyordu. Edirnede ölmüş ve Muradiye camii bahçesine gömülmüştür.

MUSA PAŞA — Bk. Köse Musa Paşa.

MUSTAFA I. [1591 - 1639] — Osmanlı Sultanlarının on beşincisi olan Birinci Mustafa Üçüncü Sultan Mehmedin ikinci oğludur. Büyük kardeşi Birinci Ahmedin ölümünden sonra 1617 de tahta geçirildi. Onun zamanına kadar Osmanlı tahtı babadan oğula kalırdı. Birinci Ahmet, bu usulü değiştirmiştir. Mustafadan itibaren hükümdarlığa hanedanın yaşlısı geçmeğe başlamıştır. Birinci Mustafa tamamile budala ve azılı olmayan bir deli idi. İlk saltanatı ancak üç ay sürmüş ve yerine İkinci Osman Padişahlığa geçirilerek kendi sarayın bir odasına kapatılmıştı. İkinci defa Genç Osmanın tahttan indirilip öldürülmesinden sonra 1622 de Osmanlı Sultanı oldu.

Mustafa I.

Yeniçeri isyanları ve Osmanın indirilip öldürülmesi faciası esnasındaki gürültüler onu büsbütün çileden çıkartmıştı. İkinci defaki cülûsu sırasında anası "Aslanım!,, diye askere göstermek isterken otuzunu geçkin koskoca adamın salya sümük bağırarak kendini saklaması ağlanacak bir komedi sahnesi teşkil eder. Sarayın içinde dolaşıp kapıları vurarak "Osman, Osman!,, diye ölen yeğenini çağırdığı, yollara altın savurduğu, hattâ balıklara altın serperek dualarını kazanmak istediği rivayet olunur. Devlet işlerine tabiî hiç karışamamış, anasının, bilhassa âsi zorbaların dedikleri yapılmıştı. Yine askerin "İsterük!,, demeleri üzerine Merre Hüseyin Paşayı Sadrazamlığa getirmişti. Onun yerine Kemankeş Ali Paşa Sadrazam olunca artık Deli Mustafanın Padişahlıkta tutulamıyacağını i'eri sürdü ve 1623 te Dördüncü Murat, henüz on bir yaşında bir çocuk olduğu halde tahta geçirildi. Birinci Mustafa tekrar hapsedildiği odaya tıkılmış ve on altı sene kadar o loş odada bağıra çağıra yaşamış ve ecelile ölmüştür.

MUSTAFA II. [1664 - 1703] — Osmanlı Sultanlarının yirmi ikincisi ve Dördüncü Mehmedin oğludur. Amcası İkinci Ahmedin ölümünden sonra 1695 te tahta çıktı. Otuz bir yaşında idi. Devlet kararsız ve başarısız harpler içinde bulunuyordu. Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile yani dört devletle birden yapılan muharebeler yıllardanberi sürüp gidiyordu. İkinci Mustafa ilk zamanlarında epeyce gayret ve celâdet göstermiştir. Vükelânın müşkülât göstermelerine rağmen bizzat sefere çıkmış, Belgraddan Tunayı geçerek Avusturya ordusunu yenmiş ve bir kaç kale alarak kışın gelmesi üzerine Edirneye dönmüştü. Büyük Petronun da Azak muhasarasından vazgeçmesini temin etmişti. Kapdanı Derya Amcazade Hüseyin ve Mezamorta Hüseyin Paşalar da Akdenizde Venediklilere karşı haylı başarı kazandılar. İkinci Mustafa 1697 de tekrar Avusturya ordusu üzerine yürümüş ve mühim olmayan bir muharebeyi kazandıktan sonra geri dönmüştü.

Oldukça muvaffakıyetli geçen bu ilk yıllardan sonra İkinci Mustafanın saltanat seneleri pek elimdir. Avusturya ordusu Prens Eugéne'in komutası altında Zantada Osmanlıları bozdu ve başta Sadrazam Elmas Mehmet Paşa olduğu halde dört Vezir ile on üç Mirmiran ve yirmi binden fazla asker vuruldu. Bunun üzerine Karlofça muahedesi kabul edilmiştir. Bu muahede Osmanlıların Avrupadaki istilâsının nihayet bulup geri çekilmesine başlangıç olmuştur. Transilvanya yani bizim Erdel dediğimiz kıta ile Macaristan, Dalmaçya tamamile ve Moranın da büyük bir kısmı elden çıkarılmış oluyordu.

Mustafa II.

Yirmi beş sene için yapılmış olan bu muahededen sonra dahilî işler büsbütün kötüleşti. Kapdanı Derya Mezamorta Hüseyin Paşanın ölümünden ve Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşanın istifaya mecbur edilerek Daltaban Mustafa Paşanın Sadrazamlığından sonra işler daha fazla bozuldu. İkinci Mustafa daha fazla Edirnede oturuyor, avcılıkla ve eğlence ile meşgul oluyor, hele hocası meşhur Şeyhülislâm Feyzullah Efendi oğullarını ve akrabasını en yüksek işlere kayırmak suretile softaları ve onlar vasıtasile Yeniçerileri ayaklandırmaya sebep oluyordu.

Nihayet İstanbulda ihtilâl patladı. Âsiler Edirneye doğru yürümeğe başladılar. Padişah, Feyzullah Efendiyi azle ve âsilerin başında bulunan Yeniçeri Ağası Çalık Ahmet Paşayı Sadrazamlığa getirmeğe mecbur olduysa da iş bununla da kapanmadı. Feyzullah Efendi feci bir şekilde öldürüldü ve cenazesi rezil bir alayla sürüklendi. İkinci Mustafa da tahttan indirilerek yerine Üçüncü Ahmet geçirildi. Tahttan indirildikten dört ay kadar sonra ölmüştür.

MUSTAFA III. [1717 - 1774] — Osmanlı Sultanlarının yirmi altıncısı ve Üçüncü Sultan Ahmedin oğludur. Amcasının oğlu Üçüncü Osmanın ölümü üzerine 1757 de kırk yaşında bulunduğu halde tahta çıktı. Hayatını saray hapsinde geçirmiş görgüsüz ve basit bir adamdı. On yedi yıldan fazla süren saltanatı bir çok bozgunlarla doludur. İlk zamanlarda meşhur Koca Ragıp Paşa Sadrazamdı ve onun gayretile devletin düşkünlüğü pek belli olmuyordu. Fakat onun ölümünden sonra gelen Sadrazamlar Padişah gibi cahil ve değersiz adamlardı. Rusya İmparatoriçesi Katerina, Lehistana askerile müdahale ettiği için Üçüncü Mustafa ile Vezirleri devletin düşkün halini ve o zamanki Avrupanın durumunu düşünmeden Ruslara harp ilân ettiler. Türk ordusu bir kaç defa muzaffer olmakla beraber bir çok yerlerde bozuldu. Ruslar Baltık denizinde

meydana getirdikleri donanmayı Cebelüttarık Boğazından dolaştırarak Akdenize yolladılar. Bir taraftan kara muharebelerinde muzaffer olmakla beraber Çeşmede Osmanlı donanmasını mahvettiler. Morada Yunanlılar büyük bir ihtilâl çıkardılar. Kırım da Rus ordusu tarafından işgal edildi. Bütün bu elim hâdiseler esnasında Üçüncü Mustafa elli yedi yaşlarında ölerek yerine kardeşi Birinci Abdülhamit tahta geçti. Üçüncü Mustafa müneccimlere, falcılara ve sihirbazlara pek inanır ve işlerini onların öğütlerine uydurarak her meselede "eşrefi saat,, i, yani uğurlu zamanı beklerdi. Sarayda Fastan, Mısırdan, Arabistandan ve Hindistandan getirilmiş sihirbazlar ve kâhinler bulundururdu. İstanbulda su ve odun kalmıyor diye yeniden hamam yaptırılmasını yasak etmiştir. Kıyafetini değiştirerek sokaklarda dolaşır, saray hakkında söylenenleri dinlerdi. Bir defa da postayı tevkif ettirip mektupları açtırarak okumuş olması meşhurdur. Zamanında herkesin giyeceği kürkün rütbesine göre tayin edilmesi de mühim bir iş olmuştu. Yahudilerle Hıristiyanların sokaklarda siyah renkli elbise ve sarıkla gezmeleri, hamamlarda Müslümanlardan kolaylıkla ayrılabilmek için nalın giymeyip ayaklarına çıngırak takmaları gibi emirler de onun zamanındaki acaip işlerdendir.

Mustafa III.

MUSTAFA IV. [1779 - 1808] — Osmanlı Padişahlarının yirmi dokuzuncusu ve Birinci Abdülhamidin oğludur. Kabakçı isyanı üzerine tahtından indirilen amcasının oğlu Üçüncü Selimin yerine 1807 de saltanata geçirilmişti. Yirmi sekiz yaşında idi. Saltanatı ancak on dört buçuk ay sürmüştür. İhtilâlciler Üçüncü Selimin başladığı yenilikleri ve ıslahat hareketlerile yeni askerî teşkilâtı kökünden yıkmak istedikleri için Dördüncü Mustafa da bütün bu emellere hizmet etmiş ve (Nizamı Cedit) taraftarı olan adamların öldürülmesine müsait bulunmuştu. Bu sırada ordu Rusya hududunda ve Tuna boylarında muharebe ile meşgul oluyor, Osmanlıları Ruslar aleyhine saldırtmak istiyen Napoléon bu ihtilâl üzerine Osmanlı İmparatorluğunu taksim etmek fikrine yanaşmış bulunuyordu. Bağdat, Şam ve Trablus Valileri de âdeta müstakil bir hale gelmiş bulunnuyorlar, İstanbulda Ocaklının bıyıklarını balta kesmiyordu.

Mustafa IV.

Ruslarla mütareke için giden ve Üçüncü Selime taraftar olan Refik, Tahsin, Ramiz, Behiç Efendiler Rusçukta Alemdar Mustafa Paşa ile gizlice karar verdiler ve Dördüncü Mustafayı indirip yerine Üçüncü Selimi tekrar çıkarmak için tertibat aldılar. Alemdar maksadını sezdirmeksizin askerile birlikte önce Edirneye, sonra İstanbula geldi. Günün birinde Babıaliye giderek Sadrazam Çe'ebi Mustafa Paşadan "Mührü Hümayun,, u aldı. Üçüncü Selimi tekrar tahta geçirmek üzere sarayı kuşattı. Dördüncü Mustafa kurenasını toplıyarak kurtuluş çaresi ararken ona Üçüncü Selim ile Şehzade Mahmudu öldürmekten başka çare olmadığını söylediler. Çünkü bu suretle Osmanlı Hanedanından başka erkek kalmamış olacak ve kendisini saltanatta bırakmak lâzım gelecekti.

Alemdar, saray kapılarını kırdırmakla meşgul iken Sultan Mustafanın adamları Üçüncü Selimi öldürdüler. Fakat İkinci Mahmut, Ağalarının, bilhassa Cevrî Kalfanın yardımile dama çıkıp aşarak canını kurtardı. Alemdar Mustafa Paşa saraya girince Dördüncü Mustafa tahttan indirilerek (Haziran 1808) odasına kapatıldı ve İkinci Mahmut tahta çıkarıldı.

Beş ay kadar sonra Yeniçeriler Alemdar Mustafa Paşayı Babıalide bastırıp ortadan kaldırınca İkinci Mahmut, Mustafanın tekrar tahta çıkarılacağından korkarak (1808 Kasım) onu boğdurmuştur.

MUSTAFA ASIM BEY [Ölm. 1900] — Büyük vatan edibi Namık Kemalin babası olan Mustafa Asım Bey, Üçüncü Selimin Baş Karini Şemseddin Beyin oğludur. Şemseddin Beye babası Ahmet Ratip Paşa ile büyükbabası Topal Osman Paşadan kalan servet, İkinci Mahmudun emrile sarayca zaptedilmişti. Bundan dolayı Şemseddin Bey fakir olarak öldüğü gibi Mustafa Asım Bey de gençliğinde güçlükler içinde yetişerek biraz arapça ve farsça öğrenmiş ve zamanının basit tahsilini görmüştü. Orta seviyeli bir zat olmakla beraber gayet zeki olarak tanınmıştır. Tarihe meraklı ve "ilmi nücum" a yani astrologie'ye müntesipti. Hattâ bundan dolayı sarayın Müneccimbaşısı olmuştu. Zamanının yıldızlar bilgisine ait "Mücerrebat,, adlı bir kitabı ve tercüme yolile meydana getirilmiş daha bir kaç parça eseri bulunduğunu Bursalı Tahir kaydetmektedir. Mustafa Asım Bey eskiden üzerinde kamış kalemlerin ucu kesilen (Makta') ların pek zarifini yaparmış, oymacılıkta da maharetli imiş. Yaptığı küçük, fakat zarif ve değerli işleri dostlarına hediye eder ve şaka olsun diye on para ücret alırmış. Namık Kemal gibi bir oğul yetiştirmiş olan Mustafa Asım Bey, onun henüz kırk sekiz yaşında iken ölümünü gördü ve ondan sonra on iki yıl daha yaşadı. Eyüpte babasile akrabasının mezarları yanında gömülüdür.

Mustafa Asım Bey

MUSTAFA ASIM BEY, Filibelizade — Bk. Asım Bey.

MUSTAFA ASIM EFENDİ, Mekkîzade [1773 - 1846] — İkinci Mahmut ile Abdülmecit zamanlarında üç defa Şeyhülislâmlıkta bulunmuş bir zattır. Şeyhülislâm Mekkî Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuş, babasının hatırı için pek çabuk ilmiye rütbelerini alarak 1817 de henüz 44 yaşında iken meşhur Halet Efendinin tesirile ilk defa Şeyhülislâm olmuştu. Hattâ o zamanlarda sakalında kır bulunmayan gençlerin bu makama çıkmaları dedikodu uyandırdığı için Mekkîzadenin ödağacı tütsüsü gibi vasıtalarla sakalına biraz beyaz kıl teminine uğraşmış olduğu meşhurdur. İki yıl geçmeden azledilmiş olmakla beraber sonraları iki de-

fa daha bu makama geçmiş ve ayrı ayrı on yedi yıl kadar Şeyhülislâmlıkta bulunarak bu makamda iken ölmüştür. Evlâdı bulunmadığı için bıraktığı kırk bin keseye yaklaşan serveti Ayasofyanın tamirine harcanmıştı.

MUSTAFA ÇELEBİ — Bk. Düzme Mustafa.

MUSTAFA EFENDİ, Telgrafçı [1834 - 1895] — Telgraf işaretlerini türkçeye çevirerek memleketimizde türkçe telgraf muhaberesini temin eden zattır. Ulemadan Abdurrahman Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Hususî hocalardan arapça, farsça okumuş, Galatasaray Lisesinin şimdiki yerinde bulunan Tıbbiyeye girmişti. Mektebin son senelerinde hastalanarak hekimlik tahsilini bırakmaya mecbur oldu. O zaman Tıbbiyede dersler fransızca okutulduğundan Mustafa Efendi bu dili iyi öğrenmiş ve Babıali Tercüme Odasına memur edilmişti. Bir aralık Halebe Masalihi Ecnebiye Müdürü olarak gönderildi. O sıralarda telgrafçılığa merak ederek fransızca meslek neşriyatını okumak suretile bu işi öğrendi ve Edirne Telgraf Müdürlüğüne tayin edildi.

O zamana kadar Türkiyede telgraf haberleşmeleri fransızca yapılır, telgrafhanede Fransızlar veya tatlı su frenkleri kullanılırdı. Onlar da telgrafın türkçeye tatbik edilemiyeceğini söylerlerdi. Mustafa Efendi telgraf rümuzunu türkçeye çevirmiş ve bu hususta bir alfabe meydana getirmiştir. İlk türkçe telgraf da 1855 te Ağustosun on altısında Edirneden İstanbula çekilmiştir.

Telgrafın türkçeleştirilmesi telgrafhanedeki yabancı unsurları memnun etmediği için Mustafa Efendi gerek bunlardan, gerek çok dürüst mizaçlı olmasından dolayı istifadelerine dokunduğu bazı âmir ve memurlardan kötülükler görerek arada postaneden ayrılmış, kaymakamlıklarda bulunmaya ve epeyce zaman da açıkta kalmaya mecbur olmuştu. Posta ve Telgraf Meclisi Reisi iken ölerek Merkezefendi mezarlığına gömülmüştür.

İstanbul telgrafçıları Mustafa Efendinin hatırasını anmak üzere 1933 te mezarında bir tören yapmışlardı. Bu zat hakkında A. Baha yine ayni yılda iki formalık bir risale bastırmıştır.

MUSTAFA NAİLÎ PAŞA, Giritli [1798 - 1871] Abdülmecit zamanında iki defa Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Rumelide eski Kesriye Kazasına bağlı Polyan köyünde doğmuştur. O köyün eşrafından İsmail Beyin oğludur. Kendisine Giritli denmesi pek genç iken Giride gitmiş ve orada otuz yıl Valilik etmiş bulunmasındandır. Çocuk denecek yaşta iken Mısıra gitmiş, Vehabî isyanı sırasında dayısı Hasan Paşa ile beş sene kadar Hicazda bulunarak gösterdiği yararlık üzerine kendisine Serkerdelik rütbesi verilmişti. Sonra Mirmiran rütbesile Mısıra gönderildi. Önce Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen Kavalalı Hüseyin Beyle müşterek olarak Giridin idaresine memur olmuştu. Sonra Mehmet Ali Paşanın da itimadını kazanmış ve onun inhası üzerine Girit Valisi ve Komutanı sıfatile adadaki ihtilâlleri ve karışıklıkları idare etmişti. 1887 de Dürzî ve Marunîlerin isyanını yatıştırmak üzere Cebelilübnana memur edilerek Mehmet Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa ile birlikte şakaveti bastırarak altı ay sonra Giride dönmüştür.

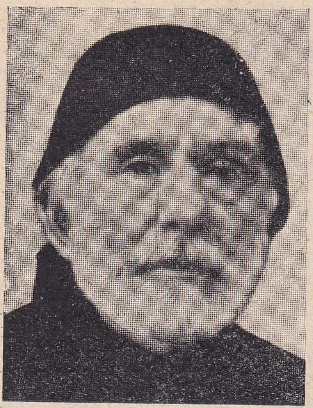

Mustafa Nailî Paşa

Abdülmecit saltanata geçince onu yine Girit Valiliğinde bırakmış ve kendisine Vezirlik rütbesi ve sonra da Vükelâlık pâyesi vermişti. 1850 de Abdülmecit Giride seyahat ettiği zaman onun konağında misafir olmuştu. Bir sene sonra onu İstanbula getiren Padişah, önce Meclisi Vâlâ Azası ve Reisi yaptı ve 1853 te Âli Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirdi.

İlk Sadrazamlığı bir seneye yakındır. İkinci defa 1857 de Reşit Paşanın yerine Sadrazam olmuş ve bu defa da bir yıldan eksik bu makamda kalmıştır. Ondan sonra ölümüne kadar Mecalisi Âliyeye memur olarak yine devlet işlerinde bulunmuş ve bir aralık tekrar Giride gönderilmiş, ancak ihtilâlin yatıştırılması için Yunan hükûmetine karşı devletçe bir nümayiş yapılmasını ileri sürdüğü ve bu da korkak Babıalinin işine gelmediği için geri çağırılmıştı. Değerli, dürüst ve zengin bir adamdı. Fatih türbesi bahçesinde gömülüdür.

MUSTAFA NECİP [1879 - 1913] — Meşrutiyet İnkılâbında yararlıklarile tanınmış subaylarımızdandır. Gümüşhacıköyünde doğmuştur. Babası o kasabadan Türkmenoğlu Sadık Ağadır. Babasının Tersanede çalışması dolayısile çocukken İstanbula gelmiş, Aksaray Valde Rüştiyesinde, sonra Manastır Askerî İdadisinde okumuş, Harbiyedeh 1903 te Piyade Mülâzimi (Teğmen) çıkmıştır. Manastır ve civarında bir taraftan çetelerle müsademeler yaparken bir taraftan da gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu sıfatile inkılâp fikirlerini yaymıştır. Selânikte İkinci Abdülhamit istibdadına karşı ilk kurşunu atan odur. 1908 İnkılâbından sonra Ömer Naci ile birlikte İrana giderek bir müddet orada çalışmış, sonra İttihat ve Terakki Müfettişi sıfatile Anadoluda dolaşmış ve o sıralarda maarif işleri için uğraşmıştı. Balkan bozgunu üzerine İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir hükûmet darbesile Kabineyi devirmesi esnasında Mustafa Necip başlıca rolü alanlardandır.

Mustafa Necip

"Babıali Baskını,, nda Yaver Kolağası Arnavut Nafiz tarafından vurulmuş, Fatih türbesi bahçesine gömülmüştür. Bir aralık İstanbulda bir mektebe Mustafa Necip adı verilmişti. Ziya Gökalp "Yeni Hayat,, ta onun için yazdığı manzumede bu zatı pek mütevazı ve idealist bir inkılâpçı olarak övmektedir.

MUSTAFA NURİ PAŞA [1824 - 1889] — Netayic-ül-Vukuat adlı bir tarihi ile tanınmış ve Nazırlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. İzmir Baş Ayanı Müderris Mansurîzade Mehmet Emin Efendinin oğludur. İzmirde doğdu, İstanbulda öldü. Hususî olarak arapça ve farsça okumuş, Babıali kalemlerinde ilerliyerek 1862 de Abdülâziz zamanında

Mustafa Nuri Paşa

Mabeyn Başkâtibi, sonra Divanı Hümayun Beylikçisi, 1863 te Deavî Nazırı, daha sonra Divanı Muhasebat ve Temyiz Reisi, Sadaret Müsteşarı, Defteri Hakanî Nazırı olmuştu. 1881 de Vezir oldu ve o yıl Maarif Nazırlığına geçirildi. 1885 te Evkaf Nazırı oldu. Süleymaniye camii bahçesinde gömülüdür.

Dört ciltten mürekkep "Netayic-ül-Vukuat adlı tarihi basılmıştır. Bu eser, muhtelif zamanlardaki Osmanlı Devleti nizam ve kanunlarile idare usulleri hakkında malûmatı muhtevidir. Mustafa Nuri Paşanın "Hazinet-ül-Hisap,, adile basılmış bir de aritmetik kitabı vardır.

MUSTAFA PAŞA, Tekirdağlı [ölm. 1689] — İkinci Süleyman zamanında Sadrazamlığa geçen bir Vezirdir. Yeniçerilikten yetişmiş, Yeniçeri Ağası, Halep Valisi olmuştu. Halepte muharebeden kaçtığı için Kanijeye Muhafızlıkla sürülmüşken tekrar Yeniçeri Ağalığına ve 1687 de Sadrazamlığa geçirildi. Halkı rahatsız eden içki ve tütün vergileri ve "İmdadiye,, isimli bir vergi tesis ettiği için dedikoduya sebep olmuş, zevkine de hayli düşkünmüş. İşleri değersiz adamlar eline bırakarak Edirne ve Sofyada eğlencelere dalmış olduğundan düşman ilerlemiş, bunun üzerine 19 ay Sadrazamlıktan sonra azledilerek Malkaraya sürülmüştü. Orada ecelile ölmüştür.

MUSTAFA PAŞA, Zurnazen [ölm. 1656] — Dördüncü Mehmet zamanında yalnız dört saat Sadrazamlık etmiş bir Vezirdir. Yeniçeri Ocağında iken zurna çalanlardan olduğu için (Zurnazen) lâkabile meşhurdur. Kapıcıbaşılıkla devlet işlerine girerek Karaman Valisi, iki defa Defterdar ve 1652 de Vezir rütbesile Tamışvar Valisi, iki yıl sonra Kapdanı Derya olmuştu. 1655 te Sadrazamlık Mührü Girit Valisi Deli Hüseyin Paşaya gönderilmiş iken Zurnazen Mustafa Paşa bir takım dolaplar çevirerek mührün kendisine verilmesini temin etmiş ve bu suretle düdüğü çalmışsa da Yeniçeriler bu işe razı olmadıklarından dört saat sonra zurnasına ot tıkanmış ve mühür elinden alınarak Erzurum Valiliğine gönderilmişti. Bir yıl sonra orada öldü.

Dört saat süren Sadrazamlığı sırasında kötü bir adam olarak tanılan Karagöz Mehmet adlı birini Defterdar yani Maliye Nazırı tayin ettiği için zamanın şairlerinden biri azlinden sonra:

Çalıcak zurnasını çıktı cebinden Karagöz!

mısraını söylemiş ve bu lâtife o zaman halk arasında yayılmıştı.

MÜFİT RATİP [1887 - 1917] — Daha ziyade tiyatroya ait yazılarile tanınmış ve genç ölmüş bir muharririmizdir. İstanbulda doğdu. Hukuk âlimlerimizden Meclisi Maarif Reisi meşhur Haydar Efendinin torunu ve Ceza Mahkemesi Reisi İbrahim Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinde okumuş ve 1908 den sonra bir müddet matbaacılık etmiş ve muhtelif gazete ve mecmualarda mensur parçalar, temaşaya ait makale ve tenkitler neşretmişti. Evkaf Nezaretinde Mütercimlik ve Evkaf Müzesinde de Başkâtiplik etmiş, "Fecri Âti,, adlı edebiyat encümeninde de bulunmuştu.

Müfit Ratip

Maupassant'ın Bel Ami adlı romanını "Güzel Dost,, ismile tercüme etti. Bir perdelik "Zincir,, adlı bir piyesi de basılmıştır. Yine tercüme olan "Namus,, , "Büyük Gece,, ve "Hücum,, piyesleri oynanmıştı. Refik Halit Karay ile müşterek olarak "Kanije Müdafaası,, adlı tarihî bir komedi de yazmıştı. Otuz yaşında veremden İstanbulda öldü.

MÜMTAZ EFENDİ, Ebubekir [ölm. 1870] — Abdülâziz zamanında Nazırlıklarda bulunmuş devrinin tanınmış simalarındandır. Balmumcu esnafından Eğinli Hacı Mustafa Ağanın oğludur. İstanbulda doğdu. Divanı Hümayun Kalemine girmiş, Kapdanı Derya Ahmet Fevzi Paşanın Divan Kâtibi olmuş ve Ahmet Fevzi Paşanın donanmayı Mısıra götürüp Mehmet Ali Paşaya teslim etmesi sebebile o da Sakıza sürülmüştü. Kurtulduktan sonra Beylikçi vekili, Amedci, Serasker Müsteşarı, Meclisi Vâlâ Azası, Maliye Müsteşarı ve 1861 de Evkaf Nazırı, yine o yıl Maliye Nazırı ve Sadaret Müsteşarı olmuştu. 1867 de o zamanki Adalet Bakanlığı demek olan Deavi Nazırlığına getirildi. Son vazifesi Mısır Kapı Kethüdalığı idi.

Mümtaz Efendi

Defteri Hakanî Nazırlığında bulunmuş olan Ali Rıza Paşa ile Şehreminliği yapmış olan Reşit Paşa bu zatın oğullarıdır.

MÜNİP EFENDİ, Hoca Mehmet [ölm. 1822] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış din bilginlerimizdendir. Antepte doğmuş, orada okumuş, İstanbula geldikten sonra eserlerile az zamanda tanılarak Anadolu Kazaskerliğine kadar yükselmiştir. İmam Muhammedin Siyeri Kebir adlı eserini türkçeye çevirmiş, Şeyhülislâmların tercümeihaline dair Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendinin eserine zeyl yazmış, bunlardan başka dinî bilgilere, Arap diline ve edebiyatına dair eserler de bırakmıştır. Hoca Mehmet Münip Efendinin şiirleri de vardır.

MÜNİF, Mustafa [ölm. 1743] — On sekizinci asır başlarında şöhret kazanmış bir şairimizdir. Antalyada doğmuştur. Oranın âlimlerinden Mehmet Efendinin oğludur. Asıl adı Mustafa olup Münif mahlâsını sonradan şiirlerinde kullanmış ve bu suretle tanınmıştı. Önceleri Hezarî mahlâsını kullanırmış. 1717 de İstanbula gelerek Üsküdarda tarihçi ve şair Raşit Efendinin yalısında oturmuş ve onun tarafından himaye edilmiş, 1728 de bu zat, Afgan Emîri Eşref Hana Elçi olarak gönderildiği sırada Münif de beraber gitmişti. Dönüşünde Defterdar Atıf Efendiye intisap etmiş ve onun delâletile Hâcegânlık rütbesi almış ve Küçük Ruznamçeci olmuştu. Bir aralık İrana Elçi olarak da gönderildi. İstanbula döndükten sonra Maliye Tezkerecisi olmuş ve hâmisi olan Defterdar Atıf Efendinin ölümünden sonra onun hakkında pek samimî mersiyeler yazmış ve kendi de çok geçmeden ölerek Üsküdar mezarlığına gömülmüştür.

Divanı basılıdır. Şiirlerinde Nabiyi taklit ettiği ve bazı kasidelerinde onu bile geçmiş olduğu söylenir. Bir beytini sözlerinden örnek olarak alıyoruz:

Kâkülün aç, ruhu pür tâbını arzet cânâ.
Bilelim biz de cihanda gecemiz, gündüzümüz.

MÜNİF PAŞA, Mehmet Tahir [1830 - 1910] — Eserleri ve derslerile ve üç defa Maarif Nazırlığile tanınmış değerli ilim adamlarımızdandır. Gaziantepte doğdu. Oranın âlimlerinden Abdünnafi Efendinin oğludur. Memleketinde, Mısırda ve Şamda iyi bir Doğu kültürü aldıktan sonra, 1854 te Elçilik İkinci Kâtibi sıfatile üç yıl kadar Berlinde bulunarak Üniversitede fizik, felsefe ve hukuk bahislerini okumuştur. O zaman Berlin Elçisi bulunan Kemal Efendi (Paşa) onu himaye etmiş ve Âli Paşaya tanıtmıştı. Berlinden dönüşte Babıali Tercüme Odasına girdi. 1860 ta Karadağ hudut meselesi için Kemal Efendi ile (Hersek) e gitti ve o yıl Ticaret Mahkemesi İkinci Reisi oldu. Bu vazifede iken Ceridei Havadis kâtipliğini de yapmış, bir taraftan da ingilizceye çalışmıştı. 1862 de Babıali Birinci Mütercimi oldu. Bir taraftan da o zamanın gazete ve mecmualarına makaleler yazıyordu. O sıralarda Fuat Paşanın yardımile Cemiyeti İlmiyei Osmaniye adlı bir cemiyet kurdu ve Mecmuai Fünun adlı aylık bir mecmua neşrine başladı. Cemiyet bir müddet sonra Sultan Abdülâzizin vehmine dokunarak kaldırılmış, pek ciddî ve o zamana göre gayet faydalı bir ilim mecmuası olan (Mecmuai Fünun) da iki sene sonra kapanmıştır.

Münif Paşa

Münif Efendi 1867 de Zaptiye Müsteşarı, bir sene sonra Divanı Temyiz Reisi, 1869 da Maarif Meclisi Reisi, 1872 de Tahran Elçisi oldu. İkinci Abdülhamit tahta geçtikten sonra 1877 de ilk defa Maarif Nazırlığına geçirildi. Fakat iki ay sonra Ticaret Nazırı, bir sene sonra da ikinci defa Maarif nazırı olmuştur. 1879 da Vezir rütbesini aldı. O yıl içinde Nazırlıktan azledilerek "Meclisi Sıhhiyei Fevkalâde,, Reisliğine memur edildi. Münif Paşa 1882 de (Mecmuai Fünun) u tekrar çıkarmışsa da bir makalesinde "yıldız böceği,, kelimesini yazmasından dolayı (Yıldız Sarayı) nda oturan İkinci Abdülhamit tarafından mecmua kapatılmış ve Münif Paşa sarayda sorguya çekilmişti.

1884 te üçüncü defa Maarif Nazırlığına getiriliyor ve bu sefer dört yıla yakın Nazırlıkta bulunarak 1888 de ayrılıyor. 1895 te İran Şahı Nâsırüddin Şahın ellinci cülûs yılını kutlamak üzere Tahrana gönderilmişti. Yolda iken Şah bir suikasta uğramış ve yerine Muzafferüddin Şah geçmişti. Abdülhamit de Münif Paşanın vazifesini Elçiliğe tahvil etti ve Münif Paşayı bu suretle memleketten uzaklaştırmış oldu. Bir yıl sonra memlekete dönmüşse de artık memuriyette bulunmamış ve Abdülhamit idaresinin bilhassa son yıllarında artan baskısından dolayı eser de neşredememiştir. İstanbul Hukuk Mektebinde dersleri vardı. Erenköyünde otururken seksen yaşında öldü.

Kitap şeklinde neşrolunmuş eserleri şunlardır: Dasitani Âli Osman, Telhisi Hikmeti Hukuk, İlmi Servet, Hikmeti Hukuk (okuttuğu derslerden müteşekkildir).

Edebiyata ve dile ait başka eserlerile bazı tercümeleri daha varsa da basılmamıştır. Münif Paşanın şairlikle pek şöhreti yoksa da düzgün, kuvvetli ve az çok düşündürücü mahiyette manzumeleri ve bazı hoş kıtaları vardır. Köse Raif Paşanın Vezirliği için söylediği şu kıtayı örnek olarak alıyorum:

Üç tuğlu Vezir olurmuş evvel
Üç tüylüsü şimdi oldu peyda
Üç tuğ ile üç tüyü kıyas et
Devlet ne imiş, ne oldu hâlâ.

MÜNİR BEY, Doktor [1857 - 1895] — Tıbbiyede hocalığı ve mesleğine ait eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. Askerî Tıbbiyeden 1879 da çıkmış, orada fenni tedavi ve müfredatı tıp derslerile, Mülkiye Tıbbiyesinde de kimyayı uzvî ve fenni ispençiyarî derslerini okutmuştu.

Muallim Münir Bey

İki ciltlik Fenni Tedavi ve Müfredatı Tıp adlı kitabile "Kimyayı Uzvî,, ve "Fenni İspenciyarî Dersleri,, isimli eserleri zamanına göre değerli sayılır. Henüz 38 yaşında öldüğü zaman Binbaşı idi.

MÜNİR PAŞA, Mahmut [1844 - 1899] — İkinci Abdülhamit zamanında Teşrifat Nazırı ve Divanı Hümayun Tercümanı sıfatile tanınmış Vezirlerdendir. Maliye Nazırı Musa Safveti Paşanın Kethüdası Necip Efendinin oğludur. Henüz on iki yaşlarında iken Parise gönderilmiş ve beş sene orada tahsil etmişti. Dönüşte Hariciye Tahriratı Ecnebiye Kalemine verildi. Sonra Paris Elçiliğine Kâtip ve Maslahatgüzar olmuş, daha sonra Tahriratı Hariciye Müdürlüğile İstanbula dönmüştü. 1874 te Divanı Hümayun Tercümanı, dört sene sonra bu memuriyete ilâve olarak Teşrifatı Umumiye Nazırı olmuştur.

Münir Paşa

İkinci Abdülhamit zamanında Reji Nazırlığı etmiş olan İsviçreli Louis Rambert Türkiyeye ait hatıralarını yazdığı eserde Münir Paşanın dürüst, sevimli ve mümtaz bir adam olduğunu, yerli ve yabancı herkes tarafından sevildiğini kaydediyor.

MÜNİR PAŞA, Salih [1859 - 1939] — İkinci Abdülhamit devrinde uzun zaman Paris Elçiliğinde bulunmuş ve bu sıfatla meşhur olmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Ticaret ve Nafia Nazırı Tarihçi Mahmut Celâleddin Paşanın oğludur ve Çorlulu Âli Paşa torunlarındandır. Pek genç iken devlet hizmetine girmiş, Âmedi odasında çalışmış, Başvekil Ahmet Vefik Paşanın kâtipliğinde bulunmuştur. İkinci Abdülhamide çocukluğundanberi mensup olduğu,

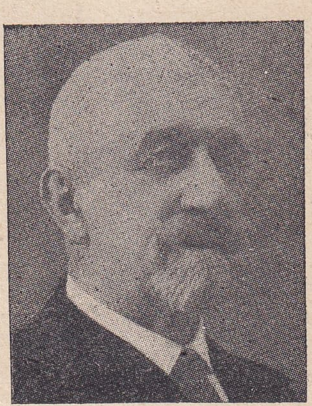

Münir Paşa

babası da Vezir bulunduğu için çabuk ilerlemiş, Suphi Paşanın Nazırlığı sırasında Ticaret Mektupçusu, sonra Hariciye Mektupçusu olmuştu. Bu işte uzun yıllar kaldıktan sonra Paris Büyük Elçisi oldu. Daha sonra Paris Elçiliğine ilâve olarak Bern ve Brüksel Elçiliklerine de tayin edilmişti.

İkinci Abdülhamidin itimadını en çok kazanmış adamlardan olduğu için 1908 İnkılâbı sırasında jurnalcı olmak korkusu ile işten çıkarıldı. Ondan sonraki zamanlarını tarihî tetkiklere vermiş ve Paris Siyasî Tarih Encümenine âza seçilmişti. Fransızca ve türkçe epeyce neşriyatta bulundu. Türkçe olarak "Diplomasi,, ve "Almanya,, ve fransızca olarak Birinci Cihan Harbi esnasında Türk - Rus münasebetlerine dair telif eserleri neşrolunmuştur. Bir de basılmamış siyasî tarihi vardır. Salih Münir Paşa İstanbulda seksen yaşında öldü ve Yahya Efendi mezarlığına gömüldü.

MÜSLİM ÇELEBİ, Hamidî [Ölm. 1585] — On altıncı asır ortalarına doğru tanınmış şairlerimizdendir. Eskiden Hamideli denen Ispartada doğmuştur. Bundan dolayı Hamidî diye de anılır. Müderrislik ve Kadılık etmiş ve Isparta Kadısı iken ölmüştür. Nesih ve Tâlik çeşidinde güzel yazı yazmakla da tanınmıştı. Şu beyit şiirlerinden bir örnektir:

Gamzen okuna padişehim dil siper olsun
Tek ben kuluna bir gözucuyla nazar olsun

Şiirlerinde "Müslimî,, mahlâsını kullanan Müslim Çelebinin "Millet Kütüphanesi,, ndeki Aşık Çelebi Tezkeresinde bir minyatürü vardır.

MÜZÜRÜS PAŞA, Constantin Musurus [1809-1891] — Elçiliklerde, Murahhaslıklarda ve mühim siyasî vazifelerde bulunmuş bir Vezirdir. Sisam imaretine Osmanlı devletince Komiser gibi bir memuriyetle gönderilmiş ve bu suretle Babıali ile sarayın itimadını kazanmıştı. Ondan sonra 1840 ta Viyana, 1850 de Turin ve bir yıl sonra Londra Murahhaslıklarına tayin edilmiştir. 1864 de Vezir rütbesini almıştı. 1859 da Pariste ve 1871 de Londrada toplanan Konferansa memur edilmişti. Ondan sonra 1883 yılına kadar Londra Elçiliğinde bulunmuştur. Ölümünde 81 yaşında idi ve Elçilerin en eskisi olduğundan ona Şeyh-üs-Süfera derlerdi.

§ Bu zatın oğlu Stefanaki Müzürüs Paşa [1842 - 1907] de Elçiliklerde ve mühim siyasî işlerde bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu, Londrada öldü. Londra Elçiliği Kâtibi sıfatile devlet işlerine girmişti. Elçilik Müsteşarı, Şûrayı Devlet Âzası, Sisam Beyi ve 1900 de Londra Elçisi olmuş ve orada iken Vezir rütbesi almıştı. Londrada attan düşerek yapılan ameliye üzerine ölmüştür.

N

NABÎ, Yusuf [1642 - 1712] — Divan edebiyatının büyük üstatlarından biridir. Urfada doğdu. Memleketinde okumuş, arapça ve farsçayı pek iyi öğrenmiş ve hayli genç iken değerli bir şair olarak tanınmıştı. 1665 te 23 yaşlarında iken ilk defa İstanbula gelmiştir ki Dördüncü Mehmet zamanına rastlar. Zekâ ve irfanını takdir eden Musahip Mustafa Paşa onu dairesine alarak kendine Divan Kâtibi (Mektupçu) yapmıştı. Bir aralık yine o Paşanın delâletile ve Sultanın Mısır Valisine yazdığı fermanla Hicaza gitti. Dönüşte 1678 de Paşaya Kethüda oldu. Mustafa Paşa Mora Seraskeri olunca Nabiyi birlikte götürmüştü. Onun Boğazhisarında Muhafız iken ölmesi üzerine Nabi 1685 te Halebe giderek orada 25 yıl kadar oturmuş, eserlerinin büyük bir kısmını orada iken yazmıştır. Baltacı Mehmet Paşa Halep Valisi iken Nabiye çok iyilik etmiş ve ikinci defa olarak Sadrazamlığa çağırıldığı zaman onu da birlikte İstanbula getirmişti. Baltacı onu Hâcegânlık rütbesile Anadolu Başmuhasebecisi, biraz sonra da Başmuhasebeci yaptı. Nabi, İstanbula bu ikinci gelişinden iki sene sonra yetmiş yaşında ölmüş ve Üsküdarda Karacaahmette gömülmüştür. Nabinin doğum tarihi hiç bir tezkerede kayıtlı değildir. Zamanında ona (Nabii Pîr) denmesinden dolayı pek çok yaşamış olduğu sanılır. Halbuki Hicrî yıl hesabile 72, Milâdî sene hesabile de ancak 70 sene yaşadığı muhakkaktır. Ben onun doğum tarihine dair divanında iki delil bulmuştum. Birincisi İstanbula Baltacı ile gelirken söylediği bir kasidede yetmiş yaşında olduğunu belirtmiş bulunmasıdır ki o tarihten iki yıl sonra ölmüştü. İkinci delil de (Hayriye) sinde oğlu Ebülhayr doğduğu zaman kendinin 54 yaşında bulunduğunu söylemesi ve divanında Ebülhayr için yazdığı doğum tarihlerinin de bulunmasıdır. İşte ben Nabinin yaşını hiç bir şüpheye imkân bırakmıyan bu iki delilden aldım. Nabinin hayatına ait yine divanının epeyce tetkiki neticesinde bulduğum bazı teferruatı bu doğum tarihi meselesile birlikte Nabiye dair Kanaat Kitabevi vasıtasile 1932 de neşrettiğim 42 sayfalık bir risalede yazmıştım. Bu bir mühim keşif değildi ama edebiyat tarihimize ait şu küçük buluşu on iki yıl kadar sonra neşredilen bir eserde kaynak göstermeden bir arkadaşın aynile tekrarlamasına şaştım. Bunun bir tevarüt olması muhal değilse de tevarüdün bu derece etraflı bulunmasına hayret ederim.

Nabi, benzerlerine göre en çok yazı yazmış olanlardandır. Manzum eserleri Hicrî 1257 de Mısırda, sonra da İstanbulda basılan 600 sayfalık büyük divanı, Hadisi Erbain tercümesi, (Hayriye) ve (Hayrabat) ve 1944 te edebiyat tarihçilerimizden Agâh Sırrı Levent tarafından bulunup neşredilen bir (Surnâme) dir. Mensur olanları da (Tuhfet-ül-Haremeyn), (Zeyli Siyeri Veysi), (Münşaat), (Fetihnamei Kamaniçe) dir. Bir de (Tuhfe-i Dilkeş-i Nabi) adlı bir mensur eseri olduğu da rivayet edilir.

Nabinin şiirleri duygudan ziyade düşünceye aittir. En hafif gazellerinde bile âşıkane bir beytin yanında kendine göre bir felsefî mülâhazaya rastlanır. Bu hikmetlerin bir kısmı iptidaî sözlerse de bazıları güzel ve düşündürücüdürler. Denebilir ki Nabi muayyen bir sisteme sahip olmamakla beraber bir filozof şairdir. Nazmı çok selis, dili zamanına göre hayli açık, üslûbu çok kuvvetli ve üstatçadır. Bir çok mısraları bir ata sözü gibi hâlâ dillerde dolaşır. Halk tarafından da hayli anlaşılmış ve sevilmiştir. "Nabi gibi söyler,, denmesi bir zaman sözlerinin bir örnek sayıldığına delildir. Divan şiirinde çığır açanlardan ve taklit edilenlerdendir. (Hayriye) şairin oğlu Mehmet Ebülhayr'a hitaben yazdığı manzum bir nasihatnamedir. Devrinin ahlâk telâkkilerini, insanlık kemali hakkındaki inanışlarını, muhtelif ilim şubeleri ve meslek ayrılıkları karşısındaki kanaatlerini kuvvetle ifade eden didaktik bir eserdir.

Üstat Nabinin sözlerinden bazı örnekler alıyoruz :

Bimâr ise de her ne kadar çeşmi siyahı
Uşşakı perişan edecek hâleti vardır.

O şuh âyinede aksiyle eyler güftügû Nabi
Bilen söyler nikâtı razı hüsnü, bilmiyen söyler.

Ebnayı dehr her hünere âferin verir
Yarab bu âferin ne tükenmez hazinedir.

Bilen hâki Stambuldur rüsumu şiveü nâzı
Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olmaz.

Sözde darb-ül-mesel iradına söz yok amma
Söz odur âleme senden kala bir darbı mesel.

Esat Efendi, "Etrab-ül-Asâr,, ında Nabinin ayni zamanda mükemmel bir musikişinas olduğunu söyler. Sesi de güzelmiş. Üstatça besteleri varmış.

NABİZADE NAZIM [1862 - 1893] — Edebiyatımızın "Serveti Fünun,, ile meydana getirilen yenileşme devrinde tanınmış bir şair ve muharririmizdir. Nabi Efendi adlı bir zatın oğlu olan Ahmet Nazım, İstanbulda doğmuş, Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde okuduktan sonra Mühendishaneden Topçu Mülâzimi çıkmış, oradan Erkânıharbiye sınıflarına geçerek Kurmay Yüzbaşılığile tahsilini tamamlamıştır. Harbiyede cebir, istihkâmatı hafife ve topoğrafya hocalıklarında bulundu. Bir aralık Suriyeye askerî vazife ile gitti. Döndükten sonra kemik vereminden otuz yaşlarında öldü. Üsküdarda Miskinler tekkesi civarında gömüldü.

Nabizade Nazım

Edebiyata ve fenne ait küçük risaleler halinde eserleri basılmıştır. İlk eseri "Heves Ettim,, isimli bir küçük şiir mecmuasıdır. "Seyyiei Tesamüh,, adlı bir büyük hikâyesile "Zehra,, isimli romanı meşhurdur ki bizde Halit Ziya Uşaklıgilden önce Batı tekniğine uygun roman yazmanın ilk tecrübelerinden sayılabilir. "Serveti Fünun,, da "Tahlilâtı Edebiye,, başlığile eski şairlerimize ait oldukça değerli ve bilgili tenkit makaleleri çıkmıştı "Yeni Kimya, Aynalar, Esatir, Müsabaka, Cebir,, isimli küçük risaleleri de basılmıştır.

Hayli duygulu ve içli bir şairdi. "Anadoluhisarında Mezarlık Âlemi,, adlı şiiri hayli muvaffakıyetli ve samimî eserlerindendir. Pek genç ölmeseydi şiirlerile, romanlarile edebiyatımızın yenileşme cereyanlarında hayli ehemmiyetli bir yer tutmaya namzet görünürdü.

NACİ, Muallim - Ömer Hulûsi - Mesut Harabati [1850 - 1893] — On dokuzuncu asır sonlarında değerli yazılarile meşhur olmuş şair ve ediplerimizdendir. Saraç Ali Bey adlı Rumeli muhacırlarından bir zatın oğludur. İstanbulda doğdu. Asıl adı Ömerdir. Yedi yaşında babası ölünce annesile beraber Varnaya giderek dayısı Ahmet Ağanın evine sığınmışlardı. Orada okumaya başladı. Hafızlığa, hattatlığa çalıştı. Arapça ve farsça dersleri almış ve Varna Rüştiyesinde yazı hocalığile muallimliğe başlamıştır. Hulûsi mahlâsını Varnada almıştı. Şiir yazmaya başlayınca Naci mahlâsını kullanmıştır. Şûrayı Devlet Reisliğinde ve Hariciye Nazırlığında bulunmuş olan Kürt Sait Paşa Varna Mutasarrıfı iken Naciyi takdir ederek yanına kâtip almış, Tırnova, Tolçi, Osmanpazarına gittiği zaman onu da götürmüştü. Bir aralık İstanbula döndükten sonra tekrar Sait Paşa ile Yenişehir Fenere gitmiş, orada Cinayet Mahkemesi Kâtipliğinde bulunmuştu. Sait Paşa Anadolunun bazı taraflarını teftişe gönderildiği zaman Naciyi de birlikte götürmüştü. Cezairi Bahrisefit Valisi olunca Naciyi o zaman bu Vilâyetin merkezi olan Sakızda Mektupçu Mümeyyizliğine tayin etti.

Muallim Naci

O zamana kadar sarıklı olan Muallim Naci orada sarığı çıkarmış ve ilk şiirlerini Sakızdan "Tercümanı Hakikat,, gazetesine göndererek neşre başlamıştı. Sait Paşa Berlin Elçiliğine giderken onu da götürmek istemişse de Naci İstanbulda kalmayı tercih ederek Hariciye Mektupçu Kalemine yerleşmişti. Fakat az zamanda muharrirlikle tanındı ve Hariciyeden çekildi. Tercümanı Hakikatin edebî kısmını idareye başladı. Oradaki yazılarının çoğunu "Mesut Harabati,, müstearile neşrederdi. O sırada, yani otuz beş yaşlarında tercüme yapabilecek kadar fransızca da öğrenmiştir. "Tercümanı Hakikat,, sahibi Ahmet Midhat Efendiye damat oldu. Ertuğrul Gaziye ait yazdığı bir manzume üzerine 1889 da İkinci Abdülhamit Muallim Naciye "Tarihnüvisi Âli Osman,, adile bir vazife ve rütbe, nişan vermişti.

Muallim Naci Galatasaray Lisesile Hukuk Mektebinde de dersler okuttu. Bir müddet (Tercüman) dan ayrılarak (Saadet) ve (Vakıt) gazetelerinde çalışmıştır. Tam olgunlaştığı ve en faydalı eserlerini vermeğe başladığı çağda kalp sektesinden ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömüldü. Mezarında şu beyti yazılıdır:

Hakperestim, arzı ihlâs ettiğim dergâh bir
Bir nefes tevhidden ayrılmadım Allah bir.

Eserleri, çoğu küçük risalelerden ibaret olmak üzere, kırka yakındır. Başlıca şiirlerini "Ateşpâre, Şerrare, Füruzan,, adlı kitaplarında toplamıştır. "Sanihat-ül-Arap, Sanihat-ül-Acem ve Mütercim,, adlı risalelerinde arapça, farsça ve fransızcadan tercümeleri vardır. Mecmuai Muallim, Istılahatı Edebiye, Lûgati Naci dil ve edebiyat bilgisinin derinliğini gösterir. Bunlardan başka Muammayı İlâhî, İcazı Kuran, İbn-ül-Gazan, Medrese Hatıraları, Mektuplarım, Nevadir-ül-Ekâbir, Tercümei Emsali Ali, Sünbüle, Saibde Söz, Talimi Kuran, Nümunei Suhan, Terkibibent gibi küçük eserlerile Zola'dan tercüme ettiği Terez Raken başlıca eserlerindendir. Sevimli, güler yüzlü, çok dürüst huylu, kalender mizaçlı, hafızası kuvvetli, şarka ait bilgileri geniş bir zat idi.

NACİ, Alaybeyizade Hasan [1851 - 1920] Muallim Naci devrine ve mesleğine mensup şairlerimizdendir. Trabzonda doğdu. Alaybeyizade Trabzonlu tüccardan Hacı Osman Efendinin oğludur. İlk tahsilden sonra rüştiyede okumuş, arapça ve farsçayı hususî hocalardan öğrenmiştir. Trabzonda mahkeme başkâtipliğinde ve muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra 1888 de İstanbula gelmiş, on beş yıl kadar Galatasaray Lisesinde edebi-

Alaybeyizade Naci

yat hocalığı yapmış, Darüşşafakada ve Menşei Küttabı Askerîde edebiyat ve kitabet okutmuştur. Ayni zamanda eski Seraskerlik dairesinde memurdu. Son vazifesi olan Muhakemat Dairesi Başkâtipliğinden tekaüt olduktan on sene sonra Küçük Çamlıcadaki köşkünde ölerek Merkezefendi mezarlığına gömüldü.

"Tercümanı Hakikat,, te neşredilen eserlerinden başka "Neşide,, isimli bir şiir mecmuası ve Lisanı Kitabet adlı bir eseri basılmıştır. Trabzon yahut Tahassür isimli kitabı basılmamıştır.

NACİ ELDENİZ, Korgeneral [Doğ. 1875] — Askerî hizmetleri, Millet Vekilliği ve eserlerile tanınmış Generallerimizdendir. Manastırda doğdu. Manastır eşrafından Halil Paşanın oğludur. İlk ve orta tahsilini Manastırda gördükten sonra Harbiyeden 1893 te subay çıkmıştır. İşkodranın Tuz kazasındaki Alayda askerlik hizmetini görürken o yıl tahsilini tamamlamak üzere Almanyaya gönderilip 1897 de dönerek Üsteğmen olmuştur. Tesalya harbinde başlıca Kabatepede bulunmuş, 1898 de Harbiyeye önce muavin, sonra muallim olmuştur. Ebedî Şef Atatürk ile Millî Şef İnönü o zaman dersanelerinde talebe sıfatile bulunarak General Naciye haklı ve unutulmaz bir şeref kazandırmışlardır. İhtiyat Zabit Mektebi Beylerbeyinde ilk kurulduğu zaman komutanlık etmiş, arada muhtelif askerî hizmetlerden sonra Harbiye Mektebi Alay Komutanlığına ve Ders Nazırlığına tayin edilmiştir. 1922 de Konyada Askerî Mektepler ve Umum Depo Kıtaları Müfettişi iken Garp Cephesinde Yedinci Fırka Komutanlığına tayin edilmiş ve Afyon muharebesile İzmir harekâtı şerefinden pay almıştır. O yılın 30 Ağustosunda General oldu ve İstiklâl Madalyası aldı.

General Naci Eldeniz

1923 te Yine Askerî Mektepler ve sonra Piyade Müfettişi olmuştur. Bir yıl sonra Beşinci Kolordu Komutanlık Vekilliğine tayin edilip bu sıfatla Şeyh Sait takibatını yapmış, 1927 de Kolordu Komutanlığı tasdik edilerek rütbesi de Korgenerallige yükseltilmiştir. 1928 de isteğile emekliye ayrıldı ve o yıl Cebelibereket Millet Vekilliğine seçildi. Daha sonra Seyhan Millet Vekili olmuştur ve elân bu sıfatı muhafaza etmektedir.

Tabsıra adlı askerî bir kitapla Transval ve Rus - Japon harplerine dair birer eseri, Mukden muharebesine ait bir tercümesi basılmıştır. İkdam gazetesinde makaleleri ve muhtelif yerlerde bazı şiirleri de neşrolunmuştur. Bunlardan "Rumeli,, adlı bir asker dilinden söylenmiş olan mersiye içten duyulmuş yurt acısının pek samimî bir ifadesidir.

NACİ, Ömer [1880 - 1916] — Ateşli bir hatip, duygulu bir şair ve edip olarak tanılan Ömer Naci, Türk milletinin Osmanlı İmparatorluğunu kurtarmak için çırpındığı yıllarda vatan heyecanile şimşekler gibi çakmış ve bu uğurda sönmüş ışıklı ve özlü bir şahsiyettir. 1901 de Harbiyeden Mülâzim (Teğmen) çıktı. Memur edildiği Rumeliden "Serveti Fünun,, a şiirler göndermiş ve Selânikte çıkan "Çocuk Bahçesi,, mecmuasındaki hamleli yazılarile tanınmaya başlamıştı. Orada yazdığı bir makalede vatanın ecnebî müdahalelerile her gün biraz daha zelil olduğunu söylediği için mecmua kapatılmış ve kendi de Parise kaçmaya mecbur olmuştu. Pariste İttihat ve Terakki Cemiyetini kuranlarla çalıştı. Oradan İrana ve Kafkasyaya geçti. Farsçayı güzel söyliyen ve ateşli bir hatip olan Ömer Naci İranda siyasî töhmetle idama mahkûm edilmişti. 1908 İnkılâbı üzerine Türk hükûmetinin teşebbüsile zindandan kurtulup memlekete döndü. Meşrutiyet İnkılâbının ilk yıllarında Miralay Sadık ve Doktor Nazımla birlikte Ömer Naci de İttihat ve Terakki Cemiyetinin üç mesul murahhasından biri olmuştu. Naci Anadoluda ve Rumelide hitabe ve konferanslarile heyecanlar uyandırıyordu. İtalya taarruza başlayınca Ömer Naci Trablusgarba koştu. Bingazide İtalyanlarla çarpıştı. Trablustan dönüşte Balkan Muharebesine gitti ve Rumelide hayli faaliyette bulundu. Birinci Cihan Harbi başlayınca kendi isteğile İran taraflarında çalışmaya koştu. Kerkük hastanesinde öldü.

Ömer Naci

Ömer Nacinin mahdut olan şiirleri Tevfik Fikret çığırının üslûpça zayıf, fakat içli ve duygulu örnekleridir. Nesri daha kuvvetli fikir ve heyecan hamlelerini taşır. Edebiyatla etrafile uğraşmaya zaman bulamamış, bir şair ve edip olmaktan ziyade ülkü uğrunda ateşli bir vatan adamı sıfatile iz bırakmıştır.

NADİR NADİ ABALIOĞLU [Doğ. 1908] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Cumhuriyet gazetesi sahibi meşhur muharrirlerimizden Yunus Nadi Abalıoğlunun büyük oğludur. Fethiyede doğdu. İlk tahsilini İstanbulda Sati Beyin Çocuk Yuvasında, Galatasarayda ve biraz da Ankara Lisesinde gördükten sonra Galatasaray Lisesinde orta tahsilini tamamlamış, 1930 - 35 yılları arasında Viyana Üniversitesinde, Berlin Gazetecilik Enstitüsünde okumuş ve Lozan Üniversitesi Sosyal Bilgiler Okulundan yüksek tahsil diplomasını almıştır. On yedi yaşındanberi müzik tenkitleri yazmak suretile gazeteciliğe başlamış olan Nadir Nadi Cumhuriyet gazetesinde fıkra, röportaj ve başmakaleler yazarak 1935 tenberi tamamile gazetecilik hayatına girmiş bulunuyor. Fıkraları "Sokakta Gürültü Var,, başlığı ile basılmıştır. Sovyet Rusya, Almanya, Polonya, Fransa ve İngiltere hakkında harpten önce ve harp içinde seri halinde tetkik yazıları vardır.

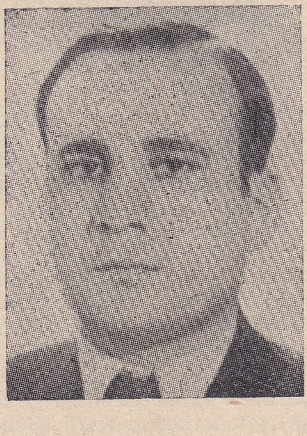

Nadir Nadi

NÂFİ BABA, Şeyh Mehmet Abdünnafi [ölm. 1911] — Son asırda İstanbulda pek tanınmış bir

Bektaşi Şeyhidir. Ailesi İstanbulun fethi zamanında orduyu takip eden meşayihten olup babası Rumelihisarında Şehitlik Tekkesi Postnişini olan Mahmut Baba Efendidir. Nafi Efendi İstanbulda doğdu. Sultan Abdülmecit Balta limanında oturan kızını görmeğe giderken iki defa Şehitlik Tekkesini ziyaret etmiş ve Mahmut Efendiye iltifat olmak üzere oğlu Nafi Efendiye ilmî pâye vermişti. Bunun üzerine medreseye devama başlayan Nafi Efendinin pâyesi zamanla Halep Mollalığına kadar yükselmişti. Şeyh Mahmut Efendinin 1860 ta ölmesi üzerine Nafi Efendi, Postnişin oldu. Az bir zaman sonra Kırşehirde Hacı Bektaş Tekkesine giderek merasimi mahsusa ile Halife makamını ihraz etmişti.

Nafi Baba

Bilgili, faziletli, zeki ve nev'i şahsına münhasır bir zattı. Rumelihisarında Şehitlik mezarlığında gömülüdür. Amerikan Kolleji müdürlerinden Hüseyin Bektaş bu zatın oğludur.

NAFİ EFENDİ, Mehmet Abdünnafi [ölm. 1857] — Abdülmecit zamanında Elçiliklerde ve Nazırlıklarda bulunmuş, edip ve şair olarak ta tanınmış devlet adamlarındandır. Mevlâna torunlarından Yahya Çelebizade Derviş Mustafa Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Babası Divanı Hümayun Beylikçiliği Kesedarı olduğu için gençliğinde Divan Kalemine verilmiş, o zamanın usulüne göre orada tahsil görmüş, yazısının güzelliği İkinci Mahmudun dikkatini çekerek sarayda da Kâtiplik etmişti. Bu yüzden ilerliyerek Babıalinin muhtelif ve mühim vazifelerinde ve Beylikçilikte, Serasker Müsteşarlığında, Meclisi Vâlâ Azalığında, Bahriye Müsteşarlığında bulundu. 1842 de Deavi Nazırı tayin edildi. Aynı yıl içinde büyük Elçilikle Parise gönderildi. İki yıl kadar Pariste kaldıktan sonra Viyana Elçiliğinde de bir sene bulunmuştur. Prens Metternich tarafından o zamanki idare usullerimiz hakkında yapılan tenkitleri, Babıalinin gücüne gideceğini bildiği halde olduğu gibi bildirmekten çekinmemiştir.

Nafi Efendi

1847 de Viyanadan izinle İstanbula gelmiş ve yerine o zamanki Hariciye Nazırı Şekip Efendi (Paşa) gönderilerek Nafi Efendi Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliyeye memur edilmişti. Ondan sonra Serasker ve Tersane Müsteşarlıklarında bulundu. Tekrar Meclisi Vâlâ Âzası iken attan düşerek hastalandı ve bu hastalık sonunda öldü. Eyüpte gömülüdür. Nafi Efendi iyi yazı yazan ve arada şiir de söyliyen bir zattır. Basılmış eseri olmayıp şiirleri de pek azdır. Mevlevi tarikatine mensuptu.

NAFİZ PAŞA, Doktor Hacı [1839 - 1929] — Hekimliğimize eserlerile ve derslerile hizmet etmiş değerli doktorlarımızdandır. Tırnova'da doğdu. İstanbulda 90 yaşında öldü. İsmail Hakkı Efendi adında orta halli bir memurun oğludur. Çocukluğunda İstanbula gelmiş, Tıbbiyeden 1864 te Kolağası rütbesile çıkmış, dört yıl kadar muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra 1868 den 1899 a kadar Tıbbiyede iç hastalıkları ve umumî hastalıklar derslerini vermiştir. Saraya tıbbî müşavir olarak alınmış, sonra İkinci Abdülhamidin hususî hekimi olmuş ve Müşir rütbesine kadar yükselmişti. 1869 da hekimlik derslerinin fransızcadan türkçeye çevrilmesi sırasında Kırımlı Aziz Bey gibi değerli meslektaşlarile bir likte hekimlik dilinin türkçeleşmesine çalışanlardandır. Nimayerin yedi ciltlik "Emrazı Dahiliye,, sini, Despin'in "Emrazı Etfal,, adlı büyük bir eserini türkçeye çevirmiştir. Hallopo'dan "Emrazı Umumiye,, , Bekler'den "Hıfzı Sıhhat,, , Tardieu'den "Emrazı Dahiliye,, adlarile türkçeleştirdiği kitaplar ve "Mikrop,, risalesi Nafiz Paşanın başlıca eserlerindendir. Fransızcadan türkçeye çevirdiği meslek eserleri 6057 büyük sayfa tutmaktadır. Nafiz Paşa derslerini sevdirmek için vesileler bularak tatlı fıkralar anlatır, hususî hayatında sadeliği sever, tütün ve içki içmez, beş vakit namazını bırakmaz, temiz ve faziletli bir insan olarak tanınmıştı. Zamanında iç hastalıklarının teşhis ve tedavisindeki başarıları meşhurdu. (Hayatı hakkındaki malûmat torunu Diş Hekimi Mehmet Muammerden alınmıştır.)

Nafiz Paşa

NAHİFİ, Süleyman [ölm. 1738] — On sekizinci asır başlarında tanınmış divan şairlerinin değerli üstatlarından biridir. İstanbulda doğmuştur. Eserlerinin ispat ettiğine göre zamanının en iyi şekilde tahsil görenlerindendir. Arapça ve farsçayı kendi dili kadar mükemmel yazar. Aynı zamanda hattat olarak ta tanınmıştı. Meşhur Hafız Osmandan sülüs ve nesih dersleri almış, sonra tâlik yazıda da maharet kazanmıştı. Bir taraftan hattatlık yapar, öbür taraftan da bazı devlet hizmetlerinde bulunurmuş. 1688 de İran Elçisi olan Mehmet Paşa ile birlikte İrana gitmiş, oradan dönüşünde mühimce bir iki devlet işinde kullanılmış, 1717 de Elçilikle Macaristana gönderilen İbrahim Ağanın maiyetinde bulunmuştu. Macaristandan dönüşünde o zamana göre hayli mühim bir memurluk olan Şıkkısani Defterdarlığına tayin edilmiş, biraz sonra isteğile tekaüt olmuştur. Ölümünde Topkapı dışında Maltepeye giden yolun sol tarafında Sarı Abdullah Efendi mezarlığı yakınında gömülmüştür. Mezar taşında:

Bu Süleyman Nahifi ruhuna elfatiha

Tarihi yazılıdır. Nahifinin en mühim eseri manzum Mesnevî tercümesidir. Bu mühim tercüme asliyle birlikte nefîs bir tâlik yazı ile Mısırda Bulak Matbaasında 1815 (Hicrî 1268) de basılmıştır. Tercümenin meşhur olan ilk beyti şöyledir:

Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şikâyet etmede.

Büyük bir Türk şairi olan Celâleddini Rumînin farsça yazdığı şaheseri yine büyük bir Türk şairi olan Nahifi türkçeye muvaffakıyetle geçirmiştir. Nahifinin Mesnevî tercümesinden başka divanı, Peygamber hakkında bir çok manzumelerinden toplanan Hilyet-ül-Envar adlı eseri, Risalei Hadariyye adlı mensur kitabı, arapça ve farsça bazı kasidelere tahmisleri, Nasihat-ül-Vüzera adlı bir eseri, Peygamberin muharebelerini anlatan bin kadar beyitli uzun bir manzumesi vardır. Nahifinin:

Göz gördü, gönül sevdi seni ey yüzü mahım
Kurbanın olam var mı benim bunda günahım.

Beytiyle başlıyan gazeli gibi lirik şiirleri ve:

Lâzım değil inayeti ehli tekebbürün
Bahşeyledim atâsını veçhi abusuna

Beyti gibi birer mesel haline gelmiş sözleri vardır.

NAİLÎ, Mustafa (Nailîi Kadîm) [ölm. 1666] — Divan şairlerimiz arasında ince hayalleri ve seçme sözlerile ayrılan Mustafa Nailî Efendi, bir çığır sahibi sayılan üstatlardandır. İstanbulda doğmuş, orada yaşamış ve İstanbulda ölmüştür. Babası Pîrî Halife isimli bir zattır. Bütün eski divan üstatları gibi Nailî de zamanının en iyi tahsilini görmüş, arapça ve farsçayı o dillere mensup kalem sahipleri derecesinde öğrenmiştir. Maden Kaleminde uzun müddet memurluk ettiğ ve bu dairenin Serhalifeliğine geçtiği biliniyorsa da gerek memurluk hayatına, gerek hususî yaşayışına dair fazla bilgi yoktur. Gençliğinde bir aralık Tarzî mahlâsını kullanmış, sonra Nailî mahlâsını tercih ederek bu suretle tanınmıştır. Bursalı Tahir; "Divanından Tarikati Halvetiyeye mensup olduğu anlaşılmaktadır.,, diyor. Ayni tarikate müntesip olduğuna göre sözlerinden bazı işaretler sezmiş olabilir. Şiirlerinin çoğu Nailînin duygulu ve içli bir adam olduğunu gösterir. Kelimeleri, tabirleri büyük bir zevkle seçilmiştir. Hayalleri, benzetişleri işlenmiştir. Sözlerini çok defa öyle meraklı bir kuyumcu dikkatile işler ki okuyanı biraz yorar. Bundan dolayı bazıları Nailîyi fazla külfetli ve özentili bulurlar. Fakat:

Eş'arı böyle söyler üstat söyleyince.

mısraına hak vermiyen de yoktur.

Nailînin basılmış olan divanı yalnız gazellerini ihtiva eder. Yazma divanı basılmış olana nisbetle hemen üç misli kadar büyüktür. Ancak kasideleri gazelleri derecesinde güzel ve muvaffakıyetli değildir. Ölümünde Fındıklıdaki Sünbülî Dergâhı bahçesine gömülmüştür. Fakat sonra yol genişletilmiş, onun mezarının da Beyoğlu mezarlığına nakledilmiş olduğu rivayet edilir. Ölümü için söylenen tarihler arasında:

Naili cennet ola Nailîi nadire - fen.

mısraı meşhurdur. Nailînin yaşadığı devir, divan edebiyatının en mükemmelleştiği bir zamana rastlar. Şeyhülislâm Yahya, Şeyhülislâm Vessaf, Nef'î, Cevrî, Sabri Şakir, Nev'izade Atayî, Nazmî, Neşatî, İsmetî ve Vecdî gibi şairler o zamanların kalbur üstüne gelen söz ustalarındandır ve Nailî bütün bu üstatlar arasında bir tavır, bir meslek sahibi olmuş ve uzun zaman taklit edilmiştir.

Nâyın ki çıkar zemzeme sûrahlarından
Bülbüller öter sanki gülün şahlarından.

beytile başlayan gazeli divan edebiyatının eşi az bulunan eserlerindendir. Nailînin:

Pelâs-pârei rindî bedûş, kâse bekef
Zekâtı mey verilir bir diyaredek gideriz.

beyti gibi hayal önünde bir tablo çizen bir çok beyitleri vardır. Bazı mısraları da birer mesel gibi dillerde dolaşmıştır.

Hevesi câh ile cahil mütelâşi görünür.

Merdi rah olmayana zadı sefer vermezler.

Gelmesin eksik terazide metaı kimsenin.

NAİLÎ, Salih (Nailîi Cedit) [1823 - 1876] — On dokuzuncu asrın son yarısında tanınmış şairlerdendir. Manastırda doğmuştur. Manastırlı Şahabeddin Ağanın oğludur. Memleketinde hâfız olmuş, hattatlığa çalışmış, yirmi yaşlarında İstanbula gelerek medrese derslerine devam etmiş, hususî surette, yazı, Kuran ve farsça dersleri vermekle geçinmiş, sonra Mısırlı bir zenginin oğluna hoca olarak Mısıra gitmiş ve orada ölmüştür.

Divanı varmış, fakat basılmamıştır. Basılmış eseri Kenzi Nasayih adını taşır ki Pendi Attar'ın her beytine beş beyit ilâve edilerek şerhedilmesinden meydana gelen manzum bir ahlâk kitabı demektir. Hattatlıkla da tanınmış olan Salih Nailî Efendiye, kendinden 210 yıl önce ölmüş olan Mustafa Nailîye nisbetle Nailîi Cedit dahi derler. Zarif bir zat olduğu anlaşılmakla beraber şairlikçe eski Nailîye benzemekten çok uzaktır.

Kendinde 75 parça eseri ve iki de yazı levhası bulunduğunu söyliyen üstat Mamut Kemal İnal, Salih Nailî Efendinin hattatlığını şairliğine üstün bulmaktadır. Sözlerinden bir beytini örnek olarak alıyoruz:

Mütekebbirlere kibretme tasadduk sayılır
Zalime cevrü eza kılma ibadet gibidir.

NAİLÎ ABDULLAH PAŞA [ölm. 1757] — Üçüncü Osman zamanında üç ay Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Divan Kaleminden yetişmiş, Beylikçi Kesedarı, sonra Beylikçi ve Teşrifatçı olmuş, 1747 de Reisülküttaplığa geçirilmiştir Ondan sonra Defterdar oldu. 1754 te Hekimoğlu Ali Paşanın Sadrazamlıktan üçüncü defa azlinden sonra Sadrazam olmuştur. Üç ay sonra azledilerek Kandiye Valiliğine, sonra Selânik, daha sonra Cidde Valiliğine gönderildi. Mekkede ölmüştür. Sofu ve iyi bir adam olarak tanınmıştır.

NAİMA, Mustafa [1652 - 1715] — Osmanlı tarihçilerinin meşhurlarından ve en değerlilerindendir. Halepte doğdu, Moranın Patras kasabasında 63 yaşında öldü. Babası Halep eşrafındandı. Naima, memleketinde tahsil etmiş, yirmi sekiz yaşında iken İstanbula gelmiştir. Kalaylıkoz Ahmet Paşanın delâletile Divan Kalemine memur olduğu zaman o kaleme mensup olanlara ötedenberi bir mahlâs verilmek âdet olduğundan Mustafa Naim Efendinin adına da bir A ilâve edilerek Naima denilmiştir. Amcazade Hüseyin Paşa Sadrazam olduğu zaman Naimayı Divan Efendiliğinde, yani Mektupçuluğunda kullandı. Eserine "Ravzat-ül-Hüseyin fi Hulâsai Ahbarı Hafikin,, adını vermesi bundan dolayıdır. Naima bir aralık Hanyaya sürülmüş, Hanyada, sonra Bursada bir yıl kadar sürgün olarak kalmıştır. Memurluk ve ikbal hayatı hayli dalgalıdır. Kâh Başmuhasebecilik gibi oldukça yüksek makamlara çıkmış ve epeyce dolgun para almış, kâh küçük memurluklara atılarak geçim bakımından da sıkıntılar çekmiştir. Çorlulu Ali Paşa onu Mora seferine beraber götürdü. Naima Patrasta Muhasebeci iken öldü ve o zaman bu kasabada bulunan bir camiin bahçesine gömüldü. Şimdi ne o camiden, ne de Naimanın mezarından iz kalmamış olması tabiidir.

Naima

Tarihi, Hicrî 1000 tarihinden 1070 tarihine ka-

dar olan, yani 1591-1659 yılları arasındaki yetmiş senelik vakaları ihtiva eder. Mehazleri olan tarihleri bir çok malûmat ile genişletmiş ve esere canlı üslûbu, selîm muhakemesile şahsî bir renk vermiştir. Naima Tarihi İbrahim Müteferrika tarafından önce iki cilt olarak basılmıştı. Sonra altı cilt olarak tekrar basıldı. Osmanlı İmparatorluğunun en düşkün zamanlarına tesadüf eden bu yılların hâdiseleri bütün memleket hayatile birlikte ve pek canlı ve tatlı bir şekilde anlatılmıştır. Padişahların ve Vezirlerin kötülükleri ince ve zarif bir lisanla meydana konmuştur. Bu bakımdan Naima eski zamanların en iyi nesir yazanlarından biri sayılabilir. Onun şairliği de vardır. Şiirlerinden bir örnek vermiş olmak üzere bir beytini kaydediyoruz:

Naima sırrı aşkı suzişi pervaneden gör kim
Ne hicri yârdan ağlar, ne suzi nârdan söyler.

NAKŞIDİL SULTAN [ölm. 1817] — Birinci Abdülhamidin kadınlarından biri ve İkinci Sultan Mahmudun annesidir. İkinci Mahmut 1808 de tahta çıkınca âdet olduğu üzere Nakşıdil Kadın, Valde Sultan olarak tanınmıştı. Fatih camiinin bahçesinde ayrı bir türbede gömülüdür. Türbeye Peygamberin kızı Fatmaya ait olduğu rivayet edilen gömlek konmuş olduğu için orası Ramazanlarda ziyaret edilirdi. Nakşıdilin Martinikli Aimée de Rivery adlı bir Fransız olduğu bir çok Fransız ve İngiliz gazetelerinde tekrar edilmiş ve bu rivayet bir takım romanların yazılmasına da vesile vermiştir. Bu rivayete göre Martinik adasında Buc de Rivery adlı asîl bir Fransız ailesi varmış. Aimée de Rivery bu ailenin kızı olup 1778 de doğmuştur. Ayni aileden büyük Napoléonun ilk karısı olan Josefine de 1762 de yani on altı yıl önce dünyaya gelmiştir ve onlar kardeş çocuklarıdır. Aimée biraz büyüyünce Fransaya gönderilerek Nantes'da bir manastırda tahsil görüyor. Memleketine dönmek üzere yola çıktığı zaman fırtınadan gemi su almaya başladığı için başka bir gemi yetişip onları kurtarıyor ve Mayorka adasına götürürken Cezayirli korsanların eline düşüyor. O zaman 14 yaşında bulunan Aimée de esir olarak İstanbula götürülüyor. Zarif ve güzel olduğu için saraya satılarak Birinci Abdülhamidin kadınları arasına geçiyor ve İkinci Mahmudu doğuruyor.

Nakşıdil Sultan

Muhtelif Avrupalı muharrirler, Nakşıdilin ölürken eski dini olan Katolik dininde ölmek istediğini oğluna söylemesi üzerine gûya saraya Aleksi d'Arras adlı bir Capucin rahibinin çağırıldığını söylerler. Anasının ölümünden sonra İkinci Mahmudun ailesini arattırdığını, Abdülâzizin de Fransa seyahatinde yine bu Fransız aile hakkında araştırmalar yaptığını yazarlar. Gerek Üçüncü Selimin, gerek İkinci Mahmudun uyanık ve ileri fikirli olmalarında bu iyi tahsil görmüş Fransız kadınının tesiri olacağını ilâve ederler.

Tarihçi Ahmet Refik "Türk Tarih Encümeni Mecmuası,, nda 1925 Temmuzunda yazdığı makalede rivayetleri kaydederek Nakşıdilin Fransız olduğunu isbat edecek bir vesika bulunmadığı neticesine varmıştı. 1931 Kasım ayının 21 inde çıkan "Illustration,, da Albéric Cahuet imzalı tetkik makalesinde Aimée de Rivery'nin İstanbul sarayına mal olduğunu muhakkak görmekle beraber onun 1790 da kaybolmasına ve İkinci Mahmudun 1784 te doğmasına göre onun anası olamıyacağı, belki sarayda nüfuzlu ve hatırı sayılır bir kadın olmak ve İkinci Mahmudu terbiye etmiş bulunmak bakımından anneliği olabileceği ihtimalini ileri sürmüş ve meselenin tarihçe bir muamma olarak kaldığı fikrini söylemiştir. O makalede Nakşıdilin türbesinin resmile kitabesinin tercümesi vardır. Buraya konan Aimée de Rivery'nin resmi de ailesindeki son resmi olup yine orada neşredilmişti.

NAMIK PAŞA, Mehmet [1804-1892] — Abdülmecit ve Abdülâziz ile İkinci Abdülhamit zamanlarının Seraskerlikte, Valiliklerde bulunmuş meşhur Müşir ve Vezirlerindendir. Konyalıdır. İkinci Mahmut zamanında yeni askerlik teşkilâtı yapıldığı zaman askerliğe girerek gençliğinde Parise gönderilmiş, orada fransızca ile askerî bilgiler öğrenerek dönüşünde çabuk ilerlemiş ve 1832 de General olmuş ve Londraya Elçi olarak gönderilmiştir. Orada bir sene kadar bulundu. Ferik ve Müşir rütbelerini dönüşte almış ve Harbiyenin kuruluşunda Firarî Ahmet Fevzi Paşa ile faydalı hizmetlerde bulunmuştu. Irak ve Hicaz Müşirliğinde, Bağdat Valiliğinde, Tophane Müşirliğinde, Ticaret Nazırlığında bulunduktan sonra bir aralık tekrar Parise gitmiş, 1835 te dönmüştü. Ondan sonra Bursa, Kastamonu Valiliklerinde, ikinci defa Arabistan Ordusu Müşirliğinde, Şûra Reisliğinde, Hassa Müşirliğinde kullanıldı. 1860 ta ilk defa Serasker oldu. Ondan sonra iki defa daha Seraskerlikte, iki kere de Bahriye Nazırlığında bulunmuştur. 1877 de açılan Âyan Azalığına da seçilmiş ve öldüğü zaman Osmanlı Vezir ve Müşirlerinin en yaşlısı olarak tanınmıştı. Arapça, fransızca ve ingilizce bilirdi. Doksanına yakın, zeki ve doğru bir adam olarak tanılır. Karacaahmette gömülüdür.

Namık Paşa

NAMIK İSMAİL, Ressam [1892 - 1935] Değerli ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Tophane vezne kalemi müdürü İsmail Beyin oğludur. İlk tahsilini Sainte Pulcherie Fransız Mektebinde, orta tahsilini Saint Benoit Mektebile Galatasarayda bitirdikten sonra Pariste Güzel Sanatlar Mektebinde resim tahsil etmişti. Fransadan döndükten sonra tablolarile ince ve yüksek duygulu bir sanatkâr olarak az zamanda tanındı. Genç

Namık İsmail

olmasına rağmen olgun ve muvazeneli şahsiyetile, yüksek sanat kültürile etrafında sevgi ve saygı uyandırmıştı. Muvaffakıyetli portreler yaptı. Impressioniste üslûpta eserler meydana getirdi. Meşhur çiçek tablolarında olduğu gibi nature morte'ta ve épique bir tavır taşıyan resimlerinde de muvaffak oldu. Eserleri Ankara ve İstanbul resim sergilerinde daima takdir görmüştür. Birinci Cihan Harbi içinde hükûmet tarafından ressamlarımıza yaptırılarak Berlin ve Viyanada teşhir edilmiş olan tablolar arasında Namık İsmailin dördü yağlı boya, biri pastel olmak üzere beş tablosu vardı. Muharebeye ait hareketleri ve manzaraları gösteren bu tablolar şimdi Resim Müzesindedir. Bu müzede Namık'ın Galatasaraylılar Yurdunun 1917 de açtığı sergiden alınmış Tefekkür adlı bir tablosu daha vardır.

Namık İsmail, Dergâh, Yeni Mecmua gibi mecmualarda güzel sanatlara dair makaleler de neşretmişti. Mikelânj'ın hayatı hakkında bir risalesi de vardır ki Maarifçe bastırılan Büyük Adamlar serisi arasındadır.

Paristen döndükten sonra resim öğretmeni olmuştu. Güzel Sanatlar Akademisi Müdür Muavinliğinde, bir aralık Maarif Umumî Müfettişliğinde bulundu. Ölümünden sekiz yıl kadar önce Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü oldu. Müessesenin bugünkü binasında yeniden kurulup meydana gelmesini temin eden odur. Değerli bir sanatkâr olduğu gibi, faydalı bir öğretmen, intizamı seven, otoritesi olan bir idare adamı idi. Bu atlet yapılı güzel adam, 43 yaşında iken 1935 Ağustosunun otuzunda Kadıköyünden İstanbula inerken vapurda kalp sektesinden öldü. Beşiktaşta aile mezarlığına gömülmüştür.

NASREDDİN HOCA [1208 - 1283] — Zarif ve nükteli fıkraları asırlardanberi dillerde dolaşan Nasreddin Hoca, Türk halkındaki ince mizah meylinin mükemmel bir örneğidir. Onu yalnız Doğuda değil, Batıda da tanırlar. Hikâyeleri muhtelif Avrupa dillerine çevrilmiştir. Halk arasında onun hayatı hakkında birbirine uymayan rivayetler vardır. Kimi Timurlengin Akşehiri aldığı zaman orada bulunduğunu söyler ve şair Ahmedî ile Timurlenk arasında geçmiş olan bazı şakaları ona isnat eder. Nasreddini bir mutasavvıf, bir ermiş halinde telâkki edenler de vardır. Bursalı Tahir, Nasreddin Hocanın hayatını yerinde tetkik ederek elde ettiği malûmatı Fuat Köprülüye vermiş, o da Nasreddin Hocanın fıkralarını ihtiva eden manzumelerinin başında neşretmişti.

Nasreddin Hoca

Eski vakıfnamelerden çıkarılmış olan bu malûmat, mevcut rivayetler arasında akla ve hakikate en yakın görünendir. Bunlara nazaran Hoca Nasreddin Sivrihisarın Horto karyesinde doğmuştur. Babası Abdullah Efendi bu karyenin imamı idi. Hoca o aralık bu taraflarda büyük bir şöhret kazanan Seyyit Mehmet Hayranî ve Seyyit Hacı İbrahim Sultana intisap maksadile babasından kalan karye imamlığını Mehmet isimli bir halifesine bırakarak Akşehire göçmüş, orada yaşamış ve orada ölmüştür. Akşehirde gömülüdür. Hocanın Konyada medrese tahsili gördüğü, bir aralık Müderrislik ve Kadılık da yapmış olduğu rivayet edilir. Eskiden türbesinin dört tarafı açıkmış, böyle olduğu halde kocaman bir kapısı ve kapısında da büyük bir kilidi varmış. Bu duvarsız kilitli kapı oraryı ziyaret edenleri güldüren bir manzara teşkil edermiş. Sonraları bu mezar tamir edilmiştir. Nasreddin Hocanın buraya konan resmi ressam Ağayan tarafından Köprülünün eserine dercedilmek üzere yapılmış hayalî bir tablodan ibarettir.

Nasreddin Hoca
(Ressam Ratip Tahire göre)

Nasreddin Hocanın fıkraları arasında bir çoğu sonradan kendine isnat edilmiş uydurma ve bir kısmı da çirkin şeylerdir. Ahlâka ve nezahete uymıyan kaba hikâyeleri ona isnat etmek yanlıştır.

NASUH PAŞA [ölm. 1614] — Birinci Ahmet zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş, Gümülcinede doğmuş, gençliğinde İstanbula gelerek Saray Baltacıları arasına girmiş, Çavuşlukla saraydan çıkarak Zile Voyvodalığında, Kapıcılar Kethüdalığında bulunduktan sonra 1599 da Vezirlikle Halep Valisi olmuştu. Bağdada musallat olan Taviloğluna karşı Serdarlıkla gönderilmiş, ondan sonra Diyarbakır Valisi olmuştu. Oralarda bulunduğu müddetçe büyük bir servet elde etmiştir. 1611 de Murat Paşanın yerine Sadrazamlığa getirildi ve Ayşe Sultan da kendisine verilerek saraya damat oldu. Fakat devlet işlerinde kendi başına hareket etmesi ve bir çok adamları sürdürmesi dedikodu uyandırmış, kendine mensup adamların da bir çok zulümlerde bulunmaları bu dedikoduyu arttırmıştı. Üç yıl kadar Sadrazamlıkta bulunduktan sonra Birinci Ahmedin emrile öldürüldü. İhtimal ki öldürülmesinde büyük olduğu rivayet edilen servetinin sarayca zaptedilmesi ihtirası da âmil olmuştur.

Hiddetli ve zalim olmakla beraber akıllı, cömert ve iş bilir bir adam olduğunu Hadîkat-ül-Vüzera kaydediyor. İstanbul köpeklerini toplayıp şehirden uzaklaştırmağa teşebbüs ettiğini yazarken insanları sürdüğü yetişmiyormuş gibi köpekleri de sürmek gibi gülünç işlere kalkıştı sözlerini yazıyorsa da Nasuh Paşanın İstanbul köpeklerini ilk defa kaldırmağa teşebbüs etmesi elbette lehinde kaydedilecek bir harekettir.

NAŞİT, Aktör [1889 - 1938] — Kırk yıla yakın İstanbul sahnelerinde alkışlanmış meşhur tuluat komiğidir. İstanbulda Şehzadebaşında doğdu. Miralay Ahmet Bey adlı bir zatın oğludur. İlk tahsilini Kuyucu Muratpaşa ilkmektebinde görmüş, Bayazıt Rüştiyesinde okuduktan sonra Eyüpte Baytar Mektebine girmiştir. Mektepten sık sık tiyatroya kaçtığı için 14 yaşında nefer olarak saray mızıkasına verildi. Sarayda Kuklacı Halim Beyden ve Viyolonist Zeki Beyden dersler almıştır. Sarayda yapılan imtihanda on iki çeşit taklit yapmakla başarı kazanmış ve bu suretle saray ortaoyunu ta-

Naşit

kımına ayrılmıştı. İlk tulûat hocası Abdi Efendidir. 38 yıl kadar sahneye çıkmış, Türkiyede en çok kazanan aktör olduğu halde para tutmamıştır. Mızıkalı oyunu operetleştirmek, yazılı eserleri tulûata çevirmek, tulûatın komiğini İbişlikten kurtarmak meslek hususiyetlerini teşkil eder. Hususî meclislerinde sakin, çocuklarının sahneye çıkmasını istemiyen, rakı ve sigara içmiyen, eli açık bir adam olarak tanılırdı.

NAŞİT PAŞA, Hacı Naşit Paşa [Ölm. 1889] Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Evamiri Maliye Kaleminden yetişerek Vilâyetlerde Muhasebeci ve Defterdar sıfatlarile dolaştıktan sonra önce Mirimiran rütbesile Maraş ve Adana Mutasarrıflıklarında bulunmuş, 1867 de Vezirlikle Haleb, dört yıl sonra Adana, daha sonra Ankara ve Suriye Valisi olmuştu. 1878 de Muhacirin Komisyonu Reisi ve sonra Hicaz Valisi oldu. 1880 de Akdeniz adaları Valiliğine, yine o yıl İzmir Valiliğine gönderildi. Eski Sadrazam Hamdi Paşa Suriye Valisi iken ölünce ikinci defa Suriye Valisi olmuş ve Şamda ölmüştür.

Naşit Paşa

NAZİF PAŞA, Mehmet [1832 - 1889] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarının tanınmış Vezirlerindendir. Manastırda doğmuştur. Manastırlı Ali Efendinin oğludur. Memleketinde arapça, farsça, biraz da fransızca ve bulgarca okumuş, Rusçukta kâtiplikle devlet işlerine girmiştir. Serdarı Ekrem Ömer Paşanın Divan Kâtibi olduktan, Bosna ve Kırımda memurlukla bulunduktan sonra Maliyede âza ve Müsteşar muavini ve Rumeli Beylerbeyi pâyesile Üsküp, Prizren ve sonra Kudüs, Saruhan Mutasarrıflıklarında, Akdeniz Adaları, Bosna, Yanya, Kosva Valiliklerinde bulunmuş, 1879 da Evkaf Nazırı olmuştu. Bir yıl sonra Trablusgarp ve ikinci defa Akdeniz Adaları Valisi oldu, daha sonra Bursa, Adana ve Suriye Valiliklerinde bulundu. Şamda ölmüştür. (Etraflıca hal tercümesi Evkaf Salnamesinde Bay Mahmut Kemal İnal tarafından yazılmıştır.)

Nazif Paşa

NAZİF PAŞA, Ahmet [1841 - 1905] — İkinci Abdülhamit zamanında Maliye Nazırlığında ve Rüsumat Eminliğinde bulunmuş bir Vezirdir. Baruthane Ruznamçecisi Salih Efendinin oğludur. Vanî Efendi soyundandır. İstanbulda doğmuş, Valde Mektebinde okumuş, cami derslerinden de icazet almakla beraber hususî derslerle fransızca da öğrenmişti. Genç iken Maliyeye girerek İstanbul ve vilâyetlerde bir çok Muhasebeciliklerde bulundu. Osmanlı Bankası ve Düyunu Umumiye Muhasebeciliklerini de yaptı. Düyunu Umumiye Komiseri, Maliye Müsteşarı ve 1890 da Maliye Nazırı, bir sene sonra da Vezir olmuştu. İki yıl Nazırlıktan sonra azledildiyse de yine o yıl içinde ikinci defa Maliye Nazırlığına getirilmiş ve iki sene daha bulunmuştur. Öldüğü zaman Rüsumat Emini idi. Fatih camii bahçesinde gömülüdür. İkinci Abdülhamin devrinin doğru ve temiz seciyeli Vezirlerindendir.

Ahmet Nazif Paşa

NAZİF, Süleyman [1870 - 1927] — Son asırda edebiyatımızın ehemmiyetli simalarındandır. Şair ve tarihçi Diyarbakırlı Sait Paşanın oğlu olup Diyarbakırda doğdu. Dedesinin adı Süleyman Nazif olup o da, onun babası İbrahim Cehdî Efendi de Diyarbakırın tanınmış kalem sahiplerindendiler. Nazif, çocukluğunda babasından ve hususî hocalardan dersler alarak arapça ve farsça öğrenmiş, sonraları kendi kendine çalışarak fransızcayı da elde etmişti. On beş yaşlarında Diyarbakır Mektupçuluk Kalemine devama başlamış, Diyarbakır ve Musul civarında babasile ve Kumandan Abdullah Paşa ile birlikte ufak vazifelerle epeyce dolaşmıştı. Babasının Mardin Mutasarrıfı iken ölümünden sonra ikinci defa İstanbula gelmiş ve 1897 de Avrupaya kaçarak sekiz ay kadar Pariste bulunmuştu. Avrupadan döndükten sonra İkinci Abdülhamit tarafından Bursaya Mektupçulukla gönderildi ve Pariste iken Meşrutiyet taraftarlığını gösteren yazılar neşretmiş olduğu için Bursada aynı zamanda sürgün vaziyetinde kalarak 12 yıl kadar o vazifede bulundu. Bu esnalarda Mısırda imzasız risaleler neşretmiş ve Serveti Fünuna da İbrahim Cehdî müstearile yazılar göndermişti.

Süleyman Nazif

1908 İnkılâbından sonra İstanbula döndü. 1909 da Basra Valisi oldu. Ondan sonra Kastamonu, Trabzon, Musul ve en son Bağdat Valiliklerinde bulundu. Valiliklerden İstanbula dönüşlerinde gazetecilik etmiş, 1909 da Tasviri Efkârda güzel ve kuvvetli makaleler neşrettiği gibi 1912 de Hak gazetesini, 1918 de Cenap Şahabeddinle birlikte Hadisat gazetesini çıkarmıştı. Bazı makaleleri millî hayatımızda unutulmaz heyecanlar uyandırmıştır. 31 Marttan sonra Mizancı Murat Beye hitaben neşrettiği açık mektup, İstanbul İtilâf Devletleri tarafından işgal edildiği zamanda 9 Şubat 1919 tarihli Hadisat'ta neşrettiği "Kara Bir Gün,, makalesi ve 1920 Ocak ayının 23 ünde Darülfünun konferans salonunda okuduğu Pierre Loti hitabesi

Nazifin başlıca edebî hamlelerinden ve edebiyat tarihimizde yer tutması gerekli olan medenî celâdetlerindendir.

Bu hitabeden dolayı Nazif İngilizler tarafından Maltaya sürülmüş ve oraya gönderilen yüzden fazla seçme vatandaşla yirmi ay sürgün kalmıştı. İstanbula döndükten sonra gazetelere yazmış, bilhassa Sedat Simavî tarafından çıkarılan (Resimli Gazete) de 1923 ten 1925 e kadar iki yıl yetmiş kadar makale neşretmişti. Kitap şeklinde çıkmış eserleri :

1 - Gizli Figanlar, 2 - Elcezire Mektupları, 3 - Malûmu İlâm, 4 - Victor Hugo'nun Mektubu, 5 - Boş Herif, 6 - Süleyman Paşa, 7 - İki İttifakın Tarihçesi, 8 - Batarya İle Ateş, 9 - Asitanı Tarihte, 10 - Firakı Irak, 11 - Pierre Loti Hutbesi, 12 - Çal Çoban Çal!, 13 - Namık Kemal, 14 - Tarihin Yılan Hikâyesi, 15 - Nasırüddin Şah ve Babîler, 16 - Mehmet Akif, 17 - Hazreti İsaya Açık Mektup, 18 - Malta Geceleri, 19 - Çalınmış Ülke, 20 - İmana Tasallût, 21 — Külliyatı Ziya Paşa, 22 - Kâfir Hakikat, 23 - İki Dost, 24 - Fuzulî, 25 - Lübnan Kasrının Sahibesi (Pierre Benoit'dan), 26 — Yıkılan Müessese.

Bu eserlerin çoğu bir kaç formalık risalelerdir. Ben 1933 te "Süleyman Nazif,, adile 289 sayfalık resimli bir tetkik neşrettim ki Sühulet Kitabevi tarafından basılmıştı.

NAZIM PAŞA, Mehmet [1840 - 1926] — Valiliklerde bulunmuş, şiirlerile ve bazı eserlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Akşehir Kaymakamı Şakir Efendinin oğludur. Üsküdarda doğdu. Rüştiyeden sonra hususî hocalardan okumuş, Adliye memurluklarile devlet işine girerek 1878 de Ziya Paşanın Adana Valiliğinde oraya Mektupçu tayin edilmişti. Sonra Halep ve Kastamonu Mektupçuluklarında, Mersin, Kayseri Mutasarrıflıklarında bulundu. Rumeli Beylerbeyi rütbesile Paşa olarak Diyarbakır, Halep, Konya ve Sıvas Valiliklerinde bulundu. Selâniğin son Valisi odur. Ondan sonra tekaüt olarak hayatının sonlarında bunamış ve oğlu Hikmet Nazım Beyin Kadıköyündeki evinde ölerek Karacaahmede gömülmüştür. Muharrir Celâleddin Ezinenin anne tarafından, şair Nazım Hikmetin de baba cihetinden büyük babasıdır.

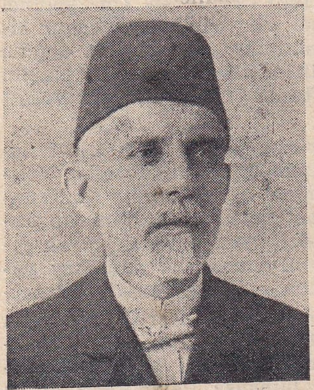
Mehmet Nazım Paşa

Mevlevi tarikatine mensuptu. Basılmış eserleri : 1 - Muhataba, 2 - Yek azar (manzum), 3 - Nizam-ül-Has tercümesi, 4 - Ahdi Şehriyarî (İkinci Abdülhamit zamanına dair), 5 - Tercümei Esrarı Tevhit, 6 - Kerbelâ, 7 - Bazı arapça kasidelerin şerhi.

Büyük bir cilt teşkil edecek derecede olan şiirleri kitap şeklinde basılmamıştır.. Manzumeleri divanı şiiri tarzında ve kuvvetlidir. (Buradaki malûmat Bay Mahmut Kemal İnalın eserinden alındı.)

NAZIM PAŞA, Hüseyin Nazım [1854 - 1927] — İkinci Abdülhamit zamanında Zaptiye Nazırlığında ve Valiliklerde bulunmuş, edebî mahiyette bazı eserlerile ve biraz şairlikle de tanınmış Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Harbiye Nezareti kâtiplerinden Hasan Tahsin Efendinin oğludur. Bayezit Rüştiyesinden çıkmış, Bayezit camiinde biraz arapça ve Kıbrısa giderek orada da farsça dersler almış ve bir müddet Mahreci Aklâmda okumuştur. 18 yaşlarında iken Tahriratı Ecnebiye Odasına girmiş ve hukuk tahsili için bir yıl sonra Parise gönderilmişse de Avrupadaki talebe geri çağırıldığı için bu tahsili yapmadan dönmüştü. Nafia Tercüme Odasında bulundu. "İttihat,, ve "Tercümanı Hakikat,, gazetelerinde yazılar neşretmiş ve "Takvimi Vakayi,, muharrirliğinde bulunmuştur. 1879 da Şehremaneti Mektupçusu, 1890 da Beyoğlu Mutasarrıfı ve ayni yılda Zaptiye Nazırı oldu. Dört yıl sonra da Vezir rütbesini aldı. 1897 de azledilerek önce Beyrut, sonra Suriye, daha sonra Akdeniz Adaları Valiliğine gönderildi. Aydın ve Edirne Valiliklerinde de bulunduktan sonra azlolunmuş ve İstanbulda ölerek Karacaahmet mezarlığına gömülmüştür.

Hüseyin Nazım Paşa

"Engizisyon Esrarı,, ve "Endülüs,, isimli tarihî mahiyette iki eserile "Aleksaniç,, , "Sahum,, ve "Hicret,, isimli üç tiyatro piyesi neşrolunmuştur. Mahdut bazı manzumeler de yazmıştır. (Buradaki malûmat "Son Asır Türk Şairleri,, nden hulâsa edilmiştir.)

NAZIM PAŞA, Mustafa [1862 - 1909] — Adliye Nazırı iken 31 Mart İhtilâlinde vurulan Nâzım Paşa Yenişehir eşrafından Tayfur Beyin oğludur. Yenişehirde doğmuştur. Hukuktan çıktıktan sonra Hariciye Mektupçu Kalemine girmiş, daha sonra Şûrayı Devlet Müddeiumumî Muavini olmuş, iki, üç yıl kadar Hukukta "ceza hukuku ve tatbikatı,, Mülkiyede de "idare hukuku,, derslerini okutmuştu. Girit Adliyesi için bir aralık teşkil olunan komisyonla Giride gitti. 1897 de Şûrayı Devet Temyiz Müddeiumumisi oldu. 1908 İnkılâbından sonra Adliye Nazırlığına getirildi. 1909 da kopan (31 Mart) 14 Nisan İthilâlinde Ayasofyadaki Meclisi Mebusan dairesi önünde âsi askerler tarafından o zaman Meclisi Mebusan Reisi olan Ahmet Rıza Beye benzetilerek öldürülmüştü. Ayni yerde Mebuslardan Emir Aslan Bey de Hüseyin Cahit Yalçına benzetilerek yine yanlışlıkla vurulmuştu.

Mustafa Nazım Paşa

NAZIM PAŞA [Ölm. 1913] — Harbiye Nazırı iken Babıali baskınında vurulan Nazım Paşa, İstanbulda doğmuştur. 1882 de Erkânıharp (Kurmay) Yüzbaşılıkla Harbiyeden çıkmış, muhtelif vazife-

lerde bulunmuş, Sadrazam Ali Paşanın kızile evlenmişti. Ferik (Tümgeneral) iken sürgüne gönderilerek 1908 İnkılâbından sonra İstanbula döndü. Edirnede İkinci Ordu Komutanı oldu. Kâmil Paşa 1908 de Kabine Reisi iken Harbiye Nazırı Müşir Ali Rıza Paşayı Mısır Komiserliğine nakletmiş ve İkinci Ordu Komutanı Ferik Nâzım Paşayı da Birinci Feriklikle Harbiye Nazırlığına getirmişti. Kabine Reisinin bu hareketi o zaman Meşrutiyet usulüne bir darbe sayıldı, Mecliste gürültüler koparak Kabine düştüğü için Nâzım Paşa da bu ilk Harbiye Nazırlığında kalamadı. Ondan sonra Bağdat Valiliğine gönderildi. Daha sonra Hassa Ordusu Komutanı oldu. Balkan Harbi esnasında Mahmut Şevket Paşadan sonra Harbiye Nazırlığına getirildi.

Nazım Paşa

İyi ve mert bir asker olarak tanınmakla beraber bu harpte orduların bozgunlara uğramasını İttihat ve Terakki Cemiyeti Nazım Paşanın fena idaresinde buluyordu. Nihayet o zaman henüz Enver Bey olan meşhur Enver Paşa ve arkadaşlarının teşebbüsile Babıali basıldı ve Kâmil Paşa istifaya mecbur edilerek Mahmut Şevket Paşa Sadrazam oldu. Bu hâdise sırasında Nâzım Paşa meşhur Mustafa Necip Bey tarafından vurulmuş, o da Yaver Nazif Bey tarafından öldürülmüştür.

NAZIM HİKMET [Doğ. 1901] — Tanınmış şairlerimizdendir. Matbuat Umum Müdürlüğünde ve Hamburg Şehbenderliğinde bulunmuş olan Hikmet Nazım Beyin oğlu ve şairlikle tanınmış Mehmet Nazım Paşanın torunudur. İstanbulda doğdu. Bahriye Mektebinde ve bir aralık bulunduğu Moskova Üniversitesinde okudu. Pek genç yaşlarında özlü şiirler yazmış, hele Rusyadan döndükten sonraki manzumelerinde gerek şekil, gerek konu ve söyleyiş bakımlarından dikkate değer bir şahsiyet ve orijinallik göstermiştir. Gençler arasında "serbest nazım,, çığırının bayraktarı oldu. Eserleri arasında "835 Satır,,, "Varan Üç,,, "Joconde ve Si-ya-u,, "Benerci Niçin Kendini Öldürdü,,, "Gece Gelen Telgraf,, isimlerini taşıyan serbest vezinle yazılmış içtimaî hikâyeleri ve "Kafatası,,, Unutulan Adam,, ismindeki piyesleri vardır. Sonraları Haftalık mecmualarda ve bazı gazetelerde müstear imzalarla yazılar neşretmişti.

Nazım Hikmet

NAZIM ÖZGÜNAY, Filorinalı [1883 - 1939] — Edebiyatımızda saf ve cezbeli halleri ve manzumelerile tanınmış bir simadır. Manastırın Filorina kasabasında doğdu. Manastır Evrak Müdür Muavini Halit Nazminin oğludur. Memleketinde okuduktan sonra İstanbula gelip Hukukta tahsil etmişti. Dahiliye Kalemlerinde, Emniyeti Umumiye Şube Müdürlüğünde bulundu. On yıl Polis Mecmuası müdürlüğünü yaptı. Gümüşane Mektupçuluğundan tekaüt olarak Üsküdarda öldü. Özgünay soyadını alan Filorinalı Nazım, son yıllarında (Şiir Kıralı) lâkabını takınmıştı. Dili ve nazmı hayli düzgündü. Hattâ klâsik nazım bakımından güzel denebilecek parçalar da meydana getirmiştir. Fakat sözlerinin ve hareketlerinin çoğu (mégalomanie) hastalığının neticesi olarak tabiatile garip ve muvazenesizdi. Geçiminden keserek gazetelerin reklâm sütunlarına manzumeler ve kendi methini taşıyan yazılar bastırırdı. Çoğu Hâmit, Fikret, Nef'î gibi meşhur şairleri tebcil vesilesile kendi büyüklüğünden bahseden on iki kadar risale bastırmıştır. Saf ve iyi bir adam olan zavallı Filorinalı kendine inanışını - herkes gibi - içinde saklayabilseydi elbette tuhaf görülmez, samimî, heyecanlı ve çalışkan bir adam olduğu için belki de oldukça ehemmiyetli bir kalem sahibi sıfatile tanınmış olurdu.

Filorinalı Nazım

NAZİM, Yahya [1651 - 1727] — On yedinci asır sonlarile on sekizinci asır başında meşhur olmuş şair ve musiki üstadıdır. İstanbulda doğdu. Asıl adı Yahya olup şiirlerinde kullandığı Nazîm mahlâsı, kendine üstat tanıdığı meşhur şair Neşatî tarafından verilmiştir.

Yahya Nazîm Çelebinin babası Ali Çelebi isminde bir zattır. Nazîmin Enderunda tahsil ettiğini, iyi arapça ve farsça öğrendiğini, Enderundaki vazifelerinden Nöbetçibaşılık gediğini kazandıktan sonra saraydan dolgunca para ile çırak çıkarıldığını Enderun Tarihi muharriri Atâ Bey yazıyorsa da onun hakkında oldukça etraflı bir tetkik meydana getirmiş olan Ruşen Ferit, Nazîm'in Enderundan yetişme olduğu rivayetini kabul etmemekte ve Atâ Beyin Enderuna çok bağlı olmasından dolayı bu kıymetli, bilhassa Peygamber dostu şair ve musikişinası Enderuna maletmek istediğini söylemektedir. Fakat şair Nazîm'in Padişahlar meclisinde besteler okumuş olmasına göre saraya münasebeti uzak bir ihtimal görünmez. Bu değerli sanatkârın sonraları "Meyvei Ter,, Pazarbaşılığı vazifesinde bulunduğu, Mevlevi olduğu ve seksenine yakın çağlarda öldüğü, Dördüncü Mehmet zamanından Üçüncü Ahmet zamanına kadar beş Padişah devrini görmüş olduğu hayatı hakkında mevcut ihtilâfsız malûmattandır.

Nazîmin beş yüz sayfa tutan büyük bir şiir divanı vardır. Bu şiirlerin hemen üçte ikisi "Naat,, yani Peygamberi metheden manzumelerdir. Divan edebiyatında en muvaffakıyetli gazel yazanlar arasında onun da adı sayılır. Sesi güzel ve besteler okumakta muvaffakıyetli imiş. Zamanında değerli sayılan bir çok musiki eserleri meydana getirmiştir. Ruşen Ferit, 1933 te neşrettiği "Bestekâr Şair Nazîm,, adlı 30 sayfalık tetkikine Nazîmin musiki eserlerinden altı parçanın notalarını da ilâve etmiştir.

NAZİMA, Mehmet Ali [1861 - 1935] — Derslerile ve bir çok eserlerile tanınmış fikir adamları-

mızdandır. İstanbulda doğdu ve 74 yaşında iken İstanbulda öldü. Doktor Kaymakam Ahmet Servet Beyin oğludur. İlk tahsilini İstanbulda Melek Hoca ve Üsküdarda Doğancılar Okulunda görmüş, sonra "Mahreci Aklâm,, da okuyarak Galatasaray Lisesine girmiş, oradan 1882 de çıkmıştır. Mülkiye Mektebinin de son iki sınıf derslerini takip etmiş olan Ali Nazima 1882 de Galatasaray türkçe ve arapça muallimliğile hocalık mesleğine girerek 1934 e kadar yani elli iki yıl muhtelif dersler ve bilhassa türkçe, fransızca ve tercüme usulü okutmuştur. 1892 de Galatasaray Ders Nazırı ve Aşiret Mektebi Müdürü, bir yıl sonra Mülkiye Mektebi Müdür Muavini ve fransızca hocası, 1900 de Darülfünun Müdür Muavini ve Mercan İdadisi fransızca ve tercüme usulü hocası, 1906 da Darülmuallimin ve Vefa İdadisi fransızca öğretmeni, 1910 da Darülfünun Elsine (Diller) Şubesi türkçe hocası, yine o yıl Kadastro Mektebi Müdürü, 1916 da İnas (Kız) Darülfünunu Müdürü ve kavanini cariye muallimi, 1919 da Maarif Telif ve Tercüme Azası, yine o sene Mercan Sultanisi Müdürü ve Darülmuallimat Müdür ve fransızca muallimi, 1921 de Nişantaşı Sultanisi Müdür ve fransızca muallimi, 1924 te Kadıköy, Davutpaşa, Gaziosmanpaşa mektepleri fransızca öğretmeni olmuştu. 1924 te emekliye ayrıldıktan sonra dahi Amerikan Erkek ve Kız Kollejlerinde ve Galatasaraydaki Saint Benoit Fransız Mektebinde muallimlik etmişti. Son hocalığı Üsküdar Kız Mektebinde idi.

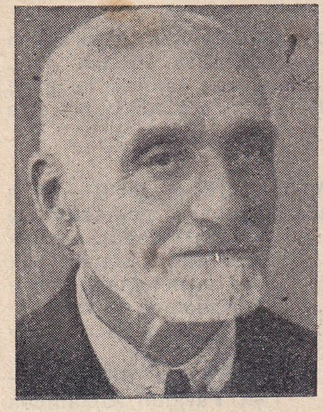
Ali Nazima

Yazdığı okul kitapları küçük ve büyük kıtada olmak üzere yüz yirmi kadardır. Bunların içinde lûgat kitapları, türkçe ve fransızca gramerler, kıraatler, coğrafyalar, tarihler, hattâ dinî ve fennî bahislere dair eserler vardır. Bunlardan başlıcasının isimleri şunlardır:

Fransızcadan Türkçeye ve Türkçeden Fransızcaya Lûgat Kitapları, Türkçe Resimli Büyük Lûgat, Vazaifi Umumiyei Beytiye, Haritalı Coğrafya, Haritalı Tarih.

1925 te fazilet mükâfatı için Maarif Vekâleti tarafından bir namzet gösterilmesi istenmiş ve İstanbul muallimleri toplanarak Ali Nazimayı çoğunlukla fazilet mükâfatı için aday seçmişti.

NAZMİ ZİYA, Ressam [1881 - 1937] — Tanınmış ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Dahiliye Nezareti Muhasebecisi Mehmet Ziya Beyin oğludur. Soyu meşhur Molla Gûranî ailesindendir. Nazmi Ziya Mülkiye Mektebinde 1901 de yüksek tahsilini bitirdikten sonra bir taraftan Sadaret Mektupçu Kalemine, bir taraftan da "Sanayii Nefise Mektebi,, ne devam etmiş ve 1908 de oradan diploma alarak Parise resim tahsilini tamamlamaya gitmiştir. İstanbulda ilk resim dersini Ali Rıza Beyden alan sanatkâr, en ziyade bu ilk hocanın tesiri altında kaldığını söyler ve onu büyük bir insan ve üstat olarak anardı. "Sanayii Nefise Mektebi" nde Varnier ve Valeri gibi İstanbulda tanınmış ressamlardan da ders almıştı. Paris Güzel Sanatlar Mektebinde ressam Cormon'un atelyesinde çalıştı. 1912 de Paris Resim Sergisine bir resim kabul ettirmeğe muvaffak olmuş ve iyi tenkitlerle karşılanmıştı. 1913 sonlarında İstanbula döndü. İzmir Muallim Mektebi Müdürlüğü, İstanbul İlk Tedrisat Müfettişliği ve iki defa da Sanayii Nefise Mektebi Müdürlüğü yapmıştır. 1927 de Müdürlükten ayrılarak orada muallim kalmıştı. Müessesenin Güzel Sanatlar Akademisi şekline girmesi üzerine ve ölümüne kadar oradaki hocalığına devam etti. Nazmi Ziya 1915 te Maarif Nezareti tarafından mekteplerde duvar tablosu olarak kullanılmak için Türk tarihine ait on kadar tablo yapmaya memur edilmişti. Almanyada bastırılmış olan bu tablolar arasında Lala Mehmet Paşanın Boçkay'a Macar Kırallık tacını giydirmesi, Getuvar muhasarası, İstanbulda bir cirit oyunu. Üçüncü Mustafanın kılıç alayı vardır. Sanatkârın pek sevdiği İstanbulun sisli sabahlarını tasvir eden ve kendine mahsus bir teknikle yapılmış resimleri dikkati çok çekmiştir. Portreleri ve bazı kompozisyonları da pek muvaffakıyetlidir. Ölümünden sonra Güzel Sanatlar Akademisi tarafından hayatına, sanatına dair ve bazı tablolarının örneklerini muhtevi bir kitap neşredilmişti.

Nazmi Ziya

NECATİ, İsa yahut Nuh [Ölm. 1508] — Divan şairlerimizin en eskilerinden ve en değerlilerinden biridir. Edirnede doğduğu, Kastamonu da tanılarak sonra İstanbula gelmiş olduğu rivayet edilir. Atâ Tarihi onu Enderundan yetişme kalem sahipleri arasında sayar. Fatih Sultan Mehmet memlûklerinden olup İkinci Bayezit zamanında sarayda tahsil görmüş olduğunu yazar. Ziya Paşa, Fatihin meşhur Veziri Ahmet Paşa ile bu Necatinin divan şiirlerinin temelini kurmuş olduklarını söyler.

İkinci Bayezit zamanında Necati Bey, Şehzadelerin hocalığında bulunmuş ve zamanındaki şairlerin reisi olarak tanınmıştı. İdrisi Bitlisî "Heşt Bihişt,, adlı meşhur kitabında Necati için "Husrevi Şuarayı Rum,, sıfatını kullanmıştır. "Münazarai Gül-ü Husrev,, , "Mihr-ü Mah,, , "Gül ve Saba,, isimli manzumeleri bulunduğu rivayet edilir. Divanı varsa da basılı değildir. Atâ Tarihinin beşinci cildinde Necatinin şiirleri elli sayfa tutmaktadır. Bunların arasında hâlâ güzel sayılacak manzumeler vardır. İnce fikir ve hayalleri ihtiva eden şiirleri olduğu gibi ata sözü gibi sayılabilecek mısraları da bulunmaktadır. Meşhur mısralarından ikisini alıyoruz:

Ayağı yer mi basar zülfüne berdar olanın?

Öksüz oğlan göbeğin kendi keser.

Millet Kütüphanesindeki yazma ve resimli Aşık Çelebi Tezkeresinde Necatinin minyatürü vardır.

NECATİ, Mustafa [1894 - 1929] — Millî Mücadelede çalışmış ve Cumhuriyetin ilk kuruluş zamanlarında Vekilliklerde bulunmuş İnkılâp adamlarımızdandır. İzmirde doğdu. Darende eşrafından Halil Beyin oğludur. İzmir İdadisinden çıktıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebinde okudu. İzmir "Muallim Mektebi,, ne hoca oldu. 1915 - 18 arasında pek yakın arkadaşı Vasıf Çınarla birlikte İzmirde hususî Şark Mektebini idare etmişti. Bundan

sonra biraz İzmir Hukuk Müşavirliğinde çalıştı, biraz da avukatlık etti. 1919 Mayısında İzmirin Yunanlılar tarafından işgali onun hayatında bir devir açmıştır.

Balıkesir cephesinde çete teşkilâtına girdi ve Kuvayı Milliye Müfreze Kumandanı Anzavurun takibinde ve Yunanlılara karşı muharebelerde bulundu. Balıkesirde (İzmire Doğru) adile çıkarılan gazetede yine Vasıf Çınarla birlikte heyecanlı başyazılar yazmıştır. Bu suretle cephede ve cephe arkasında silâhile, kalemile ve heyecanlı hitabetile İstiklâl için savaşan Necati, 1920 de Saruhan Mebusu oldu ve o yıl Karadeniz sahillerindeki Pontus teşkilâtını tahkike memur olan Samsun İstiklâl Mahkemesinde ve Mecliste teşekkül eden Müdafaai Hukuk Grupu kâtipliğinde çalıştı. Sonra Kastamonu ve Havalisi İstiklâl Mahkemesi Reisi oldu. 1923 te Büyük Millet Meclisi ikinci devresinde İzmir Mebusluğuna seçilerek ilk önce Mübadele, İmar ve İskân Vekilliğine, 1924 te Adliye Vekilliğine getirildi. Kabinenin istifası üzerine Adliyeden çekildikten sonra bir aralık Şeyh Sait isyanı dolayısile Doğuda kurulan İstiklâl Mahkemesine Müddeiiumumi (Savcı) seçilmişse de bu vazifede bir hafta bulunarak çekilmiş ve iki yıl kadar Muallimler Birliği reisliğinde çalışmıştı. 1925 te Maarif Vekili oldu. Ölümüne kadar bu vazifede kaldı.

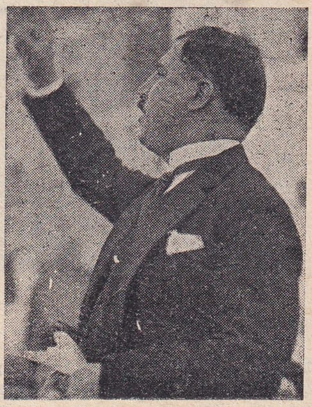

Mustafa Necati

Tahsili eksik olmakla beraber kavrayışlı bir zekâsı, kuvvetli bir şahsiyeti vardı. Bir inkılâp adamı için çok faydalı vasıflara sahipti. Zamanında Maarife karşı büyük bir dikkat ve ehemmiyet uyandırmış olması faaliyetlerinin en esaslı vasfıdır. Henüz 35 yaşında bir genç iken ölerek kendini tanıyanlar arasında büyük bir elem bıraktı. Ankaranın Cebeci sırtlarındaki mezarlığında gömülüdür. Ondan altı yıl kadar sonra ölen arkadaşı Vasıf Çınar da yanına gömülmüştür.

NECİP PAŞA, Samipaşazade [1855 - 1883] — İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında tanınmış simalardandır. Meşhur Sami Paşanın oğullarındandı. Öteki kardeşleri gibi hususî muallimlerden okumuş, iyi terbiye gören, yakışıklı bir genç olduğu için Abdülâziz zamanında Seniha Sultana namzet olmuştu. İkinci Abdülhamit tahta çıkınca onu kız kardeşi Mediha Sultanla nişanladı. Çırağan vakası üzerine yapılan tahkikatta Ali Suavinin bir müddet Sami Paşa konağında oturduğu ve oğullarından Necip ve Baki Beylerle yakın münasebetlerde bulunduğu anlaşılarak Baki Bey Kastamonu Mektupçuluğuna, Necip Bey de Paris Elçiliği Kâtipliğine tayin edilerek İstanbuldan uzaklaştırılmışlardı. Fakat Ali Suavinin kâğıtları arasında Necip Beyin kabahatsizliğini anlatacak bir mektup çıkınca İkinci Abdülhamit memnun olmuş ve onu Paristen getirterek Mediha Sultanla evlendirmişti.

Necip Paşa

Vezir rütbesile Şûrayı Devlete Âza tayin edilen Necip Paşa henüz 29 yaşında iken tifodan öldü. Temiz ve dürüst bir insan olarak tanılan bu genç Vezir için Recaizade Ekremin söylediği mersiye meşhur olmuştu.

NECİP MOLLA, Mehmet [ölm. 1890] — On dokuzuncu asır sonlarında İstanbulun pek tanınmış simalarındandır. Ahıshalı Salih Efendi adlı bir zatın oğludur. Çocukluğunda hafız olmuş, bir müddet medrese dersleri görmüş, Sadrazam Büyük Reşit Paşanın zamanında Daire İmamlığı yapmıştı. Reşit Paşa Paris ve Londra Elçiliklerinde bulunduğu zaman onu Elçilik İmamı sıfatile götürmüştü. Orada biraz fransızca ve ingilizce öğrenen Necip Molla, Reşit Paşa Sadrazam olunca Müderris rütbesile onun Kitapçısı oldu. Daha sonra Evkaf Müfettişi, Şûrayı Devlet Azası tayin edildi. Anadolu ve Rumeli pâyelerini de alan Necip Molla, pek âlim bir adam olmadığı halde "Reis-ül-Ulema,, da tayin edilmiştir. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

Necip Molla

NECİP ASIM, Balhasanoğlu - Yazıksız [1861 - 1935] — Türk tarihi ve milliyet ideali için çalışmış fikir adamlarımızdandır. Kiliste doğdu. Balhasanoğulları denen bir Sipahi ailesindendir. Soyadı kanunu çıkınca kendine "Yazıksız,, soyadını seçmişti. 1880 de Harbiyeden Piyade Mülâzimi (Teğmen) çıkmış, Askerî Rüştiyelerde ve sonra Harbiyede türkçe, fransızca ve tarih gibi dersler okutmuş ve askerlik hayatını muallimliklerde geçirerek Miralaylıktan (Albay) tekaüt olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Darülfünunu Türk tarihi ve Türk dili tarihi Müderrisi oldu. Üçüncü seçim döneminde Büyük Millet Meclisine Erzurum Millet Vekili seçildi. 1935 Aralık ayının on ikisinde Kadıköyündeki evinde öldü ve Erenköyünde Sahrayıcedit mezarlığına gömüldü.

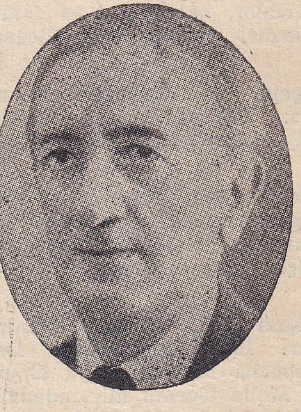

Necip Asım

Henüz Askerî Rüştiyesinde hoca iken bir hayli gramer, kıraat, küçük coğrafya ve tarih kitapları neşretmiştir. Bu küçük mektep kitaplarından başka "Medresei Edep,, , "Medeniyete Hizmet,, "Sitler,, gibi muhtelif eser ve tercümeleri, fransızca, hatta fizik ve resim derslerine ait risaleleri de basılmıştır. Asıl Türk idealine ve tarihine ait makaleleri başlıca "İkdam,, gazetesile neşrediyordu. Eserleri,

çoğu küçük risalelerden ibaret olmak üzere, 40 tane kadar tutuyor. Yazdığı makalelerin de bine ulaştığını söylerdi. İkinci Abdülhamit devrinde koyu Osmanlılık davası içinde Türk tarihi ve Türk idealile uğraşan pek nadir zümredendir. "Gök Bayrak,, ı da ilk defa o tercüme etmişti.

Necip Asım, Türk dili hakkındaki eserlerinden dolayı 1892 Şikago Sergisinden bir madalya ve bir şahadetname almış, Paristeki Société Asiatique 1895 te onu âzalığa seçmişti. 1908 İnkılâbından sonra "Türk Yurdu,,, "Bilgi,,, "Edebiyat Fakültesi Mecmuası,,, "Türk Tarih Cemiyeti Mecmuası,, gibi bir çok mecmualarda makaleler yazdı. Ayni zamanda İstanbul Darülfününunda Türk tarihi ve Türk dili tarihi okuttu.

Necip Asım, rahmetli Arif Beyle birlikte büyük bir Türk Tarihi hazırlamaya başlamış, bu eserin Osmanlılardan önceki Türklere ait olan birinci cildi Tarih Encümeni tarafından neşredilmişti. Milâttan sonraki ilk yıllarda Orta Asya Türklerinin kullandıkları Orhon diline ait küçük broşürü ve Yeniçay kıyılarında sekizinci asırda dikilmiş olan Orhon kitabeleri hakkındaki tetkiklerini muhtevi eseri dil ve edebiyat tarihimiz için faydalıdır. Bunlardan başka on ikinci asırda Yuknak şehrinde yetişmiş olan Mahmut oğlu Ahmet isimli Türk şairinin Hakaniye lehçesile yazdığı Aybetül - Hakayık isimli manzum eserin Uygur harflerile yazılmış olan nüshasını Ayasofya Kütüphanesinde keşfetmiş, okumaya muvaffak olmuş, gerek bu eserin fotoğrafını, gerek lehçemize tercümesini iki kısımlık bir kitap halinde neşrederek edebiyat tarihimize büyük bir hizmette daha bulunmuştu. Son zamanlarında hatıralarını yazıyor ve bunları Üniversite Kütüphanesine vermek fikrinde bulunuyordu. Fransızca, arapça, uygurca, çağatayca öğrenmişti.

NEDİM, Ahmet [1681 - 1730] — Divan edebiyatının en başta gelen beş altı üstadından biri ve eski şiirin en zarif ve en şakrak şairidir. İstanbulda doğdu. Kadılardan Merzifonlu Mehmet Efendinin oğludur. Ailesinin adı 'Karaçelebizade,, dir. Soyunda bir çok Kazaskerler bulunduğu gibi dedesi de Kazasker Muslihiddin Efendidir. Ahmet Nedim, medreselerde okumuş, Müderris, Kadı olmuş, bir aralık Mahmutpaşa Mahkemesinde Kadılık etmişti. Önceleri Sadrazam Silâhtar Ali Paşa tarafından himaye edilen Nedim 1713 - 15 tarihlerine doğru şiirlerile şöhret kazanmaya başlamıştır. Silâhtar Ali Paşanın Varadinde şehit düşmesi üzerine Sadrazamlığa geçen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Nedime daha çok iltifat etti. Şairi Mahmutpaşa Kadılığına tayin ettiren odur. Kendine kitapçı ve nedim de edinmişti. Bu vesile ile Nedim, Lâle Devrinin bütün zevklerine, Çırağan eğlencelerine ve helva sohbetlerine iştirak etmiştir. Bu devirdeki İstanbul hayatı onun gazellerinde, kaside ve şarkılarında parça parça görünür.

Şair Nedim

Nedim, İbrahim Paşanın arzusile Sahaif-ül-Ahbar'ı tercüme eden heyetin başında bulundu. Açık ve tabiî bir dille türkçeye çevrilen ve üç cilt üzerine basılan bu tercüme Müneccimbaşı Tarihi adile meşhurdur. Nedimin Beşiktaşta Tekerlek Mustafa Çelebi mahallesinde ve Arap iskelesi civarında oturduğu sanılan sokağa şimdi "Şair Nedim Sokağı,, adı verilmiştir.

İki yüz yıl önce İstanbulun bu en sevilen şairi hakkında hayatının teferrüatını gösteren malûmat yoktur. Damat İbrahim Paşanın öldürülmesile ve Üçüncü Ahmedin saltanattan düşmesile neticelenen ihtilâl esnasında Nedimin saklanmak üzere damdan dama atlarken düşüp öldüğü söylenir. Mezarının Ayaspaşada Kandillili Silâhtar Ağanın kabri yanında bulunduğu sanılıyordu. Fakat Karacaahmette Tunus bağı mezarlığında gömülü olduğu anlaşılmış ve orada şairliğinden bahsetmiyen ve onu yalnız Müderris olarak tavsif eden mezar taşının büyük şaire ait bulunduğu sabit olmuştur..

Şair Halil Nihat Boztepe, Nedimin bütün eserlerini toplıyarak divanını tamamlamak suretile yeniden bastırmıştı. Tevfik Fikretin Rübabı Şikestedeki Nedim şiiri, onu yaşadığı devirle birlikte canlandıran bir şaheserdir. Nedimin zarif ve şuh dehasını gösteren divanı her zaman okunabilecek nefîs şiirlerle doludur. Biz buraya bir kaç beytini alıyoruz:

Bir nîm neş'e say bu cihanın baharını,
Bir sâgarı keşideye tut lâlezarını.

Malûmdur benim sühanım, mahlâs istemez
Farkeyler anı şehrimizin nüktedanları.

Bir şeker-hand ile bezmi şevka câm ettin beni,
Nîm sun peymaneyi sâki tamam ettin beni.

Nedimin hayatile şiirlerinden en meşhur bazı örnekleri muhtevi olmak üzere (Nedim) adile yazdığım 45 sayfalık bir risale (Kanaat Kitabevi) nin Millî Kütüphane Serisi içinde neşrolunmuştu.

Nef'î, Ömer [Ölm. 1634] — Divan edebiyatının en büyük üstatlarından biri ve hele kasideciliğin piri olan Nef'i, Erzurumun eskiden Hasankale denen Pasinler kazasında doğmuştur. Babası memleketin hatırlı eşrafından imiş. Kendi de gençliğinde Ömer Bey diye anılırmış. Babasının Kırım Hanlarına intisabı olduğu ve onların maiyetinde bulunduğu Nef'inin bazı manzumelerinden anlaşılmaktadır. Nef'i, Erzurumdan İstanbula Kırım Hanının Sadrazam Murat Paşaya tavsiyesi üzerine ve Birinci Ahmedin saltanatı zamanında geldiği tahmin ediliyor. Padişaha ve Vezirlere verdiği kasidelerle tanınmaya başlamış ve hiç bir şaire benzemiyen engin kudretile öteki şairler arasında mühim bir yer tutmuştu. Birinci Ahmetten sonra İkinci Osman için de yazılmış meşhur kasideleri vardır. Fakat Nef'inin asıl muvaffakıyet ve şöhreti Dördüncü Murat zamanındadır. Oldukça ehemmiyetli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Arada azledilmiş ve son vazife olarak Cizye Muhasebeciliği etmiştir.

Şair Nef'i

Dördüncü Murat, Nef'iye iltifat eder ve huzuruna çağırarak şiirlerini dinlermiş. Bu sevgiye rağ-

men öldürülmesi emrini veren yine odur. Naimanın yazdığına göre Padişah fırtınalı bir günde Nef'-inin "Sihamı Kaza,, adlı hiciv mecmuasını okurken sarayın civarına bir yıldırım düşmüş, bunu uğursuz sayan Sultan, mecmuayı yırttıktan başka hiciv söylememesi için şaire tövbe ettirmiş. Hattâ Nef'i bu hâdiseden sonra yazdığı bir kasidede:

Bugünden ahdım olsun kimseyi hicvetmeyim amma
Vereydin ger icazet hicvederdim bahtı nasâzı.

Beytini söylemiştir. Nef'inin bu yıldırım hadisesinden dolayı gözden düştüğünü işiten şairlerden biri de:

Gökten nazire indi "Sihamı Kaza,, sına
Nef'i diliyle uğradı Hakkın belâsına

Beytini söylemiştir. Nef'i bu tövbeden sonra Sadrazam Bayram Paşaya kızarak, yahut Padişahın teşvikine kapılarak ona söven uzun bir manzume yazmış, bunu da yine Padişahın emrile huzurda okumuş. Dördüncü Murat ya bundan dolayı, yahut şairin kendini de hicvettiği rivayet edildiği için öldürülmesi hakkında Bayram Paşaya emir vermiş. Sadrazam da biçare şairi sarayının odunluğunda boğdurmuştur.

Naimanın yazdığına göre şairi odunluğa götürüp boğan, o zaman Çavuşbaşı olan Boynuiğri Mehmet imiş ki Dördüncü Mehmet zamanında iki ay Sadrazamlık eden Boynuyaralı veya İğri Mehmet Paşanın aynı adam olduğu rivayet edilir.

Boğulduktan sonra cesedi denize atılan şairin mezarı yoktur. Adına heykeller dikilmeğe lâyık olan bu yaradılış harikasının bir tek taşı bile bulunmaması düşünülecek bir iştir. Nef'inin basılmış türkçe bir divanile basılmamış farsça bir divanı vardır. Farsçayı en iyi yazan Türk şairlerinden biri de odur. Bir de hicivlerini muhtevi Sihamı Kaza'sı varsa da Nef'inin yüksek kudretine yakışmayan âdı küfürlerden teşekkül eder. Bazı kasidelerinde eski harp sahnelerini bütün ihtişamı ve velvelesile canlandıran parçalara rastlanır. Firdevsî gibi bir Şehname yazmak isteseydi belki ondan fazla muvaffak olurdu. Eserlerini okurken Tevfik Fikretin şu teessüfünü tekrar etmemek mümkün değildir:

Öyle bir nehri muazzam gibi cuş etmişsin
Fakat eyvah çorak yerde akıp gitmişsin.

Ebüzziyanın Nef'iye dair 300 sayfalık bir tetkiki vardır. Bu eserde bir kaside karşılığı olarak İlyas Paşadan aldığı caize (şiir hediyesi) nin bir listesi vardır ki eskiden böyle kasidelere ne kadar ehemmiyet verildiğini bir servet teşkil eden bu liste anlatmaktadır. Bu cömertliğe karşı Nef'i de şöyle söylüyordu:

Sühan, ben olmasam ma'nide bir gencinei nâbûd,
Kerem, sen olmasan âlemde ismi bi-müsemmadır.

NERGİSÎ, Mehmet [Ölm. 1630] — Eski edebiyatımızın en büyük münşilerinden, yani nesircilerinden sayılan bir edip ve şairdir. Kadılıklarda bulunan Nergisî Ahmet Efendinin oğludur. Babası Bosnada Kadı iken doğmuştur. Önce orada, sonra İstanbulda okuyarak Müderris olmuş, sonra Kadılığa geçerek Mostar, Manastır ve Yenipazar gibi yerlerde Kadılık etmiştir. Dördüncü Murat, Revan seferine giderken onu da orduya Vakanüvis olarak almış, fakat Nergisî, ordu Gebzeye geldiği zaman attan düşerek ölmüş ve oraya gömülmüşür diye rivayet olunur. İstanbulda öldüğünü yazanlar da vardır. Nergisî, Veysî gibi eski edebiyatımızın nesir üstatlarından sayılır. (Hamsei Nergisî) adlı ve beş kısımlı meşhur eseri rivayete dayanan hikâyeleri muhtevi, 432 sayfalık bir kitap halinde basılmıştır. Fikir ve zarafetçe güzel olmakla beraber üslûbu bugün artık hiç anlaşılmayacak kadar yüklüdür. Bu kitabın içine serpiştirilmiş şiirleri de gösterir ki onun nazmı nesrinden daha sade ve daha tabiî idi. Onu divan şairlerinin değerlilerinden biri saymak yanlış olmaz. Fakat galiba mürettep şiir divanı yoktur. Gazalî'nin Kimyayı Saadet adlı eserinin bir faslını İksiri Saadet unvanile tercüme etmiştir ki bu da basılmıştır. "Münşaat,, ı ve Budin Valisi Murtaza Paşaya ait basılı olmayan bir risalesi bulunduğunu Bursalı Tahir kaydediyor.

Nergisî, hattatlıkta da meşhurdur. Bilhassa tâlik yazıda pek maharetli imiş. Nazım dili hakkında bir fikir vermek üzere bir gazelinin şu iki beytini alıyorum:

Ne mânalar, ne sözler mündemiçtir safhai dilde
Eğerçi sureti zâhirde hâmuşum kitâb âsâ

Gezer elden ele sagar gibi ey Nergisî şi'rin
Neşat-efza olur yarâna mazmunun şarâb âsâ

NESİMÎ, Seyyit Ömer İmadüddin [Ölm. 1417] On dördüncü asır sonlarında ve on beşincinin başlarında yaşamış meşhur bir şair ve mutasavvıftır. Hayatı hakkındaki bilgiler az ve karışıktır. Lâtifî Tezkeresile Hasan Çelebi ve Beyanî Tezkeresi onun Bağdat civarında Nesim adlı bir kasabadan olduğu için Nesimî lâkabile meşhur olduğunu yazıyorlar. Aşık Çelebi Tezkeresi Nesimii Amidî diye kaydettiğine göre onu Diyarbakırlı saymaktadır. (Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar) adlı eserinde Yusuf Bey Vezirof, bu şairi Azerbaycan edebiyatının kurucusu addediyor. Birinci Sultan Murat zamanında Diyarı Rum'a, yani Anadolu tarafına gelmiş ve Hurufîlik denen mezhebi neşretmesi suçundan dolayı Halepte verilen fetva ile idam edilmiştir.

Nesimî

Nesiminin hemen bütün şiirleri tasavvuf çeşnilidir. Sözlerinde harflerle insan siması arasındaki münasebetlere ait imalar ve vahdeti vücut kanaatine dair parçalar çoktur. Meşhur mutasavvıf Feyzullahı Hurufînin halifelerinden olduğu hakkındaki rivayeti eserleri de kuvvetlendirir. Yazıları coşkun ve âşık bir derviş, samimî ve içli bir şair olduğunu gösterir. Türkçe divanı 1824 te İstanbulda basılmıştır. Fakat bunun yazmalara nisbetle eksik olduğu söylenir. Farsça divanı basılı değildir.

Mezhebini meydana vurmaması için nasihat eden kardeşi Handan'a gönderdiği rivayet edilen aşağıdaki beyitleri hem dili, hem mesleği hakkında bir fikir vermek üzere alıyoruz:

Deryayı muhit cûşa geldi,
Kevn'iyle mekân huruşa geldi,
Sırrı ezel oldu âşikâra,
Aşık nice eylesün müdara
Yer, gök arası Hak oldu mutlak
Söyler def-ü çenk-ü ney "Enel Hak,,.

NEŞATÎ, Ahmet [Ölm. 1674] — On yedinci asır ortalarında üstat olarak tanınmış, bilhassa gazellerile şöhret bulmuş divan şairlerimizdendir. Edirnede doğdu. Adı Ahmet olup Neşatî şiirlerinde kullandığı mahlâstır. Hayatı hakkındaki bilgiler pek azdır. Ağazade Mehmet Dede adlı bir Mevlevi Şeyhinin müridi olduğu ve onun ölümünden sonra Konyaya giderek dönüşünde Edirnede Mevlevi Dergâhı Şeyhi olduğu ve dört sene sonra ölerek Mevlevihaneye gömüldüğü hayatı hakkındaki bilgilerin hulâsasıdır.

Neşatî, zamanında üstat tanınmış ve bir çok değerli şairler yetiştirmiştir. Şair Nazîm onun coşkun mürit ve şakirtlerinden biridir. Ölümüne bir çok şairler tarih söylemişlerdir. Bu arada meşhur Nabi'nin:

Neşatı gitti devranın

Mısraı Hicrî ölüm tarihi olan 1085 i göstermekle beraber şairin Mevlevi olduğunu da anlatmaktadır. Üç kelime içinde pek sade, fakat çok manalı olan bu tarih, en güzel tarih mısralarından biri sayılabilir. Neşatinin "Hilyei Enbiya„ adlı bir manzumesi basılmıştır. Divanı basılı değildir. Sadeddin Nüzhet Ergün onun hakkında neşrettiği bir tetkik ile divanındaki şiirleri ve "Hilyei Enbiya„ yı da birlikte neşretmiştir. Küçük kıtada 151 sayfa tutan bu eser Kanaat Kitabevinin edebî serisi arasında basılmıştır. İçinde şairin Edirnedeki mezarının da resmi vardır. Neşatinin "Kavaidi Dürriye„ adlı bir eseri de bulunduğunu Bursalı Tahir kaydeder. Şiirlerinden örnek olarak iki beytini alıyoruz:

Bülbüller öter şevk ile ezhar küşade
Peymane bekef olsa nola yar küşade.

Bin pâre eylese dili şemşiri firkatin
Her pâresinde yine mukarrer muhabbetin.

NEŞET PAŞA, Ömer [1840 - 1902] — 1897 deki Osmanlı - Yunan harbinde yararlığı görülmüş Müşirlerdendir. İstanbulda Beşiktaşta doğdu. Harbiyeden 1863 te Kurmay Yüzbaşılıkla çıktı. İstihkâm ve piyade dairesi reisliklerinde, Bursa Redif Komutanlığında bulundu. Bir aralık vazife ile İskenderiyeye gönderildi. Yunan muharebesindeki yararlıklarından dolayı İkinci Abdülhamit ona kıymetli bir kılıç vermişti. Muharebeden sonra Yunan Hududu Komutanı ve Müşiri oldu. Nasliçte ölmüştür.

NEŞET MOLLA, Kırimîzade [1843 - 1906] — On dokuzuncu asırda tanınmış hukukçularımızdandır. Rumeli Kazaskeri Kırımlızade Ahmet Reşit Efendinin oğludur. "Muallimhanei Nüvvap„ tan mezun olduktan sonra bir çok Kadılıklarda bulunmuş, 1892 de resmî hayattan çekilerek ilk defa İstanbulda avukatlık etmiş ve Türkiyede avukatların piri olmuştur. "Kırimîzade Mecmuası„ ve "Fihristi Ahlâk„ adlı iki eseri vardır. Tanınmış avukatlarımızdan Abdurrahman Adil "İkdam„ gazetesinde "Eski Avukatlarımız„ başlığı altında bu zat için uzun bir makale neşretmişti. Neşet Molla, Üçüncü Selim ile daha önceki devirlere ait besteleri muhtevi nota kolleksiyonlarını Etem Paşa terekesinden satın alarak rahmetli İsmail Hakkı Beye yazdırmış ve bastırmak suretile kaybolmaktan kurtarmıştı.

Neşet Molla

NEŞRÎ, Mehmet [Ölm. 1490] — On beşinci asır sonlarında yaşamış tarihçilerimizdendir. Kütahyalı, yahut Bursalı olduğu hakkında muhtelif rivayet vardır. İkinci Bayezit zamanında Bursada Müderrislik ettiği ve orada öldüğü rivayet olunur. İkinci Bayezit tarafından Osmanlı tarihinin zaptına memur edilmiş ve Osmanlı devletinin kuruluşundan kendi zamanına kadar olan vakaları "Cihannüma„ isimli eserinde yazmıştır. Basılmamış olan bu eser Türk ve Tatar tarihine ait bir hayli malûmatı muhtevidir. Mehmet Neşrî Efendinin oldukça düzgün şiirleri de varmış.

NEVAÎ — Bk. Ali Şir.

NEV'Î, Yahya [1533 - 1598] — On altıncı asrın son yarısında yaşamış âlim ve şairlerimizdendir. Malkarada doğmuştur. Medreselerde zamanının tahsilini görüp Müderris olmuş ve 1589 da Üçüncü Murat tarafından Bağdat Kadılığına tayin edilmişken yola çıkmadan Şehzade Mustafanın hocalığı için alıkonmuştu. Sonraları Şehzadelerden Bayezit, Osman ve Abdullah da bu zatın dersinde bulunmuşlardır. Ölümünde Şeyh Vefa camii bahçesine gömülmüştür.

Şiirleri arkadaşı Bakinin şiirleri değerinde, fakat daha ziyade tasavvuf ve hikmet yolundadır. Divanı ve Üçüncü Muradın emrile yazdığı Füsus-ül-Hikem Şerhi, arapça ve türkçe şerhleri vardır. Fakat bu eserler basılmış değildir.

Nev'inin meşhur olmuş ve bazısı mesel haline gelmiş sözlerinden bir kaçını yazıyoruz:

Adet budur âherde gelir bezme ekâbir.

Gönüldendir şikâyet, kimseden feryadımız yoktur.

Bunun keyfiyyeti tâbir olunmaz, zevka dairdir.

NEV'İZADE ATAYÎ — Bk. Atayi.

NEVRES, Abdürrezzak - Nevresi Kadim [Ölm. 1761] — On sekizinci asrın ortalarına doğru meşhur olmuş bir divan şairidir. Gerküklüdür. Zamanının tahsilini görmüş, medreselerde okuyarak İstanbulda Müderris olmuştu. Sonra Bosna Mollalığına tayin edilmişti. Zamanının büyüklerine dil uzatmak suçile önce Resmoya, sonra şair Haşmetle birlikte Kütahyaya ve daha sonra da Bursaya sürülerek orada öldü.

Kendinden 114 yıl sonra ölmüş olan şair Osman Nevres Efendiden ayırmak için bu zata Nevresi Kadim derler. Divan şairlerinin âlimlerinden ve üstatlarından olan bu Eski Nevres, sonrakinden değerli sayılır. Mürettep şiir divanı ve "Mebaliğ-ül-Hikem„ adlı bir mensur tercümesi basılmıştır. Münşeatı da varsa da basılmamıştır. Nesirde de üstat sayılanlardandır. Aşağıda örnek olarak yazdığımız beyti imale kusurlarına rağmen mesel olarak kalmış sözlerindendir:

Kendi elimle yâre kesip verdiğim kalem
Fetvayı hunu nâhakımı yazdı iptida.

NEVRES, Osman - Nevresi Cedit [1820 - 1876] On dokuzuncu asır ortasından sonra tanınmış olan şair Osman Nevres Efendi, Bağdat Valisi Ali Rıza Paşanın adamlarından Süleyman Efendinin kölesi olup Sakızda doğmuştur. Ali Rıza Paşanın hima-

yesile tahsil etmiş, İstanbula gelerek Hariciye Mektupçu Kalemine girmiş ve Ordu Muhasebecisi sıfatile Irak ve Hicazda bulunmuştur. 1874 te Zaptiye Nezareti Mektupçusu olmuştu. Bir aralık akıl hastalığına tutularak Haydarpaşa Hastanesinde tedavi edilmiştir. Bundan dolayı vazifesinden tekaüt oldu ve ölümünde Karacaahmet mezarlığına gömüldü.

Türkçe, arapça ve farsça manzumelerini muhtevi büyük divanı basılmıştır. Kendinden 114 yıl önce ölen Gerküklü Nevres Efendiye nisbetle Osman Nevres Efendiye Nevresi Cedit derler. Şiirleri eskisi derecesinde değildir. Akıl hastalığından dolayı fırtınalı bir havada hastaneye götürüldüğü zaman şu beyti söylediği rivayet edilir:

Bu yağan yağmur değildir, sanmayın gök gürlüyor
Sillei darı şifadır, âsuman ağlar bana.

NEVRES PAŞA, Mehmet [1826 - 1872] — Abdülâziz zamanında Başmabeyncilikte, Maarif ve Maliye Nazırlıklarında bulunmuş, biraz da şiir yazmış Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Başmabeynci Mehmet Beyin oğludur. Enderundan yetişerek Abdülâziz Şehzade iken dairesinde bulunmuş, sonra Mabeynci olmuştu. 1862 de Vezirlikle Maliye Nazırlığına ve yine o yıl içinde Maarif Nazırlığına getirilmiş, fakat ayni yıl içinde Bursa Mutasarrıflığile uzaklaştırılmıştı. 1864 te tekrar Maarif Nazırı olmuşsa da birinci defa 21, ikinci Nazırlığında da ancak 29 gün bulunmuştu. Sonraları Meclisi Vâlâ Âzalığında, Kastamonu Mutasarrıflığında ve Abdülâzizin Başkarinliğinde bulundu. Fransanın Nis şehrinde tedavi edilirken ölmüş ve cenazesi İstanbula getirilerek Kanlıcaya gömülmüştür. Doğru, neşeli, şişman bir zat imiş. Şiirle iştigali azdır. Neşrolunmuş eseri olmayıp bir kaç parça zayıf manzumesi vardır.

Nevres Paşa

NEVŞEHİRLİ İBRAHİM PAŞA — Bk. İbrahim Paşa.

NEYLÎ, Ahmet [1692 - 1748] — On sekizinci asır ortalarında şair ve âlim olarak tanılan Ahmet Neylî Efendi, İstanbulda doğmuştur. İstanbul Kadılarından Mirzazade Mehmet Efendinin oğludur. Medrese tahsilinden sonra Müderris, sonra Kadı olmuş, İzmir, Mısır ve Mekke Mollalıklarında bulunduktan sonra Anadolu Kazaskerliğine, ölümünden iki yıl önce de Rumeli Kazaskerliğine geçirilmişti. Üsküdarda Tunus bağı civarında gömülüdür. Arkadaşı Küçükçelebizade Asım Efendi ölümü için bir tarih söylemiştir.

Bursalı Tahir, mürettep divanının bir kaç nüshasını gördüğünü kaydediyor. Bu divan basılı değildir. Neylînin bazı sözleri çok meşhur olmuş, hattâ mesel sırasına geçmiş olduğu halde kendi şöhreti, kudreti derecesinde değildir. Şiirleri üstatça olduğu gibi muhtelif tercüme ve şerhleri de vardır. Neylînin meşhur olmuş sözlerinden bir kaçını alıyoruz:

Gönül ağyar için incinme yâre
Gül olmaz bağı âlemde dikensiz.

Encâma erer mevsimi gül, hâre de kalmaz.

Ne dilrübude olaydık, ne dilrübamız olaydı.

NEYYİRE NEYYİR [1903 - 1942] — Tanınmış değerli sahne artistlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Kız Öğretmen Okulundan diploma almış, Amerikan Kız Kollejinde de iki yıl okumuştu. Sanat hayatına 1922 de girdi. Halide Edip Adıvarın "Ateşten Gömlek,, romanından çekilen filmde baş rolü oynadıktan sonra ertesi yıl "Othéllo,, piyesile sahnede ilk rolünü oynadı. 1923 - 24 yılında Darülbedayie intisap etti. Çalışkan, karakter sahibi bir Türk kadını olan Neyyire Neyyir, yirmi yıl süren sahne hayatında daima ilerliyen bir sanatkâr kabiliyeti göstermiştir. Rusya ve Fransada tiyatro tetkikleri yapmıştı. Rusça, ingilizce, fransızca anlar, piyano çalar, resim yapardı. Sesi de güzeldi. Tiyatronun her janrında ve bir çok rollerde tam başarı göstermişti. Genç denecek çağda öldü. Muhsin Ertuğrulun eşi idi.

Neyyire Neyyir

NEYZEN TEVFİK [Doğ. 1879] — Şiirlerile ve ney çalmaktaki hünerile olduğu kadar derbeder yaşayışile de zamanımızın pek tanınmış bir siması olan Neyzen Tevfik Bodrumda doğmuştur. Babası Hafız Hasan Fehmi Efendi orada Rüştiye muallimi idi. Tevfik, çocukluğunda pek yaramaz olduğu için babasının gayretine ve dayağına rağmen muntazam okumamıştır. İlk gençlik çağında İzmir İdadisine gönderildiği halde daha önce Urlada iken öğrenmeğe başladığı ney'i İzmirde çalgıcı Kıptilere katılarak ve sonra Mevlevi Dergâhına devam ederek ilerletmiştir. İzmirde iken şair Eşref'i, Abdülhalim Memduhu, Tokadizade Şekibi tanımış ve şiirler yazmaya da başlamıştı. Bir aralık babası onu Fatih Medresesine vermiş, Tevfik sarıklı olarak bir zaman cami derslerine devam etmekle beraber musikili içki âlemlerini tercih edermiş. O sıralarda İstanbulun bazı değerli kalem adamlarile ve bu arada meşhur şair Mehmet Akifle de tanışmıştı.

Neyzen Tevfik

1908 İnkılâbından sonra hükûmetçe takip edildiği bahanesile Mısıra savuşarak orada beş yıl kadar neyle hayatını kazanmış ve meyle de zamanını geçirmiştir. İstanbula döndükten sonra bir kaç defa fazla içkinin ve çocukluğundanberi kendinde görülen sar'aya benziyen halin tesirile tımarhaneye girip çıktı.

Bir buluttum, yıldırım oldum da düştüm pâyine
Meclisi yaranda çaktım, Toptaşında gürledim.

Gibi beyitlerile bu halini kendi de yazılarında

anlatır. Neyzen, muntazam tahsil görmemiş olmakla beraber pek zeki ve irfanlı bir insandır. Manzumeleri de hem şekil, hem mahiyetçe kuvvetli ve ayni zamanda orijinaldir. Ney çalmaktaki hüneri de duygusunun ve sanat kabiliyetinin bir delilidir. Yazık ki o büyük kabiliyet perişan bir yaşayış içinde ziyan olmuştur. Şiirlerinin bir kısmı 1919 da "Hiç,, adlı kitabile neşredilmişti. Mehmet Akifin "Safahat,, ta Neyzen Tevfik için pek güzel bir şiiri vardır.

NİGAR HANIM [1856 - 1918] — Edebiyatımızın yenileşme devrinde çelimsiz, fakat duygulu şiirlerile tanınmış bir şairimizdir. Şiirlerini Nigâr binti Osman diye imzalayan Nigâr Hanım, Macar Osman Paşanın kızıdır. Bu zat 1848 Macar ihtilâlinden sonra Türkiyeye sığınan Macarlardandır. Asıl ismi Farkas Sandor olup 1855 - 56 Kırım muharebesinde Serdarı Ekrem Ömer Paşanın yaveri sıfatile orduda bulunmuş, sonra Müslüman olarak Osman Nihalî ismini almıştı. Ömrünün sonuna kadar Harbiyede hocalık etmiştir. Şairin annesi Sadrazam Keçecizade Fuat Paşanın Mühürdarı Nuri Beyin kızı Emine Rifati Hanımdır. Babası musiki ile meşgul olur, annesi hafızasındaki bir çok şiirleri okumaktan haz alırmış. Nigâr Hanım güzel sanatlara karşı ilk meylini bu aile çevresinden almış olacaktır. Ebüllisan Şükrü Efendiden türkçe, arapça ve farsça okumuş, fransızcayı Kadıköyündeki Fransız Kız Mektebinde tahsil etmişti. Almanca, rumca da bilir, Doğu ve Batı musikisile de uğraşırdı.

Nigâr Hanım

Pek genç iken evlenmiş, fakat evlilik hayatında mesut olamamıştı. Yazılarında daimî bir melâl sezilmesi bu aile saadetsizliğinin izi olacaktır. On dört yaşlarında iken şiir yazmaya başlamış, ilk yazısı bir kaza ile ölen kardeşine ait bir mersiye olmuştur. Kitap şeklinde ilk eseri 1886 da neşredilen birinci Efsus'tur. Bunun ikincisi 1890 da çıktı. 1896 da "Nizan,, ve 1900 de en güzel eseri olan "Aksi Sada,, neşredildi. "Elhanı Vatan,, adlı küçük kitabı da harplerden doğmuş tahassüsleri toplayan son eseridir. İlk manzumeleri beceriksiz ve zayıf, Aksi Sada'daki yazıları nisbeten daha düzgündür. Nazım dilinde en ziyade Recaizade Ekremin tesiri altında kalmış görünür.

Nigâr Hanım, Fransız edebiyatından daha fazla romantikleri sevmiş, bizim edebiyatımızdan da divanlarla epeyce meşgul olmuş, Kemal, Hâmit ve Ekrem çığırına intisap etmiştir. Yazılarında Fikret ve Cenabın açtıkları yeniliklerden alınmış tesirler bile azdır. Hele sonraki edebî yenilikleri, terkipsiz, sade türkçeyi ve nazımda hece veznini tamamile yadırgamıştı. Yaşayışında hayli aristokrat bir çeşni olduğu gibi edebiyat anlayışında da bu hal vardı.

1908 İnkılâbından önce Türkiyedeki harem, selâmlık âdetine rağmen Nigâr Hanım Hisardaki sayfiyesile Şişlideki konağında yerli ve yabancı şiir ve sanat mensuplarının ziyaretlerini kabul eder, âdetlerinde Avrupalılaşmış, fakat zevklerinde Şarklı bir kibar Türk Hanımı olarak tanılırdı. Zamanında modası geçmiş olmakla beraber başına hotoz koyar ve arkasına çarşaf yerine daha zarif olan yaşmak ve ferace takardı. Kıyafetile kibar muhitlerde örnek olurdu.

Tanzimattan sonraki edebiyatımızın en meşhur ilk kadın şairi olan Nigâr Hanım, Türk kadınlığının yaşayışındaki tekâmül bakımından ilk içtimaî örneklerden biri olmuştur denebilir. Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığında babasile annesinin mezarları yanında gömülüdür. Gazetecilik etmiş ve sahne edebiyatile de uğraşmış olan Münir Nigâr onun oğludur.

NİHAT BEY [1799 - 1869] — On dokuzuncu asır ortalarında zarif hicivlerile tanılan bir şairdir. Cidde Valiliğinde bulunmuş olan Şerif Paşanın torunu ve Kadılardan Sait Siyret Beyin oğludur. Nesibe Tevfika Hanım adlı şair bir kız kardeşi ve Mısırda Reisi Nüzzarlığa geçmiş Şerif Paşa adlı bir erkek kardeşi vardı. Nihat Bey gençliğinde Divan Kaleminde bulunmuş, sonra Mısıra giderek Kavalalı Mehmet Ali Paşanın ve oğlu İbrahim Paşanın maiyetinde Kâtiplik etmiştir. İstanbula döndükten sonra Ziraat ve Nafia Meclisinde âzalık etmiştir. Mustafa Reşit Paşanın nedim ve musahibi idi. Şair İzzet Mollanın şakirdi olup İzzet Molla Keşana sürüldüğü zaman Nihat Bey de beraber gönderilmişti. İzzet Mollaya sürgünlük hüznünü unutturan neşeli bir zat olduğu Mihnet Keşan'daki bazı beyitlerden anlaşılır.

Nihat Beyin gazellerini muhtevi bir mecmuası basılmıştır. Ciddî yazılardan ziyade mizahta ve hicivde maharet göstermiştir. Sözlerinden örnek olarak bir kıtasını alıyoruz:

Sükût edenler olur daima selâmette
Belâya uğrama çok söylemekten olur,
Cihanda şimdi zarafet müdaheneyle olur,
Hamakat olmaza olmaz demekten olur.

NİHAT, Halil Nihat — Bk. Boztepe.

NİLÜFER HATUN — İkinci Osmanlı hükümdarı Orhan Beyin karısı ve Süleyman Paşa ile Birinci Sultan Muradın anneleridir. Aslı Rum olduğu rivayet edilen bu kadının ilk düğünündeki baskın Osmanlı devletinin kuruluş zamanına ait bir hikâyeyi ihtiva etmektedir.

Nilüfer, Yarhisar Tekfurunun, yani Muhafızının kızı imiş. Bilecik Tekfuru ile evlenecekmiş. Bu düğüne Osman Beyi de davet etmişler. Davetten maksatları ansızın bastırıp öldürmekmiş. Fakat Osman Beyin dostu olan meşhur Köse Mihal işi haber vermiş. Osman Bey de haberi yokmuş gibi davranarak silâhlı kırk kadar yiğit maiyetini sandıklara koyup düğün hediyesi diye birlikte götürmüş ve kendisini basmadan önce düğün halkını basarak gelini de esir almış. Kızın gelin götürülürken yolda esir edildiği de rivayet edilir. Ayni hikâyenin başka şekilleri de yazılmıştır.

İşte Nilüfer adı verilen bu kız Orhan Beye nikâh edilmiştir. Bursa ovasına akan bir ırmağın üzerine bir köprü yaptırdığı için o ırmağa Nilüfer suyu adı verilmiştir.

NİŞANCI MEHMET PAŞA — Bk. Mehmet Paşa.

NİYAZİ, Mısri - Mehmet [Ölm. 1693] — Meşhur bir Türk Mutasavvıf ve şairidir. Malatyalı olduğu halde Mısırda tahsil ettiği için Niyazii Mısrî diye tanınmıştır. Nakşbendî dervişlerinden Malatyalı Ali Efendinin oğludur. 1638 de Mısıra giderek tahsil etmiş, sonra Bursada yerleşmişti. Önce Kadirî, sonra Halvetî tarikatine giren Mehmet Niyazi Efendiyi mutasavvıflar Halvetî tarikatinin

Mısriye şubesinin kurucusu sayarlar. Şeyh olduktan sonra Bursalı Abdal Ali adlı biri ona bir tekke yaptırmıştı.

Vaızlarından "Cifr,, denen esrarlı ilimden bahsetmesi o zaman halk arasında, bilhassa hocalar muhitinde dedikodu uyandırmış olacak ki onu önce Rodosa sürdüler. Affedilerek Bursaya döndükten sonra yine ayni suçtan dolayı Limniye nefyettiler. Limnide ölmüştür.

Tasavvufa intisabı olanlar bu zatın manevî mertebesine inanırlar ve eserlerine pek değer verirler. Bursalı Tahir 12 eserini sayar ki hepsi de tasavvufî mahiyettedir. Yunus Emrenin nutuklarından birinin şerhine ait olan risalesi, bir de kıyamet alâmetlerini anlatan küçük bir eseri bunlardandır. Kitaplarından üç tanesi basılmıştır. Şiirlerini muhtevi olan Divanı İlâhiyat da basılmış olan eserlerindendir.

NİYAZİ, Resneli [1873 - 1912] — 1908 Meşrutiyet İnkılâbı uğrunda İkinci Abdülhamit istibdadına karşı dağa çıkarak büyük bir şöhret kazanmış olan Kolağası Niyazi, Resnede doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde görmüş, Manastır İdadisinde biraz okuduktan sonra Askerî Rüştiye Mektebine geçmiş, orasını bitirdikten sonra Manastır Askerî İdadisinden çıkarak Harbiye Mektebine girmiştir. Harbiyeden 1896 da Mülâzim (Teğmen) çıktı ve Rumeliye gönderildi. Bir yıl geçmeden yani 1897 de Yunan muharebesi ilân edilmişti. Niyazi Bey Beşpınar muharebesinde yararlık göstermiş, Mülâzimievvelliğe (Üsteğmenliğe) yükseltilmişti. Bölüğile esir ettikleri bir takım Yunan askerlerini İstanbula getirmek vazifesi mükâfat olarak kendisine verilmişti. Muharebeden sonra memleketi civarında Uhri Taburuna verilmiş, iki sene orada hizmet etmiş ve 1903 tarihine kadar bu taburun Depo Memurluğu vazifesini görmüştür. 1903 ten 1908 e kadar Üçüncü Avcı Taburunda Bulgar çetelerile vuruşmuştur.

Resneli Niyazi Bey

Hatıratı Niyazi adile 1908 den sonra bir arkadaşının kalem yardımile neşrettiği hatıralarına göre Niyazi, hürriyet ve Meşrutiyet fikrini Namık Kemal ve arkadaşlarının eserlerinden öğrenmiş ve İmparatorluğun içinde bulunduğu tehlikeleri de Rumelide Bulgar haydutlarile temaslardan anlamış ve ihtilâlciliği de onlardan öğrenmiştir. Rumelide gizli faaliyette bulunan İttihat ve Terakki Cemiyetine girerek 1908 Haziranında taraftarlarile birlikte dağa çıkmış ve İkinci Abdülhamit idaresine karşı ilk defa isyan etmişti.

1908 Temmuzunda Meşrutiyet ilân edilince Kolağası Niyazi Bey, Erkânıharp Binbaşısı Enver Beyle birlikte "Kahramanı Hürriyet,, unvanile büyük bir şöhret kazandılar. Niyazi, memleketin her tarafında hükümdarlar gibi karşılandı ve alkışlandı. Bir müddet sonra tekaüt olmuş ve memleketine dönmüştür. Fakat orada bir düşmanının kurşunile vuruldu.

NİZAMİ, Karamanlı — On beşinci asır ortalarında tanınmış ve Konyada yaşamış bir şairimizdir. Meşhur Veliyyüddinoğlu Ahmet Paşanın zamanında yetişmiştir. Genç olmakla beraber şiirleri Şeyhînin ve Ahmet Paşanın yazılarından daha güzel telâkki edilirmiş. Gûya onları gölgede bırakmaya başlamış imiş. Sadrazam Mahmut Paşa Fatih Sultan Mehmede bu şairin değerinden bahsetmiş, o da İstanbula gelmesi için emir vermiş. Karamanlı Nizamî, Ahmet Paşanın bazı meşhur eserlerine üstün kuvvette nazireler hazırlayarak Konyadan gelirken yolda ölmüştür.

Lâtifî Tezkeresi Nizamînin yakışıklı ve genç bir adam olduğunu, İran şiirini pek iyi tetkik etmiş olmasına göre öldüğü zaman yaşının pek de küçük olmaması lâzım geleceğini yazıyor. Üslûbu hakkında bir fikir vermiş olmak üzere bir beytini alıyoruz:

Can verdi meğer servi sehi kaddi yolunda
Eyler başı üstünde figan mürgu seherhiz.

NİZAMÜLMÜLK, Hoca Ebuali Hasan [1017 - 1096] — Büyük bir devlet adamı olmakla ve Bağdattaki Nizamiye Medresesini kurmakla meşhur olan Nizamülmülk Doğu tarihlerinde adı en değerli bir Vezir örneği olarak anılır. Peygamber Süleymanın Veziri Asaf ile Selçuk Veziri Nizamülmülk bütün Şark edebiyatında adları geçen iki timsaldir. Adı ve eserleri Avrupada da tanınmış olan bu zat soyca Türktür. Horasanın Tus şehrinde doğmuştur. Babasının adı Alidir. Nişapurda şöhretli bir hoca olan İmam Muvaffak'tan ders almış ve geleneğe bakılırsa meşhur Hasan Sabbah ile şair Ömer Hayyamın ders arkadaşı olmuştur. Gûya aralarında ömür boyunca birbirine yardım için söz birliği yapılmıştır.

Nizamülmülk her halde Hasan Sabbah ile Ömer Hayyamdan çok erken doğmuştur. Aralarında haylı yaş farkı vardır ve ayni zamanda tahsil etmiş olmaları kabil değildir. Bununla beraber değişik tarihlerde ayni hocadan ders almış ve bu münasebetle tanışmış ve yardımlaşmak üzere sözleşmiş olmaları imkânı vardır.

Nizamülmülk önce Belh Hâkimi Ali bin Şadan'ın hizmetine girmiş, fakat bu zat, her yıl Kâtibi ve Veziri olan zatın parasını ve malını elinden alırmış. Bundan dolayı onun maiyetinden ayrılarak yeni kurulmakta olan Selçuk devletinin hizmetine girmiştir. Önce Davut Bin Mikâil'in hizmetinde bulunmuş, onun ölümünde tavsiyesi üzerine oğlu Alp Aslanın yanına girip 20 yıl büyük hükümdarın Vezirliğini yapmıştır. Onun ölümünde saltanat ihtilâflarını hallederek Melikşahın tahta geçmesine Nizamülmülk çalıştığı için o da kendisini Vezirlikte bırakmıştı. Sekiz yıl kadar da onun zamanında Selçuk devletinin bütün işlerini elinde tuttu. Bu devletin o zaman bir İmparatorluk gibi genişleyip zenginleşmesinde onun tesiri çoktur. Hele ilim ve edebiyat hayatını korumakta, hayır müesseseleri ve medreseler açmakta eşi yoktur denebilir.

Bağdatta ve İsfahanda (Nizamiye) adile büyük ilim müesseseleri kurmuştu. Kendi devlet işlerinden fırsat buldukça şiirle ve ilimle uğraşırdı. Zamanına göre iyi bir şair ve değerli bir âlim de sayılır. Siyasetname adlı eseri Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir. Bütün değerine ve hizmetlerine rağmen Turhan Hatun tarafından hükümdarın gözünden düşürüldüğü ve Melikşahın emrile öldürüldüğü rivayet olunur. Fakat Hasan Sabbahın bir fedaisi tarafından İsfahan civarında hançerlendiği hakkındaki rivayet daha kuvvetlidir.

NUMAN USTA [1885 - 1934] — Bizde ilk amele Mebusu olarak tanınmış bir zattır. Kırımlı bir Türk ailesindendir. Büyükbabası Dobrıcaya giderek orada yerleşmiş, Numan Ustanın babası Abdül-

mecit Efendi ve kendisi orada doğmuştur. Babasının ölümünden sonra ailesile İstanbula göçen Numan, ilk tahsilden sonra Topanedeki Askerî Sanayi Mektebinde okumuş, oradan diploma aldıktan sonra önce Tophane fabrikasında, sonra Zeytinburnu fabrikasında çalışarak usta olmuştu. Son Osmanlı Meclisinde İttihat ve Terakki cemiyeti tarafından İstanbul Mebusu intihap ettirildi. 1919 da İngilizlerin Maltaya sürdükleri zevat arasında o da iki yıl kadar Maltada kaldı. Dönüşte Büyük Millet Meclisinin birinci döneminde yine işçi Mebusu olarak bulundu. Ölümünde Barut İnhisarı Av Fişekleri fabrikası şefi bulunuyordu. Numan Usta, işinde değerli, işçiler arasında hatırlı, millet ve memleketi seven, salim düşünceli ve uyanık bir işçi olarak tanınmıştı.

Numan Usta

NUREDDİN, Ahmet - Operatör [ölm. 1924] — Tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mülkiye Tıbbiyesinden çıkmış ve uzun müddet Avrupada bulunarak cerrahlıkta ve kadın hastalıklarında zamanına göre en yeni ve en ileri bir mütehassıs olmuştu. Hastanelerimizde asepsi ve antisepsiyi ilk tatbik edenlerden ve bu uğurda uğraşanlardandır. Hayatında 30 bin kadar operasyon yaptığı söylenirdi. Tıp Fakültesinde muallimlik etmiş, uzun müddet Haseki Kadın Hastanesi Operatörü ve sonraları Başhekimi olmuş, Gureba Hastanesinde de mütehassıs olarak çalışmıştır. Hasekide yaptırılan cerrahî pavyonuna ölümünden sonra onun adı verilmiştir.

Operatör Nureddin

NURİ BEY, Mehmet - Doktor [1844 - 1882] — Hekimlik tahsilini türkçeye çevirmekte hizmet eden ve mesleğine dair eserler bırakan hekimlerimizdendir. Ödemişin Birgi nahiyesinde doğmuştur. Koca Kâtip Mustafa Efendi torunlarından olduğu için ailesine Kâtipzade denirdi. Babasının adı Lâtif Efendidir. Nuri Bey, ilk tahsilini Birgide yapmış, İstanbula çocukluğunda getirilerek Darülmaarif Mektebinden çıktıktan sonra Askerî Tıbbiyeye girmişti. 1867 de Kolağası rütbesile doktor çıkmıştır. Tıbbiyede fransızca okutulan derslerin türkçeye çevrilmesi teşebbüsü onun son sınıflarda bulunduğu zaman başlamıştır. O da mektebi bitirince bu cereyana iştirak etmiş ve "Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniye,, nin kurucuları arasında bulunmuştur. Bu cemiyetin ilk toplantıları Matbaa Müdürü Hacı Arif Efendinin karargâhı olan Beşirağa Medresesinde yapılırmış. Nuri Bey Tıbbiyede dış hastalıkları muallimi olmuş ve Ahırkapıda yeni açılarak dersleri türkçe yapılan Mülkiye Tıbbiyesinde de Haricî Hastalıklar muallimi İngiliz Sarel'in muavinliğinde bulunmuştu. Mesleğine dair ilk eseri zehirlenme ve zehirler hakkında olan "Nüzhet-ül-Fünun fi Tahsil-üs-Sümum,, adlı eseridir. Cemiyetin kararile J. L. Faure'un iki ciltlik "Emrazı Hariciye,, isimli eserile Berclard'ın yine iki ciltlik "Fizyoloji,, sini türkçeye çevirmiştir. İlâçların nasıl kullanılacaklarından ve ilk tedbirlerden bahseden "Hatırgüzarı Etibba,, isimli kitabı bunlardan sonra neşrolundu.

Nuri Bey

Pénal'ın ebeliğe dair kitabı da "Rehnümayı Kavabil,, adile tercüme etmiş ve romatizma için o zaman henüz kullanılmağa başlıyan Salicylate de Soude'un kullanışı hakkında Vulpiran'ın monografisini de türkçeye çevirmiştir. Nuri Beyin "Harbiyei Tıbbiyei Askeriye,, ve "Vakayii Tıbbiye,, adlı meslek mecmualarında da makaleleri neşrolunmuştur. Ölümünde rütbesi Kaymakamdı. Kulak mütehassısı Profesör General Ziya Nuri ile Doktor Rıza Nuri bu zatın oğullarıdır.

NURİ BEY, Mehmet [ölm. 1905] — Gazeteciliğimizin eski emektarlarından biri ve Ceridei Havadis ile Saadet adlı gazetelerin sahibidir. Kırk beş yıl kadar gazetecilik etmiş, önce neşrettiği Ceridei Havadis İkinci Abdülhamide verilen bir jurnal üzerine kapatılmıştı. Sonra bunu bir daha neşretmiyeceği hakkında kendisinden bir taahhütname alındığından "Saadet,, gazetesinin imtiyazı verilmişti. "Saadet,, i yirmi iki sene kadar neşre uğraşmıştır. Öldüğü zaman devrinin en eski gazetecisi ve altmış beş ile yetmiş yaşları arasında bulunuyordu. Emirgândaki evinde öldü ve Üsküdarda Karacaahmet mezarlığına gömüldü.

Nuri Bey

NURİ BEY, Osman [1875 - 1909] — Eserleri ve tercümelerile tanınmış muharrir askerlerimizdendir. Babası Kırımlı, kendi İstanbulludur. Harbiyeden Subay çıktıktan sonra orada almanca öğretmeni olmuş, almanca ve fransızcayı iyi öğrenmiş, muharrirlikle uğraştığı için İkinci Abdülhamit zamanındaki bir çok uyanık Subaylar gibi çabuk ilerliyememiş, ancak Yüzbaşı olabilmişti. "Tercümanı Hakikat,, , "Sabah,, ve "Serveti Fünun,, da muharrirlikleri vardır. Abdülhamidi Sani ve devri Saltanatı adlı ve üç ciltlik bir eseri basılmıştır ki eksik kalan kısmını arkadaşı tarihçi Ahmet Refik tamamlamıştır. 1908 İnkılâbından sonra az zamanda meydana getirilen bu eserin sathî kısımları varsa da epeyce faydalı cihetleri de yok değildir. Bundan başka "Bölük Muharebesi,, adile almancadan askerî bir eser tercüme

Osman Nuri Bey

etmişti. "İki Dost,, adile yine almancadan çevirdiği bir kitabile "Karadeniz ve Boğazlar Meselesi,, , "Piyade Talimnamesinin İzahı,, isimli eserleri de basılmıştır. Harbiyede öğretmen iken henüz 34 yaşında bulunduğu halde öldü ve Edirnekapı dışarısındaki mezarlığa gömüldü.

NURİ BEY, Mustafa [1844 - 1906] — "Genç Osmanlılar Cemiyeti,, mensuplarından olmakla tanılan Reji Komiseri Nuri Bey Vezirlerden Gürcü Yusuf Paşanın oğludur. Babası Mutasarrıf iken Maraşta doğmuştur. Bayezit Rüştiyesinde okumuş, çocukluğunda Saray mızıkasına girerek orada tahsil etmiş, fransızca okumuş, ve Avrupada bulunduğu zaman bu dilde ilerlemişti. Gençliğinde Meclisi Vâlâ Kalemine, sonra Tercüme Odasına devam etti. "Genç Osmanlılar Cemiyeti,, ni teşkil eden Namık Kemal ve Ziya Paşa ile arkadaşları Avrupaya kaçtıkları zaman o da aynı harekette bulunmuş ve beş yıl kadar Paris ve Londrada kalmıştı. İstanbula dönünce "İbret,, gazetesinde muharrirlik etti, Ankara Mektupçusu oldu. Oradan İstanbula geldiği bir sırada Gedikpaşa Tiyatrosunda Namık Kemalin "Vatan Yahut Silistire,, piyesi temsil edildiği zaman müellifin arkadaşı sıfatile gece orada hazır bulunmasından dolayı arkadaşlarının her biri bir tarafa sürüldüğü gibi Nuri Bey de Akkâ'ya gönderilmişti. Sultan Muradın cülûsu üzerine İstanbula döndü. Sıhhiye Başkâtibi ve sonra Mabeyin Başkâtibi ve Reji Komiseri oldu. Uzun zaman bu vazifede bulunmuş ve İkinci Abdülhamit zamanında temiz ve hür fikirli olarak tanınmıştır. Sürgünlük hayatına dair "Akkâ,, adile bir eser yazmağa başlamış, fakat bu kitabın ancak bir forması basılmıştır. "Genç Osmanlılar Cemiyeti,, nin kuruluşuna ve Avrupadaki hayatına dair yazmağa başladığı hatıralar da tamamlanmamıştır.

Mustafa Nuri Bey

Bay Mahmut İnal bu zatın haltercümesine dair Nur-ül-Kalem adile yüz elli sayfalık kadar bir eser yazmıştır. Bu da henüz basılmadı. Nuri Beyin zamanına göre pek açık bir dille yazdığı bir şarkı meşhur olmuştu ki onun bir kıtasını alıyoruz:

Bak şu güzel köylüye, işte bu kızdır peri
Toprak ile oynamış belli güzel elleri
Böyle midir hep acep köylülerin dilberi
Düştü gönül aşkına, terkedemem bu yeri.

NURİ BEY, Mehmet - Şatonöf - Chateauneuf [1858 - 1908] — İkinci Abdülhamit devrinde Tahriratı Hariciye Kâtibi sıfatile tanınmış olan Nuri Bey, Chateauneuf isimli eski ve maruf bir aileye mensuptur. Babası Abdülmecit zamanında muallim olarak getirilen Fransız subaylarından olup Türkiye hizmetine girdikten sonra Müslüman olmuş ve Reşat Bey adını alarak İstanbula yerleşmiş, Miralay (Albay) iken ölmüştü. Bu zatın On Dördüncü Louis tarafından İstanbula Elçi olarak gönderilmiş ve İkinci Süleyman ile İkinci Ahmet zamanlarında 1689 - 1699 yılları arasında on sene kadar memleketimizde bulunup tarihimize adı karışmış olan Marquis de Châteauneuf soyuna mensup olduğu rivayet edilir. Nuri Bey İstanbulda doğmuş, Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Fransada Yüksek Ziraat Mektebinde tahsil etmiş ve ziraat mühendisi olmuştur. İstanbula dönüşünde Halkalı Ziraat Mektebine Müdür olmuştu. Bir kaç yıl bu vazifede kaldıktan sonra 1893 te Hariciye Tahrirat Başkâtibi oldu. Ölümüne kadar bu vazifede kalan Nuri Bey saraya mensup olmakla da tanınmıştı. La Haye sulh konferanslarında ve Romada anarşistlere karşı devletlerce açılan konferansta sulh delegesi olarak bulunmuştur. İki kızının Fransaya kaçması 1908 den önce Türk kadın hayatındaki fazla kapalılıktan ve memleketteki taassuptan dolayı o zaman haylı dedikodu uyandırmıştı.

Nuri Bey

Fransızca makaleleri ve değerli tercümelerile tanılan yazı ve fikir adamlarımızdan Reşat Nuri Darago bu zatın oğludur.

NURİ BEY, Mustafa [1851 - 1923] — İkinci Abdülhamit zamanında Valiliklerde ve 1908 İnkılâbından sonra da Ayan Azalığında bulunmuş ve değerli fikir adamlarımızdan olarak tanınmış olan Nuri Bey, Giridin Kandiye şehrinde doğmuştur. Helvacızade Salih Tosun Efendinin oğludur. Hususî hocalardan türkçe, fransızca okumuş, gençliğinde Girit ve Yanyada bazı küçük memuriyetlerde bulunmuş, 1876 da ilk açılan Osmanlı Millet Meclisinde Zabıt Kâtipliği, ondan sonra Şûrayı Devlet Kaleminde kâtiplik etmiştir. Daha sonra Girit, Bağdat ve Adana Mektupçuluklarında, Adana Merkez Sancağı ile Gelibolu, Sakız, Serez ve Dedeağaç Mutasarrıflıklarında, Musul, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Ankara, İskodra ve Sıvas Valiliklerinde bulunmuştur. Oralarda bazı bayındırlık eserleri de bırakmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Hazinei Hassa Nazırlığına ve yine o yıl içinde Ayan Azalığına tayin edildi. Ayan Meclisinin lâğvına kadar orada bulunmuş ve 72 yaşında iken Yeniköydeki yalısında ölerek Rumelihisarı mezarlığına gömülmüştür.

Mustafa Nuri Bey

Yezidîlere dair Abedei İblis isimli mühim bir eserin ve (Afitap) adile Tunada çıkmış bir gazetenin muharriridir. Meşhur Giritli Sırrı Paşanın kardeşi ve Abidin Paşanın damadıdır. Edip ve muharrirlerimizden Celâl Nuri İleri, Suphi Nuri İleri ve ressam Sedat Nuri İleri bu zatın oğullarıdır.

NURİ PAŞA, Mustafa [1798 - 1878] — Valiliklerde, Seraskerlikte ve ilk açılan Ayan Meclisi Azalığında bulunmuş Vezirlerdendir. İkinci Sultan Mahmut zamanında Sır Kâtibi olduğu için bu unvanla şöhret bulmuştu. Çankırılı Hasan Ağanın oğludur. Babası Göksü Kasrının bahçıvanlarından-

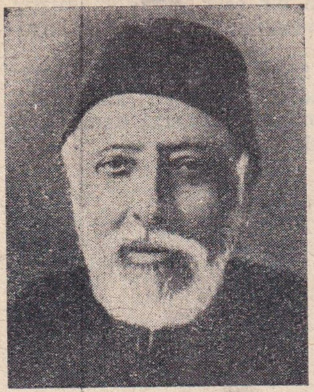
Mustafa Nuri Paşa

mış. Mustafa Nuri küçükken yetim kaldığı için İkinci Mahmut tarafından saraya alınmış, önce Tırnakçı ve 1822 de Sır Kâtibi olmuştu. 1832 de Vezirlikle Yanya, Tırhala, Selânik Valiliklerine gönderildi. 1840 ta Serasker oldu. Bir yıl sonra Şam, daha sonra Vidin, Bursa, Trablus ve ikinci defa Selânik Valiliklerinde bulunmuş, 1876 da ilk açılan Âyan Âzalığına tayin edilmişti. Ölümünde seksen yaşında ve Vezirlerin en eskisi olduğu için ona "Şeyhülvüzera,, derlerdi.

NURİ PAŞA, Damat [ölm. 1883] — İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Abdülâzizi öldürmek töhmetile Midhat ve Damat Mahmut Paşalarla birlikte mahkûn ettirdiği Damat Nuri Paşa, Mutasarrıflardan Mirmiran rütbesinde Arif Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Pek genç iken Abdülmecidin kurenasından olmuş ve Damat Galip Paşanın Boğaziçinde boğulması üzerine ondan dul kalan Fatma Sultan bu zata verilmişti. Bu suretle Abdülmecidin kızını alarak Abdülhamidin eniştesi olduktan sonra kendisine Müşirl'k rütbesi verilmişti. Abdülâzizin öldürülmesi bahanesile 1882 de Abdülhamidin Yıldızda Çadır Köşkünde kurdurduğu fevkalâde mahkemede Nuri Paşa da Midhat Paşa ve Damat Mahmut Paşa ile birlikte idama mahkûm edilmişti. Abdülhamit bu mahkûmiyeti gûya affetti. Fakat mahkûmları Taife sürdürdü. Damat Nuri Paşa yolda deli olmuştu, Taife vardıktan bir müddet sonra öldü, bu suretle Midhat ve Damat Mahmut Paşalar gibi boğulmaktan kurtulmuş oldu.

Damat Nuri Paşa

NURİ ŞEYDA [1866 - 1901] — Edebî eserleri ve musikiye ait makalelerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Uzunçarşı Esnaf Kethüdası İğri Hafız Efendinin oğludur. Soğukçeşme Rüştiyesinde okumuş, hususî derslerle ve kendi kendine çalışarak farsça, ingilizce, fransızca ve almancayı, bu dildeki eserlerden faydalanacak derecede öğrenmiştir. Hariciye ve Adliye Kalemlerinde, Ticaret İcra Dairesi muavinliğinde bulunurken bir taraftan da gazetecilik ve muharrirlik etmişti. Pek zeki ve çalışkan bir muharrir olan Nuri Şeyda, içki düşkünlüğü yüzünden 35 yaşında öldü ve Eyübe gömüldü.

Musikiyi Yeniköylü Hasan Efendiden öğrenmiştir. 38 kadar bestelenmiş şarkısı vardır ki çoğunun güfteleri de kendisi tarafından yazılmıştı. "Kafilei Musikişinasan,, adlı eseri eksik kalmış ve kitap haline girmemiştir. Yalnız İkdam gazetesinde musiki üstatlarına ait sekiz makalesi neşredilmiş ve Türk musiki üstatları hakkında Rauf Yekta ile münakaşaları da epeyce devam etmişti. Musikişinasların hayatları hakkında verdiği malûmat, tetkiklerinde biraz sathî ve hükümlerinde aceleci olduğunu gösterir.

Nuri Şeyda

Nuri Şeydanın kitap halinde basılmış eserleri şunlardır:

Tarihi Enbiya, Barnom'un milyonları (İngilizceden tercüme), Rafael (tercüme), Manon Lesko (tercüme), İhsası Kalp, Enini Dil, Sarfı Fransavî, Mukabele, Terane, Hamlet (Şekspir'den), Kızlar Mektebi (tercüme).

Nuri Şeydanın düzgün ve kuvvetli manzum yazıları da vardır.

NURUBANU, Valde Sultan [ölm. 1583] — İkinci Selimin karısı ve Üçüncü Muradın annesidir. Üsküdarda Toptaşında camii, medresesi ve tımarhanesi vardır. O semte Atikvaldesultan denirdi.

NÜZHET SABİT [1883 - 1920] — Mektepçiliğe ait küçük ve özlü eserlerile, Vazife adlı gazetesile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Askerî Kumandanlardan Mustafa Sabit Paşanın oğludur. Babasının Kumandan olduğu sırada Sana'da doğdu, yine babasile birlikte bulunduğu Şam, Adana, Urfa, Halepte ilk ve orta tahsilini gördü. Sonra Mercan İdadisini bitirip Mülkiyeden 1907 de çıktı. Rodos Maiyet Memuru iken 1908 Meşrutiyet İnkılâbı olunca İttihat ve Terakki Cemiyetine girerek faaliyetlerile tanınmaya başlamış ve 1909 da tahsilini ilerletmek üzere Parise giderek Siyasî İlimler Mektebine ve Hukuk Fakültesine devam etmiştir. Fakat verem olduğu anlaşıldığından bir yıl sonra İstanbula döndü.

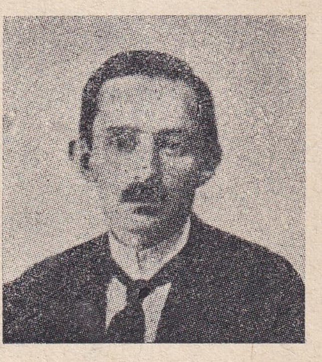
Nüzhet Sabit

Bir aralık İstanbul Muallim Mektebinde hocalık etti. "İttihat ve Terakki,, den ayrılarak Teavün Cemiyeti adile bir cemiyet kurmaya teşebbüs ettiyse de onu yaşatamamış ve "Vazife,, gazetesini kurarak İttihat ve Terakkiye şiddetli hücumlarda bulunmuştu. "Bin Bir Kuş Hikâyesi,, adı altındaki küçük risaleleri de yine bu siyasî hücumları ihtiva eder.

Balkan Harbinde düşmanların yaptıkları zulümleri isbat için Neşri Vesaik adlı bir cemiyet kurmuştu. Bir aralık Darüşşafaka Müdür Muavinliğinde bulundu. Ondan sonra Erenköy Lisesinde hocalık etti. Cihan Harbi mütarekesinde "Vazife,, gazetesini tekrar çıkarmış, o kapatılınca "Bugünün Vazifesi,, , "Vazifei İsyan,, adlı risaleleri yazmış ve beş nüsha çıkan "Takip ve Tenkit,, isimli mecmuasını neşretmişti. Ferit Paşa Kabinesi sırasında bir buçuk ay kadar İaşe Umum Müdürlüğü

yaptı. Bu sırada hastalığı artarak biraz sonra o alevli gözlerini hayata kapadı.

"Kovadis,, tercümesile "Siyaset Yolları,, , "Ana Dili,, , "İaşede Kırk Beş Gün,, adlı risaleleri de basılmıştır. "Kelime Usulile Elifba,, adile ilk defa alfabede kelime usulünü ileri süren bir kitapçık da yazmıştı. Hasta yaşamış ve genç ölmüş olduğu için cevherinden umulan bir eser bırakamamıştır. Fakat çok samimî bir idealist sıfatile fikir hayatımızda izi vardır.

Hakkında (Nüzhet Sabit) adile biri 63, öteki 174 sayfalık iki risale neşrolunmuştur. Bazı edebî yazıları ve tercümeleri bulunan General Sami Sabit Karaman bu zatın büyük kardeşidir.

O

OĞUZ HAN — Bk. Mete.

OKYAR, Ali Fethi [1880 - 1943] — Tanınmış İnkılâp ve devlet adamlarımızdandır. Pirlepede doğdu. İsmail Beyin oğludur. 1903 te Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılıkla çıktı. Önce Üçüncü Orduya memur edilmiş, 1908 de Paris Ataşemiliterliği - ne gönderilerek iki yıl sonra Binbaşı olmuştu. 1911 de İşkodradaki kuvvetlerin Erkânıharbiyesinde iken İtalyanların Trablusgarbı işgalleri üzerine oraya koşup müdafaalarile büyük bir şöhret kazanmıştı. Sonra Manastır Mebusluğuna seçildi. Fakat Meclisin feshi üzerine yine askerî vazifelerine döndü. Yarbaylıktan istifa ile emekliye ayrıldıktan sonra 1912 de Sofya Elçisi, bir sene sonra İstanbul Mebusu oldu. 1917 de Dahiliye Nazırlığına getirildi. 1920 de Büyük Millet Meclisine İstanbul Millet Vekili sıfatile girdi. Önce Dahiliye Vekilliğine, sonra Meclis Reisliğine seçildi. 1924 sonlarile 1925 yılı başlarında dört ay kadar Kabine Reisliğinde bulundu. 1925 te Paris Büyük Elçisi olmuştu. 1930 da Elçilikten çekilerek bazı arkadaşlarile birlikte "Serbest Cumhuriyet Fırkası,, adile siyasî bir teşekkül meydana getirdi. Bu fırka Cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâik olmak esaslarında Halk Partisile birleşiyor, yani devletçiliğe karşı liberalliği tutmak suretile ekonomik politika üzerinde ayrılıyordu.

Fethi Okyar

Yeni fırka Atatürk ve Halk Partisi tarafından iyi karşılandı. Hattâ Ali Fethi Beyle bir kısım arkadaşları C. H. P.nin yardımile Mebusluğa seçilmişti. Fakat ötede, beride sinmiş olan mürteci unsurlar, İnkılâbın ortadan kaldırdığı şeyhler ve dervişler Serbest Cumhuriyet Fırkası siperi arkasında yeni bir irtica faaliyetine giriştiler. Ali Fethi Beyle arkadaşları 1930 Kasım ayının 17 sinde, yani dört aylık bir faaliyetten sonra fırkayı feshetmek isabetini gösterdiler.

Ali Fethi Okyar, 1934 te Londra Büyük Elçiliğine tayin olundu. Londradan döndükten sonra tekrar Millet Vekili oldu ve Adalet Bakanlığına geçirildi. Bakanlıktan istifasından sonra bir müddet hasta yatarak İstanbulda öldü.

OLGUN, Tahir [Doğ. 1877] — Edebî eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Hademei Hassa Başçavuşlarından Hacı Saffet Beyin oğludur. Gülhane Askerî Rüştiyesinde, Menşei Küttabı Askeriyede okumuş, bir taraftan da Fatih camiinde derse devam ederek Mesneviden icazetname almıştır. Harbiye Nezaretile Ticaret ve Ziraat Nezaretinde kâtiplik etmiş, sonra Maden Kalemine Mümeyyiz olmuştu. Mektep ve medreselerdeki hocalıkları kırk seneye yakındır. Yirmi sekiz yıl Darüşşafakada hocalık etti. Askerî Liselerde ve Kuleli Askerî Lisesinde dahi uzun müddet edebiyat okutmuştur. Basılmış eserleri şunlardır:

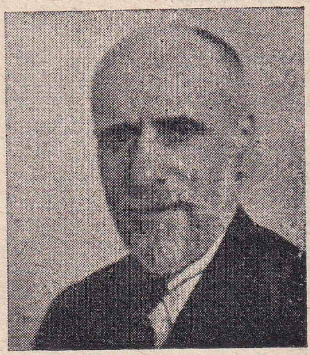

Tahir Olgun

Miratı Hazreti Mevlâna, Divançei Tahir, Nazım ve Eşkali Nazım, Teşebbüsü Şahsî (roman), Şeyh Celâleddin Efendi Merhum, Cengiz ve Hülâgû, Şeyh Şamilin Gazavatı, Tarih Hulâsaları, Şeyh Sadinin Bir Sergüzeşti, Tarihi İslâm Sahaifinden, Destavizi Parisî - hân, Amuzkârı Parisî, Afgan Emîri Abdurrahman Han, Hindin Moğol Hükümdarları ve Nadir Şah, Hint İhtilâli, Hint Masalları, Hazreti Peygamber ve Zamanı, Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra, Fuzuliye Dair, Şair Avni ve Sûriye Kasidesi, Edebiyat lûgati, 68 nüsha Mahfil Mecmuası ve mecmualarda muhtelif makaleler.

Tahir Olgun önceleri Tahirülmevlevî imzasını kullanırdı.

ONAR, Sıddık Sami [Do. 1897] — Eserlerile de tanınmış hukuk Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hekim Yarbaylarından Abdullah Sami Beyin oğludur. Vefa Lisesinde orta tahsilini bitirdikten sonra İstanbul ve Paris Hukuk Fakültelerinde yüksek tahsilini tamamlamıştır. İki buçuk sene hâkimlik ettikten ve Mülkiye Mektebinde dersler verdikten sonra 1933 te İstanbul Üniversitesinin kuruluşunda Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edilmiştir. 1934 te Fakültenin Dekanlığına seçildi. 1937 de istifa etmiş ve 1942 de tekrar Hukuk Fakültesi Dekanlığına intihap olunmuştur Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda da Profesördür. Başlıca eserleri: İdare Hukuku, Adliye Hukukunun Umumî Esasları (Profesör Mustafa Reşit Belgesay ile birlikte), Ders notları olarak: Devletler Hususî Hukuku, Medenî Hukuk, Borçlar Hukuku. Monoğrafik eserler: Türk İdare Hukukunun Tekâmül Safhaları ve Bugünkü Esasları, Devletçilik ve İdare Hukuku, Müessese Nazariyesi ve Bu Nazariyenin Memleketimizde İdare Müesseselerine Tatbikı, İstihlâk Hakkında Düşünceler, Âmme Hukukunda Hukukî Tasarruflar ve Kazaî Mürakabe, İdare Hukuku Bakımından İktisadî Devlet Teşekkülleri, Türk Hukukunda Âmme Emlâki Teorisi.

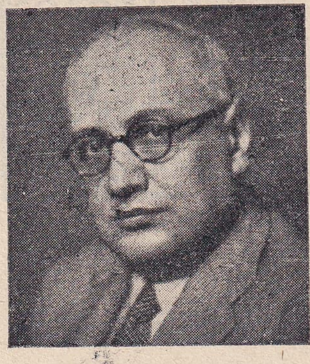

Sıddık Sami Onar

Profesör Sıddık Sami Onarın muhtelif meslek mecmualarında makaleleri de vardır.

ONAT, Hikmet - Ressam [Doğ. 1885] — Tanınmış ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Deniz Binbaşılarından Murat Beyin oğludur. Deniz Mektebinden Teğmen olarak çıkmış, sonra İstanbul "Sanayii Nefise Mektebi,, ni bitirmiştir. Maarif Nezareti tarafından açılan musabakayı kazanarak Parise gönderilmiş, orada Güzel Sanatlar Okulunda meslek tahsilini tamamlamıştır. İstanbula döndükten sonra hâlâ Profesörlerinden olduğu Güzel Sanatlar Akademisine tayin edilmiştir. Bay Hikmet Onat, "Sanayii Nefise Encümeni,, nde âzalık etmiş olduğu gibi arkadaşlarile birlikte kurdukları "Türk Ressamlar Cemiyeti,, nin idare heyeti âzalığında uzun zaman bulunmuştur. Yirmi beş yıldanberi gerek Ankarada, gerek İstanbulda Türk Ressamlar Birliğinin açtığı resim sergilerine kuvvetli ve değerli tablolarile iştirak etmektedir.

Hikmet Onat

ONAY, Talât [Doğ. 1885] — Tanınmış edebiyatçılarımızdandır. Çankırıda doğdu. Muallim Numan Efendinin oğludur. İlk tahsilini babasından almış, Hafız olmuş, sonra Çankırı Orta Mektebini ve Ankara İdadisini bitirerek İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesinden 1910 da mezun olmuştur. O yıl musabaka ile Kastamonu Lisesi edebiyat öğretmenliğine, dört yıl sonra da İzmir edebiyat ve felsefe öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1920 de Zonguldak, bir yıl sonra Bolu Maarif Müdürü olmuştu. Millî Mücadele yıllarında hizmeti ve bundan dolayı İstiklâl Madalyası bulunan Bay Onay, ikinci seçim döneminden beri Çankırı Millet Vekilidir. Hece ve aruz vezinlerinde şiirleri, dil ve edebiyat meselelerine dair tetkikleri vardır. Kitap şeklinde çıkan eserleri: "Çankırı Şairleri (3 cilt), Tokatlı Aşık Nuri, Aşık Dertli, Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi, Türk Şiirlerinin Vezni, Dastanı Ahmet Harami,, dir. "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,, adlı büyük ve dikkate lâyık eseri henüz basılmadı.

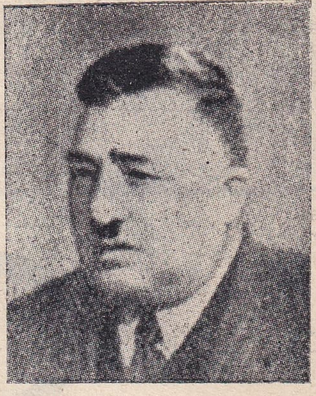

Talât Onay

Talât Onay, Kastamonuda Tiraje adlı bir edebî mecmua çıkarmış ve Çankırıda da Duygu isimli bir gazete kurup yıllarca neşretmişti.

ORBAY, Hüseyin Rauf [Doğ. 1881] — İlk şöhreti Hamidiye Kruvazörü Kumandanlığile başlayan, sonraları Nazırlık, Vekillik ve İcra Vekilliği Reisliği ve Büyük Elçilik gibi mühim devlet işlerinde bulunmuş olan Hüseyin Rauf Orbay, İstanbulda, Cibalide doğmuştur. Ferik Amiral, Âyan Âzasından Mehmet Muzaffer Paşanın oğludur. Trablusgarp Askerî Rüştiyesinde ve Heybeliada Deniz Mektebinde okuyarak deniz subayı çıkmış, torpitolardan başlayarak torpito kruvazör, kruvazör ve en son İngilterede yapılmış olan Sultanosman Zırhlısı Komutanlıklarında, Bahriye Nezareti Erkânıharbiye Reisliğinde, Müşir İzzet Paşanın Kabinesinde Bahriye Nazırlığında bulunmuştur. Son Osmanlı Meclisinde ve Birinci Büyük Millet Meclisinde Sıvas Millet Vekili idi. O sırada Nafia Vekilliği, Meclis İkinci Reisliği ve İcra Vekilleri Heyeti Reisliğini de yaptı. 1926 senesine kadar İstanbul Millet Vekili idi. 1936 da memlekete döndü. 1942 Şubatında Londra Büyük Elçiliğine tayin edilmiş, 1944 Temmuzunda istifa suretile bu vazifeden ayrılmıştır.

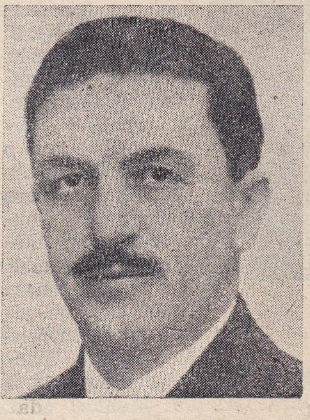

Rauf Orbay

Hüseyin Rauf 1908 de Sisam adasında çıkan isyanı bastırmaya memur deniz kortu arasında Peyki Şevket Torpito Kruvazörü Komutanı sıfatile bulunmuş, 1909 da ayni gemi ile Tuna Milletlerarası Komisyonuna iştirak etmiştir. İtalyan harbinde Trablusgarba silâh ve cephane götürmeğe çalışmıştır. Hamidiye Komutanı olarak Yemende bu-

lunmuş, sonraları İngiltere Kıralı Beşinci George'un taç giyme merasiminde bu münasebetle İngilterede yapılan deniz töreninde Türk donanmasını temsile memur edilmişti.

Balkan Harbinde Karadenizde ve Akdenizde yapılan deniz muharebelerinde Hamidiye Kumandanı idi. Kısa bir müddet de bir fırka torpitoya kumanda etmişti. 1905 te başlayarak 1911 yılına kadar muhtelif zamanlarda İtalya ve Almanyada mubayaa veya tamir edilen harp gemilerinin tecrübelerinde ve İstanbula getirilmelerinde vazife görmüştür. 1905 te henüz yapılmaya başlanan denizaltı gemileri hakkında tetkik ve tecrübelerde bulunmak üzere Amerikaya gönderilmişti. 1917 de Kopenhagda toplanan Ruslarla esir mubadelesi konferansında heyetimiz reisliğinde ve yine o sene Brest Litovsk sulh konferansında bahriye murahhaslığında bulunmuştur. 1918 yılı başında Trabzonda Cenubî Kafkas hükûmetlerile hükûmetimiz arasında "Üç Sancak,, hakkındaki ihtilâflı noktaları hal için toplanan konferansta ve Birinci Cihan Harbi sonunda İtilâf Devletlerile mütareke yapmak için memur murahhaslar heyeti reisliğinde de bulunmuştur. Sonraları yaptığı vazifeler yukarıda sayıldı.

Hamidiye Kruvazörünün menkıbesi Abidin Daver imzasile neşredilmiş olan "Hamidiyenin Gazası,, adlı risalede tasvir edilmiş ve o sıralarda İ. N. imzasile "Barbarosun Hafidi Rauf Bey,, ve "Hamidiye Kumandanı Rauf Beyin Tercümeihali ve Hayatı Askeriyesi,, adlarile iki küçük risale daha neşredilmişti.

ORHAN GAZİ [1288 - 1359] — Osmanlı devletinin ikinci hükümdarı olan Orhan Bey, Osman Beyin Malhatundan doğma oğludur. 1326 da babasının ölümü üzerine Beyliğe geçtiği zaman 36 yaşında idi. Bazı Osmanlı tarihçileri onun Hicrî 680 de, yani 1281 de doğduğunu yazarlar ki bu takdirde hükümdar olduğu zaman 45 yaşlarında bulunması lâzım gelir. Birinci rivayet daha doğru görünür. Orhan Beyin lâkabının Şücaeddin olduğu İ. Hakkı Uzunçarşılının neşrettiği bir vakfiyeden ve babası sağ iken hükümdar sıfatında bulunmuş olduğu da tetkiklerinden anlaşılıyor. Orhan doğduğu yıl dedesi Ertuğrul ölmüş ve babası Osman da Karacahisarı almıştı. Babası öldüğü sırada da oğlu Murat doğmuş, kendisi de Bursayı fethetmiştir. Osman Beyin öteki oğlu Alâeddin Paşanın yaşça Orhandan daha büyük olduğu, fakat halayıktan doğma olduğu için eski Türk âdetine göre hükümdarlık verasetinin Orhana kaldığı rivayet edilir. Zaten Alâeddin Paşa okuma, yazma ve ilim işlerile uğraşırmış, Orhanın da harp işlerinde tecrübesi varmış. Bu farka göre henüz bir aşiret ve ordu halinde bulunan küçük hükûmetin başına Orhanın geçmesi tabiî idi.

Orhan Gazi

Alâeddin Paşanın yaşça daha büyük olduğu muhakkak değilse de her halde Osmanoğullarının sonrakilerinde görülen kardeş ihtilâfı Orhan Beyle Alâeddin Paşa arasında hiç yoktur. Bunun tersine olarak devleti beraberlikle tertipleyip ilerletmişlerdir. Orhan harp sahasında çarpışarak babasından kalan küçük bir ülkeyi bir devlet haline koymuştur. Alâeddin Paşa da kanun ve nizamların meydana gelmesini, para basılmasını, ilk askerlik teşkilâtının kurulmasını sağlamıştır.

Orhan, devletin başkentini Yenişehirden Bursaya nakletti. Ondan sonra Semendre ve Aydos alındı. İzmit, Hereke, İznik, Mudurnu, Göynük ve Gemlik fethedildi, 1336 da küçük Karesi Beyliği de Osmanlı hududu içine girmiştir. Bergama, Mihalıç, Kirmasti, Tuzlu, Edincik de ele geçirildi. Orhanın oğlu Süleyman Paşanın kumandasile Rumeliye geçen Türkler, Gelibolu, Bolayır, Hayrebolu, Tekirdağı, İpsala ve civarını da elde ettiler. Bizans İmparatoru Kantaküzen Orhanla sulh yapmayı ve akrabalık meydana getirmeği devleti için selâmet sayarak kızı Prenses Teodorayı ona verdi. Orhan bu düğün için Üsküdara kadar gelmişti. Bu akrabalığa rağmen Orhan, kayınbabasının başkentini kuşatan bütün kasabaları ele geçirmekten vazgeçmemiştir. Oğlu Süleyman Paşanın bir kaza neticesinde ölmesi üzerine biraz sonra Orhan da teessüründen bir rivayete göre 71 yaşında, daha zayıf olan başka bir rivayete nazaran da 78 yaşında olduğu halde ölmüştür. Hükümdarlık müddeti 33 yıldır. Bunun yirmi yıla yakın zamanı az çok sulh içinde geçmiş ve bu zaman zarfında kanunlar ve askerî teşkilât yapılarak aşiret, bir devlet haline getirilmiştir. Orhan Bey, Osmanlı soyunun en kahraman, en temiz ve kusursuz simalarından biridir.

Nüfusu yarım milyonu bile bulmayan küçük bir Beyliği on dört milyonluk bir devlet şekline koyan odur. Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü olarak tarif edilir. Bursada yaptırdığı camide gömülüdür.

ORHON, Orhan Seyfi [Doğ. 1890] — Tanınmış şair ve muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Miralay rahmetli Emin Beyin oğludur. Beylerbeyi Rüştiyesile Mercan İdadisinde okumuş ve 1913 te Hukuk tahsilini bitirmiştir. İstanbul Mebusan Meclisinde Kâtip olarak bulundu. Bu meclisin kapatılmasından sonra gazetecilik ve öğretmenlikle uğraşmıştır. Açık, terkipsiz türkçe ile ve hece veznile yazmak cereyanının başladığı zamanlarda Ziya Gökalpin etrafında toplanan gençler arasında güzel türkçeyi işliyenlerden ve pek iyi örnek verenlerdendir. Gençlik şiirlerini "Gönülden Sesler,, adlı kitabile neşretmişti. İlk neşrettiği edebî mecmua 15 günde bir çıkan "Hiyaban,, dır. Ondan sonra 1919 da bacanağı Yusuf Ziya Ortaçla birlikte Akbaba mizah gazetesini neşre başlamışlardı. Biraz sonra Seyfi, Papağan mizah gazetesini, daha sonraları "Güneş,, aylık mecmuasını ve haftalık "Edebiyat,, gazetesini ve bir zaman "Karagöz,, ü neşretti ve tekrar Yusuf Ziya ile "Akbaba,, yı çıkarttı. "Ayda Bir,, adlı edebî mecmua da yine onlar tarafından neşrolunmuştur. Orhan Seyfi Orhon bir aralık Harp Akademisinde ve Harbiye Mektebinde edebiyat dersleri vermişti. İstanbul Erkek Lisesinde edebiyat ve İtalyan Okulunda da türkçe okuttu. Bir müddet de haftalık "Çınaraltı,, mecmuasını neşretti. "Gönülden Sesler,, den başka "Fırtına ve Kar,, adlı küçük eseri ve

Orhan Seyfi Orhon

"Fiskeler,, adlı lâtifeleri neşrolunmuştu. Son yıllarda "Çocuk Adam,, isimli romanını bastırdı ki bu eser fransızcaya da tercüme edilmiştir.

ORTANCA, Mehmet Nüzhet [Doğ. 1874] — Gazetecilik etmiş ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hacı Nesip Beyin ortanca oğludur. Hacı İbrahim Efendinin Darüttalim isimli Mektebinden çıkmış, bir müddet Hukuka da devam etmiştir. Düyunu Umumiye İdaresinde uzun zaman memurluk ederek Pul Şubesi Müdürü olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra "Tercümanı Hakikat,, i Akşam gazetesi olarak neşetmiş ve bu gazeteyi Cihan Harbinin ortalarına kadar yaşatmıştır. Bir aralık 27 bin nüshaya kadar sürüm temin eden bu gazete o zaman için en çok okunan gazetelerden biri olmuştu.

Düyunu Umumiye Pul Müdürlüğü Millî Mücadeleden sonra Maliyeye geçince Nüzhet Ortanca Damga Matbaası Müdürlüğüne geçirilmiş ve ötedenberi Avrupada bastırılan posta pullarının klişelerini memlekette yapmağa ve pulları basmağa muvaffak olarak yüz bin liradan fazla tasarruf temin etmişti. Bir aralık İstanbul Belediye âzalığına da seçildi. 1932 de emekliye ayrıldıktan sonra Vergi Tetkik Komisyonu Âzası sı fatile de çalışmıştır. Arapça ve farsçadan tercümeleri, muhtelif vesilelerle söylenmiş, tarih mısra ve beyitleri, Saip ile Kelim'den seçilmiş bir hayli manzum tercümeleri vardır.

ORUÇ REİS, Baba Oruç - Gazi [ölm. 1518] — Türk denizcilerinin en büyüklerinden biri ve meşhur Barbaros Hayreddin Paşanın, yani Hızır Reisin bü yük kardeşidir. Eceovalı Yakup adında bir sipahinin oğludur. Yakup Midillide yerleşmiş olduğundan dört oğlu İshak, İlyas, Oruç ve Hızır yani Barbaros, Midillide doğmuşlardır. Gemicilikle ve deniz ticaretile uğraşırlarmış. Bir gün Rodos Şövalyeleri İlyasla Hızırın gemilerini yakalamışlar, İlyası öldürüp Hızırı yani Barbarosu esir almışlar. Bunun üzerine İshakla Oruç da korsanlığa başlamışlar ve Hızırın kaçıp kurtulmasından sonra bir zaman Akdeniz sularında beraber korsanlık etmişler. Osmanlı gemilerinin yabancı korsanlar gibi Türk korsanlarını da takibe başlaması üzerine korsan kardeşler gemilerile Tunusa göçerek Tunus Emîri tarafından iyi kabul edilmişler ve Halkulvadi denen yeri Cezayir ve Tunus sularındaki korsanlık hareketleri için üs yapmışlardı. Az zamanda kuvvet ve şöhret kazanarak İspanyolların ve Cenevizlerin gemilerini ve sonraları donanmalarını vurmaya başlamışlrdır.

Cezayir cihetini ellerine geçirerek İspanyol donanmasını bir kaç defa büyük inhizamlara uğratmışlr ve İspanyollarla birleşen bazı Arap Emîrlerini de yendikten sonra Cezayirde bir hükûmet teşkil etmişlerdi. Meşhur İmparator Şarlken bu mağlûbiyetlerin acısını çıkarmak için 1518 de Marki de Gomars adlı bir komutanı büyük kuvvetlerle göndermişti. Oruç ve kardeşi İshak kendilerinden çok fazla olan düşman kuvvetlerine karşı kahramanca bir muharebeden sonra vuruldular. Bunun üzerine kardeşlerinin hıncını almağa ahdeden Hızır Reis, yani Barbaros Cezayir hâkimliğine geçmiş ve sözünü yerine getirmiştir. Barbaros unvanının da Baba Oruçtan geldiği sanılmaktadır.

ORTAÇ, Yusuf Ziya [Do. 1896] — Tanınmış şair ve muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mühendis Süleyman Sami Beyin oğludur. Vefa İdadisile Alyans İzrailit'te okudu, İzmit ve Galatasaray Liselerinde bir müddet edebiyat okutmuş ve muhtelif gazete ve mecmualardaki yazılarile tanınmağa başlıyarak bacanağı şair Orhan Seyfi Orhon ile birlikte Akbaba mizah gazetesini çıkarmağa başlamıştı. Açık türkçe ile ve hece veznile şiir yazmak cereyanının başladığı zamanlarda Ziya Gökalpin etrafında çevrelenen gençler arasında Yusuf Ziya Ortaç da güzel türkçeyi işliyenlerden ve pürüzsüz örnekler verenlerdendir. Mütareke yıllarında "Şair,, adlı haftalık bir edebiyat mecmuası da çıkarmıştı. Kitap şeklinde basılan eserleri: Akından Akına, Cenk Ufukları, Şairin Duası, Aşıklar Yolu, Yanardağ, Bir Servi Gölgesi (şiir kitapları). Nikâhta Keramet (manzum hikâyeler), Binnaz (Manzum trajedi), Eski Mektup (manzum komedi), Kördüğüm (piyes), Kuş Cıvıltıları (çocuk şiirleri), Kürkçü Dükkânı, Şeker Osman (büyük hikâye), Beşik - Ocak (fıkralar), Göç (roman).

Yusuf Ziya Ortaç

Bunlardan başka Halk Edebiyatı Antolojisi, Nedim Divanı Antolojisi, Seyranî adlı eserleri de basılmıştır. Son eseri olan "Bir Dehânın Romanı - İsmet İnönü,, basılmak üzeredir. Mezat adlı piyesi Şehir Tiyatrosunda oynanmak üzere bulunuyor. "Bekâr Odası,, adlı bir romanı da neşredilecektir.

OSMAN I. [1258 - 1326] — Osmanlı devletini kurmuş ve adını o devlete vermiş olan Birinci Osman, Ertuğrul Beyin oğlu ve Süleyman Şahın torunudur. Söğütte veya (Osmancık) ta doğdu. Ona Kara Osman, Osman Gazi de derler. Lâkabının Fahreddin olduğu İ. Hakkı Uzunçarşılının neşrettiği bir vakfiyeden anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuk devletinin Bizans hududunda bir Uçbeyi olan babasının ölümü üzerine 1288 de 30 yaşlarında iken Başbuğluğa geçirildi. Ülkesi Tomaniç ve Ermeni yaylaklarile Söğüt kışlağından ibaretti. O kılıç kuvvetile bu ülkeyi genişletip bir devlet haline getirmiştir. Babası henüz hayatta iken Osman Beyin ilk çarpışması İnegöl (Anjelokoma) Tekfürile olmuş ve yeğeni, yani Sarubatı Savcı Beyin oğlu Bay Koca orada vurulmuştu. Osmanın zaferile biten bu çarpışmanın hıncını almak için iki yıl kadar sonra İnegöl Tekfürü, Kocahisar Tekfürü ile birleşerek Osmanın üzerine yürümüş ve Tomaniç yakınlarında Erice (Ağriliyon) da geçen muharebede Osman muzaffer, fakat kardeşi Savcı Bey şehit olmuştur ki gömüldüğü yer "Kandilli Çam,, diye meşhur olmuştu. Osman ilk ehemmiyetli fethi olan Karacahisarı (Melanjeya) yı babasının ölümünden bir kaç gün önce almıştır ve Malhatundan oğlu Orhan da o yıl içinde doğmuştur. Osman Karacahisarın anahtarını esir ettiği Tekfürile birlikte kardeşinin oğlu Ak Timura teslim ederek Selçuk Sultanına sundu. Bunun üzerine Selçuk hükümdarı İkinci Gıyaseddin Mesut ona zaptettiği Karacahisarı malikâne olarak vermiş ve Ak Timur ile bir ak sancak, tuğ ve bir mehterhane ile birlikte Osman Şah hitabını muhtevi bir menşur göndermiştir.

Mehterhane, nöbet zamanlarında Fatih devrine kadar Selçuk hükümdarına saygı olsun diye ayakta dinlenirdi. Osman Bey bu suretle Beylik, Prenslik unvanını almış oluyordu. Bu hadise tahminen 1289 tarihindedir. Karacahisarın kilisesi camie çevrilmiş ve Tursun Fakih Osmanın ilk hutbesini okumuş ve oraya ilk defa Kadı tayin edilmiştir. Osman kendi adına hutbe okutmakla beraber henüz şekil bakımından Selçuklara bağlı demekti. Bundan sonra Taraklı, Göynük ve Mudurnu fethedildi. Rumlar kalelerini birer ikişer ele geçiren Osman Beyi ortadan kaldırmak için bir baskın hazırladılar. Yar-

hisar Tekfürünün kızını alacak olan Bilecik Tekfürünün düğününe Osman Beyi de bir dost gibi davet ettiler.

Osman I.

Daha önce bir çarpışmadaki kahramanlığından ve âlicenaplığından dolayı Osman Beye çok bağlanmış olan Köse Mihal, bu davetten maksadın kendisini gafil avlayıp öldürmek olduğunu haber verdi. Osman Bey, işi bildiğini sezdirmeden her yıl olduğu gibi hazinesini yaylağa çıkmadan önce Bilecik kalesine göndermek bahanesile kırk kişi ile âni olarak Bilecik kalesini bastırdı ve yolda düğün alayına pusu kurarak yeni damadı ortadan kaldırdı ve güzel Nilüferi ele geçirip henüz çocuk olan oğlu Orhana peyledi. Yarhisarı Osman alırken Turgut Alp İnegölü zaptetti. Selçuk hükümdarı Üçüncü Alâeddin İlhanlılar hükümdarı Ahmet Gazan tarafından yakalanıp öldürülünce Selçuk devleti batmış ve Osman Bey de "1299 - 1300" tarihinde müstakil kalmış oluyordu. Köprühisar (Köprülühisar) bu sıralarda fethedilmiş ve Osmanın amcası Dündar Bey doksan yaşlarında olduğu halde bu sıralarda ölmüştür ki onun Osmanın elile öldürüldüğü de rivayet edilir. Gûya on yıl kadar önce Ertuğrul öldüğü zaman adamlarından bir kısmı Dündar Beyi başbuğ tanımak istemişler. Osman Beyle amcasının arası bu hâdiseden dolayı açılmıştır derler. Fakat Osman Beyin amcasını ortadan kaldırmak için on yıldan fazla beklemiş ve doksanlık ihtiyarı bir harp meclisindeki münakaşa sırasında öldürmüş olması mantığa uygun görülmez. Bu hâdiselerden sonra Koyunhisar, Marmara kaleleri alınmıştır. Koyunhisar muharebesinde Osmanın kardeşi Gündüz Alpin oğlu Aydoğdu vurulmuştur.

Bu sıralarda Bizans İmparatoru Gazan Handan yardım istemiş ve ona namzet olan Prenses Mari, Osmanı korkutmaya savaşmış ama Osman bu tehdide aldırmamıştır. Hattâ bir Moğol hücumunu oğlu Orhanın komutası altındaki bir kuvvetle püskürtmüştür. Kocahisar, Akhisar, Lefke ve Geyve de bu sıralarda alınmıştır. Bundan sonra Osman, oğlunu Kösemihal, Abdurrahman Gazi, Konuralp ve Akça Koca ile birlikte İzmit ve havalisini almaya memur etmiştir. O muharebelerdeki büyük yararlığından dolayı yeni fethedilen İzmit ve civarına Akça Kocanın adına nisbetle Kocaeli denmişti. Osman, kendine karşı ittifak eden Rum Tekfürlerinin yenilmesinden sonra yeğeni Ak Timur ile komutanlarından Balaban'a Bursa yakınlarında istihkâm yapmalarını emretmiş ve oğlu Orhanı Bursayı almaya memur etmişti. Kendisi damla hastalığından muztarip olarak Yenişehirde oturuyordu. Osman Bey Bursanın fethi haberini aldıktan biraz sonra 68 yaşında olduğu halde Yenişehirde öldü. Cenazesi Bursaya götürülerek oradaki türbesine gömüldü.

Müstakil olarak hükûmeti 27 yıl sürmüştür. Başbuğluğa geçtiği zaman katılırsa bu müddet 38 yıla çıkar. Orta boylu, esmer, değirmi yüzlü, çatık kaşlı, yassı alınlı, geniş omuzlu, gövdesi bacaklarından uzun olarak tarif edilir. Okumak, yazmakla ülfeti olduğu bilinmiyorsa da cahil bir adam olduğu söylenemez. Fethettiği Hıristiyan memleketleri halkının gönüllerini de fethetmiştir. Zamanının fırsatlarını ve icaplarını kavrayan pek zeki ve değerli bir insan olduğunu tahmin etmek güç değildir. Yeni devletin başkenti Ertuğrul zamanında Söğüt, Osman zamanında önce Karacahisar, sonra Yenişehir idi. Orhan zamanında da Bursaya nakledilmiştir.

OSMAN II. (Genç Osman) [1604 - 1622] — Osmanlı Padişahlarının on altıncısı ve Birinci Sultan Ahmedin oğludur. Annesi Mahfiruz Hatice Sultandır. Akıl hastası olduğu için tahtından indirilen amcası Birinci Mustafanın yerine 1618 de Padişahlığa geçirildi. Henüz on dört yaşlarında idi. Osmanlı tahtında dört yıl kadar bulunan bu zavallı delikanlı tarihçilerimizce "Genç Osman,, diye anılır. Tahta çıktığı sıralarda İrana harp açılmıştı. Osmanlı ordusu Erdebilde mühim bir bozguna uğramış ve hayli uzun süren bu faydasız muharebe iki taraf da bir şey kazanmaksızın sulh ile neticelenmişti. İran seferinden sonra Lehistana karşı harp açıldı ve Genç Osman asker arasında şan kazanmak hevesile bu muharebede bizzat bulunmak istedi. Bir çok hazırlıklardan sonra yola çıkarken saltanat davasına düşmesin diye Mehmet adındaki yetişkin bir kardeşini öldürttü.

Osman II.

Hotin seferi diye anılan Lehistan muharebesi altmış bin kadar Türk askerinin hayatına mal olmuş ve devlete bir şey kazandırmamıştı. Fakat Genç Osmanın iştirak ettiği bu sefer, o zaman bir zafer şeklinde ilân edilmiş, hattâ Nef'inin:

Aferin ey rûzigârın şehsüvarı safderi
Arşa as şimdengeru tığı süreyya - cevheri.

beytile başlayan meşhur kasidesine vesile vermiştir.

Genç Osman muharebeden dönünce Yeniçeri Ocağının işe yaramaz bir hale geldiğini sezmiş ve Mısırdan asker toplayarak bu Ocağı temizlemeyi tasarlamıştı. Fakat tecrübesizlik yüzünden niyetini gizli tutamadı ve maksadını örtmek için Hicaza gitmek kararını ilân etmesi Yeniçerileri büsbütün kuşkulandırdı, kazan kaldırmalarına sebep oldu. Ocaklılar saraya saldırarak Deli Mustafayı hapsedildiği odadan çıkarıp tekrar Padişahlığa geçirdiler. İkinci Osman, Mustafanın anasının teşvikile Sadrazam Davut Paşa tarafından Yedikulede boğuruldu.

İkinci Osman ölümden kurtulmak için Orta camide Yeniçerilere iltica etmişti. Oradan Yedikuleye bir pazar arabasile ve yolda türlü hakaret görerek götürüldü. Yedikule zindanında üstüne hücum edenlerle dövüşerek can verdi.

On sekiz yaşlarında güçlü, kuvvetli bir delikanlı idi. O zamanki Osmanlı idaresindeki bozukluğu bütün çıplaklığile meydana vuran bu facia Naima Tarihinde etrafile anlatılmıştır. İkinci Osmanın öldürülmesi sonraları bir çok ihtilâllere vesile vermiş ve devletin daha fazla zayıflamasına sebep olmuştur.

OSMAN III. [1698 - 1757] — Osmanlı Sultanlarının 25 incisidir. İkinci Mustafanın oğlu olup 1754 te kardeşi Birinci Mahmudun ölümü üzerine hükümdarlığa geçmiştir. Üç sene kadar Osmanlı tahtında bulunan bu zat, o soydan gelen hüküm-

Osman III.

darların değersizlerindendir. Zamanında belli başlı bir iş görülmemiştir. Tahta geçtiği zamana, yani elli sekiz yaşına kadar sarayda bir odada kapalı yaşamış olduğu için bilgisiz, görgüsüz ve sinirleri bozuktu. Şişman, sakat ve çirkin bir adamdı. Nuruosmaniye camiile yanındaki medrese, kütüphane vesaire onun zamanında tamamlanmış eserlerdendir. Koca Ragıp Paşayı Sadrazamlığa getirmesi de rastgele yaptığı pek iyi bir iş olmuştu.

OSMAN BEY, Hakkâkzade [Ölm. 1890] — İstanbulun bir semtine adını bırakmış ve adile anılan bir matbaa kurmuş olan Osman Bey, hattat ve hakkâk Mustafa Efendinin oğludur. Enderundan yetişmiş, Abdülmecit zamanında saraya alınarak İkinci Abdülhamit Şehzade iken hizmetinde bulunmuştu. Abdülhamit hükümdar olunca onu İkinci Karin ve Hamdi Paşa öldükten sonra da Başkarin tayin etmişti. Çemberlitaştaki matbaayı o kurmuş ve bir çok değerli eserler bastırmıştır. Şişli ile Harbiye arasındaki semtte eskiden büyük bahçeli bir konağı bulunduğu için bu semt Osmanbey adıyla anılmaktadır. Cevat ve Ömer adlı iki oğlu vardı. Mabeyn Başkâtipliğinde bulunmuş olan Süreyya Paşa ile Ferik Ethem Paşa ve yine Mabeyn Kâtipliği yapmış olan Cevat Bey onun damatları idi.

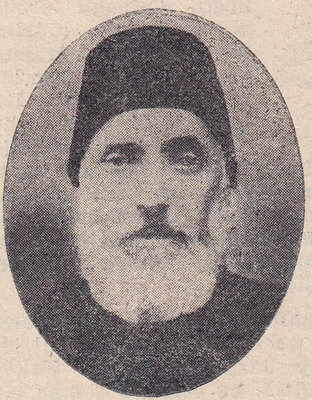
Osman Bey

OSMAN CEMAL — Bk. Kaygılı.

OSMAN PAŞA, Topal [Ölm. 1732] — Birinci Sultan Mahmut zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş ve muharebelerdeki cesaretile ve yararlıklarile de tanınmış Vezirlerdendir. Moralıdır. Gençliğinde İstanbula gelerek sarayda Kozbekçiler denen bölüğe girmiş, sonra Panolbaşı olmuştu. Bu işte iken tanılarak Mirimiran rütbesile Mutasarrıflıklara gönderildi. 1715 te Tırhala Mutasarrıfı ve Mora Seraskeri oldu ve Vezir rütbesini aldı. Ondan sonra Bosna, İnebahtı, Vidin Valiliklerinde bulundu. 1730 da İstanbulda meşhur "Lâle Devri,, ni nihayetlendiren ihtilâlden sonra Rumeli tarafına kaçan âsi askerlerin yakalanmasında ve haydutluğun bastırılmasında hizmet gördüğü için Birinci Mahmut 1731 de onu Sadrazamlığa geçirdi. Altı ay kadar bu makamda bulunmuştur. Fakat tahsilsiz bir adam olduğu için devlet işlerine başkalarını da karıştırmak ihtiyacında bulunduğu, Kethüdasile başka maiyetinin rüşvet almalarına göz yumduğu söylenerek aleyhine dedikodu çıktı. Azledilerek Tebriz eyaletine gönderildi. Ondan sonra Erzurum Valisi oldu. Biraz sonra Tiflis eyaletine tayin edilerek İran Seraskeri oldu. Nadir Şaha karşı muharebede galip geldi. Son muharebeye hasta olarak girmişti. Bu yüzden ordu bozuldu ve kendi de şehit düştü.

OSMAN PAŞA, Tekfalzade [Ölm. 1848] — Anadolu Müşirliğinde ve Valiliklerde bulunmuş meşhur Vezirlerdendir. Enderundan yetişerek ilk askerî teşkilâtta subay sıfatile orduya girmişti. Az zamanda ilerliyerek Liva iken Niş Muhafızı, Ferik iken de Kıbrıs Muhassılı olmuştu. 1844 te Darı Şûra Reisi oldu. Cihan Seraskeri diye meşhur olan Rıza Paşanın mensuplarındandır. Onun tesirile Vezirlik rütbesi aldı. Vecihi Paşanın yerine Halep Valisi oldu. Bir sene sonra da Rüstem Paşanın yerine Anadolu Müşirliğine tayin edildi. O zaman 67 inci sayfada yazdığımız Cizre Mütesellimi meşhur Bedirhan Bey, devlete isyan ederek bir kaç yerde Osmanlı ordusunu bozmuştu. Abdülmecit hükümdarlıkta, Büyük Reşit Paşa da Sadrazamlıkta bulunuyordu. Osman Paşa Bedirhanın isyanını bastırmağa memur oldu ve büyük bir kuvvetle ilerliyerek Orak kalesinde onu kuşattı ve teslime mecbur etti. Bu hizmetinden dolayı mükâfatlandırılmak üzere İstanbula çağırıldıysa da biraz sonra ölmüştür. Eyupte gömülüdür.

OSMAN PAŞA [1835 - 1890] — Ertuğrul gemisiyle Japonyadan dönerken boğulan Osman Paşa, Sinop deniz muharebesinde ölen Osman Paşanın torunudur. 1870 de Deniz Mektebine girmiş, 1877 de Mülâzim olarak Resmo vapuruna memur edilmişti. İki yıl sonra Basraya gönderildi. 1883 te Kolağası iken Ataşenaval sıfatile Parise gitmiş, 1886 da Binbaşı iken Bahriye Nazırı Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşanın kızı ile evlenmiştir. Bir aralık Bükreşe gönderilmiş, sonra İkinci Abdülhamidin Yaveri olmuş ve 1888 de Miraylığa yükselmişti. Fransızca, ingilizce bilirmiş. Kültürlü bir adam olduğuna göre kayınbabasına benzemediği tahmin edilebilir. Japonya İmparatorluk hanedanından bir Prens 1887 de İstanbula gelerek Padişahı ziyaret etmişti. Abdülhamit bir gemi göndererek mukabele etmek istedi. Ertuğrul seferi bunun için yapılmıştır. Aynı zamanda Uzakdoğudaki İslâm ülkelerine Halifeliğin varlığını da göstermek istemişti. Ertuğrul fırkateyni 23 bin tonluk gösterişli bir harp gemisi olmakla beraber hayli eskimiş, hele tekne ve kazan bakımından büyük denizlere dayanmak kabiliyetini kaybetmişti. Çürüklüğüne dair rapor verenler bulunduğu halde Bozcaadalının inadı ve Abdülhamidin hevesi yüzünden üstün körü kalaylanarak yola çıkarıldı. İçinde ellisi Subay olmak üzere 607 kişi vardı. Ve hepsi de bu iş için seçilmiş, değerli insanlardı. Osman Paşa ile birlikte Çarkçı Miralayı İbrahim, Doktor Miralay Hüsnü, Ertuğrul Suvarisi Kaymakam Ali (Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücelin anne tarafından büyük babası), Suvari Muavini Kaymakam Cemil (eski İstanbul Millet Vekillerinden Alâeddin Cemilin babası) ve şair Ali Ruhi de vardı.

Osman Paşa

Gemi 1889 Temmuzunun 15 inde İstanbuldan kalkmış, yolda iki defa kaza geçirmiş, bir çok güçlüklere uğramış, nihayet Japonyaya varmıştı. Osman Paşa, Abdülhamidin İmparatora gönderdiği İmtiyaz Nişanını vermiş ve pek iyi karşılanmıştı. Dönüşte 1890 Eylülünün on sekizinci gecesi Yokohamadan Kobaya giderken Kaşinozaki feneri civarında şiddetli fırtınadan kayalıklara düşerek parçalanmıştır. 607 kişiden 13 asker Japonyada kolera-

dan ölmüştü. 525 kişi boğuldu. Altısı Subay olarak ancak 69 kişi kurtulabilmişti.

Onları da iki Japon harp gemisi İstanbula getirmişti. Bu faciaya dair Süleyman Nutkinin küçük bir eseri vardır ki içindeki resmî vesikalar ve Osman Paşanın yoldan gönderdiği mektuplar da münderiçtir.

OSMAN PAŞA, Gazi [1832 - 1897] — Pilevne müdafaasındaki kahramanlığile büyük ve haklı bir şöhret kazanmış değerli askerlerimizdendir. Tokatta doğdu. Yağcıoğulları diye tanılan fakir, fakat temiz bir ailedendir. Babası çalışmak için ailesile İstanbula gelirken henüz bir çocuk olan Osmanı da birlikte getirmiş ve Beşiktaş Askerî Rüştiyesine vermişti. Rüştiyeden sonra İdadiyi bitiren Osman, Harbiyeden 1852 de piyade sınıfı ikincisi olarak Mülâzim (Teğmen) çıktı. 1855 te Kırım muharebesi hazırlığı sırasında Mülâzim Osman Efendi de Erkânıharp olarak yetişmek üzere ayrılmış ve Rumelideki orduya gönderilmiştir. Bir yıl sonra Kırım seferi müttefik orduların Ruslara karşı zaferile bittiği zaman Osman Efendi Yüzbaşı idi ve İstanbulda Erkânıharp Dairesine memur oldu. Ertesi yıl Kolağası olmuş ve Anadolu haritasını Bursa cihetinden almaya memur edilmişti. Ondan sonra Tesalya Yenişehir Fırka Erkânıharp Reisi, sonra da Cebelilübnan Taburuna Binbaşı oldu. Oradan Giride gönderildi. Giritteki yararlıkları Serdarı Ekrem Ömer Paşa tarafından takdir edilerek rütbesi Miralaylığa (Albaylığa) çıkarılmıştır. Bundan sonra Yemen muharebelerine iştirak ederek oradaki hizmetleri üzerine Generalliğe yükseldi. Yemenden döndükten sonra Rumelide bulunan Üçüncü Orduya memur edildi. 1875 te Manastır Fırka Komutanlığına tayin edilmiş ve askerlerini iyi yetiştirdiği için Ferik olmuştur.

Gazi Osman Paşa

1876 da Sırplar Osmanlı devletine muharebe açtılar. Orduları Rus komutanlarının idaresinde idi. Osman Paşa İzvor tepelerini ve Zayçar kasabasını işgalde büyük bir başarı göstermiş, hele Zayçarda Sırp ordusunu fena bir bozguna uğratmıştı. Onun büyük askerlik şöhreti buradan başlar. Kendisine Müşirlik (Mareşallik) verildi.

Sırpların mağlûbiyetinden sonra Ruslar harp ilân edince Vidinde bulunan Osman Paşa Pilevne müdafaası için emir aldı. Ve işte orada tarihin en mühim harp hârikalarından birini yaptı. Osman Paşa, önce üstün Rus kuvvetlerini tamamile yenerek geri çekilmeğe mecbur etmişti. Sonra çok büyük kuvvetler karşısında Pilevneye çekildi. Elinde elli bin kişilik bir ordu ile yüz top vardı. Ruslar ve Romanyalılar onu yüz elli bin kişilik piyade kuvvetlerile, bir çok süvari ve sekiz yüz topla sardılar. Osman Paşa, dar bir zamanda yaptırdığı toprak istihkâmların içinde dört buçuk ay bütün dünyanın dikkat ve hayreti önünde dayanmış ve teslim tekliflerini kabul etmemiştir. Nihayet kendisini kuşatan düşmanı kahramanca yarıp çıkmakta iken yaralandı ve esir düştü.

Pilevne müdafaası o zaman bütün dünyayı meşgul etmiş ve Osman Paşanın kahramanlık şöhreti cihana yayılmıştı. Rus Çarı İkinci Aleksandr Pilevneye kadar giderek bu şanlı esirin kılıcını geri vermiş ve kendisine hürmet göstermişti. Padişah da ona Gazi unvanile birlikte bir kılıç vermişti.

Gazi Osman Paşa İstanbula döndükten sonra Yedi yıl kadar Seraskerlikte bulundu. İkinci Abdülhamit sarayının çirkin işlerini örtmek üzere etrafına topladığı bazı değerli adamlar arasında şöhretinden istifade için onu da Mabeyn Müşiri yapmıştı. Osman Paşa, Abdülhamidin bütün kötülüklerine rağmen daima şeref ve haysiyetini muhafaza etmiş ve lekelenmemiştir. Öldüğü zaman vasiyeti üzerine Fatih türbesi bahçesine gömüldü.

OSMAN PAŞA, Nuri [1840 - 1898] — İkinci Abdülhamit zamanında Valiliklerde bulunmuş ve sarayın adamı olmakla tanınmış Müşirlerdendir. Miralay Ahmet Şükrü Beyin oğludur. 1862 de Harbiyeden Erkânıharp Yüzbaşısı olarak çıkmıştır. 1880 de Ferik (Korgeneral) rütbesile Hicaz Kumandanı olmuştu. Bir yıl sonra Hicaz Valisi oldu. Midhat Paşa ile arkadaşlarının İkinci Abdülhamit tarafından Taif'e sürdürülmeleri sırasında Osman Paşa Padişahın isteğine uygun hizmetler etmiş ve bunun mükâfatı olarak 1883 te Müşir (Mareşal) olmuştu. 1886 da Halep, bir yıl sonra Yemen Valisi, iki defa Suriye ve tekrar Halep Valisi olmuş ve azlinden sonra İstanbulda ölerek Karacaahmede gömülmüştür.

Osman Paşa

OSMAN PAŞA, Ferit [1844 - 1912] — İkinci Abdülhamit zamanında uzun müddet Medine Muhafızlığında bulunmuş ve muharebelerde cesaretile tanınmış komutanlardandır. Osman Ferit Paşa, ailece meşhur Dağıstan kahramanı Şeyh Şamil'e mensuptur. Bereketzade Hasan Beyin oğludur. Yirmi yaşında silâhşorlukla askerliğe girmiş, Kaymakam iken Trablusgarba sürülmüş, fakat bir müddet sonra getirilerek Liva (General) iken Taşkışla Kumandanlığı yapmıştı. 1888 de Ferik rütbesile Medine Muhafızı tayin edilip İstanbuldan uzaklaştırıldı. Yirmi iki yıl kadar Hicazda bulunarak bir çok Arap isyanlarını bastırmakta hizmet gördü. Sonra Birinci Ferik rütbesile Şeyhülharem tayin edilmişti. 1908 İnkılâbından sonra İttihatçılar tarafından rütbesi alınarak Midilliye sürüldü. Sonra İstanbula gelmesine müsaade edilmiş ve Üsküdarda ölmüştür. 1867 deki Şıpka muharebesinde Tabur Komutanı sıfatile de yararlıklar göstermişti.

Osman Ferit Paşa

Eski Afyon Millet Vekili Hamza Erkan bu zatın oğullarındandır.

§ Bu zatın oğlu Hamza Osman Erkan memleketimizin tanınmış ve değerli simalarındandır.

Beşiktaşta doğdu. Lise ve yüksek tahsilini Cenevre Üniversitesinde bitirerek Osmanlı Bankasile İş Bankası şube müdürlüklerinde bulunmuş ve 1938 de ilk defa Toprak Mahsulleri Ofisi Umum Müdürlüğüne tayin edilmişti. 1938 - 39 da Cenevrede toplanan Milletlerarası Uyuşturucu Maddeler Konferansında Türk tezini başarı ile müdafaa etmesi afyon müstahsillerinde büyük bir sevgi uyandırmış ve Afyon Belediyesi kendisine şehrin fahrî hemşeriliğini tevcih etmişti. O yıl yapılan altıncı seçim devresinde Büyük Millet Meclisine Afyon Millet Vekili seçildi ve yedinci devre başına kadar Millet Vekilliğinde bulundu. Hamza Osman Erkan, Birinci Cihan Harbinin başında henüz 16 yaşında iken ailece bulundukları İsviçreden gönüllü olarak memlekete gelmiş, cephelerde, bilhassa Iraktaki muharebelerde meşhur Şeyh Şamilin torununa ve Osman Ferit Paşanın oğluna lâyık olacak ciddî yararlıklar göstermiş, ordunun takdirini ve harp madalyasını kazanmıştı.

Hamza Osman Erkan

Bu satırların muharriri Cenevrede yüksek tahsilini yaparken 1916 da bir gün Türkiye Başşehbenderini bizim memleket tebaasından bir Ermeni komiteci tahkir etmişti. Türklüğe yapılan bu tecavüzü cezalandırmak için bir şekil tayin etmek üzere Türk Yurdu adlı talebe cemiyetinde biz büyük gençler müzakere ederken 18 yaşındaki lise talebesi Hamza Osman, kardeşi rahmetli Gazi ile birlikte şehrin meşhur bir gazinosunda iri ve azılı komiteciyi bularak mükemmel bir surette dövmek kahramanlığını yaptı. Polisçe tevkif edilen Hamza, lise talebesinin nümayişleri üzerine serbest bırakıldı, mahkeme dahi millî heyecan tesirile yapılan bu hareketi mazur görerek beraet kararı verdi. Komiteci bir kaç gün başı gözü sarılı olarak polis ve mahkeme kapılarında dolaştıktan sonra Cenevreden savuşmaya mecbur olmuş ve o zaman hâdiseyi yazan bazı İsviçre gazeteleri sportmen delikanlıyı âdeta alkışlamışlardı.

Eski bir sporcu olan Hamza Osman Erkan, senelerdenberi Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Yüksek Heyetinde Aza bulunmaktadır.

OSMAN NİZAMİ PAŞA [ölm. 1939] — Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında Elçiliklerde ve Nazırlıklarda bulunmuş olan Osman Nizami Paşa, Müşir Ali Nizami Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1880 de Kurmay Yüzbaşılıkla çıktı. Muhtelif Elçiliklerde Ataşemiliter olarak bulunmuş ve mesleğine dair bazı eserler de yazmıştır. 1908 İnkılâbından sonra Berlin Büyük Elçisi, daha sonra da Nafia Nazırı olmuştu. Balkan Harbinden sonra Londrada toplanan konferansa Osman Nizami Paşa ile Besarya Efendi ve Reşit Bey murahhas olmuşlardı.

OSMAN ŞEREFEDDİN ÇELİK, Doktor [1886 - 1945] — Bakteriyoloji ihtisasile tanınmış değerli hekimlerimizdendir. İstanbulda doğmuş, Tıbbiyeden 1909 da çıktıktan sonra bir sene Pariste Pasteur Enstitüsünde, üç yıl da Almanyada Hygiène Enstitüsünde çalışmıştır. Eczacı Mektebi hocalığında, Bağdat ve Kudüs veba mücadelelerinde ve 1925 te Ankarada sıtma mücadelesinde çalışmış ve uzun yıllar Guraba Hastanesi Bakteriyoloji Şefliğinde bulunmuştur. "Türk Tıp Cemiyeti,, nin pek faal âzasından biri idi ve cemiyet mecmuasını uzun zaman yaşatmıştı.

OZANSOY, Faik Ali [Doğ. 1878] — "Edebiyatı Cedide,, neslinin mümtaz şairlerindendir. Diyarbakırda doğdu. Meşhur Diyarbakırlı Sait Paşanın oğlu ve Süleyman Nazifin küçük kardeşidir. Oranın Askerî Rüştiyesinde ve bir sene de İdadisinde okuduktan sonra "fikrimin yurdu, hissimin vatanı,, dediği ve güzelliklerini bir çok şiirlerinde övdüğü İstanbula geldi. Mülkiye Mektebinde yüksek tahsilini bitirdi ve Bursaya Maiyet Memuru gitti. Bir çok yerlerde Kaymakamlık ve Mutasarrıflık etti. Diyarbakırda da Valilik etti. Son memurluğu Dahiliye Nezareti Müsteşarlığıdır. Bir müddet Mülkiye Mektebinde fransızca okutmuştur. "Edebiyatı Cedide,, nin (Serveti Fünun) ile ilk inkişafında Faik Ali Ozansoy, henüz Mülkiye Mektebi talebesi olduğu halde orada şiirlerini neşre başlamıştı. Kitap halinde neşredilen şiirleri: Fani Teselliler, Temasil, Midhat Paşa, Elhanı Vatan, Şairi Azama Mektup adlarını taşır. Çanakkale muharebelerine ait "Payitahtın Kapısında,, isimli manzum bir piyesi de basılmıştır. Bunlardan başka kitap şekline girmemiş bir çok şiirleri vardır. Lâle Devrine ait "Nedim,, isimli manzum bir piyesi de neşrolundu. Eflâtunun "Cumhuriyet,, isimli eserile Aristonun "Siyaset,, ini tercüme etmiştir. Klâsik eserlerden başka tercümeleri de vardır.

Faik Ali Ozansoy

Lisanı hakkında bir fikir verebilmek için kardeşi Süleyman Nazifin mezar taşına yazdığı beytini alıyorum:

Şimşek mürekkep olmalıdır, yıldırım kalem
Tahrir için kitabei sengi mezarını.

OZANSOY, Halit Fahri [Doğ. 1891] — Tanınmış şairlerimizdendir. Doktor Fahri Paşanın oğludur. Babası da eserler ve şiirler neşretmişti. İstanbulda doğan Halit Fahri, Galatasaray Lisesinde okumuştur. 1914 tenberi İstanbul liselerinde türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapmaktadır. Hem hece, hem aruz veznini pek muvaffakıyetle kullanan şairin manzum ve mensur hayli eserleri vardır.

Halit Fahri Ozansoy

Manzum eserleri: Rüya, Baykuş (3 perdelik piyes), Cenk Duy-

guları, Efsaneler, Bulutlara Yakın, Gülistanlar ve Harabeler, İlk Şair (4 perdelik masal), Paravan, Balkan Saatler, Nedim (üç perdelik piyes), On Yılın Destanı.

Yabancı eserlerden adapte suretile de piyesler meydana getirmiştir ki bunlardan Baş Tacı, Kırkından Sonra adındakiler basılmıştır. Okul kitabı ve edebî tetkik mahiyetinde basılmış beş altı eseri bulunan Halit Fahri Ozansoyun henüz basılmamış manzum ve mensur başka yazıları da vardır.

Soyadlarının bir olmasına rağmen Faik Âli ile Halit Fahri arasında hiç bir hısımlık yoktur. Fakat sima ve belki de mizaç bakımından bazı benzerlikleri bulunması, hele nazım dilini ikisinin de çok kolay ve pürüzsüz kullanmaktaki benzeyişleri garip tesadüflerdendir.

Ö

ÖKE, Mim Kemal, Operatör [Doğ. 1884] — Dersleri ve eserlerile tanınmış Operatörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Ticaretle uğraşan mütevazı bir ailenin çocuğudur. İlk tahsile Samsunda başlamış, İstanbulda Toptaşı Askerî Rüştiyesini bitirdiği zaman annesile babasını kaybederek yetim kalmıştı. İmtihanla Askerî Tıbbiyeye girip 1910 da Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştır. Stajını bitirdikten sonra Gülhanede asistan sıfatile alıkonulmuştu. Türk - İtalyan harbinde harp cerrahlığını tetkik etmek üzere gönüllü olarak Derneye gitti ve sulha kadar orada cerrah sıfatile çalıştı. Dönüşte Gümüşsuyu Hastanesi Operatör ve Röntgen mütehassıslığına tayin edildi. Balkan Harbi ile Birinci Dünya Harbinde ağır yaralılara tahsis edilen bu hastanede çalışmış, Çanakkalede Beşinci Ordu Sıhhiye Reis muavini, Menzil Müfettişliği Başhekimi olmuştur. Bu sıralarda Profesör General Süleyman Numanın reisliği altındaki heyetle Viyanada ve Almanyada Brüsselde Cerrahî Kongrelerine iştirak etmiştir. Yine bu harp esnasında bulaşık hastalıklara karşı teşkil olunan mücadeleye reislik etmişti. Harbin sonunda Profesör Vieting'in yerine Gülhanede Şirürji hocası oldu. İstiklâl Harbinde Ankaraya gelerek Cebeci ağır yaralılar hastanesi Şirürji Şefliğini deruhte etmiş, Sakarya Harbi sırasında Ispartada Kızılay Ağır Yaralılar Hastanesini kurmuştu. İstiklâl madalyesile taltif edildiği bu harpten sonra Gülhanedeki hocalığına devam etti ve 1941 de Albay rütbesile askerlikten emekliye ayrıldı. 1927 de Amerika Tıp kongresine Türkiyeyi temsil etmek üzere gönderilmişti.

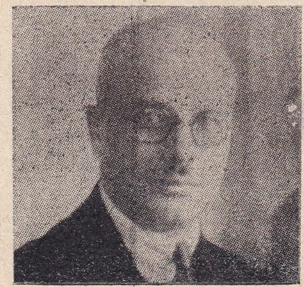

Mim Kemal Öke

Kliniğinde yetmişi mütecaviz mütehassıs yetiştirmiştir. Neşrettiği eserler: Umumî Cerrahî (Lexer'den tercüme), Safra Taşları, Kemikte Frengiye Ait Tegayyürlerin Radyolojik Etüdü, Karın Cerrahisi, Cümcüme ve Dimağ Hastalıkları ve Şirürjisi, Mide Ülserleri, Apandisit, Şirürji ve Diyabet, Endokrin Guddeleri ve Şirürjisi, Vitaminler ve Şirürâi, Basedow Hastalığı, Şok Tedavileri, Müzmin Apandisitlerde Müdahale, Avertin, Evipan ile Nakroz ve Kıymetleri, Radyolojik Tetkiklerin Teşhisteki Kıymeti ve Tenkitler, Mide ve Duedonom Ülserlerinde Ameliyattan Sonra Görülen Kıstler, Pilor Darlıklarına Bağlı Büyümüş Midelerde Muaddel Gastro Antrostomi Usulü (Mim Kemal usulü), Böbrek Anomalisi, Müzmin Osteomiyelitlerden Sonra Madde Ziyaının Telâfisi (Mim Kemal usulü), Overyal Hematom Vakaları ve teşhis, tedaviye ait türkçe ve almanca neşredilmiş orijinal makaleler.

ÖKÜZ MEHMET PAŞA, Damat [Ölm. 1619] Birinci Ahmetle İkinci Osman devirlerinde iki defa Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Bir öküz nalbandının oğlu olduğu için Öküz Paşa diye anılmıştır. İstanbulda Karagümrük semtinde doğmuş, çocukluğunda Enderuna alınarak İçkiler Kethüdası, ve sonra Silâhtar olmuştur. 1607 de Vezirlikle Mısır Valiliğine gönderildi. Mısırdaki Askerî isyanı bir kaç bin nefer öldürmek suretile bastırmıştı. O zaman neferlere Kul dendiği için Mehmet Paşa da bu hareketinden dolayı Kulkıran lâkabile şöhret bulmuştu. 1611 de Mısır Valiliğinden azledilerek İstanbula dönünce Mısırdaki hizmetinden dolayı kendisine Gevherhan Sultan verilerek saraya damat oldu ve Kapdanı Deryalığa geçirildi. 1613 te İkinci Vezirliğe, 1614 te Nasuh Paşanın yerine Sadrazamlığa geçirildi. Bir sene sonra Şark Serdarlığile İran üzerine gönderilmiş ve baharın gelmesini bekliyerek bir müddet Halepte kaldıktan sonra Revan kalesini muhasara etmişti. Bu işte muvaffak olamıyarak Erzuruma döndü ve bundan dolayı Sadrazamlıktan azledildi. İkinci Osman Padişah olduktan sonra önce Sadaret Kaymakamı, ve 1618 de Halil Paşanın yerine tekrar Sadrazam oldu. Fakat bir sene sonra azledilerek yerine Sadrazamlığa geçen Kapdan Ali Paşa tarafından Halebe sürüldü ve malları elinden alındı. Halepte ölmüştür. Birinci Sadrazamlığı iki sene dört ay, ikincisi bir yıl kadar sürmüştür. Öküz lâkabına rağmen akıllı, terbiyeli ve ince bir adam olduğu rivayet edilir. Vali iken kırda çadır içinde vilâyet erkânile berabermişler, dışardan bir sürü inek ve öküz geçiyormuş, durup çadıra doğru bakmışlar, herkes Valinin lâkabını düşünerek bu manzara karşısında gülümsemiş, Mehmet Paşa da "Öküzün eşek-

lerle beraber bulunmasına şaşıyorlar,, demiş. Öküz Mehmet Paşa hakkında şair Mantıkî'nin kıtasını bu şairden bahsederken dercetmiştik.

ÖMER FEVZİ PAŞA, Küçük Ömer Paşa [Ölm. 1878] — Abdülâziz zamanile İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Ordu Kumandanlığı, Valilik ve Zaptiye Müşirliği yapmış Müşirlerdendir. Serdarı Ekrem Ömer Paşaya nisbetle bu zata Küçük Ömer Paşa derlerdi. Fethi Paşaya mensup olup Harbiye Mektebinden Erkânıharp (Kurmay) olarak çıkmış, 1868 de İşkodra Vali ve komutanı olmuştu. Üç yıl sonra Bosna, daha sonra Girit, Tuna ve Selânik Valiliklerinde bulundu. 1873 te Şûrayı Devlet Âzası, daha sonra Akdeniz Adaları Valisi, Edirne Valisi, 1876 da Zaptiye Müşiri oldu. Sonra Konya ve Suriyeye Valilikle gönderilmiş ve Şamda ölmüştür.

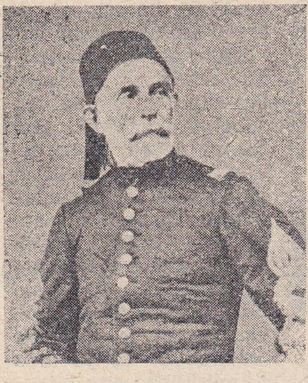

Ömer Fevzi Paşa

ÖMER HİLMİ EFENDİ [1843 - 1889] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış din âlimlerimizdendir. Karinabadlı Hoca Abdurrahman Efendinin oğludur. Babası da kendisi gibi fakihlerdendi. Ömer Hilmi, İstanbulda doğmuş, Medreselerde okuyarak meşhur Tikveşli Yusûf Efendiden icazet almıştı. Müderrislikten sonra Fetvahane Başmüsevvidi, Fetva Emini, Evkaf Müsteşarı, Defterhane Senedat Memuru, Temyiz Mahkemesi Âzası, Evkaf Müfettişi ve nihayet Temyiz Reisi olmuştu. Eski kanunu medenimiz olan Mecelleyi meydana getiren heyet arasında bu zat ta vardır. Fıkha dair eserleri pek değerli sayılır ki basılmış olanları şunlardır:
Ahkamı Arazi, Kitap-üd-Diyât, Miyar-ül-Adale, Ahkâmı Evkaf. Bu eserlerden Vakıflara ait olan fransızcaya da tercüme edilmiştir.

Ömer Hilmi Efendi

ÖMER LÛTFİ PAŞA, Serdarı Ekrem - Michel Lattas [1806 - 1871] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Başkumandanlıkta bulunmuş ve harplerde yararlıklar göstermiş Müşirlerdendir. Hırvatistanın Plaski kasabasında doğmuştur. Avusturyada Harbiye Mektebi talebesi iken 1828 de kaçıp Türkiyeye iltica etmiş, önce Bosnaya, sonra İstanbula gelmişti. Adı Michel Lattas iken Müslüman olunca kendine Ömer Lûtfi denmiştir. Zamanında ona Frenk Ömer Paşa da denirdi. Veliahtlığı zamanında Abdülmecidin hocası olmuş ve Yüzbaşılıkla Türk ordusuna girmişti. Sonra Binbaşı, Kaymakam ve Serasker Kapısında Mütercim, daha sonra da Miralay ve Liva (General) olmuşsa da 1843 te Sivil Paşa lâkabını taşıyan Miriümera rütbesile askerlikten çıkarılmıştı. Fakat bir askerî talimde yapılan yanlışlığı düzelttiği için kendisine Abdülmecit tarafından tekrar askerlik rütbesi verilmiş ve Fe-rik iken o zaman Eflâk ve Buğdan (Memleketeyn) denen Romanyaya gönderilmiş ve Bükreşe muzafferiyetle girmişti. 1848 de Rumeli Müşiri oldu. Ondan sonra Arnavutluk ıslahatına ve ayni yıl içinde Kürdistan ıslahatına memur edildi. Bu işlerde de muvaffakıyeti görülmüştür. 1852 de Rus harbinde Serdarı Ekrem unvanile Başkumandanlığa geçirildi. Tuna boylarında, Ultanice ve Çatalca mevkilerinde Ruslara karşı zaferler kazanmış, 1854 te Kırım Başkomutanı olmuş ve Gözlevede kazandığı zafer, o zaman Osmanlı müttefiki bulunan İngiltere, Fransa ve Sardunya devletlerince de takdir edilmişti. Ömer Paşa Rusları Silistre muhasarasından vazgeçmeğe mecbur etmiş ve Anadoluya gönderilerek Kars Kalesini kurtarmağa memur edilmişti. Oraya vaktinde yetişemediği için Kırım harbinden sonra bir müddet gözden düştü. İstanbulda Mecalisi Âliyeye memur edildi. 1857 de Irak ve Hicaz Orduları Müşiri ve Bağdat Valisi oldu. İki yıl sonra azledilerek Harputta tevkif edilmiş, fakat sonra çiftliğinde oturmasına müsaade olunmuştu. 1861 de Abdülâziz Padişah olunca Ömer Paşa tekrar Rumeli Müşiri ve Bosna ile civarı Müfettişi oldu. Ruslar tarafından kışkırtılan Karadağ üzerine elli bin askerle yürüyüp Karadağın merkezi olan Çetineye girdi ve isyanı bastırdı. İstanbula dönüşünde Rumeli Müşirliğile birlikte Serasker Kaymakamı oldu. O zaman Serasker Fuat Paşa Abdülâzizle birlikte Mısır seyahatine çıkmıştı. Ömer Paşa 1865 te Rumelide toplanan bütün kuvvetlere komutan tayin edildi. Bir müddet sonra Girit Başkomutanı oldu. Bir yıl sonra Âli Paşa Giride gidince Ömer Paşa İstanbula dönmüş ve Bağdada giden Serasker Namık Paşanın yerine ikinci defa Serasker Kaymakamı tayin edilmişti. 1869 da Hassa Müşiri oldu. İki yıl sonra ölerek Eyüpte Bostan iskelesine gömüldü. Pek değerli, çalışkan ve doğru bir adam olarak tanınmıştır.

Serdarı Ekrem Ömer Paşa Kırım harbi esnasında.

Serdarı Ekrem Ömer Paşa

ÖMER NAİLİ PAŞA [1831 - 1870] — Harbiye Mektebi hocalığında ve Nazırlığında bulunmuş, askerliğe dair eserler yazmış aslı Macar olan bir Osmanlı Paşasıdır. Macaristanın 1848 ihtilâli üzerine Türkiyeye sığınan Macar mültecilerinin çocuklarındandı. Abdülmecit, bu çocuğa Ömer Naili adını koyarak onu Serdarı Ekrem Ömer Lûtfi Paşanın himayesine vermişti. Sonraları Müşir olan ve aslı Alman olup Macar diye tanılan Mehmet Âli

Paşa da Sadrazam Âli Paşa tarafından yetiştirilmişti. Yaşça Mehmet Aliden daha küçük olan Ömer Naili, Maçkaka-ki Askerî İdadiden sonra Harbiyeye girdi ve 1855 te Erkânıharp birincisi olarak Yüzbaşı çıktı. Rumelide ve eski Tuna Vilâyetinde muhtelif askerlik hizmetlerinde bulunmuş ve 1868 de Askerî Mektepler Nazırı, daha sonra da Tuna Vilâyetindeki İkinci Orduda Erkânıharbiye Reisi ve Ferik olmuştu. Orada ölmüştür. Harbiye Mektebinde tabiye, sevkulceyş ile istihkâm dersleri okutmuş ve bunlara dair eserler yazdığı gibi bir de Harp Tarihi meydana getirmiştir.

Ömer Naili Paşa

ÖMER RÜŞTÜ PAŞA, Mekkelioğlu [1843 - 1922] — Komutanlıklarda, Harbiye Nazırlığında ve Âyan Âzalığında bulunmuş son Osmanlı Müşîrlerindendir. Kütahyada doğmuştur. Babası Kütahyalı Ali isminde bir zattır. Dedelerinden birinin Hicaza giderek uzun zaman Mekkede mücavir kalmasından dolayı ailesine Mekkelizade derlermiş. İlk tahsilini Kütahyada görmüş, Bursa Askerî İdadisinde okuyarak Harbiyeye girmiş, 1866 da Erkânıharp (Kurmay) Yüzbaşısı olarak çıkmıştı. Rumelide uzun zaman hizmet etmiş, 1884 te Liva (General) rütbesile Edirne Erkânıharp Reisi, 1886 da Hassa Ordusu Erkânıharp Reisi, sonra Şamda Beşinci Ordu Kumandanı, Yunan muharebesinde Alasonya Dördüncü Fırka Komutanı, biraz sonra da Ordu Erkânıharp Reisi olmuştu. Yunan harbi zaferinden sonra İkinci Abdülhamit kendisine nişanlardan başka bir altın kılıç da hediye etmişti. Dönüşte Umumî Erkânıharbiye Reis Muavini olmuş ve 1901 de Müşir rütbesini almıştı. Daha sonra Rumelide bazı hizmetlerde bulundu ve 1903 te Erkânıharbiye Reisi oldu. 1908 İnkılâbından sonra ilk Sait Paşa Kabinesinde Harbiye Nazırlığını yaptı. Sonra Âyan Âzalığına tayin edilmiştir. Öldüğü zaman 79 yaşında idi. Maçka mezarlığında gömülüdür.

Ömer Rüştü Paşa

ÖMER SEYFEDDİN [1884 - 1920] — Canlı ve özlü hikâyelerile edebiyatımızda kuvvetli bir iz bırakan Ömer Seyfeddin, Gönende doğmuştur. Binbaşı Ömer Beyin oğludur. Gönende başladığı ilk tahsilini İstanbula bitirerek Edirne İdadisine girmiş, oradan da Harbiyeye geçmişti. 1903 te Piyade Mülâzimi (Teğmen) çıktı. İzmir Redif Fırkasında ve Jandarma Mektebi öğretmenliğinde bulundu. 1908 de Birinci Mülâzim (Üsteğmen) olarak Üçüncü Ordu Nizamiye Taburuna, biraz sonra da Yakorit Hudut Bölüğüne tayin olundu. 1910 da tahsil masrafını ödeyerek askerlikten istifa etmiş, Selânikte "Genç Kalemler„ adlı mecmua ile muharrirliğe başlamıştır. İtalya harbinde tekrar subaylığa çağırıldı ve Balkan harbinde Yanya Kalesinde esir düşüp bir yıl Yunanistanda kaldı. İstanbula dönüşünde tekrar askerlikten çekilip muharrirlikle yaşadı ve 1914 te Kabataş Lisesi edebiyat öğretmeni oldu. Ölümüne kadar öğretmenlik ve muharrirlik etmiştir. Kimseye benzemiyen orijinal bir şahsiyete sahipti. Her zaman neşeli, gayet sevimli, Türk milliyet duygusunu derinden ve pek samimî bir surette hisseden, edebiyatta süsten ve gösterişten uzak, dilde sadeliğe ve açık türkçeye hararetle taraftar bir gençti. 36 yaşında ölümü bütün onu bilenlere elem vermiştir. Mizacı şakaya ve tuhaflığa meyyal olduğu için hikâyelerinde mizah yapmak istemediği zaman bile bu meylin izi bulunur. Bazı garip ve aykırı fantezileri de vardır. Kuşdilinde Mamhutbaba mezarlığında gömülüdür.

Ömer Seyfeddin

Değerli ediplerimizden Ali Canip Yöntem, onun en yakın arkadaşı idi. "Ömer Seyfeddinin Hayatı ve Eseri„ ismile rahmetlinin hayatını, mizacını anlatan ve en kuvvetli hikâyelerinden bir kısmını ihtiva eden 238 sayfalık bir eser yazarak Muallim Ahmet Halit Kitabevi delâletile 1935 te neşretmişti. Ayni kitabevi Ömer Seyfeddinin hikâyelerini bir seri kitap halinde neşretti.

ÖMER ŞEYH, Muizzüddin [Ölm. 1396] — Türk cihangiri Timurlengin üçüncü oğludur. Babası Faris hükûmetini kendisine vermişti. Timurlenk ile Diyarbakır tarafına giderken yolda öldürüldü. 66 ncı sayfada yazdığımız Mirza Baykaranın babasıdır ki o da ayni sayfada münderiç olan meşhur Sultan Hüseyin Baykaranın büyük babası idi.

ÖMER ŞEYH MİRZA, Sultan [1455 - 1493] — Hindistanda büyük Türk - Moğol İmparatorluğunu kuran Babür Şahın babası ve Timurlenk'in dördüncü göbekten bir torunudur. Semerkandde doğmuş, babası Sultan Ebusaidin hükümdarlığı zamanında Fergana Valiliğine tayin edilmişti. Babasının ölümünden sonra Ferganada İstiklâl ile hüküm sürmüştür.

Ömer Şeyh Mirza

Oğlu Babür için 58 inci sayfaya bakınız.

ÖRİK, Nahit Sırrı [Doğ. 1895] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Örikağasızade Hasan Sırrı Beyin oğludur. Tahsil çağının bir kaç yılını Pariste ve muhtelif Avrupa şehirlerinde geçirmiştir. Muhtelif gazete ve mecmualarda makale, hikâye, fıkra, roman, tarih tetkiki tarzında yazıları neşredilmiştir. Bazı hikâyeleri Alman ve İsveç dillerine de çevrilmiştir. Kitap halindeki eserleri: Kır-

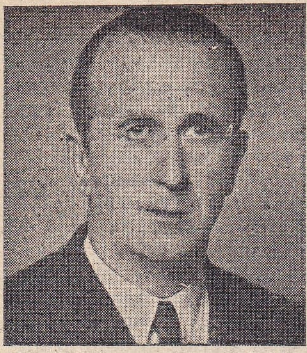

Nahit Sırrı Örik

mızı ve Siyah (büyük hikâye), Sanatkârlar (küçük hikâyeler), Eve Düşen Yıldırım (roman), Eski Resimler (küçük hikâyeler), Colère de Sultan (fransızca büyük hikâye), Sönmiyen Ateş (piyes), Muharrir (piyes), Tarihî Çehreler Etrafında (tetkikler), Edebiyat ve Sanat Bahisleri (edebî tetkik), Bir Edirne Seyahatnamesi, Orta Anadoluda (yol intibaları), Kıskançlık (roman), Kozmopolitler (roman, Yıldız Olmak Kolay mı? (roman), Oyuncular (piyes).

Bunlardan son dört eser tefrika halinde çıkmış, henüz kitap şekline girmemiştir. Nahit Sırrı Örik ayni zamanda klâsik mahiyette ehemmiyeti haiz eserleri türkçeye çeviren himmetli bir mütercimdir. Fransızcadan değerli ve klâsik mahiyette sekiz on tecrümesi de neşredildi.

Muharrir, Millî Eğitim Bakanlığında memur olduğu gibi (Tanin) gazetesinin devamlı muharrirlerindendir.

ÖZ, Tahsin [Doğ. 1887] — Güzel sanatlarda ve müzecilikte ihtisasile ve eserlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Şeriye Hâkimlerinden Mehmet Şükrü Efendinin oğludur. Vefa İdadisini tamamladıktan sonra Kadıköyündeki Fransız Mektebine devam etmiş ve sonra Hukukta yüksek tahsilini bitirmiştir. 1904 te Maarif Nezaretinde kâtiplikle memurluk hayatına girdi. 1907 de Müze İdaresine geçerek 1923 te İstanbul Müzeleri Müdür Muavini olmuştu. Müzede bilhassa Türk ve İslâm eserleri üzerinde çalıştığından Cumhuriyetten sonra Topkapı sarayı müze haline çevrilince bu idarenin teşkilâtı ile meşgul olmuş ve 1928 de Topkapı sarayı Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Bir müddet sonra Çinili Köşk, Türk ve İslâm Eserleri Müzeleri ile İstanbuldaki tarihî ve mimarî değeri olan türbelerin idaresi de vazifesine katılmıştır. Tahsin Öz, 1934 te Alman Eski Eserler Enstitüsü Azalığına, 1942 de Türk Tarih Kurumu Aslî Azalığına seçilmiştir.

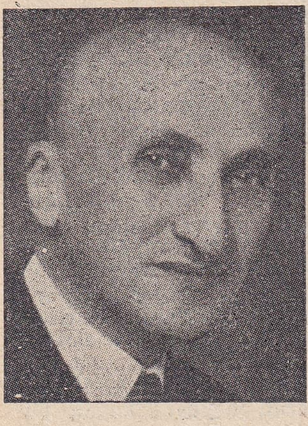

Tahsin Öz

Eserleri: Topkapı Sarayı Rehberi, Arşiv Kılavuzu, Türk Kumaş ve Kadifeleri. Bunlardan Başka (Yedigün), Vakıflar Dergisinde, Güzel Sanatlar Mecmuasında, Türk Tarih Vesikaları dergisinde ve diğer yerli ve yabancı basımlarda Türk sanatlarına dair yazıları vardır.

ÖZALP, Kâzım - General [Doğ. 1880] — Kurtuluş Savaşındaki hizmetlerile tanınmış, Büyük Millet Meclisi Başkanlığında bulunmuş İnkılâp adamlarımızdandır. Köprülüde doğdu. Suvari subaylarından İsmail Nazmi Beyin oğludur. Üsküp Askerî Rüştiyesile Manastır Askerî İdadisinde okumuş, Harbiyeden 1905 te Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştır. Rumelide Üçüncü Orduya gönderilerek Makedonya ihtilâlcilerile müsademeler yapmış, 1908 Martında Serezden İstanbula gelen kıtalarda bulunmuştur. Balkan Harbinde 5 inci Kolordu Erkânıharbiyesinde çalışmıştır. Sonra Edirneye ilerliyen kuvvetlerimizin sol cenah grupu erkânıharbiyesinde bulunmuş, 1913 te İstanbul Merkez Komutan Muavinliği etmişti. Birinci Cihan Harbinden biraz önce Binbaşı olarak Van Seyyar Jandarma Komutanlığını deruhte etmişti. İran Azerbaycanındaki Rus kuvvetlerile giriştiği muharebelerdeki başarılardan dolayı 1915 te Yarbay oldu ve 36 ncı Fırka Komutanlığına geçirildi. 1917 de Albay oldu. Kafkasyada yapılan hareketlerde 37, 10 ve 3 üncü Fırkaya kumanda ederek Batumu işgal etmiş ve bu kuvvetlerle Kütayis'e kadar ilerlemiştir.

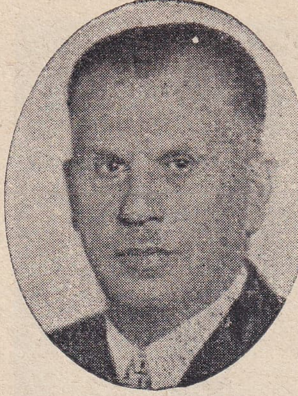

General Kâzım Özalp

İzmiri Yunanlılar işgal ettikleri zaman Miralay Kâzım Özalp orada idi. Hemen o gün kıyafetini değiştirerek İzmirden çıkmış, bildiklerini mücadeleye teşvik ederek Bandırmadaki 61 inci Fırka Komutanlığını ele almıştı. Bu sırada Bergamayı işgal etmiş olan Yunanlılara karşı asker ve millî kuvvetlerle harekete geçti. Bundan sonra İzmir Şimal Cephesi Komutanlığını yapmış ve bu sırada Büyük Millet Meclisine Balıkesir Millet Vekili seçilmiştir.

1920 de Ertuğrul Grupu Komutanlığına tayin edilmiş ve bu grupun lâğvı üzerine Meclise iltihak etmiş, bir kaç ay sonra Kocaeli Grupu Komutanlığına geçirilmiştir. Bu komutanlıkta iken maiyetindeki kuvvetlerle İzmiti Yunanlılardan geri aldı ve 1920 de Sakarya muharebesine iştirak etti. Bu muharebedeki hizmetinden dolayı Generalliğe yükseldi. Sakaryadan sonra Üçüncü Kolordu Komutanı iken Millî Müdafaa Vekilliğine seçildi. Zaferi temin eden taarruzu Millî Müdafaa Vekili sıfatile hazırlamaktaki hizmetinden dolayı Ferikliğe (Tümgeneralliğe) ve 1924 te de Birinci Ferikliğe (Korgeneralliğe) yükseltildi. 1925 te Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilerek on yıl bu makamda bulunmuş ve 1935 te tekrar Millî Müdafaa Vekilliğine geçirilmiştir. Şimdi Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu Başkan Vekilidir.

ÖZDEM, Ragıp Hulûsi [1893 - 1943] — Değerli dil bilginlerimizdendir. Selânik Kale Alay Kâtibi Hüseyin Hulûsi Efendinin oğlu olup orada doğmuştur. Selânik İdadisini bitirdikten sonra orada-ki Mission Laique Française'de okumuş, sonra Edebiyat Fakültesine girip 1920 de diploma almıştır. Tahsilde iken Birinci Cihan Harbinde yedek subay sıfatile Bulgaristan ve Romanyada bulunurken bu memleketlerin dillerine çalışmıştı. Fakültede iken de serbest dil derslerine devamla rusçayı Ahmet Ağaoğlundan öğrenmişti. 1923 te Parise gitti. Sorbonne'da linguistik ve fonetikten sertifika aldı. Lâtince ile eski yunanca ve İskandinavya dillerile bu sırada uğraşmıştı. İstanbula dönüşte Necip Asıma muavin oldu. 1925 - 26 da Budapeştede bulunarak Pazmani Peter Üniversitesinden türkçedeki "yor,, ek'i üzerinde hazırladığı tezle Doktorluk pâyesini aldı.

İstanbul Üniversitesinde Türk dili tarihi Müderris Muavinliğinde bulunduktan sonra 1928 de Ankarada "Dil Encümeni,, ne âza tayin edildi. 1930 da "Dil Encümeni,, nin lâğvı üzerine İstanbula giderek bir müddet "Robert Kollej,, de hocalık etmiş, 1931 de Ankara Müzesinde ve ayni zamanda "Türk Dil Kurumu,, nda Derleme Şefi sıfatile çalışmıştı. 1933 te İstanbul Üniversitesi umumî linguistik Profesörlüğüne tayin edilerek en faydalı olacağı yeri bulmuş oldu. Fakat yazık ki hazırladığı eserleri bitirmeğe sıhhati ve ömrü müsaade etmemiştir. Kitap şeklinde çıkan eserleri: Dil İnkılâbımızın Bugünkü Durumu, Dilimizin Islahı Üzerinde Muhtıra, Tarihsel Bakımdan Öz Türkçe ve Yabancı Sözlerin Fonetik Ayraçları.

Ragıp Hulûsi Özdem

Türkçeye çevirdiği eserler: Barthold'un "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler,,, Thury Josef'in "Orta Asya Üzerinde Tetkikler,,. Bunlardan başka tamam olmamış bir hayli eseri ve makaleleri vardır.

Rahmetli tam manasile bir dil babası, bir Polyglotte idi. Arapça ve farsçadan başka fransızca, almanca, ingilizce, italyanca, rusça, macarca, romence, esperantocaya vakıftı. İspanyolca, bulgarca, yeni yunanca, fince ile de uğraşmıştı. Eski yunanca ve lâtinceyi lûgat yardımile okuyabiliyordu.

ÖZDEMİR PAŞA [Ölm. 1561] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında Yemen ve Habeş Fatihi olarak meşhur olan Özdemir Paşa, Osmanlı tarihinin cesur kumandanlarından biridir. Baba tarafından Çerkez, ana cihetinden de Abbasî hanedanına mensup olduğu rivayet edilir. Kanunî Sultan Süleyman zamanında ve 1538 tarihinde meşhur Hadım Süleyman Paşa Hint seferine giderken onu da muhafızlar arasında Yemene bırakmıştı. Cesur ve müteşebbis bir adam olan Özdemir Bey, Yemende yararlıklar göstermiş, Sana'yı istilâ etmiş ve Paşalık rütbesi alarak Yemen Beylerbeyi tayin edilmişti. İstanbula geldiği zaman Padişahın iltifatını kazanmış ve Habeş diyarının fethine memur edilmiştir. Habeşistanda da bir takım yararlıklar gösterip yerler aldığı için Habeş Beylerbeyliği onun namına ihdas edilmiştir. Nihayet orada ölerek cesedi Sana'ya getirilmiş ve Musavva'daki türbesine gömülmüştür. Meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa bu zatın oğludur.

ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA [1526 - 1585] Cesaretile, cengâverliğile şöhret bulmuş ve Üçüncü Murat zamanında Sadrazamlık etmiş tarihimizin mühim ve heybetli simalarından biridir. Meşhur Habeş ve Yemen Fatihi Özdemir Paşanın oğludur. Mısırda doğmuştur. Altı yaşına kadar konuşamadığı, dili bu yaştan sonra açıldığı ve bütün ömründe pek az konuşan bir adam olduğu rivayet edilir. Çocukluğunda Enderun mektebinde okumuştu. Babasının hatırı için 14 yaşında iken Mısır Kulluk Ağası olmuş ve gösterdiği iktidar üzerine on dokuz yaşlarında iken kendisine Mirlivalık verilmişti. Babası ölünce 35 yaşında Habeş Beylerbeyi oldu. Yedi yıl orada kalmış, sonra azledilip Mısıra gelmişti. Daha sonraları Yemendeki ihtilâli bastırmağa memur edilmiş ve Koca Sinan Paşa ile birlikte orada bulunarak yararlıklar göstermiştir. 1571 de Mısır Valisi, üç sene sonra Diyarbakır Valisi oldu. Lala Mustafa Paşa Serdar olarak İrana karşı gönderildiği zaman Osman Paşa da beraber gitmiş ve bu muharebede pek ziyade şöhret kazanmıştı. Karabağ cihetlerinde, Dağıstan taraflarında bir çok yerler ve on yedi kale alan Özdemiroğlu Osman Paşa, zamanında halk arasında bir masal kahramanı gibi tanınmıştı. İstanbuldan aldığı emir üzerine Kıpçak ve Kırım yolu ile İstanbula döndü ve Sadrazamlığa geçirildi. Onun Sadrazamlığı 1584 tarihine ve Üçüncü Muradın saltanat zamanına tesadüf eder. Özdemiroğlu bir ay sonra İran üzerine gönderildi. İran ordusunu yenerek muzaffer olmuş ve Tebrizi alarak tahkim etmişti. Altmış yaşına yaklaşmış olduğu halde Tebrizde ölmüştür. "Tarihi Osmanî Mecmuası,, nda Abdurrahman Şerefin bu zat hakkında dört mufassal makalesi vardır.

ÖZDEN, Âkil Muhtar, Doktor [Doğ. 1877] — Dersleri ve eserlerile meşhur hekimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Babası Muhtar Efendi, Askerî Tıbbiyede Başkâtip, Harbiye ve Tıbbiyede edebiyat hocası ve "Cemiyeti Tıbbiyei Osmaniye,, nin müessis âzasındandı. Onun bu vaziyeti tesirile olacak ki üç oğlu da Celâl Muhtar, Kemal Muhtar ve Âkil Muhtar hekim olmuşlardır. Âkil Muhtar Üsküdarda Paşakapısı Rüştiyesini bitirdikten sonra Askerî Tıbbiye İdadisine girmiş, oradan da Demirkapıdaki Askerî Tıbbiyeye geçmişti. 1896 da İsviçreye kaçtı ve Cenevre Tıp Fakültesinde yeniden tahsile başlayıp 1902 de hekimlik tahsilini tamamladı. Pariste Pasteur Enstitüsünde Roux, Nocar, Metschikoff ve Nicolle'in derslerini takip etmiş, 1903 te Cenevrede Profesör Bard'ın asistanı olmuştur. Bir sene sonra Profesör Mayor'un poliklinik'inde ve Farmakodinamik lâboratuvarında asistan oldu. Daha sonra Privat Docent olarak tedavi dersleri vermiş, bir taraftan da tetkiklerde ve neşriyatta bulunmuştur. Bu arada anestezik maddelerin tesirlerini meydana koyan bir usul bulmuştur.

Âkil Muhtar Özden

Cenevrede bulunduğu son yıl zarfında hususî kabine de açarak hekimlik etti. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula Hijyen hocalığile davet edilmiş, bir yıl kadar sonra da Tıp Fakültesi tedavi Profesörü olmuştur. O tarihten 1944 yılına kadar 36 sene bu vazifede çalışmış, arkadaşlarile birlikte yüzden fazla travay meydana getirmiş ve bunları muhtelif dillerde neşretmiştir. Başlıcaları kalp ve kalp damarları sinirlerinde biri sinirlere tabi, öteki onlardan müstakil iki türlü tonisite olduğunun meydana konmasına, karaciğerin santanin ile vazifesinde bozukluk olup olmadığını tecrübe usulüne ve tenyalar'ın Tetrachlorure de Carbon ile tedavisi usulüne dairdir. Bir çok yeni ve eski ilâçların farmokodinamik ve klinik tesirlerini de incelemiştir. Âkil Muhtar Özden, yedi muhtelif memleketin Tıp cemiyetlerine âza olarak seçilmiştir. 1938 de Paris Tıp Akademisine muhabir âza seçilmek şerefine ermişti.

Türkiyede tedris vazifesinden başka muhtelif ilmî ve içtimaî cemiyetlerde çalışmış, Hilâliahmerin

ikinci defa teşkilini temin eden müessis âzadan biri olduğu gibi idare heyetinde de bulunmuştur. 1913 ten itibaren Kızılayın kuruluşuna kadar bu cemiyetin İkinci Reisi olarak çalıştı. Bu devrede milletlerarası Kızılhaç kongrelerine iştirak etmiş, 1923 te Kızılhaç teşkilâtının yeniden organizasyonuna karar veren XI inci milletlerarası konferans tarafından teşkil edilen tetkik heyetine seçilmiş, muhtelif şehirlerde toplanan bu heyetin çalışmalarına iştirak etmiştir. Kararları yazmak için ayrılan Redaksiyon Komisyonuna da intihap olunmuştur.

Âkil Muhtar Özden, ilerilemiş yaşına rağmen hâlâ gençleri imrendirecek bir çalışkanlık örneğidir. Yazları Büyükadadaki evinde istirahat ederken vapur yolculuğu sırasında bile mesleğine ait kitap ve mecmualarla uğraşır.

ÖZDEN, Celâl Muhtar, Doktor [Doğ. 1866] — İlmî ve içtimaî faaliyetlerile meşhur olmuş pek değerli hekimlerimizdendir. Askerî Tıbbiye Başkâtibi, Harbiye ve Tıbbiye edebiyat hocası Muhtar Efendinin büyük oğludur. İstanbulda doğdu. İlk tahsilini Üsküdarda gördükten sonra Galatasaray Lisesini tamamlamış ve imtihanla Askerî Tıbbiyeye girerek 1887 de Hekim Yüzbaşısı olmuştur. Bir zaman Zoiros Paşanın idare ettiği Kuduz Müessesesinde muavinlik etti. 1889 da deri ve frengi hastalıklarında ihtisas kazanmak üzere hükûmetçe Fransaya gönderildi. Orada Fournier, Vidul, Benier, Darier, Hallepeau gibi üstatların yanında asistan olarak çalıştı. İki yıl Pasteur Enstitüsüne devam ederek Pasteur'den ve Roux'dan parlak sertifikalar almıştır.. St. Louis Hastanesinde çalışırken frengiden geldiği o zamana kadar kabul edilen el ve ayak ayalarındaki bir hastalığın "trichophytin,, den ileri geldiğini keşfettiği gibi bu hastalığın bulunduğu yerlerden uzaklarda bile "dysidrose,, şeklinde belirtiler olabildiğini görmüştü. Bu buluşunu tıbbî cemiyetlere tebliğ etmiş, meseleye dair makaleler ve risaleler de yazmıştır. Şu keşfinden dolayı Celâl Muhtar Özdenin adı bütün medenî memleketlerdeki deri hastalıkları kitaplarına geçmiştir. Ve yine bu buluşundan dolayı Paris Deri Hastalıkları Cemiyeti onu "Membre d'honneur,, intihap etmişti.

Celâl Muhtar Özden

Babasının ölmesi üzerine 1892 de İstanbula döndü. Askerî Tıbbiyede deri ve frengi hastalıkları Profesörü oldu. Bir müddet sonra İstanbulda çıkan kolera münasebetile yaptığı tetkikler ve mücadele tavsiyeleri Pasteur Enstitüsü tarafından da tasdik edilmiş olduğundan koleradan pek korkan İkinci Abdülhamit, Celâl Muhtarı saraya hekim olarak almıştı. Sarayda ancak bir ilim adamı gibi hareket eden Celâl Muhtarın bu vesile ile yaptığı değerli hizmet Pasteur Enstitüsünden Maurice Nicolle'ü İstanbula getirterek ilk bakteriyoloji lâboratuvarının açılmasına sebep olmasıdır.

1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra Celâl Muhtar, Hilâliahmer Umumî Müfettişi seçilerek bu müessesede fevkalâde faydalı olmuş ve yaptığı tedbirler ve tesisler sayesinde gerek Balkan Harbinde, gerek Birinci Cihan Harbile İstiklâl Harbinde Kızılay müessesesinin memlekete hizmet edebilmesini temin eylemiştir. Onun tasarruf ve ihtiyat hususundaki tedbirleri ve sözleri âdeta bir mesel haline girmiştir. Doktor Celâl Muhtar, Kızılay Cemiyetindeki yıllarca süren ve memlekete gayet faydalı olan büyük faaliyetlerini hiç bir ücret almaksızın yapmıştı. Kızılayın Ankaraya naklinden sonra teşkilât hususundaki büyük kabiliyetinden istifade etmek üzere doktoru, o sırada vaziyeti pek fenalaşan "İtibarı Millî Bankası,, idare heyetini temsil eden delege tayin ettiler. Burada da yüksek zekâsı ve çalışkanlığile Bankanın vaziyetini düzeltmiş ve eski Postane binasından şimdi İş Bankasının İstanbuldaki şubesinin bulunduğu binayı meydana getirmiştir.

Celâl Muhtar ondan sonra ilmî faaliyetlerde bulunmakla beraber bir kaç defa tedavi için Avrupaya gitmiş, fakat bütün tedavilere rağmen gözlerini kurtarmak imkânı bulunamamıştır. On yıldanberi görme kudretini kaybetmiş olan değerli ve âlim doktor, hâlâ husûsî kâtibi vasıtasile okumak ve yazmak faaliyetinde devam etmektedir.

Gerek bu maddedeki malûmat, gerek Âkil Muhtar Özdene ait biyografi bilgileri bize Fakülte Tıp Tarihi Profesörü Doktor Süheyl Ünver tarafından lûtfedilmiştir.

ÖZER, Yusuf Ziya [Doğ. 1870] — Tanınmış ilim adamlarımızdandır. Akdağ Madeninde doğdu. Hukuk tahsilinden sonra Adliyeye intisap ederek Hukuk İşleri Müdürü, Ticareti Bahriye Mahkemesi Reisi olmuştu. Sonra İstanbul Hukuk Fakültesinde Usulü Cezaiye Müderrisi oldu ve Adliye memurluğundan ayrıldı. Hâkimlikte iken Albert Sorel'in 'On sekizinci Asırda Şark Meselesi,, adlı kitabile "Akdeniz Meselesi,,, "Anadolunun Taksimi,, isimli iki eseri tercüme ve neşretmisti. Hukuk Müderrisi olduktan sonra usulü cezaiye nazariyatına dair iki ciltlik değerli bir eser çıkardı. Bu sırada etütlerini tarih ve dilcilik sahalarında da ilerletmiş ve eski Yunan dilinde yüzlerce Türk kelimesi bulunduğunu ileri sürerek Yunanlılardan önceki Türklerin Akdeniz havzasına medeniyet getirmiş oldukları neticesine varmıştı. Bu tezini "Yunandan Evvel Türk Medeniyeti,, adlı eserinde müdafaa etmiştir. Bir çok münakaşayı mucip olan bu eser tarih ve linguistik sahalarında yeni bir ufuk açılmasına sebep oldu. Ayni tezi genişleterek 1932 de almanca "Ârîler - Turanîler,, adile Leipzigde büyük bir eser çıkardı ki türkçesi henüz basılmamıştır. Bu eserin ikinci cildi olan "Samîler - Turanîler,, de hazırlanmıştır. "Türk Tarih Kurumu,, nda âzalığı vardır. Son zamanlarda eski Mısırlıların da bir tarihini yazmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesinde Hukuk Tarihi Profesörlüğünden sonra Eskişehir Millet Vekilliğine seçilmiş olan üstat, Ankara Hukuk Fakültesinde de Profesörlük etmişti.

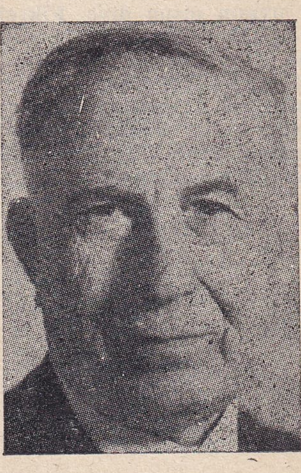

Yusuf Ziya Özer

ÖZARMAN, Münif Fehim, Ressam [Doğ. 1900] Tanınmış ressamlarımızdandır. Üsküdarda doğdu. 20 nci sayfada yazdığımız ilk tiyatro sanatkârlarımızdan Ahmet Fehim Efendinin oğludur. Güzel Sanatlar Akademisinde okumuştur. 1916 da Mat-

Münif Fehim Özarman

buat ressamlığına başlamış, mizah mecmualarile edebî dergilerde dekoratif desenlerile, bilhassa eski şiir medlûllerile tanınmıştı. Daha sonra kitap illüstrasyonları üzerinde pek çok eser vermiş, yağlıboya tabloları da muhtelif sergilerde teşhir edilmiştir. Albüm halinde "Yedigün,, müessesesi tarafından neşredilen Şiir Bahçeleri, Dünden Hatıralar ve "Elli Türk Büyüğü,, adlı eserlerdeki resimleri tarihî bilgi ve sanat bakımından seçkin değerdedirler.

ÖZSEVEN, Hüseyin Siret [Doğ. 1872] — "Serveti Fünun,, edebiyatının en ince şairi olan Hüseyin Siret Özseven Boğaziçinde Küçükbebekte doğdu. Zaptiye Mektupçuluğunda bulunmuş olan Süleyman Mazhar Beyin oğludur. İlk tahsilinden sonra Mülkiye İdadisini bitirmiş ve Modadaki Frères'ler Mektebine iki sene devam etmiştir. "Edebiyatı Cedide,, ailesi arasına girmeden önce Hamdullah Siret iken Tevfik Fikretin ricasile imzasını Hüseyin Siret'e çevirmişti. Fikret de o zamana kadar Tevfik imzasile yazarken Siret'e uygun olsun diye Fikret mahlâsını almıştı. Bu küçük hâdise "Edebiyatı Cedide,, erkânı arasındaki fikir ve duygu birliğine, aile samimîliğine bir delil olduğu için dikkate değer.

Hüseyin Siret, Meşrutiyet İnkılâbından önce Hariciye Mektupçu Kaleminde ve Nafia Nazareti Tercüme Odasında bulunmuş, sonra İkinci Abdülhamit zamanında bir çok fikir adamlarının uğradıkları takiplere o da maruz kalarak sürgüne gönderilmişti. 1908 İnkılâbından sonra Bursa Mektupçuluğunda Süleyman Nazife halef oldu. Daha sonra Dahiliye Matbuat Müdürlüğüyle Evrak Müdürlüğünde, Hariciye Mektupçuluğunda ve o vazifenin lâğvı üzerine Hariciye Matbuat Müdürlüğünde bulunmuştur. İstibdat zamanında olduğu gibi Meşrutiyet devrinde de menkûbiyete uğramış, İttihat ve Terakkiye muhalif olmaktan dolayı bir müddet Avrupada yaşamış ve her iki devirde on altı yıl menfa ve gurbette kalmıştır. Şimdi Darüşşafakada edebiyat okutmaktadır.

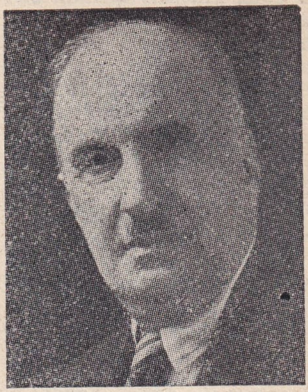

Hüseyin Siret Özseven

Şiirleri (Leyali Girizan) ve (Bağbozumu) adlarile neşrolunan iki kitapta toplanmıştır. "Anadolu Mektupları,, isimli makaleleri de "Mecmuai Ebüzziya,, nın 1908 den sonraki nüshalarında neşredilmiştir. (Leyali Girizan) 160 sayfadan, (Bağbozumu) 53 sayfadan ibarettir. Eserleri azsa da özlü ve sıcaktır. En esaslı vasfı samimîlik olan bu duygu ve rikkat şairinin sözleri arasında:

Döküldü ay dağınık bir güli hazan sanki
Odamda bir iki yapraktı serpilen aksi.

gibi ince tasvirleri ve :

Bana ver, ben çekeyim derdini mümkünse eğer

tarzında içli sevda terennümleri vardır.

P

PAKALIN, Mehmet Zeki [Doğ. 1886] — Tarihe ve biyoğrafiye dair eserlerile tanılan Mehmet Zeki Pakalın, Binbaşı Nişli Ali Rıza Beyin oğludur. Uhride doğdu. Maliye memurluğuna intisap ederek Divanı Muhasebat Başmurakipliğinde, Emlâk Bankası İstanbul Şubesi Emlâk Şefliğinde bulunmuştur. 1937 denberi Kazanç İtiraz Komisyonu Azasındandır. Kitap şeklinde ilk basılan eseri "Maktul Şehzadeler" adını taşır. 1939 da 2 ciltlik "Son Sadrazamlar ve Başvekiller,, isimli büyük eseri de o zamandanberi neşredilmekte olup bunun şimdiye kadar dört cildi basılmıştır. Maliye Tarihi, Sicilli Osmanî zeyli, Tarihî Tabirler ve Istılahlar Ansiklopedisi gibi ehemmiyetli mevzulara ve Osmanlı Tarihinin muhtelif safhalarına ait bir hayli kitap hazırlamış olduğu kendisinden haber alınmıştır.

Zeki Pakalın

PATRONA HALİL [Ölm. 1730] — Osmanlı tarihinde Lâle Devrini altüst eden yobazca ihtilâlin meşhur simasıdır. Arnavut bir gemici olup harp gemilerinde leventlik yapmış, cüretile arkadaşları arasında kabadayı olarak tanınmıştı. Patrona lâkabı bulunduğu geminin derecesinden gelmiştir. Sonraları askerliği bırakmış, çarşıda tellâllık yapar ve İstanbulun serseri Arnavutlarına elebaşı olarak kaldırım kabadayılığı edermiş. Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ile şair Nedim ve Üçüncü Ahmet devri münasebetile anlatılan Lâle Devri sonunda ve 1730 da şeriat istemek bahanesile çıkarılan ihtilâle bu herif zorbalıkla baş olmuş, Damat İbrahim Paşayı ve o zamanın ileri gelenlerinden hayli adamı öldürmüş ve Üçüncü Sultan Ahmedi tahttan indirerek Birinci Mahmudu Padişahlığa geçirmişti. Fakat bu işleri gördükten sonra yapmadığı kepazelik kalmıyordu. Birinci Mahmut onu hile ile saraya davet ederek birdenbire yakalattı ve arkadaşları olan zorbalarla birlikte öldürttü.

Patrona Halilin baş olduğu ihtilâl, Çelebizade Sait Paşa ile İbrahim Müteferrikanın başladıkları matbaacılığı hayli müddet geri bıraktırmış, bir çok umran eserlerinin yıkılmasına, yenileşmek, ilerlemek ve Avrupalılaşmak cereyanlarının belki bir asır daha gecikmesine sebep olmuştu.

PAMİR, Hâmit Nafiz [Doğ. 1892] — Jeolojideki ihtisasile ve eserlerile tanınmış Üniversite Profesörlerimizdendir. Selânikte doğdu. Üsküp avukatlarından Abdurrahman Nafiz Beyin oğludur. Üsküpteki Mektebi Edeb'de ilk tahsilini bitirdikten sonra Selânikte Feyziye İdadisinden 1908 de ve Mission Laique Française'den 1910 da çıkarak İsviçreye gitmiş ve Cenevre Üniversitesindeki Kimya ve Jeoloji tahsilini 1916 da tamamlamıştır. Cenevrede tahsilde iken Rusyada Kuzey Ural Dağlarında dokuz ay kadar çalışarak Les roches acides de Paoda adlı bir tez hazırlamıştı. İstanbula dönüşünde önce Darülfünunda Jeoloji asistanı olmuş, bir aralık Orman Mektebinde bu dersi okutmuş, sonra tekrar Darülfünunda Jeoloji muallimi, 1933 te Üniversitenin kuruluşunda Jeoloji Profesörü, 1934 de Ordinaryüs Profesörü olmuştur.

Hâmit Nafiz Pamir

Stratigrafik, Dinamik Jeoloji, Umumî Arziyat, Türkiyenin Tektonik Tarihçesi, Jeoloji adlı klâsik kitaplarından başka İstanbul, Van, Bingöl, Doğu Toros mıntakalarının jeolojisine ait tetkik eserleri neşredilmiştir. Anadolunun jeolojik haritasının alın-

masına iştirak ettiği gibi İstanbul civarında arkadaşlarile birlikte keşfettikleri bir fosil vesilesile Fransız ve Alman mecmualarında neşriyatta bulunmuş ve Türkiyenin deprem bölgelerini gösteren bir harita da meydana getirmiştir. Fransız ve İsviçre Jeoloji Cemiyetleri âzalığına seçilmiş ve bir çok jeoloji kongrelerine iştirak etmiştir. Hâmit Nafiz, memleketimizde jeoloji tedrisatının modern bir şekle girmesinde, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün kurulmasında, bir deprem memleketi olan Türkiyede korunmak için ilk önce deprem bölgelerini tayin etmek lâzım geldiği, yer altı su meselelerinde, baraj inşaatında, yol ve şimendifer güzergâhlarının tesbitinde, maden işlerinde jeolojinin mütaleasını almak icap ettiği kanaatini umumîleştirmekte âmil olanlardandır.

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ [1574 - 1650] — Osmanlı devrine ait iki ciltlik tarihi ile tanınmış eski tarihçilerimizdendir. Macaristanın Cenup ve Batı tarafında Mohaç ve Zigetvar arasında büyük ve mamur bir kasaba olan Peç'te doğduğu için Peçevî lâkabile tanılır. Bu kasabaya lâtincede Quinque Ecclesia, almancada Fünf Kirchen derlerdi. Türkler de tercüme suretile Beşkilise adını vermişler, ve beş kelimesi sonraları Macar telâffuzunda Peç şekline girmiştir. 1543 te Kanunî Süleyman zamanında Türklerin eline geçen Peçin eski devirlerde yine bir Türk memleketi olduğu tahmin edilmektedir. Peçevî İbrahim Efendinin büyük dedesi Fatih Sultan Mehmedin Silâhtarlığında bulunmuş olan Kara Davuttur ki kendisine Bosna Vilâyeti bir ziamet olarak verilmişti. Onun oğlu Cafer Bey Bosnada Alay Beyi idi. İbrahim Efendinin babası bu Cafer Beyin yedi oğlundan biridir ve ailesine Alaybeyizade derlerdi. Anası Sokullu Mehmet Paşanın amcasının kızı idi. Budinde şehit olan Ferhat Paşa da dayısı idi. İbrahim Efendi, babasının ölümünden sonra on dört yaşlarında iken dayısı Ferhat Paşanın yanına gelmiş ve onun Budinde öldürülmesi üzerine Sokullu Mehmet Paşanın amcasının oğlu olan Lala Mehmet Paşanın yanına gitmişti. Onun Valiliği zamanında birlikte Budinde bulunmuş, Serdarlığı esnasında muharebelerde hazır bulunmuştur. Lala Mehmet Paşanın Macar Prensi Boçkaya Krallık tacı giydirmesini de görmüştür. Kanije Muhafızı Tiryaki Hasan Paşa ile tanışmış, Macar seferlerinde bozgunları ve zaferleri yakından görmüş, Macarca bildiği için sulh müzakerelerinde kullanılmıştır. Suvari Mukabeleciliği, Sancakların tahriri işlerine memur olarak bulundu. Maliye işlerinde gösterdiği istidattan dolayı sonra Defterdar oldu. Bu sıfatla Anadoluda kullanıldı. İbrahim Efendi Deli Mustafanın, İkinci Osmanın ve Dördüncü Muradın zamanlarındaki İstanbul ihtilâllerine de yakından şahit olmuştur. Baki Paşanın ölümünden sonra kendisine Başdefterdarlık teklif edilmişse de Peçevî bu vazifenin o zamanlar ne kadar tehlikeli olduğunu sezmiş olacağından kabul etmemiş ve Tokat Defterdarlığile kanaat etmiştir. 1636 da Bosna Defterdarı oldu. Ondan sonra İstanbula gelmiyerek memleketinde yaşadı. Ömrünün son yıllarını Budinde geçirmiş ve tarihini orada yazmıştır. Hicrî 927 - 1049 yılları yani 1520 - 1639 seneleri vakalarını ihtiva eden eseri, Kanunî Süleymandan başlıyarak Dördüncü Murat devrinin sonunda tamam olur. Tarihinin dili o zamanın uslûbuna göre hayli açık, anlatışı ifratsız, müşahedeleri dürüst ve nafizdir. Peçevînin hayatını Macar tarihçisi Doktor Karaçon "Türk Derneği,, mecmuasında neşretmiştir. Tarihçi Ahmet Refik'in ona dair 40 sayfalık bir risalesi 1933 te neşrolunmuştur.

PEKER, Recep [Doğ. 1888] — Tanınmış inkılâp ve devlet adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Babasının adı Mustafa Şahabeddindir. Kocamustafapaşa Askerî Rüştiysile Kuleli İdadisinde okuduktan sonra 1904 te Harbiyeye girerek 1907 de Teğmen çıkmış, ihtisas tahsili sırasında harplere iştirakinden dolayı kesilmeler olduğu için "Erkânıharbiye Mektebine,, (Harp Akademisine) 1911 de başlayarak bu müesseseyi 1919 da birincilikle bitirmiştir. Subaylık hayatı Edirnede ve Kırklarelinde başlar. Sonra Yemendeki hareketlere iştirak etmiş, Balkan harbile Birinci dünya savaşında Rumelide ve Kafkas cephesinde muhtelif harplere girmiştir. Kurmay Binbaşı iken 1920 de Millî Mücadeleye iştirak etmek üzere 20 nci Kolordu Kurmayı sıfatile Ankaraya gelmiş, Büyük Millet Meclisinin açılışında Meclis Umumî Kâtibi olmuştu. 1923 te ikinci Büyük Millet Meclisine Kütahya Millet Vekili seçildi. Ayni zamanda Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinde ve o zamanki "Hakimiyeti Milliye,, gazetesinin başında çalışmıştır. 1924 te Dahiliye Vekili, ayni yıl içinde Parti Genel Sekreteri, 1925 te Millî Müdafaa Vekili oldu. 1927 de bu Vekâletten çekilmiş, bir sene sonra Parti Meclis Grupu Reis Vekilliğine seçilmiştir. O yıl Nafia Vekilliğine tayin olunarak 1930 da istifa etmiş, 1931 de tekrar Parti Genel Sekreteri olmuştur. 1937 de bu vazifeden ayrıldı. 1942 de İkinci defa Dahiliye Vekili oldu. Ayni yıl içinde istifa etmişti. 1935 - 42 arasında Ankara ve İstanbul Üniversitelerile yüksek okullarda ve Harp Akademisinin yüksek sınıflarında inkılâp tarihi dersleri vermiştir. Bakanlık ve Parti Genel Sekreterliği gibi vazifelerde bulunmadığı zaman Millî Savunma, Ana yasa, Bayındırlık gibi komisyonlarda başkanlık etmiştir. Recep Peker, Meclis ve Parti toplantılarında hazırlanmadan dahi gayet tabiî ve pürüzsüz hitabetile, her meseleyi derhal kavrayan zekâsile tanınmıştır. Nutuk ve konferanslarından bir kısmı basılmıştır.

Recep Peker

PERTEV DEMİRHAN, General [Doğ. 1871] — Mesleğindeki hizmetleri ve eserlerile tanınmış Generallerimizdendir. İstanbulda doğdu. Mustafa Paşanın oğludur. 1892 de Kurmay Yüzbaşılığile Harbiyeden çıkmıştır. Goltz Paşanın maiyetinde bulunduktan sonra 1894 te Almanyaya gönderilerek Alman ordusunda muhtelif vazifeler gördü. 1898 de İstanbula dönüp Binbaşı, iki yıl sonra Kaymakam olmuştur. 1904 yılına kadar Erkânıharbiye Mektebinde hocalık etti. Bu sırada Miralay oldu. Mançuri harbini takip etmek üzere 1904 te Japonyaya gönderildi. Bir yıl harp sahasında kalarak Portartür muhasarasına ve Mukden muharebesine iştirak etmiş

General Pertev

ve yaralanmıştı. Orada General olarak 1906 da İstanbula döndü. Altıncı Ordu Erkânıharbiye Reisliğile Bağdada gönderilerek orada da Ferik rütbesini aldı. 1908 İnkılâbından sonra Harbiye Müsteşarı ve Üçüncü Ordu Erkânıharbiye Reisi olmuştu. Askerî rütbelerin tasfiyesi sırasında o da Miralaylığa indirildi ve Balkan Harbi başında tekrar General oldu.

Balkan Harbi sonunda Beşinci ve biraz sonra İzmirde Dördüncü Kolordu Komutanı olmuş, Birinci Dünya Harbinde İzmir, İstanbul ve Kafkas cephelerinde bulunduktan sonra 1916 da Askerî Murahhas sıfatile Avusturya İmparatorunun nezdine gönderilmişti. Sonraları Mekâtibi Askeriye Müfettişi, Tarih ve Coğrafya Encümenleri Reisi ve tekrar Ferik olarak Askerî Temyiz Mahkemesi Azası sıfatlarile vazife gördükten sonra 1932 de arzusile tekaüt oldu. 1936 danberi Erzurum Millet Vekili bulunmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır:

Metz Manevraları, Unter Graf von Haesler (Graf Haesler'in Emri Altında - almanca), Rus - Japon Harbinden Alınan Manevî Dersler, Balkan Harbinde Büyük Karargâhı Umumî, Japonların Asıl Kuvveti, Türk Çocuklarına Öğütlerim, Milletler Arasında Birlik ve Kardeşliğin Hakikî Çaresi (İslâm). Hayatımın Hatıraları (Neşredilmek üzere).

PERTEV PAŞA, Ethem — Bk. Ethem Pertev Paşa.

PERTEV PAŞA, Mehmet Sait [Ölm. 1837] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış Edip ve şairlerimizdendir. Soyu Antalyalı olup Kırımda yerleşmiş, büyükbabası tekrar Türkiyeye gelip Darıcada çiftlik almıştı. Pertev Paşa Darıcada doğmuştur. Gençliğinde İstanbula gelerek Sadaret Mektupçu Kalemine, sonra da Amedii Divanı Hümayun Kalemine girmişti. 1826 da o zamanki Hariciye Bakanlığı demek olan Reisülküttaplığa tayin edildi. Bir aralık memuriyetle Mısıra gönderildi. 1830 da Sadaret Kethüdalığı (Dahiliye Bakanlığı) makamına tayin edilmiştir. 1835 te Kethüdalık adı Mülkiye Nazırlığı ismine çevrilmiş ve Pertev Efendi ilk defa Mülkiye Nazırı olmuştu. Nasıl ki eski arkadaşı ve sonradan düşmanı olan 29 uncu sayfada yazdığımız Akif Paşa da yine o tarihte Reisülküttap iken ilk defa Hariciye Nazırı unvanını almıştı.

Pertev Efendi, 1836 da Vezir rütbesini alarak Paşa oldu. Fakat ayni yıl içinde düşmanlarının tesirile azledildi, Edirneye sürüldü, on, on beş gün kadar sonra da İkinci Sultan Mahmudun emrile orada öldürüldü. Edirnede İstanbul yolunda Seyyit Celâl türbesi yanında gömülüdür.

Zamanına göre âlim tanılan bir zattı. Üsküdarda Selimiye dergâhında mükemmel bir kütüphanesi vardır. Şiirlerini ihtiva eden küçük divanı basılmıştır. Akif Paşanın eskiden yakın arkadaşı iken araları bozulduktan sonra çok şiddetli düşmanı olan Pertev Paşa hakkında Tabsıra adlı eserinde onun için yazdıklarının çoğu garazdan ileri gelmedir derler. Şiirlerinden bir örnek olarak şu meşhur beytini alıyoruz:

Yek cur'a ile öyle harap eyle İlâhi
Tâ haşre kadar farketmiyeyim menzil-ü râhi.

PETİNZADE MEHET ATIF [1831 - 1909] — Tarihe ve siyasete ait yazıları ve memleketi olan Girit hakkındaki hizmetlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Hanyada doğdu. Yine orada öldü. Petinzade ailesine mensup olup hemşerileri arasında Petinaki diye tanılırdı. Girit Hıristiyanlarının ihtilâlleri esnasında bir kaç defa Girit Müslümanları Mebusu sıfatile İstanbula gönderilmiş ve Abdülâzizin Avrupa seyahati esnasında Büyük Fuat Paşa tarafından Parise götürülmüştü. Hanyada İstinaf Azalığında, Reisliğinde ve Muhacirin Komisyonu Reisliği gibi muhtelif millî hizmetlerde bulunmuştur. Hulâsat-üt-Tevarih isimli umumî tarihe ait iki küçük cilt teşkil eden eseri basılmıştır.. Arapça, rumca ve fransızca bilirdi. Hanyada çıkan İntibah gazetesinde Üss-ül-Esası Hikmet-ül-Hükûmet adlı bir eserinin neşrolunduğunu Bursalı Tahir kaydediyor. Tercümeihali Ayvalıkta oturan yeğeni Macit nezdindeki rahmetlinin bizzat yazdığı nüshadan alınmıştır.

PEYAMİ SAFA — Bk. Safa, Peyami.

PİRÎ PAŞA, Mehmet [Ölm. 1533] — Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman zamanlarında Sadrazamlık etmiş ve İstanbulun bir semtine adını bırakmış bir Vezirdir. Karamanlıdır. Soyu, Şeyh Cemaleddini Aksarayîye mensuptur. Kadı iken Defterdarlık mesleğine girmiş ve Çaldıran seferinde Başdefterdar olmuştu. Çaldıran dönüşünde Vezir rütbesini aldı. Yavuz Selim Mısır seferine çıktığı zaman İstanbulun inzibatı Pirî Mehmet Paşaya verilmişti. 1517 de Yunus Paşa azledilerek Pirî Paşa Sadrazamlığa getirilmiştir. Selimin ölümünden sonra Kanunî zamanında da üç sene Sadrazamlık etti. Bu suretle 6 yıl kadar bu makamda bulunmuştur. 1522 de tekaüt oldu. Fakat yerine geçen İbrahim Paşa onu öldürmek için oğlunu kandırmış, oğlu Adana Kadısı Mehmet Efendi de ihtiyar babasının macun hokkasına zehir katarak ölümüne sebep olmuştur.

Pirî Paşa Silivride yaptırdığı camiin bahçesinde gömülüdür. İstanbulda da medresesi, camii ve muhtelif hayratı vardır. Camii Hasköy ile Halıcıoğlu arasında bulunduğu için o semte Pirîpaşa derler. Mesnevînin bir kısmını ve Şahidî manzumesinin tamamını Tuhfei Mîr adile şerhetmiştir. Fakat her iki eseri de basılmamıştır. Şiirleri de vardır ve onlarda Remzi mahlâsını kullanırdı. Manzumelerinin divan edebiyatı içinde kuvvetli örneklerden sayılabileceğini şu kıtası da göstermektedir:

Şebi zülfünde kalanlar zulâmat ile yürür,
Erişen leblerine âbı hayat ile yürür.
Zahidi hasreti mey şöyle zebun eyledi kim
Elde tesbih-ü asâsı salâvat ile yürür.

PİRÎ REİS, Ahmet Muhiddin [Ölm. 1554] — Deniz cenklerindeki kahramanlığile ve coğrafyaya ait mühim eserleri ve şiirlerile meşhur bir denizcimizdir. Pirî Reisin asıl adı Ahmet Muhiddindir. Babasının adı da Alidir. Bu zatın Konyanın Karaman Kasabasına mensup olduğu künyesinden anlaşılıyor. Pirî Reis, Geliboluda doğmuş ve gemiciliğe dayısı meşhur Kemal Reisle birlikte ve korsanlıkla başlamıştır. Kemal Reisin küçük donanmasile Venedik ve Fransa sahillerine dehşet saldığı zamanlarda Pirî Reisin de bir genç denizci sıfatile birlikte bulunduğuna ve o sıralarda Akdenizin her tarafını öğrenmiş olduğuna şüphe yoktur.

İkinci Bayezit zamanında Kemal Reis, korsanlığı bırakarak Osmanlı donanmasının kaptanları kadrosuna girdiği zaman Pirî Reis de resmî hizmete girmiştir. Onun ilk şöhreti İkinci Bayezit zamanındaki deniz cenklerinde başlar. İnebahtı ve Modon seferlerinde ve Mora sahillerinin Venediklilerden alınması sırasında büyük yararlıkları görülmüştür. Hammer Pirî Reis için; "İkinci Bayezit zamanında dehşet veren bir şöhret kazanmıştır.,, diyor. Pirî Reis, Yavuz Selim ve Kanunî Süleyman zamanlarındaki deniz muharebelerinde de bulunmuş ve Barbaros Hayreddin Paşa Cezayir Hâkimi iken onunla birlikte de çalışmıştır. 1551 de

Mısır Donanması Kumandanı oldu. 31 parça gemi ile Süveyşten kalkarak Kızıldenizi geçip Basra körfezine açıldı. Bu gemilerden bir tanesi baştarda yani kendi bindiği Amiral gemisi, ötekiler de kalyota ve kalyon dedikleri o zamanın yelkenli harp gemileri idi.

Pirî Reis Umman sahiline geçerek Maskat limanını zaptetti. Ahalisini de esir aldı. Ondan sonra Hürmüz adasına geçti ve kasabayı muhasara etti. Rivayete göre halk, kendisine o kadar değerli hediye getirmişler ki bunlara meftun olarak deniz üssü olmak itibarile elde edilmesi pek faydalı bulunan bu limanı almaktan vazgeçip muhasarayı kaldırdı ve Basraya döndü. İşte ünlü kaptanın mahvına sebep olan hata, bu hediye meselesidir. Onu da şahsı için değil, devlete getirip teslim etmek için aldığına şüphe yoktur. Çünkü o devirlerde her devletin olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğunun zenginliğini bu türlü ganimetler teşkil ederdi. Pirî Reis, Basrada iken kuvvetli bir Portekiz donanmasının Acem körfezini kapamak üzere ilerilediğini haber aldı. Elde ettiği hazineleri üç kadırgaya yükletip donanmasının öteki kısmını bırakarak Kızıldenize doğru süratle ilerledi. Yolda bu gemilerden biri de battığı için Süveyşe ancak kıymetli ganimetlerle dolu iki gemi ile dönmüş oluyordu.

Mısırdan 31 gemi ile çıkan Amiralin iki gemi ile döndüğünü Mısır Valisi İstanbula bildirince Kanunî Süleyman boynunun vurulmasını emretti. Eğer o devirde kabahatli gibi görünen devlet adamlarının ve kumandanların muhakemesi ve söyletilmesi âdeti bulunsaydı Pirî Reisin de mühim zaferler kazandıktan sonra Mısıra dönmesindeki mazereti belki kabul edilecek ve hareketi ölüm cezasıle değil teşekkürle karşılanacaktı.

Pirî Reisin, Adalar Denizile Akdenizin bütün sahillerini gayet etrafile tasvir eden bir deniz coğrafyası, bir de meşhur atlası vardır. Türk Tarih Kurumu tarafından "Kitabı Bahriye,, adını taşıyan bu mühim eserle "Amerika Haritası,, basılıp neşredilmiştir.

PİYALE PAŞA, Mehmet [Ölm. 1577] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında 14 yıl Kapdanı Deryalık etmiş ve büyük deniz zaferleri kazanmış meşhur denizcilerimizdendir. Soyunun Hırvat olduğu rivayet edilir. Babası sonradan Müslüman olarak Abdurrahman adını almıştı. Piyale Mehmet, çocukluğunda Enderuna verilmiş, orada tahsil ve terbiye görerek Kapıcıbaşılıkla saraydan çıkmıştı. 1553 te Kapdanı Derya olmuş, 1567 tarihine kadar bu mühim işte kalmıştır. Bir kaç defa donanma ile Akdenize çıkarak Sakız ve Cerbe adalarını almış, Cezayiri istilâ etmişti. İspanya, Fransa ve İtalya sahillerinde büyük, küçük 67 kadar ada almıştır. İspanya Kıralı İkinci Filip'in donanmalarını bozarak meşhur kumandanlarını esir etti. Yolda İtalya sahillerini de vurduktan sonra yağma ettiği düşman gemilerile ve zaferle İstanbula döndüğü zaman Kanunî Sultan Süleyman tarafından iltifatlarla karşılanmıştı. İkinci Selimin kızı Gevher Sultanla evlendi. Önce Üçüncü Vezir, sonra İkinci Vezir oldu. Maltanın zaptı için Turgut Reisle birlikte bir çok yararlıklar göstermişti. Fakat Turgut Reisin o muharebede vurulması üzerine geri dönmeğe mecbur oldu. Ondan sonra donanma ile Kıbrısı almak üzere gönderilmişti.

Kasımpaşada kendi yaptırdığı camiin yanında gömülüdür. Kasımpaşada Küçük Piyale diye anılan bir cami daha yaptırmıştı. Sakız adasında da büyük bir camii vardır.

PİYALA PAŞA, Uzun [Ölm. 1644] — Sultan İbrahim zamanında Kapdanı Deryalıkta bulunmuş ve hayli yararlıklar göstermiş denizcilerimizdendir. Tersaneden yetişerek 1631 de Tersane Kethüdası olmuştu. 1638 de donanma ile Karadenize gönderilerek Kırım ve Azak taraflarını Kazakların istilâsından kurtarmış ve bir hayli Kazak şaykasını batırmıştı. Bunun üzerine Mirimiran rütbesile Kaptanı Derya ve 1643 te Vezir oldu. Donanma ile Akdenize çıkarak Trablusgarp Dayısı yani Beyi Mehmet Beyin malını zaptedip bunu emretmiş olan Padişah Deli İbrahime getirmiştir. Fakat düşmanları bu malın bir kısmını alıkoyup kendisine vermediğini aç gözlü ve divane Padişaha haber verdiler. Zavallı Uzun Piyala Paşa, zaferle dönmüş olduğu halde bu yüzden öldürüldü. Kasımpaşadaki bahçesinde gömüldü.

POROY, Nazım [Doğ. 1884] — Değerli bir hukukçu olmakla ve gazetecilikle tanılan Millet Vekillerimizdendir. Selânikte doğdu. Oranın tanınmış simalarından Poroylu Hacı Tahir Ağanın torunu, İzzet Efendinin oğludur. Hukuktan 1908 de mezun olmuştur. "Yeni Gazete,, de muharrirlik ettikten sonra Parise tahsile gönderildi. Orada hukuktan lisansiye oldu. 1914 te dönerek Osmanlı Bankasile Posta ve Telgraf Nezaretinin Hukuk İşleri Müdürlüğünde bulunduktan sonra yine gazeteciliğe dönmüş, "Tercümanı Hakikat,, te M. N. imzasile makaleler yazdığı gibi Sabah, İkdam, Tasviri Efkâr ve Vakıt gazetelerinde de çalışmıştır. Millî hükûmetin teessüsile Muhtelit Hakem Mahkemeleri kurulunca buraya Türk Ajanı olarak tayin edilmiş ve Büyük Millet Meclisinin dördüncü devresinde Tokattan Millet Vekilliğine seçilmiştir. O zamandanberi Millet Vekilidir.

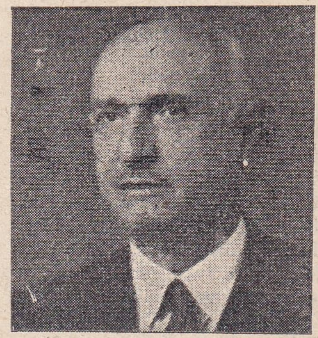

Nazım Poroy

Nazım Poroy, gazetecilikle uğraşırken fransızcadan Edmond About'nun "Dağlar Kıralı,, ve "Bir Noterin Burunu,, romanlarını dilimize çevirmiş ve bu iki eser "Tercümanı Hakikat,, te tefrika edilmiştir. Yeni Medenî Kanun ile Borçlar Kanunu hakkında şerh mahiyetinde bir çok yazılarile Muhtelit Hakem Mahkemeleri hakkındaki incelemeleri "İstanbul Baro Mecmuası,, nda çıkmıştır. "Hukuk Hayatı,, unvanile Pariste bir heyet tarafından çıkarılan memleketler hukuku hakkındaki tetkik serisinden İsviçreye ait olanı tercüme etmiş ve bu eser İstanbul Barosu tarafından yayınlanmıştır. Türk Tarih Kurumunun isteği üzerine çevirdiği "Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi,, de üç büyük cilt halinde çıkmıştır. Yine ayni Kurumun teklifi üzerine Nazım Poroy, Heyd'in "Doğu Ticareti tarihi,, adlı ana eserini tercüme etmekte ve Türk Hukuk Tarihi hakkında bir eser meydana getirmektedir.

R

RAGIP PAŞA, Mehmet [Ölm. 1828] — Valiliklerde, Elçiliklerde bulunmuş ve şairliğile de tanınmış Vezirlerdendir. Şam Ruznamçecisi Aydınlı Hüseyin Beyin oğludur. Şamda doğmuş, İstanbulda Divanı Hümayun ve Mektubii Sadaret Kalemlerinde devlet işlerine başlıyarak Baruthane Nazırı, Fransa ve İran Elçisi olmuş, Konya ve Halep Valiliklerinde bulunmuştu. Bir kaç defa Vezirliği alınarak sürgüne gönderildi. Sonra affolundu. İkinci defa Konyada Vali iken yetmiş sekiz yaşlarında ölmüştür. Kendinden önce şöhret bulan adaşı Koca Ragıp Paşaya nisbetle ona Ragıp Paşayı Sani derlerdi. Fakat şairlik kudreti Koca Ragıp Paşa ile ölçülemez. Divanı Bursa Valiliğinde bulunan oğlu Nureddin Paşa tarafından 1859 da Bursada bastırılmıştır. Bu Ragıp Paşanın da Koca Ragıp Paşa tarzında hikmet manzumeleri söylemek gayretinde bulunduğu örnek olarak aldığımız şu beytinden de anlaşılır:

Bulur sermayei danişle âdem revnakı yokken
Ziya vermez ne denlû ziveri câm olsa boş kandil.

RAGIP PAŞA, Sarıca - Ağrıbozlu [1857-1920] İkinci Abdülhamidin meşhur Mabeyncilerindendir. Ağrıbozlu Murat Efendi Sarıca adlı birinin oğludur. Küçüklüğünde İstanbula gelmiş, Galatasaray ve Mülkiye Mekteplerinde tahsilini tamamladıktan sonra saraya Mabeynci olarak alınmış ve Padişahın emniyetini kazanarak 1908 İnkılâbının ilânına kadar orada kalmış ve Vezirliğe kadar yükselmiştir. Devlet işlerinde büyük bir nüfuza sahipti. Halil Rifat Paşanın Sadrazamlığa ve Tevfik Paşanın Hariciye Nazırlığına gelişlerinde onun tesiri olduğunu Ali Fuat Bey, "Ricali Mühimmei Siyasiye,, adlı eserinde yazar.

İş adamı zekâsına malik olan Ragıp Paşa, saraydaki nüfuzuna dayanarak ticaret ve madencilikle de meşgul olup büyük bir servet kazanmıştı. Zonguldak ve Fethiye cihetlerinde madencilik yapmış, Umurca rakı fabrikasını kurmuş, İstanbulda Rumeli, Anadolu ve Afrika hanlarını, Bostancıda şimdi kulüp binası haline konan büyük köşkü yaptırmıştı. 1908 İnkılâbından sonra İkinci Abdülhamit devrinin bir çok adamları gibi rütbesi alınıp bir müddet de Midilli adasına sürülmüştü.

RAHMİ EFENDİ, Kırımlı Mustafa [Ölm. 1750] On sekizinci asrın ilk yarısında tanınmış değerli bir şairdir. Kırımın Bahçesaray kasabasında doğmuştur. İstanbula gelerek Babıaliye girmiş, Damat İbrahimpaşazade Mehmet Paşaya Divan Kâtibi, sonra Tersane Kâtibi olmuştu. 1747 de Padişahın bir mektubunu İran Şahına götürmeğe memur olan Kesriyeli Hacı Ahmet Paşa ile birlikte Mektupçu ve Vakanüvis unvanile İrana gidip gelmiştir. Dönüşünde Kurşunlu Mahzene Kâtip olmuş, vebaya tutularak ölmüştür. Edirnekapısı dışarısında gömülüdür. İrana giderken Üsküdardan başlıyarak kaydettiği bütün resmî vakalara kendi müşahedelerini de ilâve ederek mükemmel bir İran Sefaretnamesi meydana getirmiştir. Gerek bu eseri, gerek mürettep divanı basılı değildir.

Son mısraı bir atasözü gibi hâlâ hafızalarda yaşayan şu güzel kıtasını alıyorum:

Şeb mahvolup hemişe nücumu seher doğar,
Encamı inhizâmda mihri zafer doğar.
Abisteni safa-ü kederdir leyâl hep,
Gün doğmadan meşimei şebden neler doğar.

RAİF BEY, Davutpaşalı, Mehmet [Ölm. 1917] — 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşında şehit düşen Yüzbaşı Mehmet Emin Efendinin oğludur. Tarihe ait eserler bırakmış bir Türk Subayıdır. Davutpaşalı diye tanılır. İstanbulda doğmuş, Harbiyeden Subay çıktıktan sonra bir müddet ordularda hizmet etmiş ve 23 sene Kuleli Askerî İdadisinde hocalık ettikten sonra Kaymakam (Yarbay) iken emekliye ayrılmıştı. Ölümünde Yedikule dışarısındaki mezarlığa gömüldü. Basılmış olan

Raif Bey

eserleri şunlardır: Mir'atı İstanbul, Topkapı Sarayı ve Parkının Tarihi, Sultanahmet Parkı ve Asarıatikası, Nikâtı Edebiye, Hatıratı Eslâf, Miyar-ül-Efkâr.

RAİF NECDET KESTELLİ [1881 - 1936] — Tanınmış edebiyatçılarımızdandır. İzmirin eski ailelerinden Kestellioğullarına mensuptur. Babası Gümrük müdürlüklerinde bulunmuş olan Eyüp Sabri Kestellidir. Raif Necdet, 1908 İnkılâbından sonra çıkan "Resimli Kitap" isimli aylık mecmuanın edebî muharrirliğini yapmış ve orada iken musahabeler yazmıştı. Edebî hayatı bu suretle başlayan muharririn kitap şeklinde neşrettiği eserler şunlardır: Hisler ve Fikirler, Ziya ve Sevda, Yirminci Asır, Üful, Hayatı Edebiye, Hayat ve Mektuplar, Tiraje, Semavî İhtiras, Süzme Sözler, Yaşayan Mısralar (antoloji), Tolstoy'dan "Bir İzdivacın Romanı" ve "Anna Karenin" tercümeleri.

RAİF PAŞA, Mehmet - Köse [1836 - 1911] — İkinci Abdülhamit zamanının tanınmış Vezirlerindendir. Giritte doğdu. Babası ticaretle uğraşırken Mısıra ve sonra Mustafa Nailî Paşanın maiyetinde Giride giderek Girit Meclisi Reisliğinde bulunan İbrahim Ethem Efendidir. Mehmet Raif, çocukken İstanbula gelerek Mektebi İrfanda ilk tahsilini görmüş, pek genç iken Seraskerlik dairesinde kâtip olmuştu. Midhat Paşa Tuna Valisi iken onu Evrak Müdürü yaptırarak birlikte götürdü. Sonra Bağdat Valisi olunca Vali Muavini sıfatile yine yanına aldı. Sadrazamlığında Raif Efendiyi Babıali Evrak Müdürlüğüne tayin etmişti. Daha sonra Rodos, Kıbrıs ve Beyrut Mutasarrıflıklarında bulundu. Midhat Paşa, Suriye Valisi iken saraya verdiği lâyihayı izah için Beyrut Mutasarrıfı Mehmet Raifi İstanbula göndermişti.

Köse Raif Paşa

Abdülhamit, düşman olduğu Midhat Paşayı, değerli adamlarından ayırmak istediğinden zekâsını beğendiği Raifi İstanbulda alıkoymuş, rütbeler ve nişanlar verdikten sonra onu birdenbire Ticaret ve Ziraat Nazırlığına çıkarmıştı. Raif Paşa, Midhat Paşanın muhakemesi sırasında tamamile yabancı gibi durarak kendisine söz getirmemek kurnazlığında bulunmakla beraber iyiliğini gören başka bazı adamlar gibi aleyhine de dönmemiştir, derler.

1881 de Nafia Nazırı, bir yıl sonra Vezirlikle Paşa oldu. Daha sonra Adana, Musul ve Beyrut Valiliklerine gönderildi. 1888 de Rüsumat Eminliğine, bir yıl sonra ikinci defa Ticaret ve Ziraat Nazırlığına geçirildi. 1892 de tekrar Rüsumat Emini olduktan sonra Halep Valiliğine gönderilmiş ve beş sene orada kalmıştır. Sarayca hoşa gitmiyen hareketlerinden dolayı azledilip halepte sürgün kalması emrolunduysa da Babıalinin ve orada Konsolosların şefaatlerile İstanbula dönmesine müsaade edilmişti. Ondan sonra Teçhizatı Askeriye Nazırlığında, Şûrayı Devlet Reisliğinde ve Üçüncü defa Rüsumat Eminliğinde bulundu. 1908 İnkılâbı olunca dürüst tanıldığı için öteki bir çok Vezirler gibi halkın hakaretine uğramamış, ayni sene içinde Ayan Azası olmuştu. Bir aralık Şûrayı Devlet Reisliğinde de bulundu.

Gençliğinde güzel bir adam iken sonraları üç, beş tel sakalile halk arasında Köse Raif Paşa diye tanılırdı. Vezir olduğu zaman Münif Paşanın söylediği kıta, onun hakkındaki bahiste yazılmıştı. Ölümünde Vakanüvis Abdurrahman Şeref, uzun bir haltercümesi neşretmiştir. Fatihte Gazi Osman Paşa türbesinin yanında gömülüdür.

RAKIM EFENDİ, Mustafa [Ölm. 1825] — Hattatlıkla şöhret kazanmış bir sanatkâr Kazaskerdir. Ünyeli Mehmet Kapdanın oğludur. Büyük kardeşi hattat İsmail Zühtü Efendi ile İstanbula gelerek her türlü yazıda ve resim yapmakta maharet kazanarak o zamanın büyüklerinin çocuklarına yazı hocalığı yaparmış. Üçüncü Selim tahta geçtiği zaman bir resmini yaparak takdim etmiş, bu münasebetle sarayca tanılıp o zaman basılacak paranın resmini yapmaya memur edilmişti. Önce Müderrislik rütbesi almış ve ilmiye pâyelerinde Anadolu Kazaskerliğine kadar çıkmıştır. Osmanlı Hanedanına mahsus Tuğraların son şekilleri onun tarafından yapılmıştır.

§ Hattatlığile meşhur başka bir Mustafa Rakım Efendi daha vardır ki hattat Yedikulelinin şakirdi imiş. Onun yüz kadar Kuran yazdığı rivayet edilir. 1767 de ölmüştür.

RAMİ MEHMET PAŞA [1654 - 1706] — İkinci Mustafanın saltanatında üç ay kadar Sadrazamlık etmiş ve kuvvetli şiirlerile de tanınmış Osmanlı Vezir ve şairlerindendir. Eyüplü İhtisap Terazecisi Hasan Ağanın oğludur. Eyüpte doğdu. Babasının vazifece fena bir şöhreti olduğu, kendinin de ilk gençlik çağlarında sergüzeştli bir hayat geçirdiği Hadikat-ül-Vüzeranın yazışından anlaşılıyor. Tercümei halindeki bu zemler belki de son zamanlarda Padişahın gözünden düşmüş ve sarayın emrile öldürülmüş olmasından dolayı yazılmıştır. Çünkü Osmanlı tarihçileri arasında bu tesirden kurtulmuş olanlar azdır.

Rami Mehmet genç iken Babıaliye kâtip yamağı ve şakirt olarak devama başlamış ve şair Nabiye intisap etmişti. Onunla birlikte Hicaza gitmiştir. Dönüşte Reis Kesedarı, sonra Beylikçi ve 1694 te Reisülküttap (yani Dışişleri Bakanı) olmuştu. Bir yıl sonra azledilerek 1697 de ikinci defa Reisülküttaplığa geçirilmiş ve 1700 de Avusturya ile sulh mükâlemesine murahhas tayin edilerek bu işte gösterdiği muvaffakıyet üzerine çok teveccüh kazanmıştı.

1703 te Daltaban Mustafa Paşadan sonra Vezirlikle Sadrazamlığa geçirildi. Fakat o esnada çıkan bir ihtilâl üzerine çekilmeğe mecbur oldu. Önce Kıbrısa, sonra da Mısıra Vali olarak gönderildi. Mısırda bir buçuk sene kadar Valilik etmiş ise de halkın aleyhine kalkması üzerine azledilerek Rodosa sürüldü ve orada öldürüldü.

Yazıları ve şiir divanı öldürüldüğü sırada yağma edilen eşyasile birlikte kaybolmuştur derler. Mürettep divanı olduğu rivayet edilir. Mevcut olan şiirlerine göre divan şairlerinin üstatları derecesinde düzgün ve kuvvetli manzumeler söylemiş olduğu anlaşılır. Hayli zaman Nabi gibi usta bir şairle beraber bulunmuş olduğuna göre ilk edebiyat bilgisini ondan edinmiştir denebilir. Yazılarından örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Yok sinemizde zerre kadar kinemiz bizim
Mahsudi âfitâptır âyinemiz bizim.

RAMİ PAŞA — Bk. Hasan Rami Paşa.

RAMİZ EFENDİ, Hüseyin [1718 - 1784] — On sekizinci asır ortalarındaki şairlerimizin hayatlarını hulâsa eden tezkeresile tanınmış edebiyat biyoğ-

rafyalarımızdan ve şairlerimizdendir. Âlimlerden Kadı Azizzade Mustafa Naim Efendinin oğludur. Yegâne nüshası Esatefendi Kütüphanesinde 3873 numarada kayıtlı "Tezkerei Şuara,, sında büyük kardeşi Mehmet Emin Efendinin 1716 (Hicrî 1129) da doğduğunu yazdığına göre kendisinin de iki yıl sonra dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Annesi cihetinden Şeyhülislâm meşhur Ebezade Abdullah Efendinin sülâlesindendir. Ramiz Efendi de babası ve dedeleri gibi âlimlerden ve Kadılardandı. Ölüm tarihi de takribîdir.

Ramiz, tezkeresini meşhur Salim Efendinin tezkeresine zeyl olarak kaleme almıştır. Dört yüze yakın şairden bahseder. Elde mevcut tek nüsha tamam değildir. Bir kısım şairlerin haltercümeleri yarıda kalmıştır. Ramiz Tezkeresinin ifadesi sakattır, bazı tarih hataları da vardır. Ramiz eserini, meşhur Müstakimzade Sadeddin Efendiye arzetmiş, o da bazı yerlerdeki ifade bozukluklarile tarihî yanlışları düzeltmiştir ki bunlar eserin kenarında Müstakimzadenin yazısile yazılıdır. (Ramize ait bu malûmat edip ve Profesör Ali Canip Yöntem tarafından verilmiştir.)

RAMİZ PAŞA, Abdullah [Ölm. 1811] — Kapdanı Derya ve şair olmakla tanınmış Vezirlerdendir. Kırımda doğmuştur. Oranın yüksek bir aileden olup Kırım Kadısı Feyzullah Beyin oğludur. 1775 te babasile birlikte Kırımdan İstanbula gelmiş, medreselerde okumuş, Müderris olmuş, önce bir kaç yerde Kadılık etmiş, sonra Ordu Kadısı sıfatile Mısıra gönderilmişti. İstanbula dönüşünde Kumbarahane ve Mühendishane Nazırı ve Başmuhasebeci oldu. Mühendishane Müdürlerine eskiden Başhoca derlerdi. Nazırlık Abdullah Ramiz Paşa ile başlamıştır.

1807 de Kavalaya sürüldü. Bu sürgünlükten Alemdar Mustafa Paşa delâletile kurtarılmış ve Vezirlik rütbesile Silistre Valisi yaptırılmıştı. Alemdar İstanbula gelip Sadrazam olunca onu da Kapdanı Derya yaptırdı. Alemdar Yeniçeri isyanı üzerine öldürüldüğü zaman Ramiz Paşa, kaçmaya mecbur olmuş ve Rusçukta Alemdarın Kethüdasına iltica etmişti. Babıali kendisinin affedildiği haberini göndererek dönmesini temin etmiş ve Sadrazam Hurşit Paşa tarafından yolda beklettirilen asker tarafından öldürülmüştür. Yergöğü kalesinde gömülüdür.

Oğlu İzzet Beyin "Haritai Kapdananı Derya,, adlı bir eseri vardır ki küçük kıtada 220 sayfalık bir kitapçıktır. Babasının haltercümesile bu kitabın doksan sayfasını doldurmuştur. Abdullah Ramiz Paşanın şiirleri orta derecede divan şairlerinin eserlerine benzetilebilir ve biraz tasavvuf çeşnilidir. Mevlevi tarikatine mensup olduğu bu yazılarından anlaşılıyor. Manzumelerinden örnek olmak üzere meşhur bir tercii bendinin nakaratını alıyoruz:

Garibim, bikesim, yoktur enisim âhtan gayri,
Penahım, dest-girim kalmadı Allahtan gayri.

RAMİZ, Karikatürist — **Bk. Gökçe.**

RASİH BEY, Ahmet — On yedinci asır sonlarile on sekizincinin başlarında tanınmış şairlerimizdendir. Balıkesirlidir. Zamanında yazılmış olan Salim Tezkeresi, onun Balıkesirde şöhretli bir hanedandan, namlı, marifetli bir zat ve zarif bir şair olduğunu bildiriyorsa da hakkında başka malûmat yazmıyor. Pek meşhur olan bir gazelinin ilk ve son beytini alıyoruz:

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Vurma zahmı sineme peykân peykân üstüne.

Hem mey içmez, hem güzel sevmez demişler hakkına
Eylemişler Rasih'e bühtan bühtan üstüne.

RASİM PAŞA, Ahmet [1825 - 1897] — Abdülaziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Valiliklerde ve İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş Vezirlerdendir. Bedestende Şalcı Mustafa Nazif Efendinin oğludur. Çocukluğunda Atinada bulunmuş ve Atina mekteplerinde on iki yıl kadar okuyarak rumca, fransızca ve italyanca öğrenmişti. 1844 te Babıali Tercüme Odasına girdi. 1847 de yüz seksen kişilik maiyetile Sakıza sığınan Yunan Generali Giripconi'nin Bursaya gönderilmesi meselesinde hizmet etmiş, bir aralık yine politika işleri için Akdenize, Sisama, Selânik ve Manastıra, Tekirdağına göndrilmişti. Hariciye kâtibi iken yine ecnebî devletlerin çıkardıkları meseleler için Rumelinin muhtelif yerlerine gönderildi. 1863 te Mirmiran rütbesile Tolçi, biraz sonra Vidin Mutasarrıfı, 1867 de Vezirlikle Yanya ve daha sonra Tuna Valisi tayin edildi. 1872 de Trabzona, bir yıl sonra İşkodraya, bir sene sonra da Konyaya Vali olmuştu.

Rasim Paşa

1875 te ikinci defa Trabzon Valiliğine gönderilmiş ve oradan Diyarbakıra tahvil edilmişse de istifa ile İstanbula gelerek önce Sıhhiye Komisyonuna Reis ve 1878 de Şehremini olmuştur. Daha sonra Yanya ve Trablusgarp Valiliklerinde bulundu. Hastalığından dolayı Trablustan istifa ile İstanbula geldi. Kanlıcada ölerek Rumelihisarındaki Kayalar mezarlığına gömüldü. Doğru ve değerli bir idare adamı olarak tanınmıştı.

RAŞİT BEY, Giritli Ali Raşit [1858 - 1918] — Kuvvetli nesirlerile ve şiirlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Giritlizade İsmail Efendinin oğludur. Kandiyede doğdu. Memleketinde tahsil etmiş, türkçe ve rumcadan başka iyi arapça ve farsça öğrenmiştir. Gençliğinde memlekettinde şiirlerile tanındı ve küçük memurluklarda bulundu. Meşhur Sırrı Paşa tarafından Mektupçu Kalemi Mümeyyizi sıfatile önce Kastamonuya, sonra Trabzona götürülmüştü. 1900 de Konya Mektupçusu oldu. Avlonyalı Ferit Paşa Konya Valiliğinden Sadrazamlığa tayin edilince onu 1902 de Cemiyeti Rüsumiye Azası sıfatile İstanbula getirmiş ve daha ziyade kendi mühim yazılarını yazdırmak üzere hususî kâtipliğinde bulundurmuştu. 1908 İnkılâbından sonra Antalya Mutasarrıfı, ayni yıl içinde Dahiliye Mektupçusu, 1911 de Çanakkale Mutasarrıfı oldu. Çanakkaleden haksız bir surette azline gücenerek Büyükçekmeceye çekilmiş ve orada inziva içinde yaşayarak ölümünde Büyükçekmece mezarlığına gömülmüştür.

Giritli Raşit Bey

Gençliğinde yazdığı ve Hanya matbaasında bastırdığı Terkibi Bendi pürüzsüz ve kuvvetli dilile Ziya Paşanın Terkibi Bendine yaklaşır. Trabzonda iken Trabzon gazetesinde tefrika suretinde neşret-

tiği hikmete ait cümleler 1911 de İstanbulda Hikmet Matbaasında "Nümunei Hikmet,, adile basılmıştır. "Safa-ül-Kulûp,, isimli eseri de Trabzonda basılmıştı. Sonraları nazımla pek meşgul olmayan Ali Raşit Bey, eski edebî ananeye göre mükemmel bir kâtip ve kudretli bir münşi idi. Basılmamış bir çok eseri varmış. Fakat Trabzonun Rus işgali sırasındaki karışıklıkta kaybolduğunu kardeşi Zeki Bey söylemişti.

RAŞİT EFENDİ, İbrahim [1812 - 1892] — On dokuzuncu asır şairlerindendir. İstanbulda doğdu. Mütesellim Numan Efendinin oğludur. Mahreci Aklâmda okumuş, Bayezit Medreselerinde icazet almış, farsîyi meşhur hocalardan Aynî Efendiden öğrenmişti. Gençliğinde Necip Paşanın delâletile Deavî Kisedarlığında, ondan sonra Çengeloğlu Tahir Paşanın Edirnede Divan Kâtipliğinde bulundu. Belgrat, Erzurum ve Halepte de Divan Kâtipliği, İstanbul Ticaret Azalığı gibi işlerden sonra Kastamonu ve Trablusgarp Kapıkethüdalığı etmişti. Merkezefendi mezarlığında gömülüdür.

Basılmamış divanını torunu Bay Mahmut delâletile okumuştum. Nazmı hayli düzgündür. Farsî gazelleri ve bir hayli tarihi vardır. Divanının sonunda 24 sayfalık mensur Vak'ai Halep adlı küçük bir tarihçesi vardır ki 1850 de yani Abdülmecit zamanında orada çıkan mühimce bir ihtilâlin nasıl bastırıldığını anlatır. O zaman Mustafa Zarif Paşa orada Vali, kendi de Divan Efendisi yani Mektupçu idi. İbrahim Raşit Efendinin seksen yaşında iken söylediği bir gazelinin bir beytini örnek olarak alıyorum:

Seksen senedir eyledik âlâm ile âram,
Tebdil edelim gel gönül artık bu mekânı.

RAŞİT EFENDİ, Mehmet - Vakanüvis [ölm. 1735] — Hem değerli bir şair, hem şöhretli bir tarihçi olan Mehmet Raşit Efendi Malatyalı Mustafa Efendi isimli zamanının tanınmış mollalarından bir zatın oğludur. Medrese tahsilinden sonra Müderris olmuş, otuz yıl Müderrislik ettikten sonra Halep Mollası ve 1729 da İran Elçisi olmuştu. Dönüşünde İstanbul Kadılığına tayin edildi. Damat Nevşehirli İbrahim Paşanın tuttuğu adamlardandı. 1730 daki Patrona Halil İhtilâli üzerine İbrahim Paşa parçalanarak Üçüncü Sultan Ahmet de tahttan indirilince o da vazifesinden azledilerek Bursaya sürülmüştü. Üç sene sonra İstanbula döndü. 1734 te Anadolu Kazaskeri oldu ve bir yıl sonra ölerek Karagümrükte Zincirlikuyu civarında Efdalzade medresesi karşısına gömüldü.

Raşit, Naimadan sonra Vakanüvis olmuş ve Naimanın bıraktığı yıldan itibaren Osmanlı Devrinin yetmiş senelik vakalarını yazmıştır. Fakat tarihi, üslûp bakımından çapraşık ve ağdalı, mahiyeti itibarile de değersizdir. Bu tarih beş cilt üzerine basılmıştır. Çelebizade Asım Efendinin tarihi de altıncı cilt olarak ona zeyledilmiştir. Raşidin şiir divanı da vardır. Tarihi ile şiirleri mukayese edilince nazmının nesrinden daha güzel ve şairliğinin tarihçiliğinden üstün olduğu görülür. Raşit Efendi, Damat İbrahim Paşayı çok methederdi. Tarihinde de onu uzun uzun övmüştür. Bundan dolayı Sadrazamın teveccühünü kazanmış ve İran Elçisi olarak gönderildiği zaman Rumeli Beylerbeyi rütbesile Paşa unvanını almıştı. Fakat dönüşünde yine eski mesleğini ve rütbesini alarak sarık sarıp cüppe giyinmiş ve İstanbul Kadısı olmuştu.

Ali Kemalin Raşit Müverrih mi, Şair mi? isimli 112 sayfalık bir tetkiki neşredilmiştir. Raşidin şiirleri zamanının büyük şairleri olan Nabi ve Nedim derecesinde değilse de yine üstatçadır ve Nabi gibi mesel kılıklı, hikmeti mutazammın sözler söylemeğe meraklıdır. Bir beytini örnek olarak kaydediyoruz:

Giran - sâman olan dellâl - veş kâlâ - beduş olmaz,
Bilen kadri metai itibarı hod - füruş olmaz.

RAŞİT EFENDİ, Sarıyerli Hoca [ölm. 1903] — Abdülâziz zamanında "Genç Osmanlılar,, cemiyetinin hürriyet mücahedesine iştirak etmekle meşhur Hocalardandır. Boğaziçinin Sarıyer köyüne yerleşmiş ve ölümüne kadar orada yaşamış olduğu için Sarıyerli diye meşhur olan Raşit Efendi Trabzonda doğmuştur. Trabzonun Kitapçızadeler denen ailesine mensuptur. İstanbula çocukluğunda gelmiş, medreselerde okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeye girmiştir. O zaman dersleri fransızca olan Tıbbiyenin son sınıflarına kadar hekimlik tahsilinde ilerlemiş olmakla beraber Sarıyerli meşhur Hoca Sadık Efendiye mensup olduğu ve onunla birlikte politikaya karıştığı için askerlikten ve mektepten çıkarılmıştır. Bayezit camiinde ders okuturken Abdülâzizin ve Sadrazam Âli Paşanın politikası aleyhinde telkinler yaptığı bahanesile 1869 da meşhur Sarıyerli Hoca Sadık Efendile birlikte Akkâya sürülmüştü.

O zaman Londrada Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından çıkarılan "Hürriyet,, gazetesinin muhtelif nüshalarında onların sürülmesi hâdisesinden bahsedildiği gibi Paristeki L'Illustration mecmuası da 27 Şubat 1869 tarihli nüshasında Hoca Sadık ve Raşit Efendilere dair etraflı bir makale ve Hoca Sadık Efendinin tevkifini gösteren bir resim neşretmişti.

Babamın dayısı olan Hoca Raşit Efendiyi çocukluğumda tanımıştım. Uzunca boylu, büyük sakallı, heybetli bir zattı. Fransız Mektebinde okuyan büyük hemşiremle serbest fransızca konuştuğunu, aileden hasta olanlara reçeteler yazdığını, fakat bu reçeteler şifa temin ettiği zaman bunun ihtiyar aile kadınları arasında Raşit dayının kerametine atfedildiğini iyi hatırlarım. Sarıyerde üç veya dört evi ve her evinde bir karısı vardı. Boğazın civar köyleri kendisine pek bağlı oldukları için manifatura eşyasını onun evinden satın alırlardı. Kendisi tam bir Müslüman sadeliği içinde yaşamakla beraber mağazasız olarak yaptığı bu manifatura ticareti yüzünden evlerinin hepsinde de geniş bir refah hüküm sürerdi. Raşit Efendi gayet dindar ve mutaassıptı ve galiba tasavvufa ve Halvetî denen tarikate de mensuptu.

RAŞİT PAŞA, İştraker [1831 - 1889] — Osmanlı İmparatorluğu zamanında Türk ordusunda çalışmış Prusyalı Subaylardandır. Kırım Harbinde İngiliz ordusu ile Türkiyeye gelmiş, muharebeden sonra Topçu muallimi sıfatile ve Binbaşılıkla Türkiyede kalmıştı. Topçuluğun orduda ilerlemesine hizmet etmiş ve Ferik rütbesine kadar çıkmıştı. 1876 da Rus harbinden sonra Avrupada neşredilmiş kitaplara cevap olarak Türkiye lehinde bir eser yazmış ve eski Yunan Generallerinin İran seferinde Anadolunun nerelerinden geç-

Raşit İştraker Paşa

miş olduklarını tarif eden tarihî bir kitap da neşretmişti.

RAŞİT PAŞA, Mehmet [1824 - 1876] — Beşinci Murat zamanında Hariciye Nazırı iken Çerkez Hasan tarafından öldürülen Vezirdir. Dramalı Hasan Haydar Paşanın oğludur. Kahirede doğmuştur. Pariste dört, beş sene bulunarak tahsil etmiş, dönüşünde önce Mısıra giderek "Ahkâmı Mısriye,, âzası olmuştu. 1850 de İstanbula geldi ve Babıali Tercüme Kalemine girdi. Sonra Kaymakamlıklarda ve Mutasarrıflıklarda bulundu. Vezir rütbesini aldıktan sonra İzmir, Suriye, Hersek, Yenipazar, Bosna Valiliklerine gönderildi. 1873 te yani Abdülâziz zamanında Nafia Nazırı, ayni sene içinde Hariciye Nazırı olmuştu. Bir yıl sonra Viyana Elçisi ve 1875 te ikinci defa Hariciye Nazırı oldu. 94 üncü sayfada Çerkez Hasan vesilesile anlattığımız gibi Midhat Paşanın konağında Hüseyin Avni Paşa ile birlikte Çerkez Hasan tarafından tabanca ile öldürülmüştür. Mehmet Raşit Paşanın şairliği de vardır. Fatin Tezkeresi fransızcaya dair dört cüzden ibaret bir manzumesi olduğunu haber veriyor ve bir de gazelini yazıyor ki ilk beytini alıyoruz:

Raşit Paşa

Düştü aşkınla a kâfir çok azaba gönlümüz
Eylemez gayri tahammül piç-ü taba gönlümüz.

RAŞİT PAŞA, Mehmet [1856 - 1908] — Değerli bir deniz komutanı olarak tanınmış olan Raşit Paşa, Japonya sularında boğulan Ertuğrul Komutanı Osman Paşanın üç yaş küçük kardeşidir. Sinop muharebesinde ölen Osman Paşanın torunu ve Deniz Miralaylarından Ahmet Rahmi Beyin oğludur. İstanbul Deniz Mektebinde okuduktan sonra talim gemisile Hint sularına kadar gezmiş ve Kurmay birincisi olarak mektepten çıkmıştı. Muhtelif gemilerde bulunduktan sonra Ataşenaval sıfatile Londraya gönderilmişti. Orada iken mektebe devam ederek iyi ingilizce öğrenmiş ve İngiliz harp gemilerinde çalışıp mesleğinde tekemmül etmişti. Muhtelif gemilerde Suvarilik etti. Bahriye Mektebi Nazırlığında, Ferik rütbesile Donanma Erkânıharbiye Reisliğinde ve Lahey Sulh Konferansı Delegeliğinde bulunmuştu. 1908 İnkılâbından sonra Şûrayı Bahriye Reisliğine geçirildi. Fakat hastalanarak bir ay geçmeden öldü. Mesleğine ait epeyce eseri varsa da neşrolunmamıştır. Müstear ismile bir kaç eser neşretmişti.

RAŞİT TAHSİN, Doktor [1870 - 1936] — Akıl hastalıkları ihtisasile tanınmış ve Tıp Fakültesinde Profesörlük etmiş hekimlerimizdendir. Askerî Tıbbiyeden 1891 de hekim Yüzbaşılığile çıktı. O sene Berline gönderilerek sinir hastalıkları ihtisasına çalıştı. Dönüşünde Askerî Tıbbiyeye önce muavin, sonra muallim olmuş ve Miralaylıktan tekaüt olarak Darülfünunun teşkilâtının Üniversiteye çevrildiği 1932 yılına kadar 39 yıl hocalık etmişti. Mesleğine ait değerli eserleri vardır. Kalp hastalığından tedavi edildiği Gureba hastanesinde 6 Şubat 1936 da ölerek Eyübe gömüldü.

Raşit Tahsin

RATİP TAHİR BURAK, Ressam [Doğ. 1904] Tanınmış ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Donanma Komutanı Tahir Beyin oğludur. Denizcilik Okulundan 1921 de Kaptan olarak çıkmış, Seyri Sefain (şimdiki Denizyolları) vapurlarile Karadeniz seferlerinde bulunmuş, bu sıralarda karikatürlerile tanınmağa başlamıştır. 1925 te denizciliği bırakarak karikatürle meşgul oldu ve 1926 da sanat bilgisini ilerletmek üzere Parise gitti. İki yıl kadar sonra askerlik için dönerek muhtelif gazete ve mecmualarda karikatürist olarak çalıştı. 1935 te Güzel Sanatlar Akademisinde imtihana girip ressamlık vesikası almıştır. Kısa bir zaman Kabataş Lisesinde resim dersleri vermiştir. Ondan sonra Ankarada yerleşip resmî müesseselerde çalışmağa başladı. Şimdi Ziraat Vekâletinde Enstitülere ve Müzelere ait tabloları ve ilmî resimleri yapmakta, bir taraftan da yağlı boya kompozisyonlar, karikatürler, mecmua kapakları, reklâm resimleri, pul, tahvil orijinalleri, teknik levhalar ve bilhassa muvaffakıyetli portreler meydana getirmektedir. Tanınmış kadın hastalıkları mütehassıslarımızdan Doktor Zekâi Tahir Burak bu zatın büyük kardeşidir.

Ratip Tahir Burak

RAUF, Mehmet Rauf [1874 - 1932] — "Edebiyatı Cedide,, romancılarındandır. Tanınmasına sebep olan eserinden dolayı Eylûl Muharriri diye meşhurdur. İstanbulda doğdu. Babası Kütahyadan askerlik vesilesile İstanbula gelmiş bir Anadolulu, annesi Çerkezdi. Rauf, henüz rüştiyede iken okuduğu romanlardan ve gördüğü tiyatrolardan heveslenerek piyes ve roman yazmak tecrübesine girişmiş, on iki yaşlarında iken Denaet yahut Gaskonya Korsanları adile çocukça bir cinayet hikâyesi meydana getirmişti. Deniz Okuluna girip tahsili biraz ilerleyince, hele fransızca ve ingilizce öğrenerek Batı romanlarını okumaya başlayınca modern romancılığa heves etmiş ve o zaman henüz İzmirde bulunup hikâyelerile tanınmaya başlayan Halit Ziya ile mektuplaşarak onun teşvikini kazanmıştı. Halit Ziya Uşaklıgilin delâletile İzmirde Hizmet gazetesinde bastırdığı "Düşman,, adlı hikâye Raufun neşredilen ilk eseridir. O yıllarda İstanbulda "Resimli Gazete, Mektep,, gibi haftalık mecmualarda Raufun da bir kaç hi-

Mehmet Rauf

kâyesi çıktı. Rauf, "Mektep,, gazetesini çıkaran Hüseyin Cahit, Mehmet Cavit ve Cenap Şahabeddin ile tanıştı ve Cenabın hekimlik vazifesile Hicaza gitmesi üzerine bir aralık "Mektep,, gazetesini idare etti.

1896 da Halit Ziya Uşaklıgilin delâletile İkdam gazetesinde Garamı Şebap isimli romanı tefrika edildi. Ondan sonra yine Halit Ziya tarafından Tevfik Fikrete tanıtılarak "Serveti Fünun,, daki "Edebiyatı Cedide,, ailesine Mehmet Rauf da katılmış oldu. Genç deniz subayı 1901 de bu mecmua tatil edilinceye kadar mensur şiirler, romanlar, hikâyeler ve edebî tetkikler neşrederek tanındı. Bunlardan "Eylûl,, romanile "Siyah İnciler,, isimli mensur şiirleri ayrı bir kitap halinde basılmıştı.

1908 İnkılâbına kadar ötekiler gibi susmaya mecbur kalan Rauf, bu inkılâp üzerine büyük bir faaliyetle tekrar yazıcılığa başlamış, muhtelif gazete ve mecmualarda eserler neşretmiştir. Bir aralık Zambak adile imzasız neşrettiği pek açık ve çirkin bir hikâyeden dolayı mahkemeye verilmiş, bundan dolayı askerlikle münasebeti kesilerek ondan sonra yalnız kalemile geçinmek zorunda kalmıştır.

Çoğunun değeri hayli zayıf olan bir çok roman ve hikâye yazdı. On iki nüsha kadar çıkarabildiği aylık kadınlara mahsus "Mahasin,, adlı bir mecmuayı idare etti. Sonra Süs isimli bir haftalık gazete kurdu ve bu gazetenin adile bir de nevsal (yıllık) neşretti. Son yılları hastalık ve geçim güçlüklerile mücadele halinde geçmiştir. Eserleri şunlardır:

Siyah İnciler, Ezhar, Sonbahar (mensur şiirler), Eylûl, Genç Kız Kalbi, Menekşe, Karanfil ve Yasemin, Böğürtlen, Ceriha, Define, Kan Damlası, Son Yıldız, İhtizar, Aşikane, Kâbus, Kadın İsterse, Harabeler, Halâs (roman), Son Emel, Bir Aşkın Tarihi, Dağlar Arasında, Aşk Kadını, Gözlerin Aşkı, Safo ve Karmen, Pervaneler Gibi, Eski Aşk Geceleri, Binbir Buse, İlk Temas İlk Zevk, Ferdayı Garam (küçük hikâyeler).

Piyes olarak da Pençe ve Cidal, Yağmurdan Doluya, Sansar, Ferdi ve Şürekâsı (Halit Ziyanın romanından). "Onlar ve Bizimkiler,, adlı bir de edebî tetkik eseri vardır.

RAUF BEY (M. Rauf) [Ölm. 1919] — Edebî yazıları, piyesleri ve tercümelerile tanınmış ve genç ölmüş edip ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Ferik Atıf Paşanın oğludur. Mülkiye Mektebinden çıkmış, Doğu ve Batı dillerinden yedi, sekiz kadar lisan öğrenmişti. 1908 İnkılâbından sonra bir çok mecmualarda, bilhassa başmuharrirliğini yaptığı "Resimli Kitap,, adlı aylık mecmuada makaleler, şiirler ve piyesler neşretmiştir. Darülfünunda Batı edebiyatı muallimliğinde de bulundu. "Pervane, Nikâhta Keramet, Ateşle Barut Arasında,, adlı piyesleri ve Raif Necdet Kestelli ile birlikte yazdıkları Tiraje isimli piyesi basılmıştır. Bunlardan başka "Yunanı Kadîm Tarihi Edebiyatı,, , "İtalyan Tarihi Edebiyatı,, , ingilizceden tercüme ettiği "Musavver Tarihi İslâm,, adlı eserleri de neşrolunmuştu.

Rauf Bey

Bu mümtaz ve çalışkan genç, tam olgunlaşmaya başladığı çağda 1919 Martında ölerek Haydarpaşa mezarlığına gömülmüştür.

RAUF PAŞA, Mehmet Emin [1780 - 1859] — İkinci Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında beş defa Sadrazamlıkta ve Beşvekillikte bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Çavuşbaşı Sait Efendinin oğludur. Zamanının tahsilini görerek Babıali Kalemlerinden yetişmiş ve Defterdar olmuştu. 1814 te Şıkkı Evvel Defterdarı, yani Maliye Bakanı iken ilk defa Sadrazamlığa getirildi. Bu ilk Sadrazamlığında ancak 35 yaşlarında vardı. O zaman devlet, dahilî isyanlar, ve haricî baskılar içinde gailelerden bunalmış bir durumda idi. Rauf Paşa birinci Sadrazamlığında üç yıl kadar barınabilmiştir. İkinci Mahmudun bir aralık pek ziyade inandığı ve dinlediği meşhur Halet Efendi kendisine yeniliğe ve ıslahata taraftardır diye düşman olmuş ve bu bahane ile onu azlettirmişti. Hattâ öldürülmesi için Padişahın iradesini alacağı sırada İkinci Mahmut, Rauf Paşanın uzun boyuna ve gösterişli bünyesine pek yakıştırdığı kallâvisini düşünerek "Kallâvi başına pek yakışıyor. Ben o güzel başa kıyamam.,, demiş ve onu Sakıza sürmekle iktifa etmişti. Rauf Paşanın bu kallâvi hikâyesi meşhur olmuştur. Sonraları yeniliğe, ıslahata karışmağa, hattâ meclislerde fikirlerini açık söylemeğe bile tövbe etmiş olacak ki mühim meselelerde neden bir şey söylemediğini soranlara usulca: "Kallâvi her zaman insanı kurtaramaz.,, diye fısıldarmış. Akıllı ve temkinli bir Vezir sıfatile meşhur olmakla beraber ağzından baklayı çıkarmamakla da tanılan Rauf Paşa, saltanat Vezirlerinin tam bir timsalidir. Sürgünlükten affedilerek on beş sene kadar Anadolu Vilâyetlerinde Vali olarak gezmiştir. Mısır ordusuna mağlûp olarak Konyada esir düşen Sadrazam Mehmet Reşit Paşanın yerine 1832 de ikinci defa Sadrazamlığa getirildi ve İkinci Mahmudun ölümüne kadar altı buçuk sene bu makamda kaldı. Abdülmecit tahta geçince Rauf Paşa onun da itimadını kazanmış, bilgili ve tecrübeli olduğu düşüncesile güç zamanlarda üç defa Başvekil olmuştu. Vekarlı ve dürüst bir adammış. Fakat mesul olmaktan fazla ürktüğü için söz söylemekten, yararlık göstermekten, hattâ bir işe girişmekten çekinir ve her meseleyi "idarei maslahat,, dedikleri savsaklama politikasile çevirmeğe uğraşırmış. Kallâvi hikâyesi ömrünün sonuna kadar hatırından çıkmamış olacaktır. Hattâ son zamanlarında o Sadrazamlığa geçince herkes esaslı bir iş görülemiyeceğini ve yine savsaklama politikası kullanacağını bildiği için Babıaliye Babı Hâli derlermiş. Bebekte sonraları Ali Paşanın aldığı yalısında oturumuş. Ölümünde Eyübe gömülmüştür.

RAUF PAŞA, Mehmet [1832 - 1908] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında kumandanlıklarda, Valiliklerde, Seraskerlikte ve uzun zaman Hassa ordusu kumandanlığında bulunmuş bir Müşirdir. Çerkez Abdi Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Hususî muallimlerden okumuş, pek genç iken Babıali kalemlerine verilmiş ve o zamanki askerlik teşkilâtında er olarak orduya girip az zamanda Subay olmuştu. 1849 da Teğmen ve yaver olarak Serdarı Ekrem Ömer Paşanın maiyetinde Bosnada ve Kırım muharebesinde bulundu. 1856 Paris sulhundan sonra Ataşemiliter olarak Fransaya gönderilmiş, altı yıl Pariste kalarak Fransız Kurmay Okulunda tahsilini tamamlamıştır. İstanbula döndükten sonra 1868 de General olarak Sultan Abdülâzizin Başyaveri sıfatile Avrupa seyahatinde birlikte bulundu. Ali Paşanın maiyetinde Giride

Rauf Paşa

gitmiş ve orada yararlığından dolayı Ferik olmuştu. 1870 te Müşirlikle Girit Valisi, daha sonra Yanya, İşkodra, Kastamonu Valisi, Bağdat ve Yemen Vali ve Kumandanı, Kastamonu, tekrar Girit ve Yemen Valisi, sonra Selânik ve Bosna Valisi olmuştu. 1875 te Bahriye Nazırlığına getirildi. İkinci Abdülhamidin cülûsundan sonra ikinci defa Bahriye Nazırı, sonra da Serasker ve Tophane Müşiri olmuştu. 1876 da Rus harbinden sonra geri alınan Edirneye Vali ve İkinci Ordu Müşiri sıfatile gönderilmiş ve 1881 de İstanbulda Hassa Ordusu Müşirliğine tayin edilmişti. 27 yıl bu makamda kaldıktan sonra tekaüt olarak Çamlıcadaki köşkünde öldü. Karacaahmet mezarlığında gömülüdür. Yaşadığı devrin lekelenmemiş ve halk arasında kötü tanınmamış Paşalarındandı.

RAUF PAŞA, Mehmet [Ölm. 1883] — Sadaret Müsteşrlığında ve Valiliklerde bulunmuş, Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit devri Vezirlerindendir. Sadık Rifat Paşanın büyük oğludur. Babıali kalemlerinden yetişmiş, Hariciye Mektupçuluğunda, Divanı Hümayun Amedciliğinde, Zaptiye Müsteşarlığında, Şûrayı Devlet ve Mahkemei Temyiz Azalıklarında, Başvekâlet Müsteşarlığında bulunmuş, sonra Bingazi Valisi, Midilli Mutasarrıfı olduktan sonra tekrar Şûrayı Devlet Azalığına getirilmişti. Ölümünden bir yıl kadar önce Vezir rütbesi almıştı. Silivrikapısında gömülüdür.

Rauf Paşa

RAUF PAŞA, Şerif Mehmet [1838 - 1923] — Valiliklerde. Mısır Komiserliğinde, Âyan Azalığında bulunmuş Vezirlerdendir. İstanbulda doğdu. Bosna Valisi Osman Şerif Paşanın oğludur. Hususî hocalardan okuduktan sonra iki sene Pariste tahsil etmiş, dönüşte Babıali Tercüme Odasından devlet hizmetine başlamıştı. Bir çok Kaymakamlık ve Mutasarrıflıklarda bulunmuştu. Gayet doğru ve ciddî bir insandı. Bulunduğu yerlerdeki karışıklıkları bastırmakta ve çok defa tepelemekte pek muktedir bir idare adamı olarak tanınmıştı. Hattâ Midhat Paşa Tuna Valisi iken Rauf Paşanın bu şöhretini duyarak onu Tırnova Mutasarrıflığına tayin ettirmişti. On iki sene kadar Kudüs Mutasarrıflığında kaldıktan sonra Beyrut, Bitlis, Elâzığ, Suriye, Erzurum ve Selânik Valiliklerinde bulunmuştur.

Rauf Paşa

1908 İnkılâbından sonra beş altı gün İstanbul Şehreminliğine getirilmiş, sonra Halep ve İzmir Valiliklerine gönderilmişti. Yine o yıl Mısır Fevkalâde Komiserliğine tayin edildi. Mısıra gitmeden önce on beş gün kadar da Tevfik Paşa Kabinesinde Dahiliye Nazırlığı etti. Mısırdan döndükten sonra Şûrayı Devlet Reisi, daha sonra Âyan Âzası olmuştur.

Bulunduğu vazifelerde hafiyeliğin ve rüşvetçiliğin önüne geçmeğe uğraşmıştı. Fransızca ve arapça konuşup yazabilirdi. Şark kültürü kuvvetli, dostlarına karşı yumuşak, fakat işlerinde ciddî ve titiz, ruh ve seciyece pek temiz bir adamdı. Erenköyünde Sahrayıcedit mezarlığında gömülüdür.

Bir aralık Trablusgarba Naibüssultan unvanile gönderilmiş olan Şemseddin Paşa bu zatın damadı idi.

RAUF YEKTA [1871 - 1935] — Musiki âlimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Ahmet Arif Beyin oğludur. Rüştiyede, sonra "Lisan Mektebi,, nde okumuş, arapça, farsça, fransızca ve ingilizce öğrenmişti. Musikiyi hususî hocalardan, bilhassa Zekâi Dededen öğrenmiş, fizik bahislerini de rahmetli matematik âlimi Salih Zekiden görmüştü. Tambur ve pek iyi ney çalardı. Bir taraftan musikiye ait ders ve yazılarla uğraşmakla beraber Babıali kalemlerine devam etmiş ve 1923 te Divanı Hümayun Beylikçi muavinliğinden emekliye ayrılmıştı. İstanbul Konservatuvarı kurulduğu zamandan itibaren orada hocalık etti. Orası henüz Darülelhan adını taşırken Rauf Yekta, Şark musikisi nazariyatı ve tarihi muallimliğini yapmış ve bir müddet ney hocalığında da bulunmuştur. Müessese Konservatuvar adını aldıktan ve alaturka şubesi kaldırıldıktan sonra Rauf Yekta orada toplanan "Eski Eserleri Tasnif ve Tesbit Heyeti,, reisliğinde çalışmış ve sonuna kadar bu işte bulunarak Konservatuvar kütüphanesine bir çok tarihî eserler kazandırmıştır.

Rauf Yekta

Bilhassa "İkdam,, gazetesile "Şehbal,, mecmuasında musikiye ait bir çok makaleler neşretmiştir. Şark Musikisi Tarihi, Türk Musikisi Nazariyatı ve Esatizi Elhan isimlerile çıkarmaya başladığı kitaplar yazık ki hep başlangıçlarında kalmışlar ve tamam olamamışlardır. Esatizi Elhan büyük Doğu bestekârlarının hayatlarını ve sanatlarını anlatmak üzere küçük risaleler halinde yazılmıştır. Zekâi Dede ile Dede İsmail Efendi ve Hoca Abdülkadir Meragîye ait olan üç risalesi 1900 de neşrolunmuştu.

Rauf Yektanın musiki bilgisi Avrupa mütehassıslarınca da tanınmıştır. Fransanın Lavignac musiki ansiklopedisinin ikinci cildinde Rauf Yektanın Türk musikisi hakkında etraflı bir monografisi vardır. Ayrıca fransızca Revue Musicale'de de makaleleri neşrolunmuştur.

Rauf Yekta edebiyata da müntesipti. Güzel ve kuvvetli yazardı. İnce ruhlu, temiz huylu, pek terbiyeli bir insandı. İlmî münakaşalarda biraz titiz ve şiddetli olurdu. (Rauf Yekta hakkındaki

malûmatı yazarken değerli musiki muallim ve muharrirlerimizden Mahmut Ragıp Kösemihal'in bize verdiği notlardan istifade edilmiştir.)

RAUF ORBAY — Bk. Orbay.

REDİF PAŞA, Mehmet — [Ölm. 1905] — İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yılında Seraskerlikte bulunmuş Osmanlı Müşiridir. Bursalı Kaşıkçızade ailesindendir. Topal Redif Paşa diye anılır. Abdülâziz zamanında Yemen taraflarında askerlik hizmetlerinde bulunmuş, 1874 te Müşir olmuştur. İkinci Abdülhamidin ilk zamanlarında çok itimadını kazanan ve onun istibdadına hizmet eden adamlardan olup Hassa Müşiri ve Serasker olmuştu. 1876 Rus harbinde düşman kuvvetleri Tunayı geçince Serasker Redif paşa aleyhinde gerek o zamanki Mebuslar Meclisinde, gerek halk arasında galeyanlar hasıl oldu. Redif Paşa gûya durumu düzeltmek üzere cepheye gönderildiyse de biraz sonra Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa ile birlikte o da azledildi. Redif Paşa sonraları sürgün olarak Rodosta epeyce zaman yaşamıştır. Buradaki ölüm tarihi tahminidir.

Topal Redif Paşa

RECAİ EFENDİ, Mehmet Şakir [1803 - 1874] Vakanüvislik, Takvimi Vakayi Nazırlığı gibi zamanının oldukça ehemmiyetli ilim işlerinde bulunmuş, edip, şair ve hattat olarak tanınmış olan Recai Efendi, Maadin Kalemi Başhalifesi Ahmet Nureddin Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. İlk tahsilden ve Hafız olduktan sonra on altı yaşında babasının Kalemine girmiş, bir taraftan da cami derslerine devam etmiştir. Babıali kalemlerine girdikten sonra Serasker Halil Rifat Paşanın Divan Kâtipliğini yapmış, Amedi Hulefalığında bulunmuş, 1848 de Vakanüvisliğe tayin edilmiştir. Bu işten biraz sonra istifa ederek bir yıl sonra Takvimhane Nazırlığına getirildi. O vazifede iken epeyce faydalı kitapların basılmasına hizmet etmiştir. 1853 te bu işten azledildi. İki sene işsiz kaldıktan sonra Maarif Meclisi Azalığına tayin olunmuş, daha sonra Meclisi Vâlâ Azalığında, Bosna ve İşkodra Kapı Kethüdalığında bulunmuş, İstanbulda ölerek Eyübe gömülmüştür.

Recai Efendi

Şairlikten ziyade iyi bir kâtip ve münşi olarak tanınmıştı. Pek güzel ve çeşitli yazılar yazdığı gibi tezhip yapmak ve güzel ciltler meydana getirmek gibi hünerlere de sahip imiş. Musikiden de anlarmış.

80 inci sayfada yazılan Recaizade Celâl ile 111 inci sayfadaki Recaizade Mahmut Ekrem bu zatın oğulları ve Ercüment Ekrem Talu da torunudur.

RECEP PAŞA, Topal [Ölm. 1631] — Dördüncü Murat zamanında üç ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş bir Vezirdir. Bosnalıdır. Sarayda Bostancı Ocağından yetişerek Bostancıbaşı olmuştu. Nikris yani damla hastalığından dolayı o vazifede iken emekliye ayrılmış olduğu halde Vezirlikle Karadenize gönderilmiş ve deniz muharebelerinde yararlığı görülmüştü. 1622 de İkinci Osman tarafından Kapdanı Deryalığa getirildi. 1625 te Sadrazam Kaymakamı oldu. Yeniçeri zorbalarile birlik olup Sadrazamlığa geçmek hırsile İstanbulda büyük bir ihtilâl çıkmasına sebep olmuş ve devlet adamlarından bir çoklarile birlikte Sadrazam Hafız Ahmet Paşanın Padişah Sultan Muradın huzurunda ve haydutlar elinde parçalanmasını temin etmişti. Bunun üzerine Dördüncü Murat, istemiyerek onu Sadrazam yaptı. Fakat üç ay kadar sonra bir sabah onu; "Gel bakalım topal zorba başı, bana Hafız Paşa vakasında, abdest al da öyle dışarıya çık, diyordun. Şimdi de sen al!,, dedikten sonra yalvarmasına bakmıyarak zülüflü baltacılara başını kestirmiş ve yerine Tabanıyassı Mehmet Paşayı Sadrazamlığa getirmişti.

Recep Paşa damla hastalığından kalma bir arıza yüzünden aksak olduğu için Topal Recep Paşa diye anılırdı. Ahlâkının bacağından fazla topal olduğu tarihçilerimizin verdiği malûmattan anlaşılıyor.

RECEP PAŞA [1842 - 1908] — Meşrutiyet İnkılâbında Trablusgarp Komutanı iken Harbiye Nazırlığına getirilen ve üç gün sonra ölümü memlekette büyük bir heyecan uyandıran Recep Paşa, Debrenin Mat kazası köylerinden birinde doğdu. Babasının adı Hasan Efendidir. Harbiyeden 1863 te çıkmış, 1876 da Rus muharebesinde General olarak Hersek Fırkasında ve bir sene sonra Ferik (Korgeneral) sıfatile Orhaniye Fırkasında harbetmişti. Sonraları Altıncı ve Üçüncü Ordularda da bulundu. 1884 te Müşir olarak Selânik ve Kosva Umum Kumandanlığına tayin edilmişti. 1889 da Beşinci, bir yıl sonra da Altıncı Ordu Müşiri oldu. 1896 da Trablusgarp Fırkası Kumandanı ve Vali Vekili oldu. Orada hem Kumandan, hem sürgün olan Recep Paşa İkinci Abdülhamidin oraya sürdüğü politika suçlularına iyi muamele etmek ve onları korumakla tanınmıştı. Meşrutiyet İnkılâbından sonra Harbiye Nazırlığına çağırılması halkın sevgisini kazanmış olmasındandır.

Recep Paşa

1908 Ağustosunda İstanbula geldiği gün, o zamana kadar eşi görülmemiş bir heyecanla karşılanmıştı. Fakat üç gün sonra Harbiye Nezaretinde çalışırken nefes darlığından birdenbire öldü. Cenazesi de yine o vakte kadar görülmemiş bir heyecana vesile oldu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

RECEP PEKER — Bk. Peker.

REFET BEY [1845 - 1887] — Eski Babıalinin tanınmış ve mümtaz simalarından biri olan Refet Bey, Sadrazam Saffet Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Babıali Tercüme kaleminden yetişerek Elçilik Katipliklerinde ve Amedî Hulefalığında bulunduktan sonra iki defa Hariciye Mektupçuluğu etmiş ve 42 yaşında ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür. Babası Saffet Paşa gibi Fransız lisanına bihakkın vâkıf idi ve devrinin sayılı münevverlerdendi. Sadrazam Kadri Paşanın oğlu İsmail Cenani Bey bu zatın damadı idi.

Refet Bey

REFET, General — **Bk. Bele.**

REFİA SULTAN [1841 - 1878] — Sultan Abdülmecidin kızlarından biridir. Annesinin adı Gülcemal Kadındır ki Abdülmecidin dördüncü Kadını idi. Reşat Efendi yani Beşinci Sultan Mehmet ile Fatma Sultan da bu kadından doğmuşlardır. Beşinci Mehmet, kendi zamanında alınan vapurlardan birine annesinin adını vermişti. Refia Sultan 125 inci sayfada yazdığımız Damat Müşir Mahmut Ethem Paşa ile evlenmiştir. Namzetlik 1853 te, yani Sultan henüz 12 yaşında iken ilân edilmiş, düğün de 1855 te yani on dört yaşında iken yapılmıştı. 37 yaşında ölmüş ve Yenicami türbesine gömülmüştür. Mehmet Ali Bey adında bir erkek evlâdı, bir de kızı vardı. O zamana kadar Osmanlı Prenseslerinden hiç birinin resmi o'madığı için Refia Sultanın buraya konan fotoğrafı hem Abdülmecit devrinin yenileşmeye ve Avrupalılaşmaya başlayan zihniyetini, hem de o zamanki Sultanların kıyafetini gösteren nadir bir vesika demektir.

Refia Sultan

REFİK GORBON [Doğ. 1881] — Tanınmış hukukçularımızdandır. İstanbulda doğdu. Hâkim Salih Efendinin oğludur. Hukuk Mektebinden 1898 de çıkarak muhtelif Adliye hizmetlerinde bulunmuş ve Yargıtay Azalığından emekliye ayrıldıktan sonra avukat olmuştur. Adliyede çalışırken 1903 te Üsküdarda "Füyuzat,, adile hususî bir mektep açarak on yedi yıl idare etti. Hukuk Mezunları Tatbikat Dershanesinde ceza tatbikatı ve Kadastro Meslek Mektebinde icra ve iflâs kanunu hocalığı da yapmış olan Refik Gorbon, on altı yıl İstanbul İcra Memurluğunda bulunduğu için meslektaşları arasında daha fazla bu sıfatla tanılır. Başlıca eseri üç ciltlik "Amelî ve Nazarî İcra Kanunu Şerhi,, adını taşır. Bundan başka "Rehberi İlmi Feraiz,, gibi bazı kitapları ve meslek mecmualarında makaleleri neşredilmiştir.

Refik Gorbon

REFİK BEY, Mustafa [ölm. 1912] — İkinci Abdülhamit zamanında muhtelif gazete ve mecmualardaki yazılarile ve kitap şeklinde çıkmış bazı eserlerile tanılan muharrirlerimizdendir. Bursalı Tahirin kaydettiğine göre basılmış eserlerinden bazısı şunlardır:

Menakıbi Seyyahîn, Müntahabat, Puvarenin Serveti, Hayal İçinde Hakikat, İnsan ve Hayvan Üzerinde Musikinin Tesiri.

Mustafa Refik Bey tedavi için Viyanaya giderek orada ölmüştü.

REMZİ EFENDİ [ölm. 1886] — İkinci Abdülhamit zamanının tanınmış simalarındandır ve sonraları Sadrazam olan İbrahim Hakkı Paşanın babasıdır. Sakızda doğmuştur. Babıali Tercüme Odasından yetişmiş, Mütercimi Evvel olmuştu. Sonraları Ebniyei Miriye Müdürü, 1863 te Tahriratı Hariciye Kâtibi, bir yıl sonra Zaptiye Müsteşarı, daha sonra Tekirdağ ve Sakız Mutasarrıfı oldu. 1871 de İdarei Mahsusa Nazırlığına getirildi. Bir iki sene fasıla ile Amasya Mahkemesi Reisi, Ahkâmı İstinaf Azası ve 1878 de Şehremaneti Meclisi Reisi oldu. Salkımsöğütte Aydınoğlu Tekkesinde gömülüdür. Sicilli Osmanî, Remzi Efendi için "mutedil, halim, maarif ve lisan âşina idi,, diyor.

Remzi Efendi

RENDA, Mustafa Abdülhalik [Doğ. 1881] — Bakanlıklarda ve Büyük Millet Meclisi Başkanlığında bulunan devlet adamlarımızdandır. Yanyada doğdu. Rendazade Aslan Efendinin oğludur. İlk tahsilini ve orta tahsilinin bir kısmını Yanyada görmüştür. Sonra İstanbul Mülkiye İdadisine girmiş ve 1903 te Mülkiye Mektebinde yüksek tahsilini bitirmiştir. Fransızca, İngilizce ve rumcaya vâkıftır. Rodos İdadisinde matematik ve fransızca okutmuş, Cezairi Bahrisefit ve Yanya vilâyetleri Maiyet Memurluklarında, Tepedelen, Meçova, Payan, Delvine Kaymakamlıklarında Berat, Çamlık ve Ergiri Mutasarrıf Vekilliklerinde, Siirt Mutasarrıflığında, Bitlis, Kastamonu ve Halep Valiliklerinde bulunduktan sonra Dahiliye Müsteşarlığına tayin

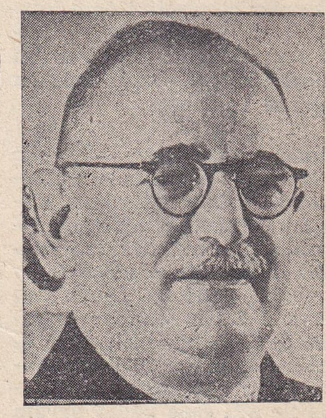
Abdülhalik Renda

edilmişti. Tekrar Halep Valiliğine tayin olunduğu sırada Halebin işgali üzerine Bursaya naklolunmuşsa da oraya gitmeden azledilmiş ve Birinci Dünya Harbi mütarekesinde Maltaya izam edilen bir kısım seçme adamlarımız arasında Maltaya gönderilmişti.

Maltadan dönüşünde önce İktisat, sonra Dahiliye Müsteşarlığına tayin edildi. Bir aralık Dahiliye Müsteşarlığını muhafaza suretile Konya Valiliğine gönderilmişti. Konyadan İzmir Valiliğine tahvil edildikten sonra orada iken Çankırı Millet Vekilliğine seçildi. 1924 te Maliye Bakanı, 1927 de Millî Müdafaa Bakanı oldu. Bu makamlarda iken Ticaret, Nafia, Bahriye, Sıhhiye, İktisat Bakanlıkları Vekilliklerinde de bulunmuştur. 1934 te Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu Reis Vekilliğine ve 1935 Martının başında Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçildi. O zamandanberi her yıl bu makama yeniden seçilmektedir.

REŞAT FUAT BEY, Yahya [1870 - 1920] — Keçecizade ailesinden meşhur Büyük Fuat Paşanın torunu olan Reşat Fuat, İstanbulun fikir hayatında mümtaz bir sima idi. Asıl adı Yahya Reşattır. Fuat Paşa İzzet Mollanın dört oğlundan biridir. Fuat Paşanın da Kâzım ve Nazım adlı iki oğlu vardı. Nazım Beyin de iki oğlu olmuştur ki biri Hikmet Bey, öteki de Reşat Fuat Beydir. Şamda çıkan bir gaileyi yatıştırmak için Fuat Paşa Suriyede bulunduğu sırada Yahya Reşat, Beyrutta doğmuştur. Önce Bayezit Rüştüyesinde okudu. Sonra Galatasaraya devam etmiş, daha sonra Pariste tahsilini bitirmiştir. Paristen dönüşte Sadaret Mektupçu Kalemine devam etti. Roma ve Viyana Elçilikleri İkinci Kâtipliklerinde bulunmuştur. Sadullah Paşa Viyana Elçisi iken Reşat Fuat Bey iki sene Viyanada kalmıştı. İstanbula dönüşünde Şûrayı Devlete âza olmuş ve yirmi seneden fazla o vazifede bulunmuştur. 1908 İnkılâbından sonra tekaüt oldu. Tarihi Osmanî Encümeni âzasındandı. İslâm Müzesinin teşkilinde emeği vardır ve bu müzenin reisliğini fahrî olarak yapardı. İstanbul Muhipleri Cemiyetini kuranlardandır. Sipahi Ocağı âzasındandı ve Pariste Tahsil Görmüş Gençler cemiyetini de o kurmuştu. Eski eserler, zarif ve antika eşyaya meraklı, babası gibi gayet şişman, zarif sözlü, tarihî fıkraları ve eslâf menkıbelerini tatlı tatlı anlatan kibar, nükteci bir zat olarak tanınmıştır.

Reşat Fuat Bey

REŞAT PAŞA, Ahmet [1848 - 1927] — İkinci Abdülhamit zamanında Maliye Nazırlığında bulunmuş Vezirlerdendir. Feshane Tathir Fabrikası Kâtiplerinden Hüseyin Hüsnü Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. İlk tahsilden sonra Darülmaarife girmiş, orasını bitirdikten sonra bir müddet Mahreci Aklâm'a devam etmiştir. 1866 da henüz on sekiz yaşında iken Maliyeye Kâtip olmuş ve yavaş yavaş ilerliyerek 1889 da Şube müdürü, 1895 te Maliye Muhasebecisi tayin edilmiştir. 1899 da Maliye Nazırı oldu. 1900 de Vezir rütbesini aldı. Maliye Nazırlığı üç ay fasıla ile altı sene kadar devam etmiştir. İkinci Abdülhamit zamanının kötü tanınmış Paşalardan değildi. Fazla meziyetli olduğu söylenemezse de fenalığı da rivayet edilmemiştir. Erenköyünde gömülüdür. Maliye Nazırı iken ölen kızı Suat Hanım namına damadı Düyunu Umumiye Komiseri Sait Beyle Erenköyünde tiren yolu üstündeki camii yaptırmıştır. Bu camie nisbetle o semtin adı Suadiye kalmıştır.

REŞAT PAŞA, Kayazade [1844 - 1902] — Abdülâziz saltanatı zamanında "Genç Osmanlılar„ adile kurulan ilk ihtilâl cemiyeti âzasından biridir. Yozgat Mutasarrıfı Kayazade İskender Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Yirmi beş yaşlarında iken Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve arkadaşları gibi o da "Genç Osmanlılar„ cemiyeti âzasından olmak sıfatile takibe uğrayarak Avrupaya kaçmıştı. 1870 Harbi çıktığı zaman Pariste bulunan Reşat Bey, Sağır Ahmet Beyzade Mehmet Emin Bey gibi Fransız ordusuna gönüllü olarak girmek üzere müracaat etmişti. Abdülâzizin ve Alî Paşanın ölümlerinden sonra artık Türkiyede hüriyet rejiminin yerleşmeğe başlıyacağını sanarak dönen arkadaşları gibi o da memlekete dönmüştü. Sonraları idarî vazifelerde bulunan Reşat Bey, Rumeli Beylerbeyi pâyesi alarak Paşa oldu ve 1889 da Rauf Paşadan sonra Kudüs Mutasarrıflığına tayin edilerek orada on yıl kadar bulundu. Kudüsten azlinden sonra İstanbulda bir müddet hasta olarak yaşamış ve İstanbulda ölmüştür. 35 inci sayfada yazılı Ali Ferruh Bey bu zatın oğludur.

Reşat Paşa

REŞİT AKİF PAŞA, Mustafa Salih [1863 - 1920] — İmparatorluğun son devirlerinde Dahiliye Nazırlığında ve Âyan Âzalığında bulunmuş ve şairlikle de tanınmış bir Vezirdir. İstanbulda doğdu. Kalkandelenli Akif Paşanın oğludur. Reşit Akif, bir müddet Galtasaray Lisesinde okumuş, hususî hocalardan da ders alarak gençliğinde Babıaliye girmişti. Amedî Kaleminde iken arapça, farsça ve fransızca da öğrenmiştir. 1902 de Şûrayı Devlet Azası olmuş, oradan Sıvas Valiliğine gönderilmiştir. Sıvasta iyi bir hatırası vardır. 1908 İnkılâbı üzerine İstanbula getirilerek Dahiliye Nazırlığına geçirildi. Sonra Âyan Âzası oldu. Şiirleri divan tarzında hikmet ve tasavvuf çeşnilidir ve hayli düzgündür. Divanı basılmıştır.

Reşit Akif Paşa

REŞİT BEY, Doktor Mehmet , Şahingiray [1872 - 1919] — Askerî Tıbbiyeden inkılâp idealile yetişerek ilk İttihatçılardan olmak töhmetile sürülen ve Mütareke yıllarında Ermeni Tehciri yaygarasile intihara mecbur edilen Doktor Reşit Bey, unutulmaması lâzım gelen simalardan biridir. Kafkasyada doğdu. Osman Beyin oğludur. Çocuklu-

ğunda ailesile Türkiyeye hicret ederek Beşiktaş Askerî Rüştiyesile Kuleli İdadisinde okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeye girmiş, 1894 te Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştır. Üç sene kadar Haydarpaşa Hastanesinde Alman Profesörü Doring Paşanın muavini sıfatile çalışmış ve onunla birlikte frengi mücadelesi için Kastamonuyu dolaşmıştır. Oradan dönüşte İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup olmak ve Avrupadaki Genç Türklerle haberleşmek suçile jurnal edilmiş ve rütbesi alınarak 1897 de Trablusgarba sürülmüştü. Trablusta önce Belediye Hekimi olmuş ve sonraları askerî rütbesi tekrar verilmişse de 1908 İnkılâbına kadar orada sürgün kalmıştı. İstanbula dönüşünde Kolağası iken askerlikten istifa ederek 1909 da İstanköy Kaymakamı olmuş, dört ay sonra Humus Mutasarrıflığına gönderilmiştir. İki yıl orada, iki ay Kozanda, iki sene Rizede, bir yıl da Karesi Mutasarrıflığında bulundu. 1914 te Diyarbakır, sonra Basra, daha sonra Musul Valiliğine tayin edildi. Ayni yıl içinde tekrar Diyarbakır Valiliğine döndü. 1915 ten 1917 ye kadar Ankara Valisi idi.

Doktor Reşit Bey

1918 sonlarında Mondoros mütarekesi imzalanıp düşman kuvvetleri İstanbula girince Ermeniler büyük bir yaygara ile tehcir meselesini ileri sürdüler. Yılgınlık içinde bulunan o zamanki İstanbul hükûmeti düşman kuvvetlerine hoş görünmek için Ermeni tehcirile alâkadar olduğu haber verilen memurları hapse atıyor, fakat Şark Vilâyetlerinde orduyu arkadan vurmuş ve bir çok Türk ailesini mahvetmiş Ermenilerden kimse hesap soramıyordu. Doktor Reşit Diyarbakır Valisi ve eski bir İttihatçı olduğu için ilk yakalananlardandı. İttihatçı düşmanı gazeteler Ermenilerden fazla gayret gösteriyorlardı.

Doktor Reşit tevkifinden iki ay kadar sonra kaçmış, bir müddet Sultanahmet civarında, bir zaman da Şişli taraflarında saklanmış, nihayet 6 Şubatta Şişli sırtlarında yakalanacağı sırada tabanca ile kendini vurmuştur. Bu intihara ceza korkusunun değil, haysiyet duygusunun sebep olduğu muhakkaktır. Tevkifi gününden intihari saatine kadar olan hatıra ve mülâhazalarını küçük not defterlerine intizamla yazmıştı ki bunları oğulları Şinasi ve Cezmi Şahingirayın delâletile okumuştum.

REŞİT BEY, Mustafa [1861 - 1936] — Gazeteci, hikâyeci ve şair olarak tanılan Mustafa Reşit Bey Edirnede Kadirîhane Şeyhi Ahmet Niyazi Efendinin oğludur. Edirnede doğdu. Gençliğinde İstanbula gelerek bir taraftan muharrirlik, diğer taraftan da Maarif Nezareti kalemlerinde Mümeyyizlik ve Müdürlük etmişti. İkinci Abdülhamit zamanında çıkan muhtelif gazete ve mecmualarda yazılar neşretmiş, Tarik gazetesinin başmuharriri olmuştu. 1896 da çıkan Nevsali Asır onun hal tercümesini kısaca yazdıktan sonra eserlerini şu suretle kaydediyor:

Mustafa Reşit Bey

"Şark, Envarı Zekâ, Tezkiri Mazi, Bir Çiçek Demeti, Cüzdanımdan Birkaç Yaprak, Hayali Şebap, Göz Yaşları, Müntahabatı Cedide, Çocuklara Münşeat, Hazinei Mekâtip, İnşa Muallimi, Şükûfei İstiğrak, Muharreratı Nisvan, Yeis yahut Bir Cürmümeşhut, Flora, Hayıf, Neyyir, Ressam, Defteri Âmalim, Pembe Ferace, Lorans, İzdivaç - İmtizaç, Tesiri Terbiye, Bir Kızın Hatırası.,,

Bütün bu eserler edebî değer bakımından pek ehemmiyetli şeyler değildirler. Mustafa Reşit Bey 1918 de "Metfun Emeller,, isimli bir şiir mecmuası da neşretmiştir ki o da çelimsiz manzumelerden teşekkül eder. Uzun zaman yazı neşrettiği için adı çok söylenmişti. 76 yaşında öldüğü zaman kimsesiz yaşadığı için cesedi morga gönderilmiş ve kalp durmasından öldüğü teşhisile gömülmesine izin verilmişti. Buraya konan resmi ölümünden kırk yıl önceki fotoğrafından alınmıştır.

REŞİT GALİP, Doktor [1897 - 1934] — Millî Mücadelede ve Maarif Vekilliğinde faaliyetlerile tanınmış ve genç ölmesi büyük bir esef bırakmış olan Doktor Reşit Galip Rodosta doğmuştur. Mahkeme Reislerinden Mehmet Galip Beyin oğludur. Önce Rodosta okudu. İzmir İdadisini bitirdikten sonra Tıp Fakültesine girerek 1917 de hekim çıktı. Henüz talebe iken Balkan Harbine ve Birinci Dünya Harbine gönüllü girmiş, fakat ciğerlerinden rahatsız olarak İstanbula dönmeğe mecbur olmuştu. Tıp Fakültesi tedavi seririyatı asistanlığında ve bir aralık Darüleytam hekimliğinde bulunmuştur. O sıralarda İstanbul Türk Ocağında Türkçülük idealile çalışan ateşli gençlerden biri odur. Umumî Harp sonlarında Şamda Dördüncü Ordu Hıfzıssıhha Müessesesine gönderildi. Mütareke olunca İstanbula döndü ve 1919 da köylerde çalışmak kararile Kütahyanın Tavşancıl nahiyesine geldi. Bu sırada Kütahya ve civarında Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kurulmasına hizmet etmiştir. Kütahyanın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Denizli tarafına geçmiş ve Kızılay hekimi olmuştur. 1922 de Sıhhiye Vekâleti Umumî Hıfzıssıhha muavini olarak Ankaraya geldi. Adananın kurtuluşu üzerine Mersin Hükûmet Hekimi oldu.

Reşit Galip

Büyük Zaferden sonra resmî vazifeden çekilerek hususî doktorluk etmiş, bir taraftan da Gençler Birliği ve Türk Ocakları gibi müesseselerde çalışmıştır. 1925 te Muhtelit Mübadele Komisyonunda Türk Delegesi olmuş ve bu yılın sonlarında ikinci Büyük Millet Meclisine Aydından Millet Vekili seçilmişti. Şeyh Sait isyanı üzerine Şark İstiklâl Mahkemesine âza oldu. 1932 Eylûlünde Maarif Vekilliğine gelmişti. Bir yıl sonra Maariften çekildi. Halk Partisi Umumî İdare Heyeti Azalığında, Tarih ve Dil Tetkik Cemiyetlerinde çalışmakta iken Ankarada zatürrieden öldü.

Köycülük işlerile uğraşırken halk için faydalı bir çok risaleler neşretmiştir. Bunlardan başka 1930 da Tıp Fakültesi ve Islahı Yolları isimli bir risale yazmıştı. Profesör İ. İshoklün içtimai sıhhat müesseselerine ait büyük bir eserini de fransızcadan tercüme etmiştir. İstanbulda, bilhassa Ankarada çıkan gazetelerde bir hayli makale yazmıştı. Üniversite inkılâbına başlayan, bu husustaki kanunu hazırlayan, Tıp Fakültesini Haydarpaşadan İstanbula geçiren odur.

Büyük Elçilerimizden Hüseyin Ragıp bu zatın büyük kardeşidir.

REŞİT SAFFET — Bk. Atabinen.

REŞİT PAŞA, Ahmet [1853 - 1918] — Hukuk ve edebiyata ait eserlerile tanınmış ve Valiliklerde bulunmuş kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Defterdarlıklarda bulunmuş olan Numan Fikri Efendinin oğludur. Edirne Rüştiyesinde ve Hukukta okumuş, hususî surette arapça ve farsça dersler almış, Şûrayı Devlet kalemlerinde devlet hizmetine başlayıp muavin ve âza olduktan sonra Rumeli Beylerbeyi pâyesile ve Paşa unvanile Halep ve Adana Vali Muavinliklerinde, Mersin Mutasarrıflığında, Musul ve Hicaz Valiliklerinde bulundu. İstanbulda ölmüş, Süleymaniye camii bahçesine gömülmüştür.

Ahmet Reşit Paşa

8 ciltlik Hukuku Ticaret, 8 ciltlik Ruh-ül-Mecelle, beş ciltlik Dini Mübini İslâm adlı eserlerile İmamı Azamın Siyasî Tercümeihali adlı kitabı ve Hasan Kâfinin Usul-ül-Hikem fi Nizam-ül-Âlem eserinin tercümesi basılmıştır. Bunlardan başka tarihe ve edebiyata dair basılmamış bazı eserleri ve tercümeleri de vardır. Orta derecede divan şiirleri ayarında bazı manzumeleri de bulunan Reşit Paşanın hayatı hakkındaki malûmat "Son Asır Türk Şairleri,, nden iktibas edildi.

REŞİT PAŞA, Mehmet [Ölm. 1836] — Mısır ordusuna Konyada esir düşen İkinci Mahmut devri Sadrazamlarındandır. Aslı Gürcü olup meşhur Sadrazam Koca Hüsrev Paşanın kölelerindendi. Gözünü budaktan sakınmayacak derecede cesur olmakla tanınmıştı. Onu Sadrazamlığa kadar çıkaran tek meziyeti bu cahilâne cesaretidir. Gençliğinde silâh kullanmaktaki maharetile tanınmış, ilk yararlığı Hüsrev Paşanın maiyetinde Tekeli İbrahim Beyin yakalanması sırasında görünmüştü. Bu hâdiseden sonra Mirmiran rütbesile Paşa olmuş ve Mora ihtilâli esnasındaki muvaffakıyetlerinden dolayı da Vezirlikle Konya Valiliğine tayin edilmiştir. Sonra tekrar Moraya gönderildi. Atinanın muhafaza ında beceriklilik gösterdi. Daha sonra Arnavutluk ıslahatında da başarı kazanması üzerine İkinci Mahmut onu 1828 de Sadrazamlığa getirmiştir.

Bu esnada Ruslarla yine harp halinde idik ve düşman ilerlemiş bulunuyordu. Başıbozuk hücumlarda cesaretile muvaffakıyet kazanan Reşit Paşa Ruslara karşı bir şey yapamadı. Düşman Edirneye kadar ilerledi. Sulhtan sonra Rumelideki karışıklıkları ortadan kaldırmak için yine cüret ve şiddetinden istifade edilmiştir.

1832 de Ağa Hüseyin Paşa Mısır ordusuna karşı bozulmuştu. İkinci Mahmut cesaretine pek güvendiği Sadrazamını Serdarı Ekrem sıfatile Konyadaki Mısır ordusu üzerine gönderdi. Reşit Paşa, bu harpte başıbozuk hücumlarından birini daha yapmış ve büyük bir cüretle Mısır ordusunun içine kadar ilerlemiştir. Fakat düşman askeri tarafından kuşatılarak esir oldu. Düşüncesiz ve cahilâne cüreti koca bir ordunun bozulmasına ve büyük bir servetin kaybolmasına mal olmuştur.

Reşit Paşa o yıl içinde İstanbula dönmüş ve Balta limanındaki yalısında oturmak müsaadesini kazanmıştı. 1833 te cesaretinden yine istifade etmek için onu Sıvas Valiliğile isyan çıkaran Kürtleri uslandırmaya memur ettiler. Gürcü Reşit Paşa bu son vazifesini iyi görmüş, hattâ kendisine taltif için Kurenadan Sait Bey bir Hattı Hümayun ile Sıvasa gönderilmişti. Reşit Paşa biraz sonra Diyarbakırda hastalanarak ölmüştür.

REŞİT PAŞA, Mustafa - Büyük [1799 -1857] — Yüz yıl önceki tarihimizin pek mühim bir siması ve Abdülmecit devrinin meşhur Sadrazamıdır. İstanbulda doğdu. İkinci Bayezit vakıfları Ruznamçecisi Mustafa adlı bir zatın oğludur. Gençliğinde eniştesi Seyyit Ali Paşa ile bazı vilâyetleri dolaşmıştır. Seyyit Ali Paşa Sadrazam olduktan sonra Yunanlıların ihtilâline karşı Mora Seraskeri tayin edilince Mustafa Reşit Efendi de Mühürdarı sıfatile beraber gitmişti. Bu hâdise 1818 tarihine rastlar ki o zaman Mustafa Reşit henüz 19 yaşında bir delikanlı idi. Ondan sonra İstanbula gelmiş, Sadaret Mektubî ve Amedî Kalemlerine devam etmiştir ki o tarihlerde bu Kalemler hükûmet işlerine girecek gençler için birer mektep hükmünde idiler. Mustafa Reşit, zekâsile dikkati çekerek 1828 de Sadrazam ve Serdarı Ekrem Selim Mehmet Paşanın maiyetinde Amedî muavinliğine tayin edilmişti. Sadrazamla birlikte orduda iken saraya gönderilen yazılarile İkinci Sultan Mahmudun dikkatini çekerek İstanbula çağırılmıştır. Sultan Mahmut kendisine iyi fransızca öğrenmesini tavsiye etmiş ve bu tarihten sonra onu mühim işlerinde kullanmaya başlamıştır.

Büyük Reşit Paşa

1830 da Pertev Efendi (Paşa) nin maiyetinde Mısıra gitmiş, 1831 de Ametçi olmuştur. Bir yıl sonra Damat Halil Paşa ile tekrar Mısırda bulundu. 1834 te Paris Elçisi, ondan sonra da Londra Elçisi ve Hariciye Müsteşarı olmuştur. 1836 da Vezir rütbesile Hariciye Nazırlığına getirildi. O tarihlerde Osmanlı devleti ihtilâller içinde bocalıyordu. Hele Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın orduları bir çok defa Osmanlı ordusunu yenmiş ve İstanbula girmeğe hazırlanmıştı. Reşit Paşa bir taraftan ıslahat hakkında büyük devletlere teminat vererek onların yardımlarını kazanmaya uğraşırken bir cihetten de bu ıslahata razı olmayan halkla, bilhassa devlet adamlarile mücadeleye mecbur ka-

lıyordu. İngilizlerin yardımını kazanmak suretile devleti uçurumun başında durdurabilmiştir.

İkinci Mahmut öldüğü zaman Hariciye Nazırı olmakla beraber Elçilikle Londrada bulunuyordu. Abdülmecit tahta çıkınca (1839) da Reşit Paşa hemen İstanbula dönmüş ve "Tanzimatı Hayriye,, denen ıslahat fermanını Padişaha kabul ettirecek onu Babıalide merasimle okumuştur. Bu hareket, o zaman şahsı için mühim tehlikeler taşıyordu. Vükelâdan çoğu Tanzimatın aleyhinde idi. Halk arasında çıkabilecek ufak bir galeyan onun başına mal olabilirdi. Reşit Paşa o zamanki Osmanlı İmparatorluğunun durumunu ve memleket dışındaki anlayışı pek iyi kavramıştı. Selâmetin ancak onda olduğuna hükmedince bu uğurda hayatını da tehlikeye atmıştır.

Reşit Paşa ondan sonra iki defa Paris Elçisi ve kısa bir müddet Edirne Valisi ve ikinci defa Hariciye Nazırı olduktan sonra 1845 te ilk defa Sadrazam olmuştur. Bu tarihten sonra beş defa daha Sadrazamlığa getirildi ve aralarında Meclisi Vâlâ Azalığı, Meclisi Tanzimat Reisliği ve Hariciye Nazırlığı gibi makamlarda da bulundu. İkinci Sadrazamlığı esnasında 1848 ihtilâli dolayısile Macaristan ve Lehistandan kaçıp Türkiyeye sığınan mültecileri Rusya ve Avusturyanın ısrarlarına rağmen geri vermemek mertliğinde bulunmuş ve bu metaneti ile Fransız ve İngiliz devlet adamlarının daha fazla sevgisini ve saygısını kazanmıştır.

Kırım harbi açıldığı zaman Reşit Paşa Sadrazamlığı bırakarak Hariciye Nazırlığına geçmiş ve şahsî nüfuzundan istifade ederek Ruslara karşı İngiltere, Fransa ve Sardunya ile bir ittifak imzalamaya muvaffak olmuştu. Osmanlı tarihinde yabancı devletlerin Türkiye ile birleşerek muharebe etmelerini ilk defa o temin etmiştir.

Kırım harbinin kazanılmasından sonra 1856 Paris muahedesile Osmanlı devletinin Avrupa devletleri ailesi erkânından olduğunu bütün devletlere kabul ettirmesi o zamanın büyük bir başarısıdır. Büyük Reşit Paşa altıncı defa hem Sadrazam, hem Hariciye Nazırı bulunurken elli sekiz yaşında ölmüştür. Bayezitte Okçularbaşındaki türbesinde gömülüdür.

Türkiyede ilk defa Üniversite ve akademya kurmayı da Büyük Reşit Paşa düşünmüştür. Sultan Mahmut türbesi yanındaki eski Maarif Nezareti binası Darülfünun olarak yapıldı ve burada halka memleketin tanınmış âlimleri tarafından bilhassa fizik ve tabiî ilimlere dair yüksek dersler verilmeğe başlandı. Encümeni Daniş adile kurulan müessese de başlangıçta mühim ve değerli bir teşebbüstü.

O devrin iki mühim devlet adamı olan Âli ve Büyük Fuat Paşaları da Reşit Paşa yetiştirmişti. Bu üç zat Tanzimat devrinin en değerli ve esaslı üç unsurudur. Şinasiyi de Avrupaya gönderen ve himaye eden Reşit Paşadır.

Reşit Paşa şiir ve edebiyat ile de meşgul olmuştu. Manzum eserleri pek az olmakla beraber bir gazelinin şu beyti azmindeki metaneti hakkile ifade etmek bakımından anılmaya değer:

Bi-mahaba rehi na-refteye gitsem de ne var
Kahrı hasm eylemeğe elde asâdır hâmem.

Babıalinin resmî üslûbunda seci yani nesirde kafiye kullanmak âdetini kıran odur. Türkçeyi tabiî ve sade bir dil haline getirmek için ilk çalışanlardan ve örnek verenlerden biri de Büyük Reşit Paşa olmuştu.

REY, Ahmet Reşit - H. Nazım [Doğ. 1870] — Edebiyatı Cedide üstatları arasında (Serveti Fünun) daki H. Nazım müstearile tanınmış olan Ahmet Reşit Rey İstanbulda doğmuştur. Çankırı Mutasarrıfı iken ölen Abdullah Şefik Efendinin oğludur. Mülkiye Mektebinden 1888 de çıktı. İki yıl kadar muallimlik ettikten sonra 1890 da Mabeyn Kâtipliğine alınarak 14 sene kadar İkinci Abdülhamidin sarayında kâtip olarak bulundu. 1904 te Kudüs Mutasarrıfı, 1906 da Manastır Valisi oldu.

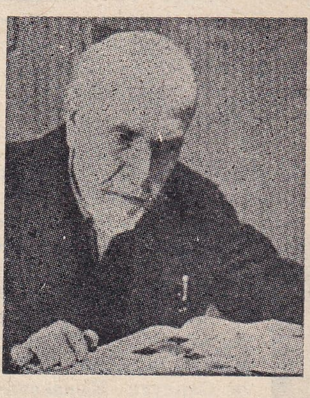
Ahmet Reşit Rey

İki ay sonra Ankara Valiliğine gönderildi. 1908 de Halep Valisi olmuş, 1909 da azledilerek Galatasaray Lisesi edebiyat muallimliğine tayin edilmişti. 1912 de İzmir Valiliğine gönderildi. Üç ay kadar sonra Kâmil Paşa Kabinesinde Dahiliye Nazırlığına geçti. İttihat ve Terakki Cemiyetinin muhaliflerindendi. 1913 te Kabine ile düşerek Mısıra ve sonra Fransaya gitti. Mahmut Şevket Paşa hâdisesinden dolayı gıyaben mahkûm edilmiş, bir müddet Pariste, bir zaman da Cenevrede yaşamıştır.

1919 da İstanbula döndü. 1920 de Damat Ferit Kabinesinde Dahiliye Nazırı oldu. O senenin Mayıs ayı içinde sulh müzakeresi için bir heyetle Parise giderek verdikleri tadilât lâyihasının Müttefik devletler tarafından reddedilmesi üzerine hem murahhaslıktan, hem Nazırlıktan çekilmiştir. Bu tarihten sonra bilhassa edebî tercümelerile fikir hayatımıza faydalı oldu. (Serveti Fünun) da H. Nazım müstearile neşrettiği şiirlerden ve makalelerden başka Galatasarayda edebiyat muallimi iken verdiği dersleri toplayarak Nazariyatı Edebiye adı altında iki cilt meydana getirmiştir. Şehrah adile çıkan ve örfî idarenin baskısı altında bir kaç isim değiştiren günlük gazetede "Maziden Hale,, başlığı altında bir sıra siyasî makale neşretmiştir. 1934 te kurulan "Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı,, isimli kütüphanede Fransız klâsiklerinden Racine'in eserlerini dört cilt olarak tercüme etmiştir. Lâtin şairlerinden Virgile'in Enéide adlı meşhur dasitanî eserini de iki cilt halinde neşretti. Corneille'in eserlerinden seçilmiş beş kitap ile Homer'in İlyada'sını da tercüme etmiştir.

§ Bu zatın büyük oğlu Ekrem Reşit Rey, türkçe ve fransızca hikâye ve piyeslerile, bilhassa kardeşi Cemal Reşitle birlikte meydana getirdikleri opera, operet ve revülerle tanınmış sanatkâr muharrirlerimizdendir. 1900 de İstanbulda doğdu. Galatasaray lisesinde, Pariste Buffon Lisesinde ve Cenevre Üniversitesinde okumuş, bu şehrin Güzel Sanatlar Mektebinden de birincilik mükâfatile çıkmıştır. 1938 - 40 arasında Ankara radyosu temsil şefliğini idare etti. 1941 denberi İstanbul Üni-

Ekrem Reşit Rey

versitesi Edebiyat Fakültesile Teknik Üniversitede fransızca okutmaktadır. Başlıca eserleri: Fırtına adile Türkçe; Le Turban dénoué, Mélek, Désorientée, Les Glaces déformantes isimli fransızca romanları, türkçe ve fransızca "Hayreddin Barbarosun Hayatı,, adlı kitabıdır ki bunlardan dolayı Fransa Edipler Cemiyeti âzalığına seçilmişti. Fransızca Sultan Cem, Zeybek, türkçe ve fransızca Çelebi adlı tiyatro eserleri kardeşi tarafından bestelenmiştir. Yine kardeşile birlikte meydana getirdiği Üç Saat, Lüküs Hayat, Deli Dolu, Saz Caz, Maskara, Hava - Cıva operetlerile muhtelif revüleri ve operet tercümeleri vardır.

§ Ahmet Reşit Reyin ikinci oğlu Cemal Reşit Rey, musiki eserlerile tanılan değerli sanatkârlarımızdandır. 1904 te İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesile Pariste Buffon Lisesinde ve Cenevrede Collège St. Antoine'da okumuş, musiki tahsilini Paris ve Cenevre Konservatuvarlarında yapmıştır. 1923 tenberi İstanbul Konservatuvarında piyano ve kompozisyon dersleri vermektedir. 1934 te Konservatuvarın ilk orkestra grupunu teşkil ve idare etti. 1926 da Beynelmilel Musiki Müelliflleri Cemiyeti âzalığına seçilmiştir. 1938 - 40 arasında Ankara radyosu Garp musikisi neşriyatı şefliğini idare etmişti. 1945 te ilk kurulan İstanbul Şehir Orkestrası Şefliğini deruhte etmiştir. Başlıca eserleri kardeşinin yazdığı yukarıda isimleri geçen opera ve operetlerin ve revülerin besteleridir. Onlardan başka piyano, keman ve oda müziği parçaları, sololarî ve marşları vardır ki bu eserlerden çoğu Avrupa ve Amerika konservatuvarlarında da çalınmıştır. Operetler İstanbul Şehir Tiyatrosile Ses Tiyatrosunda, Revüler Tepebaşı bahçesinde oynanmıştır.

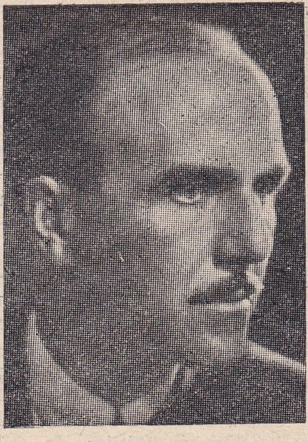

Cemal Reşit Rey

RIDVAN PAŞA, İsmail [1855 - 1906] — İkinci Abdülhamit zamanında on beş buçuk sene İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş bir Vezirdir. Matbuat Müdürü Nüzhet Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, Bayezit Rüştiyesinde, Mahreci Aklâmda okumuş ve hususî hocalardan arapça, farsça ve fransızca dersleri almıştır. Pek genç iken Babıali Tercüme Odasına girmiş, Trablusgarp Mektupçuluğunda, Mihalıç ve İnegöl Kaymakamlıklarında bulunduktan sonra 1877 de açılan ilk Osmanlı Mebusan Meclisine Başkâtip olmuştu. İki yıl sonra Sicilli Ahval Komisyonu Başkâtibi, ayni yıl içinde Trabzon Müddeiiumumîsi oldu. Daha sonra Bursa ve Selânik Müddeiiumumîliklerinde de bulundu. 1884 te Mabeyn Kâtibi, 1887 de Dahiliye Müsteşarı, 1890 da İstanbul Şehremini oldu ve bir sene sonra Vezir rütbesile Paşalık da aldı. Ölümüne kadar bu vazifede İkinci Abdülhamidin itimadını haiz olarak bulunmuştur.

Rıdvan Paşa

Bedirhanoğullarile bir sokak tamiri meselesinden dolayı araları açılmıştı. O zaman Üsküdar Ciheti kumandanı olan Ali Şamil Paşa ile Mabeynde mütercim ve Abdülhamidin teveccühü ile hayli şımarık bulunan Abdürrezzak Beyin tayin ettikleri adamlar tarafından Rıdvan Paşa, sonraları Erenköy Kız Lisesi olan köşküne giderken yolda vuruldu. Bu zatın öldürülmesi üzerine Sadrazam Ferit Paşa Abdülhamidin vehmini körüklemiş, zaten sevmediği Bedirhanoğullarını sürdürmeğe ve söndürmeğe vesile bulmuştu. Yalnız cinayette eli veya haberi olanlar değil, meseleden malûmatı olmadığı halde Bedirhan ailesine uzaktan dahi münasebeti olduğu bilinen yüzlerce insan hapsedilmiş veya sürülmüştü.

Rıdvan Paşa Mabeynde ve Babıalide bulunduğu memuriyetlerde doğrulukla ve iktidarile tanınmıştı. Fakat hayli uzun süren Şehreminliğinde memleket için hatırlanacak ehemmiyetli bir iş görmemiş ve eser bırakmamıştır. İkinci Abdülhamit devrinin halk arasında kötü şöhretle tanınmış simalarından biri de o idi.

RİFAT BEY, Manastırlı [1851 - 1907] — Namık Kemal devrine mensup kalem sahiplerinden olan değerli bir askerdir. Atinadan Manastıra hicret etmiş olan Alay Kâtibi Raşit Efendinin oğludur. Manastırda doğdu. Harbiyeden 1872 de Erkânıharp Yüzbaşılığile çıkmış ve Harbiyede bir müddet muallimlik ederek Kolağası olmuş ve Mekâtibi Askeriye Nazırı Süleyman Paşanın teveccüh ve itimadını kazanarak Abdülâzizin hal'inde gece Dolmabahçe sarayını saran Harbiye Talebesi Taburu Komutanları arasında bulunmuştu. Rus harbinde Gazi Ahmet Muhtar Paşanın maiyetinde harbetmiş ve sulhtan sonra İkinci Abdülhamidin, Abdülâzizin hal'edilmesi ve ölmesi meselesi hakkında çıkardığı davada o da kabahatli görünerek Halebe sürülmüş ve bir daha İstanbula dönmesine müsaade edilmiyerek Halepte ölmüştür.

Manastırlı Rifat Bey

Sınıf arkadaşlarından Zeki Paşa Müşir olduğu halde Rifat Bey ancak Kaymakam olabilmişti. Çoğu küçük kıtada olmak üzere yirmi beş kadar eseri vardır. Bunlar dile, matematiğe ve askerliğe ait ders kitaplarile kimi tercüme olan edebî mahiyette risalelerdir. Edebiyat kaide ve misallerini muhtevi olan "Mecami-ül-Edep,, isimlisi en büyüğüdür. Askerliğe ait Çanta adlı bir mecmua da neşretmişti. Düzgün ve kuvvetli manzumeleri de vardır. Tuhfet-ül-İslâm isimli eseri de manzumdur. Piyesler de neşretmişti.

RİFAT BEY, Menemenlizade Mehmet [1856 - 1935] — Maliye Nazırlığında, Âyan Meclisi Âza ve Reisliğinde bulunmuş olan Menemenlizade Rifat Bey, Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerinde-

ki temiz ve mümtaz şahsiyetlerden biridir. Menemenlizade Hacı Ahmet Beyin oğludur. Adananın Karaisalı Kazasının merkezi olan Ciceli'de doğdu. Hususî hocalardan etraflı tahsil görmüştür. Şûrayı Devlet, ondan sonra Divanı Muhasebat Kalemlerinde bulunmuş, Divanı Muhasebat Mümeyyizi iken 1884 te Adana Defterdarı olmuştu. Sonra Van, Bağdat, Suriye ve Edirne Defterdarlıklarında, Edirne ve Selânik Maliye Müfettişliklerinde bulundu. 1902 de Maliye Tahsilât Müdürü, daha sonra Varidat Muhasebecisi oldu. 1909 da Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesine Maliye Nazırlığıle girmiş, ondan sonra üç defa daha Maliye Nazırlığına getirilmiştir. Bir aralık Maliye Müsteşarı ve Divanı Muhasebat Reisi de olmuştu. 1913 te Âyan Azalığına tayin edildi. Sonra Âyan Reisi de olmuştur. Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki mensuplarile Nazırları gibi o da tevkif edilerek muhakeme edilmiş ise de beraet kazanmıştı. 1935 Ağustosunda ölmüştür.

Rifat Bey

Rifat Bey, Namık Kemalin damadı ve Ali Ekremin eniştesi idi. Topal olduğu için Namık Kemale onu damat edindiği zaman ayağına bakmadınız mı diyen birine Kemalin: "Başına bakmaktan ayağına bakmaya vakit bulmadım,, demesi merhumun değeri hakkında büyük edibin şahadetini ifade eder. Kültürü kuvvetli, edebiyata da vâkıftı. Gençliğinde divan tarzında şiirlerle de meşgul olmuştur.

Muvaffak Menemencioğlu ile Numan Menemencioğlu bu zatın oğullarıdır.

RİFAT EFENDİ, Ahmet - Topal [ölm. 1876] Biyoğrafyaya ait eserlerile tanınmış âlimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. İsmail Efendinin oğludur. Biraz topalladığı için zamanında ona Topal Rifat Efendi derlerdi. Rüsumat Muhasebeciliğinde, Bursa Defterdarlığında bulunmuş, İstanbulda ölerek Edirnekapı dışarısına gömülmüştür.

Şeyhülislâmların tercümei hallerini muhtevi "Devhat-ül-Meşayih,, , Nakibüleşrafların haltercümelerini havi "Devhat-ün-Nükaba,, ile Sadrazamları ihtiva eden Hadikat-ül-Vüzera'ya zeyiller yazmıştır. Bu son esere yazdığı zeylin adı Verd-ül-Hadayık'tır ki Yusuf Ziya Paşadan Yusuf Kâmil Paşaya kadar olan Sadrazamları ihtiva eder. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'in "Son Sadrazamlar,, ı da bu eserin zeyli olarak meydana getirilmiştir. Bu zatın yine haltercümelerine ait Ravzat-ül-Aziziye isminde bir eserile Bektaşiliğe iat "Mirat-ül-Makasıt fi Def-ül-Mefasit,, isimli eserleri de basılmıştır.

RİFAT EFENDİ, Ahmet, Yağlıkçızade [ölm. 1894] — Ansiklopedik mahiyette ve tarihe ait eserler yazmış bilginlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Yağlıkçızade ailesine mensup olup babasının adı Mehmet Emindir. Maliyeden yetişmiş, Bahriye Muhasebecisi, İdarei Bahriye Reisi, Girit Defterdarı, İzmir ve Selânik Defterdarı olmuş ve Muhasebatı Atika Muhasebeciliğinden tekaüt olduktan sonra ölümünde Fatih civarında Emir Buharî dergâhına gömülmüştür.

Yedi ciltlik "Lûgati Tarihiye ve Coğrafiye,, adlı ansiklopedik mahiyette bir eseri vardır ki metot bakımından iptidaî olmakla beraber bizim ilk umumî ansiklopedi teşebbüsümüz sayılabilir. Nakd-üt-Tevarih adlı bir umumî tarihi de vardır. "Ahlâkı Alâî,, den tercüme ettiği Bergüzar isimli eseri de tarihi gibi basılı değildir.

RİFAT HÜSAMEDDİN PAŞA, Doktor [1863 - 1921] — Avrupada ihtisas yapmış ve uzun zaman Tıp Fakültesinde Profesörlük etmiş hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeye girmiş, 1886 da Hekim Yüzbaşılığile mektepten çıkmıştı. Haydarpaşa Hastanesinde stajını bitirdikten sonra bakteriyolojide ihtisas yapmak üzere Parise gönderildi. Memlekete döndükten sonra İstanbulda ve muhtelif vilâyetlerde mesleğine ait işlerde bulunmuş ve uzun zaman Tıbbiyede marazî teşrih muallimliğini ve Bakteriyoloji Müessesesi Müdürlüğünü yapmıştı. Ferik rütbesinde iken tekaüt oldu. 1921 Şubatında beynine kan hücumundan birdenbire öldü. Neşeli, lâtifeci ve hastalıkları teşhiste isabetli olmakla tanınmıştır.

Rifat Hüsameddin

İkinci Abdülhamit zamanında Padişahın sevgili kızlarından Naime Sultana verilen Cacodylate de soude isimli ilâcın zehirli olup olmadığı büyük bir mesele olmuş ve o zaman Rifat Hüsameddin Paşadan buna dair bir rapor alınmış. Adının bu işe karışmasından dolayı arkadaşları arasında Paşaya Cacodylate Rifat lâkabı takılmış. Bu meseleyi İsmail Müştak Mayakon "Yıldızda Neler Gördüm,, adlı hatıralarında yazmıştı.

RİFAT KARDAM, Kilisli - Doktor [1877 - 1936] Değerli fikir adamlarımızdan ve muharrirlerimizdendir. Kilis tüccarından ve Eminçelebioğullarından Ahmet Efendinin oğludur. Son zamanlarda Kardam soyadını almıştı. İlk tahsilden sonra memleketinde medreseye devam ederek arapça öğrenmiş ve 16 yaşında iken sarıklı olarak İstanbula gelmiştir. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesini, Tıbbiye İdadisile Askeri Tıbbiyeyi sınıfının birincisi olarak bitirmiş ve 1903 te Hekim Yüzbaşısı çıkmıştır. O sırada Mezopotamyada jeoloji tetkiki için gelen iki ecnebî âlimin yanına fransızca ve arapça bildiği ve jeoloji ile meşgul olduğu için katılmıştı. Oradan dönüşte eski Karantina İdaresinin açtığı musabakayı kazandı. Tahsil masrafını ödeyip askerlikten istifa etti. Karantina Müfettiş Muavini, sonra Müfettiş sıfatile Cidde, Bağdat gibi o zamanki uzak Şark hudutlarımızı dolaştı ve sonra Karantina Meclisi Azası, 1923 te Hudut Sahil Sıhhiye Umum Müdürü oldu. 1927 de bu vazifeden çekilmişti. Mülkiye Mektebinde de hekimlik etmiş ve hıfzıssıhha muallimliğinde bulunmuştur. 1932 de Devlet Şûrasına ve Yüksek Sıhhî Şûraya Aza seçildi. Son yıllarında tedavi için iki defa Viyanaya ve son defa da

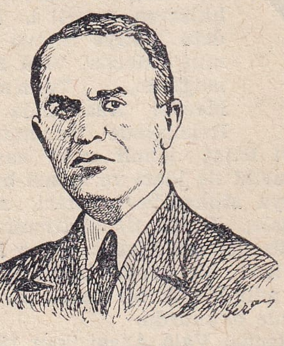
Rifat Kardam

Parise gitmiş ve Paristen İstanbula döndükten sonra Guraba Hastanesinde ölerek Şehitliğe gömülmüştür.

Seciyesi kültürü gibi kuvvetli, kâmil bir insan olarak tanınmıştı. Saruhan Mutasarrıflığından mütekait Ali Galip Paşanın damadı ve Edip Cenap Şahabeddinin bacanağı idi. Gençliğinde şiirle de uğraşmıştı. Dile ve edebiyata vâkıftı. Muhtelif gazete ve mecmualarda çeşitli mevzulara dair tıbbî ve ilmî bir çok makaleler neşretmiştir. Bir müddet İkdam gazetesinde muharrir ve mütercim sıfatile çalışmıştı. O sırada Evliya Çelebi Seyahatnamesinin basılması için hayli emek harcamış ve ilk ciltlerin meydana gelmesini temin etmişti. (Sonraları yedinci ve sekizinci ciltlerin basılmasında hemşerisi ve adaşı Kilisli Muallim Rifat Bilgenin emeği vardır.)

Doktorun kitap şeklinde neşredilmiş eserleri şunlardır. "Verem Kabili Şifadır, Sâri Hastalıklardan Tevakki, Genç Kalınız!, Gençlerde Tenasül Terbiyesi, Tabakat-ül-Arz, Mülkiye Mektebi Hıfzıssıhha Notları, Fransızcadan Türkçeye Tıp Istılahları Lûgati.

RİFAT BİLGE — Bk. Bilge.
RİFAT OSMAN, Doktor — Bk. Tosyalı.

RİFAT PAŞA, Mehmet Sadık [1807 - 1856] — Abdülmecit zamanında Hariciye ve Maliye Nazırlıklarında ve Elçilikte bulunmuş, edebî ve siyasî bazı eserler de yazmış Vezirlerdendir. İkinci Mahmut devrinin devlet adamlarından Hacı Ali Beyin oğludur. İstanbulda doğmuş, önce sarayda Hazine Odasına, sonra Sadaret Mektupçu Kalemine girerek Devlet memurluğuna başlamıştı. 1837 de Viyana Orta Elçisi, iki sene sonra yine orada Büyük Elçi oldu. Daha sonra Hariciye ve Sadaret Müsteşarlıklarına getirildi. Bir defa Maliye Nazırı olmuş, Meclisi Vâlâ Reisliğinde, Tanzimat Meclisi Azalığında ve Reisliğinde bulunmuştur. Müntahabatı Âsârı Rifat isimli eseri basılmıştır ki Kırım seferi tarihi ile idarî ve siyasî bazı lâyihaları hâvidir. "Rusya Muharebesi Tarihi, Avrupa Ahvaline Dair Risale, İtalya Seyahatnamesi, Kelimatı Nushiye ve Müsellemeyi Mutazammın Risale,, isimli küçük eserleri bir arada basılmıştır. Bir de "Risalei Ahlâk,, adlı küçük bir eseri vardır ki eskiden ilk mekteplerde okunurdu.

Rifat Paşa

Rifat Sadık Paşa Meclisi Vâlâ Âzası iken 1845 te ilk defa teşkil edilen Maarif Meclisine de Aza seçilmiş ve 1850 de açılan Encümeni Daniş'in dahilî âzalığına da intihap olunmuştu. Eyüpte Bostan iskelesinde gömülüdür.

Sadaret Müsteşarlığı etmiş olan Mehmet Rauf Paşa bu zatın oğludur.

RİFAT HALİL PAŞA — Bk. Halil Rifat Paşa.

RİFAT PAŞA, Mehmet, Serdarı Ekrem [1810 - 1859] — Harbiye Mektebi Nazırlığında bulunmuş ve 1853 Rus muharebesinde Silistreyi kahramanca müdafaa etmekle şöhret kazanmış Abdülmecit devri Müşirlerindendir. Tersane Ümerasından Çektiri Beyi Emin Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. 20 yaşında iken İkinci Mahmut zamanındaki askerî teşkilâtta subaylıkla orduya girmiş ve gösterdiği yüksek kabiliyetten dolayı Paristeki Saint - Cyr Harbiye Mektebine gönderilmiş, orada pek iyi derecede diploma alarak bir müddet Fransız ordularında askerî talimler gördükten sonra Binbaşı rütbesile memlekete dönmüştü. Az zamanda Livalığa (Generalliğe) kadar çıktı. Harbiye ile Askerî Mekteplerin Avrupadaki gibi tensikı lâzım olduğu takdir edilince Rifat Paşa 1836 da Emin Paşanın yerine Harbiye Mektebi Nazırlığına getirildi. Oranın beşinci Nazırıdır ve 1848 e kadar bu vazifede bulunmuştur. O zamana kadar Çinili Köşkte bulunan talebe 1843 da Pangaltıda yeni yapılan Harbiye Mektebi binasına nakledilmiş ve Abdülmecit açılış törenile imtihanlarda bulunmuştu.

Müşir Rifat Paşa

Rifat Paşa 1852 de memuriyetle Bükreşe gönderildi. O sene başlayan Kırım seferinin ilk çağında Edirnede teşkil olunan Askerî Meclise Reislik etti. 1853 te Rusya ile harp açılmıştı. Tuna boyunda çarpışmalar başladı. Ruslar Silistreye taarruz ettiler. Pek çetin muharebelere girişildi. Kale Kumandanı Musa Paşa şehit düşünce kumandayı Rifat Paşa aldı. General Paskiyeviç kumandasındaki Rus askerinin sayısı doksan binden fazla idi. Rifat Paşanın elinde ancak on beş bin Türk kahramanı vardı. Mecidiye, Yılanlı, Arap tabyalarında pek kanlı muharebeler oldu. Boğaz boğaza vuruştular. Sonunda Ruslar bozularak çekilip gittiler. Namık Kemalin Vatan yahut Silistre piyesindeki muharebe işte bu Silistre cengidir.

Rifat Paşa bu şanlı müdafaayı yaptıktan sonra İstanbula dönünce, Sultan Abdülmecit, kendisine bir murassa kılıç ve o müdafaa için ihdas edilen iftihar nişanını da ilk defa onun göğsüne takmıştı. Bundan başka rütbesinin maaşından başka ömrüne kadar almak üzere 25 bin kuruş da maaş bağlanmıştı. Rifat Paşa bundan sonra Şûrayı Askerî Reisi olmuş, 1857 de Müşirlikle Yanya Vali ve Kumandanlığına gönderilmişti. Biraz sonra Serdarı Ekrem Ömer Paşanın yerine Rumeli Ordusu Kumatanı oldu ve Serdarı Ekrem unvanını aldı. Nişte ölmüş ve Kosva sahrasındaki Sultan Murat türbesi yanına gömülmüştür. İnsanlıkça ve askerlikçe yüksek bir adam olarak tanınmıştır. Ferik Servet Paşa ile Mazhar Paşa ve Vasıf Bey isminde üç oğlu ve Ferik Abidin Paşa adlı bir damadı vardı. Rifat Paşa hakkında Topçu Kaymakamlarından M. Emin imzasile 1327 de basılmış küçük bir risale vardır.

RİFAT PAŞA, Mehmet [1862 - 1918] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra Hariciye Nazırlığında bulunmuş olan son Osmanlı diplomatlarındandır. Balkapanı tüccarlarından bir zatın oğlu olup İstanbulda doğdu. Mülkiye Mektebinden 1883 te çıktı ve Hariciye memurluğuna intisap ederek Meşrutiyetten önce Atina Elçisi oldu. 1909 Şubatında Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesinde Hariciye Nazırlığına geçirilmişti. 1911 de Paris Büyük Elçisi oldu. 1914 te oradan ayrılmış, 1918 de Berlin Büyük Elçiliğine gönderilmişti. Rifat Paşa bir aralık İstanbul Mebusluğunda bulunan ve Donanma Cemiyeti Reisliğinde pek faydalı şekilde çalışmış olan meşhur Yağcı Şefik Beyin küçük kardeşi idi.

RIZA BEY, Ali - İngiliz [1830 - 1884] — İkinci Abdülhamidin ilk satlanat yılında açılan Âyan Meclisi Âzalığında, Hariciye memurluklarile İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş olan Ali Rıza Bey, bir kaç yabancı dil bildiği ve Kırım Harbinde İstanbula gelen İngilizlerle münasebette bulunduğu için "İngiliz Ali Bey,, diye tanılırdı. İstanbulda Vaniköyünde doğmuştur. Üçüncü Selimin Sır Kâtibi Kemankeş Ahmet Efendinin torunu ve Darphane Nazırı Ali Rıza Efendinin oğludur. Hariciye Mektupçu Kaleminden devlet işlerine girmiş, Viyana Elçiliği Başkâtibi, Berlin Müsteşarı, Altıncı Belediye Dairesi Müdürü, Nafia Müsteşarı, 1871 de İstanbul Şehremini, sonra Nafia ve Zaptiye Müsteşarı olmuştu. 1873 te Hariciye Teşrifatçısı olmuş ve o sırada İstanbula gelen Avusturya İmparatoru Francois Josephe ile Kudüse gitmiş ve Irak'a gelen İran Şahını karşılamak üzere de Kerbelâya gönderilmişti. Sonra Şûrayı Devlet Azası ve ilk açıldığı zaman Âyan Âzası olmuştu. Millet Meclisi ile Âyan dağıtıldığı zaman Ali Rıza Bey de Konyaya uzaklaştırılmış ve Ilgın'da ölmüştür. Dürüst, temiz, zeki bir adammış. 1908 İnkılâbından sonraki Mecliste Reis olan 26 ncı sayfada yazılı meşhur Ahmet Rıza Bey bu zatın oğludur.

İngiliz Ali Bey

RIZA BEY, Ali - Ressam [1857 - 1930] — Meşhur manzara ressamımız Ali Rıza Bey, İstanbulda Üsküdarda doğdu ve 73 yaşında yine Üsküdarda öldü. Süvari Binbaşılarından Üsküdarlı Mehmet Rüştü Beyin oğludur. 1878 de Harbiye Mektebine girirek Mülâzim (Teğmen) çıkmış ve Harbiye Mektebine Resim muallimi olmuştu. Çocukluğundanberi resme hevesli olan Rıza Bey, resim derslerini Nuri Paşadan, sonra Fransada Cabanel'in şakirdi olan Miralay Seyyit Beyden ve M. Kez adlı ecnebi bir ressamdan almış, fakat daha fazla kendi kendine çalışarak ve tabiatı tetkik ederek tekemmül etmiş ve âdeta kendine mahsus bir resim ekolü meydana getirmiştir. 1910 da Kaymakam iken askerlikten tekaüt oldu. Harbiyede, Darüşşafakada, Kız Sanayii Nefise Mektebinde, Çamlıca ve Üsküdar Kız Mekteplerinde, Amelî Hayat Mektebinde 47 sene resim dersleri vermiş, hususî derslerile de bir çok şakirt yetiştirmiştir.

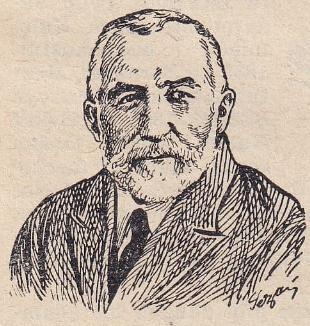
Ressam Ali Rıza Bey

Kara kalem, sulu boya, yağlı boya, etüt, kroki ve tablo şeklinde pek çok eseri vardır. Bilhassa İstanbul ve Boğaziçinin semasını, denizini, ağaçlarını, eski evlerini, tarihî binalarını en ince teferruatına kadar işlenmiş olarak gösteren tabloları sanatkârın ruhundaki inceliği, temizliği ve samimîliği yaşattığı için eşsiz bir cazibe taşır. Herkese iyilik yapmakla tanınmış gayet halûk ve pek mütavazı ve kâmil bir insandı. Doktor Süheyl Ünver 1930 da İstanbul ve Boğaziçi ressamı Ali Rıza Bey adıyla küçük bir risale neşretmişti.

RIZA BEY, İşkodralızade — İkinci Abdülhamit zamanında tanınmış mümtaz simalardandır. İşkodralı Vezir Mustafa Şerif Paşanın üçüncü oğludur. Büyük babası Mehmet Vasıf Paşa, onun babası da Gazi Mehmet Paşadır. Mustafa Şerif Paşa Tepedelenli Ali Paşanın isyanında Rumeli Serdarı olmuş, sonra bir çok Valiliklerde bulunmuştu. Rus cenginde mühim yararlıkları görülmüştü. Ali Rıza Bey, Şûrayı Devlet Âzalığına geçirilmiş ve kendisine Adile Sultanın kızı Hayriye Hanım Sultan verilmişti. Oğlu Celâl Bey de sonraları Damat Kemaleddin Paşadan ayırtılan Abdülhamit kızlarından Naime Sultanla evlenerek Damat Celâl Paşa olmuştu.

İşkodralızade Rıza Bey

RIZA EFENDİ, Tezkireci - Zehrimarzade [ölm. 1671] — On yedinci asır ortalarında tezkiresile tanınmış şairlerdendir. Edirnede doğmuştur. Edirneli Mehmet Efendinin oğludur. Kadılıklarda bulunmuş ve ömrünün sonuna doğru Uzunköprüde Müftilik vazifesini görmüştür. Bir şiir divanı varsa da basılmış değildir. Zamanının şairlerini muhtevi küçük bir tezkiresi vardır ki "Tezkirei Rıza,, unvanile Rumî 1316 da İkdam Matbaası tarafından basılmıştır. Eserinden bahsettiği şairlere dair çok defa iki, üç satır yazmakla iktifa eder.

RIZA NUR, Doktor [1879 - 1943] — Hekimliğe, edebiyata, bilhassa Türk tarihine ait eserlerile, Millet Vekili, Bakan ve Sulh Murahhası gibi sıfatlarile tanınmış olan Doktor Rıza Nur, Sinopta doğmuştur. Askerî Tıbbiyeden Doktor Yüzbaşılığile çıktıktan sonra Tıp Fakültesinde muallimlik etmiş, 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Meclisine Mebus seçilmişti. Önceden mensup olduğu İttihat ve Terakki Fırkasına sonraları muhalif oldu ve bir aralık Hürriyet ve İtilâf Fırkasına girmişti. Bir kaç defa da hapse girdi ve sürgüne gönderildi. Millî zaferden sonra Büyük Millet Meclisine Millet Vekili seçildi. Sıhhiye Vekili olmuş, bir aralık Vekil sıfatile Hariciye Vekâletini de idare etmişti. 1921 de Moskova, 1922 de Ukrayna ile Harkov Muahedelerinin yapılmasında murahhaslık etmiştir. Lozan Sulh Muahedesinde de İkinci Murahhas sıfatile bulundu. 1924 ten sonra siyasî hayattan ayrılarak Pariste tarih ve edebiyat tetkiklerile uğraşmıştır. Elli iki eseri vardır ki bunların arasında on dört ciltlik mufassal Türk Tarihi basılmıştır. Sinoptaki büyük ve kârgir iki bölüklü evini maarife terketmiştir ki bir bölüğünde kütüphanesi vardır. Öteki bölüğü de kütüphanenin vakfı olarak kiraya verilmektedir.

Rıza Nur

RIZA TEVFİK — Bk. Bölükbaşı.

RIZA PAŞA [1844 - 1920] — İkinci Abdülhamit zamanında on yedi sene Seraskerlikte bulunmuş olan Rıza Paşa, İstanbulda Kocamustafapaşada doğmuştur. Babası Sır Kâtibi Mustafa Paşanın Divan Efendisi Lefkeli Emiroğlu Şükrü Efendidir. 1866 da Harbiye Mektebinden Mülâzim (Teğmen) çıkmış, Şumnuda, Giritte ve Rumelinin muhtelif yerlerinde bulunmuştur. Hersek ihtilâli çıkınca Müşir Süleyman Paşanın maiyetinde bu muharebelerde, sonra Karadağ ve Rus harplerinde yararlıklar göstermiştir. O harpte Kaymakamlık rütbesi almış, Ruslara esir düşmüş, memlekete dönüşünde 1883 te Edirne Fırkası Komutanı olmuştu. 1886 da Yıldızda Arap ve Arnavut askerleri arasında gürültü çıkınca Veli Rıza Paşanın tavsiyesile Rıza Paşa İstanbula İkinci Fırka Komutanı olarak getirildi. Bu ikinci Fırka, Abdülhamidin bütün saltanatı müddetince hayatını korumak için Arap, Arnavut, Çerkez Kürt vesaireden teşkil ettiği taburlarla dolu idi ve başlıca vazifesi Yıldız sarayını beklemekti. Rıza Paşa bu işte Abdülhamide kendisini pek beğendirdiği için 1891 de Gazi Osman Paşa ölünce Müşir rütbesile Seraskerliğe getirildi.

Serasker Rıza Paşa

Yunan harbi onun Seraskerliği zamanında yapılmış ve bu harpteki muvaffakıyetten sonra Abdülhamidin en çok itimat ettiği adamlardan biri olmuştu. 1908 İnkılâbı üzerine rütbesi alınan ve zenginliği dolayısile aleyhinde hayli dedikodu yapılan Paşalardan biri de odur. Rıza Paşa 1909 da neşrettiği (Hulâsai Hâtırat) adlı 68 sayfalık bir risalede hayatını anlatıyor ve Seraskerlik zamanına ait kendini temize çıkaracak hesaplar ve deliller gösteriyor.

Bir seçim devresinde İstanbul Millet Vekilliğinde bulunan, İstanbulda fabrika, Kadıköyünde tiyatro gibi müesseseler kurmuş olan Süreyya Paşa bu zatın oğludur.

RIZA PAŞA, Ali - Topçu [1854 - 1921] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra Bahriye Nazırlığında ve Âyan Âzalığında bulunmuş olan Topçu Ali Rıza Paşa, Gazi Cafer Paşa torunlarından Medet Beyin oğludur. Artvinde doğdu. Erzurum İdadisinde okumuş, Mühendishaneden 1880 de Mülâzim olarak çıkmış, bir sene sonra Almanyaya gönderilmişti. Almanyada dört sene tahsilden sonra dönüşünde Topçu Mektebine ve Hassa Ordusu Seyyar Topçu Alayına muallim olmuştu. Fransızca ve almanca bilirdi. Muallimliği sırasında topçuluğa dair telif veya tercüme suretile bir hayli eser meydana getirmiştir. Topçu Hidematı Dahiliyesi, Seferiyesi, Netayici Endaht, Endaht Kavanini, Nişancı Numara ve Efradının Usulü Terbiyesi, Topçu Talimnamesi tercümesi gibi kitapları bunlardandır.

Topçu Ali Rıza Paşa

1896 da Yunan harbinde gösterdiği yararlık üzerine Ferik olmuş ve kendisine bir kılıç verilmişti. Bundan sonra Boğazların ve Çatalcanın tahkimine memur edilmiş ve topçuluk tecrübeleri için bir kaç defa Avrupaya gönderilmişti. 1905 te Birinci Ferik oldu ve Karadeniz Boğazını tahkime memur edildi. 1908 İnkılâbından sonra Tophane ve Askerî Mektepleri Nazırı olmuştu. Bir aralık Harbiye Nezaretine vekâlet etti ve Âyan Âzalığına tayin edildi. Bir kaç defa Bahriye Nazırı oldu.

31 Mart ihtilâlinde Bahriye Nazırı iken Meclisi Mebusan binası önünde âsi askerler tarafından öldürülmek üzere iken hafif bir yara ile kurtulmuştur. İtalya Harbinde Çanakkale Umum Kumandanı, Balkan Harbinde de Çatalca Kumandanı idi. 1920 de Âyan Birinci Reis Vekili oldu. Sevr muahedesinin kabulü için Altıncı Mehmet Vahideddin ve Damat Ferit Paşanın sarayda topladıkları "Şûrayı Saltanat,, ta müstenkif kalmak cesaretini göstermiş olması meşhurdur. Fatih camii bahçesinde gömülüdür.

RIZA PAŞA, Ali - Sadrazam — Bk. Ali Rıza Paşa.

RIZA EFENDİ, Ali [1815 - 1905] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Evkaf ve Hazinei Hassa Nazırlıklarile ilk Âyan Âzalığında bulunmuş olan Ali Rıza Efendi Bursada doğmuştur. Burdur Mutasarrıfı Şerif Efendinin oğludur. Önce Bursada hükûmet kalemine girmiş, sonra İstanbula gelip Sadaret Mektupçu Kaleminde bulunmuştur. 1833 te Serasker Mektupçusu, sonra Mabeyn Kâtibi, 1849 da Evkaf Nazırı oldu. Ondan sonra muhtelif meclislerde âzalık etmiş; 1859 da ikinci defa Evkaf Nazırı ve ayni yıl içinde Hazinei Hassa Nazırı olmuştu. Tanzimat Meclisi, Şûrayı Devlet, Temyiz Mahkemesi Azalıklarında bulunmuş ve 1876 da Âyan Âzası olmuştur.

Ali Rıza Efendi

Yazısı ve ifadesi ahlâkı gibi düzgün bir adammış. Doksan yaşında ölerek Üsküdarda Selimiye Dergâhı bahçesine gömülmüştür. "Mesleknamei Hümayun,, adlı tarihî ve siyasî bir eseri olduğunu ve Kartalda oturduğu zaman "Kartalname,, isimli bir risale yazdığını Bursalı Tahir haber veriyor. Fakat bu iki eser basılmamıştır.

RIZA PAŞA, Hasan - Cihan Seraskeri [1809 - 1877] — Abdülmecit devrinin pek nüfuzlu ve meşhur bir Müşiridir. Memiş Ağa adlı bir aktarın oğludur. Gençliğinde amcası Osman Ağanın yanında Mısırçarşısında küçük bir dükkânda çıraklık yaparken İkinci Sultan Mahmut tarafından saraya alınmış ve az zamanda Padişahın Karinlerinden olmuştu.

Hasan Rıza Paşa

Vassaf Beyden sonra Başkarin oldu. Abdülmecit Padişah olunca (1839) onu Vezirlikle Mabeyn Müşiri ve sonra Hassa Müşiri yapmıştı. Ondan sonra sekiz defa Seraskerliğe getirildi. Dört defa Kapdanı Derya, üç defa Tophane Nazırı, iki defa Ticaret Nazırı olmuş, arada Bursa, Selânik, Halep, İzmir, Konya Valiliklerinde de birer ikişer ay bulunmuştur.

Hasan Rıza Paşanın azledildiği, hattâ sürgüne gönderildiği de olmuşsa da az zamanda affedilip eskisinden daha çok nüfuz kazanmıştı. Serasker ve Mabeyn Müşiri iken bütün Valilikler onun istediği adama verilir, nüfuz ve servetinden dolayı halk arasında kendisine "Cihan Seraskeri,, denirdi. Bu ikbal ile o kadar başı dönmüş ve azamet peyda etmişti ki büyük memurlara ayağını öptürür, kendi atta iken Müşirleri yanında yaya yürütürmüş. Zeki, bilgisi az, gayet zengin, fakirleri koruyan bir adammış. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür.

RIZA PAŞA, Hasan [Ölm. 1912] — Balkan Harbinde İşkodrayı kahramanca müdafaa ederken vurulan değerli Türk Generalidir. Bağdat ve Trablusgarp Valiliklerinde bulunmuş olan Namık Beyin oğludur. Babasının vazife ile bulunduğu Şam Askerî Rüştiyesinde, Bursa Askerî İdadisinde okumuş, Harbiye Mektebinden 1895 te Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştır. Tophane Müşiri Zeki Paşaya damat olmuş, Almanyaya gönderilerek Frankfurtta Goltz Paşanın maiyetinde çalışmıştı. İstanbula dönüşünde bir müddet Erkânıharplere hocalık etti. 1908 den sonra Edirne ve Bağdatta bulunmuş, Balkan Harbinde İşkodra Kalesi Kumandanı olmuştu. Karadağlılar tarafından sarılmış olan İşkodrayı pek az bir kuvvetle ölümüne kadar müdafaa etti.

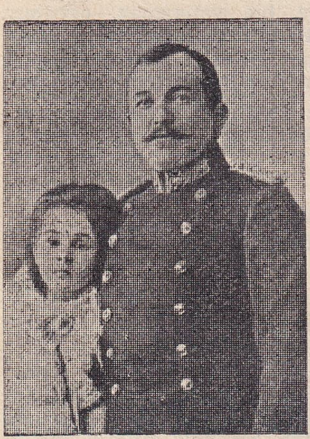
İşkodra Müdafii Hasan Rıza Paşa

123 üncü sayfada yazdığımız Esat Paşa Toptaninin Hasan Rıza Paşayı bir akşam yemeğine davet ederek gece kaleye dönerken pusu kurdurup vurdurduğu ve o vurulunca şehri Karadağlılara teslim ettiği kuvvetle tekrarlanmış olan bir rivayettir.

RIZA PAŞA, Hüseyin [1838 - 1904] — Valiliklerde, Adliye ve Evkaf Nazırlıklarında bulunmuş ve kitap meraklısı olarak tanınmış değerli Vezirlerdendir. Ramazanoğlu Vezir İsmet Paşanın oğludur. Yakovada doğdu. İstanbulda Mektebi İrfanda okudu. Hariciye Mektupçu Kaleminde bulunmuş, sonra Adliye memurluklarına geçerek Temyiz Âzalığına tayin edilmişti. 1887 de Bulgaristan Komiseri ve ayni yıl içinde Vezir rütbesile Aydın, bir sene sonra Bursa Valisi oldu. 1889 da Evkaf Nazırlığına, bir kaç ay sonra da Adliye Nazırlığına getirildi. Cevat Paşa Sadrazamlıkla Giritten gelirken Hüseyin Rıza Paşa üç gün kadar Sadaret kaymakamı olmuştu. 1894 te Selânik Valisi iki sene sonra Muhacirin Komisyonu Âzası olmuştur. Üsküdarda Ramazanoğullarından Ahmet Paşanın türbesinde gömülüdür.

Hüseyin Rıza Paşa

İstanbul Şehreminliğinde bulunan ve 1917 de İstinyede denize düşerek boğulan İsmet Bey bu zatın oğludur. Hüseyin Rıza Paşanın türkçe, arapça ve farsça şiirleri ve şiir mecmuaları, arapça ve türkçe edebî mahiyette eseri bulunduğunu Bursalı Tahir söylemekte ve saymaktadır. Fakat bunlar basılmış değildir.

RIZA PAŞA, Veli [1838 - 1890] — İkinci Abdülhamit zamanında Mabeyn Ordusu Erkânıharp Reisi olan Veli Rıza Paşa, İstanbulda doğmuştur. 1858 de Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştı. Kolağalığında Altıncı Orduya gönderilmek üzere iken yeni değiştirilen subay elbisesini örnek olarak giyip Padişaha gösterilince yakışıklı olduğu için sarayda alıkonmuştu. Orada çabuk ilerliyerek Miralay olmuş, tüfek almak üzere İngiltereye gönderilerek üç sene orada kalmıştı. Dönüşünde ağır bir hastalıktan dolayı askerlikten çıkarıldı ve Nafia Meclisine Âza yapıldı.

Veli Rıza Paşa

İkinci Abdülhamit Padişah olunca rütbesi geri verilerek İşkodra Kuvvetleri Erkânıharbiyesine gönderilmişti. Karadağ muharebesinde yararlığı görüldü. Liva (General) oldu. Bir kaç defa hudut meselelerine memur edilmiş, bir aralık Almanyaya gönderilmişti. Mabeyn Erkânıharp Feriki iken öldü. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür. "Zamanımızda Usulü Harp,, isimli bir eseri vardır.

RIZA PAŞA, Yusuf [1826 - 1894] — Abdülâziz zamanında Elçiliklerde, İkinci Abdülhamit zamanında da İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş bir Vezirdir. Manastırda Petriç hanedanından Mestan Beyin oğludur. Evinde ve Avrupada okumuş, arapça, farsça ve fransızcayı iyi söyleyip yazarmış, Rusça da bilirmiş. Babıali Tercüme Odasından yetişmiştir. Kıbrıslı Mehmet Paşa Londra Elçisi olduğu zaman 1847 de oraya kâtip, iki sene sonra Paris Elçiliği Başkâtibi, 1854 te Paris Elçilik Müsteşarı, bir sene sonra Atina Elçisi, 1856 da Petersburg, 1865 te Tahran Elçisi olmuştur. 1878 de İstanbul Şehremini oldu. Bu vazifede iki defa ve bir sene kadar bulunmuştur. Sonra Muhacirin Komisyonu Reisi oldu. Ölümünde Eyüpte Bostan iskelesine gömülmüştür.

Yusuf Rıza Paşa

RUHÎ, Bağdatlı - Osman [Ölm. 1605] — On

altıncı asır sonlarına doğru tanınmış divan şairlerimizin en eski ve en kuvvetli üstatlarındandır. Babası, Bağdat Beylerbeyi Abbas Paşaya mensupmuş. Hayatı hakkındaki malûmat pek azdır. Mevlevi tarikatine mensup olduğu ve seyahate meraklı olduğundan gezdiği yerlerde Mevlevi dergâhlarında misafir kaldığı söylenir. Bir aralık İstanbula da gelmiş ve Galata Mevlevihanesinde kalmıştır. Ondan sonra Konyaya, Konyadan Hicaza gitmiş ve oradan Şama giderek Şamda ölmüştür.

Her gittiği yerde bir dilbere âşık olduğunu Mevlevi şairlere mahsus olan "Semahanei Edep,, kaydediyor. Şiirleri mizacının kalender olduğunu gösterir. Hattâ bundan dolayı onu Bektaşi sananlar da vardır. Manzumeleri daha ziyade tasavvuf ve hikmet çeşnisini taşır. Divanı basılmıştır. Fakat bütün manzumelerini muhtevi değildir. En meşhur eseri "Terkibi Bend,, idir ki sonraları bir çok şair tarafından tanzir edilmiştir ve Ziya Paşanın naziresi en muvaffakıyetlisi sayılır.

Ruhî Bağdadînin birer mesel halinde tekrarlanan beyitlerinden birini kaydediyoruz:

Hâk ol ki Huda mertebeni eyleye âlî.
Tacı seri âlemdir o kim haki kademdir.

RUHÎ BABA, Mehmet [1828 - 1899] — On dokuzuncu asır sonlarında İzmirde şairlikle ve zarif nüktelerile tanınmış bir Bektaşi Şeyhidir. Abdülmecit zamanında saray Başimamı ve Şehzadeler muallimi olan Rumeli Kazaskerlerinden Mehmet Zeynelâbidin Efendinin oğludur. Kazasker oğlu olduğu için beşikte iken molla olmuş, arapça ve farsça okumuş, Fransız Mektebine de devam ederek bu dili de öğrenmişti. Edirne ve Bağdat gibi mühim merkezlerde Kadılık ettikten sonra Sultan Murada mensup olduğu rivayet edildiği için İkinci Abdülhamit tarafından İzmire sürgün edilmişti. Orada yerleşerek bir taraftan avukatlık etmiş, bir taraftan da Bektaşi Dergâhı Şeyhliği yapmıştır. Nafi Babanın müritlerindendir. Sünuhî, Hulûsi Naci adlı iki kardeşi vardır ki ikincisi de şairmiş. Ruhî Baba, bütün Bektaşi Şeyhleri gibi zarif ve nükteyi seven bir adam olarak tanınmıştır. İzmirdeki mensupları arasında şair Eşref de vardır. Bektaşiyane bir gazelinin ilk beytini alıyoruz:

Ruhî Baba

Nice bir dağdağai dehr ile berbat olalım
Yürü meyhaneye zahid biraz âbad olalım.

RUHÎ BEY — Bk. Ali Ruhi.

RUHÎ BEY, Ressam [1880 - 1931] — Tanınmış değerli ressamlarımızdandır. Bahriye Mektebinden inşaat mühendisi olarak çıkmış, sonra İstanbul Sanayii Nefise Mektebine devam ederek orasını 1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra bitirmiştir. Maarif Nezaretinin Avrupaya talebe göndermek üzere açtığı müsabakaya girerek resim imtihanını kazanınca Deniz Subaylığından istifa ederek Parise gitti. Paris Güzel Sanatlar Mektebinde beş sene çalışmış ve Umumî Harbin ilânı üzerine memlekete dönmüştür. Önce resmî mekteplerde resim muallimliği yaptı. Sonra Sanayii Nefise Mektebi menazır muallimi oldu. Ölümünden bir yıl önce Üsküdar Ortamektebi muallimliğine tayin edilmişti. İdealist bir sanat adamı idi.

RÜSTEM PAŞA [Ölm. 1560] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında on beş sene Sadrazamlık etmiş meşhur Vezirlerdendir. Aslı Hırvat olup çocukluğunda devşirme suretile saraya alınmış ve saraydan Vezir rütbesile Diyarbakır Valiliğine gönderilmişti. Bir müddet sonra Anadolu Valisi, 1539 da Sultan Süleymanın ve Hurrem Sultanın kızı Mihrimah Sultanı alarak damatları oldu ve 1544 de ilk defa Sadrazamlığa geçirildi. Bu ilk sadaretinde altı yıl kalmış ve Şehzade Sultan Mustafanın öldürülmesine sebep olduğu için azledilmiştir. 1554 te ikinci defa Sadrazam oldu. Bu defa ölümüne kadar hüküm sürmüştür.

Devlet hazinesini çoğaltan tedbirlerile şöhret bulduğu gibi kendi hazinesini de dolduracak işlerle de meşhur olmuştur. Öldüğü zaman 815 çiftliği, binlerce köle ve cariyesi, atı, devesi ve milyonca altını vardı. Rüstem Paşanın bir bit yüzünden büyük bir ikbale yükselmesi Osmanlı tarihinin garip hadiselerindendir: Diyarbakırda Vali iken Sultan Süleyman kendisini damat edinmek istemiş. Onu sevmiyenlerden bazısı Rüstem Paşanın cüzam illetine müptelâ olduğu rivayetini ortaya çıkarmışlar. Hekimbaşıdan bu hastalığın nişanesi sorulmuş. O da cüzamlının vücuduna bit yanaşmaz, cevabını vermiş. Bunun üzerine Padişah hekimlerinden Mehmet Ağa Diyarbakıra gönderilerek Paşanın çamaşırları muayene edilmiş ve bir bit bulunmuş. Bu suretle cüzamlı olmadığına kanaat getirilerek damatlığa seçilmiş. Bu münasebetle o zaman şairlerinden biri şu beyti söylemiş:

Olıcak bir kişinin bahtı kavi, talii yâr,
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar.

RÜSTEM PAŞA, Françesko [1814-1894] Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Elçiliklerde ve bir çok mühim siyasî işlerde bulunmuş aslı İtalyan olan bir Osmanlı Veziridir. Babası Françesko isminde bir İtalyandır. Annesi Hamburgta seyahatte iken Rüstem doğmuş, 1854 te Mustafa Necip Paşanın Trablusta kâtip ve tercümanlığında bulunmuştur. Bu suretle devlet hizmetine girerek İstanbulda Pasaport Müdürü, bazı Paşalara kâtip ve tercüman olmuş, sonra Tahriratı Hariciye Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Floransa Maslahatgüzarı, sonra Abdülâziz zamanında Petersburg Büyük Elçisi olmuştu. Sonra Vezir rütbesile Cebelilübnan Mutasarrıflığına tayin edildi. 1885 te Abdülhamit tarafından Londra Büyük Elçiliğine gönderildi. Londrada öldü. Cenazesi İstanbula getirildi.

Françesko Rüstem Paşa

Elçiliklerde bulunmuş olan ve Müslüman olarak Ahmet adını alan ve 1934 te ölen Alfred Rüstem Bey bu zatın oğludur.

RUŞEN EŞREF — B. Ünaydın.

RÜŞTÜ ÇAPÇI, Doktor [Doğ. 1888] — Tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Nümunei Terakki Mektebi ile Vefa İdadisini bitirdikten

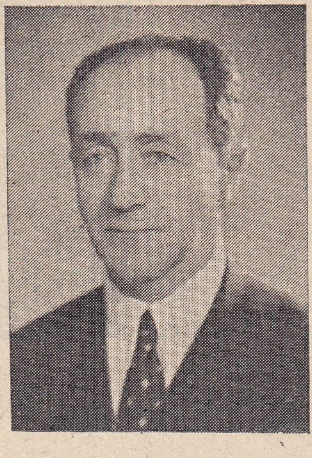

Doktor Rüştü Çapçı

sonra 1908 de Tıp Fakültesinden diploma almış ve müsabaka ile Haseki Hastanesi dahiliye asistanlığına tayin edilmiştir. 1913 te Pasteur Enstitüsü kurslarına iştirak etmiş ve ayni hastanede başasistanlığa yükselmiştir. Birinci Cihan Harbinde bu vazifeden başka Kızılay yaralılar hekimliğini de yapmış ve senelerce frengi mücadelesile de meşgul olmuştur. 1929 da Cerrahpaşa Hastanesi Başhekimliğine ve dahilî hastalıklar mütehassıslığına geçirilerek bu hastanenin tekemmülünü, genişlemesini ve örnek sayılacak derecede intizamını temin etmişti. 1923 - 28 arasında üç defa hastanelerin tetkiki için Avrupaya gitmiştir.

1937 de Ankara Nümune Hastanesi Başhekimliğini deruhte etti. O zamandanberi bu müessesede büyük bir feragat ve faaliyetle çalışmaktadır.

RÜŞTÜ PAŞA, Mütercim - Mehmet [1811 - 1882] — Abdülmecit, Abdülâziz, Beşinci Murat ve İkinci Abdülhamit zamanlarında beş defa Sadrazamlıkta, beş defa da Seraskerlikte bulunmuş Müşir ve Vezirlerdendir. Sinobun Ayancık kasabasında doğdu. Orada kayıkçılık eden Hasan Ağanın oğludur. Çocukken İstanbula getirilmi, 1825 te Yeniçeriler kaldırılarak ilk muntazam askerlik teşkilâtı kurulduğu zaman erlikle orduya girmiş, bir müddet sonra Mülâzim (Teğmen) olarak bu sırada hususî hocalardan fransızca öğrenmeğe başlamıştır. Tarabya karakolunda memur iken Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından İkinci Mahmuda tanıtılarak Namık Paşa ile birlikte fransızcadan askerî nizamnameleri tercümeye memur edilmişti. Ona Mütercim lâkabının verilmesi bu sıralardadır.

Mütercim Rüştü Paşa

Kolağası iken Rumeli, Anadolu ve Suriye taraflarında bulunmuş, sonra yine Seraskerlik dairesine Mütercim sıfatile alınmıştı. Miralaylığına kadar orada kaldı. 1843 te Rumeli Ordusuna Mirliva (General), biraz sonra da Dârı Şûraya Aza oldu. 1847 de Müşir, 1851 de ilk defa Serasker oldu. Hassa Ordusu Müşirliğinde, Tanzimat Meclisi Azalığında ve tekrar Seraskerlikte, Tophane Müşirliğinde bulunmuş ve 1859 da ilk defa Sadrazamlığa getirilmiştir. Bir yıl kadar sonra azledilerek Meclis Hazain Reisliğine ve biraz sonra dördüncü defa Seraskerliğe tayin edilmiş ve bu sırada gözlerini tedavi ettirmek üzere Berline giderek Paris ve sair bazı Avrupa şehirlerini gezdikten sonra dönüşünde ve Abdülâzizin ilk saltanat yılında Mecalisi Âliye Reis ve Azalıklarında bulunduktan sonra 1866 da ikinci defa Sadrazam oldu.

1867 de Sırbistan meselesi ve Girit ihtilâli gibi güç ve karışık siyasî işlerden sıyrılmak üzere istifa etmiş ve beşinci defa Seraskerliğe geçirilmiştir. Ondan sonra tekrar Meclislere âza oldu ve 1872 de üçüncü defa Sadrazamlığa getirildi. Fakat dört ay sonra azledilmiş, 1876 da dördüncü defa Sadrazamlığa geçirilmiştir. Abdülâziz tahttan indirildiği zaman Sadarette Mütercim Rüştü Paşa bulunuyordu. Sonraları istintak edildiği zaman Hüseyin Avni Paşa tarafından korkutularak buna mâni olamadığını söylemiştir. Her halde Abdülâzizi tahttan indirmekte müessir ve âmil olan kendisi değildi.

Beşinci Muradın cülûsunda yine Sadrazamlıkta ipka edilmişti. Üç ay sonra İkinci Abdülhamit tahta çıkarılınca yine Sadarette bırakıldı. Fakat o yıl içinde istifa suretile makamdan ayrıldı. Yerine Midhat Paşa Sadrazam olmuştu. Ali Suavi vakasından sonra Sadık Paşanın azli üzerine 1878 de beşinci defa Sadrazamlığa getirilmiş ve bir hafta sonra azledilmiştir. İkinci Abdülhamit onu İstanbuldan çıkarmak istediği için Manisadaki çiftliğine çekilmiş ve orada ölmüştür.

Tanzimatçılar halk arasında alafranga sayıldığı için Mütercim Rüştü Paşa onlara karşı sofular partisinin elebaşılığı vaziyetini takınır ve şimdi Vefa Lisesi olan konağından akşamları yatsı namazına fenerler çeken ve seccadelerini taşıyan adamlarile halka gösteriş yaparak Şehzade camiine gider ve biraz rahatsız olsa kurşuncu nineyi çağırarak sonra etrafındakilere pek iyi geldiğini anlatırmış. Bu halleri basit bir yobaz olduğuna pek delâlet etmese bile yobazları kandırmakta fayda uman bir kurnaz olduğunu anlatır.

RÜŞTÜ PAŞA, Şirvanizade Mehmet [1828 - 1874] — Abdülâziz zamanında dokuz ay kadar Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Amasyada doğdu, Taifte öldü. Amasyalı âlimlerden ve Halidî Şeyhlerinden Şirvanlı İsmail Siraceddin Efendinin oğludur. Önce memleketinde büyük kardeşile babasından okumuş, 23 yaşında iken İstanbula gelerek medreselerde okuyup icazet almış ve Müderris olmuştu. Büyük Fuat Paşa Suriyeye gittiği zaman onu da birlikte götürmüş, zekâsını ve mizacını takdir ettiği için 1863 te Vezir rütbesile Şam Valiliğine tayin ettirmişti. Müderris cübbesini çıkarıp Vezir üniformasını giymesi, bilhassa kendisine mahreç pâyesi dahi çok görülmüşken birdenbire Vezir olması o zaman epeyce dedikoduya sebep olmuştur. 1865 te Evkaf Nazırlığına geçirildi. Sonra Hazinei Hassa, Maliye ve Adliye Nazırlıklarında bulundu. Mahmut Nedim Paşanın Padişaha çekiştirmesi üzerine bir aralık Amasyaya sürülmüştü. Midhat Paşa Sadrazam olunca affedilerek İstanbula getirildi ve 1872 de Orman ve Maadin Nazırı ve o yıl içinde ikinci defa Evkaf Nazırı, bir yıl kadar sonra da üçüncü defa Maliye Nazırı oldu ve yine o sene Sadrazamlığa yükseldi. Hüseyin Avni Paşanın Abdülâziz üzerinde yaptığı tesir ile Sadrazamlıktan azledildiği söylenir. Azlinden sonra önce Halep, ondan sonra da Hicaz Valisi oldu ve Hicazda iken karahummaya tutularak Taifte öldü.

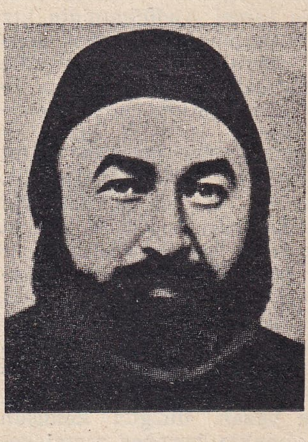

Şirvanîzade Rüştü Paşa

Yüzü ve sözü sevimli, medrese bilgisi kuvvetli bir zat olmakla beraber zamanının ihtiyaçlarını ve devlet işlerini kavrayacak bir seviyede değildi.

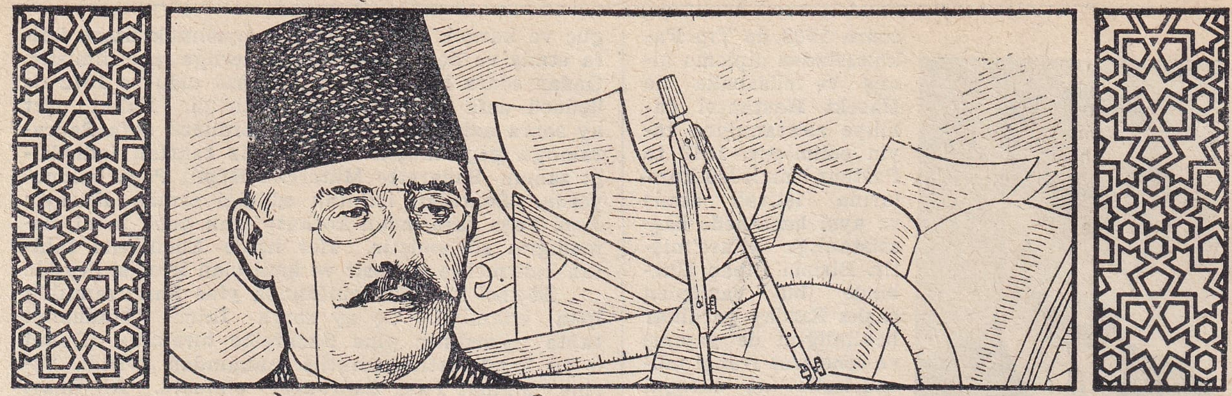

S

SAATİ MAHMUT ÇELEBİ [ölm. 1566] — On altıncı asrın ilk yarısında şöhret bulmuş şairlerimizdendir. Sirozda veya Anadolunun bir kasabasında doğduğu hakkında iki rivayet vardır. Pazar Vâizinin oğlu imiş. Kendi de vâizlik edermiş. Bilgili, güzel sözlü, zarif olmakla beraber lâübali ve içkiye düşkünmüş. "Şengülname,, adlı bir eseri vardır. Şiirlerinin çoğu hiciv ve mizah yolunda olup şu beyti dili ve mizacı hakkında bir fikir verebilir:

Bezmi canda kâkülün reyhancıdır sünbül satar,
Verdi ruhsarın taravet meclisinde gül satar.

SABAHADDİN, Prens [Doğ. 1877] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra siyasî ve sosyal bazı fikirve eserlerile tanılan Prens Sabahaddin, Damat Mahmut Celâleddin Paşanın oğludur. Annesi Abdülmecidin kızlarından/ ve İkinci Abdülhamidin kız kardeşlerinden Seniha Sultandı. İstanbulda doğmuş, hususî hocalardan okumuştur. Babası 1899 da Avrupaya kaçtığı zaman oğulları Sabahaddin ve Lûtfullah Beyleri de birlikte götürmüştü. Sabahaddin Pariste iken "La Revue,, de bazı makaleler yazmış ve 1906 dan 1908 e kadar Terakki adlı aylık bir mecmua çıkarmıştı. 1908 İnkılâbından sonra babasının kemiklerini İstanbula getirdiği gün, o yıllarda görülmemiş büyük bir heyecanla karşılanmıştı. İstanbula geldikten sonra içtimaî ve siyasî fikirlerini Birinci İzah, İkinci İzah, Üçüncü İzah isimli risalelerle neşretti. Bunlarda "İlmi İçtima,, diye tercüme ettiği "Science Sociale,, e istinat ediyor, içtimaî hayatta "teşebbüsü şahsî,, , "teşekkülü infiradî,, yi ve siyasî hayatta "ademi merkeziyet,, fikirlerini müdafaa ediyordu.

Sabahaddin, düzgün yazan, düzgün konuşan dürüst bir fikir adamı olmakla beraber memlekette bile mühim sayılmayan Fransız sosyolog ve tarihçisi Edmond Demolins'i yegâne rehber saymak ve Science Sociale'in bir memlekette her şeyi halledeceğine inanmak gibi saf ve dar görüşlere esir kaldı. Fransada dahi yaşayamamış olan Ecole des Roches'un terbiye sistemini yıllarca propaganda etti. Fakat kendisi hiç olmazsa böyle bir müessese kurarak örnek göstermeğe teşebbüs edemedi. Daima bahsettiği teşebbüs kabiliyetinden o da bütün Sultanzadeler gibi mahrum görünür.

Birinci Cihan Harbi sonlarında neşredilmiş olan "Türkiye Nasıl Kurtarılır?,, isimli eseri de "Mesleki İçtimaî,, nin programını muhtevidir ve orada da Türkiyeyi düzgün cümlelerden mürekkep formüllerle kurtarmayı tavsiye eder. İttihat ve Terakkiye muhalif olduğu için memleket dışına çıkmaya mecbur kalmıştı. Cumhuriyet İnkılâbından sonra da Osmanlı hanedanına mensup olmaktan dolayı dönemedi. İsviçrede yaşamaktadır.

SABAHADDİN ALİ [Doğ. 1907] — Hikâye ve romanlarile tanınmış muharrirlerimizdendir. Ayvalıkta doğdu. Babası Bahriye Alay Emini Oflu Salih Efendinin oğlu piyade Yüzbaşısı Ali Salâhaddindir. İlk tahsilini Edremitte, orta tahsilini Balıkesir ve İstanbul Muallim Mekteplerinde yapmıştır. 1928 - 30 yılları arasında tahsilini tamamlamak üzere Almanyada bulunmuştur. Dönüşte Aydın, Konya ve Ankara Orta Okullarında almanca hocalığı, Millî Eğitim Bakanlığında memurluk, Devlet Konservatuvarında öğretmenlik etmiştir. Basılmış eserleri şunlardır: Dağlar ve Rüzgârlar (şiirler), Değirmen, Kağnı, Ses, Yeni Dünya (hikâyeler), Kuyucaklı Yusuf, İçimizdeki Şeytan, Kürk Mantolu Madonna (romanlar). Bunlardan başka almancadan tercüme ettiği sekiz kadar piyes ve roman ile (Varlık) mecmuasında tefrika edilen (Esirler) adlı bir telif tiyatro eseri vardır.

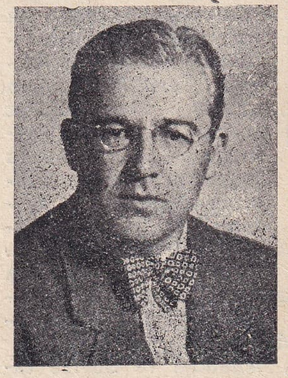

Sabahaddin Ali

SABİR, Tahirzade Mirza Ali Ekber Sâbir [1861 - 1911] — "Hophopname,, adlı mizahî eserile meşhur Azerbaycanlı bir halk şairidir. Şamahide doğdu ve orada öldü. Tahir isimli esnaftan bir adamın oğludur. Babası onu dükkânda çalıştırmak istediği, okumasına, hele şiirle uğraşmasına

müsaade etmediği için güçlükler içinde tahsil etmiştir. Sabunculukla ve ticaretle Azerbaycan, İran ve Türkistanda seyahatler etmiş, sonra öğretmenlikle uğraşmıştır. (Molla Nasreddin) isimli mecmuada Hophop imzasile neşrettiği manzumeler sonraları "Hophopname,, adile beş yüz sayfaya yakın resimli bir cilt halinde Bakûda basılmıştı. Eserleri arasında halkın uyuşukluğile mücadele eden bir çok içtimaî parçalar vardır.

Cahil mollaların taassuplarile eğlendiği için etrafındakiler ona kâfir demişlerdi. Hemen baştan başa lâtife ve mizah şeklinde olan manzumelerinde çok muvaffakıyetli tasvirleri, derin görüşleri ve filozofça düşünüşleri dikkati çeker.

SABİT, Alâeddin Efendi [Ölm. 1712] — Mesel olmuş sözlerile tanılan divan şairlerimizdendir. Bosnanın Öziçe kasabasında doğmuş, İstanbula gelerek Seyyitzade Mehmet Paşanın imamlığında bulunduktan sonra Tekirdağında Müderris ve Müftü, daha sonra da Bosna, Konya ve Diyarbakır Mollası olmuştur.

Divanı ve Ethemname ve Berbername isimli hikâye şeklinde manzumeleri varsa da basılmış değildir. Pek güzel sözleri bulunmakla beraber tatsız manzumeleri de vardır. Şair Nabi, Sabit Efendiyi darbı mesel söylemekteki maharetinden dolayı metheder. Meşhur olmuş bir kaç sözünü kaydediyoruz:

Nüshan marazı aşka ilâç eylemedi hiç,
Ey şeyhi keramât - füruş ez de suyun iç.

Dili virânemi yapsan da yıkılsam gitsem.

Değil kürsiye vâız, arşa çıksan âdem olmazsın.

SABRİ, Sabrii Şakir - Mehmet Şerif [Ölm. 1645] — On yedinci asır ortalarında tanınmış d'van üstatlarımızdandır. Edirneli şair Hilmi Ahmet Efendinin oğludur. Edirnede doğmuş, Kadılıklarda bulunmuş, İstanbulda ölerek Emîr Buharî civarında gömülmüştür. Adı Mehmet Şerif, şiirde mahlâsı Sabri olup Sabrii Şakir diye tanınması Nef'î tarafından tazmin edilen meşhur bir mısraı münasebetile kendisine Şakir sıfatının verilmiş olmasındandır. Nef'î o beytinde:

Bihamdillâh zamanında bekavli Sabrii Şakir
"Geribanı felek mehcuru desti ahı şekvadır.,,

Diyor ki ikinci Mısra Sabrinindir ve Şakir sıfatı ilk mısrada hem vezni doldurmuş, hem de Sabri isminin mânasına uymuştur. Fakat Nef'înin böyle söylemesinden dolayı edebiyatla uğraşanların pek çoğu eskidenberi Sabriyi Sabrii Şair suretinde tanımış ve 163 sayfalık küçük divanı da bu isim altında basılmıştır.

Sabri de Nef'î gibi Dördüncü Sultan Muradın Nedimlerinden sayılırmış. Şiirleri üslûbunun kuvveti ve hayalinin genişliği bakımlarından Nef'înin eserlerine yaklaşır.

Geçti kılıçtan fiteni ruzigâr
Seyfi yedullah olup âşikâr.

beyti ile başlayan kasidesi meşhur eserlerindendir.

SABRİ PAŞA, Mehmet [Ölm. 1879] — Abdülâziz devrinde ve İkinci Abdülhamidin ilk yıllarında hizmetlerile tanınmış Vezirlerdendir. İzmirde doğmuş, Babıali Tercüme Odasından yetişerek Kaymakamlıklarda ve Mutasarrıflıklarda bulunduktan sonra Vezir rütbesile Tuna Valisi olmuştu. Sonra Selânik, İzmir Valisi, Zaptiye Müşiri, Trablusgarp Valisi ve ölümünden bir yıl önce Rüsumat Emini oldu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür. Değerli ve dürüst olarak tanınmıştı.

SADAK, Necmeddin [Doğ. 1890] — Tanınmış fikir adamlarımızdan ve gazetecilerimizdendir. Ispartata doğdu. Sadık Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinden çıktıktan sonra Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden diploma almıştır. Eski Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesinde Âza ve Darülfünunda içtimaiyat (sosyoloji) Müderrisi olmuş, Büyük Millet Meclisinin Üçüncü devresinde Sıvas Millet Vekilliğine seçilmiti. O zamandanberi Sıvas Millet Vekili ve Akşam gazetesi sahip ve başmuharriridir. Eski Milletler Cemiyetinin Silâhları Bırakma Konferansında Türkiye Murahhası olarak bulunmuştu. Necmeddin Sadak pedagoji ile de uğraşmış Carré ve Liquier tarafından yazılan pedagoji kitabını "İlmi Terbiyei Etfal,, adile fransızcadan tercüme etmişti. Bu eserle tedris usulüne dair başka bir tercümesi eski harflerle basılmıştır. Liseler için yazdığı Sosyoloji kitabı da Maarif tarafından bastırılmıştı.

Necmeddin Sadak

SADEDDİN AREL, Hüseyin - Bedi Mensi [Doğ. 1878] — Şehbal adlı nefis mecmuasile tanınmış olan Hüseyin Sadeddin fikir adamlarımızdan, bilhassa değerli musikişinaslarımızdandır. Hukukta tahsil etmiş, bir kaç Avrupa dili öğrenmiş, 1908 den sonra Adliye Nezareti Müsteşarlığında ve Şûrayı Devlet Reisliğinde bulunmuştu. Şimdi avukatlıkla meşguldür. Doğu ve Batı musikilerine vâkıf olduğu gibi hukuka ve edebiyata da müntesiptir. Neşrettiği Şehbal isimli mecmua Türkiyede hemen başka eşi henüz çıkmamış olan bir nefasette idi. Makalelerinden çoğunu Bedi Mensi müstearile neşretmiştir.

Sadeddin Arel

SADEDDİN EFENDİ — Bk. Hoca Sadeddin.

SADEDDİN EFENDİ, Müstakimzade Süleyman [1718 - 1787] — On sekizinci asır ortalarında şöhret bulmuş ve yüzden fazla eser bırakmış âlimlerimizdendir. Müderris Mehmet Emin Efendinin oğludur. Büyük dedesile büyükbabasının isimleri Müstakim olduğu için Müstakimzade diye anılır. İstanbulda doğmuş ve orada ölmüştür. Nakşbendi tarikatine müntesip olup resmî işlerde ve Müderrisliklerde bulunmamış, fakat medrese derslerini okumuş ve zamanının âlimlerinden muhtelif bahisleri tahsil etmiş, yazıların çeşitlerini de hattatlardan öğrenmiştir. Hemen bütün ömrünü kendi âleminde okuyup yazarak geçirmiştir. Eserleri dinî bahislere, tasavvufa, ahlâka, tarihe ve biyoğrafyaya aittir. Ayni zamanda hattatlıkla da tanınmıştı. Türkçe, arapça ve farsça şiirler de söylemiştir.

Hattatların haltercümelerini muhtevi olan Tuhfetül-Hattatin isimli eseri 1928 de Türk Tarih Encümeni külliyatının 12 nci eseri olarak basılmıştır. Başında İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın uzun ve değerli bir mukaddemesi vardır ki eserleri ve hayatı hakkındaki tafsilât orada yazılmıştır.

SADEDDİN TEFTAZANÎ [1322 - 1389] — İslâm ilimlerindeki yüksek salâhiyetile meşhur bir Türk âlimidir. Horasanın Teftazan kasabasında doğmuştur. Adı Sadeddin Mesut, babasının adı da Ömerdir. Semerkantte ölmüştür. Timurlengin maiyetinde bulunmuş ve onun takdirini kazanmış olduğu, Anadoluya da seyahat ederek o zamanın âlimlerile mübahaselerde bulunup mesleğini onlara da kabul ettirdiği rivayet olunur. Eserleri son zamanlara kadar Türkiye medreselerinde okunmuştur. Bu kitaplar arasında Muhtasar, Mutavvel, Telvih, Metni Makasıt ve Şerhi Makasıt en meşhurlarındandır. Bunlardan başka tefsire, hadîse, kelâma, mantığa, sarf ve nahve dair muhtelif eserleri vardır.

SADİ ÇELEBİ, Taçbeyzade [ölm. 1516] — On altıncı asır başlarında tanınmış âlim ve şairlerimizdendir. Amasyalıdır. Mereselerde okumuş, Müderris olmuş, Miftah ve Vikaye isimli eserlere hâşiyeler, bir de manzum akait yazmıştır. İyi bir hattat olduğu gibi arapça kitabeti de kuvvetli imiş. Küçük kardeşi Cafer Çelebi de şair ve hattat olup Yavuz Sultan Selimin hiddetine uğramış, öldürülmüştü. Sadi Çelebinin zarif bir şair olduğunu şu beyti gösteriyor:

Aşk hâlâtını Ferhat ile Mecnun ne bilir,
Biri dağ âdemidir, diğeri sahra delisi.

SADİ IRMAK, Doktor [Doğ. 1904] — Eserlerile tanınmış Profesörlerimizden ve siyaset adamlarımızdandır. Seydişehirde doğdu. Konya Lisesini bitirdikten sonra İstanbul Hukuk Fakültesinde ve Berlin Tıp Fakültesinde okumuştur. 1930 da memlekete dönerek Gazi Terbiye Enst tüsünde biyoloji öğretmeni ve Ankara Hükûmet Tabibi oldu. 1933 de agragasyon vererek Tıp Fakültesi Müderris Muavinliğine geçti. 1938 de Profesörlüğe yükselmiş, 1942 de Konya Millet Vekilliğine seçilmiştir. Bir yıl sonra Diyarbakır Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişi oldu. 1945 te yeni kurulan Çalışma Bakanlığına tayin edildi. Umumî mahiyetteki eserleri: "Kendimize Doğru, Millet Bünyesinin Hayatî Meseleleri, Veraset ve Sosyal Neticeleri, Sosyal Biyoloji.,, Tıp ilmi üzerindeki eserleri de şunlardır: "Fizyoloji 5 cilt, Duyguların Fizyolojisi, Hayat ve Tıbbî Kimya, Jinokoloji, Şirürji ders kitabı 2 cilt, İç Hastalıkları Kliniği.,, Bunlardan başka ilmî araştırmalarına dair muhtelif travaylar da neşretmiştir.

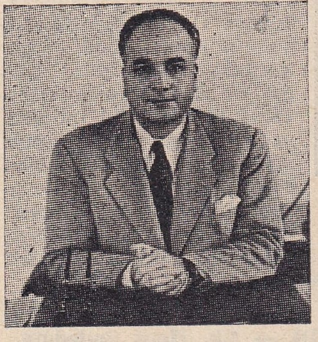
Doktor Sadi Irmak

233 üncü sayfada yazdığımız Mahmut Esat Efendi bu zatın dayısıdır.

SADIK BEY [ölm. 1913] — İlk tayyare şehitlerimizden olan genç subaydır. Selânikte doğmuş, Manastır Askerî İdadisinden sonra Harbiyeden Mülâzim çıkmıştır. İtalya harbinde Enver Beyin maiyetinde Bingazide bulunmuş ve Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca onu Yaver almıştı.

1913 Şubatında İstanbuldan Kahireye uçmak teşebbüsünde bulunan Tayyareci Fethi Beyle birlikte refakat zabiti sıfatile o da hareket etmişti. Tayyare Taberiye civarında düşerek genç subay arkadaşı Fethi Beyle birlikte ölmüştür. İstanbulda Fatih parkındaki kırık sütun işte bu yarım kalmış seyahatin ve ilk tayyare şehitlerinin anıtı olarak yapıldı.

SADIK BEY, Miralay, Mehmet [1860 - 1940] — Meşrutiyet İnkılâbındaki hizmeti ve "Hüriyet ve İtilâf,, lideri olmakla meşhur Miralay Sadık, İstanbulda doğdu. Abdülmecit zamanının tanınmış âlimlerinden Huzur Dersleri Başmukarriri Filibeli Abdullah Efendinin oğludur. Harbiyeden 1882 de Suvari Mülâzimi çıktı. Önce Harbiyede meç, suvarilik, fransızca ve resim dersleri vermiş, bir aralık Suriye ve Trablusgarpta bulunmuş, sonra askerlik hayatını Rumelide geçirmişti. Manastır Suvari Alayı Komutanı iken 1908 den önce "İttihat ve Terakki Cemiyeti,, nin Manastır merkezi başında bulunuyordu. Şemsi Paşanın vurulmasını, Müşir Osman Paşanın dağa kaldırılmasını temin eden, saraya isyan telgrafları ve etrafa beyannameler yazıp gönderen ve İnkılâp toplarını Selânikten önce Manastırda attıran odur. İnkılâptan sonra Doktor Nazım ve Ömer Naci ile İttihat ve Terakkinin üç murahhasından biri o idi. Bir aralık Debre Mutasarrıflığına gönderilmiş, sonra Harbiye Nezareti Suvari Dairesi İkinci Reisi olmuştu. İttihat ve Terakkiden bu sıralarda ayrılmış ve Mebusan Meclisinde Hizip adını verdikleri bir ayrılığın meydana gelmesine sebep olmuştu. Daha sonra Hüriyet ve İtilâf Fırkasını kurarak askerlikten çekilip Fırka Lideri ilân edilmiştir.

Miralay Sadık Bey

Miralay Sadık, Franmasonluğu ve Siyonistliği memlekete zararlı gördüğü için İttihat ve Terakkiden ayrıldığını ileri sürerdi. Fakat İnkılâptan zarar görmüş eski devir düşkünlerini, geri unsurları toplayan karma karışık fırkası memlekete zararlı olmuştur. Politika hayatına elverişli olmayan tasavvufa ve inzivaya düşkün mizacile kendi de siyasette faydalı olamayacağını kestirerek bir kaç defa çekilmek kararını vermiş, ancak onun şöhretinden faydalanmak istiyenlerin tesirinden de kendini kurtaramamış ve eski arkadaşlarının şiddetle aleyhine dönmeleri de bu yolda inatla devamına sebep olmuştur ki şöhretini ve hayatını mahveden de bu olmuştu.

Babıali baskınından sonra İttihat ve Terakki tekrar iktidara geçince Miralay Sadık önce Parise, sonra Mısıra gitti ve Birinci Dünya Harbinin sonlarında İstanbula döndü. Siyasî düşmanları onun Millî Mücadele aleyhinde bulunduğunu yaydılar. Hâdiselerin muhakemesine imkân olmayan bir zamanda "Yüz Ellilik,, lerin kara listesine girerek 22 yıl Romanyada, bilhassa Dobrucanın Hırsova köyünde türlü güçlüklere katlanarak yaşadı.

Politika maceralarının bazı defa ne büyük felâketlere sürükliyebileceğine onun uzun ömrü ibret veren bir misaldir. Memleket uğrunda hayatını ortaya koymuş ve hiç bir zaman şahsî faydalar

gütmemiş olduğu Talât Paşa gibi mert huylu siyasî düşmanları tarafından dahi itiraf edilirdi. Vatan hıyaneti suçu ile damgalanması onu son derecede incitmiş ve umumî af ilân edildikten sonra dahi memleketine dönmemişti. Ölümüne yakın günlerde Cumhur Başkanımıza uzun bir arize takdim ederek bütün macerasını hülâsa ettikten sonra affedilmiş bir vatan suçlusu sıfatile memlekete dönmeğe tahammülü olmadığını ve vatan ihaneti suçunun ölmeden önce alnından silinmesine delâlet etmelerini arzetmişti. Millî Şef İnönü, büyük bir ruh asaletile bu ihtiyar askere elini uzattı. Onu Bükreş Elçimiz delâletile Romanyadan İstanbula getirtti. Miralay Sadık, nefes darlığı hastalığının vatana kavuşmak heyecanile artması yüzünden İstanbula vardığı günün gecesinde seksen yaşında hayata gözlerini kapadı ve yine Cumhur Başkanımızın yardımile cenazesi eski silâh arkadaşlarının da bulunduğu merasimle Karacaahmede gömüldü.

Arapça, fransızca bilir, güzel yazar, iyi resim yapardı. Tasavvufa meraklı ve Halveti tarikatine mensuptu. Muhiddini Arabî'nin eserlerinden tercüme ve neşredilmiş risaleleri ve Fransız astronomi âlimi Camille Flamarion'dan Lumen vesaire gibi bir kaç tercümesi vardır.

SADIK EFENDİ, Sarıyerli Hoca [ölm. 1873] On dokuzuncu asır ortalarında İstanbulda vaızlarile ve hürriyet severliğile şöhret bulmuş mutasavvif âlimlerdendir. Bulgaristanın Pravadi kasabasında doğmuş, İstanbul medreselerinde okumuş, Sarıyerde oturduğu için Sarıyerli Hoca diye tanınmıştı. Abdülâziz zamanında istibdat aleyhinde vaızlar verdiği için Genç Osmanlılara taraftar olmak suçu ile Akkâya sürülmesi İstanbulda hayli heyecan uyandırmıştı. Londrada Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından çıkarılan "Hürriyet,, gazetesinin 1285 (1869) senesine ait muhtelif nüshalarında Sadık Efendi ile arkadaşı Sarıyerli Hoca Raşit Efendiler hakkında birçok yazı neşredilmiştir. Fransızca L'Illustration mecmuasının 1869 Şubatının 27 sinde çıkan nüshasında Sadık ve Raşit Efendiler hakkında Gustave Flourens imzalı bir makale bulunduğu gibi onun Akkâya sürülmek üzere Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa tarafından tevkif edildiğini gösteren büyük bir tablo da münderiçtir. Hoca Sadık Efendi arapça ve farsçadan başka fransızca ve rumca da bilirmiş. Muhtelif surelerin tefsirine ait risaelerile (Münacat) isimli bir tasavvufî risalesi vardır. Bir de (Tercümei Telemak) adlı dört yüz sayfalık tasavvufî bir eser yazmıştır ki adının zannettireceği gibi Fénélon'un Télemaque'ına benzetilerek meydana getirilmiş bir eser olmayıp bir İslâm mütefekkiri ile bir batılî filosof arasındaki konuşmayı muhtevidir ve Sadık Efendi bu konuşmada dinler, medeniyetler ve devletler hakkındaki kanaatlerini ve bu arada müstebit hükûmetler ve hükümdarlar hakkındaki fikirlerini bir takım tasavvufî ve temsilî sözler arasında yazar. Bu eser basılmış değildir. Babam Asım Bey tarafından istinsah edilen ve meşhur bir kitap mütehassısı tarafından benden istiare edilerek geri verilmiyen bir nüshasını 35 sene takipten sonra nihayet bir resmî kütüphanede bulmuştum.

Sarıyerli Sadık Efendi İstanbuldan ayrılıyor. (1869 senesinde fransızca L'Illustration mecmuasında çıkan bir tablodan)

SADIK PAŞA, Mehmet [1825 - 1901] — İkinci Abdülhamit saltanatının üçüncü yılında 39 gün Başvekillik yapmış olan Vezirlerdendir. Bayındır Müftisi Abdullah Efendinin oğlu olup Bayındırda doğdu. Bir az medrese derslerini gördükten ve bir az da fransızcaya çalıştıktan sonra İzmirde Gümrük memuru iken Fuat Paşa tarafından takdir edilerek onun teşvikile İstanbula gelmiş ve Babıali Tercüme Odasına yerleşmişti. İkinci derecede bazı memurluklarda bulunduktan ve bir aralık Malî işler için Parise gönderildikten sonra Maliye Nazırlığına getirilmiştir. Üç defa Maliye Nazırlığında, bir defa Evkaf Nazırlığında, iki defa da Aydın Valiliğinde bulundu. Rüsumat Eminliği, 1875 te Paris Elçiliği ve aynı yıl içinde Tuna Valiliği de yapmıştır. 1878 de Başvekil unvanile Ahmet Vefik Paşadan sonra hükûmetin başına geçirilmişti. Ali Suavi vakası onun Başvekil bulunduğu zamanda meydana gelmiştir ve Abdülhamit kendisini pek ziyade korkutan bu teşebbüste Sadık Paşanın da parmağı bulunduğuna hükmederek on gün kadar sonra onu azlederek Cezairi Bahrisefit Valiliğine tayin edip uzaklaştırdı. Sadık Paşa orada üç sene kadar bulunmuş, sonra istifa ile memlekertinde oturmasına müsaade edilmesini rica etmiş ise de Limni adasına sürgün edilerek orada ölmüştür. Sadık Paşa, İstanbulda ilk açılan Mebusan Meclisine de İstanbul Mebusu olarak seçilmişti ki bu hadise dahi İkinci Abdülhamidin kendisine itimatsızlığını artıran sebeplerden biri olmuştur.

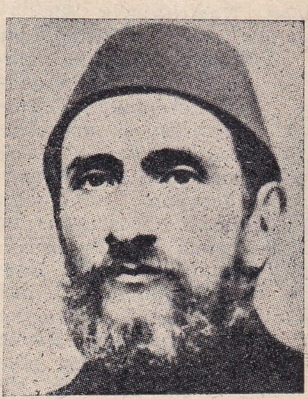

Sadık Paşa

SADREDDİN, Konyalı [ölm. 1272] — On üçüncü asır ortalarında şöhret bulmuş bir Türk âlimidir. Konyada doğmuştur. Babası küçüklüğünde ölerek Şamdan Konyaya gelen meşhur Muhiddini Arabî annesile evlenmişti. Sadreddin, bu suretle öveybabası olan Muhiddinden istifade etmiş ve sonra zamanının bir çok âlimleri ve Şeyhleri de kendisinden müstefit olmuştur. Celâleddini Rumînin de ondan istifade edenler arasında bulunduğu, hattâ vasiyeti üzerine ölümünde cenaze namazını o büyük Türk mutasavvıf ve şairinin kıldırmış olduğu rivayet edilir ki o da kendisinden bir yıl sonra ölmüştü. Konyalı Sadreddinin "Fusus, Nefahati İlâhiyye, Tefsiri Fatiha, Şerhi Hadis,, isimli kitapları başlıca eserlerindendir.

SADULLAH AĞA, Hacı [1728 - 1807] — On

sekizinci asır sonlarında tanınmış Türk bestekârıdır. Fatih Müezzinlerinden Hafız Kerim Efendinin oğlu olup İstanbulda doğmuş, ilk tahsilden sonra Enderun Mektebine girerek musiki, edebiyat ve tarih gibi şeyler okumuş ve akranı arasında cirit oynamakta ve lobut atmakta, ata binmekte maharet kazanmıştır. 1767 de Rus cenginde yararlığı görülmüştür. Üçüncü Selim zamanında Padişahın Musahibi olmuş ve sonra Başmusahipliğe geçmiştir. Güzel konuşan, neşeli ve sohbeti tatlı bir adammış. Ölümünden yedi yıl önce Padişahın verdiği bir konağa çekilerek yetmiş sekiz yaşında ölmüştür. Bayatî Araban, Hüseynî Aşiran, Şehnaz ve Tahir Buselik makamında semaileri ve değerli şarkıları varmış.

SADULLAH PAŞA, Rami [1838 - 1890] — Edebiyatımızın yenileşmeğe başladığı devirlerin en değerli kalem sahiplerinden, Nazırlıklarla, Elçiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Şair ve Vezir Esat Muhlis Paşanın oğludur. Erzurumda doğdu. İstanbulda Darülmaarifte okumuş. Babıali Tercüme Odasından yetişerek Divanı Hümayun tercümanı, Maarif Müsteşarı ve Beşinci Muradın saltanatında Mabeyn Başkâtibi olmuştu. İkinci Abdülhamit tahta geçince onu önce Berlin Büyük Elçiliğine göndermiş, sonra da Viyana Elçiliğine naklederek İstanbula gelmesine hiç müsaade etmemişti. Berlin Sulh kongresinde murahhas olarak bulundu. "On Dokuzuncu Asır,, isimli meşhur manzumesi, Lamartine'den tercüme ettiği (Göl) şiiri gibi özlü ve kuvvetli manzum yazıları da varsa da Sadullah Paşa Tanzimat devri edebiyatına mensup zevat arasında bilhassa nesirlerinin kuvvetile tanılır. Terakkiyi sevdiği gibi memleketi de pek seven, gayet iyi tercüme yapan, irfanı gibi karekteri de kuvvetli bir insan olarak tanınmıştır.

Sadullah Paşa

Ebuzziyanın "Numunei Edebiyat,, ında neşrolunan mensur parçaları edebiyattaki kudretini göstermeğe kâfidir. İstanbula dönmesine müsaade edilmemesinden ileri geldiği tahmin edilen bir melânkoli neticesinde Viyanada Elçilik binasının banyo dairesinde havagazile intihar etmiş ve cesedi İstanbula getirilip Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür.

SAFA, Şair — Bk. İsmail Safa.

SAFA, Peyami [Doğ. 1899] — Değerli fikir adamlarımızdan ve romancılarımızdandır. İstanbulda doğdu. Şair İsmail Safanın oğludur. İkinci Abdülhamit tarafından sürülen babası Sıvasta öldüğü zaman Peyami iki yaşında idi. Henüz ilk mektepte iken edebî kabiliyetler göstermiş ve pek genç yaşında iken muallimlikle hayatını kazanmaya başlamıştır. İlk Dünya Harbi yıllarında bir taraftan mecmualarda edebî tercümeler neşrediyor, öte taraftan pedagoji, psikoloji ve felsefe ile uğraşıyordu. O harbin sonlarında muallimliği bırakarak gazetecilik hayatına girdi. Bir akşam gazetesinde yazdığı hikâyelerle pek kısa zamanda tanınmıştı. İlk romanı olan "Sözde Kızlar,, la daha fazla tanındı ki o zaman henüz 22 yaşında idi. Sonraları gazetelerdeki macera ve tefrika romanlarını edebî yazılarından ayırmak için "Server Bedi,, imzasile de bir çok kitaplar yazdı. Hemen bütün gazetelerimizde makaleleri, fıkraları, hikâyeleri ve romanları çıkan Peyami Safanın muhtelif nevilerde yazılmış eserleri iki yüz cilde yaklaşmaktadır. Çok yazan muharrirler arasında Türkiye rekoru, şimdi 46 yaşında bulunduğuna göre, Peyamidedir. Belki dünya rekoru da bu verimli edebiyat muharririmizdedir diye düşünülebilir. Peyami Safa imzalı romanları: "Sözde Kızlar, Mahşer, Cânan, Şimşek, Bir Akşamdı.., Attilâ, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih - Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı, Biz İnsanlar.

Peyami Safa

Hikâyeler: Ateş Böcekleri, Siyah - Beyaz Hikâyeler, Gençliğimiz, Aşk Oyunları, Süngülerin gölgesinde.

Denemeler: Türk İnkılâbına Bakışlar, Millet ve İnsan, Felsefî Buhran

Gün Doğuyor (piyes). Bir çok okul kitapları.

Server Bedi imzalı romanlarından: Cumbadan Rumbaya, O Kadınlar, Karım ve Metresim, Hey Kahpe Dünya, Cingöz Recai, Kartal İhsan vesair polis hikâye ve romanları, Alnımın Kara Yazısı, Sabahsız Geceler, Selma ve Gölgesi, Sensiz Hayat, Ateş, Serseri, Ben Casus Değilim, Fırtına Gecesi, Kanlı Güller, Kucaktan Kucağa, Korkuyorum, İstanbul Kızları, Uçurumda Bir Genç Kız, Uçurumda İnsanlar.

SAFİYE SULTAN, Baffo [1560 - 1618] — Osmanlı Padişahlarına hâkim olmuş meşhur kadınlardan biridir. Korfoda Venedik Valisinin kızı iken 1575 te yani on beş yaşında Türk gemicileri tarafından esir edilerek saraya verilmiş ve üçüncü Muradın kadınları sırasına geçmişti. Güzelliğile meşhur olan Safiye, Üçüncü Mehmedi doğurmuş, gerek kocasının, gerek oğlunun saltanatları zamanında büyük bir nüfuz kazanmıştı. Fakat 1603 te torunu Birinci Ahmet o eski Venedik güzelini iş başından uzaklaştırarak Eski Saraya hapsetmişti.

SAFFET BEY [1869 - 1913] — Tarihe ait eserlerile tanınmış bir deniz Albayıdır. Çanakkalede doğdu. Çarkçı Kolağası Rifat Beyin oğludur. Deniz Okulundan Kurmay subayı olarak çıkmış, muhtelif gemilerde hizmet etmiş, Bahriye Kurmay Dairesinde, Bahriye Şûrasında âzalıklarda bulunmuş, on yıl kadar Deniz okulunda fenni harp ve balâstik okumuştu. Öldüğü zaman Albaylıktan emekli ve "Tarihi Osmanî Encümeni,, Azasındandı. Eserleri şunlardır: İngiliz Mister Thompson ile müşterek "Istılahatı Bahriye Lûgati,, , 1895 Alman bahriye manevraları hakkında bir risale. Mezamorta Hüseyin Paşa, Filasalar adlı iki risalesile "Ceridei Bahriye,, de "Tarih Encümeni Mecmuası,, nda ve Donanma Mecmuasında denizciliğe ve tarihe ait değerli makaleleri vardır.

SAFFET HANIM, Nesibe [Ölm. 1837] — On dokuzuncu asır başlarında tanınmış kadın şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Beylikçi Muhip Efendinin kızı, Miriâlemzade Refik Beyin karısı idi.

ölümünde Eyübe, babasının mezarı yanına gömülmüştür. Bir küçük şiir divanı varsa da basılmamıştır. Yazılarından örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Dün görüp hali diğer - gûnumu ettin insaf
Galiba etmiş eser âhi seher - gâh sana.

SAFFET NEZİHİ, Ömer Lûtfi [1871 - 1939] — En meşhur romanına nisbetle "Zavallı Necdet„ muharriri diye tanılan Saffet Nezihinin asıl adı Lûtfidir. Yazılarında kullandığı müstear isimle tanınmıştır. İstanbulda doğmuş, Galatasaray Lisesinde okumuştur 1908 İnkılâbından önce "İkdam, Serveti Fünun, Haftalık Malûmat„ ta edebiyata dair makaleler, romanlar ve hikâyeler neşretmiştir. "Zavallı Necdet„ ve "Hanım Mektupları„ gibi kitap şekline giren eserleri o zamanlar basılmıştır. 1908 den sonra da muhtelif gazetelerde, bilhassa aylık "Resimli Kitap„ - ta makaleler ve o zamanki Mebusan Meclisine ait bir tenkit ve hiciv eseri olan "İzah ve İstizah„ isimli bir piyes neşretti. Bir aralık Bedestende mücevhercilikle meşgul olmuş, ticarette epeyce para kazanmış olmakla beraber sefahet yüzünden servetile birlikte sıhhatini ve muharrirlik kabiliyetini de kaybederek âdeta unutulmuştu. Bakırköy Hastanesinde ölmüş ve Bakırköy mezarlığına gömülmüştür.

Saffet Nezihi

SAFFET PAŞA, Mehmet Esat [1814 - 1883] — İkinci Abdülhamit saltanatının üçüncü yılında dört ay kadar Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Kaza Voyvodalığında bulunmuş olan Sürmene eşrafından Mehmet Hulûsi Ağanın oğludur. İstanbulda doğdu. Mahalle mektebinde ve Bayezit Medreselerinde okuduktan sonra 1831 de Divanı Hümayun Kalemine girmiş ve asıl adı Mehmet Esat iken oradaki usule göre kendine Saffet mahlâsı verilmiştir. Fransızcayı bu dairede iken kendi gayretile ve bir Fransız hocanın yardımile öğrendi. Divanı Hümayun Mütercimi Evveli, sonra Takvimi Vakayi Nazırı, Divanı Hümayun Tercümanı, Hariciye Kâtibi oldu. Ondan sonra on yıla yakın Mabeyn Kâtipliğinde bulunmuş, sonra Tanzimat Meclisi Azalığına tayin edilmiştir. Hariciye ve Sadaret Müsteşarlıklarında da bulunduktan sonra 1862 de Vezir oldu.

Saffet Paşa

Altı defa Hariciye Nazırlığı, üç defa Maarif Nazırlığı yapmıştır. Paris Elçiliğinde, Ticaret ve Adliye Nazırlıklarında da bulunmuştu. 1878 de dört ay kadar Sadrazamlık etti ve İkinci Abdülhamidin manasız bir şüphesi üzerine azledilerek ikinci defa Paris Elçiliğile İstanbuldan uzaklaştırıldı. Bir sene kadar sonra beşinci defa Hariciye Nazırı olarak İstanbula gelmiş ve üç ay kadar sonra Nazırlıktan azledilerek Devair Müfettişliğine, ondan sonra altıncı defa Hariciye Nazırlığına tayin edilmişti. Fakat iki gün sonra tekrar azlolunarak yine Müfettişlik hizmetine döndü ve kanserden ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömüldü.

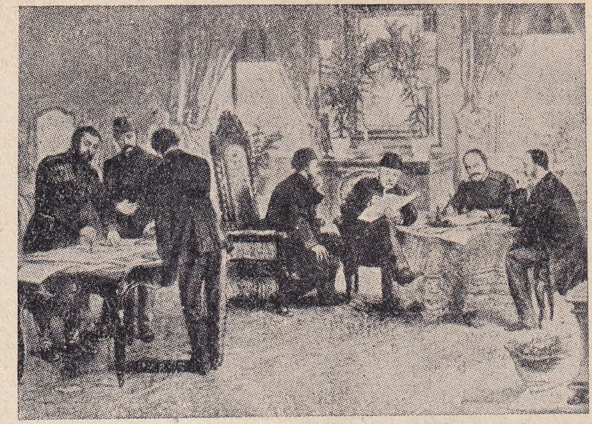
Ayastafanos Muahedesinin, Türk Başmurahhası Saffet Paşa tarafından imzası. (1878)

Saffet Paşa fransızcaya, tarihe ve siyasî işlere vâkıf, dürüst ve değerli bir devlet adamı olarak tanınmıştır.

SAFFETÎ PAŞA, Musa [Ölm. 1864] — Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Nazırlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Kırımlı Rifat Efendinin oğludur. Babıaliden yetişmiş, Kapı Kethüdalıklarında bulunduktan sonra Maliye islerinde ve Defterdarlıklarda hizmet etmiştir. Dört defa Maliye Nazırlığı, bir defa Evkaf, bir defa da Ticaret Nazırlığına getirilmiş, başlıca Şam, Akdeniz Adaları, Kastamonu, Ankara Valiliklerinde bulunmuştur. Ölümünde Eyübe gömüldü.

Evkaf Tarihçesile Sicilli Osmanîde etraflı haltercümesi vardır. Muharrirlerimizden Saffetî Ziyanın büyükbabasıdır.

SAFFETÎ ZİYA, Mustafa [1875 - 1929] — Romanlarile ve makalelerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Musa Saffetî Paşanın torunu ve Maadin Müdürü Ahmet Ziya Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Hususi şekilde yaptığı ilk tahsilden sonra Galatasaray Lisesini bitirmiştir. Fransızcadan başka almanca ve ingilizce de konuşup yazardı. Hariciye Kalemlerinden yetişerek Tahriratı Hariciye Kâtibi olmuş, sonra Şûrayı Devlet Azalığında, Anadolu Şimendiferleri Neşriyat Müdürlüğünde bulunmuştu. Cumhuriyet İnkılâbından sonra Hariciye Protokol Şefi ve Teşrifat Umum Müdürü oldu. Ölümünden iki ay önce Prag Elçiliğine tayin edilmişti. Fakat oraya gitmek nasip olmadı. Muaşeret ve teşrifat kaidelerine vâkıf ve pek meraklı olan Saffetî Ziya 1929 Temmuzunun 25 inde Büyükada Yat Klübünde verilen bir baloda ve frak içinde kalp sektesinden ölmüştür.

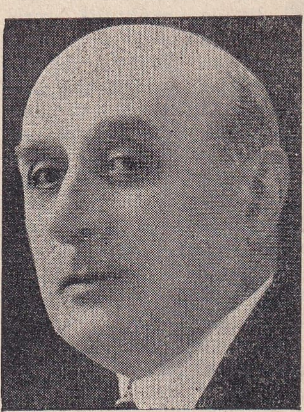
Saffetî Ziya

Halûk ve kibar bir insan olarak tanılırdı. Kitap şeklinde neşrolunan romanları şunlardır: "Salon Köşelerinde, Bir Safhai Kalp, Haralambos Cankiyadis, Yıldız Böcekleri, Silinmiş Çehreler - Beliren Simalar,,. Bunlardan başka "Âdabı Muaşeret ve Nasıl Giyinmeli?,, adlı bir eserile gazete ve mecmualarda çıkmış makaleleri vardır.

SAĞLAM, Tevfik - Doktor General [Doğ. 1882] Tanınmış Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. 1903 te Askerî Tıbbiyeden Yüzbaşılıkla çıkmış, Gülhanede Süleyman Numan Paşanın asistanlığında, Askerî Tıbbiye Dahiliye Poliklinik Muavinliğinde ve Lâboratuvar Şefliğinde bulunmuştur. Balkan Harbile Birinci Dünya Harbinde ordu hastane hekimliklerinde, kolordu sıhhiye müfettişliğile İkinci ve Üçüncü Ordular Sıhhiye Reisliklerinde vazife görmüştür. Şark Orduları Grupu Sıhhiye Müfettişliğinde, Şark Vilâyetleri Sarî Hastalıklar Mücadelesi Reisliğinde, üç sene Gülhane Başhekimliğinde ve İstiklâl Harbi sırasında da Dahilî ve İntanî Hastalıklar Müfettişliğinde çalıştı. Sonra Tıp Fakültesi Profesörlüğüne getirilmiş, Ordinaryüs Profesör olmuş ve 1934 e kadar Fakülte Dekanlığında bulunmuştur. Şimdi Üniversite Rektörüdür.

Prof. Dr. Tevfik Sağlam

SAHİP MOLLA, Pirîzade Mehmet [1838 - 1910] Osmanlı İmparatorluğunun son Şeyhülislâmlarından ve zamanının mümtaz simalarından biridir. Pirîzadeler denen eski ve meşhur bir ailedendir. Kazasker İbrahim İsmet Beyin oğlu olup Istanbulda doğdu. Devrin tanınmış âlimlerinden dersler aldı. Meşihatte ve Adliyede muhtelif memurluklarda bulunmuş, uzun zaman Şûrayı Devlet Âzalığı yapmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Âyan Âzası, bir yıl sonra da Şeyhülislâm oldu. Sekiz buçuk ay bu makamda kaldıktan sonra çekilmiş ve ölümünde dedesi eski Şeyhülislâmlardan Pirîzade Mehmet Sahip Efendinin mezarı yanına gömülmüştür.

Sahip Molla

Bilgili, hür ve dürüst mizaçlı bir insan olarak tanınmıştır. Oğullarından İbrahim Bey sonraları Adliye Nazırlığında bulundu.

SAÎ ÇELEBİ, Mustafa [ölm. 1595] — On altıncı asırda tanınmış bir nakkaş ve şairdir. İstanbulda doğmuş ve orada ölerek Silivrikapı dışında gömülmüştür. Nakkaşlıkla meşhur olduğu gibi mizahî şiirlerile de tanınmıştı. Divanı varsa da basılı değildir. Büyük Türk Mimarı Koca Sinanın haltercümesini onun ağzından Tezkeret-ül-Bünyan adile yazmıştır ki bu eser İkdam matbaasında 1315 Rumî yılında basılmıştı. Bu zatın Ravzat-üs-Selâtin adlı bir eseri de bulunduğu rivayet edilir. Mimar Sinanın türbesi üstündeki tarih bu zatındır ve Tezkeret-ül-Bünyan'da münderiçtir. Üslûbundan örnek vermiş olmak için bir beytini kaydediyoruz:

Ziba yaraştı hançeri zerrin o dilbere,
Hubanı şehr reşk ile hep düştü hançere.

SAÎ EFENDİ [1803 - 1853] — Memleketimizde matbaacılığın ilerlemesine hizmet etmiş bir sanatkâr ve şairdir. Tebrizde doğmuş, önce Bayezide, sonra İstanbula gelerek hakkâklıkla geçinirken Mehmet Ali Paşa tarafından Mısıra çağırılmıştı. Orada 14 sene çalıştıktan ve Mısır Matbaasını kurduktan sonra İstanbula dönüp beş sene kadar Takvimhanenin İkinci Nazırlığında bulunmuş, sonra tekrar Mısıra giderek orada ölmüştür.

İyi bir hattat olup tâlik yazısı pek güzelmiş. Bu yazı ile kalıplar döktürmüştür ki harf inkılâbına kadar Devlet Matbaasında kullanılan nefis tâlik harfler bunlardı. Sâi Efendi Takvimhanedeki vazifesinden ayrıldıktan sonra İstanbulda Sultanahmette hususî bir matbaa açarak epeyce kitap da basmıştır. Fatin Tezkeresinin yazdığı kasidesine göre Sâi Efendinin divan tarzını hayli kavramış bir şair olduğu da anlaşılır.

SAİP, Tebrizli - Mehmet Ali [ölm. 1676] — Farsça şiirlerile Doğunun en büyük şairi sayılan bir Türktür. Asıl adı Mehmet Ali olup memleketinde kendine Ali Bey derlermiş. Şiirde kullandığı Saip mahlâsile meşhurdur. Tebrizde doğdu, Isfahanda öldü. Meşhur mutasavvıflardan Şemsi Tebrizinin ailesine mensuptur. Isfahanda tanınmış, İran Şahı İkinci Abbasın, sonra da Şahıcihanın teveccühünü kazanmış Müstait Han unvanını almıştı. Şahıcihan zamanında İranda, Türkistanda, Hindistan ve Kişmirde seyahat ettiği gibi bir aralık Anadoluya gelerek mensup olduğu Mevlevi tarikatinin pîri olan Celâleddin Rumînin memleketini ve kabrini ziyaret etmiştir.

Şiirlerinin bir kısmı tasavvufa, aşka dair olmakla beraber bilhassa hikmet ve felsefe yolunda çok güzel ve düşündürücü sözleri vardır. Saibin ana dili olan türkçe ile de on yedi, on sekiz kadar gazeli vardır ki "Hayat,, mecmuasında Ali Canip Yöntem tarafından neşredilmişti. Türkçe manzumelerinde Azerî şivesi hâkimdir. Divanının otuz, kırk bin beyitlik nüshası da bulunduğu rivayet edilir. Muallim Naci "Saip'te Söz,, isimli küçük eserinde şairin bir kaç beytini şerhetmişti. Nüzhet Ortanca, Saibin 120 kadar beytini manzum olarak tercüme ve 1928 de "Ekvali Saibe,, unvanile neşretti. "Bezm-ü-Rezm,, i Maarif Vekâleti hesabına tercüme eden Rizeli Bay Hulûsi de Saibten seçtiği 1300 kadar beyti tercüme ederek "Hikemiyatı Saip,, isimli değerli bir eser meydana getirmiştir. Saibin türkçe üslûbundan örnek olarak bir gazelinin birinci ve üçüncü beytini alıyoruz:

Ne ihtiyaç ki sâki vere şarap sana,
Ki öz piyalesini verdi âfitap sana.
Kurutma terli izarın içende badei nâb
Ki gül gibi yaraşır çehrei pür âp sana.

SAİP PAŞA, Ali [ölm. 1891] — Abdülâziz ve ikinci Abdülhamit zamanlarında iki defa Seraskerlik etmiş Müşirlerdendir. Gürcü muhacirlerinden olan ailesi Kayserinin Talas kasabasında yerleşmişlerdi. Ali Saip orada doğmuş, Harbiyeye girerek oradan 1851 de Kurmay Yüzbaşılıkla çıkmıştı. Az zamanda ilerliyerek 1873 te Müşir oldu. Vidin Kumandanlığında, Üçüncü Ordu Müşirliğinde, Manastır ve İşkodra Valiliklerinde, iki defa Tophane Nazırlığında, iki defa da Seraskerlikte bulunmuştur.

Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür. Talasta camii ve başka hayratı vardır.

SAİP PAŞA, Doktor [Ölm. 1893] — Tıbbiye hocalığında ve Nazırlığında bulunmuş meşhur hekimlerimizdendir. İstanbulda doğmuş, Askerî Tıbbiyeden Hekim Yüzbaşılığile çıkarak Fransada tahsilini bitirmiştir. Dönüşünde ensaç muallimi olmuştu. Marko Paşanın hastalığında bir sene kadar vekil olarak Tıbbiye Nazırlığı yaptıktan sonra 1886 da asaleten Nazır olmuş ve 1891 tarihine kadar Tıbbiye Nazırlığında bulunmuştur. Oradan azlinden sonra Seraskerlik Sıhhiye Dairesi İkinci Reisi olmuştu. Ferik rütbesinde olup zamanında değerli bir hekim, tatlı dilli ve iyi bir insan olarak tanınmıştı.

Doktor Saip Paşa

SAİT BEY, Kemalpaşazade - Lâstik Sait [Ölm. 1921] — Meşhur edip ve gazetecilerimizdendir. 213 üncü sayfada yazdığımız Kemal Paşanın oğludur. İyi tahsil görmüş, arapça, farsça, fransızca ve almanca öğrenmişti. Uzun müddet eski Tarîk ve eski Vakıt gazetelerinde İcmali Ahval başlığı altında siyasî makaleler, dil ve edebiyata dair bir çok yazılar neşretmiştir. Fransızcayı pek iyi tetkik etmiş olduğu Galatatı Tercüme adlı eserile yalnız 22 forması basılabilen Fransızcadan Türkçeye Büyük Lûgat'i isbat eder.

İkinci Abdülhamit zamanında Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi Reisi iken serbest fikirli olduğu için 1899 da Yemene sürülmüştü. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula döndü. Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi Reisliğine tayin edilmiş ve bir kaç sene sonra yaşından dolayı tekaüt edilmişti. İstanbulda öldü. Süleymaniyede babası Kemal Paşanın yanına gömüldü.

Namık Kemal ve Ahmet Midhat Efendi ile münakaşaları ve daha sonra Abdülhak Hâmit ve arkadaşlarının yeni edebî mesleklerine karşı mübahaseleri vardır. Hattâ Abdülhak Hâmit Golos Şehbenderi iken Sait Beyin tenkitlerine mukabele için şu beyti telgrafla gazeteye göndermişti ki, kuvvetli bir hiciv olmakla beraber Sait Beyin adını hâfızalarda yaşatacak derecede güzeldir:

Mîri Sait bahiste nâehl imiş meğer,
İbni Kemal sanırdık, Ebucehl imiş meğer.

Sait Beyin bir çok makalelerinden başka şu eserleri basılmıştır: "Fazaili Ahlâkiye, Garaibi Âdatı Akvam, Galatatı Tercüme, Dar-ül-Kütüp, Sefirler ve Şehbenderler, Teşebbüsatı Cürmiye, Mahakim, Hukuku Düvel, Teşhiri İzmihlâl, Usulü Mesuliyeti Vükelâ, Vazaifi Adliyei Etibba, Usulü Maişeti İnsan, Hukuku Siyasiyei Osmaniye.,,

Fransızcadan türkçeye mufassal fakat noksan olan lûgati "Kamusu Sait,, adını taşır.

Sait Beyin Hukuk Mektebinde muallimliği de vardır ve "Hukuku Siyasiyei Osmaniye,, orada okuttuğu derslere aitir. Eski yolda oldukça kuvvetli manzumeleri varsa da daha çok nesirle uğraşmıştır. Bu nesir, metin, ihtimamlı, fakat külfetli ve epeyce zincirlidir. Öz türkçenin eski bir taraftarı olduğunu gösteren şu kıtası pek meşhurdur:

Arapça isteyen Urbana gitsin,
Acemce isteyen İrana gitsin,
Frengîler Frengistana gitsin,
Ki biz Türküz, bize Türkî gerektir.

SAİT BEY, Tekezade - Ressam [1869-1913] — Tanınmış ressamlarımızdandır. Sanayii Nefise Mektebinden birincilikle çıkmış, Kabataş Lisesinde, Muhtelif mekteplerde resim hocalığı yapmıştır. 1908 İnkılâbından sonra bir aralık Şehzadebaşında resim ve yazı levazımı satan bir mağaza açmıştı. "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Mecmuası,, nı neşredenlerden biridir. Daha fazla portrelerile tanınmıştı.

SAİT EFENDİ, Musahip - Hayalî [Ölm. 1856] Üçüncü Selim ile İkinci Mahmut zamanlarında musikideki kudretile tanınmış saray Musahiplerindendir. Enderundan yetişmiş, mükemmel ney çaldığı için küme faslı denen saray musiki takımında tanınmıştı. İyi Karagöz de oynattığı için olacak ki kendisine Hayalî lâkabı da verilirdi. Üçüncü Selimin Musahibi olmuş, bir aralık Adanaya sürülmüştü. Sonra yine saraya alınarak İkinci Mahmudun da Musahipliğinde bulunmuştur. Daha sonra Kapıcıbaşı olmuş ve ölümünde Eyübe Bahariyeye gömülmüştür. Pek zeki, herkesin iyiliğine çalışan bir adam olarak tanınmıştı. 2 nci sayfada yazdığımız Küpeli Çavuş Abdi Beyin arkadaşıdır.

SAİT EFENDİ — [1821 - 1907] — Abdülâziz zamanında ve İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Dahiliye Nazırlığı etmiş, Babıalinin dürüst olmakla meşhur ricalindendir. Safranbolulu Kabzımal Hüseyin Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, Babıalinin muhtelif Kalemlerinde bulunduktan sonra Beylikçi, Ametçi, Sadaret Müsteşar vekili, Meclisi Ahkâmı Adliye âzası, Hariciye Müsteşarı olmuştu. 1870 te Dahiliye Nazırlığına getirildi. Ondan sonra Sadaret Müsteşarı, Şûrayı Devlet Âzası ve 1878 de ikinci defa Dahiliye Nazırı, altı ay sonra da Ticaret ve Ziraat Nazırı tayin edilmişti. Pek ağır başlı ve herkese hürmet telkin etmiş dürüst bir adam olarak tanılır.

(Fotoğraf kolleksiyonundan istifade ettiğimiz Bay Reşit Halidin büyükbabasıdır.)

Sait Efendi

SAİT HALİM PAŞA [1863 - 1921] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra Sadrazamlık etmiş olan Sait Halim Paşa, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın torunu ve Halim Paşanın oğludur. Kahirede doğmuş, Avrupada tahsil etmiştir. Mısırdan ziyade İstanbulda oturdu. 1888 de Mirimiran rütbesile Şûrayı Devlet Âzalığına tayin edildi. 1908 den sonra Yeniköy Belediye Dairesi Reisi ve Cemiyeti Umumiyeyi Belediye ikinci Reisi

Sait Halim Paşa

seçilmişti. 1911 de Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Şûrayı Devlet Reisi ve üç gün sonra Hariciye Nazırı olmuş ve 1913 te Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesi üzerine Sadrazamlığa geçirilmiştir Umumî Harbin çıktığı günlerde Almanya ile bir ittifak yapmasına rağmen Türkiyenin harbe girmesine muhalifti. Harbe girişimizin emri vâki olması üzerine istifa etmiş ise de İttihat ve Terakki cemiyetinin ısrarı üzerine mevkiini muhafazaya mecbur kalmıştı. Nihayet 1916 Ocak ayında Sadrazamlığı Talât Paşaya bırakarak Âyan Azalığına döndü. Mütarekeden sonra tevkif edilen erkân arasında İngilizler onu da Maltaya götürmüşlerdi. Sonra bırakılarak Romaya gitti. Romada bir Ermeni komiteci tarafından öldürüldü. Cesedi İstanbula getirilerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine babasının mezarı yanına gömüldü.

Sait Halim Paşa, arapça, ingilizce ve fransızca konuşur ve yazardı. İrfanı kuvvetli bir adam olarak tanınmıştır. (Meşrutiyet, Mukallitliklerimiz, Taassup, Buhranı İçtimaîmiz, Buhranı Fikrîmiz, Buhranı Siyasîmiz ve İnhitatı İslâm) adlı risaleleri basılmıştır. "İslâmlaşmak,, adile yazdığı fransızca risalesi şair Mehmet Akif tarafından türkçeye çevrilmiştir.

SAİT HİKMET [1883 - 1930] — Zekâsına ve etraflı tahsiline rağmen sefahet yüzünden sürünerek ölen muharrir Sait Hikmet, fikir hayatımızın hazin ve garip tiplerindendir. Vapur, tiren tarifelerini bile bir hamlede ezberliyecek kadar müstesna bir hâfızası, nükte ve hazır cevaplık kaynağı olan cevval bir zekâsı vardı. Vefa İdadisinden sonra Mülkiyeden mezun olmuş ve 1910 da Hukuktan diploma almıştı. Sonra Pariste Siyasî İlimler Mektebini tamamladı. Dönüşünde İktisat Müdürlüğünde, bir müddet sonra Preveze Şehbenderliğine tayin edildi. Bir kaç sene birlikte yaşadığı ailesinden ayrıldıktan sonra içkiye ve sefahete düşüp ağır bir hastalığa tutulmuş, ondan sonra hiç bir vazifede tutunamıyarak gittikçe kabiliyetlerini ve müvazenesini kaybetmiştir. Birinci Cihan Harbi Mütarekesinin sonlarında İneboludan Ankaraya yaya gitmiş, Maarifte, sonra Hariciyede tayin edildiği vazifelerde tutunamamış, muharrirlik, mütercimlik işlerinde de artık çalışamaz olmuştu. İçki düşkünlüğü hastalığı ile birlikte artarak nihayet elîm bir sefalet içinde öldü.

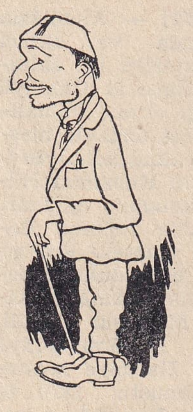

Sait Hikmet

Sait Hikmet, henüz mektepte iken özlü makaleler ve canlı hikâyeler yazardı. 1908 İnkılâbından sonra Sermet Muhtar Alus ile birlikte El-Üfürük isimli bir mizah gazetesi neşretti. O sıralarda piyesler de yazıyordu ki "Mazî ve Atî,, adile kitap şeklinde basılmış olan eseri bu piyeslerin en meşhurlarındandır. "Mülkiyeti Edebiye,, adile neşrettiği bir etüdü hayli faydalıdır.

Buraya konan karikatürü Damat Fâhir tarafından çizilip Kalem gazetesinde neşredilmiştir ki bir karikatürden farksız olan aslına pek benzemektedir.

SAİT PAŞA, Damat - Mehmet [Ölm. 1868] — İkinci Mahmutla Abdülmecit ve Abdülâziz zamanlarında Seraskerlik, Kapdanı Deryalık ve Nazırlık gibi makamlarda bulunmuş Vezirlerdendir. Bursalıdır. Enderundan yetişmedir. Sarayda muhtelif hizmetlerde bulunduktan sonra İkinci Mahmudun Başmabeyncisi olmuştu. Yeni askerlik teşkilâtında Suvari Livası olmuş, Ferikliğe yükselmiş, 1837 de Mihrimah Sultanla evlenmiştir. Sonra Müşir ve Vezir rütbesile Serasker, Kapdanı Derya, Ticaret Nazırı, Aydın, Edirne, Ankara, Şam Valisi olmuştu. Çok sofu olup uzun ömrünün sonlarında derviş kıyafetine girmiş ve kendini ibadetlere vermişti.

SAİT PAŞA, İngiliz, Mehmet [1830 - 1895] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında tanınmış ve matematiğe ait eserler bırakmış değerli bir Müşirdir. Has Ağası Eğinli Mustafa Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Mühendishaneden 1851 de Yüzbaşı çıkmış, mektepte muallim muavini olarak kalmış, Kolağası iken İngilterenin Edimburg Üniversitesine gönderilerek orada yedi sene kadar bulunup etraflı tahsil görmüştür. Binbaşı iken deniz subaylığına nakledildi. Bahriyede ve Tophanede bir çok işlerde bulunduktan sonra Mabeyn Feriki olmuş, sonra Müşir rütbesile Ankara, Kastamonu, Halep ve Konya Valiliklerinde bulunmuştu. Mabeyn Müşiri iken ölerek Sultan Mahmut türbesine gömülmüştür.

Sait Paşa bir müddet Rasathane Müdürlüğünde de bulunmuştu. Usulü Hendese, Mebadii Hendese, Mebadii Hesap, Hikmet Tatbikatı, İstihkâmatı Hafife, Fenni Mimarî isimli eserleri ve rasat âletlerinin tarifine ve kullanılmasına dair bir risalesi vardır. Konya hükûmet dairesi onun Valiliği zamanında yapılmıştır. İngilterede okuduğu için ona İngiliz Sait Paşa da derlerdi.

SAİT PAŞA, Mehmet [1822 - 1864] — Mısır Hidivlerinden üçüncüsü ve Kavalalı Mehmet Ali Paşanın oğludur. Annesi de zekâsile tanınmış bir Çerkez kadını idi. Kahirede doğmuş, İskenderiyede ölmüştür. Denizcilik tahsil etmiş, Avrupa dilleri öğrenmişti. Abbas Paşadan sonra Mısır Hidivliğine geçerek maliye, ticaret ve ziraat işlerini düzeltmiş, Nilin cetvelleri onun zamanında tamamlanmıştı. Süveyş Kanalının açılmasına yardımlarda bulundu. Kanalın Akdeniz cihetindeki methaline kendi adına nisbetle Port Sait denilen bir kasaba kurmuştur. 1854 Osmanlı - Rus harbinde Abdülmecide asker göndererek yardım etmiştir.

SAİT PAŞA, Mehmet - Şapur Çelebi [1838 - 1914] — İkinci Abdülhamit zamanında dokuz defa Sadrazamlıkta, Âyan Reisliğinde bulunmuş, zekâsile meşhur Vezirlerdendir. Erzurumda doğmuştur. Tahran Maslahatgüzarlığında bulunmuş olan Ankaralı Seyyitzade Ali Namık Efendinin oğludur. İlk tahsilini Erzurumda gördü. İstanbula gelerek Meclisi Vâlâ Mazbata Odasına girmiş, zekâsile tanılarak Şûrayı Devlet Muavini, Takvimhane Müdürü, Tahriri Emlâk Müdürü, Ticaret ve Sadaret Mektupçusu olmuş ve İkinci Abdülhamidin cülûsunda o zaman Bey olan Sadullah Paşanın yerine Mabeyn Başkâtibi tayin edilmiştir ki siyasî hayatı buradan başlar. Ona Şapur Çelebi lâkabı Şinasi tarafından verilmiştir. Sait Paşa (Ceridei Havadis) te muharrir iken (Meselei mebhus-ül anha) terkibinden çıkan münakaşa vesilesile Şinasi, meşhur İran Veziri Şapur Çelebiye benzeterek ona bu lâkabı ver-

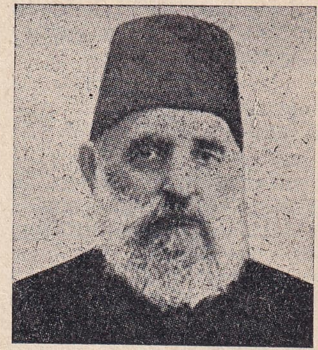

Küçük Sait Paşa

mişti. Sait Paşa Başkâtip iken mizaçgirliğile Abdülhamidin itimadını kazandı. 1877 de Vezir oldu, Hazinei Hassa Nazırı tayin edildi ve ayni zamanda Dahiliye Nazırlığına geçirildi. İlk defa 1879 da Başvekil oldu. Pek zeki, kolay ve iyi konuşan, hafızası pek kuvvetli, devlet işlerinde, hele (idarei maslahat) politikasında becerikli olduğu için Abdülhamit zamanında devlet güçlüklere düşünce Sait Paşa Başvekil veya Sadrazam sıfatile iktidar mevkiine getirilirdi. 1908 İnkılâbından sonra üç defa daha Sadrazam olmuş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından tutulmuştu. Kabinede ve Âyan Reisliğinde iken meclisleri büyük bir iktidarla idare eder, en çapraşık meseleleri ve en uzun münakaşaları derhal mükemmel surette hulâsa ederek hafızasının kudretine herkesi hayran ederdi.

1876 Rus harbini saraydan idareye ve bu yüzden bozguna sebep olduğu söylenir. Kezalik Mabeyn Başkâtibi iken Babıalinin salâhiyetlerini saraya çektiği ve jurnalcılara yüz verdiği de kusurları arasında sayılır. Kısa boylu, büyük sakallı, yuvarlak, zeki yüzlü, çok haris bir adamdı. Son zamanlarında Sadrazam Kıbrıslı Kâmil Paşa ile araları açılmış ve hatıralarında birbirini tenkit etmişlerdi. Sait Paşa pek muktedir bir muharrir ve münşi idi. Üslûbu zamanına göre gayet kuvvetli ve muhakemelidir. Gazete makaleleri, hatıraları, Ne edatı hakkındaki tetkikleri muhtevi eseri vardır. Eyüpte gömülüdür.

§ İkinci Abdülhamit devri Vezirlerinden Hariciye Nazırlığında ve Şûrayı Devlet Reisliğinde bulunmuş bir Sait Paşa daha vardır ki Süleymaniyeli olduğu için Kürt Sait Paşa diye anılırdı. Mühim ve değerli bir şahsiyet olmadığı için onu ayrı yazmaya lüzum görmedik. Bo Şerif diye meşhur olan Şerif Paşa o zatın oğludur.

SAKA, Hasan Hüsnü [Doğ. 1885] — Tanınmış siyaset ve devlet adamlarımızdandır. Trabzonda doğdu. Sakaoğulları ailesinden Trabzonlu Hafız Yunus Efendinin oğludur. Trabzon Askerî Rüştiyesile Mülkiye İdadisini birincilikle tamamladıktan sonra Sıyasal Bilgiler okuluna (Mülkiye Mektebi) girmiş ve 1908 İnkılâbından sonra orasını bitirerek Pariste Siyasî İlimler Mektebinde iktisat ve maliye tahsil etmiştir. Avrupadan döndükten sonra Mülkiyede iktisat ve maliye dersleri okuttu. Mülga İaşe Nezareti Teftiş Heyeti Müdürlüğünde bulundu ve İstanbul Mebusan Meclisinin son yıllarında Trabzondan Mebus seçildi. Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra yine Trabzon Millet Vekili seçilmiştir. İlk devredenberi bu Millet Vekilliğini muhafaza etmektedir.

Hasan Saka

Lozan Konferansında General İsmet İnönünün Reisliğinde Hasan Saka da Murahhas sıfatile bulunmak gibi tarihî bir mazhariyet kazanmıştı. Ticaret ve Maliye Vekilliklerinde de bulundu. Maliyeden çekildikten sonra Büyük Millet Meclisi Reis Vekilliğine de seçilmişti. Ayni yıllarda Ankara Hukuk Fakültesile Sıyasal Bilgiler Okulunda da Profesörlük etti.

Muhtelif kongre ve konferanslarda Türkiyeyi temsil etmiş olan Bay Hasan Saka, Balkan Dostluk Cemiyeti Reisidir ve 1934 te İstanbulda toplanan Parlâmentolar Konferansında da Reislik etmişti. Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grupu Reis Vekili iken 1944 Eylûlünde Dışişleri Bakanlığına tayin edildi ve 1945 Haziranında San Fransiskoya Türk Murahhas Heyeti Reisi olarak gönderildi.

SALÂHADDİN ALAN [1903 - 1936] — Memleketimizde ilk defa uçak yapan ve havacılık uğrunda şehit olan mühendisimizdir. İstanbulda doğdu. Rumelide Komutanlıklarda ve Mutasarrıflıklarda bulunmuş olan Mirliva (General) Reşit Paşa adlı bir askerin oğludur. Kadıköyünde Frères'ler Fransız Mektebinde, bir aralık Kadıköy Lisesinde okumuş, on üç, on dört yaşlarında Almanyaya gönderilerek orta tahsilini Danzig şehrinde tamamlamıştı. Tayyarecilik tahsiline Almanyada başladı, Fransada devam etti. Sonraları Türk Hava Kurumu hesabına geçerek bir müddet uçak fabrikalarında çalıştı. İlmî sahada olduğu gibi pratik yolda da tekemmül etmişti. Memlekete döndükten sonra bir müddet Eskişehirde uçak fabrikasında çalıştı. O sırada meydana getirdiği tayyare ile Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde uçmaya muvaffak olmuştu. Bu tayyare memlekette bizim vasıtalarımız ve bizim adamlarımızla meydana getirilmiş ilk Türk kartalıdır. Salâh, onun üstüne bir kağnı resmi yapmış ve bununla kağnı ile uçak arasında İnkılâbın aldığı mesafeye işaret etmek istemişti.

Salâhaddin Alan

Son yıllarında müteahhit Nuri Demirağın sermayesile Beşiktaşta bir tayyare fabrikası kurdu. Yeni bir tipte yaptığı on tane mektep tayyaresinden birini tecrübe etmek üzere İstanbuldan Ankaraya uçarken o gün "İnönü„ nde tayyare şehitleri için yapılan bir ihtifale iştirak için programında yokken orada konmaya elverişli olmayan bir sahaya inmiş, Uçağı sakatlanmadığı halde kendisi şiddetli bir sarsıntı neticesinde başını demire çarparak ölmüştür.

Cenazesi İstanbula getirildi, büyük bir törenle Edirnekapı dışarısındaki şehitliğe gömüldü. Almanca, fransızca ve ingilizceyi mükemmel söyleyip yazan, mesleğinde çok iyi yetişmiş, gayet idealist, pek halûk ve o nisbette yakışıklı bir gençti.

SALÂHADDİN BEY, Ahmet [1878 - 1920] — Muharrir ve Hukuk Profesörü olarak tanılan Ahmet Salâhaddin Bey İstanbulda doğmuş, Mülkiyeden çıkarak Tütün Rejisi ve Düyunu Umumiye İdarelerinde bir müddet bulunduktan sonra Hukuk Fakültesinde hukuku düvel muallimi ve 1913 te Müderris olmuştu. 1918 de eski Maarif Nezareti Yüksek Tedrisat Müdürü oldu. Biraz sonra İstanbul Mebusluğuna seçildi. (Umumî Hukuku Düvel) adlı bir eseri, Muhtelif gazete ve mecmualarda yazıları vardır. Dürüst, çalışkan ve faydalı bir insandı.

SALÂHADDİN ENİS [1892 - 1942] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Antalyada doğdu. Jan-

Salâhaddin Enis

darma Albayı Ahmet Enisin oğludur. Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra bir müddet Ayan Meclisinde ve Seyrisefain İdaresinde Kâtiplik etmiş, ondan sonra muhtelif günlük gazetelerde ve en son olarak (Son Posta) da çalışmıştır. Hikâye ve romanlarının fazla realist ve açık olması dedikodulara sebep olmuştu. Kitap şekline girmiş başlıca romanları şunlardır: "Neriman, Zaniyeler, Sara, Cehennem Yolcuları.,, Salâhaddin Enis Feriköy mezarlığında gömülüdür.

SALÂHİ BEY, Ahmet [1857 - 1910] — Tanınmış muharrirlerdendir. Giresonlu Dizdarzade ailesinden Hacı İsmail Beyin oğludur. Beşiktaş Rüştiyesinde, merhum Hacı İbrahim Efendinin mektebinde ve bir müddet de Menşei Küttapta okumuş, ondan sonra bir taraftan memuriyetle, öte taraftan da gazetecilikle uğraşmıştır. (Tercümanı Hakikat)) te muharrirlik, (Saadet) gazetesinde başmuharrirlik etti. Kendi kurduğu (Servet) gazetesinin de başmuharrirliğini yaptı. Abdülhamit zamanında sansür vazifesini yapan (Encümeni Teftiş ve Muayene) Azalığında, Matbaai Amire Müdürlüğünde ve nihayet Posta ve Telgraf Meclisi Reisliğinde bulundu. 1908 İnkılâbından sonra sansürcü ve hafiye olarak rütbe ve memuriyeti alınanlardan biri de odur. Kamusu Osmanî isimli bir lûgat kitabı da vardır.

SALİH EFENDİ, Hekimbaşı Mehmet [1817 - 1895] — Tıbbiyenin ilk kuruluşunda yetişen ve tıp dilini türkçeye çevirmeğe çalışan meşhur hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Tıphane adile açılan ilk Tıbbiyeye ilk girenlerdendir. 1843 te diploma almış ve müessesede önce muid, sonra muallim kalmıştı. Abdülhak Efendinin ikinci Nazırlığından sonra hem Tıbbiye Nazırı, hem de Padişahın Başhekimi o'du. Zamanında tıp tahsili türkçeye çevrilmiş ve onun bu işte esaslı hizmetleri olmuştur. Karantine ve sıhhiye nizamlarını yapmak üzere İstanbulda toplanan muhtelit meclise de reislik etti. Encümeni Dâniş Azalığı, Maarif Müsteşarlığı ve Meclisi Maarif Reisliği de yapmıştır. Botaniğe pek meraklı imiş. Anadoluhisarındaki yalısının bahçesini türlü çiçekler ve nebatlarla donatmış, öldüğü günlere kadar bu bahçede uğraşmayı pek severmiş. Tıbbiyede, Darülmualliminde ve Mülkiye Mektebinde botanik dersleri vermiştir.

Salih Efendi

SALİH MURAT — Bk. **Uzdilek.**

SALİH PAŞA [1607 - 1647] — Sultan İbrahim zamanında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Bosnalıdır. Defterdar Mustafa Paşaya intisap ederek Divan Kâtibi olmuş, muhtelif işlerde bulunduktan sonra Yeniçeri Ağalığına geçirilmişti. 1644 te Vezirlikle Defterdar, bir sene sonra da Sadrazam oldu. Padişah Sultan İbrahim o zaman şehir civarında büyücülere devam eder, kendine fallar ve tılsımlar yaptırırdı. Yollarda bazı defa arabasının önüne halkın arabaları rastladığı için İstanbul içinde arabayı yasak etmişti. Bir gün Davutpaşa civarında bir imamın evine giderken yolda nasılsa önüne bir ot arabası çıkmış ve divane Padişah buna çok kızmış, emrini iyi tutmadığını bahane ederek Sadrazamı derhal oraya çağırtıp imamın evinde kuyu ipi ile biçare Salih Paşayı boğdurmuştu.

§ İkinci Mahmut zamanında Sadrazamlık eden başka bir Salih Paşa daha vardır ki İzmirde doğmuştur. İstanbula gelip önce Kapıcıbaşı, sonra Arpa Emini olmuştu. Benderli Ali Paşaya Sadaret Kaymakamlığı etmiş ve onun makama gelişinden dokuz gün sonra idam edilmesi üzerine Sadrazam olmuştu. Bir buçuk sene bu makamda bulundu. Azlinden sonra Geliboluya, sonra Şam Valiliğine, daha sonra da Emîri Haç sıfatile Hicaza gönderilmişti. Tekrar Geliboluya sürülüp orada ölmüştür. Bu zat Hacı sıfatile ötekinden ayrılır.

SALİH PAŞA, Salih Hulûsi Kezrak [1864 - 1939] — Osmanlı İmparatorluğunun son Sadrazamlarından biridir. İstanbulda doğdu. Liman Reisi Dilâver Paşanın oğludur. 1888 de Kurmay Yüzbaşılıkla ve birincilikle Harbiyeden çıkmış, Almanyaya gönderilerek üç buçuk sene sonra memlekete dönmüştür. Goltz Paşanın maiyetinde, sonra Harbiye muallimliğinde bulundu. Yunan harbinde Kolordu Erkânıharbiyesinde bulunmuş ve mütarekeye de memur olmuştu. Miralayken kayınbabası Müşir Fuat Paşanın Fehim Paşa jurnalile Şama sürülmesi üzerine o da 1902 de Diyarbakıra, sonra Sıvasa sürüldü. 1908 İnkılâbında İstanbula döndü. Ferik rütbesile İkinci Ordu Kumandanı ve 1909 da Harbiye Nazırı oldu. Bir müddet sonra Ayan Azalığına da tayin edildi. Hakkı Paşa Kabinesinde Bahriye, Gazi Muhtar Paşa Kabinesinde Nafia Nazırı oldu. Balkan harbinden sonra Reşit Paşanın Reisliği altında Osman Nizami Paşa ile sulh müzakeresi için Londraya gönderilmişti.

Salih Paşa

Damat Ferit Kabinesinde Bahriye Nazırlığını kabul etmişse de Damat Feridin hareketlerini kanaatlerine uygun bulmayarak istifa etmişti. Ali Rıza Paşa Kabinesinde tekrar Bahriye Nazırı oldu. O sırada 1919 Ekim ayında Atatürk ile müzakere için Amasyaya gönderilmiş ve üzerinde uyuşulan esaslara dair bir protokol imzalamıştı. Ali Rıza Paşanın istifası üzerine 1920 Martının sekizinde Sadrazam oldu ve 2 Nisanda çekildi. Yerine Damat Ferit son defa Sadrazam olunca Millî Mücadeleye karşı şiddetli tedbirler almaya yeltenmiş ve bu sırada millî hareketlere taraftar olduğu bahanesile Salih Paşa aleyhinde takibata başlamıştı. Damat Ferit düşünce o da divanıharbe verilmekten kurtulmuş ve Tevfik Paşa Kabinesinde yine Bahriye Nazırlığına tayin edilmiştir.

Ahmet İzzet Paşanın Reisliği altındaki heyetle önce Bileciğe, sonra Ankaraya gitmişlerdi. Orada üç ay kaldılar ve İstanbul Kabinesinden çekilmek taahhüdile döndüler. Salih Paşa ile İzzet Paşa Anadoludaki millî kahramanları gördükten sonra Ankarada kalarak milleti kurtarmaya uğraşanlarla birlik olsalardı, yahut hiç olmazsa İstanbula döndükten sonra Nazırlıktan çekilmişken dört ay kadar sonra taahhüdün hükmü kalmadığını düşünerek tekrar Kabinede vazife kabul etmek suretile o çürümüş Osmanlı saltanatını kuvvetlendirmek ister gibi bir duruma düşmeseydiler siyasî ömürlerini daha iyi bir surette bitirmiş olacaklardı.

SALİH REİS, Paşa [ölm. 1566] — Kanunî Sultan Süleyman zamanında Akdeniz cenklerile Tunus fethinde şöhret kazanmış bir Amiralımızdır. Bigada doğmuştur. Kazdağı leventlerindendir.

Hammer tarihinde "Salih Reis Trova sahrasının bir köyünde İda dağı (Kazdağı) eteğinde doğduğu için gençliğinde Yunanlılarla Trovalıların muharebelerini işitmiş ve kendisini sonraları en sebatlı korsanlar derecesine çıkaran cengâverlik meziyetini bu tarihî toprakların göğsünden almış olması muhtemeldir.,, diyor. Salih Reis, yıllarca Akdenizde korsanlık yaparak gemicilikte ve cenklerde pişmiştir. Turgut Reisle birlikte Korsika adasının bir küçük limanında iken Andre Doryanın âni bir baskını ile Turgutla birlikte esir düşmüş ve üç sene kadar düşman kadırgalarında forsa yani kürek mahkûmu sıfatile kullanılmıştı. Barbaros Hayreddin, Cenova Cumhuriyeti memleketlerini yakacağını ileri sürerek Turgutla birlikte Salih Reisi de kurtarmıştı. Sonraları Salih Reis bir çok cenklerde bulundu ve Turgudun maiyetinde Tunus muharebesinde büyük yararlıklar göstermiş ve 1553 te Fas şehrini de bir müddet ele geçirmişti. Bu hizmetlerine mükâfat olarak 1556 da Cezayir Beylerbeyi oldu. Paşa unvanını kazanmış olmakla beraber tarihte daha fazla Salih Reis unvanile meşhurdur.

SALİH ZEKİ [1864 - 1921] — Büyük matematik âlimimizdir. İstanbulda doğdu. Boyabatlı Hasan Ağa isminde fakir bir adamın oğludur. Çocukluğunda babasını ve anası Saniye Hanımı kaybetmiş, büyükannesi tarafından on yaşında iken Darüşşafakaya verilmişti. Oradan 1882 de birincilikle çıktı. Önce Posta ve Telgraf Fen Kalemine girmiş, 1884 te Parise gönderilerek elekrik mühendisliği tahsilini yine birincilikle bitirerek 1887 de İstanbula dönmüştü. Posta ve Telgrafta Elektrik Mühendisi olarak bulunduktan sonra 1895 te Rasathane Müdürü, 1908 İnkılâbından sonra Maarif Meclisi Âzası, 1910 da Tevfik Fikretin yerine Galatasaray Lisesi Müdürü, 1912 de Maarif Müsteşarı, bir yıl sonra Darülfünun Umumî Müdürü olmuştu. Daha sonra Darülfünunda yalnız Profesörlükle meşgul olmuş ve son yıllarında akıl hastalığına uğrayarak Şişli Fransız Hastanesinde ölmüştür. Fatih Camii bahçesinde gömülüdür.

Salih Zeki

Salih Zeki Darüşşafakada, Mülkiyede, Mühendis Mektebinde matematik ve fizik okutmuş, sonraları bütün meşgalesini de Üniversitede toplamıştı. İlk eseri uzun zaman liselerimizde okutulmuş olan muhtasar ve mufassal (Hikmeti Tabiiye) ve (Hendese) kitaplarıdır. Ondan sonra Üniversitedeki derslerine ait eserleri gelir ki şunlardır: "Mebhasi Savt, Mebhasi Elektrik Miknatisî, Mebhasi Harareti Harekiye, Mebhasi Cazibei Umumiye, Mebhasi Eletrikiyet ve Şariyet, Hesabı İhtimalî, Mebhasi Hareketi Siyalât, Hendesei Tahliliye, Mebhasi Nazariyei Temevvücat, Heyeti Riyaziye.,,

Salih Zekinin en mühim iki eseri (Kamusu Riyaziyat) ile (Âsarı Bakiye) dir. Uzun çalışmaların mahsulü olan bu eserler tamamlanmış, fakat bütün ciltleri basılmamıştır. Bunlardan başka Henri Poincaré'den tercüme ettiği (İlim ve Usul), (İlmin Kıymeti), (Mantıkı Riyazî), (İlim ve Faraziye) isimli kitapları da vardır. İkdam gazetesinde, Darüşşafaka Mecmuasında, İktisadiyat ve Darülfünun Mecmualarında esaslı makale ve etütleri vardır. Ahmet Midhat Efendi ile musiki hakkında, İzmirli Ferit Efendi ile bazı Fennî Meselelere dair, matematikçi Mehmet Emin Beyle cebir muadeleleri derecesi üzerinde ve Cebirci İbrahim Efendi ile teslisi zaviye hakkında kalem münakaşaları vardır. Üslûbu açık, kuvvetli ve muhakemelidir.

Tabiiyat muallimlerimizden Malik, Salih Zekinin ilk hareminden doğma oğludur. İkinci zevcesi meşhur romancı Halide Edip Adıvardır ki ondan şimdi Giresun Millet Vekili olan Ayet Sayar ile Togo adlı oğulları doğmuştur. Ölümünden önce Halide Edipten ayrılmış ve üçüncü defa evlenmişti.

SAMİ, Arpaeminizade Mustafa [ölm. 1733] — On sekizinci asır başlarında şöhret bulmuş divan şairlerinin üstatlarından biridir ki şairliği kadar hattatlıkla da meşhurdur. O zamanki Ticaret Bakanı demek olan Arpa Emini Osman Efendinin oğludur. Babıali Kalemlerinden yetişmiş, Hâcegânlık rütbesi almış, Küçük Ruznamçeci, Şehremini, Piyade Mukabelecisi ve 1730 da Vakanüvis olmuştur. Basılmış büyük bir divanı vardır. Yazıların muhtelif çeşidinde maharetli olmakla tanılır. Manzumeleri külfetli, sanatlı ve sıkıntılı olmakla beraber divan tarzında üstadanedir. Manasının izahı ötedenberi münakaşaya sebep olan şu meşhur beytini örnek olarak alıyoruz:

Hâzır ol bezmi mükâfata eya mesti gurur
Rahnei sengi siyeh pembei mînâdandır.

SAMİ EFENDİ, Enderunlu, İzzet [ölm. 1844] On dokuzuncu asır başlarında tanınmış şairlerendir. Asıl adı İzzet olup şiirlerinde Sami mahlâsını kullanırdı. Enderunlu şair Rasih Efendinin kardeşidir. Üçüncü Selim zamanında Enderunda ve sarayın muhtelif hizmetlerinde bulunmuş, İkinci Mahmut tahta çıkınca tekaüt edilmiştir. Divan şairlerinin orta derecelerinden sayılabilir.

SAMİ EFENDİ, Mustafa [ölm. 1854] — Abdülmecit ve Abdülâziz saltanatları zamanında Elçiliklerde ve Nazırlıklarda bulunmuş ve şairlikle de tanınmış olan Mustafa Sami Efendi, İstanbulda doğmuş, muhtelif küçük hizmetlerde ve Viyana Elçiliği Kâtipliğinde bulunduktan sonra Âmedi Hulefası, Posta Nazırı, 1840 Takvim Nazırı, altı sene sonra Ziraat Nazırı, Viyana Maslahatgüzarı ve sonra Berlin Elçisi olmuştu. 1848 de Tahran Elçiliğine giderek iki yıl sonra döndü. Haydarpaşada gömülüdür. Orta derecede divan şairlerindendir.

SAMİ BEY, Süleyman Paşazade - Süleyman Nesip [1866 - 1917] — Serveti Fünun edebiyatının tanınmış simalarından biridir. Askerî Mektepler Nazırı Müşir Süleyman Hüsnü Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. 1889 de Mülkiyeden çıktı. Bur-

sa, Bağdat İdadî müdürlüklerile Bursa ve Rodos Maarif müdürlüklerinde bulunmuştu. İkinci Abdülhamit tarafından babası Bağdata sürülmüştü. Kendi de İstanbula getirilmesi caiz olmıyan memurlardan sayılmıştı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Maarif Müdürü, Maarifte İlk Tedrisat ve Yüksek Tedrisat Müdürü, bir aralık Darülfünun Umum Müdürü olmuştu. Telif ve Tercüme Heyeti âzasından iken ölerek Eyübe gömülmüştür. Yabancı diller bilen, kültürü kuvvetli, herkese iyilik etmesini seven, insanlığı yüksek bir zattı.

Sami Bey

(İlmi Terbiyei Etfal) adlı bir eserile (Fröbel ve Pestalozi) usüllerine dair bir tercümesi kitap halinde basılmıştır. Felsefe kamusu ile Boisson tercümesi teşebbüs halinde kaldı. Şiirlerinden yüz sayfa kadar tutan seçme parçaları ona dair dostları tarafından meydana getirilen 400 sayfalık esere konmuştu.

SAMİ ÇÖLGEÇEN [1878 - 1935] — İnkılâp mücadelelerindeki sergüzeştlerile tanınmış ve Millet Vekili iken ölmüş olan Sami Çölgeçen, Sofya civarında Berkofçada doğdu. Edirnede ilk tahsilini gördükten sonra Heybeliada Deniz Mektebinden 1896 da Teğmen çıkmış ve inkılâp taraftarlığı suçu ile Fizana sürülmüştü. Fizandan kaçarak Büyük Afrika Sahrasını nasıl geçtiğini Milliyet gazetesinde tefrika edilen seyahatnamesinde etrafile yazmıştı. 1908 den sonra İstanbula döndü. Yüzbaşılıkla tekrar Bahriyeye girip o yıl Amerika filosuna gönderildi. 31 Mart hâdisesinde donanmayı çıkarmağa memur ve bunda muvaffak olarak Bahriye Nezareti Yaverliğine tayin edilmiş ve bundan sonra askerlikten istifa ederek Fizan Mutasarrıflığına tayin olunmuştu. Gerek bu vazifede, gerek ondan sonra gönderildiği Necit ve Kerbelâ Mutasarrıflıklarında türlü maceraya uğramış ve Birinci Dünya Harbi içinde İstanbul Meclisine Kerbelâdan Mebus olmuştu. Fakat İsviçrede istihbarat şebekesini idareye memur olarak Mebusluktan istifa etmiş ve Mütarekeye kadar İsviçrede kalmıştı. Ondan sonra bir yıl Rumyada Başşehbenderlik etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi Müfettişi olarak Şark vilâyetlerinde çalıştıktan sonra Üçüncü Devrede Ankara Millet Vekilliğine ve öldüğü yıl, Çankırı Millet Vekilliğine seçilmişti. Sami Çölgeçen, bütün seyahatlerinde topladığı kıymetli antika koleksiyonunu ölümünden bir yıl önce Ankara Halkevine hediye etmişti.

Sami Çölgeçen

SALİM EFENDİ, Mirzazade [Ölm. 1743] — On sekizinci asırda tezkiresile meşhur şairlerimizdendir. Şeyhülislâm Mirzazade Mustafa Efendinin oğludur. Asıl adı Mehmet Emin Salimdir. İstanbulda doğmuş, medreselerde okumuş, Mollalıklarda bulunmuş, Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Şam civarında iken ölmüştür. Zamanının şairlerini muhtevi (Tezkirei Salim) adlı eseri 1314 de İkdam matbaasında 727 sayfalık bir kitap halinde basılmıştır. Bundan başka cihadın faziletlerini anlatan (Neyl-ür-Reşat) isimli bir eseri de basılmıştır. (Mayet-ül-Uşşak) adlı tasavvufa dair dört ciltlik eserile Aynî'nin tarihlerinden tercüme ettiği on bir ciltlik eseri basılı değildir.

SALİM EFENDİ, Trabzonlu Mehmet [Ölm. 1744] — On sekizinci asırda tanınmış şairlerimizdendir. Trabzonda doğmuştur. Defter Kethüdası Hasan Efendinin oğludur. Gençliğinde Silki Zuamaya mensup olduğunu kendisile 1708 de Trabzonda tanıştığını tezkiresinde hikâye eden Mirzazade Salim Efendi onun zekâsını ve bilgisini methediyor. Salim Efendi İstanbulda Sadrazam Damat İbrahim Paşanın dairesine girmiş, Genç Mehmet Paşanın Divan Kâtibi, sonra Kaymak Mustafa Paşanın Mektupçusu olmuştur. 1730 ihtilâlinde o da Damat İbrahim Paşanın bütün mensupları gibi saklanmış ve Eyüpte bir köşeye çekilmişti. Bir yıl sonra Bosna Defterdarı, daha sonra Ruznamei Evvel, Maliye tezkerecisi oldu. Öldüğü yıl Hint Elçiliğine gönderilmiş ve yolda ölmüştür.

SAMİ, Ali, Ressam — Bk. Boyar.

SAMİ, Mehmet — Ressam. Bk. Yetik.

SAMİ PAŞA, Abdurrahman [1795 - 1878] — Edip ve mütefekkir olarak şöhret bulmuş değerli Vezirlerdendir. Moranın Trapoliçe kasabasında doğdu. Oranın değerli adamlarından Şeyh Ahmet Necip Efendinin oğludur. Babasından ve başka âlimlerden okuyarak iyi bir tahsil ile yetişmiştir. Yunan isyanında babası şehit edilmiş, kendi de ailesile birlikte esir düşmüştü. 1823 te esirlikten kurtulup Mısıra gitti. Kavalalı Mehmet Ali Paşanın takdirini ve sevgisini kazandı. Morayı kurtarmaya giden İbrahim Paşanın Kâtibi sıfatile memleketine dönmüş, sonra yine İbrahim Paşa ile Mısıra gidip Vekayi Nazırlığı gibi mühim vazifelerde bulunmuş ve Ferik olmuştu. 1848 de İstanbula geldi. Tırhala Mutasarrıfı, iki sene sonra Vezirlikle Rumeli Müfettişi oldu. Bosna, Trabzon, Vidin ve Edirne Valiliklerinde bulundu. 1856 da Maarif Nezaretinin kuruluşunda ilk Nazır oldu. Bir sene sonra Girit Valiliğine de tayin edilmiş, daha sonra muhtelif Meclislere, nihayet İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yılında açılan Ayana da Aza olmuştu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür. Zamanının kudretli münşilerinden sayılırdı. Reşit Paşa ile başlıyan sadelik ve tabiilik cereyanına rağmen Sami Paşa edebî zevkçe pek muhafazakârdı. Münşeatı ve şiirleri basılmıştır.

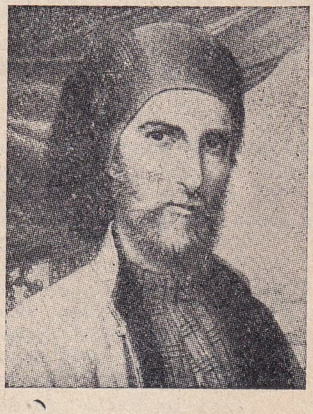
Sami Paşa

Rümuz-ül-Hikem adlı tasavvufî ve felsefî eserile Kişveri Derun adlı bir ahlâk risalesi vardır. Kibar, âlim ve zengin bir zat olan Sami Paşa bir çok evlât sahibi olmuştu ki Suphi Paşa ile Necip Pa-

şa, Hasan, Baki, Halim ve Sezai Beyler onun oğullarındandılar. Sadrazam Fuat Paşa için yazdığı meşhur mersiyesinin bir kıtasını alıyoruz:

Her ten biter bir derd ile
Geh germ ile, geh serd ile
Uğraşmaya bin derd ile
Değmez bu dünyayı ahes.

SAMİ PAŞA, Faruki [1861 - 1911] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra Zaptiye Nazırlığında ve Âyan Âzalığında bulunmuş olan Ferik Sami Paşa, Bağdatta doğmuş, 1887 de Kurmay Yüzbaşılığile mektepten çıkmıştı. Uzun müddet Berlin Elçiliği Ataşemiliterliliğinde bulundu. Sonra Yemen hareketlerinde çalışmış, 1908 İnkılâbından sonra Zaptiye Nazırı ve Âyan Âzası olmuştu. Havrana Dürzülerin isyanını bastırmak için gönderilen ordunun başında muvaffakiyetle hizmet görmüş ve hastalanarak dönerken Şamda ölmüştür.

Sami Faruki Paşa

SAMİH EFENDİ, Nasuhizade Mehmet [Ölm. 1895] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şair ve hattatlardandır. Vakayi Kâtibi Aziz Efendinin oğludur. Müderris olduktan sonra Hâkimliklerde bulunmuş, Kudüs Naibi, Medine Mollası olmuş ve oradan dönerken Ciddede ölmüştür.

Düzgün ve olgun manzumeleri varsa da kitap halinde basılmamıştır. Sicilli Osmanî ondan bahsederken: "Müteşerri ve hattı tâlikte zamanının İmad'ı gibi hüsnü hatta malik bir zat idi.,, diyor.

Babamın dostlarından olan Samih Efendi Kudüste onunla arkadaşlık ettiği zaman benim doğuş tarihimi nefis tâlik yazısile üç beyitlik bir manzume halinde yazmıştır ki Hicrî 1306 rakamını ebced hesabile tam olarak gösteren son mısraı şudur:

Alâeddin Bey doğdu cihana.

SAMİH PAŞA, Hasan [1830 - 1890] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit saltanatlarında ordu Müşirliklerinde, Valilik ve Nazırlıklarda bulunmuş bir zattır. İstanbulda doğdu. Mehmet Kâmil Paşanın oğludur. Harbiyeden 1852 de Kurmay Yüzbaşılığile çıkmış, Ferik iken 1871 de Zaptiye Nazırı ve o yıl içinde Müşir olmuştu. Erzurum Valisi, Dördüncü Ordu Müşiri, Diyarbakır Valisi oldu. Erzurumdan Yaveri Ekrem olarak İstanbula getirilmiş ve bir yıl sonra ölmüştür. "Takvimi Sâl,, adlı bir eseri basılmıştır.

SAMİH RİFAT [1874 - 1932] — Değerli şair ve fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Yarbay Rifat Beyin oğludur. İlk mektepten sonra hususî hocalardan okumuş ve kendi gayretile arapça, farsça ve fransızca öğrenmişti. Belediyede küçük bir vazife ile memurluğa girdi ve pek genç iken mecmualara manzumeler yazmaya başladı. Belediyeden çekildikten sonra Dahiliye Matbuat Kalemine girmiş ve orada Mümeyyiz olmuştu. Resimli Gazete, Hazinei Fünün, Maarif, Mektep, İrtika gibi mecmualarda, İkdam ve Sabah gazetelerindeki yazılarile şöhret kazanmaya başladı. 1908 de Dahiliye Mektupçu Kalemi Mümeyyizi ve yedi sekiz ay kadar Mercan İdadisi edebiyat muallimi olmuştu. Meşrutiyet İnkılâbı olunca o yıl içinde Çanakkale Mutasarrıfı, 1912 de Konya, ertesi yıl Trabzon Valisi olmuş ve ikinci Konya Valiliğinden sonra bir müddet Dahiliye Müsteşarlığı yapmıştı. Ayni zamanlarda gazetelerde yazı neşrine devam ederdi. Millî Mücadele başlangıcında Anadoluya geçmiş, Maarifte Telif ve Tercüme Âzası, sonra Reisi ve Maarif Müsteşarı olmuştu. İkinci Büyük Millet Meclisine Çanakkale Millet Vekili seçildi ve ölümüne kadar bu Millet Vekilliğini muhafaza etti. Tarih Cemiyetine Âza, Türk Dili Tetkik Cemiyetine de Reis seçilmişti. Birinci Dil Kurultayında ağır hasta olmasına rağmen gür ve nüfuzlu sesile ve hiç bir hazırlıkta bulunmaksızın öyle heyecanlı, bilhassa şairane hitabeler söylemişti ki tesiri dinliyenlerin gönüllerinde hâlâ sızlar.

Samih Rifat

Milliyet şuurunun uyanmasına ilk çalışanlardan biridir. Yazdığı Bektaşi nefesleri arasında bir kaçı edebiyatımızda eşi bulunmayan nefis parçalardandır. Vatan şiirleri arasında (Güzel Aydın) ve (Akdeniz Kıyılarında) manzumeleri gibi tabiî ve kuvvetli eserleri meşhurdur. Musiki ile de meşgul olmuş ve bu mevzua ait yazılar neşretmiştir.

89 uncu sayfada yazdığımız bestekârlarımızdan Ali Rifat Çağatay onun büyük kardeşi idi. Şair Oktay Rifat da oğludur. Samih Rifat için Sadeddin Nüzhet Ergun'un 250 sayfalık etraflı bir eseri vardır.

SARACOĞLU, Şükrü [Doğ. 1887] — Değerli İnkılâp ve devlet adamımızdır. Ödemişte doğdu. Babası Mehmet Tevfik Usta, annesi Bayan Şerifedir. Ödemiş İlk Mektebile Rüştiyesini bitirdikten sonra 1906 da İzmir İdadisinden, 1909 da Mülkiye Mektebinden mezun oldu. Ayni yılda İzmire Maiyet Memuru tayin olunmuş ve kendisine İzmir Sultanisi matematik öğretmenliği de verilmiştir. Daha sonraları İttihat ve Terakki Ticaret Mektebine Müdür tayin edildi. 1914 başlarında tahsilini tamamlamak üzere Belçikaya gönderilmişse de Birinci Cihan Savaşının başlaması üzerine memlekete dönmüş, 1915 te İzmir Vilâyeti hesabına Cenevreye gönderilmiştir. Bu şehrin Üniversitesinde İktisadî ve Siyasî İlimler kısmında okuyan Saracoğlu, 1918 de mezun olarak memleketine dönmüştür.

Şükrü Saracoğlu

Bundan sonra Saracoğlunu Millî Mücadeleye katılmış buluyoruz. Memleketin muhtelif yerlerinde başlayan mukavemet hareketlerine Kuşadası, Aydın, Nazilli bölgelerinde faal olarak iştirak et-

miştir. Bir müddet sonra İstanbul Meclisi Mebusanına İzmir Millet Vekili olarak seçilmiş ise de İstanbula geldiği zaman Meclisi dağılmış bulduğundan tekrar ve güçlüklerle Kuşadasına dönmüştür. 1923 te Büyük Millet Meclisine İzmir Millet Vekili olarak katılan Saracoğlu o zamandanberi İzmir Millet Vekili bulunmaktadır.

1925 te Fethi Okyar Kabinesinde Maarif Bakanlığına getirildi. Bu kabinenin çekilmesi üzerine Türk ve Yunan halkının mubadelesi için kurulan Muhtelit Mubadele Komisyonu Türk Murahhas Heyeti Başkanlığına tayin edilmiştir. 1927 de İsmet Paşa Kabinesinde Maliye Bakanlığını üzerine almış ve bu makamı işgal ettiği 3 sene zarfında devlet memurlarının Barem ve Tekaütlük Kanunlarını hazırlayarak kabul ettirmiş, Türk parasının fiilî istikrarını temin etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının esaslarını hazırlamıştır.

Hastalık sebebile Maliye Bakanlığından çekilerek tedavi için Viyanaya giden Saracoğlu, tedaviden sonra bazı iktisadî meselelerin tetkiki için 1931 de Amerikaya gönderilmiş, dönüşünde pamuklu sanayiimizin kurulmasında ilk adım sayılan esasları muhtevi bir rapor vermiştir. Daha sonra Osmanlı borçları meselesini halletmek üzere hâmillerin mümessillerile Pariste müzakerelerde bulunmak üzere tavzif edilen Türkiye Murahhas Heyetine Başkanlık etmiş ve aktedilen 1933 tarihli anlaşmaya Türkiye Cumhuriyeti adına imza koymuştur. Ayni yılın Mayıs ayında Saracoğlu, Adliye Bakanlığına tayin olundu. Adliyede iken hâkimler, avukatlar, meşhut suçlar, icra, cezaevleri kanunları gibi ehemmiyetli kanunları tatbik sahasına koymaya ve İmralı gibi modern cezaevlerinin temellerini kurmaya muvaffak olmuştur.

1938 yılında Celâl Bayar Kabinesinde Hariciye Bakanlığına gelen Saracoğlu, sonraları Refik Saydam Kabinesinde de ayni vazifeyi 1942 Ağustosuna kadar yapmıştır. Refik Saydamın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942 denberi Başbakanlıkta bulunmaktadır. Şükrü Saracoğlu evli ve üç çocuk babasıdır.

SARACOĞLU, Cemaleddin [Doğ. 1893] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hanya eşrafından Saraçzade Ahmet Ağanın torunu, Rüsumat Vezne Müdürü Ali Rıza Beyin oğludur. İlk ve rüştiye tahsilini (Şemsülmekâtip) te bitirmiş ve Modadaki Fransız Lisesinden 1913 te birincilikle çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında dört yıl askerlik hizmetinde bulunduktan sonra 1918 de terhis edilerek "Tasviri Efkâr,, a mütercim sıfatile intisap etmiştir. İkdam, Tercümanı Hakikat ve İleri gazetelerinde de çalıştıktan sonra İzmirin istirdadı üzerine orada yeniden çıkmaya başlayan (Anadolu) gazetesinin tahrir müdürlüğünü yapmıştır. 1918 de Fransızca (Cin) mecmuasını, İzmirde iken de "Resimli Yurt, Resimli Cuma,, ve sonraları İstanbulda "Parmak İzi,, mecmualarını çıkarmış ve nihayet 1938 de "Yeni Sabah,, ı tesis etmiştir.

Cemaleddin Saracoğlu

SATI, Sâtı-ül-Husrî [Doğ. 1879] — Pedagojiye dair eserlerile tanılan Sâtı Bey, Adliye memurlarından Halepli Mehmet Hilâl Efendinin oğludur. Babası İstinaf Reisi sıfatile Yemende bulunduğu sırada doğdu. Mülkiye Mektebinden çıkmış, Maiyet memuru sıfatile Yanyada bulunmuş ve bazı kazalarda Kaymakamlık da etmişti. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Muallim Mektebini modern bir şekilde yeniden kuran ve "Tedrisatı İbtidaiye,, mecmuasını kurarak pedagoji meseleleri üzerine ilk defa dikkati çeken odur. İstanbul Darülmuallimini Müdürlüğünden çekildikten sonra ana mektebi muallimi yetiştiren hususî bir müessese açmıştı. Birinci Dünya Savaşı Mütarekesi olunca 1919 da Araplığını hatırlayarak Suriye hizmetine girdi. Fakat Fransızlar Emir Faysalı Suriyeden çıkarınca Sâtı Bey de onunla birlikte Iraka gitmiş ve Bağdatta yerleşmiştir. Orada açılan Yüksek Muallim Mektebinde Pedagoji Profesörüdür.

SARP, Hatemi Senih [Doğ. 1899] — Tanınmış muharrir ve fikir adamlarımızdandır. Eski Mektupçulardan İbradılı Mehmet Ramiz Beyin oğludur. İlk tahsilden sonra Mercan Sultanisini bitirmiş, 1916 da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesine girerek oradan yüksek tahsil diplomasını almıştır. O zamandanberi felsefe muallimliklerinde ve muharrirliklerde bulunmaktadır. 1926 da ihtisasını arttırmak üzere Parise gönderilmişse de kısa bir zaman sonra dönmeğe mecbur olmuştur.

Hatemi Senih Sarp

Kitap şeklinde basılmış eserleri Umumî Filozofi ve iki cilt "Psikoloji,, dir. Muhtelif gazete ve mecmualarda emekli yazıları vardır.

SAVCI, Sadun Galip [Doğ. 1898] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Söğütte doğdu. Kosva Valiliğinden emekli merhum Galip Paşanın oğludur. Kırklarelinde ilk, Bingazi ve Diyarbakırda orta tahsilini görmüş, Kadıköyünde Saint Joseph Fransız Mektebinde ve sonra Galatasaray Lisesinde okurken 1916 da malî sebepler dolayısile tahsili bırakarak Anadolu Demiryolları İdaresinde, Gümrükte ve daha sonra çeşitli işlerde çalışmış ve 1918 denberi gazetecilikle uğraşmıştır. İş Bankasının İstanbul Şubesinde on üç yıla yakın bulunarak Personel Şefi iken Deniz Bank Umumî Kâtipliğine tayin edilmiş ve bir yıl kadar sonra azledilip meşhur Satie binası davasile ve on üç arkadaşile mahkemeye verilmişti. Üç buçuk yıl sonra bu davadan bera-

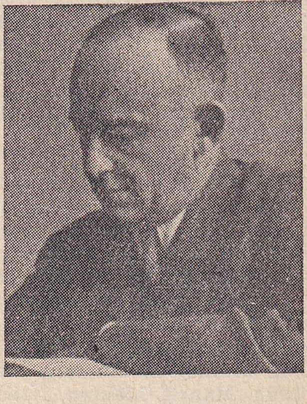
Sadun Galip Savcı

etle çıkmıştı. Şimdi (Vatan) ve (7 Gün) ile (Aylık Ansiklopedi) nin daimî muharrirlerindendir. İdmancı, Tiryaki, Ahmet Bahtiyar, Esat Hamdun, Saksağan, Kör Kadı, Tatlısert, Sap - ip gibi eğreti imzalarla da bir hayli yazı neşretmiştir.

SAYDAM, Doktor Refik [1881 - 1942] — Sıhhat Bakanlığile Başbakanlıktaki hizmetlerile tanınmış değerli bir devlet adamımızdır. İstanbulda doğdu. Balkapanında yağ tüccarı Çankırılı Ahmet Efendinin oğludur. Fatih Askerî Rüştiyesinden Askerî Tıbbiyeye geçerek 1905 te Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştı. Gülhanede stajını yaptı. Bir yıl da histoloji ve ambriyoloji şubesinde çalıştı. Maltepe Hastanesinde, fes fabrikası doktorluğunda bulunduktan sonra 1910 da Almanyaya gönderilerek mesleğini ilerletmek üzere muhtelif müesseselerde çalıştı. 1912 de İstanbula döndükten sonra 18 inci Kolordu Karargahile cepheye gitmiş, muhtelif askerî hekimliklerde bulunmuş, 1914 te Sahra Sıhhiye Umumî Müfettiş Muavinliğine tayin edilerek Mütarekeye kadar bu vazifede kalmıştır.

Refik Saydam

1919 Mayısında Atatürkün maiyetinde Anadoluya geçti. İlk Büyük Millet Meclisinde Bayazıttan Millet Vekilliğine seçilmişti. Bir aralık Millî Müdafaa Vekilliği Sıhhiye Reisliğini deruhte ettiyse de sonra yine Millet Vekilliğine döndü. 1922 de Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Bakanı oldu. Sonraları İstanbul Millet Vekilliğine seçilmiş olan Doktor Refik Saydam, arada bazı fasılalarla 1937 ye kadar beş defa Sıhhat Bakanlığında bulunmuştur. Atatürkün ölümü üzerine önce Dahiliye Bakanlığile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine tayin edilmişti. 25 Ocak 1939 da Başbakan oldu. İstanbulun iaşe durumunu düzeltmek üzere İstanbulda çalıştığı sırada kalp sektesinden ölerek cenazesi Ankaraya getirilmiştir. Uzun süren Sıhhat Bakanlığı sırasında bilhassa Ankarada mühim sıhhat müesseseleri kurmaya muvaffak olmuştu. Geniş görüşlü, çalışkan, halûk, dürüst ve kibar halli bir memleket ve devlet adamı idi.

SEDES, Selâmi İzzet [Doğ. 1896] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Selâmi Paşanın torunu ve Hariciye memurlarından Yusuf İzzet Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. (Tefeyyüz ve Burhanı Terakki) de ve bir müddet Galatasaray Lisesile, Darülfünun Edebiyat Fakültesinde okumuştur. Önce manzum yazılarla başlamışsa da sonra şairliği bırakıp telif veya tercüme suretile bir çok hikâyeler, piyes adaptasyonları ve bir hayli roman meydana getirmiştir. Tiyatro tenkitlerile de meşgul olmuştur. Matbu eserleri şunlardır: Aşkım Günahımdır, Gönül Avcısı, Okşanmıyan Kadın, Kül Kedisi Evlendi, Küçük Hanımın Kısmeti, Tiyatro Konuşmaları, Tiyatroya Dair ve Tiyatro.

Selâmi İzzet Sedes

SEHÎ ÇELEBİ [ölm. 1548] — On altıncı asrın ilk yarısında "Heşt Bihişt,, adile yazdığı bir şairler tezkeresile meşhur şairimizdir. Edirnede doğmuş ve yine orada ölmüştür. Kanunî Süleymanın Şehzadeliği zamanında Divan Kâtipliği yapmış ve Süleyman tahta geçtikten sonra Mütevellîlik ile uğraşmıştır. Lâtifî tezkeresinde yazıldığına göre seksen yıl kadar yaşamıştır ve meşhur Ahmet Paşaya ve şair Necatiye yetişmiştir. Necatinin şakirdi olduğu rivayet edilir. Zamanındaki 216 şairi kaydeden tezkeresi basılmıştır. Şiir divanı da varmış. Fakat basılmamıştır. Sözlerinden örnek olarak bir gazelinden şu beyti alıyoruz:

Sehî Çelebi

Sinede derdi gamın dâğını setretmek için
Düğmeler takdı yaşım katrası pirahenime

SEKBANBAŞI, Koca [ölm. 1808] — On sekizinci asırda yaşamış ve bir lâyihasile tanınmış Yeniçeri kodamanlarındandır. Hayatı hakkında malûmat yoksa da lâyihasında babasının da, kendinin de Yeniçeri Ocağından yetiştikleri anlaşılıyor. "Nizamı Cedit,, i yani Yeni askerî teşkilâtı ve talimleri müdafaa eden "Hulâsat-ül-Kelâm fi Reddül-Avam,, unvanlı lâyihasını Dördüncü Mustafaya sunmuştur. O zaman 84 yaşında olduğunu lâyihasında söylemektedir. Yaşının büyüklüğünden dolayı Koca diye anılan Sekbanbaşı, tahsil ve tecrübe görmüş, dünyanın değişikliğini kavramış olgun bir insandır. Üslûbu açık, tabiî ve babacanca olduğu için cana yakındır. Ebüzziya Tevfik, "Nümunei Edebiyat,, ında ondan bahsederken Sekbanbaşının Akif ve Reşit Paşalardan önce nesirde tabiîliği terviç eden bir yenilik göstermiş olduğunu kaydediyor.

SELÂMÎ ALÎ EFENDİ. [ölm. 1692] — İstanbulun bir semtine adını bırakmış bir tekke Şeyhidir. Menteşede doğmuş, Müderris olduktan sonra Halvetî tarikatine girmiştir. Önce Bursada bir zaviye yaptırmış, sonra Üsküdarda Bağlarbaşında, Acıbademde ve Bulgurluda mesçit ve dergâh meydana getirmiştir. Selâmsız mahallesi de ona mensuptur. Tasavvufa dair basılmış bazı risaleleri vardır.

SELÂMÎ MUSTAFA EFENDİ [ölm. 1813] — Şairliğile de tanınmış bir Şeyhülislâm olan Mustafa Selâmi Efendi, İzmirde doğmuştur. İstanbulda Eyüpte Nakşibendî Dergâhı Şeyhi iken ölmüştür. Basılmış divanı vardır. Şiirleri tasavvuf çeşnilidir.

SELÂMÎ PAŞA [ölm. 1894] — İkinci Abdülhamit zamanında komutanlıklarda bulunmuş olan Selâmi Paşa, Edirnede doğmuştur. Harbiyeden 1856 da Suvari Mülâzimi çıktı. Bir aralık Abdülhamidin sarayında Yaverlikte bulundu. Sonra Silistire ve Selânikte Komutanlıklarda hizmet etmiş, Üçüncü Ordu Suvari Fırkası Komutanı iken ölmüştür. Muharrirlerimizden Selâmi İzzet Sedes bu zatın torunudur.

SELÂNİKLİ MUSTAFA EFENDİ, Selânikî — On altıncı asır sonlarında yaşamış, Kanunî Süleyman, İkinci Selim ve Üçüncü Murat devirlerine ait bir tarih bırakmış tarihçilerimizdendir. Sipahiler_Kâtipliğinde, Dergâhı Âli Müteferrikalığında bulunmuş, Kanunî Süleymanın son seferile İkinci Selim zamanındaki Kıbrıs seferinde ve İnebahtı bozgununda ve daha bir çok hâdiselerin içinde bulunmuş, gördüklerini etraflı ve nüfuzlu bir şekilde yazmıştır. Bir ciltlik tarihi basılmıştır. Tarihinin öteki cildi Naima tarihinin baş taraflarına mehaz olmuştur. Tarihi Hicrî 971 yani 1563 senesinden 1008 yani 1599 yılına kadar olan vakaları ihtiva eder.

SELÂNİKLİ TEVFİK [1860 - 1910] — Bir çok tercümeleri ve tarihî eserlerile tanınmış muharrirlerimizdendir. Selânikte doğdu. Selânikli Murat Efendinin oğludur. İlk tahsilini memleketinde gördükten sonra on bir yaşında iken babasile İstanbula geldi. "Mahreci Aklâm,, da okumuş, fransızcayı etrafile öğrenmişti. Pek genç iken yazıcılığa başlıyan Selânikli Tevfik Efendinin çok çeşitli makaleleri, tercüme ve tefrikaları yıllarca muhtelif gazete sütunlarını doldurmuştur. Mekteplerde de epeyce zaman tarih okuttu. Son zamanlarında Hukuk Mektebinde Hukuk Tarihi muallimi olmuştu.

Selânikli Tevfik

Tarihe ait yazdığı kitaplardan "Musavver Hindistan Seyahatnamesi,, ve "Islahatı Osmaniye Tarihi,, isimli olanların bir kaç forması neşredilmişti. "Mir'atı Vukuatı Harbiye, Prusyada Askerlik Âlemi, Nevsali Askerî ve Çanta,, isimli eserleri basılmıştır. Tercüme ettiği romanlardan başlıcası şunlardır: "Serseri Yahudi, Korkunç Sefine, Müthiş Korsanlar, Şehri Sabih, Roman Cüzdanı,,. Umumî malûmatı, bilhassa tarih bilgisi kuvvetli, düzgün fransızca yazan, çok süratli ve kolay tercüme yapan Selânikli Tevfik, ömrünü gazetecilikte ve fikir hayatında yıpratmış olduğu için elli yaşında iken yetmişlik bir ihtiyar gibi görünürdü. Dimağından hastalandı. Tedavi için götürüldüğü Viyanada ölerek cenazesi Selâniğe getirilip gömülmüştür.

SELÇUK, veya Selçik — Büyük Selçuk İmparatorluğuna adını vermiş ve onuncu asır sonlarında yaşamış bir Türkmen Beyidir. Türkistan Hanlarından birinin Vezirlerinden Kırgız çöllerinde yaşayan bir kabilenin reisi olan Selçuk veya Selçik Bey, Oğuzların Üçok koluna mensup Kınık boyundan Dekak adlı bir Beyin oğludur. Subaşı yani komutan sıfatile bütün ailesile askerlerini ve kabilenin ağırlıklarını ve sürülerini birlikte alarak asıl memleketinden göçmüş ve Seyhun kenarında Cent şehri civarına yerleşmiş, Müslümanlığı da kabul etmişti. O zamanlar bu civara hâkim olan Samanoğulları devleti, Müslüman olmayan ve puta tapan başka Türk kabilelerine vergi vermeğe mecbur kalmıştı. Selçuk ile oğulları İsrail ve Mikâil putlara tapan akıncıları yenmişler ve etrafındaki Oğuz kabilelerini de kendilerine celbetmişlerdi. Selçuk Bey Cent şehrinde ölmüş, yerine oğulları Beyliğe geçmişlerdir.

Nihayet Selçukun torunu Tuğrul, 1040 senesinde Horasanı elde ederek ilk Selçuk devletini kurmuştur. Büyük Selçuk İmparatorluğu denen bu devlet, sonraları muhtelif şubelere ayrılmış ve en sonuncuları olan Anadolu Selçukîleri, Osmanlıların istilâsına kadar sürmüştür.

SELÇUK HATUN, Sultan [1408 - 1485] — Çelebi Sultan Mehmedin kızı ve İkinci Muradın kardeşi olan hayratile tanınmış bir Türk kadınıdır. Amasya veya Merzifonda doğdu. Bursada öldü. 1422 de Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa ile evlendi. 1436 da Karacapaşanın Varna muharebesinde vurulması üzerine dul kalmış, ondan sonraki kırk bir senelik ömrünü dul olarak Bursada geçirmiştir. Şehzade Cem Bursayı aldığı zaman Anadolunun kendisine bırakılması için Selçuk Hatunu İkinci Bayezide iki kişi ile birlikte göndermişti. Selçuk Hatun kardeş kanının dökülmemesi ve Anadolu tarafını Sultan Ceme vermesi için rica etmişse de Bayezit, memleketi ikiye bölmenin zararlarını anlatarak teklifi kabul etmemiş ve halasını Bursaya hürmetle iade etmişti.

Selçuk Sultan bu hâdiseden sonra dört sene daha yaşamış ve ölümünde Yeşil Türbeye, babasının ayak ucuna gömülmüştür. Edirnede bir mesçidi, Bursa civarında köprüsü ve başka hayratı vardır.

SELİM I., Yavuz Sultan [1467 - 1520] — Osmanlı hükümdarlarının dokuzuncusu ve Türk tarihinin iftihar edebileceği büyük adamlardan biridir. Fatih Sultan Mehmedin torunu ve İkinci Bayezidin oğludur. Amasyada doğdu. Şehzade iken Trabzonda Vali idi. Kendisinden yaşça büyük olan Korkut ve Ahmet adlı kardeşlerinin tahta çıkmaya hazırlandıklarını duyunca Rumeliye geçmiş, babasile muharebeye girişmişti. Önce bozulmakla beraber babasını tahttan indirip 1512 de saltanata geçmiştir. Babasını zehirlettiği rivayet edilir. Ondan sonra büyük kardeşlerile de muharebelere girişmiş, sonunda onları da çocuklarile birlikte ele geçirerek öldürtmüştür. Babası zamanında amcası Sultan Cemin açtığı gailelere benzer hâdiselere meydan vermemek ve zamanının en mühim siyasî kuvveti olan din ve mezhep birliğini sağlayarak İslâm hâkimi sıfatile cihangir olmak gibi emelleri, kan dökücülüğünü bir dereceye kadar mazur gösterebilir.

Selim I.

Şiilik ve Sünnîlik davası o zaman Osmanlı saltanatı için bir tehlike idi. On dört yılda on dört hükûmeti yıkarak büyük bir nüfuz kazanmış ve Safevî Hanedanını kurmuş olan Şah İsmail, Şiîliğin mümessili sıfatile Osmanlı İmparatorluğunda da pek çok taraftar kazanmıştı. Bundan başka iki Osmanlı Prensini korumuş ve Osmanlılara karşı Mısır Sultanı Kansagori ile birleşmişti. Bütün bu sebepler, Yavuzun kendi gibi bir Türk soyundan gelme olan Şah İsmaile karşı hiddet ve kinini körüklemişti. Yavuz Selim, İran seferini hazırlarken memleket içinde Şiîliği kabul edenlerin defterini yaptırdı ve böylece kırk bin kişiyi kestirdi. Şah İsmaili 1514 Ağustosunda Çaldıran sahrasında büyük bir bozguna uğrattı. Hazinesini, hattâ hare-

mini bile ele geçirerek hükûmet merkezi olan Tebrizi aldı. Dönüşünde meşhur İdrisi Bitlisînin gayretile Diyarbakır, Van, Bitlis taraflarını da topraklarına kattı. Zülkadiroğulları devletini de ortadan kaldırarak Maraş ve Elbistanı ele geçirdi. Bayburt, Erzurum ve Erzincan da bu sefer sonunda alınmıştı.

İran zaferinden sonra Yavuz, Mısır seferine hazırlandı. 1516 Ağustosunda Mısır ordusu ile ilk defa Halep civarında Mercidabıkta karşılaşarak mühim bir zafer kazandı. Kölemenlerin Sultanı Kansagori bu muharebede vurulmuş, Halep, Malatya Divriği ve Antep Osmanlıların eline geçmiştir. Yavuz, Halepten sonra Şama yürüdü. Gazzede bir muharebe kazandıktan sonra Suriye ve Filistini de aldı, Mısıra girdi. Mısırda bir sene kadar Kölemenlerle ve ikide bir memlekete dönmek istiyen Yeniçerilerle uğraşmış, nihayet 1517 Ocak ayında Kölemenlerin yeni Sultanı Tomanbayı da mağlûp edip astırmıştı. O zaman Mısıra tâbi olan Hicaz kıtasile Müslüman Hilâfeti de bu suretle Yavuzun eline geçmiş oluyordu.

Birinci Selim, bu ikinci ve büyük zaferden sonra İstanbula dönünce büyük bir donanma hazırlamaya başladı. Onun Rodos Şövalyeleri üzerine sefere hazırlandığını, yahut İranı tekrar istilâ ederek Hindistana kadar uzanmak ve orada büyük dedesi Yıldırımı yenen Timurlengin torunlarından intikam almak fikrinde bulunduğunu söyliyenler vardır. Cihangirlik sevdasile yeni seferlere hazırlanırken Çorlu civarında şirpençeden hastalandı. Onu basit bir çıban sanarak tedaviye lüzum görmemişti. Sekiz sene sekiz ay süren kısa, fakat verimli bir saltanat devresinden sonra ölerek adını taşıyan camiin yanındaki türbeye gömülmüştür.

Boyu uzuna yakın, kemikleri kalın, büyük başlı, yuvarlak ve kırmızı yüzlü, sakalsız, iri bıyıklı, ağzı ve çenesi geniş, heybetli bir şahsiyet olarak tasvir edilir. Osmanlı Sultanlarının çoğu gibi nazik mizaçlı, bilhassa zevkine ve şehvetine düşkün bir adam değildi. Kolayca kan döken bir şiddette bulunmakla beraber âlimlere, şairlere ve değerli insanlara pek iyi muamele ettiği de meşhurdur. Divan şairlerinin iyilerinden sayılacak derecede düzgün ve kuvvetli şiirleri vardır. Osmanlı sultanları arasında en iyi şiir söyliyen odur. Hele farsça şiirleri en yüksek İran şairlerinin eserleri derecesinde kuvvetli sayılır.

SELİM II., Sarı [1524 - 1574] — Osmanlı Sultanlarının on birincisi, Kanunî Sultan Süleymanın Hurrem Sultandan yani Roksolandan doğma oğludur. Babası 1566 da Zigetvarda ölünce Sokullu Mehmet Paşanın gönderdiği haber üzerine Anadoludan İstanbula gelip tahta çıkmıştı. Babasının cenazesini karşılamak üzere Belgrada gitti ve askerin cülûs bahşişi vesilesile çıkardığı patırdıyı Sokullunun tedbirleri sayesinde atlattı. Bilgisiz, değersiz ve içkiye düşkün bir adamdı. Zamanında en iyi yaptığı işi Sokullu gibi büyük bir devlet adamını Sadrazamlıkta tutmak olmuştu. Onu Osmanlı tarihçileri Kıbrıs Fatihi diye anarlar. Kıbrısı nefis şarabının hatırı için ve Yusuf Nasi adlı meşhur Yahudinin teşvikile almak istediği rivayet edilir. Sokulludan başka Sinan Paşa, Kılıç Ali Paşa, Piyale Paşa gibi kudretli adamlar sayesinde zamanında epeyce deniz zaferleri, Yemen, Aden cihetlerinin fethi gibi muvaffakıyetler kazanılmıştır. Bununla beraber İnebahtı deniz bozgunu onun zamanındadır ki bu hâdise Osmanlı devletinin istilâ devrinden sonra duraklamasına bir başlangıç sayılır.

Selim II.

Zamanını zevk ile, sarhoşlukla geçirmiş, hiç bir orduya kumanda etmemiştir. Saray hamamında sarhoş iken ayağı kayarak düşüp hastalanması üzerine öldüğü rivayet edilir. Sarı sakallı olduğu için ona Sarı Selim veya Sarhoş Selim de derler.

SELİM III., [1761 - 1808] — Osmanlı Sultanlarının yirmi sekizincisidir. Üçüncü Mustafanın oğlu olup amcası Birinci Abdülhamitten sonra 1889 da Osmanlı tahtına geçti. Fransız Büyük İhtilâlinin koptuğu bu yıl Avrupanın en karışık bir devrine rastlar. Babası, müneccimlerin verdiği habere göre oğlunun cihangir olacağına inanmıştı. Üçüncü Selim 28 yaşında tahta oturduğu zaman başında böyle bir rüzgâr esiyordu. Fakat onun şahsiyetinde Yavuz Selimin kudreti olmadığı gibi o zamanki devletin ve ordunun zafer kabiliyeti de yoktu. Bir taraftan Rusya Kırımı, Avusturya Belgradı almış, öte taraftan Fransa Mısırı istilâya başlamış, Vehabîler Hicazda, Tepedelenli Ali Paşa Yanyada baş kaldırmışlardı. Üçüncü Selim, bu kadar güçlükler içinde Rusya ve Avusturya ile derhal uyuşmak lüzumunu takdir edemiyerek harbe devam etmiş ve ordular mağlûp olunca zararlı sulhlar yapmaya mecbur kalmıştı. Onun devlet adamı olmak sıfatile meziyeti, asrın değişikliklerini az çok takdir etmesi, bilhassa askerî ıslahata taraftar olması idi. Muharebelerde artık zarardan başka işe yaramayan Yeniçeri Ocağını söndürmek gayesile "Nizamı Cedit,, adı verilen askerî teşkilâtı meydana getirmiş, Mühendishaneyi, Kumbarahaneyi ve Selimiye kışlasını yaptırmış, Fransadan bir hayli muallim getirtmişti. Fakat gevşek ve yumuşak bir adamdı. Yeniçeri Ocağını âni bir hareketle söndürmek kabil iken buna girişmedi. Nihayet Kabakçı isyanı üzerine tahttan indirilerek 1807 de yerine Dördüncü Sultan Mustafa geçirildi. Onu tekrar tahta çıkarıp Nizamı Cedidi ve ıslahatı yürütmek kararile büyük bir ordunun başında İstanbula giren Alemdar Mustafa Paşa, Topkapı sarayına girdiği zaman zavallı Üçüncü Selimin parçalanmış cesedile karşılaştı. Dördüncü Mustafa, kendi saltanatını kurtarabilmek için onu öldürtmüştü. Lâlelide gömülüdür.

Selim III.

Üçüncü Selim şiirle, bilhassa musiki ile meşgul olurdu. Hele musikideki kudreti en büyük Doğu bestekârlarının ayarında sayılır, nefis besteleri hâ-

lâ çalınır. Şiirde İlhamî mahlâsını kullanırdı. Tertipli divanı varsa da basılmamıştır.

SELİM PAŞA, Mehmet [1771 - 1831] — İkinci Mahmut zamanında Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Hotinde doğmuştur. Cebecibaşı Mustafa Ağanın oğludur. Hotinin istilâsından sonra Şumnuya gelmiş, orada Sarbanbaşı, Turnacıbaşı ve Kapıcıbaşı olmuştu. Edirnede Bostancıbaşı iken 1818 de Vezirlikle Silistre Valisi, 1824 te Sadrazam oldu. Yeniçeri Ocağının kaldırılması hizmetinde bulunduktan sonra Rusyaya karşı Serdarı Ekrem sıfatile gönderilmiş, fakat Varna kalesinin imdadına koşmakta geciktiği için 1828 de azledilmiştir. Rütbesi ve malı alınıp Geliboluya sürülmüşse de bir yıl sonra affedilip Yanya, Halep ve daha sonra Şam Valisi olmuştur. Şamda evi eşkiyalar tarafından yakılmış, kendi de öldürülmüştür. Cesur ve iş bilir bir adam olarak tanılır.

SELİM PAŞA [Ölm. 1888] — Askerî Mekteplar Nazırlığında bulunmuş ve mesleği olan topçuluğa ait eserler bırakmış bir askerdir. Sakızda doğdu. Harbiye Mektebinin ilk teşkilinde Avrupaya gönderilen genç subaylardan biri de o idi. Harbiyenin on birinci Nazırıdır. Bu vazifede Galip Paşa ile bir kaç defa halef ve selef olmuştu. 1870 te Mühendishane Nazırlığı da ona verilmiş ve Mühendishane talebesi onun zamanında Harbiyeye nakledilmiştir. Köprücülük, Lâğımcılık, Ameliyatı Muhasara isimli eserleri basılmış olup Mühendishanede ve Harbiyede okutulurdu. Bizde Elektrik bataryasını ilk defa Selim Paşanın kullandığı söylenir. Öldüğü zaman Ferik rütbesinde ve Tophane Meclisi Âzasındandı. Ressam Halil Paşanın babasıdır.

Selim Paşa

SELİM SABİT EFENDİ [1829 - 1910] — Memleketimizde pedagojinin yayılmasına ilk hizmet etmiş fikir adamlarımızdandır. Edirnenin Vize kasabasında doğdu. Çiftçi Mehmet Ağanın oğludur. Medreseden icazet aldıktan sonra 1853 te Darülmuallimînden de mezun olarak Parise gönderilmişti. Pariste altı sene kadar bulunmuş, o zaman Paristeki Türk talebesi için açılmış olan Mektebi Osmanî ile Muradyan Mektebinde türkçe okutmuş, öte taraftan da fransızcayı iyice öğrenerek matematik, fizik ve kimya tahsil etmiştir. Döndükten sonra Gümrükte ve Nafia Nezaretinde memur olmuş, bir aralık Galatasaray ikinci Müdürlüğünde, Maarif Meclisi Âzalığında, sonra Reisliğinde, Mekâtibi Rüştiye Müdürlüğünde, Encümeni Teftiş ve Muayene Reisliğinde bulunmuştur. Kitapların sansörlüğü demek olan bu son vazifede Abdülhamidin istibdadına uygun hareket etmediği için tekaüde sevkedildi. Sonra Darülmuallimînde psikoloji ve metodoloji muallimi olmuştu. Avrupa tarzında okutulması kolay ilk alfabeyi o yazmıştır. Gramere, mantığa, belâgate, hesap ve coğrafyaya ait bir hayli mektep kitabı vardır ki uzun zamanlar mekteplerimizde okunan pek faydalı eserlerdi. Mekteplere ait olan bir (Osmanlı Tarihi) nde Padişahın tahttan indirilmesi mânasına gelen "hal",, kelimesini kullandığı için jurnal edilmiş ve bu yüzden hocalıklardan çıkarılarak uzun zaman maaşsız kalıp güçlükler çekmişti.

Selim Sabit Efendi

SELİM SATI PAŞA [Ölm. 1847] — Harbiye Mektebinde Nazırlık etmiş Abdülhamit devrinin değerli paşalarındandır. Manastırda doğdu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İstanbuldan liyakatli bir kaç kâtip istediği sırada Selim Sâtı Efendi, sonradan Sadrazam olan Yusuf Kâmil Paşa gibi bir kaç arkadaşile Mısıra gönderilmiş, Selim Sâtı Efendi Mehmet Ali Paşanın teveccühünü kazanmış ve onun damatları arasına girmişti. Fakat İsyandan sonra Nizip muharebesinde Osmanlı tarafına kaçmış ve kendisine Feriklik rütbesi verilmiştir.

1837 de Harbiye Mektebi Nazırı olmuş, orada bir çok faydalı işler görmüştür. Dört sene sonra azledildi, Aydın Valiliğine gönderildi. Daha sonra Şûrayı Askerî Reisi oldu. Fakat hastalığından dolayı iki yıl sonra azledilerek Üsküdardaki konağında öldü. Yabancı dil bilir, değerli bir asker olarak tanınmıştır.

SELİM SIRRI — Bk. Tarcan.

SERTEL, Sabiha Zekeriya [Doğ. 1897] — Tanınmış muharrir kadınlarımızdandır. Selânikte doğdu. Gümrük Başkâtibi İsmail Nazmi Beyin kızıdır. Orta tahsilini Selânikte Amerikan Kollejinde bitirdikten sonra zevci Zekeriya Sertelle birlikte Amerikada Columbia Üniversitesinde okumuştur. Kocasile beraber muhtelif gazete ve mecmualarda çalıştı. (Çocuk Ansiklopedisi) nin bir kısım yazılarını yazdı. Romanlar, sosyoloji ve pedagojiye ait tercümeler neşretti. Şimdi yine Zekeriya Sertelle birlikte Tan gazetesinde yazmaktadır.

Sabiha Zekeriya Sertel

SERTEL, M. Zekeriya [Doğ. 1890] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Selâniğin Ustrumca kasabasında doğdu. Babasının adı Halimdir. Hukuk Fakültesinden çıktıktan sonra Pariste Sorbonne Üniversitesinde sosyoloji, Amerikada Columbia Üniversitesinde gazetecilik tahsil etmiştir. Birinci Cihan Harbi Mütarekesinde bir müddet Muhacirin Müdiriyeti Umumiyesi Şube Müdürlüğünde bulundu. Amerikadan

M. Zekeriya Sertel

dönüşünde Matbuat Umum Müdürü oldu. Sonra memurluktan çekilerek yalnız gazetecilikle uğraşmıştır. Cihan Harbinden önce Tuna adlı günlük bir gazete çıkarmıştı. Sonra (Resimli Ay) mecmuasını kurdu ve bu mecmua etrafında bir çok neşriyat yaptı, bilhassa çocuklara ait yirmi kadar eser tercüme etti. 1930 da (Son Posta) gazetesini kuranlardan biridir. "Hayat Ansiklopedisi,, ni hazırlayanlardandır. İki arkadaşile (Çocuk Ansiklopedisi) ni çıkarmıştı. Şimdi Tan gazetesi sahibi ve baş yazıcısıdır.

SERVER BEDİ — Bk. Safa, Peyami.

SERVER CEMAL, Mehmet [1885 - 1931] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Şûrayı Devlet ikinci Reislerinden İbrahim Cemaleddin Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Kadıköy Frères Mektebinde ve Galatasarayda okumuş, 1907 de İstanbul Hukukundan, 1911 de Paris Siyasî İlimler Mektebinden diploma almıştı. Hariciye memurluklarında, muallimlikte ve muharrirlikte bulunmuştur. Tahran ve Romada Elçilik Başkâtibi, 1924 te Sofya Elçilik Müsteşarı, daha sonra Pire ve Beyrut Başşehbenderi olmuştu. Muhtelit Mübadele Komisyonu Müşavirliğinde, Hariciye Müsteşar muavinliğinde bulundu. Son vazifesi olan Marsilya Başşehbenderliğinde iken Şehbenderhanenin kavası tarafından bir delilik buhranı sırasında öldürülmüştür.

Mümtaz bir insan ve özlü bir muharrir olarak tanınmıştı. Demet, Mecmuai Edebiye, Resimli Kitap gibi mecmualarda, Tanin gibi bazı gazetelerde makaleler, hikâyeler, tefrika ve tercümeler neşretmişti.

SERVER HİLMİ, Doktor [1868 - 1930] — Eczacı ve Dişçi Mekteplerinin yeniden kurulup ilerlemelerini temin etmiş olan değerli Profesördür. İstanbulda doğdu. Halet Hanımla Hilmi Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinden sonra Mülkiye Tıbbiyesini 1884 te birincilikle tamamlamış, önce Mazhar Paşanın muavini olmuş, sonra müfredatı tıp muavini, daha sonra muallimi olmuştu. Bu vazifede iken muhtelif liselerle müesseselerin hekimliklerinde bulunmuştur. 1909 dan sonra Eczacı ve Dişçi Mektepleri müfredatı tıp muallimi ve 1912 de bu müesseselerin Müdürü olarak Kadırgadaki köhne binayı bırakıp Bayezitteki dairenin yeniden yaptırılmasını ve müesseselerin lâboratuvarları ve muhtelif teferrüatile âdea yeniden kurulmasını temin etmiştir. Dişçi Mektebine Diş Tababeti Mektebi unvanını ve bu müessese mezunlarına dişçi değil, diş tabibi denilmesi meslekte onun meydana getirdiği tekâmüllerdendir. Profesör Server Hilmi, Fen Fakültesinin kuruluşuna kadar Darülfünunda anatomi ve fizyoloji de okutmuştur.

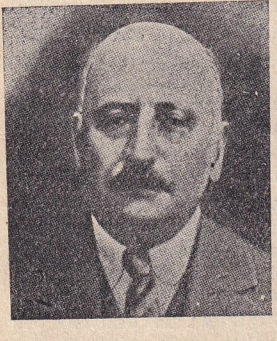

Dr. Server Hilmi

SERVER PAŞA [1821 - 1886] — Abdülâziz ve İkinci Abdülhamit zamanlarında Nazırlıklarda, Elçilikte bulunmuş Vezirlerdendir. Seraskerlik memurlarından Sait Servet Efendinin oğludur, İstanbulda doğdu. Hariciye Mektupçuluk Kaleminden yetişerek Elçilik Kâtipliklerinde ve Maslahatgüzarlıkta dolaşmış, sonra Hariciye Mektupçusu, Ticaret Müsteşarı, Altıncı Belediye Dairesi Müdürü, 1867 den 1870 tarihine kadar da İstanbul Şehremini olmuştu. Hariciye Müsteşarı olduktan sonra 1872 de Hariciye Nazırlığına getirildi. Ertesi yıl Paris Elçiliği etti. Sonra Şûrayı Devlet Nafia Dairesi Reisi, iki defa Nafia Nazırı, Şûrayı Devlet Reisi oldu İlk teşkilinde Âyan Âzalığına da tayin edilmişti. Biraz sonra Âyan Reisi oldu. 1877 de ikinci defa Hariciye Nazırlığına getirilerek Serasker Namık Paşa ile birlikte Kızanlıkta Rus ordusile mütarekeye memur edildi. Bir yıl sonra Ticaret Nazırı, ayni yıl içinde Dahiliye Nazırı olmuş, fakat Dahiliyede ancak sekiz gün kalabilmiştir. Öldüğü yıl içinde Adliye Nazırı olmuştu. Sultan Mahmut türbesi bahçesinde gömülüdür. İdare işlerinde bilgili ve dürüst bir adam olarak tanınmıştı.

SEVENGİL, Refik Ahmet [Doğ. 1905] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Binbaşı Bekir Hıfzı Beyin oğlu olup babasının Bingazide bulunduğu sırada doğmuştur. İstanbulda hususî surette okudu. Pek genç iken gazeteciliğe girmiştir. Kısa bir zaman İfham gazetesinde çalışt ktan sonra Vakıt gazetesine geçmiş, yazı işleri müdürü olmuştu. Yirmi yıl kadar gazetecilik etmiş, Amerikan Kız Lisesile Alman Lisesinde de edebiyat okutmuştu. 1930 da İstanbul Vilâyeti ve Belediye Umumî Meclisi ve Daimî Encümeni Azalığına, 1943 de Tokat Millet Vekilliğine seçildi. Eserleri: Çıplaklar, Açlık, Perdenin Arkası, Ceylân Avı, İmralı, Bir Mevsimlik Aşk (romanlar), Köyün Yolu (küçük hikâyeler), Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu (2 ciltlik etüt), Hüseyin Rahmi Gürpınar (etüt). Bunlardan başka (Geçmişte Türk Zevki) adlı radyo konferanslarile muhtelif yazıları vardır.

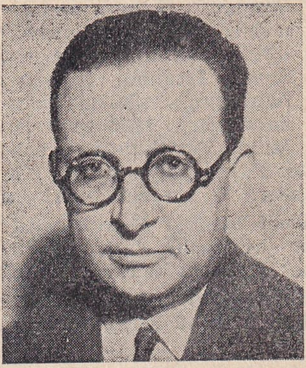

Refik Ahmet Sevengil

SEVİĞ, Muammer Raşit [Doğ. 1885] — Tanınmış hukuk Profesörlerimizdendir. Eski Mutasarrıflardan Mehmet Raşit Paşanın oğludur. Galatasaray Lisesile İstanbul ve Paris Hukuk Fakültelerinden mezundur. 1913 te İstanbul Hukuk Fakültesinde muallim muavinliğine tayin edilmiş, bir müddet Beyrut ve Şamda Hukuk dersleri vermiş, eski Ticaret ve Ziraat Nezaretinde ilk kurulan Sigorta müdürlüğünde bulunduktan sonra Şarkîkarahisardan Millet Vekilliğine seçilmişti. Sonra Ticaret ve Ziraat Nezareti Müsteşarlığında, İstanbul Hukuk Fakültesi Devletler Hukuku Müderrisliğinde bulundu, bir müddet âmme hukuku da okuttu. Üniversite teşkilâtına kadar Darülfünun Eminliği vazifesini görmüştür. Üniversitenin kuruluşundanberi Devletler Hususî Hukuku Ordinaryüs Profesörü ve iki yıl-

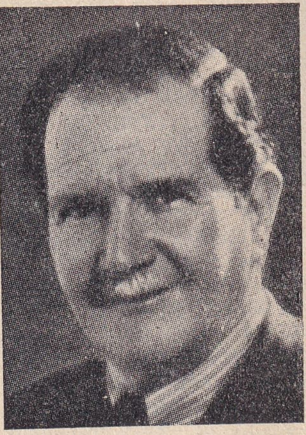

Muammer Raşit Seviğ

danberi de Devletler Hukuku Türk Enstitüsü Direktörüdür. Bir müddet gazete muharrirliği de yapmış olan Muammer Raşit Seviğ'in mesleğine ve derslerine ait muhtelif kitap ve makaleleri neşredilmiştir.

SEVİĞ, Vasfi Raşit [Doğ. 1887] — Yukarda yazılı zatın kardeşi olup tanınmış hukuk Profesörlerimizdendir. Babası Menahe Kaymakamı iken orada doğdu. Galatasaray Lisesile İstanbul ve Paris Hukuk Fakültelerinden mezundur. 1914 te Paristen dönerek ihtiyat suvari subaylığı yapmış, 1917 den 1925 e kadar Saksonya mahkemelerinde staj yapmak üzere Almanyada bulunmuştur. Oradan döndükten sonra Muhtelif Hakem mahkemelerinde Türk Mümessilliğine tayin edilmiştir. Sonra İstanbul Belediye Âzalığına, 1930 da Şibinkarahisarı, 1934 te Sıvas Millet Vekilliklerine seçildi. 1935 te Ankara Hukuk Fakültesince Roma Hukuku kürsüsüne seçilmiştir. O zamandanberi bu ders ile birlikte Mukayeseli Medenî Hukuk okutmakta ve aynı zamanda avukatlık yapmaktadır. Başlıca eserleri: "Ticaret Kanunu Şerhi, Hukuk Muhakemeleri, Ceza Muhakemeleri, Roma Hukuku, İnkılâpların Öğrettikleri,, isimli kitaplarıdır.

Vasfi Raşit Seviğ

SEVÜK, İsmail Habip [Doğ. 1892] — Tanınmış ediplerimizdendir. Edremitte doğdu. Mustafa Habip isimli bir zatın oğludur. Edremit Rüştiyesile Bursa İdadisinden, İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. 1914 te Kastamonu Lisesi Edebiyat hocalığı ile ikinci müdürlüğünde bulundu. Millî Mücadele yıllarında Balıkesirde (İzmire Doğru) ve Kastamonuda (Açık Söz) gazetelerinin başmuharrirliğini yaptı. Sonra Ankara Lisesi Edebiyat muallimi olarak orada çıkan (Yenigün) de yazdı ve Atatürk ile Adana seyahatinde bulunarak bu yolculukları on beş makale ile "Hakimiyeti Milliye,, de neşretmişti. Üç yıl Edirnede Maarif Müdürlüğü, bir sene Antalyada, dört yıl kadar da Adanada Maarif Eminliği yaptı. Eminlik teşkilâtı kaldırılınca Galatasaray Lisesi Edebiyat muallimi olmuş ve Büyük Millet Meclisinin Yedinci devresinde Sinop Millet Vekilliğine seçilmiştir. Orijinal mizacına uygun yeni buluşlarla dolu sürprizli bir üslûbu vardır ki "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi,, adlı büyük eserile ilk defa bu yazış tarzı üzerine dikkatleri çekmişti. "İmtihan veren Millet,, risalesi de ilk eserlerindendir.

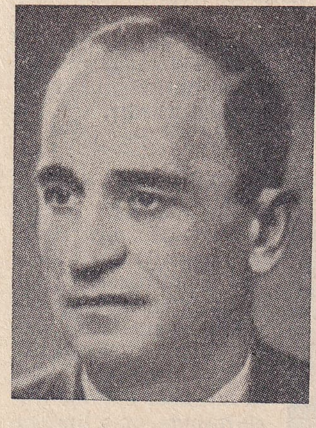

İsmail Habip Sevük

Yolculuk görüşlerini muhtevi "Tunadan Batıya,, , İstiklâl Savaşı hatıralarını havi "O Zamanlar,, , "Atatürk İçin,, , "Tanzimattan Beri,, , "Avrupa Edebiyatı ve Biz,, , "Edebiyat Bilgileri,, , Yurttan Yazılar,, isimli kitapları şimdiye kadar neşrolunan başlıca eserleridir.

SEYDİ ALİ REİS, Kâtibî - Galatalı [ölm. 1562] — Hem büyük bir denizci, hem de değerli bir âlim, şair olan Seydi Ali Reis on altıncı asrın mühim simalarından biridir. Soyca Sinopludur. Babası Hüseyin Reis, Galatada Tersane Kethüdası idi. Bundan dolayı Galatalı diye anılır ve ailece zamanının hanedanından sayılır. Küçük yaşındanberi denizcilikle uğraşarak denizciliğe ait bütün bilgileri edinmiş, matematik, astronomi ve fizikle meşgul olduğu gibi arapça ve farsça öğrenmiş, kuvvetli edebiyat kültürü edinmişti. Hattâ seyahatlerinde Çağatayca ve Azerî lehcesi öğrenmiş, bu lehçelerde şiirler dahi yazmştr. Kanunî Sultan Süleymanın Rodos fethinde donanma ile bulunmuş, ondan sonra Barbaros Hayreddin, Sinan Paşalarla diğer namlı kaptanlarla birçok deniz cenklerine iştirak ederek yetişmiştir. 1552 de Sultan Süleymanın maiyetinde Halebe gitti. Bir yıl sonra Mısır donanması kumandanlığına tayin edildi. Pirî Reis, Mısır donanmasını Basrada bıraktığı için idam edilmişti. Seydi Ali Reis bu donanmayı alıp Mısıra getirecekti. Karadan Basraya gitti. Donanma ile Basradan ayrılarak sonra Umman denizinde iki defa kendi donanmasından çok kuvvetli olan Portekiz filosile çarpıştı, ve Fil fırtınası denen müthiş kasırgaya uğrayarak gemilerinden bir kısmı batınca Portekizlerle tekrar karşılaşmamak için Hindistana doğru açıldı. Türlü güçlüklere uğrayarak Gücerat sahiline yanaştı. Elindeki gemileri oranın Hâkimine senet mukabilinde emanet bırakıp elli kişile karadan yola çıktı. Pencap, Sint, Maveraünnehir, Afganistan, Horasan, Azerbaycan ve İrandan geçerek İstanbula döndü. Dört yıl süren bu yolculuktan sonra Edirne sarayında Sultan Süleymanın huzuruna kabul edilerek iltifat gördü. Uzun ve sergüzeştli seyahatini (Mir'at-ül-Memalik) adile yazmıştır ki, içinde bir çok şiirleri de bulunan bu yüz sayfalık eser, İkdam matbaası tarafından basılmıştır. Bundan başka Astronomiye ve Umman denizile Kızıldenize ait malûmatı havi "Muhit,, isimli bir kitabile astronomi ve matematiğe ait (Mir'at-ül-Kâinat) adlı bir eseri vardır ki hepsi de Almancaya tercüme edilmiştir. Ali Kuşçunun astronomiye dair bir eserini de türkçeye çevirmiştir.

Seydi Ali Reis

Seydi Ali Reis, Mısır Donanması Kumandanlığile gitmeden önce uzun müddet Azepler Kâtibi ve sonra babası gibi Tersane Kethüdası olmuştu. Bu Kâtiplik vazifesinden dolayı şiirlerindeki mahlâsını "Kâtibî,, olarak seçmişti. Zamanında yazılmış olan "Lâtifî Tezkeresi,, onun hakkında "Nice zamanlar Azepler Kitabetini eylerdi. Ol takrip ile Kâtibî tahallüs etti,, diyor ve edebî kabiliyeti kadar derya ilmindeki bilgisini de methediyor. Yine o zamanların eseri olan Aşık Çelebi Tezkeresi onu "Sinoplu Kâtibî,, diye kaydeder ve Millet Kütüphanesindeki nüshada bir de minyatürü yapılmıştır. Seydi Ali Reis, Hindistan yolculuğundan geldikten sonra Padişah, ona iltifat için Diyarbakır Defterdarlığı unvanını ve maaşını vermişti. Galatadaki bü-

cömert bir adammış. Onun divan tarzında olduğu gibi halk dilinde de şiirleri vardır ki şu türküsü tam denizci bir şaire yakışan bir eserdir:

Deniz yüzünde yürürüz
Düşmanı arar buluruz.
Öcümüz komaz alırız,
Bize Hayreddinli derler.

SEYDİ, Ali Seydi [1870 - 1933] — Bir çok eserlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. Erzincanda doğdu. Suvari Livalarından Aziz Paşanın oğludur. Erzincan Askerî Rüştiyesinde okumuş, Mülkiye Mektebinden 1891 de çıkmıştır. Şûrayı Devlet Kaleminde, Hazinei Hassa Mümeyyizliğinde bulundu. Bir aralık Bağdada sürülüp bir yıl sonra getirilmişti. Muhtelif idadilerde dersler vermiş ve bir hayli mektep kitabı da yazmıştır. 1908 İnkılâbından sonra Valiliklerde ve Mülkiye Müfettişliğinde bulundu. Tekaüt olduktan sonra ölümünden altı ay kadar önce Trabzon Millet Vekilliğine seçilmişti. Cerrahpaşa Hastanesinde ölerek Topkapı mezarlığına gömüldü.

Ali Seydi

Çoğu küçük mektep kitaplarından ibaret olan 93 kadar eseri vardır ki bazısının isimleri şunlardır: Resimli Kamusu Osmanî, Hükûmatı İslâmiye Tarihi, Seci ve Kafiye Lûgati, Defteri Galâtat, Lûgatçei Edebiyat, Mesaili Tabiiye, Güldestei Bedayi, Kitabet Dersleri, Terbiyei Ahlâkiye ve Medeniye vesaire...

SEYFULLAH PAŞA [1852 - 1909] — Yunan harbinde yararlığı görülmüş değerli askerlerimizdendir. Dağıstanın İlisu kasabasinda doğdu. Oranın Beylerinden Mehmet Hasip Hanın oğludur. Tifliste ve Rus Jimnazında okuduktan sonra 18 yaşında ailesile İstanbula gelmiş ve Harbiyeye girerek 1873 te Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştır. Rus harbinde Abdülkerim Paşanın Yaveri ve Fırka Erkânıharbi idi. Bir aralık Harbiyede ders okuttu. Alman ve Fransız manevralarile muhtelif işler için yabancı memleketlere gönderildi. 1885 te Atinada Ataşemiliter iken avcılık bahanesile aylarca Yunanistanın her tarafını dolaşır ve bir harp halinde askerlik bakımından işe yarar malûmatı toplarmış. Hattâ orada ilk uçurulan tayyareye yabancı Ataşemiliterlerden hiç biri binmeğe yanaşmadığı halde Seyfullah Bey bin beş yüz metreye kadar yükselmiş ve Halikida civarına inmişti. Tesalya Yenişehri Başşehbenderliğinde de bulunmuştu. Yunanistanla harp çıkınca Erkânıharbiye İkinci Reisi sıfatile orduyu faydalandırmıştır. Bu harpten sonra General olmuş ve Yenişehir Mutasarrıflığında, Hudut Müfettişliğinde bulunmuştur. Sonra Ferik ve Birinci Ferik (Korgeneral) olmuş, Kosva, İşkodra, Yanya Vali ve Kumandanlıklarında bulunmuştu. İstanbulda intihar suretile öldü. Meziyetli bir insan ve değerli bir asker olarak tanınmıştı.

Seyfullah Paşa

SEYYİT BEY, Ressam - Süleyman [1842 - 1913] Tanınmış ressamlarımızdan olan bir askerdir. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1862 de Piyade Mülâzimi çıkmıştı. Mektepte iken resim muallimi bulunan iki Fransızdan resim öğrendi ve sonra hükûmetçe Parise gönderilerek oradaki Mektebi Osmanîye devam etmekle beraber meşhur Fransız ressamı Cabanel'den ders aldı. 1869 da arkadaşı ressam Şeker Ahmet Paşa ile İstanbula dönmüş, Harbiyede ve Askerî İdadilerde resim muallimliği yapmış ve Miralay (Albay) iken tekaüt olarak 1913 Eylûlünün onunda ölmüş, Sarıyerde Ortaçeşme mezarlığına gömülmüştür. Muvaffakıyetli portreleri ve sakin tabiat tabloları vardır. Müzedeki resim kolleksiyonu arasında ona ait bir meyve tablosu bulunmaktadır.

SEYYİT BEY [Ölm. 1924] — Millet Vekilliğile Adliye Bakanlığında ve Hukuk Profesörlüğünde bulunmuş ilim ve politika adamlarımızdandır. İzmirde doğdu. Medrese tahsilinden sonra Hukuk Mektebinden mezun olmuş, 1908 de İstanbul Meclisine İzmirden Millet Vekili seçilmişti. İstanbul Meclisinin ondan sonraki devrelerinde de yine bu sıfatı muhafaza etti. Sonraları Ayan Meclisi Azalığına tayin olundu. Millî hükûmetin kuruluşundan sonra Büyük Millet Meclisinin ikinci devresinde İzmirden Millet Vekili seçilmiş ve bir müddet İsmet Paşa Kabinesinde Adliye Bakanlığında bulunmuştur. Sonra Hukuk Profesörlüğünü tercih ederek Millet Vekilliğinden çekildi ve İstanbulda Kadıköyündeki evinde ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömüldü. Medreseden yetişmekle beraber yeni fikirli ve değerli bir ilim adamı idi.

Seyyit Bey

SEYYİT ALİ PAŞA, Başhoca [Ölm. 1845] — Mühendishanenin kuruluş zamanlarında ve Başhocalığında bulunmuş ve eserler bırakmış matematikçilerimizdendir. 1817 de Hüseyin Rıfkı Efendinin ölümünden sonra oraya Başhoca olmuş ve mektepte hendese ve istihkâm dersleri okutmuştur. Bir zaman sonra yerine meşhur İshak Efendi Başhoca olmuştu. 1834 te İshak Efendinin ölümü üzerine Seyyit Ali Paşa, tekrar Başhoca ve sonra Nazır olmuştur. Bu vazifede iken Bahariyedeki yalısında ölerek Sütlücede gömülmüştür.

Mahrutiyat isimli kitabı 1841 de, "İstihkâmatı Cesime,, adlı eseri de ondan sonra basılmıştı. Bunlardan başka Ali Kuşçunun Fethiye isimli eserinden hulâsa olarak tercüme ettiği Mirat-ül-Âlem isimli astronomiye ait bir eseri de 1823 te Matbaai Âmire de basılmıştır.

SEYYİT ŞERİF CÜRCANÎ, Ali [Ölm. 1411] — İslâm ilimlerindeki bilgisile meşhur Türk âlimlerindendir. Cürcanda doğmuştur. Timurlengin maiyetinde ve ordusunda bulunmuştur. Şerhi Mevakıf, Şerhi Miftah, Şerhi Feraiz, Haşiyei Mutavvel gibi eserleri vardır.

SEYYİT VEHBİ, Hüseyin [Ölm. 1736] — On sekizinci asır başlarında şöhret bulmuş divan ede-

biyatı üstatlarındandır. Asıl Adı Seyyit Hüseyin, şiirdeki mahlâsı Vehbidir. Kendisinden 73 yıl sonra ölen Sümbülzade Vehbiye nisbetle Seyyit Vehbiye "Vehbîi Kadim,, derler ve bunun şairliğini Sümbülzadeninkine üstün tutarlar. İstanbulda doğmuştur. Kadılardan İmamzadenin Kethüdası olan Hacı Ahmet Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, Müderris, sonra Kadı olmuş, Halep Mollası olduktan sonra Hicaza gitmiş, oradan dönerek İstanbulda ölmüştür. Cerrahpaşa civarında Cambaziye mesçidi bahçesinde gömülüdür.

Mürettep divanı, zamanındaki büyük düğünleri tasvir eden manzum Surnamesi vardır. Ayasofyanın arkasındaki Sultanahmet çeşmesinin etrafında yazılı tarih kasidesi onun eseridir. Üçüncü Ahmet bu çeşmeyi yaptırdığı zaman:

Besmeleyle iç suyu Han Ahmede eyle dua

mısraını söylemiş, fakat ebced hesabile mısraın harfleri üç eksik kalmış. Seyyit Vehbi üç rakamını ifade eden "aç,, kelimesini ilâve ederek mısraı tamamladı ve başına da bir kaside ilâve etti ki son beyti şudur:

Tarihi Sultan Ahmedin cari zebanı lûleden
Aç besmeleyle iç suyu Han Ahmede eyle dua.

Seyyit Vehbinin güzel manzumeleri ve nükteli sözleri çoktur ve bazı mısraları birer mesel gibi hatırlarda kalmıştır.

SEZAİ, Samipaşazade [1859 - 1936] — Edebiyatımızın yenileşmesine tesir etmiş değerli kalem sahiplerindendir. Meşhur Vezir ve edip Sami Paşanın oğullarından olup İstanbulda doğdu. Babasının konağında zamanının değerli hocalarından dersler alarak arapça, farsça ve fransızca öğrendi. Abdülhak Hâmit ve Recaizade Ekrem ile tanışıp Garp edebiyatile de meşgul olmuş, zamanının en ince ve mümtaz nesirlerini meydana getirmiştir. İlk eseri Şir isimli bir piyestir. Sezai Bey 1878 de büyük kardeşi Suphi Paşanın Nazırlığı zamanında Evkafta kâtiplikle resmî hayata girmiş, sekiz ay sonra Londra Elçiliği İkinci Kâtibi olmuştu. Londrada dört sene kadar bulunduktan sonra 1883 te İstişare Odası Muavini oldu. Şöhretini temin eden eserlerini bundan sonra yazdı. "Sergüzeşt,, adlı romanı bizde hakikî romancılığın bir başlangıcı sayılabilir ki o sırada neşredilmişti.

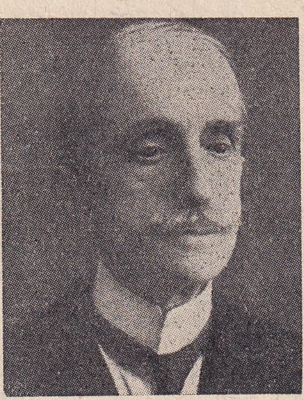

Samipaşazade Sezai

Ondan sonra "Küçük Şeyler,, neşredildi ki üslûp ve tasvirce daha tabiî küçük hikâyelerini toplar. Rümuz-ül-Edep, Küçük Hikâyeler, İkdamda ve Serveti Fünundaki yazılar da bu yıllarda neşredilmişti. 1901 de Parise kaçarak Ahmet Rızanın çıkardığı "Şûrayı Ümmet,, in başmakalelerini yazmış ve uğradığı geçim güçlüklerine rağmen İkinci Abdülhamit istibdadına karşı yedi yıl kadar kalem mücadelesi yapmıştır.

1908 İnkılâbı üzerine memlekete döndü. Bir müddet İstanbulda çıkmaya başlayan "Şûrayı Ümmet,, in başmuharrirliğinde bulundu. 1909 da Madrit Elçisi tayin edildi. Arada İstanbulda ve İsviçrede oturmakla beraber on iki sene kadar Madrit Elçiliğini muhafaza etmiştir. 1922 de tekaüt edildikten sonra Büyük Meclisin kararile kendisine vatan hizmeti maaşı tahsis edilmiş ve İstanbul Belediyesi de ev kirasını temin etmişti. 1936 Nisanının 26 ncı gecesi Mühürdardaki evinde ölerek Kandilli ile Anadoluhisarı arasındaki mezarlığa Recaizade Ekremin mezarı yanına gömüldü.

Sezai Beyin bir kaç parça güzel ve ince manzumesi de vardır. Nesri biraz özentili olmakla beraber ince, zarif ve mümtazdır. Son eseri "İclâl,, dir.

SİNAN, Mimar Koca Sinan [1490 - 1588] — Aralarında Selimiye ve Süleymaniye camileri gibi dünyanın en muhteşem âbideleri bulunan altı yüzden fazla mimarlık eserile Koca Sinanın adı başlı başına bir anıttır. Hayatının esaslı kısımlarile meydana getirdiği eserlerin isim ve mahiyetlerini dostlarından şair ve mimar Mustafa Sâi Çelebiye söyliyerek yazdırdığı Tezkeret - ül - Bünyan adlı risalede anlatmıştır. Kayserinin Kesi nahiyesine bağlı Agrınas köyünde doğdu. Babasının adı Abdülmennan olarak kayıtlıdır. Yeniçeri Ocağından yetişti. Yavuz Selim zamanına kadar devşirme çocukları yalnız Rumeli eyaletlerinden alınırken Yavuz, bu kaidenin Anadolu eyaletlerine de teşmil edilmesini emretmişti. Sinan, Kayseriden gelen ilk devşirme kafilesi arasında bulunduğunu bizzat söyler. İstanbula 1512 de gelmiş ve Atmeydanındaki İbrahim Paşa sarayında bulunan Acemi Oğlanlar Mektebine verilmiştir. Orada dülgerlik ve yapıcılık öğrenmiş ve Yavuz Selimin Çaldıran seferinde ordu ile bulunarak kendi ifadesine göre Sıvas, Erzurum, Amasya ve Tebriz gibi şehirlerdeki mimarî eserlerini görüp istifade etmişti. Dönüşünde Kapıya çıkmış, yani Acemi Oğlanlıktan asıl Yeniçeriliğe geçmişti. O zaman yirmi beş yaşlarında olduğu tahmin edilebilir.

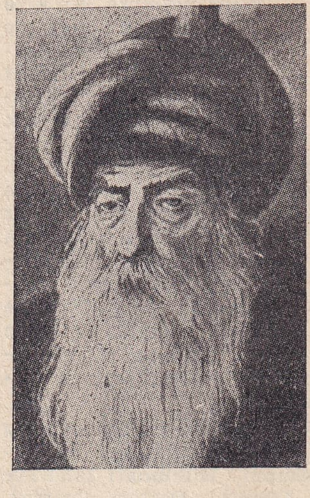

Mimar Sinan

İlk zamanlarda seferlere yaya olarak giderken ordunun yapı işlerinde yararlıkları görülünce atlı Sekban sınıfına geçirilmişti. 36 yaşında Yayabaşı, biraz sonra da Zemberekçibaşı oldu. Muharebelerde cesaretile hizmet etmekle beraber, ordu içindeki asıl şöhretine yapıcılıktaki büyük hüneri sebep olmuştu. Mohaç seferinden sonra Bağdada giderken Veziri Azam Lûtfi Paşa Van gölünden orduyu geçirmek üzere kayıklar ve gemiler yaptırmak ihtiyacını görmüştü. Ümeradan İzmitli Yedibelâ Mahmut Beyin tavsiyesile gemi yapmak işinin başına Usta Sinan geçirildi. Zamanın Sadrazamı Mimar Sinanı bu suretle yakından tanımıştı. Sonraları bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından tanılıp takdir edilmesine de Buğdan seferinde Prut nehri üzerinde 13 gün içinde mükemmel bir köprü yapmaya muvaffakıyeti sebep oldu. Sinanın mimarlıkta üstadı Edirne ve İstanbuldaki Bayezit camilerini yapan Mimar Hayreddindir derler.

1529 da Başmimar Acem İsa ölünce Sadrazam Lûtfi Paşanın teklifi üzerine Sinan, Mimarbaşı, o zamanın tabirile (Ser Mimaranı Hassa) oldu. O tarihten itibaren ölümüne kadar bu işin başında bulunmuş ve eserlerinin delâlet ettiği veçhile bütün ömrünü büyük bir faaliyet içinde geçirmiştir. Yavuz devrini gördüğü gibi Kanunînin uzun saltanat yıllarını, sonra İkinci Selimin ve Üçüncü Muradın devirlerini de yaşamıştır.

Sinanın ölmez eserlerinden: Süleymaniye camii.

Eserlerini sayarken kendisi bunları 12 kısma ayırır. 1 inci kısım camilerdir ki 81 tanedir. 2 - Mesçitlerdir ki 50 tanesini saymakla beraber bunların 400 den fazla olduğunu kaydeder. 3 üncü kısım medreselerdir ve 55 tanedir. 4 - Darülkurralar ve türbeler 26 tanedir. 5 - İmaretler 14 tür. 6 ncı kısım Darüşşifalar yani hastaneler ve tımarhaneler 3 tanedir. 7 - Su kemerleri ve su yollarıdır ki ancak başlıcalarını anlatır. 8 - Köprüler ki başlıca sekiz büyük köprü sayar. 9 uncu kısım Kervansaraylar 16 tane. 10 - Saraylar 33 adet. 11 inci kısım Mahzenler 12 tanedir. 12 nci kısımda hamamlar bulunmaktadır ki 32 adettir.

Mimar Sinan bu binalardan bazısının nasıl yapıldığını, meselâ büyük mermer sütunların nerelerden ve nasıl getirildiklerini de tarif eder ki o âbidelerin ne muazzam emek ve himmet eserleri olduğunu o tafsilât az çok göz önüne getirir.

Koca Sinan, uzun boylu, zayıf vücutlu, gür bıyık ve sakallı, buğday benizli, güzel yüzlü ve sohbeti tatlı bir adam olarak tarif edilir. Arapça ve farsça ve rumca bilirmiş. Şiir yazacak derecede edebiyata vâkıfmış. İki defa evlenmiş, çocuğu olmamıştır. Gayet cömert olup her gün konağında elliye yakın misafir eksik olmazmış. O kadar şöhret ve servet kazanmış olmasına rağmen ölümünde hemen hiç parası çıkmamıştır.

SİNAN PAŞA, Sinanüddin Yusuf [1440 - 1486] On beşinci asrın ikinci yarısında "Tazarruat„ adlı şaheserile meşhur bir Vezirdir. O devrin âlimlerinden Hızır Beyin oğludur. Edirnede veya Bursada doğdu. Babasından ve tanınmış âlimlerden medrese derslerini öğrendi. Pek zeki olduğu için henüz yirmi yaşında iken Fatih Sultan Mehmet tarafından Edirnedeki Darülhadis Medresesine Müderris tayin edildi. Daha sonra Fatihin Hocalığında ve Nedimliğinde bulundu. Meşhur Ali Kuşçu İstanbula geldiği zaman Sinan Paşa Fatihin emrile ve talebelerinden biri vasıtasile Ali Kuşçudan matematik ve astronomi bahisleri öğrenmiştir. Gerek bu bahislere, gerek dinî bilgilere dair eserleri, haşiye ve şerhleri vardır. Fakat asıl mühim eseri manzum ve mensur parçaları olan ve edebiyatımızın nesirde en eski ve en nefis örneklerini ihtiva eden Tazarruattır. Sinan Paşa 1470 te Vezir oldu ve Hoca Paşa unvanını aldı. Altı yıl kadar sonra Fatihin hiddetine uğrayarak Vezirlikten azledildi. Âlimlerin şefaatile affedildiyse de Kadı ve Müderris sıfatile Sivrihisara uzaklaştırıldı. İkinci Bayezit, Padişah olunca Sinan Paşayı Edirneye tekrar Müderris yaptırmıştır. 1482 de tekaüt olmuş ve bir sene sonra Geliboluya Mutasarrıf olarak gönderilmiştir. İstanbulda öldü ve Eyübe gömüldü. Tazarruatı Sinan Paşanın ancak bir kısmı Ebüzziya tarafından basılmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesinde bulunan aslı 300 sayfadan fazla olup bir hayli manzumeleri de hâvidir.

SİNAN PAŞA, Sinanüddin Yusuf [ölm. 1553] Kanunî Sultan Süleyman zamanında dört sene Kapdanı Deryalıkta bulunmuş ve Trablus fatihi olarak meşhur olmuş bir Vezirdir. Sadrazam Rüstem Paşanın kardeşidir. Enderundan yetişmiş, Hersek Sancak Beyliği ile saraydan çıkmıştır. 1550 de Kapdanı Derya oldu. 1552 de donanma ile Akdenize çıkarak Trablusgarbı fethe muvaffak olmuş ve Turgudun Osmanlı hizmetine girmesini temin etmişti. Üskülarda Mihrimah Sultan camiinde gömülüdür.

SİNAN PAŞA, Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa [ölm. 1596] — Üçüncü Murat ve üçüncü Mehmet zamanlarında beş defa Sadrazamlık etmiş meşhur bir Vezirdir. Aslı Arnavut olup Enderundan yetişmiş, saraydan Çeşnigirbaşılıkla çıkarak Malatya, Gazze ve Trablus sancaklarına Mirmiran olmuştu. Sonra Erzurum ve Halep Valiliklerinde, 1569 da Mısır Valiliğinde bulundu. O sene Yemen kıtasını fethederek İstanbula bir çok ganimetlerle dönünce kendisine Vezirlik rütbesi verildi. Yemen Fatihi denmesi bundan, Koca lâkabı da 90 yaşına kadar yaşamasındandır. 1574 te Akdeniz Kumandanı sıfatile Kalabra ve Mesina sahillerini vurmuş ve Tunusta Halk-ül-Vâd kalesini almıştı. 1580 de İran seferine Serdar ve ayni zamanda Sadrazam oldu. Fakat bu muharebede yararlığı görülmediğinden iki sene kadar sonra azledilip Malkaraya sürüldü. 1586 da Şam Valisi ve üç sene sonra ikinci defa Sadrazam olmuştu. Fakat yine azamet ve fesattan başka bir şey yapmadığı için iki sene geçmeden tekrar Malkaraya sürüldü. Sinan Paşa 1592 de üçüncü defa Sadrazamlığa geçerek Macar seferinde az çok hizmet görmüş Polte ve Yanık kalelerini almıştı ama bir sene sonra Üçüncü Mehmet Padişah olunca azledildi, yine Malkaraya gönderildi ve ayni yıl içinde Ferhat Paşadan sonra dördüncü defa Sadrazam oldu. Eflâk hudududunda ordunun başında iken korkuya düşerek kaçması yüzünden büyük bir bozguna uğradı. Yerine Lala Mehmet Paşa Sadrazamlığa geçirilmişti. Beş ay sonra Lala Mehmet Paşa ölünce Sinan Paşa, beşinci defa Sadrazam oldu ve beş ay sonra doksan yaşlarında İstanbulda ölerek Sedefçilerdeki türbesine gömüldü. Kusurları ve zulümleri meziyetlerine baskın olarak tanınmıştır.

Koca Sinan Paşa

SİNAN PAŞA — Bk. Cığalaoğlu ve Hadım.

SİRACEDDİN, Mehmet [1877 - 1938] — Tanınmış muharrir ve muallimlerdendir. İstanbulda doğdu. Trablusta sürgün iken ölen Harbiye Nezareti Şube Müdürlerinden Hacı Ahmet Beyin oğludur. Üsküdar Askerî Rüştiyesile Tıbbiye İdadisinde okumuş, Askerî Tıbbiyenin üçüncü sınıfında iken 1894 te Avrupaya kaçıp Cenevre Fakülte-

sinde tabiî ilimler tahsil etmişti. 1899 da memlekete döndü, Midilliye sürüldü. 1908 de İstanbula gelip bir zaman gazetecilik etti. İstanbul Muallim Mektebinde ve muhtelif liselerde tabiî ilimler, bilhassa botanik okutmuştu. "Nebatat, Nebatat Dersleri, İlmi Hayatı Nebatî, Teşrih ve Fizyolojii Hayvanî ve Nebatî,, isimli eserlerile manzum çocuk hikâyelerinden mürekkep "Çocuklarıma Hikâyeler,, isimli kitabı basılmıştır. Bu eserinde La Fontaine'den gayet muvaffakıyetli tercümeleri ve adapteleri vardır.

SİRET, Hüseyin — Bk. Özseven.

SIRRI BEY, Hasan [1861 - 1933] — Eserlerile ve derslerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Bursada doğdu. Mutasarrıflardan Ahmet Nazif Paşanın oğludur. Aile adı Örikağasızadedir. Mülkiyeden 1883 te çıktı. Bir müddet Hariciyede bulunduktan sonra saraya mütercim olarak alınmış ve ayni zamanda Maarif Mektupçusu, sonra Şûrayı Devlet Âzası ve Rüsumat Mektupçusu olmuştu. Bu sıralarda bir taraftan da muallimlikte bulunmuş, Muallim Mektebinde bir müddet coğrafya okutmuş, sonra Hukuk Mektebinde 1894 ten 1920 senesine kadar hususî devletler hukuku dersini vermişti. 1908 İnkılâbından sonra Rüsumat Emini Muavini, sonra Rüsumat Emini ve Umumî Müdürü oldu. 1920 de tekaüt edilmişti.

Hasan Sırrı Bey

"Hukuku Hususiyei Düvel,, dersleri neşredilmiştir. Şekspirin "Venedik Taciri,, ve "Sehvi Mudhik,, isimli eserlerini tercüme ve neşretti. "Osmanlı Coğrafyası,, adlı kitabı uzun müddet mekteplerde okundu. "Hukuku Düvel Noktai Nazarından Osmanlı - İtalyan Muharebesi,, isimli bir risalesi de basılmıştır. Sultan Hamidin sarayındaki müşahedelerine ait bazı yazıları Vakıt gazetesinde tefrika edilmişti. Tanınmış muharrirlerimizden Nahit Sırrı Örik bu zatın oğludur.

SIRRI PAŞA, Giritli [1844 - 1895] — Edip ve âlim olarak tanılan Vezirlerdendir. Kandiyede doğdu. Giritli Salih Tosun Efendinin oğludur. Girit Vilâyet kalemlerinde kâtiplik etmiş, gençliğinde İstanbula gelerek medreselerde okumuş, hususî dersler de almıştır. Yanya, Aydın Mektupçu Muavinliğinde, Prizren, Tuna Mektupçuluklarında, Bihke, İzvornik, Karasi Mutasarrıflıklarında bulunduktan sonra iki defa Trabzon Valiliği etti. Kastamonu, Ankara, Sıvas, Diyarbakır, Adana ve Bağdat Valiliklerinde de bulundu. İkinci Diyarbakır Valiliğinden dönüşte İstanbulda ölmüştür.

Sırrı Paşa

1876 da Şerhi Akait Tercümesi isimli eserini Tuna Matbaasında bastırmıştı. "Sırrı Kuran, Sırrı Furkan, Sırrı İnsan, Sırrı Tenzil, Ahsen-ül-Kısas, Sırrı Meryem,, isimli eserleri Kuranın muhtelif âyetlerinin tefsirine ait risalelerdir. Bunlardan başka Nakd-ül-Kelâm, Arai Millet, Nur-ül-Hüda isimli kitapları, mektuplarını muhtevi Mektubatı Sırrı Paşa adlı bir mecmuası, Galâtat, İhvaniyat isimli risaleleri vardır. Bulunduğu vilâyetlerde imar eserleri bırakmıştır. Bağdatta Hindiye seddini ve bir çok cedvellerle şoseleri, Trabzonda İdadi Mektebini yaptırmıştı. Hekim İsmail Paşanın damadı, şair Leylâ Hanımın kocası, Yusuf Razi ve mimar Vedat Beylerin babasıdır. Celâl Nurinin amcası, Mehmet Ali Aynînin kayınbabasıdır.

SİYAVÜŞ PAŞA [Ölm. 1601] — Üçüncü Murat zamanında üç defa Sadrazam olmuş Vezirlerdendir. Aslı Hırvattır. Sarayın harem dairesinden yetişmiş, Büyük Mirahurlukla çıkıp Rumeli Eyaletine gönderilmiş, sonra İkinci Vezir ve 1582 de Sadrazam olmuştu. İki yıl kadar sonra azledildi. 1586 da ikinci defa bu makama getirilmiş ve üç yıl sonra tekrar azlolunmuştur. 1591 de üçüncü Sadrazamlığında bir yıl kadar bulunarak tekaüde sevkedilmiş ve Üsküdardaki konağında ölmüştür. Eyüpte gömülüdür.

Fatma Sultanla evlenerek saraya Damat olan bu zat, karısı namına İstanbulda büyük bir medrese ve bazı yerlerde başka hayrat yaptırmıştı.

§ Dördüncü Mehmet saltanatının ilk yıllarında Sadrazamlık etmiş bir Siyavüş Paşa daha vardır ki Abaza Hasan Paşanın kölelerinden iken saraya alınmış ve oradan yetişmiştir. Silâhtar olduktan sonra Kapdan Paşalıkla saraydan çıkmış, Azak kalesini kurtarmaya memur edilerek bu işi beceremediği için azledilmişti. 1650 de Sadrazam oldu. Zorbaları ve Abaza Hasan Paşayı yatıştırmakta hizmeti görüldüyse de Kızlarağası Süleyman Ağa ile arası açıldığından azlolunmuş, malları da zaptedilip Malkaraya sürülmüştür. Öldüğü yıl tekrar Sadrazamlığa getirildi. Fakat hasta olduğu için divana ancak bir defa gelebildi. İki defasında ancak üç ay iktidar mevkiinde kalabilmiştir. Cesur, fakat pek zalim bir adam olarak tanınmıştır.

§ Dördüncü Mehmedin son yıllarında yüz gün kadar Sadrazamlık etmiş üçüncü bir Siyavüş Paşa daha vardır. Bu da evvelki gibi Abaza olup Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşanın azatlılarındandı. Bölük Ağalığından Cebecibaşı olmuş, sonra Bosna ve Diyarbakır Valiliklerinde bulunmuştu. Budine imdat hususunda yararlığı görüldüğü için kendisine mükâfat olarak Halep Eyaleti de verilmişti. 1686 da Sadrazam Süleyman Paşa harp meydanında ordudan ayrılıp kaçtığı için ordu erkânının ittifakile vekâletine seçilmiş ve Nişte asalet fermanını almıştı. Fakat İstanbula dönüşünde zorbalara boyun eğmeğe mecbur kalmış, nihayet konağı basılıp yağma edilerek kendi de öldürülmüştür. Gösterişli, fakat zekâ ve dirayetçe zayıf bir adam olarak tanılır.

SİYAVÜŞGİL, Sabri Esat [Doğ. 1907] — İlmî, edebî eserleri ve tercümeleri ile tanınmış ilim ve kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Kurenadan Ahmet Esat Beyin oğludur. Hırvat Siyavüş Paşa cedlerindendir. Antalyada ve İstanbul Muallim Mektebinde, İstiklâl Lisesinde okumuş, Hukuk Fakültesinin son sınıfında iken felsefe tahsili için Fransaya gönderilmiş, Dijon ve Lyon Üniversitelerinde tahsilini tamamlamıştır.

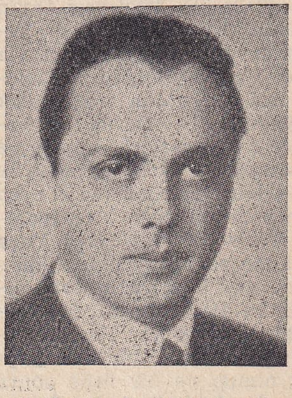

Sabri Esat Siyavüşgil

1933 te İstanbul Üniversitesi Umumî Psikoloji Doçenti olmuş, 1942 de Profesörlüğe yükselmiştir. Muhtelif gazete ve mecmualarda şiirler neşretti. (Yedi Meşale) teşekkülünü kuranlardan ve (Meşale) mecmuasını çıkaranlardan biridir. Şiirlerinden bir kısmı (Odalar ve Sofalar) adı altında basılmıştır. Psikoloji ve terbiye bahislerine ve folklora dair on tane kadar etüdü neşredildi. Çocuk psikolojisine dair değerli tercümeleri bulunduğu gibi klâsiklerden de muvaffakıyetli tercümleri vardır. Bilhassa Edmond Rostand'ın Cyrano de Bergerac'ını manzum olarak ve aslındakine yakın kuvvette türkçeye çevirmesi örnek sayılabilecek bir başarıdır.

SOKULLU. — Bk. Mehmet Paşa.

SOMYÜREK, Doktor Hasan Vasıf [1889-1944] Derslerile tanınmış ve Millet Vekilliğinde bulunmuş Profesör hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Vefa İdadisini bitirdikten sonra Tıbbiyeye girmiş ve hekimlik diplomasını aldıktan sonra uzun müddet Profesör Âkil Muhtar Özdenin asistanlığını yapmıştı. Sonra 20 yıl kadar Haseki Kadın Hastanesi Dahiliye Mütehassıslığını yaptı ve bu müddet zarfında bir hayli değerli asistan yetiştirdi. Üniversite inkılâbında Diş Tababeti Enstitüsüne Stomatoloji Profesörü oldu. 1935 te Giresundan Millet Vekilliğine seçilmiş, Manisa ve Kütahya Bölgesi Halk Partisi Müfettişliğinde de bulunmuştur. Millet Vekili iken ölerek Karacaahmet mezarlığına gömüldü. Mesleğinde feragatile ve fakir hastalara muavenet ve şefkatile tanınmış değerli bir hekimdi.

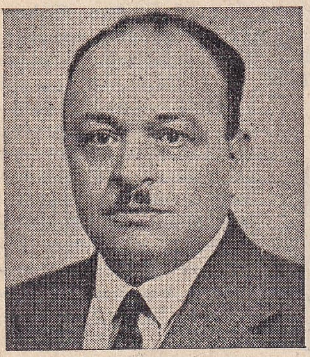

Hasan Vasıf Somyürek

SOYER, Doktor Suat [Doğ. 1879] — Mesleğinde ve Millet Vekilliğinde faaliyetlerile tanınmış olan Doktor Suat Soyer, İzmirde doğmuştur. Kayyumzade Ahmet Hâki Efendinin oğludur. İzmir İdadisinde okumuş, 1902 de Mülkiye Tıbbiyesinden çıkmıştır. Hükûmet hekimliklerinde, Sıhhiye Müfettişliklerinde, Muhtelit Sıhhiye Meclisi âzalığında bulunmuş, bilhassa Kastamonu Bölgesi Müfettişi iken frengi mücadelesi için bir çok tesisler meydana getirmişti. Birinci ve Dördüncü Büyük Millet Meclisine Kastamonu Millet Vekili olarak iştirak etmişti. Şimdi İzmirde Hekimlik etmektedir. İzmirde Veremle Mücadele ve Yerli Malları Koruma cemiyetlerinin kurulmasına delâlet eden odur.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemalî [Doğ. 1873] Elçiliklerde bulunmuş ve yazılarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. 215 inci sayfada yazılı Söylemezoğlu Ali Kemalî Paşanın oğludur. Galatasaray Lisesinden diploma aldıktan sonra Tahriratı Hariciye Kaleminde, Bükreş Elçiliği Başkâtipliğinde, Atina ve Berlin Elçilikleri Müsteşarlığında bulunmuş, sonra Atina Elçisi ve 1917 de Tahran Elçisi olmuştu. O yıl Petersburga giden Osmanlı Heyeti Reisi, 1918 de Moskova Elçisi oldu. Mondros Mütarekesi üzerine Muhtelit Mütareke Komisyonu Reisliğine tayin edildi. İzmirin işgali üzerine istifa ederek resmî olmıyan temsilî vazifesile Damat Ferit tarafından Romaya gönderilmiş, Sevr Muahedesinin imzası üzerine (Assasinat d'un peuple, le Martyre d'un peuple) adlı iki kitap yazmasından dolayı Damat Ferit tarafından Hariciye memurluğundan çıkarılmıştı. 1921 de Tevfik Paşa tarafından tekrar işe alınan Galip Kemalî, Stokholm ve Kopenhag Sefaretlerine gönderilmiştir. Büyük Zaferden sonra bir müddet mazul kalmış ve 1930 da emekliye ayrılmıştır. Tasviri Efkârdaki bir çok makalelerinden başka "Başımıza Gelenler„ i neşretmiş ve "Rusya Tarihi, İtalya Tarihi, Japonya Tarihi, Türkiye Tarihi, İspanya Tarihi, Hükümdar Millet, İnsan ve Totaliter Devletler, Bugünkü İngiltereyi İyice Anlamak İçin, Yarınki Sulha Bakışlar, Harp Sonrası Avrupa„ isimli eserleri dilimize çevirmiştir. Bunlardan başka hazırlanmış bir hayli tercümesi vardır.

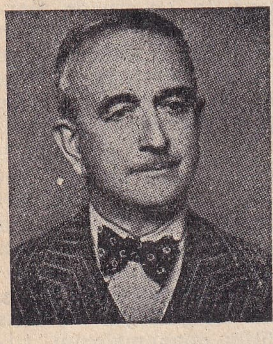

Söylemezoğlu

SUAVİ — Bk. Ali Suavi.

SULTAN VELET, Ahmet Bahaeddin [1227-1312] — Celâleddini Ruminin oğlu ve Mevlevî Tarikatinin büyüklerinden biridir. Konyada doğmuş ve orada ölerek babasının yanına gömülmüştür. Babasının ölümünden sonra yerine geçen Hüsameddinden sonra postnişin olmuştu. Aşkname isimli bir eseri, şiir divanı ve babasile büyük babasının menkıbelerini muhtevi Veledname adlı bir kitabı vardır.

SUNGU, İhsan [Doğ. 1883] — Pedagoji, metodoloji ve tarihe ait dersleri ve yazılarile tanınmış değerli fikir adamlarımızdandır. Bağdat İstinaf Ceza Reisliğinden emekli merhum Hüseyin Yahya Efendinin oğludur. Mercan İdadisinde lise tahsilini bitirmiş, 1904 te Mülkiye Mektebinden birincilikle çıkmıştı. Teçhizatı Askeriye Nezareti Evrak Kalemi Müdür muavinliğinde bulunduktan sonra 1907 de Washington Elçiliği Üçüncü Kâtipliğine tayin edilmiş, 1909 da Amerikadan dönerek İstanbul Öğretmen Okulu muallimliğine ve bu müesseseye bağlı Tatbikat Okulu Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Gerek bu müessesede, gerek İstanbul Kız Öğretmen Okulunda yıllarca pedagoji, tarih ve ders öğretimi dersleri verdi ve Erkek Öğretmen Okulunda 3 yıl kadar Müdürlük te etti. 1924 de Yüksek Öğretmen Okulu pedagoji ve ders öğretimi hocalığına geçmiş, 1926 da Millî Eğitim Bakanlığı Millî Talim ve Terbiye Heyeti Âzalığına, 1939 da Bakanlık Müsteşarlığına tayin olunmuştur. Memleketimizin en kıymetli hususî kütüphanelerinden birine sahiptir. Türk Tarih ve Dil kurumları üyesidir. Namık Kemal adlı bir risalesi ile muhtelif dergilerde öğretim usulüne ve tarihe ait yazıları vardır.

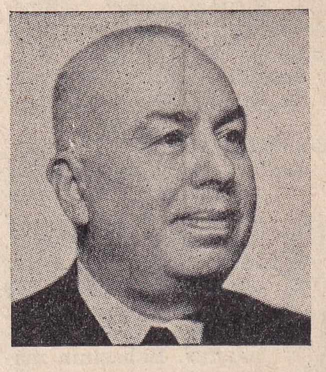

İhsan Sungu

SUNULLAH EFENDİ [1552-1612] — Üçüncü Mehmetle Birinci Ahmet zamanlarında dört defa Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerimizdendir. Kazasker İskilipli Cafer Efendinin oğludur, meşhur Ebüssuut Efendinin talebesindendir. Müderris olduktan sonra Bursa, Edirne, İstanbul Kadılıkla-

rında, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulundu. Tekaüt edilmişken Üçüncü Mehmet tahta çıkınca tekrar vazifeye geçirilmiş, Hoca Sadeddin Efendinin ölümü üzerine Şeyhülislâm olmuş ve Yemişçi Hasan Paşa ile geçinemediği için yine tekaüt edilmişti. Sonraki Şeyhülislâmlıklarından da yine böyle Sadrazamlarla geçinememek yüzünden ayrıldı. Hicazdan döndükten sonra İstanbulda ölmüştür. Keşşaf Tefsirine hâşiyesi ve bazı kitaplara talikat'ı vardır. Zamanının sayılı âlimlerindendi.

SUPHİ BEY, Ömer [1864 - 1894] — Mesleğine ve mekteplere ait eserlerile tanınmış değerli Kurmaylarımızdandır. Gazi Ethem Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde okumuş, Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştı. Zeki, çalışkan olmasından ve Ethem Paşanın oğlu bulunmasından dolayı saraya Damat olarak rütbesi de Kaymakamlığa kadar çıkmıştı. Otuz yaşını bitirmeden ölmesine rağmen telif ve tercüme suretile epeyce eser yazmıştır ki isimleri şunlardır. "Mukaddematı Hendese, Coğrafyayı Tabiî, Kavaidi Lisanı Fransevî, Müessisini Fünun, Usulü Tersimi Arazi, Trablusgarp ve Bingazi ile Sahrayı Kebîr ve Sudanı Merkezî, Büyük Fredrik, Hüdavendigâr Vilâyetinde Bir Hafta Seyahat, Feldmareşal Fon Molteke, Memaliki Osmaniye Mufassal Coğrafyası, Atina, Mareşal Ney, Yunanistanı Kadîm Menbaı Medeniyet midir? Osmanlıların Askerliğe Ettiği Hizmetler.,,

SUPHİ EFENDİ, Vakanüvis Mehmet [ölm. 1769] — Tanınmış Osmanlı tarihçilerindendir. İstanbulda doğmuştur. Beylikçi Halil Fehmi Efendinin oğludur. Babıali kalemlerinde, Vezirlerin Divan Kâtipliklerinde bulunduktan sonra Beylikçi, Maliye Tezkerecisi, Arpa Emini, Başmuhasebeci olmuştur. Birinci Mahmut devrindeki Avusturya seferinde ordu ile birlikte bulundu. Sami ve Şakir Beylerin tarihlerine bir kaç senelik vakaları ilâve ederek yazdığı tarih bizde ilk basılan eserlerdendir.

SUPHİ PAŞA, Abdüllâtif [1818 - 1886] — Nazırlıklarda bulunmuş ve eserler yazmış değerli fikir ve devlet adamlarımızdandır. Meşhur Vezir Sami Paşanın oğludur. Moranın Trapoliçe kasabasında doğdu. Beş yaşında ailesile Mısıra göçmüş, orada okumuştur. Babasının maiyetinde, sonra Mehmet Ali Paşanın hususî Kâtipliğinde bulundu. Otuz yaşında iken babasile birlikte İstanbula geldi. Meclisi Maarif ve üç sene sonra Meclisi Ahkâmı Adliye Azası olmuş, muvakkat vazifelerle Viyana ve Mısıra gönderilmiştir. Meclisi Vâlâ İkinci Reisi ve Defter Emini olduktan sonra Abdülâziz zamanında 1861 de ilk defa Evkaf Nazırlığına geçirildi. Rumeli Müfettişliğinde bulunduktan sonra 1867 de Maarif Nazırı olmuş, vazife ile Giride gönderilmiş, sonra Şûrayı Devlet Azalığına nakledilmişti. 1871 de Vezirlikle Suriye Valiliğine gönderildi. Bir yıl sonra Şûrayı Devlet Azalığına, 1878 de Evkaf ve Maarif Nazırlıklarına tayin edildi. Ondan sonra üç defa daha Evkaf Nazırlığında, iki defa Maliye ve bir defa da Ticaret Nazırlığında bulunmuş ve Evkaf Nazırı iken ölerek Sultan Mahmut türbesi bahçesine gömülmüştür.

Suphi Paşa

Arapça, farsçadan başka fransızca ve rumca da bilir, tarih ve eski eserlerle uğraşırdı. Değerli bir meskûkât kolleksiyonu meydana getirmişti. İbni Haldun Tarihinin bir kısmını "Miftah-ül-İber,, adile tercüme etmiş, Selefkiyan ve Eşkâniyan hükûmetlerinin tarihini "Tekmület-ül-İber,, adile yazarak neşretmiştir. Bunlardan başka "Hakayik-ül-Kelâm fi Tarihi Ehli İslâm,, adlı bir eseri vardır ki yalnız birinci cildi basılmıştır. Maliye işlerinin ıslahına dair Abdülhamide verdiği lâyiha, küçük bir risale halinde basılmıştır.

Babası gibi kendinin de bir çok evlâdı olmuştu ki en büyükleri Ayetullah Bey, en küçükleri de Hamdullah Suphi Tanrıöver'dir.

SÜLEYMAN I., Kanunî Sultan [1494 - 1566] — İmparatorluğun en kudretli devrinde 46 sene ihtişamla hüküm sürmüş olan Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Padişahlarının onuncusu sayılır. Yavuz Selimin oğludur. Şehzadeliğinde Manisa Valisi idi. Babasının 1520 de ölümü üzerine 26 yaşında tahta çıktı. ona Kanunî denmesi, memleketin idare ve teşkilâtına ait bir takım kanunlar yaptırmış olmasındandır. Avrupalılar kendisine Büyük ve Muhteşem unvanını verirler. Babasından kalan kuvvetli devletin hudutlarını çok genişletmiş, karada ve denizde pek çok zaferler kazanmış, bizzat on üç mühim muharebede hazır bulunmuştur. Saltanatının ilk hâdisesi Şamda isyan eden Canbürdi Gazaliyi ezmek oldu. Ondan sonra vergisini vermeyen Macaristan üzerine yürüdü. Belgradı aldı ve 1522 de Saint Jean Şövalyelerinden Rodos adasını zaptetti.

Süleyman Kanunînin bir portresi.

Babasına mağlûp olan Şah İsmail yine harekete gelmiş ve Macar Kıralına ittifak teklif etmişti. Sultan Süleyman, önce Macaristanı istilâ ve Mohaç zaferi üzerine Budini zaptederek Macar istiklâline nihayet verdi. O sırada Anadolunun bazı taraflarındaki isyanları bastırırken Avusturya Arşidükü Ferdinand Budini almıştı. 1523 te üçüncü defa Macaristan üzerine yürüdü ve Budini tekrar alarak Yanus'u Kırallığa geçirdi ve 1529 da Viyanayı kuşattı. Toplar getirilmemiş ve mevsim geçmiş olduğundan Viyana alınamadıysa da ordu yine zaferle dönmüş ve bütün Avrurpa içine Türk dehşeti salınmıştı.

Sultan Süleyman o devirde Avrupanın en kudretli hükümdarı olan Şarlkene de bu esnada meydan okumuş ve Fransa Kıralı Birinci François'yı ona karşı himaye etmiş, bu uğurda Akdenizin en uzak sularına donanmalar göndermiştir. Ondan sonra İran üzerine yürümüş, Şah İsmailin yerine geçmiş olan Şah Tahmasp'ın ülkesini çiğniyerek Tebriz, Şirvan, Dağıstan, Gürcistan ve Bağdadı almıştı. Tekrar Avrupa üzerine dönüp Morayı, Venediği istilâ etti. Tamşuvar gibi mühim kaleleri aldı. Bu sıralarda donanma bir taraftan Afrika sahillerini, öte taraftan da Kızıldeniz ve Umman denizi sahillerini elde etmişti. Zamanında Barbaros Hayreddin, Turgut, Piyale Paşa, Sinan Paşa, Salih Reis, Piri Reis, Murat Reis, Seydi Ali Reis gibi denizciler o devrin bütün donanmalarını titretmişlerdi. Yalnız Maltada muvaffak olamadılar

Süleyman Kanunî (Bir İngiliz minyatürüne göre)

ve Turgut Reis orada şehit oldu. Sultan Süleyman Almanyayı vergiye bağladığı halde son zamanlarda muahede şartlarına riayet edilmediği için Zigetvar kalesini aldı ve zaferle biten bu son seferde 72 yaşında iken hastalanıp öldü.

Hudutları Atlas denizi yakınlarından Umman denizine, Viyana hudutlarından Kırım, Kazana ve cenuptan Habeşistana kadar genişlemişti. İbrahim, Rüstem, Lûtfi, Hadım Süleyman ve Sokullu Mehmet Paşalar devrinin kıymetli Sadrazam'ları oldu. Mimar Sinan onun zamanında yetişti. Süleymaniye camii gibi âbideler, kemerler, köprüler onun zamanında kuruldu. İlmi ve şiiri de korumuş, devrinde pek çok kıymetli şair ve âlim de yetişmiştir. Bakinin meşhur mersiyesinde saydığı vasıflara lâyık bir adamdı. Karısı Hurrem Sultanın yani Roksolanın nüfuzuna kapılmak, Sadrazam İbrahim Paşayı ve bilhassa büyük oğlu Şehzade Mustafayı öldürmek, Şehzade Bayezidi İranlılara verdiği rüşvetle öldürtmek gibi çirkin vakaları varsa da zamanının göz kamaştıran muvaffakıyetleri karşısında bunlar gölgede kalır.

Kanunî Süleymanın şairliği de vardır. Şiirlerinde Muhibbî mahlâsını kullanırdı. Divanı sonradan basılmıştır. Sözleri arasında birer mesel gibi hatırda kalanlardan bir beytini alıyoruz:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.

Süleyman II.

SÜLEYMAN II., [1642 - 1691] — Osmanlı hükümdarlarının yirmincisidir. Deli İbrahimin oğlu olup büyük kardeşi Avcı Sultan Mehmedin bir Yeniçeri isyanile tahttan indirilmesi üzerine sarsılmaya başlamış olan Osmanlı tahtına geçti. Zamanı içeriden ve dışarıdan türlü gailelerle geçmiştir. Üç sene sekiz ay kadar saltanatta bulundu. Macaristandaki bütün kaleler Osmanlıların elinden çıkmıştı. Köprülü Fazıl Mustafa Paşa Sadrazam olunca rüşveti kaldırmış, kanunları düzeltmiş, kuvvetli bir ordu meydana getirerek Avusturya, Rusya ve Lehistan ordularını yenmişti. Niş, Belgrat, Semendre, Vidin kalelerini geri almıştı. Bu sıralarda İkinci Süleyman öldü.

Ömrünün büyük bir kısmını saray hareminde ve hapishanede geçirmiş, zekâsı dar, şahsiyeti zayıf bir adamdı.

SÜLEYMAN AĞA, Müteferrika — Dördüncü Mehmet zamanında Parise gönderilmiş ilk Osmanlı Elçilerindendir. Saray Bostancılığından yetişmiş olup Müteferrika rütbesile ve On dördüncü Louis'nin İstanbula gönderdiği Elçiye bir karşılık olmak üzere Muvakkat Elçi sıfatile gönderilmişti. Süleyman Ağa 1669 da yirmi kişilik maiyetile Parise gitmiş, On dördüncü Louis tarafından kabul edilerek Dördüncü Mehmedin namesini vermiştir. Onun ve maiyetinin Paris seyahati o zamanki Paris modasında, bilhassa edebiyatında tesir bırakmış ve Molière "Bourgeois Gentilhomme,, piyesindeki Türk tipini ondan aldığı ilhamla meydana getirmiştir.

SÜLEYMAN ASKERÎ BEY [Ölm. 1914] — İnkılâpçılıkta faaliyetleri ve harplerde yararlığı ve cesaretile tanınmış bir Subayımızdır. 1905 te Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığı ile çıkmış, Manastırda iken 1908 İnkılâbını meydana getiren subaylar arasında bulunmuştu. 1909 da Kolağalığı ile Bağdat jandarma tensikatına memur edildi. 1912 de Bingazi ve havalisi Kumandanlığı Kurmaylığına ve aynı yıl içinde Onuncu Kolordu Kurmayıığına tayin edilmişti. Bir yıl sonra tekrar Bağdada giderek Jandarma mektebi muallimi ve Binbaşı olmuştu. 1914 te tekaüde sevkedilmişse de aynı yıl içinde Kaymakam rütbesile Basra Valiliğine ve Basra Fırkası Kumandanlığına tayin edilmiştir. İngilizlere karşı muharebe ederken vurulmuştur. (Buraya konan resmi Mısırdan Trablusgarba giderken tanınmamak için giyindiği sarıklı hoca kıyafetinde alınmıştır.

Süleyman Askerî Bey

SÜLEYMAN ÇELEBİ, Süleyman Dede [Ölm. 1421] — Hazreti Muhammedin doğuşunu (Mevlid) isimli meşhur eserile vecd ve heyecan içinde anlatan Süleyman Çelebi dünyada en çok okunmuş ve ezberlenmiş bir manzumenin sahibidir. Bursada doğdu. Babası Birinci Muradın Vezirlerinden Ahmet Paşa, büyük babası da zamanının şairlerinden Şeyh Mahmuttur. Bu Şeyh Mahmudun Şehzade Süleyman Paşa maiyetinde Rumeliye ilk geçen Türk askeri için kaside şeklinde bir manzume yazdığı rivayet olunur. Bu kasidede Süleyman Paşaya hitap eden şöyle bir beyit de vardır:

Keramet gösterip halka suya seccade salmışsın,
Yakasın Rumelinin desti takva ile almışsın.

Süleyman Çelebi, Yıldırım Bayezidin İmamı ve Emir Sultanın müridi idi. Yıldırımın ölümünden sonra Edirnede hüküm süren Şehzade Süleymanın sarayında da İmamlık etmiştir. Mevlid bu sıralarda yazılmış ve 1409 tarihinde tamamlanmıştır.

Süleyman Dedenin zamanına göre çok açık bir halk dilile yazdığı Mevlid, pek kolay görünüp fakat eşi meydana getirilemiyen gayet tabiî ve sa-

mimî şiirlerdendir. Ondan sonraki şairler arasında pek çokları ona nazire söylemişlerdir. Bunlardan otuz kadarının isimlerini Bursalı Tahir sayar. Hiç biri öyle tabiî ve sıcak bir eser meydana koyamadı.

SÜLEYMAN, Emir - Çelebi [Ölm. 1410] — Yıldırım Bayezidin oğullarından en büyüğüdür. Babasının Ankara muharebesinde esir düşmesi üzerine Edirneye gelerek kendini Sultan ilân etmişti. Aynı zamanda kardeşi Musa Çelebi de Anadoluda hüküm sürüyordu. 1408 de Musa Çelebi ile giriştiği bir muharebede galip gelmişse de Edirneye dönüşünde kendini sarhoşluğa ve sefahete kaptırdı. Bir kaç yıl sonra Musa Çelebinin ansızın eğlence ile meşgul olan Süleyman Çelebiyi bastırması üzerine maiyetindeki kumandanlar ve askerler de yalnız bırakarak Musa Çelebi tarafına geçmişlerdi. Bu suretle yakalanarak öldürüldü.

Osmanlı Tarihçileri Emir Süleymanı hükümdar saymazlar, Şehzadelerin muharebelerile geçen on senelik devreye (Devri Fetret) derler. Avrupa tarihçilerinin çoğu Emir Süleymanı Birinci Süleyman diye yazarlar. Onlara göre Kanunî Süleyman, ikincidir.

SÜLEYMAN NUMAN PAŞA, Doktor [1868-1925] — Hekimliğimize ait değerli hizmetlerile tanınmış Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. 1889 da Askerî Tıbbiyeden Hekim Yüzbaşılığı ile çıkmış, önce o müessesede muallim muavinliği ile alıkonmuş ve 1892 de dört arkadaşile birlikte Berline gönderilmişti. Süleyman Numan, dahiliye hastalıkları ihtisasını tamamlıyarak dönüşünde Askerî Tıbbiyede Profesör olmuş ve hekimliğimizin modern bir şekilde kurulmasına hizmet etmiştir. Birinci Dünya harbinde Ordu Sıhhiye Reisi idi. Harp sonunda İngilizler tarafından Maltaya da gönderilmişti. 1923 - 24 arasında Gureba Hastanesi Başhekimliğinde de bulunmuştur. Akciğer kanserinden ölmüştür. 1935 te Gülhanede ölümünün onuncu yıl dönümünde hatırası için tören yapılmıştı.

Süleyman Numan Paşa

SÜLEYMAN PAŞA, Şehzade [1316 - 1358] — Osmanlılar zamanında Rumeliye ilk geçen kumandandır. İkinci Osmanlı hükümdarı Orhan Beyin oğludur. Babası hükümdar iken Karesi Beyi bulunuyordu. Amcası Alâeddin Paşanın ölümü üzerine onun yerine Serdarlığa ve Vezirliğe tayin edildi. 1337 de Hacı İl Bey, Evrenos ve Ece Beyler gibi ümera ile ve sallarla askerini Anadolu yakasında Aydıncık civarından Rumeli tarafına geçirmişti. Rumelide bir çok toprak, kale ve kasaba almıştı. Bir gün avda attan düşerek veya koşarken bir ağaca çarparak öldü. Bolayırda sarayının civarındaki mesçidin yanında, denize karşı yüksekçe bir tepede gömülüdür. Namık Kemalin mezarı da onun türbesinin yanında bulunuyor.

SÜLEYMAN PAŞA, Hüsnü [Ölm. 1892] — Harbiye Mektebi Nazırı ve Şıpka Kumandanı olmakla, edebiyata ve tarihe ait eserler yazmakla meşhur ve değerli bir Müşirdir. İstanbulda doğdu. Bir şekercinin oğludur. Harbiyeden mezun olduktan sonra aynı müessesede edebiyat ve tarih okutmuştu. 1874 te Liva (General) rütbesile Harbiye Mektebi Nazırlığına getirildi. Askerî Rüştiyelerin kurulmasında ve askerî mektep programlarının düzeltilmesinde faydalı hizmetleri olmuş, bilhassa Abdülâzizin tahtından indirilip yerine Beşinci Muradın geçirilmesinde yararlık göstermişti. Hırçın, sert ve tuttuğunu koparır sarışın bir adam olduğu için Harbiye talebesi kendisine (Sarı Çapar) derlermiş. İleri fikirli, dürüst mizaçlı ve memleketini seven bir askerdi 1876 Rus harbinin başında Sırbistan ve Karadağda yararlık göstermiş, Ferik olmuş, sonra Şıpka Boğazında çetin cenkler yaparak Rusları bir çok defa yenmişti. Fakat muharebe sarayın emrile idare edildiği için Şıpka zaferi tamamlanmadan Süleyman Paşa Tuna Orduları Kumandanlığına ve sonra Umumî Kumandanlığa tayin edildi. Süleyman Paşa harbe ait düşüncelerini İstanbula gelip bizzat İkinci Abdülhamide anlatmış, fakat dinletememiştir. Padişah, Abdülâzizi tahtından indirenler arasında bulunan Süleyman Paşayı en mesuliyetli makama çıkardıktan sonra onu ezmek için düşürmeyi iltizam ediyordu. Rus harbinin mağlûbiyetle neticelenmesinden dolayı kendisini muhakeme ettirmiş ve rütbesini alarak Bağdada sürmüştür.. Bağdatta 14 yıl sürgün kaldıktan sonra öldü. Orada gömülüdür.

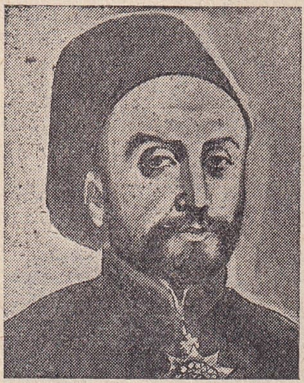

Süleyman Paşa

Eserleri şunlardır: Belâgate ait iki ciltlik "Mebaniy-ül-İnşa,,, Tarihi Alem, Sarfı Türkî, Osmanlı - Rus seferine dair "Umdet-ül-Hakayık,,, "Tercümei Risalei İradei Cüziye,,, "İlmihali Kebir ve İlmihali Sagir,,, Abdülâzizin indirilmesine ve Muradın tahta çıkarılmasına dair "Hissi İnkılâp,,.

Süleyman Paşanın Hüsnü mahlâsile bazı şiirleri de vardır. Oğlu Sami Bey (Süleyman Nesip) "Süleyman Paşa Muhakemesi,, adlı eserinde onun haltercümesini tafsilâtile yazmıştır.

SÜLEYMAN SUDİ EFENDİ [Ölm. 1896] — Maliyeye ait ihtisasile ve eserlerile tanınmış olan Süleyman Sudi Efendi, Trabzonun Of kazası eşrafından Farzîzade ailesindendir. İstanbulda doğdu. Maliye kalemlerinden yetişmiş, Müdür olmuş, Trabzon ve Suriye Defterdarlıklarında, Varidat Muhasebeciliğinde ve Darphane Müdürlüğünde bulunmuştur. Maliye Meclisi Azasından iken ölmüştür. Fransızca ve ingilizce bilirdi. Bir kaç defa maliye işleri için Avrupaya gönderilmişti. "Defteri Muktesit,, adlı bir eseri vardır.

Süleyman Sudi Efendi

SÜLEYMAN ŞAH [Ölm. 1224] — Osmanlı devletini kuran Osman Beyin büyükbabası ve Ertuğrulun babasıdır. Kızıl Boğa adlı bir Beyin torunu ve Kaya Alp'ın oğludur. Oğuz aşiretlerinin en meşhurlarından biri olan Kayıhan kabilesindendir. Moğolların taşkınlığına bir set olan Harzem devleti

Cengiz Han tarafından altüst edildiği zaman Süleyman Şah da aşiretile beraber Harzemin Mahan şehri yakınında oturduğu yeri terketti. Elli bin kişi ile Erzincan ve Ahlat yakınlarında yerleşti.

Yedi yıl kadar sonra Cengiz ölmüş, Harzem Şah Konya Selçuklarının en büyüğü olan Alâeddine yenilerek ortadan kaybolmuştu. Bunun üzerine Süleymanın aşireti asıl vatanlarına dönmek üzere Frat yolunu takip ile Halep civarından geçerken Caber kalesi yakınında Süleyman Şah atile Frata düşerek boğuldu. Mezarı orada hâlâ "Türk mezarı,, diye anılır.

Bu hâdise üzerine dört oğlundan Gündoğdu ile Sungur Tekin yollarına devam ederek Horasana gitmişler, Dündar Alp ile Ertuğrul dört beş yüz çadır halkı ile birlikte Anadoluya dönmüşlerdir.

SÜMBÜL EFENDİ, Yusuf Sümbül Sinan [Ölm. 1432] — On beşinci asır başlarında şöhret bulmuş bir mutasavvıf ve Şeyhtir. Merzifonun Borlu köyünde doğmuştur. Halvetî tarikatinin bir şubesi olan Sümbüliye tarikatini kurmuştur. Tasavvufa dair "Risalet-ül-Etvar,, ve "Tahkikiyye,, adlı biri arapça, öteki türkçe iki risalesi, ilâhiyata ve tasavvufa ait şiirleri vardır. Dergâhı İstanbulda Kocamustafapaşa semtinde idi. Kendi de orada gömülüdür.

SÜMBÜLZADE VEHBİ [Ölm. 1809] — On sekizinci asır sonlarında meşhur olmuş bir usta divan şairidir. Maraşta doğdu. Babası Sümbülzade ailesinden Reşit Efendi isimli bir şairdir. Vehbi Efendi, Maraş medreselerinde okumuş, Müderris olmuş, sonra İstanbula gelerek önce Kadılık etmiş ve Divan hizmetlerine girerek arapçayı ve farsçayı pek iyi bildiği ve devletin mühim mektuplarını muvaffakıyetle kaleme aldığı için Hâcegânlık rütbesi almıştı. 1775 te Birinci Abdülhamit tarafından İrana Elçi olarak gönderildi. Dönüşünde Rodos Kadısı olmuş ve İstanbulda ölerek Edirnekapı dışarısına gömülmüştür. Son yıllarında bunamış ve gözleri görmez olmuştu. Ölümünde doksan yaşını geçmişti.

"Tuhfe,, isimli eseri farsçayı Türk çocuklarına kolay öğretmek maksadile yazılmış manzum bir lûgat kitabıdır. "Nuhbe,, yi de ondan sonra ve arapça için yine manzum olarak yazmıştı. "Tuhfei Vehbi,, uzun zamanlar mekteplerde farsçayı kolay öğretmek üzere yardımcı kitap olarak okutulmuş ve ezberlettirilmiştir. Vehbi, şair Nabinin oğlu için yazdığı "Hayriye,, isimli didaktik mahiyetteki manzum eserine nazire olarak oğlu Lûtfi için "Lûtfiye,, adlı manzum bir ahlâk ve nasihat kitabı da meydana getirmiştir. Tertipli divanı ile "Şevkengiz,, isimli manzum hikâyesi de basılmıştır.

Kendinden 73 yıl önce ölen adaşı Seyyit Vehbi divan şairliği bakımından ona üstün tutulur. Fakat Sümbülzade Vehbi kolay ve tabiî nazım söylemekle tanınmıştır. Zamanında lâtifeleri ve nüktelerile de şöhret kazanmıştı. Şu beyit mesel haline girmiş sözlerindendir:

Sirkati şi'r edene kat'ı zeban lâzımdır,
Böyledir şer'i belâgatte fetavayi sühan.

SÜREYYA BEY, Mehmet [Ölm. 1908] — Tarihe, biyografyaya ait eserleri, bilhassa "Sicilli Osmanî,, adlı kitabile meşhur kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Kaymakamlıklarda ve meclis âzalıklarında bulunmuş olan Hüsnü Beyin oğludur. İstanbulda okumuş, Maarif Kalemlerinde bulunmuş, Maarif Meclisi Âzasından iken ölerek Karacaahmet mezarlığına gömülmüştür.

Kendi kendine yetişmiş, yıllarca eski ve yazma kitapları karıştırarak ve mezarlıklarda taşlar araştırarak biyografiye dair malûmat toplamıştır. "Sicilli Osmanî,, dört ciltlik ve 2500 sayfalık bir eser halinde basılmıştır. Osmanlı devrinde yetişmiş muhtelif mesleklere, bilhassa devlet hizmetlerine mensup başlıca adamlarımızın haltercümelerini muhtevidir. Metotsuz ve intizamsız olmakla beraber içinde pek çok malûmat bulunan faydalı bir eserdir. Bu eser 1892 de basılmıştı. Fakat (Matbaai Âmire) nin İkinci Abdülhamit tarafından kapatılması üzerine eser, 1908 İnkılâbına kadar orada kapalı kaldı ve zavallı Süreyya Bey ondan hiç maddî bir fayda elde edemedi. Süreyya Beyin 1245 ten itibaren başlıca devlet ricalinin haltercümelerini muhtevi olan Nuhbet-ül-Vakayi isimli eserinin birinci cildi de basılmıştır.

Bunlardan başka Tekmülei Sicilli Osmanî isimli iki ciltlik ve Zeyl-üz-Zeyl isimli bir ciltlik eserler yazmış, fakat Sicilli Osmanîyi tamamlayan ve düzelten bu kitaplar basılmamış, ailesinden gelen rivayete göre gerek bunlar, gerek lûgat ve roman gibi bazı eserleri Cihangir yangınında yanmıştır.

SÜREYYA BEY, Musa [1884 - 1933] — Değerli musiki üstatlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Giriftzen diye meşhur bestekâr Asım Beyin oğludur. Üsküdar Rüştiyesile İdadisinde okumuş, musiki ile çocukluğundanberi meşgul olarak 1908 İnkılâbından sonra Almanyaya gönderilmişti. Berlin Kırallık Akademisinde ve Şetren Konservatuvarında beş yıl tahsilden sonra diploma alarak İstanbula döndü. İstanbul Erkek ve Kız Muallim Mekteplerinde, Selçuk Kız Lisesinde musiki muallimliği etti. İlk kuruluşunda İstanbul Konservatuvarına Müdür oldu. Ölümünden iki yıl kadar önce hastalandığı için Müdürlükten çekilmiş, Konservatuvardaki ve liselerdeki derslerile meşgul olmuştu. Kalp sektesinden ansızın öldü.

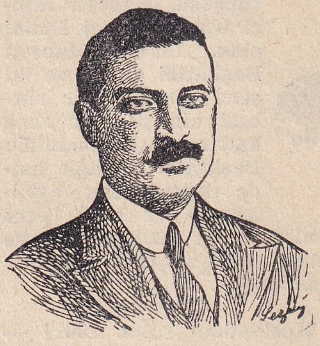

Musa Süreyya

Piyano, girift, ut gibi musiki âletlerini pek iyi kullanırdı. Doğu ve Batı usullerinde besteler yapardı. Muhtelif kompozisyonlarile mekteplere mahsus besteleri ve şarkıları hayli yayılmış ve onlardan bir kısmı da basılmıştır. Necip ahlâkından ve insanlık meziyetlerinden dolayı da ayrıca pek sevilen bir sanatkârdı.

SÜREYYA İLMEN, Süreyya Paşa [Doğ. 1874] — Bazı askerî eserlerile, fabrika, sinema, tiyatro gibi tesisleri ve hayır işlerile tanınmış bir memleket adamıdır. Son Serasker Rıza Paşanın büyük oğludur. Babasının vazife ile bulunduğu sırada Karadağda Podgoriçede doğdu. Askerî Mekteplerde okumuş, 1897 de Kurmay Yüzbaşı olmuştur. Seraskerin oğlu olduğu için Abdülhamit devrinde genç yaşında Generalliğe kadar yük-

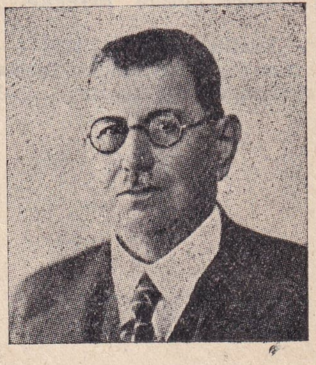

Süreyya İlmen

selmişti. 1908 İnkılâbından sonra Erkânıharbiye İkinci Şubesine memur edilerek "Ceridei Askeriye,, de makaleler ve askerî meselelere ait muhtelif kitap ve risalelerle "Askerî Cep Takvimi,, ni neşretmiş ve askerî tayyareciliğin kurulmasına hizmet etmişti. Erzincan 31 inci Fırka Kumandanlığına tayin edilmişken askerlikten istifa ederek hususî teşebbüslere girişmiş ve Balatta Süreyya Paşa Mensucat Fabrikasını kurmuştur. Bilhassa Kadıköy cihetinde musiki, maarif ve spor hareketlerini koruyacak yardımlarda ve tesislerde bulundu. Süreyya Sinemasını yaptırdı ve Süreyya Operetinin teşekkülüne sebep oldu. 1927 de İstanbul Millet Vekilliğine seçilmiş ve 1930 da Millet Vekilliğinden çekilmiştir. Memlekete bir çok imar işlerile eserler ve müessesele kazandıran ve hâlâ bu uğurda çalışan bir zattır.

SÜREYYA PAŞA, Ahmet [1845 - 1894] — İkinci Abdülhamidin sarayında Başkâtiplik ettiği halde temiz adile ve tarihe ait eserlerile tanınmış bir Vezirdir. İstanbulda doğdu. Dar-ül-Maarifte okudu. Önce Şûrayı Devlete muavin, sonra Nafia Mektupçusu, Mabeyn İkinci Kâtibi, Vergi Emini oldu. 1884 te Mabeyn Başkâtibi olmuş ve iki sene sonra Vezir rütbesi almıştı. On sene kadar Abdülhamidin Başkâtibi olduğu halde doğruluktan ayrılmamış ve kötü işlere âlet olmadığı için sevilmiştir. İyi tarih bilmek ve münşî olmakla da tanılırdı. (Hayatı Osmanîye Bir Nazar) adlı bir eseri basılmıştır.

Süreyya Paşa

SÜRURÎ, Mustafa Muslihiddin [Ölm. 1561] — On altıncı asırda tanınmış âlim ve şairlerdendir. Geliboluda doğmuştur. Ticaretle meşgul Hoca Şaban Efendinin oğludur. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Müderris ve bir aralık Meşhur Şeyhülislâm Muhiddin Fenariye Tezkereci, sonra Emîr Buharî Zaviyesi Şeyhi ve Kasımpaşa Müderrisi olmuştu. 1547 de Şehzade Sultan Mustafaya muallim tayin edildi. Kasımpaşada kendi yaptırdığı mesçitte gömülüdür.

Mesnevi ile Sadinin Gülistanını ve Hafız divanını şerhetmiştir. Şarihi Mesnevi unvanile anılır. Bir kısmı arapça olmak üzere edebiyata ve din bilgilerine ait 31 eser yazmıştır. Tertipli divanı, edebiyat kaidelerinden bahseden Bahr-ül-Maarif adlı eseri vardır. Şiirleri bilgisi derecesinde değildir. Örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Busene can vermiş iken verdi busen bana can
Lâlini ey gonca - leb mânide öptüm rayegân.

SÜRURÎ, Osman - Tarihçi [Ölm. 1813] — "Ebced,, hesabile tarih mısraları söylemekte eşsiz olan bir şairimizdir. Adanada doğmuştur. Asıl adı Seyyit Osman olup şiirde önceleri Hüznî mahlâsını kullanmış, sonra Şeyhülislâm Tevfik Efendinin tavsiyesile Sürurî mahlâsını almış, o suretle meşhur olmuştur. Bir aralık şair Sümbülzade Vehbiye Kethüda olmuştu. Hicivleri arasında ona ait olanları da vardır. Ölümünde Edirnekapı dışarısında Topçularda Sümbülzadenin mezarı yanına gömülmüştür.

Divanı basılmıştır. Manzumelerinin şiir değeri azsa da tuhaf ve nükteli olanları çoktur. Ciddî manzumeleri orta derecede, lâtife ve hicivlerinin çoğu bayağı, fakat tarih mısraları pek hünerli ve güzeldir. 1881 de basılan (Sürurî Mecmuası) nda tarihlerinin en seçilmiş parçaları vardır. Şair Esrar Dedenin ölümüne:

Hayflar göz yumup Esrar Dede sırroldu

mısraını söylemişti ki harfleri ebced hesabile toplanınca 1221 yani 1796 yı ifade eder.

SÜRURÎ, Meddah [1870 - 1934] — Muvaffakıyetli ve şöhretli meddahların sonuncularındandır. Yalnız ustalarından bellediklerini değil, zamana uygun olarak tertip ettiği hikâyeleri de muvaffakıyetle anlatan, pek mükemmel taklitler yapan bir halk sanatkârı idi. Büyük mendilini omuzuna atar, hikâyelerini meddahların bu geleneğe uygun tavrile ve neşe içinde söylerdi. İstanbul şivesile konuşurdu. Bursada kalp sektesinden öldü.

SÜRURÎ PAŞA [1827 - 1890] — Valiliklerde bulunmuş ve Midhat Paşa muhakemesinde İkinci Abdülhamidin emri altındaki zalim mahkemede Reislik ettiği için kötü bir şöhret kazanmış bir Vezirdir. Alâiyenin İbradı kasabasında doğdu. Babası oranın hocalarından Şeyh Hacı Nazif Efendidir. Antalya medreselerinde okudu. Müderris, sonra Kadı oldu ve oradan idare işlerine geçerek Kazasker iken Vezir olmuştu. Mutasarrıflıklarda bulunduktan sonra Trabzon, Sıvas ve Konyada Valilik etti. İkinci Abdülhamidin güvendiği zalim Paşalardan biri idi. Midhat Paşanın o gülünç muhamekesinde Reisliği o yapmış ve aldığı emirlere göre hükümler vermişti.

Süruri Paşa

§ Bu zatın oğlu Nazif Sürurî, edebî yazıları ve şiirlerile olduğu kadar hafiyeliği ile de şöhret bulmuştu. Şûrayı Devlet Âzasındandı. Muhtelif gazete ve mecmualarda epeyce düzgün yazıları ve şiirleri neşredilmişti. Nazif Süruri, 1908 İnkılâbından sonra zararlı yazılarından dolayı memleketi olan İbradıya sürülmüştür.

Ş

ŞADİ, Aktör [1891 - 1941] — Tanınmış sahne artistlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Meşhur din âlimlerimizden Hacı Zihni Efendinin torunu ve Doktor Rifat Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinde okumuş, bir müddet de Hukuka devam etmişti. Çocukluğunda tiyatroya merak etmiş, henüz Galatasarayda ve on altı yaşlarında iken aktörlüğe heveslenmişti. İlk şöhreti İbnürrefik Ahmet Nurinin Hissei Şayia piyesindeki Bican Efendi rolü ile başlar. Şadi Darülbedayi de dahil olduğu halde 1903 İnkılâbından sonra kurulup dağılan bir çok tiyatro teşekküllerinde çalışmış ve kendi de bir kaç defa tiyatro kumpanyası kurmuştu. Bunlardan biri olan Millî Sahnede muvaffakıyetle devam ederken bu teşekkül de anlaşamamazlık yüzünden bozulunca sahneden çekilerek ömrünün son yıllarında sinemacılıkla uğraşmıştır.

Aktör Şadi

ŞAHABEDDİN SİVASÎ [ölm 1383] — On dördüncü asırda şöhret kazanmış âlim ve mutasavvıflarımızdandır. Sıvasta doğmuş, Aydında ölmüştür. "Uyun-üt-Tefasir, Risalet-ün- - Necat,, isimli eserleri kitaplarının en meşhurlarındandır.

ŞAHABEDDİN SÜLEYMAN [1885 - 1921] — Piyesleri ve muhtelif edebî yazılarile tanınmış ve genç ölmüş bir muharririmizdir. İstanbulda doğdu. Balıkesirli Çavdarlı Ali Ağa ailesindendir. Şerif Paşazade Süleyman Şevket Beyin oğludur. İlk ve orta tahsilini İzmirde bitirdikten sonra Mülkiyeden mezun olmuş, 1908 İnkılâbından sonra muallimlik ve muharrirlikle uğraşmıştı. Fecri Ati isimli edebî encümende o da vardı. Vefa İdadisiyle İstanbul Erkek Muallim Mektebinde edebiyat muallimliği etmiş ve bir aralık ikinci müessesenin müdür muavinliğinde de bulunmuştu. İlk eseri olan "Çıkmaz Sokak,, adlı piyesinin ahlâka uygun olmadığı o zaman dedikodulara ve muharririn hocalıktan azline sebep olmuştu. Ondan sonra "Fırtına, Kırık Mahfaza,, piyeslerini, Tahsin Nahit ile müşterek "Ben Başka,, piyesini neşretti. Fuat Köprülü ile birlikte "Tarihi Edebiyatı Osmaniye,, isimli bir eser de meydana getirmiştiler. Osmanlılıkta Vâhimei Mesuliyet adlı bir risale de yazmıştır. Bundan başka muhtelif gazete ve mecmualarda tenkit makaleleri ve küçük hikâyeleri neşredilmişti. Tekemmüle başladığı çağda ölmüştür. Şair kadınlarımızdan 187 nci sayfada yazılı İhsan Raifin ikinci kocası idi.

Şahabeddin Süleyman

ŞAHALEM, Celâleddin - Ebu Muzaffer [1723 - 1806] — Hindistanda hüküm süren Timur soyunun son hükümdarlarından biridir. İkinci Âlemgirin oğludur. Babasına karşı isyan etmiş ve onun ölümünden sonra 1759 da tahta çıkmıştı. O zamanlar İngiliz şirketi Hindistana iyice hulûl etmiş bulunuyordu. Hattâ İngiliz memuru Klayf, hükümdar tarafından Bengale Valiliğine tayin edilmişti. Şahâlem memleketi elde etmeğe başlıyan İngilizleri çıkarabilmek

Şahâlem

ümidiyle onlarla harbe girişmiş ve ikinci mağlûbiyetinden sonra İngiliz ordugâhına sığınmaya mecbur kalmıştı. İşte o tarihten itibaren Hindistan Moğol Padişahlığı sona ermiş demekti. Şahâlem İmparatorluk adını muhafaza ederek İngilizlerden aldığı tahsisatla yaşamağa başladı. 1788 de Gulâm Kadir Han isyan ederek onu yakalamış ve gözlerine mil çekmiştir. Ölümünden üç yıl kadar önce zavallı Şahâlem İngilizler tarafından kurtarılarak kör olduğu halde ölümüne kadar ismen hükümdar ve hakikatte İngiliz memuru olarak tahtında kalmıştır. Edebiyat ile meşgul olmuş ve Afitab mahlâsile şiirler de yazmıştı.

ŞAH CİHAN I., (Şahabeddin Mehmet) [1591-1666] — Hindistan Türk - Moğol İmparatorlarının beşincisidir. Ekber Şahın torunu ve Cihangir - Selim Şahın oğludur. Babasının ölümünden sonra 1628 de tahta çıktı. Onun devri de bu sülâlenin en parlak zamanlarından biridir. Delhi şehrini imar edip büyütmüş ve ona (Şahcihanâbat) adını vermişti. Tahtı türlü mücevherlerle süslü olup altı buçuk milyon İngiliz lirası değerinde olduğu rivayet edilir. Zevcelerinden Mümtazmahal lâkabile meşhur Ercüment Banu'nun ölümünden sonra onun için Ağrada yaptırdığı Taç Mahal Türbesi Türk ve İslâm medeniyetinin en muhteşem âbidelerinden sayılır. Şah Cihan bukadar muhteşem bir saltanat içinde yaşarken ağır hasta düşünce oğulları arasında saltanat kavgaları çıktı ve nihayet oğullarından Evrenkzip yani Birinci Âlemgir kardeşlerini ortadan kaldırdıktan sonra 1659 da onu da tahttan indirerek hapsetti ve yerine İmparatorluk tahtına çıktı. Birinci Şah Cihan ölümüne kadar Ağrada hapiste kalmış ve öldüğü zaman Taç Mahal türbesine gömülmüştür.

Şah Cihan I.

1719 da ölen ikinci bir Şah Cihan varsa da hükümdarlığı pek az ve şahsiyeti hiç yoktur. Onu ayrıca yazmayı lüzumsuz gördük.

ŞAHİDÎ, İbrahim Dede [1470-1550] — On altıncı asırda tanınmış mutasavvıf ve şairlerimizdendir. Muğla Mevlevi Şeyhi Hüseyin Dedenin oğludur. Onun yerine Mevlevi Şeyhi olmuştur. Değerli bir âlim, bilhassa manevî mertebesi yüksek bir mutasavvıf olarak tanılır. Kendi adile anılan farsça için yazılmış manzum bir lûgat kitabı ile "Gülşeni Esrar", "Gülşeni Vahdet", "Gülşeni Tevhit" isimli eserleri vardır ki bunlardan üçüncüsü Mesnevinin altı cildinden yüzer beyti tahmis etmek suretile meydana getirilmiş manzum bir şerhtir. Bu zat bir de Gülistan şerhi yazmıştır.

§ Yine o sırada tanınmış Edirneli Şahidî mahlâslı başka bir şair de vardır ki Sultan Cemin Defterdarı idi. Leylâ ve Mecnun isimli manzum bir hikâye yazmıştır.

ŞAHİN ALİ PAŞA [ölm. 1789] — Muharebelerde yararlığı görülmüş ve Birinci Abdülhamit zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Çelik Mehmet Paşanın kölelerinden olup silâh kullanmak ve ata binmek gibi hünerlerile dikkati çekmiş ve Levent eşkiyasının elinden Hicaza gönderilen eşyayı geri alıp onları tepelemesi yükselmesine sebep olmuştu. Kendisine Mirmiran rütbesi ve Adana Valiliği verildi. Hotin muharebesinde cesaret ve hizmeti görüldüğünden Vezir oldu. Özi Muhafızlığında, Karaman ve Sıvas, Kütahya, Diyarbakır, Halep Valiliklerinde bulundu. İkinci defa Özi Muhafızlığından 1883 te Sadrazamlığa geçirildi. Bu makamda dokuz aya yakın bulunmuştur.

Harplerde Şahin unvanını alan Ali Paşa Sadrazamlıkta kargaya dönmüş ve hudut boylarında hazırlanması mümkün olmayan nefis yemekleri pişirtip yemekle vakit geçirdiği dedikodusu çıkarılmıştı. Sadrazamlıktan azlinden sonra Selânik Sancağına gönderildi. Sonra İsmailî Seraskerliğine tayin olundu. Fakat hoşa gitmeyen hareketlerinden dolayı Vezirliği elinden alınarak Bozcaadaya sürülmekte iken yolda Geliboluya vardığı zaman ölmüştür.

ŞAHİN - GİRAY [ölm. 1786] — Son Kırım Hanlarından biri olup şairlikle de tanınmıştır. Topal Ahmet - Girayın oğludur. Kardeşi Sahip - Giraydan sonra Hanlığa geçmiş, fakat halkın isyanı üzerine Rusyaya sığınmıştı. Kırımın Moskoflar tarafından büsbütün ele geçirilmesine sebep olanlardandır. Sonraları Osmanlı devletine kaçmaya mecbur olmuş, Rodosa sürülerek orada başı kesilmişti.

ŞAKİR EFENDİ, Feraizcizade [1853-1911] — Bursada bir matbaa ve bir mecmua kurmakla ve türkçeye dair orijinal bir eser bırakmakla tanınmış bir zattır. Soyca Buharalı olup Bursada doğmuştur. Feraizci Hasip Efendinin oğludur. Bursa Mektupçuluk Kalemine girerek 1870 te Mümeyyiz olmuş, Bursa İdadisinde ahlâk ve edebiyat okutmuştu. 1902 de Kırklareli Tahrirat Müdürlüğüne gönderilmiş, Bursaya dönüşünde ölmüştür. 1885 te Bursada Feraizcizade Matbaasını kurdu ve bir yıl sonra Nilüfer adlı bir mecmua çıkarmaya başladı. Beş yıl kadar devam eden bu dergi Bursanın ilk mecmuası sayılabilir. Arap harflerinin ıslahına ve Osmanlıcadaki yabancı kelimelerin çıkarılmasına dair büyükçe bir eser yazmış ve bunun fihristi makamında olan Gündoğdu isimli risaleyi neşretmiştir. Bazı küçük piyesler de meydana getirmiştir. Şakir Efendinin açık türkçeye ve piyes yazmağa merakı Bursada Valilik yapmış olan Ahmet Vefik Paşanın telkini neticesi olacaktır.

Şakir Efendi

Hayatı hakkındaki malûmat oğlu İlhan Gündoğdu tarafından verilmiştir.

ŞAKİR EFENDİ, Hafız Ahmet [ölm. 1897] — Yakın zamanların çok talebe yetiştirmekle ve eserlerile meşhur bir medrese âlimidir. İstanbulda doğmuş, Müderris olmuş, cami derslerinde olduğu gibi mekteplerdeki derslerile de şöhret kazanmıştı. 1876 da Sırbistan isyanını bastırmak için gönderilen orduya gönüllü olarak iştirak etmiş ve İlmiye Taburu Binbaşısı sıfatile yararlık göstermişti. Fıkha ve nahve dair bazı eserler yazmıştır. Fatih camii bahçesinde gömülüdür.

ŞAKİR GÜLEŞ, General [Ölm. 1936] — Millî Mücadelede faydalı hizmetlerile tanınmış komutanlarımızdandır. Harbiye Mektebinden Kurmay Yüzbaşılığile çıkmış, Bağdat ve Edirne Askerî Mekteplerinde hocalık etmiş, Binbaşı iken Arnavutluk isyanını bastırmakta yararlık göstermişti. Birinci Dünya Harbinde Çöl Menzili ve Birinci Ordu Kurmay Başkanlıklarında ve Askerî Temyiz Divanında çalışmıştı. Millî Mücadelede Adana Menzil Müfettişi, Cenup Hududu Komiseri ve 1926 da İstanbul Merkez Komutanı olmuştu. Siirt Fırka Komutanı ve sonra Ordu Dairesi Reisi olmuş, hastalığından dolayı tekaüdünü istemiş ve Avrupada tedavide iken ölerek cenazesi İstanbula getirilmiştir.

General Şakir Güleş

ŞAKİR İBRAHİM BEY, Doktor [Ölm. 1897] — Eser bırakmış hekimlerimizdendir. Kayserili olup Askerî Tıbbiyeden 1873 te çıkmıştır. Miralay (Albay) iken Yunan harbinde Dömeke Hastanesi Başhekimi bulunduğu sırada öldü. Ceridei Tıbbiyei Askeriyede bir çok makaleleri neşrolunmuş, göz hastalıklarına, koleraya, kahveye ve köpeklere ait ve bir kısmı da basılmamış olan risaleler ve kitaplar yazmıştır.

ŞAKİR PAŞA, Ahmet [1838 - 1899] — İkinci Abdülhamit zamanında Elçilikte ve Anadolu Umum Müfettişliğinde bulunmuş bir Müşirdir. Çapanzade Ömer Hulûsi Efendinin oğludur. İstanbulda doğmuş, Harbiyeden 1858 de Kurmay Yüzbaşılığı ile çıkarak Rusçuk Mutasarrıflığında, Sofyada, Anadolu Demiryolu İnşaat Müfettişliğinde, Hersek Mutasarrıflığında, Hersek Erkânıharbiye Reisliğinde bulunmuştur. 1876 Rus harbinde Ferik rütbesile Karapınar Komutanlığında bulunmuştu. Sonra Orhaniye Başkomutanı olmuştu. İki yıl sonra da Müşirlikle Petersburg Elçiliğine gönderildi ve orada on sene kadar kaldı. Ondan sonra Vali Vekili olarak Giride gitti. Son vazifesi Anadolu Vilâyetleri Umum Müfettişliğidir.

Ahmet Şakir Paşa

ŞAKİR PAŞA [Ölm. 1903] — İkinci Abdülhamit zamanında saray Erkânıharbiye Reisliğinde bulunmuş bir Müşirdir. İstanbulda doğmuş, Harbiyeden 1868 de Kurmay Yüzbaşılığile çıkıp Paristeki Mektebi Osmaniye gönderilerek orada askerlik tahsilini ilerletmiştir. Sonra Paris Elçiliği Ataşemiliterliğinde bulunmuş, İstanbula dönüşünde Binbaşı iken Padişah maiyetindeki saray kuvvetleri Erkânıharbiyesine memur edilince pek çabuk ilerliyerek 1895 te Müşir olmuştu. Almanya İmparatoruna bir kaç defa Abdülhamit tarafından gönderilmiş ve İmparator İkinci Vilhelmin İstanbulu ziyaretinde Şakir Paşa karşılamaya memur edilerek Kudüsü ziyaretinde de Mihmandarı olmuştu.

ŞAKİR PAŞA, Doktor - Selim [1847 - 1908] — Askerî Tıbbiyedeki derslerile ve eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. 1870 te Askerî Tıbbiyeden Yüzbaşılıkla çıkmış, ayni yıl içinde tahsilini tamamlamak üzere Parise gönderilmiştir. Orada fizyoloji ihtisasını yaparak dönüşünde Askerî Tıbbiyeye fizyoloji hocası olmuş ve bu müessesede otuz yıl ayni dersi okutmuştur. "Düsturu Hayatı Beşeriye,, "Ameliyathanei Fizyoloji,, isimli iki eseri basılmıştır. Teşrih ve Fizyolojii Hücrevî ve Ensicevî adile iki büyük cilt halinde meydana getirdiği tercümenin ancak on forması basılabilmişti.

Doktor Şakir Paşa

ŞAKİR PAŞA, Mehmet [1855 - 1914] — Tarihe ait bazı eserler yazmış ve Elçiliklerde bulunmuş Paşalardandır. Karahisarlı Miralay Mustafa Asım Beyin oğlu, Sadrazam Cevat Paşanın kardeşidir. Bursada doğdu. Harbiyeden 1878 de Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştır. Henüz talebe iken mektepten izinsiz cepheye gitmiş ve yaralanmıştı. Subay olduktan sonra Çetine ve Roma Elçilikleri Ataşemiliterliklerinde, Giridin Resmo Komutanlığında bulunmuş ve Liva (Tuğgeneral) iken bir aralık kardeşi Sadrazam Cevat Paşanın Başyaverliğini yapmıştı. Ondan sonra Bükreş Elçisi olmuşsa da oraya gitmeden Atinaya tahvil edilerek bir kaç yıl orada bulunmuştur. Ferik rütbesinde ve Teftişi Askerî Komisyonu Âzası iken 1908 de isteğile emekliye ayrılmış ve o sıralarda Galatasaray Lisesinde ücretsiz tarih dersi vermişti. Karahisarda kazaya uğrayarak öldü. Büyükadada gömülüdür.

Şakir Paşa

"Yeni Osmanlı Tarihi,, adlı beş ciltlik eserinin iki cildi, Tarihi İslâm ve Osmanî adlı bir mektep kitabı basılmıştır. Salâhaddini Eyyubî adlı iki ciltlik tarihi ile yine bu isimde bir piyesi, Mısır tarihine ve sair mevzulara ait tercümeleri de vardır ki bir kısmı basılmamıştır. Güzel sanatlara da müntesipti.

ŞAMİL, Şeyh Ali [1795 - 1871] — Çarlık ordularını 25 sene uğraştırmış olan meşhur Dağıstanlı Türk mücahididir. Dağıstanın Buyiank kasabası civarında doğdu. Denghan Mehmet isimli bir Beyin oğludur. Annesi Pîr Budak Beyin kızı idi. Medrese tahsilini görmüş ve tarikate girip Şeyh ve İmam olduktan sonra etrafına topladığı adamlarla Dağıstan istiklâl mücadelesine girişmişti. Bir avuç kuvvetle 1834 ten 1859 a kadar Çarlık ordularını püskürterek kahramanlıklarile zamanını hayretlere düşürmüştü. Nihayet çok üstün Rus fırkalarile çevrilerek esir düştü. Pe-

tersburga götürüldüğü zaman Çar tarafından riayet görmüş, önce Kaluga'ya sürülmüşse de sonra Medineye gitmesine müsaade edilmişti. İstanbula geldiği zaman halk camilerde ve sokaklarda bu ak sakallı, ince ve uzun boylu mücahidin ellerini öpmeği bir şeref sayarmış. Mekkeyi ziyareti sırasında ölmüştür.

Şeyh Şamil

Sonraları Türkiyeye göçmüş olan oğulları ve torunları arasında muhtelif sahalarda değerli adamlar yetişmiştir.

ŞANİZADE ATAULLAH EFENDİ [Ölm. 1826] Hem değerli bir hekim, hem tarihçi ve edip olarak meşhur bir fikir adamıdır. Medine Kadısı Şanizade Sadık Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu; Tirede sürgün bulunduğu sırada öldü. Müderris, sonra Eyüp Kadısı ve Mekke Mollası olmuştu. Mütercim Asım Efendinin ölümünden sonra Vakanüvisliğe geçirilmiş ve Asım Efendinin tarihine zeyl olarak 14 senelik vakaları muhtevi bir tarih yazmıştır ki dört cilt olarak basılmıştır.

Geniş ve çeşitli malûmat sahibi olan Şanizade, zamanında değerli bir hekim olarak da tanınmış, hattâ Saray Başhekimi tayin edilmek üzereyken İkinci Mahmudun meşhur Halet Efendisine mensup olmasından dolayı Behçet Efendi tercih edilmişti. Şanizadenin askerlik teşkilâtına ait tercümeleri, hekimliğe, anatomi ve fizyolojiye dair, bir kısmı fransızcadan tercüme 16 kadar eseri vardır. Fransızcaya da vâkıf olup bizde hekimlik dilini türkçeye çevirenlerin birincilerindendir.

ŞAPOLYO, Enver Behnan [Doğ. 1900] — İnkılâp tarihimize ait yazılarile tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Eski Maarif Meclisi Âzasından Fevzi Beyin oğludur. İstanbul Lisesile Muallim Mektebinde, Dil ve Tarih Fakültesinde okumuş, İstanbul Üniversitesinden tarih öğretmenliği ehliyetnamesi almıştır. Millî Mücadelenin ilk yıllarında Ankaraya gelerek Öğüt, Yeni Gün ve Hakimiyeti Milliye gazetelerinde önce muhbirlik, sonra yazıcılık yapmıştı. Gazi Lisesi tarih öğretmenlerindendir. Risale ve kitap şeklinde çıkmış bir çok yazılarından başlıcaları şunlardır:

"Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi,, , "Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi,, , "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri Tarihi,, , "Kurtuluş Edebiyatı Tarihi, , "Onuncu Yıl,, .

ŞEFİK EFENDİ, Masrafzade Mehmet [Ölm. 1515] — Vakanüvislikte bulunmuş edip ve şairlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Divanı Hümayun Kâtibi iken Vakanüvis olmuştu. Bir senelik Osmanlı tarihini muhtevi bir eserile "Şefikname,, adlı bir tarihî risalesi vardır ki bu eser çetin ve çapraşık üslûp için bir örnek olarak gösterilir. Edirne vakasını ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendinin türlü hakaret içinde öldürülmesini 55 sayfada anlatan bu risale, hadiseleri herkesin anlıyacağı açık dille yazmamak için gayet yüklü ve yabancı kelimelerle dolu olarak meydana getirilmiştir. Şefik Efendinin türkçe, arapça ve farsça manzumeleri de vardır.

ŞEFİK BEY, Hattat [Ölm. 1876] — Meşhur hattatlarımızdandır. Hattat Kazasker Mustafa İzzet Efendinin oğludur. Bursada Ulucaminin içindeki büyük yazılar onundur.

ŞEFİK BEY, Yağcı [1852 - 1915] — Donanmamızı yükseltmek uğrundaki çalışmalarile tanınmış ve İstanbul Millet Vekilliğinde bulunmuş değerli memleket adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Valde Rüştiyesini bitirdikten sonra babasının Balkapanındaki ticaret evinde yağ ve zahire ticaretine başlamıştı. 1908 İnkılâbına kadar yalnız ticaretle uğraşmış, yedi sene Ticaret Odasında, üç sene Ziraat Bankasında âza olarak bulunmuştu. Ondan sonra ticareti oğullarına bırakarak memleket işlerile meşgul oldu. Belediye Dairesine Âza olmuş ve Donanma cemiyeti kurulunca İdare Heyeti Reisliğine seçilmişti. Bu işte çok samimî ve fedakâr hizmetlerile tanınmıştır. İstanbul Meclisinin ikinci ve üçüncü devrelerinde Millet Vekili seçildi. Dindar, zengin, hayırseven, bütün mizaç ve kıyafetile tam bir İstanbul Efendisi idi. Hariciye Nazırı olan Rifat Paşa onun küçük kardeşi idi.

Şefik Bey

ŞEKER AHMET PAŞA, Ahmet Ali [1841 - 1906] — Tanınmış ressamlarımızdandır. Üsküdarda doğmuştur. Tıbbiyede tahsil ederken resime karşı gösterdiği istidat dolayısile talebe olduğu halde müessesenin resim muallim muavinliğine tayin edilmişti. 1861 de yirmi yaşında iken Sultan Abdülâziz tarafından resim tahsili için Parise gönderildi. Ressam Seyyit Beyle birlikte Paristeki Mektebi Osmanîde bulundu. Bulanger ve Gérome gibi meşhur üstatlardan ders almış ve Paristeki umumî sergide Abdülâzizin karakalem bir portresini teşhir etmişti. Fransa ile Prusya arasında muharebe başlayınca Mektebi Osmanî kapanmış, Ahmet Bey de İstanbula dönerek Yüzbaşılıkla askerliğe girmiştir. Tıbbiyede resim hocası ve Padişaha Yaver oldu. 1888 de rütbesi Ferikliğe yükseldi. 1894 te Ecnebi Misafirler Teşrifatçılığına tayin edildi. Eyüpte gömülüdür. Mercandaki konağında güzel bir resim salonu vardı. 1873 te Divanyolunda eski Maarif Nezareti binasında iki resim sergisini tertip ettirmiştir. Daha fazla cansız tabiat, meyva ve çiçek resimleri yapmıştır. Asıl adı Ahmet Alidir. Güler yüzlü ve tatlı sözlü olduğu için Şeker Ahmet Paşa diye şöhret bulmuştur.

Şeker Ahmet Paşa

ŞEKERPARE [Ölm. 1648] — Deli İbrahimin sarayında rüşvet alıp devlet işlerine karışmakla tanınmış bir kadındır. Padişahın Musahiplerindendi. Sakıza sürüldüğü zaman Valde Hanında altın, mü-

cevher ve inci dolu on altı sandık eşyası ve iki yüz elli kese akçesi meydana çıkmıştı.

ŞEKİP PAŞA, Mehmet [Ölm. 1855] — Abdülmecit zamanında Elçiliklerde, Hariciye Nazırlığında bulunmuş Vezirlerdendir. Mehmet Nuri Beyin oğludur. Divanı Humayun Kaleminden yetişmiştir. Petersburg Elçiliği Başkâtipliğile Hariciye memurluğuna başlamış, 1840 ta Londra Elçisi, dört sene sonra Hariciye Nazırı olmuştu. Bu sıralarda Suriye ve Cebeli Lübnandaki siyasî ihtilâli bastırmaya gönderildi. 1848 - 50 arasında Viyana Elçiliği yapmıştır. Şekip Efendi diye meşhur olan bu zat, o devrin değerli diplomatlarından sayılırdı. Sadaret Müsteşarlığında da bulunmuş, 1854 te Vezirlikle Meclisi Vâlâ Reisi olmuş, bir yıl geçmeden ölmüştür. Eyüpte gömülüdür. Arifî Paşa bu zatın oğludur.

Şekip Paşa

ŞEKİP, Tokadîzade [1871 - 1932] — Edebî eserleri ve şiirlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İzmirde doğdu. Şairlikle tanınmış Mehmet Nuri Efendinin oğludur. Soyu Tokatlıdır. İzmir Rüştiyesinden çıkmış, hususî olarak iyi farsça ve arapça öğrenmişti. İkinci Abdülhamit zamanında hürriyete taraftar olmak suçu ile bir aralık Bitlise sürüldü. 1908 de İstanbulda açılan Meclise Manisa Millet Vekili seçilmiş ve bu meclisin feshine kadar Millet Vekilliğinde bulunmuştur. Yazılarında fikir ve felsefe unsuru galip ve biraz da tasavvuf çeşnisi vardır. Ufak risaleler halinde neşredilen eserleri şunlardır: "Neşidei Vicdan, Derviş Sözleri, Reşahat, Huzuru Hilkatte,, edebî tahlil ve tenkide dair olgun makaleleri de neşredilmişti. Oğlunun ölümü üzerine intihar etmiştir. İzmir Halkevi hayatını ve hakkındaki yazıları muhtevi küçük bir risale neşretmişti.

ŞEKİP TUNÇ — Bk. Tunç.

ŞEMS EFENDİ, Osman [1813 - 1893] — Üstatça şiirlerile tanınmış bir Kadirî Şeyhidir. Üsküdarda doğdu. Münzevî lâkabile anılan ve tarikat büyüklerinden sayılan Mehmet Emin Efendinin oğludur. Osman Şems Efendi, bazı kâtipliklerde bulunmuş, bir aralık küçük bir dükkân açmış, fakat sonraları Üsküdardaki evinde kendine mürit onları irşat ile meşgul olmuştur. Tekke Şeyhlerinden değilmiş, kerametine inanılacak derecede hürmete lâyık bir zat imiş. "Gönülden Gönüle,, ve "Döne döne,, redifli gazelleri meşhurdur. Hafızalardaki mısralarından birini alıyoruz:

Ayağı yer mi basar zülfüne berdar olanın

ŞEMSEDDİN BEY [1849 - 1894] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Deniz Yarbaylarından İngiliz lâkabile tanılan Yusuf Beyin oğludur. İlk tahsilden sonra yabancı dil öğrenmiş ve pek genç iken gazetelere yazılar vermeğe ve risaleler neşretmeğe başlamıştır. Karantina Başkâtibi iken Üsküdarda öldü. Külliyatı Lûgat adile hazırladığı kamusun birinci cildini neşretmiştir. Bundan başka risale şeklinde on tane kadar eseri vardır.

ŞEMSEDDİN EFENDİ, Kadızade Ahmet [1512 - 1580] — Üçüncü Murat zamanında iki buçuk sene Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerdendir. Bedreddin Mahmut Efendinin oğludur. Ebüssuut Efendinin talebesindendi. Müderris ve Kadı olduktan sonra Rumeli Kazaskerliğinden Şeyhülislâmlığa geçirilmişti. Bir mesçitle bir medrese yaptırmıştır. Küçükkaramanda gömülüdür. Çok doğru sözlü olmakla tanınmıştı. Şerhleri, haşiye ve talikatı vardır.

ŞEMSEDDİN PAŞA [1855 - 1917] — Elçiliklerde ve Nazırlıklarda bulunmuş Vezirlerdendir. Kafkasyada Ubih bölgesinde doğmuştur. Hacızade Osman Beyin oğludur. Ailesile İstanbula göçerek Fatih ve Beşiktaş Rüştiyelerinde okuduktan sonra Galatasaray Lisesinden, sonra Mülkiye Mektebinden birincilikle çıkmıştı. Mabeyn Kâtipliğinde bulunduktan sonra Atina Elçiliği Başkâtibi, Hariciye Şehbenderlik Dairesi Müdürü, 1892 de Bükreş, iki yıl sonra Tahran Elçisi oldu. Bir yıl kadar Van Valiliğinde bulunduktan sonra ikinci defa Tahrana gönderilmişti. İranda Meşrutiyetin ilânını teşvik ettiği bahanesile 1908 de Abdülhamit tarafından azledilmiş ve o yıl içinde Meşrutiyet İnkılâbı olunca Evkaf Nazırlığına getirilmişti. Nazır iken Millet Meclisinde Arap Mebuslarına karşı arapça söylemesi dedikodu uyandırmış ve bu hâdise üzerine Saffet Nezihi "İzah ve İstizah,, adlı bir komedi yazmıştı. 1912 de Trablusgarba Naibüssultan unvanile ve Vezirlikle tayin edilmiş, fakat İtalyan işgali üzerine İstanbula dönmüştü. Bilgili, dinî ilimlerle meşgul ve Halvetî tarikatine mensuptu. Şerif Mehmet Rauf Paşanın damadı idi.

Şemseddin Paşa

ŞEMSEDDİN SAMİ, Fraşeri [1850 - 1904] — Dilimize ve kültürümüze büyük hizmetlerile meşhur bir fikir adamımızdır. Yanyanın Dağlı bucağının merkezi olan Fraşeride doğdu. Babası Halit Beyle büyükbabası Durmuş Bey oranın Beylerindendi. Anasile babasını çocukluğunda kaybetmiş, ilk tahsile köyünde başlamıştı. Ailesinin Yanyaya nakli üzerine Sami, büyük kardeşi Naim Beyle birlikte ağabeyleri Abdül Bey tarafından Zosimeon adlı Rum Jimnazına verildi. O mektebi yedi senede bitirmiş, lise derslerile birlikte rumca, eski yunanca, fransızca ve italyanca okumuştu. Hususî hocalardan da arapça ve farsça öğrendi. Vilâyet Mektupçu Kaleminde biraz bulunduktan sonra 1871 de İstanbula gelip Matbuat Kalemine devama ve tercümeler neşrine başlamıştır. (Muhtasar Tarihi Fransa) adlı tercümesi neşrettiği ilk eserdir. Yine o sırada (Taaşşuku Talât ve Fitnat) adlı bir millî roman yazmıştır. Ana dili rumca olduğundan o zamanki ya-

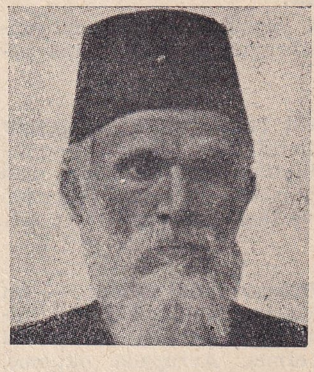
Şemseddin Sami

zılarında türkçesi pek şivesizdir. Bir aralık "Hadika,, gazetesinde çalışmış, 1873 te (İhtiyar Onbaşı) isimli bir hikâye ve "Galate,, adlı bir facia tercüme ve neşretmişti.

Makale ve piyesleri Abdülhamit istibdadının şüphelerini uyandırdığından onu Trablusgarba sürdüler. Vali bulunan Sami Paşa kendisine türkçe ve arapça "Trablusgarp,, gazetesinin neşri işini vermiştir. Orada bir sene kalmış, Sami Paşanın delâletile affedilip İstanbula dönmüştür. İlk kuruluşunda (Sabah) gazetesini bir sene kadar neşretti. 1876 da Cezairi Bahrisefit Valisi olan Sava Paşanın Mühürdarlığile Rodosa gitmiş, beş ay sonra istifa ile Yanyaya dönmüştür.

O aralık Rus harbi çıkıyor. Şemseddin Sami, Abidin Paşanın maiyetinde açılan Sevkiyatı Askeriye Komisyonunun bir kaç ay Başkâtipliğini yapmış, 1877 de İstanbula dönerek Mihran Efendinin çıkardığı "Tercümanı Şark,, gazetesinin muharrirliğinde bulunmuştur. Bu gazete kapanınca (Cep Kütüphanesi) unvanile küçük kitaplar neşretmiştir ki isimleri şunlardır:

"Medeniyeti İslâmiye, Esatîr, Kadınlar, Gök, Yer, İnsan, Yine İnsan, Letâif, Usulü Tenkit ve Tertip, Lisan.,,

O sıralarda Mabeynde teşekkül eden Teftişi Askerî Komisyonu Kâtipliğine tayin edildi. Sonraları bu komisyonun Başkâtibi olmuş ve ölümüne kadar bu vazifede bulunmuştur. Evinde kitaplarile uğraşmaya elverişli ve maaşı dolgunca olan bu vazifede iken rütbesi Bâlâya kadar yükselmişti.

Rahmetli, eşi az bir çalışkanlıkla çok faydalı ve büyük eserler meydana getirdi. Birincisi fransızcadan türkçeye, öteki türkçeden fransızcaya iki büyük lûgat kitabile küçük Kamusu Fransevîyi, 6 büyük cilt tutan (Kamus-ül-Alâm) ı ve iki ciltlik "Kamusu Türkî,, yi neşretti. Bunlardan başka "Tarifatı Arabiye,, adile arapça bir gramer kitabı, Müslümanlığın nasıl intişar ettiğine dair yine arapça bir küçük tarih, "Hurdeçin,, ismile bazı seçilmiş farsça şiirleri muhtevi küçük bir risale, "Kâve, Besa veya Ahde Vefa,, adlı küçük piyesler, "Müntahabatı Divanı İmam Ali,,, "Müntahabatı Divanı Baki,, adlı risaleleri yazdı. V. Hugo'nun "Sefiller,, adlı büyük romanını tercüme etti. "Kamusu Arabî,, yi de hazırladı. Fakat tamamlayamadı. Bu zamanlarda iki mecmua da neşretmiştir ki biri yirmi nüsha çıkan "Hafta,,, öteki de ancak 4 nüsha neşredilebilen "Aile,, dir. Bunların da bütün yazılarını kendi yazmıştır.

Şemseddin Sami 54 yaşında iken Erenköyündeki köşkünde ölerek Sahrayıcedit mezarlığına gömülmüştür.

ŞEMSEDDİN SİVASÎ [ölm. 1597] — Meşhur mutasavvıf ve âlimlerimizdendir. Sıvasta doğup ölmüştür. Mevlevi tarikatinin şubelerinden olan "Şemsiye,, tarikatinin kurucusu sayılır. Manzum ve mensur bir çok dinî ve tasavvufî eserleri ve tercümeleri vardır.

ŞEMSİ MOLLA, Doktor [1844 - 1894] — On dokuzuncu asır sonlarında İstanbulun, bilhassa Büyükadanın şen ve meşhur simalarından olan Şemsi Molla, hekimlik tahsil etmiş, Avrupada okumuş, zarif ve kalender mizaçlı bir zattır. Abdülhamidin Hekimbaşısı Reisülulema Cemaleddin Efendinin oğludur. Medreselerde okumuş, sonra Askerî Tıbbiyeden hekim çıkmış, tahsilini Fransada tamamlıyarak, Miralay (Albay) rütbesine kadar askerî hekimlik yapmıştır. Sonra yine sarık sararak ilmiye rütbesi almış ve Şehremaneti Meclisi Azası iken ölmüştür. Zeki, sevimli, bilgili ve hekimlikte maharetli olarak tanınmıştı.

ŞEMSİ PAŞA, Ahmet [ölm. 1580] — İstanbulun bir semtine adını bırakmış ve şairlikle de tanınmış Vezirlerdendir.

Şemsi Paşa

İsfendiyar ailesinden Kızıl Ahmet Beyin torunu ve Mirza Paşanın oğludur. Çocukluğunda Enderuna alınarak Yavuz Selimin hizmetinde bulunmuş, Kanunî Süleyman zamanında Şam, sonra Rumeli ve Anadolu Beylerbeyi olmuştu. İkinci Selim zamanında Vezirlikle Musahiplikte bulundu. Üçüncü Muradın Padişahlığı zamanında da itimat kazanarak devşirme usulünün değiştirilmesine sebep olmuştur. Sokullu Mehmet Paşanın düşmanlarındandı. Üsküdar iskelesi civarında camii ve medresesi vardır. Kendi de orada gömülü olup o mahalle hâlâ onun adını taşır. Zarif ve nükteli manzumeleri vardır. Bir beytini alıyoruz:

Halka halka zülfünü tak boynuma zencir-veş
Kande gitsen âşıkın yânında gitsün şir-veş.

ŞEREF AYKUT [1874 - 1939] — Gazetecilikle de tanınmış Millet Vekillerimizdendir. Edirnede doğdu. Aykutoğlu Miralay Arif Beyin oğludur Hukukta tahsil etmiş, avukatlıkla ve gazetecilikle uğraşmıştır.

Şeref Aykut

Birinci Büyük Millet meclisine Edirne Milletvekili seçilmişti. Dördüncü devreden ölümüne kadar yine Edirne Millet Vekili idi. Abdülhamit zamanında inkılâp işlerile uğraştığı için sürgüne gönderilmişti. Gazeteciliğe Ahmet Midhat Efendinin zamanında "Tercümanı Hakikat,, ile başlamış, Maarif, Mektep, Terakki mecmualarında da çalışmıştı. İzmirde Tevfik Nevzatla birlikte Hizmet gazetesini çıkarmıştı. 1908 İnkılâbından Birinci Dünya Harbi mütarekesine kadar "Yeni Edirne,, yi ve mütareke esnasında "Trakya,, gazetesini neşretmişti. İngilizler tarafından Maltaya gönderilenler arasında o da vardı. Oradan dönüşte Ankarada Hâkimiyeti Milliye,, ye de yazmıştı. Risale ve kitap olarak on üç kadar basılmış eseri vardır.

ŞEREF HANIM [1809 - 1861] — On dokuzuncu asır ortalarında tanınmış bir kadın şairimizdir. Şeyhülislâm Âşir Efendi ailesine mensuptur ve şair Mollalardan Nebil Beyin kızıdır. İstanbulda doğdu. Yazıları zamanına göre oldukça tahsil görmüş olduğunu anlatır. Evlâdı olmadığına bir gazelindeki sözü delâlet ediyorsa da evlenmiş olup olmadığı bilinmiyor. İstanbulda ölmüş ve Yenikapı Mevlevihanesi bahçesine gömülmüştür. Divanı basılmıştır. Mevlevi tarikatına mensup olan bu kadın şairin eserleri dinî vect ve heyecanı hayli muvaffakıyetle ifade eder mahiyettedir. Sözlerinden örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Hâhü nahâh Şeref'in kadrini bilsün yâran
Âleme bir dahi Leylâ ile Fitnat gelmez.

ŞEREFEDDİN PAŞA, Hüseyin [Ölm. 1896] — Matematiğe dair eserlerile tanınmış bir Generalimizdir. İstanbulda Çengelköyünde doğdu. Harbiyeden 1877 de Kurmay Yüzbaşılığile çıkmış, muhtelif askerlik hizmetlerinde, Nafia Meclisi Âzalığında ve Fen Müşavirliğinde bulunmuştur. Erkânıharbiye Şube Müdürü iken Giride Jandarma Tensik Komisyonu Reisi olarak gönderilmiş ve Kandiyede ölmüştür. "Faizi Mürekkebe Dair Cedveller,, , "Nazarî ve Amelî Demiryolları,, , "Hesabatı Maliye,, isimli eserleri vardır.

ŞEREFEDDİN YALTKAYA — Bk. Yaltkaya.

ŞERİF EFENDİ, Esatzade Mehmet [1717 - 1789] — Birinci Abdülhamit ile Üçüncü Selim zamanlarında iki defa Şeyhülislâm olmuş, türkçe, arapça ve farsça şiirler de yazmış olan âlimlerdendir. Şeyhülislâm Esat Efendinin oğludur. "Fusulü Ara,, adlı bir risalesi ve tertipli divanı vardır. Divanı basılmış değildir.

ŞERİF PAŞA, Boşerif [1865 - 1944] — İkinci Abdülhamidin son zamanlarında Elçilikte bulunmuş, önce "İttihat ve Terakki,, nin, sonra da Türklüğün aleyhinde bulunmakla meşhur olmuş bir Paşadır. Üsküdarda doğdu. Şûrayı Devlet Reisi Kürt Sait Paşanın oğludur. Galatasaray Lisesinde okumuş ve Pariste Saint - Cyr Mektebinde askerî tahsilini yaparak dönüşte saraya Yaver, sonra Brüksel, Paris Ataşemiliteri olmuştur. 1898 de Ferik rütbesile İsveç Elçisi oldu. İttihat ve Terakki hükûmetlerinden istediği elçiliğe tayin edilmemesi yüzünden arası açılmış ve sonraları Türklük aleyhinde bulunmuştur. Mahmut Şevket Paşa hâdisesinden dolayı idama mahkûm edilmişti. Mısırda ve Pariste babasından ve Mısırlı bir Prenses olan zevcesinden kalan serveti sefahet içinde bitirerek öldü.

Şerif Paşa

Ona vaktile Halil Ethem Bey Beau Şerif demişti ki. "Boş herif,, şeklinde de söylenebilen bir nükte idi. Süleyman Nazif "Boş Herif,, adlı risalesini İttihat ve Terakkinin teşvikile bu adamı ağır surette hicvetmek için yazmıştır.

ŞERİF PAŞA, Damat Mehmet [Doğ. 1874] — Nazırlıklarda bulunmuş, ilmî eserleri ve tercümelerile de tanınmış son Osmanlı Vezirlerindendir. Balıkesir eşrafından Karesi Mutasarrıfı Şerif Paşanın torunu ve Zor Mutasarrıfı Ahmet Şükrü Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Mülkiyeden 1894 te birincilikle çıktı. Dahiliye Mektupçu Kaleminden devlet hizmetine başlamış, bir müddet Mülkiye mektebinde ve Darülmuallimînde belâğat ve kitabet dersleri okutmuştur. Dahiliyede Müdür Muavini iken Sultan Abdülâzizin küçük kızı Emine Sultanla evlendikten sonra Şûrayı Devlet Âzası olmuş ve Vezir rütbesi almıştır. 1910 da Şûrayı Devlet Mülkiye ve Maliye Daireleri Reisliklerinde, daha sonra İstanbul Valiliğinde, Maarif, Nafia ve Dahiliye Nazırlıklarile Şûrayı Devlet Reisliğinde bulundu.

Damat Şerif Paşa

Arapçadan tercüme ettiği "İbni Batuta Seyahatnamesi,, ile fransızcadan tercüme ettiği Makyavel'in "Prens - Hükümdar,, adlı eseri basılmıştır. Başka eserler ve tercümeler de meydana getirmişse de neşrolunmamıştır. Saray damatlarından olduğu için memleket dışarısında kalmış ve Nise gitmişti. İrfan ve seciyece değerli adam olarak tanınmıştır.

ŞEVKET DAĞ, Ressam — Bk. Dağ.

ŞEVKET PAŞA [1843 - 1873] — Harbiye Mektebi Nazırlığında bulunmuş olan Generallerimizdendir. Hasip Paşanın yeğeni ve Şerif Efendinin oğludur. Babasının ölümünden sonra annesi Kıbrıslı Mehmet Paşa ile evlendi. Bu suretle Şevket, Sadrazamın üvey oğlu, sonra da damadı olmuş ve o sayede Harbiyeye Padişah iradesile girerek Erkânıharp Binbaşılığile 1859 da çıkıp Parise de gönderilmişti. Karadağda Kaymakam (Yarbay), Girit muharebesinden sonra Miralay (Albay) ve Liva (General) oldu. Darı Şûrayı Askerî Âzalığına tayin edildi. Henüz 30 yaşında iken Ferik (Tümgeneral) rütbesile Askerî Mektepler ve Harbiye Mektebi Nazırı olmuştu. Haşarılıkları bahanesile bir çok genç Harbiyeliyi alaya çıkarmış, bu suretle gûya müesseseyi ıslah etmişti. Biraz sonra İşkodra Vali ve Komutanı oldu. Dirin ırmağı kenarından atının ayağı kayarak suya düştü ve boğuldu.

Şevket Paşa

ŞEVKET PAŞA [Ölm. 1911] — Rus cenginde yararlığile tanınmış, sonraları Âyan Âzalığında bulunmuş olan Ferik Şevket Paşa, İkinci Mahmut devri Vezirlerinden Kato Hüseyin Paşanın oğludur. Harbiyeden 1859 da çıkmış, muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra Abdülâziz zamanında Liva iken Başmabeyncilik etmişti. 1876 Karadağ isyanında ve Rus harbinde hayli yararlıklar göstermiş, Orhaniye Kumandanlığı yapmış, Plevneye erzak yetiştirerek Müdafaanın devamına hizmet etmişti. İstanbula dönüşünde Abdülâzizin Başmabeynciliğinde bulunmuş olmasından dolayı İkinci Abdülhamit tarafından Beşinci Orduya Fırka Kumandanı sıfatile uzaklaştırıldı. Biraz sonra tekaüt edilmişti. 30 sene kadar Şamda ve Beyrutta sürgün kaldı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula dönüp Âyan Âzası olmuş, ölümünde Eyübe gömülmüştür. Dürüst, şakacı ve güzel konuşan bir zat olarak tanınmıştı.

Şevket Paşa

ŞEVKET PAŞA, Mehmet [1824 - 1890] — İkinci Abdülhamit devrinin iyi tanınmış Vezirlerindendir. Konya Defterdarı Sıtkı Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Mektebi İrfanda okudu. Maliyeden yetişerek Bağdat, Erzurum ve İzmir Defterdarlıklarında, İzmir Rüsumat Nazırlığında, Rüsumat Meclisi Reisliğinde, Şûrayı Devlet Azalığında bulunmuştur. 1879 da (Şeyhülharem), bir sene sonra Vezir oldu. Kâni Paşa ile birlikte gümrük nizamlarını yapmış ve bu işlerde faydalı olmuş dürüst bir adam olarak tanılır. İstanbulda mütekait iken ölmüş, Fatih türbesi bahçesine gömülmüştür.

Şevket Paşa

ŞEVKET PAŞA, Mustafa [Ölm. 1889] — Tarihe ve mesleğine ait eserlerile tanınmış Generallerdendir. Arapkirde doğmuş, Harbiyeden 1858 de Piyade Mülâzimi çıkmıştı. Ferik Rütbesile Yedinci Ordu Komutan Vekili olarak Şamda bulunduğu sırada ölmüştür. "Tarihi Harp,, isimli üç ciltlik bir eserile "Fenni Harp,, adlı bir kitabı ve mekteplerde ahlâk dersi kitabı olarak okutulmuş olan "Burhanı Hakikat,, isimli bir eseri vardır.

ŞEVKET TURGUT PAŞA [ölm. 1924] — Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Nazırlıklarda bulunmuş ve değerli bir asker olarak tanınmış Generallerimizdendir. İstanbulda doğdu. Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştı. 1908 İnkılâbı olduğu zaman Kosva Mürettep Kolordu Kumandanı idi. Arnavutluk isyanını bastırmaya memur edilmiş, Balkan Harbinde Trakya Kolordu Kumandanlığını yapmıştı. Bir aralık Romanyada Askerî Murahhas olarak bulundu. Cihan Harbi mütarekesinin ilk yılında Damat Ferit Paşa Kabinesinde Nafia ve Harbiye Nazırlıklarına geçirildi. Fakat Millî Mücadeleye taraftar olduğu anlaşılarak istifaya mecbur edildi, sonra tekaüde sevkolundu. Son yıllarında ticaretle meşgul oluyor ve bir ilân şirketi müdürlüğünü yapıyordu. Fatih türbesi bahçesinde gömülüdür.

Şevket Turgut Paşa

ŞEVKİ EFENDİ, Hattat Mehmet [1829 - 1887] Meşhur hattatlarımızdandır. Kastamonuda doğdu. Yazı derslerini dayısı ve hocası şöhretli hattatlardan Hulûsi Efendiden almıştı. Zamanının â'imlerinden olan bu Hulûsi Efendi Ragıp Paşa Kütüphanesi Hafızı Kütübü idi. Şevki Efendi gençliğinde dayısile birlikte İstanbula gelerek Serasker Kapısına Kâtip olmuş ve ayni zamanda Menşei Küttaba ve diğer bazı mekteplerle İkinci Abdülhamidin sarayında Şehzadelere yazı hocası olmuştu. Hasköyde oturduğu için Hasköylü diye anılırdı. Çok eser bırakmış ve hayli hattat yetiştirmiştir. Muhtelif şehirlerin camilerinde levhaları vardır.

Üstadı Hulûsi Efendi ile Şevki Efendinin etraflı tercümeihalleri Doktor Süheyl Ünver tarafından yazılmıştır.

ŞEVKİ PAŞA, Mustafa [ölm. 1912] — Mesleğine ait eserler bırakmış bir Generaldir. Rusçukta doğdu. Harbiyeden 1885 te Kurmay birinciliğile Yüzbaşı çıkmış, uzun zaman askerî mekteplerde, Harbiye ile Mülkiye Mühendis Mektebinde muallimlik etmiştir. Sonraları Kosvada kıtalarda bulundu ve dönüşünde İstanbulda ölerek Topkapı dışarısına gömüldü.

"İstikşafatı Askeriye,,, "Malzemei İnşaiye,,, "Amelî İlmi Arz,,, "Mükemmel Topoğrafya,,, "Askerî Şimendifer,, isimli eserleri yazmış ve istikşaf haritası almaya mahsus bir âlet de ihtira etmiştir.

ŞEVKİ PAŞA [1866 - 1930] — Haritacılıktaki ihtisasile tanınmış değerli bir Generalimizdir. İstanbulda doğdu. Askerî hekimlerden Kaymakam Ahmet Bican Beyin oğludur. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde okumuş, Harbiyeden 1889 da Kurmaylıkla Yüzbaşı çıktıktan sonra haritacılık tahsili için Parise gönderilmişti. Bu şubede ihtisas kazanarak döndü. İkinci Abdülhamit haritacılık sahasında çalışmaktan nedense ürktüğü için Fransız zabitlerile birlikte çalışan Harita Komisyonunun faaliyetine yıllarca müsaade edilmemişti. 1908 İnkılâbından sonra Şevki Paşa az zamanda pek mühim haritalar meydana getirmiştir. Birinci Dünya Harbi mütarekesinden sonra Anadoluya geçerek Millî Müdafaa Harita Dairesi Umum Müdürü olmuştu. İki yıl sonra hastalığından dolayı tekaüdünü istedi, İstanbula döndükten sonra bir müddet Kadastro Fen Heyetinde çalıştı ve masasının başında çalışırken birdenbire öldü.

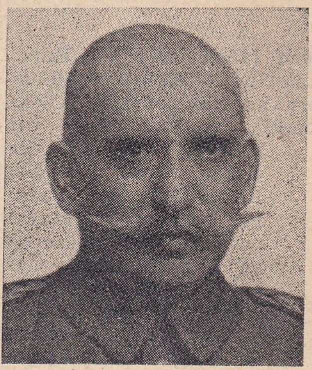
Şevki Paşa

ŞEYH GALİP — Bk. Galip Dede.

ŞEYH VASFİ [1850 - 1910] — Muallim Naci mesleğine mensup bir şair ve tekke Şeyhidir. Şeyh Hoca Raşit Efendinin oğludur. Medrese bilgilerini okumuş, 1866 da babasının yerine Kefevî Tekkesi postnişini olmuştu. Fatih Rüştiyesile Mektebi Kuzzatta kitabet hocalığı etti. Meclisi Meşayihte Âza oldu. Muallim Naci ile birlikte "Tercümanı Hakikat, Servet,, gazetelerine yazmıştır. "Cezebat, Levami, Savati, Metali, Bedayi, Münşeatı Şeyh Vasfi, Muharreratı Şeyh Vasfi, Bârika, Feyzabat, Riyahin, Hikemiyatı İs'âmiye, Muhaderat,, isimleri altında mensur ve manzum parçaları muhtevi küçük kitaplar neşretmiştir. Naci ile birlikte "Şöyle Böyle,, adlı bir eser de yazmışlardı. Şeyh Vasfi Tekkesinin mezarlığında babasının yanında gömülüdür.

Şeyh Vasfi

ŞEYHÎ, Yusuf Sinan [ölm. 1325] — En eski şairlerimizden ve devrinin meşhur hekimlerindendir. Kütahyalıdır. Asıl adı Yusuf Sinan olup şiirde kullandığı Şeyhî mahlâsile meşhur olmuştur. Edebiyatı Ahmediden öğrenmiş ve zamanının hekimleri arasında da tanılarak bilhassa Çelebi Sultan Mehmedi tedavi ettiği için onun hususî hekimi olmuştu. Hükümdarın ölümünden sonra Kütahyada aktarlık, yani o zamana göre eczacılık etmişti. Tarikat bakımından Hacı Bayram Veliye mensuptur. Tertipli divanından başka Nizamînin Husrev ve Şirin eserinin manzum tercümesi de vardır. Bu tercümeyi kız kardeşinin oğlu Cemalî tamamlamıştır. Şeyhînin bir beytini alıyoruz:

Gönlüm kuşuna saçtı yine dane benlerin
Öldürmesin tutup ki girer kane benlerin.

ŞİNASİ, İbrahim [1824-1871] — Edebiyatımızda tabiî yazı çığırını açan ve gazetecilik nevini kuran meşhur edibimizdir. İstanbulda Tophanede doğdu. Topçu Yüzbaşısı Taşköprülü Mehmet Ağanın oğludur. Babasının Şumnu muharebesinde şehit olması üzerine ancak bir veya iki yaşında iken yetim kalmış ve annesi Esma Hanım tarafından büyütülmüştür. Mahalle mektebinde okuduktan sonra ilk gençlik çağında Tophane Kalemine verilmiş, orada İbrahim Efendi adlı âlim bir zattan arapça okumuştur. Topçu muallimi olarak getirilmiş olan Fransız subaylarından Chateauneuf (sonraları Müslüman olan Reşat Bey) den fransızca öğrenmeğe başlamıştır. Tophane Mektupçu Kalemi hulefasından iken eski yoldaki bazı manzumelerile, bilhassa kasidelerile dikkati çektiği için Avrupaya tahsile adam gönderileceğini haber alarak yaptığı müracaat, Tophane Müşiri Fethi Paşa ile Sadrazam Reşit Paşa tarafından terviç edilmiş ve Abdülmecidin iradesile Parise gönderilmiştir. Orada fransızcasını ilerlettikten sonra maliye tahsil etmiş, bir taraftan da fransız edebiyatile uğraşmıştı.

Şinasi

1853 te İstanbula dönüşünde önce eski dairesine devam etmiş ve Reşit Paşanın tekrar Sadrazam olması üzerine 1855 te Maarif Meclisi Azalığına, bir müddet sonra da "Encümeni Daniş,, e memur edilmiştir. Bir sene kadar sonra 1856 da bir deri hastalığından dolayı sakalını tıraş ettirmiş olması bahanesile azledildi. O sırada Reşit Paşa Sadaretten çekilmiş ve azil işi Şinasiyi sevmiyen Âli Paşa tarafından yapılmıştır. Reşit Paşa yine Sadrazamlığa dönünce Şinasiyi tekrar işine getirmiştir.

Şinasi Avrupadan aldığı kültürün tesirile tabiîleşen ve yenileşen yazılarını bu yıllarda neşre başladı. 1860 ta Agâh Efendi ile birlikte Tercümanı Ahval gazetesini çıkarmağa başladılar. Resmî olmıyan ilk Türk gazetesi budur. Onun da baş yazıları Şinasinin kuvvetli ve kültürlü kalemile yazıldığı için Şinasi memleketimizde gazeteciliğin pîri sayılmağa lâyıktır. Bu gazetede "Şairin Evlenmesi,, adlı komedisini de tefrika ettirmişti. 1862 de Tasviri Efkârı çıkarmağa başlamış, makalelerile ve bizde ilk edebî polemik olan ve "Ruznamei Ceridei Havadis,, ile aralarında açılan "Mebhuset-ün-Anha,, meselesindeki gayet mantıklı ve olgun münakaşa tarzile Türkiyede ilk fikir gazeteciliğini de kurmuştur. Tertip, baskı vesaire gibi gazeteciliğin teknik cihetlerinde gösterdiği yenilikler de onun ilk gazetecilik üstadı olduğuna ayrı bir delildir.

Seçme şiirlerini muhtevi küçük mecmuasını ve "Durubu Emsali Osmaniye,, adlı kitabını da bu sırada bastırdı. Büyük Reşit Paşanın ölümünden sonra Yusuf Kâmil Paşadan himaye görmüş ve daha sonraları Âli ve Fuat Paşalarla da arası düzelmişti. Fakat 1865 te Âli Paşa aleyhindeki bir teşebbüste ortak olduğu şüphesi üzerine gizlice Parise savuştu.

1867 de Abdülâzizin Paris seyahati sırasında Fuat Paşanın tesirile bir hafta için İstanbula gelmiş ve Fuat Paşaya ricada bulunmuş olduğundan dolayı karısını boşayarak tekrar Parise dönmüştü. Şinasinin Parise ikinci gidişinde büyük bir lûgat hazırlamağa çalıştığını ve (Ta) harfine kadar yazdığını Ebüzziya rivayet etmiştir. Nihayet 1869 da İstanbula büsbütün gelmişti. Gazetesini tekrar çıkarmağa hazırlandığı sırada bir beyin hastalığına uğrayarak Cihangirdeki evinde öldü. Şinasinin nazmı çelimsiz olmakla beraber fikirce kuvvetlidir. Fransızcadan tercümelerinde ve yalnız türkçe kelimelerden mürekkep olarak yazdığı parçalar arasında pek güzel olanları vardır. Nesri ise zamanına göre çok ileri, olgun ve mümtazdır. Namık Kemal ve arkadaşları onu bu bakımdan usta saymakta haklıdırlar.

ŞÜKRÜ BEY, Sağır Ahmet Bey [ölm. 1877] — Posta Nazırlığında faydalı hizmetleri görülmüş ve İstanbul Şehreminliğinde bulunmuş Abdülâziz devri ricalindendir. Necip Paşanın oğlu, Sadrazam Mahmut Nedim Paşanın kardeşidir. Babıaliden yetişerek Orman Müdürlüğünde, Cizye Muhasebeciliğinde, 1841 de Posta Müdürü, 1870 te posta ve telgraf işleri birleştirilerek Nazırlık kurulduğu zaman ilk Posta Nazırı olmuştu. Bir ara da Gümrük Emini ve Şehremini olmuştu. Telgraf ve posta işlerinde yabancıları çıkararak yerine Türkleri koymuş ve bir Posta-Telgraf Mektebi açmıştı. Yemen kazalarına beş kuruş ücretle mektup göndermeyi de ilk defa temin etmişti. Ahmet Şükrü Bey ağır işittiği için "Sağır Ahmet Bey,, diye meşhur olmuştur.

ŞÜKRÜ BEY, Kaptan [ölm. 1910] — Tarihe ait eserler bırakmış bir deniz Binbaşısıdır. İstanbulda doğdu. 1877 de Deniz Okulundan subay çıkarak muhtelif gemilerde hizmet ettikten sonra Deniz Okulu tarih ve devletler hukuku muallimi tayin edilmiş ve yirmi üç yıl kadar bu vazifede bulunmuştur. "Tarihi Osmani Encümeni,, muavin azasındandı. "Esfarı Bahriyei Osmaniye,, adlı iki ciltlik değerli eserinin yalnız birinci cildi basılmıştır. "Osmanlı Tarihi,,, "Hukuku Düveli Bahriye ve Merasimi Teşrifat,,, "Bahriyemizin Tarihçesi,, isimli eserleri de basılmıştır.

ŞÜKRÜ BEY [ölm. 1926] — Meşrutiyet devrinde beş sene kadar Maarif Nazırlığında bulunmuş ve faaliyetlerile tanınmış İnkılâp adamlarımızdandır. Kastamonuda doğdu. Fakir bir aileye mensup olup İstanbul Muallim Mektebinden çıktıktan sonra muallimliklerde ve Maarif Müdürlüklerinde bulunmuş ve gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine de girerek 1908 İnkılâbının hazır-

Şükrü Bey

lanmasına çalışmıştı. Siroz Mutasarrıflığında, Dahiliye Nezareti Mektupçuluğunda bulunduktan sonra Kastamonu Mebusu seçildi. 1913 ten 1918 e kadar Maarif Nazırlığı yapmış, kızlara mahsus tahsil müesseselerile Darülfünunun ve Muallim Mekteplerinin gelişmesi, yetimlere mahsus müesseseler açılması ve faydalı kitapların basılması için hayli gayret ve muvaffakıyet göstermişti.

İzmirde Atatürk'e hazırlanan suikastı tertip edenlerden bulunduğu için idam olunmuştur.

ŞÜKRÜ EFENDİ [1858 - 1890] — Torpido inşasında başarı göstermiş ve genç ölmüş bir deniz subayımızdır. 1875 te Deniz Okulundan subay çıkarak Bahriye Fabrikası Resimhanesine memur olmuş, Deniz Okulunda da matematik, fizik ve kimya okutmuştur. 1886 da Füyum'da Vaydhed fabrikasına torpidoların nasıl yapıldığını öğrenmeğe gönderilmiş, dönüşünde Torpido Resimhanesile Torpido Komisyonu Azalığına tayin edilmiştir. Ölümünden bir yıl önce Vaydhed torpidosunun bir örneğini yaparak İzmit körfezindeki tecrübelerde başarı kazanmıştı. Bunun ikinci bir nümunesini yaparken göğüs darlığı hastalığından ölmüştür.

Şükrü Efendi

ŞÜKRÜ KAYA — Bk. Kaya.

ŞÜKRÜ NAİLİ General [1876 - 1936] — İstiklâl Savaşında Kolordu Komutanı sıfatile yararlığı görülen bir Generalimizdir. Selânikte doğdu. 1901 de Kurmay Yüzbaşılığile Harbiyeden çıkarak Makedonyada Avcı taburlarına tayin edilmiş, 1908 İnkılâbından sonra Binbaşı iken İstanbula Avcı Taburu Komutanı sıfatile gelmişti. Balkan Harbile Umumî Harpte muhtelif cephelerde harbetti. İstiklâl Savaşında Eskişehirde, Bursada, Bandırmada Yunanlılarla çarpıştı ve hizmetlerinden dolayı Korgeneral oldu.

İstanbulun kurtuluşundan sonra 1923 te Millî Ordunun başında İstanbula girmiş ve on yıl kadar Kolordu Komutanı sıfatile İstanbulda bulunmuştur. Sonra emekliye ayrılarak İstanbul Milletvekilliğine seçilmişti. Edirne kurtuluş bayramına iştirak için orada bulunduğu sırada kalp sektesinden ölerek cenazesi İstanbula getirilip Şehitliğe gömüldü. Temiz seciyeli, mert huylu bir askerdi.

ŞÜKRÜ PAŞA, Ahmet [Ölm. 1914] — Harbiye muallimliğinde ve Askerî Mektepler Ders Nazırlığında bulunmuş, mesleğine dair eserler bırakmış bir Generalimizdir. İstanbulda Beşiktaşta doğdu. 1873 te Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığile çıktı. Askerî hayatının büyük bir kısmını muallimlikte geçirmiş ve Harbiye Ders Nazırı olmuştu. "Muhtırai Tahdidi Arazi, "Yollar ve Şimendiferler,, , "Mimarîi Âli ve Âdi,, , "Amelî ve Nazarî İlmi Hesap,, , Usulü Keşfi Mimarî,, isimli eserleri neşredilmiştir.

ŞÜKRÜ PAŞA, Mehmet [1857 - 1915] — Edirne müdafaasındaki kahramanlığile meşhur Komutanımızdır. Erzurumlu Kolağası Mustafa Ağanın oğludur. Erzurumda doğdu. Mühendishane Harbiyesinden 1879 da topçu birinciliğile çıkmış, Almanyada tahsilini ilerlettikten sonra Mühendishanede dil ve topçuluk dersleri okutmuştu. Bir aralık Darüşşafakada matematik dersleri vererek meşhur matematikçimiz Salih Zeki Beye de orada hocalık etmişti. Matematiğe ve topçuluğa dair eserleri de vardır. "Balistik,, adlı kitabı basılmıştır. Muallim iken saray Yaverliğinde de bulunduğu için çabuk ilerliyerek 36 yaşında General olmuş, Topçu Komutanı sıfatile Edirneye gönderilerek orada Ferik ve Birinci Ferik rütbelerini almıştı.

Şükrü Paşa

1908 Temmuzunda inkılâp hareketleri hazırlanırken İkinci Abdülhamit Şükrü Paşayı kendi tarafında bulundurmak için Müşirliğe terfi etmiş, fakat Paşa, Kanunu Esasînin ilânından başka çare olmadığını saraya bildirmişti. Balkan Harbine kadar Redif Müfettişliği ve Çanakkale Komutanlığı vazifelerinde bulundu. Balkan Harbi çıkınca Edirne Müstahkem Mevki Komutanı oldu. Edirneyi altı ay kahramanca müdafaa etmiş ve şehirde açlık başladığı için teslime mecbur kalmıştı. Kıral Ferdinand kılıcını geri vermiş ve Sofyadaki yüz günlük esirliğinde onu serbest bırakmıştı. Onun Edirne müdafaası Balkan faciasında bizim için bir teselli oldu. Sonraları Âyan Azalığına tayin edilmişti.

ŞÜKRÜ SARACOĞLU — Bk. Saracoğlu.

ŞÜKÛFE NİHAL — Bk. Başar.

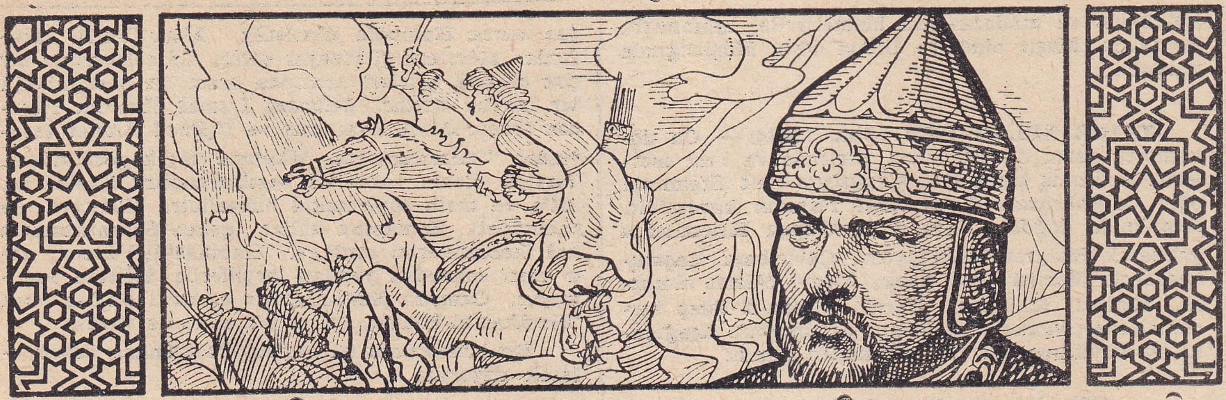

T

TAHİR I. [ölm. 822] — Horasanda hüküm süren Tahiroğulları devletinin kurucusudur. Babasının adı Hüseyin, künyesi Ebutayyiptir. Horasanlı bir Türk olup Bağdatta Abbasî Halifesinin askerî hizmetinde bulunurken Hilâfete geçirdiği Memun tarafından Horasan Valiliğine gönderilmiş, orada istiklâlini ilân etmişti.

§ Ayni soydan İkinci Tahir, bu devletin dördüncü Emîri olup birincinin torunudur. 18 yıl hüküm sürmüş, dürüst ve cömert bir zat olarak tanınmıştı. 866 da ölerek kendinden sonra oğlu Mehmet Emîrliğe geçmiş ve onunla Tahiroğulları hükûmeti nihayete ermiştir.

TAHİR BEY, Mehmet [ölm. 1903] — Askerliğe ve tarihe dair eserlerile tanınmış bir subaydır. Aslı Bosnalı ve Hıristiyan olup Viyanada orta tahsilini yaptıktan sonra İstanbula gelmiş, Müslüman olmuş, Harbiyede okuyarak subay çıkmıştır. Uzun zaman askerî rüştiyelerde fransızca ve Harbiyede almanca muallimliği etmiş ve ölümünde Valdeçeşmesindeki Şeyh kabristanına gömülmüştür.

Fonder Golç Paşanın "Milleti Müselleha„ adlı eserini tercüme etti. Üç ciltlik "Tetkiki Müellefatı Askeriye„ adlı eserile "Amcamın Kütüphanesi„, "Binbir Hayal„, "Meşhur Kumandanlar„, "Mektebe Müteallik Vazaif„, "Jezvit Tarihi„, "Plevne„, "Erkânıharp Vazaifi„ adlı kitapları ve almanca öğretmeğe mahsus eserleri basılmıştır.

TAHİR Bey — Bk. Bursalı Tahir.

TAHİR EFENDİ, Kadızade Mehmet [1747 - 1838] — İkinci Mahmut zamanında Şeyhülislâmlık etmiş, Yeniçerilerin kaldırılmasına fetva vermiş olmakla meşhur din âlimlerimizdendir. Kadılardan Tokatlı Ömer Efendinin oğludur. Müderris olduktan sonra bir çok yerlerde Kadılık etti. 1824 te Şeyhülislâm oldu. İki buçuk yıl bu makamda bulunmuş ve Yeniçeri Ocağının kaldırılmasına fetva vermekle şöhret kazanmıştı.

Kelimei Tevhit Şerhi, Fetva Mecmuası, Nuriye isimli eserleri ve talâk hakkında bir risalesi vardır.

TAHİR EFENDİ, Hacı Ahmet [ölm. 1879] — Matematiğe ve astronomiye dair bilgisile tanınmış olan Müneccimbaşı Tahir Efendi, İstanbulda doğmuştur. Müderris olmuş, sonraları Kazaskerliğe yükselerek Maarif Meclisi Reisliğinde ve Müneccimbaşılıkta bulunmuştur. Üsküdarda Ayrılıkçeşmesinde gömülüdür. Babam rahmetli Filibelizade Mustafa Asım Bey, bu zatın ölümüne şu sanatlı tarihi söylemişti:

Tahir Efendi

Yıldızı düştü dedim tarihi mu'cem Asım
Neyyiri ruhu Müneccimbaşının kıldı husuf.

TAHİR ÖMER BEY [ölm. 1775] — Akkâ Muhafızı iken Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyanile meşhur olmuş bir Beydir. 1773 te Akkâya Muhafız tayin edilmişti. Önce Ebüzzehep Mehmet Beye karşı durmuşsa da sonra ona yenilerek sığınmış ve onun ölümünden sonra Akkâda müstakil harekete başlamıştı. Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yakalanarak kardeşi Sait ve oğlu Tahir Mehmet Beylerle birlikte idam edildi.

Şöhretli şairlerimizden Enderunlu Fazıl Bey bu zatın torunudur.

TAHİR PAŞA [1832 - 1905] — Plevne müdafaasında yararlığile tanınmış, sonraları İkinci Ordu Komutanlığında bulunmuş Müşirlerdendir. İstanbulda doğmuştur. Harbiyeden 1856 da Kurmay Yüzbaşılığile çıkarak Parise gönderilip orada tahsil etmişti. 1878 deki Rus harbinin başlarında Liva rütbesile Rusçuk Kolordu Komutanı idi. Tevfik Paşadan önce Plevne Erkânıharbiye Reisliğinde

bulunmuş ve müdafaadaki hizmetlerile tanınmıştı. Sonraları Müşir oldu ve İkinci Ordu Müşirliğinde bulundu.

TAHİR SELAM BEY [ölm. 1844] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında şiirlerile ve ilmî eserlerile tanınmış bir zattır. Çavuşbaşı Sait Efendinin oğlu ve Sadrazam Koca Rauf Paşanın kardeşidir. İstanbulda doğdu. Sadaret Mektupçu Kalemindan yetişerek Sadaret Mektupçusu, Çavuşbaşı, Başmuhasebeci, Meclisi Vâlâ Âzası, Deavi Nazırı olmuştu. Kudurî, Makamatı Harirî, Mizan-ül-Edep tercümelerile münşeatı ve divanı basılmıştır. Aşağıdaki iki beyit meşhur bir gazelinden alındı:

Gül gibi pür taravet olmuşsun
Rengü bûdan ibaret olmuşsun
Seni ey nev - nihâl, görmiyeli
Büyümüş serv - ü kamet olmuşsun.

TAHSİN EFENDİ — Bk. Hoca Tahsin.

TAHSİN EFENDİ, Mehmet [ölm. 1808] — İkinci Mahmut devrinin mühim devlet işlerinde bulunmakla, şair ve bilgili olmakla tanınmış adamlarındandır. İstanbulda doğdu. Müderris o duktan sonra Mektupçu Kalemine girmiş, Hâcegânlık rütbesi almış, Sadaret Mektupçusu olmuştu. Alemdar Mustafa Paşanın adamlarından olduğu için onun Sadrazamlığında Çavuşbaşılık, Baruthane Nazırlığı, Başdefterdarlık gibi vazifelere geçirilmişti. Alemdar Mustafa Paşa Yeniçeri ihtilâlile öldürülünce onun adamları arasında arkadaşı Refik Efendi ile yakalanmış ve öldürüldükten sonra ayağına ip takılıp sürüklenmiş, sonra Yedikuleye gömülmüştür.

TAHSİN NAHİT [1887 - 1918] — Şair ve piyes muharriri olarak tanılan ve genç ölen Tahsin Nahit, İstanbulda doğdu. Düyunu Umumiye Muhasebecisi Mesut Beyin ana tarafından torunu ve Asaf Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinde bir müddet okumuş, Hukuk Mektebine de bir kaç yıl devam etmişti. Az çok refahlı bir aileye mensuptu. Yalnız edebiyatla meşgul oldu. Fecri Âti adlı edebî encümende o da vardı. Duygulu, fakat dilce ve üslûpça hayli zayıf olan "Ruh-u Bî-kayd,, adlı şiir mecmuası ilk eseridir. Sonraki şiirlerini "Kırlar ve Denizler,, ismi altında toplamıştı. Piyes muharririliğine Şahabeddin Süleymanla birlikte başladı. "Rakibe, Kösem Sultan, Bir Çiçek İki Böcek, Osmanı Sani, Kırık Mahfaza, Ben.. başka, Jön Türk,, gibi bir kısmı adapte ve bazısı müşterek piyesleri oynanmış ve bunlardan "Bir Çiçek İki Böcek,, hayli muvaffakiyet kazanmıştı. Edebî değerce olgunlaşmağa başladığı, bilhassa piyes muharrirliğinde muvaffakiyete namzet göründüğü çağda öldü. Büyükada mezarlığında gömülüdür. Hayli meşhur olmuş bir şarkısını yazıyoruz:

Üç yıl beni sevdanın ipek saçları sardı
Hummalı başım göğsünün üstünde yanardı
Bir çift iri sevdalı, yeşil gözleri vardı
Kirpiklerinin gölgesi ta ruha dolardı.

TAİP, Osmanzade Ahmet [ölm. 1723] — Divan edebiyatının üstat şairlerinden, tarihe ait eserlerile de tanılan fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Maliye tezkerecisi Osman Efendinin oğludur. Müderris, Kadı olmuş, Halep, sonra Mısır Kadılığında bulunmuştur. Bu son vazifesinden azledildikten sonra Kahirede ölmüştür. Mısır Valisi tarafından zehirlendiği rivayet edilir. Lâle Devrinin bir çok değerli şairleri arasında onun da ehemmiyetli bir mevkii vardır. Bilhassa Damat İbrahim Paşanın teveccühünü kazanmış ve Üçüncü Ahmet tarafından "Sultanüşşuara,, lâkabına lâyık görülmüştü. Tertipli divanı varsa da basılmamıştır. Kaside de, kıt'a ve tarih söylemekte hünerlidir. Hicivleri de tanınmıştı. Zamanına kadar geçen Sadrazamların hal tercümelerini muhtevi "Hadikat-ül-Vüzera,, adlı eseri sonradan yazılan zeyillerile birlikte basılmıştır. Osmanlı Sultanlarının tarihini hülâsa eden "Hadikat-ül-Mülûk,, isimli bir eseri de vardır.

Bir kasidesinin şu beytini üslûbundan örnek olarak alıyoruz:

Devri adlinde mükedder kimse yok derdim eğer
Ruzigâre cûylar göstermese çini cebin.

TALAT, Üsküdarlı Ahmet [1858 - 1926] — Divan edebiyatının son üstatlarından biri olan Üsküdarlı Talât Bey, Binbaşı Ahmet Ağanın oğludur.

Üsküdarlı Talât

Üsküdarda doğmuş, çocukluğunda Yenişehir Fenerine giderek bir müddet orada, sonra İstanbulda okumuş, medreseden icazet almakla beraber tanınmış hocalardan da muhtelif dersler okumuştur. Adliye Muhasebe Kaleminden devlet hizmetine girerek orada Başkâtip, sonra Adliye Muhasebe Müdürü oldu. Sekiz, dokuz ay kadar da Bahriye Müsteşarlığında bulunduktan sonra tekaüt olmuş, ölümünde Karacaahmette şair Nedimin mezarı yanına gömülmüştür. Şark kültürü kuvvetli, ince ve zarif, ahlâkı yüksek bir adamdı. Üstatça gazelleri, nükte'i kıtaları ve zarif tarihleri dillerde dolaşmış, fakat eserleri bir kitap haline girmeden evile beraber yanmıştı.

Evimin yandığına yanmadım amma Talât
Yandı bin beyti metinim ona hâlâ yanarım.

Diyen şairin yaşadığı zamanlara ait hâdiseleri nüktelerle anlatan manzum bir tarihçesi de vardır ki gerek bunun, gerek dostlarında kalabilen eserlerinin toplanıp basılması temenniye lâyıktır.

TALAT PAŞA [1874 - 1921] — Meşrutiyet İnkılâbının kahramanlarından biri ve "İttihat ve Terakki,, nin son Sadrazamıdır. Edirnede doğdu. Fakir bir aileye mensuptu. Babası Kırcaali Müstantikı Ahmet Vasıf Efendidir.

Talât Paşa

Talât, Edirnede ilk ve Rüştiye tahsilini bitirdikten sonra iki sene kadar Alyans Mektebinde okumuş ve orada bir sene kadar türkçe muallimliği yaparak fransızcasını ilerletmişti. Sonraları Selânik Hukuk Mekte-

bine de kaydedilerek ikinci sınıfa kadar devam etmişti. 18 yaşında iken Edirne telgrafhanesine maaşsız olarak girdi. Bir yıl sonra orada mukayyit olmuş, bu sırada politikacılık töhmetile üç sene kalebentliğe mahkûm edilmişti. İki sene sonra affedilerek 1898 de Selânikle Manastır arasında posta seyyar memurluğuna, biraz sonra Selânik Telgraf ve Posta Müdürlüğü Kâtipliğine, 1903 te Başkâtipliğine tayin edildi. O zaman gizli olan İttihat ve Terakki cemiyetinde ihtilâl için çalıştığı anlaşılarak 1908 de vazifesinden azledilmişti. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Meclisine Edirne Milletvekili olarak girdi. Meclis Reis Vekili, 1909 Temmuzunda Dahiliye Nazırı, sonra Posta ve Telgraf Nazırı, daha sonra Mecliste İttihat ve Terakki Fırkası Reisi ve tekrar Dahiliye Nazırı oldu. Sait Halim Paşanın istifası üzerine 1916 da Vezir rütbesile Sadrazamlığa getirildi. 1918 de Birinci Cihan Harbi Mütarekesi kabul edilince Avrupaya kaçmış, 1921 Martının on beşinde Berlinde Taylirian adlı bir Ermeni tarafından oturduğu apartımandan çıkarken vurulmuştur. Katil Berlinde muhakeme neticesinde beraet etmişti. Tahsili basit, fakat zekâ ve seciyesi pek kuvvetli olan Talât, fransızca, rumca konuşur, arapça, ingilizce anlardı. Sevimli, faal, millet ve memlekete candan bağlı idealist bir adamdı.

TALHA EBÜZZİYA [Ölm. 1931] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Meşhur Ebüzziya Tevfik Beyin ikinci oğludur. Galatasaray Lisesinde okumuş, babası İkinci Abdülhamit zamanında Konyaya sürüldüğü zaman o da birlikte gitmişti. 1908 İnkılâbından sonra kardeşi Velit Ebüzziya ile birlikte matbaacılık ve gazetecilik hayatına girdi. Damat Ferit kabinesi tarafından tevkif edildiği sırada hastalanarak tedavi için İsviçreye gitmiş, orada ve henüz genç denecek çağda iken ölmüştür.

TALİP, Mehmet [Ölm. 1707] — On yedinci asır sonlarında tanınmış değerli şairlerimizdendir. Bursada doğdu. Bursalı İmam Mustafa Efendinin oğludur. Medreselerden icazet aldıktan sonra Müderrislik etmiş, sonra Kütahya Kadısı olmuş ve Erzurum Kadısı iken ölmüştür. Mürettep divanı varsa da basılmış değildir. Musikiye de intisabı vardır. Manzumeleri Nâbi vadisinde ve üstadanedir. Meşhur bir beytini alıyoruz:

Çeşmi insaf gibi âkile mizan olmaz.
Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz.

TALÛ, Ercüment Ekrem [Doğ. 1888] — Tanınmış muharrir ve ediplerimizdendir. İstanbulda, İstinyede doğdu. Recaizade Mahmut Ekrem Beyin oğludur. Galatasaray Lisesile Fransız Mekteplerinde ve bir müddet de Hukukta okudu. Muharrirliğe 1904 te başladı. 1908 İnkılâbından sonra gazete ve mecmualarda kendi adile ve bazı defa da Ebülmuvakkar imzasile makaleler, hikâyeler, roman tefrikaları ve mizah gazetelerinde de yazılar neşretmiştir. Memurluk hayatına da 1904 te girdi. 1906 da müsabaka ile Düyunu Umumiye Mütercimi, 1908 de Âyan Meclisi Mütercimi, sonra Babıalide Teşrifat memuru olmuştu. Cumhuriyet İnkılâbından sonra üç defa Matbuat Umum Müdürlüğünde, bir defa da Cumhur Başkanlığı Umumî Kâtipliğinde bulundu. Bir aralık hariciyeye girdi. Orada son vazifesi Varşova Elçiliği Müsteşarlığı idi. Şimdi Galatasaray Lisesinde muallimdir ve bir taraftan da muharrirlikte devam etmektedir. Yazıdaki mizacı daha ziyade mizaha meyyaldir. Bir çok basılmış eserleri arasında "Evliyayı Cedit,, ve "Meşhedî,, serileri kendisine çok şöhret kazandırmıştır.

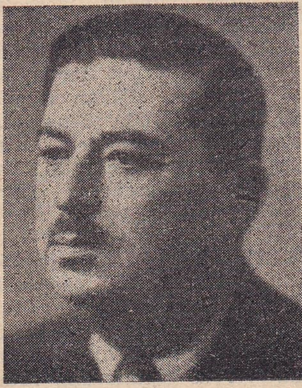

Ercüment Ekrem Talû

TANER, Ali Haydar [Doğ. 1883] — Eserlerile tanınmış pedagoglarımızdandır. Bulgaristanda Kızanlıkta doğdu. Oradaki Türk ve Bulgar Rüştiyelerile Bulgar Muallim Mektebini bitirmiş, sonra Almanyada İena Üniversitesinde pedagoji tahsil etmiştir. Selânik, Balıkesir ve İzmirde muallim ve Müdür olarak bulundu. Yabancı Memleketler Talebe Müfettişliğinde ve Üniversite pedagoji Profesörlüğünde çalıştı. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Âzası oldu. Şimdi İstanbul Kız Öğretmen Okulu pedagoji muallimidir. Eserleri şunlardır: Çocuğun Bedenî Terbiyesi (almancadan), Lise ve Orta Mekteplerde Tetkikatı Ruhiye Rehberi, Millî Terbiye, Hayat Bilgisi, Hayvanlar (Bayan Hüviyet Bekirle birlikte), Beyaz Zambaklar Memleketinde (bulgarcadan), Mefkûreci Muallim (tercüme), Büyük Adamlar (tercüme), Millî Bilmeceler, Bulgaristan Maarifi.

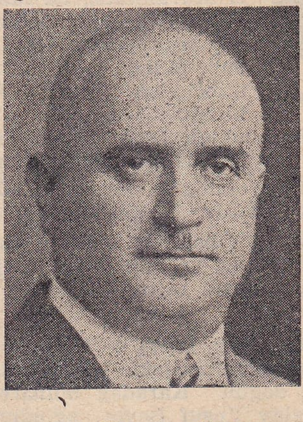

Ali Haydar Taner

TANER, Doktor Feyzi [Doğ. 1900] — Tanınmış ürolog ve operatörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Rüsumat Memurlarından Ahmet Efendinin oğludur. İstanbul Lisesinden sonra Askerî Tıbbiyeye girerek hekim olmuştur. Gülhane Hastanesinde cerrahî ve üroloji ihtisasını yaptı. İzmir Askerî Hastanesinde Servis Şefliğinde bulunmuş. Pariste Lariboisiere hastanesinde çalışmıştır. 1933 tenberi Ankara Nümune Hastanesi Üroloji Şefliğini yapmaktadır. Prostat hastalıklarına ait kitabından başka taş hastalıklarına ve mesleğinin muhtelif bahislerine ait tetkikleri ve travayları neşredilmiştir.

Dr. Feyzi Taner

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi [Do. 1886] — Tanınmış fikir ve devlet adamlarımızdandır. Sami Paşanın torunu, Abdüllâtif Suphi Paşanın oğludur. İstanbulda doğdu. Nümunei Terakkide ve Galatasaray Lisesinde okudu. 1908 İnkılâbından sonra gazete ve mecmualardaki yazılarile, hele milliyet duygularını alevlendiren güzel ve ateşli hitabelerile tanındı. İstanbul Erkek Muallim Mektebinde muallimlik ettikten sonra Üniversitede Türk Güzel Sa-

Hamdullah Suphi Tanrıöver

natları Profesörü oldu. Türk milliyetinin uyanış tarihinde büyük ve şerefli yeri vardır. İstanbul (Türk Ocağı) nın başlıca kurucularındandır. Ocakta yirmi sene çalıştı. Büyük Millet Meclisinin ilk kuruluşunda Sarohan Millet Vekilliğine seçildi. Meclis ekseriyeti hasıl olmadan önce teşekkül eden "Hükûmeti Muvakkate,, de Maarif Vekili oldu. Ondan beş sene sonra İstanbul Millet Vekili iken ikinci defa Maarif Vekilliğine geçirilmişti. Ondan sonra Elçi olan Hamdulllah Suphi Tanrıöver, on üç yıl kadar Bükreş Büyük Elçiliğimizde bulunduktan sonra tekrar Milletvekilliğine seçilerek Büyük Millet Meclisine dönmüştür. Değerli bir edip olduğu gibi bilhassa büyük bir hatiptir. Kitap şeklinde neşrolunan eserleri birinci ve ikinci cilt "Dağ Yolu,, ile "Güne Bakan,, adlarını taşır.

TARCAN, Selim Sırrı [Doğ. 1874] — Bizde beden terbiyesini yeni ve modern bir şekle koyan zattır. Mora Yenişehrinde doğdu. Karadağ muharebesinde şehit olan Miralay Yusuf Beyin oğludur. Galatasaray Lisesinde orta tahsilini bitirdikten sonra Mühendishane Harbiyesinden Mülâzimievvel (Üsteğmen) olarak çıktı. 1908 İnkılâbından sonra İsveçe giderek oradaki Beden Terbiyesi Muallim Mektebinde ihtisas yapmıştır. Daha önce muallimliklerde bulunmuştu. 1908 İnkılâbı ilân edildiği zaman Kolağası rütbesinde idi. O sıralarda halkın nümayişlerini idare etmiş ve Nazırlara Meşrutiyete sadık kalacaklarına dair halk huzurunda yemin ettirmişti. İsveçten döndükten sonra askerlikten istifa ile yalnız jimnastikle meşgul olmuş, bir aralık hususî bir Jimnastik Mektebi de kurmuş, "Terbiye ve Oyun,, adlı bir meslek mecmuası da neşretmişti. İstanbul Muallim Mektebinde beden terbiyesi muallimliği ve üç sene kadar Müdürlük etti. Maarif Vekâleti Başmüfettişlerinden iken Büyük Millet Meclisinin beşinci devresinde Ordu Milletvekilliğine seçildi. Şimdi Milletvekilidir.

Selim Sırrı Tarcan

Selim Sırrı Tarcan, ayni zamanda pek iyi bir konferansçıdır. Eserlerile olduğu kadar konferanslarile de yalnız beden terbiyesi sahasında değil umumî fikir hayatımızda da faydalı olmuştur. Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: Bizce Meçhul Hayatlar, Macaristan Mektupları, Bugünkü Almanya, Garpta Hayat, Beden Terbiyesi Tarihi, Beden Terbiyesi (Muallim Mektepleri ders kitabı). Bunlardan başka 2 ciltlik Radyo Konferansları ve Küçük hikâyeleri vardır. Bütün eserleri bir çok spor risalelerile birlikte 36 tanedir.

TARGAN, Şerif Muhiddin [Doğ. 1892] — Değerli musiki üstatlarındandır. Mekke Emîri Şerif Ali Haydar Paşanın oğlu olup İstanbulda doğmuştur. Hususî hocalardan okumuş ve 1908 den sonra Darülfünun Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinden diploma almıştır. Pek küçük yaşlarında musikiye büyük bir kabiliyet gösteren Şerif Muhiddin Targan, 1924 te Amerikaya giderek 1928 de Newyorkta Tavnhol'de viyolonsel ve utla umumî konserini vermiş ve değerli bir virtuose olarak tanınmıştı. Eserleri müteaddit kaprisler, konser etütleri, Çocuk Havası, Koşan Çocuk gibi parçalardan teşekkül eder. Türk klâsik usullerinde yapılmış besteleri de vardır. Irakta musikiyi ilerletmek için yapılacak teşkilâtın başına geçmek üzere 1936 da Iraka davet edilmişti.

Şair Mehmet Akifin "Safahat,, ının sonuncusunda bu zat için uzun ve güzel bir şiir vardır.

TARHONCU AHMET PAŞA [Ölm. 1653] — Osmanlı devrinde ilk defa bütçe yapmaya çalışmış olmakla meşhur Sadrazamlardandır. Arnavutluğun Mat kazasında doğmuş, gençliğinde saraya alınarak Sipahilikle çıkmıştı. Önce Vezirlere Kethüda olmuş, sonra Valiliklerde bulunmuştu. 1652 de Sadrazam oldu. Masrafları azaltmak ve bir bütçe meydana getirmek için çalışması devleti yağma etmeğe alışanların işine gelmediği için onun aleyhinde bulundular ve İstanbuldaki zorba ve çapulcuları yıldırmak üzere giriştiği tedbirlerin de gülünç tarafını ileri sürdüler. Dokuz buçuk ay kadar Sadrazamlıkta bulunduktan sonra Dördüncü Mehmedin emrile öldürülmüş ve Üsküdara gömülmüştür.

TARLAN, Ali Nihat - Doktor [Doğ. 1898] — Eserlerile tanınmış edebiyatçı Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Ordu Muhasebecilerinden Mehmet Nazif Beyin oğludur. İlk tahsilini Manastırda, orta tahsilini İstanbulda gördü. Vefa Lisesinden sonra Darülfünun Lisan Fakültesi Fransızca ve Farsça Şubelerinden ve 1920 de Edebiyat Fakültesinden mezun olmuş ve bir sene sonra doktora imtihanını vermiştir. Liselerde muallimlik ettikten sonra 1933 te Edebiyat Fakültesi Metinler Şerhi Doçentliğine tayin edildi ve yedi sene sonra da bu dersin Profesörlüğüne yükseldi. Neşrolunan eserleri: Şeyhi Divanını Tetkik 2 cilt, Edebî Sanatlar, Zerdüştün Gataları, Divan Edebiyatında Tevhitler, Divan Edebiyatında Muamma, Nizamînin Leylâ ve Mecnununun Tercümesi, İran Edebiyatı, Nef'înin Farsça Divanı Tercümesi, Yavuz Sultan Selimin Farsça Divanı Tercümesi. Bunlardan başka broşürleri ve makaleleri vardır.

Ali Nihat Tarlan

TAŞKÖPRÜLÜZADE AHMET EFENDİ [1495 - 1553] — On altıncı asırda ansiklopedik eserlerile meşhur âlimlerimizdendir. Adı Ahmet İsameddindir. Ebülhayr lâkabile de tanılır. Bursada doğmuştur. İstanbulda ölerek Aşık Paşa camii bahçesine gömülmüştür. Müderris ve Kadılardan Mustafa Efendinin oğludur. En meşhur eserleri altı yüz kadar âlim ve Şeyhin haltercümelerini muhtevi olan "Şakayıkı Numaniye,, isimli kitabile Mevzuat-ül-Ulûm adlı eseridir. İkisi de arapça olup ikincisi oğlu Kemaleddin Efendi tarafından türkçe-

ye çevrilmiştir. Bunlardan başka "Nevadir-ül-Ahbar,, ismile yine biyoğrafyaya dair bir kitabı, dinî ilimlere ait otuz kadar eseri vardır.

§ Bu zatın oğlu Taşköprülüzade Mehmet Kemaleddin Efendi 1551 de doğmuştur. Babasından ve meşhur Ebüssuut Efendiden ders okumuş, Müderrisliklerde ve Kadılıklarda bulunmuş, Rumeli Kazaskeri iken İkinci Osmanla harbe giderek İsakçı'da 1620 de ölmüş, cenazesi İstanbula getirilip babasının mezarı yanına gömülmüştür.

Babasının eseri olan Mevzuat-ül-Ulûm'u türkçeye çevirmişti ki bu eser iki cilt olarak İkdam Matbaası tarafından basılmıştı. Hüseyin Vâız'ın risalesile "Tarihi Kahtı Mısır,, adlı eseri de tercüme etmiş, türkçe ve arapça şiirler de yazmıştır.

TAVAT, Doktor Sedat [Doğ. 1892] — Dersleri ve eserlerile tanınmış Profesör hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Şûrayı Devlet Âzasından Haznedarzade Baha Beyin oğludur. Mercan İdadisini bitirdikten sonra 1908 de Mülkiye Tıbbiyesine girmiş, üç sene sonra tahsilini tamamlamak üzere Cenevreye gitmiştir. Önce biyolojik ilimlerden lisans diploması aldı. 1914 te Tıp Fakültesini bitirerek İstanbula dönmüş, Hilâliahmer Hastanesinde bir müddet çalışmış, sonra yine İsviçreye dönerek Profesör Bard'ın yanında iç hastalıkları ihtisasına çalışmış ve sonra Patoloji Anatomi Enstitüsünde asistan ve başasistan sıfatile bulunarak Profesörüne "Asistanlarınızı Türklerden seçiniz!,, dedirtecek kadar sevgi ve takdir uyandırmıştı. Moyor, d'Espine gibi en tanınmış Hocaların yanında terapötik ve çocuk kliniği asistanlıklarını yaptıktan sonra Leysin Sanatoryomunda verem üzerinde tetkiklerde bulundu.

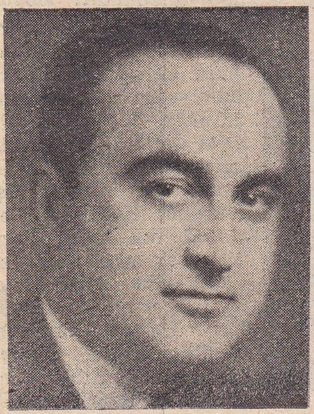

Doktor Sedat Tavat

1924 te İstanbula dönüşünde müsabaka ile Müderris Muavinliğinde ve 1933 Üniversite reformunda eksperimentel ve genel patoloji Profesörlüğüne tayin olundu. 1943 te eski hocası ve şefi Âkil Muhtardan açık kalan Farmakoloji ve Tedavi Kliniğine Ordinaryüs Profesör seçilmesi yüksek değerinin bir ölçüsü sayılır. Bir taraftan tıp öğretiminin temel kollarından biri olan fizyopatoloji dersini okuturken diğer taraftan Türk hekimlerine en büyük armağanı ve memlekette ilk olarak "Fiziyopatoloji,, kitabını yazdı. Bundan başka karaciğer hastalıklarına dair ders kitabile yerli ve yabancı tıp dergilerinde bilhassa kan hastalıkları ve vereme dair çeşitli konular üzerinde değişik dillerde 62 travay ve müşahedesini yayınladı.

TAYYAR MEHMET PAŞA [Ölm. 1638] — Dördüncü Murat zamanında Sadrazamlık etmiş, harplerdeki cesaretile meşhur Vezirlerdendir. Nasuh Paşa Kethüdası Mustafa Paşanın oğludur. Mutasarrıflıklarda, Valiliklerde bulunmuş, Arap eşkiyasına karşı gayet süratle hareket ederek muvaffak olduğu için Tayyar lâkabile anılmıştı. Diyarbakır Muhafızı iken Bayram Paşadan sonra Sadrazam oldu ve Bağdada hücum ederken kurşunla vurularak öldü. Tedbirli ve cesaretli olarak tanınmıştır.

TAYYAR MAHMUT PAŞA [Ölm. 1808] — Şairlikle tanınmış, Üçüncü Selim ve Dördüncü Mustafa zamanlarında Valiliklerde, Sadaret Kaymakamlığında bulunmuş Vezirlerdendir. Samsunda doğmuştur. Trabzon Valisi Battal Hüseyin Paşanın oğludur. Kendi de Trabzon Valiliiğnde bulunmuş, Üçüncü Selim zamanında idama mahkûm olduğu için Kırıma kaçmıştı. Dördüncü Mustafa onu affederek İstanbula çağırdı ve Sadaret Kaymakamlığına geçirdi. Fakat Şeyhülislâm Ataullah Efendinin tesirile azledilip önce Dimetokaya, sonra Hacıoğlupazarcığına sürüldü, orada öldürüldü. Kesilen başı Eyübe getirilerek gömülmüştür.

Bir divançesi varsa da basılmamıştır. Bir gazelinin ilk beytini sözlerinden örnek olarak alıyoruz:

Derdimiz canana söylenmiş, deva söylenmemiş,
Macera söylenmiş amma müddea söylenmemiş.

TEK, Ahmet Ferit [Doğ. 1877] — Gazeteci, Milletvekili, Bakan ve Elçi olarak tanılan fikir adamlarımızdandır. Bursada doğdu. Mustafa Reşit Beyin oğludur. Askerî Mekteplerde okuyarak 1895 te Harbiyeden Kurmay birinciliğile çıkmış, fakat politika ile uğraşmak suçile subaylıktan çıkarılıp Trablusgarba sürülmüştü. Bir yıl zindanda kaldıktan sonra affedilip Trablusgarp Fırkası Erkânıharbiyesine memur edildi. 1900 de Fransaya kaçtı. Paris Siyasî İlimler Mektebinde okuyup diploma almış, 1908 İnkılâbına kadar Paris ve Mısırda yazılar neşretmiş, Ahmet Rıza ile "Şûrayı Ümmet,, gazetesini kurmuştu. 1908 de İstanbula geldi. Bir müddet yine "Şûrayı Ümmet,, te yazdı. Mebusan Meclisi Başkâtibi oldu. 1909 da Kütahya Mebusluğuna seçildi. "İttihat ve Terakki,, den ayrıldığı için o Meclisin ikinci seçiminde Mebus olmamış ve bazı arkadaşlarile "Millî Meşrutiyet,, fırkasını ve İfham adlı günlük gazeteyi kurmuştu. Balkan Harbinde bir müddet Kurmay Yüzbaşılığile askerlik hizmetinde bulundu. Mülkiye Mektebinde siyasî tarih muallimliği de vardır. Bir aralık "İfham,, kapatılmış, kendi de Örfî İdarece Sinoba sürülmüştü. 1917 de Kiyef Başşehbenderi, 1918 de Nafia Nazırı oldu. 1919 da son İstanbul Meclisine İstanbuldan Mebus seçildi. O yılın Mayısında Büyük Millet Meclisine iltihak etmiş, önce Maliye Vekilliğinde, sonra Paris Mümessilliğinde bulunmuştur. Daha sonra Büyük Millet Meclisine Kütahya Milletvekili seçildi ve yedi ay kadar Dahiliye Vekilliğinde (Bakanlığında) bulundu. Ondan sonra Londra, 1931 de Varşova Büyük Elçisi olmuş, nihayet Tokyo Elçiliğinden emekliye ayrılmıştır.

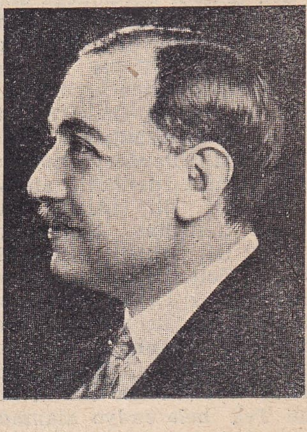

Ahmet Ferit Tek

§ Refikası Bayan Müfide Ferit Tek memleketimizin yazı ve fikir hayatında tanınmış mümtaz kadınlarımızdandır.

TEKİNER, Mehmet Efdaleddin [Doğ. 1870] — Tarihe ait eserleri ve derslerile tanılan fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Hazinei Hassa Umumî Müfettişi İsmail Cevat Beyin oğludur. Mülkiyeden diploma aldıktan sonra bir müddet Hukuka

da devam etmiş, Mülkiyede tarih muallim muavinliğile öğretmenlik hayatına ve Amedî Hulefalığile de memurluk hayatına girerek Galatasaray, Darüşşafaka Liselerinde, Mülkiye Mektebinde, Hukukta ve Darülfünunda tarih okutmuş ve Hapishaneler Umum Müdürlüğünden emekliye ayrılmıştır. 30 yıl memurluk ve 34 yıl da hocalık etti. Başlıca eserleri şunlardır:

Osmanlı Tarihi, İslâm Tarihi, Tarih Haritaları, Coğrafyayı Umranî 2 cilt, Abdurrahman Şeref Efendi, Osmanlı İhtilâlleri, Alemdar Mustafa Paşa. Bunlardan başka Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuasile Mülkiye Mecmuasında makaleleri neşredilmiştir.

TEL, Mesut Cemil [Doğ. 1902] — Tanınmış musiki üstatlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Meşhur Tamburî Cemil Beyin oğludur. İlk musiki derslerini solfej ve kemençe öğrenmek yolile babasından almıştı. On üç yaşında iken babasını kaybetti. İstanbul Lisesinde talebe iken babasının çıraklarından Tamburî Fahri Efendiden tambur öğrenmeğe başlamıştır. Garp musikisinde ilk bilgilerini de Damat Şerif Mecit Beyle kardeşi Targan soyadile yazdığımız, şimdi Bağdat Güzel Sanatlar Mektebi Müdürü Şerif Muhiddin Beyden keman ve viyolonsel dersleri alarak edinmiş, bir taraftan hukuk tahsiline başlamıştı. 1922 de şahsî teşebbüsile Berline gitti. Orada Stern Konservatuvarında ve Berlin Akademik Musiki Yüksek Okulu viyolonsel öğretmeni meşhur Profesör Hugo Becker'in talebesi olarak çalıştı. Darülelhan, İstanbul Konservatuvarı ile liselerde müzik öğretmeni, İstanbul radyosunda spiker ve tamburî, viyolonselist olarak hayata atılan Mesut Cemil Tel, hele radyo alanında yirmi yıldanberi çalıştı ve Ankara radyosunda müzik yayınları şefi oldu. Hukuk tahsilini yarıda bırakmakla beraber Ankara Dil - Tarih Fakültesinden mezun olan sanatkâr, kuvvetli bir yazıcıdır. Eski Türk musikisinin tarihî ve klâsik değerlerini canlandırdığı kadar Garp musikisinin de yurdda yayılmasına çalışan ve her iki musikiyi nazarî ve amelî olarak en öz taraflarile derinden bilen adamdır. Şimdi Devlet Radyo Yayın Postaları Müzik Yayınları Şefi, Ankara Devlet Konservatuvarı klâsik Türk musikisi tarihile Gazi Terbiye Enstistüsü viyolonsel öğretmenidir.

Mesut Cemil Tel

TELLALZADE İSMAİL EFENDİ [Ölm. 1871] Meşhur bestekârlarımızdandır. İkinci Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında saray musikişinasları arasında bulunmuştur. Meşhur Hamamîzade Dede İsmail Efendinin talebesindendir. Onunla birlikte Hicaza gitmiş, Dede Efendinin orada ölmesi üzerine Tellâlzade İstanbula dönmüştü. Eski musikimizin pek nefîs eserlerinden sayılan besteleri vardır.

TEMO, Doktor İbrahim [Doğ. 1865] — "İttihat ve Terakki,, yi kuranlardan olmakla ve sonraları bir demokrat parti kurmakla tanılan bir hekimdir Ohri civarında doğdu. Askerî Tıbbiyeden hekimlik diploması aldıktan sonra Gülhanede göz ihtisasına çalışırken "İttihat ve Terakki,, adlı gizli cemiyeti kurmaya teşebbüsünden dolayı 1895 te Romanyaya kaçmış ve imtihan vererek orada hekimlik yapmak hakkını kazanmıştı. Romanyaya yerleştikten sonra İttihat ve Terakkinin Avrupadaki neşriyatını Türkiyede neşrederek İnkılâp için çalıştı. 1908 den sonra Türkiyeye gelmiş, Darülâceze Müdürlüğünde, Beyoğlu Sıhhiye Müfettişliğinde bulunmuştu. "Demokrat Ahali Fırkası,, nı kurduktan ve bir müddet İttihat ve Terakki ile uğraştıktan sonra Romanyaya dönmeğe mecbur kalmıştı.

Dobrice Müslümanları arasında maruf bir sima olan Doktor İbrahim Temo, 1920 de Romanya Senatosu Azalığına seçilmişti. 1935 te yetmişinci doğuş yılı münasebetile Dobrice hekimleri tarafından jübilesi yapılmıştır. 1936 da Balkan Tıp Kongresinin Romanya murahhasları arasında İstanbula gelmişti.

"Aile Tabibi,, adlı bir kitabile "Tegaddi ve Devamı Hayat,, , "Kuduz Hastalığı Üzerine Bir Tez,, isimli iki risalesi İstanbulda basılmıştır. Romanyada Türkçe Alfabe, Türkçe - Rumence Mükâleme, "Tababeti Avam Dersleri,, isimli eserleri neşredilmiştir. Son yıllarda İttihat ve Terakki tarihine ait bir eser de bastırmıştı.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal [Doğ. 1878] — Tanınmış ilim ve devlet adamlarımızdandır. Boyabatta doğdu. Kadılardan Hasan Raci Efendinin oğludur. Askerî Tıbbiyenin ilk sınıfında iken bir elinin bir kaza neticesinde sakatlanması üzerine hekim olmaktan vazgeçmiş, İstanbul Hukukile Paris Hukuk Fakültesini bitirerek siyasî ve iktisadî ilimlerden doktora vermişti. İstanbul Hukuk Mektebi muallimliğinde, Adliye Nezareti Müsteşarlığında ve Büyük Millet Meclisinin ilk devrelerindenberi Kastamonu ve Sinop Milletvekilliklerinde bulundu. Londra Büyük Elçisi, İktisat, Hariciye ve Adliye Bakanı oldu. Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki Ankara İtilâfnamesile Türkiye - Fransa İtilâfnamesini imzalayan odur. Yedinci seçim dönemine kadar Sinop Milletvekili idi. Ankara Hukuk Fakültesinde ekonomi Profesörlüğü de etmişti.

Yusuf Kemal Tengirşenk

TEPEDELENLİ — Bk. **Ali Paşa.**

TEPEDELENLİOĞLU, Nizameddin Nazif [Doğ. 1901] — Tanınmış muharrirlerimizdendir Taşozda doğdu. Babası muallimlikte, Ceza Reisliğile avukatlıkta bulunmuş, Selânikte "Kâinat,, adlı günlük bir gazete çıkarmış olan Mehmet Nazif Beydir. Bu zat Süleyman Celâleddin Beyin, o da Hüseyin Paşanın oğludur. Hüseyin Paşa Tepedelenli Ali Paşanın büyük oğlu Muhtar Paşanın oğlu idi. Bu suretle Nizameddin Nazif, Tepedelenlinin beşinci göbekten torunudur. Kavala, Drama ve Selânikte ilk tahsilini görmüş, İstanbulun üç yabancı okuluna, Heybeliada Deniz Harp Mektebine, Hukuk Fakültesile Yüksek Ticaret Mektebine de devam

Nizameddin Nazif

etmişti. Gazeteciliğe 1917 de başladı. İstanbulun işgalinden sonra Anadolunun muhtelif yerlerinde Millî Mücadeleye iştirak etmiş ve yaralanmıştır. İlk kuruluşunda "Hakimiyeti Milliye,, tahrir müdürlüğünü ve başyazarlığını yaptı. Bir aralık Erivan Viskonsolosluğuna da tayin edilmiştir. Cumhuriyetin ilânındanberi İstanbulun hemen bütün gazetelerinde çalıştı. Zaman zaman kendi de bir çok günlük gazeteler çıkardı. Montreux Boğazlar Konferansile İran Şehinşahının evlenme töreninde Basın Murahhası olarak bulunmuştur. Küçük büyük romanlarile siyasî ve edebî eserlerinin sayısı sekseni geçer. Tarihî roman janrının bizde ilk eserlerinden olan üç ciltlik "Kara Davut,, bizde en çok okunmuş romanlardandır.

TEPEYRAN, Ebubekir Hazım [Doğ. 1864] — Eserlerile ve resmî hizmetlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Niğdede doğdu. Niğdeli Murat Paşa sülâlesinden Bekirbeyzade Hasan Efendinin oğludur. Memleketinde doğduğu semtin adı olduğu için Tepeyran soyadını almıştır. Niğde Rüştiyesinden çıktıktan sonra hususî surette arapça ve farsça okumuş sonraları kendi kendine fransızca da öğrenerek bu dili manzumeler yazacak derecede ilerletmiştir. İdare hayatı Niğdede kâtiplikle başlar. Oradan Konyaya, sonra Kastamonuya giderek Mektupçu Mümeyyizi, 1891 de İzmir Mektupçusu, sonra Dedeağaç Mutasarrıfı olmuştur. Pek genç olduğu halde orada gösterdiği idarî muvaffakıyetler üzerine Musul Valiliğine gönderilmiş, 1903 te Şûrayı Devlet Azası, biraz sonra Manastır ve ondan sonra da Bağdat Valisi olmuştur. 1908 İnkılâbından sonra Sıvas ve Ankara Valiliklerinde, İstanbul Şehreminliğinde, Hicaz Valiliğinde bulundu. İki defa Beyrut Valisi, ondan sonra Şûrayı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi Reisi, iki defa Bursa Valisi ve iki defa da Dahiliye Nazırı oldu. Bursa Valisi iken Millî hareketlere gösterdiği yardımdan dolayı İstanbulda Kürt Mustafa Paşa Divanharbinde idama mahkûm edilmişti. Fakat bu idam kararının müebbet küreğe çevrilmesi, sonra da Millî hareketlerin zafer kazanması üzerine hapisten ve mahkûmiyetten kurtulmuştu.

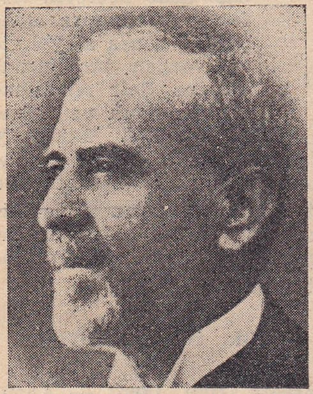

Ebubekir Hazım Tepeyran

Millî hükûmetin teşekkülünden sonra tekrar Sıvas Valiliğine, daha sonra Trabzon Valiliğine memur edildi. Üçüncü seçim devresinde Büyük Millet Meclisine Niğde Milletvekili seçildi. Bugün yine Niğde Milletvekilidir. Valilik hayatının bir çok kısımları buhranlı ve çetin zamanlara rastladığı halde Hazım Bey dürüst ve muvaffakıyetli bir idare adamı olmak şöhretini daima muhafaza etmiştir.

"Küçük Paşa,, isimli millî bir romanı, "Eski Şeyler,, adile küçük hikâyelerden mürekkep bir kitabı, "Sanihat,, unvanile idarî ve içtimaî makaleleri, "Kar Çiçekleri,, adını taşıyan türkçe şiirler mecmuası ve "Les Fleurs dégénérées,, isimli fransızca şiir mecmuası kitap halinde basılmış eserlerindendir. Bunlardan başka gazetelerde tefrika edilmiş eserleri ve kitap haline girmemiş veya hiç basılmamış manzum ve mensur yazıları vardır. Resimle de meşgul olarak fransızca gibi onu da kendi kendine ilerletmiş ve epeyce tablo meydana getirmiştir. "Canlı Tarihler,, adı altında neşredilen hatıra serileri arasında Ebubekir Hazım Tepeyranın da hatıraları neşrolunmaktadır ve bu hatıralar memleketin yakın tarihi bakımından pek ziyade dikkate lâyık ve istifadelidir.

TEPSİ, Burhaneddin [Doğ. 1882] — Tanınmış aktörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hariciye Hukuku Muhtelite Müdürü Neyyir Beyin oğludur. 1902 de Galatasaray Lisesinden diploma almış, Hariciyeye girerek Sadaret Tercüme Dairesinde bulunmuştu. Fakat sahne hayatına karşı büyük bir heves duyarak Fransaya kaçtı, Paris Konservatuvarında meşhur Aktör Silven'in sınıfında tahsil etti. 1908 İnkılâbında İstanbula dönerek bir (Heyeti Edebiye) kurmuş ve Abdülhak Hâmidin eserlerinden bazı parçaların temsilile aktörlüğe başlayarak kumpanyalar teşkil, yerli ve yabancı eserler temsil etmişti. 1924 te evlendiği genç eşi Seniye Tepsi ile Parise dönmüş ve orada on sekiz sene Türk eserlerinin tercümesini oynamıştır. 1942 de tekrar İstanbula dönüp eşile birlikte temsiller vermekte ve büyük bir kumpanya hazırlamaktadır. Fransız Akademisinden Lorea madalyasını almağa muvaffak olmuştur.

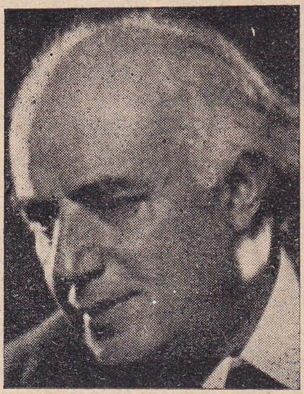

Burhaneddin Tepsi

TEVFİK BEY, Mehmet [Ölm. 1880] — Abdülmecit zamanında Mabeyn Başkâtipliğinde, sonraları Nazır ık arda ve ilk Ayan Meclisinde bulunmuş olan Mehmet Tevfik Bey, Sadaret Mektupçu Kalemminden yetişti. Büyük Tezkereci, Amedi Hülefası olduktan sonra 1839 da Mabeyn Başkâtibi, sonra Tophane Nazırı, Bahriye Müsteşarı, Gümrük Emini, Masarifatı Askeriye Nazırı, Meclisi Vâlâ Âzası ve Deavi Nazırı (Adalet Bakanı) olmuştu. 1877 de İkinci Abdülhamidin ilk açtığı Âyan Meclisinde Âza idi.

Tevfik Bey

TEVFİK BEY, Mehmet - Tosunpaşazade [1860 - 1908] — İkinci Abdülhamit zamanında bulunduğu vilâyetlerin Maarif Müdürlüklerinde pek faydalı faaliyetlerile şöhret kazanmış çok değerli bir şahsiyettir. Üsküdar Muhafızlığında bulunan ve Maraş Mutasarrıfı iken ölen Harputlu Tosun Paşanın oğlu ve Hürriyet Kahramanı Sadrazam Midhat Paşanın yeğenidir. İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesinden diploma aldıktan sonra bir müddet aynı müessesede hocalık etmiş, sonra Erzurum, Halep ve Trabzon Maarif Müdürlüklerile idadi muallimliklerinde bulunmuştur. 1908 de Meşrutiyet İnkılâbından önce Erzincan Mutasarrıfı oldu ve orada kalp

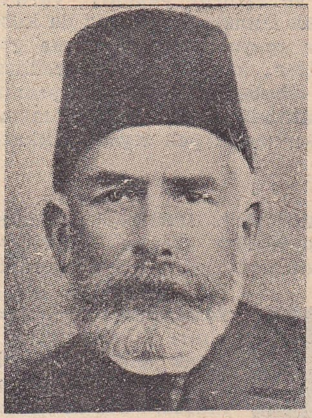

Tevfik Bey

sektesinden öldü. Dayısından ve hür mizacından dolayı o devrin mimli memurlarından olmakla beraber kuvvetli kültürü ve sağlam seciyesile bulunduğu yerlerde metodla çalışan dürüst ve vazife âşıkı bir memur örneği sıfatile saygı kazanmış ve yokluklar içinde imkânlar yaratarak mektepler açmış, müesseselerin ıslahına uğraşmış ve memleket maarifine faydalı olmuştur.

TEVFİK EFENDİ, Mustafa [1858 - 1931] — Din âlimlerimizin sonuncularındandır. Vezirköprüde doğdu. Tüfekçi Hasan Ustanın oğludur. Çocukluğunda Hafız olmuş, gençliğinde İstanbula gelerek medrese derslerinden icazet almıştı. Amasyada Müderris, Mahkeme Âzası olduktan sonra, İstanbul Mebusan Meclisine Amasyadan Milletvekili seçildi. Daha sonra Amasya Müftüsü oldu. 1918 de Dar-ül-Hikmet-ül-İslâmiye Âzalığında, Ankara Heyeti İftaiye Âzalığile Reisliğinde, Diyanet İşleri Müşavirler Heyeti Âzalığında bulundu. Amasyada ölmüştür. Çoğu dinî meselelere dair on dört tane kadar arapça eser yazmıştır.

Tevfik Efendi

TEVFİK LÂMİH, Ahmet - Minkarîzade [1862 - 1923] — Şiirlerile tanınmış adliyecilerimizdendir. Dördüncü Mehmet zamanı Şeyhülislâmlarından Minkarîzade Yahya Efendinin torunlarından, Sandıklı Naibi Sadık Efendinin oğludur. İbradıda doğdu. Kastamonuda okuyup Katiplikle adliye hizmetine girmiş, Kastamonudan sonra Rodos, Konya ve Dimetokada bulunmuş, 1897 de İstanbul İstinaf Müddeiiumumî Muavini iken siyasî bir suçtan dolayı bir yıl hapse mahkûm edilmişti. Affından sonra Sıvas, Trabzon, Halep, Bursa İstinaf Müddeiiumumî Muavinliklerile Diyarbakır Adliye Müfettişliğinde, Üsküdar Bidayet Mahkemesi Âza ve Reisliğinde bulunmuş, 1910 da Hukuk Mektebinden mezuniyet rüusu almıştı. Kadıköyünde ölerek Karacaahmede gömüldü. (Tercümanı Hakikat), (Saadet) ve (Serveti Fünun) gazete ve mecmualarında manzumeleri neşredilmiştir.

Tevfik Lâmih

TEVFİK NEVZAT [1865 - 1906] — İkinci Abdülhamit zamanında hürriyet ve vatan fikirlerine kurban olmuş değerli bir muharrirdir. İzmirde doğdu. Binbaşı Hasan Efendinin oğludur. Rüştiyeden sonra arapça okuyarak icazet almış, farsça, fransızca, biraz ingilizce öğrenmişti. Hukuk birinciliğile diploma alarak İzmirde bir taraftan avukatlık etmiş, diğer taraftan Halit Ziya Uşaklıgil ve başka arkadaşlarile birlikte Nevruz adlı İzmirin ilk mecmuasını çıkarmıştı. Daha sonra Hizmet gazetesini kurarak başmuharrirliğini yapmıştı. 1892 de o zaman İzmir Maarif Müdürü bulunan ve sonraları Maarif Nazırı olan Emrullah Efendi ve avukat Güzel Hasan Beyle Avrupaya kaçarak "Hizmet,, gazetesini Pariste taş basmasile neşretti. Affedilerek İzmire döndükten sonra aleyhlerine verilen bir jurnal üzerine Şair Abdülhalim Memduh ve Tokadizade Şekiple birlikte Bitlise sürüldü. Sekiz ay kadar sonra affedilip İzmire döndü. Son defa ihtilâl hazırlamak töhmetile üç sene kalebentliğe mahkûm edilmiş, fakat Adana hapishanesinde küreğe konmuştu. Orada yahut Payas kalesinde intihar ettiği veya gardiyanlar tarafından öldürüldüğü suretinde iki rivayet vardır.

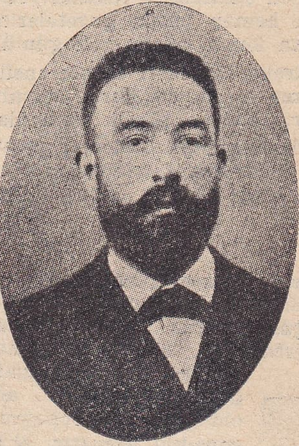

Tevfik Nevzat

TEVFİK NEYZEN — Bk. Neyzen Tevfik.

TEVFİK PAŞA, Ressam [Ölm. 1865] — Avrupada ilk yetişen ressamlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Müezzinbaşı Mehmet Şakir Efendinin oğlu olup çocukluğunda saraya alınmış, Enderun Mektebinde okuduktan sonra Mühendishanede tahsil etmiştir. 1835 te Avrupaya gönderilen subaylar arasında Parise gönderilmiştir. Üç sene sonra Miralay (Albay), 1847 de Liva (Tuğgeneral) rütbesile Erkânıharbiye Reisi ve daha sonra Ferik (Korgeneral) olarak Darı Şûrayı Askerî Âzası olmuştur. Güzel yüzlü ve hünerli bir zat imiş. Bursada Ulu Cami mihrap ciheti tezyinatını o yapmıştır. Üsküdarda babasının yanında gömülüdür.

TEVFİK PAŞA, Vidinli [1832 - 1901] — Değerli matematikçilerimizden olmakla ve Elçiliklerle Nazırlıklarda bulunmakla meşhur Müşirlerimizdendir. Vidinde doğmuştur. Vidinli Hasan Efendinin oğludur. Genç iken İstanbula gelerek asker mekteplerine girmiş ve Harbiyeden 1859 da Kurmay Yüzbaşılığile çıkmıştır. Kolağası iken Ataşemiliter olarak Parise gitmiş ve orada bulunduğu iki yıl zarfında Paristeki "Mektebi Osmanî,, nin ikinci Müdürlüğünü de yapmıştı. Dönüşünde Harbiye İdadisinde matematik okutmuş ve Albay iken ordu için yapılacak silâhların hazırlanmasına nezaret etmek üzere Amerikaya gönderilmişti. Orada

Vidinli Tevfik Paşa

altı sene kaldı. O sırada Ferik (Korgeneral) rütbesine kadar yükseldi. Döndükten sonra Tophane Meclisi Reisi, 1880 de Maliye Nazırı, bir kaç ay sonra Nafia Komisyonu Âzası ve 1882 de Amerika Orta Elçisi tayin edilmiştir. Amerika Elçiliğinden dönüşünde Ticaret ve Nafia Nazırı oldu ve 1892 de Müşirliğe (Mareşallığa) yükseldi. Nafia Nazırlığında beş yıl kadar bulunduktan sonra Divanı Muhasebat Reisi, sonra ikinci defa Maliye Nazırı, sonra Teftişi Askerî Komisyonu Âzası oldu. Kızıltopraktaki köşkünde ölerek Eyübe gömülmüştür. Eserleri şunlardır: Zeyli Usulü Cebir, Cebri Âlâ, Makine, Cebri Hattî.

Bunlardan başka Avrupada iken bir ilim cemiyetinde söylediği fransızca nutku "Memaliki Osmaniye ve İslâmiye) adı altında neşretmiştir. (Hesabı Müsenna) adile ingilizce basılmış bir eseri de varmış. Açık ve tok sözlü, dürüst bir zat olarak tanınmıştır.

TEVFİK PAŞA, Mehmet [1840 - 1917] — Nazırlıkta, Âyan Âzalığında bulunmuş son Osmanlı Vezirlerindendir. Evkaf Kâtiplerinden Arif Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Bayezit Rüştiyesile "Dar-ül-Maarif,, te okumuş, Babıali kalemlerinden yetişmiştir. 1867 de Âli Paşanın maiyetinde Giride gitmiş, Abdülâziz zamanında bir müddet Mabeyn Kâtipliğinde bulunduktan sonra Sadaret Mektupçusu, Âmedci ve 1890 da Sadaret Müsteşarı olmuştu. 1893 te Vezir oldu. 1908 İnkılâbından sonra rütbe ve memuriyetini muhafaza eden temiz tanınmış Vezirlerden biri de odur. O yıl içinde Orman ve Maadin Nazırı, biraz sonra Şûrayı Devlet Reisi olmuştu. İstifasından sonra Âyan Âzası oldu. Karacaahmette gömülüdür.

TEVFİK PAŞA, Mehmet [1855 - 1915] — Tarihe ait eserlerile tanınmış değerli askerlerdendir. İstanbulda doğdu. Harbiyeden 1880 de Topçu Kurmay Yüzbaşılığile çıktı. Paris, Londra ve Brüksel Ataşemiliterliklerinde bulundu. 1897 de General olarak Harbiye Mektebi Ders Nazırlığına tayin edilmiş ve Pariste iken yazdığı (Vatan Tehlikede) adlı bir risaleden dolayı biraz sonra Avrupaya kaçmaya mecbur olmuştu. On bir yıl kadar sonra 1908 İnkılâbı üzerine memlekete dönerek önce Ferik (Korgeneral) rütbesile Edirne Topçu Fırka Komutanı oldu, sonra Terbiye ve Tedrisatı Askeriye Müfettişliğine tayin edildi. Tekaüt olduktan sonra ölümünde Fatih türbesi bahçesine gömüldü.

Eserleri şunlardır: Bir ciltlik Osmanlı Tarihi, büyük bir cilt teşkil eden "Esatiri Yunaniyan,, , "Şehzade Cem,, , "Anibal,, . Bunlardan başka muhtelif gazetelerde tarihî makaleleri, ikinci Viyana muhasarasına ve İstanbulun fethine dair tetkikleri, "Sevkulceyş,, isimli bir tercümesi vardır.

TEVFİK PAŞA, Hidiv Mehmet [1853 - 1892] — Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyundan Mısırda şeklen Osmanlı Sultanlarına bağlı olarak hüküm süren Valilerin beşincisi ve Hidiv unvanını almış olanların ikincisidir. Hidiv İsmail Paşanın oğlu ve İbrahim Paşanın torunudur. Mısırda Dahiliye Müdürü ve Reisi Müdiran olmuştu. Babası İsmail Paşanın Hidivlikten çekilmeğe mecbur kalması üzerine babasının Sultan Abdülâzizden istihsal etmiş olduğu veraset fermanı mucibince 1879 da Hidivlik makamına geçti. Fakat henüz 39 yaşında iken zatürrieden öldü. Yerine oğlu son Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa geçmişti.

TEVFİK PAŞA, Ahmet [1845 - 1936] — Son Osmanlı Sadrazamıdır. Aslı Kırımlı olup Bahçesaraylı Mirza Mustafanın torunu ve Tuna ve Havalisi Kumandanı Ferik İsmail Hakkı Paşanın oğludur. Annesi Diyarbakırlı Ayşe Gülşinas Banudur. Babasının annesi Kırım Hanı Ahmet - Girayın kızı idi. Ahmet Tevfik Üsküdarda doğdu. Topkapı İptidaisinde okuduktan sonra 1862 de Harbiyeden Suvari Mülâzimi çıktı. Dört sene sonra askerlikten istifa ederek Hariciyeye intisap etmiş ve 1871 de o zaman merkezi Floransada bulunan İtalyaya Elçilik İkinci Kâtibi sıfatile gönderilmişti. Bundan sonra Viyana, Berlin ve Atina Elçilikleri Başkâtipliklerinde ve 1867 de Elçi Kabulî Paşaya vekâlet etmek üzere Petersburg Maslahatgüzarlığında bulundu. Harp ilânına dair Prens Gorçakof'un notası üzerine İstanbula dönerek Siyasî Memur vazifesile karargâhı Şumnuda bulunan Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa nezdine gönderilmişti.

Tevfik Paşa

Harpten sonra Atina Elçiliğine tayin edildi. O sırada Paristeki Süveyş Kanalı Konferansına Birinci Murahhas olarak iştirak etti ve bundan sonra Berlin Büyük Elçisi oldu. Bu vazifede on sene bulunmuştur. 1895 te Hariciye Nazırlığına getirilerek 14 sene bu makamda kalmıştır. 1908 İnkılâbından sonra dürüst ve namuslu oldukları için mevkilerini muhafaza eden devlet adamlarından biri de o idi. 1909 da 31 Mart ihtilâli sırasında ilk defa Sadrazamlığa getirildi.

İkinci Abdülhamit tahttan indirilince Padişah olan Sultan Reşat (Beşinci Mehmet) tarafından makamında bırakıldıysa da biraz sonra istifa etti ve Londra Büyük Elçiliğine gönderildi. 1914 te Osmanlı devleti Birinci Cihan Harbine iştirak edinceye kadar orada kalmış ve bu harp içinde âzası bulunduğu Âyan Meclisine devam etmişti. 1918 de mütarekeden sonra ikinci defa Sadrazam olmuşsa da İstanbulun işgalinden ileri gelen vaziyetten dolayı Sadarette kalamıyarak Âyan Reisliğini deruhte etmişti. 1919 Haziranında Parise giden ilk heyete riyaset etmiş, fakat Türklüğü ezmeğe azmetmiş olan Clemenceau tarafından fena kabul edilerek neticesiz dönmüştü. İtilâf devletlerinin sulh şartlarını anlamak üzere 1920 Mayısının başında tekrar Parise gönderilmişti. Kendisine tebliğ edilen sulh şartlarının devlet mefhumile telifi mümkün olmadığını bildirerek geri geldi. 1920 Ekim ayında üçüncü defa Sadrazam oldu. 1921 Şubatında Londra Konferansına giden İstanbul Heyetinin Reisliğinde Tevfik Paşa vardı ve orada iken Ankaradan gelmiş olan Millî Murahhasların noktai nazarına iştirak ettiğini konferansın resmî içtimaında beyan etmişti. Mudanya Mütarekesinden sonra "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti,, nin hâkimiyeti 2 Kasım 1922 de 101 pare top atılarak ilân edilmesi üzerine Babıali hükûmetine nihayet verilmiş ve bu suretle Ahmet Tevfik Paşa Osmanlı devletinin son Sadrazamı olmuştur. 87 yaşında iken 60 yıl devlet hizmetinde bulunduktan sonra tekaüt olmuş ve 91 yaşında Nişantaşındaki evinde ölerek Beşiktaşta Yahyaefendi dergâhına gömülmüştür. Öldüğü zaman Osmanlı İmparatorluğu Vezirlerinin sonuncusu bulunuyordu.

TEVHİT ULUSUY - Ahmet [1868 - 1940] — Eski eserlere ve eski paralara ait tetkiklerile tanınmış tarihçilerimizdendir. Ahmet Tevhit Bey Er-

zurumda doğdu. Babası Erzurumlu Yusuf Ziya Efendi isminde bir Adliye Memuru idi. Erzurum, Erzincan, Kastamonu ve Trabzonda ilk ve orta tahsilini gördükten sonra İstanbula gelerek Galatasaray Lisesinden 1888 de çıkmıştır. Hariciye Tercüme Odasına devam etmekle beraber Hukuka da girerek oradan da 1894 te mezun oldu. Bir aralık Eyalâtı Mümtaze Kaleminde, 1908 de Babıali İstişare Odası Kâtip ve Muavinliğinde bulunmuş ve ilk teşekkülünde Tarihi Osmanî Encümeni Azalığına seçilmişti. Cumhuriyet İnkılâbından sonra Maarife geçerek Müzeler ve Kütüphaneler Müfettişi oldu 1933 te emekliye ayrıldı. Daha ziyade meskûkât ilmile meşgul olmuş ve İstanbul Müzesinin Anadolu Selçukîlerile Tavaifi Mülûküne ait olan dördüncü kısım kataloğunu tanzim ve neşretmiştir ki bu eser Müze İdaresi tarafından basılmıştır. 1910 da Brükselde toplanan Milletlerarası Arkeoloji Kongresine gönderildiği zaman Hısnı Keyif Eyyubiyesine ait makalesi kongre zabıtnamesine dercedilmiş ve basılmıştır. (Tarih Encümeni Mecmuası) nda Anadolu Tavaifi ve eski binaları hakkında makaleleri vardır.

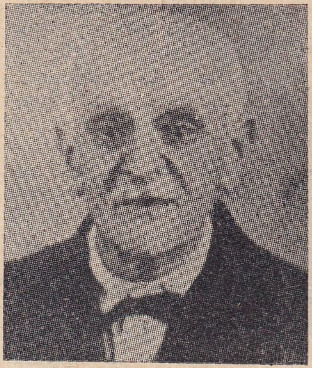
Tevhit Ulusuy

TİMURLENK, Aksak Timur [1336 - 1405] — Türk - Moğol soyundan gelme meşhur cihangirdir. Ona Doğuda umumî olarak Timurlenk, Aksak Timur ve Avrupalılar Tamerlan derler. Semerkand'in cenubunda Yeşilşehir kasabasında doğmuştur. Babası Barlas adlı kabilenin reisi olan Tugay, anası Tekin Hatundur Ailesinin adı Gürgân olduğu için ona Gürgânî lâkabı da verilir. Soyu Cengiz Hana ulaşır. Timur, cihangirliğinin ilk hazırlıklarını ailesinde bulmuş değildir. Gençliğinde iyi silâh kullanmak, iyi ata binmek gibi meziyetlerinden dolayı Semerkandde Çağatay Hanlarının Valisi bulunan Kazgan Hanın maiyetinde kumandan olarak tanınmış ve bu zatın Olcay Türkân adlı kızile evlenmişti. Kayın babasının civardaki Beylerin hücumile öldürülmesi üzerine Timur, Semerkande süratle dönerek suçluları yakalamış ve cezalandırmıştır. Bu yararlığı üzerine Çağatay Hanı Tuğluk Timur, bu genç ve kahraman adaşını Tümen Beyi yaptı ve on bin kişinin komutanlığına çıkardı.

Timurlenk

Timurlenk, hükümdar oluncaya kadar bir hayli mücadeleler geçirmiş, muharebeler kazanmış ve tehlikeler atlatmıştır. Bazı defa bir avuç arkadaşile, hattâ tek başına vuruşmaya mecbur kaldığı zamanlar olmuştur. Gençliğinde biri ayağından, öteki elinden aldığı iki esaslı yara onda iki türlü sakatlık bırakmıştı. Fakat o çolak el son zamanına kadar galibiyet kılıcını bırakmadı ve o topal bacak bütün Asyayı çiğnedi.

Timurlenk 1369 da Belh şehrinde hükümdar ve Semerkandde toplanan Kurultay tarafından Emîr olarak ilân edilmiştir. 36 yıl Hanlık etmiş ve bu uzun zamanın hemen bütün yılları muharebeler ve muzafferiyetlerle geçmiştir. Rusyadan Hindistan içerilerine ve Akdenizden Çine kadar Asyayı istilâ etmişti. İçlerinde Kırım Hanı Toktamış Han ve Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezit gibi büyük Türk serdarlarının da bulunduğu yüzlerce kumandan ve hükümdarı yenmişti. Yıldırımı 20 Temmuz 1402 de Ankara önündeki muharebede mağlûp ve esir etti. Bu zaferden sonra Osmanlı topraklarını eski Beylerine taksim ederek Semerkande döndü. Üç yıl kadar dinlendikten sonra 200 bin kişilik bir ordu ile Çine doğru yürümek üzere iken 69 yaşında bulunduğu halde öldü. Semerkanddeki muhteşem türbesinde gömülüdür.

Gayet zeki ve bilgili bir hükümdardı. Son derece kan dökücü olmakla beraber gayet dindar olması, âlimlere, şairlere ve değerli insanlara pek ziyade hürmet göstermesi mizacındaki tezadı gösterir. İstilâ ettiği memleketleri tahrip etmiş, fakat kendi ülkesinde bir çok umran ve medeniyet eserleri bırakmıştır. Hayatını ve oğullarına nasihatini Tezükât veya Tüzükât adlı eserinde bizzat yazmıştır. Uzun boylu, pek iri başlı, teni renkli, saçları pek genç iken ağarmış olarak tarif edilir.

TİRYAKİ HASAN PAŞA, Tiru [Ölm. 1611] — Başlı başına bir destan olan Kanije müdafaasile meşhur bir kahramandır. Nereli ve kimin oğlu olduğu hakkında yazık ki malûmat yoktur. Enderundan yetişmiş, Üçüncü Muradın cülûsunda, yani 1574 te Padişahın Rikâbdarı olmuştu. Saraydan çıktıktan sonra yirmi yıla yakın Zigetvar Beyi ve Beylerbeyi oldu. Eflâk muharebesinde yalnız başına kalarak harbe devam ederken Ağası tarafından kemerinden tutularak tek başına hücumdan zorla geri alındığı hayatı hakkında kaydedilmiş menkıbelerdendir. 1594 te Bosna, sonra Kanije Beylerbeyi oldu. 1597 de ikinci defa Bosna Beylerbeyiliğine gönderilmiştir. Bir sene sonra muharebede Semendre Beyi Mehmet Beyle birlikte bulunarak yaralanmıştı. Ondan sonra Kanijeye tekrar Muhafız oldu. Burası küçük bir kale olmakla beraber Budin yolu ve o zamanki hudut şehirleri için ehemmiyetli bir durumda idi. Bir kaç defa el değiştirmiş ve son defa yine Tiryaki Hasan Paşanın tavsiyesile zaptedilmişti. Hasan Paşa dört bin kadar askerle kalede bulunurken Avusturyalılardan, Roma, İspanya, Fransa ve Macaristandan gelen kırk, elli bin kişilik düşman ordusunun muhasarasına yetmiş gün dayandı, nihayet Kıral Ferdinand'ın ordusunu türlü harp hileleri kullanarak büyük bir bozguna uğrattı ve pek çok mühimmat ve eşyayı yağmaya muvaffak oldu.

Tiryaki Hasan Paşa

Bu eşsiz zafer üzerine Tiryaki Hasan Paşaya Vezirlik rütbesile üç hilât, murassa kılıç ve üç at gönderildiği gibi Padişah da kendisine bir mektupla tebrik ve teşekkür etmişti. Tiryaki 1601 de Bosna Valisi, bir sene sonra Budin, yine o yıl içinde Rumeli Valisi oldu. O sene Celâlî eşkiyasından Canbuladoğluna gönderilen orduya Serdar tayin

edilmiş ve bu harpte de yararlık göstermiştir. 1608 de tekrar Budin Valisi oldu. Bir sene sonra tekaüt edilmişse de, öldüğü yıl üçüncü defa Budin Valiliğine gönderilmiş ve orada ölmüştür.

Gayet zeki, dürüst, tedbirli, kösece bir zat imiş. O muhasarada Paşa ile birlikte bulunmuş olan Faizî Çelebi, Kanije vakasını anlatan "Hasenatı Hasan„ adlı bir eser yazmıştır. Naima da tarihinde müdafaayı iyice etraflı anlatmıştır. Namık Kemal de "Evrakı Perişan„ da bu müdafaayı kuvvetli ve heyecanlı üslûbile yazdı. Tiryaki Hasan Paşanın buradaki resminin aslı Viyana Askerî Müzesindedir.

TOKAY, Abdullah Tokayef — Son asırda Şimal Türklerinin pek değerli sayılan bir şairidir. Kazanlıdır. "Peygamber, Şair„ adlı eserlerinden başka Şimal halk edebiyatı eserlerini toplamak suretile Tatar ve Türk edebiyatına hizmet etmiştir.

TOKER, Burhaneddin - Doktor [Doğ. 1890] — Değerli Operatör ve Profesörlerimizdendir. Posta ve Telgraf Memurlarından Mehmet Tahsin Beyin oğlu olup babasının memurluğu sırasında Varda doğdu. İlk ve orta tahsilini muhtelif Vilâyetlerde ve Irakta yaptı. İmtihanla Şam Tıbbiyesine girerek üçüncü sınıftan İstanbul Tıbbiyesine nakletmiştir. Hekim çıktıktan sonra bir müddet dahiliye kliniğinde çalıştı ve iki yıl Fakültenin Kadırgadaki doğumevinde General Besim Ömer Açıkalının yanında asistanlık yaptı. Tatil zamanlarında muvakkat kolera mücadele hekimi sıfatile bir çok Vilâyetleri dolaşmış, 6 ay kadar sıhhî bir heyetle Mekkede vazife gördükten sonra Mısıra gitmiş, Balkan harbinde Mısır Hilâliahmer Heyetile Çatalcada ve Edirnede hizmet etmiştir. 1913 sonuna doğru cerrahlık tahsili için Almanyaya giderek önce Berlinde, sonra Hamburgda çalışmış ve 6 yıl kadar maaşlı asistan sıfatile vazife görmüştür.

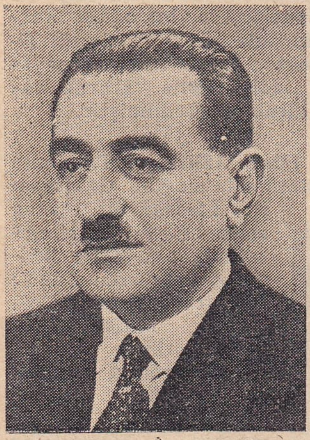
Dr. Burhaneddin Toker

1921 de memlekete dönen Burhaneddin Toker, Cerrahpaşa Hastanesi Operatörlüğüne seçilerek bu müessesedeki cerrahî servisini mükemmelleştirmiş ve orada ilk defa bir Röntgen Enstitüsü kurmuştur. 1931 de Üniversite reformunda Birinci Cerrahî Kliniği Tedris Heyetine seçilmişti. 5 ay sonra Profesörlüğe ve 1943 te bu kliniğin Ordinaryüs Profesörlüğüne geçirildi.

Bir çok cerrahlık kongrelerine iştirak etmiş ve milletlerarası cerrahlık cemiyetlerine âza seçilmiştir. Türk Cerrahî Mecmuasile yerli, yabancı tıp gazetelerinde 150 den fazla travay neşrettiği gibi mesleğine ait müteaddit kitap da tercüme etmiştir. Telif ettiği kitaplar arasında Akciğer Vereminin Cerrahî Tedavisi, İskelet Hastalıkları, Kırık ve Çıkıklar, Akciğer Abseleri isimli eserleri vardır. 25 yıldanberi çalıştığı Cerrahpaşa Hastanesindeki kliniğinden bir çok Operatör yetiştirmiştir ki aralarında Profesör unvanını alanlar dahi bulunmaktadır.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan [1868 - 1942] — Serveti Fünun mecmuasının sahibi olmakla ve muhtelif tercümeleri ve eserlerile meşhur fikir adamlarımızdandır. Ahmet Halit Beyin oğludur. Babası Muhasebeci iken Erzurumda doğmuştur. Soyu Kastamonunun Taşköprü kazasından Tokgözoğlu Saraç Abdurrahman Ağadan gelmiş olduğu için Ahmet İhsan, Tokgöz soyadını almıştı. İlk ve orta tahsilini babasının memuriyetile dolaştığı Işkodra ve Şamda gördükten sonra 1887 de Mülkiye Mektebini bitirmiştir. Hariciye Tercüme Kalemile, Tophane Tercümanlığına bir müddet devam etmişse de memurluğu çabuk bırakarak gazetecilik ve matbaacılık mesleğine girmiştir. 1886 da Şafak adlı ve altı ay ömürlü bir risaleyi, 1889 da bir buçuk yıl yaşıyan Umran risalesini kurmuştu. 1890 da Âlem matbaasını açtı ve bir sene sonra (Serveti Fünun) u neşre başladı. (Edebiyatı Cedide) nin organı olmak bakımından bir zaman pek ziyade ehemmiyet kazanmış olan bu mecmua Türkiyenin en eski ve emekli bir dergisidir. 1908 den sonra günlük gazete şeklinde çıkmıştır. Sonra Uyanış adını alarak sahibinin ölümüne kadar devam etti.

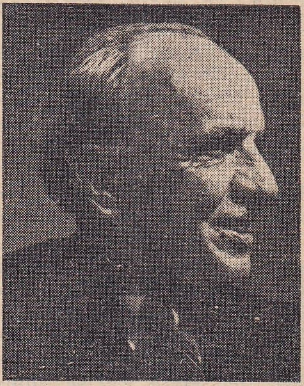
Ahmet İhsan Tokgöz

Ahmet İhsan, arada resmî işlerde de bulunmuştur. Bir aralık Ticaret Mektebinde coğrafya okutmuş, 1912 de Beyoğlu Belediye Reisi olmuştu. 1931 de Ordudan Milletvekilliğine seçilmişti. Ölümünde Milletvekili bulunuyordu. Memleket içinde ve Avrupada muhtelif seyahatleri de vardı ve bunları kitap halinde neşretmişti. 1891 de ilk seyahati üzerine "Avrupada Ne Gördüm„ isimli kitabını çıkarmıştı. Sonraları Matbuat Delegesi sıfatile ve Parlâmentolar kongrelerine iştirak eden Milletvekili olarak da seyahatlerde bulunmuştu. "Jules Verne„ in romanlarını bizde ilk tanıtan odur. Önce "Seksen Günde Devri Âlem„ i tercüme etmişti. Bu muharririn on iki eserini tercüme etmekle beraber muhtelif müelliflerden türkçeye çevirdiği kitapların sayısı elliye çıkar. Bunlardan başka Haver, Ülfet gibi kitap halinde basılmış romanları, iktisada vesair bahislere dair kitap ve risaleleri, Cihan Harbi esnasında yazdığı Haraşo adlı bir romanı vardır. İki ciltlik "Matbuat Hatıraları„ bizim yayın ve basın tarihimiz bakımından pek faydalı olmakla beraber bunlarda kendi hayatı da etrafile yazılmıştır.

TOKTAMIŞ HAN [Ölm 1406] — Altınordu devletinin meşhur bir hükümdarıdır. Cengiz Han soyundan Tuluy Hocanın oğludur. Timurlengin yardımile Kıpçakta Altınordu devletini ele geçirmiş, Rusyayı istilâ ederek Moskovayı yakmıştı. 1385 te ordularını İran ve Azerbaycan taraflarına çevirerek eski hâmisi olan Timurlenge karşı durdu. Onunla giriştiği ikinci muharebede fena bir bozguna uğradı. Hükümdarlığını kaybederek Litvanya Prensi Vithold'a sığındı. Fakat onun da memleketi Timurlenk orduları tarafından istilâ edilince Toktamış Han, Siberyaya kaçtı ve orada Canibek Han tarafından öldürüldü.

TOMRİS (Thomyris) — Eski Türk milletlerinden İskit devletinin meşhur bir Kıraliçesidir. Milâttan altı yüz yıl önce yaşamış ve Hazer denizi ile Karadenizin şimalinde ve Kafkasyada hüküm sür-

müştür. Herodot'tan gelen bir rivayete göre İran hükümdarı Keyhusrev bu kadının oğlunu öldürdüğü için Tomris bir muharebede Keyhusrevi, bir çok maiyetile birlikte esir etmiş ve başını kestirerek kan dolu bir çanağın içine "Şimdi kana doy!,, diyerek sokturmuştu. Keyhusrevin nasıl öldüğü ve bu rivayetin doğru olup olmadığı tarihçe kat'î olarak belli değilse de rivayet, bir takım sanat eserlerinin meydana gelmesine sebep olmuştur ki Rubens'in bu mevzudaki tablosu bir şaheser sayılır.

TOPRAK, Burhan [Doğ. 1906] — Yazılarile tanılan fikir adamlarımızdandır. Manisanın Demirci kasabasında doğdu. Doktor Ali Rıza Beyin oğludur. İzmirde Fransız ve Amerikan Mekteplerinde okumuş, İzmir Lisesini bitirdikten sonra Parise giderek Sorbon'da felsefe lisansını yapmıştır. 1930 da memlekete dönerek Güzel Sanatlar Akademisinde Sanat Tarihi muallimi olmuş, üç sene kadar Eğitim Bakanlığı Müfettişliğinde bulunduktan sonra 1936 da ressam Namık İsmailin ölümü üzerine Akademi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. O zamandanberi Güzel Sanatlar Akademisi Müdürüdür. A. Gide'in Dar Kapı adlı eserinin tercümesi neşrettiği ilk eserdir. Yunus Emre divanını üç cilt üzerine bastırmıştır. O. Wilde ile De Profundis'in ve Hourtieç'in üç cilt tutan sanat Şaheserlerini, Migeon'un İslâm Sanatlarını, Epiktetos'un Düşüncelerini tercüme etmiştir. Bunlardan başka muhtelif tercümeleri ve yazıları vardır.

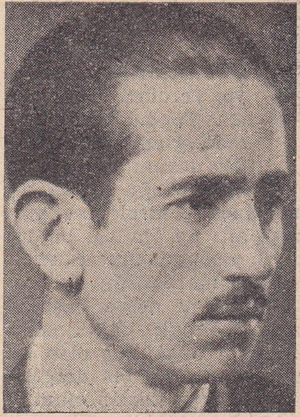
Burhan Toprak

TOPUZLU, Operatör General Cemil [Doğ. 1868] — Cerrahlıkta, Tıp Fakültesinde ve İstanbul Şehreminliğindeki hizmetlerile tanılan Operatör Cemil (Paşa) Şûrayı Devlet Reislerinden İskeçeli Topuzluoğlu Ziya Paşanın oğludur. Üsküdarda doğdu. Galatasaray Lisesile Askerî Tıbbiyede okudu. 1886 da doktor Yüzbaşı olmuştur. Cerrahlık tahsili için Parise gitmiş ve üç sene sonra dönerek Askerî Tıbbiyede önce muavin, beş yıl sonra da muallim olmuştu. Zamanında muvaffakıyetli bir Operatör olarak şöhret kazanmış, askerlik rütbelerince de ilerliyerek Abdülhamidin oğluna yaptığı mühim bir ameliyenin muvaffakıyetinden dolayı Müşir olmuştu. 1908 İnkılâbından sonra Tıp Fakültesinin ıslahına çalışmış ve ilk defa Fakülte Reisliğine seçilmişti. Fakültenin Haydarpaşadaki binasından İstanbula taşınmasına muhalif olduğu için Reislikten ve Profesörlükten çekildi. Avrupada bir çok cerrahi kongrelerinde bulunmuş ve mesleğine ait mühim makaleler neşretmiştir. Cerrahlık âletleri ve yeni ameliye usulleri bularak memleketimizde cerrahlığın ilerlemesine hizmet etmiştir. Fransa ve Romanyadaki ilmî cemiyetlere, Milletler Arası Cerrahlık Cemiyeti müessis âzalığına seçilmiş ve medenî ilim âleminde tanınmıştır. "Fenni Cerrahîde Butlanı His ve Seririyatı Hariciye İstatistikleri,, adlı eserleri, türkçe ve fransızca makaleleri vardır.

Cemil Topuzlu

Birinci defa 1912 Ağustosunda, ikinci defa 1919 Ağustosunda İstanbul Şehreminliğine tayin edilen Cemil Paşa, Belediyeyi, Belediye zabıtasını düzeltmiş, mühim sıhhî tedbirlerin esasını kurmuş, İstanbulda ilk defa parklar ve bulvarlar yapmağa muvaffak olmuştur. 1920 de Damat Ferit kabinesinde Nafia Nazırlığını kabul etmek suretile resmî hayatının ehemmiyetli hatasını yapmış, fakat birkaç ay sonra bu kabineden istifa etmek isabetini göstermiştir. "Canlı Tarihler,, adlı seride hatıraları neşredilmiştir.

TOSYALI, Rıfat Osman, Doktor [Doğ. 1874] Tarihe dair eserlerile tanınmış hekimlerimizdendir. Mevalîden Tosyalızade Osman Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Askerî Tıbbiyeden 1899 de hekim Yüzbaşılığile çıkmış, Profesör Rider'in kurduğu Röntgen şubesinde ihtisas edinerek Edirne, Selânik ve Manastır Hastanelerinde bu cihazı kurmuştu. Binbaşı iken askerlikten tekaüt olarak Edirnede yerleşmiş olan Doktor Rıfat Osman Tosyalının "Edirne Rehnüması,, adlı eserile "Edirne Saray ve Kasırları,, isimli kitabı neşredilmiştir.

TÖR, Vedat Nedim [Doğ. 1897] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Berlin Üniversitesinde okuyarak iktisat doktoru oldu. Millî İktisat ve Tasarruf cemiyeti Müdürlüğünde, Matbuat Umum Müdürlüğünde, Ankara Elektrik Şirketi Müdürlüğünde bulunmuştur. Mecmualar neşretmiş, hikâyeler ve bilhassa piyesler yazmıştır. İstanbul Şehir Tiyatrosunda temsil ettirdiği başlıca piyesleri şunlardır: İşsizler, Kör, Üç Kişi Arasında, Hayvan Fikri Yedi, Fevkalasrîler, Köksüzler, İmralının insanları, Sanatkâr Aşkı.

Vedat Nedim Tör

TÖRE, Seyyit Abdülkadir [Doğ. 1872] — Tanınmış musiki üstatlarımızdandır. Türkistan âlimlerinden ve Emîrlik ailesinden olup Abdülâziz zamanında Elçilikle İstanbula gelmiş olan Seyyit Yakup Han Töre'nin oğludur. Kâşgarda doğdu. Babasile İstanbula gelerek tahsilden sonra Hariciye Nezaretine girmiş ve Mümeyyizlikten tekaüt olduktan sonra yalnız musiki ile uğraşmıştır. İstanbul Konservatuvarını Darülelhan adile ilk kuranlardandır. Orada başsazendelik vazifesi gördüğü gibi

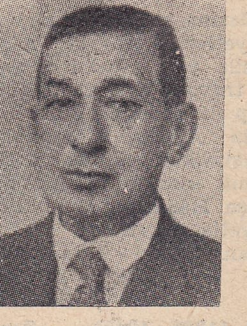
Abdülkadir Töre

üç sene kadar musiki nazariyatı da okutmuştu. Sonra "Gülşeni Musiki„ isimli bir meslek müessesesi kurmuş ve on sene içinde kadın, erkek bir hayli musiki hocası yetiştirmişti. Ayni zamanda seçme bir konser heyeti de kurarak Kızılay menfaatine bir çok muvafakıyetli konserler de vermişti. Seyyit Abdülkadir Töre, 1913 te "Usulü Talimi Keman„ adile bir keman metodu, Darülelhanda hoca iken "Nazariyatı Maalîi Musikiye„ adlı bir eser neşretmiş ve son defa da "Esasatı Musikiye„ ismi altında Türk musikisinin bütün nadir makamlarını da etrafile anlatan büyük ve mühim bir kitap telifine muvaffak olmuştur.

TÖZEM, Kemal [Doğ. 1900] — Tanınmış tiyatro sanatkârlarımızdan ve rejisörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Maliye memurlarından rahmetli Rifat Beyin oğludur. İlk tahsilini İstanbulda gördükten sonra Konya Lisesile Muallim Mektebinde okumuş ve bu müessesenin son sınıfında iken yedek subay sıfatile askerlik hizmetine alındığı için yüksek tahsile devam edememişti. Henüz 16 yaşlarında iken mektep temsillerinde rol almak suretile sahne hayatına heves duymuş ve muhtelif müesseselerle Şehir Titayrosunda aktörlük ve beş sene suflörlük yapmıştır. Kırka yakın rodyofonik piyes ve skeç yazan Kemal Tözemin üç tane de sahne piyesi vardır.

Kemal Tözem

TUĞRAÎ, Müeyyidüddin Hüseyin [Ölm. 1119] Selçuk devleti Emîrlerinden ve zamanının meşhur şairlerindendir. Musulda hüküm süren Selçukîlerden Sultan Mesudun Tuğracısı, Nişancısı yani Başkâtibi olduğundan Tuğraî diye şöhret bulmuştur. Sonra Vezir olmuş ve Sultan Mesut ile kardeşi Mahmut arasındaki muharebede esir düşerek öldürülmüştür. Şiir divanile Lâmiyet-ül-Acem isimli kasidesi İstanbulda Elcevaib matbaasında basılmıştı.

TUĞRUL [998 - 1068] — Selçuk devletini meydana getiren zat olup Selçuk Beyin torunu ve Mikâilin oğludur. Kardeşi Çakır ile amcasının oğlu Kutulmuş'u yenerek 1038 ve 1040 seneleri içinde Nişaburda istiklâlini ilân etti. Horasandan sonra Harzemi, Kirmanı, Azerbaycan, Kafkasya ve Irakı aldı. Rey şehrini başkent yapmış ve orada ölmüştür.

§ Aynı soydan bu ismi taşıyan iki zat daha vardır ki biri Sultan Mehmedin oğludur ve Melik Şahın torunudur. Amcası Sultan Sencerin fermanile Irak ve Azerbaycanda hâkim olmuş ve 1134 te 25 yaşında iken ölmüştür.

İkincisi: İranda hüküm süren Selçukîlerden 14 üçüncü ve sonuncusudur. Aslanın oğludur. Babasının ölümünde çocukken hükümdarlığa geçmiş ve 1193 te muharebede vurulmuştur.

§ Bunlardan başka Kirmanda hüküm süren Selçuk hükümdarlarından yedincisinin adı da Tuğrul Şahtır. Babası Mehmet Şahın ölümü üzerine yerine geçmiş ve 12 sene kadar hükümdarlıkta bulunmuştur.

TUNÇ, Mustafa Şekip [Doğ. 1886] — Eserleri ve derslerile tanınmış Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Hendeklioğullarından Nevşehirli Yusuf Besim Beyin oğludur. İlk tahsilini Halep ve Manastırda, orta tahsilini İstanbuldaki Vefa İdadisinde gördükten sonra 1908 de Mülkiye Mektebinden çıkmış, Balıkesir Lisesi edebiyat muallimi iken Maarif Nezaretince İsviçreye gönderilerek Cenevredeki J. J. Rousseau Pedagoji Enstitüsünden diploma ve Üniversite psikoloji derslerinden sertifika alarak İstanbula dönmüştür. Avrupaya gitmeden önce Kosva Maiyet Memurluğunda, Palanga ve Firizvik Kaymakam Vekilliklerinde bulunmuş, fakat Hocalığı tercih ederek Balıkesir Lisesi muallimliğine tayin edilmişti. Üç senelik Avrupa tahsilinden sonra İstanbul Kız Muallim Mektebinde psikoloji ve pedagoji okuttu. Bir müddet Maarif Nezareti Orta Tedrisat Şube Müdürlüğünü yaptı. 1919 da İstanbul Darülfününunda terbiye Müderris Muavini, sonra muallim ve Müderris olmuş, Üniversitenin kuruluşundan sonra da psikoloji Ordinaryüs Profesörlüğüne geçirilmiştir. Darülfünun İlâhiyat Fakültesinde bir müddet din felsefesi dersini de okutmuştu.

Mustafa Şekip Tunç

Türk Tarih Cemiyeti Âzalığına, Türk Felsefe Cemiyeti Reisliğine ve Belgratta kurulan Milletlerarası Felsefe Cemiyeti Âzalığına da seçilmiştir. 1944 te Üniversitedeki tedris hayatının 25 inci yıldönümü vesilesile talebesi tarafından Eminönü Halkevinde bir jübile tertip edilmiş ve 200 sayfa tutan bir de kitap neşrolunmuştur.

Filozof hüviyetinin yanında bir de sanatkâr mizacı taşıyan üstadın edebiyata olduğu gibi resme de intisabı vardır. Beyoğlu Halkevinde teşhir edilmiş olan tabloları sanatkârlar tarafından dahi takdirle karşılanmıştı. Bu resimlerden sekiz tanesinin fotoğrafı jübileye ait kitaba da konmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır: Ruhiyat Dersleri, Terakki Fikrinin Menşe ve Tekâmülü, Yeni Türk Kadını, Üç Zihniyet, İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler, Gülmek Nedir? (Bergson'dan adapte).

Kitap şekline girmiş tercümeleri şunlardır: Terbiye Müsahabeleri (William Jams'den), Fröydism (Freud'den), Hissiyat Ruhiyatı 2 cilt (Th. Ribot'dan), Yaratıcı Muhayyile (Th. Ribot'dan), Yaratıcı Tekâmül (H. Bergson'dan), Oyun ve Sanat (H. Delacroix'dan), Kudreti Ruhiye (H. Bergson'dan), Psikoloji (G. Dwelsauvers'den), Mülâhhas Ruhiyat (Ebinghaus'dan). Bu eserlerden başka etüt, makale ve tercüme olarak muhtelif meslek ve ilim mecmualarında bir çok yazıları ve (Cumhuriyet) gibi günlük gazetelerde makaleleri vardır.

Mustafa Şekip Tunç, bu satırları yazanın Avrupada tahsil arkadaşıdır.

TURAN, Ali Hüseyin - Hüseyinzade - Doktor [1864 - 1941] — Milliyet ve ilim uğrundaki çalışmalarile meşhur fikir adamlarımızdandır. Azerbaycanın Selyan şehrinde doğdu. Tiflis Müslüman Mek-

tebi muallimlerinden Molla Hüseyin, Hüseyinzadenin oğludur. Tifliste ilk ve orta tahsilini yapmış Leningrad Üniversitesinin Fiziko - Matematik Fakültesini bitirdikten sonra İstanbul Askerî Tıbbiyesinden 1895 te Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştır. Haydarpaşa Hastanesinde deri ihtisasına çalışmış, Yunan harbinde askerî hekim sıfatile hizmet etmiş, sonra müsabaka ile Tıbbiyenin Deri Hastalıkları Muallim Muavini olmuştu. İkinci Abdülhamit devrinin siyasî baskılarından ve gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin en eski âzasından olmasından dolayı 1903 te Kafkasyaya kaçarak oradaki Türklerin hakları için uğraşmış, Çarlık merkezine murahhas olarak gönderilmişti. Bakûda günlük "Hayat,, , haftalık "Füyuzat,, adlı gazeteleri çıkarmış ve rusça Kaspi gazetesinin başmuharrirliğini ve (Saadet Mektebi) nin Ders Nazırlığını yapmıştı. Türkiyede Meşrutiyet İnkılâbı olunca 1909 da İstanbula döndü. Tıbbiyedeki dersini aldı ve 1926 da Profesör oldu. 1931 de tekaüt olmakla beraber 1933 sonuna kadar dersine vekil olarak devam etmiştir. İttihat ve Terakkinin Umumî Merkezi Âzalığında da bulunmuş, ilmî ve siyasî işler için muhtelif yerlere gönderilmişti.

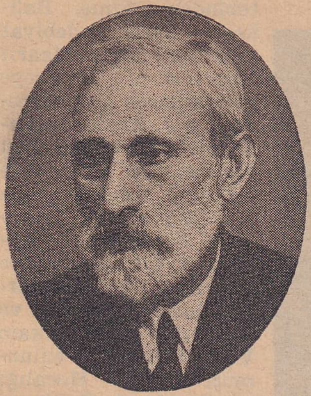

Hüseyinzade Ali Turan

Birinci Cihan Harbi esnasında Yusuf Akçura ve bir kaç arkadaşile birlikte Turan Heyeti adı altında Orta Avrupada bir milliyet propaganda seyahati yaptı. Ondan sonra Doktor Âkil Muhtar ve diğer bir arkadaşile Stokholmde toplanan Milletlerarası Sosyalist Konferansına gönderilmiş ve yine Birinci Dünya Harbi içinde Azerbaycanın bir devlet halinde kurulması için orada çalışmıştır.

Kitap halinde ilk eseri Doktor Mehmet Refi ile müşterek olan "Veba Mikrobu,, adını taşır. Çekof'un rusça bir hikâyesinden adapte olan "Kılıflı Adam,, adlı hikâyesi Bakûda basılmıştır. Bakûdaki Türkoloji Konferansına Fuat Köprülü ile birlikte gittiği zaman "Garbın İki Destanında Türk,, adile yazdığı bir kısmı manzum risalesi orada basılmıştır. Adam Smith'ten Serveti Millet adile bir eser de tercüme etmişti. "Sifilis,, adlı bir eseri, Profesör Kemal Cenap Berksoyla birlikte hazırladıkları "Ansiklopedik Tıp Lûgati,, vardır. Goethenin Faust adlı trajedisinin bazı parçalarını da kısmen manzum olarak tercüme etmiş ve bastırmıştı. Resimle de uğraşmış ve bir hayli tablo meydana getirmiştir.

TURGUT REİS [1485 - 1565] — En büyük denizcilerimizden biridir. Avrupalılar ona Dragut derler. Menteşe köylerinden birinde doğdu. Veli adlı rençperlik ve çobanlıkla uğraşan fakir bir köylünün oğludur. Çocukluğunda çobanlık etmiş, genç iken güreşçilikte kuvveti ve yay çekmekte maharetile dikkati çekmişti. Bir korsan gemisine tayfalıkla girerek zeki, cesur ve kuvvetli bir delikanlı olduğu için az zamanda kaptanlığa geçmiş ve Cezayire giderek Barbaros Hayreddinin maiyetine girmiştir. 1538 de Barbarosun meşhur Anderya Dorya üzerine kazandığı Preveze deniz zaferince o da bulunmuştu. 1540 ta Korsika adasında küçük donanmasile istirahat halinde iken Anderya Doryanın yeğeni Jane Dorya tarafından apansız baskına uğratılarak esir edildi ve üç sene kadar düşman gemilerinde forsa olarak çalıştırıldı. 1543 te Barbaros, Cenovayı kuşatarak Cenova Cumhuriyeti memleketlerini baştan başa yakacağı tehdidile Salih Reisle birlikte Turgut Reisi de esirlikten kurtarmıştır.

Düşman elinden kurtulduktan sonra Turgut, Hayreddinin yardımile yirmi beş gemilik bir donanma yaparak denize çıktı ve Hammer'in de aynen söylediği gibi "Hıristiyan sahillerile sefinelerini titretti.,, Napoli körfezini vurarak Kastelâmar kalesini zaptetti ve kale civarından büyük bir ganimet ele geçirdi (1548). Biraz sonra Trablusgarba mühim miktarda para götürmekte olan bir Malta Şövalyeleri kadırgasını ele geçirdi. Denizleri kasıp kavuran bu korsan Tunus karşısındaki Cerbe adasını kendisine deniz üssü yapmıştı. Bir gün gemilerini kalafat ederken Birleşik Avrupa donanmalarının büyük donanması tarafından bastırıldı. Hattâ donanma Amirali Vikont de Cigala onu artık ele geçireceğine dair etrafa haberler saldırdı. Görünüşte kurtuluş yoktu. Fakat Turgut hiç hatıra gelmiyecek bir tedbirle kurtuldu. Kadırgalarındaki tayfa ve esirlerin yardımile kalın tahtalardan yapılmış ve üzerine yağlı bir madde sürülmüş bir yol hazırladı. Gemiler kızağa alınarak bu yoldan adanın arka tarafına kadar çekildi. Bu iş görülürken top bataryaları durmaksızın ateş ettiği için limanın ağzında demirlemiş bulunan düşman donanması hiç bir şeyin farkında olmadı. Fakat Sicilyadan birleşik donanmaya gönderilmiş olan bir büyük gemiyi Turgut gözleri önünde zaptedince müthiş Türk gemicisini ellerinden kaçırdıklarını anladılar.

Turgut Reis
(Ali Saminin tablosu)

Turgudun şöhretini duyan Osmanlı devleti onu Barbaros Hayreddin vasıtasile hizmetine aldı ve Kanunî Süleyman ona ilkönce Karlıili Sancağını verdi. Böyle şöhretli bir Amirale bu üçüncü derecedeki devlet hizmeti lâyık değildi ama İstanbuldaki devlet adamları dışarıdan gelen böyle sözü ve gözü pek kumandanları çekemezlerdi. Hele Sadrazam Rüstem Paşa onu kendi kardeşi Kaptanı Derya Sinan Paşaya rakip olarak görüyordu. Turgut Reis bu işlere kızarak bir aralık Tunusa savuşmuş ve Tunus Beyinin hizmetine girmişti. Bir müddet sonra Süleyman, ona hediyeler gönderip gönlünü almış ve Trablusgarbı Osmanlı devleti namına fethederse oranın Valiliğine tayin edeceğini vâdetmişti. Lâkin Trablus onun himmetile fethedildiği zaman Valiliğe

Turgudun ölümü.
(Ressam Münifin tablosu)

Beylerbeyilikle Hadım Murat Ağa tayin olundu. Bir gün Turgut Reis, Edirnede Padişahın atının dizginini tutarak vâdini hatırlatmıştı. Bunun üzerine Beylerbeyi rütbesile Trablusa Vali tayin edildi. Paşa olmakla beraber Reis unvanını muhafaza etmiştir. On bir yıl Trablus Valiliğinde kalmış ve 80 yaşında iken Malta muharebesine iştirak etmiş ve orada vurularak Trablusa gömülmüştür.

TURHAN SULTAN, Hatice [1627 - 1682] — Osmanlı saraylarında hüküm süren kadınlardan biri, Sultan İbrahimin gözdesi ve Dördüncü Mehmedin annesidir. Aslı Rus olup on iki yaşlarında iken Kırım Tatarlarının eline düşmüş ve İstanbula getirilip saraya cariye olarak verilmişti. Güzel bir kız olduğundan Deli İbrahimin anası Mahpeyker Kösem Sultan tarafından Padişaha odalık olarak verildi ve Hatice Turhan adını alarak Dördüncü Mehmedi doğurdu. Kocasının saltanatı zamanında ve oğlunun ilk saltanat yıllarında kaynanası "Büyük Valde,, sıfatile işlere hâkim olduğundan Turhan Valde gölgede yaşamıştı. Fakat Kösem onu kendine rakip sayarak torunu Dördüncü Mehmedi öldürtüp yerine başka kadından doğmuş olan öteki torunu Süleymanı tahta geçirmek teşebbüsünde iken bu tedbiri haber alındı ve Turhanın adamları tarafından geceleyin perde ipile boğuldu (1650).

Bu hâdise üzerine Turhan Valde ölümüne kadar, yani 32 yıl devlet işlerine hâkim olmuştur. Fakat fazla haris ve kötü yürekli bir kadın olmadığından memlekete fenalığı dokunmamıştır.. Hele Mimar Kasım Ağa vasıtasile tanıdığı Köprülü Mehmet Paşayı Sadrazamlığa getirmek ve onun istediği şartları kabul etmek suretile pek faydalı bir işe delâlet etmiştir. 1597 de Üçüncü Sultan Mehmedin anası Safiye Sultanın emrile başlattırılmış olan Yenicami onun emrile ve parasile tamamlanmıştır ve türbesi o camiin avlusundadır.

TURHAN TAN, Samih Fethi [1886 - 1939] — Tarihî romanlarile tanınmış muharrirlerimizdendir. Sıvasta doğdu. Asıl adı Samih Fethi olup yazılarında kullandığı müstear nam ile tanınmıştı. Sıvasın eski bir ailesine mensuptur. Ahmet Fethi Beyin oğludur. Büyükbabası Celâl Paşa, onun babası Alâeddin Paşadır. Samih Fethi tahsil hayatından sonra Sıvas İdadisinde tarih, coğrafya okutmuş, 1908 İnkılâbı yılında İstanbula gelerek Birinci Belediye Dairesi Muhasebe Başkâtibi ve liseler teşkilâtında müsabakayı kazanarak Üsküp Lisesi edebiyat muallimi olmuştu. Oradan istifadan sonra Rimadiye, Yalvaç, Akşehir Kaymakamlıklarında; Çorum, Kayseri ve Üsküdar Mutasarrıflıklarında bulundu. Gençliğinde bir çok gazetelerle Serveti Fünuna Bedreddin Mümtaz, Halil Rüştü ve "S,, müstearlarile şiirler ve makaleler yazmıştı. Tekrar muharrirliğe başladıktan sonra bir çok tarihî roman tefrikaları meydana getirdi. "Cumhuriyet,, gazetesinde her gün fıkralar yazardı. Kitap şeklinde çıkan başlıca eserleri şunlardır:

Turhan Tan

"Âlî Maceralar, Cehennemden Selâm, Benli Mehmet, Baht İşi, Piçler, Niçin, Bir Avuç Kül, Solgun Gül, Deli, Avareler, Sevinç Hanım, Saray Dehlizlerinde, Yarış, Harunürreşit, Timurlenk, Hint Yollarında, Üç Ay Yatakta, Hainler, Kadın Avcısı, Paşalar - Paşazadeler, Cengiz, Cem Sultan, Gönülden Gönüle, Tarihte Türkler İçin Söylenen Büyük Sözler, Akından Akına, Viyana Dönüşü, Hurrem Sultan,,. Bu eserlerden Akından Akına ile Cem Sultan fransızcaya; Piçler ile Hurrem Sultan fransızca ile rumcaya tercüme edilmişti. "Hayat Ansiklopedisi,, nde "M. S.,, ile imzalanan tarihî makaleler onundur.

TURSUN FAKİH [Ölm. 1325] — Osmanlı devletinin kuruluşunda meşhur olmuş simalardan biridir. Osman Beyin İmamlığında bulunmuş, Karahisarda onun namına ilk cuma hutbesile Eskişehirde ilk bayram hutbesini okumuştu. Şeyh Edebalinin şakirdi ve damadı idi. Bu Şeyh, Osman Beyin de kayınbabası olduğuna göre Tursun Fakih Osman Beyin bacanağı demektir.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl [Doğ. 1912] — Tarihle uğraşan muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Çanakkale şehitlerinden Yüzbaşı Fazıl Beyin oğludur. Vefa Lisesinde ve bir yıl kadar Yüksek Ticaret Okulunda okumuştur. Basın ve Yayın Müdürlüğü memurlarındandır. 1934 te "Büyük Harpten Sonrakiler,, adlı bir edebiyat antolojisi çıkarmıştı. Ankara radyosunda her gün yaydığı "Geçmişte Bugün,, adlı tarihî konuşmalar tanınmasına sebep olmuştur. Onları kitap halinde de neşretti. Bunlardan başka "Türkiyede Çıkan Gazete ve Mecmualar, Tarihe Şan Veren Türk, İkinci Cihan Harbi Kronolojisi,, adlı eserleri basılmıştır.

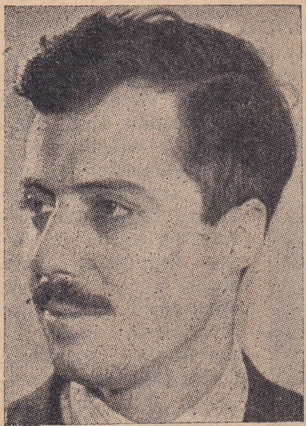

Feridun Fazıl Tülbentçi

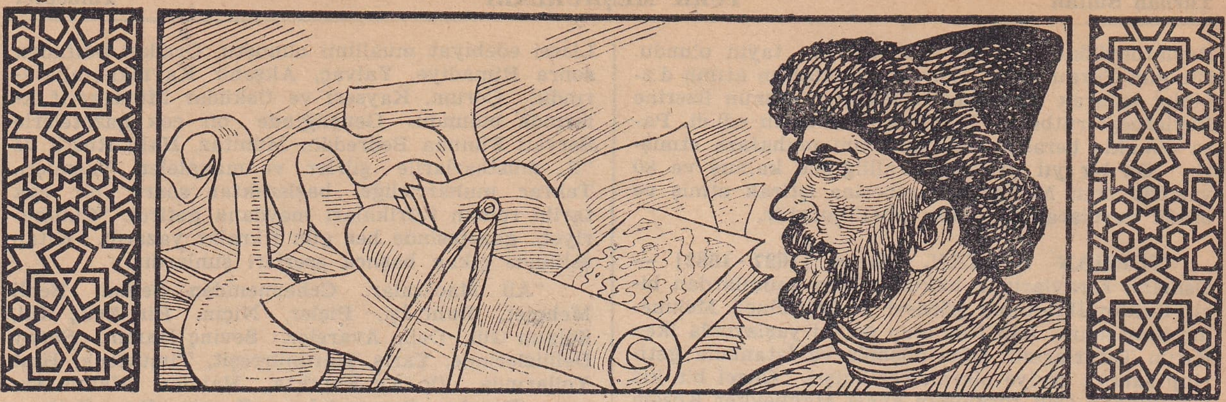

U

UBEYDÎ ÇELEBİ, Abdurrahman [Ölm. 1572] — On altıncı asırda tanınmış şairlerimizdendir. Asıl adı Abdurrahman olup Ubeydî şiirlerinde kullandığı mahlâstır. Edirnede Nebi Dede isimli bir Şeyhin oğludur. Edirnede doğmuş ve yine orada ölmüştür. Kanunî Sultan Süleymana takdim ettiği bir kasideden dolayı kendisine Duagûluk vazifesi verilmişti. Sözlerinden örnek olarak bir beytini alıyoruz:

Dağlar, taşlar yarıldı ettiğim feryaddan
Taliim taş yarmada kalmaz benim Ferhaddan

UBEYDULLAH EFENDİ [1857 - 1937] — Yazılarile olduğu kadar sergüzeştlerile tanınmış muharrir ve mütefekkir Mebuslarımızdandır. İzmirde doğdu ve 80 yaşında İstanbulda öldü. Hatipoğlu ailesindendir. Medreselerde okuyarak icazet aldıktan sonra Tıbbiyeye girmiş ve orada üç sene okuduktan sonra siyasî suçlu sıfatiyle sürüldüğü için önce Avrupaya, sonra Amerikaya kaçmıştı. Bulunduğu memleketlerde bir taraftan fransızca, ingilizce öğrendi, öte taraftan da hayatını kazanmak için ketenhelvası gibi şeyler yapıp satmak gibi işler gördü. Bir çok gazete ve mecmualarımızda dinî ve içtimaî mevzulara dair yazılar neşretmiş, Müslümanlığı taassup ve cehaletin istilâsından kurtarmağa ve hürriyet fikirlerini yaymağa uğraşmıştı. 1908 İnkılâbından sonra İstanbul Meclisine Aydın Mebusu olarak iştirak etti. Talât Paşa vesair zevat ile Londraya giden heyet arasında o da vardı. Mütarekede İngilizler tarafından Maltaya gönderilen aydın zevat arasında o da bulunmuştu. Maltadan kurtulduktan sonra Birinci Büyük Millet Meclisine Milletvekili seçildi. Ondan sonra Beyoğlu nikâh memurluğunda bulundu. Dördüncü ve beşinci seçim devrelerinde yine Büyük Millet Meclisine Bayazıttan Milletvekili seçilmişti. Muhtelif vesilelerle Hindistandan Amerikaya kadar sergüzeştli seyahatleri vardır. Zeki, kalender mizaçlı, her türlü terakkiyi ve yeniliği sever, nükte ve lâtifeden anlar, neşeli, Doğu ve Batı dillerini bilen bir zattı. Rahmetli Mahmut Esat Bozkurtun dayısı idi. İstanbulda Zincirlikuyu mezarlığında pek sevdiği dostu Büyük şair Abdülhak Hâmidin yanına gömülmüştür.

Ubeydullah Efendi

UÇUK, Cahit [Doğ. 1911] — Hikâye ve romanlarile tanınmış muharrir kadınlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Kaymakamlıklarda ve Siverek Milletvekilliğinde bulunmuş olan Diyarbakırlı Ganizade İbrahim Vehbi Beyin kızıdır. Babasının bulunduğu muhtelif Anadolu kasabalarındaki mekteplerde tahsil etmiş olmakla beraber daha ziyade evinde hususî surette okumuştur. Muhtelif gazete ve mecmualarda çıkan bir çok hikâyelerinden başka şimdiye kadar neşredilen romanları şunlardır: Kirazlı Pınar, Dikenli Çit, Kırmızı Balıklar, Uçan Su, Değirmen Taşı, Sürü Çıngırakları, Küçük Ev, Güneş Kokusu.,, Cahit Uçuk'un bunlardan başka kitap şeklinde basılmış çocuk masalları da vardır. Hikâye ve romanları memleket hayatının en tabiî sayfaları olmak bakımından natüralizmin pek iyi örneklerini teşkil eder. Dili ve üslûbu da en sade ve temiz aile türkçesi için örnek sayılır.

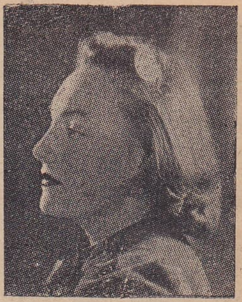

Cahit Uçuk

ULUÇ ALİ PAŞA — Bk. Kılıç Ali Paşa.

ULUÇ HASAN PAŞA [Ölm. 1590] — Üçüncü Murat zamanında Kapdanı Deryalıkta bulunan değerli denizcilerimizdendir. Aslının Bosnalı olduğunu söyliyenler varsa da Anadolulu olduğu hakkındaki rivayetler daha kuvvetli görünür. Gençliğinde Cezayire giderek orada denizcilikte şöhret kazanmış ve Üçüncü Sultan Murat zamanında İstanbula dönerek bahriye ümerasından olmuş ve 1587 de Kaptanı Deryalığa geçirilmiştir. Donanmanın kuvvetlenmesine hizmet ettiği gibi Tunusu İspanyollardan

geri almaya muvaffak olmuştu. Mağrıp seferinden dönüşte İstanbulda ölerek Gedikpaşada gömülmüştür. Sarıyerde, Okmeydanı civarında ve Sinanpaşa camii avlusunda mektepleri vardır.

ULUDAĞ, Osman Şevki - Doktor [Doğ. 1889] Hekimlik tarihimize ait eserlerile tanınmış Milletvekillerimizdendir. Bursada doğdu. Kıbrıslı bir asker ailesindendir. İlk ve orta tahsilini Bursada tamamlayarak Askerî Tıbbiyeden 1913 te Doktor Yüzbaşılığile çıkmıştır. Balkan harbile, 1914 Cihan Harbinde hekim sıfatile hizmet etmiş, Çanakkale, Dobruca ve Romanya cephelerinde bulunmuştur. 1921 de Ankaraya gelerek Millî Müdafaa Sıhhiye Dairesine memur edilmiş ve İstiklâl Harbinde cephe hizmetinde de bulunmuştu. 1930 da Binbaşılıktan malûlen tekaüt olarak önce Bursa Verem Dispanserinde çalıştı ve Eyüp Dispanseri Şefi iken 1935 te Büyük Millet Meclisine Konyadan Milletvekili seçilmiştir. O zamandanberi Milletvekilidir. Keşişdağı adının Uludağa çevrilmesini teklif eden odur ve soyadını da bu vesile ile seçmiştir. Çocukluğundanberi musiki ile de meşgul olarak bir hayli beste dahi meydana getirmiş olan Doktorun kitap şeklinde çıkmış başlıca eserleri şunlardır:

Osman Şevki Uludağ

"Osmanlı Tababeti Tarihi - Harbi Umumîde Sıhhî Tecrübeler - Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi - Bursa ve Uludağ - Yeşil Camii - Uludağ - Çocuklar, Gençler, Filimler - Osmanlı Devrinde Türk Hekimliği.,,

Bunlardan başka çoğu yine hekimlik tarihine ait olmak üzere risale şeklinde on bir eseri daha neşredilmiştir. "Hafiye Gözü,, ve "Meslek İntihabı,, adlı iki piyesi de oynanmıştır.

ULUNAY, Refi Cevat [Doğ. 1890] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Babasının memurluklarda bulunduğu sırada Şamda doğmuştur. Mevlâna Celâleddini Rumî torunlarından Ankara Valisi Ali Muhiddin Paşanın oğludur. İstanbulda Vefada büyüdü. Orta tahsilini Şemsülmaarif adlı hususî mektepte yaptıktan sonra Galatasaray Lisesinden 1909 da çıktı. Muharrirliğe o tarihte başlamıştır. Önce Tanin, sonra İkdam gazetelerine yazmış, İttihat ve Terakkiye muhalif olan fırkaya girerek Şehrah gazetesinde tahrir müdürlüğü yaptıktan sonra "Alemdar,, isimli bir gazete çıkarmıştı. Babıali baskını üzerine gazetesi tatil edildi. Mahmut Şevket Paşanın vurulması hâdisesinde Sinoba ve 1914 harbinin ilânı üzerine de Çoruma sürülmüştü. 1917 de menfası memleketi olan Konyaya çevrildi. 1918 de mütareke olunca İstanbula gelerek tekrar gazetesini neşretti. Millî Mücadele aleyhinde bulunduğu için 150 lik listeye girmesinden dolayı Avrupaya gitmiş, 1938 deki af üzerine memlekete dönerek tekrar muharrirlik hayatına girmiştir. Şimdi "Yeni Sabah,, gazetesi muharrirlerindendir. Kitap şeklinde çıkmış başlıca eserleri: Köle (millî roman), Enkaz Arasında (hatıralar), Rıza Tevfik ve Mektupları (edebî etüt), Pierre Louis'den "Kadın ve Oyuncağı,, adile bir roman tercüme etmiş, Goethe'nin Werther'ini dilimize çevirmiş, Sefir Anderson'un hatıratı olan "Hitlerle İki Sene,, adlı eseri, Alfred Fabre Luce'den "Fransayı Kemiren Kurd,, u, Tolstoy'un "Hacı Murad,, ını, Francis de Croisset'nin "Hint Diyarında Karış Karış,, ını tercüme etmiştir. Bunlardan başka hikâye, roman, musahabe ve tenkit şeklinde eserleri de vardır.

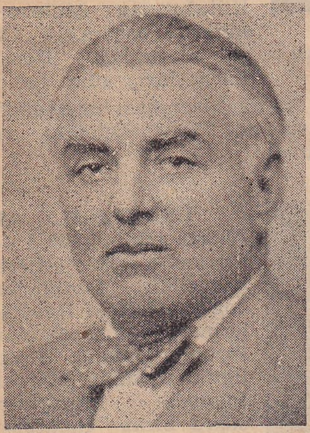

Refi Cevat Ulunay

ULUĞ BEY [1395 - 1449] — Timurlengin torunlarından ve meşhur Türk matematik ve astronomi âlimlerindendir. Muinüddin Şahruh'un oğludur. Semerkandde doğmuş ve babasının hayatında Semerkant Şahı olarak onun ölümünden sonra 1446 da babasının yerine hükümdarlık tahtına geçmişti. Kendisine isyan eden oğlu Abdullah ile bir müddet uğraşmış ve onu esir ederek affettikten sonra oğlu tarafından esir edilerek öldürülmüştür. Ömrünü okumakla ve tetkiklerle geçirdiği, sarayına zamanının bir çok âlimlerini topladığı, ilmî tetkikler için Çine kadar heyetler gönderdiği rivayet olunur. Semerkandde bir medrese ve bir rasathane yaptırmış, matematiğe ve astronomiye dair eserler yazmıştı. Astronomiye dair olan meşhur tablosu Ziyci Uluğî adile tanılır ki 1665 te Oksfordda basılmış ve muhtelif Avrupa dillerine çevrilmiştir.

UMUR BEY, Ömer Bey [Ölm. 1347] — İzmir civarında hüküm süren Aydınoğulları Beyliğinin üçüncü Hâkimidir. Aydın Beyinin torunu ve Mehmet Beyin oğludur. Asıl adının Ömer olduğu ve Umur Bey namile şöhret bulduğu rivayet edilir. Babasının 1340 ta ölümü üzerine Beyliğe geçmişti. Sekiz seneye yaklaşan hükûmeti zamanında o devirlere göre hayli kuvvetli bir donanma teşkil ederek Egeye ve Yunan denizlerine hâkim olmuş, Rumeli kıyılarile civarındaki adalara, Ağriboz adasile Moraya ve daha ilerilere kadar akınlar yapmıştı. Bizans İmparatorluğu işlerine de karışarak Kantakuzen ile dost olmuş ve onun İmparatorluğa geçmesine yardım etmişti.

O zamanın Hıristiyanlık âlemi Umur Beyin deniz akınlarından ürktü ve Papanın teşvikile Venedik, Kıbrıs ve Rodos donanmaları bir Haçlılar ittifakı şeklinde 1344 te Umur Beyin donanmasına hücum ederek onu yaktılar ve İzmiri zaptettiler. Umur Bey eski İzmir kalesine çekilerek sahildeki şehri geri almak üzere ölümüne kadar savaşmaktan vazgeçmemiş ve bu çarpışmalarda vurularak ölmüştür.

URYANİZADE — Bk. Esat Efendi.

URYANİZADE CEMİL MOLLA [1865 - 1941] — Yakın devirlerin pek tanınmış ve Nazırlıklarda bulunmuş zeki ve bilgili simalarından biridir. Şeyhülislâm Uryanizade Esat Efendinin torunu ve Süleyman Celâleddin Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Medrese bilgilerile muhtelif malûmatı, fransızca ve ingilizceyi hususî olarak öğrenmişti. Şeyhülislâmlık Dairesi Kalemlerinden yetişerek Meclisi Tetkikatı Şeriye Reisliğine ve Kazaskerlik rütbesine yükselmişti. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra o da bu Padişaha pek mensup olduğu için Midilliye gönderilmiş, üç sene sonra affedilerek İstanbula dönmüştü. Birinci Cihan Harbi mütarekesinde Adliye Nazırlığında ve Şûrayı Devlet Aza-

lığında bulundu. Dinî, içtimaî ve siyasî mahiyette bazı eserleri ve "Dağarcığım,, unvanile hatıraları vardır.

US, Mehmet Asım [Doğ. 1884] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Gördeste doğdu. Tüccardan Hacı Hasan Hulûsi Efendinin oğludur. İlk tahsilini memleketinde görmüş, Vefa İdadisinde okuduktan sonra Yüksek tahsilini Mülkiyede bitirmiştir. Kısa müddetlerle Ziraat Bankasında, Elmalı Kaymakamlığında bulundu. 1908 den sonra Tanin gazetesinde muharrirliğe başlamıştır. İstanbul Muallim Mektebinde hocalık da etmişti. İdadide iken şiirler de yazmış olan Asım Us'un Tanin'de Dereden, Tepeden ve Karikatür sütunlarında neşrettiği yazılar bizde ilk edebî mizahın iyi örneklerinden sayılır. Muhtelif gazetelerde muharrirlik etti. Şimdi "Vakıt,, gazetesi sahip ve başmuharriridir. Bir takım mektep kitapları vardır. Taninde çıkmış bazı yazılarını "Karikatür,, adile ayrıca bastırdı. Üçüncü Büyük Millet Meclisine Artvinden Milletvekili seçilmişti. Şimdi Çoruh Milletvekilidir.

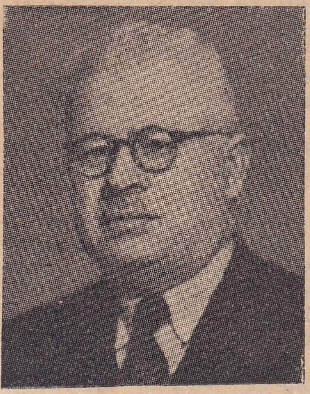
Asım Us

US, Hakkı Tarık [Doğ. 1889] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Mehmet Asım Us'un kardeşi olup Gördeste doğmuş, orta tahsilini İzmirde, yüksek tahsilini İstanbul Hukukunda tamamlamıştır. İstanbul Muallim Mektebile Mercan ve Galatasaray Liselerinde hukuk ve edebiyat okutmuş, Büyük Millet Meclisinin ikinci devresinde Giresun Milletvekilliğine seçilmişti. İki kardeşin bir arada namzet gösterilmemesi hakkındaki parti kararı üzerine Hakkı Tarık, beşinci devre başında büyük kardeşi lehine Milletvekilliğinden ayrılmıştı. Tanin, Tercümanı Hakikatte muharirlik, Tasviri Efkârda yazı işleri müdürlüğü, Hakikat gazetesinde başmuharrirlik ve müdürlük yapmıştı. Şimdi Vakıt müessesesi müdürüdür. İstanbul Muallimler Cemiyetinde de hayli çalışmış ve bu kurumun başkanlığını da yapmıştır. Matbuat Cemiyeti Reisliğinde ve Basın Birliği İstanbul Şubesi Başkanlığında da bulunmuştur.

Hakkı Tarık Us

Bazı kanun şerhlerine ait eserlerinden başka "1293 Meclisi Mebusanı,, hakkındaki tetkiki basılmıştır. Namık Kemalin "Kanije Müdafaası,, nın açık türkçe ile yeni baskısını, Ahmet Midhat'ın "Henüz 17 Yaşında,, isimli hikâyesile Nabizade Nazımın "Kara Bebik,, hikâyesinin ayni şekilde yeni baskılarını meydana getirmiş ve 50 yıllık yazıcılar hakkında bir jübile tertip ederek bunları da "50 Yıl,, unvanı altında neşretmiştir.

US, Hasan Rasim [Doğ. 1903] — Yukarıda yazılanların küçük kardeşi olup tanınmış gazetecilerimizdendir. Gördeste doğdu. Oranın Nümune Mektebi ile Nişantaşı Sultanisinde okumuş, Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebini tamamlamıştır. Vakıt müessesesinde gazeteciliğe başlayarak bu müessesenin neşrettiği "Haber,, ve "En Son Dakika,, gazetelerinin neşriyat müdürlüğünü deruhte etmiştir. Bu iki gazetenin sahibi olan Hasan Rasim Us'un (Dergâh) mecmuasında şiirleri, (Hayat mı Bu) ve (Daldan Düşen Yaprak) adlı romanları, Şehir Tiyatrosunda temsil edilen (Topaz) tercümesi, Burhan Burçak müştearile adapte romanları da neşredilmiştir. Resme intisabı, heykel ve cilt işlerile pul kolleksiyonculuğuna merakı ve İngiliz Mektebinde türkçe dersi vardır.

Hasan Rasim Us

UŞAKLI, Ömer Bedreddin [1904 - 1946] — Tanınmış şairlerimizdendir. Uşakta doğdu. Son Sivas Kadısı Rahmetli Ömer Lûtfı Efendinin oğludur. İlk tahsilini Uşakta ve babasının vazife ile bulunduğu şehirlerde, orta tahsilini Nişantaşı, Sıvas ve Kabataş Liselerinde görmüş, 1927 de Mülkiye Mektebinden çıkmıştır. Bursa Maiyet Memurluğunda, Manavgat, Ünye, Şavşat, Artvin ve Edremit Kaymakamlıklarile Mülkiye Müfettişliğinde bulunduktan sonra 1943 te Kütahyadan Milletvekilliğine seçilmişti. İlk şiir mecmuası "Deniz Sarhoşları,, adını taşır. Sonra "Yayla Dumanı,, isimli mecmuası neşredildi. Şiirlerinin en özlülerini seçerek "Yayla Dumanı,, nın ikinci baskısında toplamıştır.

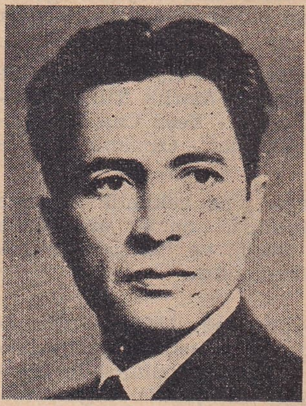
Ömer Bedreddin Uşaklı

UŞAKLIGİL, Ali Ekrem [Doğ. 1893] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğdu. İstinaf Reisliklerinde bulunmuş olan İbrahim Ethem Uşaklıgilin oğludur. Mercan İdadisini bitirdikten sonra biraz Galatasarayda okumuş, bir müddet Pariste Kolejde ve Yüksek Maliye Mektebinde tahsil etmiştir. Gazeteciliğe 1914 te Tanin ile başladı. Birinci Dünya Harbinde yedek subay sıfatile muhtelif cep-

Ali Ekrem Uşaklıgil

helerde bulunmuş, sonra tekrar gazeteciliğe dönerek Yeni Gün, Tevhidi Efkâr, Tercümanı Hakikat, Vakıt ve Son Saat gazetelerinde çalışmıştır. Şimdi "Son Posta,, sahip ve muharrirlerindendir.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya [1869 - 1945] — Türk romancılığının ilk ve büyük üstadıdır. İstanbulda Eyüpte doğdu. Ailesi Uşaklıdır. Babası tüccardan Halil Efendidir. Halit Ziyanın çocukluğu İstanbulda, gençliği İzmirde geçmiştir. Yirmi beş yaşlarında tekrar İstanbula gelerek bu şehirde yerleşmişti. İlk tahsilden sonra Fatih Askerî Rüştiyesine girmiş, buradan İzmir Rüştiyesine nakletmişti. Ondan sonra İzmirdeki Mekitarist Rahipler Kollejine girerek orasını bitirdi. Batı edebiyatına merakı orada başlamıştır. Mektep sıralarında iken edebî parçalar ve tercümeler neşrile yazıcılığa başlamıştı. Mektepten çıktıktan sonra İzmir Osmanlı Bankasında mütercim ve muhasip oldu. Ondan sonra yine İzmir Masalihi Ecnebiye Başkâtipliğine tayin edildi. Ayni zamanda İzmir İdadisinde fransızca, edebiyat ve ahlâk okutmuş, İzmirde ilk defa "Nevruz,, adlı bir mecmua kurmuş ve "Hizmet,, gazetesini de kuranlardan biri olmuştur. Bu mecmua ve gazetedeki yazılarından başka İzmirde iken "Sefile,, adile büyük bir roman meydana getirerek tefrika şeklinde neşretmişti. "Nedime,, , "Bir Ölünün Defteri,, , "Ferdi ve Şürekâsı,, adlı üç büyük romanı, tercüme hikâyelerden mürekkep 4 ciltlik "Nâkil,, adlı eseri, "Bir İzdivacın Tarihi Muaşakası,, , "Bir Muhtıranın Son Yaprakları,, adlı hikâyeleri, "Mensur Şiirler,, , "Mezardan Sesler,, adlı iki edebî risalesi, "Mebhas-ül-Kıhıf,, , "İlmi Sima,, , "Eukalemunü Kimya,, , "Hesap Oyunları,, adlarındaki küçük kitapları, roman, tarih ve çeşitlerine dair "Hikâye,, adlı kitabı, "Bu mu İdi?,, , "Heyhat!,, isimli iki hikâyesi İzmirde iken meydana getirdiği eserlerindendir.

Halit Ziya Uşaklıgil

İzmirden İstanbula döndükten sonra Tütün Rejisi Başkâtibi, daha sonra Rejide Hükûmet Komiseri oldu ve bu sırada "Serveti Fünun,, etrafında toplanan "Edebiyatı Cedide,, ailesine bir üstat olarak iltihak etti. "Mavi ve Siyah,, , "Aşkı Memnu,, , "Kırık Hayatlar,, isimli üç büyük romanile "Bir Yazın Tarihi, Solgun Demet, Bir Şiiri Hayal, Bir Hikâyei Sevda,, adlı küçük hikâyelerden mürekkep kitapları bu zamanların mahsulüdür. Bu eserlerinden başlıcalarını sonraları üslûplarını sadeleştirmek suretile yeni yazile tekrar bastırdığı gibi küçük hikâyelerinden mürekkep "Hepsinden Acı,, eserini, "Füruzan, Fare, Kâbus,, isimli üç piyesini, "Kenarda Kalmış,, adlı hikâyelerini ve "Kırk Yıl,, ismile mufassal hatıralarını, seyahat intibalarını ve Tiranda intihar eden büyük oğlu Vedadın matemini muhtevi "Bir Acıklı Hikâye,, isimli kitabını neşretti ve son hastalığına kadar kalemini elinden bırakmadı.

Halit Ziya, Beşinci Mehmedin tahta çıkması üzerine Mabeyn Başkâtipliğine tayin edilmiş, o sırada Âyan Âzalığına seçilmekle beraber bundan istifa ile dört sene Başkâtiplikte bulunmuştur. Darülfünunda önce Estetik Müderrisi oldu. Sonra uzun yıllar Garp Edebiyatı Kürsüsünü işgal etti. Garp edebiyatı tarihine ait notları talebesi tarafından neşrolunmuştu.

Bizde romancılık Halit Ziyadan yirmi sene kadar önce Namık Kemallerle ve Ahmet Midhat Efendilerle başlamış olmakla beraber Halit Ziya romancılığımıza Garp tekniğini, hayatı ve tabiîliği, edebî nesrimize de mümtaziyet ve zarafeti getirmiştir. İlk zamanlarda yüklü ve dolambaçlı olan üslûbu sonradan hayli sadeleşmişti.

UZDİLEK, Salih Murat [Doğ. 1891] — Matematiğe ve fiziğe ait eserlerile tanınmış değerli Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Deniz çarkçı subaylarından Giritli Şefik Beyin oğludur. Kasımpaşa Rüştiyesinden sonra Deniz Mektebine girmiş ve 1908 de Teğmen çıkmıştı. 1911 de Postanede açılan Yüksek Telgraf Mektebine devamla 1912 de hükûmetçe Londraya gönderilerek elektrik mühendisliği tahsil etmiş, 1914 Harbi çıkınca memlekete dönmüştü. Bahriye Mektebinde muallimlik etmiş ve sıhhî sebeplerden dolayı deniz subaylığından istifa ettikten sonra Robert Kollejin mühendislik kısmında matematik hocası olmuştu. Aynı zamanda Mühendis Mektebi Fizik muallimliğine seçilerek 1934 te Amerikan Mektebinden ayrılmış ve Mühendis Mektebi Fizik Profesörü ve Lâboratuvar Şefi olmuştur. Şimdi Teknik Üniversite Ordinaryüs Profesörlerindendir.

Salih Murat Uzdilek

Neşriyat âlemine 1909 da "Tarihi Riyaziyat,, adlı tefrikasile girmiştir. Yüksek Mühendis Mektebi için yazdığı "Maddenin Havâsı ve Mihanik, Hendesî Optik, İhtizaz ve Dalga Nazariyeleri, Dinamik, Hararet ve Termo Dinamik,, isimli eserleri basılmıştır. Bunlardan başka okullara ait kitaplarile gazete ve mecmualarda fennî makaleleri, Amerika Matematik cemiyetleri mecmualarında matematik tarihine ait makaleleri neşrolunmuştur. Halkevlerinde ve radyoda bir çok fennî konferanslar vermiş, "Hayat Ansiklopedisi,, ile "Çocuk Ansiklopedisi,, nin bütün fennî bahislerini yazmış. "Tabiat Âlemi,, adile kurduğu fennî mecmuayı da 14 üncü nüshasına kadar neşretmiştir.

1914 te Edimburg'daki matematik, 1934 te Londradaki fizik kongrelerine iştirak etti ve 1931 de Sofya Üniversitesinin daveti üzerine orada "Nasıl İşitiyoruz ve Konuşuyoruz?,, mevzuu üzerinde dört konferans verdi. 1929 da ordunun kullandığı top mevkii tayinine mahsus ölçme cihazlarından biri üzerinde çalışarak bu cihazda ehemmiyetli tadiller meydana getirmiştir. 1944 te Türk musikisinin dizisi üzerinde çalışmıştır. Bulduğu neticeler İstanbul Konservatuvarı broşüründe neşredilmiştir. Vâsıl olduğu prensipleri ayrıca neşretmek üzeredir.

UZEL, Mehmet Rüştü [Doğ. 1891] — Teknik ilimlerdeki ihtisasile ve hizmetlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Bursada doğdu. Süleyman Efendinin oğludur. İlk ve orta tahsilini Bursada yapmıştır. Hükûmetçe açılan müsabakayı kazanarak 1910 da Fransanın Klermon Ferran Üniversitesine gönderildi. Orada kimya lisansı yaparak 1913 te

memlekete döndü. Önce Kastamonu Lisesi fizik ve kimya öğretmeni olmuş, yedek subaylığını yaptıktan sonra İstanbul Darülmuallimini kimya muallimi, Galatasaray fizik muallimi olmuş, İstanbul Kız Muallim Mektebi Müdürlüğile kimya muallimliğinde bulunduktan sonra 1926 da Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğüne tayin edilmişti. 1930 da Millî Talim ve Terbiye Âzası ve Ankara Lisesi muallimi, 1933 te Maarif Vekâleti Meslekî ve Teknik Tedrisat Umum Müdürü oldu. 1941 de Millî Eğitim Bakanlığında Meslekî ve Teknik Eğitim Müsteşarlığı ihdas edilerek bu makama geçirilmiştir. Rüştü Uzel, henüz idadî tahsilinde iken elektrikle işliyen küçük bir tramvay örneği meydana getirmeğe muvaffak olmak suretile teknik işlerdeki büyük kabiliyetini göstermiştir ki bu örnek Bursa Lisesinin müzesinde hâlâ saklanmaktadır. İstanbul Muallim Mektebinde hoca iken en basit vasıtalarla radyo meydana getirmeğe muvaffak olmuş ve ilk defa Muallim Mektebinde verilen musiki konserinin Üniversite konferans salonundan dinlenmesini temin etmişti. Meslekî ve Teknik Umum Müdürlüğüne getirildikten sonra bu mühim işi ilmî esaslara dayanarak bir plâna bağlı şekilde kurmuştur.

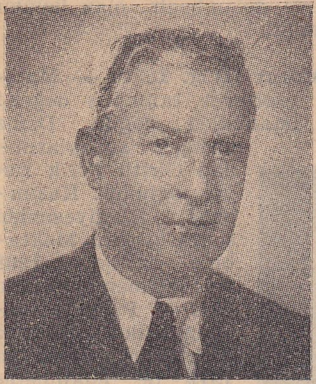
Mehmet Rüştü Uzel

Cumhuriyetin memlekette kurduğu endüstri, ortaya bir eleman meselesi çıkarmıştı. Bu eleman da ancak teknik öğretimin iyice yayılmasile mümkün olabilecekti. Bu zarureti gören Millî Şef, hakikî ihtisas sahibi olan Rüştü Uzel'i işin başına getirdi. Rüştü Uzel, o zamana kadar ancak nümunelerini kurabildiği meslekî tedrisat müesseselerini bütün memlekete yaymıştır. Kısa bir zaman içinde bu müesseselerin talebesi on binden elli bine kadar çıkarılmış, ayni zamanda ilmî ve idarî bakımlardan gelişmeleri ve memleket ihtiyaçlarına göre ilerlemeleri sağlanmıştır.

UZMAN, Mazhar Osman - Doktor [Doğ. 1884] Sinir ve akıl hastalıklarındaki ihtisasile meşhur Profesör hekimlerimizdendir. Sofuluda doğdu. Kırklarelinde, Üsküdar İdadisinde okuduktan sonra Askerî Tıbbiyeden Hekim Yüzbaşılığile çıkmıştır. 1906 da Askerî Tıbbiyeye Asabî ve Aklî Hastalıklar Doçenti oldu. 1908 İnkılâbından sonra Münih ve Berlinde ihtisasını derinleştirmişti. Dönüşünde Gülhanede hoca oldu. Balkan harbine bilfiil iştirak etmiş, Birinci Dünya Harbinde Şişli Hastanesinde Müşahedehane Başhekimi ve Haydarpaşa Hastanesi Sinir Mütehassısı idi. Mütarekede Toptaşı ve Zeynep Kâmil hastanelerinde Başhekimlik etti. 1927 de tımarhaneyi Bakırköyüne nakle muvaffak oldu. 1932 de Üniversite inlkılâbında Psişiyatri Kliniği Ordinaryüs Profesörü oldu. 1918 denberi Şişli Fransız Akliye Müessesesinin de Başhekimidir. Akıl ve Sinir Hastalıkları Cemiyetinin kurucularından biri ve yirmi beş senedir birinci reisidir. Beyoğlu Türk Tıp Cemiyeti İstiklâl Harbinden sonra yeniden kurulunca birinci reisliğine seçilmiş ve yedi yıl bu vazifede kalmıştır. İçki Mücadele Cemiyetinin müessisi ve yirmi beş sene başkanı olup son yılda Fahrî Reisliğe ayrılmıştır. Kızılay Cemiyetinin Meşrutiyetten sonra teessüsüne teşebbüs eden dört zattan biridir.

Dr. Mazhar Osman Uzman

Konferanslarile, kitaplarile kırk senedir halkı tıp sahasında tenvire uğraşmış, iki sene "Sıhhî Sahifeler,, adlı aylık bir mecmua, yirmi yedi sene devamlı ve muntazam olarak "İstanbul Seririyatı,, mecmuasını neşretmiştir. Akıl ve sinir hastalıklarına dair pek çok eserler neşretmiş, Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre, İtalya, İngiltere ve Danimarkada muhtelif ihtisas kongrelerine iştirak ederek tebliğlerde bulunmuştur.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı [Doğ. 1889] — Tarihe ait eserlerile tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Uzunçarşılı Mehmet Efendinin oğludur. İlk ve orta tahsilini İstanbulda görmüş, 1912 de Edebiyat Fakültesinden çıkarak önce Kütahya Orta Mektebi, sonra Kastamonu Lisesi tarih hocası olmuştu. Balıkesir Lisesi Müdürlüğile Maarif Müdürlüğünde, Maarif Müfettişliğinde, Maarif Vekâleti İlk Öğretim Umum Müdürlüğünde bulundu. 1927 de Maarif Müfettişi iken Balıkesirden Milletvekilliğine seçilmiştir. O zamandanberi Milletvekili ve ayni zamanda Türk Tarih Kurumu Üyesidir. Darülfünunun Üniversite halinde tekrar kuruluşu tarihi olan 1932 den 1938 yılına kadar Edebiyat Fakültesi Tarih kısmında Profesörlük etmiştir. Anadoludaki İslâmî kitabelere dair "Kitabeler,, adlı eseri ve Rıdvan Nafiz Edgüer'le birlikte yazdıkları "Sıvas Şehri,, adlı kitap ilk neşriyatındandır. Daha sonra "Kütahya Şehri,, , "Karesi Vilâyeti Tarihçesi,, , 2 ciltlik "Karesi Meşahiri,, , "Karesi Lisesi Salnamesi,, adlı eserleri basılmıştı. Son yıllarda Türk Tarih Kurumu yayınlarından olarak şu eserleri de neşredilmiştir : 1 - "Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri,, , 2 - "Osmanlı Devleti Teşkilâtına Methal,, , 3 - "Kapı Kulu Ocakları,, (2 cilt), 4 - "Alemdar Mustafa Paşa,, , 5 - "Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,, . Bunlardan başka "Osmanlı Devletinin Deniz Teşkilâtı,, , "Midhat ve Mütercim Rüştü Paşaların Tevkifleri,, adlı tetkikleri de yine Tarih Kurumu tarafından neşredilmek üzeredir. Uzunçarşılının kitap halinde çıkan eserlerinden başka Türkiyat Mecmuası, Türk Tarih Mecmuası ile İslâm ve İnönü Ansiklopedilerinde, Tarih Kurumunun çıkardığı Belleten'de, Vakıflar Dergisinde emekli makaleleri vardır.

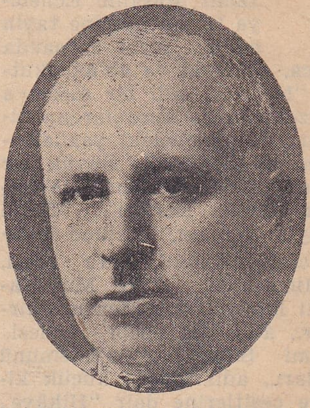
İsmail Hakkı Uzunçarşılı

UZUN HASAN, Emîri Kebir - Ebünnasr [1428 - 1478] — Akkoyunlu devletinin cesaret ve dirayetile meşhur en büyük hükümdarı olarak tanılan Hasan

Bey (Uzun) lâkabile anılır. 1453 te Diyarbakırda Akkoyunlu ulusunun reisliğine geçmiş, ertesi yıl Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah Mirzayı ve bir sene sonra da Timurlengin torunu Ebusait Mirzayı esir edip öldürerek Irak, Faris ve Azerbaycanı istilâ etmişti. 1466 da Tebrizi devlet merkezi yaparak Gürcistanı da elde ettikten sonra o zamanki Doğunun pek ehemmiyetli bir devletini meydana getirmiş oluyordu. Bu büyük Türk hükümdarının saltanatı, Osmanlılardan Fatih Sultan Mehmedin saltanatı zamanına rastlar. Uzun Hasan, Fatihin ordularile üç defa muharebe etmiştir. Üçüncü muharebe 1473 Ağustosunun 11 inci günü Erzurumda Tercan ovasında ve Fatihin de bizzat hazır olduğu ordu ile cereyan etmiştir. Otlukbeli veya Üçağızlı denen yerde geçen bu muharebede Uzun Hasan ordusu büyük bir bozguna uğradı ve bundan sonra Akkoyunlu devleti kendini toparlayamadı. Bu harpten sonra beş sene daha hükümdarlıkta bulunan Uzun Hasan, Tebrizde ölerek oraya gömülmüştür. Trabzon İmparatorunun kızile evlenmişti. Oğullarından biri de Fatihin kızını almıştı.

Ü

ÜFTADE, Mehmet Muhiddin [Ölm. 1580] — On altıncı asırda meşhur olmuş bir Şeyh ve şairdir. Bursada doğmuş, yine Bursada ölmüştür. Hacı Bayram Velînin Halifelerinden ve mensup olduğu tarikatin pirlerinden sayılır. Buradaki mezarı son zamanlara kadar ziyaret edilirdi. Bir hutbe mecmuasile mutasavvıfane ilâhiyatını muhtevi bir divançesi bulunduğunu Bursalı Tahir kaydediyor ki bu eserler basılmış değildir.

ÜNAYDIN, Ruşen Eşref [Doğ. 1892] — Siyasî hayatile de tanınmış ediplerimizdendir. İstanbulda doğdu. 125 inci sayfada yazdığımız Doktor Eşref Ruşen'in oğludur. 1911 de Galatasaray Lisesinden, 1914 te Edebiyat Fakültesinden diploma aldı. Galatasarayda, Askerî Baytar Mektebinde, İstanbul Erkek Muallim Mektebinde dil ve edebiyat öğretmenliği etmiş ve o sıralarda edebî yazılarile de tanınmıştı. "Yeni Gün" muhabiri olarak 1918 başlarında Kafkasyaya, "Tasviri Efkâr" muhabiri sıfatile de 1919 - 20 de Sıvasa gitmişti. 1921 de Büyük Millet Meclisi Murahhas Heyetinin Matbuat Müşaviri olarak Londraya, 1922 de ilk Lozan Konferansına gönderilmiştir. İkinci Büyük Millet Meclisine Afyonkarahisar Milletvekili oldu. 1933 te Cumhur Başkanlığı Umumî Kâtipliğine tayin edilerek Mebusluktan ayrıldı. 1934 te Tiran, ayni yılın son haftalarında Atina Elçiliğine, oradan Budapeşteye ve 1943 te Büyük Elçilikle Romaya ve 1944 te Romadan Londra Büyük Elçiliğine gönderilmiş ve 1945 te tekrar Büyük Elçi sıfatile Atinaya tahvil olunmuştur. Balkan Birliği, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtipliklerini yapmış, iki defa Milletler arası Parlâmentolar Kongresinde ve birer defa da Milletlerarası Basın ve Ajanslar Kongrelerinde murahhas olarak bulunmuştur. Kitap şeklindeki eserleri şunlardır:

Ruşen Eşref Ünaydın

"Diyorlar ki", "İki Saltanat Arasında", "Geçmiş Günler", "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemalle Mülâkat", "Damla Damla", "Boğaziçi" (ikinci cildi henüz neşredilmemiştir).

ÜNGÖR, Osman Zeki - Viyolonist ([Doğ. 1880] Değerli musiki üstatlarımızdandır. Üsküdarda doğdu. Hüseyin Beyin oğludur. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde okumuş, on bir yaşında saray mızıkasına yazdırılmıştır. Büyükbabası Santurî Hilmi Beydir. Sarayda Hüseyin Beyden, İtalyan Pepini Gayto'dan Fransız Vondradan keman dersleri ve Saffet Beyle D'Aronda Paşadan musiki nazariyatı dersleri almış, konserlerde mükemmel bir virtuose olarak tanınmıştır. Sonra Saray Orkestrası Şefi oldu. İstanbul Erkek Muallim Mektebinde uzun zaman musiki öğretmenliği yaptı. Birinci Dünya Harbinde orkestra ile bir çok Avrupa şehirlerini dolaştı. 1926 da Ankaraya giderek Cumhur Başkanlığı Orkstrası Şefi olmuş ve Musiki Muallim Mektebini kurarak Müdürlüğüne geçmişti. 1934 te kolunun arızasından dolayı tekaütlüğünü istedi. Muvaffakıyetli besteler yapmış ve bir hayli talebe yetiştirmiştir. İstiklâl Marşımızın bestesi onundur.

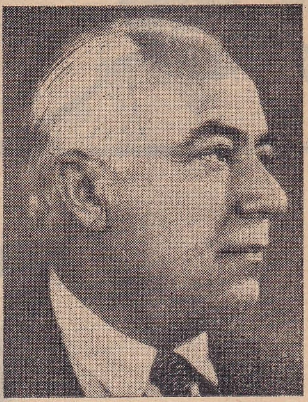

Osman Zeki Üngör

ÜNVER, Doktor A. Süheyl [Doğ. 1898] — Hekimlik tarihine ve güzel sanatlara ait eserlerile tanınmış Profesör doktorlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Muhaberatı Umumiye Müdürü ulemadan Tırnovalı Mustafa Enver Beyin oğludur. Orta tahsilini Mercan İdadisinde bitirmiş, 1920 de Tıp Fakültesinden çıkmıştır. Gureba Hastanesinde, Haseki Hastanesinde dahiliye asistanı olarak çalışmış, 1927 - 29 da Pariste Tıp Fakültesinde ecnebi asistanı sıfatile Profesör Marcel Labbé'nin yanında ihtisasını tamamlamıştır. Dönüşte müsabaka ile 1930 başında Tıp Fakültesi Tedavi Kliniği ve Farmakodinami Müderris Muavini, 1933 te Üniversite inkılâbında Tıp Tarihi ve Deentoloji dersleri Müstakil Doçenti ve o zaman kurulan Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü olmuştur. 1938 de bu derslerin Profesörlüğüne tayin edildi. Milletlerarası Tıp Tarihi kongrelerine Türkiye Murahhası olarak iştirak etmiş ve tıp tarihimize ait tebliğler yapmıştır. Milletlerarası Paris, Berlin, Bükreş Tıp Tarihi cemiyetleri, Liyon İlimler Akademisi, Yugoslavyada İpoktates Tıp cemiyetinde, Milletlerarası Tıbbî Folklor Komitesinde Azadır. Enstitünün kurulduğu zamandanberi büyük ve küçük kıtada 700 kadar travay neşretmiştir. Güzel Sanatlar Akademisinde 1936 danberi Türk minyatürü muallimidir.

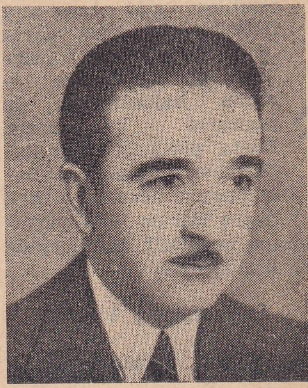

Dr. Süheyl Ünver

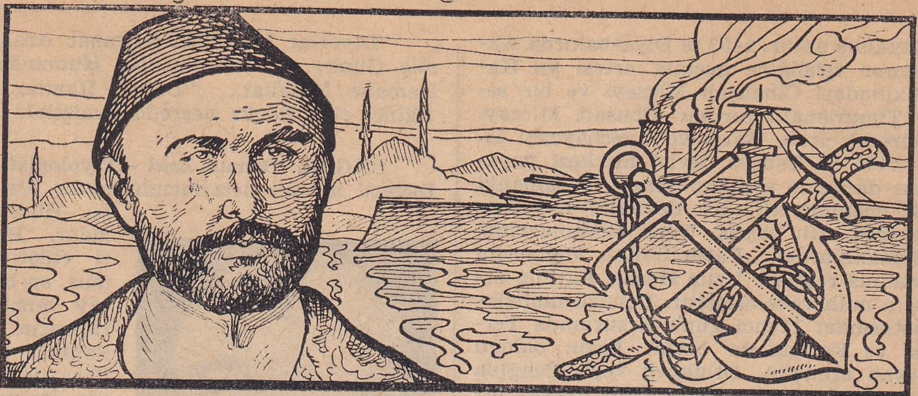

V

VAHDETİ, Hattat - Mehmet Şevket [1833-1871] — Meşhur hattatlarımızdandır. İstanbulda doğmuştur. Tekirdağı Mutasarrıfı Nuri Efendinin oğludur. Asıl adı Mehmet Şevket olup Vahdetî mahlâsıdır. Salih Ferdi, Kazasker Mustafa İzzet, Nasıh Efendiler gibi tanınmış hattatlardan yazı dersleri almış ve eski yazının her türlüsünde, resimle hakkâklıkta da maharet kazanmıştı. Posta pullarile Osmanlı Bankası kaimelerinin basılmasına nezaret etmek üzere Parise ve Londraya gönderilmişti. İstanbulun muhtelif camilerinde eserleri vardır. İstanbulda ölmüştür.

Vahdetî

VAHDETİ, Volkancı — Bk. Derviş Vahdeti.

VAHİDEDDİN, Sultan — Bk. Mehmet VI.

VAHİT BEY, Mehmet [1873 - 1931] — Güzel sanatlara ve eski eserlere ait yazılarile tanınmış fikir adamlarımızdandır. Kânipaşazade Rifat Beyin oğludur. İstanbulda doğmuş, Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığı ile çıkmıştır. 1900 de Kolağası iken askerlikten tekaüt olarak Düyunu Umumiye İdaresine girmiş ve orada Mektupçu olarak 1925 e kadar çalışmıştı. Kayınbabası Müze Müdürü Hamdi Beyle eski eserler üzerinde çalışmış, "Sanayii Nefîse Mektebi,, nde 1908 den 1931 e kadar, Darülfünun Edebiyat Fakültesinde 1915 - 22 arasında Profesörlük etmişti. Mühendis Mektebinde de hocalığı vardır. Son vazifesi olan Barut İnhisarı İdare Meclisi Reisliğinin kaldırılması üzerine geçim güçlüklerine ve izzeti nefis düşüncesile sinir buhranlarına uğrayarak intihar suretile ölmüştür. 1902 de Hauschild'in "Alman Usulü Harbi,, adlı eserini tercüme ve bir çok askerî makaleler neşretmiştir. Askerlikten ayrıldıktan sonra sanata ve tarihe ait olarak Salomon Reinach'ın "Apollo,, adlı eserini, Ch. Bod'un "Sanat,, isimli kitabını, Bayet'in "Muhtasar Sanat Tarihi,, unvanlı kitabını tercüme etti. "İstanbul Rehberi,, isimli bir eser de yazmış ve burada İstanbulun eski eserlerini tahlil etmişti. Güzel Sanatlara dair türkçe, fransızca birçok makaleler yazmış ve konferanslar vermiştir. İstanbul Konservatuvarındaki Şan Profesörlüğile ve konserlerile tanılan Bayan Nimet Vahit bu zatın kızıdır.

VAHİT ÇELEBİ, Mehmet [Ölm. 1681] — On yedinci asırda tanınmış şairlerimizdendir. Sofyada doğdu, Bursada öldü. Çocukluğunda İstanbula gelmiş, sonra Bursada imamlık, hatiplik ve mahkeme kâtipliği etmiştir. Yazısı da pek güzelmiş. Şu nükteli beyit şiirlerinden bir örnektir:

Tesir edip o gonca - femin bî - vefalığı
Güller de âdet etti hezâr - âşinalığı.

VAHİT Paşa, Seyyit Mehmet Emin Vahidî [Ölm. 1828] — Elçilikte bulunmuş ve bir sefaretnamesile tanınmış Vezirlerdendir. Kilisli Nuseyrîlerden olup annesinin bir Baltacıya varması münasebetile İstanbula gelerek Maliye Kalemlerinden devlet hizmetine girmişti. Mevkufatçı iken Üçüncü Selim zamanında, 1806 da Nişancılık rütbesile Fransaya, Büyük Napoléon'a Muvakkat Elçi olarak gönderilmiştir. Vahit Efendi bir yıl kadar süren bu Elçiliğini "Sefaretnamei Fransa,, adile yazmıştır ki 66 sayfalık bir risale halinde basılmıştır. Fransadan döndükten sonra Defter Eminliği, Reis Vekilliği, Tophane Nazırlığı, Tersane Eminliği gibi vazifelerde bulunmuş, Vezir rütbesi almış, muhtelif Valiliklere de gönderilmiştir. Vezirliği dört defa alınarak tekrar geri verilmiş, kâh sürgüne gönderilip, kâh affedilip tekrar Valiliklerde kullanılmıştı. Son defa Bosna Valiliğine tayin edilmişken oraya gitmeden Bursada ölmüştür. Sefaretnamesinden başka "Minhac-ür-Rimat,, adlı bir eseri de varmış.

VÂKIF [Ölm. 1797] — On sekizinci asrın sonlarında yaşamış bir Azerî şairidir. Aslı Kazak olup Karabağ hükümdarı İbrahim Halilin saray hizmetinde zekâsile tanınmıştı. İran hükümdarı Aka Mehmedin Karabağa hücumu ve İbrahim Halilin kaçması üzerine Vâkıf esir düşerek öldürülmek üzere iken Aka Mehmet vurulmuştu. Bu suretle

ölümden kurtulduysa da biraz sonra hükûmete geçen Batman Kılıç tarafından oğlu ile birlikte öldürüldü. Üslûbu bizim divan şairleri gibi, şiyvesi Azerîdir. Aka Mehmedin öldürülmesinden sonra yazdığı gazelden bir beyti örnek alıyoruz.

Tâcı zerden tâ ki ayrıldı dimağı pür - gurur,
Pâymâl oldu tepüklerde seri serdara bah.

VALÎHÎ, Kurtzade - Şeyh [Ölm. 1585] — On altıncı asırda şiirlerile tanınmış bir şeyhtir. Edirnelidir. Memleketinde okuduktan sonra bir aralık Mısıra giderek İbrahim Gülşeninin oğlu Seyyit Hayalîye intisap etmiş, yani Gülşenî tarikatine girerek sonraları Şeyh olmuştur. Edirneye döndükten sonra vâizlikle ve Şeyhlikle ömrünü geçirmiş ve Edirnede ölmüştür.

O zamanın şairlerinden Üsküplü başka bir Vâlihî vardır ki asıl adı Ahmet Çelebidir ve adaşının ölümüne "Mate kutb-ül-ârifin,, şeklindeki manzum arapça cümleyi tarih düşürmüştür.

VÂ - NÛ - Vâlâ Nureddin [Doğ. 1901] — Tanınmış edip ve gazetecilerimizdendir. İstanbulda doğdu. Beyrut Valisi Nureddin Beyin oğludur. Galatasarayda, Viyananın Yeni ticaret Akademisinde ve Moskovada Stalin Üniversitesinde okumuştur. Gazetecilik mesleğini seçerek muhtelif gazetelerde fıkralar, tercümeler, telif romanlar, hikâyeler yazdı. Fransız ve Rus edebî eserlerinden meydana getirdiği tercümeler arasında Maksim Gorkinin "Ayak Takımı arasında,, piyesi vardır. Son yıllarda bilhassa temaşa edebiyatile uğraşmış, Ankara radyosunda 30 kadar eseri temsil edilmiştir. Arkadaşı Nihal Karamağaralı ile birlikte "Casuslar,, ve "Kibar Hırsız,, isimli iki sahne eseri yazmıştır. "Akşam,, gazetesinin devamlı muharrirlerindendir. Yazılarındaki orijinal ve ince görüşlerile, tabiî ve çekici üslûbile geniş bir okuyucu kütlesi toplayan muharrirlerdendir.

Vâlâ Nureddin

VANÎ MEHMET EFENDİ [Ölm. 1686] — Dördüncü Mehmet zamanında Hünkâr Şeyhi namile büyük bir nüfuz kazanmış ve Boğaziçinin bir köyüne adını bırakmış âlimlerimizdendir. Van civarından Hoşap kasabasındandır. Vanda tahsil ettikten sonra İstanbula gelerek vâizlikle ve kürsü şeyhliğile tanınmış ve pek güzel konuşan bir adam olduğu için şöhret kazanmıştı. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşanın delâletile Dördüncü Sultan Mehmedin teveccühünü kazanmış ve devlet işlerinde hayli zaman nüfuz sahibi olmuştu. Fakat mutaassıp ve sevmediklerine karşı sert olduğu için bir hayli düşman kazandı ve Padişaha yapılan telkinle saraydan uzaklaştırılarak Bursa civarında Kasteldeki çiftliğine çekildi ve orada öldü.

Tarihler onu Vâni Efendi diye anarlar. Mevizeye dair bazı risaleler yazmıştır. Boğaziçinin Anadolu yakasındaki Vaniköy mahallesi vaktile orada oturmuş olmasından dolayı onun unvanını taşır.

VANKOLU MEHMET EFENDİ [Ölm. 1592] — Arapçadan tercüme ettiği lûgatile meşhur bir âlimimizdir. Naima, asıl adının Mehmed-ül-Vanî olduğunu, Bursalı Tahir de babasının adı Mustafa olduğunu yazıyor. Soyca Vanlıdır. Vanko u lâkabı da bundan ileri gelmiş olacaktır. Medreselerde okumuş, Müderris olmuş, Müfti ve Kadı olmuş, Rodos, Manisa, Selânik, Kütahya Kadılıklarında bulunarak tekaüt olduktan sonra ölümünden iki sene önce Medine Kadılığına gönderilmiş ve orada ölmüştür.

Cevherînin Sahhah veya Sıhah isimli lûgat kitabını türkçeye çevirmiştir. Vankolu Lûgati diye anılan bu tercüme İbrahim Müteferrika tarafından bizde ilk basılan kitaptır ki iki büyük cilt olarak neşredilmiştir. Bu tercümeden başka Dürer hâşiyesi, Tercihi Beyyinat isimli eserleri'e Gazalînin Kimyayı Saadet adlı eserinin tercümesi vardır.

VASFÎ PAŞA, Mustafa - Çini ressamı [1857 - 1905] — Çini ressamlığında büyük hüner göstermiş ve eserler bırakmış sanatkârlarımızdandır. Erzurumda doğdu. Soyu Elâzığın Palu kazasından ve Zebunoğlu ailesindendir. Üzengi İnmez lâkabile meşhur Mehmet Beyin torunu ve Yusuf Beyin oğludur. İlk tahsilini Halepte, Muşta orta tahsilini Şam Askerî İdadisinde bitirdikten sonra İstanbula gelerek Topçu Harbiyesinden Birinci Mülâzim (Üstteğmen) olarak çıkmıştır. Önce Şam Topçu Alaylarından birine gönderilmişse de daha mektepte iken meydana getirdiği sanatkârane haritaların sarayca takdir edilmesi üzerine İstanbula çağırılmış, önce Harbiye Matbaası Resimhanesine, sonra da çini fabrikası ressamlığına tayin edilmiş, arada bazı topçuluk hizmetlerine gönderilmekle beraber tekrar çini fabrikasına memur edilip oranın müdürü olmuş ve Generalliğe yükselmiştir. Meydana getirdiği pek nefis çini vazolardan ikisini İkinci Abdülhamidin İngiltere Kıralına hediyesi olarak Londraya götürmüş ve oradan döndükten biraz sonra bir deprem neticesinde Beşiktaştaki konağının yıkılması neticesinde ölmüştür. Yahyaefendi dergâhında gömülüdür. Mustafa Vasfi Paşanın Askerî Müzede, İslâm Eserleri Müzesile Harbiye Kütüphanesinde değerli eserlerinden örnekler vardır.

Vasfi Paşa

Buradaki malûmat ile resmi, oğlu avukat Münir Zebunoğlu'ndan alınmıştır.

VASIF BEY, Enderunlu - Osman [Ölm. 1824] Divan şairlerinin bilhassa şuh şarkılarile tanınmış olanlarındandır. İstanbulda doğdu. Bostancıbaşı Halil Paşanın akrabasından olduğu için çocukluğunda Enderuna alınarak orada okumuş, Anahtar Ağalığı ve Kiler Kethüdalığı gibi saray hizmetlerinde bulunduktan sonra tekaüt olmuştur. Eyüpte veya Üsküdarda Miskinler Tekkesi civarında gömülü olduğu hakkında iki rivayet vardır. Divanı basılmıştır. Tabiî ve açık dille yazılmış güzel şarkıları vardır. Manzumeleri arasında kelime ve fikir oyunu sayılacak hafif şeyler de çoktur. Bir ata sözü gibi hatırlarda kalan:

Ateş kenarı kış gününün lâlezarıdır.
mısraı onundur. Şarkıları arasında:

O gül - endam bir al şala bürünsün, yürüsün,
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün, yürüsün.
beytini muhtevi olanı en güzel eserlerindendir.

VASIF ÇINAR, Hüseyin [1895 - 1935] — Tanınmış inkılâp ve siyaset adamlarımızdan biridir. İzmirde doğdu. Kaymakamlıklarda bulunmuş olan Abdullah Beyin oğlu ve meşhur Bedirhan Beyin büyük kardeşi Salih Beyin torunudur. Vasıf, İzmir İdadisinden sonra Hukukta okumuş; İzmirde muallimlik etmişti. 1915 - 18 arasında yakın arkadaşı Mustafa Necati ile birlikte İzmirde hususî Şark Mektebini idare etti. İzmirin Yunanlılar tarafından işgalinde "Reddi İlhak Cemiyeti,, nı teşkil ve Balıkesirde Millî Mücadeleye iştirak etmişti. Orada çıkan "İzmire Doğru,, gazetesinde ateşli makaleler de yazmıştı. İzmirin kurtuluşundan sonra oraya Maarif Müdürü, sonra Maarif Vekilliği Hususî Kalem Müdürü oldu. İkinci Büyük Millet Meclisinde Saruhan, üçüncüde İzmir Milletvekilliklerine seçildi. İstiklâl Mahkemesi Müddeiiumumiliğinde, iki defa Maarif Vekilliğinde, Prag ve Peşte Elçiliklerile Roma ve Moskova Büyük Elçiliklerinde bulundu. Moskovada ölmüş ve cenazesi Ankaraya getirilerek kendisinden altı yıl önce ölen arkadaşı Necatinin yanına gömülmüştür.

Vasıf Çınar

Çınar soyadı uzun boyundan ve kuvvetli bünyesinden dolayı Atatürk tarafından verilmişti. Hazırlanmadan dahi kuvvetli nutuklar söylemeğe kabiliyetli, gür sesli, kolay kavrayıcı bir hatipti.

VASIF EFENDİ, Ahmet - Vakanüvis [ölm. 1806] — Elçilik ve Reisülküttaplık gibi devlet işlerinde bulunmuş tarihçilerimizdendir. Bağdatta doğdu. Halep ve Vanda okumuş, önceleri bazı Paşaların Kâtipliklerinde bulunmuştu. Sonraları Âmedi Odasına girerek bir takım siyasî vazifede bulunmuş ve Vakanüvis olmuştur. 1786 da İspanya Elçiliğine gönderildi. Orada iki sene kadar kalmıştır. Dönüşünde Anadolu Muhasebecisi, Başmuhasebeci, Tevkiî ve ikinci defa olarak da Vakanüvis olduktan sonra 1805 te Reisülküttap yani Dışişleri Bakanı oldu. (Mahasin-ül-Asar ve Hakayik-ül-Ahbar) adlı tarihi basılmış, fransızcaya tercüme edilmiştir. Ahlâka ve edebiyata dair eserleri ve şiirleri de vardır. İstanbulda ölmüş, Eyübe gömülmüştür.

VASIF PAŞA, Ahmet [ölm. 1865] — Abdülmecit ve Abdülâziz devirlerinde Valiliklerde ve Ordu Komutanlıklarında bulunmuş Müşirlerdendir. Gürcü olup gençliğinde askerliğe girmiş, Boğaz Muhafızlığında, Niş, Silistre, Köstendil, Selânik, Trabzon Valiliklerile Arabistan Müşirliğinde ve Anadolu Ordusu Komutanlığında bulunmuştu. 1855 te Kars müdafaasında Rusyaya esir düşmüş, dönüşünde Tophane Müşiri olmuştu. Ağa Hüseyin Paşanın damadı idi.

VASIF BEY, Hüseyin [1872 - 1929] — Biyoğrafyaya dair eserlerile tanınmış kalem adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Yusuf Kamil Paşanın adamlarından Ürgüplü Hacı Osman Ağanın oğludur. Hususî okumuş, Gümrük Kalemlerinden yetişerek İstanbul Rüsumat Başmüdürü olmuştu. Tekaüdünden sonra ölerek Rumelihisarı mezarlığına gömülmüştür. "Sefinei Evliyayı Ebrar,, adlı beş büyük ciltlik kitabı eserlerinin en ehemmiyetlisidir, fakat basılmamıştır. Vesilet-ün-Necat isimli kitabile coğrafyaya ait iki küçük eseri basılmıştır. İbnülemin Mahmut Kemale dair Kemal-ül-Kemal adlı eserile şiirlerini muhtevi divanı da basılı değildir.

VASSAF EFENDİ, Abdullah [ölm. 1760] — Âlim ve şair olarak dahi tanınmış Şeyhülislâmlardandır. Akhisarda doğdu. Önce memleketinde, sonra İstanbulda okumuş, meşhur âlimlerden Kara Halil Efendiye damat olarak Müderrislikten Kadılığa geçmiş, Selânik, Mısır Kadılıklarında bulunmuştu. İran hükümdarı Nadir Şaha gönderilen Vezir Mustafa Paşanın Reisliğindeki heyetle İrana ve Maveraünnehire gitmiş, dönüşünde Anadolu, sonra da Rumeli Kazaskeri olmuştu. Üçüncü Osman zamanında 1754 te beş ay kadar Şeyhülislâmlıkta bulundu ve ihtiyarlığından dolayı Emirgândaki yalısına çekilerek yaşı yüze yaklaşmış olduğu halde öldü ve Eyübe gömüldü. Oğlu Mehmet ve torunu Mehmet Şerif Efendiler de Şeyhülislâm olmuşlardır. Abdullah Vassaf Efendinin divançesile beş yüz beyitlik ahlâka dair "Hayali Behçetarâ,, adlı manzum bir eseri vardır. Bunlardan başka arapça kasideleri ve dinî eserleri de varsa da hiç biri basılı değildir. Talik yazıda da mahareti varmış. Bir beytini dilinden örnek alıyoruz:

Ahır yine hâk olur bu tenler
Bilmem neye kibreder edenler.

VECDİ, Abdülbaki Bey [ölm. 1660] — On yedinci asır ortalarına doğru meşhur olmuş değerli şairlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Boğuk Mustafa Ağanın oğludur. Asıl adı Abdülbaki olup Vecdî mahlâsı kendisine Divanı Hümayun Kaleminde verilmiştir. Oradan yetişerek Sadrazam Köprülü Mehmet Paşanın teveccühünü kazanmış ve Beylikçi olmuştu. İstanbul Kadısı Ruhullah Efendi idam edildiği zaman Vecdi de onun dostu olduğu için kabahatli sayılmış ve idam olunmuştu. Yazısı güzel ve astronomiye de meraklı imiş. Divançesi basılmıştır. El yazısile olan şiir mecmuası Veliyüddin Efendi Kütüphanesindedir. Şiirleri üstatça olup hele gazel söylemekte muvaffakıyetli sayılır.

VECİH, Ressam — Bk. Bereketoğlu.

VECİHİ - Mehmet [1869 - 1904] — Romancılıkla şöhret kazanmış bir askerdir. Valiliklerde bulunmuş Vezirleden Vecihi Paşanın torunu ve Şûrayı Devlet Âzasından Aziz Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. Mühendishaneden 1891 de istihkâm subayı olarak çıkmış, Nafia Fen Heyetinde bulunmuş, Mabeyn Şifre Kâtibi Âsım Beye damat olmuştu. İçkiye düşkün olup Kolağası rütbesinde iken 35 yaşında kalp sektesinden ölmüştür. Mehçure, Hikmet, Mihridil isimli eserleri yazılarının en değerlilerinden olup Mehçure Müellifi diye tanılır. Onlardan başka bir düzüne kadar hikâyesi varsa da mevzuları biribirine yakın ve değerleri az şeylerdir. Bazı kitapçıların kendisini bir odaya kapayarak bir şişe rakı ve bir kaç lira karşılığında hikâyeler, romanlar yazmağa mecbur ettikleri söylenir. Vecihinin "Tesalya Tarihi Harbi,, ve "Tarihi İslâm, adlı iki eseri daha vardır ki ikincisi 250 inci sayfadan sonra Mehmet Halit Bey

Vecihi

tarafından tamamlanmıştır. Endülüs isimli bir manzume de yazmışsa da basılmamıştır.

Namık Kemal tarzında parlak benzetişlerle ve uzun cümlelerle süslü yazmağa meraklı idi.

VEFA, Şeyh Muslihiddin Mustafa [ölm. 1490] Onbeşinci asırda yaşamış, İstanbulun bir semtine adını bırakmış bir Şeyhtir. Konyada doğdu, İstanbulda öldü. Zeyniye tarikatine mensup olup tasavvufa dair eserleri ve bu çeşnide şiirleri vardır. Asıl adı Muslihiddin Mustafadır. Annesinin adı Vefa olduğu için İbni Vefa diye tanıldığı rivayet edilir. Evliyadan sayıldığı için türbesi yakın zamanlara kadar ziyaret edilirdi.

VEFA, Ahmet [1868 - 1901] — On dokuzuncu asır sonlarında tanınmış şairlerimizdendir. Behçet Beyin oğlu, İsmail Safanın kardeşidir. Babasının Mekkede bulunduğu sırada doğmuş, Darüşşefakadan çıktıktan sonra delilik buhranlarına uğrayarak arada iyileşmekle beraber otuz üç yaşında ölmüştür. Karacaahmet mezarlığında gömülüdür. İçli bir şair olduğunu gösteren şiirleri küçük kardeşi Ali Kâmi Akyüz tarafından 30 sayfalık bir risale halinde "Eş'arı Vefa,, adile neşredilmiştir.

VEFİK PAŞA — Bk. Ahmet Vefik.

VEHBİ — Bk. Seyyit Vehbi ve Sümbülzade Vehbi.

VEHİP PAŞA [1877 - 1940] — Çanakkale savaşında Kolordu Komutanlığile yararlık göstermiş olan askerlerimizdendir. Yanyada doğdu. Mehmet Emin Efendinin oğlu ve 122 nci sayfada yazdığımız Esat Paşanın küçük kardeşidir. Harbiyeden Kurmay Yüzbaşılığile çıkmış, Dördüncü Orduda, Yemende ve Manastırda bulunmuş 1908 de Harbiye Mektebi Müdürü olmuştu. Balkan harbinde Yanyada Komutan iken Yunanlılara esir düştü. Birinci Cihan Harbinde Çanakkale Cenup Grupu Komutanlığını yapmıştır. Bu harbin mütarekesinde hapsedilerek sonra İtalyaya kaçmış, Almanya, Romanya ve Yunanistanla Mısırda bulunarak İtalyan - Habeş harbinde Habeş ordusunda Komutanlık etmişti.

Vehip Paşa

VELDET, Hıfzı [Doğ. 1904] — Eserlerile tanınmış Hukuk Profesörlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Çorumlu Hüseyin Hüsnü Efendinin oğludur. Ankara Hukuk Mektebini bitirdikten sonra Neuchâtel, Berlin ve Roma Üniversitelerinde okumuş ve Neuchâtel'de doktorasını yapmıştır. İstanbul Hukuk Fakültesinde önce Doçent, sonra Profesör oldu. "Medenî Hukukun Esasları,, , "Şahsın Hukuku,, adlı kitapları başlıca teliflerindendir. Bunlardan başka on beş kadar ilmî etüdü ve on kadar tercümesi ve bir kısım makalelerinden mürekkep olarak "Hayat, Hukuk ve Cemiyet,, adlı eseri basılmıştır.

VELET — Bk. Bahaeddin.

VELET ÇELEBİ — Bk. İzbudak.

VELİ EFENDİ, Veliyyüddin [ölm. 1768] — İstanbulun bir semtine adını, Bayezit camiine kütüphanesini bırakmış ve Birinci Abdülhamit zamanında Şeyhülislâmlık etmiş âlimlerimizdendir. Solakbaşı Hacı Mustafa Ağanın oğludur. İstanbulda doğmuş, önce babasının yaptırdığı medresede Müderris olmuştu. Damat İbrahim Paşaya intisapla Haremeyn Müfettişi olduktan, Halep, Galata, Mısır ve Medine Kadılıklarile Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerinde bulunduktan sonra bir yıl kadar Manisaya sürgün edilmiş ve dönüşünde Şeyhülislâm olmuştu. İki yıl süren ilk Şeyhülislâmlığından sonra Bursaya sürüldü ve beş sene sonra tekrar Şeyhülislâm oldu. Pek yaşlı iken ölmüş ve Eyübe gömülmüştür. Güzel tâlik yazısile de tanınmıştı. Kitap meraklısı olup Bayezit camii avlusunda bir kütüphane yaptırmış ve kitaplarını oraya vakfetmişti ki hâlâ onun adını taşır. Çırpıcı çayırı civarında bir çeşme yaptırdığı için hâlâ o civar "Velîefendi,, adile anılır.

VELİ PAŞA, Veliyyüddin [ölm. 1891] — Elçiliklerde ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Sadrazam Giritli Mustafa Paşanın büyük oğludur. Babası Giritte Vali iken Mirmiran rütbesile Kandiye Kaymakamı olmuştu. 1850 de Vezirlikle Bosna Valisi, bir sene sonra Paris Elçisi oldu. Sonra Bursa, Girit, Edirne Valiliklerinde, Tanzimat Meclisi Âzalığında bulundu. 1860 ta ikinci defa Paris Büyük Elçiliğine gönderildi. Bir yıl sonra azledilip Konya, İzmir ve Bursa Valiliklerinde bulunduktan sonra tekaüt olmuş ve on dört sene sonra İstanbulda ölerek Fatihe gömülmüştür. Yabancı dil bilen, servetile rahat yaşamasını da bilen bir zat olarak tanılır.

VESİM PAŞA, Hacı [1824 - 1910] — Osmanlı devletinin son Kaptanı Deryası olan değerli bir denizcimizdir. İstanbulda doğdu. Bahriye Emini Mehmet Reşit Efendinin oğludur. Deniz Okulundan Teğmenlikle çıkarak 1842 Girit ihtilâlinde karaya asker çıkarmaya memur edilmişti. Bu sırada bir kurşunun fesini delip geçmesi, meşhur Çengeloğlu Tahir Paşanın bu yirmi yaşındaki cesur genci tanımasına sebep oldu. 1849 da İngiltereye giderek, iki sene sonra İngiliz Bahriyesinden diploma almıştı. Dönüşünde Donanma topçu muallimi oldu. Sıvastopol harbinde Müttefik donanmaya kılavuzluk yaparak yararlık göstermiş, Fransa ve İngiltereden takdirnameler almıştı. Abdülmecit zamanında Miralay oldu. Abdülâzizin cülûsunda onun Yaverleri arasına girmiş ve memuriyetle Mekke Emîrine gönderilmişti. Dönüşünde Liva, bir müddet sonra Ferik rütbesile Şûrayı Bahriye Reisi oldu. 1864 te Müşirlikle Kaptanı Deryalığa geçirildi. Deniz tahsisatının azaltılması hakkında Sadrazam Fuat Paşanın teklifine razı olmadığından azledilmişti. Donanma Başkomutanı sıfatile Giridi abloka etmeğe gönderildiği zaman dokuz ay orada bulunmuş ve Gamsız Hasan Bey adlı bir deniz kahramanımıza verdiği talimatla Yunanlıların Arkadi vapurunu tutturmaya muvaffak olmuştu. 1877 Rus cenginde de muhtelif deniz hizmetleri vardır. Akdeniz Boğazı Muhafızlığından sonra Bahriye Nazırlığına tayin edilmişti. Bu vazifeye tayi-

Vesim Paşa

ninden sekiz buçuk ay sonra bir gün İkinci Abdülhamit kendisine frenkçe tabiri kullanarak Donanmanın "désarmer,, edilmesini (silâhlarının çıkarılmasını) teklif etmiş. O da "Kulunuz Türküm fransızca o kadar anlamam. Bununla beraber Donanmayı ihyaya memurum. Bozmak elimden gelmez.,, diye cevap verdiği için azledilmiş ve bir buçuk yıl kendisine hiç maaş verilmemiştir. Onun zamanında on beş seneden ziyade evinden dışarıya çıkmamaya mahkûm edilmişti. Ölümünde seksen altı yaşında ve Müşirlerin en eskisi bulunuyordu.

VEYSEL PAŞA, Hilmi [ölm. 1891] — İkinci Abdülhamit zamanının değerli Müşirlerindendir. Manastırda doğdu. 1843 te askerliğe girerek Üçüncü Orduda ve Bosnada hizmet edip Binbaşı olmuş, 1876 da Bosna ihtilâli sırasında yararlıklarından dolayı Generalliğe yükselmişti. Ahmet Eyüp Paşanın maiyetinde iken onun İhtiyat Kuvvetleri Komutanlığına alınması üzerine Feriklikle Şıpka Kumandanı olmuş, Rusların üstün kuvvetlerine karşı yaralanarak esir düşmüştü. Kuvvetlerinin esir düşmesine saraydan verilen emrin sebep olduğu sonradan anlaşılarak Veysel Paşa Divanıharpte beraet kazanmıştı. 1885 te Müşirlikle İkinci Ordu Komutanlığına tayin edildi. İstanbula gelişinde ölmüş ve Eyübe gömülmüştür. Cesur ve değerli bir asker olarak tanınmıştır.

VEYSÎ, Üveysî [1561 - 1628] — Eski edebiyatımızda nesir üstatlarının büyüklerinden sayılan, ayni zamanda şair ve âlim olan bir kalem sahibidir. Alaşehirde doğdu. Babası Alaşehirli Kadı Mehmet Efendidir. 237 nci sayfada yazdığımız şair Makalî Mustafa Efendi de dayısıdır. Alaşehir ve İstanbul medreselerinde tahsilini bitirdikten sonra Kadılık mesleğine girerek önce Mısırda Reşit kasabasında Kadı olmuş, sonra Akhisar, Tire, Alaşehir, Tırhala Kadılıklarında, Aydın, Saruhan Emval Müfettişliğinde, Serez Kadılığında bulunmuştu.

Vezir Ali Paşanın Macar seferindeki Serdarlığı sırasında Ordu Kadısı olmuş, sonra Üsküp Kadılığına tayin edilmişti. Müddeti bittikçe başka muvakkat vazifelerde kullanılmak suretile altı defa Üsküp Kadılığında bulunan Veysî Efendi yedinci defa bu Kadılıktan ayrıldıktan sonra Üsküpte kalmış ve orada ölmüştür.

Nergisî gibi Veysî de Osmanlı edebiyatının dili en çetin olan meşhur bir münşisidir. Nesirde olduğu kadar nazımda da üstat sayılabilir. En meşhur eseri Peygamberin menkıbelerini anlatan "Dürr-üt-Taç fi Sahib-ül-Miraç,, isimli kitabıdır ki "Siyeri Veysî,, adile meşhurdur ve basılmıştır. Bundan başka "Şehadetname,, diye anılan "Düstur-ül-Amel,, adlı dinî mevzudaki eserile, ahlâkî ve felsefî mahiyette Hâbname isimli kitabı da basılıdır. Bunlardan başka dinî, tarihî mahiyette hayli eseri daha varsa da onlardan yalnız "Münşeat,, basılmıştır. Şiirlerinden örnek olarak bir beytini alıyoruz!

Bezmi ikbalini târ eylemesin derse felek
Kişi yaktığı çerağ üstüne pervane gerek.

VİŞNEZADE İZZETİ, Mehmet [ölm. 1681] — On yedinci asırda tanınmış şair ve âlimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Asıl adı Mehmet olup İzzetî şiirlerindeki mahlâsıdır. Vişne Efendi diye tanılan Mollalardan Lûtfullah Efendinin oğludur. Şeyhülislâm Zekeriya Efendi büyükbabasıdır. Şair ve Şeyhülislâm Yahya Efendi de amcasıdır. İstanbul Kadılığında bulunmuş, Anadolu, sonra Rumeli Kazaskeri olmuştu. Beşiktaş civarında bir mesçidi ve adını taşıyan bir mahallesi vardır.

Mürettep divanı varsa da basılı değildir. "Keşf-üz-Zunun,, a bir miktar ilâvesi ve Kafzadenin "Zübdet-ül-Eş'ar,, ına zeyli vardır. Dedesi Zekeriya Efendinin türbesinde gömülüdür. Manzumeleri düzgün ve kuvvetlidir. Bir gazelinin ilk beytini kaydediyoruz:

Reftara gelse servi hıraman sanur gören
Güftara gelse tutii hoş - hân sanur gören.

VUSULÎ, Mehmet - Molla Çelebi [ölm. 1589] — On altıncı asırda yaşamış şair ve Alimlerimizdendir. İstanbulda doğmuştur. Babası İkinci Selimin Kapıcıbaşısı idi. İkinci Selimin Hocası olan Şemsi Çelebinin ve o zamanın şair kadınlarından Ayşe Hubba Kadının damadı idi. Bundan dolayı ona Hubba Mollası derlermiş. Kadılıklarda bulunmuş, Kazasker olmuş, ölümünde Eyübe gömülmüştür.

Mürettep divanı vardır ama basılı değildir. "Serac-ül-Vehac,, isimli bir eserle Lemaat adlı tasavvufî bir kitabı tercüme etmiştir. Fındıklı camiini tesis etmiş, Manzum ve mensur parçalardan mürekkep Cihadname adlı bir eser de yazmıştır ki şu beyit o kitabındandır:

Eyledin azmi sefer lûtfü Huda yârın ola
Himmeti ehli nazar kafile - salârın ola.

Y

YAHYA BEY, Dukakinzade [ölm. 1582] — On altıncı asırda tanınmış bir şair ve askerdir. Aslı Taşlıcalı olup gençliğinde devşirme sıfatile İstanbula gelerek Saray hizmetlerinde bulunmuş, Sipahi olmuş, Kanunî Sultan Süleymandan Üçüncü Murat devrine kadar kılıcile olduğu kadar kalemile de tanınmıştır. Yahya Bey Kanunî Süleymanın emrile öldürülen Şehzade Mustafa için bu cinayeti tenkit eder mahiyette mersiye söylemek gibi o zamana göre büyük bir cürete delâlet eden medenî celâdetile meşhurdur. Ahlâk ve tasavvufa dair "Gencinei Râz,, adlı Mesnevi tarzında bir manzumesile "Şah ve Geda, Gülşeni Envar, Yusuf ve Züleyha, Naz ve Niyaz, Usulname,, isimli manzumeleri, "Süleymanname,, adlı iki bin beyti yazılmış ve eksik kalmış bir kitabı vardır. Bosnada Luzincede ölmüştür. Aşağıdaki beyit unutulmayan sözlerindendir:

Yahya Bey

Dari dünya deli gönlüm gibi viran olsa
Ne cihan olsa, ne can olsa, ne hicran olsa.

YAHYA EFENDİ, Beşiktaşlı [ölm. 1570] — Beşiktaştaki dergâhı ve mezarlığı hâlâ meşhur olan on altıncı asrın tanınmış mutasavvıf ve âlimlerindendir. Amasyalı Ömer Efendinin oğludur. Babası Müftü iken Trabzonda doğmuştur. Kanunî Sultan Süleymanın süt kardeşi olduğu rivayet edilir. İstanbulda Zembilli Ali Efendiden okumuş, Beşiktaşta Üveysî tarikati pîri sıfatile Şeyhlik yapmıştır. Mutasavvıfane şiirleri de vardır ki menkıbelerile birlikte basılmıştır. Dergâhının bahçesinde bir çok şöhretli adamlar gömülmesinden dolayı adı hâlâ söylenmektedir.

YAHYA EFENDİ [1553 - 1644] — Divan şairlerimiz arasında bilhassa gazelde üstat sayılanlardan bir şair Şeyhülislâmdır. İstanbulda doğdu. Şeyhülislâm Ankaralı Zekeriya Efendinin büyük oğludur. Medrese tahsilinden, arapça ve farsçayı iyi öğrendikten ve uzun müddet Müderrisliklerde ve Kadılıklarda bulunduktan, Anadolu ve Rumeli Kazaskerlikleri de yaptıktan sonra 1621 de ilk defa Şeyhülislâm olmuştu. Sadrazam Kemankeş Ali Paşaya rüşvet almaması için nasihatte bulunmasından dolayı Paşanın Dördüncü Murada çekiştirmesi üzerine azledilmiş ise de Padişah Sadrazamın haksızlığını anlayınca 1624 te onu tekrar Şeyhulislâmlığa geçirmişti. Zorbaların isyanı sırasında bu makamdan ayrılıp saklanmaya mecbur kaldı. 1633 te üçüncü defa bu makama getirildi. Revan ve Bağdat seferlerinde Dördüncü Muratla birlikte bulunmuş ve onun çok iltifatını görmüştü. Sultan İbrahimin cülûsunda da Şeyhülislâmlıkta kaldı ve ölümüne kadar makamını muhafaza etti. Mezarı babası Zekeriya Efendinin Çarşambadaki mezarı yanındadır.

Divanı "Asarı Müfide Kütüphanesi,, serisi arasında basılmıştır ve başında İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın uzun bir mukaddimesi vardır. Divanından başka Feraiz manzumesi şerhi, Kasidei Bür'e tahmisi, Nigaristan tercümesi, fetvaları, bir de İkinci Osman zamanına dair bir tarihçesi vardır ki basılmamıştır. Sözlerinden örnek olmak üzere mesel haline gelmiş mısralarından ikisini yazıyoruz :

Taklidi zâğ kebki hıramanı güldürür.

Âdeme cübbe - ü destâr keramet mi verir.

YAHYA KEMAL — Bk. Beyatlı.

YAKUP BEY, Sultan [ölm. 1490] — Akkoyunlu devleti hükümdarlarından biri ve meşhur Uzun Hasanın oğludur. Babasının hükümdarlığında Diyarbakır Valisi idi. Onun ölümünde yerine geçen büyük oğlu Sultan Halile karşı isyan etmiş ve Selmas muharebesinde onun ölmesi üzerine 1479 da hükümdarlığa geçerek Tebrizde on iki sene kadar hükümdarlık etmişti. Âlimleri ve şairleri sever, korur, kendi de farsça şiirler söylerdi.

YAKUP ÇELEBİ [ölm. 1389] — Birinci Muradın oğlu ve Yıldırım Bayezidin kardeşidir. Baba-

sının bir çok muharebelerinde yararlıklar göstermişti. Kosva muharebesindeki zaferden sonra babası vurulup Yıldırım Bayezit Padişah olunca saltanatına ortak çıkması korkusile Yakup Çelebiy derhal öldürtmüştür ki bu hâdise Osmanlı tarihinde kardeş öldürmek âdetinin birincisi sayılır. Yakup Çelebi kahramanlığından dolayı asker tarafından çok sevilirdi ve Kosva zaferinde kaçan düşmanı kovalamaktan dönerken kardeşinin cellâtlarile karşılaşmıştı.

YAKUP HAN TÖRE, Seyyit [1818 - 1897] — Türkistan âlimlerinden ve Kâşgar Emîrlik ailesinden bir zat olup Abdülâziz saltanatında Elçilikle İstanbula gelmişti. Taşkentte doğmuştu. Bu şehirde Emîr Haydar Han zamanında Şeyhülislâm makamında bulunduğu gibi sonraları Kâşgarda Sadrazamlık mevkiini de işgal etmiş ve Çinlilere karşı harplerde bulunmuştur. Sultan Abdülâziz zamanında Elçi olarak İstanbula gelmiş ve büy"k bir alâka ile karşılanarak Kâşgar Emaretinin Hi â-fet makamına bağlanmasını temin etmişti. İstanbuldan sonra Londraya gitmiş, oradan da Hindistana giderek Delhide yerleşmiş ve bu şehirde ölmüştür.

Bu zat Muhiddini Arabînin meşhur Fusul-ül-Hikem adlı eserini şerhedip Delhide bastırdığı gibi tasavvufa dair kırka yakın telif de meydana getirmiştir. İstanbulda son defa oturduğu Cerrahpaşa semtindeki bir sokağa Seyyit Yakup Han sokağı adı verilmişti.

YAKUP KADRİ — Bk. Karaosman.

YALÇIN, Hüseyin Suat - Doktor [1868 - 1942] "Serveti Fünun,, edebiyatına mensup şairlerimizden ve piyes muharrirlerimizdendir. İstanbulda doğdu. Maliye Muhasebecilerinden Ali Rıza Beyin oğludur. Balıkesirde ilk tahsilini görmüş, Bayezit Rüştiyesinden çıktıktan sonra Mülkiye Tıbbiyesine girerek 1888 de hekimlik diploması almıştır. Midilli ve İstanbulda Belediye Hekimliğinde bulunduktan sonra ailesi tarafından Parise gönderilmiş, bir buçuk sene kadar orada mesleğine ait tetkiklerde bulunmuştur. Dönüşünde Kadıköy Belediye Hekimi oldu ve sonra Sıhhiye Müfettişi sıfatile Şama giderek on bir sene kadar orada kaldı. 1908 İnkılâbı üzerine İstanbula dönerek Karantina Meclisi Azalığına tayin edilmişti. 1918 sonlarına kadar orada bulundu. Ondan sonra Denizyolları İdaresi doktorları arasına girmişti.

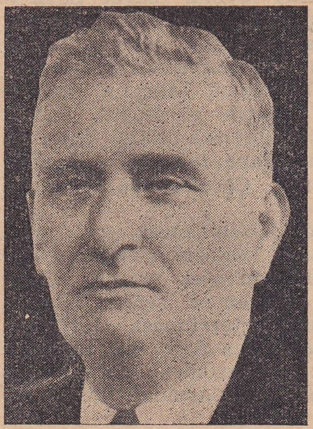

Hüseyin Suat Yalçın

Manzum yazıya mektepte iken heves eden Hüseyin Suat, meslek ve mektep arkadaşı, ayni zamanda komşusu olan Cenap Şehabeddinle ayni yılda yazı yazmaya başlamışlar ve Avrupada da birlikte bulunmuşlardı. "Serveti Fünun,, etrafında toplanan edebî ailenin arasına girdikten sonra o zümrenin değerli şairlerinden olmuştu. "Lâruei Melâl,, isimli şiir mecmuası çoğu orada çıkan şiirlerini muhtevidir. 1908 İnkılâbından sonra "Kirli Çamaşırlar,, adlı piyesile tiyatro muharrirliğine ve "Kalem,, mizah mecmuasında "Dahhaki Zalim,, ve Kâvei Zalim imzalarile mizahî manzumeler neşrine başladı. Mizahî yazıları "Kâve Destanı,, adı altında toplanmıştır. İlk piyesinden sonra yazdığı tiyatro eserleri bunlardır: "Davayı Aşk, Hulle. Kundak Takımları, Çifteli Mikroplar, Çürük Temel, Harman Sonu, Yamalar, Kayseri Gülleri, Sanat Vesikaları, Tayyare, Zifaf Gecesi, Ahrette Bir Gün, Ana Karnında Son Gece, Çapanoğlu, Acemi Çaylaklar.,,

YALÇIN, Hüseyin Cahit [Doğ. 1875] — Fikir hayatımızın mühim simalarından meşhur gazetecimizdir. Yukarıda yazılan Doktor Hüseyin Suat Yalçının küçük kardeşidir. Babasının memuriyetle Balıkesirde bulunduğu sırada doğdu. Ailece İstanbulludur. İlk tahsilini Sirozda, orta ve yüksek tahsilini İstanbulda görerek 1896 da Mülkiye Mektebinden çıktı. Maarif Nezareti Mektupçuluk Kalemine biraz devamdan sonra Vefa ve Mercan İdadilerinde türkçe ve fransızca hocalığı, Vefada Muavinlik, Mercanda Müdürlük yapmıştı. "Serveti Fünun,, daki makale ve hikâyelerile o edebî mektebin erkânından biri olarak tanındı. İlk eseri pek genç iken yazdığı "Nadide,, adlı bir romandır. Fakat asıl edebiyatımızda tanınmasına sebep olan "Hayatı Muhayyel,, ve "Hayal İçinde,, adlı hikâyelerile "Serveti Fünun,, daki edebiyat ve tenkit makaleleridir. Onları sonradan "Kavgalarım,, adlı kitabında toplamıştır. 1908 İnkılâbından sonra gündelik çıkmağa başlayan "Serveti Fünun,, gazetesile siyasî gazetecilik hayatına girdi ve biraz sonra Tevfik Fikret, Hüseyin Kâzım Kadri ile birlikte Tanin gazetesini kurdu. Ateşli ve mantıklı yazılarile İttihat ve Terakkiyi müdafaa ve temsil eden başlıca gazeteci olarak tanındı. Hattâ 1909 daki 31 Mart denen askerî ihtilâl esnasında matbaası tahrip edilmiş, kendi de ölüm tehlikesi geçirmişti. Asi askerler, Mebusan Meclisi önünde ona benzeterek Lâzkiye Mebusu Emir Aslan Beyi öldürdüler. Bir müddet memleket dışına çıkmağa mecbur kalmıştı.

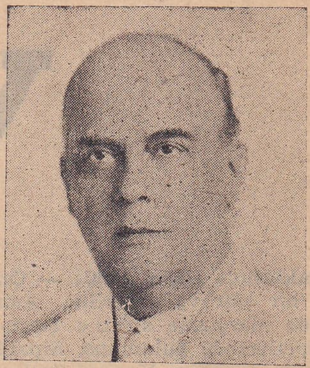

Hüseyin Cahit Yalçın

1908 deki Meclise İstanbul Mebusu sıfatile girmiş, sonra tekrar seçilmiş ve Meclisi Mebusan Reisi de olmuştur. Bir aralık Düyunu Umumiye Osmanlı Dayinler Vekili oldu. 1918 de Maltaya sürülen İttihat ve Terakki erkânı arasında o da üç yıl Malta esaretinde kalmış ve İtalyancaya da orada çalışmıştır. Orada başladığı tercümelere sonraları da yıllarca devam ederek medeniyet âleminin ana kitapları sayılabilecek içtimaî ve tarihî eserlerden yüz cildi geçen bir tercüme külliyatı meydana getirmiştir. Kalem sahiplerimiz arasında onun kadar çalışkan ve verimli olanlar azdır. Yazılarındaki atılganlık dolayısile Cumhuriyet devrinin başlarında bir kaç defa İstiklâl Mahkemesinde muhakeme edilerek beraet kazanmıştı.

"Fikir Hareketleri,, adile on beş günde bir çıkarttığı mecmuanın bütün yazılarını tek başına meydana getirir ve aynı zamanda günlük gazetelere de yazı yetiştirirdi. "Tanin,, gazetesini tekrar kurmadan önce muhtelif gazetelerde, bilhassa "Yeni Sabah,, da devamlı baş yazılar neşretti. Büyük Millet Meclisinin Beşinci Devresine İstanbuldan Milletvekili seçilmiştir. O zamandanberi hem Millet-

vekili, hem de "Tanin,, gazetesi sahip ve başmuharriridir. "7 Gün,, ün de yıllardanberi baş yazılarını yazmaktadır.

YALTKAYA, Mehmet Şerefeddin [Doğ. 1879] Dersleri ve eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Cerrahpaşa camii imam ve hatibi Hafız Mehmet Arif Efendinin oğludur. İlk mektepte "Kuran,, ı ezberliyerek Hafız olduktan sonra Davutpaşa Rüştiyesinden ve Darülmuallliminden mezun olmuş ve cami derslerine de devam ederek icazet almış ve hususî hocalardan da muhtelif dersler okumuştur. 1909 da "Darül-İlm vet-Tâlim,, adlı arapça okutan hususî mektepte Ders Nazırlığile tedris hayatına girmiş, sonra Bandırma Rüştiyesi Başmuallimi olmuştu. Rüus imtihanını kazandıktan sonra Bayezit camiinde ders okutmaya başladı. Hayri Efendinin Şeyhülislâmlığı zamanında yapılan medrese teşkilâtında muhtelif derecelerdeki medreselerle Darüşşafaka, Gelenbevi, Vefa, Kandilli Liselerinde muallimlik etti. Tevhidi Tedrisat Kanunu üzerine ikinci defa açılan Darülfünun İlâhiyat Fakültesine 1924 te kelâm tarihi Müderrisi, sonra da İslâm dini ve felsefesi Ordinaryüs Profesörü oldu. On sekiz sene Üniversitede Profesörlük ettikten sonra 1942 de Diyanet İşleri Reisliğine tayin edilmiştir. Dinî, tarihî ve edebî mahiyette otuzdan fazla eseri vardır ki bir kısmının isimlerini yazıyoruz :

Şerefeddin Yaltkaya

"İbniesirler ve Meşahiri Ulema,,, "Hadîs Âlimlerinden Benimusa'nın Tercümei Hali,,, "Tarihi Kuranı Kerim,,, "Simavnakadısıoğlu Şeyh Bedreddin,,, "İlâhiyat,, (Ebülberekât'tan tercüme), "Sicilya Cevapları,, (Fredrik Hohenstaufen'in suallerine «İbnisebiy» nin cevapları), "Muhtasar Tarihi Düvel Tercümesi,,, "Baybars Tarihi Tercümesi,,, "Benim Dinim,, (manzum), "Yedi Askı(El-Muallâ-kat-is-Sebi tercümesi), "Vaızlar,,, "Dinî Makalelerim,,, "Türklerin Menakıbi,, (İbnihassul'dan tercüme), "Fazaili Etrâk,, (Câhız'dan tercüme), "Kuranı Kerimden 46 Sûrenin Tercümesi,,, "Molla Lûtfiye Ait Monografi,,. Kitap ve risalelerinden başka Şerefeddin Yaltkayanın İlâhiyat Fakültesi Mecmuasile Türkiyat Enstitüsü Mecmuasında, neşredilmekte olan İslâm Ansiklopedisi Tercümesinde makaleleri vardır. Millî Eğitim Bakanlığınca bastırılan Keşf-el-Zunun'un tahşiyelerile son tashihlerini de yapmaktadır.

YALMAN, Ahmet Emin [Doğ. 1888] — Tanınmış gazetecilerimizdendir. Selânikte doğdu. Divanı Muhasebat Başmümeyyizliğinden emekli Selânikli Osman Tevfik Beyin oğludur. Selânik Askerî Rüştiyesinde, Beyoğlu Alman Mektebinde, Hukukta okumuş ve Nevyorkta Columbia Üniversitesinde Felsefe Doktoru olmuştu. Gazeteciliğe 1907 de Sabah gazetesinde başlamış, 1908 de Yeni Gazeteye, 1910 da Tanin gazetesine muharrir olmuş ve o yıl Darülfünun ile Mülkiye Mektebi istatistik muallimliğine tayin edilmiştir. Tanin harp muhabiri sıfatile cepheleri dolaştı. 1916 da Sabah başmuharriri, bir sene sonra Vakıt başmuharriri oldu. 1919 da Damat Ferit tarafından Kütahyaya, 1920 de İngilizler tarafından Maltaya sürüldü. 1923 - 25 yılları arasında Vatan başmuharrirliği etmiş, bir sene sonra gazetecilikten uzaklaşarak 1935 sonuna kadar Tatko Şirketi İdare Heyetinde bulunmuştur. 1938 - 39 yıllarını Amerikada Nevyork sergisinde Türk neşriyat sergisini idare vazifesile geçirmiş, 1940 ta Vatan gazetesini yeniden kurmuştur. Harp yıllarında İngiltereye üç, Amerikaya üç, Fransaya iki seyahet yaparak dünya hâdiselerini yakından görmüştür. Kitap halinde çıkan eserleri şunlardır:

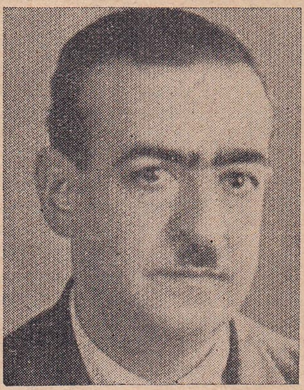

Ahmet Emin Yalman

Columbia Üniversitesi neşriyatı arasında ingilizce "Yeni Türkiye İnkişafının Matbuat İanesile Mesahası,, (1914), Yale Darülfünunu neşriyatı arasında Carnegi Müessesesinin Cihan Harbinin iktisadî ve içtimaî tarihine dair külliyatının ingilizce "Cihan Harbinde Türkiye,, isimli cildi (1929), Almanyada Gotha Müessesesinin memleketler külliyatı arasında almanca olarak "Türkiye,, hakkındaki cildi, "Gerçekleşen Rüya,, 1938, Havalarda Elli Bin Kilometre (3 cilt), Dünyadan Haber, Naziliğin İç Yüzü, San Fransiskoda Neler Gördüm?,,

§ Zevcesi Rezzan A. Emin Yalman tercümelerile tanınmış kadınlarımızdandır. İstanbulda 1903 te doğdu. Emekli Deniz Yarbayı Arif Korle'nin kızıdır. Çamlıca Kız Lisesini bitirmiş, bir müddet Fransada ve sonraları zevcile Amerikada bulunarak yabancı dil bilgisini ilerletmiştir. Bir müddet de Güzel Sanatlar Akademisine devam etmiş ve orada estetik muallimi olan şair Ahmet Haşimin teşvikile sanat bahislerine ait ilk tercümelerini yapmaya başlamıştı. Oscar Wilde'in "Sanat Mübahaseleri,, ile "İran Minyatürlerine Ait Etüdler,, isimli tercümesi, Kipling'in Çengelnamesi ve Kısmet isimli bir piyesi Rezzan Arif imzasile basılmıştı. 1922 de Ahmet Eminle evlendikten sonra onun çıkardığı gazetelerde tefrika muharrirliği etmiş ve bir çok romanları dilimize çevirmiştir. Bunlar arasında Daphne du Maurier'nin "Rebecca,, ve "Kibar Korsan,,, Francis de Croisset'nin "Malayalı Kadın,,, Stephan Zweig'in "Marie Antoinette,, ve Cronin'in "Cennetin Anahtarları,,, L. C. Royer'in "Ressamın Sarayı,, isimli eserleri vardır.

Rezzan Yalman

YAR, Ali ([Doğ. 1885] — Dersleri ve eserlerile tanınmış ilim adamlarımızdandır. Troiski kasabasında doğdu. Oranın tüccarından Ataullah Efendinin oğludur. Galatasaraydan 1908 de birincilikle çıktı. O sene Parise giderek Sorbon Üniversitesinde matematik ve fizik tahsil etmiş; lisans diplomasını aldıktan sonra Yüksek Tayyare Mektebinde de okuyup tayyare mühendisliğile mezun olmuştur. 1913 te İstanbula dönerek önce Galata-

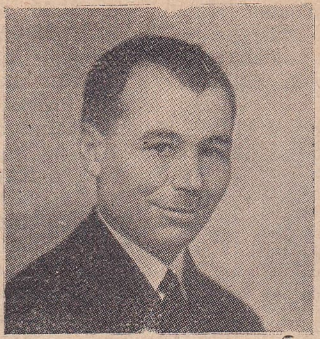

Ali Yar

saraya müzakereci tayin edildi. Sonra Galatasaray ve Kabataş Liselerinde matematik ve fizik okuttu. 1915 te Darülfünuna cebri âlâ muallimi ve tahlili riyazî Müderris Muavini tayin edilmişti. 1933 teki Üniversite ıslahatında Profesörlükte kalmış ve altı sene kadar Fen Fakültesi Dekanlığında bulunmuştur. Şimdi Fen Fakültesinde ve Teknik Üniversitede matematik Ordinaryüs Profesörüdür. Cebri Âlâ Dersleri, Müsellesat, Müsellesat Muallim Kitabı, Kozmoğrafya adlı eserleri basılmıştır. Bunlardan başka basılmak üzere olanları da vardır.

YARGI, Salâh [1889 - 1945] — Tanınmış hukukçularımızdan ve Milletvekillerimizdendir. İstanbulda doğdu. Plevne müdafilerinden Neşet Paşanın oğludur. Trabzon ve Üsküdar İdadilerinden sonra 1912 de Hukuktan çıkarak Avukatlığa başlamıştır. Mesleğindeki muvaffakıyetlerile tanındığı gibi Adliye Meslek ve Polis Mekteplerinde muallimlik, İstanbul Belediye Meclisinde Âzalık etmiş ve Büyük Millet Meclisinin üçüncü devresinde Kocaelinden Milletvekili seçilmişti. Meclisin Adliye Komisyonunda raportör sıfatile faydalı hizmetleri vardır. "Nizamatı Zâbıta„ isimli bir eser de yazmıştı. Milletvekili iken hastalanarak İstanbulda öldü.

Salâh Yargı

YAŞAR ŞADİ, İsmail [1888 - 1923] — Divan ananesini yaşatmaya çalışmış son şairlerden biridir. İstanbulda doğdu. Babası Kayserinin Talas nahiyesinden Akmehmetzade Mustafa Efendidir. Fatih Rüştiyesinden ve Mercan İdadisinden çıktıktan sonra iki sene Hukuka devam etmiş, Şirketi Hayriye İdaresine girdiği için tahsili bırakmıştı. Bu idarenin Enspektörlük Başkâtibi iken öldü, Fatih camii mezarlığına gömüldü.

Tanınmış adamlardan topladığı el yazılarını muhtevi mecmuası İslâm Eserleri Müzesindedir. Aruz ve hece vezinlerindeki bazı şiirleri muhtelif risalelerde çıkmıştı. Şair İhsan Hamamî onun yazılarile haltercümesini muhtevi bir risale meydana getirmişse de henüz basılmadı. Yaşar Şadinin son gazelinin bir beytini alıyoruz:

Şadi bu bahri hicrde sen nâhuda iken
Eyler kenarı yarı müyesser Huda sana.

YAVER PAŞA, Mehmet [Ölm. 1876] — Seraskerlikte ve Ordu Komutanlığında bulunmuş değerli askerlerimizdendir. 1847 de Harbiyenin ilk yetiştirdiği sınıfın piyade birincisi olarak Yüzbaşılıkla mektepten çıkmış, 1871 de Zaptiye Müşirliği Kaymakamı, bir sene sonra Hassa Müşiri ve o yıl içinde Tophane Nazırı ve Serasker, biraz sonra yine Tophane Müşiri olmuştu. Adana Valiliğinde, Askerî Tanzimat Meclisi Reisliğinde, Beşinci Ordu Müşirliğinde bulundu. Dördüncü Ordu Müşiri ve Erzurum Valisi iken ölerek cenazesi İstanbula getirilip Üsküdarda gömülmüştür. Dürüst bir adam olarak tanınmıştı.

YAVUZ, Sultan Selim — Bk. Selim I.

YAVUZ ALİ PAŞA, Malkoç [Ölm. 1601] — Birinci Ahmet devrinde Sadrazamlık etmiş Vezirlerdendir. Bosnalı olup Malkoç lâkabile tanılırdı. Küçükken saraya alınmış, Harem Dairesinden yetişerek Silâhtar olmuştu. 1601 de Mısır Valiliğine gönderildi. Yemişçi Hasan Paşadan sonra Sadrazamlığa geçirildi. Harbe pek taraftar olmayıp İstanbulda hüküm sürmek istemişse de Padişahın ısrarı üzerine Cığalazade Sinan Paşayı İran Seraskerliğile göndermeğe, kendi de ordu ile Macaristana gitmeğe mecbur kalmış, fakat Belgratta hastalanarak yedi ay Sadrazamlıktan sonra ölmüştü. Kan dökücülükle tanınmıştır.

YAZAR, Mehmet Behçet [Doğ. 1890] — Tanınmış edip ve şairlerimizdendir. Halepte doğdu. Mahkeme Reislerinden Beşir Beyin oğludur. İlk tahsilini Halepte, orta tahsilini Selânikte gördü. Sonra İstanbul Hukuk Mektebinden 1910 da çıktı. Beyrut Lisesi edebiyat muallimliğile Müdürlüğünde, Kastamonu Maarif Müdürlüğünde, Maarif Umumî Müfettişliğinde bulundu. Uzun zamandanberi Haydarpaşa Lisesi edebiyat muallimidir. Fecri Âti isimli edebî cemiyete o da dahildi. Kitap şeklinde neşredilmiş eserleri: Erganun (şiirler), Beyrut Vilâyeti (2 kısım), Buhurdan (fanteziler), Kastamonu Âsarı Kadîmesi, Genç Şairlerimiz ve Eserleri, Yumak, (Şiirler). Behçet Yazarın bunlardan başka "Orhanın Kitapları„ adı altında fransızcadan adapte edilmiş beş tane çocuk kitabı çıkmıştır. "Sinop Kitabeleri„, "Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah„ isimli eserleri de vardır.

M. Behçet Yazar

YAZICIOĞLU MEHMET EFENDİ [Ölm. 1451] Onbeşinci asrın ilk yarısında yaşamış bir mutasavvıfımızdır. Halk arasında çok okunan "Muhammediye„ isimli manzum eserin sahibidir. Gelibolu civarında doğmuş, bir aralık tahsil için İrana ve Maveraünnehr'e gitmiş, sonra yine Geliboluya dönüp orada ölmüştür. Mezarı son zamanlara kadar ziyaret edilirdi. Meşhur Hacı Bayram Veli'nin halifelerindendir. Babası Yazıcı Salâhaddin de dinî ve ilmî eserlerile ve hattatlığile tanınmıştı.

YAZIR, Elmalılı Mehmet Hamdi [1879 - 1942] — Meşhur din âlimlerimizdendir. Antalyanın Elmalı kasabasında doğdu. Babası Yazır adlı köyden Numan Hocadır. Elmalıda ilk tahsilini görüp Hafız da olduktan sonra İstanbul medreselerinden icazet almış, "Mektebi Nüvvap„ tan da birincilikle çıkmış, arapça ve farsçayı pek iyi öğrendiği gibi fransızcayı da elde etmişti. 1908 deki İstanbul Meclisi-

Elmalılı Hamdi Yazır.

ne Antalyadan Milletvekili seçildi. Mektebi Nüvvap ile Mülkiye Mektebinde de hocalık etmiş, Dar - ül - Hikmet - ül - İslâmiye Âza ve Reisliğinde bulunmuştur. Bir aralık Evkaf Nazırı ve Âyan Âzası da oldu. Millî Hükûmet tarafından gıyaben idama mahkûm edilmekle beraber Ankaradaki muhakemesinde beraet kazanmıştı. Beyan-ül-Hak, Sebil-ür-Reşat, Sıratı Müstakim adlı dinî mecmualardaki yazılarından başka kitap şeklinde neşredilmiş muhtelif eserleri vardır ki bunların en mühimmi Diyanet Reisliği tarafından neşredilmiş olan "Hak Dini Kuran Dili,, adlı sekiz ciltlik büyük tefsiridir. Paul Janet'nin Felsefe Tarihini tercüme ederek tenkit ve ilâvelerle "Matalip ve Mezahip,, adile neşretmişti. Değerli bir hattat olarak da tanılır.

§ Bu zatın kardeşi Mehmet Yazır da tanınmış din âlimlerimizdendir.

YEĞENA, Ali Münif [Doğ. 1874] — İttihat ve Terakkinin eski inkılâpçılarından bulunmakla, Nazır ve Milletvekili olmakla tanılan bir zattır. Adanada doğdu. 161 inci sayfada yazdığımız şair Adanalı Hakkı Beyin oğludur. 1896 da Mülkiye Mektebini bitirdi. Son sınıfta iken Doktor İshak Sükûti, Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo gibi Tıbbiyeli arkadaşlarile İttihat ve Terakkinin ilk kuruluşuna iştirak etmiş, bir müddet hapsedilmekle beraber Zaptiye Nazırı Nazım Paşanın babasının dostu olmasından dolayı kurtularak önce Gelibolu İdadisine muallim olmuş, sonra İskodra Vali maiyetine tayin edilmişti. Anadolu ve Rumelinin bazı kazalarında Kaymakamlık ettikten sonra Köprülü Kaymakamı iken İttihat ve Terakkinin faaliyetlerine iştirak etmiş ve hürriyetin ilânı için çalışmıştı. 1908 İnkılâbından sonra Görüce Mutasarrıfı, Sonra İstanbul Meclisine Adana Milletvekili oldu. 1910 da Ankara, bir sene sonra Manastır, daha sonra Halep ve Beyrut Valiliklerinde ve Dahiliye Müsteşarlığında, Cebelilübnan Mutasarrf Vekilliğinde bulundu. Talât Paşa Kabinesinde Nafia Nazırlığına geçirilmiş, bu sırada Maarif Nazır Vekilliği de yapmıştır. Son İstanbul Meclisinin feshinde Halep Mebusu bulunuyordu. İngilizler tarafından Maltaya sürülenler arasında o da vardı. 23 ay orada kaldıktan sonra memleketine dönmüş ve Adananın kurtuluşundan sonra Belediye Reisliğine seçilmişti. Büyük Millet Meclisinin üçüncü döneminde Mersin Milletvekili oldu. Şimdi Seyhan Milletvekilidir.

A. Münif Yeğena

Ali Münif, Mülkiyenin son sınıfında iken H. Spenser'in "Terbiye,, eserinin methalini fransızcasından tercüme ederek bir risale şeklinde bastırmış, ayni eserin terbiyei akliye kısmını da tercüme ve "Maarif,, mecmuasında ve yine Spencer'in "Ulûmun Tasnifi,, eserinin tabiî kanunların nasıl keşfedildiği hakkındaki kısmını da "Mektep,, mecmuasında neşretmişti.

YENER, Muzaffer Şevki, Doktor [Doğ. 1897] Dersleri ve eserlerile tanınmış Profesör hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu Muallim Ahmet Şevki Efendinin oğludur. Tıp Fakültesinden 1918 de birincilikle çıktıktan sonra asistan ve sonra başasistan sıfatile Fakülte Tedavi Kliniğinde beş sene kalmış ve 1923 te Parise giderek orada da beş yıl Profesör Labbé'nin yanında çalışmıştır. Altı ay kadar da Berlinde Umber'in kliniğinde çalıştıktan sonra memlekete dönüşünde beş sene kadar Cerrahpaşa Hastanesinde dahiliye mütehassısı olarak bulundu. 1933 te Üniversite inkılâbında Doçent olarak kadroya alınmış ve 1937 de Profesörlüğe yükselmiştir. Pariste iken de bir hayli travay meydana getirmiş olan Doktor Muzaffer Şevki Yenerin yetmişten fazla travayı türkçe veya fransızca olarak neşredilmiştir. Bir çok Fransız ve Amerikan kitaplarında onun şeker hastalıklarına ait eserlerinden bahsedilmektedir. Paris, Nancy ve Berck - Plage'de, en son Atinada toplanan milletlerarası kongrelerde bulunmuş ve müteaddit tebliğler yapmıştır. Besi hastalıkları hakkında hazırladığı büyük eseri basılmak üzeredir. Türk Tıp Cemiyetinin Başkanı bulunmakta ve bu cemiyetin mecmuasını da neşretmektedir.

Dr. M. Şevki Yener

YETİK, Mehmet Sami - Ressam [1878 - 1945] Değerli ressamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Babasının adı Reşittir. Harbiyeden 1898 de subay çıkarak Baytar Rüştiyesine Resim hocası olmuş, aynı zamanda Hamdi Beyin kurduğu Sanayii Nefise Mektebine de devam ederek 1906 da birinci derecede diploma almıştı. 1908 den sonra Fransaya giderek Pariste meşhur ressam Jean - Paul Laurens'in atölyesinde iki sene çalışmış ve memlekete döndükten sonra Baytar, Kuleli ve Harbiye Mekteplerile Kocamustafa Paşa Askerî Rüştiyesinde, Maltepe ve Halıcıoğlu Liselerinde resim muallimliği etmiş, 1933 te Binbaşılıktan emekliye ayrılarak hususî şekilde çalışmıştı. Balkan Harbinde ve Birinci Dünya Harbinde muharebelere de iştirak ederek bir çok harp resimleri de meydana getirmiştir. Bilhassa manzarada üstat olan Mehmet Sami Yetik, fırçasına olduğu kadar kalemine de sahip, umumî kültürü kuvvetli bir sanatkârdı. "Ressamlar Cemiyeti Mecmuası,, nın daimî muharrirlerindendi. İki ciltlik "Türk Ressamları,, adlı bir eseri de vardır.

Ressam Sami Yetik

YESARÎ MEHMET ESAT EFENDİ [ölm. 1798] — On sekizinci asrın son yarısında meşhur olmuş hattatlarımızdandır. Sağ eli sakat olduğundan sol elile yazarmış, bundan dolayı solak manasına olan Yesarî lâkabile şöhret bulmuştur. Hocası 1759 da ölen Hattat Dedezade Mehmet Sait Efendidir. Yesarî Esat Efendi talik yazıda üstatlardan sayılır. Şiirleri de vardır. Üçüncü Mustafa Yesarîyi sarayına almıştı. Eba Eyyubu Ensarî türbesinin eşiği üstündeki levha onun yazısıdır. Oğlu Mustafa İzzet Efendi de meşhur hattatlardandır. Tanınmış romancılarımızdan Mahmut Esat Yesarî bu zatın torunun oğludur.

YESARÎ, Mahmut Esat [1891 - 1945] — Değerli muharrir ve hikâyecilerimizdendir. Hattat Yesarîzade İzzet Efendinin torunu ve Miralay Fahreddin

Beyin oğludur. İstanbulda doğdu. İstanbul Lisesinde ve bir müddet Güzel Sanatlar Akademisinde okumuştur. Gazeteciliğe 1908 den biraz sonra bazı karikatürlerile başlamış, "Diken,, mecmuasında çalışmış, gazete ve mecmualara devamlı yazdığı gibi bizzat "Kelebek,, adlı bir mecmua da çıkartmıştı. Bir hayli piyes adapte etti. Sonraları kendini tamamile roman ve hikâye yazıcılığına vermişti. Birinci Dünya Harbinde yedek subay sıfatile Çanakkalede askerliğini yapmıştı. "Geceleyin Sokaklar, Has Bahçe, Bir İzdivacı Müteyemmen, Pervin Abla, Çoban Yıldızı, Çulluk, Bağrı Yanık Ömer, Kalbimin Suçu, Ak Saçlı Genç Kız, Bahçemde Bir Gül Açtı, Tipi Dindi, Doğu Rüzgârı, Su Sinekleri,, gibi romanları çok rağbet kazanmış eserlerindendir. Piyesleri arasında da "Merhametten Maraz, Yalı Uşağı,, gibi muvaffakıyetli adapteleri ve "Sürtük,, gibi telifleri vardır. Yakacık Sanatoryomunda veremden öldü ve Çamlıcada Çakaldağındaki aile mezarlığına gömüldü.

Mahmut Yesarî

YESARİZADE MUSTAFA İZZET — Bk. İzzet Efendi.

YESEVÎ — Bk. Ahmet Yesevî.

YEŞİM, Ragıp Şevki [Doğ. 1910] — Tanınmış muharrirlerimizdendir. Makedonyanın Leskovik kasabasında doğdu. Posta, Telgraf Müdür ve Müfettişlerinden Mehmet Şevki Beyin oğludur. Babasının dolaştığı kasabalarda okumuş ve Antalyada Lise tahsilini yapmıştır. Bir müddet bankacılıkta çalışmış, 1931 de gazeteciliğe geçerek bu mesleğin her bir işinde çalışmıştır. Şimdi "Yeni Sabah,, yazı işleri müdürü olup bir taraftan da bir çok gazete ve mecmualarda romanlar, hikâyeler, çocuk edebiyatına dair yazılar ve tarih musahabeleri yazmaktadır. Rebia Şakir, Sabahaddin Osman, Reşit Şevket, Ekrem Sabit müstear adlarını da kullanır. Romanları: "Yaralı Kurt, İçimizden Biri , Efeler, Al Yanak Hafız, Akşehir Efendisi, Bir Taze Molla, Dişi Örümcek, Kanarya Kafesi, Sarışın Melek, Allahın Sevgili Kulu, Kenarın Dilberi, Beyaz Atlı Sipahi, Gönül Belâsı,, isimlerini taşır. Kitap şeklinde çıkan hikâyeleri, "Beni Yakan Bir Ateş Var, Günün Hikâyeleri, Aşk Hikâyeleri, Bir Gönül Hastası,, adlarındadır. Filme alınmış iki senaryo da yazmıştır: "Kerem İle Aslı - Pilevnenin 13 Kahramanı.,,

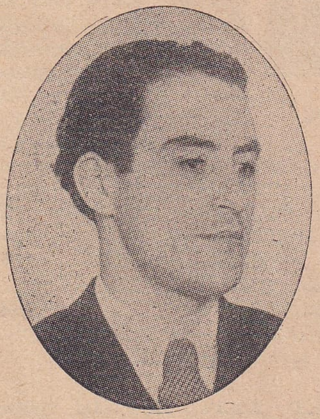

Ragıp Şevki Yeşim

YİRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMET EFFNDİ, Faizî [Ölm. 1732] — Sefaretnamesile meşhur eski Türk diplomatlarından, fikir ve devlet adamlarındandır. Edirne civarında doğmuş, Kıbrısın Lefkoşa şehrinde ölmüştür. Süleyman Ağanın oğludur. Gençliğinde Yeniçeri Ocağına girmiş, orada iken yirmi sekizinci ortaya mensup olduğu için Yirmisekiz Mehmet Efendi, Yirmisekiz Çelebi diye şöhret bulmuştur. Yeniçerilikte ilerliyerek Çorbacı, Muhzırbaşı, sonra Hocalık rütbesile Yeniçeri Efendisi, daha sonra Tophane Nazırı olmuştu. 1717 de Nemse musalâhasında İkinci Murahhas ve Şıkkı Salis Defterdarı, bir sene sonra Başmuhasebeci olmuştu. 1720 de Fransa Elçisi olarak Parise gitmiş, on bir ay sonra İstanbula dönmüştü. Onun Fransa Elçiliği üçüncü Ahmedin saltanatı ve Damat Nevşehirli İbrahim Paşanın Sadrazamlığı zamanına rastlar. Fransa tahtında da henüz on iki, on üç yaşlarında bir çocuk olan On beşinci Louis bulunuyordu. Çelebi Mehmet Efendinin bu seyahatini anlatan sefaretnamesi bir kaç defa basılmıştır. Gayet sevimli ve cazip bir üslûpla yazılan bu sefaretnamede gördüklerini pek güzel ve tatlı anlatır. Onun Elçiliği Fransada ve Pariste çok ilgi uyandırmış, zeki ve mümtaz benliği sevgi ve saygı toplamıştı. Çelebi Mehmet Efendi Paristen döndükten sonra Defter Emini, 1722 de Ruznamçei Evvel, 1724 te Başmuhasebeci oldu. Bir sene memuriyetle Mısıra gitti. 1730 ihtilâlinde üçüncü Ahmedin ve Damat İbrahim Paşanın adamlarından olduğu için Lefkoşaya sürülmüş ve iki sene sonra orada ölmüştür. Mehmet Efendi Faizî mahlâsile şiirler de yazmıştır.

Yirmisekiz Çelebi

İbrahim Müteferrika ile birlikte bizde matbaacılığı kuran ve sonra Sadrazam olan Sait Mehmet Paşa bu zatın oğludur.

YİRMİSEKİZÇELEBİZADE — Bk. Çelebizade Sait Paşa.

YÖNTEM, Ali Canip [Doğ. 1886] — Edebî yazılarile tanınmış Profesörlerimizdendir. Üsküdarda doğdu. Halil Saip Beyin oğludur. İlk tahsilini Üsküdarda, orta tahsilini babasının sürgün bulunduğu Selânikte bitirmiştir. Son yılına kadar Hukuka devam etti. Selânikte çıkan Bahçe, Kadın ve Genç Kalemler adlı mecmualardaki şiirleri ve makalelerile tanınmaya başlamıştı. Dilden yabancı terkipleri ve türkçeye aykırı kaideleri atmayı ileri süren "yeni lisan,, cereyanının başında bulunmuş olanlardan biridir. Rahmetli Ziya Gökalpin etrafında Selânikte toplanan zümrenin arasında bulunmuş ve o zamanlardan itibaren arkadaşı meşhur hikâyecimiz Ömer Seyfeddinle birlikte Türk milliyetçiliği ve dil sadeliği uğrunda çalışmıştır. Çanakkale ve Gelenbevî

Ali Canip Yöntem

Liselerile İstanbul Muallim Mektebinde ve vekâlet suretile Darülfünunda edebiyat okutmuştu. Trabzon Lisesi Müdürlüğüyle Giresun Maarif Müdürlüğünde ve Maarif Umumî Müfettişliğinde bulunduktan sonra Büyük Millet Meclisinin dördüncü ve beşinci dönemlerinde Ordu Milletvekili seçildi. Türk Tarih Kurumu ile Dil Kurumuna da Âza olmuştu. Altıncı devrede Milletvekili seçilmiyerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine edebiyat Profesörü olmuştur. Başlıca Türk Yurdu, Yeni Mecmua ve Hayat gibi dergilerde emekli tetkikleri çıkmıştır. "Geçtiğim Yol,, isimli şiir mecmuasile münakaşalarını muhtevi kitabı ve liselerde okunan edebiyata ve edebiyat tarihine dair eserleri basılmıştır. Bunlardan başka hazırlanmış değerli tetkikleri de vardır.

YÖRÜK ALİ EFE [Doğ. 1896] — İstiklâl Savaşımızın başlarında bir çok yararlıklarile meşhur olmuş Efelerdendir. Nazilliye bağlı Sultanhisar nahiyesinin Kavaklı köyünde doğmuştur. Yörük Abdi Efenin oğludur. Ailesi "Sarıtekeli,, adlı bir Türk aşiretinden olup Ayvazoğulları lâkabile anılırmış. Rivayete göre meşhur Köroğlunun arkadaşı Ayvazdan gelme imişler. Yörük Ali çocukluğunu Kavaklıda geçirmiş, hiç okumamıştır. 26 yaşından sonra Arap harflerile ve harf inkılâbı üzerine yeni harflerle biraz okuyup yazma öğrenmiştir. 1916 da Birinci Dünya Harbi ortasında asker olarak İzmirde bulunurken kendi ifadesine göre bir Ermeni olan takım subayı tarafından kamçılanmaya dayanamadığı için kaçarak dağa çıkmıştır. O zaman yirmi yaşında idi. Üç sene kadar çetecilik ettikten sonra hükûmete dehalet etmiş, Yunanlıların İzmiri ve Aydını işgal etmesi üzerine Çinenin Yağcılar köyünde tekrar bir küçük çete teşkil etmiştir. 1920 Haziranının 15 inde Menderesi elli arkadaşile sallarla geçerek Malkoç şimendifer köprüsünü muhafaza eden Yunan karakolunu basıp imha etmiş ve silâhlarını almıştır. Bu hareket Aydın ve havalisinde Millî Mücadelenin başlangıcını teşkil eder. Yörük Ali Efenin kuvvetleri sonradan bir alaya yükselerek "Millî Aydın Alayı,, adını almıştır ki Aydın ve Köşk cephesinde bir buçuk sene kadar vuruşan ve Aydının içindeki savaşta çok yararlığı görülen bu alayın adı 57 nci Tümende 37 nci Yörük Ali Efe Alayı ismile hâlâ bâkidir. Efeye İstiklâl Madalyası ve Milis Albaylığı rütbesi verilmişti. Çetelerin kaldırılmasında Yörük Ali hiç güçlük göstermemiş ve sonuna kadar ordunun emrinde kalmıştır. Şimdi Yenipazar nahiyesinde çiftçilikle ve ticaretle uğraşır ve altısı erkek olarak dokuz evlât yetiştirmiştir.

Yörük Ali Efe

YUNUS EMRE, Âşık Yunus [Ölm. 1307 veya 1439] — Halk edebiyatının en eski ve en derin şairi ve Türk mutasavvıfıdır. Yaşayışı Homer'in hayatı gibi rivayetler, gelenekler ve masallarla karışıktır. Nerede doğduğu, nerelerde ve ne kadar yaşadığı, hattâ nerede öldüğü bile pek belli değildir. Bolu veya Sivrihisarda doğduğu rivayet edilir. Bektaşi veya Kadirî tarikatinin pirlerinden olan Taptuk Emrenin müritlerinden olduğu ve soyca Türkmen bulunduğu söylenir. Kırk yıl dergâha odun kesip taşıyarak çile çıkarmış, günün birinde Şeyhin emrile şiirler ve ilâhiler söylemeğe başlamıştır. Dergâha eğrilik girmez diye, kestiği odunların bile doğruluğuna dikkat etmesi hakkındaki rivayet onun ahlâk husussundaki dürüstlüğünden ileri gelmiş olacaktır. Âşık Yunusun ümmî yani hiç okumamış olduğu rivayeti meşhurdur. Tertipli tahsil görmediği yazılarındaki dil hatalarından da çıkarılabilir ama eserleri okununca onu cahil saymaya imkân olmadığı anlaşılır. Yazıları pek çok şey bildiğini, zamanının kıymet hükümlerini, inanış tarzlarını pek iyi kavradığını gösterir. Şiirleri dilce ve fikirce anlaşılmayan, izaha muhtaç parçalarla doludur. Fakat içlerinde pek açık, gayet tabiî, bilhassa düşündürücü olanları da çoktur.

Porsuk suyu ile Sakaryanın birleştiği yerde bir zaviyesi olduğu ve oraya gömüldüğü rivayetler arasındadır. Bursada gömülü olduğu da söylenir. Erzurumdaki Tuzcu köyü yakınında, Manisanın Salihli ve Kula kazaları arasındaki Emre köyünde, Keçiborlu Kasabası civarındaki bir köyde Yunus Emrenin mezarı diye gösterilen yerler vardır. Fakat mezarının da zaviyesinin bulunduğu yerde olması ihtimali kuvvetlidir derler.

Onun yaşadığı tarih de açık olarak bilinmiyor. On üçüncü asır sonlarile on dördüncü asır başlarında yaşadığı tahmin edilmektedir. "Gülşeni Tevhit,, terkibini yazmak için kullanılan Arap harfleri "ebced,, hesabındaki itibarlarla toplanınca çıkan 843 rakamının öldüğü Hicret yılını gösterdiğini de söylerler ki bunun karşılığı 1439 dur. Halbuki hayatının son zamanlarında söylediği anlaşılan ve öleceğini sezdiği zamanların mahsulü olan bir beyit de Hicretin 707 yılından bahsediyor ki bu tarih 1307 senesine rastlar.

Divanı eski harflerle bir kaç defa basılmışsa da eksik ve hatalıdır. Son yıllarda onun üzerinde tetkikler yapanlar var ki, Burhan Toprak da bunlardan biridir. Onun hayatı ve eserleri hakkında üç ciltlik bir tetkik neşretti. Âşık Yunusun basit halk felsefesini ne tabiî bir şekilde ifade ettiğini gösteren bir misal verelim:

Mal sahibi, mülk sahibi!
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan, mülk de yalan
Var biraz da sen oyalan.

İnsanların kusurları hakkındaki geniş müsamahasını anlatan şu beyti de düşündürücü yazılarındandır:

Nazar eyle ileri, pazar eyle götürü,
Yaradılanı hoş gör yaradandan ötürü.

Âşık Yunusun başlıca üç noktadan kıymet ve ehemmiyeti vardır: Birincisi edebiyat tarihimiz bakımından olan ehemmiyetidir ki Anadolu halk lehçesini edebî dil haline getirenlerden biri ve en kuvvetlisi bulunmasıdır. Bütün Selçuk devrinde ve Osmanlı devrinin büyük bir kısmında Türk şairleri ve fikir adamları edebî lisan olarak farsçayı, ilmî dil olarak da arapçayı kullandılar, türkçeyi de yalnız İran edebiyatının zevki ve tesirile yazdılar ve o yolda işlediler. Yunus Emre, basit, hattâ kaba halk dilile gerçek şiir tadı veren bir çok nefesler, ilâhiler meydana getirmiş, Aruz vezninde ve divan üslûbuna benziyen şiirlerinde bile halk lehçesine ve öz türkçeye çok yer vermiştir. Onun ikinci değeri derviş olduğu ve tasavvufa şiddetle müntesip bulunduğu halde tasavvufu, divan şairlerinin bir çoğu gibi her meselede müsamahaya elverişli bir kaçamak yolu olarak telâkki ve telkin etmemesi, tamamile ilâhî, son derecede temiz ve samimî bir insan olmasıdır. Yunusun üçüncü bir kıymeti de imana

ve metafiziğe ait en çapraşık meseleleri gayet sade ve tabiî bir şekilde izah etmesidir.

YUNUS BEY, Miralay [1844 - 1876] — Plevne müdafaası kahramanlarından olan bir Albayımızdır. Üsküdarda doğdu. 1863 te Harbiye Mektebinden Piyade Mülâzimi (Teğmen) çıkmış, ilkönce Giritte gösterdiği kahramanlık üzerine Yüzbaşı olmuştu. Orada iken bir düşman birliğinin bulunduğu yere tek başına hücum etmesi meşhurdur. 1869 da Kolağası rütbesile Yemene gönderildi ve orada da yararlıklarla tanılarak Binbaşı oldu. 1874 te Rumeli harp sahasına gelen Yunus Bey, Vidin ve İzvor muharebelerinde gösterdiği cesaret üzerine Gazi Osman Paşa tarafından kendisine Kaymakamlık rütbesi verilmişti. Plevnenin birinci müdafaasındaki muvaffakıyetlerde Yunus Beyin de büyük hizmeti vardır. Orada Miralay olmuş ve masal kahramanlarının hareketlerini andıran kahramanlıkları üzerine Gazi Osman Paşa kendisine Livalık (Generallık) rütbesini tebliğ etmişti. O sıralarda kendi adile anılan tabyayı müdafaa ettikten sonra Vid nehri kenarında bir avuç askerle bir düşman istihkâmını zaptederken vurulmuştur. Miralay Yunus Beyin kahramanlık menkıbelerini anlatan eski harflerle basılmış küçük bir risale vardır.

YUNUS PAŞA [Ölm. 1517] — Yavuz Sultan Selim zamanında Sadrazamlıkta bulunmuş ve Mısır fethinde yararlıkları görülmüş Vezirlerdendir. Enderundan yetişmiş, İkinci Bayezit zamanında Sekbanbaşı, sonra Beylerbeyi ve Yavuz zamanında Vezir olmuştu. Mısır seferinde Sinan Paşanın şehit düşmesi üzerine muharebelerdeki yararlıklarından dolayı Sadrazamlığa geçirildi. Fakat sekiz ay sonra Padişahla birlikte Mısırdan Gazzeye dönerken Yavuzun "İşte Mısır arkamızda kaldı. Yarın Gazzede bulunacağız,, demesi üzerine Yunus Paşa bu sefer uğrunda dökülen kanlardan ve Mısıra tayin olunan Muhafızın hain bir adam olmasından bahsetmiş ve Padişah bu sözlere kızarak kahraman Vezirin derhal başını kestirmiştir.

Halbuki zavallı Yunus Paşanın söyledikleri haklı idi ve Kanunî Sultan Süleymanın ilk yıllarını işgal eden isyan Mısırın emniyetli ellere bırakılmadığını isbat etmişti.

YUNUS NADİ ABALIOĞLU [1880 - 1945] — Meşhur muharrir ve gazetecilerimizdendir. Fethiyede doğdu. Abalızade Hacı Halil Efendinin oğludur. İlk tahsilini memleketinde görmüş, ondan sonra Rodosta o zamana göre yeni ve ileri bir müessese olan Medresei Süleymaniyede okumuştur. İstanbula geldikten sonra bir müddet Galatasaraya, bir zaman da Hukuk Mektebine devam etti. Yirmi yaşında iken "Malûmat,, gazetesile muharrirliğe başladı. Bir yıl kadar sonra yani 1901 de istibdat aleyhine gizli bir cemiyet kuranlar arasında bulunmak suçile üç yıl hapse mahkûm edilerek Midilli kalesine gönderildi ve ceza müddetini bitirdikten sonra memleketine döndü. 1908 İnkılâbından sonra İstanbula gelerek "İkdam,, ve "Tasviri Efkâr,, gazetelerinde muharrirlik etti. 1910 da Selânikte "İttihat ve Terakki,, organı olan "Rumeli,, gazetesinin başmuharriri oldu. İstanbul Meclisinin ikinci seçim devresinde Aydın Milletvekili olmuş ve yine "Tasviri Efkâr,, da yazı işleri müdürü ve başmuharrir olarak çalışmıştır. 1918 de Yeni Gün gazetesini kurdu ve mütareke devrinin kötü cereyanlarile mücadele etti. 1920 de gazeteyi kapamağa mecbur kalarak İstanbuldan kaçıp matbaasile birlikte Ankaraya gelmiş ve Büyük Millet Meclisinin birinci devresinde Muğla Milletvekili seçilmişti. Yeni Gün'ü Ankarada çıkarmakla beraber 1924 Mayısında İstanbulda şimdi oğullarının yaşattığı Cumhuriyet gazetesini kurdu. Büyük Millet Meclisinin altıncı devresi sonuna kadar Muğla Milletvekilliğinde bulunmuştu. '29 Saat Zeplinle Seyahat,, adlı bir eserile 31 Mart - 14 Nisan hâdiselerine ait bir kitabı vardır. Tedavi için gittiği İsviçrede ölerek cenazesi İstanbula getirilmiştir.

Yunus Nadi

271 inci sayfada yazdığımız Nadir Nadi Abalıoğlu bu zatın büyük oğludur.

YURDAKUL, Mehmet Emin [1869 - 1944] — Milliyet için çalışmış ve açık türkçe manzumelerile bir çığır açmış meşhur şairimizdir. Soyu Terkos civarında Zekeriya köyündendir. Babası bir balıkçı ığrıp kayığı sahibi Salih Reis, annesi, Edirne civarından İstanbula gelmiş köylü bir aileden Emine Hanımdır. Mehmet Emin, İstanbulda, Beşiktaşta doğdu. Beşiktaş Askerî Rüştiyesini bitirdikten sonra İdadiye girmiş, fakat bitirmeden çıkmış, sonra biraz Hukuk Mektebine de devam etmişti. Tahsili daha fazla hususî mahiyettedir. Sadaret Evrak Kalemine maaşsız olarak devam ederken "Fazilet ve Asalet,, ismile 1890 da bastırdığı risaleyi Sadrazam Cevat Paşaya takdim etmesi üzerine 700 kuruş maaşla Rüsumat Mektupçu Kalemi Müsevvitliğine, biraz sonra da Rüsumat Evrak Müdürlüğüne tayin edildi. Tanınması 1897 deki Yunan Harbi esnasında neşredilen "Türkçe Şiirler,, isimli küçük kitabile başlar. O eserindeki:

Mehmet Emin Yurdakul

Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur,
Sinem, özüm ateş ile doludur,
İnsan olan vatanının kuludur,
Türk evlâdı evde durmaz giderim.

gibi manzumeler halk dilile Türklüğün heyecanını ve idealini haykırdığı için yeni bir çığırın müjdecisi olmuştu. Mehmet Emin bu eserile yalnız bizde değil, Alman, Rus ve Macar Türkologları arasında da dikkati celbetti. Şiirlerile olduğu gibi muhtelif makalelerile de milliyet cereyanının gelişmesi ve yayılması için uğraşmıştır.

1908 İnkılâbından sonra Mehmet Emin, Erzurum ve Trabzon Rüsumat Nazırlığından Bahriye Nezareti Müsteşarlığına geçti. Bir aralık Hicaz Vali Vekili oldu. Sonra Sıvas ve Erzurum Valiliklerinde bulundu. Bundan sonra da Musul Mebusu olmuştu. Daha sonra Şarkî Karahisar Milletvekilliğinde, Urfa Milletvekilliğinde bulundu. İstanbul Milletvekili iken 1944 Ocak ayının 14 ünde İstanbulda öldü ve Balmumcudaki yeni mezarlığa gömüldü. Basılmış eserleri:

"Fazilet ve Asalet, Türkçe Şiirler, Türk Sazı,

Turana Doğru, Zafer Yolunda, Mustafa Kemal, İsyan, Dante'ye Sesler,, isimlerini taşır. Bir de "Kıvılcımlar ve Yıldırımlar,, isimli eseri vardır ki vatan ve milliyet şairlerinin seçme yazılarından tercüme olunmuş parçaları muhtevidir. Mehmet Emin divan edebiyatile hiç uğraşmamış, aruz veznile belki bir satır bile yazmamıştır. Fakat Halk edebiyatını ve başka dillerdeki halk şiirlerini merakla tetkik etmişti. Yazılarında şiir özü zayıf, sanatkârlık kuvveti çelimsizdir. Fakat Mehmet Emin Yurdakul, edebiyatımızda milliyet aşkını büyük bir samimiyet ve heyecanla terennüm etmiş muhterem ve şerefli bir idealist siması olarak kalacaktır.

YUSUF İZZEDDİN [1857 - 1915] — Otuz ikinci Osmanlı Padişahı Abdülâzizin büyük oğludur. Annesinin adı Dürrünev Kadınefendi idi. Şehzadelere doğdukları zamandan başlayarak rütbeler verildiği için o da babasının zamanında Müşir rütbesine kadar yükselmişti. Babası tahttan indirilip intihar ettiği zaman on dokuz yaşında bulunuyordu. O tarihten 1908 İnkılâbına kadar hayatı sarayda Ağalar ve cariyeler arasında geçmiştir. 1909 da İkinci Abdülhamit tahttan indirilerek yerine Mehmet Reşat Efendi, Beşinci Mehmet unvanile Padişah olunca Yusuf İzzeddin Efendi de Veliahdı Saltanat olarak ilân olundu. 1910 da İngiltere Kıralı Yedinci Edvardın ölümü üzerine cenaze merasiminde hazır bulunmak üzere gönderilen heyete o Reislik etmiş, Londradan dönüşte Pariste askerî manevralarda bulunmuş, Viyana, Peşte, Belgrat ve Sofyaya da uğradıktan sonra İstanbula dönmüştü. Son zamanlarda fazla sinir bozukluğile yersiz vehimlere düşmek gibi ruh ârızaları göstermiş, nihayet babasının intiharına benziyen şekilde, yani bilek damarlarını kesmek suretile kendini öldürmüştür.

Yusuf İzzeddin

YUSUF AKÇURA — Bk. Akçuraoğlu Yusuf.

YUSUF KEMAL — Bk. Tengirşenk.

YUSUF PAŞA [Ölm. 1714] — Üçüncü Ahmet saltanatında Sadrazamlık eden Vezirlerdendir. Aslı Gürcüdür. Yeniçeri Ocağından yetişmiş, bir iki defa Kul Kethüdası, sonra Yeniçeri Ağası olmuştu. Vezir rütbesi aldıktan sonra Ruslara karşı muharebede kahramanlığı görüldüğü için 1711 de Sadrazamlığa getirildi. Fakat Ocak hizmetinden başka işlerde bulunmadığı için devlet işlerini becerememiş, on üç ay sonra azledilip Rodosa sürülmüştü. Bir müddet sonra orada Padişahın emrile öldürüldü. Bahadır bir adam olmakla beraber kin tutan mizaçta olduğu ve Sadrazam iken eski düşmanlarından intikam almak üzere bazı haksızlıklar yaptığı için Rodosa sürülmesinden sonra orada öldürülmesinde bu hareketlerinin tesiri olmuştur.

YUSUF PAŞA — Bk. Koca Yusuf Paşa.

YUSUF SİNAN — Bk. Şeyhî.

YUSUF RAGIP, Doktor [1865 - 1935] — Tanınmış ve eser bırakmış hekimlerimizdendir. Kösemihaloğullarından Samakovlu Ragıp Beyin oğludur. Samakovda doğdu. Askerî Tıbbiyeyi birincilikle bitirdikten sonra Yunan harbine iştirak etmiş, dönüşünde Mühendishaneye muallim olarak orada on iki yıl hıfzıssıhha ve tabiiyat okutmuştu. Askerlikten tekaüt olduktan sonra Çapadaki Kız Muallim Mektebine hoca oldu. Yirmi üç yıl da orada çalıştı. Kitap şeklinde basılmış eserleri şunlardır: "Tebdili Hava, İstiadei Sıhhat, Umumî Hıfzıssıhha, Büyük Askerî Hıfzıssıhha,,.

Ankara Konservatuvarı muallimlerinden ve tanınmış musikişinaslarımızdan Mahmut Ragıp Kösemihal bu zatın oğlu, Profesör Mustafa Şekip Tunç da damadıdır.

YUSUF RAZİ BEL [Doğ. 1870] — Tanınmış fikir adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Adı sırasında yazdığımız Giritli Sırrı Paşa ile 229 uncu sayfada yazılan şair ve bestekâr Leylâ Hanımın oğludur. Galatasaray Lisesinden 1885 te mezun olarak bir sene sonra mühendislik tahsili için Parise gitmiş ve "Ponts et Chaussée,, Mektebinden 1892 de diplomasını alarak dönmüştür. O zamanlar memlekette demiryolu, liman ve rıhtım yapanlar yabancı şirketler olduğu için oralarda kendisine iş verilmemiş, o da mesleğini amelî şekilde tatbik imkânını bulamıyarak 1895 te Nafia Nezareti Demiryolları Müdür muavini olmuş ve orada on beş sene kadar bulunarak Nafia Müfettişliğile Rumelide çalıştıktan sonra 1908 İnkılâbından sonra Şûrayı Devlet Âzası olmuş, beş sene sonra istifa ederek Birinci Dünya Harbi Mütarekesinde Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğüne ve sonra İstanbul Şehreminliğine tayin edilmişti. 1920 de memurluktan büsbütün çekilmiş ve ötedenberi muallimi bulunduğu Mühendis Mektebindeki derslerini muhafaza etmiştir. Bu müessesede kırk sene kadar hocalık etmiştir. 1908 den sonra bazı gündelik gazetelerle Resimli Kitap ve Şehbal gibi mecmualarda makaleler neşreylemiştir. Paristeki İllustration gazetesinin Türkiye muhabirliğini de yapmış ve Birinci Cihan Harbinde Berlinde çıkan Illustrirte Zeitung gazetesine de fotoğraflar ve yazılar göndermiştir. Yüksek Mühendis Mektebi matbaasında basılmış iki ciltlik Hendesei Resmiye'si ve annesi Leylâ Hanımın hatıralarından tercüme ederek Pariste bastırdığı Le Harem Impérial isimli kitabı vardır.

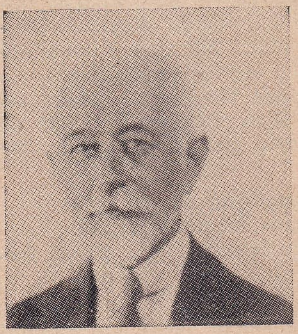

Yusuf Razi Bel

YUSUF ZİYA PAŞA, Ziyaeddin Yusuf [Ölm. 1818] — Üçüncü Selim ile İkinci Mahmut devirlerinde iki defa Sadrazamlıkta bulunmuş Vezirlerdendir. Aslı Gürcüdür. Mirahur Mustafa Paşanın kölesi iken azat edildikten sonra Vezirlerin Kâtipliklerinde bulundu. Halil Hamit Paşanın Silâhtarlığını yaptı. Onun ölümünden sonra Maden Emini oldu. 1798 de Vezirlikle Erzurum Valiliğine tayin edildi. Maden Eminliği de uhdesinde bulunduğu için Erzuruma bir Kaymakam göndererek kendisi Eminlikte kalmıştı. O

Yusuf Ziya Paşa

sırada Birinci Napoléon Mısıra hücum ettiği için Padişah onu Sadrazamlığa getirerek Mısıra Serdar tayin etti. Tarih söylemekle meşhur Sururi Maden Eminliğinden gelen Yusuf Ziya Paşanın Sadrazamlığına şu meşhur mısraı tarih düşürmüştü:

"Padişah Madende buldu mührüne lâyık güher,,

Yusuf Ziya Paşa, Mısırda Fransızlara karşı bazı muvaffakıyetler kazanmakla beraber bozguna uğramıştı. Fransızlar çekildikten sonra İstanbula döndü ve Üçüncü Selimin ölümü ile nihayetlenen ihtilâli hisseder gibi olarak işten çekildi. Bir aralık Erzurum Valisi ve Şark Seraskeri, sonra Halep Valisi olmuş ve İkinci Mahmudun cülûsundan sonra 1809 da ikinci defa Sadrazamlığa getirilmiştir. Ordu ile Rumeliye geçmiş, fakat biraz sonra azledilerek malları da zaptolunduktan sonra Dimetokaya sürülmüştü. Sonra Vezirliği iade edildi. Ağrıboz, Karlılı Sancakları Muhafızı oldu. Nihayet Sakıza sürüldü ve orada öldü. Zeki ve bilgili bir adam olmakla beraber harp işlerinde bilgisi ve cesareti olmadığı söylenir. Yusuf Ziya Paşanın şairliği de vardır. Fatin Tezkeresindeki gazeli düzgündür. Bir beytini alıyoruz:

Cevri nâsâzı felekten çektiğim Mevlâ bilir
Gerçi biz ikbal ile âlemde meşhurlardanız.

Bir gözü sakat olduğu için ona Kör Yusuf Paşa da derler.

YUSUF ZİYA PAŞA [Ölm. 1880] — Abdülâziz zamanile İkinci Abdülhamidin ilk saltanat yıllarında Nazırlıklarda ve Valiliklerde bulunmuş Vezirlerdendir. Seraskerlik Kalemlerinden yetişerek Serasker Müsteşarı, Muhasebat Reisi, Maliye Müsteşarı olmuştu. 1871 de ilk defa Maliye Nazırı oldu. 1876 da Maarif Nazırlığı etti. Defterhane, Orman, üç defa Maliye Nazırlıklarında bulunmuştur. Darüşşafakanın kuruluşunda hizmeti vardır. Trabzon Valisi iken öldü. Trabzonda İmaret camii avlusunda gömülüdür.

Yusuf Ziya Paşa

YÜCEL, Hasan - Âli [Doğ. 1897] — Değerli fikir ve devlet adamlarımızdandır. İstanbulda doğdu. Posta ve Telgraf Müfettişlerinden ve Maliye memurlarından rahmetli Ali Rıza Beyin oğludur ve 169 uncu sayfada yazdığımız Posta Nazırı Göreleli Hasan - Âli Efendinin torunudur. 1890 da Japon sularındaki Ertuğrul faciasında boğulanlardan gemi suvarisi Tekiroğlu Kaymakam Ali Bey de ana tarafından büyükbabasıdır. Hasan - Âli Yücel, orta tahsilini Vefa lisesinde, yüksek tahsilini Yüksek Muallim Mektebi ile Edebiyat Fakültesi Felsefe Şubesinde tamamladıktan sonra İzmir Öğretmen Okulunda, Kuleli Lisesinde, İstanbul Erkek Lisesinde ve Galatasarayda edebiyat ve felsefe okuttu. Sonra Maarif Vekâleti Umumî Müfettişi oldu. Bu vazifede iken Avrupa Talebe Müfettişi sıfatile Pariste çalıştı. Oradan dönüşte Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğüne, sonra da Orta Öğretim Umum Müdürlüğüne tayin edildi. 1935 te İzmir Milletvekilliğine seçilmiştir. Eski Türk Ocağı ile Halkevleri idare âzalıklarında, Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Heyetinde ve Tarih Kurumu Üyeliğinde de bulunmuştu. Milletvekili olduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi İdare Heyeti Azalığına da seçildi. 28 - XII - 1938 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığına getirildi. O zamandanberi Millî Eğitim Bakanıdır ve hizmet yıllarından her biri türlü bakımlardan verimli olmuştur.

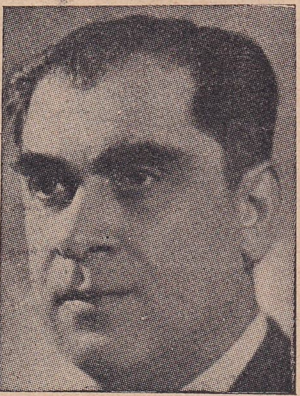
Hasan - Âli Yücel

Zamanında muhtelif derece ve mahiyetteki öğretim müesseselerinin adedile talebe sayısı yıldan yıla yükselmiş, bilhassa köy enstitülerinin kurulması ilk öğretim davasının halline doğru kuvvetli bir adım olmuş, teknik müesseselerin çeşitlenmesi ve genişlemesi, 52 ortaokul, 13 lise, Ankara Fen ve Tıp Fakültelerile İzmir Yüksek Ticaret ve İktisat okulu, Balıkesir ve Edirne Orta Öğretmen Okullarının açılması, Yüksek Mühendis Okulunun Teknik Üniversite haline getirilmesi, Doğu ve Batının klâsik olmuş eserlerinden her yıl program altında yaptırılan tercümelerin yayınlanması gibi bir çok başarılar sağlanmıştır. 1946 yılında klâsikler külliyatı 500 eseri bulacaktır. Hasan - Âli Yücelin muhtelif mecmua ve gazetelerdeki yazılarından başka kitap halinde çıkmış eserleri şunlardır:

"Türk Edebiyatı Nümuneleri, Ruhiyat Alfabesi (tercüme), Mevlânanın Rubaileri, Bir Dehânın Romanı (Goethe'nin hayatına dair), Fransada Teftiş Teşkilâtı, Fransada Kültür İşleri, Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış, Bir Türk Hekimi, Dönen Ses, Sizin İçin (çocuk şiirleri), Pazartesi Konuşmaları, Türkiyede Orta Öğretim.,,

YÜKSELEN, Mehmet Ali Tevfik [1889 - 1941] Yaradılışın nadir meydana getirdiği kabiliyetlerle dolu mümtaz bir fikir adamımızdır. Çanakkalede doğdu. Babası Tevfik Bey orada Tahrirat Müdürü idi. Orta tahsilini Dedeağaçta ve İstanbul Mercan İdadisinde ve yüksek tahsilini Selânik Hukuk Mektebinde yapmış, İsviçre Hukuk Fakültesinde de bu tahsili mükemmelleştirmişti. Şaşılacak bir hafızaya ve onunla mütenasip dimağî kudretlere sahip olan Mehmet Ali Tevfik Mercan İdadisinden çıktığı zaman fransızcayı, Frenk gazetelerine kusursuz makaleler yazacak derecede öğrenmişti. Sonraları bu dili bir Fransız edibi derecesinde ilerletmiş olduğu gibi ingilizce, almanca, rusça ve italyancayı da serbest konuşup pürüzsüz yazacak derecede elde etmişti. Gazeteciliğe 1908 İnkılâbından sonra Basiretçi Ali Efendinin bir müddet tekrar çıkardığı "Basiret,, gazetesinde başlamış, sonra "Tanin,, de de yazmış ve fransızca Hilâl gazetesinde başmuharrirlik etmişti. Selânikte bulunduğu sırada Ziya Gökalpin etrafında yeni lisan, millî edebiyat ve Türkçülük davası uğrunda çalışan gençlerden biri olmuş, Genç Kalemler ve "Rumeli,, gazetelerine yazmıştı. Trablus harbi sırasında yazdığı yedi soneden ibaret "İntikam şiirleri,, adlı manzumelerindeki kuvvetli ve özlü dil ve ruh ile pek ziyade dikkati çekmişti. Sonraları

M. Ali Tevfik Yükselen

Avrupa gazetelerine ve Hariciye memurluklarında bulunurken Londradaki Times ve New Yorktaki Times gazetelerine ingilizce yazılar da yazmıştır. Birinci Cihan Harbi sonlarında kurulan (Teşkilâtı Mahsusa) da bulunarak Berlin, Viyana ve İsviçrede konferanslar vermeğe memur edilmiş, bir aralık Düyunu Umumiye Tercüme Kaleminde, Nafia Nezareti Tercüme Kaleminde, Muhtelit Mübadele Komisyonunda, 1911 de kurulan Türk Ocağı Umumî Kâtipliğinde bulunmuş, sonra Hariciyeye intisap ederek Viyana ve Bükreş Elçilikleri Başkâtipliklerinde, Moskova Elçiliği Müsteşarlığında vazife görmüştür. Son memuriyeti New York Başkonsolosluğu idi. Orada 52 yaşında öldü.

Küçük bir risale şeklinde basılmış olan "İntikam Şiirleri,, nden başka "Turanlının Defteri, adlı eseri basılmıştır. Hazırlanmış yedi eseri daha vardır ki henüz basılmamıştır.

Pek çok okuyan ve okuduğunu unutmayan bir insan olduğu ve pek iyi yazmak kudretine de sahip bulunduğu için engin ihatasından beklenen eserleri vermeden ölmesi memleket fikir hayatı için büyük bir zarar olmuştur.

YÜKSELEN, Niyazi Tevfik [Doğ. 1882] — Rahmetli Mehmet Ali Tevfik'in büyük kardeşi olan Niyazi Tevfik de tanınmış fikir adamlarımızdandır.

Niyazi Yükselen

Çanakkalede doğmuş, orta tahsilini orada, yüksek tahsilini Mülkiye Mektebinde görmüştür. Pariste Sorbon Üniversitesile Siyasî İlimler Mektebinde de tahsilini tamamlamıştır. Uzun zaman Pariste Doğu Dilleri Mektebinde Türk tarihi okuttu. İstanbula döndükten sonra Evkaf Müfettişliğinde, orta mekteplerle liseler müdürlüklerinde ve tarih muallimliklerile Maarif Müfettişliğinde bulundu. Yüksek Ticaret Mektebinde deniz tarihi okutmuştur. Deniz tarihi adlı 4 ciltlik bir eseri vardır.

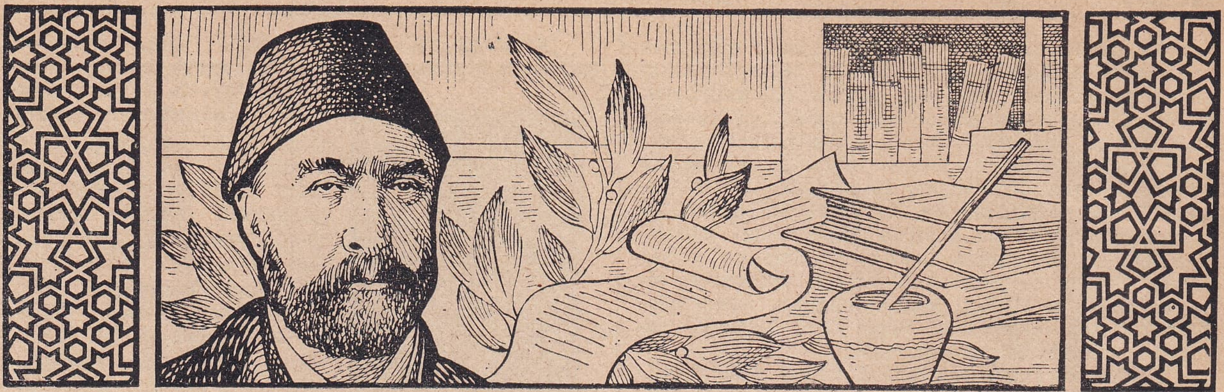

Z

ZAGNOS PAŞA, Mehmet [Ölm. 1460] — İstanbulun fethinde yararlığı görülmüş Vezirlerdendir. Adının rumcaya benzemesinden dolayı onu Rumdan dönme sananlar olmuşsa da eski Rum tarihçileri aslı Rum olan Vezirleri uzun uzun yazdıkları halde onun Rum olduğunu söylemezler. Zaten zagnos öz türkçede şahin ve doğan nevinden bir kuşun adıdır. Mehmet Zagnos Paşanın babasının adı Abdullahtır. Sonradan Müslüman olanlara ve babası bilinmeyen kölelere de eskiden baba adı olarak bu ismi verdikleri için onun küçükken saraya alınmış bir yetim olması da mümkündür.

Fatih Sultan Mehmet Şehzade iken Manisada onunla beraber bulunmuş ve saltanata ilk geçişinde Edirneye birlikte gitmiş amma İkinci Murat tekrar saltanata geçince oğlunu havaî şeylere teşvik ediyor diye Zagnosu Balıkesire uzaklaştırmıştı. Fatih tekrar cülûs edince Zagnos Paşa da Balıkesirden gelmiş ve İstanbul fethinde mühim hizmetler görmüştür. "Boğazkesen,, dedikleri Rumelihisarırını yaptırmaya memur olanlardan biri de odur. Bu hisarın üç kulesinden deniz tarafındaki köşeli kalın kuleye Halil Paşa Kulesi, köyün üstüne gelen cihetteki yuvarlak kuleye Saruca Paşa Kulesi, Bebek tarafındaki yuvarlak kuleye de Zagnos Paşa Kulesi denir. Bu kulenin kapısı üzerinde sülüs yazı ile karışık bir kitabe vardır ki Halil Ethem Beyin Tarihi Osmanî Mecmuasındaki makalesinde bildirdiği üzere İstanbulun Osmanlılara ait en eski kitabesidir ve onun tarafından okunmuştur. Kitabede bu kulenin yapılması Sultan Mehmet tarafından Zagnos Paşaya emredildiği ve 856 Recebinde yani 1452 de tamamlandığı arapça bir ibare ile bildirilmekte ve Zagnos Paşanın adı Abdühu Mükerrem ve Vezirih-ül-Muazzam vasıflarile anılmaktadır. Zagnos Paşa muhasarayı bırakmak fikrini ileri sürenlere karşı Akşemseddin vesaire ile birlikte Fatihi teşvik edenlerden biri olmuştur. Karaca Bey ile birlikte Galata taraflarını ve Kasımpaşa sahillerini muhafazaya memur olmuş ve Dolmabahçeden Kasımpaşaya karadan gemi indirmek tedbirine hizmet edenlerden biri olmuştur.

Zagnos Paşa Trabzonun fethinde de bulunmuştur. Oradaki kale kapılarından biri onun adını taşıdığı gibi Trabzondaki iki taş köprüden biri ve büyük bir mahalle hâlâ Zagnos köprüsü ve mahallesi ismini taşırlar. Zagnos Paşa bir aralık Gelibolu Valisi ve Kapdanı Derya da olmuş ve kırk gemi ile Taşoz ve Semadirek adalarını almıştı. Onun Mora ve Tesalya Valiliği de vardır. Hattâ Fatih Sultan Mehmet Atinayı gezerken onun da birlikte bulunduğunu eski tarihçiler kaydederler.

Zagnos Paşa son zamanlarında Vali olarak Balıkesire gönderilmiş, eskiden de bulunduğu bu şehirde bir cami ve civarında bazı hayrat da bırakmıştır. Fatih Sultan Mehmedin hemşiresi olan zevcesi Fatma Sultan da, kendisi de orada ayrı ayrı türbelerde gömülüdürler. Trabzon İmparatorunun kızı Prenses Anna da bir aralık ona verilmiş, ondan boşandıktan sonra Evrenoszade ile evlenmişti.

İsmail Hakkı Uzunçarşılının "Balıkesir Meşahiri,, adlı eserinde de Zagnos Paşanın etraflı haltercümesi vardır.

ZÂİK, Mehmet Emin Efendi [1794 - 1853] — On dokuzuncu asrın ilk yarısında tanınmış değerli bir divan şairimizdir. Bursada doğdu. Orada Halvetî tarikati Şeyhi olmuş ve Bursada ölmüştür. Mürettep divanı vardır. En ziyade lâtife ve mizah yolundaki şiirlerile tanınmıştı.

Kızı Şerife Ziba Hanımla oğlu Hakkı Efendi de zamanlarında oldukça tanınmış şairlerdendirler. Şerife Ziba Hanım Yusuf Kâmil Paşanın zevcesi Mısırlı Zeynep Hanımın kâtipliğinde bulunduğu için "Kâtip Hanım,, diye anılırmış. Zâik'ın bir kıtasını kaydediyoruz.

Hevesi aşkı yâr var dilde
Saydolunmaz şikâr var dilde.
Mesti câmı şarabı aşk olalı
Tâ be-mahşer humar var dilde.

ZAL MAHMUT PAŞA [Ölm. 1580] — Kanunî Sultan Süleymanla İkinci Selim zamanlarının tanınmış Vezirlerindendir. Bosnalı olup Enderundan yetişmiş, Kanunî Sultan Süleyman zamanında gösterdiği bir kahramanlık üzerine Padişah tarafından kendisine 1552 de Zal adile birlikte rütbe ve atiye verilmişti. Sonra saraydan Kapıcıbaşılıkla çıktı, Daha sonra Halep Valisi oldu. 1564 te yani İkinci Selim zamanında Anadolu Beylerbeyi tayin edildi. Üç sene kadar sonra Vezir rütbesi verilerek İkinci

Selimin kız kardeşi Şah Sultanla evlendi. Üçüncü Murat zamanında zevcesi Şah Sultanla ayni günde ölerek ikisi de Eyüpte ayni türbeye gömüldüler.

Zal Mahmut Paşanın Eyüpte camii ve medresesi vardır. Zevcesi de tekke yaptırmıştır.

ZARO AĞA [1777 - 1934] — Yakın yıllarda dünyanın en yaşlı adamı olarak meşhur olan Zaro Ağa, Bitlisin Mutki kazası köylerinden birinde doğmuştu. Gençliğinde İstanbula gelmiş, bir ot gibi yaşamış, uzun ömrünü işçilik, hamallık gibi işlerle geçirmişti. Ortaköy camiinin ve Selimiye kışlasının yapılışlarında işçi olarak çalıştığını söylerdi. Nüfus kâğıdında Hicrî 1191 yani 1777 doğumlu olarak kayıtlı bulunduğuna göre eğer bu kayıt yanlış değilse, öldüğü zaman 157 yaşında bulunuyordu demektir. Bunda yirmi, otuz senelik bir hata bulunsa bile Zaro Ağa yine eşi ender olan uzun ömürlülerden biri demekti. Bu şöhretle Avrupa ve Amerikada dahi gezdirilerek teşhir edilmiş ve mütehassıs hekimlerce tetkik edilmişti. Son yıllarında İstanbul Belediyesinde hademe idi. Bünyesi gibi akıl melekelerini de muhafaza etmişti.

Zaro Ağa

ZATÎ, İvaz Çelebi [1471 - 1546] — Divan şiirini kuranlardan biri sayılan eski üstat şairlerimizdendir. Balıkesirde doğmuştur. İvaz adı Arap harflerinin "ebced,, hesabile 876 yı gösterir ki doğum yılıdır. Bir adı da Yahşi imiş. Zatî şiirde kullandığı mahlâsıdır ki onunla meşhur olmuştur. Medrese tahsilini tamamlamış, Kadı olmuş, fakat sağırlığından dolayı bu meslekten vazgeçerek İstanbulda mütevellilik, esnaflık ve Bayezit camii avlusunda remmallık gibi işlerle geçinirmiş. İstanbulda ölerek Edirnekapı dışarısında Eyübe giden yol üzerinde gömülmüştür. Ziya Paşa "Harabat,, ta :

Eslâftan Ahmed - ü Necatî
Âvâre - ü dilşikeste Zatî
Türkî sühane temel komuşlar.

mısralarile Zatîden bahseder ki âvâre ve dilşikeste sıfatlarını kullanması sağırlığından ve tuttuğu işlerden ileri gelmiş olacaktır. Zatî ile Necatî ve Ahmet Paşa divan şiirinin ilk üç büyük üstadı sayılırlardı. Baki de onların tesirile yetişmişti derler.

Zatînin pürüzsüz ve kuvvetli nazmına, renkli hayallerine bakılınca onu her halde eski devrin en özlü şairlerinden biri saymak doğru olur. Divanı, "Şem ve Pervane,, , "Ahmet ve Mahmut,, , "Fâli Kuran,, , "Mecma-ül-Letâif,, isimli büyük manzumeleri vardır. Fakat bu eserler basılı değildir. Divanından bir nüshasının Hamidiye Kütüphanesinde bulunduğunu rahmetli Bursalı Tahir kaydeder. Asırlarca hatırlarda kalmış pek güzel sözleri vardır. Meşhur bir gazelinin bir beytini alıyoruz:

Ayağı yer mi basar zülfüne berdar olanın
Zevkü şevk ile verir canü seri döne döne.

ZEKÂİ DEDE [1824 - 1897] — Meşhur musiki üstatlarımızdandır. Eyüpte doğdu. Babası Hafız Süleyman Hikmetî Efendi adlı bir imamdır. Zekâi Efendi ilk tahsilinden sonra Hafız olmuş, yazı dersleri almış ve zamanının tanınmış musiki üstatlarından Eyüplü Mehmet Beyden musiki öğrenmeğe başlamıştır. Bir sene de 99 uncu sayfada yazdığımız meşhur Dede Efendi, yani Hamamîzade İsmail Dededen musiki dersi almıştı. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın dairesinde musiki muallimi ve idare müdürü olmuş ve onunla birlikte Mısırda bir kaç sene oturmuştur. Sonra Darüşşafakada musiki muallimliği yaptı. Hususî dersler verdi. Eyüpte ölerek Kâşgarî dergahı civarına gömüldü. Oğlu tanınmış musiki üstatlarımızdan Eyüplü Hafız Ahmet Efendi ile rahmetli Rauf Yekta, Doktor Suphi Zühtü başlıca talebesindendir. Zekâi Dedenin bir çok âyinleri, nakışları, murabbaları, semâileri, şarkıları ve mekteplere mahsus besteleri vardır. Rauf Yektanın Esatizi Elhan adile neşrine başladığı risalelerden biri ona aittir ki buradaki haltercümesi de oradan hulâsa olundu.

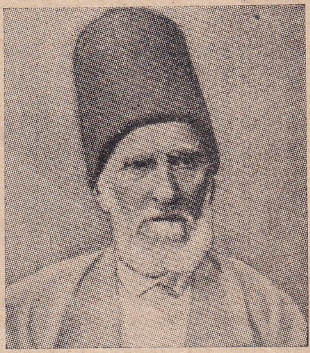

Zekâi Dede

ZEKÂİ PAŞA, Hüseyin - Ressam [1859 - 1919] Güzel sanatlara ait tetkikleri ve eserlerile de tanınmış ressamlarımızdandır. Üsküdarda doğdu. 1881 de Harbiye Mektebinden Mülâzim (Teğmen) çıktı. Saraya verdiği resimlerden dolayı Yaverlikle alınarak Mabeyn ressamı olan "Ş,, harfinde yazdığımız Şeker Ahmet Paşanın maiyetinde bulundu ve onun ölümünden sonra Mabeyn ressamı oldu. İkinci Abdülhamit tahtından indirildikten sonra Redif Alayı Kumandanlığına tayin edilmiş ve tekaüt olduktan sonra Sanayii Nefise Encümeni Âzası olmuş, Üsküdarda tablolarla ve nefîs eşyalarla bir müzeye benziyen evinde yaşamıştır. Resimden başka eski eserlere de meraklı olup Alman İmparatoru İkinci Guillaume'un Suriyeye seyahatinde Asarı Atika memuru sıfatile beraber bulunmuştu. Yıldızdaki Silâh Müzesini Mahmut Şevket Paşa ile birlikte Zekâi Paşa tesis etmişti. Eski eserlere ve anıtlara dair Mübeccel Hazineler adlı ve değerli bir eseri basılmıştır.

ZEKERİYA EFENDİ, Bayramzade [1514-1592] Kanunî Süleyman ile İran seferinde bulunmuş ve Üçüncü Murat zamanında Şeyhülislâmlığa geçmiş âlimlerimizdendir. Ankarada doğdu. İstanbulda ve Mısırda tahsil etti. Müderris iken Kanunî Süleymanın İran seferinde maiyetinde bulunmuş, Anadolu Kazaskeri olduktan sonra tekaüt edilmişti. Altı sene kadar sonra Hicazdan dönünce tekrar hizmete alınarak Rumeli Kazaskerliğine tayin edilmiş, bir yıl sonra ikinci defa tekaüde sevkolunmutu. 1590 da ikinci defa Rumeli Kazaskeri ve o yıl içinde Şeyhülislâm oldu. Bir buçuk sene kadar bu makamda kaldı. Nevruz tebriki için saray kapısında dururken ansızın öldü. Sultan Selim camii yakınında yaptırdığı medresenin yanına gömüldü. Din ilimlerine ait eserleri vardır. Hüdaye isimli esere şerh, Miftah ile Sadr - üş - Şeria'ya haşiye ve okuduğu muhtelif eserlere de Tâlikat yazmıştır. Şeyhülislâm ve şair Yahya Efendi bu zatın oğludur.

ZEKERİYA SERTEL — Bk. Sertel.

ZEKİ BEY, [ölm. 1911] — Meşrutiyet İnkılâbından sonra siyasî münakaşalar yüzünden öldürülen bir gazetecidir. Galatasaray Lisesinden ve Mülkiye Mektebinden çıkmış, gazeteciliğe (Mizan) sahibi tarihçi Murat Beyin yanında başlamıştır. Düyunu Umumiye idaresinde önce Mühimme Kalemi Müdürü, sonra Komiserlik Müdürü olmuştu. Mülkiye Mektebi ile Mercan İdadisinde senelerce fransızca okutmuştu. 31 Mart isyanı vesilesile Divanı Harpçe tevkif edilmiş, fakat beraet kazanmıştı. "İttihat ve Terakki,, cemiyet ve partisine muhalif yazılarından dolayı Bakırköyünde öldürülmüştür.

ZEKİ MEGAMIZ [1871 - 1932] — Makaleleri ve tercümelerile Türk kültürüne hizmet etmiş muharrirlerimizdendir. Halepte doğdu. Arap Hıristiyanlarından olmakla beraber tamamile Türk kültürü ile yetişti. Halep Askerî Rüştiyesinde okumuş, yirmi yaşında İstanbula gelerek gazeteciliğe girmiş, kırk yıl kadar muharrirlik ederek başlıca (Saadet, İkdam, Sabah) gazetelerine yazılar ve tercümeler yazmıştı. Aynı zamanda Mısırda çıkan El Müeyyet, Elliva gazetelerinin de muhabirliğini yapardı. Kitap şeklinde çıkmış hayli eserleri ve tercümeleri vardır ki başlıcası Cerci Zeydan'ın Medeniyeti İslâmiye ismindeki eserinin tercümesidir. Bunu üç cilt üzerine basılmıştır. Zeki Megamız muhtelif resmî vazifelerde de bulundu. Şehremaneti Âzalığında ve 1913 te Trabzon Mektupçuluğunda, Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Âzalığında vazife görmüştür. 1932 Şubatı başında Maçkadaki Amerikan Hastanesinde öldü.

ZEKİ MESUT — **Bk. Alsan.**

ZEKİ PAKALIN — **Bk. Pakalın.**

ZEKİ, Viyolonist — **Bk. Üngör.**

ZEKİ PAŞA [1849 - 1914] — İkinci Abdülhamit devrinde on yedi yıl Tophane Müşirliği ve yirmi beş yıl Askerî Mektepler Nazırlığı yapmış meşhur bir Paşadır. Aydında doğdu. Şehremaneti Meclisi Âzasından Ali Remzi Efendinin oğludur. Harbiyeden 1872 de Erkânı Harp (Kurmay) Yüzbaşılığile çıkmıştır. 1877 - 78 Osmanlı - Rus Harbine iştirak ile Müşir Süleyman Paşanın Yaverliğinde bulunmuştu. Sonra Padişah Yaveri ve Şehzadelerin muallimi oldu. 1883 te Liva (Tuğgeneral) rütbesile Askerî Mektepler Nazırlığına tayin edildi. 1891 de bu Nazırlığı muhafaza etmek üzere Tophane Müşirliğine geçirildi 1908 İnkılâbına kadar bu vazifelerde kaldı. O inkılâptan sonra rütbesi alınan Paşalardan biri de odur. Önce Büyükadaya, 1909 ile 1911 arasında da Rodosa sürülmüştü. Sonra Avrupada seyahat etmiş ve 1914 Eylûlünde Büyükadada ölmüştür. Zeki Paşa İkinci Abdülhamit Vükelâsının en malûmatlılarından biri olarak tanınmıştı. Fransızca, almanca ve ingilizce bilirdi. "Makinai Aliye, Sunufü Selâse Tabiyesi, Tabiye Misalleri,, adlı eserleri basılmıştır. Zamanında Askerî Mektepler, istipdat idaresine göre sayı ve değer bakımlarından hayli ilerlemiştir ve Zeki Paşa uyanık ve bilgili subayların yetişmesine hizmet etmek suretile inkılâpların hazırlanmasına da istemiyerek yardım etmiştir. Kuvvetli kültürü ve yabancı dil bilgilerile tanınmış olan Sedat Zeki Örs ile Vedat Zeki Örs bu zatın oğullarıdır.

Zeki Paşa

ZEYNELÂBİDİN EFENDİ, Mehmet Hüsnü [1667 - 1750] — Birinci Mahmut zamanında Şeyhülislâmlıkta bulunmuş din âlimlerimizdendir. Ak Mahmut Efendinin oğludur. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Müderris olmuş, Mısır ve İstanbul Kadılıklarında bulunmuş, Nakib-ül-Eşraf, Anadolu, sonra da Rumeli Kazaskeri olmuştu. Dört defada on dokuz sene Rumeli Kazaskerliğinde bulunduktan sonra 1746 da Şeyhülislâmlığa geçti .Fakat seksen yaşını geçmiş olduğu için vazife göremez hale geldiğinden bu makamdan ayrılarak Kanlıcadaki yalısına çekildi ve 83 yaşında ölerek Eyübe gömüldü.

ZEYNELÂBİDİN EFENDİ, Mehmet [1749 - 1822] — İkinci Mahmut saltanatında Şeyhülislâmlık etmiş din bilginlerimizdendir. Üçüncü Mustafa devri Şeyhülislâmlarından İsmail Asım Efendinin torunu, Mehmet Sait Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Müderris, Kadı, Nakib-ül-Eşraf olduktan sonra 1814 te Kazaskerliğe geçirilmişti. Üç seneye yakın bu makamda bulundu. Talik yazıda mahir, bilgili, hele nükteli ve iğneli konuşmakta meşhurdu. Bir gün Sultan Mahmudun kendisine "Niçin sahilde bir ev edinmiyorsunuz?,, diye sorması üzerine "Sahile muhtaç değilim. Zaten azledilir edilmez her tarafım deniz kesilir.,, demesi hatıralarda kalan nüktelerindendir. Azline de böyle nüktelerinden birinin Padişaha yetiştirilmesi sebep olmuş ve o yüzden Bursaya sürülmüştü. Sonra affedilerek Üsküdarda oturdu. Ölümünde Molla Gürani camii karşısında büyük babasının mezarı civarına gömülmüştür.

ZEYNEP HANIM, Zeynünnisa [ölm. 1474] — On beşinci asırda tanınmış bir kadın şairimizdir. Amasyalı Mehmet Çelebinin kızı ve Kadılardan İshak Fehmi Efendinin karısı idi. 255 inci sayfada yazdığımız kadın şairlerimizden Mihrî Hanımla aynı şehre ve aynı asra mensup ise de Zeynep, ondan evveldir. Zeynep Hanımı şairlik bakımından meşhur Fitnat Hanımla bir ayarda tutarlar. Farsça şiirler de yazmıştır. Divanının bir nüshası Ayasofya Kütüphanesinde bulunduğunu Bursalı Tahir kaydediyor. Bir gazelinin son beytini alıyoruz.

Zeynep ko meyli zineti dünyaya zen gibi
Merdane var sade olup terki ziver et.

ZEYNEP HANIM [ölm. 1881] — Kavalalı Mehmet Ali Paşanın ikinci kızı ve Sadrazamlıkta bulunmuş olan Yusuf Kâmil Paşanın karısıdır. Mısırda doğmuş, 1845 te Yusuf Kâmil Paşa ile evlenmişti. Bu izdivaca taraftar olmayan, Kâmil Paşayı da sevmiyen Abbas Paşa Mısır Valiliğine geçtikten sonra Yusuf Kâmil Paşayı hapsederek Zeynep Hanımı boşamağa mecbur etti. Fakat Mustafa Reşit Paşanın delâleti ve Sultan Abdülmecidin fermanile Yusuf Kâmil Paşanın İstanbula gelmesi üzerine Zeynep Hanım da bir müddet sonra gelerek nikâhları yenilenmişti. Hiç çocuğu olmamış, Yusuf Kâmil Paşadan sonra ölerek Üsküdarda kocasile birlikte yaptırdıkları Zeynepkâmil Hastanesinin bahçesine ve kocasının yanına gömülmüştür. Hayır seven bir kadın olarak tanınmıştı. Bayezitte son zamanlara kadar onun adını taşıyan güzel ve büyük konak, muhtelif müesseseler tarafından kullanıldıktan sonra Üniversite Fen Fakültesi iken yanmış ve yerine yeni bir fakülte yapılmağa başlanmıştır.

ZEYREK MEHMET EFENDİ, Molla Zeyrek [ölm. 1506] — İstanbulun bir semtine dört buçuk asırdanberi adını bırakmış bir âlimimizdir. Zeki

demek olan Zeyrek lâkabı ona mürşidi olan Hacı Bayram Veli tarafından verilmiştir. Hızır Şah Efendiden ders icazeti alarak önce Bursada Muradiye Medresesine Müderris olmuştu. Sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbula çağrılarak şimdi Zeyrek yokuşu denen yerde ona bir medrese yapıldı. Daha sonraları Bursaya gitmiş ve son zamanlarında orada Müfti olmuştur. Bursada gömülüdür.

ZİHNİ, Bayburtlu — Bk. Bayburtlu Zihni.

ZİHNİ EFENDİ, Hacı - Mehmet [Ölm. 1913] — Son asırda Arap edebiyatile dinî bilgilerdeki ihatasile meşhur âlimlerimizdendir. Kaza Kaymakamlarından Mehmet Reşit Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Medreselerde okuduğu gibi hususî muallimlerden de dersler almıştı. Galatasaray Lisesile Mülkiye Mektebinde mualimlik etmiş, Meclisi Maarif Azalığında bulunmuştu. Beylerbeyinde Küplüce mezarlığında gömülüdür. Arap dili gramerile sentaksına ve edebiyatına, din meselelerine dair bir çok eserlerile mekteplerde okutulmuş olan kitaplarından başka meşhur Müslüman kadınlarının haltercümelerine ait iki ciltlik "Meşahir-ün-Nisa,, adlı eseri ve bazı şöhretli müelliflerin tercümei hallerini muhtevi "Kitab-üt-Teracüm,, isimli bir kitabı vardır. "Meşahir-ün-Nisa,, farsçaya da tercüme edilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Grup Reisi ve İstanbul Milletvekili Rana Tarhan Hacı Zihni Efendinin oğludur.

ZİHNİ PAŞA, Mustafa [1838 - 1911] — İkinci Abdülhamit zamanında bir çok devlet işlerinde bulunmuş ve dürüst olarak tanınmış bir Vezirdir. Muhassıllık işile uğraşan Ahmet Efendinin oğludur. İstanbulda doğdu. Mektebi Maarifi Adiliyede okudu. Bayezit camiinde de medrese derslerini tamamladı. Maliye Mektupçu Kaleminden devlet işlerine girerek Mektupçu, Sadaret Mektupçusu, Başvekâlet Müsteşarı, 1884 te Maliye Nazırı olmuştu. Ondan sonra muhtelif tarihlerde Evkaf, Ticaret ve Maliye Nazırlıklarına getirildi. Selânik, Halep ve Bursa Valiliklerine gönderildi. 1908 İnkılâbından sonra Abdülhamit zamanının iyi tanılan Vezirlerinden olduğu için rütbesi alınmamış, Şûrayı Devlet Reisi olmuş ve sonra Âyan Âzalığına tayin edilmişti. Erenköy istasyonunda yaptırdığı camiin bahçesinde gömülüdür.

Zihni Paşa

ZİYA, Adanalı [1859 - 1932] — Büyük istidadına rağmen içki yüzünden perişan yaşamış ve kendinden umulan eserleri verememiş bir şairimizdir. Adanada doğdu. Henüz yirmi yaşında kadarken Adana Valisi meşhur şair Ziya Paşaya bir hicviye söylemiş, Paşa onu huzuruna getirdikleri zaman pek genç olduğunu görerek affetmekle kalmamış, tahsil ile kabiliyeti genişlesin diye İstanbula göndermiştir. Adanalı Ziya İstanbulda serseri yaşarken bir gün sarhoşlukla Seraskerin arabasına yaklaşarak küfürler savurduğu için yakalanmış ve arkadaşlarının onu kurtarmak maksadile deli olduğunu söylemeleri üzerine tımarhaneye konmuştu. O sırada şu beyti söylediği meşhurdur:

Tigi sertizi zekâmız kırk yararken bir kılı
Biz de mecnunsak eğer kimdir cihanın âkili.

Deli olmadığı anlaşılınca Trablusgarbın Fizan kasabasına sürüldü. Oradan Mısıra kaçtı. Biraz sonra affedilerek İstanbula geldi. Sadrazam Cevat Paşa tarafından Afyonkarahisarı Evkaf Müdürlüğüne tayin edildi. 1895 te bu işle Afyona giden Adanalı Ziya vazifesine nadiren uğrayarak orada da gece gündüz sarhoş yaşamış, 1910 da tekaüt olduktan sonra Afyonda kalmış ve derbeder ömrünü yirmi iki yıl daha sürükledikten sonra ölümünde tayyare şehitliğine gömülmüştür.

Afyona memur olduğundan bir sene sonra öldüğü haberi İstanbula yayıldığı için gazeteler hakkında makaleler ve vefat tarihleri neşretmişlerdi. Bunu haber alan Adanalı Ziya şu kıtayı söylemişti:

Femi şikâyeti açsam lehibi gam saçılır
Dokunmayın bana ben bir garibi gamzedeyim.
Benimçün öldü demişlerse çok mudur yaran
Belâyı aşk ile her gün ölüp dirilmedeyim.

Şiirlerini "Evrakı Hazan,, adı altında toplamayı düşünmekle beraber buna muvaffak olamamıştır. Manzumelerinden bir kısmı Afyonda çıkan "Taşpınar,, adlı mecmuada neşredilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnalın "Son Asır Türk Şairleri,, nde de bir kaç şiiri vardır.

ZİYA BEY, İhtifalci - Mehmet [1865 - 1927] — Tarihe ve eski eserlere dair yazılarile ve millî törenlere merakile tanınmış bir fikir ve memleket adamımızdır. İstanbulda Süleymaniye semtinde doğdu. Evkaf memurlarından Osman Vasfi Efendinin oğludur. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra "Sanayii Nefise,, den de diploma almıştı. Muhtelif mekteplerde hocalık etti. Vilâyetlerde idadi müdürlüklerinde bulundu. Maarif Nezaretinde Müdür iken tekaüt oldu. "İstanbul Muhipleri Cemiyeti,, ile Türk ve İslâm Eserleri Müzesi İdare Heyeti Âzasındandı. Bir çok memleket ve millet işlerinde heyecanla çalışmış, millî günler ve hatıralar için törenler (ihtifaller) tertip etmişti. Bundan dolayı İhtifalci Ziya Bey diye anılırdı. "İstanbul ve Boğaziçi,,, "Kariye Camii,,, "Yenikapı Mevlevihanesi,,, "Konya Seyahati Hatıraları,,, "Resimli İlmi Nebatat,,, "Açe Tarihi,,, "Rehberi Usulü Tercüme,, gibi bir hayli eseri, gazete ve mecmualarda çıkmış bilhassa tarihe ait makaleleri vardır. "İbni Batuta Seyahatnamesi,, ni de bazı arkadaşlarile birlikte frnsızcadan tercüme etmişti. Eyüpte gömülüdür.

İhtifalci Ziya Bey

ZİYA GÖKALP — Bk. Gökalp.

ZİYA NURİ PAŞA, Birgi - Doktor [1872 - 1936] Tıbbiyedeki derslerile tanınmış ve eserler bırakmış Profesör hekimlerimizdendir. İstanbulda doğdu. 287 nci sayfada yazdığımız zamanının değerli hekimlerinden Doktor Birgili Nuri Beyin oğludur. Ziya Nuri, 1890 da Askerî Tıbbiyeden Hekim Yüzbaşısı olarak çıktı, okuduğu müessesede muallim muavini iken 1894 te Berline gönderildi. Orada Kayser

Wilhelme Akademisinden diploma aldıktan sonra askerî sıhhiye hizmetlerinde ve kulak - boğaz hastalıkları asistanlığında çalışarak ihtisas kazandı. 1900 de memlekete dönerek kulak - boğaz hastalıkları dersini okutmaya başladı. Fakültede bu hastalıklara ait seririyatı Ziya Nuri Paşa kurmuş ve bir çok talebe yetiştirmiştir. Birinci Dünya Harbi mütarekesinde Liva (General) rütbesile askerlikten emekliye ayrılmış, Fakültede Müderrisliğine devam etmişti. 1933 te yapılan Üniversite teşkilâtında tekaüde sevkedilmişti. O kadar mütehassıs yetiştirmiş ve memlekette bir ihtisas zümresini kurmuş olan böyle değerli bir hocanın Üniversitenin yeni teşkilâtında zayıf bir unsurmuş gibi tekaüde sevkedilmesindeki haksızlık ve isabetsizlik takdir edilerek Ziya Nuri Paşa bir sene kadar sonra fahrî Profesörlüğe seçildi ve bu suretle gönlü kırılmış olan üstada manevî tazminat verilmiş gibi oldu. 1933 te Afyon Milletvekilliğine seçilmişti. Milletvekili iken Ankarada zatürrieden öldü. Cenazesi İstanbula götürülerek şehitliğe gömüldü.

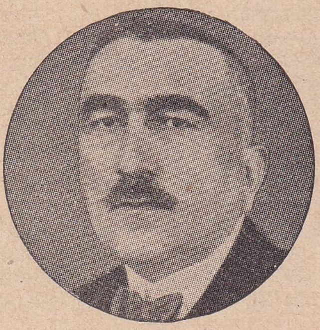
Ziya Nuri Paşa

Ziya Nuri Paşanın mesleğindeki tetkik ve müşahedelerine dair pek çok türkçe neşriyatı olduğu gibi fransızca, almanca ve ingilizce neşriyatı da vardır. Kitap şeklinde çıkmış başlıca eserleri de bunlardır : "Kulak Hastalıkları,, , "İnfluanza ve Dangur,, , "İdrar Muayenesi Usulleri,, .

ZİYA PAŞA, Abdülhamit [1825 - 1880] — Tanzimattan sonraki edebî ve siyasî hayatımızın mühim bir siması olan edip ve şairimizdir. İstanbulda doğdu. Galata Gümrüğü kâtiplerinden Ferdüddin Efendinin oğludur. Bayezit Rüştiyesinde okumuş, on yedi yaşında iken Sadaret Mektupçu Kalemine girmişti. Lalasının teşvikile farsça öğrenmeğe ve şiir yazmaya başladığını yazılarında anlatır. İlk gençlik çağı eski devir edebiyatile ve o zamanın rind ve kalender mizaçlı şairlerile ülfet halinde geçmiştir. Reşit Paşanın delâletile 1855 te Abdülmecit sarayının Üçüncü Kâtipliğine tayin edilince akşamcı meyhanelerine devamdan ve derbeder yaşayıştan vazgeçmiş, fransızcaya da çalışarak Garp edebiyatından istifadeye başlamıştı. Sarayda yedi buçuk sene kadar Kâtip olarak bulundu. Bir kısım tercümelerini o zaman meydana getirmiştir.

Ziya Paşa

Abdülâziz tahta çıktıktan sonra Sadrazam Âli Paşa ile aralarının açılması yüzünden Ziya Bey, Zaptiye Müsteşarlığile saraydan uzaklaştırılmış, bir aralık Atina Elçiliğine tayin edilmiş, oraya gitmeden Mirmiran rütbesile Kıbrıs Mutasarrıflığına gönderilmişti. Kıbrısta hastalanarak şikâyette bulunduğu için Padişahın iradesile Meclisi Vâlâ Âzalığile İstanbula getirilmiş, biraz sonra Deavi Nazırlığına tayin edilmiştir. Fakat Âli Paşanın aleyhinde bulunmakta devam ettiği için vazifesi Amasya Mutasarrıflığına çevrildi. Bir müddet sonra Samsun Mutasarrıflığına tayin olundu ve 1866 da ikinci defa Meclisi Vâlâ Âzalığına getirildi. Bu sırada Paristeki sergiye Âli Paşanın iznile ve Komisyon Reisi sıfatile gitmesi kararlaşmış iken birdenbire tekrar Kıbrıs Mutasarrıflığına tayin edilmişti ki bu uzaklaştırma tedbiri o sıralarda Ziya Paşanın "Yeni Osmanlılar Cemiyeti,, âzasından olduğunun sezilmiş bulunmasından ileri gelmiş olacaktır. Nasıl ki ayni günlerde arkadaşı Namık Kemal de Erzurum Vali Muavinliğine tayin edilerek İstanbuldan sürülmek istenmişti. Bunun üzerine Ziya Paşa Namık Kemalle birlikte 1867 Mayısında Fransaya kaçtılar. Mısır Valiliğindeki veraset usulünün değişmesi için ferman veren Abdülâzize gücenmiş olduğu için daha önce Parise savuşmuş olan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa "Yeni Osmanlılar Cemiyeti,, âzasının Avrupada geçinmelerini temin etmişti. Ziya ve Namık Kemalle arkadaşları önce Pariste buluşmuşlar, sonra Londraya geçerek "Muhbir,, ve "Hürriyet,, gazetelerini neşretmişlerdi.

Ziya Paşa, İngiltere, Fransa ve İsviçrede bulunduğu bu yıllarda Garp hayat ve edebiyatından çok istifade etmiş, Zafername, Rüya, Terkibi Bend ile Emile tercümesi gibi en özlü eserlerini oralarda meydana getirmiştir. Âli Paşanın ölümünden sonra 1872 de İstanbula döndü ve İcra Cemiyeti Reisliğine tayin edildi. Ancak dürüst bir adam sandığı Mahmut Nedim Paşanın delice işleri rahmetli Âli Paşanın aleyhinde bulunduğuna Ziya Paşayı pişman etmiş ve bu defa Mahmut Nedim Paşanın aleyhinde bulunmasına sebep olmuştu. Bu yüzden Ziya Paşa bir aralık Şûrayı Devlet Âzalığına tayin edilmekle beraber İstanbulda az maaşla yaşamış ve âdeta menkûp kalmıştı. 1876 Mayısında Abdülâziz tahttan indirilerek yerine Beşinci Murat çıkarılınca Ziya Bey Mabeyn Başkâtipliğine tayin olundu. Fakat Sadrazam Mütercim Rüştü Paşanın tesirile yirmi dört saat sonra azledilerek Maarif Müsteşarı oldu.

İkinci Abdülhamidin tahta çıkması üzerine "Kanunu Esasî,, projesini Namık Kemalle Ziya Paşa birlikte meydana getirmişlerdi. O sırada açılmak üzere bulunan ilk Mebusan Meclisine İstanbul halkı tarafından Ziya Paşanın Mebus seçileceği söylenmesi üzerine zaten Meşrutiyet sistemini kendisi için tehlikeli bulan Abdülhamit halk arasında nüfuz kazanmış inkılâpçıları birer birer uzaklaştırtığı gibi Ziya Paşayı da Vezir rütbesi vererek 1877 de Suriye Valiliğine gönderdi. Üç buçuk ay kadar sonra memuriyeti Konya Valiliğine tahvil edilmiş, 1878 de de Adana Valiliğine nakledilmiştir. İki yıl geçmeden orada öldü. Ulu cami bahçesinde gömülüdür.

Adana Valisi iken Mühürdarının bazı yolsuz hareketlerinden dolayı Ziya Paşanın irtikâpta bulunduğu hakkında dedikodu çıkmışsa da bunun asla doğru olmadığı sabittir ve Ziya Paşa, arkadaşı Namık Kemal gibi her bakımdan temiz ve mümtaz bir vatan adamı idi.

Ziya Paşanın evvelce eksik olarak basılan şiir divanı Süleyman Nazif tarafından tamamlanarak "Külliyatı Ziya Paşa,, adile 1925 te neşrolundu ki bir çok beyitleri birer mesel gibi hatırlarda kalan Terkibi Bend ile Tercii Bend de orada vardır. Âli Paşa hakkında medih yolunda bir hiciv olan ve bizde "satire,, tarzının eşsiz bir örneği sayılmaya lâyık bulunan Zafername, tahmisi ve şerhi ile birlikte bir kaç defa basılmıştır. Yine Âli Paşa aleyhinde küçük bir siyasî eser olan meşhur Rüya risalesi vardır ki dili açıktır. "Enkizisyon Tarihi,, ile "Endülüs Tarihi,, eski dille yapılmış çapraşık tercümelerdir. Hece veznile kafiyesiz olarak Molière'in "Tartuf,, ünü de tercüme etmiştir ki basılmıştır.

Türk, Arap ve İran edebiyatlarının örneklerini ve başında manzum bir mukaddemeyi havi olan "Harabat,, isimli antolojisi de üç cilt üzerine neşredilmiştir ki Namık Kemalin bu esere şiddetli tenkitleri meşhurdur. Ziya Paşanın Rousseau'dan tercüme ettiği "Emile,, in neşredilen bir kaç sayfası dilinin açık ve güzel olduğuna delâlet ediyor. Gerek bu mühim tercüme, gerek kendi hayatına ait olan "Defteri Âmal,, isimli risalesi ile Télémaque tercümesi ve La Fontaine'den yaptığı manzum tercümeler neşredilmemiştir.

ZİVER PAŞA, Ahmet Sadık [1793 - 1862] — İkinci Mahmut ve Abdülmecit devirlerinde Evkaf Nazırlığı gibi bazı büyük vazifelerde bulunmuş, şair olmakla da tanınmış Vezirlerdendir. Mehmet Sadık Münif Efendi adlı bir zatın oğludur. İstanbulda doğdu. Babası Mevlevi tarikatına müntesipti. Kendi de meşhur şair Galip Dedenin süt oğlu idi. On yaşlarında iken babasını kaybettiğinden Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Seyyit Ali Dede onu manevî evlât edinmişti. Bu suretle o zamanın Mevlevî âdetlerine göre yetişip tahsil ederek Defterhane ve Darphane Kalemlerine devam ettikten sonra meşhur Halet Efendiye Kâtip olmuş, Halet Efendi 1822 de Konyaya sürüldüğü zaman Ziver Efendi de beraber gönderilmişti. Bir müddet Balıkesirde dahi kaldıktan sonra affedilip İstanbula döndü. Muhtelif işlerde kullanıldıktan sonra 1837 de Evkaf Nazırı oldu. Üç defa Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye Âzalığında, Maarif ve Ziraat Meclisi Âzalığında, Mektebi Tıbbiye Nazırlığında, tekrar Evkaf Nazırlığile Hazinei Hassa Nazırlığında bulunmuştur. 1861 de Vezir rütbesile Şeyhülharem olarak gittiği Hicazda ölmüştür.

Şiirleri ve mektupları "Âsarı Ziver Paşa,, adı altında toplanarak basılmıştır. Manzumeleri orta derecede bir divan şairinin yazıları ayarındadır. Ziver Ahmet Sadık Paşa 1851 de Mustafa Reşit Paşa tarafından açılan "Encümeni Daniş,, in dahilî âzalığına da seçilmişti. O zaman Mektebi Tıbbiye Nazırı bulunuyordu.

ZORLUTUNA, Halide Nusret [Doğ. 1901] — Özlü şiirlerile, hikâye ve romanlarile tanınmış değerli kadınlarımızdandır. 212 nci sayfada yazdığımız hürriyet mücahitlerinden Avnullah Kâzımî Beyin kızıdır. Babası sürgünde bulunduğu için yedi yaşına kadar terbiyesini ve ilk bilgilerini aydın bir kadın olan annesi Ayşe Nazlı Hanımdan almıştı. İlk şiir zevkini de ona borçlu olduğunu söyler. Erenköy Lisesinde orta tahsilini görmüş, bir müddet Edebiyat Fakültesine devam etmiş ve kendi kendine ingilizce öğrenmiştir. Aşiyan İdadisinde, Kız Muallim Mektebinde, İstanbul Kız Lisesinde edebiyat okutmuş, zevci General Aziz Vecihi Zorlutunanın vazife ile bulunduğu Kırklareli ve Kars Orta mekteplerinde muallimlik etmiştir. Şimdi yine kocasının bulunduğu Urfada ortaokul öğretmenliği yapmaktadır. Halide Nusret Zorlutunanın muhtelif mecmualarda neşrolunan şiir ve yazılarından başka kitap şeklinde basılmış "Küller, Sisli Geceler, Büyük Rüzgâr, Gülün Babası Kim?, Beyaz Selvi,, isimli hikâye ve romanları, "Benim Küçük Dostlarım,, isimli bir eserile ingilizceden tercüme edilmiş "Örümcek Dede,, isimli bir kitabı, tahrir dersleri için hazırlanmış "Hanım Mektupları,, adlı eserile "Geceden Taşan Dertler,, , "Yayla Türküsü,, isimli iki şiir mecmuası vardır. Bunlardan başka üç tane mektep temsilini, muhtelif şiir ve hikâyelerini de kaydedelim. Halide Nusret bilhassa son şiirlerile "Beyaz Selvi,, gibi son hikâyelerinde gerek sade türkçe güzelliği, gerek mahiyet bakımlarından dikkate çok lâyık muvaffakıyet ve mümtaziyet göstermekte ve son zamanların en kuvvetli kadın yazıcılarımızdan biri halinde görünmektedir.

Halide Nusret Zorlutuna

ZÜHTÜ BEY, İsmail [1845 - 1911] — Tarihteki bilgisile tanınmış ve Divanı Muhasebat (Eski Sayıştay) Reisliğinde bulunmuş bir fikir adamımızdır. İstanbulda doğdu. Şûrayı Devlet Muhakemat Dairesi Reisi Şefik Beyin oğludur. Valde Rüştiyesinde okudu. Hariciye Mektupçu Kaleminden devlet işlerine başladı. Şûrayı devlette Başmuavin, Divanı Muhasebat Başkâtibi ve 1887 de Divanı Muhasebat Reisi olmuştu. 1896 da İkinci Abdülhamide verilen bir jurnal üzerine Zor Mutasarrıflığına sürülmüştü. 1908 İnkılâbında İstanbula döndü ve tekrar Divanı Muhasebat Reisi olduktan bir sene sonra tekaütlüğe ayrıldı. "Tarihi Osmanî Encümeni,, âzasındandı. Osmanlı tarihinde geniş bilgiye sahip, edebiyata vâkıf, eskilere ait fıkra ve menkıbeleri anlatmakta maharetli bir zat olarak tanınmıştı.

Zühtü Bey

ZÜHTÜ EFENDİ, Hafız Mehmet [1854-1914] Trabzonun tanınmış şairlerindendir. Hafız Tayyıp Efendinin oğludur. Trabzonda doğdu. Medrese tahsilini bitirdikten sonra hocalıklarda bulunmuş, Askerî Rüştiyede farsça okutmuş, idadide muallimlik ve mahkemede âzalık etmiş, vilâyet matbaası müdürlüğü, noterlik gibi işler de görmüştü. Trabzondan İstanbula gelirken Vakfıkebir önlerinde vapurun batması üzerine ailesile beraber boğulmuştur. Trabzonda "Temkin,, isimli edebî bir risale neşretmişti. Gençlik manzumelerini muhtevi "Nevbave,, başlıca manzum ve mensur yazılarını hâvi "Mecmuai Zühdî,, , bazı makalelerini ihtiva eden "Hediyei Vatan,, isimli eserleri basılmıştır. Bunlardan başka bazı risaleleri daha vardır.

§ Trabzon şairleri arasında bir Hafız Zühtü Efendi daha vardır. 1811 de doğmuş, 1875 te yine Trabzonda ölmüştür. Müderris Hacı İsmail Efendinin oğludur. Bazı küçük memurluklarda bulunmuş, bir kâğıtçı dükkânı açmış, Hatuniye camiinde hatim ile teravih namazları kıldırarak güzel sesile pek iyi Kuran okumakla da şöhret kazanmıştı. Tasavvuf çeşnli manzumeleri ve tarih mısraları vardır.

Bu iki zatın hayatı ve eserleri hakkında etraflıca malûmat İhsan Hammamînin "Trabzon Şairleri,, adlı eserinde vardır.

ZÜHTÜ PAŞA, Ahmet [1833 - 1902] — İkin-

ci Abdülhamit devrinde uzun zaman Maarif Nazırlığında bulunmuş bir Vezirdir. İstanbulda doğmuştur. Binbaşılıktan mütekait Hacı Rıfat Beyin oğludur. Mektebi Maarifi Adliyede okumuş ve Bayezit camiinde medrese derslerine devam ederek icazat almıştı. Biraz da matematik ve maliye dersleri okudu. 1846 da Maliyeye kâtiplikle girmiş, sonraları Muhasebeci, Divanı Muhasebat Reisi, Maliye Müsteşarı olmuştu. Daha sonra Saruhan ve Beyrut Mutasarrıflıklarında bulundu. 1878 de Maliye Nazırı, 1884 te Nafia Nazırı, iki sene sonra Bursa Valisi, 1891 de Maarif Nazırı olmuştu. 1899 da tekrar Maliye Nazırı olduysa da ikinci defa Maarife getirilmiş ve bu Nazırlıkta iken ölmüştür.

Kadıköyünde bir cami ile bir mektep yaptırmıştır ki mezarı, adını taşıyan bu camiin bahçesindedir. Uzun zaman idadilerde okutulan "Mecmuat-üz-Zühdiye fi Ahkâmı Diniye,, isimli bir seri din kitapları vardır.

ZÜHTÜ PAŞA, Altunîzade İsmail [1805 - 1889] İlk açılan Âyan Meclisi Âzalığında bulunmuş, büyük servetini hayır işlerine vermekle tanınmış bir Vezirdir. İsmail Zühtü, altuncu Ali Efendinin oğludur. İstanbulda Haydarda doğdu. Gençliğinde nakkaşlık, mimarlık öğrenmiş, bina işlerile ticarette bulunarak zengin olmuştur. Dolmabahçe sarayının yapılmasında İsmail Zühtü Efendi Bina Emini idi. Bu sarayı Serkiz ve Karabet kalfalarla birlikte meydana getirdiler. Daha sonra Zeytinburnu fişek fabrikasile Paşabahçedeki şişe, mum ve kâğıt fabrikalarını yapmış, bu işlere mükâfat olarak kendisine Ulâ Sanîsi rütbesile Darı Şûrayı Askerî Âzalığı verilmişti. Ayni zamanda Mimar Ağası idi. Sultan Abdülâziz tahta çıkınca bütün işlerinden istifa etti. Bu sırada Tophanelioğlundaki Altunîzade camiini yaptırdı. Osmanlı - Rus harbinde üç tabur askerin bütün levazımını kesesinden temin etmiş, Rumeliden gelen muhacirlere de bir konak vermişti. Kâşgarda bir kütüphane yaptırdı. Kâğıt paralar kalkarken 50 bin liralık kâğıt parayı hükûmete geri verdi. 1880 de Vezir rütbesile Âyan Âzalığına, daha sonra Muhacirin Komisyonu Reisliğine tayin edildi. Kendisine bir kaç defa teklif edilen Sadrazamlığı kabul etmemiştir. Hocapaşa yangınından sonra 35 tane cami tamir ettirmişti. Çamlıcada kendi adını taşıyan mahallede Altunîzade camii mezarlığında gömülüdür.

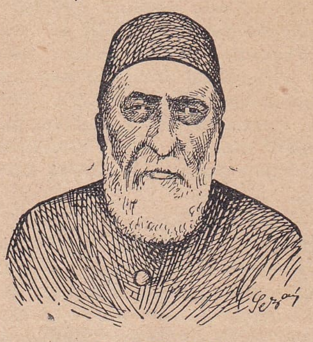

İsmail Zühtü Paşa

BİTİRİRKEN

Bir kitabın başına önsöz, Başlangıç veya Mukaddime adı altında yazılan sözler, eserin maksadile mahiyetini okuyuculara haber vermeğe yarar. O, âdeta kitabın açılış töreninde yapılmış bir demeç veya eseri okuyucuya takdim için verilmiş bir nutuk demektir. Hele bir yenilikleri, etraflı ve umumî mahiyetleri bulunan eserler için başlangıçların pek faydalı ve lâzım olduklarına şüphe edilemez. Fakat ben sanırım ki bu türlü eserler, sonlarına katılacak izahlarla daha iyi aydınlatılabilirler. Muharrir, yazıp tamamladıktan, hele basılmış kıyafetile meydana çıkardıktan sonra eserini bütün vasıflarile ve kusurlarile daha iyi tanıyacaktır. Bu bakımdan bitirirken katılacak sözler, başlarken yazılacak şeylerden daha özlü ve faydalı olmak ihtimalindedir.

Avrupa eserlerinin bir kısmında Conclusion başlığile sona konulan parçalarin çoğu bütün kitapta geçen bahisleri bir neticeye bağlamak, yahut eserin umumî hulâsasını yapmak maksadını güder. Pek nadir bir kısmı da müellifin kendi benliğile, yahut okuyucularile bir hesaplaşması gibi görünür. Benim "Türk Meşhurları,, na katmayı faydalı gördüğüm şu satırlar bir netice çıkarmak, hulâsa yapmak gibi maksatlardan değil, ancak okuyucularımla ve kendi nefsimle hesaplaşmak ihtiyacından doğmuştur.

İlkönce şunu belirtmeliyim ki bu kitap, samimî bir merak ve uzun bir emek eseridir. Bununla beraber ihata göstermek iddiasının mahsulü olmaktan da uzaktır. Ben halkımızın ve gençliğimizin elinde memlekete ait mümkün olduğu kadar faydalı ve doğru bir biyoğrafya kamusunun bulunmasını istedim. Yurt kültürü bakımından bilinmelerini lâzım sandığım adamları bir cilt içinde toplamaya çalıştım.

Bu işte istediğim gibi muvaffak olduğumu ve kitabımı tam bir itminan ile bitirdiğimi elbette söyleyemem. Çünkü en eski çağlardan başlayarak bugünün tanınmışlarına varıncaya kadar bilinmesi lâzım olanların kadrosunu yaparken dahi tam isabet göstermeğe imkân yoktur. Bundan başka yakından tanıdığımız dostlarımız hakkındaki bilgilerimizi tesbit ederken bile bazı noktalarda aldanabileceğimiz düşünülürse uzak zamanlarda yaşamış olanların hayatlarını yazarken yanlışlıklara düşmek ihtimalinin ne büyük olduğunu takdir etmek güç olmaz.

Henüz ayrı ayrı mesleklere ait biyoğrafya eserlerimiz yoktur. Şöhreti, mesleğinin çerçevesini aşmayan bazı değerli meslek adamlarını bilmek ancak tesadüfe bağlıdır. Biyoğrafyaya ait eski kaynaklarımız pek çoksa da gayet dağınıktır. Aralarında ilmî bir metotla yazılmış olanları pek bulunmadığı gibi basit bir intizam gütmüş olanları da azdır. Bütün o eserlerin dikkatle kontrol edilmesi, karşılaştırılması icabeder. Bazı defa yanlış bir fikir veya haber garaz yahut ihmal gibi sebeplerle bir esere geçmiş ve onu esas tutan bir çok kitaplar da ayni hatayı tekrarlamıştır. Bir kısım adamlarımızın hayat maceralarını basılmamış ve nüshaları mahdut kitapların ayrı ayrı sayfalarından toplamak ihtiyacı vardır. Saray telâkkisine göre yazılan vakanüvis tarihlerini de hususî eserlerdeki kayıtlarla karşılaştırmak ve hakikati bulup çıkarmak bazı defa çok güç olur. Tarihî rakamlarda bile sık sık yanılmak mümkündür. Hicrî tarihleri, eğer ay ve gün kaydı yoksa Milâdiye çevirirken hata etmemek elde bulunmaz. Bunlara temas edişimin sebebi yanıldığım noktalarda kendimi mazur göstermek gayreti değildir. Okuyucularıma işin mahiyetini açmış oluyorum.

Benim kanaatimce ciddî bir eserde yazanın aldanmaktaki mazereti okuyanları aldatmak için bir hak teşkil etmez. Yanlışı mutlaka düzeltmek, eksiği her halde tamamlamak, hattâ en küçük bir noktayı bile ehemmiyetli görmek bir vazifedir. Biz yazıcılık hayatımızda fikir iffetini, (Probité intellectuelle) i ilmî otorite davalarından daima üstün tutmalıyız. Eserlerimiz ancak böyle düşünmek ve üşenmeden, bıkmadan, itiraz ve tenkide asla kızmadan çalışmak suretile mükemmelliğe yaklaşabilir. Böyle düşündüğüm içindir ki kitapta rastlanacak kusurların – eski müelliflerimizin dedikleri gibi – af ve müsamaha eteğile örtülmesini değil, lûtfen bana bildirilmesini rica ediyorum. İnsan ne kadar şuur ve insafla emek verse kendi yazılarının kusurlarını ve araştırmalarının eksiklerini tamamile göremiyor. Bundan dolayıdır ki bilhassa bu türlü eserler, ilgisi ve bilgisi olanların dikkatli ve samimî tenkitlerine çok muhtaçtırlar ve ancak bu türlü tenkitlerden ve müellifinin yapacağı yeni araştırmalardan sonraki baskılarında daha itminan verecek bir hale gelebilirler.

Fasiküllerin neşri sırasında gözümüze ilişen veya bize lûtfen haber verilen yanlışların bir cetvele girebilecek mahiyette olanları hakkında bir düzeltme cetveli ilâvesini de faydalı bulduk.

Şu ciheti de söylemeliyim ki "Türk Meşhurları,, nın bu ilk tab'ı kâğıt ve baskı imkânlarının darlığına rastladığı ve eserin nihayet 25 - 26 formayı aşmaması iltizam edildiği için ilk tesbit edilen kadrodan hemen beş yüz kadarının feda edilmesi zarurî olmuştu. Gerek bu isimlerin, gerek fasiküller neşredildiği sırada hatırlanan veya bize haber verilen zevatın ilâveleri ancak geniş imkânlarla yapılacağını umduğumuz ilerideki baskılara bırakılmıştır ve muharrirde onların da dosyaları ve fişleri vardır.

Eserin şu birinci tab'ı yukarıdanberi tahlile çalıştığım sebeplerle muharririne tam bir itminan vermemiş olmakla beraber "Başlarken,, de söylediğim gibi, bu cildin yine yalnız gençler ve meraklılar için değil, bir çok vesilelerle belli başlı müesseseler için bile bir müracaat kitabı olabileceğini kuvvetle ummaktayım.

Kitabın umumî manzarasına bakılınca belki eskilere nisbetle yakın şöhretlere daha çok yer verdiğimiz mülâhazası hatırlanabilir. Fakat ben zannederim ki bir biyoğrafya kamusu, tarihî bir tetkik eserine nisbetle daha pratik olmak ihtiyacındadır. Çünkü hususî mütaleaya değil, umumî müracaata mahsustur. Bu bakımdan onda âdeta bir piramit

(ehram) manzarası vardır. Piramidin tepesi en eski çağları, aşağı kısımları yeni zamanları temsil eder. Meselâ sekiz, on asır önceki devirlerin şöhret kazanmış bir çok adamından bugünün kültür kıymetine göre bilinmesi lâzım gördüklerimizin sayısı on, on beş ismi geçmediği halde on sekizinci ve on dokuzuncu asrın kalbur üstüne gelenlerinden yüzlercesini hatırlamayı zarurî buluruz. Çünkü biraz acı olmakla beraber itiraf etmeli ki zaman, en büyük şöhretleri bile aşındırmak ve silmek meylindedir. Unutmak, yalnız fertler için değil, biyoğrafya, hattâ ihtisas manasındaki tarih için bile zarurî bir kusurdur. Nasıl ki bir asır değil, yirmi beş yıl sonra dahi meydana getirilecek bir biyoğrafya kamusu, bizim bugün tesbit ettiğimiz isimlerin pek çoğunu haklı olarak unutacaktır. Hele yaşayanlar, biyoğrafyanın ancak coğrafyasını teşkil ederler. Onların tarih olmak mazhariyetini zaman tayin eder.

Sanıyorum ki şu satırlarla "Türk Meşhurları Ansiklopedisi,, nin umumî mahiyetini başlarken söylediklerimden daha iyi izah etmiş oldum. Gerek okuyucularımla, gerek kendi nefsimle yaptığım bu hesaplaşmadan sonra şimdi kitabımı ondan faydalanmak istiyenlerin ellerine daha rahat bir yürekle bırakabilirim.

İBRAHİM ALAETTİN GÖVSA

“Türk Meşhurları„ nın basıldığı yıl içinde yaşıyanlardan kaybettiklerimiz

———xox———

1 — 65 inci sayfada yazılı Mehmet Ali Aynî, 29 Ekim 1945 te İstanbulda öldü.

2 — 118 inci sayfada yazdığımız İsmail Fennî Ertuğrul, 29 Ocak 1946 da 91 yaşında bulunduğu halde İstanbulda gözlerini yumdu.

3 — 151 inci sayfadaki Selim Nüzhet Gerçek, 12 Aralık 1945 te elli dört yaşında, zekâsının en olgun ve en verimli çağında bir beyin kanaması neticesinde İstanbulda ebediyete göçtü.

4 — 187 nci sayfanın birinci sütununda yazdığımız Profesör Suphi Nuri İleri, 5 Aralık 1945 te İstanbulda vefat etti.

5 — 190 ıncı sayfada yazılı Süleyman Kâni İrtem, 29 Ekim 1945 te, Mehmet Ali Aynî ile aynı günde İstanbulda öldü.

6 — 196 ncı sayfadaki değerli âlimimiz İzmirli İsmail Hakkı, misafir olarak Ankaraya geldiği sırada, 77 yaşında ansızın o verimli ve faziletli ömrünün kitabını kapayarak Cebeci mezarlığına merasimle gömülmüştür.

7 — 357 nci sayfanın ikinci sütununda yazılı değerli tarih ve pedagoji âlimimiz, Maarif Müsteşarı İhsan Sungu'yu 1946 Nisanının 11 inci günü kaybettik. Merhum ertesi gün büyük merasimle ve bütün Ankara gençliğinin elleri üstünde Cebeci mezarlığına gömüldü.

Düzeltme Cetveli

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
Baş.	2	27	müessese	müesseseler
1	2	14	Köprülü Mustafa Paşa	Köprülü Mehmet Paşa
3	1	19	Bosta Valisi	Bosna Valisi
5	2	55	Sadrazamlıkta	Başvekillikte
5	2	71	Sadrazamlığa	Başvekilliğe
10	1	67	Aynalıkavak tahkimnamesi	Aynalıkavak tenkihnamesi
15	2	2	Adnan Adıvar	Adnan - Adıvar
30	2	46	Halit bin Velit	Halit bin Zeyt
38	1	2	Ali Paşa, Mehmet	Ali Paşa, Mehmet Haydar
56	2	32	Bağdatta	Belgratta
65	1	67	cicangiri	cihangiri
65	2	61	Kozon	Koron
70	1	23	Dördüncü Murat	Dördüncü Mehmet
74	2	62	dahilindeki	aslındaki
81	1	33	Türkeri	Türkleri
81	1	40	Cauchemer	Cauchemar
82	2	37	[1849 - 1904]	[1849 - 1921]
87	1	16	1589	1591
87	1	20	1595	1596
98	2	28	on dört ay	on dört sene
101	1	26	Bursaya	Ankaraya
105	1	1	[1832 - 1890]	[1832 - 1891]
105	1	30	Nizam-ül-Edep	Mizan-ül-Edep
192	1	72	İsviçrede	İtalyada
196	2	24	[1869 - 1944]	[1869 - 1946]
206	1	72	Kasya	Kasaba
206	2	62	1885 Harbi	1885 Sırp
233	1	resim	Üniformalı ve sakallı	236 ncı sayfanın 1 inci sütunundaki Mahmut Paşaya aittir.
236	1	resim	Sivil, sakalsız	233 üncü sayfadaki Mahmut Cellâleddin Paşaya aittir.
313	1	24	Ramiz Paşa maddesi tekrar	4 üncü sayfanın 2 nci sütunundaki Abdullah Ramiz Paşa maddesi tercih edilmelidir.